

רמב"ן ור' בחיי

		2	בראשית
		187	שמות
		341	ויקרא
		395	במדבר
		445	דברים
355	מצורע	2	בראשית
356	אחרי מות	78	נה
367	קדושים	93	לך לך
373	אמור	106	וירא
381	בהר	128	חיי שרה
386	בחקתי	135	תולדות
		139	ויצא
395	במדבר	154	וישלה
398	נשא	160	וישב
405	בהעלותך	168	מקץ
415	שלה	170	ויגש
425	קרח	177	ויחי
427	חקת		
433	בלק	187	שמות
436	פנחס	213	וארא
443	מטות	218	בא
		233	בשלה
445	דברים	264	יתרו
449	ואתחנן	288	משפטים
462	עקב	300	תרומה
470	ראה	313	תצוה
472	שופטים	315	כי תשא
481	כי תצא	334	ויקהל
489	כי תבא	337	פקודי
496	נצבים		
499	וילך	341	ויקרא
500	האזינו	350	צו
503	וזאת הברכה	353	שמיני

הקדמה

ע"י רמב"ן: הודיענו תחילה ענין בריאת השמים והארץ וכל צבאם כלומר בריאת כל נברא העליונים והתחתונים א"כ כל הנאמר בנבואה ממעשה מרכבה ומעשה בראשית¹ והמקובל בהם לחכמים תולדות עם ארבע הכחות שבתחתונים כח המחצבים וכח צמח האדמה ונפש התנועה והנפש המדברת² בכלם נאמר למשה רבינו בריאתם וכחותם ומהותם ומעשיהם ואפיסת הנפסדים מהם והכל נכתב בתורה בפירוש או ברמז.

וכבר אמרו רבותינו (ר"ה כא ע"ב) חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכלם נמסרו למשה חוץ מאחד שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים ואמרו כי בבריאת העולם חמשים שערים של בינה כאלו נאמר שיהיה בבריאת המחצב שער בינה אחד בכחו ותולדותיו ובבריאת צמח האדמה שער בינה אחד ובבריאת האילנות שער אחד ובבריאת החיות שער אחד ובבריאת העופות שער אחד וכן בבריאת השרצים ובבריאת הדגים ויעלה זה לבריאת בעלי נפש המדברת שיתבונן סוד הנפש וידע מהותה וכחה בהיכלה יגיע למ"ש גנב אדם יודע ומכיר בו נואף אדם יודע ומכיר בו נחשד על הנדה יודע ומכיר בו גדולה מכלן שמכיר בכל בעלי כשפים ומשם יעלה לגלגלים ולשמים וצבאיהם כי בכל אחד מהם שער חכמה אחד שלא כחכמתו של חבירו ומספרם ומקובל להם ע"ה שהם נ' חוץ מאחד³ ואפשר שיהיה השער הזה בידיעת הבורא יתב' שלא נמסר לנברא.

ואל תסתכל באמרם נבראו בעולם כי על הרוב ידבר והשער האחד לא נברא והמספר הזה רמז בתורה בספירת העומר ובספירות היובל כאשר אניד בו סוד בהגיעי שם ברצון הקדוש ברוך הוא.

וכל הנמסר למשה רבינו בשערי הבינה הכל נכתב בתורה בפירוש או שרמוזה בתיבות או בנימטריאות או בצורת האותיות הכתובות כהלכתן או המשתנות בצורה כגון הלפופות

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹ ע"י תיקו"ז (טו ע"ב): והוא אוקימנא מטטרון איהו מעשה מרכבה ועליה אתמר אין דורשין במרכבה ביחיד מאי ביחיד ביחידא דעלמא אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו חכם בחכמה ומבין בבינה ויודע בדעת דאתמר בהון (שמות לא ג) ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת בגין דאיהו משכנא דאתמלי בתלת דרגין אלין ובכל מלאכה דא מעשה בראשית שכינתא תתאה דאין דורשין לה בעובדא דבראשית בשנים אלא ביחודא דעלמא מרכב"ה דילה איהו מטטרון גוף שכינתא.

תרגום: והרי בארנו שמטטרון הוא מעשה מרכבה, ועליו נאמר (חגיגה יא ע"ב) אין דורשין במרכבה ביחיד, מה זה "ביחיד", ביחידו של עולם, אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו. חכם בחכמה, ומבין בבינה, ויודע בדעת, שנאמר בהם "ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת", משום שהוא משכן שהתמלא בשלשת הדרגות הללו. "ובכל מלאכה" זה מעשה בראשית, שכינה תחתונה, שאין דורשין לה במעשה בראשית בשנים, אלא ביחוד של העולם, המרכב"ה שלה, הוא מטטרון, גוף השכינה.

[ע"י ליקוטי הש"ס מסכת חגיגה וז"ל: מעשה בראשית הם דרושי עולם התווה שזה הי' בבראשית קודם התיקון. מעשה מרכבה הם דרושי התיקון והתלבשות הפרצופים זה בזה.]

² ע"י ז"ח (ח ע"ד): יתברך שמו של ממ"ה הקב"ה שברא כל העולם והכינו בחכמה ובתבונה ובדעת וכנגדן ברא ג' עולמות עולם העליון ועולם התחתון ועולם התיכון ונתן בעולם התחתון הקטן צורת שלשתן צורת המדברת וצורת הצומחת וצורת השכלית.

³ ע"י תיקו"ז (עו ע"ב): כתר עליון דא איהו שלימו דחמשין שערי בינה ודא איהו דלא אתייהב למשה דעליה אתמר נתיב לא ידעו עיט ועליה אמרו זכרונם לברכה במופלא ממך אל תדרוש וכו' בגין דאיהו מקור דלית ליה סוף ובמקור דלית ליה סוף מאן יכיל לאשגא ולאשכחא ליה.

תרגום: כתר עליון זוהי שלמות של חמשים שערי בינה וזהו שלא נתן למשה שעליו נאמר נתיב לא ידעו עיט ועליו אמרו זכרונם לברכה במפלא ממך אל תדרוש וכו' משום שהוא מקור שאין לו סוף ובמקור שאין לו סוף מי יכול להשיג ולמצא לו (סוף).

[ע"י בהגר"א על תז"ח (נ ע"ב): משה רבינו לא השיג אלא בבריאה כידוע בסוד מ"ט שערי בינה שמקנת בבריאה ואף שער הנ"ן שהוא כתר שבבריאה לא השיג לפי שהוא מלכות דאצילות ועל עולם האצילות נאמר כך עלה במחשבה שא"א לגלות, וע"י בהגר"א על תיקו"ז א ע"ב ד"ה ואמר הרקיע: דעת המתפשט הוא זוהר הרקיע של הדעת למעלה ביסוד, והוא דרגא דמשה, שהוא דעת, משה מלאגו כידוע (לקמן כט ע"ב), ולכן השיג למ"ט שערי בינה (ר"ה כא ע"ב), וזהו בינה, דרגא שהן נ' תרעין דמתפשטין מינה, ושער החמישים דבוק בה, ולכן לא השיג.]

והעקומות וזולתן או בקוצי האותיות ובכתריהם כמו שאמרו כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות אמר לו אלו למה אמר לו עתיד אדם אחד לדרוש בהם תלי תלים של הלכות עד זו מנין לך א"ל הל' למשה מסיני כי הרמזים האלו לא יתבוננו אלא מפה אל פה עד משה מסיני⁴ וכו'.

עוד יש בידינו קבלה של אמת כי כל התורה כולה שמותיו של הקדוש ברוך הוא⁵ שהתיבות מתחלקות לשמות בענין אחד כאילו תחשוב על דרך משל כי פסוק בראשית יתחלק לתיבות אחרות כגון בראש יתברא אלהים וכל התורה כן מלבד צירופיהן וגימטרייתיהן של שמות וכבר כתב רבינו שלמה בפירושו בתלמוד ענין השם הגדול של ע"ב באיזה ענין הוא בשלשה פסוקי ויסע ויבא ויט⁶ ומפני זה ספר תורה שמעה בו באות אחת במלא או בחסר פסול כי זה הענין יחייב אותנו לפסול ס"ת שיחסר בו ו' אחד ממלות אותם שבאו מהם ל"ט מלאים בתורה או שיכתוב הו' באחד משאר החסרי' וכן כיוצא בזה אף על פי שאינו מעלה ולא מוריד כפי העולה במחשבה.

ע"ר בחיי: ונראה לי כי אלפים [וידבר שלשת אלפים משל – מלכים א' ה יא] מלשון למוד החכמה כענין שכתוב ואלפך חכמה (איוב לג לג) ויהיה שלשת אלפים כאלו אמר שלשת חבורים ורמז אותם בשמם האחד משלי והשני שיר השירים הוא שאמר ויהי שירו רמז לשיר השירים והזכיר חמשה ואלף אות אל"ף ממש והכוונה כי יסוד שיר השירים מהובר על יסוד ה"א האחרונה שבשם הוי"ה הנקראת כל"ז וע"כ יקראנה תמיד (שה"ש ד ט)

סמ מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁴ ע"י תיקו"ז (נ ע"ב): כד קמת על רגלהא בגלותא בתראה אתקריאת הלכה למשה מסיני וכד שריא בדרועוי דמלא אתקריאת קבלה למשה מסיני וכד שריא בפימא דמלא מיד פה אל פה אדבר בו וכד איהי מרחקא הלכה ממשה שכינתא איהי ריב לה' לתתא וכד לאו איהי בדרועוי קבלה איהי ריב לעילא.

תרגום: כשעומדת על רגליה בגלות האחרונה נקראת הלכה למשה מסיני וכשורה בזרועות המלך נקראת קבלה למשה מסיני וכשורה בפי המלך מיד פה אל פה אדבר בו וכשהיא מרחקת הלכה ממשה השכינה היא ריב ליהו"ה למטה וכשאינה בזרועו קבלה היא ריב למעלה.

[ההבדל שבין נגלה לנסתר היא שנגלה נלמדת ב"ג מידות שהתורה נדרשת בהם, ונסתר רק איש מפי איש משה רבינו, וזה הסיבה שהיא נסתרה, וקבלה – שמעתי מהגר"מ שפירא ז"ל].

⁵ ע"י זהר (ח"ב ככד ע"א): דתנינן אורייתא כלא שמא דקודשא בריך הוא ומאן דמשתדל בה כמאן דמשתדל בשמא קדישא בגין דאורייתא כלא חד שמא קדישא הוא שמא עלאה שמא דכליל כל שמאן ומאן דגרע אות חד מינה כאילו עביד פגימותא בשמא קדישא

תרגום: ששינינו כל התורה היא שמו של הקדוש ברוך הוא ומי שמשתדל בה כמי שמשתדל בשם הקדוש משום שכל התורה היא שם קדוש אחד שם עליון שם שכולל את כל השמות ומי שגורע ממנה אות אחת כאלו עשה פגם בשם הקדוש

[ע"י יונת אלם פרק א', ז"ל, כאן כל התורה כלה שם א' בסוד אצילות נעלם אין עסק בה לזולתו ית.].

⁶ ע"י לקמן פרשת בשלח הערה 1050.

⁷ ע"י זהר (ח"א דף רנא ע"ב, והוא גם מופיע בזו"ח ח ע"א, ובתז"ח מט ע"ד): ולקביל האי דרגא עבד שלמה ימא לתתא עומד על שנים עשר בקר והאי ימא לעילא אקרי י"ם מ"ט אקרי ים אלא בגין ההוא דרגא דצדיק דאמלי להאי ים אקרי יום דכתיב ויקרא אלקים לאור יום וכתוב אור זרוע לצדיק והאי נהיר ברזא דשמא קדישא דביה אמלי להאי ים דאקרי ה"א תתאה [בתרא דשמא קדישא] הה"ד כל הנחלים הולכים אל הים כ"ל דא דרגא דצדיק דאקרי כל בגין דכל תפנוקין נפקין מניה הנחלים אליו חמש דרגין דעמיה הולכים אל הים לאמלי לה.

תרגום: וכנגד הדרגה הזו עשה שלמה הים שלמה עומד על שנים עשר בקר, והים הזה למעלה נקרא י"ם. למה נקרא ים, אלא משום אותה דרגה של צדיק שממלאת הים הזה נקרא יום, שכתוב "ויקרא אלהים לאור יום", וכתוב "אור זרוע לצדיק", וזה מאיר בסוד של השם הקדוש, שבו ממלא לים הזה שנקרא ה"א תחתונה (אחרונה של השם הקדוש). זהו שכתוב "כל הנחלים הלכים את הים", וכל זה דרגת הצדיק שנקראת "כל", משום שכל התפנוקים יוצאים ממנו. הנחלים אלו חמש הדרגות שעמו, הולכים אל הים למלא אותה.

וע"י רמב"ן לקמן כד א.

אחותי כלה⁸ שהרי מלת כלה כוללת שניהם מלת כל וה"א באחרונה וכשאמר ויהי שירו חמשה ואלף באר כי היה יסוד שירו ועקרו ה"א וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון זה ספר קהלת המיוסד על חכמת הטבע והסתכל איך נשתמש בכל החבורים בלשון וידבר ובחבור שיר השירים שהוא קדש קדשים נשתמש בו בלשון הויה ואמר ויהי שירו לפי שהוא מחובר על יסוד ההויה.

(א א): בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ.

ע"י רמב"ן: בראשית ברא אלהים – אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו שאם יאמרו אומות העולם לסמים אתם שכבשתם לכם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקדוש ברוך הוא ונתנה לאשר ישר בעיניו וברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו וזו אגדה בלשון שכתבה רבינו שלמה בפירושו. ויש לשאול בה כי צורך גדול הוא להתחיל התורה בבראשית ברא אלהים כי הוא שורש האמונה ושאינו מאמין בזה וחושב שהעולם קדמון הוא כופר בעיקר ואין לו תורה כלל והתשובה מפני שמעשה בראשית סוד עמוק אינו מובן מן המקראות ולא יודע על בוריו אלא מפי הקבלה עד משה רבינו מפי הגבורה⁹ ויודעו הייבין להסתיר אותה¹⁰ לכך אמר רבי יצחק שאין להתחיל התורה צורך בבראשית ברא והספור במה שנברא ביום ראשון ומה נעשה ביום שני ושאר הימים והאריכות ביצירת אדם וחיה וחמאם וענשם וספור גן עדן וגרוש אדם ממנו כי כל זה לא יובן בינה שלימה מן הכתובים וכל שכן ספור דור המבול והפלגה שאין הצורך בהם גדול ויספיק לאנשי התורה בלעדי הכתובים האלה ויאמינו בכלל בנזכר להם בעשרת הדברות (שמות כ יא) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינה ביום השביעי ותשאר הידיעה ליחידים שבהם הלכה למשה מסיני¹¹ עם התורה שבעל פה.

עיי"ש: וכוונתם זו שמלת בראשית תרמוזו כי בעשר ספירות נברא העולם¹² ורמזו לספירה הנקראת חכמה שבה יסוד כל¹³, כענין שנאמר (משלי ג יט) ה' בחכמה יסד ארץ, היא

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁸ ע"י ז"ח (נא ע"א): ה' האחרונה הזו נקראת כלה כשמחבר עמה כל.

⁹ ע"י לעיל הערה 4.

¹⁰ ע"י זהר (ח"ג כח ע"א): דבגיניהו [דהיינו הערב רב] צריך לכסאה רזין דאורייתא, כמה דאוקמוה (משלי כה ב) כבוד אלהים הסתר דבר, עד דמתעברין מעלמא.

תרגום: שבשבילם צריך לכסות את סודות התורה כמו שבארוה כבוד אלהים הסתר דבר, עד שעוברים מן העולם.

¹¹ ע"י תיקו"ז (טו ע"ב): ועוד הרבה מקומות שהלכה למשה מסיני היא בחי' לימוד קבלה, וע"י לעיל הערה 4.

¹² עיין ספר יצירה (פ"א מ"ב): עשר ספירות בלי מה, ועשרים ושתים אותיות יסוד, שלש אמות ושבע כפולות, ושתים עשרה פשוטות.

¹³ ע"י זהר (ח"א לא ע"ב): בראשית ב' ראשית (נ"א) היא חכמה כמה דתרגם יונתן בראשית בחכמתא) בגין דאיהי תניינא לחושבנא ואקרי ראשית (בגין) דהאי כתרא עלאה טמירא היא קדמאה ועל דלא עייל בחושבנא תניינא הוי ראשית בגין דא ב' ראשית.

תרגום: בראשית, ב' ראשית, (היא חכמה, כמו שתרגם יונתן "בראשית" בחכמה) בגלל שהיא שניה לחשבון, ונקראת ראשית, בגלל שכתר עליון זה טמיר הוא ראשון, ועל שלא נכנס בחשבון הראשית הוא שני, בגלל זה ב' ראשית.

וע"י אד"ז (רפט ע"ב): אתר דשירותא אשתכח וכו' הוא נהירו דחכמתא.

תרגום: מקום שהתחלה נמצאת, וכו' הוא אור החכמה.

התרומה¹⁴ והיא קדש¹⁵ אין לה שיעור למיעוט התכוננות הנבראים בה, וכאשר ימנה אדם עשר מדות ויפריש אחת מעשר רמז לעשר ספירות יתכוננו החכמים בעשירית וידברו בה¹⁶, והחלה¹⁷ מצוה יחידה בעיסה תרמוז לזה וישראל שנקראו ראשית היא כנסת ישראל¹⁸ המשולה בשיר השירים לכלה¹⁹ שקראה הכתוב בת ואחות ואם²⁰ וכבר בא להם זה במדרש

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁴ עי' זהר (ח"א דף ל ע"ב): בראשית ברא אלה"ם רזא (במדבר טו כ) דראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה דא חכמה עלאה דאיהי ראשית. תרגום: "בראשית ברא אלהים", סוד של "ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה" זו חכמה עליונה שהיא ראשית.

ועי' זהר (ח"ב רעא ע"א): ד"א ויקחו לי תרומה ויקחו לקדש תרומה שהיא י"ד והיא עשירי ומנלן דעשירי קדש דכתיב העשירי יהיה קדש לקדש ומאי ניהו קדש דכתיב וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל מכל תרומותיכם דכתיב ראשית חכמה יראת יי' אין חכמה אלא יראת השם. תרגום: דבר אחר ויקחו לי תרומה ויקחו לי לקדש תרומה שהיא י"ד והיא עשירי ומנלן לנו שעשירי קדש שכתוב (ויקרא כז) העשירי יהיה קדש לקדש ומהו קדש שכתוב וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל מכל תרומותיכם שכתוב ראשית חכמה יראת ה' אין חכמה אלא יראת השם. ¹⁵ עי' זהר (ח"ג רצז ע"א): וחכמה עלאה קדש אקרי.

¹⁶ עי' לקמן הערה 247.

¹⁷ עי' זהר (ח"ג דף קעד ע"א): ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה וגו' פקודא דא להפריש חלה לכהן חל"ה הכי חושבניה מ"ג ביצים וחומש ביצה חד מחמש ואית חומש חד מן חמשינ דאיהו ן' ודא סימן מג"ן דאיהו מיכאל גבריא"ל נוריא"ל חלה שכינתא דבאתר דאלין מלאכין תמן אבהן תמן ובאתרא דאבהן תמן שכינתא תמן ובה ויחל בה צלינא הה"ד (שמות לב יא) ויחל משה את פני יי' אלהיו אדני יהו"ה אתה החלות להראות את עבדך ובה חלה זכות אבות ובה תמה זכות אבות לרשעים דהוו מקבלים אגרייהו בהאי עלמא.

תרגום: "ראשית עריסותיכם חלה תרימו וגו'", מצוה לו להפריש חלה לכהן חל"ה, כך חשבונה מ"ג ביצים וחומש ביצה, אחד מחמש, ויש חומש אחד מחמשים שהוא ן', וזה סימן מג"ן, שהוא מיכאל גבריא"ל נוריא"ל, חלה שכינה, שבמקום שמלאכים אלה שם, האבות שם, ובמקום שהאבות שם, שכינה שם, ובה "ויחל", בה אנו מתפללים, זהו שכתוב "ויחל משה את פני ה' אלהיו" "אדני יהו"ה אתה החלות להראות את עבדך", ובה חלה זכות אבות, ובה תמה זכות אבות לרשעים, שהיו מקבלים שחרם בעולם הזה.

¹⁸ עי' זהר (ח"א יד ע"א): דאתאחדת בהו כנסת ישראל גבורה דלתתא ודא ה' בתראה דנטלא לון ואתכלילת מנהון.

תרגום: שנאחדת בהם כנסת ישראל, הגבורה שלמטה, וזו ה' האחרונה שנוטלת אותם ונכללת מהם. ¹⁹ עי' לעיל הערה 8.

²⁰ עי' זהר (ח"ב ק ע"ב): אלא מה דאמר צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה כתיב ולא כתיב ובעטרה דכל מאן דחמי ההיא עטרה חמי נעם מלכא דשלמה דיליה שעטרה לו אמו הא תנינן קרי לה בת קרי לה אחות קרי לה אם וכלא איהו וכלא הוי מאן דיסתכל וינדע בהאי ינדע חכמתא יקירא וכו' מאנא דהות לתתא היך יתעביד לעילא בעלה דהוה לעילא היך יתהפך וליהוי לתתא בת זוגיה אתעבידת אמיה וכו' הכא אית לאקדמא בקדמיתא מלה חדא דאמרו קדמאי באינון חזוי ליליא דתנן מאן דאתי על אמיה בחלמא יצפה לבינה דכתיב (משלי ב ג) כי אם לבינה תקרא הכא אית לאסתכלא אי בגין דאיהי אם יאות והוה ליה למכתב הכי דמאן דחמא אמיה בחלמא יזכי לבינה אבל מאן דאתי על אמיה אמאי.

אלא רזא עלאה איהו בגין דאתהפך וסליק מתתא לעילא ברא הוה בקדמיתא כיון דסליק לעילא אתהפך אילנא ואתעביד איהו מעלמא עלאה ושליט עלה זכי לבינה.

בקדמיתא כד סליק אינש לתליסר שנין מה כתיב (תהלים ב ז) יהו"ה אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך כדון איהו לתתא מינה כיון דסליק עלה האי איהו מעלמא עלאה דהא אסתלק בדרגא דיוסף ודא (ס"א ודאי) זכי לבינה.

אוף הכי האי מאנא בקדמיתא איהו הוה בדרגא דיוסף בעל אילנא תתא קיימא ברעותיה ושליט עליה דהא כל נוקבא בדיוקנא דנוקבא אילנא תתא קיימא כיון דאיהו לא בעא לקיימא בההוא דרגא דיוסף ולא אתקיים לשמשא ביה ולאפשא בעלמא ולמעבד תולדין כדון נחית לתתא ואתעבידת איהי אמיה וההוא פרוקא ירית ירותא דיוסף דהוה הוא בקדמיתא ואיהו נחית לתתא.

כיון דנחית לתתא כדון אתקיים ביה יהו"ה אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך אתהפך אילנא מה דהוה תחותיה ואיהו שליט עליה אתהדר ושליט ההוא אילנא עליה ואיהו נחית לתתא כיון דאיהו נחית לתתא ההוא דירית ירותא אתר דיוסף אבוי אקרי ואבוי הוי ודאי כלא איהו על תקוניה ודאי כדקא יאות.

תרגום: אלא מה שאמר צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה כתוב ולא כתוב ובעטרה שכל מי שרואה אותה עטרה רואה את הנועם של המלך שהשלום שלו שעטרה לו אמו הרי שנינו

(שיה"ש רבה פ"ג סי' כא) בעטרה שעטרה לו אמו, ובמקומות רבים וכן וירא ראשית לו (דברים לג כא) דמשה, יסברו כי משה רבינו נסתכל באיספקלריא המאירה²¹ (יבמות מט ע"ב) וראה ראשית לו ולכן זכה לתורה. הכל כוונה אחת להם ואי אפשר להאריך בפירוש זה הענין במכתב והרמז רב הנזק כי יסברו בו סברות אין בהם אמת אבל הזכרתי זה לבלום פי קמני אמנה מעוטי חכמה המלעיגים על דברי רבותינו.

עיי"ש: ועתה שמע פירוש המקרא על פשוטו נכון וברור הקדוש ברוך הוא ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת ואין אצלנו בלשון הקדש בהוצאת היש מאין אלא לשון ברא²² ואין כל הנעשה תחת השמש או למעלה הווה מן האין התחלה ראשונה אבל הוציא מן האפס הגמור המוחלט יסוד דק מאד אין בו ממש אבל הוא כח ממציא מוכן לקבל הצורה ולצאת מן הכח אל הפועל והוא החומר הראשון נקרא ליונים היוליים²³ ואחר ההיולי לא ברא דבר אבל יצר ועשה כי ממנו המציא הכל והלביש הצורות ותקן אותן.

ודע כי השמים וכל אשר בהם חומר אחד והארץ וכל אשר בה חומר אחד²⁴ והקב"ה ברא

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

קורא לה בת וקורא לה אחות קורא לה אם והכל הוא והכל היה מי שיסתכל וידע את זה ידע חכמה נכבדה וכו' כלי שהיה למטה איך יעשה למעלה בעלה שהיה למעלה איך יתהפך ויהיה למטה בת זוגו נעשתה אמו וכו'.

עכשיו יש להקדים בראשונה דבר אחד שאמרו הקדמונים באותם מראות הלילה ששינו מי שבא על אמו בחלום יצפה לבינה שכתוב כי אם לבינה תקרא כאן יש להתבונן אם משום שהיא אם, יפה, והיה לו לכתוב כך שמי שרואה אמו בחלום יזכה לבינה אבל מי שבא על אמו למה. אלא סוד עליון הוא משום שהתהפך ועלה למטה למעלה בן היה בתחלה כיון שעלה למעלה מתהפך האילן ונעשה הוא מעולם עליון ושולט עליה וזוכה לבינה. בתחלה כשעולה אדם לשלש עשרה שנה מה כתוב ה' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך אז הוא למטה ממנה כיון שעלה אליה הרי הוא מן העולם העליון שהרי התעלה לדרגת יוסף וזה (ודאי) זוכה לבינה.

כמו כן כאן כך הכלי הזה בתחלה הוא היה בדרגת יוסף בעל האילן התחתון עומד ברצונו ושולט עליו שהרי כל נקבה עומדת בדמות הנקבה העץ התחתון כיון שהוא לא רצה לעמוד באותה דרגה של יוסף ולא התקיים לשמש בה ולהתרבות בעולם ולעשות תולדות אז יורד למטה והיא נעשית אמו ואותו הגואל יורש את ירושת יוסף שהיה הוא בראשונה והוא ירד למטה.

כיון שירד למטה אז התקיים בו ה' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך התהפך האילן מה שהיה תחתיו והוא שולט עליו חזר ושולט האילן ההוא עליו והוא יורד למטה כיון שהוא יורד למטה אותו שירש ירושת מקום יוסף אביו נקרא אביו יהיה ודאי והכל הוא על תקונו ודאי כראוי.

[עי' שעה"כ ליל שבת א: והענין הוא כי בהיותה אצלו שוים בקומתם נק' אחותו, וכשמזדווגת עמו נקראת אשתו, וכשעלה בג'ת דאימא שהוא בתפלת מוסף בלחש, אז נקראת עטרת בעלה כנז' שם ואז נק' אמו.]

²¹ עי' תיקו"ז (לד ע"א): תא חזי, יהו"ה אדנ"י איהו קודשא בריך הוא ושכינתיה בתרין שוקין יהו"ה לימינא אדנ"י לשמאלא ואינון אספקלריא המאירה ואספקלריא שאינה מאירה בצדיק תרוייהו חד יאקדונק"י.

תרגום: בא וראה, יהו"ה אדנ"י הוא הקב"ה ושכינתו בב' שוקיים: יהו"ה בימין, אדנ"י בשמאל, והם אספקלריא המאירה ואספקלריא שאינה מאירה בצדיק. כאשר שניהם כאחד, יאקדונק"י.

[עי' בהגר"א בתיקו"ז פט ע"א): ב' דרגין הוא בנבואה מסט' דראה הוא אספקלריא דנהרא ומסט' דשמיעה אספקלריא דל"ג דכתיב בהון ואראה את ה' כו' ואשמע אחרי קול והם רא' מסט' דתורה שבכתב הו"ה דצריך רא' שם ושמיעה מסט' דתורה שבע"פ דצריך שמיעה והם ימינא ושמאלא. ע' בהגר"א בתז"ח יח ע"א וז"ל דלא אנהיר סיהרא אספקלריא כו' - כי אין השגה לשום בריה רק בשכינה כידוע רק שמרע"ה אנהיר לה בדרגיה ועביד לה אספקלריא דנהרא, עכ"ל.]

²² עי' זר"ח (ז ע"א): אמר רב חסדא, וכי השמים מאיין נבראו, והלא מאותו האור של מעלה נבראו. א"ר תנחום, כך הוא, אלא גוף השמים מאין היה, וצורתם מדבר ממשות. וכן הוא האדם. ותמצא בשמים בריאה, ואחר כך עשיה. בריאה בורא השמים, כלומר מאין. עשיה, לעושה השמים, מדבר ממשות, מהאור של מעלה. וא"ר תנחום, עשייה הוא תיקון הדבר בגודל ומעלה מכמות שהיה. כמא דאת אמר, "ויעש דוד שם".

²³ [עי' ע"ח בשער קיצור אב"ע רפ"י.]

²⁴ עי' פרקי דרבי אליעזר (פרק ג): שמים מאי זה מקום נבראו מאור לבושו שהוא לבוש לקח ופרש כשמלה והיו מותחין והולכין עד שאמ' להן די ונקרא אל שדי מי שאומר לעולם די שמאיר לבושו שנ' עוטה אור כשלמה הארץ מאי זה מקום נבראת משלג שתחת כסא כבודו. [עי' דברי הגר"א בספד"צ (דף כו ע"ג): ר"ל שמים נקרא עולם היצירה שז"א מקנן שם כידוע (תיקו"ז

אלו שניהם מאין ושניהם לבדם נבראים והכל נעשים מהם. והחומר²⁵ הזה שקראו היולי נקרא בלשון הקדש תוהו והמלה נגזרה מלשונם (קדושין מ ע"ב) בתוהא על הראשונות מפני שאם בא אדם לנזור בו שם תוהא ונמלך לקוראו בשם אחר כי לא לבש צורה שיתפש בה השם כלל והצורה הנלבשת לחומר הזה נקראת בלשון הקדש בהו והמלה מורכבת כלומר בו הוא כמלת לא תוכל עשהו (שמות יח יח) שמחוסר הו"ו והאל"ף עשו הוא.

וזהו שאמר הכתוב (ישעיה לד יא) ונטה עליה קו תהו ואבני בהו²⁶ כי הוא הקו אשר בו יתחם האומן מחשבת בנינו ומה שיקוה לעשות נגזר מן קוה אל ה' (תהלים כו יד) והאבנים הם צורות בבנין וכן כתוב מאפס ותהו נחשבו לו (ישעיה מ יז) כי התוהו אחר האפס²⁷ ואיננו דבר וכך אמרו בספר יצירה (פ"ב מ"ו) יצר מתהו ממש ועשה אינו ישנו.

ועוד אמרו במדרש רבי נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר אות ב) אמר רבי ברכיה מאי דכתיב והארץ היתה תהו ובהו מאי משמע היתה שכבר היתה תהו ומאי בהו אלא תהו היתה²⁸ ומאי תהו דבר המתהא בני אדם וחזרה לבהו ומאי בהו דבר שיש בו ממש דכתיב

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

כד ע"ב, ע"ח מיעוט הירח ג, ואמר שנברא מאור לבושו, ר"ל מבריא.ה. ²⁵ ע"י לקמן הערה 29.

²⁶ ע"י חגיגה (יב ע"א): תנא תהו קו ירוק שמקיף את כל העולם כולו שממנו יצא חשך שנאמר ישת חשך סתרו סביבותיו בהו אלו אבנים המפולמות המשוקעות בתהום שמהן יוצאין מים. וע"י זהר (ח"ג רכז ע"א): ואיננו קליפין דסחרין לד' חיון דמטטרון איננו תהו והנה רוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לא ברוח יי' בה"ו ואחר הרוח רעש לא ברעש יי' הא תרין קליפין ירוק וחורר דקליפין דאגוזא חד תהו קו ירוק תניינא בהו אבנין מפולמין קליפא תקיפא כאבנא מפולמא לקבל תרין קליפין אלין מוץ ותבן דחטה.

תרגום: ואותן קליפות שסובבות לארבע חיות מטטרון, הן תהו, "והנה רוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים", "לא ברוח ה'", "בה", "ואחר הרוח רעש לא ברעש ה'", הרי שתי קליפות, ירוק ולבן. שקליפות האגוז אחד תהו, קו ירוק, שני בהו אבנים מפולמות, קליפה חזקה כאבן מפולמת, כנגד שתי קליפות אלו מוץ ותבן של חטה. וכן ע"י תיקו"ז יב ע"ב): אתמר עלייהו והארץ היתה תהו, דא קו ירוק קליפה קדמאה דאגוזא, ובהו אבנים מפולמות, עכ"ל.

ועי"ש (פו ע"ב): תלת קליפין איננו בערלה לקבל תלת קליפין דאגוזא ועלייהו אתמר והארץ היתה תהו ובהו וחשך (בראשית א ב) תהו קו ירוק קליפה קדמאה בהו קליפה תניינא חשך קליפה תליתאה ותלת אלין דא על גב דא לקבל תלת גוונין דעינא דאתמר בהון ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וכו' לקבלייהו תלת גוונין דקשת.

תרגום: שלש קלפות הן בערלה כנגד שלש קלפות האגוז ועליהם נאמר והארץ היתה תהו ובהו וחשך תהו קו ירוק קלפה ראשונה בהו קלפה שניה חשך קלפה שלישית ושלש אלו זו על גב זו כנגד שלשת צבעי העין שנאמר בהם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וכו' כנגדם שלשת צבעי הקשת.

[ע"י ע"ח (שער מ"ד ומ"ן פרק י'): והנה כך דרכו תמיד עמה כי אחר שה"א סותם פתחה תמיד נמצא כי אמא לעולם היא בתולה והוא סוד אסתר ירקרקת היתה כי סוד בינה קו ירוק כנזכר בתקונים והיתה נקרא אילת השחר על שרחמה צר ובכל שעה היתה כבתולה. והנה אותו הרוח דיהיב בה בכל זמנא אינו לבטלה כי הנה הוא נמשך בז"א ונמשך ממנו אל הנוקבא שלו לעשות בה כלי גם היא וניתנה לה מיסוד שלו ליסוד שלה לעשותה כלי, עכ"ל. ע"י בגר"א ס"י יג ע"ד: תהו קו ירוק הוא בינה כידוע, שמקיף את כל העולם שממנה יוצא חשך לעולם וכו', ובהו כנגד חכמה שהן אבנים מפולמות. ²⁷ ע"י לקמן פסוק ח ששם איתא שקדמותם אפס. [ע"י שער דרושי אבי"ע פרק א', ש"אפס" הוא כינוי לא"ס].

²⁸ ע"י לעיל הערה 24. ע"י זהר (ח"א טז ע"א): והארץ היתה תהו ובהו וגו' (בראשית א ב) היתה דייקא מקדמת דנא תלגא גו מייא נפקא מינה זוהמא בההוא חילא דתלגא במייא ואקיש בה אשא תקיפא והוה בה פסולת ואתעדיאת ואתעבידת תה"ו מאתר (נ"א מדורא) דזוהמא קינא דפסולת ובה"ו ברירו דאתבריר מגו פסולת ואתיישב בה חשך רזא דאשא תקיפא וההוא חשך דחפי על גבי ההוא תה"ו על גבי ההוא פסולת ואתתקנת מיניה.

תרגום: "והארץ היתה תהו ובהו וגו'", "היתה" דוקא, מקודם לזה, שלג בתוך המים, יצאה ממנה זוהמא באותו כח של שלג במים, והכה בה אש חזקה, והיתה בה פסולת, והוסרה ונעשתה "תהו" ממקום (מדור) הזוהמא, קן הפסולת, "ובהו" ברירור שהתברר מתוך פסולת, והתיישב בה החושך, הסוד של אש חזקה, ואותו חושך כיסה על אותו תה"ו על גבי אותה פסולת והתתקנה ממנו. ע"י שם (כד ע"ב): אלה תולדות השמים והארץ (בראשית ב ד) (ר"ת תה"ו) הא אוקמוה כל אתר

בו הוא²⁹.

ואמר אלהים בעל הכחות כלם כי המלה עיקרה אל שהוא כח והיא מלה מורכבת אל הם כאלו אל סמוך, והם ירמוזו לכל שאר הכחות, כלומר כח הכחות כולם, ועוד יתבאר סוד בזה. אם כן יהיה פשט הכתובים על נכון משמעותו בתחלה ברא אלהים את השמים כי הוציא חומר שלהם מאין ואת הארץ שהוציא החומר שלה מאין והארץ תכלול ארבע היסודות כלם³⁰ כמו ויכלו השמים והארץ וכל צבאם (להלן ב א) שתכלול כל הכדור התחתון וכן הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות (תהלים קמח ז) וזולתם רבים.

והנה בבריאה הזאת שהיא כנקודה קטנה דקה ואין בה ממש נבראו כל הנבראים בשמים ובארץ ומלת "את" כמו עצם הדבר³¹. ודרשו בה שהיא לעולם לרבות כי היא נגזרה מן אתא בקר וגם לילה (ישעיה כא יב) וכן אמרו רבותינו (ב"ר פ"א ס"י יד) את השמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות ואת הארץ לרבות האילנות ודשאים וגן עדן ואלו כלל כל הנבראים בעל הגוף.

אחר שאמר כי בתחלה במאמר אחד ברא אלהים השמים והארץ וכל צבאם חזר ופירש כי הארץ אחר הבריאה הזו היתה תהו כלומר חומר אין בו ממש והיתה בהו כי הלביש אותה צורה.

ופירש שבצורה הזו צורת ד' יסודות שהם האש והמים והעפר והאוויר ומלת הארץ תכלול ארבעת אלה והאש נקראת חשך מפני שהאש היסודית חשוכה³² ואלו היתה אדומה היתה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

דכתיב אלה פסל את הראשונים ואלין תולדין דתהו דאתרמיזו בקרא תניינא והארץ היתה תהו ואלין אינון דאתמר דקב"ה ברא עלמין ומחריבין ובגין דא ארעא הוה תוהה ובוהה. תרגום: "אלה תולדות השמים והארץ" (ר"ת תה"ו), הרי פרשוה, כל מקום שכתוב "אלה" פסל את הראשונים, ואלה תולדות של תהו שנרמזו בפסוק השני, "והארץ היתה תהו". ואלה הם שנתבאר, שהקדוש ברוך הוא בורא עולמות ומחריבין, ולכן הארץ היתה תוהה ובוהה.

[עי' ליקוטי תורה בראשית שה"היתה" היא עולם הנקודות שקדם לעולם התיקון.]

²⁹ עי' זהר (ח"א טז ע"א) וז"ל: תה"ו אתר דלית ביה גוון ולא דיוקנא ולא אתכליל ברזא דדיוקנא השתא איהו בדיוקנא כד מסתכלן ביה לית ליה דיוקנא כלל לכלא אית לבושא לאתלבשא בר האי (דאתחזי ביה וליתיה כלל ולא הוי) בה"ו להאי אית ליה ציורא ודיוקנא אבנין משקעין גו גליפא (ג"א קליפה) דתהו נפקי גו גליפא דמשקען תמן.

תרגום: "תהו" הוא מקום שאין בו צבע ולא דמות ולא נכלל בסוד הדמות, עכשיו הוא בדמות, וכשמסתכלים בו אין לו דמות כלל. לכל יש לבוש להתלבש פרט לזה (שנראה בו ואינו כלל ולא היה). "בה"ו" יש לו ציור ודמות, אבנים שקועות בתוך החקיקה (קליפה) של תהו, יוצאים מתוך חקיקה השקועה שם.

³⁰ עי' זר"ח (ו ע"ד): תדע לך שהבורא יתברך ברא האדם וברא אותו בצלם ובצורה והכינו מארבעה דברים מובדלים זה מזה מאש מרוח ממים מעפר שנאמר והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלקים אלו הם הד' דברים הנזכרים.

ועי"ש (יג ע"ד): אר"י כוורדין של שליא דאשה דמלייאן מן זרעא דב"נ דאית ביה היסודות כלם כך הארץ בו ביום שנבראת בו ביום נתעברה מכל מה שהולידה דכתיב בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ ומיד והארץ היתה תהו ובהו וחשך ורוח הרי בכאן ארבעה יסודות שהם אש מים רוח חשך ואלו הולידו כל תולדותיה ומאלו נתייסדו כולם. וכל התולדות נתהוו מכחות אלו.

תרגום: אמר רבי יצחק כמו גידים של שליה של אשה שמלאים מזרעו של אדם שיש בו היסודות כלם כך הארץ בו ביום שנבראת בו ביום נתעברה מכל מה שהולידה נאמר (שם א) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ומיד והארץ היתה תהו ובהו וחשך ורוח הרי בכאן ארבעה יסודות שהם אש מים רוח חשך ואלו הולידו תולדותיה ומאלו נתייסדו כלם וכל התולדות נתהוו מכחות הללו.

וכן עי' תיקו"ז קכא ע"א. ועי' שערי קדושה ח"ג פ"ב: עולם העשיה תחלה יש בו חלק התחתון הנזכר, מלכות שבה, ונקרא ארבעה יסודות העולם השפל.

³¹ עי' זהר (ח"א טו ע"ב): א"ת כד נטיל אתוון כלהון, כללא דכלהו אתוון אינון רישא וסופא.

תרגום: א"ת, כשלוקח האותיות כולם, הכלל של כל האותיות הם ראש וסוף.

[עי' בהגר"א על ספד"צ ו ע"ב ז"ל: את, ת"ת כולל כ"ב אותיות.] ועי' לקמן פרשת עקב הערה 2192.

³² עי' זהר (ח"א טז ע"א): חשך הוא אשא אוכמא תקיף בגוון אשא סומקא תקיף בחיזו אשא ירוקא תקיף בציור אשא חיוורא גוון דכליל כלא חשך תקיף בכל אשין ודא אתקיף לתה"ו חשך הוא אשא ולא איהו אשא חשוכא בר כד אתקיף לתהו ורזא דא (בראשית כז א) ותכהינה עיניו מראות ויקרא

מאדימה לנו הלילה והמים שנגבל בהם העפר יקרא תהום ולכן יקראו מי הים תהומות כדכתיב (שמות טו ה) תהומות יכסיומו קפאו תהומות (שם ה) תהום יסובבני (יונה ב ו) ויקרא קרקע הים תהום ויגער בים סוף ויחרב ויוליכם בתהומות כמדבר (תהלים קו ט) מוליכם בתהומות כסוס במדבר (ישעיה סג יג) והאזיר יקרא רוח.

וכבר נודע כי היסודות הארבעה מקשה אחת והעמוד שלה הוא עגול הארץ והמים מקיפין על הארץ והאזיר מקיף על המים והאש מקיף על האזיר ואמר הכתוב כי הארץ לבשה צורה והיה האש מקיף למעלה על המים והעפר המעורבים והרוח מנשבת ותכנס בחשך ותרחה על המים ויראה לי שהנקודה הזאת בלבשה הצורה והיתה בהו היא שהחכמים קורין אותה אבן שתיה (יומא נד ע"ב) שממנה נשתת העולם³³.

והנה שיעור הכתובים בתחלה ברא אלהים מאין את השמים וברא מאין את הארץ והארץ בהבראה היתה תהו והיתה בהו ובהם חשך ומים ועפר ורוח נושבת על המים והנה הכל נברא ונעשה וסמך הרוח לאלהים בעבור שהיא דקה מכלם³⁴ ולמעלה מהם רק שהיא מרחפת על פני המים במאמרו של הקדוש ברוך הוא ואם תבקש בריאה למלאכים שאינם גוף לא נתפרש זה בתורה ודרשו בהם (ב"ר פ"א ס"ג ג ועוד) שנבראו ביום שני שלא תאמר שסייעו בבריאת העולם.

אבל אם תזכה ותבין סוד מלת בראשית ולמה לא הקדים לומר אלהים ברא בראשית³⁵ תדע כי על דרך האמת³⁶ הכתוב יגיד בתחתונים וירמוז בעליונים, ומלת בראשית תרמוז

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

את עשו וגו' חשך פני רע דאסבר אנפין לרע וכדין אקרי חשך דשרי עליה לאתקפא ליה ורזא דא וחשך על פני תהום (בראשית א ב).

תרגום: חושך, הוא אש שחורה חזקה בצבע אש אדומה חזקה במראה אש ירוקה חזקה בציוור אש לבנה, הצבע שכולל הכל. חושך חזק בכל האש, וזה מחזק את התהו. חושך הוא אש, ואיננו אש חשוכה, פרט למתי שמחזקת את התהו, וזה סוד "ותכהינה עיניו מראות ויקרא את עשו וגו'". חושך פני רע שמסביר פנים לרע, ואז נקרא חושך, ששורה עליו לחזק אותו, וזהו סוד "וחושך על פני תהום".

³³ עי' זהר (ח"א ע"ב): וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר (יחזקאל א כה) האי היא אבן שתיה דאיהי נקודה חדא דכל עלמא וקיימא עלה קדש הקדשים ומאי היא כרסייא קדישא עלאה ע"כ.

תרגום: "וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר", זוהי אבן השתיה שהיא נקודה אחת של כל העולם ועומד עליה קודש הקדשים, ומהי, הכסא הקדוש העליון.

³⁴ [עי' לש"ו דע"ה ח"ב במאמר דצח"ם שיש ב' צדדים אם יסוד הראשון הוא רוח או אש, ומסיבר ההבדל].

³⁵ עי' מגילה (ט ע"א): ותניא אמר רבי יהודה אף כשהתירו רבותינו יונית לא התירו אלא בספר תורה ומשום מעשה דתלמי המלך דתניא מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים והכניסן בשבעים ושנים בתים ולא גילה להם על מה כינסן ונכנס אצל כל אחד ואחד ואמר להם כתבו לי תורת משה רבכם נתן הקדוש ברוך הוא בלב כל אחד ואחד עצה והסכימו כולן לדעת אחת וכתבו לו אלהים ברא בראשית וכו'.

ועי' זהר (ח"א טו ע"א): בהאי ראשית ברא ההוא סתימא דלא אתיידע להיכלא דא היכלא דא אקרי אלהים ורזא דא בראשית ברא אלהים (בראשית א א).

תרגום: בראשית הזו ברא אותו סתום שלא נודע להיכל הזה. היכל זה נקרא אלהים, וסוד זה "בראשית ברא אלהים".

³⁶ עי' תיקו"ז (ה ע"ב): שם יהו"ה איהו עמודא דאמצעיתא אמת ושכינתא תורת אמת בה אתבריאת כורסיא דאיהי אלהים והיינו בראשית ברא אלהים (בראשית א א) באורייתא דאיהי ראשית ברא כורסיא דאיהי אלהים דהכי סליק הכס"א לחושבן אלהים ואית אורייתא דבריא דאורייתא דאצילות אורייתא דבריא ה' קנני ראשית דרכו (משלי ח כב) ואורייתא דאצילות תורת ה' תמימה (תהלים יט ח) ובה תמים תהיה עם ה' אלהיך (דברים יח יג).

תרגום: שם יהו"ה הוא העמוד האמצעי, אמת. ושכינתו תורת אמת, בה נברא הכסא שהוא אלהים. והיינו "בראשית ברא אלהים", בתורה שהיא ראשית, ברא הכסא שהוא אלהים, שכך עולה הכס"א לחשבון אלהים. ויש תורה של בריאה ותורה של אצילות, תורה של בריאה ה' קנני ראשית דרכו, ותורה של אצילות "תורת יהו"ה תמימה", ובה "תמים תהיה עם יהו"ה אלהיך".

ועי' זהר (ח"א כז ע"א): ואי זכו ישראל איהו עזר לון בגלותא מסטרא דהתר טהור כשר ואי לאו איהו כנגדו מסטרא דטמא פסול אסור טהור היתר כשר איהו יצר הטוב פסול טמא אסור איהו יצר

בחכמה שהיא ראשית הראשים כאשר הזכרתי ולכך תרגמו בתרגום ירושלמי בחכמתא והמלה מוכתרת בכתר בי"ת.

עי' ר' בחיי: אלהים על דרך הפשט לשון אלהות ופירושו בעל הכחות כלם ומזה המעם לא אמר אל ולא אלוה כי אם אלהים בלשון רבים³⁷ וכן (יהושע כד יט) אלהים קדושים הוא כי הוא כולל הקדושות כלם³⁸ וכן דרך הלשון בממשלת השפלים (ישעיה יט ד) אדונים קשה בלשון רבים וזה לגודל מעלות האדון ולרבו מיני הממשלה שיש לו וזה בבשר ודם אף כי בהשם יתברך אשר מיני הממשלה שלו אין להם מספר וכל המושלים אין ממשלתם רק ממנו והוא אחד וכחותיו רבים וכן מנהג הלשון בשאר המלות (שמות יב מב) ליל שמורים הוא (ויקרא כג כג) יום כפורים הוא ועוד יש לפרש כי נקרא אלהים בבריאת העולם לפי שברא עולמו בחכמה ובתבונה הוא שכתוב (משלי ג יט) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה³⁹.

עיי"ש: וע"ד הקבלה השם הזה שתי מלות הם אל הם⁴⁰ והן הנה פי' היו"ד (קהלת יב א) וזכר את בוראך מלא ביו"ד⁴¹ והמשכיל יבין.

עיי"ש: את השמים ואת הארץ מלת את בכ"מ לרבות וע"ד הפשט באו שני אתין הללו לרבות את שני חמרים שברא הקדוש ברוך הוא אחד שעשה ממנו שמים ואחד שעשה ממנו

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

הרע ואתתא דאית לה דם טוהר ודם נדה מסטרא דמשנה איהי שויא ליה ולא איהי בת זוגיה יחודא דיליה דלית יחודא עד דערב רב יתמחון מעלמא ובג"ד אתקבר משה לבר מארעא קדישא וקבורתא דיליה משנה איהי ולא ידע גבר ית קבורתיה עד יומא הדין קבורתא דיליה משנה דשלטא על מטרוניתא דאיהי קבלה למשה ומלכא ומטרוניתא מתפרשא מבעלה בגין דא (משלי ל כא) תחת שלש רגזה ארץ וכו' תחת עבד כי ימלוך דא איהו עבדא ידיעא ושפחה דא משנה ונבל כי ישבע לחם דא ערב רב עם נבל ולא חכם

תרגום: ואם זכו ישראל, היא עוזרת להם בגלות, מצד של היתר טהור כשר, ואם לא, היא כנגדו מצד של טמא פסול איסור. טהור היתר וכשר הוא יצר הטוב, פסול טמא איסור הוא יצר הרע. ואשה שיש לה דם טהור ודם נדה מצד של המשנה, היא שוה לו ואינה בת זוגו, יחוד שלו, שאין יחוד עד שערב רב ימחו מהעולם, ולכן נקבר משה מחוץ לארץ הקדושה, וקבורתו היא משנה, "ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה". קבורתו משנה ששולטת על המלכה, שהיא קבלה למשה ומלך ומלכה מתפרדת מבעלה. ולכן "תחת שלוש רגזה ארץ וגו'", "תחת עבד כי ימלוך" זהו עבד הידוע, "ושפחה" זו משנה, "ונבל כי ישבע לחם" זה ערב רב, "עם נבל ולא חכם".

³⁷ עי' זהר (ח"א דף לא ע"ב): אמר רבי יוסי האי דכתיב (דברים ד ז) אשר לו אלהים קרובים אליו קרובים קרוב מבעי ליה אלא אלהים עלאה אלהים דפחד יצחק אלהים בתראה ובגיני כך קרובים וגבורות סגיאיין אינון דנפקין מחד וכלהו חד.

תרגום: אמר רבי יוסי, זה שכתוב "אשר לו אלהים קרובים אליו", [למה כתוב] קרובים, היה צריך לכתוב קרוב. אלא אלהים עליון, אלהים של פחד יצחק, אלהים אחרון, ולכן כתוב קרובים, וגבורות רבות הם שיוצאים מאחד והכל אחד.

ועי' מדרש תהלים קט: בכל לשון שישראל קוראין להקב"ה הוא עונה אותם. קראוהו בשדי וכו' וענה אותם בשדי, וכו' קראוהו באלהים וכו' וענה אותם באלהים וכו'.

³⁸ עי' ספר הפליאה (עמוד תרסט): נקרא הקב"ה אלהים קדושים כי הוא קדוש בכל ענייני הקדושות, ועי' דבריו לקמן כח יג.

³⁹ עי' לעיל רמב"ן ד"ה ודע כי.

⁴⁰ עי' לעיל הערה 37.

⁴¹ [עי' עבה"ק ח"א פ"ב וז"ל: לקבוע בנפשותינו שהאצילות הוא עצם האלהות באה הקבלה לחכמי האמת ליחדו בפסוק שמע ישראל. וכתב החכם ה"ר בחיי ז"ל כוף אזניך ושמע בפסוק שמע ענין היחוד האמיתי המקובל והמוצנע אצל יודעי האמת בסוד יחוד עשר ספירות שנתחייבנו ליחד את כלן ולחבר הכל כאחד אם ממטה למעלה אם ממעלה למטה עד כאן, כל זה יורה שהאצילות הוא עצם האלהות ולזה באה מצות היחוד ליחדו כי אם היה דבר אחר נפרד מהעצם היה זה יחוד ללא אלהי אמת וחלילה וכו'.

וראיתי להביא כאן מה שקבל החכם הזה בפסוק לא יהיה לך, זה לשונו ואמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, אבל פני שלי יהיו אלהיך עד כאן, והכוונה על המדות שהם פניו וידוע שאין פני האדם דבר בלתי ולא חוצה לו ולא נפרד ממנו אבל הם הוא עצמו, ומזה נקראו הפנים המאירים אלהים כלומר אלי הם, וכמו שכתב הוא ז"ל בפרשת בראשית השם הזה שתי מלות אלי הם, והנה הנה פירוש היו"ד וזכור את בוראך מלא ביו"ד והמשכיל יבין].

ארץ וז"ש והארץ היתה תהו ובהו באר כי הארץ אחרי הבריאה הזאת היתה תהו ובהו ופירוש תהו ובהו חמר וצורה כלומר שהלביש לאותו חמר צורה וזהו (ישעיה סו ב) ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה ואמר ואת כל אלה כלומר כל אלה הנמצאים ידי עשתה ואחר כך ויהיו כל אלה בצורתם עתה ולפי זה החמר נברא תחלה ואחריו לא היתה בריאה כי אם יצירה ועשייה לפי שהכל המציא ממנו והלביש הצורות ובבריאה זו שהיא כנקודה קטנה דקה⁴² ואין בה ממש נבראו כל הנבראים בשמים ובארץ.

עיי"ש: והארץ היתה תהו ובהו הוא החמר שאין בו ממש ואין השם נתפס בו והוא מלשון רז"ל (קידושין מ ע"ב) כתוהא על הראשונות שאם בא אדם לגזור בו שום דבר תוהא ונמלך לקרותו בשם אחר לפי שלא לבש צורה שיתפש בה השם והחמר הזה נקרא בלשון התורה תהו ובלשון הפילוסופים היולי ובהו הוא הצורה הנלבשת לחמר והיא מלה מורכבת בו הוא כלומר דבר שיש בו צורה ומזה אמר הכתוב (ישעיה לד יא) ונטה עליה קו תהו ואבני בהו⁴³ ייחס הקו לתהו שהוא החמר שאין בו ממש לפי שהקו הוא שיראה האומן מחשבת הבנין שהוא מקוה לעשות והמלה נגזרת מן (תהלים מ ב) קוה קויתי ה' ויחס האבנים לבהו שהוא הצורה לפי שהאבנים הם צורת הבנין.

ויבא הקשור בשני הכתובים אלה בתחלה ברא יש מאין בעל הכחות כלן חומר השמים וחומר הארץ והארץ אחרי הבריאה הזאת היתה תהו כלומר חמר אין בו ממש והיתה בהו שהלביש אותה צורה והזכיר הכתוב ארבע יסודות שיש בצורה זו והם אש ורוח והמים והעפר⁴⁴ ומלת הארץ כוללת ארבעתם והוא כלל העולם השפל ואף ע"פ שיסוד העפר הוא אחרון הזכירו ראשון ובו ידבר ועל כן התחיל מן הארץ שהיא הנקודה והפילוסופים קראוה נקודה לפי שהיא למטה מן הגלגלים נתונה בתוכם כנקודה בתוך העגול וקראוה נקודה לפי שהיא קבועה וקיימת אין לה תנועה כלל בכללה רק בחלקיה כענין שכתוב (קהלת א ד) והארץ לעולם עומדת והנה היא בהפך מן הגלגל העליון המקיף כי זה עליון בתכלית הדקות והזכות וזו תחתון בתכלית העובי והעכירות.

ואחר שהתחיל מן הארץ חזר לסדר היסודות בסדר הראוי והוא האש והרוח והמים הזכיר וחשך הוא האש היסודית שהיא חשוכה⁴⁵ והקדימו לרוח מפני שהאש מקיף על הרוח והקדים הרוח למים כי הרוח מקיף על המים והמים מקיפים על הארץ והסדר הזה בעצמו מצאנו בספר קהלת ובספר איוב וכשם שהתחיל כאן מן הנקודה שאמר והארץ היתה תהו ובהו כן התחיל בספר קהלת מן הנקודה שנאמר והארץ לעולם עומדת והזכיר אחרי כן (קהלת א ה) וזרח השמש ובא השמש זהו יסוד האש ואמר אחרי כן סובב סובב הולך הרוח ואמר אחרי כן כל הנחלים הולכים אל הים.

וכן באיוב התחיל מן הנקודה ג"כ שאמר (איוב כח כד) כי הוא לקצות הארץ יביט תחת כל השמים יראה זהו יסוד האש (איוב כח כה) לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה הוא הסדור עצמו שבכאן בספר בראשית גם בספר קהלת לפי ששלתם ספרי המחקר ודבריהם מיוסדים על חכמת הטבע והודיענו הכתוב בכאן באמרו והארץ היתה תהו ובהו כי הארץ לבשה צורה והחשך שהוא האש מקיף למעלה מן המים והעפר מעורבים שקרא לשניהם יחד תהום כמי הים שהעפר מעורב בהם והם נקראים תהום כענין שכתוב (יונה ב ו) תהום יסובבני והרוח מנשבת ותכנס בחשך ותרחה על המים ומה שאמר ורוח אלהים היה ראוי לומר והרוח אבל ייחס הרוח לשם אלהים לרוב דקותה אף על פי שהאש דקה יותר מן הרוח כיון שהוציא האש בלשון חשך לא רצה ליחסו אל השם יתברך.

וע"ד המדרש (ב"ר פ"א ס"ד ד) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ בזכות ג'

⁴² ע"י לעיל הערות 23 291.

⁴³ ע"י לעיל הערה 26.

⁴⁴ ע"י לעיל הערה 30.

⁴⁵ ע"י לעיל הערה 32.

דברים נברא העולם בזכות חלה בזכות מעשרות בזכות בכורים אין ראשית אלא חלה שנאמר (במדבר טו ב) ראשית עריסותיכם חלה תרימו ואין ראשית אלא מעשרות שנאמר (דברים יח ד) ראשית דגנך ואין ראשית אלא בכורים שנאמר (שמות כג יט) ראשית בכורי אדמתך ועוד אמרו בזכות משה שנאמר (דברים לג כא) וירא ראשית לו.

וכל המצות האלו דרך אחד להן וכלן רמוז על אחדות החכמה הנקראת ראשית וכן מלת בראשית בתרגום ירושלמי בחוכמתה כי מצות הבכורים רמז לאחדות וכן מצות המעשר כי השבון י' מפרש ומגלה כח האחד⁴⁶ וכן החלה מצוה יחידה בעיסה ומה שאמר בזכות משה לפי שמצינו בו ראשית ומשם זכה לקבל התורה ואם תשכיל תמצא כי מלת בראשית תרמוז על בנין בית ראשון⁴⁷ שעמד ת"י שנה כמנין (ויקרא טז ג) בזאת יבא אהרן אל הקדש וכבר ידעת מאמר רז"ל (פסחים נד ע"א) שבית המקדש נברא קודם השמים והארץ ומפני זה הקדים מלת בראשית ברא ואחר כך את השמים ואת הארץ ולפי שעתיד ליחרב אמר והארץ היתה תהו ובהו לפני שנסתלקה שכינה מישראל.

ורוח אלהים מרחפת על פני המים זו התורה שהובטחנו בה כי לא תשכח מפי זרענו אף בגלות.

ויאמר אלהים יהי אור ירמוז על ימות המשיח שהזכיר בו הכתוב (ישעיה ס א) קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח⁴⁸.

ויבדל אלהים בין האור ובין החשך כי בו יבדיל הקדוש ברוך הוא בין ישראל שקוו לישועה ובין עכו"ם השרוים בחשך. ואל הענין הזה רמזו רבותינו ז"ל (ב"ר פ"ב ס"ד ד) כשהוכיחו מן הכתוב הזה ארבע מלכיות והוא שדרשו והארץ היתה תהו זו מלכות בבל ובהו זו מלכות מדי וחשך זו מלכות יון תהום זו מלכות רומי ורוח אלהים זה רוחו של משיח ובאור המדרש הזה כי הש"י בפרשה זו מגיד מראשית אחרית והכתוב כוון לרמוז סוף הזמן בתחלת הזמן להורות כי תכלית כוונת הבריאה הוא לימות המשיח וזהו תחלת המחשבה סוף המעשה⁴⁹.

ואם תשכיל עוד תמצא כי יש במלת בראשית אש ברית⁵⁰ וכן עוד בראשית שתי תיבות ברא שית⁵¹ אלו השיתין שנבראו מששת ימי בראשית⁵² וכן עוד ברא תיש זה אילו של

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁴⁶ ע"י לעיל הערה 41 והערה 14.

⁴⁷ ע"י ספר הפליאה (עמוד ר"ג): בראשית הב' הוא ב"ת ושאר אותיות הם ראש ת"י והנה נרמז בזו התיבה של בראשית בנין בית ראשון כמה היה עתיד לעמוד בבנינו ומצינו שעמד ת"י שנה, וע"ז נאמר בזאת יבוא אהרן אל הקדש.

⁴⁸ ע"י תיקר"ז (פו ע"א): שני אלפים תהו והארץ היתה תהו שני אלפים תורה ורוח אלה"ם מרחפת על פני המים ולית מים אלא אורייתא פני המים תרין אנפין דילה דאינון מצות עשה ומצות לא תעשה חוור וסומק ימינא ושמאלא ואלין אינון שני אלפים תורה שני אלפים ימות המשיח ויאמר אלה"ם יהי אור ויהי אור (בראשית א ג) עלייהו אתמר על כן באורים כבדו ה'.

תרגום: שני אלפים תהו והארץ היתה תהו שני אלפים תורה ורוח אלה"ם מרחפת על פני המים ואין מים אלא תורה פני המים שני הפנים שלה שהן מצוות עשה ומצוות לא תעשה לבן ואדם ימין ושמאל ואלה הם שני אלפים תורה שני אלפים ימות המשיח ויאמר אלה"ם יהי אור ויהי אור עליהם נאמר על כן באורים כבדו יהו"ה.

⁴⁹ ע"י תיקר"ז (ו ע"ב): אדם הא דלתתא דאוקמוהו עליה דהוה ראשון למחשבה ואחרון למעשה.

תרגום: אדם הא שלמטה, שבארו עליו שהיה ראשון למחשבה ואחרון למעשה.

⁵⁰ ע"י ז"ח (מדרש הנעלם ד ע"ב): וקודם שנתנו ה' בריתות, לא היתה הברית אלא באש. שנאמר והנה תנור עשן ולפיד אש וגו'. וכתוב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר. והאש היתה ברית בתחלה. וזהו בראשית, הוצא משם אש. ונשאר ברית. כלומר ברית א"ש. וכן ע"י תיקר"ז יב ע"א, וכ ע"א.

⁵¹ ע"י ספד"צ (ח ע"א). וע"י הק' הזהר דף ג ע"ב ועוד הרבה מקומות.

⁵² וע"י ז"ח (סב ע"ב): כתיב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו' בשעתא דברא קב"ה עלמא ברא בקדמיתא שיתין עילאין דאינון מקורי לנחתא בהון גשמיא דברכן וקדושין עילאין דלעילא ואינון נטלו בקדמיתא ממקורא דחיי מאתר עילאה דנפקו מתמן.

תרגום: כתוב (דברים כח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו' בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את העולם ברא בראשונה שיתים עליונים שהם מקורות להוריד בהם גשמי ברכות והקדשות העליונות

יצחק⁵³ שנברא משישת ימי בראשית ועוד בראשית מלשון ארשת והוא הדבור כענין שכתוב (תהלים כא ג) וארשת שפתיו ובאורו בי' ארשת, כלומר בי' מאמרות נברא העולם. ודע והבן כי העולם נברא בתשרי ומלת בראשית תרמוז לזה⁵⁴, ובדבר זה נחלקו בגמרא (ראש השנה י ע"ב) רבי אליעזר ורבי יהושע ר' אליעזר אומר בתשרי נברא העולם ר' יהושע אומר בניסן נברא העולם ואף על פי שרבי אליעזר ורבי יהושע הלכה כר' יהושע כבר הכריעו בגמרא בזה כר"א הוא שאמרו (ראש השנה כז ע"א) כמאן מצלינן האידינא זה היום תחלת מעשיך כמאן כרבי אליעזר.

ועל דרך הקבלה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ יש בכתוב הזה סוד עשר ספירות, והשמים והארץ הם השמים והארץ העליונים⁵⁵ שאינם מכלל הגלגלים, והם הנקראים שמי קדם⁵⁶ וארץ החיים⁵⁷ ומלת בראשית תרמוז אל החכמה כענין שכתוב (תהלים קיא י) ראשית חכמה וכן הבי"ת רמז לחכמה שהיא שניה בספירות והרי לך מלת בראשית האות הראשונה והמלה הם עדות על החכמה ולפי שהכל נמשך ונאצל מן החכמה באה הבי"ת רבתי ואף על פי שהיא שניה בספירות ראשונה היא לענין השגתנו⁵⁸ וזהו פירוש בי"ת של בראשית חכמה שהיא ראשית שהרי הספירה הקודמת לה אין אנו רשאים להרהר

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

שלמעלה והם נוטלים בראשונה ממקור החיים מהמקום העליון שיצאו משם.
⁵³ עי' תיקר"ז (קסד ע"א): בראשית ברא אלהים בראשית בר"א ת"ש דא אילו דיצחק.
⁵⁴ עי' תיקר"ז (יז ע"א): ע"א והמשכילים יזהירו אלין אינון אתוון דהוה לון שכל לאעלא קדם מלכא כל חד על תקונוי מסטרא דגבורה עאלו כלהו למפרע בגין דאיהי דרועא שמאלא תשר"י ודא איהו בראשית בא' תשר"י בגין דבמדת הדין אתברי עלמא ובגין דא עאלו למפרע והא אוקמוהו דבימינא אתברי עלמא וביה עאלו אתוון כסדרן ורזא דמלה אמרתי עולם חסד יבנה ובגין דא כד עאלו אתוון למפרע ומנייהו כסדרן לא בעא קודשא בריך הוא למברי בהון עלמא עד דשתף לון בימינא ושמאלא וברא בהון עלמא.

תרגום: ענין אחר, "והמשכילים יזהירו" אלו הם אותיות שהיה להם שכל להיכנס לפני המלך, כל אחת על תקונה, מצד של גבורה נכנסו כולן למפרע, משום שהיא זרוע שמאל תשר"י, וזה בראשית, בא' תשר"י, בגלל שבמדת הדין נברא העולם, ומשום זה נכנסו למפרע. והרי פרשה שבימין נברא העולם, ובו נכנסו אותיות כסדרן. וסוד הדבר "אמרתי עולם חסד יבנה", ולכן כשנכנסו האותיות למפרע, ומהם כסדרן, לא רצה הקדוש ברוך הוא לברא בהן את העולם, עד ששתף אותן בימין ובשמאל, וברא בהן את העולם.
⁵⁵ עי' לקמן הערה 73.

⁵⁶ עי' ספר הפליאה (עמוד קיג): ולמה נקרא שמים כי יש שמים על שמים והוא שמים על יסוד, א"ל מנלך שנקרא שמים, א"ל ואתה תשמע השמים. וקח ה' ושים בסוף התיבה, והוא שמי מ"ה, ר"ל הוא יר"ד ה"א וא"ו ה"א במילואו, ור"ל שמי יהו"ה. וראה והבן השמים עולה יהו"ה במ"ק, וכן אמר הנביא ואתה תשמע, ששמך יהו"ה, זהו השמים. א"ל ואבי א"ל השמים, וה"ו במ"ק, זהו שמי קדם, ר"ל שמי קדם, הוא וה"ו, התחלת השם המפורש שיוצא מן וי"סע וי"בא וי"ט.

⁵⁷ עי' זהר (ח"א דף נ ע"ב): פתח ואמר בראשית ברא אלהים (בראשית א א) היינו דכתיב ויבן יהו"ה אלהים את הצלע (בראשית ב כב) את השמים היינו דכתיב ויביאה אל האדם ואת הארץ כמה דאת אמר (בראשית ב כג) עצם מעצמי [ודאי האי איהי ארץ החיים תו].

תרגום: פתח ואמר, "בראשית ברא אלהים", היינו שכתוב "ויבן ה' אלהים את הצלע". "את השמים" היינו שכתוב "ויביאה אל האדם". "ואת הארץ" כמו שנאמר "עצם מעצמי", ודאי זוהי ארץ החיים. ועי' תיקר"ז (קסח ע"ב): בההוא זמנא הנצנים נראו בארץ אלין אבהן זכוון דלהון אתגליאן על שכינתא דאיהי ארץ החיים.

תרגום: באותו זמן הנצנים נראו בארץ אלו האבות זכיותיהם התגלו על השכינה שהיא ארץ החיים.
⁵⁸ עי' לעיל הערה 13.

בה⁵⁹ ולכך נקראת אין⁶⁰ זהו (איוב כח יב) והחכמה מאין תמצא על דרך ההודעה לא על דרך שאלה ומ"מ נרמזת היא בעוקצו של ב"ת ומזה דרשו חכמי האמת אומרים לבי"ת מי בראך מראה להן בעוקצה כלפי אל"ף שהוא הכתר⁶¹.

ודע והבן כי עלת העלות⁶² למעלה מן הכתר, וזהו מאמר ספר יצירה (פ"א מ"ד) עשר ספירות בלי מה עשר ולא תשע עשר ולא אחת עשרה, פירוש עשר ולא תשע שהרי הכתר יש לחשוב מן הכלל לפי שכל שאר הספירות נמשכות ממנו כי הוא מקור נובע שהכל תלויין בו עשר ולא אחת עשרה לפי שאין לחשוב מן הכלל מה למעלה מן הכתר והוא עלת העלות והוא דבר נעלם אין לומר עליו לא יש ולא אין וזהו לשון עשר ספירות בלי מה י' ספירות של בלי מה כלומר נאצלות מבלי מה ומזה הצריכו חכמי האמת קוצו של יו"ד⁶³ שהוא רמז לעלת

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁵⁹ עי' זהר (ח"א דף ל ע"א): שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה (ישעיה מ כז) עד הכא אסתלקו מלין דלא לשאלא כדלעילא [דחכמה] [דחכמה] (וחכמה) אשתכליל מאין ולא קיימא לשאלא דסתים ועמיק לית דיקום ביה כיון דאתפשט ונהורא עמיקא ונהוריה קיימא בשאלתא אע"ג דאיהו סתים מכלא דלתתא וקראן ליה על פום שאילתא מי מי ברא אלה והיינו רזא דקאמרן (איוב לח כט) מבטן מי יצא הקרח מבטן מי ודאי (יצא הקרח) ההוא דקיימא לשאלתא ולית לשאלא מה לעילא מה לתתא אלא לשאלא אתר דנפקן למנדע ולא למנדע ליה דהא לא יכלין אלא קיימא לשאלתא ולא למנדע [ביה]. תרגום: "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה", עד כאן עלו הדברים שלא לשאול [בהם] דוגמת למעלה, שחכמה נתקנה מאין ולא עומדת לשאילה, שסתומה ועמוקה אין שיעמוד בה. כיון שהתפשט אור עמוק, אורו עומד לשאלה, אף על גב שהוא סתום מהכל שלמטה, וקוראים לו על פי שאלה "מי", "מי ברא אלה". והיינו סוד שאמרנו "מבטן מי יצא הקרח", "מבטן מי" ודאי, ("יצא הקרח") אותו שעומד לשאלה. ואין לשאול מה למעלה ומה למטה, אלא לשאול מקום שיוצאים לדעת, ולא לדעת אותו, שהרי לא יכולים, אלא עומד לשאלה ולא לדעת בו.

⁶⁰ עי' אד"ז (רפח ע"ב): עתיקא קדישא אקרי אין דביה תלייא אין. [עי' בהגר"א תז"ח יט ע"א ד"ה דנהיר, ובהגר"א על ספד"צ א ע"ג ד"ה ואמר פעם, וכן בהגר"א תז"ח יח ע"ד ד"ה ההוא נהירו, ובהגר"א על ספד"צ ד ע"ב ד"ה ומחסד].

⁶¹ עי' ב"ר (פ"א סי' י): למה [נברא העולם] בב' אלא מה ב' זה יש לו שני עוקצין אחד מלמעלה ואחד מלמטה מאחוריו אומרים לב' מי בראך והוא מראה בעוקצו מלמעלה ואמר זה שלמעלה בראני ומה שמו והוא מראה להן בעוקצו של אחריו ואומר ה' שמו.

⁶² עי' זהר (ח"ב מב ע"ב): הכי עלת העלות עביד עשר ספירות וקרא לכתר מקור וביה לית סוף לנביעו דנהוריה ובגין דא קרא לגרמיה אין סוף ולית ליה דמות וצורה ותמן לית מאנא למתפס ליה למנדע ביה ידיעא כלל ובגין דא אמרו ביה במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור. לבתר עבד מאנא זעירא ודא י' ואתמליא מניה וקרא ליה מעין נובע חכמה וקרא גרמיה בה חכם ולהוא מאנא קרא ליה חכמ"ה ולבתר עבד מאנא רברבא וקרא ליה ים וקרא ליה בינה והוא קרא לגרמיה מבין בה.

תרגום: כך עלת העלות עשה עשר ספירות וקרא לכתר מקור ובו אין סוף לנביעת אורו ולכן קרא לעצמו אין סוף ואין לו דמות וצורה ושם אין כלי לתפוס אותו לדעת בו ידיעה כלל ולכן אמרו בו במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור. אחר כך עשה כלי קטן וזה י' והתמלא ממנו וקרא לו מעין נובע חכמה וקרא את עצמו בו חכם ולאותו הכלי קרא לו חכמ"ה ואחר כך עשה כלי גדול וקרא לו ים וקרא לו בינה והוא קרא את עצמו מבין בה.

ועי' תיקו"ז (קלג ע"ב): אמר ליה רבי שמעון ברי במחשבה דאיהו מוחא אוף הכי חב דזרעא מתמן נפיק דאיהו נביעו דאילנא דחיי דאיהו אור קדמון ואור צח ואור מצוחצח תלת טפין דאתרמיזו בי' עלאה קוצא דלעילא וקוצא דלתתא וגוי באמצעייתא וערב תמן חשך דאפסיק בין עלת העלות למוחא סתימא

תרגום: אמר לו רבי שמעון בני במחשבה שהיא המח אף כך חטא שזרע יצא משם שהוא המעין של עץ החיים שהוא אור קדמון ואור צח ואור מצוחצח שלש טפות שנרמזו בי' העליונה הקוץ שלמעלה והקוץ שלמטה ועצם הי' באמצע וערב שם חשך שהפסיק בין עלת העלות למח הנסתר.

עי' דע"ה ח"א יד ע"א שמחלק בין עלת העילות שהוא הרישא תנינא לעילת כל העילות שהוא המאציל ית' שמו.

⁶³ עי' זהר (ח"ג סה ע"ב): ת"ח י' בקדמיתא כללא דכלא סתים מכל סטרין שבילין לא מתפתחין כללא דדכר ונוקבא קוצא דיו"ד דלעילא רמיזא לאין לבתר י' דאפיק ההוא נהרא דנגיד ונפיק מניה ולא תעברא מניה ה' בהאי כתיב ונהר יוצא מעדן יוצא ולא יצא בג"כ לא בעיא לאתפרשא מניה ובג"כ כתיב רעיתי.

תרגום: בא וראה י' בראשונה הכלל של הכל, נסתר מכל הצדדים, השבילים לא נפתחים, הכלל של זכר ונקבה. קוצו של יו"ד שלמעלה רומז לאין, אחר כך י' שמוציאה את אותו הנהר שנמשך ויוצא ממנו ולהתעבר ממנו ה', בזה כתוב ונהר יוצא מעדן, יוצא ולא יצא, לכן צריך שלא להפרד ממנו,

העלות שהוא למעלה מכל העשרה, וכיון שכל העשר הם האצילות, הנה המאציל⁶⁴ שהוא עלת העלות נפרד מהן. זהו פירוש עשר ולא אחת עשרה. ומ"ש שם בספר יצירה⁶⁵ חקק ולא הזכיר מי החוקק, הכונה על הכתר, כי הדבר החקוק הם ג' ספרים שהם שלשה אותיות על שם שחקק הכתר והן יה"ו⁶⁶ שהן אותיות מתברכות ומברכות כל מתברך והם ג"כ ספר ספר וספור. ספר היא החכמה, וקראה ספר לפי שהדורות הולכים ואין החכמה נשארת כי אם על ידי ספר, ומזה נקראת אף החכמה העליונה ספר. ספר הוא הבינה שאדם מונה בה והוא מלשון ספירה ומנין. וכן אמר הכתוב בדברי הימים (דברי הימים ב' ב מז) ויספר שלמה כל האנשים הגירים אשר בארץ ישראל אחרי הפסח אשר ספרם דוד אביו. ספור הוא שאר הספירות שאפשר לבני אדם להשיגם ולדבר בהם⁶⁷. ודע כי הספר הוא היו"ד, ספר הוא הה"א, ספור הוא הו"ו, והוא התפארת שהיא מדת ששית והבן. וכבר ידעת כי מלת ספר חשבונה ש"ם ואם כן ג' ספרים הם ג' שמות של שכל ואף על פי שכחותיהם רבים שלשתם, עקר אחד להם, וכן ג' אותיות של שם⁶⁸, הנה הם עקר אחד, ויצאו מעיקר אחד, הוא החוקק העולם הוא הכתר שהוא נמשך מעלת העלות הנקרא אין סוף⁶⁹ ויש לך להתבונן בפ' מרה במה שאמר הכתוב (שמות טו כה) שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו. אלהים, התשובה⁷⁰. והוא ברא העולם ואליו כונת תפלתנו בראש השנה⁷¹.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ולכן כתוב רעיתי.

⁶⁴ עי' ע"ח שער א ענף ב' וכן בכ"מ שמאציל היא הבחי' למעלה מהעולם, ולא ה' ית'.
⁶⁵ פ"א מ"א: בשלשים ושתיים נתיבות פליאות חכמה חקק י"ה יה"ה צבאות אלקי ישראל אלקים חיים ומלך עולם אל שדי רחום וחנון רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש הוא, וברא את עולמו בשלשה ספרים בספר וספר וספור.

⁶⁶ עי' מדרש הנעלם (ג ע"א): א"ר יהודה, בג' דברים ברא הקב"ה את עולמו, בספר וספר וספור, כנגדם בחכמה בתבונה ובדעת, בחכמה, דכתיב ה' בחכמה וגו' [יסד ארץ כונן שמים בתבונה], בדעת דכתיב בדעתו תהומות נבקעו, עכ"ל. ועי' ס"י (פ"א מ"ג) בירר שלש אותיות מן הפשוטות בסוד שלש אמות אמ"ש, וקבעם בשמו הגדול, וחתם בהם ששה קצוות. חמש חתם רום ופנה למעלה וחתמו ביה"ו, שש חתם תחת ופנה למטה וחתמו בה"ו, שבע חתם מזרח ופנה לפניו וחתמו בו"ה, שמונה חתם מערב ופנה לאחוריו וחתמו בוה"י, תשע חתם דרום ופנה לימינו וחתמו ביו"ה, עשר חתם צפון ופנה לשמאלו וחתמו בה"י.

⁶⁷ עי' לעיל הערה 59, ועי' תיקו"ז (יט ע"א): פתח אליהו ואמר רבון עלמין דאנת הוא חד ולא בחושבן אנת הוא עלאה על כל עלאין סתימא על כל סתימין לית מחשבה תפיסא בך כלל אנת הוא דאפיקת עשר תקונין וקרינין לון עשר ספירן לאנהגא בהון עלמין סתימין דלא אתגליין ועלמין דאתגליין ובהון אתכסיאת מבני נשא ואנת הוא דקשיר לון ומייחד לון ובגין דאנת מלגאו כל מאן דאפריש חד מן חבריה מאלין עשר אתחשיב ליה כאלו אפריש בך.

תרגום: פתח אליהו ואמר, רבוננו של עולם, שאתה הוא אחד, ולא חשבון/מנין, אתה הוא עליון על כל העליונים, שתום על כל הסתומים, אין מחשבה נתפסת בך כלל. אתה הוא שהוצאת עשר תיקונים וקראת להם עשר ספירות להנהיג בהם את העולמות הנסתרים שלא מתגלים ועולמות שמתגלים, ובהם נתכסת מבני אדם ואתה הוא שקושר אותם ומייחד אותם וגלל שאתה מבפנים כל מי שמפריד חד מחבירו מאלה העשר נחשב כאילו מפריד בך.

[עיי"ש בבהגר"א: עלמין סתימין כו' - הן גופין ולבושין דביסמוך, שהן אצילות ובריאה, י"ה של השם, נגד חו"ב, שהן נסתרות כדלקמן: ועלמין דאתגלין - הן יצירה ועשיה, שהן ו"ה של השם, נגד זו"ן, שהן נגלות כדלקמן:]

⁶⁸ [עי' בהגר"א על ספד"צ (כא ע"א): שני הה"ן אלו א' הן, כי מלכות נכללת בבינה, ולכן בע"ק ובז"א לא אשתכחו אלא ג' אותיות יק"ו, שה' אחרונה בכלל ה' ראשונה. ועיי"ש כח ע"ב): כלל האדם יה"ו, על הכסא ה' אחרונה. לש"ו כללים ח"ב ה ע"א, שהה"א האחרונה אינה באה אלא לגלות את אורה של הה"א הראשונה.]

⁶⁹ עי' תיקו"ז (עו ע"ב): כתר עלאה שריא ברישא דבר נש דתמן מחשבה סתימאה וכמה דמחשבה אייה סתימא כך אייהו סתים אין סוף אתקרי מלגאו כתר עלאה מלבר כתר דרישא עלאה. תרגום: כתר עליון שורה בראש האדם, ששם המחשבה הנסתרת. וכמו שמחשבה היא נסתרת, כך הוא נסתר. אין סוף נקרא מבפנים, כתר עליון מבחוץ.

⁷⁰ עי' לקמן הערה 202. ועי' זו"ח (לד ע"א): בריאה באלקים דאיהי בינה, הה"ד בראשית ברא אלקים.
⁷¹ עי' לקמן ב ד.

ומ"ש (בראשית כ יז) ויתפלל אברהם אל האלהים על ה"א אחרונה⁷² נאמר וכן אמר דוד המע"ה (תהלים נה יז) אני אל אלהים אקרא.

ועל התשובה נאמר (משלי ב ג) כי אם לבינה תקרא והתשובה נקראת בינה שהיא נתונה בין חמש ראשונות ו"אקרא ו"תקרא לשון תפלה בלשון (בראשית יג ד) ויקרא שם אברהם שתרגמו וצלי.

"את ואת" לרבות הגדולה והגבורה⁷³.

השמים – התפארת, והוא העדן⁷⁴.

ושני עמודים הנקראים נצח והוד נכללים במלת השמים, כלומר השמים ושני עמודיו⁷⁵, כי מאחר שלא מצינו בריאה לעמודי שמים על כל פנים יש לנו לומר שנכללו בכלל השמים, גם הצדיק נכלל עמהם שהוא עמוד שהעולם נתקיים בו. או אפשר לומר כי רבוי הוא"ו של ואת בא לרבות ג' עמודים אלה והארץ הוא הגן המקבל מעדן.

והארץ היתה יזכיר עתה מה היתה תחלה ונקראת בשם ארץ כי היא סוף הבנין⁷⁶ ואמר היתה כלומר עקר היותה מאותה הויה שהיתה והיא החכמה הקודמת לכל.

תהו הוא הבינה⁷⁷ שהוא קו ירוק שהוא מקיף את כל העולם.

בהו המורה דבר שמתחיל להצטייר הוא הגדולה.

וחשך הוא הגבורה ועוד יש בכתוב הזה רמז כמה ימי העולם והוא מבואר מאד ממה שאמרו רז"ל (ראש השנה לא ע"א) שית אלפי שני הוי עלמא והמשכיל יבין. לכך הזכיר מיד והארץ היתה תהו ובהו לרמוז על אחד הרוב. גם בתיבה הראשונה של שם מ"ב⁷⁸ היוצא ממנו תמצא כן רמוז כי העולם שנברא בששה יותן ויחרב וזה מבואר.

ודע כי מה שלא פי' הכתוב בשמים מה היו תחלה כמו שפירש בארץ מתוך שפירש ענין הארץ תוכל להבין ענין השמים ועל זה סמך ושתק שלא הזכיר ענין השמים ולא פי' מה היו הגלגלים קודם הגיעם אל תכליתם כמו שהם היום אבל לפי הקבלה שרמזתי לך יבא הענין

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁷² עי' לקמן הערה 200. עי' הגהות ה"ח"ו על זהר (ח"א ב ע"א): כי בינה אינה נקרא אלהים רק בעת התלבשות ומלכות אין לה ו"ק להתבלש בהם בקישוט שנעשים לה ו"ק אז.

⁷³ עי' זהר (ח"א לא ע"ב): "בראשית ברא" רמז לכתר חכמה, אלהים רומז לבינה, "את" רומז לגדולה וגבורה, "השמים" זהו תפארת, "ואת" רומז לנצח הוד יסוד, "הארץ" רומז למלכות.

⁷⁴ עי' זהר (ח"א דף כו ע"א): ונהר יוצא מעדן ודא ו' להשקות את הגן ונהר דא עמודא דאמצעיתא יוצא מעדן דא אמא עלאה להשקות את הגן דא שכינתא תתאה.

תרגום: "ונהר יוצא מעדן", זה ו', "להשקות את הגן". "ונהר" זה העמוד האמצעי. "יוצא מעדן" זו אמא העליונה. "להשקות את הגן" זו שכינה תחתונה.

עי' ספר הפליאה (עמוד תריז): ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן. נסתלק מן הפנים שאינם מאירים כי ה' שם, וישב בארץ נוד, שעמד במקומו קדמת עדן, הוא ת"ת ישראל, להיות בידו כל דבר בעולם השפל כי המליכוהו למלך על ו' קצוות.

ועי' ספר הקנה (עמוד רטו): בגן של עדן היא כנ"י והעדן הוא עדן העולם הוא ת"ת הנקרא עדן ודעת.

⁷⁵ עי' תיקו"ז (צד ע"א): ויכלו כליל שמיא וארעא שמים אש ומים ודא שמאלא וימינא שמים עמודא דאמצעיתא כליל תרוייהו הארץ שכינתא תתאה וכל צבאם נצח והוד דאינון צבא השמים בגין דאיהו כליל שבע ספירן.

תרגום: ויכלו כולל שמים וארץ שמים אש ומים וזה שמאל וימין שמים העמוד האמצעי כולל את שניהם הארץ השכינה התחתונה וכל צבאם נצח והוד שהם צבא השמים משום שהוא כולל שבע ספירות.

⁷⁶ עי' ספר הפליאה (עמוד תקפט): כמו שהת"ת הוא בין הזרועות וכנגד היסוד הוא המעור באדם הגשמי העומד בין השוקיים, וע"כ נקרא יסוד והמעור כנגדו, בעבור שכל כח עליון יורד שם, כן המעור כל כח האדם יורד שם. והעטרה הוא סוף הבנין למעלה, ע"כ כנגדו העטרה של מעור הוא סוף האדם.

⁷⁷ עי' לעיל הערות 26 ו-281.

⁷⁸ עי' זהר (ח"ג קח ע"ב): שבע שמהן אינון אב"ג ית"ץ ובהון מ"ב אתוון. [נראה כוונתו שאב"ג גימ' ו' ויתן לשון שבירה וחרבן ולכן חד חרוב]. ועי' דברי רבינו בשמות ב יב, עי' ע"ח בשער השבירה פרק ב.

אמת ויציב ונכון וקיים כשלא פירש ענין השמים לפי שהם העדן והאיך יוכל לפרש מה היה תחלה וכבר דרשו רז"ל (ברכות לד ע"ב) עין לא ראתה אלהים זולתך זה עדן שלא ראתה עין מעולם ולכך גלה ענינו וסתם הנסתרות⁷⁹ והאריך בנגלות והבין זה היטב כי השמים והארץ שבפסוק ראשון הם התפארת והעטרה⁸⁰ והם העדן והגן שהכתוב מזכיר לפניו וזהו מדרש רז"ל (פסחים נד ע"א) שנברא ג"ע קודם שנברא העולם ואם הגן נברא כ"ש העדן שהרי הגן נטוע בו הוא שכתוב ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם.

ויש לך לדעת כי יש בידינו קבלה בפסוק זה של בראשית שממנו יוצא שם בן מ"ב המיוחס למדת הדין עד ב"ת של בהו אך ע"י צרופים רבים ואם תאיר עיני הלב תמצא בו המנין של בהר"ד⁸¹ שזכרתי למעלה והוא רשום בפרשה ואותיותיו ארבעתם בין כל אות ואות מ"ב אותיות והמשכיל יבין יוכל להבחין כי אין זה דרך מקרה אבל הוא מופת גמור על חדוש העולם כי בטרם הרים יולדו ולא היה בהר"ד היה מדת דינו של עולם במקום בהר"ד פועל באין כלי ומוציא כלי למעשהו וזהו מבואר.

(א ג): ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור.

ע"י רמב"ן: ויאמר אלהים יהי אור – מלת אמירה בכאן להורות על החפץ כדרך מה תאמר נפשך ואעשה לך (ש"א כ ד⁸²) מה תרצה ותחפוף וכן ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה' (להלן כד נא) כאשר רצה כי כן הוא הרצון לפניו או הוא כגון מחשבה⁸³ כמו האומרה בלבבה (ישעיה מז ה) ואמרו אלופי יהודה בלבם (זכריה יב ה) והענין לומר שלא היה בעמל⁸⁴ וכך

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁷⁹ ע"י לעיל הערות 67, 741.

⁸⁰ ע"י לעיל הערה 73

⁸¹ ע"י תוס' ר"ה ח ע"א ד"ה לתקופות, דהיינו המולד של השנה שלפני בריאת העולם, וע"י בבהגר"א על תיקו"ז כ ע"ב ז"ל, רמוז אותיות בהר"ד בד' אותיות של תחלת שם מ"ב, והוא מסט' דגבורה שבו נברא העולם. וע"י דע"ה (ח"א כא ע"ב): אותיות בהר"ד אשר מאות ב' דבראשית עד האות ד' דויבדל, שהם ג' פעמים מ"ב אותיות, אחד מן ב' דבראשית עד ה' של ובהו, והשני מן ה' של ובהו עד ר' של ויאמר, והשלישי מן ר' של ויאמר עד האות ד' של ויבדל.

⁸² ע"י שם בתרגום: ואמר יהונתן לדוד מא רעוא נפשך ואעבד לך.

⁸³ ע"י זהר (ח"ג רכט ע"ב): במחשבה מלגו בינה בן יה ישראל עלה במחשבה הרהור חכמה לחכימא ברמיזא חכמה עלה במחשבה דאיהו בינה מחשבה והרהור כלא חד חכמה לא אשתמודע אלא בבינה ובינה בלב ובגין דא מחשבה בלב הרהור בלב.

תרגום: במחשבה מבפנים, בינה בן י"ה, ישראל עלה במחשבה, הרהור חכמה, לחכם ברמז, חכמה עלה במחשבה שהוא בינה, מחשבה והרהור, הכל אחד. החכמה לא נודעת אלא בבינה, והבינה בלב, ומשום זה המחשבה בלב, הרהור בלב.

ע"י בגר"א בתיקו"ז (כ ע"ג): בריש הורמנותא - שכתר הוא רצון, בסוד רצון ומחשבה והרהור וקול ודיבור נגד ה' פרצופים.

וע"י בהגר"א בס"י (י סע"ב): ה' חלקים, רצון ומחשבה והרהור וקול ודבור. הרצון הוא התחלת הרצון לדבר, והמחשבה הוא שמחשב מה לדבר אבל אינו מצויר דיבור. והרהור הוא שמצויר דיבור בהרהור. וקול הוא בגרונו קודם שיורד לפה. והדבור הוא חתוך האותיות. והרצון הוא בנפש, והמחשבה הוא במוח, והרהור הוא בלב, וקול ודבור הוא בגרון ופה, והן כנגד ה' פרצופין.

⁸⁴ ע"י זהר (ח"א כב ע"א): וכל בניינין דהוו בארץ אצילותא הוה אמר אבא באמירה לגבי אימא יהא כדין וכדין ומיד הוה כמה דאת אמר ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור ויאמר הוה אמר לאלהים יהי אור מארי דבניינא איהו אומר ואומנא עביד מיד והכי כל בניינין בארץ אצילותא הוה אמר יהי רקיע יהי מארת וכלא אתעביד מיד כד מטא לעלמא דפרודא דאיהו עולם הנבדלים אמר אומנא למארי בניינא נעשה אדם בצלמנו כדמותנו.

תרגום: וכל הבניינים שהיו בדרך אצילות, היה אומר אבא באמירה לאמא, יהיה כזה וכזה, ומיד נהיה. כמו שנאמר "ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור", ויאמר, היה אומר לאלהים יהי אור. בעל הבנין הוא אומר, והאומן עושה מיד. וכך כל הבניינים בדרך אצילות היה אומר יהי רקיע יהי מאורות, והכל נעשה מיד. כשהגיע לעולם הפירוד שהוא עולם הנבדלים, אמר האומן לבעל הבנין, נעשה אדם בצלמנו כדמותנו.

ע"י ב"ר (פ"ב ס"י י): רבי ברכיה בשם ר"י בר סימון אמר בלא עמל ובלא יגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא בדבר ה' וכבר שמים נעשו.

קראו רבותינו לזה מחשבה אמרו (ב"ר פי"ב סי' יד) מחשבה ביום המעשה עם דמדומי חמה והוא להורות על דבר מחושב שיש בו טעם לא חפץ פשוט בלבד. ומלת הויה מורה על מעשה הזמן העומד כמו ואתה הוה להם למלך (נחמיה ו' ו) ולכן אמר הכתוב כי כשברא חומר השמים אמר שיהיה מן החומר ההוא דבר מזהיר קראו אור. ויהי אור – לא אמר ויהי כן כאמור בשאר הימים לפי שלא עמד האור בתכונה הזאת כל הימים כשאר מעשה בראשית ויש לרבותינו בזה מדרש בסוד נעלם⁸⁵ ודע כי הימים הנזכרים במעשה בראשית היו בבריאת השמים והארץ ימים ממש מחוברים משעות ורגעים והיו ששה כששת ימי המעשה כפשוטו של מקרא. ובפנימיות הענין יקראו ימים הספירות⁸⁶ האצולות מעליון כי כל מאמר פועל הויה תקרא יום והיו ששה כי לה' הגדולה והגבורה⁸⁷ והמאמרים עשרה כי הראשונות אין שם יום נתפס בהם⁸⁸ והפירוש בסדור הכתובים בזה נשגב ונעלם ודעתינו בו פחות מטפה מן הים הגדול. עי' ר' בחיי: ויאמר אלהים מלת אמירה היא החפץ⁸⁹ מה תאמר נפשך ומה תרצה ותחפוץ או יהיה ענין ויאמר וגזר כענין שנאמר (איוב כב כח) ותגזר אומר ויקם לך.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי סז

⁸⁵ עי' ספר הבהיר (אות קצ): ומאי ניהו יראת ה', האור הראשון דאמר ר' מאי דכתיב (בראשית א' ג) ויאמר אלהים ויהי אור ויהי אור, ולא אמר ויהי כן, אלא מלמד שהאור ההוא היה גדול מאד ואין כל בריה יכולה להסתכל בו גנזו הקב"ה לצדיקים לעתיד לבוא, והיא מדת כל סחורה שבעולם, והיא כח אבן יקרה שקורין סוחרת ודר, ועל מה היא מדת דר, אלא מלמד שלקח הקב"ה מזיווה אחד מאלפים ובנה ממנה אבן יקרה נאה ומקושטת וכלל בה כל המצות. ועי' זהר (ח"א כב ע"ב): מסטרא דאבא איהו באורח אצילות ומסטרא דאימא בבריאה אמר לון חברייה חברייה לאו הכי הוא דהא אדם דאצילותא דכר ונוקבא הוה מסטרא דאבא ואמ"א ודא איהו ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור מסטרא דאבא ויהי אור מסטרא דאמ"א ודא איהו אדם דו פרצופין.

תרגום: שמצד של אבא הוא בדרך אצילות ומצד האימא בבריאה. אמר להם, חברים חברים, לא כך זה, שהרי אדם של אצילות זכר ונקבה היה, מצד אבא ואמא, וזהו "ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור", יהי אור מצד האבא ויהי אור מצד האמא. וזהו אדם דו פרצופים. ועי' לקמן הערה 90.
⁸⁶ עי' זהר (ח"ב פט ע"ב): תאנא כתיב (שמות לא יז) כי ששת ימים עשה יהו"ה את השמים ואת הארץ ששת ימים ודאי ולא בששת והני יומין קדישין עלאין אקרון יומי דשמא קדישא אתכליל בהו ואינון אתכלילן ביה.

תרגום: שנינו כתיב כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ ששת ימים ודאי ולא בששת והימים הקדושים העליונים הללו נקראים ימים שהשם הקדוש נכלל בהם והם נכללים בו. ועי' ח"א (לא ע"א): (ב' דבראשית רברבא) רבי יוסי שאיל [ליה] (על זה) ואמר האי שיתא יומי בראשית דקא תנינן מאן אינון אמר ליה היינו דכתיב (תהלים קד טז) ארזי לבנון אשר נטע כמה דאלין ארזין נפקין מן לבנון הכי נמי אינון שיתא יומין נפקין מן בראשית ואלין שיתא יומין עלאין קרא פריש לון דכתיב (ד"ה א כט יא) לך יהו"ה הגדולה והגבורה והתפארת וגו' כי כל דא צדיק, בשמים דא תפארת ובארץ דא כנסת ישראל כתרומו די אחיד בשמיא ובארעא כלומר דיסודא דעלמא דאקרי כל איהו אחיד בתפארת דאקרי שמיים ובארץ דאקרי כנסת ישראל ועל דא בראשית ב' ראשית (נ"א) היא חכמה כמה דתרגם יונתן בראשית בחכמתא) בגין דאיהי תניינא לחושבנא ואקרי ראשית (בגין) דהאי כתרא עלאה טמירא היא קדמאה ועל דלא עייל בחושבנא תניינא הוי ראשית בגין דא ב' ראשית ועוד כמה דחכמה עלאה איהי ראשית חכמה תתאה ראשית נמי [הוא] ועל דא לית לאפרשא ב' מן ראשית.

תרגום: ב' של "בראשית" היא גדולה. ר' יוסי שאל אותו ואמר, ששת ימי בראשית הללו שנינו מה הם. אמר לו, היינו מה שכתוב "ארזי לבנון אשר נטע". כמו שהארזים הללו יוצאים מן לבנון, כך גם אותם ששה ימים יוצאים מן בראשית. וששת הימים העליונים הללו, הפסוק פירש אותם, שכתוב "לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת וגו'". "כי כל" זה צדיק, "בשמים" זו תפארת, "ובארץ" זו כנסת ישראל, כמו תרגומו, שאוחז בשמים ובארץ. כלומר, שיסוד העולם שנקרא כ"ל, הוא אוחז בתפארת שנקרא "שמים", "ובארץ" שנקראת כנסת ישראל, ועל זה בראשית, ב' ראשית, (היא חכמה, כמו שתרגם יונתן "בראשית" בחכמה) בגלל שהיא שניה לחשבון, ונקראת ראשית, בגלל שכתר עליון זה טמיר הוא ראשון, ועל שלא נכנס בחשבון הראשית הוא שני, בגלל זה ב' ראשית. ועוד, כמו שחכמה עליונה היא ראשית, גם כך חכמה תחתונה גם היא ראשית, ולכן אין להפריד ב' מן ראשית.

⁸⁷ עי' ר' בחיי דברים ו ד.

⁸⁸ עי' לעיל הערה 67.

⁸⁹ עי' לעיל הערה 82.

עיי"ש: וע"ד הקבלה יהי אור ויהי אור אין תחלת הויית האור הזה במאמר הזה כי כבר היה במאמר בראשית שהוא מאמר ראשון ומה ארו"ל (ראש השנה לב ע"א) בראשית נמי מאמר הוא ובאותו מאמר היה האור מכוסה ועתה במאמר יהי אור גלה אותו והגבילו להתבונן בו וזהו שרמזו לנו חכמי האמת יהי אור ויהי אור ויהי כן אין כתיב כאן אלא ויהי אור כבר היה במעשה בראשית⁹⁰.

ויש לך לדעת כי האור הזה נקרא טוב⁹¹ ונקרא רב טוב הצפון שישראל זוכין אליו⁹² וזהו שכתוב (תהלים לא כ) מה רב טובך אשר צפנת וגו' וכתוב (ישעיה סג ז) ורב טוב לבית ישראל וזהו שדרשו ז"ל (מדרש תהלים כז) אמר דוד המלך ע"ה האיר לנו מאותו האור שנאמר (תהלים קיח כז) אל ה' ויאיר לנו וכתוב (תהלים כז א) ה' אורי וישעני והבן זה וצריך אתה לדעת כי עתה במאמר הזה יהי אור התחיל בריאת העולם ונברא בכ"ה באלול זכר לדבר יהי אור כלומר מלת יהי⁹³ ומ"ש (ראש השנה כז ע"א) בתשרי נברא העולם באורו בתשרי נשלמה הבריאה כי בו נברא אדם שהוא תשלום הבריאה וגמר הכל כי הוא הותם⁹⁴ תכנית ומפני זה לא יכלו לומר באלול נברא העולם כי הלכו אחר הגמר והחתימה.

(א ד) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ.
ע"ר ר' בחיי: ועל דרך הקבלה את האור בא לרבות הדבר שהשיג ר"ע⁹⁵ וכל מיני מאורות

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁹⁰ ע"י זהר (ח"ב דף קכז ע"ב): סדורא קדמאה אתנגיד מסטרא דימינא אור קדמאה דאתנגיד ואתנטיל מסטרא דימינא ועאל בהאי אפריון על ידא דיסודא חד ועביד ביה שמושא לבתר אפיק ההוא אפריון חד דיוקנא כגוונא דהאי אור ודא הוא רזא דכתיב (בראשית א ג) יהי אור ויהי אור כיון דאמר יהי אור אמאי כתיב ויהי אור לא אצטריך קרא למכתב אלא ויהי כן מהו ויהי אור אלא דהוא אור אפיק אור אחרא דאתחזי ליה ודא איהו יומא קדמאה מאינון עצי הלבנון.

תרגום: סדור ראשון שופע מצד ימין האור הראשון שנגזז ונטל מצד ימין ונכנס באפריון הזה על ידי יסוד אחד ועושה בו שמוש אחר כך מוציא אותו האפריון דמות אחד כמו האור הזה וזהו סוד הכתוב יהי אור ויהי אור כיון שאמר יהי אור למה כתוב ויהי אור לא הצטרך הפסוק לכתב אלא ויהי כן מהו ויהי אור אלא שאותו אור הוציא אור אחר שנראה לו וזהו יום ראשון מאותם עצי הלבנון. ע"י לעיל הערה 85.

⁹¹ ע"י שם (קכז ע"א): ובגין כך מה רב טובך דא איהו יסודא דעלמא דאקרי רב טוב כמה דאת אמר (ישעיה סג ז) ורב טוב לבית ישראל בגין דהאי איהו רב טוב אור קדמאה אקרי טוב סתם והכא כלילן דכר ונוקבא כחדא אשר צפנת דהאי אתנגיד כגוונא דאור קדמאה דאתנגיד ואתטמר פעלת דהכא איהו אומנותא דכלא אומנותא דכל עלמא אומנותא דנשמתין ורוחין.

תרגום: ולכן "מה" רב טובך זהו יסוד העולם שנקרא רב טוב כמו שנאמר ורב טוב לבית ישראל כי זהו רב טוב אור הראשון נקרא טוב סתם וכאן כלולים זכר ונקבה כאחד אשר צפנת שהרי נגזז כמו שהאור הראשון שנגזז ונסתר פעלת שכאן היא אמנות הכל אמנות של כל העולם אמנות של נשמות ורוחות.

⁹² ע"י זהר (ח"א דף מו ע"א): כתיב (תהלים לא כ) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך מה רב טובך דא אור קדמאה דגניז קב"ה ליראיך לצדיקים לאינון דחלי חטאה כדקאמרן. תרגום: כתוב "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך". מה "רב טובך", זה אור ראשון שגזז הקדוש ברוך הוא ליראיך, לצדיקים, שהם יראי חטא כמו שאמרנו. ⁹³ גימ' כ"ה.

⁹⁴ ע"י תיקר"ז (יט ע"ב): וישראל אמרין רבון עלמא אף על גב דאנא בגלותא מרחקא ממך שימני כחותם על לבך (שיה"ש ח ו) ולא יתעדי מינן דיוקנך דאיהי חותם דילך שכינתא דילך דבגינה אנת הוית דכיר לן בגלותא וחותרא דקודשא בריך הוא ודאי איהי שכינתא תרגום: וישראל אומרים, רבוננו של עולם, אף על גב שאני בגלות רחוקה ממך, "שימני כחותם על לבך", ולא תזוז מאתנו דמותך, שהיא החותם שלך, השכינה שלך, שבגללה אתה היית זוכר אותנו בגלות. והחותם של הקדוש ברוך הוא, ודאי היא השכינה. ע"י לקמן הערה 180.

⁹⁵ ע"י שער מאמרי רז"ל (שבת): וכל יקר ראתה עינו זה ר' עקיבא שהשיג מה שלא השיג מרע"ה כי מרע"ה לא השיג אלא מ"ט שערים והוא השיג החמשים ורמזו אומרו ראתה עינו למש"ה בן פורת יוסף בן פורת עלי עין הרי נזכר עי"ן ועי"ן וכן ר"ע עלה בחכמתו ותורתו על העין העליונה שהוא שם י"ה כנודע וזמ"ש רז"ל שהקב"ה הראה למשה דור ודור ופרנסיו כו' והראה לו את ר' עקיבא שהיה דורש כתרי אותיות כו' וא"ל רבש"ע יש לך אדם כזה ואתה נותן התורה ע"י כו' עד שהראה לו מיתתו וא"ל שתוק כך עלה במחשבה ירצה שתוק כי על ידי מיתה כזו עלה במחשבה ובמקום

שלו הנמצאים מאמתת זה האור ועל הדבר ההוא העידו החכמים עליו שנכנס בשלום ויצא בשלום⁹⁶ ואפשר עוד שבא לרבות הנשמות שנבראו עם האור וכן נרמז באיוב (איוב לח יט) איזה הדרך ישכן אור וכתוב (שם כא) ידעת כי אז תולד ומספר ימך רבים כמו שבאר הרמב"ן ז"ל בפירושו איוב וכן כתיב (דברי הימים א' ד כג) עם המלך במלאכתו ישבו שם⁹⁷.

(א ה) ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד.
עי' רמב"ן: והנכון שענין קריאה באלו בכאן היא ההבדלה המוגבלת בהם כשלבשו צורתם וכך אמרו (ב"ר פ"ג סי' ו) יום יהא תחומך ולילה יהא תחומך⁹⁸.

(א ו) ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים.
עי' רמב"ן: באמצע המים בין מים העליונים למים התחתונים כמו שיש הפרש בין הרקיע למים שעל הארץ כך יש הפרש בין מים העליונים לרקיע הא למדת שהן תלויים במאמר בראשית רבה (פ"ד סי' ג) וכתבה רש"י. וזה מענין מעשה בראשית⁹⁹ הוא ואל תקוה ממני שאכתוב בו דבר שהענין הוא מסתרי התורה ואין הפסוקים צריכים לביאור הזה כי לא יאריך הכתוב בענינו והפירוש אסור ליוודעו וכל שכן אלינו.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

הענינים. ועי' ספר הליקוטים (פרשת ושב פרק מח): דע כי ז' אותיות שעטנ"ז ג"ץ שצריך לתייג עליהם, הם רומזים לז' מלכים דמיתו, כנז' בס' הדרושים בדרוש א"ק, ור' עקיבא היה דורשן, והשיג מקום המחשבה לשער החמשים, מה שלא השיג מרע"ה, ולכן נתקנא בו שרו של עשו, ונהרג ע"י טורנוסרפוס הרשע. ועי' לש"ו דע"ה ב' דרוש ד ענף כא.

⁹⁶ עי' שעה"כ (דרושי נפילת אפים דרוש ה): נאמר למרע"ה על ר"ע שנהרג על קידוש ה' כך עלה במחשבה וז"ס שאמרו על ר"ע נכנס בשלום ויצא בשלום תרי שלומות לעילא ותתא. ועי' פע"ח חנוכה שהם ז"א ונוק', ועי' ליקוטי תורה בראשית שהם יסוד אבא ויסוד אמא.
⁹⁷ עי' ב"ר (פ"ח סי' ז): רבי יהושע דסכנין בשם רבי שמואל אמר בנפשותן של צדיקים נמלך הה"ד (ד"ה א ד) המה היוצרים ויושבי נטעים וגדרה עם המלך במלאכתו ישבו שמה המה מה למטה מה למעלה ויצר ה' אלהים את האדם.

⁹⁸ עי' זהר (ח"א טז ע"ב): ויקרא אלהים וגו' מהו ויקרא קרא וזמין לאפקא מהאי אור שלים דקיימא באמצעיתא חד נהירו דאיהו יסודא דעלמא דעליה קיימין עלמין ומההוא אור שלים עמודא דאמצעיתא אתפשט יסודא חי עלמין דאיהו יום מסטרא דימינא. ולחשך קרא לילה קרא וזמין ואפיק מסטרא דחשך חד נוקבא סיהרא דשלטא בליליא ואקרי לילה רזא דאדנ"י אדון כל הארץ.

תרגום: "ויקרא אלהים וגו'", מהו "ויקרא", קרא והזמין להוציא מהאור השלם הזה שעומד באמצע אור אחד שהוא יסוד העולם, שעליו עומדים העולמות. ומאותו אור שלם, עמוד האמצעי, התפשט יסוד חי העולמים, שהוא יום מצד הימין. "ולחשך קרא לילה", קרא והזמין והוציא מצד החושך נקבה אחת, הלבנה ששולטת בלילה ונקראת לילה, סוד של אדנ"י, אדון כל הארץ.

⁹⁹ עי"ש (יז ע"א): ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים וגו' הכא בפרט רזא לאפרשא בין מיין עלאין לתתאין ברזא דשמאלא (נ"א ואתברי) הכא מחלוקת ברזא דשמאלא דעד הכא רזא דימינא הוא והכא איהו רזא דשמאלא.

תרגום: "ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים וגו'", כאן הסוד להפריד [בין] מים עליונים לתחתונים במיוחד, בסוד השמאל, (ונבראה) כאן מחלוקת בסוד השמאל, שעד כאן סוד הימין הוא, וכאן הוא סוד השמאל.

ועי"ש (יז ע"ב): מיין עלאין דכורין ומיין תתאין נוקבי בקדמיתא הוו מים במים עד דאתפרשו לאשתמודעא מיין עלאין ותתאין דא אלהים (נ"א מיין עלאין) ודא אדנ"י (נ"א מיין תתאין) ודא ה' עילאה וה' תתאה מה כתיב ויעש אלהים את הרקיע אתפשטותא דא נטל שמא דא אלהים מיין עלאין ומיין תתאין אדנ"י ועם כל דא כיון דאשתלימו מיין דכורין במיין נוקבין שמא דאלהים אתפשט בכלא. ואע"ג דאפריש בין מיין עלאין לתתאין מחלוקת לא אתבטל עד יום תליתאי ואסכים מחלוקת ואתיישב כלא בדוכתיה כדקא יאות.

תרגום: מים עליונים זכרים, ומים תחתונים נקבות. בתחילה היו מים במים, עד שנפרדו להכיר מים עליונים ותחתונים, זה אלהים (מים עליונים), וזה אדנ"י (מים תחתונים), וזו ה' עליונה וה' תחתונה. מה כתוב, "ויעש אלהים את הרקיע". התפשטות זו לקח שם זה אלהים מים עליונים, ומים תחתונים אדנ"י, ועם כל זה, כיון שנשלמו מים זכרים במים נוקבים, שם אלהים התפשט בכל. ואף על גב שהפריד בין מים עליונים לתחתונים, מחלוקת לא התבטלה עד יום שלישי, והוסכמה המחלוקת, והכל התיישב במקומו כראוי.

(א ז) ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע ויהי כן.

עי' רמב"ן: ובבראשית רבה (פ"ד סי' ו) אמרו ויעש אלהים את הרקיע זו אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם ויעש אלהים וכו' והלא במאמר בדבר ה' שמים נעשו (תהלים לג ו) ואין ההרעשה הזו מלשון ויעש לבדו שהרי ברביעי ובשישי כתוב ויעש אבל היה מזה שאמרתני בעבור כי בשאר הימים כתוב אחר האמירה ויהי כן לומר שנהיה כן מיד תיכף אחר האמירה אבל כאן אחר ויאמר אלהים כתוב ויעש זו היא קושיתו ואולי היה לו פירוש נסתר לא רצה לגלות סודו וזה ענין הרעיש¹⁰⁰.

(א ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים ויהי ערב ויהי בקר יום שני.

עי' רמב"ן: אבל יותר נכון לפי פשט הכתובים שנאמר כי השמים הנזכרים בפסוק הראשון הם השמים העליונים אינם מכלל הגלגלים אבל הם למעלה מן המרכבה כענין ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה (יחזקאל א כב)¹⁰¹ ומהם

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁰⁰ עי' ז"ח (טז ע"ב): רבי אליעזר ורבי עקיבא הוו אזלי באורחא, א"ל ר"ע ר', אימא לי, הא דכתיב ויאמר אלקים נעשה אדם, למה לא נאמר ויהי כן מיד, כשאר כל הימים, כשהיה אומר הקב"ה דבר, מיד נאמר ויהי כן, וכאן לא מאמר, אלא לאחר שאמר נעשה אדם, כתיב ויברא אלקים את האדם, היה לו לומר ויהי כן. א"ל, עקיבא, וכי זאת היתה במעשה בראשית ולא יותר, והא כתיב ויאמר אלקים יהי רקיע בתוך המים, ולא נאמר ויהי כן, אלא ויעש אלקים את הרקיע. וכן יהי מאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ, היה לו לומר מיד ויהי כן, וכתיב ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים. אלא אימא לך, כל דבר שלא היה בהם הכח האצול מלמעלה, נאמר מיד ויהי כן, שהארץ הוציאה אותם בתשלום כל פעולתם, ולא הוצרכה להמתין לכח העליון, להשלים תשלום אותה הפעולה. אבל בכל דבר ודבר שהוציאה הארץ, וקיום תשלום הפעולה לא היתה בה, הוצרכה להמתין עד שיבא הכח מלמעלה, ויעשה הקיום ושלמות הפעולה.

¹⁰¹ עי' זהר (ח"א כא ע"א): והחיות רצוא ושוב (יחזקאל א יד) דלא יכיל עינא למשלט בהו בגין דאינון רצוא ושוב חיות דאתגליין אינון דההוא אופן קאים בגוייהו ומאן איהו דא מטטרון דאיהו רב ויקיר משאר אלין (נ"א חיילין) ועלאה חמש מאה פרסי חיות דמטמרן אינון תחות תרין אתוון עלאין דאתכסיין י"ה אתוון שליטין על ו"ה אלין רתיכא לאלין וההוא טמירא לכל טמירין דלא אתידע כלל שליט על כלא ורכיב על כלא.

חיות דאתגליין אינון לתתא תחות אלין עלאין דמטמרן ואתנהרן מנייהו ונטלין בגינייהו חיות עלאין כלהו כלילן ברקיע השמים ועלייהו כתיב (בראשית א יד-טו) יהי מארת ברקיע השמים והיו למאורות ברקיע השמים כלהו תליין בההוא רקיע השמים רקיע שעל גבי החיות דא ההוא דכתיב (יחזקאל א כב) ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח דא ההוא קדמון (נ"א ה' קדמאה) דהא מתמן ולהלאה לית מאן דיכיל לאסתכלא ולמנדע מאי טעמא משום דאיהו סתים במחשבה ומחשבה דקב"ה טמירא סתימא עלאה.

מחשבה דבר נש בכל עלמא (ס"א לא יכיל) לאתדבקא ולמנדע לה מלין דתליין במחשבה עלאה לית מאן דיכיל לאתדבקא לון מחשבה ממש על אחת כמה וכמה לגו מן מחשבה מאן איהו דעביד רעיוני דהא לית סוכלתנו למשאל כ"ש למנדע אין סוף לית ביה רשומא כלל ולא תליא שאלתא ביה ולא רעיונא לאסתכלותא דמחשבה כלל מגו סתימא דסתימא מריש נחיתו דאין סוף נהיר נהירו דקיק ולא ידיע סתים בסתימו (נ"א ברשימו) כדודא דמחטא רזא סתימא דמחשבה לא ידיע עד דאתפשט נהירו מניה באתר דאית ביה רשימין דאתוון כלהו מתמן נפקן.

תרגום: "והחיות רצוא ושוב" שלא יכולה העין לשלוט בהם בגלל שהם רצוא ושוב. חיות שמתגלות הם שאותו האופן נמצא בתוכם, ומי הוא, זה מטטרון, שהוא גדול ונכבד משאר אלה (הצבאות), ועליון חמש מאות פרסות. חיות שמוסתרות הן תחת שתי אותיות עליונות שמתכסות. "ה אותיות שולטות על ו"ה, אלה מרכבה לאלה. ואותו הנסתר של כל הנסתרים שלא נודע כלל שולט על הכל ורוכב על הכל.

החיות שמתגלות הם למטה תחת אלה העליונות שנסתרות ומוארות מהן, ומתנהגים בגללם. החיות העליונות כולן כלולות ברקיע השמים, ועליהם כתוב "יהי מארת ברקיע השמים", "והיו למאורת ברקיע השמים", כולם תלויים באותו רקיע השמים. הרקיע שעל גבי החיות, זה אותו שכתוב "ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח", זה אותו קדמון (ה' הראשונה). שהרי משם והלאה אין מי שיכול להסתכל ולדעת. מה הטעם, משום שהוא סתום במחשבה, ומחשבת הקדוש ברוך הוא טמירה וסתומה עליונה.

נקרא הקדוש ברוך הוא רוכב שמים (דברים לג כו)¹⁰² ולא סיפר הכתוב בכריאתם דבר כאשר לא הזכיר המלאכים וחיות המרכבה וכל דבר נפרד שאינו בעל גוף רק הזכיר בשמים שהם נבראים כלומר שקדמותם אפס¹⁰³.

עיי"ש: וזה הלשון נכון בפשט הכתוב עם מה שיש עוד בשם השמים ובשם הכסא סוד נשגב ונעלם כי יש שמים לשמים וכסא לכסא¹⁰⁴ ומזה אומרים החכמים (ברכות יג ע"א) כדי לקבל עליו עול מלכות שמים¹⁰⁵ ואמרו (שם ו ע"ב) יראת שמים¹⁰⁶ והכתוב אמר די שליטין

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

מחשבת בן האדם בכל העולם (לא יכול) להתדבק ולדעת אותה, דברים התלויים במחשבה עליונה אין מי שיכול להשיג אותם, המחשבה ממש על אחת כמה וכמה. לפנים מהמחשבה מי הוא שעושה רעיונות, שהרי אין תבונה לשאול, וכל שכן לדעת. אין סוף אין בו רושם כלל, ושאלה לא תלויה בו, ולא רעיון להתבוננות המחשבה כלל. מתוך סתום הסתומים, מראש ירדת האין סוף, מאיר אור דקיק ולא ידוע, סתום בסתימה (ברושם) כחידוד המחט. סוד סתימת המחשבה לא ידוע, עד שמתפשט ממנו אור. במקום שיש בו רשומים של כל האותיות, משם יוצאים.

¹⁰² עי' ספר הפליאה (עמוד שסו): ד' אחדים והם רגלי הכסא אר"ה שו"ר אד"ם נש"ר, והא' היתר הוא כתר והנה רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים.

¹⁰³ עי' לעיל הערה 27.

¹⁰⁴ עי' ספר הפליאה (עמוד כו): אמר השמימה ה' ראשונה להרמיז בה' ידיעה השמים עליונים שמים לשמים.

ועי' שם (עמוד תקכד): החכמה היא ארץ לכתר והבינה לחכמה וכן כולם וכן שמים לשמים וכסא לכסא.

ועי' תיקו"ז (ט ע"א): ועוד קמ"ץ אוקמוהו מארי דקדוק דאיהו תנועה גדולה בגין דאיהו קדמאה דכלהו נקודין דספיראן אף על גב דכלהו שמהן קדישין אתעבידו דא כסא לדא כגון ברא דצריך למפלח לאבוי ולאמיה ולמעבד גרמיה לגבייהו כעבד ושמש וכרסיא ומצב תחותייהו הכי אינון ספירן דא לדא ובגין דא אית נקודה מלכא ואית נקודה עבדא לגביה כגון שב"א דאיהו עבד לקמ"ץ ורץ בשליחותיה ומזנב אחריו אבל באתריה מלכא איהו.

תרגום: ועוד קמ"ץ פרשוהו בעלי הדקדוק, שהוא תנועה גדולה, משום שהוא ראשון לכל הנקודות של הספירות, אף על גב שכולם שמות קדושים נעשו זה כסא לזה, כמו בן שצריך לעבוד את אביו ואת אמו, ולעשות את עצמו עבד אליהם, ושמש וכסא ומצב תחתיהם, כך הן הספירות זו לזו, ולכן יש נקודה מלך, ויש נקודה עבד אליו, כמו שב"א שהוא עבד לקמ"ץ, ורץ בשליחותו ומזנב אחריו, אבל במקומו הוא מלך.

¹⁰⁵ עי' זהר (ח"ג דף כט ע"א): מאן דלא אתעסק באורייתא ובפקודין אית ליה עול מלכות הרשעה ומאן דאתעסק באורייתא ובפקודין אית לון עול מלכות שמים דאיהי ה' בתראה מלכות שמים אתקריאת עול מצות איהי ודאי בגין דבה אתבריא כל בריין דשמיא וארעא הדא הוא דכתיב (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם וכד ייתי שבת ויום טוב נחתת בינה דאיהו יה"ו על ה' דאיהי מלכות שמים נשמה יתרה ואיהי (שמות לב טז) חרות על הלוחות.

תרגום: מי שלא עוסק בתורה ובמצוות יש לו עול מלכות הרשעה, ומי שעוסק בתורה ומצוות יש לו עול מלכות שמים, שהיא ה' אחרונה שנקראת מלכות שמים. עול מצוות היא ודאי, משום שבה נבראו כל הבריות של שמים וארץ, זהו שכתוב (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם. וכשיבא שבת ויום טוב, יורדת בינה שהיא יה"ו על ה' שהיא מלכות שמים, נשמה יתרה, והיא (שמות לב) חירות על הלוחות.

וכן עי' זהר (ח"ב קס ע"ב): ובשעתא דאתי בר נש לקבלא עליה עול מלכות שמים כדין שכינתא אתיא ושריא על רישיה וקאים עליה כסהיד לסהדא סהדותא קמי מלכא קדישא דהאי איהו דקא מיחד שמיה תרי זמני ביומא ושמיה אתייחד עילא ותתא כדקא יאות ועל דא עי' משמע ישראל מאתוון רברבן וד' נמי מאתוון רברבן למהוי עד קמי מלכא קדישא והא אוקמוה יה"ה אלהינ"ו יה"ה ודא הוא רזא דיחודא בתלת סטרין כמה דאוקמיה בוצינא קדישא ואתער ביה בכמה דוכתי ולית לן רשו לאתערא ביה יתיר.

תרגום: ובשעה שבא אדם לקבל עליו עול מלכות שמים אז השכינה באה ושורה על ראשו ועומדת עליו כעד להעיד עדות לפני המלך הקדוש שזהו מי שמיחד שמו פעמים ביום ושמו מתיחד מעלה ומטה כראוי ולכן עי' משמע ישראל היא מהאותיות הגדולות וגם ד' מהאותיות הגדולות להיות עד לפני המלך הקדוש והרי פרשוה יה"ה אלהינ"ו יה"ה וזהו סוד היחוד בשלשה צדדים כמו שבארו המנורה הקדושה והתעורר בו בכמה מקומות ואין לנו רשות להעיר בו יותר.

¹⁰⁶ עי' ספר הפליאה (עמוד כד): ואת הו' בכל מקום זכר, את נקבה הוא ובית דינו. ואין צורך לבא הו' באת ראשון [היינו בפסוק בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ] כי הוא עם השמים אבל את שני צדיק ו' כי הוא עם הארץ. וכו', והואיל ויש ו' עם ה"את" א"כ האת הוא של ו' הנקרא שמים, והאת נקרא יראה, א"כ האת שהוא היראה היא של שמים, וזהו יראת שמים, וגם מלכות שמים

שמיא (דניאל ד כג) ויש להם מדרש נפלא (ספר הבהיר אות ק) במה שכתוב דאתה תשמע השמים (מ"א ח לב)¹⁰⁷ וכל זה יראנו נרמז בפסוק הראשון הזוכה לו¹⁰⁸.

והנה בארו הכתובים כי הנבראים הראשונים הם מאין והשאר מוצאם מן החומר הראשון הנברא¹⁰⁹ ואל יקשה עליך מאמר רבי אליעזר הגדול (פרקי דר"א ג) שאמר שמים מהיכן נבראו מאור לבושו של הקדוש ברוך הוא וכן הוא בבראשית רבה עוד כי בעבור שירצו החכמים עוד להעלות החומר הראשון עד תכלית ולעשותו דק מן הדקים לא יראו שהשמים שהם גוף מתנועע בעל חומר וצורה הם הנבראים מן האין אבל אור הלבוש הוא הנברא הראשון וממנו יצא חומר הממש בשמים ונתן לארץ חומר אחר ואיננו כדקות הראשון והוא שלג שתחת כסא הכבוד¹¹⁰ כי כסא הכבוד נברא וממנו היה השלג שתחתיו וממנו נעשה חומר הארץ והנה הוא שלישי בבריאה.

(א יא) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תְּדַשָּׂא הָאָרֶץ דְּשָׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֵשֶׂה פְּרִי לְמִינוּ אֲשֶׁר זָרְעוּ בוּ עַל הָאָרֶץ וַיְהִי כֵן.

עי' רמב"ן: גזר שיהיה בתולדות הארץ כח הצומח ומוליד זרע כדי שיהיה המין קיים לעד. ויתכן שירמזו בארץ הנזכרת בפסוק הראשון שימשך ממנה כח מצמיח והנה נאצלו מכחה היסודות למיניהם ומהם צמחו בגן עדן דשאים ואילנות ומהם בעולם וזהו שאמרו (בר"פ פ"א סי' ט) בשלישי ברא שלש בריות אילנות ודשאים וגן עדן ועוד אמרו (שם פ"י סי' ו) אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע ומכה אותו ואומר לו גדל הדא הוא דכתיב (איוב לח לג) הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ¹¹¹ שוטר ואמר שיהיה כל זה למינהו והוא אסור הכלאים כי הזרע אותם מכחיש בכח מעשה בראשית¹¹² ועוד אבאר בו בעזרת

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

מלשון של שמים, ע"כ. [עי' עוד ספר עבודת הקודש ח"א פרק כג].
¹⁰⁷ עי' ספר הבהיר אות ק: ומנלן דשמים הקדוש ברוך הוא, דכתיב (מ"א ה לב) ואתה תשמע השמים, אטו שלמה התפלל אל השמים שישמעו תפלתם, אלא אותו שנקרא שמו על השמים דכתיב (שם כ"ז) השמים ושמי השמים לא יכלכלוך, הרי שמו של הקב"ה. ועי' ר' בחיי בראשית יב ו.

¹⁰⁸ עי' לעיל הערה 106.

¹⁰⁹ עי' לעיל הערות 23, 24, 29.

¹¹⁰ עי' לעיל הערות 24, 221.

¹¹¹ עי' זהר (ח"ב טו ע"ב): כל עשבין דארעא דאתמני עליהון רברבין תקיפין בשמיא כל חד וחד רזא בלחודוי כגוונא דלעילא ובגין כך כתיב (ויקרא יט יט) שדך לא תזרע כלאים דכל חד וחד עאל בלחודוי ונפיק בלחודוי הדא הוא דכתיב (איוב לח לג) הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ וכתיב (ישעיה מ כו) לכלם בשם יקרא ומה (די) בכל מה דבעלמא רזא בלחודוי ולא בעא קודשא בריך הוא לגלאה לון ולערבבא לון וקראן בשמהון.

תרגום: כל עשבי הארץ שממונים עליהם גדולים תקיפים בשמים לכל אחד ואחד סוד לבדו כדוגמא שלמעלה ולכן כתוב שדך לא תזרע כלאים שכל אחד וחד נכנס לבדו ויוצא לבדו זהו שכתוב הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ וכתוב לכלם בשם יקרא ומה שבכל מה שבעולם סוד בלבדו ולא רצה הקדוש ברוך הוא לגלות אותם ולערבב אותם וקראם בשמות.

¹¹² עי' זהר (ח"ג פו ע"א): ת"ח כד ברא קב"ה עלמא אתקין כל מלה ומלה כל חד וחד בסטרוי ומני עלייהו חילין עלאין ולית לך אפי' עשבא זעירא בארעא דלית ליה חילא עלאה לעילא וכל מה דעבדין בכל חד וחד (תרי נוסחי) וכל מה דכל חד וחד עביד כלא הוא בתקיפו דהוא חילא עלאה דממנא עליה לעילא וכלהו נימוסין גזירין מדינא על דינא נטלין ועל דינא קיימין לית מאן דנפיק מן קיומיה לבר וכלהו ממנן מן יומא דאתברי עלמא מתפקדן שלטונין על כל מלה ומלה וכלהו נטלין על נמוסא אחרא עלאה דנטלין כל חד וחד כמה דכתיב ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערותיה כיון דנטלין ההוא חק כלהו אקרין חקות והוא חק דאתיהיב להו מן שמיא קא אתי וכדין אתקרון חקות שמים ומנלן דמן שמים קא אתיין דכתיב כי חק לישראל הוא ועל דא כתיב את חקותי תשמרו בגין דכל חד וחד ממנא על מלה ידיעא בעלמא בההוא חק בגין כך אסיר למחלף זינין ולאעלא זינא בזינא אחרא בגין דאעקר לכל חילא וחילא מאתרייהו (ואכחיש פמליא של מעלה) ואכחיש פומבי דמלכא. תרגום: בא וראה כשברא הקדוש ברוך הוא את העולם, תיקן כל דבר ודבר כל אחד ואחד בצדו, ומנה עליהם כחות עליונים. ואין לך אפילו עשב קטן בארץ שאין לו כח עליון למעלה, וכל מה שעושים עם כל אחד ואחד (שתי נוסחאות), וכל מה שכל אחד ואחד עושה, הכל הוא בחוזק של אותו הכח העליון שממונה עליו מלמעלה. וכל ההנהגות גזורות מן הדין, על דין הם נוסעים, ועל

(א יב): ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו ועץ עשה פרי אשר זרעו בו למינהו ויבא אלהים כי טוב.

ע"י ר' בחיי: ויש לך להתבונן כי כל המספר הוא נכלל בג' כי לא תמצא מספר אלא או אחד או זוג או נפרד ומספר ג' כולל את הכל שהרי יש בו אחד הוא האחד ויש בו זוג הוא השנים ויש בו נפרד והוא ג' ודבר ידוע כי מספר ג' הוא מחלק האחד כשם שמספר הארבע הוא מחלק השנים ולפי שמספר שלשה הוא מחלק האחד שהוא נעלם לכך היו הנבראים עד יום שלישי ננוזים ונעלמים שהרי האור שנברא ביום הראשון נגנז מן הבריות גם הרקיע שנברא ביום ב' גם עצי עדן שנבראו בשלישי נגנזו מן הבריות וכל מה שנעשה עד יום שלישי נקרא עולם לפי שהוא נעלם ומה שנעשה אחריו ביום רביעי נקרא שנה והטעם לפי שכשם שהשלשה מחלק האחד כן הארבעה מחלק השנים שאין הארבעה אלא כפל השנים ע"כ שני המאורות שהן מכח השניות נבראו ביום רביעי שהוא כפול השנים ונקראת השנה שנה לפי שהיא נגמרת בשני מאורות הללו ומן הטעם הזה נתלו באותו רקיע שנברא ביום שני שהוא מכח שניות והוא המבדיל בין מים למים כי כן המאורות נקבעו בו להבדיל בין היום ובין הלילה ובין האור ובין החושך וכל מה שנעשה אחריו ביום החמישי וביום הששי הוא הנקרא נפש וזהו שהזכיר בספר יצירה עולם שנה נפש¹¹⁴.

(א יד) ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאתם ולמועדים ולמים וישנים.

ע"י רמב"ן: הנה האור נברא ביום ראשון ומאיר ביסודות¹¹⁵ וכאשר נעשה הרקיע בשני הפסיק באור ומנע אותו מהאיר ביסודות התחתונים והנה כאשר נבראת הארץ בשלישי היה בה חשך ולא אור ועתה ברביעי רצה הקדוש ברוך הוא שיהיו ברקיע מאורות מניעים אור לארץ וזה טעם ברקיע השמים להאיר על הארץ כי האור היה למעלה מן הרקיע ולא האיר על הארץ.

וענין יהי מאורות כי מחומר השמים גזר בראשון שיהיה אור במדת היום ועתה גזר שיתגשם ויתהוה ממנו גוף מאיר ביום גדול האורה וגוף אחר קטן האורה מאיר בלילה ויתלו שניהם ברקיע השמים שיאירו גם למטה ויתכן כי כמו ששם בארץ כח הצמיחה במקומות ממנה כן שם ברקיע מקומות מוכנים ומזומנים לקבל האורה והגופים האלה מקבלי אור

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

הדין הם עומדים. אין מי שיוצא ממקומו החוצה, וכל הממונים מיום שנברא העולם נתמנו שליטים על כל דבר ודבר, וכולם מתנהגים על הנהגה אחרת עליונה שנוטלים כל אחד ואחד, כמו שכתוב ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערותיה, כיון שנוטלים אותו חוק, כולם נקראים חוקות, ואותו החוק שנתן להם בא משמים, ואז נקראים חוקות שמים. ומנין שבאים משמים, שכתוב כי חק לישראל הוא, ועל כן כתוב את חוקותי תשמרו, משום שכל אחד ואחד ממונה על דבר ידוע בעולם באותו החק, לכן אסור להחליף מינים ולהכניס מין במין אחר, משום שעוקר את כל כח וכח ממקומו, (ומכחיש פמליא של מעלה) ומכחיש את פרסום המלך.

וע"י ספר הפליאה (עמוד תנז): ובכלל כי ששת ימים שלא לזרוע כלאים או זרעים בכרם ולא להרביע בהמה מין שלא במינו לפי שבכל מעשה בראשית נאמר למינהו, והסוד שלא לעכב ולא לערבב הכחות המגדילים הצמחים להיות יונקים מין שלא במינו וזהו את מצותי תשמרו דברים שחקתי לך מששת ימי בראשית.

¹¹³ ויקרא יט יט.

¹¹⁴ ז"ל (פ"ו מ"א): אלו הם שלש אמות אמ"ש, ויצאו מהם שלשה אבות והם אויר מים אש, ומאבות תולדות. שלשה אבות ותולדותיהם ושבעה כוכבים וצבאותיהם ושנים עשר גבולי אלכסון, ראייה לדבר עדים נאמנים בעולם שנה נפש, ושנים עשר חק, ושבעה ושלושה פקדן בתלי וגלגל ולב. ע"י בהגר"א שם יד ע"ד ז"ל, כל הספר נחלק לג' עולם שנה נפש והן עולמות ב"ע.

¹¹⁵ ע"י לעיל הערה 30.

מזהירים כגון האספקלריאות ואבני השהם¹¹⁶ ולכן יקראם מאורות לא אורים אף על פי שקראם המזמור כן (תהלים קלו ז).

להבדיל בין היום ובין הלילה – כתב רש"י משננו האור הראשון אבל בששת ימי בראשית שמשו האור והחשך זה ביום וזה בלילה ואיני רואה שיהיה זה דעת רבותינו המזכירים גניזה על האור הראשון אבל לדעתם האור הראשון שמש שלשה ימים וברביעי נאצל ממנו ונעשו בו אז ממנו שני המאורות האלה כמו שאמרו (ב"ר פ"ז סי' ה) נובלת אורה של מעלה גלגל חמה כי לפי שלא היה העולם הזה ראוי להשתמש באור ההוא בלי אמצעות גנוז לצדיקים לעולם הבא ושמשו בנובלת הזו מיום רביעי¹¹⁷ ואילך כך אמרו בבראשית רבה (פ"ג סי' ו) תני אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה מפני שהיא מכהה גלגל חמה בלילה אינה יכולה שלא נבראת להאיר אלא ביום והיכן היא נגנזה והיכן היא מתוקנת לצדיקים לעתיד לבא שנאמר (ישעיה ל כו) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים שבעה אתמהה לא שלשה הן כאינש דאמר כן אנא מפקיד לשבעה יומי דמשתותי כלומר לשון בני אדם הוא שיאמר אני מפקיד ושומר זה הבשר לשבעת ימי המשתה שלי לא שישפיק לו לשבעה כולם אלא שיוציא אותו בתוכם וכך אמרו שבעת הימים כאור שהיה בימים ההם במקצתם ושם אמרו עוד (ב"ר פ"ג סי' ו) ויבדל רבי יהודה ברבי סימון אמר הבדילו לו ורבנן אמרין הבדילו לצדיקים לעתיד לבא. ואם תוכל לדעת כוונתם באמרם בברכת הלבנה עטרת תפארת לעמוסי בט"ו¹¹⁸ תדע סוד האור הראשון והגניזה וההבדלה שאמר הבדילו לו וסוד שני המלכים המשתמשים בכתר אחד¹¹⁹ כאשר בסוף שיהיה אור הלבנה כאור החמה אחר שיהיה אור החמה שבעתים.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹¹⁶ עי' זהר (ח"ג לג ע"ב): רבי אלעזר אמר יהי מארת אספקלריאה דלא נהרא מגרמה אלא על ידא דנהורין עלאין דנהרין לה כעששיתא דלקטא נהורא דנהיר תרגום: רבי אלעזר אמר, "יהי מארת", אספקלריה שלא מאירה מעצמה, אלא על ידי אורות עליונים שמאירים לה, כמו עששית שמקבלת אור שמאיר.

¹¹⁷ עי' לש"י דע"ה ח"ב דרוש ד ענף כה סימן ד ישוב הסתירה והעניין, שביום א' דמעשה בראשית האיר האור הראשון עד סוף האצילות בלי מסך כלל. ואפילו דרך הקד"א עדיין היה משמש האור בכל תוקפו כל ג' הימים הראשונים, והוא מכיוון שג' הימים הראשונים הם דרגא דחג"ת, שהם למעלה מן הפרסא, וביום הרביעי נסתלק לעילא. אך לצורך בריאת האדם (שהוא תכלית הכוונה בכל הבריאה כולה) ביום הששי, שהוא יסוד (שבכוחה להסתלק למעלה למעלה), חזר האור הגנוז ונתגלה שנית ע"ד שהאיר בג' הימים הראשונים ע"י הקד"א, ובאותו האור נברא אדה"ר.

¹¹⁸ עי' זהר (ח"ב דף קפח ע"א): ולבתר דאתחזיא סיהרא דיאותו לאורה מברך עליה ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם ובמי מתקדשת ומתברכת בתפארת בגין דאיהו עטרת תפארת לעמוסי בט"ו.

תרגום: ואחר שנראית הלבנה שיאותו לאורה מברך עליה ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם ובמי מתקדשת ומתברכת בתפארת משום שהיא עטרת תפארת לעמוסי בט"ו.

ועי' שער מאמרי רז"ל (ז ע"ג): והנה כתר דידה מקומו בת"ת שלו וז"ש עטרת ת"ת לעמוסי בט"ו. כי עטרת דידה היא בת"ת דידה מחציו ולמטה שהיא סוד הבטן אשר שם המעין אשר היו הנשמות של בני ישראל גנוזות קודם נתינתם ברחם הנוק' וזמ"ש לעמוסי בט"ו הם ישראל הנק' עמוסים מני בט"ו. ¹¹⁹ ע' חולין (ס ע"ב): רבי שמעון בן פיזי רמי כתיב ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים וכתוב את המאור הגדול ואת המאור הקטן אמרה ירח לפני הקב"ה רבש"ע אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד אמר לה לכי ומעטי את עצמך אמרה לפני רבש"ע הואיל ואמרת לפניך דבר הגון אמעטי את עצמי אמר לה לכי ומשול ביום ובלילה אמרה ליה מאי רבותיה דשרגא בטיהרא מאי אהני אמר לה זיל לימנו בך ישראל ימים ושנים.

ועי' ספר הפליאה (עמוד רא): ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הככבים המאורות הללו הם המאורות שאמר אלהים יהי אור ויהי אור והתחלת אצילותם אור הלבנה כאור החמה כי בשוה היו וכאחת היו יונקים זהו ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים. ואח"כ נקרא אור הלבנה קטן וזהו את המאור הקטן, א"ל ר' ולמה הקטינה, א"ל כי הלבנה שהיתה כמו החמה אמרה לבינה די בא' שיהיה פועל ולמה ישתמשו שני מלכים בכתר א' אמרה הבינה לכי ומעטי את עצמך. ומהו המיעוט שאינה באה אל המלך כבתחלה רק באמצעות קו השוה. וראה והבן שאין לה אור מצד עצמה רק המגיע אליה מקו השוה. הוא ת"ת

עי' ר' בחיי: ויתכן לפרש יהי מאורות שאין המאורות האלה מכלל הגלגלים אבל הם מאורות רוחניים מקבלי האורה מן האור הראשון וגזר עתה במאמר הזה יהי מאורות שיתפשטו מן האור הראשון והוא מאורות רוחניות שיהיו מאורות למאורות שעל הארץ¹²⁰ וזהו שאמר הכתוב והיו למאורות ברקיע השמים היה לו לומר והיו לרקיע השמים כמו שאמר והיו לאותות אבל הכונה שיהיו מן האור הראשון שהוא מאורות למאורות שעל הארץ כי לא אמר הכתוב יהי מאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ ואם כן הבן כי המאורות הראשונים שהזכיר יהי מאורות הם מאורות רוחניים מקבלים אורן מן האור הראשון ומשפיעין אותם במאורות של מטה והם תענוגות נפשות הצדיקים מקיימי התורה והמצוות וזהו שנאמר והיו לאותות כלומר והיו אותן המאורות לאותן שקיימו אותיות התורה שיהיו זוכין ומתעדנין בהן או שקיימו המצוות שנאמר בהן אות כגון מילה ושבת ותפילין.

ומה שקראם המזמור (תהלים קלו ז) לעושה אורים גדולים והכתוב יקרא לכלן מאורות בין המאורות הרוחניים בין הגופיים הנה דוד המע"ה כוון במלת אורים על הרוחניים וזהו שהזכיר אחריו מאורות של מטה שהם השמש והירח ואמר (תהלים קלו ח-ט) את השמש לממשלת ביום וגו' את הירח וכוכבים וגו' ואף על פי שהאורים מקבלי אורה מן האור הראשון קראם אורים לפי שהם עצם האורה כנגד השמש והירח ואמר ולמועדים כי הנשמה בהפרדה מן הגוף אינה זוכה מיד לאותו התענוג הגדול המעוטר לה עד שיבא מועדה וזמנה כענין שדרשו ז"ל (כתובות קג ע"ב) בהוא כובס עלה לנג ונפל ומת יצאה בת קול ואמרה כובס זה מזומן לחיי העה"ב שהרי עולם הנשמות הוא הבא לאדם מיד לאחר מיתה אבל העולם הבא יש לו מועד ידוע וזמן קבוע והם מעלות חלוקות כל אחת ואחת בפני עצמה יש חיי העוה"ב לזמן תחית המתים ויש עוה"ב לאחר התחיה כמו שאני עתיד לבאר בעז"ה בסדר אתם נצבים.

ולמים ושנים הם הזמנים החלוקים למעלות הנשמות כי הנשמה מתעלה מעלוי לעלוי מן העוה"ז שהוא עולם הגופות לעולם הנשמות ומעולם הנשמות היא מתעלה לעולם הרוחות הנקרא צרור¹²¹ שהנשמות צרורות שם והוא נקרא אור כענין שנאמר (איוב לג כח) וחיתו באור תראה וכתוב (שם ל) לאור באור החיים ומעולם הרוחות הנשמה מתעלה לעולם

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

היש מיעוט גדול מזה, ולעתיד לבא יהיה אור הלבנה כאור החמה וישתמשו ב' מלכים בכתר א' ויהי ה' אחד ושמו אחד, כי הלבנה והחמה יתחברו חיבור שלם. א"ל ר' ולמה הוציאה דיבור כזה מפיה לא ידע הב"ה מה עשה אבל קבלה ודברה בפניו, א"ל בני דורשת טוב לעצמה וסברה להעמידה מלך בשש קצוות ובעבור שקדמה לדבר בפניו אמר לה תגזור למטה ממך והחמה יגזור עלך.

עי' ע"ש שער מיעוט הירח פרק ב: רק המלכות שבה שהיא נקודה א' כלולה מ' תחת אחורי היסוד של ז"א. וזהו ענין לכו ומעטי את עצמך שנסתלקו ט"ס שלה העליונים ועלו בז"א והיא נשאר נקודה מעוטה וירדה תחת אחורי היסוד וענין מיעוט הירח היה ביום ד'. אח"כ ביום ו' חזרה להתגדל בבחי' הג' הנ"ל היותה פרצוף שלם.

¹²⁰ עי' ז"ח (נד ע"א): ויאמר אלקים יהי מאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ. תמן תנינן, א"ר יצחק בר יעקב, מאי דכתיב כלך יפה רעיתי ומום אין בך, ת"ח, כשברא הקב"ה את עולמו, עשאו מאותו האור הנאצל מלמעלה. וברא השמים, מאותו הרקיע הראשון שהכינו הקב"ה ובראו בתחלה. ואותו הרקיע הוליד כל שאר הרקיעים שנתהוו ממנו. ואמר רב יהודה אמר רב, אותו הרקיע הוליד כל המאורות, מאותו האור שמקבל מלמעלה. וכשברא הקב"ה אותו רקיע, נטל את המאורות, והניחם באותו רקיע, הנקרא רקיע השמים. שאותו הרקיע, נתהוו מן השמים. א"ר יהודה אמר רב, הרקיע העליון, הוליד השמים אשר תחתיו. והשמים, הולידו האי רקיע, ונקרא רקיע השמים. ונטל הקב"ה הני מאורות, ונתנם בו. הה"ד, ויתן אותם אלקים ברקיע השמים.

¹²¹ עי' לקמן הערות 531 532.

החיים¹²² שממנו האור שנאמר (תהלים לו י) כי עמך מקור חיים באורך נראה אור¹²³ ומי שאינו ראוי להאריך ימים בעולם החיים וראוי לקבל מדה כנגד מדה בעולם הגופות הוזהר להיות בתחית המתים שהוא מכה עולם החיים לכך אמר (דניאל יב ב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו ולא כל ישני ומי שראוי להאריך ימים בעולם החיים אין לו הפסק ועולם החיים הוא הנקרא נצח הוא שכתוב (תהלים מז יא) תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימיך נצח והא למדת שחיי העולמים הקודמים והמעלות העליונות אשר בנה אותן במאורות הם תענוגי הנשמות הזוכות לתורה ויזכו לאותן המעלות בזמנים הידועים להם זה ימים וזה שנים כמו שרמזו בכתוב הזה ולימים ושנים לפי שמתעלה נפש מעלוי לעלוי ועוד נתבאר הענין הזה ממה שהזכיר אחרי כן במעשה וכפל הענין ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים אלו הרוחיים את המאור הגדול ואת המאור הקטן אלו הגופיים והם חמה ולבנה.

א) יח) וְלְמִשְׁלַל בְּיוֹם וּבְלַיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב. ע"י רמב"ן: ויתכן שהממשלה עוד כח אצילות שהם מנהיגי התחתונים ובכחם ימשול כל מושל¹²⁴ והמזל הצומח ביום ימשול בו והמזל הצומח בלילה ימשול בה כענין שכתוב (דברים ד יט) אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים והוא מה שאמר הכתוב (תהלים קמז ד) מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא וכן לכלם בשם יקרא¹²⁵ (ישעיה מ כו) כי קריאת השמות היא ההבדלה בכחותם לזה כח הצדק והיושר ולזה כח הדם והחרב וכן בכל הכחות כידוע באצטננינות והכל בכח עליון ולרצונו ולכך אמר גדול אדוננו ורב כח (תהלים קמז ה) כי הוא גדול על כולם ורב כח עליהם וכן אמר מרוב אונים ואמיץ כח (ישעיה מ כו). ועל דרך הסוד שרמזתי לך תהיה ממשלה גמורה באמת.

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה ולמשול ביום ובלילה ירמוז למנהיגי שני המאורות הגדולים¹²⁶ שהם מושלים ביום ובלילה ובכחם ימשול כל מושל¹²⁷ וכנגדם תמצא בקרבן התמיד שני

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹²² ע"י זהר (ח"ב קטז ע"ב): לעתיד לבא (שם ל כ) ולא יכנף עוד מוריק והיו עיניך רואות את מוריק דאתון בהאי עלמא דלית לכון קליפין ועורין אית לכון רשו לאסתכלא בבני עלמא ובני עלמא (ס"א לית) אית לון רשו לאסתכלא בכו ובגין דא עלייכו אתמר דאתון חיינ ועלמא דלכון עולם החיים אבל עלמא שפלא דא עולם המתים דכל אלהות דאומין דעלמא מבלעדי יהו"ה כלהון מתים. תרגום: לעתיד לבא (שם ל) ולא יכנף עוד מוריק והיו עיניך ראות את מוריק שאתם בעולם הזה שאין לכם קלפות ועורות יש לכם רשות להסתכל בבני העולם ולבני העולם (אין) יש רשות להסתכל בכם ולכן עליכם נאמר שאתם חיים ועולמכם הוא עולם החיים אבל העולם השפל הוא עולם המתים שכל אלהות של אומות העולם מבלעדי ה' כולם מתים.

¹²³ ע"י זהר (ח"ג לד ע"א): קח את אהרן ואת בניו אתו ואת הבגדים רבי חייא פתח (שם לו י) כי עמך מקור חיים באורך נראה אור כי עמך מקור חיים דא שמן עלאה דנגיד ולא פסיק לעלמין דשריא בגו חכמה עלאה דכלא הדא הוא דכתיב כי עמך עמך שריא ולא מתפרשא מן לעלמין בחביבותא דכלא מקור חיים בגין דהיא מקורא ומבועא דחיים לאפקא חיים לאילנא עלאה ולאדלקא בוצינין. תרגום: קח את אהרן ואת בניו אתו ואת הבגדים, רבי חייא פתח כי עמך מקור חיים באורך נראה אור. כי עמך מקור חיים, זה השמן העליון שנשמך ואינו פוסק לעולמים, ששרוי בתוך החכמה העליונה של הכל, זהו שכתוב כי עמך, עמך שרוי ולא נפרד ממך לעולמים, בחביבות של הכל, מקור חיים, משום שהיא מקור ומעיין החיים, להוציא חיים לעץ העליון, ולהדליק את הנרות.

¹²⁴ ע"י לקמן הערה 127.

¹²⁵ ע"י לעיל הערה 111.

¹²⁶ ע"י לעיל הערה 98.

¹²⁷ ע"י זהר (ח"ב דף יד ע"ב): פתח ואמר (שיר ו ח) ששים המה מלכות ושמונים פילגשים ששים המה מלכות אינון גבריא דלעילא מחילא דגבורא דאתאחדן בקליפין (נ"א בגליפין) דחיותא קדישא דישראל ושמונים פילגשים ממנן בגליפוי דתחתויו בחזרא (ס"א בחד) חד ממאה ועלמות אין מספר כמה דאת אמר (איוב כה ג) היש מספר לגדודיו ועם כל דא כתיב (שיר ו ט) אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה דא היא שכינתא קדישא דנפקא מתריסר (נ"א מתריסין) זיהרא דזהרא דנהיר לכלא ואיהי אתקרי אימא כגוונא דא עביד קודשא בריך הוא בארעא זריק לכל עמין לכל עיבר ומני עליהון רברבי הדא הוא דכתיב (דברים ד יט) אשר חלק יהו"ה אלהיך אותם לכל העמים והוא נסיב לחולקיה כנישתא דישראל הדא הוא דכתיב (שם לב ט) כי חלק יהו"ה עמו יעקב חבל נחלתו וקרא לה אחת

כבשים בני שנה תמימים את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים¹²⁸ והוא מה שאמר הכתוב (דברים ד יט) אשר חלק ה' אליהם ללכל העמים כלומר השמש והירח וכל צבא השמים ואתכם לקח ה' והמשכיל יבין וזהו שכתוב (שם יז ג) אשר לא צויתי כלומר בשמש ובירח אבל צויתי במנהיגים ובסדר שופטים בפסוק (שם) ולשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתי אכתוב מזה בעה"י ומכאן יתבאר לך סוד התענית בשגם הוא קרבן שנתמעט הבשר וחלבו ודמו של אדם¹²⁹ וע"כ התענית צריך קבלה בזמן ממשלת שני המאורות ביחד¹³⁰ וזהו מבעוד יום קודם שתשקע החמה וזהו מאמר

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

היא יונתי תמתי אחת היא לאמה דא היא שכינת יקריה דאשרי ביניהון אחת היא ומיוחדת ליה ראוה בנות ויאשרוה כמה דאת אמר (משלי לא כט) רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה מלכות ופילגשים ויהללוה אלן רברבי עמין דאתפקדן עלייהו.

תרגום: פתח ואמר ששים המה מלכות ושמונים פילגשים ששים המה מלכות אותם גבורים שלמעלה מכח הגבורה שנאחזים בקליפות (בחקיקות) של חיה הקדושה של ישראל ושמונים פילגשים ממונים בחקיקות שתחתיהן בחזרה (באחד) אחד ממאה ועלמות אין מספר כנאמר היש מספר לגודויו ועם כל זה כתוב אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה זוהי השכינה הקדושה שיוצאת משנים עשר (מבעלי מגן) אורות שזהרים שמאירים לכל והיא נקראת אס. כדוגמא זה עשה הקדוש ברוך הוא בארץ זרק את כל העמים לכל צד ומנה עליהם גדולים זהו שכתוב אשר חלק ה' אליהם אותם לכל העמים והוא לקח לחלקו את כנסת ישראל זהו שכתוב כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו וקרא לה אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה זוהי שכינת כבודו שהשרה ביניהם אחת היא ומיוחדת לו ראוה בנות ויאשרוה כמו שנאמר רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה מלכות ופילגשים ויהללוה אלו גדולי העמים שנפקדו עליהם.

ועי' רבינו בחיי דברים פרק ח פסוק יח, וכן פרק לא פסוק יד.

¹²⁸ עי' זהר (ח"ב דף כא ע"ב): רבי תנחום אמר דא סומק ודא חוור סומק בין הערבים דכתיב (שמות טז יב) בין הערבים תאכלו בשר וחורא בצפרא דכתיב ובבקר תשבועו לחם רבי יצחק אמר כתיב (שם יב ו) ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים וגו' דהוא שעתא למעבד דינא רבי יהודה אמר ילפינן משני כבשים שבכל יום האחד מתקרב כנגד מדת החסד והשני כנגד מדת הדין ואמר רבי יהודה מאי דכתיב (במדבר כח ד) את הכבש האחד תעשה בבקר ולא כתיב את הכבש הראשון אלא את הכבש האחד מיוחד כנגד מדת החסד דבכל מקום שני לא נאמר בו כי טוב רבי תנחום אמר לפיכך יצחק תקן תפלת המנחה שהוא כנגד מדת הדין אמר רבי יצחק מכאן (ירמיה ו ד) אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב כי פנה היום זה מדת החסד כי ינטו צללי ערב שכבר גבר מדת הדין אברהם תקן תפלת שחרית כנגד מדת החסד.

תרגום: רבי תנחום אומר זה אדום וזה לבן אדום בין הערביים שכתוב בין הערביים תאכלו בשר ולבן בבוקר שכתוב ובבוקר תשבועו לחם רבי יצחק אמר כתוב ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערביים וגו' שהיא שעה לעשות דין רבי יהודה אמר למדנו משני כבשים שבכל יום האחד מתקרב כנגד מדת החסד והשני כנגד מדת הדין. ואמר רבי יהודה מהו שכתוב את הכבש האחד תעשה בבוקר ולא כתוב את הכבש הראשון אלא את הכבש האחד מיוחד כנגד מדת החסד שבכל מקום שני לא נאמר בו כי טוב. רבי תנחום אמר לפיכך יצחק תקן תפלת המנחה שהיא כנגד מדת הדין אמר רבי יצחק מכאן אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב כי פנה היום זה מדת החסד כי ינטו צללי ערב שכבר גבר מדת הדין אברהם תיקן תפלת שחרית כנגד מדת החסד.

ועי' שם (ח"ג רמב ע"א): את הכבש אחד תעשה בבקר מאי בבקר דא בקר דאברהם דכתיב וישכם אברהם בבקר מנלן דהאי בקר דאברהם הוא א"ר אלעזר מהכא (שם מד) הבקר אור בקר אור לא כתיב אלא הבקר אור ודא אור קדמאה דברא קב"ה בעובדא דבראשית וע"ד תעשה בבקר בבקר דאשתמודעא ולקבל בקר דאברהם אתקריב קרבנא דא קרבן דבין הערבים דא יצחק ולקבל ערב דיצחק אתקריב מנלן דכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וערב דיצחק הוא ואוקימנא.

תרגום: "את הכבש אחד תעשה בבוקר" מהו בבוקר, זה בוקר של אברהם, שנאמר "וישכם אברהם בבוקר". מנין לנו שזה הבוקר של אברהם. אמר רבי אלעזר מכאן, שנאמר "הבוקר אור" לא כתוב "בוקר אור", אלא "הבוקר אור", וזה אור ראשון, שברא הקדוש ברוך הוא במעשה בראשית, ועל זה "תעשה בבוקר", בבוקר הידוע. וכנגד בוקר של אברהם מקריבים קרבן זה. קרבן של בין הערבים זה יצחק, וכנגד ערב של יצחק נקרב. מנין לנו, שנאמר "ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב", וערב הוא של יצחק, והרי בארנו.

¹²⁹ עי' ברכות (יז ע"א): רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא בתר דמצלי אמר הכי רבון העולמים גלוי לפניך בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתי לפניך על גבי המזבח ותרצני.

¹³⁰ עי' שושן סודות (אות רסג): סוד כל תענית שלא קיבל עליו מבעוד יום לאו תענית הוא: והטעם

רב חסדא (תענית יב ע"א) כל תענית שלא קבלו עליו מבעוד יום לא שמיה תענית ואמר רב חסדא כל תענית שלא שקעה עליו חמה לא שמיה תענית וכשם שהתענית קרבן כך הדמעה בשעת תפלה קרבן כנגד נסוך המים¹³¹ עם הקרבנות וכן דרשו רז"ל (ברכות לב ע"ב) שערי דמעה לא ננעלו כי הדמעה מכח המים שהוא מכח החסד שהוא הימין והימין פשוטה לקבל שבים¹³² בכל עת ובכל שעה והבן זה כי הוא עקר גדול.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

כי המקבל תענית בלילה נראה כמקצץ בנטיעות, שהרי קבל עליו מדת לילה ולא מדת יום, ולכן צריך לקבל אותה מבעוד יום, כדי לקבל עליו מדת יום ומדת לילה. עי' זהר (ח"א יב ע"א): פקודא רביעאה למנדע דיהו"ה הוא האלהים כמה דאת אמר (דברים ד לט) וידעת היום והשבות אל לבבך כי יהו"ה הוא האלהים ולא תכללא שמא דאלהי"ם בשמא דיהו"ה למנדע דאינון חד ולית בהו פרודא והיינו רזא דכתיב (בראשית א יז) יהי מארת ברקיע השמים להאיר על הארץ למהוי תרין שמהן חד בלא פרודא כלל לאתכללא מארת חסר בשמא [דשמים] (דשמא) ונ"א דרשום דאינון חד ולית בהו פרודא נהורא אוכמא ובנהורא (בההיא) חיוורא לית בהו פרודא וכלא חד ודא הוא עננא חוורא [דיממא] (דימא) ועננא דאשתא בליליא (מה שאחז"ל) מדת יום ומדת לילה ולא תתקן דא בדא לאנהרא כמה דאתמר (בראשית א טו) להאיר על הארץ ודא חובא דההוא נחש קדמאא חבר לתתא ואתפרש לעילא ובגין כך גרם מה דגרם לעלמא בגין דאצטריך לאפרשא לתתא ולחברא לעילא ונהורא אוכמא אצטריך לאתאחדא לעילא בחבורא חדא ולא תאחדא לתתא באוכלוסהא דיחודהא ולאפרשא לה מסטרא בישא ועם כל דא אצטריך למנדע דאלהי"ם יהו"ה כלא חד בלא פרודא יהו"ה הוא האלהי"ם וכד ינדע בר נש דכלא חד ולא ישוי פרודא אפילו ההיא סטרא אחרא יסתלק מעל עלמא ולא אתמשך לתתא.

תרגום: מצוה רביעית: לדעת שה' הוא האלהים, כמו שנאמר "וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים", ושיכלל השם של אלהים בשם של הו"ה, לדעת שהם אחד ואין בהם פרוד. והיינו סוד הכתוב "יהי מארת ברקיע השמים להאיר על הארץ", שיהיו שני השמות אחד בלי פירוד כלל, שיכלל מארת חסר בשם של שמים (שְׁרָשׁוּם) שהם אחד, ואין בהם פרוד. אור שחור באור לבן אין בהם פרוד, והכל [דבר] אחד, וזהו ענן הלבן של היום וענן של אש בלילה, מדת יום ומדת לילה. ויתתקנו זה עם זה להאיר, כמו שנאמר "להאיר על הארץ". וזהו החטא של אותו הנחש הקדמוני, שחיבר למטה והפריד למעלה, ולכן גרם מה שגרם לעולם, משום שצריך להפריד למטה ולחבר למעלה. ואור שחור צריך להאחז למעלה בחיבור אחד, ולהאחז אחר כך בהמוניה של יחודה ולהפריד אותה מן הצד הרע. ועם כל זה, צריך לדעת שאלהים ה' הכל אחד בלי פרוד. ה' הוא האלהים. וכשידע אדם שהכל אחד ולא ישום פירוד, אפילו אותו הצד האחר יסתלק מן העולם ולא ימשך למטה.¹³¹ עי' תענית (דף כה ע"ב): תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר אין לך טפח מלמעלה שאין תהום יוצא לקראתו שלשה טפחים והא תניא טפחים לא קשיא כאן בעבודה כאן בשאינה עבודה אמר רבי אלעזר כשמנסכין את המים בחג תהום אומר לחבירו אבע מימך קול שני ריעים אני שומע שנאמר תהום אל תהום קורא לקול צנוריק וגו'.

עי' תיקו"ז (נב ע"ב): ועוד אתמר בה סליקו ונחיתו כגוונא דא כד סלקין לה לגבי עמודא דאמצעייתא אתמר ביה נשאו נהרות קולם אבל כד נחיתין לה לגבי צדיק אתמר ביה (תהלים צג ג) ישאו נהרות

דכים ומה דהוה סגולה לעילא כגוונא דא ●●● כד נחתא לגבי צדיק אתעבידת סגול' כגוונא דא ●●● ובגין דא מה דהוה לעילא אתנטלת (נ"א אתחזרת) לתתא ובגין דא אתקריאת בצדיק דכים ובה מים התחתונים בכאן בגין דאינון תרעין דדמעה ועלייהו אתמר שערי דמעה לא ננעלו ובגין דאיהי דמעה דילהון דכים ודאי וצדיק בה ד"ך י"ם והא אוקמוהו אל ישוב דך נכלם (תהלים עד כא) וביה אל דמעתי אל תחרש (שם לט יג) ועלה אתמר (שמות ג ט) צעקת בני ישראל באה אלי. תרגום: ועוד נאמר בה עליה וירידה, כמו זה כשמעלים אותה לעמוד האמצעי, נאמר בו "נשאו נהרות קולם". אבל כשמורידים אותה אל הצדיק, נאמר בו "ישאו נהרות דכים". ומה שהיה סגולה

למעלה כמו זה ●●●, כשיורדת אל הצדיק נעשית סגול, כמו זה ●●●, ולכן מה שהיתה למעלה נטלה (חזרה) למטה, ולכן נקראת בצדיק דכים, ובה המים התחתונים בוכים, משום שהם שערי דמעה, ועליהם נאמר שערי דמעה לא ננעלו (ברכות לב ע"ב). ומשום שהיא הדמעה שלהם דכים ודאי, וצדיק בה ד"ך י"ם. והרי פרשוהו "אל ישוב דך נכלם", ובו "אל דמעתי אל תחרש", ועליה נאמר "צעקת בני ישראל באה אלי".

¹³² עי' זהר (ח"א דף כג ע"א): אסתכמו תלתא למעבד דינא וייתי י"ד (ימינא) דאיהי פשוטה לקבל שבים דאיהו יהו"ה יו"ד ה"א וא"ו ה"א ודא שכינתא אתקרי יד ימין מסטרא דחסד יד שמאל מסטרא דגבורה יד יהו"ה מסטרא דעמודא דאמצעייתא כד בר נש תב בתיובתא האי יד ושזיבו (שאיב) ליה מן דינא אבל כד דן עלת [על כל] העלות אתמר ביה ואין מידי מציל. תרגום: שלשה מסכימים לעשות דין, ויבא יד (ימין) שהיא פשוטה לקבל שבים, שהוא יהו"ה יו"ד ה"א וא"ו ה"א. וזו שכינה נקראת יד ימין מצד החסד. יד שמאל מצד הגבורה. יד יהו"ה מצד עמוד

עיי"ש: ודע כי תמצא בפרשה זו ה' פעמים לשון מאור לפי שה' מיני אור הם אור היום¹³³ אור השמש אור הלבנה אור הכוכבים אור המזלות אבל לא נברא להאיר על הארץ אלא לגלגל חמה בלבד.

(א כא) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַתְּנִינִים הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הַרְמֵשֶׁת אֲשֶׁר שָׂרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵיהֶם וְאֵת כָּל עוֹף כָּנָף לְמִינֵיהוּ וַיִּבְרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב.
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ויברא אלהים את התנינים הגדולים, כבר ידעת מאמר רז"ל¹³⁴ שהמלאכים נבראו ביום המישי והתנינים הגדולים הן ארבע מחנות שכינה¹³⁵ שהן מחול

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

האמצעי. כשאדם שב בתשובה היד הזו מצילה אותו מהדין, אבל כשעילת על כל העילות דן, אז נאמר בו "ואין מידי מציל".

עי' ז"ח (נב ע"א): ובהיהא שעתא כולא אתהדר כיריעות שלמה בגין דסטרא דימינא איתער בעלמא וידא ימינא פשוטה לקבל לדתייבין בתיובתא דהא עד השתא אתקדרו בחובייהו כאהלי קדר והשתא הדרין בתיובתא אינון כיריעות שלמה בגין דאברהם איתער בעלמא ימינא דמלכא. תרגום: ובשעה ההיא הכל החזר כיריעות שלמה משום שצד הימין התעורר בעולם ויד הימין פשוטה לקבל את השבים בתשובה שהרי עד עתה התקדרו בחטאיהם כאהלי קדר וכעת שחוזרים בתשובה הם כיריעות שלמה משום שאברהם התעורר בעולם ימינו של המלך.

¹³³ עי' זהר (ח"ב קסז ע"א): ועל דאינון חמש דרגין דאתפרשו ואתמשכו מהאי אור קדמא כתיב אור חמש זמנין וכלהו הוו מסטרא דימינא ואתכלילו ביה וכד אתכלילו בסטר שמאלא אתכלילו ברזא דמים דנטיל בימינא (ס"א מימינא) ובגין כך כתיב מים חמש זמנין וכד אשתלימו ברזא דאמצעייתא כתיב חמש זמנין ועל דא תלת אינון אור מים רקיע לקבל תלת דרגין אלין דכלהו חמש דרגין אתכלילו בהו ועל דא בכלהו כתיב חמש זמנין בכל חד וחד.

תרגום: ועל שהן חמש דרגות שנפרדו ונמשכו מהאור הראשון הזה כתוב חמש פעמים אור וכולם היו מצד הימין ונכללו בו וכשנכללו בצד שמאל נכללו בסוד של מים שנוטל בימין (מימין) ולכן כתוב מים חמש פעמים וכשנשלמו בסוד האמצע כתוב רקיע חמש פעמים ועל זה שלשה הם אור מים רקיע כנגד שלש הדרגות הללו שכלן חמש דרגות נכללו בהם ועל זה בכלם כתוב חמש פעמים בכל אחד ואחד.

¹³⁴ עי' זהר (ח"א לד ע"א): ישרצו המים שרץ נפש חיה למינה (בראשית א כ) אמר רבי אלעזר אלין מיין תתאין דרחשין זיינין כגוונא דלעילא אינון עלאי ואינון תתאי רבי חייה אמר עלאי אפיקו נפש חיה ומאי ניהו דא נפש דאדם קדמאמה כמה דאת אמר (בראשית ב ז) ויהי האדם לנפש חיה (בראשית א כ) ועוף יעופף על הארץ אלין שליחי עלאין דאתחזון לבני נשא בחיזו דבר נש משמע דכתיב יעופף על הארץ בגין דאית אחרנין דלא אתחזון אלא ברוחא ממש לפום סכלתנו דבני נשא בגיני כך לא כתיב באלין למינהו כאינון אחרנין דכתיב בהו (בראשית א כא) ואת כל עוף כנף למינהו בגין דאלין לא משניין ממינייהו לעלמין כהנין אחרנין דלא כתיב בהו למינהו ואי תימא אית בהו דמשניין דא מן דא הכי הוא ודאי דהא אית בהו דמשניין אלין מאלין בגיני כך כתיב (בראשית ב י) ומשם יפרד.

תרגום: "ישרצו המים שרץ נפש חיה למינה". אמר רבי אלעזר, אלו מים תחתונים שרוחשים מינים דוגמת למעלה, אותם עליונים ואותם תחתונים. רבי חייה אמר, עליונים הוציאו נפש חיה, ומה הוא, זו הנפש של אדם הראשון, כמו שנאמר "ויהי האדם לנפש חיה". "ועוף יעופף על הארץ", אלו שליחים עליונים שנראים לבני אדם כמראה אדם. משמע שכתוב "יעופף על הארץ", היות שיש אחרים שלא נראים אלא ברוח ממש לפי שכל בני האדם, לכן לא כתוב באלו למינהו כמו אותם אחרים שכתוב בהם "ואת כל עוף כנף למינהו", היות שאלו לא משונים ממיניהם לעולמים, כאחרים הללו שלא כתוב בהם למינהו. ואם תאמר, יש בהם שמשונים זה מזה, כך זה בודאי, שהרי יש בהם שמשונים אלה מאלה, לכן כתוב "ומשם יפרד".

וכן הוא בב"ר (פ"א סי' ג): ר' חנינא אמר בה' נבראו מלאכים הדא הוא דכתיב ועוף יעופף על הארץ וגו'.

¹³⁵ עי' זהר (ח"ג דף לט ע"ב): פתח ואמר (בראשית א כא) ויברא אלהים את התנינים הגדולים וגו' ויברא אלהים כל אתר דדינא אלהים אקרי והוא אתר עלאה אתר דנפקו מניה הכי קרי ליה הכא ואף על גב דרחמי הוא מניה נפקו דינין וביה תליין את התנינים הגדולים אלין אבהן דאינון מתשקיין בקדמיתא ומשתרשין על כלא ואת כל נפש החיה הרומשת ואת כל נפש החיה דא נפש דהיהא ארץ עלאה אפיקת מהיהא חיה עלאה על כלא.

תרגום: פתח ואמר ויברא אלהים את התנינים הגדולים וגו', ויברא אלהים, כל מקום של דין נקרא אלהים, ואותו מקום עליון, המקום שיצאו ממנו, כך קורא לו כאן. ואף על גב שהוא רחמים, יוצאים ממנו דינים, ובו הם תלויים. את התנינים הגדולים, אלו האבות שהם משקים בראשונה, ומשתרשים על הכל. ואת כל נפש החיה הרומשת, ואת כל נפש החיה, זו הנפש שאותה הארץ העליונה הוציאה מאותה חיה עליונה על הכל.

לשכינתו של הקדוש ברוך הוא לקלסו ולרוממו בשירות ותשבחות¹³⁶ מלשון (שופטים ה יא) שם יתנו צדקות ה' וכבר הזכיר ועוף יעופף שהכוונה על המלאכים שכתוב בהם (ישעיהו ו ב) ובשמים יעופף ועל כן נקרא עוף שכנפיו כפולים לשמים ומעופף בשמים ותרגום וכפלת (שמות כו ט) ותעוף והא למדת כי שם העוף הוא הנקרא לכל מעופף בשמים הן גופני הן רוחני ואמר על הארץ על המקום שהוא הדום הגליו

ויש לך להתבונן איך הוסיף באור ואמר על הארץ על פני רקיע השמים וכאילו אמר מה שהוא אומר על הארץ פירושו על פני רקיע השמים והוא כלשון (יחזקאל א טו) והנה אופן אחד בארץ שפירושו בשמח קרקעית הגלגל וכן תרגם יונתן מלרע לרום שמיא. ובמדרשו של רבי שמעון בן יוחאי ראיתי (זוהר בראשית מו ע"ב¹³⁷) ועוף זה מיכאל

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹³⁶ עי' בתי מדרשות חלק א (ברייתא דמעשה מרכבה - פרק ו): ארבע כתות של מלאכי קדושים מלאכי השרת מקלסין לפני הקדוש ברוך הוא מחנה ראשונה של מיכאל על ימינו ומחנה שניה של גבריאל על שמאלו ומחנה שלישי של אוריאל מלפניו ומחנה רביעית של רפאל מלאחריו ושכינת אל באמצע והוא על כסא רם ונשא וכסאו גבוה למעלה.

ועי' זהר (ח"א לב ע"א): אמר רבי יצחק אי הכי מאי דכתיב (בראשית א ד) ויבדל אלהים בין האור ובין החשך א"ל אור אפיק יום וחשך אפיק לילה לבתר חבר לון כחדא והוון חד דכתיב (שם ה) ויהי ערב ויהי בקר יום אחד דלילה ויום אקרון חד והאי דכתיב ויבדל אלהים בין האור ובין החשך (דאפריש מחלוקת) דא בזמנא דגלותא דאשתכח פרודא א"ר יצחק עד הכא דכורא באור ונוקבא בחשוכא לבתר מתחברן כחדא למהוי חד במאי אתפרשאן לאשתמודעא בין נהורא ובין חשוכא מתפרשן דרגין ותרוייהו כחד הוון דהא לית נהורא אלא בחשוכא ולית חשוכא אלא בנהורא ואע"ג דאינון חד אתפרשן בגוונין ועם כל דא אינון חד דכתיב יום אחד.

רבי שמעון אמר על ברית עלמא אתברי ואתקיים דכתיב (ירמיה לג כה) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי מאן ברית דא צדיק יסודא דעלמא דאיהו רזא דזכור ועל דא עלמא קיימא בברית יומם ולילה כחדא דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי חקות שמים דנגדין ונפקין מעדן עלאה.

פתח ואמר (שופטים ה יא) מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקות יהו"ה וגו' מקול מחצצים דא קול יעקב מחצצים כמה דאת אמר (שמואל א יז ד) איש הבינים בין משאבים דאיהו יתיב בין אינון דשאבין מיא מלעילא והוא נטיל בתרין סטרין וכליל להון בגויה.

שם יתנו צדקות יהו"ה תמן הוא אתר מהימנותא לאתדבקה שם יתנו צדקות יהו"ה תמן ינקין צדקות יהו"ה ושאבין צדקות פרזונו (בישראל) דא צדיק דעלמא דאיהו קיים וקדיש ואיהו שאיב ונטיל כלא ומפזר לגבי ימא רבא אינון מיין עלאין בישראל דישראל ירתו קיים דא ויהביה לון קב"ה יורתת עלמין כיון דישראל שבקו ליה דהוון גזרין ולא פרעין מה כתיב (שופטים ה יא) אז ירדו לשערים עם יהו"ה ירדו לשערים אינון שערי צדק הוון יתבין לתרעין ולא עאלין לגו.

תרגום: אמר רבי יצחק, אם כך, מהו שכתוב "ויבדל אלהים בין האור ובין החושך". אמר לו, אור הוציא יום וחושך הוציא לילה, אחר כך חיבר אותם כאחד והיו אחד, שכתוב "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד", שלילה ויום נקראים אחד. וזה שכתוב "ויבדל אלהים בין האור ובין החושך" (שהפריד [ועשה] מחלוקת) זו בזמן של הגלות שנמצא פרוד. אמר רבי יצחק, עד כאן זכר באור ונקבה בחושך, אחר כך מתחברים כאחד להיות אחד. במה נפרדים להכיר בין אור ובין חושך, מתפרדים במדרגותם, ושניהם הם כאחד, שהרי אין אור אלא בחושך, ואין חושך אלא באור. ואף על גב שהם אחד, נפרדים בצבעים, ועם כל זה הם אחד, שכתוב "יום אחד".

רבי שמעון אמר, העולם נברא ומתקיים על הברית, שכתוב "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי". מי הברית, זה צדיק יסוד העולם, שהוא סוד של זכור, ועל זה העולם עומד בברית יומם ולילה כאחד, שכתוב "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי", "חוקות שמים" הם ששופעים ויוצאים מעדן העליון. פתח ואמר, "מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקות ה' וגו'". "מקול מחצצים" זה קול יעקב, "מחצצים" כמו שנאמר "איש הבינים". "בין משאבים" שהוא יושב בין אותם ששואבים מים מלמעלה, והוא לוקח בשני צדדים וכולל אותם בתוכו.

"שם יתנו צדקות ה'" שם הוא מקום האמונה להתדבק, "שם יתנו צדקות ה'", שם יונקים צדקות ה' ושואבים. "צדקות פרזונו (בישראל)", זה צדיק העולם שהוא ברית קודש, והוא שואב ולוקח הכל ומפזר לים הגדול אותם מים עליונים. "בישראל" שישראל ירשו ברית הזה, והקב"ה נתן להם ירושת עולמים. כיון שישראל עזבו אותו, שהיו מלים ולא פורעים, מה כתוב, "אז ירדו לשערים עם ה'", "ירדו לשערים" אותם שערי צדק היו יושבים לשערים ולא נכנסים פנימה.

¹³⁷ ז"ל: ישרצו המים שרץ נפש חיה (בראשית א כ) אמר רבי אלעזר הא אוקמוה דאינון מיין רחישו ואולידו כגוונא דלעילא והא אתמר (שם) ועוף יעופף על הארץ יעוף מבעי ליה מהו יעופף א"ר שמעון רזא הוא ועוף דא מיכאל"ל דכתיב (ישעיהו ו ו) ויעף אלי אחד מן השרפים יעופף (ד"א ל"ג יעוף מבעי ליה אלא) דא גבריאל"ל דכתיב (דניאל ט כא) והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף

שנאמר (ישעיהו ו' ו) ויעף אלי יעופף זה גבריאל שנאמר (דניאל ט' כ"א) מועף ביעף על הארץ זה רפאל על פני רקיע השמים זה אוריאל ע"כ וזהו סוד (שיר השירים ג' י) מרכבו ארגמן¹³⁸ והמשכיל יבין.

ואת כל נפש החיה הרומשת היא החיה המרובעת פנים הוא שהזכיר עליה יחזקאל (יחזקאל י' טו) היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ומוזה אמר אשר שרצו המים כמו שאמר בנהר כבר.

ואת כל עוף כנף למינהו באר כי המלאכים הנבראים ביום חמישי הם מינים חלוקים מדרגות מדרגות זו למעלה מזו יש מהם ממים ויש מהם מאש¹³⁹ ויש אש דוחה אש ויש אש אוכלת אש¹⁴⁰ והבן זה.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

(ד"א ל"ג ודא הוא יעופף) על הארץ (נ"א דא אליהו דאשתכח תדיר בארעא ולא מסטרא דאבא ואמא אשתכח דאיהו (ס"א ואיהו טאס עלמא) בד' טאסין דכתיב (מ"א יח' יב) ורוח יהו"ה ישאך על אשר לא אדע ורוח יהו"ה חד ישאך תרין על אשר תלת לא אדע ארבע על פני דא מלאך המות) דהוא (אית דלא גרסי חשון ארעא על פני נ"א אחשיך פני עלמא וכתיב ביה (בראשית א' ב) וחשך על פני תהום) רקיע השמים כדאמרן עולה ומסטין וכו' אמר רבי אבא והא מלאך המות בשני אתברי אלא על הארץ דא רפאל דאיהו ממנא לאסוותא דארעא דבגינה אתרפיאת ארעא וקיים בר נש עלה ורפי לכל חיליה על פני רקיע השמים דא אוריאל וכלא הוא בקרא ובגין כך כתיב בתריה (שם כ"א) ויברא אלהים את התנינים הגדולים אמר רבי אלעזר (ד"א הא אוקימנא אלין לויתן ובת זוגו דבר אחר) אלין אינון שבעין ממנן רברבן על שבעין עמין ובגין כך אתבריאו כלהו למהוי שליטאן על ארעא. תרגום: "ישרצו המים שרץ נפש חיה". אמר רבי אלעזר, הרי פרשוה שאותם מים רחשו והולידו כדוגמא שלמעלה, והרי נאמר, "ועוף יעופף על הארץ", היה צריך לכתוב יעוף, מה זה יעופף. אמר רבי שמעון, סוד הוא, ועוף זה מיכאל, שכתוב "ועוף אלי אחד מן השרפים", "יעופף" (יעוף צריך לו אלא) זה גבריאל, שכתוב "והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף". (וזהו יעופף). "על הארץ" (זה אליהו שנמצא תמיד בארץ ולא מצד של אבא ואמא הוא נמצא שהוא (טס הוא בעולם) בארבע טיסות, שכתוב "ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע". "ורוח ה'" אחת, "ישאך" שתים, "על אשר" שלש, "לא אדע" ארבע. "על פני" זה מלאך המות), שהוא (חשך הארץ על פני, נ"א מחשיך פני העולם, וכתוב בו "וחושך על פני תהום"). "רקיע השמים" כמו שאמרנו עולה ומסטין וכו'. אמר רבי אבא, והרי מלאך המות בשני נברא, אלא "על הארץ, זה רפאל, שהוא ממונה על רפואת הארץ, שבגללו נרפאת הארץ, וקיים אדם עליה, ומרפא לכל כחו [של הארץ]. "על פני רקיע השמים" זה אוריאל. והכל הוא בפסוק. ולכן כתוב אחריו "ויברא אלהים את התנינים הגדולים". אמר רבי אלעזר, (הרי בארנו אלו לויתן ובת זוגו) אלה הם שבעים ממונים גדולים על שבעים העמים, ולכן נבראו כולם להיות שולטים על הארץ.

¹³⁸ עי' תז"ח (לג ע"ד): ארגמן א' אורפניאל ר' רפאל ג' גבריאל מ' מיכאל נ' נוריא"ל אלין אנון גופא לחמש גוניו.

תרגום: ארגמן א' אורפניאל ר' רפאל ג' גבריאל מ' מיכאל נ' נוריא"ל אלו הם גוף לחמשה צבעים.

ועי"ש (מא ע"ד): ושר שלום מכריע ביניהם דאיהו נוריא"ל אוריאל, אוריאל אתקרי מסטרא דימינא, נוריא"ל מסטרא דשמאלא.

ועי' (מב ע"א): רצוא ושוב רצוא דא נוריא"ל ושו"ב מטטראן.

ועי' בגר"א שם: ר"ל תרין דרגין מט"ט ונוריא"ל. כי ד' חיות הן ד' אותיות שבשם ט"ס מחכמה ולמטה ומט"ט הוא חיה החמישי פרצוף החמישי כתר היצירה שבו שני בחינות של כתר ע"ק [נדצ"ל ע"י] וא"א כידוע מופלא ומכוסה שעליו נאמר ואראה ואפול על כו' ובחינה הראשונה הוא מט"ט שבו מתלבש שם ה' בבריאה כמו כל עתיק כידוע ונוריא"ל הוא בחינה האחרונה שלכן הוא נחשב בכלל החיות ארגמן כידוע בכל כתר וז"ש והחיות רצוא כו' שבסט' דנוריא"ל רצין להשיגו ושוב בסט' דמט"ט שעתיק נקרא רישא דלא אתיידע.

¹³⁹ עי' זהר (ח"א לד ע"ב): בגיני כך לא כתיב באלין למינהו כאינון אחרנין דכתיב בהו (בראשית א' כ"א) ואת כל עוף כנף למינהו בגין דאלין לא משניין ממיניהו לעלמין כהני אחרנין דלא כתיב בהו למינהו ואי תימא אית בהו דמשניין דא מן דא הכי הוא ודאי דהא אית בהו דמשניין אלין מאלין בגיני כך כתיב (בראשית ב' י) ומשם יפרד.

תרגום: לכן לא כתוב באלו למינהו כמו אותם אחרים שכתוב בהם "ואת כל עוף כנף למינהו", היות שאלו לא משונים ממיניהם לעולמים, כאחרים הללו שלא כתוב בהם למינהו. ואם תאמר, יש בהם שמשונים זה מזה, כך זה בודאי, שהרי יש בהם שמשונים אלה מאלה, לכן כתוב "ומשם יפרד".

¹⁴⁰ עי' יומא (דף כ"א ע"ב): ואת המים אשר בתעלה לחכה אוכלת לחין כיבשין דמערכה יש אש דוחה אש דגבריאל ויש אש אוכלת אש דשכינה דאמר מר הושיט אצבעו ביניהם ושרפן ועשן המערכה אפילו כל הרוחות שבעולם.

(א כו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בְדִגְתַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְבְהֵמָה וּבְכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֶמֶשׂ עַל הָאָרֶץ.
 עי' רמב"ן: והפשט הנכון במלת נעשה הוא מפני שכבר הראית לדעת¹⁴¹ כי האלהים ברא יש מאין ביום הראשון לבדו ואחר כך מן היסודות ההם הנבראים יצר ועשה וכאשר נתן במים כח השרוץ לשרוץ נפש חיה והיה המאמר בהם ישרצו המים והיה המאמר בבהמה תוצא הארץ אמר באדם נעשה כלומר אני והארץ הנזכרת¹⁴² נעשה אדם שתוציא הארץ הגוף מיסודיה כאשר עשתה בבהמה ובהיה כדכתיב (להלן ב ז) וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויתן הוא יתברך הרוח מפיו עליון כדכתיב (שם) ויפח באפיו נשמת חיים.
 עיי"ש: ופירוש צלם כמו תאר וצלם אנפיהו אשתני (דניאל ג יט) וכן אך בצלם יתהלך איש (תהלים לט ז) בעיר צלמם תבזה (שם עג כ) תאר מראיתו ודמות הוא דמיון בצורה ובמעשה כי הקרובים בענין יקראו דומים זה לזה¹⁴³.
 והנה האדם דומה לתחתונים ולעליונים בתאר והדר כדכתיב (תהלים ח ו) וכבוד והדר תעטרהו והוא מגמת פניו בחכמה ובדעת וכשרון המעשה ובדמות ממש שידמה גופו לעפר ונפשו לעליונים¹⁴⁴.

עיי"ש: ודרך האמת בפסוק הזה יודע למשכיל בפסוק השני ואפשר שנתכוין לו רבי אלעזר ודרש בתוצא הארץ ארץ החיים¹⁴⁵ שתוצא נפש חיה למינה לעולם עומדת וכן מה שאמר זכר ונקבה (ברא אותם) [בראם] (להלן ה ב) כי היתה הבריאה מתחלה מזכר ונקבה ונשמתו כלולה בהם אבל היצירה היתה יצירה לאדם ובנין צלע לאשה כאשר יספר בסוף ולכן הזכיר כאן בריאה ובפרשה של מטה הזכיר יצירה והמשכיל יבין¹⁴⁶.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁴¹ לעיל פסוק א.
¹⁴² עי' ז"ח (טז ע"א): כד ברא קב"ה עלמא הוה עיקרא דכלא מיא ומן מיא אשתיל כל עלמא ועבד קב"ה תלתא אומנין דיעבדון אומנותיה בהאי עלמא ואלין אינון שמיא וארעא ומיא ועל ידי דאלין אתברי כל מה די בעלמא דין וכו'.
 כד אתא יומא שתיתאה כלהו הוו זמינין למברי כשאר יומין אמר לון הקב"ה לא שום חד מנכון יכיל למעבד בריה דא בלחודוי כשאר כל בריין דהוו עד כאן אלא כולכון תתחברון כחדא ואנא עמכון ונעביד אינשא דהא אתון לא תיכלון למעבדיה בלחודיכון אבל גופא יהא דילכון תלתיכון ונשמתא דילי.
 ולפיכך קרא לון קב"ה ואמר לון נעשה אדם אנא ואתון אנא נשמתא ואתון גופא וכך הוא דגופא הוא מתלתהון והוו אומנין בעובדא דבראשית ונשמתא יהבה ק"ב דאשתתף עמהון בה.
 תרגום: כשברא הקדוש ברוך הוא את העולם המים היו העקר של הכל וממים השתיל את כל העולם ועשה הקדוש ברוך הוא שלשה אמנים שיעשו את אמנותו בעולם הזה ואלו הם שמים וארץ ומים ועל ידי אלו נברא כל מה שבעולם הזה וכו'.
 כשברא היום הששי כלם היו מזמנים לברא כמו שאר הימים אמר להם הקדוש ברוך הוא שום אחד מכם לא יכול לעשות הבריה הזו לבדה כמו שאר כל הבריות שהיו עד כאן אלא כלכם תתחברו יחד ואני עמכם ונעשה אדם שהרי אתם לא תוכלו לעשותו לבדכם אבל הגוף יהיה של שלשתכם והנשמה שלי.

ולפיכך קרא להם הקדוש ברוך הוא ואמר להם נעשה אדם אני ואתם אני את הנשמה ואתם את הגוף וכך הוא שהגוף הוא משלשתם שהיו אמנים במעשה בראשית ואת הנשמה נתן הקדוש ברוך הוא שהשתתף עמהם בה ועי' הערה הבאה.
¹⁴³ עי' זהר (ח"א יג ע"ב): פקודא תשיעאה למיחן למסכני ולמיהב לון טרפא דכתיב (בראשית א כו) נעשה אדם בצלמנו כדמותנו נעשה אד"ם משותפא כלל דכר ונוקבא בצלמנו עתירי כדמותנו מסכני דהא מסטרא דדכורא עתירי ומסטרא דנוקבא מסכני.
 תרגום: מצוה תשיעית: לחון את העניים ולתת להם טרף, שכתוב "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו", נעשה אדם, משותף, כלל של זכר ונקבה. "בצלמנו", עשירים, "כדמותנו", עניים. שהרי מצד הזכר עשירים, ומצד הנקבה עניים.
¹⁴⁴ עי' ז"ח (טז ע"ב): וכשזרק בו נשמה קם על רגליו ונדמה לתחתונים ולעליונים נדמה גופו לארץ ונשמתו לעליונים בתואר והדר וכבוד באימה ובריאה ה"ד וכבוד והדר תעטרהו.
¹⁴⁵ עי' לעיל הערה 57.
¹⁴⁶ עי' לעיל בהערות הקודמת, ועי' זהר (ח"ב יב ע"א): ורזא דמלה אוליפנא דמשמע דאב ואם אית

עי' ר' בחיי: וע"ד השכל נעשה אדם דעת חכמי המחקר כי השפע השופע מאת הבורא יתברך שהוא סבת הכל שופע תחלה על שכל אחד נפרד לבד ראשון שהוא עלול אצל הש"י והשכל הוא מניע את הגלגל המקיף וממנו נשפעים שמונה שכלים נפרדים¹⁴⁷ כל אחד מניע גלגל אחד עד גלגל הירח ומצינו מאמר אחד לרז"ל מורה קצת על זה והוא שאמר (סנהדרין לח ע"ב) אין הקדוש ברוך הוא עושה דבר עד שמסתכל בפמליא של מעלה ובאור הענין שהבורא יתברך פועל כל פעולותיו על ידי אמצעים ומצינו גם כן בפשטי התורה מסייעין אל זה הענין וע"ז אמר בכאן נעשה אדם בלשון רבים להורות על האמצעים וכן (בראשית יא ז) הבה נרדה ונבלה שם וגו' וכן כתוב (בראשית יט כד) וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש ודרשו רז"ל (ב"ר פנ"א סי' ג) כ"מ שנאמר וה' הוא ובית דינו¹⁴⁸ וענין מסתכל פירושו שנותן כח בהם להנהיג נמצאים השפלים והוא הנותן בהם ממשלה בארץ כענין שכתוב (איוב לח לג) אם תשים משטרו בארץ ובכאן אמרו מסתכל ובמקום אחר (סנהדרין לח ע"ב) אמרו נמלך אין הקדוש ברוך הוא עושה דבר עד שנמלך בפמליא של מעלה שנאמר (דניאל ד יד) בגזרת עירין פתגמא ובמאמר וגו' והמוננים ההם שהוא יתברך נמלך בהם אינן אלא כלי רצונו מראה פעולתו בהם כנשמה שהיא מראה פעולותיה ע"י הגוף וידוע שאין פעולות הגוף כי אם מכח הנשמה ומצינו בתורה סיוע אחד אל הענין הזה הוא שכתוב (עמוס ג ז) כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים ואם לעבדיו הנביאים מגלה סודו ומודיע פעולותיו כל שכן למלאכים המשפיעים כח על הנביאים להודיעם העתיד ואף על פי כן הוא יתברך אינו מצטרך מאחד מן הנמצאים זולתו וכל בלעדיו מצטרך ממנו יתברך תמיד.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

לנשמתא כמה דאית אב ואם לגופא בארעא ומשמע דבכל סטרין בין לעילא בין לתתא מדכר ונוקבא אתיין כלא ומשתכחי והא אוקמוה רזא דכתיב תוצא הארץ נפש חיה הארץ דא כנסת ישראל נפש חיה נפשא דאדם קדמאה עלאה כמה דאתמר.

תרגום: וסוד הדבר למדנו שמשמע שיש לנשמה אב ואם כמו שיש לגוף אב ואם בארץ ומשמע שבכל הצדדים בין למעלה בין למטה הכל בא מזכר ונקבה ונמצאים והרי בארו את הסוד שכתוב תוצא הארץ נפש חיה הארץ זו כנסת ישראל נפש חיה נפש של אדם הראשון העליון כמו שנתבאר.
¹⁴⁷ עי' לקמן הערה 149.

¹⁴⁸ עי' תיקו"ז (לג ע"ב): זכאה איהו מאן דזכי לאעלא להיכליה דקודשא בריך הוא למחזי למלכא ומטרוניתא זכאה פומא (דאיהי היכל יהו"ה) דשריא ביה צלותא דאיהי אדנ"י דאמרין לה אדנ"י שפתי תפתח וזכאין שפון דאינון תרעין דהיכלא כגוונא דאלין דאתמר בהון (תהלים קיח יט) פתחו לי שערי צדק דכד פומיה פתח בצלותא בשכינתא וה' יענה מיד הה"ד (ישעיה נ"ח) אז תקרא וה' יענה א"ז תמניא אתון יהו"ה אה"ה וה' יענה הוא ובית דינו ודא יהו"ה אדנ"י יאקדונק"י.
תרגום: אשרי הוא מי שזוכה להכנס להיכלו של הקדוש ברוך הוא לראות את המלך והמלכה, אשרי הפה (שהיא היכל יהו"ה) ששורה בו תפילה שהיא אדנ"י, שאומרים לה "אדנ"י שפתי תפתח" (תהלים נא יז). ואשרי השפתים שהם שערי ההיכל, כמו שאלה שנאמר בהם "פתחו לי שערי צדק" (תהלים קיח יט). שכשפיו פותח בתפלה עם השכינה, ויהו"ה יענה מיד, זהו שכתוב "אז תקרא ויהו"ה יענה" (ישעיה נח ט). א"ז שמונה אותיות יהו"ה אה"ה, ויהו"ה יענה, הוא ובית דינו, וזה יהו"ה אדנ"י יאהדונה"י.

ועי' זר"ח (מ ע"ב): לתתא כד אתפשט שמא דא איהו ו' באתריה דאלפא ברזא חדא כדין איהו רקיע לתתא כגוונא דלעילא וחד אבן ספירא לעילא על גבי ההוא רקיעא ודא איהו רזא ה' דאתפרשא שמא לתתא ברזא יהו"ה ולזמנין דאתחבר בשמא דא את ו' ואיהו כללא חדא הוא ובית דינו וכלא חד רזא דרזין גו שמהן קדישין.

תרגום: כשמתפשט השם הזה למטה, הוא ואת ו' במקום אות א' בסוד [אחד], אז הוא הרקיע של מטה, כעין שלמעלה, ואבן אחת ספיר למעלה על אותו הרקיע, וזהו סוד ה' שנתפשט השם למטה, בסוד הו"ה, לפעמים מתחבר בזה זה אות ו', והוא כלל אחד, הוא ובית דינו, וכולם אחד, סודי סודות תוך שמות הקדושים.

ועי' זר"ח (נא ע"א): וישראל אהב את יוסף מכל בניו ישראל מבעי ליה מאי וישראל לאכללא עמיה שכינתא דרחימא ליה ליוסף כגוונא דא תנינן וה' הוא ובית דינו.

תרגום: וישראל אהב את יוסף מכל בניו (בראשית לז) ישראל היה צריך להיות מה זה וישראל להכליל עמו שכינה שאהבה את יוסף כמו כן שנינו וה' הוא ובית דינו.
עי' שמות ב כה.

(א כז): וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם.
 עי' ר' בחיי: ויש שפירשו בצלמנו בצלם שלנו הנפרד ממנו¹⁴⁹ הוא צלם העולם בתכונתו
 שהוא עולם המלאכים ועולם הגלגלים והעולם השפל הזה ושלושה חלקים אלה כלל
 המציאות¹⁵⁰ ועל תכונה זו תכונת בנין האדם על שלושה חלקים בדוגמת בנין המציאות ומפני
 זה נקרא האדם עולם קמין¹⁵¹ לפי שהוא כנגד העולם הגדול וזה רמז איוב באמרו (איוב יט
 כו) ומבשרי אחזה אלוה ואמר כי מתוך חלקי גופו שהם ג' יראה ג' חלקי המציאות שבמעשה
 בראשית שהם מעשה אלוה כי הראש באדם ששם השכל שופע הוא כנגד העולם העליון
 ששם השכלים הנפרדים, מן הצואר עד המתנים הוא חלק אמצעי באדם ומשם יוצאים שני
 שריגים והם יד ימין ויד שמאל ובהם נכללים ז' שמות והם האצבע והיד והכף והטפח והזרת
 והאמה והזרוע כנגד העולם האמצעי הוא עולם הגלגלים אשר בכללם ז' גלגלי התנועה אשר
 ז' כוכבי לכת קבועים בהם, ויש בכלל החלק האמצעי הזה הלב באדם אשר המחשבה באה
 ממנו, והנה הוא כמלך יושב בחדרי חדרים¹⁵², וכל שאר אברי הגוף תחת ממשלתו והוא
 באמצע הגוף כנגד כוכב חמה שהוא באמצע הגלגלים ממנו תבא האורה בעולם השפל הזה
 אשר בסבתה יעשה כל פעולותיו וממתניו ולמטה הוא החלק השלישי ויש בכלל החלק הזה
 פעולת התולדה והויה והפסד כנגד העוה"ז שהוא בעל הויה והפסד ואחר שנתבאר לך זה
 בכ"מ שאתה מוצא בתורה זכרון דברים נשמיים מיוחדים לבורא כגון יד ה' עיני ה' אוני ה'
 פני ה' בכולם תוכל להתבונן שאין הדברים כפשוטן אבל הם מלות מורות ענינים נעלמים
 במין אחד ממיני החכמה וזהו מאמר רז"ל תמיד (ברכות לא ע"א) דברה תורה כלשון בני

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁴⁹ עי' זהר (בראשית כב ע"א): פתח ואמר למלכא דהוה ליה כמה בניינן למבני והוה ליה אומנא
 והוה אומנא לא הוה עבד מדעם אלא מרשו דמלכא כמה דאת אמר (משלי ח ל) ואהיה אצלו אמן
 מלכא ודאי איהו חכמה עלאה [לעילא] ועמודא דאמצעייתא מלכא לתתא אלה"ם אומנא לעילא ודא
 אימא עלאה אלה"ם אומנא לתתא ודא שכינתא דלתתא ואתתא לית לה רשו למעבד מדעם בלא
 רשו בעלה וכל בניינן דהוה בארץ אצילותא הוה אמר אבא באמירה לגבי אימא יהא כדן וכדן ומיד
 הוה כמה דאת אמר (בראשית א ג) ויאמר אלה"ם יהי אור ויהי אור ויאמר הוה אמר לאלה"ם יהי
 אור מארי דבניינא איהו אומר ואומנא עביד מיד והכי כל בניינן בארץ אצילותא הוה אמר יהי רקיע
 יהי מארת וכלא אתעביד מיד כד מטא לעלמא דפרודא [דאיהו עולם הנבדלים] אמר אומנא למארי
 בניינא (בראשית א כו) נעשה אדם בצלמנו כדמותנו.

תרגום: פתח ואמר, [משל] למלך שהיו לו כמה בנינים לבנות והיה לו אומן, ואותו אומן לא היה
 עושה דבר אלא מרשות המלך. כמו שאתה אומר "ואהיה אצלו אמן". המלך הוא ודאי חכמה עליונה
 למעלה, ועמוד האמצעי מלך למטה. אלהים אומן למעלה, וזו אם העליונה. אלהים אומן למטה, וזו
 שכינה שלמטה. ולאשה אין רשות לעשות דבר בלי רשות בעלה, וכל הבנינים שהיו בדרך אצילות,
 היה אומר אבא באמירה לאמא, יהיה כזה וכזה, ומיד נהיה. כמו שנאמר "ויאמר אלהים יהי אור ויהי
 אור", ויאמר, היה אומר לאלהים יהי אור. בעל הבנין הוא אומר, והאומן עושה מיד. וכך כל הבנינים
 בדרך אצילות היה אומר יהי רקיע יהי מאורות, והכל נעשה מיד. כשהגיע לעולם הפירוד שהוא עולם
 הנבדלים, אמר האומן לבעל הבנין, נעשה אדם בצלמנו כדמותנו.

¹⁵⁰ עי' תיקו"ז (קה ע"ב): אית לבר נש לאמלכא יהו"ה בכל ספירן ובכל כורסיין ובכל מלאכין ובכל
 אבר ואבר דבר נש דלית אתר פנוי מניה לא בעלאין ולא בתתאין.

תרגום: יש לאדם להמליך את יהו"ה בכל הספירות ובכל הכסאות ובכל המלאכים ובכל איבר ואיבר
 של האדם שאין מקום פנוי ממנו לא בעליונים ולא בתחתונים.

עי' בהגר"א בס"י (י ע"ג): ד' עולמות כולן נקראו בלימה לפי שבכל ד' עולמות יש ד' עולמות אבי"ע,
 הספירות הן אצילות, והכלים הן הכסא מקום מחצב הנשמות, והלבוש מקום מחצב המלאכים,
 וההיכל הן העולם עצמו בסוד עשרה גלגלים ורקיעים וארצות ואוירים וכל מה שביניהם.

ועי' ראב"ד ס"י פ"ו מ"א: אמ"ש שבכח המרכבות ועולם של כל אחד ואחד ממיני המלאכים
 ותולדותיהן של אמ"ש הנשפע מן הספירות אל המרכבות ומן המלאכים אל המלאכים ומן המלאכים
 אל השכלים ומן השכלים אל הגלגלים והכוכבים ומהם אל עולם השפל. ##* ועי' לקמן שמות כה ט.
¹⁵¹ עי' זהר (ח"ג ל"ג ע"ב): וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובהמה ובכל הארץ מאי ובכל הארץ דא
 גופא עולם קטן.

¹⁵² עי' ס"י (פ"ו מ"ג): תלי בעולם כמלך על כסאו, גלגל בשנה כמלך במדינה, לב בנפש כמלך
 במלחמה.

אדם.

ובאור המאמר כי כיון שאנחנו בעלי הושים והרגשות אין בנו כח להשיג הענינים השכליים רק בצירוי הענינים המורגשים אשר אנחנו מוטבעים בהם, מפני זה היתה כונת התורה לכתוב המלות והענינים כפי כח הבנת השומע כדי שיתישב הענין על לבו בתהלה מדרך גשמותו מתוך המלות הגשמיות ואחרי כן יתחכם וידקדק להבין שכל זה אינו כי אם על צד ההקרבה והמליצה והמשכילים מבקשי ה' יתברך יפשיטו קליפות המלות ההם וגשמותם ויבינו הפנימי שיש בתוכם¹⁵³ ושם מלות נאמרות בחכמה ועל זה אמר הכתוב (משלי כח ה) ומבקשי ה' יבינו כל ואילו לא היה ספור התורה בדברים גשמיים הקרובים לשכל ההמון רק בדברים שכליים וענינים שכליים לא היו מבינים ההמון לא המלות ולא הענינים ומפני זה נתן הספר בענין שיועיל להכם ולסכל וכל אדם יחזה בו כפי כחו וחכמתו ומדרגתו יועיל לסכל שיתישב הענין בלבו ומחשבתו כי יש לו בורא נמצא שהוא חייב בעבודתו ויועיל להכם שיבין המלות ההם מצד החכמה ועם זה יהיו הכל שוים בדעת מציאות הבורא יתברך וכבר המשילו חכמי המחקר הענין הזה לעשיר שבא לו אדם להתאכסן עמו הוא ובהמותיו ונתן לו כל מיני מעדנים למאכל ונתן לבהמותיו תבן ומספוא לכל אחד נתן דבר הראוי לו כן התורה תרחיב במדות הבורא במליצות גשמיות כפי חולשת דעת ההמון ותרמוז הענינים השכליים לבעלי החכמה והמוסר.

וע"ד הקבלה נעשה אדם נמלך בשבע מדותיו¹⁵⁴ ומדרש בראשית רבה יורה כן הוא

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁵³ עי' זהר (ח"ג קנב ע"א): אורייתא אית לה גופא ואינון פקודי אורייתא דאקרון גופי תורה האי גופא מתלבשא בלבושין דאינון ספורין דהאי עלמא טפשינ דעלמא לא מסתכלי אלא בהוא לבושא דאיהו ספור דאורייתא ולא ידעי יתיר ולא מסתכלי במה דאיהו תחות ההוא לבושא אינון דידעין יתיר לא מסתכלן בלבושא אלא בגופא דאיהו תחות ההוא לבושא. חכימין עבדי דמלכא עלאה אינון דקיימו בטורא דסיני לא מסתכלי אלא בנשמתא דאיהו עקרא דכלא אורייתא ממש (ולעלמא) ולזמנא דאתי זמינן לאסתכלא בנשמתא דנשמתא דאורייתא.

תרגום: תורה, יש לה גוף, והם מצות התורה הנקראים גופי תורה. אותו הגוף מתלבש בלבושים שהם סיפורים של זה העולם. טפשי העולם אינם מתבוננים אלא באותו הלבוש שהוא סיפור התורה ואינם יודעים יותר מכך, ולא מתבוננים במה שהוא מתחת אותו הלבוש. אלה שיודעים יותר, לא מתבוננים בלבוש אלא בגוף שהוא תחת אותו לבוש. חכמים עבדי המלך העליון, אלה שעמדו בהר סיני לא מתבוננים אלא בנשמה שהיא עיקר של כל התורה ממש, ולעתיד (ולעולם) לבא, עתידים להתבונן בנשמה דנשמה של התורה.

¹⁵⁴ עי' זהר (ח"א רנז ע"ב): ות"ח עד לא אשתלימו אינון שבע דרגין יומין עלאין לא אשתלים אדם לעילא כיון דאשתלים לעילא אדם עלאה אשתלים לתתא אדם תתאה וכלהו עלמין בשלימו בג"כ שלטיה לאדם תתאה על כל דאתברי בעלמא בגין דאדם עלאה שליט על כלא ובג"כ רמז בהאי קרא שבע דרגין דאית ביה שבע דרגין עלאין דאקרי בהו אדם דלעילא ואשתלים בהו בג"כ (בראשית א כו) נעשה אדם בצלמנו למינהב ליה שפע מההוא אתרא דאקרי חסד ת"ח מאן דהאי צולמא עליה חסד אל לא אעדי מניה ויתבא על רישיה ואתחברת ביה שכינתא בסיפא דיומוי בגין דהאי חס"ד יום ראשון ואיהו רישא דכל יומין דלעילא והאי צולמא דאתיא ליה מניה לא אסתלק עד דאשתלימו יומוי בההוא דרגא דאקרי אחרית הימים והוא דרגא דצד"ק ואיהו שביעאה שנה השמיטה בההוא דרגא אשתלמו יומוי דבר נש כד אשתלימו שבעין שנין לקבל שבע דרגין עשרה לכל דרגא הה"ד (תהלים צ י) ימי שנותינו בהם שבעים שנה מאן בהם באינון יומין ושנין דלעילא ואם בגבורות שמנים.

תרגום: ובא וראה, טרם שהשתלמו אותן שבע דרגות של ימים עליונים, לא נשלם אדם למעלה. כיון שנשלם למעלה אדם העליון, נשלם למטה אדם התחתון, וכל העולמות בשלמות. לכן השליט את האדם התחתון על כל מה שנברא בעולם, בגלל שאדם העליון שולט על הכל. ולכן רמז בפסוק זה שבע דרגות, שיש בו שבע דרגות עליונות שנקרא בהם אדם שלמעלה, ונשלם בהם. בגלל זה, נעשה אדם בצלמנו, לתת לו שפע מאותו מקום שנקרא חסד. בא וראה, מי שצלם זה עליו, חסד אל לא זז ממנו ויושב על ראשו, ומתחברת בו שכינה בסוף ימיו, בגלל שחסד זה הוא יום ראשון, והוא ראש של כל הימים שלמעלה. וצלם זה שבא לו ממנו לא מסתלק, עד שנשלמים ימיו באותה הדרגה שנקראת אחרית הימים. והיא הדרגה של צד"ק, והיא שביעית, שנת השמיטה. ובאותה דרגה נשלמים ימי האדם, כשנשלמו שבעים שנה כנגד שבע דרגות, עשר לכל דרגה. זהו שכתוב "ימי שנותינו בהם שבעים שנה". מה זה "בהם", באותם ימים ושנים שלמעלה, "ואם בגבורת שמנים".

ועי' זהר (ח"א מז ע"א): נעשה אדם בצלמנו כדמותנו (בראשית א כו) דאתכליל בשית סטרין כליל

שאמרו (ב"ר פ"ח ס"ג) נעשה אדם במי נמלך רבי יהושע דסכנין אומר בנפשותיהן של צדיקים¹⁵⁵ נמלך רבי יהושע בן לוי אומר במלאכת שמים וארץ נמלך משל למלך שהיה לו סנקליטון ולא היה עושה דבר חוץ מדעתו א"ר אמי בלבו נמלך משל למלך שבנה פלטרין על ידי אדריכל¹⁵⁶ ולא ערבה לו על מי להתרעם לא על אדריכל הה"ד ויתעצב אל לבו אמר רבי אסי משל למלך שעשה סחורה על ידי סרסור ולא הרויח בה על מי להתרעם לא על הסרסור ע"כ.

ויש בכתוב הזה ענין עמוק חתום באוצרות המקובלים מבקשי ה' כי הוא סוד בנין עשר ספירות אשר האדם כלול בהם ותבניתו דוגמא להם¹⁵⁷ אמר בצלמנו בצלם העשוי לנו כדמותנו דמות התפארת והוא משיכת הגוף ועתה שמע פרוש הכתוב וכל המיוחד יחוד שלם ראוי שיכוין לבו לזה ראש האדם שהוא כבוד לכל הגוף כנגד הכתר שהוא ראש לכל הספירות וכתוב (תהלים קיט קס) ראש דברך אמת וכתוב (שיר השירים ה יא) ראשו כתם פז מוחו והכו¹⁵⁸ של אדם כנגד החכמה שהיא פנימית וכתוב (שם טז) חכו ממתקים וכן במלת חכמה נרמז מוח חיד לשונו נגד הבינה¹⁵⁹ שהיא מוציאה כל הכחות לאור הוא שכתוב (שם) וכלו מחמדים כן הלשון מוציא ומגלה כחות המחשבה וכבר ידעת בקבלה כי הכתר והחכמה והתשובה¹⁶⁰ הכל דבר אחד¹⁶¹ וכן ביצירת האדם המוח והחיד והלשון באבר

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

מכלא כגוונא דלעילא בשייפי מתקנן ברזא דחכמתא כדקא יאות כלא תקונא עלאה נעשה אדם רזא דכר ונוקבא כלא בחכמתא קדישא עלאה בצלמנו כדמותנו לאשתכללא דא בדא למהוי (ד"א ל"ג חד) הוא יחידי בעלמא שליט על כלא.

תרגום: "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו", שנכלל בשה צדדים כלול מהכל כדוגמא שלמעלה, באיברים מתוקנים בסוד החכמה כראוי, הכל תיקון עליון. "נעשה אדם", סוד של זכר ונקבה, הכל בחכמה קדושה עליונה. "בצלמנו כדמותנו" להתתקן זה בזה להיות (אחד) הוא יחידי בעולם השולט על הכל.

¹⁵⁵ עי' ספר הפליאה (עמוד רו): נעשה נמלך במה שלמעלה ממנה והם נפשות של צדיקים כי הצדיקים הם הווי"ן ונפשותיהן הם הספירות שלמעלה מהם.

¹⁵⁶ עי' לקמן הערה 169. ¹⁵⁷ עי' זהר (ח"ב קיז ע"א): ובהון (שיר ב ט) משגיח מן החלונות בשבע נוקבין דבר נש בתרין עיינין ותרין אודנין ותרין נוקבין דחוטמא ופומא הא שבע דאמא עלאה והכי בעובדוי אסתכל בשבע מסטרא דשכינתא תתאה בתרין ידין וצואר תלת וגוף וברית תרין הא חמש תרין רגלין הא שבע י"ה י"ד ה"א בשבע אתון דיליה אסתכל בשבע נוקבין דרישא.

תרגום: ובהן משגיח מן החלונות בשבעת נקבי האדם בשתי עיניים ושתי אזנים ושני נקבי החטם והפה הרי שבע של האם העליונה וכך במעשיו הסתכל בשבע מצד השכינה התחתונה בשתי ידים וצואר שלש וגוף וברית שתים הרי חמש שתי רגלים הרי שבע י"ה י"ד ה"א בשבע אותיותיו מסתכל בשבעת נקבי הראש.

ועי' ספר הבהיר (אות פב): ומאי איברים שבע שיש באדם, דכתיב (בראשית ט' ו) כי בצלם אלהים עשה את האדם, וכתוב (שם א כ"ז) בצלם אלהים ברא אותו, בכל איבריו ובכל חלקיו, והא אמרינן ו' למה הוא דומה לעוטה אור כשלמה (תהלים ק"ד ה), דהא ו' אינו אלא שש קצות, א"ל ברית מילה וזוג של אדם חשבינן חד ושתי ידיו שלשה, ראשו וגופו חמשה שתי שוקיו שבעה, וכנגדן כוחותם בשמים דכתיב (קהלת ז' יד) גם את זה לעומת זה עשה האלהים, והיינו ימים (שמות ל"א יז) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, ולא אמר בששת ימים מלמד כי כל יום ויום יש לו כחו. [עי' לעיל הערה 86]. פג. ומאי נר"ן, ללמדך שהמוח הוא עיקר חוט השדרה, ומשם הוא שואף תמיד, אלמלא חוט השדרה לא יתקיים המוח, ובלי מוח לא יתקיים הגוף, כי כל הגוף הוא לצורך המוח, ואם לא יתקיים כל הגוף לא יתקיים המוח, על כן חוט השדרה מריק לכל הגוף מן המוח, והיא נר"ן כפופה, והא נר"ן זאת ארוכה היא, נר"ן ארוכה לעולם בהשלמת המלה, ללמדך שנו"ן ארוכה כוללת הכפופה וארוכה, אבל כפופה יסוד, ללמדך שנו"ן ארוכה כלולה מזכר ונקבה: פד. מ"ם פתוחה, מאי מ"ם פתוחה, כלולה מזכר ונקבה, מ"ם סתומה מאי, עשויה היא כמין בטן מלמעלה, והא אמר רבי רחומאי, הבטן כמין ט, ההוא דאמר כמין ט בפנים, אנא דאמרו כמין ט בחוץ.

¹⁵⁸ עי' שעה"כ ר"ה דרוש ז' שהזיווג של ישו"ת הוא חיד וגרון, אם כן חיד הוא החלק התחתון דאבא, ועי' ס"י עם ביאור הגר"א ב ע"ב ז"ל: סוף החכמה הוא בחיד, וכן עי' ע"ח שער טז פרק א. ¹⁵⁹ עי' הערה 158.

¹⁶⁰ עי' זהר ח"ג טז ע"א, קכב ע"א, רנה ע"ב. ¹⁶¹ הלש"ו דע"ה ח"ב קטו ע"ג מביא מקורו מתיקו"ז (כד ע"ב): אימא עלאה מקננא בכרסייא בתלת ספירן עלאין. ועי' ע"ח שער מטי ולא מטי ב' ועוד.

הראש הכל דבר אחד זרועותיו של אדם לימין ולשמאל כנגד החכמה וזהו וברית הלשון מכריע בינתיים¹⁶², שהרי התשובה כנגד הלשון הרי לך ה' ספירות עליונות התפארת כנגדו באדם משיכת הגוף וכן התפארת כח וחזק לכל הספירות ועל התפארת אמר משה ע"ה (במדבר טז כב) אל אלהי הרוחות לכל בשר הרגלים באדם שוק ימין ושוק שמאל כנגד הנצח וההוד ברית מילה באדם כנגד יסוד הנקרא צדיק הנקרא ברית מכוון באמצע¹⁶³ וזהו ברית מילה מכריע בינתיים ומכאן תבין כי ראוי שתהא עונתן של תלמידי חכמים בשבת מפני שיסוד הוא שביעי בעשותך ג' ראשונות אחד.

וכאשר ראה אחר¹⁶⁴ השלמת הגוף שלם ונשאר מלכות קצוץ¹⁶⁵ אמר שמא ח"ו שתי רשויות יש ולא נתן אל לבו שהוא היה הלב¹⁶⁶ ועליו אמר ויתעצב אל לבו¹⁶⁷ ועליו הביאו חכמי האמת המשל הנמרץ מן הסרסור¹⁶⁸ והאדריכל¹⁶⁹ והוא האתרוג¹⁷⁰ שאמרו רז"ל (ויק"ר פ"ל ס"י יג) שדומה ללב והוא בפני עצמו אינו נאגד עם הלולב אבל הוא מעכב במיני הלולב שאין המצוה שלמה אלא עמו והמשכיל יבין וכאשר ישיג האדם הענין הגדול הזה יאורו עיניו ויוכל להרחיק מן התורה והאמונה כל דופי וכל דבה ויהיה הכל ברור כשמש לפניו שאין שם לא דמות ולא צורה כלל וכן העידה התורה במעמד הקדוש (דברים ד טו) כי לא ראיתם כל תמונה וכתוב (שם יב) ותמונה אינכם רואים אבל הדברים נאמרים כן בהכרח והכל דוגמא כי היצירה התחתונה האחרונה דוגמת האצילות העליונה.

(א כח) וַיִּכְרַף אֶתְּם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹּשׁוּ וַיִּרְדּוּ

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁶² ע"י ס"י (פ"ב מ"א): עשרים ושתים אותיות יסוד, שלש אמות ושבע כפולות וי"ב פשוטות, שלש אמות אמ"ש, יסודן כף זכות וכף חובה ולשון חק מכריע בינתיים. שלש אמות אמ"ש, מ' דוממת, ש' שורקת, א' אויר רוח מכריע בינתיים.

וע"י ס"י (פ"ו מ"ז): כשבא אברהם אבינו ע"ה הביט וראה והבין וחקר וחקק וחצב ועלתה בידו הבריאה שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן מיד נגלה עליו אדון הכל ית' שמו לעד והושיבו בחיקו ונשקו על ראשו וקראו אברהם אוהבי וכת ברית לו ולזרעו עד עולם שנאמר והאמין בה' ויחשבה לו צדקה וכת לו ברית בין עשר אצבעות ידיו והוא ברית הלשון ובין עשר אצבעות רגליו והוא ברית המילה וקשר עשרים ושתים אותיות התורה בלשונו וגילה לו את סודו משכן במים דלקן באש רעשן ברוח בערן בשבעה נהגן בשנים עשר מזלות.

¹⁶³ ע"י ס"י (פ"א מ"ג): עשר ספירות בלי מה במספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש וברית יחיד מכוון באמצע במילת לשון ובמילת המעור. וע"י הערה 162.

¹⁶⁴ ע"י חגיגה (יד ע"ב): תנו רבנן ארבעה נכנסו בפרדס ואלו הן בן עזאי ובן זומא אחר רובי עקיבא אמר להם רבי עקיבא כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים משום שנאמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיני בן עזאי הציץ ומת עליו הכתוב אומר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו בן זומא הציץ ונפגע ועליו הכתוב אומר דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקאתו אחר קיצץ בנטיעות רבי עקיבא יצא בשלום וכו' אחר קיצץ בנטיעות עליו הכתוב אומר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך מאי היא חזא מיטטרון דאתיהבא ליה רשותא למיתב למיכתב זכוותא דישאל אמר גמירא דלמעלה לא הוי לא ישיבה ולא תחרות ולא עורף ולא עיפוי שמא חס ושלום שתי רשויות הן.

¹⁶⁵ ע"י לקמן פרשת וירא הערה 546.

¹⁶⁶ ע"י תיקו"ז ריש תיקון נה, מלך על כל הארץ אלה"ם ודא לבא לשמאלא מלכות.

¹⁶⁷ ע"י לעיל הערה 169.

וע"י תיקו"ז לד ע"א ז"ל: אימא לשמאלא ולבא איהו לשמאלא (ורזא דמלה) ובגין דא ויתעצב אל לבו. אמנם שם זה ביחס למח שהיא דכר, ומשמע שזה מלכות של עליון, וצ"ע כוונת הרב.

¹⁶⁸ ע"י ספר הפליאה (עמוד תעט): אדנ"י שהיה סרסור. ע"י זהר (ח"א נב ע"ב שם למשה רבינו.

¹⁶⁹ ע"י ספר הפליאה (עמוד תרנה): ואמר רבי אמי משל למלך שאמר לו לאדריכל לבנות לו פלטין ובנה לו ולא ערבה לו על מי להתעצב לא על אדריכל זהו ויתעצב אל לבו שהעטרה האצילה עולם הגשמי והרשיע ונסתלק המלך ממנה ונתמלאת עצב מיד נאבד העולם וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ הנחמה הוא שפע הרחמים ונשאר הרחמים עם יה"ה כי אדם הגשמי הוא בארץ והעליון הוציא מן הארץ במעשיו זהו וינחם ה' למה נשאר הרחמים למעלה בעבור שעשה את האדם בארץ וסילק האדם העליון מן הארץ עליונה. ויתעצב אל לבו כביכול התעצב אל לבו מדלא אמר ויעצב, ודע מה שלא אמר בלבו אלא אל לבו שנאמר ויתעצב אל לבו הוא החסד שהוא לב.

¹⁷⁰ ע"י תיקו"ז ג ע"ב וכן סד ע"א שזה רומז לשכינה.

בְּדַגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הַרְמֵשֶׁת עַל הָאָרֶץ.

ע"י ר' בחיי: ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו אלו היתה ברכה אחת שאמר ויברך אותם הברכה של פריה ורביה שמזכיר והולך היה אומר ויברך אותם אלהים לאמר פרו ורבו כמו שאמר בדגים אבל לפי שהזכיר לומר ויאמר אלהים יש לפרש כי הברכה הזו היא בפני עצמה וברכת פריה ורביה ברכה אחרת והזכיר הש"י עם כל אחת ואחת להורות כי שתי ברכות הן ברכה ראשונה היא שברך הכה הממיר אשר בגוף האדם כדי שיהיה האדם חי לעולם בגוף ובנפש ושיהיה מאכלו ומזונו מבורך ממלא החסרון החולף על גופו בכל יום עד שלא תגיע אליו לא חולשה ולא זקנה וכן הזכירו חכמי הרופאים בספריהם כי האדם בעוה"ז צריך הוא להשיב אל גופו ולהדביק בו דבר שיהיה מלחלח אותו ומרטיבו ושיחזיר בו הלחות שאבדה ממנו בכ' סבות האחת בסבת החום הטבעי שיש בגופו מבפנים והשנית בסבת האויר המקיף אותו מבוה"ז המיבש רטיבותו ולחותו ואותו המזון שהוא אוכל ומדביקו בו צריך שיהיה מענין הלחות שנחסר מכל אבר ואבר אלא שהחליפין הנעשין בגופו מן המאכל ומן המשתה אינן ממלאין את כל החסרון הזה ואינן דומין לדבר הנחסר מכל צד אבל יש בהם שמרים ופסולת ופוחתין מצורת האבר מעט וזהו סבת החולי ותשישות הכח וכחישות הבשר בימי הזקנה כי אילו היה המזון ממלא כל החסרון והיה אדם יכול להשיבו אל גופו כענין הלחות והרטיבות החולפת ממנו במדתה ובצורתה לא פחות ולא יותר לא היה בא לעולם לידי חולשה ולידי זקנה ולא היה אדם מת לעולם ועל ברכה זו אמר ויברך אותם אלהים ברכם בברכת אלהים כלומר שיהיו בה קיימים נצחיים כאלהים כענין שכתוב (תהלים פב ו) אני אמרתי אלהים אתם¹⁷¹.

(א כח) וַיְבָרֶךְ אֱתֶם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּבְכֶשֶׁת וַיְרֹדוּ בְּדַגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הַרְמֵשֶׁת עַל הָאָרֶץ:
ע"י ר' בחיי: ויש לך להתבונן בכל הנבראים שבששה הימים למה נתיחד כל דבר ודבר להבראות ביום שנברא בו ולמה נקרא יום שנברא בו האור יום אחד ויום שנברא בו הרקיע יום שני ויום שנברא בו היבשה יום שלישי וכן כלן יום שנברא בו האור יום אחד לפי שהאור הוא רמז ליחוד¹⁷² וכבר ידעת כי הוא מלך הכבוד וזהו שכתוב (תהלים כז א) ה' אורי

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁷¹ ע"י תרגום יונתן תהלים (פב ו): אנא אמרתי הי כמלאכי אתון חשיבין והיך אנגלי מרומא כולכון. וע"י שם ברש"י: אלהים אתם - מלאכים כשנתתי לכם את התורה נתתיה לכם ע"מ שאין מלאך המות שולט עוד בכם.

ע"י זהר (ח"ב דף רלו ע"ב): ורוח מסאבא דאשתכח תדיר במדברא אשכח אתר בהווא זמנא לאתתקפא ביה ומה דהווי ישראל דכ"יין מהווא זומא קדמא דאטיל בעלמא וגרים מותא לכלא כד קיימו על טורא דסיני גרם לון כמלקדמין לסאבא לון ולאשתקפא עלייהו וגרים לון מותא ולכל עלמא ולדריהון בתריהון הדא הוא דכתיב (תהלים פב ז) אני אמרתי אלהים אתם וגו' אכן כאדם תמותון וגו' (ע"כ) ובגין כך אהרן אהדר לבתר לאתדכאה ברזא דמהימנותא עלאה באינן שבעה יומין קדישין ולבתר לאתדכאה בעגלא.

תרגום: ורוח הטמאה שתמיד נמצאת במדבר מצאה מקום באותו זמן להתחזק בו ומה שהיו ישראל טהורים מאותה זומא ראשונה שהטיל בעולם וגרם מות לכל כשעמדו על הר סיני גרם להם כמו מקדם לטמא אותם ולהתגבר עליהם וגרם מות להם ולכל העולם ולדורותיהם אחריהם זהו שכתוב אני אמרתי אלהים אתם וגו' אכן כאדם תמותון וגו' ולכן אהרן חזר אחר כך להטהר בסוד האמונה העליונה באותם שבעה ימים קדושים ואחר כך להטהר בעגל.

¹⁷² ע"י זהר (ח"א טז ע"ב): וירא אלהים את האור כי טוב (בראשית א ד) דא עמודא דאמצעיתא כי טוב אנהיר עילא ותתא וכל שאר סטרין ברזא יהו"ה שמה דאחיד לכל סטרין ויבדל אלהים וגו' (שם) אפריש מחלוקת למהוי כלא שלים.

ויקרא אלהים וגו' (שם ה) מהו ויקרא קרא וזמין לאפקא מהאי אור שלים דקיימא באמצעיתא חד נהירו דאיהו יסודא דעלמא דעליה קיימין עלמין ומהווא אור שלים עמודא דאמצעיתא אתפשט יסודא חי עלמין דאיהו יום מסטרא דימינא ולחשך קרא לילה (שם) קרא וזמין ואפיק מסטרא דחשך חד נוקבא סיהרא דשלטא בליליא ואקרי לילה רזא דאדנ"י אדון כל הארץ עאל ימינא בהווא עמודא שלים דאמצעיתא כליל ברזא דשמאלא וסליק לעילא עד נקודה קדמא.

וישע'י¹⁷³ ושני אורים היו האחד קדם והשני נתחדש¹⁷⁴ והבן זה יום שנברא בו הרקיע נקרא יום שני לפי שהוא רמז לשינויות ונברא להבדיל ולחלק בין מים העליונים למים התחתונים והנה הם שני הפכים זה חלק עליון וזה חלק תחתון ואין לך שנוי גדול מזה ועל כן נקרא יום שני יום שנבראת בו היבשה נקרא יום שלישי לפי שבו נראית צורת העולם הנחלק לשלשה חלקים שלישי ישוב שלישי מדבר שלישי יום¹⁷⁵ והנה הוא משולש בכריאתו יום שנבראו בו המאורות נקרא רביעי לפי שהמאורות משתנים ד' פעמים ביום בד' משמרות¹⁷⁶ ובחודש בד' שבועות ובשנה בד' תקופות יום שנבראו בו בעלי הנפש התנועה נקרא חמישי לפי שתנועות כל נפש חיה הם המשה יום שנברא בו אדם נקרא ששי לפי שבו עמד אדם בכל ששה קצוות לפיכך נקרא יום שנברא בו יום ששי¹⁷⁷.

עיי"ש: וע"ד הקבלה יום הששי חתם מלאכת הששי בה"א והיא ראשונה שבשם¹⁷⁸ אשר שם כונת התפלות בר"ה¹⁷⁹ ויום ששי זה ששי לכ"ה באלול היה שבו נברא העולם ויום ר"ה היה שבו נדון אדם הראשון וכן הוא יום הדין לכל תולדותיו אחריו ויש לפרש עוד כי מלת הששי אינה חוזרת ליום שאלו כן היה לו לומר היום הששי אבל הוא סמוך יום הששי יום של ששי כלומר יום השם הששי והוא החותם הששי מששה חותמות¹⁸⁰ שבהם נחתם העולם לששה קצוות והבן זה.

(ב א) וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צִבְאָם.

עי' רמב"ן: צבא הארץ הם הזכרים חיה ורמש ודגים וכל הצומח גם האדם וצבא השמים שני המאורות והכוכבים הזכרים כענין ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים (דברים ד יט) גם יכלול השכלים הנבדלים כענין ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו וגו' (מ"א כב יט) וכן יפקוד ה' על צבא המרום במרום (ישעיה כד כא) והנה בכאן רמז על יצירת המלאכים במעשה בראשית וכן

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

תרגום: "וירא אלהים את האור כי טוב", זה עמוד האמצעי. "כי טוב", האיר מעלה ומטה ולכל שאר הצדדים בסוד יה"ה, השם שאוחז את כל הצדדים. "ויבדל אלהים וגו'", הפריד מחלוקת להיות הכל שלם.

"ויקרא אלהים וגו'", מהו "ויקרא", קרא והזמין להוציא מהאור השלם הזה שעומד באמצע אור אחד שהוא יסוד העולם, שעליו עומדים העולמות. ומאותו אור שלם, עמוד האמצעי, התפשט יסוד חי העולמים, שהוא יום מצד הימין. "ולחושך קרא לילה", קרא והזמין והוציא מצד החושך נקבה אחת, הלבנה ששולטת בלילה ונקראת לילה, סוד של אדני", אדון כל הארץ. נכנס הימין באותו העמוד השלם שבאמצע כלול בסוד השמאל, ועלה למעלה עד נקודה ראשונה.

עי' זהר (ח"ג יא ע"ב): כתיב במעשה בראשית (בראשית א ג) יהי אור ויהי אור דא מהימנותא דקודשא בריך הוא אור אקרי דכתיב (תהלים כז א) יהו"ה אורי וישעי ממי אירא וגו' תרגום: כתוב במעשה בראשית (בראשית א) יהי אור ויהי אור, זו אמנות הקדוש ברוך הוא נקראת אור, שכתוב (תהלים כז) ה' אורי וישעי ממי אירא וגו'.

¹⁷⁴ עי' לעיל א יד.

¹⁷⁵ עי' רש"י ישעיה (מ יב): מדה ומנין כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה). וכל בשליש - ומדד בשלישיו' שליש מדבר שליש ישוב שליש ימי' ונהרות, ל"א בשליש מגודל עד אמה שלישי לאצבעות.

¹⁷⁶ עי' לעיל פסוק יח.

¹⁷⁷ עי' לעיל הערה 157.

¹⁷⁸ עי' תיקר"ז (קא ע"ב): בראשית (בר"א ש"ת) ברא אלקי"ם, האי אלקי"ם איהי אימא עלאה, דרכיבת וסליקת בתרועה.

¹⁷⁹ עי' לקמן ב ד.

¹⁸⁰ עי' ס"י (פ"א מ"ג): בירר שלש אותיות מן הפשוטות בסוד שלש אמות אמ"ש, וקבעם בשמו הגדול, וחתם בהם ששה קצוות. חמש חתם רום ופנה למעלה וחתמו ביה"ו, שש חתם תחת ופנה למטה וחתמו בה"ו, שבע חתם מזרח ופנה לפניו וחתמו בו"ה, שמונה חתם מערב ופנה לאחוריו וחתמו בוה"י, תשע חתם דרום ופנה לימינו וחתמו ביו"ה, עשר חתם צפון ופנה לשמאלו וחתמו בהו"י.

ועי' ספר הפליאה (עמוד קיט): יסוד ולמה יסוד נקרא צדיק כי הוא חותם המלך בסוד יה"ו כי עדיין הה' אחרונה אינה נאצלה ומזה, וכן עי' ע"ח שער טנת"א פרק ג.

נפשות האדם צבא השמים הנה¹⁸¹.

(ב ב) ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה.

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה ויכל אלהים ביום השביעי רמז לך כי כל המלאכות תכלינה באלף שביעי והוא מה שאמרו ז"ל (ר"ה לא ע"א) וחד חריב וישבות ביום השביעי לשון שביטה נופל על מי ששבת היום ועתיד לחזור למלאכתו מחר ובכאן רמז שתחזור המלאכה אחר האלף השביעי¹⁸² ולכן סיימה פרשה זו של יום שביעי במלת לעשות לרמזו על מעשה אחר יום השביעי והבן זה.

(ב ג) ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות.

ע"י רמב"ן: והאמת כי הברכה ביום השבת היא מעין הברכות¹⁸³ והוא יסוד עולם¹⁸⁴ ויקדש

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁸¹ ע"י תיקון (צז ע"ב): ומאן סליק לה על גופא מ"י אימא עלאה מי ברא אלה וכד סלקת סלקין עמה כל צבא דלעילא הה"ד המוציא במספר צבאם וכל ישראל דאינון שתין רבוא מתייחסין בצבא דלעילא לכלם בשם יקרא כלהו אתקריאו על שם צבא דלעילא איש לא נעדר מחושבנא תרגום: ומי מעלה אותה על הגוף מ"י האם העליונה מי ברא אלה וכשעולה עולים עמה כל הצבא שלמעלה זהו שכתוב המוציא במספר צבאם וכל ישראל שהם ששים רבוא מתייחסים בצבא שלמעלה לכלם בשם יקרא כולם נקראו על שם הצבא שלמעלה איש לא נעדר מהחשבון.

ע"י זהר (ד ע"ב): רבי יצחק הוה קאים קמיה דרבי אלעזר בר רבי שמעון אמר ליה שכינתא נחתת למצרים עם יעקב אמר ליה ולא והא כתיב (בראשית מו ד) אנכי ארד עמך אמר ליה תא חזי שכינתא נחתת למצרים את יעקב ושית מאה אלפין רתיכין קדישין (אחרנין) עמה והיינו דכתיב (שמות יב לז) כשש מאות אלף רגלי דתנינן שית מאה אלפין רתיכין קדישין נחתו עם יעקב למצרים וכלהו סליקו מתמן כד נפקו ישראל ממצרים הדא הוא דכתיב (שמות יב לו) ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה כשש מאות אלף רגלי וגו' שש מאות לא נאמר אלא כשש מאות כגוונא דנפקו אלין כך נפקו אלין ותא חזי רזא דמלה בעדנא דנפקו אלין רתיכין קדישין משירייתא קדישתא חמו ישראל וידעו דהוו מתעכבין בגיניהון וכלהו בהילו דעבדו ישראל בגיניהון הוה והיינו דכתיב (שמות יב לט) ולא יכלו להתמהמה הוה ליה למימר ולא רצו להתמהמה אבל לא כתיב אלא ולא יכלו ואתידעו (ס"י ואי תנדע) ממש דכלהו בני ישראל הוה בני ישראל דרקיעא והיינו דכתיב (שמות א א) בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב ועל דא לא נאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה אתו אלא ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב הבאים מצרימה בקדמיתא ועם מי את יעקב.

תרגום: רבי יצחק היה עומד לפני רבי אלעזר בן רבי שמעון אמר לו שכינה ירדה עם יעקב למצרים אמר לו ולא והרי כתוב אנכי ארד עמך אמר לו בא וראה שכינה ירדה למצרים את יעקב ושש מאות אלף מרכבות קדושות [אחרות] עמה והיינו מה שכתוב כשש מאות אלף רגלי ששנינו שש מאות אלף מרכבות קדושות ירדו עם יעקב למצרים וכולם עלו משם כשיצאו ישראל ממצרים זהו שכתוב ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה כשש מאות אלף רגלי וגו' שש מאות לא נאמר אלא כשש מאות כדוגמא שיצאו אלה כך יצאו אלה ובא וראה סוד הדבר בזמן שיצאו המרכבות הקדושות הללו והמחנות הקדושים ראו ישראל וידעו שהם מתעכבים בשבילם וכל החפזון שעשו ישראל היה בגללם והיינו שכתוב ולא יכלו להתמהמה היה לו לומר ולא רצו להתמהמה אבל לא כתוב אלא ולא יכלו ונדעו (ואם נודע) ממש שכל בני ישראל היו בני ישראל של הרקיע והיינו מה שכתוב בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב ועל זה לא נאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה אתו אלא ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב הבאים מצרימה בראשונה ועם מי את יעקב.

¹⁸² ע"י דברי רבינו ויקרא כה ב, ובמדבר י לה.

¹⁸³ ע"י זהר (ח"א דף לב ע"ב): על הפסוק גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום, שזה מדבר על מידת היסוד.

אמנם ע"י ר' בחיי שמשמע שזה בינה ע"י זהר (ח"א דף א ע"ב) הכא נעשה אדם, וכתוב התם נעשה ונשמע, בארצנו דא יום שבת דאיהו דוגמת ארץ החיים (שהוא עולם הבא, עולם הנשמות עולם הנחמות).

ויתכן שזה גם מלכות וגם יסוד שזה חיבור שניהם כנ"ל הערה 7 וזה גם בינה ששורש כל יזווג משם וצ"ע.

¹⁸⁴ ע"י תיקוני זהר (כג ע"א): דודאי קודשא בריך הוא איהו אורייתא, ושכינתא היא מצוה, זכאה מאן דמתעסק בהון לייחדא לון, וכן זכור ושמור אינון קודשא בריך הוא ושכינתיה, זכאה איהו מאן

אותו כי ימשוך מן הקדש¹⁸⁵ ואם תבין דברי זה תדע מה שאמרו בבראשית רבה (פי"א סי' ח) לפי שאין לו בן זוג ומה שאמרו עוד כנסת ישראל תהא בן זוג¹⁸⁶ ותשכיל כי בשבת נפש יתירה באמת.

עיי"ש: והיום הרביעי נבראו בו המאורות הגדול והקטן והכוכבים יומו ירמוז באלף הדי' הוא החל כאשר נבנה בית ראשון ע"ב שנה אחרי בניינו עד אחרי הבית השני קע"ב שנה והנה ביום הזה לכל בני ישראל היה אור כי מלא כבוד ה' את בית ה' והיה אור ישראל לאש על גבי המזבח רבוץ שם כארי אוכל הקרבנות¹⁸⁷ ואחרי כן הקמין אורם וגלו כאשר יעדר במולד הלבנה וזרחה להם כל ימי בית שני והאש על גבי המזבח רבוץ ככלב¹⁸⁸ ושקעו שני המאורים בערב היום והרב הבית.

עיי"ש: היום השביעי שבת רמוז לעולם הבא שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים¹⁸⁹ והאל ישמרנו בכל הימים וישים חלקינו עם עבדיו התמימים.

עיי"ש ר' בחיי: וע"ד הקבלה יום השביעי הוא הספירה השביעית נקראת עולם הנשמות¹⁹⁰ כי שם כח הנשמה ושרשה והנה היא מעיני הברכות¹⁹¹ והנפש בימות החול דוגמת אכסנאי בלא ביתו וביום השבת דוגמת אכסנאי בביתו וע"כ אמר ויברך כי האציל עליו ממקור הברכה¹⁹² וכן ויקדש אותו כי ימשוך מן הקדש¹⁹³ והבן זה.

עיי"ש: וע"ד הקבלה מה שהוסיף לעשות כבר רמזתיו למעלה (ב ב) וכן רמז דוד המע"ה (תהלים צב א) מזמור שיר ליום השבת והזכיר אחרי כן (שם) צדיק כתמר יפרח כארוז בלבנון ישנה והמשכיל יבין¹⁹⁴.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

דמייחד לון ביום שבת, דאיהו יסוד, ברחימו ודחילו ד"ה, דאינון אבא ואימא. תרגום: שודאי הקדוש ברוך הוא הוא תורה ושכינה היא מצוה, אשרי מי שעוסק בהם ליחד אותם, וכן זכור ושמור הם הקדוש ברוך הוא ושכינתו, אשרי הוא מי שמיחד אותם ביום שבת שהוא יסוד באהבה ויראה של "ה, שהם אבא ואמא. ועי' לקמן פרשת יתרו הערה 1299.

¹⁸⁵ עיי' זהר (ח"ג רצז ע"א): חכמה עלאה קדש אקרי.
¹⁸⁶ עיי' פסיקתא רבתי (פרשה כג): ברוך הוא לכולן יש זוג ולי אין זוג אמר לה הקב"ה כנסת ישראל היא בן זוגך וכיון שעמדו על הר סיני אמר להם הוי זכורים לאותו דבר שאמרתי לשבת כנסת ישראל היא בת זוגך שנאמר זכור את יום השבת לקדשו.

ועיי' שער מאמרי רשב"י (ל ע"א): ועולה ע"ד שכתבנו ודע כי זה שאמרנו דנשמת ת"ת הוא דעת הגנוז בבינה וזכה לו משה היינו נשמתא לגופא לשש קצוותיו לבד בסוד רוח. וכו' ודע דבינה אע"ג דאיהי נוקבא הואיל וסיומא דגופא דכורא, קרינן לה דכורא כדאיתא בפ' ויחי. ולפיכך אמר כנסת ישראל הוא בן זוגך ולא אמר בת זוגך.

¹⁸⁷ עיי' זהר (ח"ג רמא ע"א): ד' דיוקנין אינון דחקוקין בכסא מ"ט לית קרבנא מאחרנין אלא ודאי מכלהו אית קרבנא אריה חקוק בכורסייא בשעתא דקרבנא שלים אריה נחית ועאל באשא ואכיל ואתהני מתמן.

תרגום: ארבע דמויות הן שחקוקות בכסא, מה טעם אין קרבנות מהאחרנים, אלא ודאי מכולם יש קרבן, אריה חקוק בכסא בשעה שקרבן שלם, אריה יורד ועולה באש ואוכל ונהנה משם.
¹⁸⁸ עיי' זהר (ח"ג קכד ע"א): ומסטרא דשמאלא דרגיה דעשו סמאל"ל אתקרי כלב כו'. עיי' מגלה עמוקות אופן רנ"ב, כי קליפת כלב הוא כולל כל המרכבה טמאה.

¹⁸⁹ עיי' שעה"כ (סג ע"ג): כי בחי' כל השביעיות הם ביסוד כנודע לכן אומרים המלאכים אותו השיר הנז' בספר פרקי היכלות המתחיל האדר' והאמונה לחי העו' כו' עולם שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמי' והטעם כי בחי' השביעיות דשבת כולם הם בסוד היסוד הנק' חי העולמים.

ועיי' בהגר"א בספד"צ יא ע"א אבל העוה"ב דוגמת יה"כ, ששבה אל אמה, ואז צדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיהן (ברכות יז ע"א), עטרת בעלה (משלי יב ד), ואז אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פ"ו כו', כמו ביה"כ דרגא דבינה, כמ"ש בתיקונים (נא ע"ב), שאז היא בסוד תגא עטרה בראש
¹⁹⁰ עיי' זהר (ח"א דף א ע"ב): בארצנו דא יום שבת דאיהו דוגמת ארץ החיים שהוא עולם הבא, עולם הנשמות עולם הנחמות.

¹⁹¹ עיי' לעיל הערה 183.

¹⁹² עיי' לקמן מח יג שחכמה הוא מקור הברכה.

¹⁹³ עיי' לעיל הערה 185.

¹⁹⁴ עיי' זהר (ח"א דף פב ע"א): כתמר יפרח מה תמר לא סליק אלא דכר ונוקבא אוף הכי צדיק לא סליק אלא דכר ונוקבא.

תרגום: גם כתמר יפרח, מה תמר לא עולה אלא זכר ונקבה, כמו כן הצדיק לא עולה אלא זכר

(ב ד) אֱלֹהֵי תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם.
עי' רמב"ן: רמזו בהבראם מה שאמרו בה"א בראם¹⁹⁵ ומפני זה לא הזכיר עד הנה רק מלת
אלהים ומפורש בכתוב (ישעיה סו ב) ואת כל אלה ידי עשתה¹⁹⁶ וכן אמר איוב מי לא ידע
בכל אלה כי יד ה'¹⁹⁷ עשתה זאת (איוב יב ט) אם כן תרמוז ביום עשות ה' אלהים למלת
בראשית כמו שאמרנו.
עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה בהבראם בה"א בראם הה"א הזאת ה' אחרונה שבשם¹⁹⁸ והיא

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ונקבה.

¹⁹⁵ עי' לקמן פרשת שמות הערה 824.

¹⁹⁶ עי' בראשית רבה (פ"ב ס"ב): רבי פנחס בשם ר' לוי אמר בהבראם בה"א בראם (ישעיה סו)
ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם ה' ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי אמר
רבי יהודה בשם רבי סימון לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו שנאמר ואת כל אלה ידי
עשתה רבי יודן אמר בזכות התורה שנא' (ויקרא כז) אלה החוקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה'
בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה רבי יהושע בר נחמיה אומר בזכות השבטים שנא' (שמות
א) ואלה שמות וכתוב ויהיו כל אלה נאם ה'.

¹⁹⁷ עי' לקמן הערה 201.

¹⁹⁸ עי' לקמן פרשת שמות הערה 824.

זעירי נאצלת מכה אלהים¹⁹⁹, והיא שבראה את העולם²⁰⁰, והיא הנקראת יד ה'²⁰¹, שעליה נאמר בפירוש (ישעיה סו ב) ואת כל אלה ידי עשתה, וכתוב (איוב יב ט) מי לא ידע בכל

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁹⁹ עי' זהר (ח"א רא ע"א): תא חזי אית דינא קשיא ואית דינא רפיא דינא קשיא תקיף דינא רפיא חלש וכד ינקא האי דינא רפיא מדינא קשיא כדן אתתקף ואיהו תקיף בשעתא דאתעביד דינא על ישראל אתעביד בהאי דינא רפיא ולא אתתקף בהוא דינא קשיא וכד דינא אתעביד עליהו דעמין עעכו"ם אתתקף האי דינא רפיא בדינא קשיא דלעילא בגין לאתתקפא הה"ד (שמות יב כג) ועבר יהו"ה לנגוף את מצרים ועבר דאתמלי עברה וזעמא ואתתקף בדינא קשיא אוף הכא ועבר ותא חזי בשעתא דמתכנשי עשרה בבי כנישתא וחד מנייהו אשתמיט כדן קב"ה ארגיז עליה.

תרגום: בא וראה, יש דין קשה ויש דין רפה. הדין הקשה חזק, הדין הרפה חלש, וכאשר יונק הדין הרפה הזה מהדין הקשה, אז מתגבר, והוא חזק. בשעה שנעשה דין על ישראל, נעשה בדין הרפה הזה, ואינו מתגבר באותו הדין הקשה. וכשהדין נעשה על העמים עובדי עבודת כוכבים ומזלות, מתגבר הדין הרפה הזה בדין הקשה שלמעלה כדי להתגבר. זהו שכתוב "ועבר ה' לנגוף את מצרים". "ועבר", שהתמלא עברה וזעם והתגבר בדין הקשה. אף כאן ועבר. ובא וראה, בשעה שנכנסים עשרה בבית הכנסת ואחד מהם נשמט, אז הקדוש ברוך הוא רוגז עליו.

²⁰⁰ עי' זהר (ח"א ג ע"ב): אימתי הוא מפתחא פתח תרעין ואזמן למושא ולמעבד תולדין כד אתא אברהם דכתיב (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ותניין באברהם ומה דהוה כלא סתים במלת ברא אתהדרו אתון למושא ונפק עמודא דעבד תולדין אבר יסודא קדישא דעלמא קיימא עליה כד האי אבר אתרשים במלת ברא כדן רשים סתימא <עילאה קדישא> לגלאה רשימו אחרא לשמיה וליקריה ודא איהו מ"י וברא אלה וגם כן שמא קדישא דאתברכא דאיהו מ"ה אתרשים ואפיק מן ברא אבר והוא רשים באלה מסטרא דא ואבר מסטרא דא סתימא קדישא אלה קיימא אבר קיימא כד אשתלים דא אשתלים דא גליף להאי אבר ה' גליף להאי אלה י'.

אתערו אתון לאשלמא להאי סטרא [ולהאי סטרא כדן אפיק מ"ם נטיל חד להאי סטרא וחד להאי סטרא] אשתלים שמא קדישא ואתעביד אלהים גם כן שמא דאברהם כד אשתלים דא אשתלים דא ויש אומרים דנטל קב"ה מי ושדי באלה ואתעביד אלהים ונטל קב"ה מה ושדי באבר ואתעביד אברהם (ומלת מ"י רומז לחמשים שערי בינה ואית בה יו"ד אות קדמא <דשמא קדישא> (קדישא דשמא). ומלת מ"ה רומז <למנינא דשמא קדישא> (לחשבון השם הקדוש באותיותיו ובמלואו) ואית ביה אות שניה דשמא קדישא יהו"ה כמה דאת אמר (תהלים קמד טו) אשרי העם שככה לו וגו' (איוב כו ז) תולה ארץ על בלי מה וכדן אתקיימו תרין עלמין ביו"ד עלמא דאתי ובה"א עלמא דא כלומר במ"י ברא אלה ברא עולם הבא ובמ"ה ברא עולם הזה ודין הוא רמז עילא ותתא).

וכדן עבד תולדות ונפק שמא שלים [מה] [מאן] דלא הוה <קדם דנא> [קודם] [קדים] הה"ד (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם כלהו הו תליין עד דאתברי שמיה [ד]אברהם כיון דאשתלים שמא דא [דאברהם] שמא קדישא אשתלים הה"ד (שם) ביום עשות יהו"ה אלהים ארץ ושמים.

תרגום: מתי אותו המפתח פותח שערים ומזמן למוש ולעשות תולדות. כשבא אברהם, שכתוב "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם", ושנינו באברהם. ומה שהכל היה סתום במלת "ברא" חזרו האותיות למוש, ויצא עמוד שעשה תולדות, אבר, היסוד הקדוש, שהעולם עומד עליו. כשהאבר הזה נרשם במלת "ברא", אז רשם הסתום העליון (הקדוש, לגלות) רושם אחר לשמו ולכבודו. זהו "מ"י ברא אלה". וגם כן השם הקדוש שמתברך שהוא "מה" שנרשם, והוציא מן ברא, אבר, והוא רשום באלה מצד זה ואבר מצד זה, הסתום הקדוש. אלה עומד, אבר עומד, כשנשלם זה, נשלם זה. חוקק לאבר הזה ה', וחוקק ל"אלה" הזה י'.

האותיות מתעוררות להשלים את הצד הזה ואת הצד הזה, ואז מוציא מ"ם. נוטל אחד לצד הזה ואחד לצד הזה. נשלם השם הקדוש ונעשה אלהים, גם כן השם של אברהם, כשנשלם זה נשלם זה. ויש אומרים שלקח הקדוש ברוך הוא מ"י זרק באל"ה ונעשה אלהים. ולקח הקדוש ברוך הוא מ"ה זרק באב"ר ונעשה אברהם. (ומלת מ"י רומז לחמשים שערי בינה. ויש בה יו"ד, האות הראשונה של השם הקדוש).

ומלת מ"ה רומזת למנין השם הקדוש, ויש בה האות השניה של השם הקדוש יהו"ה, כמו שנאמר "אשרי העם שככה לו וגו'", "תולה ארץ על בלי מ"ה", ואז התקיימו שני עולמות, ביו"ד העולם הבא ובה"א העולם הזה. כלומר במ"י ברא את העולם הבא, ובמ"ה ברא את העולם הזה, וזהו רמז מעלה ומטה).

ואז עשה תולדות ויצא שם שלם מה שלא היה מקודם לכן. זהו שכתוב "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם", כולם היו תלויים עד שנברא שמו של אברהם. כיון שנשלם השם הזה של אברהם, נשלם השם הקדוש. זהו שכתוב "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים".

²⁰¹ עי' זהר (ח"א קפ ע"ב): אי חדוה לית ביה לא שריא שכינתא בהוא אתר כמה דאת אמר (מ"ב ג טו) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' דהא שכינתא ודאי לא שריא באתר עציבו. תרגום: אם אין בו שמחה, אין שכינה שורה באותו מקום, כמו שנאמר "ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'". שהרי ודאי ששכינה לא שורה במקום עצוב.

אלה כי יד ה' עשתה זאת. וכל אלהים שבמעשה בראשית היא התשובה והיא ה"א ראשונה שבשם, ואלה נכוין בראש השנה שהוא יום הדין שבו נברא העולם, כי עשרת ימי תשובה לתשובה²⁰², ועל כן תקנו בתפלה לומר מי כמוך אב הרחמים בה"א על ה"א ראשונה שבשם. וה"א אחרונה שבשם שנתוספה לאברהם שנתנה לו כח ההולדה וכמו שהזכירו ז"ל (ב"ר פמ"ד סי' יב) אברם אינו מוליד אברהם מוליד וכמו שאפרש בפסוק (בראשית יז ה) והיה שמך אברהם והתעורר לזה כי באותו האות בעצמו שנברא בו העולם ונתיחס בו אותו הטבע בעצמו שנה אותו למען הודיעך כי אשר פעל הטבע הוא אשר שנה אותו כרצונו כי הכל בידו והוא הפותח והוא הנועל ואין זולתו.

עיי"ש: וע"ד השכל חלקי המציאות כ"ו חלקים ואלו הן מעלות השכלים הנפרדים²⁰³ והגלגלים והיסודות והנפשות הרי כ"ו כמנין השם המיוחד²⁰⁴ וידוע כי החלקים האלה לא היו נשלמים ונגמרים בגמר שלמותם עד יום הששי וא"כ איך יתכן שיזכיר השם השלם בכל ימי בראשית על פעולה בלתי נשלמת²⁰⁵ ויש לך לדעת כי החלקים האלה כלם הם נכללים בד' וד' בג' כי כן השם המיוחד שהוא כ"ו הוא בן ד' אותיות ועקר ארבעתם השלשה כי הרביעית כפולה²⁰⁶ והבן זה מאד.

וע"ד הקבלה תלה הפעולה בשם המיוחד כי הוא הפועל והוא האומן שהזכירו בבראשית רבה שאין המלך בונה מדעתו אלא מדעת האומן והאומן אינו עושה אלא כפי מה שהוא רואה בשכלו וחכמתו, וזהו סוד הכתוב שבקהלת (קהלת ב יב) את אשר כבר עשוהו עשהו לא נאמר אלא עשוהו²⁰⁷, כביכול הוא ובית דינו²⁰⁸.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁰² עי' זהר (ח"ג קכב ע"ב): קחו עמכם דברים ושובו אל יי' ובהאי דיהא בכון היראה והאהבה והתורה יתחזר יהו"ה דאיהו בינה תשובה ו' תשוב לגבי ה'. תרגום: קחו עמכם דברים ושובו אל ה', ובזה שתהיה בכס היראה והאהבה והתורה, יחזור יהו"ה שהוא בינה, תשובה, ו' תשוב לה'.
²⁰³ עי' לעיל הערה 149.

²⁰⁴ עי' זר"ח (ג ע"ב): וע"כ כדי שלא יטעה אדם, צוה בקרבנות ואמר, אדם כי יקריב מכם קרבן לה'. וכי תזבחו זבח תודה לה'. וכי תזבחו זבח שלמים לה'. ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה'. הכל לה'. ולא נאמר לאלקים. מ"ט. א"ר אבהו, שם זה הוא משותף, שהמלאכים נקראו אלקים, בני אדם נקראו אלקים, הדיינים נקראו אלקים, ואין אנו יודעים למי מהם זובח, לכך צריך להזכיר השם המיוחד לבדו.

²⁰⁵ עי' זהר (ח"ב פח ע"ב): רבי שמעון אמר לא אדכר שמא קדישא אלא על עולם שלם דכתיב (בראשית ב ד) ביום עשות יהו"ה אלה"ם ארץ ושמים מכאן דלא לאדכרא שמא קדישא בריקניא וכתוב לא תשא את שם יהו"ה אלה"ך לשוא.

תרגום: רבי שמעון אמר לא נזכר שמו הקדוש אלא על עולם שלם שכתוב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים מכאן שלא להזכיר את השם הקדוש בריקנות וכתוב לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא עי' לקמן פרשת קדושים הערה 1719. ועי' בהגר"א בס"י (י סע"ב): ה' חלקים, רצון ומחשבה והרהור וקול ודבור. הרצון הוא התחלת הרצון לדבר, והמחשבה הוא שמחשב מה לדבר אבל אינו מצייר דיבור. והרהור הוא שמצייר דיבור בהרהור. וקול הוא בגרונו קודם שיודע לפה. והדבור הוא חתוך האותיות. והרצון הוא בנפש, והמחשבה הוא במוח, והרהור הוא בלב, וקול ודבור הוא בגרון ופה, והן כנגד ה' פרצופין. ועל כן אין יכולת באדם להשיג רצון הנפש, אבל המחשבה משיגין, שע"כ היה צריך למחשבה אבל אין משיגין מהותה, אבל ההרהור אף שבעצמה אין משיגין ממנה מ"מ ע"י הדבור משיגין ציור הדבור והוא ההרהור, והקול דומה למחשבה שהוא פשוט, והדבור הוא דומה להרהור רק שמוציא אל הפועל, והן כלל ופרט, ע"כ הה"א כפולה שהוא ענין אחד, משא"כ בקול אף שהוא דומה למחשבה מ"מ הוא ענין אחר, כי המחשבה הוא בבהילו וברגע א' ולכן הוא בצורת י', והקול הוא באריכות לכן הוא בצורת ו. ועי' בהגר"א בספד"צ לח סע"א, ועי' בהגר"א על ס"י ב ע"ד שזהו סוד היות דווקא ה' אותיות כפולות בא"ב. עי' בהגר"א בספד"צ כא ע"א וז"ל שני ההי"ן אלו א' הן כי מלכות נכללת בבינה ולכן בע"ק ובז"א לא אשתכחו אלא ג' אותיות יק"ו שה' אחרונה בכלל ה' ראשונה.

²⁰⁷ עי' זהר (ח"ג דף לה ע"א): רבי יוסי אמר מהכא, (קהלת ב יב) את אשר כבר עשוהו, עשוהו ודאי, ודא הוא צלם ודמות, צלם בדכורא, דמות בנוקבא, ועל דא שירותא דאורייתא ב'.

תרגום: רבי יוסי אמר מכאן (קהלת ב) את אשר כבר עשוהו, עשוהו ודאי. וזהו צלם ודמות, צלם בזכר דמות בנקבה, ועל זה התחלת התורה בב'.
²⁰⁸ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 148.

(ב ז) וַיִּצַר ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֵפֶר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נְשָׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה.

ע"י רמב"ן: ירמוז לנו הכתוב הזה מעלת הנפש יסודה וסודה²⁰⁹ כי הזכיר בה שם מלא ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים להודיע כי לא באה בו מן היסודות כאשר רמז בנפש התנועה (לעיל א כ) גם לא בהשתלשלות מן השכלים הנבדלים אבל היא רוח השם הגדול מפיו דעת ותבונה כי הנופח באפי אחר מנשמתו יתן²¹⁰ בו וזהו שנאמר (איוב לב ה) ונשמת שדי תבינם²¹¹.

כי היא מיסוד הבינה²¹² בדרך אמת ואמונה²¹³ והוא מאמרם בספרי (ריש פרשת מטות) נדרים כנשבע בחיי המלך שבועות כנשבע במלך עצמו²¹⁴ אף על פי שאין ראייה לדבר זכר

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁰⁹ ע"י זהר (ח"ג רלו ע"א): צדיק יסוד ביה סוד דאיהו יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית דאינון ו' דרגין דאת ו'. תרגום: צדיק שהוא יסוד, בו סוד שהוא יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית, שהם שש מדרגות של האות ו'.

²¹⁰ ע"י ספר הפליאה (עמוד מז): א"ל דע לך אע"פ שהבינה נקראת נשמה מכל מקום המחשבה היא נשמה לנשמות וראייה ויפח באפיו נשמת חיים מי שנופח משלו הוא נופח והחכמה והבינה פעולים הם מהמחשבה לכן נקרא נשמה לנשמות.

²¹¹ ע"י ז"ח (יא ע"א): א"ר יצחק אמר רב אחא, מאי דכתיב ונשמת שדי תבינם. אלא הנשמה היא מביאה לאדם להכיר את קונו, ולהכניסו בתורה ובמעשים טובים, ואשריהם אותם שנכנסין בדרך התורה, בדרך הנשמה, שבשבילה יזכו לחיי העה"ב, ולמעלת הקדושים.

²¹² ע"י ספר הפליאה (עמוד פא): לא ידעו איך משפטו יצא כי זה שעקר יסוד כל הנפשות היא הבינה ומהבינה ביסוד ולכן ביובל הגדול הם שבים לשם וע"כ נקרא עפר. וע"י ע"ח אח"ף ה' לגבי שם שד"י.

²¹³ ע"י זהר (ח"ג רל ע"א): כגוונא דאיהו ענו שכינתיה ענוה איהו חסיד ואיהי חסידה איהו גבור ואיהי גברת על כל אומין דעלמא איהו אמת ואיהי אמונה איהו נביא ואיהי נביאה איהו צדיק ואיהי צדקת איהו מלך ואיהי מלכות.

תרגום: כדוגמא שהוא עניו, שכינתו ענוה, הוא חסיד והיא חסידה, הוא גבור והיא גיבורה על כל אומות העולם, שהוא אמת והיא אמונה, הוא נביא והיא נביאה, הוא צדיק והיא צדקת, הוא מלך והיא מלכות.

²¹⁴ ע"י זהר (ח"ב קטו ע"ב): אוקמוה במתניתין ולא עוד אלא יתיר אמרו נדרים על גבי שבועות עולין וכל הנשבע כאלו נשבע במלך עצמו וכל הנודר כאילו נודר בחיי המלך.

אמר לון רעיא מהימנא מארי דמתיתבאן ידענא בכו דאתון ידעין אבל ההוא דמחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית יחדש לן חדושין דהא ודאי אמר קהלת (קהלת א ט) אין כל חדש תחת השמש אבל למעלה מן השמש יש לו ובסתרי תורה אנה בעינא למימר (תהלים פד יב) שמש ומגן יהו"ה אלה"ם צבאות בעלמא דיליה ולא בעלמא דהדיוט אף על גב דזה לעומת זה עשה האלה"ם מגו חשוכא נפיק נהורא.

ובודאי עלמא דאתי בינה איהי למעלה מהשמש דאיהו עמודא דאמצעייתא נדרים מתמן על גבי שבועה עולים וחלין על דבר שאין בו ממש בגין דשבועה איהו עלמא דין דלית ליה קיומא אלא על יסוד הדא הוא דכתיב (משלי י כה) וצדיק יסוד עולם וביה אומאה דכתיב (רות ג יג) חי יהו"ה שכבי עד הבקר דשכינתא תתאה כותל מערבי דירא דיליה על שם דאיהו תל שהכל פונים בו כ"ו ת"ל יהו"ה כ"ו ודאי שכינתא איהו תל דיליה על שם (שיר ה יא) קווצותיו תלתלים שחורות כעורב ואוקמוה על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות (קוץ) ד' מן אחד תל שהכל פונים בו והאי קוץ הוא אחיד בין א"ח ובין ד' הדא הוא דכתיב (ד"ה א כט יא) כי כל בשמים ובארץ ותרגם יונתן דאחיד בשמיא ובארעא.

ועליה אוקמוה מארי מתניתין בחגיגה על מה העולם עומד על עמוד אחד ששמו צדיק שנאמר (משלי י כה) וצדיק יסוד עולם ובודאי איהו ברית דשבועה דעליה קיימין א"ח ד' דאינון שמיא וארעא דכתיב (ירמיה לג כה) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי א"ח שמים הדא הוא דכתיב (מ"א ח ל) ואתה תשמע השמים ד' הארץ הדא הוא דכתיב (ישעיה סו א) והארץ הדום רגלי.

ובגין דברית אחיד בין שמיא וארעא וביה שבועה הדא הוא דכתיב חי יהו"ה שכבי עד הבקר מאן דאומי בשמיה לשקרא כאילו הרס בניינא דשמיא וארעא ואהדר עלמא לתהו ובהו דאי בר נש יעדי קוצא דד' מן אחד ישתאר אחר סמא"ל באתריה שקר וכאלו ההוא בר נש בני שמיא וארעא על שקר וקושטא קאי שקרא לא קאי הרס בניינא ונפלו שמיא וארעא.

והאי איהו כאילו (איכה ב א) השליך משמים ארץ תפארת ישראל דמאן יהיב ארץ בשמים דקאמר

לדבר חי ה' והי נפשך וגומר (מ"ב ד ל) ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר אות קנז) מאי וינפש מלמד שיום השבת מקיים כל הנפשות שנאמר וינפש²¹⁵. ומכאן תבין דברת שבועת אלהים²¹⁶ והמשכיל יבין.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

השליך משמים ארץ אלא ודאי דא שכינתא ותפארת עמה דלא אתפרש מינה בנפילו דילה לקיים בה (ישעיה מב ח) אני יהוה הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ומנלן דאמת נפל עמה דכתיב (דניאל ח יב) ותשלך אמת ארצה ומאן דאומי בקושטא הוא מקיים (תהלים פה יב) אמת מ'ארץ ת'צמח דאיהו עמודא דאמצעייתא דביה איהו קיימא בניינא הדא הוא דכתיב ברא' אלה"ם את' ולבתר השמים ואת הארץ.

ובגין דשבועה איהו בניינא דעלמא דא לית ליה קיומא בלא יסוד דבר שיש בו ממש נדר דאיהו עלמא דאתי על גבי שבועה סליקת ואיהי חלה על דבר שאין בו ממש דלא צריכה יסוד לקיימא עליה דאיהו ברית דביה תשמיש המטה ובגין דא ביום הכפורים עלמא דאתי דביה תקינו כל נדרי אסור בתשמיש המטה.

תמן אות ברית י' איהי תגא על ספר תורה צדיק כמה דאוקמוה העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא תשמיש המטה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם.

ובגין דלית (ס"א דאית) שמוש בעלמא דין בתגא אוקמוה מארי מתניתין כל המשתמש בתגא חלף דתגא לתתא בעלמא דין איהו נקודה שמושא דאתוון אבל בעלמא דאתי לית שמושא באתוון ובגין דא ספר תורה לית ביה נקודה באתווי אלא תגין ובגין דא מאן דמשתמש בספר תורה חלף והכי מאן דמשתמש במי ששונה הלכות עליה אוקמוה רבנן דאשתמש בתגא חלף.

תרגום: והרי פרשוה במשנה ולא עוד אלא יותר אמרו נדרים על גבי שבועות עולים וכל הנשבע כאלו נשבע במלך עצמו וכל הנודר כאלו נודר בחיי המלך. וכו' ובודאי בעולם הבא בינה היא למעלה מהשמש שהוא עמוד האמצעי משם עולים נדרים על גבי שבועה וחלים על דבר שאין בו ממש משום שהשבועה הוא העולם הזה שאין לו קיום אלא על יסוד זהו שכתוב וצדיק יסוד עולם.

ובו שבועה שכתוב חי ה' שכבי עד הבוקר ששכינה תחתונה כתל מערבי הוא הדיור שלה על שם שהוא תל שהכל פונים בו כ"ו ת"ל יד"ד כ"ו ודאי שכינה היא תל שלו על שם קוצותיו תלתלים שחרות כעורב ופרשוה על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות (קוץ) ד' מן אחד תל שהכל פונים בו והקוץ הזה אחוז בין א"ח ובין ד' זהו שכתוב כי כל בשמים ובארץ ותרגם יהונתן שאחוז בשמים ובארץ.

ועליו בארו בעלי המשנה בחגיגה על מה העולם עומד על עמוד אחד ששמו צדיק שנאמר וצדיק יסוד עולם ובודאי הוא ברית של שבועה שעליו עומדים א"ח ד' שהם שמים וארץ שכתוב (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי א"ח שמים זהו שכתוב ואתה תשמע השמים ד' הארץ זהו שכתוב והארץ הדם רגלי.

ומשום שברית אחוזה בין שמים וארץ ובה שבועה זהו שכתוב חי ה' שכבי עד הבוקר מי שנשבע בשמו לשקר כאלו הרס את בנין השמים והארץ והחזיר את העולם לתהו ובהו שאם אדם יזיז הקוץ של ד' מן אחד ישאר אחר סמא"ל במקומו שקר וכאלו אותו איש בונה שמים וארץ על שקר ואמת עומד שקר לא עומד הרס הבנין ונפלו שמים וארץ.

וזוהו כאלו השליך משמים ארץ תפארת ישראל שמי נותן ארץ בשמים שאמר השליך משמים ארץ ודאי זו שכינה ותפארת עמה שלא נפרד ממנה בנפילתה לקיים בה אני ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ומנין לנו שאמת נפל עמה שכתוב ותשלך אמת ארצה ומי שנשבע אמת הוא מקיים אמת מ"ארץ ת'צמח שהוא העמוד האמצעי שבו הבנין קיים זהו שכתוב ברא' אלה"ם את' ואחר כך השמים ואת הארץ.

ומשום ששבועה היא בנין של העולם הזה אין לו קיום ללא יסוד דבר שיש בו ממש נדר שהוא עולם הבא עולה על גבי שבועה והוא חל על דבר שאין בו ממש שלא צריכה יסוד לעמד עליו שהוא ברית שבו תשמיש המטה ולכן ביום הכפורים העולם הבא שבו תקנו כל נדרי אסור בתשמיש המטה. שם אות ברית י' היא תג על ספר תורה צדיק כמו שבארוה העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא תשמיש המטה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם.

ומשום שאין שמוש בעולם הזה בתג בארו בעלי המשנה כל המשתמש בתגא חלף שתג למטה הוא בעולם הזה הנקדה שמוש האותיות אבל בעולם הבא אין שמוש באותיות ולכן בספר תורה אין נקוד באותיותיו אלא תגים ולכן מי שמשתמש בספר תורה חולף וכך מי שמשתמש במי ששונה הלכות עליו בארו רבותינו שהמשתמש בתגא חולף.

ועי' לקמן פרשת כי תצא הערה 2288, ופרשת וירא הערה 530.

²¹⁵ ז"ל: יש לו להקב"ה צדיק אחד בעולם וחביב לו מפני שמקיים כל העולם כלו והוא יסודו והוא מכלכלו ומצמיחו ומגדלו ומשמחו אהוב וחביב למעלה. נורא ואדיר למטה. מתוקן ומקובל למעלה מתוקן ומקובל למטה והוא יסוד הנפשות כלם אמרת שמיני ואמרת יסוד הנפשות כלם והא כתוב וביום השביעי שבת.

²¹⁶ מלה"פ (קהלת ח ב): אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלקים. וצ"ע אם כוונתו שיש הנשמה

עי' ר' בחיי: וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה אחר שהזכירה התורה בריאת האדם בפרשת יום ו' בכלל חזר ופירש בפרשה זו ענין הבריאה בפרט ובאר בכאן הבריאה שאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו היתה בריאת עפר מן האדמה והוסיף לפרש כי אחר שברא ויצר אותו גולם וצורה נפח בו נשמה מרוח קדשו ומה שלא הזכיר למעלה ביום ששי ויפח באפיו נשמת חיים לפי שלא רצה להזכיר ביום הששי ממדות הנפש השכלית כלל כ"א ממדות גופניות שהם מעניני העוה"ז בלבד שהרי הבריאה וענין הברכה בפריה ורביה וענין הרדיה והממשלה אינן מעסקי הנפש רק מעסקי הגוף ומעסקי הנפש המתאווה שהיא כלה בכלות הגוף וע"כ הזכיר מדות גופו לבד לפי שהוא מצד גופו הווה ונפסד כמו הבהמות והחיות שנבראו עמו בו ביום ואין להזכיר ביום ההוא מדות נפשו שהיא קיימת נצחית בכלל הנפשות המתות עד אשר נשלמו ששת ימי בראשית שהם ששת ימי המיתה ואז הזכיר אותה אחר יום השביעי שהוא יום החיים²¹⁷.

וע"ד הקבלה וייצר ה' אלהים ויטע ה' אלהים זהו כוונת הכתוב הנמרץ (דברי הימים א' ד כג) המה היוצרים ויושבי נטעים וגדרה עם המלך במלאכתו ישבו שם. וכן דרשו ז"ל בבראשית רבה (ב"ר פ"ח סי' ו) רבי לוי אמר בנפשותיהן של צדיקים נמלך שנאמר המה היוצרים ויושבי נטעים המה היוצרים ע"ש וייצר ה' אלהים יושבי נטעים על שם ויטע ה' אלהים ע"כ²¹⁸.

ויש לך לקנות לב ולהבין כי למעלה במאמר נעשה אדם אמר ויברא אלהים את האדם בצלמו ולא הזכיר שם עפר כלל ולא שיאמר נעשה אדם מן האדמה כי כל עניני מעשה בראשית הם נגלה ונסתר מבאר בתחתונים ורומז בעליונים ומפני זה יש לך להבין הנסתר מן הנגלה ותבין כונת הכתוב זה ספר תולדות אדם ביום ברוא אלהים למה הזכיר זה שני פעמים וכאן בפסוק זה הזכיר עפר ואדמה וכן יש לך להתעורר בשני כתובים של אחר זה שהם ויטע ויצמח ויטע רומז בעליונים ויצמח מבאר בתחתונים וע"כ לא הזכיר בפסוק ויטע זכרון אדמה ולא עץ ופרי ובפסוק ויצמח הזכיר אדמה ועץ ופרי והנה זה ברור לפניך כשמש כי עניני כל מעשה בראשית כפולים ותולדות השמים והארץ נקשרים יחדו אלה עם אלה וכמו שבארתי למעלה²¹⁹.

(ב ח) ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר.

עי' רמב"ן: פירש רש"י במזרחו של עדן נטע הגן ואונקלוס תרגם מלקדמין וכך אמרו בבראשית רבה (פט"ו סי' ג) והוא הנכון ואין טעם ויטע שהביא האילנות ממקום אחר ונטען שם כי מן המקום ההוא הצמיחם כמו שנאמר ויצמח ה' אלהים וגו' אבל ענין ויטע ה' אלהים להגיד שהיו מטע ה'²²⁰ כי טרם שגזר על הארץ תוצא הארץ דשא גזר במקום ההוא שיהיה שם גן ואמר בכאן יהיה אילן פלוני ובכאן אילן פלוני כערוגת המטעים ולא היה כדרך שאר מקומות הארץ שאמר תדשא הארץ דשא ועץ פרי והצמיחה בלא סדר.

עי' ר' בחיי: ויטע ה' אלהים גן בעדן ע"ד הפשט ייחס הכתוב הנטיעה לשם יתעלה לבאר שהוא מטע ה' לא שהביא אילנות ממקום אחר ונטעם שם אלא שהיו מטעו מעשה ידיו

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

שהיא מה שיצא מפי המלך, ויש את שרשו שהוא פי המלך.
²¹⁷ עי' זהר (ח"א א ע"ב): כתיב התם (שמות כד ז) נעשה ונשמע בארצנו דא יום שבת דאיהו דוגמת ארץ החיים (שהוא עולם הבא עולם הנשמות עולם הנחמות).
 תרגום: כתוב שם "נעשה ונשמע". "בארצנו", זה יום השבת שהוא דוגמת ארץ החיים (שהוא עולם הבא עולם הנשמות, עולם הנחמות).
 ועי' דברי רבינו לקמן ה כד.

²¹⁸ עי' לעיל א כז, דברינו שם הערה 155, עי' רמב"ן יא ב, ופרשת נח הערה 388 לגבי הלשון נטיעות.
²¹⁹ עי' דברינו ברמב"ן ג כב.

²²⁰ עי' זהר בראשית כב ע"א (הובא לעיל הערה 149) שעולמות ב"ע המה עולמות הנפרדים. ועי' זהר בראשית דף לז ע"א ועוד מקומות לענין "נטיעות" שהוא כינוי לעולם האצילות.

להתפאר וכן קראם דוד המלך ע"ה עצי ה' הוא שכתוב (תהלים קד יז) ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטעו²²¹ ודרשו רז"ל (ב"ר פט"ו סי' א) ישבעו חייהם ישבעו מימיהם ישבעו מטעתן אינן צריכים השקאה ולא עבודה ולא זמירה שאלו לא כן מיום שגורש אדם משם מי עבד אותה ומי השקה אותם ומי התעסק בהם אבל הם כענין שכתוב (יחזקאל מז יב) לא יבול עלהו ולא יתם פריז כי מימיו מן המקדש המה יוצאים והזכיר מקדם והודיענו הכתוב בזה מעלת רוח מזרחית אשר גן עדן נטעו שם וידוע כי מבהר הפירות הם במזרח והוא שכתוב (דברים לג יג) וממנד תבואות שמש וכן דרשו רז"ל רוח מזרחית מישב הדעת ומאמץ הכח ומחזק את הלב כי האויר שבו משובח ביותר וע"ז אמר וישם שם את האדם אשר יצר.

וע"ד הקבלה ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם²²² פירושו כבר נטע ואין הכונה שנטע עכשיו שא"כ היה ראוי לומר יהיו האילנות בגן עדן כמו שזכר בכל ששת ימי בראשית יהי דבר פלוני בצווי או שיאמר תדשא הארץ עדן ועוד מי הזכיר לנו עד עתה עדן שיאמר הכתוב שהקב"ה נטע גן בעדן אבל הנטיעה הזאת מן העדן כבר נרמזה בפסוק בראשית וכמו שרמזתי שם וענין מקדם קודם שנברא העולם ולפ"ז וישם שם את האדם אשר יצר כבר ממקור החכמה ויש לך לדעת כי הנשמות הזכות באות מן המזרח וזהו שדרשו רז"ל בספר הבהיר²²³ ממזרחו של עולם בא הזרע לישראל כי חוט השדרה משוך מן המוח של אדם ובא לו לאמה ומשם היה הזרע דכתיב (ישעיה מג ה) ממזרח אביא זרעך כשישראל טובים מזה המקום אביא זרעך ויתחדש לך זרע חדש וכשישראל רעים באים מן הזרע שכבר בא לעולם דכתיב (קהלת א ד) דור הולך ודור בא מלמד שכבר בא ומאי ממערב אקבצך מאותה מדה שנוטה תמיד למערב ולמה אקרי מערב מפני דשם מתערב כל הזרע ע"כ באור המדרש הזה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²²¹ עי' לעיל הערה 86. עי' ספר הפליאה (עמוד שעד): למה נאמר ויטע ולא נאמר ויצמח. א"ל בני היינו דכתיב ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע שהנטע צריך נטיעה. א"ל ר' איך היו הנטיעות הללו ואיך היו גדולים או קטנים, א"ל בני בכח היו ועקרון הקב"ה ושתלן בג"ע ומלת העקירה היא המחשבה. וגדלים במקום הנטיעה וזה שארז"ל ישבעו עצי ה' ארזי מהו ישבעו חייהם ישבעו מימיהם ישבעו ממטעתם ר"ל שכל סבה מקבלת מסבה שלמעלה ממנה. והנה הנטיעות הללו הם הנטיעות הנקראים נטיעות וארזי הלבנון, וזהו שארז"ל אשריהם הצדיקים שהם מדמין הנטיעה לנוטעה והצורה ליוצרה ויוצרון ונוטעון הוא האין כי משם נאצל הכל, וגם הד' יסודות נאצלו משם שנאמר כי יש לכסף, מוצא הרוח מן האויר הקדמון והמים מן מים העליונים והאש מן האש והעפר מן עכירת המים והם ג' אמות, וזהו מאמרם שמים מהיכן נבראו מג"ע הגן הזה הוא שהאילנות מתקבצים שם והם הזרועות שבאין בגן ע"י ה' בעדן שורש הגן הוא בעדן. שהעדן היא חכמת אלהים וזהו מקדם, שהעדן הוא מן הויה ראשונה.

²²² עי' תיקו"ז (צט ע"ב): פתח רבי שמעון ואמר ויטע ה' אלה"ם גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר ויטע ה' אלה"ם גן דא שכינתא בעדן דא אימא עלאה מקדם אבא עלאה וישם שם את האדם אשר יצר דא עמודא דאמצעיתא ועליה אתמר וייצר ה' אלה"ם את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים וגו' וייצר צייר ליה בתרין עלמין בעלמא דין ובעלמא דאתי ויפח באפיו נשמת חיים דא נשמת כל חי ויהי האדם דא רוחא דחיי לנפש חיה דא שכינתא תתאה. תרגום: בראשית ברא אלה"ם שם ב"ת שם א"ם שהוא א"ם מאלה"ם והם הגן העליון והגן התחתון פתח רבי שמעון ואמר ויטע יה"ה אלה"ם גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר ויטע יה"ה אלה"ם גן זו השכינה בעדן זו האם העליונה מקדם האב העליון וישם שם את האדם אשר יצר זה העמוד האמצעי ועליו נאמר וייצר יה"ה אלה"ם את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים וגו' וייצר ציר אותו בשני עולמות בעולם הזה ובעולם הבא ויפח באפיו נשמת חיים זו נשמת כל חי ויהי האדם זו רוח החיים לנפש חיה זו השכינה התחתונה.

²²³ אות קנה. שביעי הוי מזרחו של עולם, ומשם בא זרעם של ישראל, כי חוט השדרה משוך מן המח של אדם, ובא לאמה ומשם הוא הזרע, דכתיב (ישעיה מ"ג ה) ממזרח אביא זרעך, כשישראל טובים מזה המקום אביא זרעך, ויתחדש לך זרע חדש, וכשישראל רעים מן הזרע שכבר בא לעולם שנאמר (קהלת א' ד) דור הולך ודור בא, מלמד שכבר בא.

ועיי"ש אות קנו. ומאי דכתיב (ישעיה מ"ג ה) ממערב אקבצך, מאותה המדה שנוטה תמיד למערב, למה איקרי מערב מפני ששם מתערב כל הזרע, משל למה"ד לבן מלך, שהיה לו כלה נאה וצנועה בחדרו, והיה לוקח מבית אביו עושר ומביא לה תמיד, ולוקחת הכל ומצנעת אותו תמיד ומערבת הכל, לסוף ימים בקש לראות מה אסף ומה קיבץ, והיינו דכתיב וממערב אקבצך, ומאי ניהו, בית אביו, דכתיב ממזרח אביא זרעך מלמד שממזרח מביא וזרע במערב ואחר כך הוא מקבץ מה שזרע.

לפי דעתי מדת המזרח היא התפארת²²⁴ שהוא קו האמצעי ומשם הנשמות באות אל יסוד עולם הנקרא ברית ע"כ אמר ובא לאמה ומשם הוא הזרע ומדת המערב היא העטרה²²⁵ והוא שאמר שכינה במערב²²⁶ וכשם שהזרע נמשך מן המוח דרך חוט השדרה ובא לאמה בן הנשמה משתלשלת מן התשובה²²⁷ דרך הקו האמצעי שהוא מזרחו של עולם ובא דרך המערב ולפי דעתי אל הענין הזה רמזו ישעיה ע"ה שאמר (ישעיה מח א) שמעו זאת בית יעקב הנקראים בשם ישראל וממי יהודה יצאו כלומר מזרע יהודה והזכיר יהודה לפי שהיה הגלו במזרח והבן זה.

(ב ט) וַיִּצְמַח ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל עֵץ נִחְמָד לְמַרְאֵה וְטוֹב לְמֵאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגֶּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע:

ע"י ר' בחיי: ויצמח ה' אלהים מן האדמה ע"ד הפשט הכתובים מוכיחים שיש ג"ע בארץ ושם עץ החיים ועץ הדעת²²⁸ עץ החיים נותן באוכליו חיים ארוכים ועץ הדעת נותן באוכליו רצון ובחירה אם לענינים שכליים ואם לענינים גופניים²²⁹ וכן יוכיח הלשון שהוא נאמר על

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²²⁴ ע"י תיקו"ז (טז ע"ב): וק"י פנה למזרח, ונטיל ליה עמודא דאמצעיתא.
²²⁵ ע"י תיקו"ז (טז ע"ב): י"ק פנה למערב בצדיק דאיהו ערוב דתמן מתערבין כל חיילין ואתכליל בח"י אתון דאינון יק"ו קר"י וי"ק קל"ו יו"ק וק"י אלין אינון י"ח אתון דבהון ח"י עלמין אתקרי ע"י זהר (ח"א דף קסב ע"א): רבי ייסא זוטא הוה שכיח קמיה דרבי שמעון א"ל האי דכתיב (משלי י ו) ברכות לראש צדיק לצדיק מבעי ליה מאי לראש צדיק [א"ל] (אלא) ראש צדיק דא היא עטרה וקדישא ואוקמה תו ראש צדיק דא יעקב דאיהו נטיל ברכאן ונגיד לון לצדיק ומתמן אזדריקו לכל עיבר ומתברכן כלהו עלמין אבל הא אוקימנא ברכות לראש צדיק (ראש) צדיק אקרי ההוא אתר (רישא) דברית דמניה נפקין מבויעין לבר.

תרגום: רבי ייסא הקטן היה מצוי לפני רבי שמעון. אמר לו, זה שכתוב "ברכות לראש צדיק", היה צריך לכתוב לצדיק, מה זה "לראש צדיק". אמר לו, ראש צדיק זו היא העטרה הקדושה, ובארוה. עוד, ראש צדיק זה יעקב, שנטל את הברכות והשפיע אותם לצדיק, ומשם נזרקו לכל עבר, וכל העולמות מתברכים. אבל הנה בארנו, "ברכות לראש צדיק" (ראש) צדיק נקרא אותו המקום (ראש) של הברית, שממנו יוצאים מעיינות החוצה.

²²⁶ ע"י ב"ב כה ע"א וזהר (ח"ג קיט ע"ב) ולעיל הערה 223.

²²⁷ ע"י לעיל הערה 202.

²²⁸ ע"י לקמן הערה 267.

²²⁹ ע"י זהר"ק (ח"א נב ע"א): מה כתיב (בראשית ג ח) וישמעו את קול יהו"ה אלה"ם מתהלך בגן מהלך אין כתיב כאן אלא מתהלך תא חזי עד לא חטא אדם הוה סליק וקאים בחכמה דנהירו עלאה ולא הוה מתפרש מאילנא דחיי כיון דאסגי תיאובתא למנדע ולנחתא לתתא אתמשך אבתרייהו עד דאתפרש מאילנא דחיי וידע רע ושבק טוב ועל דא כתיב (תהלים ה ה) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע מאן דאתמשך בתר רע לית ליה דירה עם אילנא דחיי ועד לא חטאו הוו שמעין קלא מלעילא והוו ידעי חכמתא עלאה וקיימי בקיומא דזיהרא עלאה ולא דחלי כיון דחטאו אפילו קלא דלתתא לא הוי יכלין למיקם ביה כגוונא דא עד לא חבו ישראל בשעתא דקיימו ישראל על טורא דסיני אתעבר מנייהו זוהמא דהאי חיויא דהא כדן בטול יצר הרע הוה מעלמא ודחו ליה מנייהו וכדן אתאחדו באילנא דחיי וסלקו לעילא ולא נחתו לתתא כדן הוו ידעין וחמאן אספקלריאן עלאין ואתנהרין עינייהו וחדאן למנדע ולמשמע וכדן חגר לון קב"ה חגורין דאתון דשמיה קדישא דלא ייכול לשלטאה עלייהו האי חויא ולא יסאב לון כקדמיתא כיון דחטאו בעגל אתעבר מנייהו כל אינון דרגין ונהורין עלאין ואתעברו מנייהו אינון חגירו מזיינין דאתעטרו משמא עלאה קדישא ואמשיכו עלייהו חויא בישא כמלקדמין וגרמו מותא לכל עלמא ולבתר מה כתיב (שמות לד ל) וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו:

תרגום: מה כתוב, "וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן". לא כתוב כאן מהלך אלא "מתהלך". בא וראה, טרם שאדם חטא היה עולה ועומד בחכמת האור העליון, ולא היה נפרד מעץ החיים. כיון שהגדיל תאותו לדעת ולרדת למטה, נמשך אחריהם עד שנפרד מעץ החיים, וידע רע ועזב הטוב. ועל זה כתוב "כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע". מי שנמשך אחר רע, אין לו דירה עם עץ החיים. ועד שלא חטאו, היו שומעים קול מלמעלה והיו יודעים חכמה עליונה ועומדים בקיום של זהר העליון ולא פוחדים. כיון שחטאו, אפילו קול שלמטה לא יכלו לעמוד בו. כדוגמא זו, טרם שחטאו ישראל בשעה שעמדו ישראל על הר סיני נתבטלה מהם זוהמת הנחש הזה, שהרי אז ביטול יצר הרע היה מהעולם ודחו אותו מהם, ואז נאחזו בעץ החיים, ועלו למעלה ולא ירדו למטה. אז היו יודעים ורואים אספקלריות עליונות, והאירו עיניהם ושמחים לדעת ולשמוע. ואז חגר להם הקדוש ברוך

הרצון והבחירה והוא לשון רז"ל (פסחים ו ע"א) לא שנו אלא שדעתו לחזור וכן לשון הכתוב (תהלים קמד ג) מה אדם ותדעהו כלומר מה ענינו שתרצה בו וא"כ באור עין הדעת כאלו אמר ועין הרצון והקב"ה מנעו ממנו לפי שהאדם היה מוכרח על מעשיו קודם שחטא והיו כל פעולותיו שכל גמור כמלאך ה' שהוא מוכרח לעשות כל פעולותיו שכליות לפי שאין לו מונע כן האדם אבל אחר שחטא ואכל מעין הדעת היה לו רצון ובחירה לדעת טוב ורע ונתלבש בתאוות הגופניות ולזה רומזת מלת וידעו הוא אומרם ותפקחנה עיני שניהם וידעו כלומר המשיכו רצון ובחירה מעין הדעת והיתה הבחירה בידם להרע או להטיב זו מדת אלהים ומדה טובה מצד אחד ורעה מצד אחר כי היה לו לאדם הראשון בה יצר ותאוה.

עיי"ש: וע"ד הקבלה עין החיים ועין הדעת למעלה הם תפארת ועטרת²³⁰ והאדם חטא במעשה ובמחשבה בעין הדעת ובדוגמתו והנה אדם בחטאו לא כפר בשם המיוחד²³¹ כי אף על פי שהיה רואה עין החיים כנגדו היה סבור שעין הדעת עיקר ונמשך אחריו להאמין כי הוא העיקר בהיותו טוב ורע כולל כל ההפכים כלן וכל הפעולות בעליונים ובשפלים נעשים על ידו ומטעם זה הזכיר הכתוב פרי בעין הדעת ולא תמצא כן בעין החיים וחטאו היה שקצין בנטיעות²³² כלומר שקצין כח השם המיוחד הנכנס בנטיעה והיה סבה שתיבש הנטיעה ותשחת וראויה הנטיעה שתנקם ממנו ולכך נענש במיתה שתפרד נפשו במותו מנופו כנגד מה שהפריד הכח העליון מן הנטיעה ובוזה היה חטא נדב ואביהוא שנענשו בנטיעה זהו ותצא אש²³³ וכן אלישע בן אבויה איתיהבא ליה למיקלינהו וכוותא דאחר²³⁴ אבל בדור הפלגה כפרו בשם המיוחד²³⁵ לכך נענשו בו שנאמר וירד ה' ו²³⁶ ולא נענשו בנטיעה לפי שהנקמה לשם הגדול היתה וכמו שאזכיר שם בע"ה וכאשר חזר בתשובה וראה כי הוא מקבל מלמעלה ממדת שמאל אז הקריב את קרבנו שור כנגד המדה ההיא²³⁷ שנתן בה פגם שהיא

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

הוא חגורות של אותיות של שמו הקדוש, שלא יוכל לשלוט עליהם הנחש הזה ולא יטמא אותם כמו קודם. כיון שחטאו בעגל, בטלו מהם כל אותן דרגות ואורות עליונים, ובטלו מהם אותן חגורות מזוינות שהתעטרו מהשם העליון הקדוש, והמשיכו עליהם נחש הרע כמו מקדם, וגרמו מות לכל העולם. ואחר כך מה כתוב, "וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו".

²³⁰ עי' לקמן הערה 267.

²³¹ עי' לעיל הערה 204.

²³² עי' רמב"ן יא ב, ופרשת נח הערה 388.

²³³ עי' רמב"ן ויקרא י ב.

ועי' זהר (ח"ג דף לד ע"א): ואש של גבוה נחית דאיהו קדש הקדשים ובגין תרין אשין אליו אמר נביא (ישעיה כד יד) באורים כבדו יהו"ה דאינון אשין דשכינתא דבה כתיב (דברים ד כד) כי יהו"ה אלהיך אש אוכלה הוא ואינון אש עלאה כסא רחמים אש תתאה כסא דין ואינון בינה ומלכות מלכות אש עולה אש יורד יהו"ה עמודא דאמצעייתא אחיד בתרווייהו בינה יהו"ה ה' מלכות תפארת כד אחיד לון שריא עליה חכמה דביה כ"ח מ"ה מ"ה איהו יו"ד ה"א וא"ו ה"א.

תרגום: ואש של גבוה יורד, שהיא קודש הקדשים, ובשביל שני האשים הללו, אמר הנביא (ישעיה כד) באורים כבדו ה', שהם האישים של השכינה, שבה כתוב (דברים ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא, והם אש עליון כסא רחמים, אש תחתונה כסא דין, והם בינה ומלכות. מלכות אש עולה, בינה אש יורד, יהו"ה עמוד האמצעי אוחז בשניהם. בינה יהו"ה, ה' מלכות. כאשר התפארת אוחזת אותם, שורה עליו חכמה, שבה כ"ח מ"ה, מ"ה הוא יו"ד ה"א וא"ו ה"א.

²³⁴ עי' חגיגה (דף טו ע"ב): ואיכא דאמרי אמר אי הואי בידי סכינא הוה קרענא ליה כי נח נפשיה דאחר אמרי לא מידן לידייניה ולא לעלמא דאתי ליתי לא מידן לידייניה משום דעסק באורייתא ולא לעלמא דאתי ליתי משום דחטא אמר רבי מאיר מוטב דלידייניה וליתי לעלמא דאתי מתי אמות ואעלה עשן מקברו כי נח נפשיה דרבי מאיר סליק קוטרא מקבריה דאחר אמר רבי יוחנן גבורתא למיקלא רביה חד הוה ביננא ולא מצינן לאצוליה אי נקטיה ביד מאן מרמי ליה מאן אמר מתי אמות ואכבה עשן מקברו כי נח נפשיה דרבי יוחנן פסק קוטרא מקבריה דאחר.

²³⁵ עי' לעיל הערה 204.

²³⁶ עי' רמב"ן יא ב.

²³⁷ עי' זהר (ח"ג דף קפ ע"ב): דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה האי פרה לדכיותא קא אתייתא לדכאה למסאבי פרה דקבילת מן שמאלא ומאן הוא לשמאלא שור כד"א (יחזקאל א י) ופני שור מהשמאל אדומה סומקא כוורדא דכתיב כשושנה בין החוחים אדומה גזרת דינא תמימה מאי תמימה

מקבלת מן השמאל ונהר מלשון תרגום אור נהורא והוא האור הבא מאין סוף²³⁸ זהו שפירש מעדן שפירושו מסרת "עד" שאין משם ואילך גבול והשגה שיאמר בו עד מקום פלוני ומצינו כיוצא בו (איוב כה ה) הן עד ירח ולא יאהיל כי ביד הש"י שיסיר אור הירח ולא יהל אורו והאור ההוא הבא מאין סוף אינו פוסק לא ביום ולא בלילה ומפני זה אמר יוצא ולא אמר יצא להשקות את הגן היא העמרת וכבר ידעת כי כל הספירות כלן עד העמרת, הכל מיוחד, אין שם קצוץ ולא פרוד כלל. אבל משם ואילך הוא נמשך עולם השכלים הנפרדים²³⁹ זהו אמרו ומשם יפרד כי משם יחל עולם השכלים הנפרדים והיה לד' ראשים ד' מחנות שכינה²⁴⁰ זהו הממשיכין כח לד' נהרות ג"ע וממשיכין כח לד' מלכיות שבארץ והמקום יאיר עינינו במאור תורתו.

(ב טו) וַיִּקַּח ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וַיְנַחֲהוּ בְּגֵן עֵדֶן לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה לעבדה ולשמרה יש להתבונן בשתי ההי"ן אלו כי היה ראוי לומר לעבדו ולשמרו שהרי הגן לשון זכר הוא כענין שכתוב (שיר השירים ד יב) גן נעול אבל ההי"ן אלו רמז לשתי ההי"ן שבשם לעבדה ה"א ראשונה שבשם ולשמרה ה"א אחרונה שבשם וע"ז נאמר (שמות כג כא) השמר מפניו²⁴¹ והמשיכיל יבין²⁴².

(ב יז): וּמַעַץ הַדְּעַת טוֹב וְרַע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בַיּוֹם אֶכְלֶךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה כפל הלשון²⁴³ כנכפל מיתת בני אהרן שכתוב בהם (ויקרא טז

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

כמה דתנינן שור תם ושור מועד שור תם דינא רפיא שור מועד דינא קשיא אוף הכא תמימה דינא רפיא גבורה תתאה דא היא תמימה גבורה עלאה דא היא דינא קשיא והיא יד החזקה תקיפא. תרגום: "דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה", פרה זו באה לטהר, לטהר לטמאים, פרה שמקבלת מהשמאל, ומיהו לשמאל, שור, כמו שנאמר "ופני שור מהשמאל". אדומה, אדומה כשושנה, שכתוב "כשושנה בין החוחים", אדומה גזרת הדין. "תמימה", מה זה "תמימה", כמו ששנינו שור תם ושור מועד, שור תם דין רפה, שור מועד דין קשה, גם כך תמימה דין רפה, גבורה תחתונה, זוהי תמימה. גבורה עליונה זהו דין קשה, והיא יד החזקה תקיפה. ועי' עוד קכא ע"ב.

²³⁸ עי' לעיל הערות 69 ו741.

²³⁹ עי' לעיל הערה 149.

²⁴⁰ עי' דברינו ברמב"ן ג כב.

²⁴¹ עי' לקמן פרשת שמות הערה 868.

²⁴² עי' זהר (ח"א קצט ע"ב): תא חזי לעבדה דא מלכא עלאה ולשמרה דא מלכא תתאה עלמא עלאה וזעלמא תתאה לעבדה (לדכורא) ברזא דזכור ולשמרה ברזא דשמור ובגין כך עובד אדמתו דא גן עדן דאצטריך למעבד ולמפלח ולאמשכא ליה ברכאן מלעילא וכד אתברכא ואתמשכא לה ברכאן מלעילא איהו נמי אתברך בהדה.

תרגום: בא וראה, "לעבדה", זה המלך העליון. "ולשמרה", זה המלך התחתון. העולם העליון והעולם התחתון. "לעבדה", (לזכר) בסוד של זכור. "ולשמרה", בסוד של שמור. ולכן "עובד אדמתו" זה גן עדן, שצריך לעשות ולעבוד ולמשוך לה ברכות מלמעלה, וכשמתברכת ונמשכות לה ברכות מלמעלה, גם הוא מתברך עמה.

עי' תיקו"ז (סט ע"א): ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה לעבדה בפקודין דעשה ולשמרה בפקודין דלא תעשה.

תרגום: "ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה", "לעבדה" במצוות עשה, "ולשמרה" במצוות לא תעשה. ²⁴³ עי' זהר (ח"א דף כו ע"א): ועץ הדעת טוב ורע אדחיין מנייהו ולא מתדבקין ולא מתערבין בהון דהא ואתמרו (איתא) בישראל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו (בראשית ב יז) דאינון ערב רב וגלי לון קב"ה דביום אכלו ממנו גרמו דאבדו ב' אבדין דאינון בית ראשון ובית שני דא איהו כי ביום אכלך ממנו מות תמות ב' פעמים ואינון גרימו דצדיק יחרב ויבש בבית ראשון דאיהי שכינתא עלאה ובבית שני דאיהי שכינתא תתאה דא איהו (ישעיה יט ה) ונהר יחרב ויבש ונהר דא יחרב בה' תתאה בגין דאסתלק מניה נביעו ד' לאין סוף.

תרגום: "ועץ הדעת טוב ורע" נדחים מהם, ולא מתדבקים ולא מתערבים בהם, שהרי נאמר בישראל "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו", שהם ערב רב. וגילה להם הקדוש ברוך הוא, שביום אכלו ממנו גרמו שאבדו שתי אבדות, שהם בית ראשון ובית שני. זהו "כי ביום אכלך ממנו מות תמות", פעמיים. והם שגרמו שצדיק יחרב ויבש בבית ראשון, שהיא שכינה עליונה, ובבית שני, שהיא שכינה תחתונה. זהו "ונהר יחרב ויבש", ונהר זה (ו'), יחרב בה' תחתונה, בגלל שהסתלק ממנו שפע ה' לאין

א) אחרי מות שני בני אהרן וימותו²⁴⁴ או כתפלת משה (דברים לג ו) יחי ראובן ואל ימות כדעת התרגום²⁴⁵ וזהו שתמצא באברהם שהיה אב לכל העולם וכתוב ביה (בראשית יז ה) כי אב המון גוים נתתיך וקראו הכתוב ג"כ האדם הגדול כי בראשונה קצין ולבסוף יחד²⁴⁶ ויש בזה דעת אחרת ממה שאמר במדרש (פדר"א יט) אני נותן לו משנותי שבעים שנה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

סוף.

²⁴⁴ עי' זהר (ח"ג דף נז ע"א): תנא כלהו דהוו חייכין ממלה דא אתוקדו בההוא נורא וקטל לון שביבא דנורא מאן שזיב לאלין על דהוו מצלן קמי קודשא בריך הוא ומיחדן שמייה כדקא יאות ועל דמיחדן שמייה כדקא יאות אשתזיבו מההוא נורא יקידתא תרי בני אהרן קריבו אשא נוכרא דלא אתיחדו שמייה כדקא יאות ואתוקדו בנורא רבי יצחק אמר כתיב אחרי מות וכתוב וימותו כיון דאמר אחרי מות שני בני אהרן לא ידענא דהא וימותו אלא הכי תנינן תרי מיתות הוה חד לפני יה"ה וחד דלא הוה להו בנין דכל מאן דלא זכי לבנין מית הוא בגין כך אחרי מות וימותו.

תרגום: שנינו כל אותם שצחקו מהדיבור הזה נשרפו באותה אש, והרג אותם שביב של אש. מה הציל את אלה, על שהיו מתפללים לפני הקדוש ברוך הוא ומייחדים שמו כראוי, ועל שמייחדים שמו כראוי נצלו מאותה אש יוקדת. שני בני אהרן הקריבו אש זרה שלא יחדו את שמו כראוי ונשרפו באש. רבי יצחק אמר כתוב אחרי מות וכתוב וימותו, כיון שאמר אחרי מות שני בני אהרן, לא ידענו שהרי וימותו, אלא כך שנינו, שתי מיתות היו, אחת לפני ה', ואחת שלא היו להם בנים, שכל מי שלא זוכה לבנים הוא מת, לכן אחרי מות וימותו.

²⁴⁵ עי' תרגום יונתן (דברים פרק לג פסוק ו): יחי ראובן בעלמא הדין ולא יימות במיתותא דמייתין בה רשיעיא לעלמא דאתי

ועי' זהר (ח"א דף קפה ע"ב): תא חזי כמה גרים ליה לראובן בגין דאיהו אשתדל לאחייא ליה ליוסף מה כתיב (דברים לג ו) יחי ראובן ואל ימות וגו' דהא בגין דא אף על גב דידע דאשתקיל בכירותיה מניה ואתייהב ליוסף אשתדל לאחייא ליה וצלי משה ואמר יחי ראובן ואל ימות ואתקיים בעלמא דין ואתקיים בעלמא דאתי מאי טעמא בגין דא ובגין דעבד תשובה מההוא עובדא דכל מאן דעביד תשובה קב"ה קיים ליה בעלמא דין ובעלמא דאתי תא חזי מה כתיב (בראשית לז לא) ויקחו את כתנת יוסף וגו' הא אוקמוה דבגין דדמא דשעיר דמיא לדמא דבר נש.

תרגום: בא וראה כמה גרם לראובן משום שהוא עסק להחיות את יוסף. מה כתוב, "יחי ראובן ואל ימות" וגו', שהרי משום זה, אף על גב שידע שנלקחה בכורתו ממנו ונתנה ליוסף, עסק להחיות אותו, והתפלל משה ואמר, "יחי ראובן ואל ימות", והתקיים בעולם הזה ובעולם הבא. למה, משום זה, ומשום שעשה תשובה מהמעשה ההוא. שכל מי שעושה תשובה, הקדוש ברוך הוא מקיים אותו בעולם הזה ובעולם הבא. בא וראה מה כתוב, "ויקחו את כתנת יוסף" וגו', הרי בארוהו, שמשום שדם השעיר דומה לדם של אדם.

²⁴⁶ עי' זו"ח (עב ע"ב): כיון דכתיב ויוצא אותו החוצה אפיק ליה מההוא אורח וקריב ליה לגביה לפולחניה למנדע אורחין אחרנין דחכמתא ואפיק ליה מההוא טיורי דמזלי ואמר ליה אברם אינו מוליד אברהם מוליד ודא ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך. מאי טעמא בגין דלית בכל אתוון את דמתתקנא לאולדא בר את ה' האי את איהי מתתקנא למעבד פירין ואיבין יתיר מכל שאר אתוון ובגין כך איהי פתיחא מכל סטרין.

ואי תימא את דא לא אצטריך ליה לאברהם לאתוספא ליה דהא לאו דיליה הוא ה' איהי נוקבא בכל אתא ותינח לשרה למהוי את דא רשימא בגווה.

אלא תרי הה"ן אינון חד עילאה וחד תתאה חד עלמא דדכורא וחד עלמא תתאה דאיהו עלמא דנוקבא כיון דאתוסף ה' באברהם אור קדמאה דהוה האי ה' מתעטף ביה נפיק ועבד איבין ואתרשים אברהם בההוא דרגא עילאה דיליה בחילא דהאי ה' עילאה דהא לית חילא ותוקפא לההוא אור קדמאה בר ה' ובגין כך נטיל ההוא אור קדמאה את ה' עמיה ואתישב בדרגיה דהא סליק למהוי עביד תולדין.

תרגום: כיון נאמר ויוצא אתו החוצה הוציא אותו מן אותה הדרך וקרבו אליו לעבודתו לדעת דרכים אחרות של חכמה והוציאו מאותם הנחושים של המזלות ואמר לו אברם אינו מוליד אברהם מוליד וזה ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך.

מה הטעם משום שאין בכל האותיות אות שמתקנת להוליד פרט לאות ה' האות הזו היא מתקנת לעשות פרות ותולדות יותר מכל שאר האותיות ומשום כך היא פתוחה מכל הצדדים.

ואם תאמר האות הזו לא צריך לו לאברהם להתוסף לו שהרי אינה שלו היא ה' היא נקבה בכל מקום ותהיה נוחה לשרה להיות האות הזו רשומה בתוכה.

אלא שתי הה"ן הן אחת עליונה ואחת תחתונה האחת עולם הזכר והאחת עולם התחתון עולם של הנקבה כיון שנוספה ה' באברהם האור הראשון שהה' הזו מתעטפת בו יצא ועשה פרות ונרשם אברהם באותה הדרגה העליונה שלו בכח של הה' העליונה הזו שהרי אין כח ותקף לאותו האור הראשון פרט לה' ומשום כך נטל אותו האור הראשון האות ה' עמו ומתישב בדרגתו שהרי עולה להיות עושה תולדות.

והמשכיל יבין.

(ב כג) ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת:
 עי' רמב"ן: ובמלת זאת סוד יודע מדברינו בפרשת וזאת הברכה אם יברכני צורי להניע שם ולכך החזיר כי מאיש לקחה זאת²⁴⁷ והבן.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁴⁷ עי' זהר (ח"א כח ע"א): זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי דא שכינתא נערה המאורסה לגבי עמודא דאמצעייתא אתמר בה זאת הפעם וגו' אנא ידענא דאיהי עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת ודאי יקרא אשה מסטרא עלאה דאיהי אמ"א כי מאיש לקחה זאת מסטרא דאב"א דאיהו י'.
 תרגום: "זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי", זו שכינה, נערה המאורסה לעמוד האמצעי, נאמר בה "זאת הפעם וגו'", אני ידעתי שהיא עצם מעצמי ובשר מבשרי, "לזאת" ודאי "יקרא אשה" מצד עליון שהיא אמא, "כי מאיש לוקחה זאת", מצד של אבא שהוא י'. ועי' הערה הבאה בשם התיקו"ז קיא ע"ב.
 מאחר וזה ענין כללי, הארכנו.

עי' תיקו"ז (כג ע"א): ובגין דא מאן דבעי לאשגא למלכא לית ליה רשו לאשגא ליה אלא בשכינתא הה"ד אל יתהלל וכו' כי אם בזאת וגו' ואהרן כד עאל לקדש קודשין ביומא דכפורי בה הוה עאל דכתיב בזאת יבא אהרן אל הקדש דאיהי עת לעשות לה' ומשה בגינה אתקיים בעלמא (נ"א עלמא דא בתר דמית) הה"ד וזאת הברכה אשר וגו' ובה עביד עשר מכתשין לפרעה הה"ד ואולם בעבור זאת העמדתך ויעקב בגין דהוה ידע דכל רעותא דמלכא בה מני לבנוי עלה דלא יעלון קדם מלכא אלא בה וכל שאלתין דילהון בצלותין ובעותין למלכא דיהון בה הה"ד וזאת אשר דבר להם אביהם וגו' ודוד בגין דהוה ידע דכל רעותא וחילא ותוקפא דמלכא בה אמר (תהלים כ"ז) אם תחנה וגו' בזאת אני בוטח דאתמר עלה ומלכותו בכל משלה ומאן דלא שת לבו גם לזאת עליה אתמר וכסיל לא יבין את זאת.

תרגום: ולכן, מי שרוצה להשיג את המלך, אין לו רשות להשיג אותו אלא עם השכינה, זהו שכתוב "אל יתהלל וכו' כי אם בזאת יתהלל וגו'" (ירמיה ט כב). ואהרן כשנכנס לקדש הקדשים ביום הכפורים, בה היה נכנס, שכתוב "בזאת יבא אהרן אל הקדש" (ויקרא טז ג), שהיא "עת לעשות ליהו"ה". ומשה בשבילה התקיים בעולם (עולם זה אחר שמת) זהו שכתוב "וזאת הברכה אשר ברך וגו'", ובה עשה עשר מכות לפרעה, זהו שכתוב "ואולם בעבור זאת העמדתך". ויעקב משום שהיה יודע שכל רצונו של המלך בה, צוה את בניו עליה שלא יכנסו לפני המלך אלא בה, וכל משאלותיהם בתפילות ובקשות למלך שיהיו בה, זהו שכתוב "וזאת אשר דבר להם אביהם וגו'" (בראשית מט כח). ודוד משום שהיה יודע שכל הרצון והכח והתוקף של המלך הוא בה, אמר "אם תחנה וגו' בזאת אני בוטח". שנאמר עליה "ומלכותו בכל משלה", ומי שלא שת לבו גם לזאת, עליו נאמר "וכסיל לא יבין את זאת".

עי' זהר (ח"ג דף רנו ע"ב): כל קרבנין ועלוון אינון ליהו"ה ואתקריאת קרבן על שם דאתקריבו בה כל כנויין ליהו"ה ובגין דא אתמר עלה קרבנו קערת כסף אחת לית דרגא דאתקריב לגבי יהו"ה פחות מנה ולית צלותא ופקודא מכל פקודין דאורייתא וכל קרבנין ועלוון דאינון לבר מנה בכל דרגין דספיראן לא מתקבלן קדם יהו"ה לבר מנה ובגין דא אתמר עלה בזאת יבא אהרן אל הקדש ובג"ד אמר נביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל:

תרגום: כל הקרבנות והעולות הם ליהו"ה, ונקראת קרבן על שם שמתקריבים בה כל הכנויים ליהו"ה. ומפני זה נאמר עליה "קרבנו קערת כסף אחת", אין דרגה שנקרבת לגבי יהו"ה פחותה ממנה, ואין תפלה ומצוה מכל מצוות התורה וכל קרבנות ועולות שהם לחוץ ממנה בכל דרגות הספירות, לא מתקבלות לפני יהו"ה חוץ ממנה. ומפני זה נאמר עליה "בזאת יבא אהרן אל הקדש", ומפני זה אמר הנביא "כי אם בזאת יתהלל המתהלל".

ועי' תיקו"ז (יב ע"ב): ובגין דאורייתא מינה אתיהיבת אמר למשה וראית את אחורי וכו' דלית נביא וחכם יכיל לעאלא לעילא פחות מן דא ובגין דא אתקריאת מפתחות החיצוניים אנפין דילה ואנפין דלגאון מפתחות הפנימיים והא אתמר לעיל דאם בר נש לית בידיו מפתחות החיצוניים במאי ייעול ובגין דא אתמר בה זה השער לה.

ובגין דלית השגה לנביא וחזוה וחכם פחות מינה אמר הנביא כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו וכו' כי אם בזאת יתהלל וכו' וידוע אותי ובגין דא יעקב אוליף לה לבנוי ויהיב לון קבלה מינה הדא הוא דכתיב וזאת אשר דבר להם אביהם ודוד דהוה ליה קבלה מינה אמר לגבה אם תחנה עלי מחנה וכו' רמיז לה בהאי תגא וסליק מחשבתיה לגבה ואמר לא יירא לבי וכו'

תרגום: ומשום שהתורה נתנה ממנה, אמר למשה (שמות לג כג) "וראית את אחרי וכו'", שאין נביא וחכם יכול להכנס למעלה פחות מזה, ולכן נקראים מפתחות החיצוניים הפנים שלה, ופנים שבפנים מפתחות הפנימיים, והרי נתבאר למעלה שאם אין לאיש בידיו מפתחות החיצוניים במה יכנס,

(ג ו) וְתָרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תֵאָוֶה הוּא לְעֵינַיִם וְנַחֲמֵד הָעֵץ לְהִשְׁכִּיל וְתִקַּח מִפְרֵיו וְתֵאָכֵל וְתִתֵּן גַּם לְאִשְׁתָּה עִמָּה וַיֵּאָכֵל:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה אתרוג היה והוא נרמז בכתוב שנאמר ונחמד העץ להשכיל ותרנום אונקלוס ומרגג כי הוא פרי נחמד ומהודר וטבעו חם ומושל על השכל²⁴⁸ וכן תרגום הדר²⁴⁹ אתרוגין ומוזה הזכיר בקללתו וקוין ודרדר תצמיח לך.

וכי תאוה הוא לעינים יתכן לפרש כי הטובה והתאוה והחמדה הנזכרים בפסוק שהם ממדות החושים הכל נמשך למלת להשכיל ובעבור שהאדם היה מתחלה כלו שכלי בא לבאר הכתוב כי כל כונתם וכל פעולותיהם ותאוותיהם בחושיהם אינה אלא להשכיל כענין שכתוב (תהלים לח י) ה' נגדך כל תאוותי²⁵⁰ והשכל הכריחו לבא לאכול מה שהקב"ה מנע ממנו וכוננתו היתה כדי להשכיל. מ"מ עבר על רצון בוראו ומצותו כי כשם שהשכל היה נותן לו שהעץ נחמד להשכיל היה לו להשכיל שאין ראוי לעבור על מצות אדון הכל והכונה שעדיין לא נוצר יצה"ר שהיה בו שהרי כלו שכלי בלא יצה"ר²⁵¹ אלא שיצה"ר פתהו והטעהו

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ומשום זה נאמר בה (תהלים קיח כ) "זה השער ליהו"ה". ומשום שאין השגה לנביא וחזוהי וחכם פחות ממנה, אמר הנביא "כה אמר יהו"ה אל יתהלל חכם בחכמתו וכו' כי אם בזאת יתהלל וכו' וידוע אותי" (ירמיה ט כב), ולכן יעקב למד אותה לבניו, ונתן להם קבלה ממנה. זהו שכתוב (בראשית מט כח) "וזאת אשר דבר להם אביהם", ודוד שהיה לו קבלה ממנה, אמר לה (תהלים כז ג) "אם תחנה עלי מחנה וכו'", רמז אותה בכתר הזה, והעלה מחשבתו אליה, ואמר (שם) "לא יירא לבי וכו'".

ועי"ש (כ ע"א): ואינון שבע ספירן כלילן בשבע שמהן וכלהו כלילת לון בת שבע ולית ספירה מכלהו ספירן דיהא לה רשו לארקא ברכאן ולאשפעא לתתאין אלא בבת שבע בגין דאיהי קשורא דכלהו ספירן דאי ספירן הוו מריקין לבר מינה הוה פרודא ובגין דא לית רשו לארקא ספירא לשום אתר בר מינה לגבי תתאין ובגין דא אתמר בה אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' כי אם בזאת בזאת יבא אהרן אל הקדש דלית רשו לנביא וחכימא למנדע לעילא שום מדע אלא בה ובגינה אתמר ומשה עלה אל האלה"ם ודוד בגינה אמר אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה' איהו שלימו אדם שלימו דחודא שלימו דשמא קדישא שלימו דכל ספירה וספירה.

תרגום: ואותן שבע ספירות כלולות בשבעה שמות. ואת כולם כוללת בת שבע, ואין ספירה מכל הספירות שיהיה לה רשות להוריק ברכות ולהשפיע לתחתונים אלא בבת שבע, משום שהיא הקשר של כל הספירות, שאם הספירות היו מריקות מחוץ לה היה פרוד. ומשום זה, אין רשות לספירה להריק לשום מקום פרט לה אל התחתונים, ומשום כך נאמר בה "אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' כי אם בזאת" (ירמיה ט כב), "בזאת יבא אהרן אל הקדש" (ויקרא טז ג), שאין רשות לנביא וחכם לדעת למעלה שום מדע אלא בה, ובשבילה נאמר "ומשה עלה אל האלה"ם" (שמות יט ג), ודוד אמר בגללה "אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום ליהו"ה" (תהלים קלב ד - ה), הוא שלמות האדם, שלמות היחוד, שלמות השם הקדוש, שלמותה של כל ספירה וספירה.

²⁴⁸ ע"י לעיב ב ט, ולקמן ד ז, ששכל היא בחי' יצר הטוב. ועי' לקמן הערה 262.

²⁴⁹ ע"י בהיר אות קעג: מאי פרי עץ הדר כדמתרגמינן פרי אילנא אתרוגין ולולבין ומאי הדר היינו הדר הכל והיינו הדר דשיר השירים דכתיב ביה (שיר ו י) מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה איומה כנדגלות והיינו על שם נקבה ועל שמא נלקחה נקבה מאדם שאי אפשר להתקיים עולם התחתון בלא נקבה ומאי טעמא אקרי נקבה על שם שנקביה רחבים ויש לה נקבים יתרים על האיש ומאי ניהו נקבי שדים ורחם ובית קיבול. (אות קעד): ומאי ניהו שאמרה שיר השירים שהוא הדר אין הדר הוא לכל ספרי הקדש דא"ר יוחנן כל הספרים קדושים וכל התורה קודש ושיר השירים קדש קדשים ומאי ניהו קדש קדשים אלא קדש שהוא לקדשים ומאי הם קדשים אלו שכנגד ו' קצוות שבאדם וקדש הוי להו קדש לכלהו.

²⁵⁰ ע"י שערי אורה (יא ע"א): ובמידה הזאת היה דיבוקו של דוד, וממנה ירש המלכות, ובה היה מתחנן ומשתטח באומרו, אליך י"י אקרא ואל אדני אתחנן (שם ל ט), ובה היה לוחם עם אויביו, באמרו העירה והקיצה למשפטי אלהי ואדני לריבי (שם לה כג), ראיתה י"י אל תחרש אדני אל תרחק ממני (שם כב). ואליה היתה תשוקתו באמרו, אדני נגדך כל תאוותי (תהלים לח יא).

²⁵¹ ע"י זהר (ח"א דף נב ע"א): תא חזי עד לא חטא אדם הוה סליק וקאים בחכמה דנהירו עלאה ולא הוה מתפרש מאילנא דחיי כיון דאסגי תיאובתא למנדע ולנחתא לתתא אתמשך אבתרייהו עד דאתפרש מאילנא דחיי וידע רע ושבק טוב.

תרגום: בא וראה, טרם שאדם חטא היה עולה ועומד בחכמת האור העליון, ולא היה נפרד מעץ החיים. כיון שהגדיל תאותו לדעת ולרדת למטה, נמשך אחריהם עד שנפרד מעץ החיים, וידע רע

באמצעות חוה אבל אחרי אכלו מן הפרי נתחדש בתאוה אחרת ונתלבש בה והוא תאות המשגל שנרמה לו אכילתו והוא יצרא דעבירה שנכנס בו שלא היה לו מתחלה ואל יקשה עליך לומר והלא הנכשלים בחטאים והעוברים על ברית מצד יצה"ר הוא וא"כ מי הביאו לעבור והוא כלו שכלי בלא יצה"ר שהרי מדה זו גם בשכלים תמצאנה שאע"פ שאין בהם יצה"ר הרי הם נוטים לפעמים מן הדרך הראוי וכידוע במלאכי סדום.

עיי"ש: ויאכל בכאן הטא אדם שכבר הזהירו ומעץ הדעת טוב ורע וגו' וכלל בו שתי אוהרות אחת למטה ואחת למעלה שלא יאכל מפרי עץ הדעת שלא יתלבש בתאוות ולמעלה שלא ירהר אחר דוגמתו ולא יתפתה לומר שהוא העיקר ושאין למעלה ממנו סבה עליונה כדעת דור הפלגה²⁵² זהו לשון ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו לכך הוסיף לומר ממנו כלומר לא תפרידנו ולא תעשה מן הפרי אילן בפני עצמו ולא מן הענף שרש בפני עצמו וכן לשון ויאכל כלומר שעבר על שתיים וזהו לשון אכילה שהוא כליון הדבר והשחתתו ולמדך הכתוב שהשחית משני צדדין שאכל מן הפרי למטה וקצץ בדוגמתו

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ועזב הטוב.

ועיי"ש (לו ע"ב): ותפקחנה עיני שניהם (בראשית ג ז) רבי חייא אמר דהא אתפקחו למנדע בישין דעלמא מה דלא ידעו עד השתא כיון דידעו ואתפקחו למנדע ביש כדן ידעו כי ערומים הם דאבדו זהרא עלאה דהוה חפי עלייהו ואסתלק מנייהו ואשתארו ערומים מניה ויתפרו עלה תאנה אתדבקו לאתחפאה באינון צולמין דהווא אילנא דאכלו מניה דאקרון טרפי דאילנא.

תרגום: "ותפקחנה עיני שניהם", רבי חייא אמר, שהרי נפקחו לדעת רעות העולם מה שלא ידעו עד עכשיו. כיון שידעו ונפקחו לדעת רע, אז ידעו כי ערומים הם, שאבדו זוהר עליון שהיה מכסה עליהם והסתלק מהם, ונשארו ערומים ממנו. "ויתפרו עלה תאנה", נדבקו להתכסות באותם צלמים של אותו אילן שאכלו ממנו שנקראים עלים של האילן.

ע' תיקו"ז (יב ע"א): תקינו לאחזאה צפרנים בהבדלה דהוה אדם מלובש בכתנות צפרנים דהו נהרין כענני כבוד ואיהו בהבדלה מינייהו וידעו כי ערומים הם (בראשית ג ז) מנייהו בגופא ונשמטא ורוחא ונפשא ערומים מכתנות אור דאינון מאורי האש.

תרגום: תקנו להראות הצפרנים בהבדלה, שהיה אדם מלובש בכתנות צפרנים, שהיו מאירים כמו ענני כבוד, והוא בהבדלה, מהם "וידעו כי ערומים הם", מהם בגוף ונשמה ורוח ונפש, ערומים מכתנות אור, שהם מאורי האש.

ע' תיקו"ז (קיא ע"ב): ויקרא האדם שם אשתו חוה כי היא היתה אם כל חי כגוונא דהווא דאתמר בה (משלי ב ג) כי אם לבינה תקרא האי אם כל חי לאו איהי כאתתא קדמאה דאתמר בה (בראשית ג יב) האשה אשר נתת עמדי דגרמת מיתה לכל עלמא דהא אם כל חי כתיב בה דאתמר בה (משלי ג יח) ראה חיים עם אשה אשר אהבת

אמר ליה רבי אלעזר וכי תרין נשין הוו ליה אמר ליה אין חד יצר הטוב וחד יצר הרע חדא מסטרא דעצם תקיפא דינא קשיא וחדא מסטרא דבשרא מתמן אינון רכיכי לבא ואינון דגרמא אינון קשי קדל ועל אתתא דאתנטיילת מגרמא אמר בן סירא גרמא דנפיל בחולקך טב או ביש גרריה ועל אתתא דגרמא אמר אדם (בראשית ג יב) האשה אשר נתת עמדי לא קרא לה אתתיה כגוונא דחוה דאתמר בה ויקרא האדם שם אשתו חוה דאחרא שפחה הות דמסטרא דעץ הדעת טוב ורע חדא רע וחדא טוב ומסטרא דעץ החיים תרוייהו חיים וכו' ועלה אתמר לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת ולא אחרא דאתנטיילת מגרמא דגרימת ליה מיתה דהא שפחה גרמת וידעו כי עירומים הם ובגין דא ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם (בראשית ג כא) [צו ע"ב].

תרגום: ויקרא האדם שם אשתו חוה כי היא היתה אם כל חי כמו שאותה שנאמר בה כי אם לבינה תקרא האם כל חי הזו אינה כאשה הראשונה שנאמר בה האשה אשר נתת עמדי שגרמה מיתה לכל העולם שהרי כתוב בה אם כל חי שנאמר בה ראה חיים עם אשה אשר אהבת

אמר לו רבי אלעזר וכי שתי נשים היו לו אמר לו כן אחד יצר הטוב ואחד יצר הרע אחד מצד העצם הקשה הדין הקשה ואחד מצד הבשר משם הם רכי הלב ואלו שמצד העצם הם קשי ערף ועל האשה שנטלה מהעצם אמר בן סירא עצם שנפל בחולקך טוב או רע גרר אותו ועל האשה שמצד העצם אמר אדם האשה אשר נתת עמדי לא קרא לה אשתו כמו שחיה שנאמר בה ויקרא האדם שם אשתו חוה שהאחרת היתה שפחה שמצד עץ הדעת טוב ורע אחד רע ואחד טוב ומצד של עץ החיים שניהם חיים וכו' ועליה נאמר לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת ולא האחרת שנטלה מן העצם שגרמה לו מות שהרי השפחה גרמה וידעו כי עירומים הם ומשום זה ויעש יהוה אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם.

ע' זהר ח"א כח ע"ב, ח"ג כח ע"א ותיקו"ז פו ע"א.

²⁵² ע' רמב"ן יא ב, ופרשת נח הערה 388.

למעלה ומפני שדוגמתו מקבלת ממדת הדין של מעלה שהוא השמאל²⁵³ ע"כ כששב אדם מחטאו הוצרך להקריב שור שישוב אל לבו כי הכל מיוחד ודבק למעלה ולכך זימן לו הקדוש ברוך הוא שור בקרן אחת במצחו²⁵⁴ להורות לו על האחדות כדי לבאר מעילתו שחטא בקצוץ ופרוד המיוחד ואמר במצחו כי הוא אמצעות הגוף וירמוז הקו האמצעי שמתיהד מעלה ומטה וקרן לשון כח כי כח השור בקרניו וע"ז אמר (חולין ס ע"א) שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו שנאמר (תהלים סט לב) ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס מקרין תרתי משמע מקרן כתיב וזה היה חטא הבנים במדבר שעשו את העגל והוצרכו להביא לכפרה שור הוא שכתוב (ויקרא ט ג) קחו שעיר עזים לחטאת ועגל וכבש וגו' וכתוב (שם ד) ושור ואיל לשלמים ומשם ואילך נצטוינו בתורה להביא בתשרי שנברא בו אדם אתרוג עם לולב²⁵⁵ ומיניו כדי לחבר וליחד את הכל וכן צותה תורה ברוב החוטאים להביא קרבנם פר ובכל המועדים תמצא שהיו מקריבין פרים וכן בראשי חודשים וקרבת צבור ג"כ פר היה וכל זה להורות שראוי לנו לשוב עם הדבר שחטא בו אדם וע"כ יתמידו הכתובים בקרבן הפר (שם ד ד) והביא את הפר אל פתח אהל מועד ושחט את הפר לפני ה' ודרשו ז"ל (ויקרא פ"ה ס"ו ו) למה נאמר אהל מועד בפר יותר מכל הקרבנות כלן משל למה הדבר דומה לאוהבו של מלך שהביא דורון נאה למלך אמר המלך תלו אותו בפתח פלטרין שלי כדי שידעו הכל מה דורון נאה הביא לי אהובי והדורון הוא התשובה עם אהבת הדבר שחטא בו.

ג טו) וְאִיבָה אֲשִׁית בִּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זֶרְעֶךָ וּבֵין זֶרְעָהּ הוּא יְשׁוּפֵךְ רֹאשׁ וְאַתָּה תִּשְׁוּפֶנּוּ עֲקֵב.

ע"ר ר' בחיי: אין לנו איבה עם הנחש יותר מבשאר שרצים אבל הכתוב ירמוז בנסתר כי גוף הנחש הערום היה כלי מוכן לפורענות לקבל כח הנקשר בו²⁵⁶ והוא שהחטיא את חוה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁵³ ע"י לעיל הערה 199.

²⁵⁴ ע"י תיקוני זהר (ט ע"ב): באת ה' תתאה קרן אחת ורזא דמלה אוקמוהו רבנן שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו שנאמר משור פר מקרן מפריס (תהלים סט לב) מקרן חסר יו"ד. תרגום: באות ה' תחתונה קרן אחת, וסוד הדבר פירושו רבותינו (שבת כח ע"ב) שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו, שנאמר "משור פר מקרן מפריס", מקרן חסר יו"ד כתוב. ע"י ספר הפליאה (עמוד תקצג): ארז"ל שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היה לו במצחו הוא שנאמר ותיטב לה' משור פר מקרן מפריס, חסר יו"ד מקרן שהקרן רומז למלכות הוא שנאמר אצמיח קרן לדוד ולא ארז"ל קרן אחד אלא קרן אחת לומר לך כי העטרה שריחקה מקו האמצעי עתה שב ונכללה באמצעותו בלא שום הטייה וזהו שהרמיוז במלת במצחו שהמצח הוא באמצע הראש ושם הקרן שהוא הפרי במקום שהפרידו משם, ומזה יש ללמוד שחטא בפר.
²⁵⁵ ע"י תיקר"ז (ג ע"ב): תלת הדסים רמיזין לתלת אבהן תרי בדי ערבות לתרי נביאי קשוט לולב צדיק כתמר יפרח (תהלים צב יג) אתרוג רמיז לשכינתא.
תרגום: שלשה הדסים רומזים לשלשה האבות. שני בדי ערבות, לשני נביאי אמת. לולב, "צדיק כתמר יפרח". אתרוג רומז לשכינה.

²⁵⁶ ע"י זהר (ח"א לה ע"ב): והנחש רבי יצחק אמר דא יצר הרע רבי יהודה אמר נחש ממש אתו לקמיה דרבי שמעון אמר לון ודאי כלא חד וסמא"ל הוה ואתחזי על נחש וצולמיה דנחש דא איהו שטן וכלא חד תנינא בההיא שעתא נחת סמא"ל מן שמיא רכיב על נחש דא וצולמיה הוה חמאן כל בריין וערקן מניה ומטו לגבי אתתא במלין וגרימו מותא לעלמא ודאי בחכמה אייתי סמאל לווטין על עלמא וחבל אילנא קדמאה דברא קב"ה בעלמא ומלה דא הוי תלי על סמאל עד דאתא אילנא אחרא קדישא דאיהו יעקב ונטל מניה ברכאן דלא יתברך סמא"ל לעילא ועשו לתתא דהא יעקב דוגמא דאדם הראשון הוה (ושופריה) דיעקב שופריה דאדם הראשון הוה ועל דא כמה דמנע סמאל ברכאן מאילנא קדמאה הכי נמי מנע יעקב דאיהו אילנא דוגמא דאדם מסמאל ברכאן מלעילא ומתתא ויעקב דידיה נטיל בכלא ועל דא (בראשית לב כד) ויאבק איש עמו כתיב (שם ג א) והנחש היה ערום דא יצר הרע דא מלאך המות ובגין דנחש איהו מלאך המות גרם מותא לכל עלמא ודא הוא רזא דכתיב (שם ו יג) קץ כל בשר בא לפני דא הוא קצא דכל בשרא דנטיל נשמתא לכל בשרא ואקרי הכי.
תרגום: "והנחש", רבי יצחק אמר, זה יצר הרע, רבי יהודה אמר, נחש ממש. באו לפני רבי שמעון,

וע"י כן נקנסה מיתה על כל זרעה והוא האיבה בין הנחש ובין זרעה של חוה וזהו סוד הלשון שנקרא הנחש שרף כשם שנקרא המלאך שרף ואמר הכתוב (במדבר כא ו) את הנחשים השרפים²⁵⁷ כי היו תולדות הנחש הקדמוני והבן זה ומוזה אמר הוא ישופך ראש וגו' כי האדם רשאי שיתגבר על יצרו ויכתת אותו בתחלה ואם לא ואתה תשופנו עקב רמז לך שאם לא ישוף האדם את היצר הזה הוא ישופנו בסוף וימיתנו ומלת עקב רמז ליום המיתה וכבר ידעת מאמר ז"ל (ב"ב טז ע"א) הוא שטן הוא יצה"ר הוא מלאך המות.

(ג יט) פְּזַעַת אַפְּיָךְ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוֹבֵךְ אֶל הָאָדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לִקְחֹתָ כִּי עֶפְרָ אֶתָּה וְאֶל עֶפְרָ תָשׁוּב:

ע"י ר' בחיי: הכונה הוא בסוד הכתוב שהזכיר אליהוא על תשובות באנשי און והמשכיל יבין וזהו שאמר במדרש (ב"ר פ"כ ס"ו כו) ואל עפר תשוב תבא אין כתיב כאן אלא תשוב מכאן רמז לתחיית המתים שכבר הזכיר עד שובך ואפשר לומר ואל עפר תשוב שירמוז לאותו שעתידי לומר ואנכי עפר ואפר²⁵⁸.

(ג כא) וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ פְּתָנוֹת עוֹר וַיִּלְבָּשֵׁם:

ע"י ר' בחיי: וילבישם ראוי היה שיאמר כתנות עור ללבוש כענין שכתוב (בראשית כח ובגד ללבוש אבל ע"ד הפשט רצה ליחס פעולת ההלבשה אליו יתברך להורות על אהבתו וחמלתו על יצוריו שאע"פ שחטאו לא זו מחבבן והוא בעצמו השתדל בתקונם ובגמילות חסדים וכן מצינו שהתנהג כן עם הבנים במדבר יחס פעולת הורדת המן אליו יתברך כענין שכתוב (שמות טז ד) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ואף על פי שחטאו מעיין²⁵⁹ חטאו של

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

אמר להם, ודאי הכל אחד, וסמא"ל היה, ונראה על נחש, וצלמו של הנחש הזה הוא שטן, והכל אחד. שנינו, באותה שעה ירד סמא"ל מהשמים רכוב על נחש זה, וכל הבריות היו רואים צלמו ובורחים ממנו, והגיעו לאשה בדברים וגרמו מות לעולם. ודאי בחכמה הביא סמא"ל קללות על העולם וחילב את האילן הקדמון שברא הקדוש ברוך הוא בעולם, ודבר זה היה תלוי על סמא"ל, עד שבא אילן אחר קדוש שהוא יעקב, ונטל ממנו ברכות שלא יתברך סמא"ל למעלה ועשו למטה. שהרי יעקב דוגמת אדם הראשון היה (ויפיו), שיעקב יפיו של אדם הראשון היה. ועל כן, כמו שמנע סמא"ל ברכות מהאילן הראשון, כך גם מנע יעקב שהוא אילן, דוגמת אדם מסמא"ל, ברכות מלמעלה ומלמטה. ויעקב לקח את שלו בכל, ועל זה "ויאבק איש עמו". כתוב "והנחש היה ערום" זה יצר הרע, זה מלאך המות. ומשום שהנחש הוא מלאך המות, גרם מות לכל העולם, וזהו סוד שכתוב "קץ כל בשר בא לפני", זהו קץ של כל בשר שנוטל הנשמה לכל בשר, ונקרא כך.

²⁵⁷ ע"י זהר (ח"א דף מב ע"א): ובאלין כד נטלין אתכפיין שרפים תתאי נחשים דנפקי מגו ההוא נחש שרף דגרים מותא לכל עלמא אלין חיוון אנפי נשר מסתכלן לגבי ההוא חיותא נשרא עלאה דעלייהו כמה דאת אמר (משלי ל יט) דרך הנשר בשמים.

תרגום: ובאלה כשנוסעים, נכפים השרפים תחתונים נחשים שיוצאים מתוך אותו נחש שרף שגורם מות לכל העולם. אלה החיות פני נשר מסתכלות אל אותה חיה הנשר עליון שעליהם, כמו שנאמר "דרך הנשר בשמים".

²⁵⁸ ע"י ז"ח (סו ע"ב): אילין מישרים אינון אתוון כלילן ב"ך אינון דאשתארו דאינון מישרים אהבוך לאתכללא עמך באינון עשרין ותריין אתוון אילין מישרים אינון אתוון טמירין גניזין גו עלמא עילאה וכד אתגניז אור קדמאה אתגניזו אתוון אלין והוה ידע לון אדם בטר דחטא אדם אתגניזו כמלקדמין עד דאתא אברהם וידע לון ברוח קודשא דשראת עליה.

תרגום: המישרים הללו הם אותיות טמירות גנוזות בתוך העולם העליון וכשנגז האור הראשון נגנזו האותיות הללו והיה מכיר אותן אדם אחר שאדם חטא נגנזו כמו מקדם עד שבא אברהם והכירן ברוח הקדש ששרתה עליו

ע"י ז"ח (ס ע"א): ויטע אשל בבאר שבע, הקיצוץ שקצץ אדם הראשון, תקנו אברהם, והוא בבאר שבע, שהיא המלכות.

²⁵⁹ ע"י זהר (ח"א דף קלא ע"ב): ואי תימא אינון בני שמד גזרה היא מלעילא כגון רבי עקיבא וחברוי וכך סליק במחשבה

חירו דמלאך המות דלא יכיל לשלטאה עלוי והכי הוא ודאי דאי אדם הוה אתדבק באילנא דחיי דאיהו אורייתא לא גרים מותא ליה ולכל עלמא ובגין כך כד יהב קב"ה אורייתא לישראל מה כתיב בה (שמות לב טז) חרות על הלוחות והא אוקמוה ואלמלא אינון לא חטו ושבקו אילנא דחיי לא

אדם לא זו מחבבן ולא ימיש חסדו מהם ולא פסק המן מלירד כבתחלה וזהו שאמר עזרא (נחמיה ט כ) ומנך לא מנעת מפיהם מכאן שהיו ראויים למנוע מהם וכן מצינו בקריעת ים סוף אף על פי שהיה עמהם ע"ז לא נמנע מלקרוע הים שנאמר (זכריה י יא) ועבר בים צרה זה פסל מיכה צרה זו ע"ז שנאמר (ישעיה כח כ) והמסכה צרה כהתכנס והנה כל זה חסדי הש"י ועל זה אמר הכתוב (דניאל ט ז) לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים.

עיי"ש: ותפקחנה עיני שניהם מנהג החומר והכח המשכיל כלומר הגוף והנפש שאחר שחטאו ירגישו חטאם ויכירו חסרונם איך חטאו ואיך נתלבשו בתאוות והוא שאמר ותפקחנה עיני שניהם וידעו ואין ענין התפקחות זה בחכמה ולא בראיית העין ולא בהשגת שום קנין רק בהעדר קנין כי נפקחו עיניהם והכירו העדר השגתם כי תחלה היו שבליים לא ידעו בתאוות כלל ועתה התלבשו בהם וזהו שאמר וידעו ופי' המלה הזאת המשיכו כח התאוות מע"ז הדעת²⁶⁰ וזהו ותפקחנה עיני שניהם שהשיגו עתה העדר קנינים המעולה שקנו תחלה והוא השכל ועתה חלץ מהם כעשיר זה שאבד ממנו עשרו ועתה נפקחו עיניו בהעדר עשרו והכיר עתה גודל מעלתו שהיה לו בתחלה כי אין האדם מכיר ערך הדבר והוא בידו עד שנאבד ממנו כי ערומים הם ובכח התאוות שהתלבשו בהם גנו הענין מה שלא היו מגנים אותו מתחלה כן הגוף והנפש ימצאו עצמם ערומים מן השכל ומן הזכות אחרי חטאם ואז ישיבו אל לבם ויתבוננו באזהרות הכתובות בתורה מפי הגבורה והם מתבוששים ונכלמים (ירמיה ב כו) כבושת גנב כי ימצא על שלא קיימו אותן כמו שנצטוו בתורה הנמשלת לגן זהו שאמר וישמעו את קול ה' מתהלך בגן לרוח היום ויתחבא האדם ואשתו מפני ה' אלהים והנה האדם כלומר הכח המשכיל הוא נשאל בזה ליום הדין שכל בריות העולם יהיו נקראים לפני המלך זהו שאמר ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה²⁶¹ באיזה מקום אתה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

גרמו מותא לעלמא כמלקדמין וקב"ה אמר (תהלים פב ו) אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם חבלתון גרמיכון אכן כאדם תמותון וגו' ועל דא כל מאן דאשתדל באורייתא לא יכיל לשלטאה עלוי ההוא חויה בישא דאחשיך עלמא תרגום: ואם תאמר, אותם בני השמד. גזרה היא מלמעלה, כמו רבי עקיבא וחבריו, וכך עלתה במחשבה.

חירות של מלאך המות שלא יכול לשלוט עליו, וכך זה ודאי. שאם אדם היה נדבק בעץ החיים שהיא התורה, לא היה גורם מות לו ולכל העולם. ולכן כשנתן הקדוש ברוך הוא תורה לישראל, מה כתוב בה, "חרות על הלחתי", והרי פרשוה. ואלמלא הם לא חטאו ועזבו את עץ החיים, לא היו גורמים מות לעולם כבתחלה. והקדוש ברוך הוא אמר, "אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם". חבלתם את עצמכם, "אכן כאדם תמותון" וגו'. ועל כן, כל מי שעוסק בתורה, אין יכול לשלוט עליו הנחש הרע ההוא שהחשיך את העולם.

²⁶⁰ עי' לעיל הערה 251.

²⁶¹ עי' תיקו"ז (קט ע"ב): בראשית תמן ב"ת תמן א"ש (נ"א תמן אשרי) בההוא זמנא אסתלק קודשא בריך הוא משכינתיה ואשתארת בת יחידה הה"ד איכה ישבה בדד (איכה א א) ורזא דמלה ויקרא ה' אלהי"ם אל האדם ויאמר לו איכה איה כ"ה אמר ליה אף על גב דגרמת כולי האי ועבדת פרודא באתון דאסתלק י' מן ה' ו' מן ה' ואשתארת שכינתא לעילא יחידאה ושכינתא לתתא יחידאה בגין דא ויאמר לו איכה אי"ה כ"ה.

תרגום: בראשית שם ב"ת שם א"ש (שם אשרי) באותו זמן הסתלק הקדוש ברוך הוא משכינתו ונשארה בת יחידה זהו שכתוב איכה ישבה בדד וסוד הדבר ויקרא יהו"ה אלהי"ם אל האדם ויאמר לו איכה איה כ"ה אמר לו אף על גב שגרמת לכל זה ועשית פרוד באותיות שהסתלק י' מה' ו' מה' ונשארה השכינה למעלה יחידה והשכינה למטה יחידה לכן ויאמר לו איכה אי"ה כ"ה.

ועיי"ש (קל ע"ב): ומנלן דאעקר אדם אילנא ואיבא וענפין דיליה ולא אשתאר תמן אלא שרשא דאיהי ה' תתאה הה"ד (בראשית ג') ויאמר לו איכה כגוונא דאיכה דאתמר ביה איכה ישבה בדד (איכה א א) איך ה' ישבה בדד בגין דא אתגלגל אדם בתלת אבהן דאינון ענפין דאילנא וגופא ואיבא דאילנא ואתתקן מה דאעקר נחית באברם ונטע ביה ה' דאיהי ענפין דאילנא נחית ביצחק ועביד איבא דאיהו י' מן יצחק נחית ביעקב ונטע ביה ו' דאיהו אילנא דאתמר ביה ואלק"י יעקוב.

תרגום: ומנין לנו שעקר אדם את האילן והפרי והענפים שלו ולא נשאר שם אלא השרש שהיא ה' התחתונה זהו שכתוב ויאמר לו איכה כמו שאיכה שנאמר בה איכה ישבה בדד איך ה' ישבה בדד בגלל זה התגלגל אדם בשלשת האבות שהם ענפי האילן והגוף והפרי של האילן והתתקן מה שעקר ירד באברם ונטע בו ה' שהיא ענפי האילן ירד ביצחק ועשה פרי שהוא י' מן יצחק ירד ביעקב ונטע

כלומר באיזה מדרגה עלית בקיום התורה והמצוות ותוספת הה"א רמו לה"א חומשי תורה שעליה נשאל ליום הדין כי היה אפשר לכתוב איך בלא ה"א כמו (תהלים קלט ח) ואציעה שאול הנך.

עיי"ש: ויש לך להסתכל איך העניש את הראשונים שהיו מאותו הכת שהם לחרפות לדראון עולם ולפי שלא זכו לחיי עולם ושמעו לקול החומר העניש את גופם ואת נפשם ובאותו העונש לא הזכיר בהם שמו יתברך אבל בכתוב הזה בכת שהם לחיי עולם מזכיר בהם שמו יתברך ואמר ויעש ה' אלהים והכתוב הזה עבר במקום עתיד כדרך הנבואות ונראה לי לפרש מלת ויעש במקום הזה בריה חדשה ואדם ואשתו שבכתוב הזה ירצה בו השכל והנפש כי אפשר להמשיך הנפש לנקבה והשכל לזכר²⁶² מפני שהנפש מתלווה אל השכל כמו שהנקבה מתלווה אל הזכר וכן פי' מורי נ"ר בענין לויתן ובת זוגו שיש בו רמוז אל השכל ואל הנפש והכתוב הזה ירמוז לזמן תחיית המתים ויאמר כי באותו זמן עתיד הקדוש ברוך הוא שיעשה לשכל ולנפש בריה חדשה שיחזיר אליה כתנות עור כלומר הגופות וזהו שאמר וילבישם וכן הזכיר הכתוב בענין יצירת האדם (איוב י יא) עור ובשר תלבישני אף כאן עתיד הקדוש ברוך הוא להלביש הגופות לשכל ולנפש ואז יהיה בריה חדשה שיחדש הקדוש ברוך הוא את עולמו באותו זמן כענין שאמר הנביא (ישעיה סו כב) והארץ החדשה אשר אני עושה ומצאתי לי עזר ממה שאמרו במדרש (תנחומא לך לך ג) (בראשית יב ב) ואעשך לגוי גדול אמר לו הקדוש ברוך הוא הנני בורא לך בריה חדשה כד"א (שם א ז) ויעש אלהים את הרקיע ועוד יכלול כתנות עור כמו שדרשוהו ז"ל (ב"ר פ"ב ס"ו כט) כתנות אור כי אלפי"ן ועייני"ן מתחלפים והכונה שילביש הקדוש ברוך הוא הנפש והגוף יחד במיני מעלות²⁶³ האור העליון כמו שזכה משה ע"ה בהר מפסוק (שמות לג ד) ומשה יקח את

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

בו ו' שהוא האילן שנאמר בו ואלהי יעקב.
²⁶² עי' א כא (דרך השכל), לעיל ב ט, ולקמן ד ז, ששכל היא בחי' יצר הטוב, ועי' עוד ה ב.
 ועי' קידושין (פב ע"ב): תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר מימי לא ראיתי צבי קייץ וארי סבל ושועל חנוני והם מתפרנסים שלא בצער והם לא נבראו אלא לשמשני וכו', ועי' שם במהר"ל: וזכר ג' דברים כי באדם ג' דברים הגוף והנפש והשכל, ובכל שלשתן משמש האדם בהם לצורך חיותו, ואמר כי אין שלימות האדם במה שהוא משמש לצורך פרנסתו הן בגופו הן בנפשו הן בשכלו, וזה כי הארי יש לו גוף חזק כאשר נודע מענין הארי, והרי אין משמש בכח גופו שיש לו לצורך פרנסתו, וכנגד הכח הנפשי אמר שהצבי שיש בו כח נפשי שהרי יש בו מהירות התנועה מאוד שהוא כח נפשי, והרי אינו משמש בכח זה לצורך פרנסתו, ולפיכך אמר ולא ראיתי צבי קייץ, דהיינו שיהיה מתקן מזונותיו בקייץ, וצריך לזה כח תנועה להכניס את פירות הקייץ לבית, וכנגד השכל אמר לא ראיתי שועל חנוני, כי השועל הזה יש בו חכמה מכל חית השדה ואין משמש בכח זה לצורך פרנסתו להיות חנוני בעל משא ומתן.

²⁶³ עי' לעיל הערה 251.

האהל²⁶⁴ שדרשוהו רז"ל מלשון (איוב כט ג) בהלו נרו²⁶⁵ וזה לפירוש הראשון שפירשנו האדם ואשתו שיש בו רמז לנפש ולגוף בכל ענין הפרשה ועל זה אמר וילבישם ולא אמר כתנות עור ללבוש כי הוא יתברך המלביש אותם וממעלת המלביש תוכל להבין מעלת הלבוש והבן.

(ג כב) ויאמר ה' אלהים הן האדם הנה פֶּאֶחַד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וְרַע וְעֵתָהּ פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וְחַי לְעֹלָם:

עי' רמב"ן: והנהרות כנגד ארבע מחנות שבמרום²⁶⁶ ומשם ימשך כח המלכיות שבארץ כמו שכתוב (ישעיה כד כא) ועל צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה כך אמרו בבראשית רבה (פט"ז סי' ד) ארבעה ראשים אלו ד' מלכיות שם האחד פישון זה בכל וכו' והדברים הנקראים עץ החיים ועץ הדעת למעלה סודם נעלה ונשגב²⁶⁷.

והאדם הטא בפרי עץ הדעת תחתון ועליון כמעשה ובמחשבה ואם היה העץ טוב לאדם למאכל ונחמד אליו להשכיל למה מנעו ממנו והאלהים הוא הטוב והמטיב לא ימנע טוב

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁶⁴ עי' זהר (ח"א נב ע"ב): תא חזי מה כתיב בהו (שם לג ו) ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב דאתעבר מנייהו אינון מזינין (דאתחברו בהו) [דאתחגרו בה] בטורא דסיני בגין דלא ישלוט בהו ההוא חויה בישא כיון דאתעבר מנייהו מה כתיב (שם ז) ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה.

אמר רבי אלעזר מאי האי קרא לגבי האי אלא כיון דידע משה [דאתעברו] (דיתעבר) מנייהו דישראל אינון זינין עלאין אמר הא ודאי מכאן ולהלאה חויה בישא ייתי לדיירא בינייהו ואי יקום מקדשא הכא בינייהו יסתאב מיד ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה בגין דחמא משה דהא כדן ישלוט חויה בישא מה דלא הוה מקדמת דנא וקרא לו אהל מועד וכי לא הוה בקדמיתא אהל מועד אלא בקדמיתא אהל סתם השתא אהל מועד.

תרגום: בא וראה מה כתוב בהם, "ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב", שבטלו מהם אותם כלי זיין (שהתחברו בהם נ"א שהתחגרו בה) בהר סיני כדי שלא ישלוט בהם אותו נחש רע. כיון שבטלו מהם מה כתוב, "ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה".

אמר רבי אלעזר, מה הפסוק הזה שייך לזה, אלא כיון שידע משה שבטלו מישראל אותם כלי זיין עליונים, אמר, הרי ודאי מכאן והלאה נחש רע יבא לדור ביניהם, ואם יקום כאן מקדש ביניהם, יטמא. מיד, "ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה", כי ראה משה שהרי אז ישלוט נחש רע מה שלא היה מקודם לזה. "וקרא לו אהל מועד", וכי לא היה בהתחלה אהל מועד, אלא בהתחלה אהל סתם, וכעת אהל מועד.

²⁶⁵ עי' רש"י שבת דף פח ע"א ד"ה ומשה יקח - אותו עדי, לשון אחר את האהל, לשון בהלו נרו (איוב כט) והוא היה קירון עור פניו.

²⁶⁶ עי' תיקוני זהר (דף קא ע"א): ואית נהר לתתא דאיהו מטטרין דאתפרש לארבע סטרין דאינון מיכאל גבריא"ל נוריא"ל רפאל"ל שם האחד פישון הוא הסובב את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב וזהב איהו לצפון הה"ד (איוב ל"ז) מצפון זהב יאתה ורזא דמלה הולך אל צפון דא גבריא"ל ולבתר הולך אל דרום ודא גיחון דתמן מיכאל"ל הפוכא מלעילא דאמר קרא עליה הולך אל דרום בקדמיתא ולבתר סובב אל צפון סובב סובב לתרין סטרין דאינון מזרח ומערב דאינון חדקל ופרת דתמן אוריא"ל רפאל"ל.

תרגום: ויש נהר למטה שהיא מטטרין שנפרד לארבעה צדדים שהם מיכאל"ל גבריא"ל נוריא"ל רפאל"ל שם האחד פישון הוא הסובב את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב והזהב הוא לצפון זהו שכתוב מצפון זהב יאתה וסוד הדבר הולך אל צפון זה גבריא"ל ואחר כך הולך אל דרום וזה גיחון ששם מיכאל"ל ההפך מלמעלה שאמר עליו הכתוב הולך אל דרום בראשונה ואחר כך סובב אל צפון סובב סובב לשני צדדים שהם מזרח ומערב שהם חדקל ופרת ששם אוריא"ל רפאל"ל.

²⁶⁷ עי' תיקר"ז (קא ע"א): בראשית ברא אלהים את השמים עץ החיים ואת הארץ כל עץ נחמד למראה והארץ היתה תהו ובהו דא עץ הדעת טוב ורע.

וז"ל הגר"א שם: דאת השמים עה"ח ת"ת ואת הארץ צדיק וכמש"ל בריש תנ"א דנה"י הן דנוק' והוא שנצטוו עליו לאכול מכל עץ כו' כנ"ל דהארץ נתן לבני אדם אבל השמים שמים לה' (תהלים קטו טז).

ועי' ב"ר (פ"ב סי' ד): ר"ש בן לקיש פתר קריא בגליות והארץ היתה תהו זה גלות בבל שנאמר (ירמיה ד) ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו זה גלות מדי (אסתר ו) ויבהילו להביא את המן וחושך זה גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן שהיתה אומרת להם כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל על פני תהום זה גלות ממלכת הרשעה שאין להם חקר וכו'.

להולכים בתמים והנחיש אין בו היום נפש מדברת ואם היתה בו מתחילה היה מזכיר בקללתו שיאלם פיו²⁶⁸ כי היא היתה לו קללה נמרצת מכולן אבל כל אלה דברים כפולים הגלוי והחתום בהם אמת ובבראשית רבה (פמ"ז סי' ה) דבר אחר לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר (שמות ג יב) תעבדון את האלהים על ההר הזה הוא דכתיב (במדבר כה ב) תשמרו להקריב לי במועדו רמזו כי הקרבנות יצמיחו ויגדלו בעין החיים ועין הדעת וכל עצי גן עדן והם העבודה והשמירה בהם.

ע"י ר' בחיי: ועל דרך הקבלה הן האדם היה כמו (איוב א א) איש היה (שמות ג א) ומשה היה²⁶⁹ ומכאן רמז שאין אנחנו בראשונה ומטעם זה הזכירה התורה לידת הבנים בלשון ידיעה ודע זה.

ודעת רבי יהודה האומר כיחידו של עולם²⁷⁰ אפשר שירמזו לקו האמצעי שהוא כלול מזה ומזה²⁷¹ וזהו סוד הכתוב (שיר השירים ג י) עמודי עשה כסף רפידתו זהב²⁷² מרכבו ארגמן כלומר שהוא כלול במיני גווני אור ומכאן יתבאר סוד יצירת אדם המורכב משני יצרים וכלול מהם יצר הטוב ויצר הרע והם הם שאמרו חכמי האמת ע"ה שני מלאכי השרת מלוין

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

268 ע"י לעיל הערה 256.

269 ע"י זהר בראשית (טז ע"ב): יהי אור (בראשית א ג) כל מה דנפק ברזא דא נפק יהי על רזא דאבא ואימא דאיהו י"ה ולבתר אתהדר לנקודה קדמאה למהוי שירותא לאתפשטא למלה אחרא אור ויהי אור אור דכבר הוה אור דא רזא סתימא אתפשטותא דאתפשט ואתבקע מרזא דסתרא דאור עלאה סתימא.

תרגום: "יהי אור", כל מה שיצא בסוד זה יצא. "יהי" על סוד של אבא ואמא, שהוא י"ה, אחר כך חזר לנקודה הראשונה להיות ראשית להתפשט לדבר אחר, "אור". "ויהי אור", אור שכבר היה. אור זה סוד סתום, התפשטות שהתפשטה ונבקעה מסוד של סתר האור העליון הסתום. וע"י בהגר"א בתיק"ז (פט ע"ד): ר"ל "מה שהיה" בחכמה "כבר הוא" בכתר דנק' הוא וכו', וכן אין בבינה כ"א מה שהיה בחכמה וזהו "ואשר להיות" כו'.

270 ע"י ב"ר פכ"א סי' ה: דרש רבי פפוס הן האדם היה כאחד ממנו מלאכי השרת א"ל ר"ע דייך פפוס א"ל מה אתה מקיים הן האדם היה כאחד ממנו א"ל שנתן לו המקום לפניו שני דרכים דרך החיים ודרך המות ובירר לו דרך אחרת רבי יהודה בר סימון אמר כיחידו של עולם שנאמר (דברים ו) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד וכו'.

271 ע"י לעיל הערה 224, וע"י זהר (ח"ב קטז ע"א): יק"ב יחוד קדושה ב'רכה דקודשא בריך הוא ודא שכינתא דאיהי ברכה דקודשא בריך הוא מימיניה ואיהי קדושה משמאליה ואיהי יחודיה באמצעיתא וקודשא בריך הוא הכי סלקין אתווי דיליה יב"ק כגוונא דא הקב"ה בחושבון יב"ק.

תרגום: יק"ב יחוד קדושה ב'רכה של הקדוש ברוך הוא וזו השכינה שהיא ברכה של הקדוש ברוך הוא מימין והיא קדושה משמאלו והיא יחודו באמצע וכך עולות אותיותיו של הקדוש ברוך הוא יב"ק כמו זה הקב"ה בחשבון יב"ק.

ע"י זהר (ח"ג רטז ע"ב): חס"ד פח"ד אמ"ת דרגין דלת אבהן ואוקמוה רבנן האבות הן הן המרכבה וסלקין (ס"א נקודין) נהורין לחשבון יב"ק ואינון מלך מלך ימלך יהו"ה אה"ה אדנ"י סך הכל יב"ק: תרגום: חס"ד פח"ד אמ"ת, דרגות שלשת האבות, ופרשוה רבותינו האבות הן הן המרכבה, ועולים (נקודים) האורות לחשבון יב"ק, והם מלך מלך ימלך, יהו"ה אה"ה אדנ"י, סך הכל יב"ק.

וע"י תיק"ז (קמט ע"ב): עינא תלת גוונין דעינא אינון אה"ה יהו"ה אדנ"י כלל ופרט כלל ואינון יחודא ברכה קדושה וסימן יעננו ב"יום ק"ראנו דהכי סליק חושבון תלת שמהן אלין כחושבון יב"ק אה"ה כתר עלאה יהו"ה עמודא דאמצעיתא אדנ"י שכינתא תתאה.

תרגום: ג' צבעי הענין שהם אהיה, יהו"ה אדנ"י, כלל ופרט וכלל והם יחדו ברכה קדושה, וסימן יעננו ביום קראנו שכך עולה גימ' ג' שמות אלה כחשבון יב"ק, אה"ה כתר עליון, יהו"ה עמוד האמצעי, אדנ"י שכינה תחתונה.

ע"י פל"ח (ברכות ז): סוד יב"ק - יחוד, ברכה, קדושה. שהם כנגד ג' קצוות הראשונים, חסד הוא הברכה, וגבורה קדושה, ותפארת יחוד, ע"כ.

272 ע"י ז"ח (נא ע"א): והוא ההוא אפריון ועל דא כתיב אפריון עשה לו המלך שלמה דא תיקונין דעלמא עמודי עשה כסף דא אברהם רפידתו זהב דא יצחק מרכבו ארגמן דא יעקב כליל תרין סטרין דרכיב על כורסייא דאקרי אהבה זוטא.

תרגום: והוא אותו האפריון ועל זה כתוב (שיר ג) אפריון עשה לו המלך שלמה אלו תקוני העולם עמודי עשה כסף זה אברהם רפידתו זהב זה יצחק מרכבו ארגמן זה יעקב כולל שני הצדדים שרובכ על הכסא שנקרא אהבה קטנה.

לו לאדם אחד לימינו ואחד לשמאלו²⁷³.

(ג כד): ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשומר את דרך עץ החיים:

ע"ר בחיי: אחר שגרש אותו משם השכן באותו רוח שבו עץ החיים את הכרובים שהם מלאכי הבלה, ופחד אלהים אשר כנה ב"להט החרב"²⁷⁴ כדי שיהיו מחיצה מבודלת בין עץ החיים והאדם והסתכל איך אמר ואת להט החרב ולא אמר את חרב המתהפכת וידוע כי הלהט אין בו ממש אבל הוא מקרה נשוא בחרב והוא מפחיד כל המסתכל בו וכל רואיו יפחדו מן המיתה בראותם אותו והכונה כי הקדוש ברוך הוא שם סבות מונעות לאדם שלא ישיג עץ החיים כדי שלא תתבטל גזרתו ויתכן לפרש כי הכרובים הם מלאכים הממונים על ז' מדורי גיהנם וכן מיעוט כרובים שנים ועם הה"א הרי ז' ויהיה באור הכתוב את הכרובים הממונים על להט החרב המתהפכת כי להט הוא גיהנם שהרשעים מתהפכים בה כבשר בתוך קלחת וכן דרשו רז"ל להט זו גיהנם ומקום המשפט וכה"א (מלאכי ג יט) ולהט אותם וגו' וידוע כי המלאכים וגיהנם נבראו קודם לגן עדן שבארץ שהרי המלאכים וגיהנם נבראו ביום שני וגן עדן שבארץ ביום שלישי ויש כח ביד האדם לנצח אותם בקיום המצות ולא יהיו מחיצה בינו ובין עץ החיים כלל אבל יתקרב וחי לעולם²⁷⁵.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁷³ ע"י ז"ח (פד ע"ב): פתח רבי יודאי ואמר וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך מזוזות כתיב מאי טעמא אלא אשריהם ישראל שהם מצויינים תמיד במצות בשבתם ובלכתם בשכבם ובקומם דכתיב בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך ושיהיו ישראל מעוטרים בתורה ובמצות כדי שידבקו תמיד בהקב"ה דכתיב ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כלכם היום וכל הדבק בקונו אינו ניזוק לעולם.

ולא עד אלא ששני מלאכי השרת מלוין לו לאדם אחד בימינו ואחד בשמאלו דכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך ולא עוד אלא שאם תמיד מצוי במצוה כביכול שהקב"ה נעשה לו שומר שנאמר ה' שומרך

תרגום: פתח רבי יודאי ואמר (דברים ו) וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך מזוזות כתוב מה הטעם אלא אשריהם ישראל שהם מצוינים תמיד במצוות בשבתם ובלכתם בשכבם ובקומם נאמר בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך

ושיהיו ישראל מעטרים בתורה ובמצוות כדי שידבקו תמיד בקדוש ברוך הוא נאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום וכל הדבק בקונו אינו ניזוק לעולם

ולא עוד אלא ששני מלאכי השרת מלוין לו לאדם אחד בימינו ואחד בשמאלו נאמר (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך ולא עוד אלא שאם תמיד מצוי במצוה כביכול שהקדוש ברוך הוא נעשה לו שומר שנאמר (שם קכא) ה' שמרך.

²⁷⁴ ע"י זהר (ח"א נג ע"ב): ואת להט החרב המתהפכת (שם כד) כל אינון דשריין בקוזפי דינין על עלמא דמתהפכין לגוויין סגיאין בגין לאתפרעא מעלמא לזמנין גוברין לזמנין נשין לזמנין אשא מלהטא ולזמנין רוחין דלית מאן דקאים בהו וכל דא לשמור את דרך עץ החיים דלא יוסיפון לאבאשא כקדמיתא להט החרב אליו דמלהטאן אשא וקוסטירי על ראשיהון דרשיעיא וחייביא ומתהפכין גוויין לכמה זיינין לפום ארחייהו דבני נשא ועל דא להט כמה דאת אמר (מלאכי ג יט) ולהט אותם היום הבא וגו' והא אתמר החרב דא חרב ליה"ה כמה דאת אמר (ישעיה לד ו) חרב ליה"ה מלאה דם וגו' א"ר יהודה להט החרב (אפילו) כל אינון קסטריין דלתתא דמתהפכין מדיוקנא לדיוקנא כלהון ממנן על עלמא לאבאשא ולאסטאה לון לחייבי עלמא דעברין על פקודי דמאריהון:

תרגום: "ואת להט החרב המתהפכת". כל אלו השרויים בזורקי הדינים על העולם, שמתהפכים לצבעים רבים כדי להיפרע מהעולם. [והם] לפעמים אנשים ולפעמים נשים, לפעמים אש ליהטת ולפעמים רוחות שאין מי שיעמוד בהם. וכל זה לשמור את דרך עץ החיים שלא יוסיפו להרע כמקדם. "להט החרב", אלו שמלהטים אש ותלויים על ראשי הרשעים והחוטאים. והצבעים מתהפכים לכמה מינים [מזיקים] לפי דרכי בני האדם. ועל זה "להט" כמו שנאמר "ולהט אתם היום הבא וגו'", והרי נאמר. "החרב" זו חרב לה', כמו שנאמר "חרב לה' מלאה דם וגו'". אמר רבי יהודה, "להט החרב", (אפילו) כל אותם הממונים שלמטה שמתהפכים מןמות לדמות, כולם ממונים על העולם להרע ולהסטות את רשעי העולם שעוברים על מצוות רבונם.

²⁷⁵ ע"י זהר (ח"ב קטז ע"ב): ובגין חובין הוו מתלבשין באלין קליפין כגוונא דאדם דחובי אבהתהון בידיהון והאי איהו דאוקמוה מארי מתניתין כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם ובגין אלין קליפין דחובין אמר קרא (ישעיה נט ב) כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם ובגין אלין

עוד תדע ותשכיל ממוצא פסוק זה את הכרובים הם חיות הקדש כמו שכתוב (יהוקאל י כ) היא החיה אשר ראיתי וגו' ואדע כי כרובים המה וידוע כי יש לכל חיה וחיה י"ו פנים ד' לכל רוח מארבע רוחות העולם ממה שכתוב (שם א ו) וד' פנים לאחת יכלול לכל חיה וכן לכל פן ופן והרי הם י"ו פנים לכל חיה והכרובים הללו הם דבר המתלהט מן החרב המתהפכת זהו שאמר ואת להט החרב המתהפכת היא חיה של הקדוש ברוך הוא שיש לה י"ו פנים והיא מדת דינו ותן כל לבך איך קראן להט והוא דבר נשוא בחרב והחרב נשוא אותו כי כן חיות הקדש אף על פי שנראות נושאות הכבוד הכבוד נושא אותן²⁷⁶ וכבר ידעת כי רמוזות הן בארבע אותיות שבשם שהן ראשית השכלים²⁷⁷ והמעלה העשירית נרמז ביו"ד שבראשית השם והנשאר בשם כמנין הפנים שיש לכל החיה המגנינים עליו מפני החרב המתהפכת לי"ו פנים ונכרתו לנו בתורה שכתוב בה עץ חיים היא י"ו בריתות כנגדם י"ג בברית מילה ושלש בקבלת התורה ועמהם אנו נצולים מחרבו של הקדוש ברוך הוא²⁷⁸ מדת דינו של מעלה שעליה נאמר היא מתהלכת בין החיות²⁷⁹.

(ד ב): וְתִסְפָּף לְלִדְתָּ אֶת אָחִיו אֶת הַבֵּל וְיִהְיֶה הַבֵּל רַעֵה צֵאן וְקִין הָיָה עֶבֶד אֲדָמָה: ע"י ר' בחיי: וקין היה ראוי שיאמר ויהי קין עובד אדמה כשם שאמר ויהי הבל ומה שחלק ביניהם לפי שלא היה ענינם שוה אבל היו שני הפכים זה צדיק וזה רשע ומכאן יש ללמוד שהטוב והרע שרש אחד להם שכלו טוב שכן אדה"ר היה כלו טוב ויצאו ממנו אחד טוב ואחד רע ומטעם זה נוכל להשיג סימני היחוד בבריאת אדם ותולדותיו ומה אמר הכתוב (ישעיה מה ז) עושה שלום ובורא רע אני ה' עושה כל אלה הוצרך להוסיף כל אלה כדי שלא

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

קליפין קודשא בריך הוא מתכסיא בכמה גדפין דאתמר בהון (שם ו ב) בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו וגו'.

לעתיד לבא (שם ל כ) ולא יכנף עוד מוריך והיו עיניך רואות את מוריך דאתון בהאי עלמא דלית לכון קליפין ועורין אית לכון רשו לאסתכלא בבני עלמא ובני עלמא (ס"א לית) אית לון רשו לאסתכלא בכו ובגין דא עליכו אתמר דאתון חייין ועלמא דלכון עולם החיים אבל עלמא שפלא דא עולם המתים דכל אלהות דאומין דעלמא מבלעדי יהו"ה כלהון מתים

תרגום: ומשום החטאים היו מתלבשים בקלפות הללו כמו שאדם שחטאי אבותיהם בידיהם וזהו שבארו בעלי המשנה כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ומשום הקלפות הללו של החטאים אמר הכתוב (ישעיה נט) כי אם עונתיכם היו מבדלים בינכם לבין אלהיכם ובשביל הקלפות הללו הקדוש ברוך הוא מתכסה בכמה כנפים שבהם נאמר בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו וגו'.

לעתיד לבא (שם ל) ולא יכנף עוד מוריך והיו עיניך ראות את מוריך שאתם בעולם הזה שאין לכם קלפות ועורות יש לכם רשות להסתכל בבני העולם ולבני העולם (אין) יש רשות להסתכל בכם ולכן עליכם נאמר שאתם חיים ועולמכם הוא עולם החיים אבל העולם השפל הוא עולם המתים שכל אלהות של אומות העולם מבלעדי ה' כולם מתים.

וע"י תיקו"ז נו ע"ב.

²⁷⁶ ע"י ז"ח (מ ע"א): והיינו דכתיב ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם ובהנשא החיות כו' ינשאו האופנים ואי אופנים רבעיהם דחיות אצטריך למימר ובלכת האופנים אלא מכאן דחיות נטלין לדנטלין לון כגוונא דא ארון נטיל למאן דנטיל ליה כרסייא קדישא נטלת לחיות.

תרגום: וזהו נאמר ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם, ובהנשא החיות ינשאו האופנים, ואם האופנים רובצים החיות, היה צריך לומר ובלכת האופנים, אלא מכאן שהחיות נושאות את הנושאים אותם, כעין זה הוא הארון, הוא נושא את נושאו, וכסא הקדוש נושא את החיות.
²⁷⁷ ע"י לעיל א כו ור' בחיי שם.

²⁷⁸ ע"י תיקו"ז (פז ע"א): ועל דא אמר אדם קדמא קמי קודשא בריך הוא מי מציל בני מחרב המתהפכת אמר ליה חרבא דמילה כמה דאת אמר עשה לך חרבות צורים וחרבא דקודשא בריך הוא י"ו פיפיות לקבל מילה ופריעה ומציצה וי"ג בריתות שנכרתו עליה וכן אורייתא שזיב לבר נש מ"ו פיפות דחרבא כמה דאמר שלמה עץ חיים ה"א דסליק ל"ו.

תרגום: ועל כן אמר אדם הראשון לפני הקדוש ברוך הוא מי מציל בני מחרב המתהפכת אמר לו חרב המילה כמו שנאמר עשה לך חרבות צורים וחרבו של הקדוש ברוך הוא שש עשרה פיפיות כנגד מילה ופריעה ומציצה ושלש עשרה בריתות שנכרתו עליה וכן התורה מצילה את האדם משש עשרה פיפות החרב כמו שאמר שלמה עץ חיים ה"א שעולה לשש עשרה.

²⁷⁹ ע"י תיקו"ז (ד ע"ב): ושכינתא כלילא מכלהו עלה אתמר היא מתהלכת בין החיות.

יסתפק אדם בשתי רשויות בראותו בעולם מדות משתנות כי כלן משרש אחד ומפי עליון תצא הרעות והטוב וזהו שאמר אני ה' אני הוא האחד אשר הכל מאתי ועוד הוצרך לומר וקין היה לרמוז כבר היה והכונה על כחו וסבתו שהיה כבר קודם שנברא אדם והבן זה²⁸⁰.

(ד ג) וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרֵי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַה'.
 עי' ר' בחיי: ויש לך להתבונן מכאן על נפלאות הש"י איך הוא מדקדק בנתינת העונש והשכר כי לא ישא פני איש שלא יענישנו ולא יקפח את שכרו שלא יגמלנו שהרי הבל שנהרג ביום חמשים קבל שכרו ונתעלה משה לקבל התורה ביום חמשים²⁸¹ וקין שהרג ביום חמשים נתקלל בו ביום וכחו שהוא יצה"ר עתיד ליענש ולהתבטל מן העולם ביום חמשים דהקב"ה שכתוב בו (תהלים צ ד) כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול וגו' והכל מדה כנגד מדה ממנו יתברך שמו אשר בידו נפש כל חי ומענישם וגומלם כרצונו והכל משפט כי לו הפלס ומאזני משפט ומוזה התורה חמין בקרבן מנחה שיש בו רמז ל"צה"ר ואמר הכתוב בכ"מ (ויקרא ו י) לא תאפה חמין אבל ביום חמשים צוה בפירוש (שם כג יז) חמין תאפינה מפני שיום חמשים של עצרת הוא כנגד היובל הגדול אשר לעולם שיעקר יצה"ר ויאבד זכרו והבן זה.

(ד ה) וַאֲל קַיִן וְאֵל מְנַחְתּוֹ לֹא שָׁעָה וַיַּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו:
 עי' ר' בחיי: קין והבל ידעו סוד הקרבנות²⁸² והקריבו קרבן לשם המיוחד²⁸³ יתברך ועד עתה הזכיר הכתוב אלהים או ה' אלהים אבל עתה בענין הקרבן הזכיר השם המיוחד ואמר מנחה לה' וכאשר הקריבו שניהם מנחתו של הבל נתקבלה ושל קין לא נתקבלה או נסתפק קין בענין העונש והשכר והקב"ה ברר לו הענין כי כל העולם כלו מתנהג ע"פ העונש והשכר זהו שאמר לו.

(ד ז): הֲלוֹא אִם תִּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תִיטִיב לִפְתַּח חַטָּאת רַבִּין וְאֵלֶיךָ תִּשׁוּקְתּוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ:
 עי' ר' בחיי: הלא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב מעשיך שאת כלומר אשא פניך מלשון (במדבר ו כו) ישא ה' פניו אליך ואמר לו כן כנגד ויפלו פניו ואם לא תיטיב מעשיך לפתח הקבורה שלך תמצא החטא רובין כלומר תכף הפרדך מן העוה"ז תהיה נענש בעולם הנשמות או יהיה לפתח חטאת רובין²⁸⁴ רמז לדין חבוט הקבר ואליך תשוקתו של יצה"ר ואתה תמשל בו אם תרצה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

²⁸⁰ עי' לעיל הערה 269.

²⁸¹ עי' תיקו"ז (קכח ע"ב): אתמר ביה בשגם הוא בשר בשגם זה הבל דאיהו משה מתמן הוה והכי אוקמוהו קדמאין בשגם זה משה הבל אתקרי על שם ב' מן בראשית ל' לעיני כל ישראל ה' חמשה חומשי תורה דעתיד לאתייבא על ידיה ודא איהו הבל דאתמר ביה כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם.

תרגום: נאמר בו בשגם הוא בשר בשגם זה הבלש הוא משה שמשם היה וכאן בארנו הראשונים בשגם זה משה הבל נקרא על שם ב' מבראשית ל' לעיני כל ישראל ה' חמשה חומשי תורה שעתיד שינתן על ידו וזהו הבל שנאמר בו כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם.

וכן עי' שעה"כ דרושי חזרת העמידה פרק ה' שהבל הוא גלגול הראשון של משה.

²⁸² עי' לקמן פרשת נח הערה 375.

²⁸³ עי' לעיל הערה 204.

²⁸⁴ עי' זהר (ח"א לו ע"ב): מאי לפתח דא פתחא דלעילא דמניה נפקין דינין על עובדין בישינ דעלמא פתח כמה דאת פרעא מינך והוא זמין לאתפרעא מינך

תרגום: מה זה "לפתח", זהו פתח שלמעלה שממנו יוצאים דינים על מעשים רעים של העולם. "פתח" כמו שנאמר "פתחו לי שערי צדק", ולאותו פתח "חטאת רובין", זה מלאך המות, והוא עתיד להפרע ממך.

ביצר הטוב והוא שאמר שהמע"ה (קהלת ט טו) ומלט הוא את העיר בחכמתו²⁸⁵ והוא שאמר (שם יד-טו) עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים ומצא בה איש מסכן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו קרא גוף האדם עיר קטנה כי כן נקרא עולם קטן²⁸⁶ ואנשים בה מעט הם חכמת הגוף ונפש המתאוה וקראן מעט לפי שהתאוות רבות והשגתו אותן מעט ומלך גדול הוא יצה"ר שיש לו עוזרים הרבה והם כחות התאוות כמלך שרבו חיילותיו וסבב אותה על שם שהוא מקיף את הגוף מבית ומחוץ במחשבות רעות ובמעשים רעים והם המצודים הגדולים שבהם נכשל האדם איש מסכן חכם הוא היצר טוב והוא השכל²⁸⁷ וקראו מסכן לפי שעוזריו מועטים והכל כנגדו והכל שונאים אותו כענין שכתוב (משלי יט ז) כל אחי רש שנאוהו זהו שאמר (קהלת ט טו) ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא ואמר ג"כ (שם טו) וחכמת מסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים ומלט הוא את העיר בחכמתו הוא היצר הטוב והוא השכל שעם היות יצה"ר מלך גדול ויש לו עוזרים הרבה כיון שאין עקר פעולותיו כי אם לאמת השקר ולשקר האמת הנה נפילתו קרובה ביד המסכן החכם לפי שמעט מן האמת ינצח הרבה מן השקר כשם שמעט מן האור ינצח הרבה מן החשך זהו ומלט הוא את העיר בחכמתו.

(ד יב) כי תעבד את האדמה לא תספ תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ:
 עי' ר' בחיי: קול דמי אחיך דרשו רז"ל (סנהדרין לו ע"א) דמו ודם זרעיותיו והמדרש הזה רומז לתחיית המתים שכיון שמת לא היו התולדות בכחו והיכן הוא דם זרעיותיו אבל הענין רומז לתחיית המתים בסוף או ירמוז דם זרעיותיו אל הענין הנודע בקבלה אשר עליו אמר הכתוב בשת תחת הבל²⁸⁸ והנה ענינו של קין מדה כנגד מדה הוא השב להכרית זרע אחיו ונכרת הוא וזרעו במבול.

(ד יג) ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא:
 עי' רמב"ן: והענין שאמר לפניו הנה חטאי גדול והרבית עלי עונש אבל שמרני שלא אענש יותר ממה שחייבת אותי כי בעבור שאהיה נע ונד ולא אבנה לי בית וגדרות בשום מקום

סח מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁸⁵ עי' ז"ח (פ ע"ב): רבי חסדאי פתח עיר קטנה ואנשים בה מעט עיר קטנה כך אמר רבי יוסי משמיה דרבי יצחק עיר קטנה דא גופו של אדם ואנשים בה מעט אלו האברים ובא אליה מלך גדול זה יצר הרע שהוא מלך זקן וכסיל ובני אדם ג"כ משועבדים תחתיו והוא מלך עליהם ומצא בה איש מסכן חכם זה יצר טוב שהוא מסכן ואין מאזין לו חכם שהוא מחכים למאזין לו להנצל מעונשה של גיהנם.

ומלט הוא את העיר בחכמתו זו נשמתו של אדם שלא תחטא לפני בוראה ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא אין זוכר אותו וישוב האדם לחטוא בההוא יצר הרע.

תרגום: רבי חסדאי פתח (קהלת ט) עיר קטנה ואנשים בה מעט עיר קטנה כך אמר רבי יוסי משמו של רבי יצחק עיר קטנה זה גופו של אדם ואנשים בה מעט אלו האיברים ובא אליה מלך גדול זה יצר הרע שהוא מלך זקן וכסיל ובני אדם גם כן משועבדים תחתיו והוא מלך עליהם ומצא בה איש מסכן חכם זה יצר טוב שהוא מסכן ואין מאזין לו חכם שהוא מחכים למאזין לו להנצל מעונשה של גיהנם

ומלט הוא את העיר בחכמתו זו נשמתו של אדם שלא תחטא לפני בוראה ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא אין זוכר אותו וישוב האדם לחטא באותו יצר הרע

²⁸⁶ עי' לקמן פרשת צו הערה 1643.

²⁸⁷ עי' לעיל ב ט, ועי' לעיל הערה 262.

²⁸⁸ עי' זהר (ח"א דף נד ע"ב): בתר מאה ותלתין שנין אתלבש אדם בקינויא ואתחבר באתתיה ואוליד בר וקרא שמיה ש"ת רזא דסופא דאתוון בקיטרי גליפן רבי יהודה אמר רזא דרוחא דאתאביד דאתלבש בגופא (דארעא) אחרא בעלמא הה"ד (בראשית ד כה) כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל.

תרגום: אחר מאה ושלושים שנים התלבש אדם בקנאה והתחבר באשתו, והוליד בן וקרא שמו ש"ת, סוד של סוף האותיות בקשרים חקוקים. רבי יהודה אמר, סוד של רוח שאובדת שמתלבשת בגוף (של הארץ) אחר בעולם, זהו שכתוב "כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל".

יהרגוני החיות כי סר צלך מעלי הודה כי האדם איננו נשגב ונמלט בכחו רק בשמירת עליון עליו²⁸⁹.

(טז) ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן;
 ע' רמב"ן: ומעם וישב בארץ נוד – שלא הלך בכל העולם אבל באותה הארץ ישב נודד תמיד לא ינוח במקום ממנה כלל ונקראת ארץ נוד על שמו לעולם²⁹⁰.

(ד כב) וצלה גם הוא ילדה את תובל קין לטש כל הרש נחשת וברזל ואחות תובל קין נעמה:

ע' ר' בחיי: ואחות תובל קין נעמה דרשו רבותינו ז"ל (ב"ר פכ"ג סי' ד) אשתו של נח היתה ונקראת כן על שם שהיו מעשיה נאים ונעימים ויש אומרים שהיא היתה אשת אשמדון אם אשמדאי והשדים נולדו ממנה וד' נשים היו אמות השדים לילית ונעמה ואגרת ומחלת²⁹¹ ויש לכל אחת ואחת מהן מחנות וכתות של רוח הטומאה אין מהם מספר ואומרים כי כל אחת מושלת בתקופה אחת מארבע תקופות שבשנה ומתקבצות בהר נשפה קרוב להרי חשך²⁹² וכל אחת מושלת בתקופתה משעת שקיעת החמה עד חצות לילה הן וכל מחנותיהן

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁸⁹ ע' זהר (ח"א לו ע"ב): א"ר אלעזר בשעתא דחב קין הוה מסתפי בגין דחמא קמיה זיני משריין מזיינין ואתיין לקטלא ליה וכד אהדר בתשובה מאי קאמר (בראשית ד יד) הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר מאי מפניך אסתר אלא אהא סתיר מבניינא דילי רבי אבא אמר כמה דאת אמר (תהלים כב כה) ולא הסתיר פניו ממנו (שמות ג ו) ויסתר משה פניו ועל דא ומפניך אסתר מאינן פנים דילך אהא נסתר דלא ישגחון בי ועל דא והיה כל מוצאי יהרגני:
 תרגום: אמר רבי אלעזר, בשעה שחטא קין היה פוחד, בגלל שראה לפניו מיני מחנות מזויינים ובאים להרוג אותו, וכשחזר בתשובה מה אמר, "הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר".
 מה זה "מפניך אסתר", אלא אהיה נסתר מהבנין שלי. רבי אבא אמר, כמו שנאמר "ולא הסתיר פניו ממנו", "ויסתר משה פניו", ועל זה "ומפניך אסתר", מאותם הפנים שלך אהיה נסתר שלא ישגחו בי, ועל זה "והיה כל מוצאי יהרגני".

²⁹⁰ ע' זהר (ח"א נד ע"ב): כיון דאמר קין גדול עוני מנשא (בראשית ד יג) מחל ליה קב"ה פלגו מעונשיה בגין דגזר עליה בקדמיתא ואמר ליה נע ונד תהיה בארץ והשתא אשתאר בנוד בלחודוי הה"ד (בראשית ד טז) ויצא קין מלפני יהו"ה וגו' כלומר דכד נפק מן קדם יהו"ה הוה בגין למהוי נד בארעא ולא נע

תרגום: כיון שאמר קין "גדול עוני מנשוא", מחל לו הקדוש ברוך הוא חצי מעונשו, משום שגזר עליו בהתחלה ואמר לו "נע ונד תהיה בארץ", ועכשיו נשאר בנוד בלבדו. זהו שכתוב "ויצא קין מלפני ה' וגו'", כלומר שכשיצא מלפני ה' היה בשביל להיות נד בארץ ולא נע.

²⁹¹ ע' זהר (ח"א דף נה ע"א): רבי יצחק אמר אינון בני האלהים עזא ועזאל טעו בתרה רבי שמעון אמר אמן של שדים הות דמסטרא דקין נפקת והיא אתמנת על ליליא (עם לילית) באסכרה דרביי אמר ליה רבי אבא והא אמר מר דהיא אתמנת [לחייבא] בבני נשא א"ל הכי הוא ודאי דהא איהא אתיית וחייכאת בהו בבני נשא ולזמנין דאולידת רוחין בעלמא מנייהו ועד כען איהי קיימת לחייכא בהו בבני נשא א"ל רבי אבא והא אינון מתין כבני נשא מאי טעמא איהי קיימת עד השתא א"ל הכי הוא אבל לילית ונעמה ואגרת בת מחלת דנפקן מסטרא דלהון כלהו קיימות עד דיבער קב"ה רוח מסאבא מעלמא דכתיב (זכריה יג ב) ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ.

תרגום: רבי יצחק אמר, אותם בני האלהים עזא ועזאל טעו אחריה. רבי שמעון אמר, אמם של השדים היתה שיצאה מצדו של קין, והיא התמנתה על הלילה (עם לילית) באסכרה של תינוקות. אמר לו רבי אבא, והרי אמר מר שהיא התמנתה לצחק בבני אדם. אמר לו, כך הוא ודאי, שהרי היא באה ומצחקת בהם בבני אדם, ולפעמים מולידה רוחות בעולם מהם, ועד עכשיו היא עומדת לצחק בבני אדם. אמר לו רבי אבא, והרי הם מתים בבני אדם, למה היא עומדת עד עכשיו. אמר לו, כך זה, אבל לילית ונעמה ואגרת בת מחלת שיצאו מהצד שלהם, כולן קיימות עד שיבער הקדוש ברוך הוא רוח הטומאה מן העולם, שכתוב "ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ".

²⁹² ע' זהר (ח"ג קצו ע"א): אשר הלך חשכים ואין נגה לו וכי בגין דלא אתא לצלויי הלך חשכים אלא אוקמוה אבל עד לא יתכנשון ישראל לבתי כנסיות לצלאה סטרא אחרא קיימא וסגיר כל נהורין עלאין דלא יתפשטון ויפקון על עלמין ותלת זמנין ביומא אזלי סטר אחרא דכר ונוקבא ומשטטין בעלמא וההוא עידן אתקן לצלותא בגין דלא הוי תמן קטרוגא כלל וכדין איהו עידן לצלותא בגין דאינון אזלי למשטטא בטורי חשוך והו נשפה כדין פתיחין כוי נהורין עלאין ונפקי ושריאן על בתי כנסיות ברישיהון דאינון דצלאן צלותין ומתפלגן נהורין על רישייהו

ועל כלן משל שלמה וקרא אותם עבדים ושפחות²⁹³ שהיה משתמש בהם כרצונו ור' נשים אלו נשיו של שרו של עשו הן ודוגמתו נשא עשו ד' נשים כדמפורש בתורה וגם רבותינו ז"ל האריכו במדרש (ב"ר פכ"ד סי' ו) בענין אדם הראשון שכל אותן ק"ל שנה שהיה נוזף בחטאו שהוליד רוחין ושדין ולילין ומזיקין וזאת מעלה ושלמות במין האדם שממנו הרוחניים שבגלגלי היסודות גם ממנו יש רוחנים שכליים במרום והבן זה²⁹⁴.

(ד כה) וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו שת כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין:

ע"י ר' בחיי: הסתכל אמרו זרע אחר תחת הבל כי היה זרע אחר תחת זרע שנזרע ממנו הבל אילו לא נהרג הבל לא נולד שת וזהו תחת הבל במקומו ממש ולא אמר הכתוב נפש תחת נפש שאלו אמר כן לא היה תחת הבל ממש²⁹⁵ וכבר ידעת כי כל עניני מעשה בראשית הם חכמות ומזה הוצרכו חכמי האמת להוציא מן הפרשה הזאת רמז על משה רבינו ע"ה הוא

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

וקב"ה שאיל על ההוא דלא אשתכח תמן ואמר חבל על פלניא דהוה רגיל הכא והשתא דהלך חשכים ואתעבר מקמי נהורין והלך לשטטא בטוריא בעלמא ונפק מההוא נגה נהורא דנהיר ולית (ליה) ביה חולקא אין נגה לו כמה דאתפליג ושריא על אחרנין דתמן כמה טבין אתאבידו מניה (אין נגה לו השתא דהלך חשכים) ואלו הוה תמן יבטח בשם יי' בכללא דעבד קדמאה וישען באלהיו ברזא דעבד תניינא

תרגום: "אשר הלך חשכים ואין נוגה לו", וכי משום שלא בא להתפלל הלך חשכים, אלא פרשוה, אבל עד שלא יתכנסו ישראל לבתי כנסיות להתפלל, הצד האחר עומד וסוגר כל האורות העליונים שלא יתפשטו ויצאו על העולם, ושלש פעמים ביום הולכים צד האחר, זכר ונקבה, ומשוטטים בעולם, ואותו זמן נתקן לתפלה, משום שאין שם קטרוג כלל.

ואז הוא זמן לתפלה, משום שהם הולכים לשוטט בהרי החושך, והר נשפה, אז נפתחים חלונות אורות עליונים ויוצאים ושורים על בתי כנסיות, בראש של אלו שמתפללים תפלות, ומתחלקים אורות על ראשיהם, והקדוש ברוך הוא שואל על אותו שלא נמצא שם ואומר, חבל על פלוני שהיה רגיל כאן וכעת שהלך חשכים ועבר מלפני האורות והלך לשוטט בהרי העולם, ויצא מאותו נוגה אור שמאיר, ואין (לו) בו חלק, "אין נגה לו", כמו שמתחלק ושורה על האחרים ששם כמה טובות אבדו ממנו, (אין נוגה לו, כעת שהלך חשכים) ואלו היה שם "יבטח בשם ה'", בכלל העבד הראשון וישען באלהיו, בסוד העבד השני.

²⁹³ ע"י זהר (ח"ג רלה ע"א): ושמרים דכלא נטיל טחול ומשריין דיליה דאינון עבדים ושפחות דאמר עלייהו שלמה קניתי לי עבדים ושפחות.

תרגום: ואת השמרים של הכל נוטל הטחול והמחנות שלו, שהם עבדים ושפחות שאמר עליהם שלמה "קניתי לי עבדים ושפחות".

²⁹⁴ ע"י זהר (ח"ג קיא ע"א): ואי תימא דהא אחוה דשם ויפת הוה אמאי לא הוה הכי כוותייהו והכי מזרעא דחם הוה אליעזר עבד דאברהם אמאי לא הוה כותיה דנפק צדיק וקב"ה אודי בברכתיה כד בריך ליה לבן אלא ודאי הכא ברזא דגלגולא גולל אור מפני חשך עבדא דאברהם דנפק מחשך ודא זרעא דחם דיו לעבד להיות כרבו דאיהו אברהם דנפק מתרח עובד כו"ם וחשך מפני אור דא ישמעאל דנפק מאברהם ועשו מיצחק.

ורזא תערובת טפין באתר דלאו דיליה גרים דא מאן דעריב טפה דיליה בשפחה מחלת בת ישמעאל או בבת אל נכר דאינון רע חשך וטפה דיליה טוב אור וירא אלהים את האור כי טוב מערב טוב עם רע עבר על מימרא דמאריה דאמר ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו קב"ה בהוא דערב (רב) ארכיב ליה ואייתי ליה בגלגולא לקבלא עונשיה חזר בתיובתא אשתדל באורייתא ואפריש טוב מרע דאינון אסור והתר טומאה וטהרה כשר ופסול בדא אתפרש רע מטוב.

תרגום: ואם תאמר שהיא אחיהם של שם ויפת היה, למה לא היה כך כמותם, וכן מהזרע של חם היה אליעזר עבד אברהם, למה לא היה כמותו, שיצא צדיק, והקדוש ברוך הוא הודה בברכתו כשברך אותו לבן. אלא ודאי כאן בסוד הגלגול, גולל אור מפני חשך, עבד אברהם שיצא מהחשך, וזה הזרע של חם, דיו לעבד להיות כרבו, שהוא אברהם, שיצא מתרח, עובד כו"ם. וחשך מפני אור, זה ישמעאל, שיצא מאברהם ועשו מיצחק.

וסוד תערובת טפות במקום שאינו שלו גרם את זה, מי שמערב טפה שלו בשפחה מחלת בת ישמעאל, או בבת אל נכר, שהם רע חשך, והטפה שלו טוב אור "וירא אלהים את האור כי טוב", מערב טוב עם רע, עובר על מאמר רבונו שאמר "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו" הקדוש ברוך הוא מרכיב אותו באותו שערב (רב), ומביאו בגלגול לקבל ענשו, אם חזר בתשובה התעסק בתורה והפריד טוב מרע, שהם אסור והיתר, טומאה וטהרה, כשר ופסול, בזה נפרד הרע מהטוב.

²⁹⁵ ע"י לעיל הערה 288.

שדרשו ז"ל (ב"ר פכ"ו סי' 296) בשג"ם זה משה והיו ימיו מאה ועשרים שנה כי כן היו שנותיו מלת משה בעצמה כוללת שלשתן הבל שת משה²⁹⁷ והבן זה ויחס הזרע הזה להש"י לפי שהיה הבל גם שת בדמותו וצלמו של אדם הנעשה בצלם אלהים וע"כ הזכיר בו שם אלהים ובאמרו כי הרגו קין באר כי לא נהיה שת לולי שהרגו קין להבל.

(ה א - ב) זֶה סֵפֶר תּוֹלְדוֹת אָדָם בְּיוֹם בְּרָא אֱלֹהִים אָדָם בְּדִמוֹת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ: וְכָר וַיְנַקְּבֵה בְרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָם:
 ע"י רמב"ן: וכתב רבינו שרירא הגאון שמסרו חכמים אחד לחברו הכרת פנים וסודרי שרמוטין מקצתן אמורים בסדר פסוק זה ספר תולדות אדם ומקצתן בסדר פסוק של אחריו זכר ונקבה בראם ואין מוסרים סתרי תורה ורוזין אלא למי שרואין בו סימנין שראוי לכך אלו דברי הגאון ולא זכינו בהם²⁹⁸.

ע"י ר' בחיי: זה ספר תולדות אדם פי' הרמב"ן ז"ל כי ירמוז לכל התורה כלה כי כל התורה כלה ספר תולדות אדם שאם לא כן למה אמר ספר והיה לו לומר אלה תולדות אדם כלשון (בראשית כה יב) ואלה תולדות ישמעאל (שם יט) ואלה תולדות יצחק ע"כ ויתכן לומר במלת ספר שהיא החכמה והוא מלשון ספר²⁹⁹ וספור הנזכר בספר יצירה (פ"א מ"א³⁰⁰) שהם שמות אל החכמה העליונה ויגיד הכתוב זה ספר שהיתה החכמה ראויה שתהיה תולדותיו של אדם כי אין בניו של אדם הגופיים תולדותיו העקריים כי אם ספר החכמה שהרי אפשר לעולם שיתישב ע"י אחרים וכמו שאמר בן עזאי (יבמות סג ע"ב) ומה אעשה ונפשי חשקה בתורה³⁰¹

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁹⁶ ז"ל: א"ר חנינא בר פפא אפי' נח שנשתייר מהם לא שהיה כדי אלא שצפה הקב"ה שמשה עתיד לעמוד ממנו שנאמר בשגם זה משה דחושבניה דדין הוא חושבניה דדין רבנן מייתו לה מהכא והיו ימיו מאה ועשרים שנה ומשה חי מאה ועשרים שנה.
²⁹⁷ ע"י תיקור"ז (קלה ע"א): (והא קהלת אמר (קהלת ח') יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים הכא אתגלי צדיק ורע לו רשע וטוב לו אית הבל ואית הבל ועלייהו אתמר (קהלת י ב) לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו) בשגם זה הבל והא אוקמוהו בשגם זה משה משה זה שת ואיהו שם ואיהו הבל והן כל אלה יפעל א"ל פעמים שלש עם גבר (איוב לג כט).

תרגום: והרי קהלת אמר יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים כאן התגלה צדיק ורע לו רשע וטוב לו יש הבל ויש הבל ועליהם נאמר לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו בשגם זה הבל והרי פרשוהו בשגם זה משה משה זה שת והוא שם והוא הבל והן כל אלה יפעל א"ל פעמים שלוש עם גבר.

ע"י ספר הפליאה (עמוד תרל): אם תכתוב מש"ה ש"ת הבל ר"ת מש"ה שנתגלגל מהם ובא לעולם.
²⁹⁸ ע"י זהר (ח"ב דף ע ע"ב): תו זה ספר תולדות אדם לדיוקנין ברזי דדיוקנין דבר נש לאשתמודעא באינון תולדות דבר נש דיוקנא דרזין דבר נש בשערא במצחא בעיינין באנפין בשפוון ובשרטוטי ידן ובאודנין באלין שבע בני נשא אשתמודען.

תרגום: עוד זה ספר תולדות האדם לדמויות בסודות של דמויות של אדם להיות ניכר באותם התולדות אדם דמות סודות האדם בשערות במצח בעינים בפנים בשפתים ובשרטוטי הידים ובאזנים באלו השבע ניכרים אדם.

²⁹⁹ ע"י לעיל (א ב), ונדצ"ל ספר וספר וספור.
³⁰⁰ (פ"א מ"א) בשלשים ושתים נתיבות פליאות חכמה חקק י"ה יהו"ה צבאות אלקי ישראל אלקים חיים ומלך עולם אל שדי רחום וחנון רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש הוא, וברא את עולמו בשלשה ספרים בספר וספר וספור.

³⁰¹ ע"י תיקור"ז (ל ע"ב): זכאה איהו מאן דנטיר ברית מילה ואורייתא דאיהו עמודא דאמצעיתא דתרוויהו מגינין עליה חד בעלמא דא וחד בעלמא דאתי
 תרגום: אשרי הוא מי ששומר ברית מילה והתורה שהיא העמוד האמצעי, ששניהם מגנים עליו, אחד בעולם הזה, ואחד בעולם הבא.

ע"י גר"א בתיקור"ז (מז ע"א): והענין כי בנים נק' מצד הגופים, ותלמידים נק' בנים מצד החכמה שהוליד להם, והוא רוח הפנימי דבהן. והן ברית הלשון והמעור, ששניהם הם דעת המוליד, אלא שזה מוליד בגופני הזרע שהוא גופני מוליד בגופני, והדבור שהוא רוחני מוליד רוחני. ומכאן כמה כח הדיבור שמוליד בנים רוחנים. וז"ש (ערכין טו ע"א) נמצא האומר בפיו כו', וכן (ב"מ לג ע"א) כבוד רבו קודם לאביו.

אפשר לעולם שיתקיים ע"י אחרים ובאר הכתוב עוד כי ספר זה שהוא החכמה ראוי הוא שיתיחס אל האדם לפי שבדמות אלהים עשה אותו³⁰² ואימתי עשה אותו ביום ברא אלהים אדם והבן זה למה הוצרך להזכיר אדם שני פעמים.

(ה ב): זָכַר וּנְקָבָה בְּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָה:
ע"י ר' בחיי: זכר ונקבה בראם הנפש והשכל³⁰³ כי הם העקר בלמוד החכמה כי הגוף אינו נחשב לכלום אבל הוא כלי להם.

ויברך אותם ברכם ברבוי ותוספת חכמה ויקרא את שמם אדם כי אין האדם נקרא אדם רק בסבת הנפש והשכל שאלמלא הם נמשל כבהמות נדמה ואחר שהיה בצלם אלהים היה לו להוליד בצלמו ובדמותו וכן עשה כי הוליד השכל והחכמה אשר כנהו בשת לפי שהשכל עקר ויסוד הכל מלשון (יומא נג ע"ב) אבן שתיה כשם שהיה שת בנו עקר כל התולדות וראש לכל הצדיקים³⁰⁴.

ועוד נראה לומר זה ספר תולדות אדם כי הכונה על שת שיוזכר בפרשה ולפי שב' הבנים שהיו לו האחד נהרג והב' נתקלל ונתקיים זרעו בשת אמר עליו זה ספר תולדות אדם כי הוא לבדו תולדותיו החשובים ואף על פי שכבר הגיד הכתוב עד עתה תולדות רבות לקין לא היו תולדותיו של אדם כי אם תולדות חוה מרוכב הנחש הוא סמאל³⁰⁵ והם הנוך ועירד ולמך ומדם התומים בשם אל כשמות המלאכים והם מחוייאל ומתושאל ועל תולדות אלה של קין אמר הכתוב ויראו בני האלהים את בנות האדם כי היו בני האלהים לא בני אדה"ר וע"ז

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

³⁰² ע"י זהר (ח"א דף לז ע"א): תלת ספרין פתיחן ברה"ח חד צדיקים גמורים וכו' ספר עלאה דהא מניה נפק כלא נפיק מניה כתיבה ספר אמצעיתא כלא דעילא ותתא וספר דאיהו כלא דלעילא ותתא ואחיד לכל סטרין רזא דתורהו (ואחיד לכל סטרין רזא דאדם קדמאה ספר תליתאה דאקרי [נ"א ואקרי] תורה) שבכתב אדם קדמאה ספר דאקרי תולדות אדם ודא איהו צדיקים גמורים הה"ד (בראשית ה א) זה ספר [תולדות אדם דא צדיק והאי ודאין] (ודא צדיק) דעביד תולדות ביום ברא אלה"ם אדם בדמות אלה"ם דהא ודאי כדין אתתקן כלא לעילא ותתא ואתקיימו בדוגמא חדא זכר ונקבה בראם (שם ב) סתם חד [אתכליל בחד] (כלל חד)

תרגום: שלשה ספרים נפתחים בראש השנה, אחד של צדיקים גמורים וכו', ספר עליון שהרי ממנו יוצא הכל, ממנו יוצאת כתיבה. ספר אמצעי כללות של מעלה ומטה, (ספר שהוא כללות שלמעלה ולמטה, ואוחז לכל הצדדים סוד וכו') (ואוחז לכל הצדדים, סוד של אדם הראשון, ספר שלישי שנקרא (ונקרא) תורה) שתורה שבכתב אדם הראשון, ספר (שלישי) שנקרא "תולדת אדם", וזהו של צדיקים גמורים, זהו שכתוב "זה ספר תולדות אדם", זה צדיק ודאי שעושה תולדות. "ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים", שהרי ודאי אז נתקן הכל למעלה ולמטה, והתקיימו בדוגמא אחת. "זכר ונקבה בראם" סתם אחד נכלל בשני.

³⁰³ ע"י לעיל ג כא, וע"י לעיל הערה 262.

³⁰⁴ ע"י תיקוני זהר (קכט ע"ב): שת מתמן הושתת עלמא ובגין דא כי שת לי אלה"ם זרע אחר תחת הבל דאתמר ביה בשגם זה הבל ואיוב עליה אמר מי שת בטוחות חכמה חכמה מ"ם עליונים מתמן אתמשך ובגין דא כי מן המים משיתהו ש' תלת אבהן ודא מ"ש מן משה ה' שכינתא תתאה הבל ה' ל"ב

תרגום: שת משם השתת העולם ומשום זה כי שת לי אלה"ם זרע אחר תחת הבל שנאמר בו בשגם זה הבל ואיוב אמר עליו מי שת בטוחות חכמה חכמה מ"ם עליונים משם נמשך ומשום זה כי מן המים משיתהו ש שלשת האבות וזה מ"ש מן משה ה' שכינה התחתונה הבל ה' ל"ב ועי"ש (קלז ע"א): וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו ש"ת (בראשית ד כה) סיומא דאלפא ביתא ועליה אמר איוב (איוב לח) מי שת בטוחות חכמה מאי חכמה דא דחסר מניה ' דבה הוה שית דאיהו ברא שית ואיהו ראשית והוה אתמר ביה מגיד מראשית אחרית (ישעיה מו י) הוה משמש שת באתר דהבל ובגין דחסר מניה ' אתקרי אחר בגין דכד חב אדם פרח מניה ' ועבד שת בלא ' דאיהי חכמה.

תרגום: וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו ש"ת הסיום של אלפא ביתא ועליו אמר איוב מי שת בטוחות חכמה מה החכמה זו שחסר ממונה ' שבה היה שית שהוא ברא שית והוא ראשית והיה נאמר בו מגיד מראשית אחרית היה משמש שת במקום הבל ומשום שחסר ממנו ' נקרא אחר משום שכאשר חטא אדם פרחה ממנו ' ועשה את שת בלי ' שהיא חכמה.
³⁰⁵ ע"י לעיל הערה 256.

דרשו רז"ל (ב"ר פכ"ד סי' ו) זה ספר תולדות אדם אלו תולדות אדם ואין הראשונים תולדות אדם ומה הן אלוהות כי לכך קראן אלוהות לפי שכולן נולדו מקין שנולד מחוה מכה אל נכר³⁰⁶ והבן זה.

ובמדרש זה ספר תולדות אדם ביום ברא אלהים אדם למדך שכיון שנברא אדם העמיד תולדות זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם מכאן שהאשה נ"כ נקראת אדם כי היא מכלל המין האנושי ויש לה עקר גדול וכן כתוב בפירוש (ישעיה מד יג) כתפארת אדם לשבת בית ויש לך לקנות לב במלות זכר ונקבה בראם כי כן כתוב ויצר ה' אלהים וכתוב (דברי הימים א' ד כג) המה היוצרים כי נשמת הזכר מן הזכר ונשמת הנקבה מן הנקבה וממעם זה נזדווג לה נחש לחוה ולא לאדם לפי שנשמתה מן המדה המקבלת מצפון שהוא השמאל וזה שתמצא בספר הבהיר בסופו אמר הנחש הואיל ונשמתה מצד צפון אסיתנה מהרה³⁰⁷.

(ה ד): ויהיו ימי אדם אחריו הולידו את ששת שמנה מאת שנה ויולד בנים ובנות: ע"י רמב"ן: הסבה באריכות ימיהם כי אדם הראשון מעשה ידיו של הקדוש ברוך הוא נעשה בתכלית השלימות בנוי בכח בקומה וגם אחרי שנקנס עליו שיהיה בן מות היה בטבעו לחיות זמן רב וכאשר בא המבול על הארץ נתקלקל עליהם האויר³⁰⁸ והלכו ימותם הלך וחסור כי עד המבול היו ימיהם בארך ההוא ויש מהם שחיו יותר מאדם ושם שנולד קודם המבול היה שש מאות הועיל לו החווק שנולד בו והזיק לו האויר שנתקלקל ובניו הנולדים אחר המבול נתקצרו ימותם וישבו לארבע מאות.

(ה כג) ויהי כל ימי תנוך חמש ושישים שנה ושלוש מאות שנה: ע"י ר' בחיי: שס"ה שנים כמנין ימות החמה לא פחות ולא יותר כי הצדיק הזה ידע והשיג מהלך השמש וכחותיו העצומים והכיר בחכמתו כי יש סבה עליונה על הכל ונדבק בה וכבר

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

³⁰⁶ ע"י זהר (ח"ב דף מ ע"א): וקרינן להו יצר הרע, רשותא אחרא, אל נכר, אלהים אחרים. ³⁰⁷ קצט. נשמת נקבה מן הנקבה ונשמת זכר מן הזכר, והיינו דקאזיל נחש בתרה דחוה, אמר הואיל ונשמתה מצד צפון. אסיתנה מהרה, ומאי הסתה הוה בה, משום דבא עליה: ³⁰⁸ ע"י זהר (ח"א לו ע"ב): ויאמר יהו"ה לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר וגו' (בראשית ו ג) [חסר] רבי אחא אמר בההוא זמנא הוה ההוא נהרא דנגיד ונפיק אפיק רוחא עלאה מאילנא דחיי ואריק באילנא דשריאי ביה מותא (מאילנא דמותא) [ואתמשכן רוחין בגווייהו דבני נשא (יומין) (זמנין) סגיאין עד דסלקו בישיין ואתעתדו לפתח כדן אסתלק רוחא עלאה מההוא אילנא בשעתא דפרח נשמתין ובבניו (מבני) נשא הה"ד (בראשית ו ג) לא ידון רוחי באדם לעולם למיתב לעולם [בשעתא דפרחו נשמתין בבני בשר ונשא]] תרגום: "ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר וגו'". רבי אחא אמר, באותו זמן היה אותו נהר ששופע ויוצא, מוציא רוח עליונה מעץ החיים ושופך באילן (ששורה בו המות) (מעץ המות), ונמשכות רוחות לתוך בני אדם ימים (זמנים) רבים, עד שעלו רעות והתיצבו לפתח. אז הסתלקה רוח עליונה מאותו אילן בשעה שפרחו נשמות בבני (מבני) אדם. זהו שכתוב "לא ידון רוחי באדם לעולם", לתת לעולם בשעה שפרחו נשמות בבני אדם.

ע"י שער הפסוקים - ספר יחזקאל: וז"ס מ"ש באד"ר (ספד"צ ל"ד ע"א) לא ידון רוחי באדם וכו', דלא נשיב נשיבו דרוחא דחוטמא דע"ק וכו', והוא, כי דורות הראשונים, שעד מ"ת לא היה הנהגתם על פי התורה ועבודה, שעדיין לא נתנה תורה בארץ, והיו תלויים בחסד עלאה דע"ק, שכל אלו באו לעולם רק בשביל הכנת האבות, וישראל שיצאו מהם, שהם תכלית הבריאה, וכ"ז שלא היה תורה היה הנהגתם מצד המדות המושפעים ממדריגה עליונה מע"ק, ששם החסד לקיום העולם אף שאין כדאים, ולכן היה להם אריכות ימים מסטרא דאריכא דאנפין, והוא רוחא דחיי דנשיב מחוטמא דע"ק, ורק מדור המבול ואילך, שקלקלו מאד, לא נשפע רוחא דע"ק כמקדם בסוד אלף שנה, אלא ע"י התלבשות או"א הנשפעים לז"א, שהחסדים נתצמצמו בערכם, והוא סוד מאה שנה ב"ס דז"א, ועשרים שנה דחו"ב, וז"ש והיו ימיו מאה ועשרים שנה, וממ"ת ואילך אמר משה רבינו (תהלים צ י) ימי שנותנינו בהם שבעים שנה וכו', כי הכל הוא בא מז"א, שמאז התחיל העבודה וההנהגה על פי סדר זה, על פי הדין והמשפט, שהם סוד נקודות אלקים ז' נקודות, וכמ"ש באד"ר (קמ"א ע"ב) שבע"ק הוא שם הוי"ה רחמים, וז"א אקרי אלקים לקבליה דע"ק, ולכן קודם עשרת הדברות כתיב (שמות כ א) וידבר אלקים את כל הדברים האלה וכו' והבן.

הודעתך למעלה כי יש מאורות למאורות³⁰⁹ וכלן נמשכים מן האור העליון אשר הצדיק הזה זכה אליו וזהו שהזכיר בו לשון ויהי מה שלא תמצא בדורות הראשונות שלא הזכיר באחד מהם אלא ויהיו כדי לרמוז שנתעלה באור העליון שכתוב בו (בראשית א ג) יהי אור ויהי אור ומצינו גם במשה ע"ה כלשון הזה הוא שכתוב (שמות כד יח) ויהי משה³¹⁰ בהר ומזה זכה לאור התורה שנתנה על ידו וזכה לקרון עור פנים³¹¹ והבן זה.

(ה כד) וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוּךְ אֶת הָאֱלֹהִים וַאֲיָנָנוּ כִּי לָקַח אֶתוֹ אֱלֹהִים:
 עי' ר' בחיי: מעלת מדרת התהלכות לא יזכר רק בצדיקים³¹² כגון חנוך נח ואברהם הוא שהזכיר כאן בחנוך ויתהלך חנוך וכתוב בנח (בראשית ו ט) את האלהים התהלך נח וכתוב באברהם (שם יז א) התהלך לפני וכלן השיגו מהלך השמש וכחותיו הגדולים המורים על שלטנות אדון הכל ורוממותו יתברך כמו שאני עתיד לכתוב בע"ה בפסוק את האלהים התהלך נח והנה חנוך דבק באור עליון שממנו נבראו ונמשכו המאורות ביום רביעי והוא נזכר בבראשית ה' פעמים³¹³ והתנוצץ לשבעה אורים וכן ה' חומשי תורה הם נחלקים

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

³⁰⁹ עי' לעיל הערה 120.

³¹⁰ עי' לעיל הערה 269.

³¹¹ עי' ז"ח (מב ע"א): כגוונא דאשלים במ' יום במעי אמיה גופא דלתתא הכי אשתלים לעילא וע"ד בכל ביתי נאמן הוא דאשתכלל לעילא בביתא דילי כגוונא דביתא דלתתא.
 ועל דא קרן עור פני משה דהא אתנהיר מקרן עילאה ומשיך שמן הטוב על ראשיה ואשתלים כל חד מארבע יסודין דיליה בעשר הא ארבעין יומין וארבעין לילון ואמשיך שמן הטוב על ראשיה וכדין אתנהיר.

תרגום: כמו שהשתלם ארבעים יום במעי אמו הגוף שלמטה כך משתלם למעלה ועל כן (במדבר יב) בכל ביתי נאמן הוא שהשתכלל למעלה בביתי כמו הבית שלמטה.
 ועל זה (שמות לד) קרן עור פני משה שהרי מאיר מהקרן העליונה ומושך את השמן הטוב על ראשו והשתלם כל אחד מארבעה יסודות שלו בעשר הרי ארבעים ימים וארבעים לילות והמשיך השמן הטוב על ראשו ואז מאיר.

ועי' עוד הערה 229. ולקמן פרשת וארא הערה 956.

³¹² עי' ז"ח (סט ע"א): והוא זהרא דנשמתא עילאה דפרחה מניה סליקא לעילא והות גניזא בחד אוצר דאיהו גוף עד דאוליד בנין ונפק חניך לעלמא כיון דאתא חנוך והוא זהרא עילאה נשמתא קדישא נחתת ביה והוה חנוך בהוא רבו עילאה דשבק מניה אדם הה"ד ויתהלך חנוך את האלקים וגו'

תרגום: ואותו זהר הנשמה העליונה שפרחה ממנו עלתה למעלה והיתה גנוזה באוצר אחד שהוא גוף עד שהוליד בנים ויצא חנוך לעולם כיון שבא חנוך אותו הזהר העליון הנשמה הקדושה ירדה בו והיה חנוך באותה גדלות עליונה שהשאיר ממנו אדם זהו נאמר (בראשית ה) ויתהלך חנוך את האלהים וגו'

ועי' ז"ח (כא ע"א): ומיכאל הולך עמה עד הפתח הרביעי והחמישי והששי אומר לפני הקב"ה רבש"ע אשרי בניך בני אוהביך אברהם יצחק ויעקב אשריהם הצדיקים הטובים הזוכים לזה עד שמגיע לשער השביעי שהוא ערבות וגנזי חיים טובים מצויין שם וכל נשמותיהם של צדיקים כלם שם ונעשים מלאכי השרת ומקלסין לפני הקב"ה ונזונין מזיו השכינה אספקלריא המאירה ושם המנוחה והנחלה ונוח חיי העוה"ב אשר עין לא ראתה אלקים זולתך.

וזהו, אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים. מי ראוי להיות בזו ההנאה והמנוחה והמרגוע, מי שהוא איש צדיק תמים. אמר רב פפי, זאת המנוחה למעלה, היא את האלקים התהלך נח, למעלה, ולא למטה:

עי' שער הגלגולים הקדמה לא: בעולם היצירה הנקראת עולם דמטטרון, מי היה אז שר העולם, בהיות חנוך עדיין למטה בארץ בעה"ז, אבל הענין יובן, במ"ש בזהר ריש פרשת נח, בתוספתא על פסוק נח נח, כי כל צדיק יש לו תרין רוחין, חד בארעא לתתא, וחד בשמיא לעילא וכו', והבן זה.

³¹³ אור, עי' תיקו"ז (כ ע"ב): ורזא דמלה עוטה אור כשלמה וכו' (תהלים קד ב) כד איהי אור מעוטף ולא אתפשט ואיהו סתים אתקרי אויר אור סתים באת יו"ד נקודה בהיכליה כד אפיק י' מאו"ר אתגליא או"ר דא איהו ויאמר אלה"ם יהי אור (בראשית א ג) וחמש זמנין אור אינון בעובדא דבראשית ואינון ה' ועלייהו אתמר מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ יב) ודא דרועא ימינא ואיהו גוון חוור ושמים בזרת תכן (שם) דא דרועא שמאלא דאיהו גוון סומק וכל בשליש עפר הארץ (שם) דא גופא עמודא דאמצעייתא ודא גוון ירוק ושקל בפלס הרים [יט ע"ב] וגבעות במאזנים (שם) תרי סמכי קשוט והאי ה' איהי אתפשטת לאנהרא בחמש גוויין דאינון חמש זמנין אור.

לשבעה³¹⁴ וכנגד ז' אורים אלו היתה המנורה בשבעה קנים³¹⁵ והיתה מקשה רמו לאהדות ושבעה אורים אלו הם הנקראים צרור החיים³¹⁶ והצדיק הזה דבק בהם כי מצא חן בעיני ה' וראוי היה לכך כי היה שביעי לדורות והיה כנגד יום הו' שהוא יום החיים³¹⁷ שכלו שבת ומנוחה לפיכך זכה לחיי עד.

והנה חצי השם הזה נקשר עם חצי השם של מטטרון כי מעודו השתדל לדעת אותו ולהשיג ענינו עד שהשיגו ודבק בו ולפי שדבק בו נשתנה גופו ושמו כי נהפך בשרו ללפיד אש³¹⁸ ונקרא שמו מטטרון בשמו כי הדבק בדבר נקרא על שם הדבר שהוא דבק בו³¹⁹ לפי שנעשה כאלו הוא והוא אחד ומה שאמר ואיננו הוא מלשון רז"ל א"ל אין שהוא הודאת הדבר וקיומו וכן בתרגום מדוקדק ואיתוהי אריה לא אמית יתיה והלקיחה הזאת לתגמול גדולה ומעלה שאין כמוה ומכאן רמו לגן עדן ולהשארות הנפש ושהיא קיימת נצחית גם זה ראיה גדולה שאלולי לא הטא אדם היה קיים נצחי לעולם בגוף ובנפש וכן מצינו לשון לקיחה ג"כ באליהו הוא שכתוב (מלכים ב' ב' י) אם תראה אותי לקח מאתך.

(ה כח-כט) וַיְחִי לְמֶדֶד שְׁתַּיִם וּשְׁמַנִּים שָׁנָה וּמֵאָת שָׁנָה וַיּוֹלֵד בֶּן: וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ נַח לְאִמּוֹ
זֶה יִנְחַמְנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמִעֲצָבוֹן יְדִינּוּ מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֶרְרָה ה':

עי' ר' בחיי: חשבון עשרה הוא עקר העולם וקיומו והנה נח היה עשירי לאדם³²⁰ וראוי להתקיים בו העולם ולפי שהדורות ההם היו עתידין להמחות במבול ואין בהם קורא בשם ה' זולתי נח ע"כ לא תמצא בכלם זכרון בן ולא זכרון שם עד שבא נח והזכיר בו הכתוב ויולד בן ויקרא את שמו נח ומלת בן נגזרת מבנין³²¹ כי העולם נבנה ונתקיים בו גם עקר הדבר וקיומו נקרא שם כענין שכתוב (משלי י ז) ושם רשעים ירקב כי אין ענין רקבון נופל על השם כי השם אינו דבר אבל הכונה על עצמו ועקרו שישלוט בו רקבון.

ומה שקרא את שמו נח היה לו לקרותו מנחם לפי הענין שאמר זה ינחמנו ממעשנו אבל יתכן לפרש כי המ"ם מובלעת ועקר השם הוא נחם כענין שכתוב (זכריה יא ז) לאחד קראתי נחם ולאחד קראתי חבלים כי כן משפט הכתובים בהרבה שמות לקצר המלה ויהיה טעם

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

תרגום: וסוד הדבר "עוטה אור כשלמה וכו'", כשהיא אור מעוטף ולא מתפשט והוא נסתר, נקרא אור, אור נסתר באות י"ד, נקודה בהיכלו. כשמוציא י' מאויר, נתגלה אור, וזהו "ויאמר אלהים יהי אור". וחמש פעמים אור יש במעשה בראשית, והם ה', ועליהם נאמר "מי מדד בשעלו מים". וזו זרוע ימין, והוא צבע לבן, "ושמים בזרת תכן" זו זרוע שמאל, שהוא צבע אדום, "וכל בשלש עפר הארץ" זה הגוף, העמוד האמצעי, וזה צבע ירוק, "ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים", שני עמודי אמת. [ואות] ה' הזו מתפשטת להאיר בחמשה צבעים, שהם חמש פעמים אור.

314 עי' גמ' שבת (קטז ע"א): אמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה.
315 עי' במדבר ח ב.

316 עי' זהר (ח"ג דף כה ע"א): רבי יצחק אמר הא אוקמוה נפש כד מתעטרא כנסת ישראל במלכא קדישא אתעטר ואקרי צרורא דחיי בגין דבה אתקשר כלא.
תרגום: רבי יצחק אמר הרי פרשוה נפש כשכנסת ישראל מתעטרת, במלך הקדוש מתעטרת, ונקראת צרור החיים, משום שבה הכל נקשר.

317 עי' לעיל הערה 217.

318 עי' תיקו"ז (קלז ע"א): חנוך דנפק מאנוש איהו מטטרון דנהפך בשרו ללפיד אש ואיהו נוריא"ל ועל תרוייהו אתמר והחיות רצוא ושוב (יחזקאל א יד) רצוא דא נוריא"ל ושוב דא מטטרון הכי סלקין בחושבן.

תרגום: חניך שיצא מאנוש, הוא מטטרון שנהפך בשרו ללפיד אש, והוא נוריא"ל ועל שניהם נאמר והחיות רצוא ושוב, רצוא זה נוריא"ל ושוב זה מטטרון, כך עולים בגימטריא.

319 עי' לעיל הערה 107, ולקמן פרשת לך לך הערה 404.

320 עי' אבות (פ"ה מ"ב): עשרה דורות מאדם ועד נח.

321 עי' תז"ח (מב ע"ג): אמר מלכא בתר דאית לי מבועא אטע אילנא והינו בן דאיהו בן מלשון בנין כמה דאוקמוה רבנן אל תקרי בניך אלא בוניך ואוקמוה בנות בכלל בנים.

תרגום: אמר המלך אחר שיש לי מעין אטע אילן והינו בן שהוא בן מלשון בנין כמו שבארוה רבותינו אל תקרי בניך אלא בוניך ופרשוה בנות בכלל בנים.

הקצור כדי שיהיה שם נח כולל חן כמו שנאמר ונח מצא חן בעיני ה' ³²² ומפני שהיה נח עשירי והעשירי קדש לה' ע"כ הזכיר בו מלת זה כלשון (שמות מז ב) זה אלי ואנוהו ³²³ כלומר זה ינחמנו בזכות זה ולפי שמלת זה כוללת שתי כונות אלו נכתבו במלת זה שני טעמים ³²⁴ ואל יהא דבר זה קל בעיניך שכל התורה כלה רמיזות וענינים שכליים נאמרים בהשגחה גמורה למי שמתבונן בספר תורת האלהים וע"ז דרשו רז"ל (נדרים לו ע"ב) שגם הטעמים שבתורה נתנו מסיני והוכיחו זה ממה שכתוב (נחמיה ח ה) ושום שכל ויבינו במקרא ודרשו כן ושום שכל אלו הפסוקים ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים.

(ו א): ויהי פי החל האדם לרב על פני האדמה ופנות ילדו להם:
 ע"י ר' בחיי: ועל דרך הקבלה בני האלהים כבר נתבאר למעלה ³²⁵ ומשם תבינהו כי כל עניני מעשה בראשית הם כפולים ³²⁶ והכל אמת.

(ו ג): ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעלם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה:
 ע"י ר' בחיי: ונראה לי בטעם המספר הזה כי מפני שהעולם הזה נברא בה"א ³²⁷ והוא רוצה בקיומו של עולם לכך המתין להם מאה ועשרים שנה שמאה הוא חמשיית השנים של מהלך עץ החיים ³²⁸ כדי שיתבוננו וישובו וכן עשרים חמשיית ק' ואין הקדוש ברוך הוא מעניש עד עשרים וכן לעתיד שכתוב (ישעיה סה כב) כי כימי העץ ימי עמי אינו מעניש עד ק' והוא שכתוב כי הנער בן מאה שנה ימות וגו' וזה לשון והיו ימיו כלומר כאלו היום נולדים ורומפשו ³²⁹ בשרם מנוער (נדרים מא ע"א) בשגם הוא בשר נרמז כאן משה וכן מנין שנותיו ואמרו במדרש (ב"ר פכ"ח סי' ט) שלא היה נח ראוי להנצל שהרי כתיב (בראשית ו ז) כי נחמתי כי עשיתים אלא שנצול בזכות משה שעתיד לצאת ממנו והו רמז בשגם.

(ו ו) וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו:
 ע"י רמב"ן: דברה תורה כלשון בני אדם והענין כי מרו ועצבו את רוח קדשו בפשעיהם וענין אל לבו כי לא הגיד זה לנביא שלוח אליהם וכן הלשון במחושב כדרך לדבר אל לבי (להלן בד מה) וזולתו.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

³²² ע"י זהר (ח"א נח ע"ב): תא חזי נח כד אתייליד קרון ליה על שמא דנחמה (נ"א) נח ניחא ליה ניחא לעלמא ניחא לאבהו ניחא לבניו ניחא לעלאין ניחא לתתאין ניחא לעלמא דין ניחא לעלמא דאתי (ולהוי) [ולמהוי] שמא גרים אבל (נ"א לגבי) קב"ה לאו הכי נח בהפוך אתוון חן כמה דאת אמר ונח מצא חן (בראשית ו ח) א"ר יוסי חן היינו נח [בצדיקייא] [לצדיקייא] שמיהון גרים לטב בחייביא שמיהון גרים לביש בנח כתיב ונח מצא חן בעיני יהו"ה בער בכור יהודה אתהפכו אתווי לביש ע"ר ר"ע רע בעיני יהו"ה (בראשית לח ז).

תרגום: בא וראה, כשנולד נח קראו לו על שם של נחמה, (נח, נוח לו, נוח לעולם, נוח לאבות, נוח לבנים, נוח לעליונים, נוח לתחתונים, נוח לעולם הזה, נוח לעולם הבא), ושיהיה (ולהיות) השם גורם, אבל (לגבי) הקדוש ברוך הוא לא כך, נח בהפוך אותיות, ח"ן, כמו שנאמר "ונח מצא חן". אמר רבי יוסי, חן היינו נח. בצדיקים, השם שלהם גורם לטוב, ברשעים, השם שלהם גורם לרע. בנח כתוב "ונח מצא חן בעיני ה'", בער בכור יהודה אתהפכו אותיותיו לרע. ע"ר ר"ע, רע בעיני ה'.

³²³ ע"י לקמן פרשת ויצא הערה 618.

³²⁴ ה. ה. ה.

³²⁵ ה ב.

³²⁶ ע"י לעיל הערה 312.

³²⁷ ע"י לקמן פרשת שמות הערה 824.

³²⁸ ע"י שיה"ש רבה פ"ו סי' כא: תני עץ חיים מהלך חמש מאות שנה וכל מימי בראשית מתפלגין ויוצאין מתחתיו.

³²⁹ עיי"ש בר"ן: שנאמר רוטפש - נוטריקון רטוב ופש.

ובבראשית רבה (פכ"ז סי' ד³³⁰) אמרו בזה ענין נכבד במשל שהביאו מן הסרסור³³¹ והאדריכל³³² והוא סוד גדול לא ניתן ליכתב והיודעו יתבונן למה אמר בכאן שם המיוחד³³³ ובכל הפרשה וענין המבול שם אלהים³³⁴.

עי' ר' בחיי: מלת עשה מורה על הרכבת צורה בגולם כי הצלם הוא הצורה והדמות הוא הגולם³³⁵ וע"כ אמר בצלם אלהים ברא אותו ובפסוק זה ספר תולדות אדם אמר בדמות אלהים עשה אותו הזכיר מלת בריאה בענין הצורה והזכיר עשייה בענין הדמות ואמר בדמות אלהים עשה אותו כלומר הרכיב הצורה בגולם וכיון שהדמות פירושו גולם כשאמר בדמות אלהים הוא כמו עבד אלהים שהעבד חוץ ממנו³³⁶ ועל כן היה מתנחם על ההרכבה הזאת לומר כי טוב היה שתשאר צורתה במקומה ושלא תתרכב עם זה הגולם וכמו שאמרו רז"ל (עירובין יג ע"ב) נוח לו לאדם שלא נברא וזהו שאמר כי עשה את האדם בארץ לא אמר על הארץ לפי שנשתקעו בתאות הגופניות³³⁷.

והסתכל כוונת שלמה ע"ה ששבת הצורה כשלא הורכבה מעולם כלל בגולם הוא שאמר

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

³³⁰ ז"ל: וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אמר תוהות היתה לפני שבראתי אותו מלמטה שאלו בראתי אותו מלמעלה לא היה מורד בי רבי נחמיה אמר מתנחם אני שבראתי אותו מלמטה שאלו בראתי אותו מלמעלה כשם שהמרד בי את התחתונים כך היה ממרד בי את העליונים אמר ר' איבו תוהות היתה לפני שבראתי בו יצר הרע שאילולי לא בראתי בו יצר הרע לא היה מורד בי אמר רבי לוי מתנחם אני שעשיתי אותו וניתן בארץ ויתעצב אל לבו אמר רבי ברכיה משל לשר שבנה פלטין ע"י אדריכל ראה אותה ולא ערבה לו על מי יש לו להתקעס לא על אדריכל כך ויתעצב אל לבו אמר ר' אסי משל לשר שעשה סחורה על ידי סרסור והפסיד על מי יש לו להתרעם לא על הסרסור כך ויתעצב אל לבו אפיקורס אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה אמר לו אין אתם אומרים שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן והא כתיב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימך אמר לו הן אמר לו מה עשית אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל אמר לו ולא היית יודע שסופו למות א"ל בשעת חדותא חדותא בשעת אבלה א"ל כך מעשה לפני הקב"ה דאמר רבי יהושע בן לוי שבעה ימים נתאבל הקב"ה על עולמו קודם שלא יבא מבול לעולם מאי טעמיה ויתעצב אל לבו ואין עציבה אלא אבילות היך מה דאת אמר (שמואל ב יט) נעצב המלך אל בנו.

³³¹ עי' לעיל הערה 168.

³³² עי' לעיל הערה 169.

³³³ עי' לעיל הערה 204.

³³⁴ עי' זהר (ח"א נז ע"א): רבי יצחק אמר וינחם יהו"ה כמה דאת אמר (שמות לב יד) וינחם יהו"ה על הרעה אשר דבר לעשות לעמו רבי ייסא אמר לטב רבי חזקיה אמר לביש רבי ייסא אמר לטב כמה דאתמר דקב"ה נחים על דאינון עובדי ידיו וחייס עלייהו ויתעצב בגין דאינון חטאן קמיה ורבי חזקיה אמר לביש דכד קב"ה בעי לאובדא לחייבי עלמא נטיל נחומין עלייהו וקביל נחומין כביכול כמאן דמקבל נחומין על מה דאביד כיון דקבל נחומין ודאי דינא אתעבד ולא תליא מלתא בתשובה אימתי תליא בתשובה עד לא קביל נחומין עלייהו הא קביל נחומין עלייהו לא תליא מלתא בתשובה כלל ודינא אתעבד וכדין אוסיף דינא על דינא ואתקיף להווא אתר דדינא [למעבד דינא] ואוביד לון לחייביא מן עלמא וכלא בקרא דכתיב וינחם יהו"ה קיבל נחומין ולבתר ויתעצב אל לבו יהב תוקפא לדינא למעבד דינא.

תרגום: רבי יצחק אמר, "וינחם ה'", כמו שנאמר "וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו". רבי ייסא אמר, לטוב. רבי חזקיה אמר לרע. רבי ייסא אמר, לטוב, כמו שנתבאר שהקדוש ברוך הוא מתנחם על אותם מעשי ידיו וחס עליהם. "ויתעצב" משום שהם חוטאים לפניו. ורבי חזקיה אמר, לרע, שכשרוצה הקדוש ברוך הוא לאבד רשעי העולם, נוטל עליהם נחומים ומקבל נחומים, כביכול כמי שמקבל נחומים על מה שאבד. כיון שקיבל נחומים, ודאי נעשה דין, והדבר לא תלוי בתשובה. אימתי זה תלוי בתשובה, עד שלא קבל עליהם נחומים. הרי שקיבל עליהם נחומים, אז הדבר לא תלוי בתשובה כלל והדין נעשה. ואז מוסיף דין על דין ומחזק את אותו מקום הדין לעשות דין, ומאבד את הרשעים מהעולם. והכל כתוב, שכתוב "וינחם ה'", קיבל נחומים, ואחר כך "ויתעצב אל לבו", נתן כח לדין לעשות דין. ועי' לקמן פרשת נח הערה 388.

ועי' ב"ע (רנה ע"א) ראי' שלא נתבטל תיקון ז"א שהרי הכ' אומר וינחם ה' כו' שסתם הו"י הוא בז"א ובו אמר וינחם כי עשה את האדם כו' מכלל דלא קאי אלא על אדם דלתתא משא"כ פ' ויאמר ה' לא ידון רוחי שקאי על

³³⁵ עי' לעיל הערה 207.

³³⁶ עי' לעיל הערה 118.

³³⁷ עי' לעיל הערה 229.

(קהלת ד ב-ג) ושבח אני את המתים וגו' וטוב משניהם את אשר עדין לא היה וכבר המשילו חכמי המחקר שלש דרכים הללו האחת הצורה שלא הורכבה מעולם כלל בגולם המשילוח למלך יושב בהיכלו השניה הצורה שנפרדה מן הגולם המשילוח למלך שיצא מבית האסורים וחזר למלכותו השלישית הצורה המורכבת עדין בגולם המשילוח למלך חבוש בבית האסורים ואין ספק כי מעלת המלך גדולה יותר מאד בראשונה מבשניה ובשניה יותר מבשלישית וראוי לשאול בכאן א"כ שהראשונה יותר מעולה למה הורכב ולמה ישב הכתוב ההרכבה הזאת בחתימת מעשה בראשית שאמר (בראשית א לא) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד והשבח הזה ששבח את הכלל יכול גם הרכבת הצורה בגולם באדם הנברא ביום ו' וא"כ איך שבח הכתוב הרכבת הצורה בגולם והזכיר בכלל והנה טוב מאד ויבא שלמה ע"ה לשבח אותה כשלא הורכבה בגולם בהפך מדברי משה ואמר וטוב משניהם את אשר עדין לא היה ותשובת הדבר כי אף על פי שהראשונה יותר מעולה מהשתיים מצד שלא השיגה צער ונוק ולא נדבקה אל הגולם מ"מ כשנדבקה אל הגולם ונבדלה ממנו והיא טהורה כאשר באה אז נתפרסמה מעלתה ונבחנה כזהב וע"כ נפשות הצדיקים מתאוות לשוב למקומן הראשון³³⁸ ומפני זה ישב משה ע"ה ההרכבה בזו כי היא משובחת כשהיא חוזרת טהורה כשבאה לפי שהצליחה בשליחותה ויהיה באור הכתוב כפשוטו האדם בארץ האדם שבארץ כי הנחמה היתה בעבור האדם לחטאו כיוצא בו (ישעיה סב ז) עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהלה בארץ באורו עד ישים תהלה את ירושלים שבארץ וכן כתוב בפירוש (תהלים קכב ג) ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו ירושלים הבנויה למטה כעיר שחוברה לה יחדו למעלה³³⁹.

ועל דרך הקבלה וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ וינחם ה' השם הראשון שבי"ג מדות³⁴⁰ כי עשה את האדם בארץ בעבור הארץ הוא שנחם כי היא הגורמת.

עיי"ש: ועל דרך הקבלה ויתעצב אל לבו הוא האדריכל³⁴¹ והסרסור שהזכיר במדרש ושם בארו סוד הענין והמלך ה' ידבר עמו ואומר אמחה את האדם אשר בראתי וגו' כי נחמתי כי עשיתם כתיב ויש לך להשכיל ולקנות לב בלשון האדם בארץ שהזכיר הכתוב ב' פעמים בשני פסוקים זה אחר זה כי בראשון ידבר למטה ובשני למעלה ומלת ויתעצב תחזור אל האדם הוא תפארת ישראל שבסבתו עשה ה' את הארץ שבפסוק בראשית³⁴² שגרמה כל הרעה הנזכרת ויהיה באור הכתוב בסודו וינחם הכוונה כי עשה את האדם והנחמה לא בעבור האדם אלא בארץ כלומר בעבור הארץ הגורמת וע"כ ויתעצב האדם אל לבו בעבור לבו שהוא היה סבה כי הוא הארץ והסרסור והאדריכל ולפי שכתוב בתחלת הבריאה ישמח

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

³³⁸ עי' ז"ח (יח ע"א): רבי חייא ור' יוסי הוו אזלי באורחא א"ר יוסי לר' חייא הא תנינן במתניתא דידן דכל מה דעביד קב"ה בין לעילא בין לתתא כלהו כסיפין ושקדין למהך לזיניה גופא אזיל בתר זיניה לארעא דאתנסיבת מינה ונשמתא לית ליה כסופא אלא לאתר דאתנסיבת מתמן דכל מה דעביד כסיף בתר זיניה ה"ד נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' ולא לעלמא הדין כגופא תרגום: רבי חייא ורבי יוסי היו הולכים בדרך אמר רבי יוסי לרבי חייא הרי שנינו בבריתא שלנו שכל מה שעשה הקדוש ברוך הוא בין למעלה בין למטה כלם משתוקקים ושוקדים ללכת למינו הגוף הולך אחר מינו לארץ שנטל ממנה ולנשמה אין תשוקה אלא למקום שנלקחה משם שכל מה שעשה משתוקק אחר מינו זהו נאמר (תהלים פד) נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' ולא לעולם הזה כמו הגוף.

³³⁹ עי' זהר (ח"ג ע"א): ירושלם דלתתא אחות אמך אתקרי כמה דכתיב ירושלם הבנויה עיר שחוברה לה יחדו וגו' מאי שחוברה לה יחדו בגין דאזדווג בה מלכא משית סטרין בכל סטרי מלכא בדרגא דצדיק וכל כתרי מלכא כלילן ביה והיינו שחוברה לה יחדו.

תרגום: ירושלים שלמטה נקראת אחות אמך, כמו שכתוב ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו וגו', מה זה שחוברה לה יחדו, כדי שיזדווג עמה המלך מששה צדדים בכל צדדי המלך בדרגת הצדיק, וכל כתרי המלך כלולים בו, והיינו שחוברה לה יחדו.

³⁴⁰ עי' לקמן שמות לד ו שזה חכמה, ועי' לעיל הערה 169.

³⁴¹ עי' לעיל הערה 169.

³⁴² עי' לעיל הערה 73.

ה' במעשיו הזכיר בו עתה ויתעצב אל לבו ואל יקשה עליך כשהזכיר לשון עצבון במקום הזה וכן מה שכתוב (ישעיה כב יב) ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי³⁴³ וגו' שהרי כבר אמרו בגמרא (חגיגה ה ע"ב) הא בבתי גוואי הא בבתי בראי ומן הגבורה³⁴⁴ ולמטה נקרא בתי בראי והבן זה וכשם שמצינו בשעת הכעס קודם המבול ויתעצב אל לבו כך הזכיר הכתוב בשעת הרצון אחר המבול וקבלת הקרבן ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף עוד וזה מבואר.

Section break

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

³⁴³ עי' זהר (ח"א רי ע"א): רבי ואלעזרו (אליעזר) אמר קלא בחשאי דא היא קלא עלאה דכל קלין נפקין מתמן אבל קל בלא ו' דא היא צלותא דלתתא דאיהי אזלא לאסתלקא [בוא"ן] ולאחברא ביה תא חזי והקל נשמע דא הוא קל בלא וא"ו (דאיהי) ודא היא קלא [ד]בכאת על מקדש ראשון ועל מקדש שני נשמע כמה [דאת אמר] (דאתמר) קול ברמה נשמע ברמה מאי ברמה דא הוא עלמא עלאה עלמא דאתי וסימניך מן הרמה ועד בית אל (תהלים קו מח) מן העולם ועד העולם הכא ברמה דא צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד וגו' והקל נשמע לעילא לעילא מאי טעמא בגין דוא"ו אתרחק ואסתלק מניה וכדין רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו (ירמיה לא יד) [כי איננו כי אינם מבעי ליה אלא כי איננו] והא אוקימנא כי איננו דבעלה לא אשתכח עמה ודאלמלא (ואלמלא) בעלה ישתכח עמה תתנחם עליהו דהא כדין בנהא לא יהון בגלותא ובגין דאיננו לאו איהי מתנחמא על בנהא בגין דבנהא אתרחקו מנה על דאיננו עמה.

תרגום: רבי אלעזר אמר, הקול בחשאי זהו קול עליון שכל הקולות יוצאים משם. אבל קל בלי וא"ו, זוהי התפלה של מטה, שהיא הולכת להתעלות בוא"ו ולהתחבר בו. בא וראה, "והקל נשמע", זה הוא הקל בלי וא"ו, זהו "הקול" שבכה על מקדש ראשון ועל מקדש שני. "נשמע" כמו שנאמר "קול ברמה נשמע". "ברמה", מה זה "ברמה", זהו העולם העליון, העולם הבא, וסימן לדבר, "מן הרמה ועד בית אל", "מן העולם ועד העולם". כאן "ברמה", זה העולם העליון, שהרי בשעה ההיא שברמה נשמע, אז מה כתוב, "ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד" וגו'. "והקל נשמע", למעלה למעלה. למה, משום שוא"ו התרחק והסתלק ממנה, ואז "רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו". "כי איננו", צריך היה להיות כי אינם. אלא "כי איננו", והנה בארנו "כי איננו", שבעלה לא נמצא עמה, שאלמלא היה בעלה נמצא עמה, תתנחם עליהם, שהרי אז בניה לא יהיו בגלות, ומשום שאיננו, אינה מתנחמת על בניה, משום שבניה התרחקו ממנה על שאיננו עמה.

³⁴⁴ עי' זהר (ח"ב יז ע"ב): רבי יהודה עאל לגביה דרבי אלעזר אשכחיה דהוה יתיב וידיה בפומיה והוה עציב אמר ליה במאי קא עסיק מר אמר ליה דכתיב (משלי טז טו) באור פני מלך חיים אי טרנא עציב וכל שכן דגעי ובכי שמשוי מאי עבדי הדא הוא דכתיב (ישעיה לג ז) הן אראלם צעקו חוצה מאי חוצה מריהון בגו ואיננו לבר מריהון בבתי גוואי ורינן בבתי בראי בתי גוואי מאי איננו אמר רבי יצחק איננו מעשרה כתרי מלאכי שלום מר יבכיון וכי יש מלאכים שאינם שלום אמר ליה אין תא חזי אית מארי דדינא קשיא ואית מארי דדינא דלא קשיא ואית מארי דינא (ורפיא) ורחמנותא ואית מארי דרחמנותא דלית בהו דינא כלל ואלין אתקרון מלאכי שלום על איננו דלתתא כתיב (שם נ ג) אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם וכתוב (שם לד ד) ונמקו כל צבא השמים אי הכי כל איננו שולטנין דממנן על שאר עמין כד חמאן למריהון עציב למאי עבדין פרוכא לבנוהי אמר רבי אלעזר לא עבדי אלא מאי דאתפקדו ורעותא דמריהון עבדין

תרגום: רבי יהודה נכנס אל רבי אלעזר ומצאו שהיה יושב וידו בפיו והיה עצוב אמר לו במה עוסק מר אמר לו שכתוב באור פני מלך חיים אם האדון עצוב וכל שכן שגועה ובוכה מה יעשו שמשוי זהו שכתוב הן אראלם צעקו חוצה מה זה חוצה שאדונים בפנים והם בחוץ אדונים בבתי הפנימיים והם בבתי החיצוניים מי הם בתי הפנימיים אמר רבי יצחק אותם מעשרה כתרי המלך. מלאכי שלום מר יבכיון וכי יש מלאכים שאינם שלום אמר לו כן בא וראה יש בעלי דין קשה ויש בעלי דין לא קשה ויש בעלי דין (רפה) ורחמים ויש בעלי רחמים שאין בהם דין כלל ואלה נקראו מלאכי שלום ועל אותם שלמטה כתוב אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם וכתוב ונמקו כל צבא השמים. אם כך כל אותם שליטים הממונים על שאר העמים כשרואים את אדונם עצוב למה עובדים בפרך עם בניו אמר רבי אלעזר אינם עושים אלא מה שצטוו ורצון אדונם הם עושים.

פרשת נח

(ו ט) אֱלֹהִים תּוֹלְדוֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ נֹחַ:
 עי' רמב"ן: איש צדיק תמים היה – יזכיר הכתוב שהיה זכאי ושלם בצדקו להודיע שראוי להנצל מן המבול שאין לו עונש כלל כי הוא תמים בצדק כי הצדיק הוא הזכאי בדין הפך הרשע כמו שאמר והצדיק את הצדיק והרשיעו את הרשע (דברים כה א) וכן ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית (נחמיה ט לג) וכן בצדק תשפוט עמיתך (ויקרא יט טו) אבל באברהם שאמר (להלן יח יט) לעשות צדקה ומשפט³⁴⁵ שבח אותו בצדק שהוא המשפט וברחמים שהיא הצדקה ורבי אברהם אמר צדיק במעשיו תמים בלבו וכתוב (יחזקאל כח טו) תמים אתה בדרכיך.

עי' ר' בחיי: אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים היה בדורותיו את האלהים התהלך נח תולדות לשון מקרים כענין שכתוב (משלי כז א) כי לא תדע מה ילד יום שהרי הזכיר אחרי כן ויולד נח שהן התולדות והזכיר הכתוב בצדיק הזה שלש מעלות של שבח שהיו בהפך מבני דורו האחת שהיה צדיק במעשיו לא איש חכם כבני דורו שכתוב בהם ותמלא הארץ חמס השניה שהיה תמים והוא השלם בכל מדותיו כי הבהמה השלמה בלי מום יקראנה הכתוב תמימה כלשון הכתוב (במדבר יט ב) פרה אדומה תמימה אשר אין בה מום ומום האדם היא המדה המגונה וע"כ הזכיר בנח כי היה תמים שלם אין בו מום כי אין בו מדה מגונה ואמר הכתוב (תהלים קיט א) אשרי תמימי דרך ובאורו תמימי המדות וזה הפך מבני דורו שהיו בעלי מדות מגונות הוא שכתוב בהם כי השחית כל בשר וגו' הג' את האלהים התהלך נח³⁴⁶ וידוע כי מדת ההתהלכות לא מצאנוה רק ביחידי הדור ומ"ש הכתוב (דברים יג ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו ולא אמר התהלכו לפי שהוא מדבר עם כלל ישראל והמעלה הגדולה הזאת איננה כי אם בפרטי היחידים סגולות כל דור ודור ועוד שאין לשון זה נופל אלא על הצדיק שהשיג מעלת השמש וכחות הגלגלים והכוכבים וכיצד הם פועלים פעולות בשפלים לפי שעם ההשגה הזאת מתפרסם מעלת אדון הכל ורוממותו וכן אמר דוד (תהלים יט ב) השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע ומזה אמרו רז"ל (שבת עה ע"א) כל היודע לחשוב בתקופות ומזלות ואינו חושב עליו הכתוב אומר (ישעיה ה יב) ואת פועל ה' לא יביטו וגו' וכתוב (תהלים פב ה) לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו וע"כ אמר בנח את האלהים התהלך נח כי השיג מהלך השמש וכחותיו העצומים וידע כחות הכוכבים והמזלות ולא נטה לבו אחריהם כי ידע בחכמתו כי יש סבה עליונה על כלן ונדבק בה וזה בהפך מאנשי דורו שהיו עובדי השמש והיו שקועים בעבודת הכוכבים והמזלות ועושים אותם אלהות וז"ש בהן ותשחת הארץ כי נטיית הדעת אחר ע"ז נקרא השחתה כענין שכתוב (שמות לב ז) כי שחת עמך ומזה קרא הכתוב לירבעם העובד ע"ז איש משחית ובאר כי ההשחתה היתה לפני האלהים וכענין שכתוב בע"ז (שם כ ג) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני והמעלה הזאת מצאנוה לחנוך ראשונה והוא הראשון הקודם בה שכתוב בו ויתהלך חנוך את האלהים כי נסתכל בדורו של אנוש שהיו עובדי השמש והכוכבים והמזלות ועמד הוא על החכמה ההיא על השלמות וידע והשיג כי יש סבה ראשונה עליונה על הכל ומתוך שני חייו שהיו שס"ה כמנין ימות החמה נרמז לנו בכתוב שהשיג בחכמתו מהלך השמש ונדבק בסבה העליונה יתברך גם באברהם הזכיר בו הכתוב התהלך לפני והיה תמים ממה שידוע שהוא התוכח עם האומות הרבה בענין האמונה ומשפטיה וחקיה שהיה חולק תמיד עם אנשי כותא עיר מולדתו שהיו כלם עובדי השמש והיו אומרים עליו כי הוא אלוה והיו מביאין

סמ מאיר הרמב"ן ור' בחיי

³⁴⁵ עי' זהר (ח"ג דף רצב ע"א): ת"ח כד מתבסמא האי צדק ממשפט כדין אקרי צדקה ועלמא מתבסמא בחסד ואתמליא מניה דכתיב אוהב צדקה ומשפט חסד יי' מלאה הארץ.
 תרגום: בא וראה: כשזה הצדק מתמתק מהמשפט, אז הוא נקרא צדקה, ואז העולם נמתק בחסד ומתמלא ממנו. שנאמר "אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ".
³⁴⁶ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 312.

לדבריהם ראיות גדולות וכראותם לעין כחו הגדול והעצום בשפלים ואברהם היה מודה להם בזה כלומר בעוצם כחו הגדול אך כגרון ביד האומן וע"כ מסר נפשו לכבשן האש וזהו אשר הוצאתיך מאור כשדים.

(ו יג) ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ:

ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת הוא כמו את השמים ואת הארץ³⁴⁷ כי הארץ תהיה בהשחתה שבהשחתת הארץ ישחתו והנם נשחתים בעולם הבא כדרך ויתעצב אל לבו³⁴⁸ (לעיל פסוק ו) ולזה רמזו בבראשית רבה (פל"א סי' ז) לבן אדון שהיתה לו מניקה כל זמן שהיה סורח היתה מניקתו נרדית וכו'³⁴⁹.

(ו יז) ואני הנני מביא את המבול מים על הארץ לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים מתחת השמים כל אשר בארץ יגוע:

ע"י רמב"ן: ועל האמת ואני כמו ויסרתי אתכם אף אני³⁵⁰ (ויקרא כו כח) וכן אני הנה בריתי אתך³⁵¹ (להלן יז ד) ואני זאת בריתי³⁵² (ישעיה נט כא) יאמר אף אני תהיה ידי בהם

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

³⁴⁷ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 73.

³⁴⁸ ע"י"ש בר' בחיי.

³⁴⁹ הנני משחיתם את הארץ ר' הונא ורבי ירמיה בשם רב כהנא בר מלכיה אפילו ג' טפחים שהמחרישה שולטת בארץ נימוחו משל לבן מלכים שהיה לו פדגוג כל זמן שהיה סורח היה פדגוג שלו נרדה ולבן מלכים שהיה לו מניקה כל זמן שהוא סורח היתה מניקתו נרדת כך אמר הקב"ה הנני משחיתם את הארץ הא אנא מחבל להון ומחבל לארעא עמהון.

³⁵⁰ ע"י זהר (ח"ג קטו ע"ב) שזה מידת המלכות.

³⁵¹ ע"י זהר (ח"א דף סה ע"ב): תו פתח ואמר (בראשית ו יז) ואני הנני מביא את המבול מים מאי טעמא הנני כיון דאמר ואני אלא אני אנכי (נ"א הנני) כלא מלה חדא היא תא חזי בכל אתר אני אתעביד גופא לנשמתא ודאי דמקבלא ממה דלעילא ובגין כך אתרמיז באת קיימא דכתיב (שם יז ד) אני הנה בריתי אתך אני דקיימא באתגליא מזומנת למנדע אני כרסיה למה דלעילא אני דעבידנא נוקמין לדרי דרין ואני כליל דכר ונוקבא כחדא לבתר אתרשים בלחודוי דאזדמן למעבד דינא הנני מביא את המבול מים כיון דאמר מביא את המבול לא ידענא דאיהו מים אלא את המבול לאסגאה מלאך המות דאע"ג דמיא הוה מחבלא (לחבלא בהון מחבלא) (ד"א הוה) אזיל בעלמא לשיצאה באינון מיין אני יהו"ה הכי תנינן נאמן אנא לשלמא אגר טב לצדיקיא ולא תפרע מרשיעיא ובגין כך אבטח לון קרא לצדיקיא באני לשלמא אגר טב דלהון לעלמא דאתי ואגזים לרשיעיא לאתפרע מנייהו לעלמא דאתי באני:

תרגום: עוד פתח ואמר, "ואני הנני מביא את המבול מים", למה "הנני", כיון שאמר ואני. אלא אני, אנכי (הנני) הכל דבר אחד. בא וראה, בכל מקום אני נעשה גוף לנשמה ודאי שמקבלת ממה שלמעלה, ולכן נרמז באות הברית, שכתוב "אני הנה בריתי אתך", אני שקיים בגלוי מזומנת לדעת, אני כסא למה שלמעלה, אני שעושה נקמות לדורי דורות, ואני כולל זכר ונקבה כאחד. אחר כך נרשם לבדו, שהזדמן לעשות דין, "הנני מביא את המבול מים", כיון שאמר מביא את המבול, לא ידענו שהוא מים, אלא "את המבול" לרבות מלאך המות, שאף על גב שהיו מים (להשחית בהם), המשחית היה הולך בעולם להשמיד באותם המים. "אני ה'", כך שנינו, נאמן אני לשלם שכר טוב לצדיקים ולהיפרע מהרשעים, ולכן הבטיח להם הפסוק לצדיקים ב'אני', לשלם שכר טוב שלהם לעולם הבא, ואינם לרשעים להיפרע מהם לעולם הבא ב'אני'.

וע"י זהר (ח"א דף פט ע"א): רבי יהודה אמר, בגין כך את ה' לא אתיהיב ליה עד דאתגזר, מאי טעמא, דאיהי ממש ברית אקרי, ועל דא כיון דעאל בברית כדן אתיהיבת ליה את ה"א, דכתיב אני הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים, ולא יקרא עוד את שמך אברים תרגום: רבי יהודה אמר, לכן ה"א לא נתנה לו עד שנמול, ולמה, שהיא ממש נקראת ברית. ועל כן, כיון שנכנס בברית, אז נתנה לו האות ה"א, שכתוב "אני הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים ולא יקרא עוד שמך אברים וגו'".

³⁵² ע"י זהר (ח"א צג ע"ב): פתח איך ואמר כתיב (תהלים כז ג) אם תחנה עלי מחנה וגו' הכי תאנא בזאת אני בוטח מהו בזאת דא את קיימא דזמינא תדיר גבי בר נש ואתרמיזא לעילא ובגיני כך אתמר בזאת כמה דכתיב (בראשית ט יב) זאת אות הברית (שם יז י) זאת בריתי וכלא בחד דרגא ותאנא זה וזאת בחד דרגא אינון ולא מתפרשן ואי תימא אי הכי הא שאר בני עלמא הכי אמאי דוד בלחודוי ולא אחרא אלא בגין דאחידא ביה ואתרמיזא ביה והיא כתרא דמלכותא.

על שהשחיתו את הארץ ולכך אמר (להלן ט יב) זאת אות הברית אשר אני נותן, ימחץ וידיו תרפינה (איוב ה יח) והמשכיל יבין.

(ו יח) וְהִקְמַתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּךָ וּבָאתָ אֵל הַתְּבֵה אִתָּהּ וּבְנִיךָ וְאִשְׁתְּךָ וְנִשְׁי בְנִיךָ אִתְּךָ: ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת – הברית מעולם היא, והמלה נגזרת מן בראשית ברא אלהים³⁵³. והנה בריתי כמו ברייתי. והמלה כמו סמוכה, כי היא סמוכה לעולמים שהיו לפנינו, יצוה שתקום ותהיה עם הצדיק³⁵⁴. וכן ואני הנני מקים את בריתי אתכם (להלן ט ט) בריתי היתה אתו³⁵⁵ (מלאכי ב ה) והמשכיל יבין.

ע"י ר' בחיי: וכתב הרמב"ן ז"ל וע"ד האמת הברית מעולם היא, והמלה נגזרת מן בראשית ברא אלהים. והנה בריתי כמו ברייתי. והמלה כמו סמוכה, כי היא סמוכה לעולמים שהיו לפנינו³⁵⁶. וצוה שתקום ותהיה עם הצדיקים וכן (בראשית ט ט) ואני הנני מקים את בריתי אתכם, (מלאכי ב ה) בריתי היתה אתו, והמשכיל יבין עכ"ל. ובאורו, הברית שהיא נאצלת מעולם הוא הרחמים³⁵⁷, וסמוכה לעולמים שהיא מנהג העולמים³⁵⁸, תקום ותהיה עם הצדיק יסוד עולם, ועם זה תקבל שפע ותשפיע למטה זהו שאמר אתכם.

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

תרגום: פתח אחר ואמר, כתוב "אם תחנה עלי מחנה וגו'". כך שנינו, "בזאת אני בוטח", מה זה "בזאת", זו אות הברית המזומנת תמיד אצל אדם, ונרמזה למעלה. ולכן נאמר "בזאת", כמו שכתוב "זאת אות הברית", "זאת בריתי", והכל בדרגה אחת. ושנינו, זה וזאת הם בדרגה אחת ולא נפרדים. ואם תאמר, אם כך, הרי שאר בני האדם כך, למה דוד בלבדו ולא אחר. אלא משום שהיא אחוזה בו ונרמזה בו, והיא כתר המלכות. וע"י עוד זהר (ח"ג קמו ע"א).

³⁵³ ע"י זהר (ח"א דף נו ע"א): תא חזי כד ברא קב"ה עלמא, עבד האי ברית וקיים עליה עלמא, מנלן דכתיב בראשית ברא שית דא ברית דעלמא קיימא עליה, שית, דמניה נגדין ונפקי ברכאן לעלמא, ועליה אתברי עלמא, ואדם עבר על האי ברית, ואעבר ליה מאתריה (ס"א מעמיה), האי ברית אתרמיזת באת יר"ד את זעירא עקרא ויסודא דעלמא.

תרגום: בא וראה, כשברא הקדוש ברוך הוא את העולם, עשה ברית זו והעמיד עליה את העולם. מנין לנו, שכתוב (בראשית) ברא שית, זו הברית שהעולם עומד עליה, שית שממנו שופעים ויוצאים ברכות לעולם, ועליה נברא העולם, ואדם עבר על הברית הזו והעבירה ממקומה (מעמו). ברית זו נרמזה באות יר"ד, אות קטנה עקר ויסוד העולם.

³⁵⁴ ע"י שער הגילגולים (הקדמה כ"ו) וכן בספר הגילגולים (הנדפס כעת מל"י בפ' מ"ג) כי כל מה שאירע ליוסף הצדיק בעוה"ז הנה כמו כן אירע למעלה ביוסף הצדיק העליון שהוא ספי' היסוד.

³⁵⁵ ע"י זהר (ח"ב קכח ע"ב): תא חזי כל מאן דאחיד בידא דחייבא (ותב לגביה) ואשתדל ביה למשבק ארחא בישא איהו אסתלק בתלת סלוקין מה דלא אסתלק הכי בר נש אחרא גרים לאכפייא סטרא אחרא וגרים דיסתלק קודשא בריך הוא ביקריה וגרים לקיימא כל עלמא בקיומיה לעילא ותתא ועל האי בר נש כתיב בריתי היתה אתו החיים והשלום.

תרגום: בא וראה כל מי שאוחז ביד הרשע (ושב אליו) ומשתדל בו לעזב דרך רעה הוא עולה בשלש עליות מה שלא עולה כך שום איש אחר גורם לכפות את הצד האחר גורם שמתעלה הקדוש ברוך הוא בכבודו וגורם להעמיד כל העולם בקיומו למעלה ולמטה ועל האיש הזה כתוב בריתי היתה אתו החיים והשלום.

וע"י זהר (ח"א רנח ע"ב): בג"כ עבדין כהני שלמא בעלמא דלא יתוקד עלמא בשלהובי דמזבח וכדין חיים נחתין לעלמא הה"ד (מלאכי ב ה) בריתי היתה אתו החיים והשלום מאי טעמא חיים בגין דהא עבד שלום וכהני עבדין שלום בקרבנא מאי קרבנא לבן ואדום חלב ודם חלב לקבל ההוא דרגא שופרא דכלא חלב הארץ מתרגמינן שופרא דארעא דם לקבל ההוא דרגא דאקרי נפש דכתיב (ירמיה נא יד) נשבע ה' (צבאות) בנפשו וב"נ כד קריב האי דמא כאילו מקריב נפשיה הה"ד (ויקרא יז יא) כי הדם הוא בנפש יכפר.

תרגום: לכן הנהנים עושים שלום בעולם, שלא ישרף העולם בשלהבות המזבח, ואז יורדים חיים לעולם. זהו שכתוב "בריתי היתה אתו החיים והשלום". למה "חיים", משום שהוא עושה שלום. ונהנים עושים שלום בקרבן. מהו הקרבן, לבן ואדום, חלב ודם. חלב כנגד אותה דרגה של יופי של הכל. חלב הארץ תרגומו יופי הארץ. ודם כנגד אותה הדרגה שנקראת נפש, שכתוב "נשבע ה' (צבאות) בנפשו". ובן אדם, כשמקריב דם זה, כאלו מקריב נפשו. זהו שכתוב "כי הדם הוא בנפש יכפר".

³⁵⁶ ע"י דברינו שם.

³⁵⁷ היינו מידת היסוד שהוא כלל ה"ק.

³⁵⁸ ע"י שמות לד ו ולכן נראה שצריכים לגרוס מנהיג. וע"י בהגר"א בספד"צ כ ע"ב ז"ל: דרגא דז"א שבו מנהיג העולם, והוא שמו של א"ס, ועל ידו מתגלה.

(ז א) ויאמר ה' לנח בא אתה וכל ביתך אל התבה כי אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה: עי' רמב"ן: הודיעו השם כי במדת רחמים³⁵⁹ ימלט אותו ואת ביתו ויחיה מהם זרע לדורות וזה טעם לחיות זרע על פני כל הארץ (להלן פסוק ג) כי מתחלה אמר להחיות אתך (לעיל ו יט) ורמז לו עתה במדת רחמים על הקרבן להודיע אותו שישעה אל קרבנו ובזכות קרבנו יקיים העולם ולא יכרת עוד מפני מי המבול ועל כן מזכיר בו השם המיוחד³⁶⁰ כי בכל ענין הקרבנות לא יזכיר אלהים כאשר אזכיר בהגיעי לשם בעזרת השם³⁶¹.

(ז ב) מפל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו ומן הבהמה אשר לא טהרה הוא שנים איש ואשתו:

עי' ר' בחיי: היה מספיק שיקח שנים שנים לקיום המין אבל צוהו שיקח מהם שבעה לצורך קרבן והנה החשבון הזה מוכרח בסוד הקרבנות³⁶² וכבר ידעת מהכמתו של בלעם שארו"ל (דברים לד י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה בישראל לא קם אבל באומות העולם קם ומנו בלעם צוה לבלק ואמר (במדבר כג א) בנה לי בזה שבעה מזבחות והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים ואמר עוד (שם ד) את שבעת המזבחות ערכתי.

(ז כב): כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו: עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, מלת "כל" רמז למדת "כל" אשר בה נתברך אאע"ה, והיא הספירה העשירית³⁶³, ומשם פורחות הנשמות³⁶⁴. וזה שתקנו

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

³⁵⁹ עי' זהר (ח"א סז ע"א): ויאמר יהו"ה לנח בא אתה וכל ביתך (שם ז א) א"ר שמעון אמאי בכלהו (ד"א ל"ג אמר) אלהים והכא יהו"ה מאי שנא הכא דאתמר יהו"ה שמא עלאה דרחמי אלא רזא איהו דאוליפנא לאו אורח ארעא לקבלא אתתא אושפיזא בהדה אלא ברשו דבעלה אוף הכי (נמי נח) נח בעא לאעלא בתיבותא לאתחברא בהדה ולא הוה (ליה) יאות עד דבעלה דתיבה יהב ליה רשו לאעלאה (בהדה) דכתיב בא אתה וכל ביתך אל התיבה ובגין כך אקרי הכא יהו"ה בעלה דתיבה וכדין עאל נח ואתחבר בהדה וכן אוליפנא דלית ליה רשו לאושפיזא למיעאל לביתא אלא ברשו בעלה מארגו דביתא הה"ד לבתר (שם ז) ויבא נח וגו':

תרגום: "ויאמר ה' לנח בא אתה וכל ביתך". אמר רבי שמעון, למה בכולם (אמר) אלהים וכאן יי, מה שונה כאן שנאמר ה', השם העליון של הרחמים. אלא סוד הוא שלמדנו, אין דרך ארץ שתקבל אשה אורח עמה אלא ברשות בעלה. אף כך (גם נח) נח רצה להכנס לתיבה להתחבר עמה, ולא היה (לו) ראוי עד שבעל התיבה יתן לו רשות להיכנס (עמה), שכתוב "בא אתה וכל ביתך אל התיבה". ולכן נקרא כאן ה', הבעל של התיבה, ואז נכנס נח והתחבר עמה. וכן למדנו, שאין רשות לאורח להיכנס לבית אלא ברשות בעלה, בעל הבית, זהו שכתוב אחר כך "ויבא נח וגו'".

³⁶⁰ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

³⁶¹ עי' ויקרא א ט.

³⁶² עי' לקמן הערה 375. ועי' לקמן פרשת לך לך הערה 406 ועי' לעיל פרשת בראשית הערה 247 (זהר ח"ג רנו ע"ב) ולעיל הערה 355.

³⁶³ עי' לעיל פרשת בראשית הערות 7 8.

³⁶⁴ עי' זהר (ח"א יג ע"א): אבל נשמתא דישראל נפקא מגו גופא דהווא אילנא ומתמן פרחין נשמתין לגו האי ארץ גו מעהא לגו לגו ורזא (מלאכי ג יב) כי תהיו אתם ארץ חפץ ועל דא ישראל בן יקיר דהמו מעהא עליה ואקרון (ישעיהו מו ג) העמוסים מני בטן ולא מגדפין לבר.

תרגום: אבל נשמת ישראל [לאפוקי נשמת הגר] יוצאת מתוך הגוף של האילן ההוא, ומשם פורחות הנשמות לתוך הארץ הזו לתוך מעיה לפני ולפנים. והסוד "כי תהיו אתם ארץ חפץ". ועל זה ישראל בן יקיר שהמו מעיה עליו, ונקראים "העמוסים מני בטן" ולא מהכנפים החוצה.

רבותינו ז"ל לומר ביום שבת נשמת כל חי³⁶⁵, וזהו (שמות לא יז) כי בו שבת וינפש³⁶⁶, והוא מְעִין הברכות³⁶⁷ ויסוד החיים, וזהו (בראשית ב ג) ויברך אלהים את יום השביעי³⁶⁸. ולכך אמר אשר נשמת רוח חיים באפיו, וכלל בזה כל האדם אשר בהם נשמת חיים, ושאר בעלי נפש התנועה גם כן שבהם רוח חיים, לא נשמת חיים. והודיענו בזה כלל כל בעלי חיים. ורמז המדה שהיא סבת חיי כל החיים³⁶⁹. ויש התעוררות גדול בטעמו, כי הוא בפזר גדול אחד³⁷⁰, ואין זולתו במקרא והבן זה.

(ז כג) וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים וימחו מן הארץ וישאר אף נח ואשר אתו בתבה:
 ע"י רמב"ן: וימחו מן הארץ – פירשו הכפל לומר כי נשכה זכרם שאין להם זרע ומה צורך לאמר כן אחר שמתו הכל אולי מפני העופות ומקצת השרץ לאמר שלא נשאר בהם ביצים בכל עין או תחת הארץ כי הכל נמחו.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

³⁶⁵ ע"י זהר (ח"ג דף כט ע"א): ונפש דתלמיד חכם אתקריאת שבת מלכתא נפש יתירה דשבת ועונג דיליה נשמת חיים ורוח שכלי ואינון נשמה יתירה רוח יתירה על נשמה ורוחא ונפשא דאינון עבדין דשליטין בגופא דימין דחול נשמה יתירה נשמת כל חי כתר בראש צדיק דאיהו יום שבת.
 תרגום: והנפש של תלמיד חכם נקראת שבת נשמה, ונפש של שבת, והעונג שלה נשמת חיים, ורוח שכלי, והם נשמה יתירה רוח יתירה על נשמה, ורוח ונפש שהם עבדים ששולטים בגוף של ימות החול, נשמה יתירה נשמת כל חי, כתר בראש צדיק, שהוא יום השבת.

³⁶⁶ ע"י זהר (ח"ג קכב ע"ב): ובהאי קחו עמכם דברים ושובו אל יי' ובהאי דיהא בכון היראה והאהבה והתורה יתחזר יהו"ה דאיהו בינה תשובה ו' תשוב לגבי ה' דאיהו עובדא דבראשית ואיהי ל"ב אלהים וישתלים יהו"ה ובה יהא לנכון נייחא מכלא ובה שבת וינפש ובה יתכליל יהו"ו ובג"ד ויכלו שלימו דכלא בה אתברי כל עלמא ועלה קיימין שמים וארעא וימא וכל בריין דאתברון דכתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם ואם היא אתרחקת מעלמא אפילו רגעא כלא אתחרב ואתבטל ולא הוי קיומא בעלמא האי ה' לא תיזיל מגופא ובה קיימא וכד היא תיזיל מיניה הוא סם המות תיתי ותשרי עליה דתתקרי טומאה נבלה פסולה מלאך המות חשך אפלה ושריא על גופא דב"נ ובההוא זמנא אתקרי ב"נ מת ורזא דמלה כי לא אחפוץ במות המת נאם יי' אלהים והשיבו וחיו.

תרגום: ובזה קחו עמכם דברים ושובו אל ה', ובזה שתהיה בכם היראה והאהבה והתורה, יחזור יהו"ה שהוא בינה, תשובה, ו' תשוב לה', שהיא מעשה בראשית, והיא ל"ב אלהים וישתלים יהו"ה, ובה תהיה לכם מנוחה מהכל, ובה שבת וינפש, ובה יכלל יהו"ו. ומשום זה ויכלו, שלמות הכל, בה נברא כל העולם, ועליה עומדים שמים וארץ והים וכל הבריות שנבראו, שכתוב "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם", בה' בראם. ואם היא תתרחק מהעולם אפילו רגע, הכל יחרב ויתבטל, ולא תהיה עמידה לעולם. ה' זאת לא תלך מהגוף, ובו הוא עומד, וכשהיא תלך ממנו, הוא סם המות יבא וישרה עליו, שתקרא טומאה נבלה פסולה, מלאך המות חושך אפלה ושורה על גוף האישי, ובאותו זמן נקרא האדם מת, וסוד הדבר, כי לא אחפוץ במות המת נאם ה' אלהים והשיבו וחיו.
³⁶⁷ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 183.

³⁶⁸ ע"י זהר (ח"א עח ע"א): רבי שמעון אמר ואעשך לגוי גדול מסטרא דימינא ואברכך מסטרא דשמאלא ואגדלה שמך מסטרא דאמצעייתא והיה ברכה מסטרא דארעא דישראל הא הכא כרסייא דארבע סמכין דכלהו כלילן ביה באברהם מכאן ולהלאה ברכאן לאחריני דמתזני מהכא דכתיב (שם ג) ואברכה מברכך.

תרגום: רבי שמעון אמר, "ואעשך לגוי גדול" מצד הימין, "ואברכך" מצד השמאל, "ואגדלה שמך" מצד האמצע, "והיה ברכה" מצד של ארץ ישראל. הנה כאן כסא של ארבעה עמודים שכולם כלולים באברהם. מכאן והלאה ברכות לאחרים שנזונים מכאן, שכתוב "ואברכה מברכך".

³⁶⁹ ע"י אד"ר (קל ע"ב) שבב' נקבי האף דא"א: מחד נוקבא חיינ ומחד נוקבא חיינ דחיינ.
³⁷⁰ ע"י תיקו"ז (דף ל ע"א): בההוא זמנא דיהון תרין שמהן כחדא אתערא בריתא דמלכא בשיר השירים ומשלי וקהלת דאינון שלשת אלפים משל תלת יודיין דאינון תלת טפין דמוחא דנחתין מן יי' (נ"א ו') ולאן אתמשכו לגבי צדיק דאיהו קשת ומה דהוה קטן אתעביד גדול ורזא דמלה שופר הולך

פזר גדול מתי יהא זריק חץ בדיוקנא דא
 תרגום: באותו זמן שהיו שתי שמות יחד מעורבב ביתו של מלך בשיר השירים ומשלי וקהלת שהם ג' אלפים משל שלש יודין שהם תלת טיפות של המוחין שיורדים מן י' ולאן נמשכו לגבי צדיק שהוא קשת ומה שהיה קטן נעשה גדול וסוד הדבר שופר הולך פזר גדול מתי יהא זורק חץ בצורה זו

ויתכן שיהא שיעור הכתוב וימח את כל היקום אשר על פני האדמה כי מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים נמוחו מן הארץ לא נשאר רק נח ורבותינו דרשו (סנהדרין קח ע"א) וימח בעולם הזה וימחו מן הארץ מן העולם הבא עשו הארץ הנזכרת כאן ארץ החיים וכבר רמזתי סודה³⁷¹ (לעיל א כו, ו יג).

עיי' ר' בחיי: זה כלל גדול לכל בעלי חיים שנמחו באותם המים הרותחין וימחו מן הארץ הם נמחו מן הארץ וכחותם מן השמים וכבר ידעת כי כל הכחות יש להם מנוי ופעולה בשפלים וכיון שנמחו מפעולת הארץ הרי שנתבטלה למעלה הכח והמנוי³⁷² שלהם ואין הכוונה שיתבטלו במבול הכחות העליונים אלא שפסק השפע שלהם שלא השפיעו למטה גם לא קבלו שפע מלמעלה מן הקו האמצעי³⁷³ המשפיע לכל מושפע וכיון שפסקו כל היונקים שפע לא נשאר בזמן המבול בשום כח שבעולם שפע כי אם בקו האמצעי לבדו והוא שאמר דוד ע"ה (תהלים כט י) ה' למבול ישב³⁷⁴ וישב ה' מלך לעולם ומלת ישב במקום הזה כמו נשאר כלומר הוא לבדו וכמוהו (תהלים ט ח) וה' לעולם ישב וזהו מאמר רבותינו ז"ל (זבחים קיג ע"א) שלא היה המבול על ארץ ישראל כלומר שלא ירד הגשם עליה מן השמים והנה זה לכבוד הארץ ולמעלתה שלא נפתחו עליה ארבות השמים ולא נבקעו תחתיה מעינות תהום רבה כי היא קו האמצעי של מטה כנגד קו האמצעי של מעלה והבין זה.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

³⁷¹ עיי' זהר (ח"א דף סט ע"א): תא חזי בההוא זמנא דזמין קב"ה לאחייאה מתייא כל אינון מתין דישתכחון לבר בשאר ארעין נוכראין קב"ה יברא לון (גופייהו) (נ"א) יוקים לון בגופייהו) כדקא חזי דהא גרמא חד דאשתאר ביה בבר נש תחות ארעא ההוא גרמא יתעביד כחמירא בעיסה ועליה יבני קב"ה כל גופא ולא יהיב לון קב"ה נשמתין אלא בארעא דישראל דכתיב (יחזקאל לז יב) הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל דיתגלגלון תחות ארעא ולבתר מה כתיב (שם יד) ונתתי רוחי בכם וחייתם וגו' דהא בארעא דישראל יקבלון נשמתין כל אינון בני עלמא.

בר אלין דאסתאבו וסאיבו ארעא באלין כתיב (בראשית ז כג) וימחו מן הארץ מן הארץ דייקא ואע"ג דאקשו ואפליגו קדמאי על דא וימחו כמה דאת אמר (תהלים סט כט) ימחו מספר חיים א"ל רבי שמעון ודאי לית לון חולקא בעלמא דאתי דכתיב וימחו מן הארץ וכתיב (ישעיה ס כא) לעולם יירשו ארץ אבל יקומון בדין ועלייהו כתיב (דניאל יב ב) ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם [ופלוגתא בהא אבל כלא כמה דאוקמוה חברייא]

תרגום: בא וראה, באותו הזמן שעתידי הקדוש ברוך הוא להחיות המתים, כל אותם מתים שימצאו בחוץ בשאר ארצות נכריות, הקדוש ברוך הוא יברא להם גופיהם (יעמידם בגופם) כראוי, שהרי עצם אחת שנשארת באדם תחת הארץ, ואותה עצם תעשה כשאור שבעיסה, ועליה יבנה הקדוש ברוך הוא את כל הגוף. ולא יתן הקדוש ברוך הוא להם נשמות אלא בארץ ישראל, שכתוב "הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל", שיתגלגלו תחת הארץ. ואחר כך מה כתוב, "ונתתי רוחי בכם וחייתם וגו'", שהרי בארץ ישראל יקבלו נשמות של כל אותם בני העולם.

פרט לאלו שנטמאו וטמאו את הארץ. באלה כתוב "וימחו מן הארץ", דוקא מן הארץ. ואף על גב שהקשו ונחלקו הראשונים על זה. "וימחו" כמו שנאמר "ימחו מספר חיים". אמר לו רבי שמעון, ודאי שאין להם חלק בעולם הבא, שכתוב "וימחו מן הארץ", וכתוב "לעולם יירשו ארץ". אבל יקומון בדין, ועליהם כתוב "ורבים מישיני עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם". והמחלוקת בזה, אבל הכל כפי שבארוה החברים.

³⁷² עיי' (ב"ר פ"י סי' ו): בר סירא אמר אלוה העלה סמים מן הארץ בהם הרופא מרפא את המכה ובהם הרוקח מרקח את המרקחת א"ר סימון אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדל הה"ד (שם לח) הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ וגו'.

³⁷³ עיי' לעיל פרשת בראשית הערה 224.

³⁷⁴ עיי' זהר (ח"ב רכז ע"ב): ועל דא ויהו"ה באתגלייא ולא שיצי כלא אלה"ם סתים ובעי לאסתמרא דהא כלא שיצי ועל דא אלה"ם בלחודוי הוה ורזא דא (תהלים כט י) יהו"ה למבול ישב מהו ישב אלמלא קרא כתיב לא יכלינן למימר ישב ישב בלחודוי דלא אתא עם דינא כתיב הכא ישב וכתיב התם (ויקרא יג מו) בדד ישב בלחודוי.

תרגום: ועל זה וה' בגלוי ולא השמיד הכל אלהים נסתר וצריך להשמר שהרי משמיד הכל ולכן אלהים לבדו היה וסוד זה ה' למבול ישב מה זה ישב אלמלא מקרא כתוב לא יכולים לומר ישב ישב לבדו שלא בא עם דין כתוב כאן ישב וכתוב שם (ויקרא יג) בדד ישב לבדו.

(ח כ) וַיִּבֶן נח מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקַּח מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִכָּל הָעוֹף הַטְּהוֹר וַיַּעַל עֹלֹת בְּמִזְבְּחֵהוּ: עי' ר' בחיי: כיון נח בקרבנותיו סדר הבנין ממשלה למעלה, המזבח תחלה, ומשם לרחמים, זהו שאמר לה' ³⁷⁵, ומן הרחמים מתעלה ומתיחס הכל במעלה העליונה שהוא עלת העלות יתברך ³⁷⁶. וזהו שאמר ויעל עולות במזבח, עלת כתיב. וכן אמר הנביא (ישעיה ס ז) יעלו לרצון על מזבחי ובית תפארתו אפאר וכן במנוח לא מצינו בו שעשה מזבח והזכיר תחלה (שופטים יג כ) מעל המזבח ואח"כ השמימה ומשם אל המעלה העליונה שהיא עלה ואז הוור השפע מעלה לרחמים ומן הרחמים למזבח הנקרא לב וממנו לעליונים ולתחתונים וזהו שאמר וירח ה' את ריח הניחח ³⁷⁷ כלומר המשיך המשכת השפע היורד מעלת העלות ואז

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

³⁷⁵ עי' זהר (ח"א סט ע"ב): פתח ואמר ויבן נח מזבח ליהו"ה ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור ויעל עולות במזבח (בראשית ח כ) ויבן נח מזבח דא איהו מזבח דאקריב ביה אדם קדמא נח אמאי קריב עולה דהא עולה לא סלקא אלא בגין הרהורא דלבה (דרעותא) ונח במה חב אלא נח הרהר ואמר הא קב"ה גזר דינא על עלמא דיתחרב דילמא בגין דשזיב לי כל זכותא פקע לי ולא ישתאר לי זכו בעלמא מיד ויבן נח מזבח ליהו"ה ההוא מזבח דאקריב ביה אדם הראשון הוה אי הכי אמאי ויבן אלא בגין דחייבי עלמא גרמו דלא קיימא בדוכתיה כיון דאתא נח כתיב ביה (שם) ויבן ויעל עולות עלת כתיב חדא כתיב (ויקרא א יג) עולה הוא אשה ריח ניחח ליהו"ה (לעולם עולה סלקא דכר אי) עולה סלקא דכר ולא סלקא נוקבא דכתיב (שם ג) זכר תמים יקרבינו אמאי כתיב אשה דהא אש בעי לאשתכחא תמן אלא אע"ג דעולה אתקריב דכר ולא תריה אתקריב נוקבא לא בעיא לאתפרשא מניה אלא בה אתקריב בגין לחברא דא בדא דסלקא נוקבא לגבי דכורא לאתחברא כחדא ואע"ג דאשה לשום אישים נח אצטריך ליה למקרב עולה דאיהו באתר דכורא עבד ליה קב"ה לאתחברא ולאעלאה בתיבה ועל דא אקריב עולה הוא אשה אש ה' דאתחבר (בה) שמאלא בנוקבא דהא (כל) נוקבא מסטרא דשמאלא קא אתיא ודכורא מסטרא דמינא באתדבקתא דא בדא ובגין כך אקרי (עולה) נוקבא אשה אשה קטירו דרחימו דאחיד בה שמאלא לסלקא לה לעילא ולא תקשרא כחדא ובגין כך (ד"א כתיב) עולה הוא אשה קשירו דכר ונוקבא דא בדא:

תרגום: פתח ואמר, "ויבן נח מזבח לה' ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור ויעל עולות במזבח". "ויבן נח מזבח", זה הוא המזבח שהקריב בו אדם הראשון. למה נח הקריב עולה, שהרי עולה לא עולה אלא בשביל הרהור הלב הרצון, ונח במה חטא. אלא נח הרהר ואמר, הרי הקדוש ברוך הוא גזר דין על העולם שיחבר, אולי משום שמציל אותי פקעה כל זכותי ולא תשאר לי זכות בעולם, מיד "ויבן נח מזבח לה". וזה היה אותו מזבח שבו הקריב אדם הראשון. אם כך, אז למה "ויבן". אלא משום שרשעי העולם גרמו שלא עמד במקומו. כיון שבא נח, כתוב בו "ויבן". "ויעל עולות", כתוב עֹלֹת, אחד. כתוב "עולה הוא אשה ריח ניחוח לה", (לעולם עולה עולה זכר, אם) "עולה" עולה זכר ולא עולה נקבה, שכתוב "זכר תמים יקרבינו". למה כתוב "אשה", שהרי אש צריכה להמצא שם. אלא אף על גב שעולה נקרבת זכר ולמקומה נקרבת, הנקבה לא צריכה להיפרד ממנו, אלא עמה נקרב, בשביל לחבר זה עם זה. שעולה הנקבה אל הזכר להתחבר כאחד. ואף על גב שאשה לשום אישים. נח היה צריך להקריב עולה, שהוא במקום של הזכר, ועשה אותו הקדוש ברוך הוא להתחבר ולהיכנס לתיבה, ועל זה הקריב עולה. עולה הוא אשה, אש ה', שהתחבר (עמה) השמאל, בנקבה, שהרי (כל) נקבה מצד השמאל באה, וזכר מצד הימין בהתדבקות זה בזה, ולכן נקראת (עולה) נקבה אשה. "אשה" קשר של האהבה שאוחז בה השמאל להעלותה למעלה ולהתקשר כאחד, ולכן כתוב "עולה הוא אשה", הקשר של זכר ונקבה זה עם זה. ועי' לקמן פרשת לך לך הערה 406 ועי' לעיל פרשת בראשית הערה 247 (זהר ח"ג רנו ע"ב) והערה 355. ולענין מזבח עי' לקמן 380.

³⁷⁶ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 62.

³⁷⁷ עי' זהר (ח"א ע ע"א): ויעל עולות עלת כתיב (חסר) חדא כתיב (ויקרא א יג) עולה הוא אשה ריח ניחח ליהו"ה (לעולם עולה סלקא דכר אי) [ניחח לה'] עולה סלקא דכר ולא סלקא נוקבא דכתיב (שם ג) זכר תמים יקרבינו אמאי כתיב אשה דהא אש בעי לאשתכחא תמן אלא אע"ג דעולה [אתקריב] (ב) דכר ולא תריה אתקריב נוקבא לא בעיא לאתפרשא מניה אלא בה אתקריב בגין לחברא דא בדא דסלקא נוקבא לגבי דכורא לאתחברא כחדא ואע"ג דאשה לשום אישים נח אצטריך ליה למקרב עולה דאיהו באתר דכורא עבד ליה קב"ה לאתחברא ולאעלאה בתיבה ועל דא אקריב עולה עולה הוא אשה אש ה' דאתחבר (בה) שמאלא בנוקבא דהא (כל) נוקבא מסטרא דשמאלא קא אתיא [נ"א] ודכורא מסטרא דמינא באתדבקתא [דאתדבק] דא בדא ובגין כך אקרי (עולה) נוקבא אשה אשה קטירו דרחימו דאחיד בה שמאלא לסלקא לה לעילא ולא תקשרא כחדא ובגין כך [כתיב] עולה הוא אשה קשירו [ד] דכר ונוקבא דא בדא.

וירח יהו"ה את ריח הניחח (בראשית ח כא) וכתיב אשה ריח ניחח (בראשית א ט) אשה הכי שמענא תננא ואשא מחוברין כחדא דהא לית תננא בלא אשא כמה דכתיב (שמות יט יח) והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו יהו"ה באש תא חזי אש נפיק מלגיו ואיהו דק ואחיד במלה אחרא לבר דלאו איהו דק הכי ואתאחדן דא בדא וכדין תננא סלקא מאי טעמא בגין דאתאחיד אשא במלה דרגיש

אמר אל לבו לא אוסיף כלומר לא אתן תוספת למדת הדין לקלל את האדמה בעבור האדם והבן זה.

(ט יב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם:

ע"י רמב"ן: ואנחנו על כרחנו נאמין לדברי היונים שמלהט השמש באויר הלח יהיה הקשת בתולדה כי בכלי מים לפני השמש יראה כמראה הקשת וכאשר נסתכל עוד בלשון הכתוב נבין כן כי אמר את קשתי נתתי בענן ולא אמר אני נותן בענן כאשר אמר זאת אות הברית אשר אני נותן ומלת קשתי מורה שהיתה לו הקשת תחלה³⁷⁸ ולכן נפרש הכתוב הקשת אשר נתתי בענן מיום הבריאה תהיה מן היום הזה והלאה לאות ברית ביני וביניכם שכל זמן שאראנה אזכיר כי ברית שלום ביני וביניכם.

עיי"ש: אבל יש לרבותינו בפרשה הזאת סוד נעלם אמרו בבראשית רבה (פל"ה סי' ג) את קשתי נתתי בענן קשתי דבר שהוא מוקש לי אפשר כן אלא קשין דפריא והיה בענני ענן רבי יודן בשם ר' יהודה בר' סימון אומר משל לאחד שבידו סולת רותח ובקש ליתנו על בנו ונתנו על עבדו ושם עוד והיתה הקשת בענן וראיתה לזכור ברית עולם בין אלהים זו מדת הדין של מעלה³⁷⁹ ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ זו מדת הדין של מטה מדת הדין של מעלה קשה ומדת הדין של מטה רפה³⁸⁰ וכבר ידעת מאמרם (חגיגה טז ע"א)

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

וסימניך חוטמא דנפיק ביה תננא מגו אשא ועל דא כתיב (דברים לג י) ישימו קטורה באפך בגין דאהדר אשא לאתריה וחוטמא (אתרגיש) [אתכניש] בההוא ריחא לגו לגו עד דאתאחיד כלא ותב לאתריה ואתקריב כלא לגו מחשבה ואתעביד רעותא חדא וכדין ריח ניחח דנח רוגזא ואתעביד ניחח דהא תננא אתכניש ועייל וקמיט באשא ואשא אחיד בתננא ועיילי תרווייהו לגו לגו עד דנח רוגזא וכד אתאחיד (אחיד) כלא דא בדא ונח רוגזא כדין הוא ניחח וקשירו חד ואתקרי ניחח אשחא דרוחא חדוותא דכלא כחדא נהירו דבוצינין נהירו דאנפין ובגין כך כתיב וירח יהו"ה את ריח הניחח כמאן דארח וכניש כלא לגו אתריה.

תרגום: "ויעל עולות", כתוב עלת, אחד. כתוב "עולה הוא אשה ריח ניחוח לה", (לעולם עולה עולה זכר, אם) "עולה" עולה זכר ולא עולה נקבה, שכתוב "זכר תמים יקריבנו". למה כתוב "אשה", שהרי אש צריכה להמצא שם. אלא אף על גב שעולה נקרבת זכר ולמקומה נקרבת, הנקבה לא צריכה להיפרד ממנו, אלא עמה נקרב, בשביל לחבר זה עם זה. שעולה הנקבה אל הזכר להתחבר כאחד. ואף על גב שאשה לשום אישים. נח היה צריך להקריב עולה, שהוא במקום של הזכר, ועשה אותו הקדוש ברוך הוא להתחבר ולהיכנס לתיבה, ועל זה הקריב עולה. עולה הוא אשה, אש ה', שהתחבר (עמה) השמאל בנקבה, שהרי (כל) נקבה מצד השמאל באה, וזכר מצד הימין בהתדבקות זה בזה, ולכן נקראת (עולה) נקבה אשה. "אשה" קשר של האהבה שאוחז בה השמאל להעלותה למעלה ולהתקשר כאחד, ולכן כתוב "עולה הוא אשה", הקשר של זכר ונקבה זה עם זה.

"וירח ה' את ריח הניחוח", וכתוב "אשה ריח ניחוח". "אשה", כך שמענו, עשן ואש מחוברים כאחד, שהרי אין עשן בלא אש, כמו שכתוב "והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו ה' באש". בא וראה, אש יוצאת מבפנים והוא דק, ואוחז בדבר אחד בחוש שאינו דק כך, ונאחזים זה בזה, ואז עולה העשן. ולמה, משום שהאש אוחזת בדבר המתפעל ממנו, וסימן לדבר, החוטם שיוצא בו עשן מתוך אש. ועל זה כתוב "ישימו קטורה באפך", משום שחוזרת האש למקומה. והחוטם (מתפעל) נאסף באותו ריח לפני ולפנים, עד שנאחז הכל וחוזר למקומו, ונקרב הכל לתוך המחשבה ונעשה רצון אחד. ואז "ריח ניחוח", שניח הרוגז ונעשה נחת. שהרי העשן נאסף ונכנס ומתקמט באש, והאש אוחזת בעשן, ונכנסים שניהם לפני ולפנים עד שנח הרוגז. וכשהכל נאחזים (אוחז) זה בזה ונח הרוגז, אז הוא מנוחה וקשר אחד ונקראת נחת. נחת הרוח, שמחת הכל כאחד, הארת הנרות, הארת הפנים. ולכן כתוב "וירח ה' את ריח הניחוח", כמי שמריח ומכניס הכל למקומו.

³⁷⁸ ע"י לקמן הערה 381

³⁷⁹ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 199.

³⁸⁰ ע"י לעיל פרשת בראשית הערות 106 ו199.

ע"י זהר (ח"א קפ ע"א): תא חזי וישב יעקב בארץ מגורי אביו (בראשית לז א) מאי מגורי אביו כמה דאת אמר (ירמיה ו כה) מגור מסביב דכל יומי הוה דחיל והוה בדחילו וישב יעקב בארץ מגורי אביו רבי אלעזר אמר דאתקשר ויתב בההוא אתר דאתאחיד בחשך ארץ מגורי אביו דייקא בארץ כנען אתקשר אתרא באתריה מגורי אביו דא דינא קשיא בארץ מגורי אביו כמה דאתמר ההוא דינא רפיא דאיהי ארץ דאתאחיד מן דינא קשיא וביה אתישב יעקב ואתאחיד ביה (וההיא ארץ איהי אספקלריא

במסתכל בקשת כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם.
ואם זכית להבין דבריהם תדע כי פירוש הכתוב כן את קשתי שהיא מדת הדין הנתונה
בענן בעת הדין תהיה לאות ברית³⁸¹.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

דלא נהרא).

תרגום: בא וראה, "וישב יעקב בארץ מגורי אביו", מה זה "מגורי אביו", כמו שנאמר "מגור מסביב",
שכל ימיו היה פוחד והיה בפחד. "וישב יעקב בארץ מגורי אביו". רבי אלעזר אמר, שהתקשר וישב
באותו מקום שנאחז בחושך. "ארץ מגורי אביו" דוקא, בארץ כנען נקשר המקום למקומו. "מגורי
אביו", זה הדין הקשה. "בארץ מגורי אביו", כמו שנאמר אותו הדין הרפה, שהיא הארץ שנאחזה מן
הדין הקשה, ובו התיישב יעקב ונאחז בו (ואותה ארץ היא האספקלריה שאינה מאירה).

ע' ספר הפליאה (עמוד קנב): מזבח הזהב הרמוזה לגבורה בעבור שהוא דין קשה ומזבח הנחושת
הרמוזה לעשירית שהוא מלכות הוא דין רפה שאינו כ"כ קשה כמו הזהב שאין נחושת אדום כמו
הזהב.

³⁸¹ ע' זהר (ח"א עא ע"ב): ויאמר אלהים לנח וגו' זאת אות הברית אשר אני נותן ביני וביניכם וגו'
את קשתי נתתי בענן (בראשית ט יב - יג) נתתי מקדמת דנא רבי שמעון פתח (יחזקאל א כה) וממעל
לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא מה כתיב לעילא ואשמע את קול כנפיהם כקול
מים רבים כקול שדי בלכתן אליו ארבע חיוון ברבין עלאין קדישין דההוא רקיע מתתקנא עלייהו
וכלהו גדיפיהו (ד"א ל"ג פרישן) מתחבראן דא בדא לחפיא גופייהו ובשעתא דאינון פרשי גדיפיהו
אשתמע קל גדיפין דכלהו דאמרי שירתא הה"ד (שם כד) כקול שדי דלא אשתכי לעלמין כמה דכתיב
(תהלים ל יג) למען יזמרך כבוד ולא ידום ומאי אדמו (שם צח ב) הודיע יהו"ה ישועתו לעיני הגוים
גלה צדקתו קול המולה כקול מחנה כקול משרייתא קדישא כד מתחברן כל חילין אליו עילאין לעילא
ומאי אמרי קדוש קדוש יהו"ה צבאות מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו ג) אהדרו לדרום אמרו
קדוש אהדרו לצפון אמרו קדוש אהדרו למזרח אמרו קדוש אהדרו למערב אמרו ברוך והאי רקיע
קאים על רשיהון ובכל אתר דאיהי אזלא אסחרו אנפין לההיא סטרא דאתכלילו אנפין ביה אסחרו
אנפין לארבע זויין וכלהו מסתחרן לתתא ברבועא דיליה אתגליפת בארבע אנפין אנפין אריה אנפין
נשרא אנפין שור אנפין אדם גליף בכלהו אדם אנפין ארי"ה אדם אנפין נש"ר אדם אנפין שו"ר כלהו
כלילן ביה ובגין כך כתיב (יחזקאל א י) ודמות פניהם פני אדם והאי רקיע דאתרבע כלהו גוונין כלילן
ביה ארבע גוונין אתחזיין ביה גליפין בארבע ארבע גליפין רשימין טהירין עלאין ותתאין כד
מתפרשאן גוונין דאינון ארבע סלקין תריסר גוון ירוק גוון סומק גוון חוור גוון ספיר דאתכלילו מכל
גוונין הה"ד (יחזקאל א כח) כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנוגה סביב הוא
מראה דמות כבוד יהו"ה חיזו דגוונין דכלא ובגין כך את קשתי נתתי בענן.

תרגום: ויאמר אלהים לנח וגו' זאת אות הברית אשר אני נותן ביני וביניכם וגו' את קשתי נתתי
בענן. "נתתי" מקודם לכן. רבי שמעון פתח, "וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות
כסא". מה כתוב למעלה, "ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים כקול שדי בלכתן", אלו ארבע
חיות גדולות עליונות קדושות שאותו הרקיע מתוקן עליהם. וכל הכנפים (נפרדות) מתחברות זו בזו
לכסות את גופם. ובשעה שהם פורשים כנפיהם, נשמע קול הכנפים של כולם שאומרים שירה. זהו
שכתוב "כקול שדי", שלא שוקט לעולמים, כמו שנאמר "למען יזמרך כבוד ולא ידום". ומה אומרים,
"הודיע ה' ישועתו לעיני הגוים גלה צדקתו". "קול המולה כקול מחנה", כקול מחנה קדוש
כשמתחברים כל הצבאות העליונים למעלה, ומה אומרים, "קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל
הארץ כבודו". חוזרים לדרום, אומרים קדוש, חוזרים לצפון, אומרים קדוש, חוזרים למזרח, אומרים
קדוש, חוזרים למערב, אומרים ברוך. והרקיע הזה עומד על ראשיהם, ובכל מקום שהיא הולכת,
מסובבים פנים לאותו צד שנכללים הפנים בו, מסובב פניו לארבעה רוחות, וכולם מסובבים למטה.
ברבוע שלו נחקקת בארבע פנים, פני אריה, פני נשר, פני שור, פני אדם, חקוק בכולם אדם. פני
ארי"ה אדם, פני נש"ר אדם, פני שו"ר אדם. (אדם). כולם כלולים בו. ולכן כתוב "ודמות פניהם פני אדם".
והרקיע הזה שהתרבע [שנחלק לארבע], כל הצבעים כלולים בו, ארבעה צבעים נראים בו חקוקים
בארבע ארבע, בארבעה חקוקים רשומים אורות עליונים ותחתונים, כשנפרדים הצבעים של אותם
ארבע, עולים שנים עשר. צבע ירוק, צבע אדום, צבע לבן, צבע ספיר שנכללו מכל הצבעים. זהו
שכתוב "כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנוגה סביב הוא מראה דמות כבוד
ה'", המראה של כל הצבעים, ולכן "את קשתי נתתי בענן". [הענן כאן היא מידת המלכות המכונה
כבוד ה', ע' זהר (ח"א יח ע"א ע"א הובא לקמן וכן ח"א כה ע"א וסז ע"א].

ע' זהר (ח"ג רל ע"ב): קשת סימן תקיעה שברים תרועה ואינון סימן מרכבה דאבהן תקיעה
דאברהם שברים דיצחק תרועה דיעקב דאתמר ביה ותרועת מלך בו וגו' גוונין אתחזיין ביה חוורו
סומק וירוק ומסטרא דגבורה אתקרי קשת גבורים חתים ומסטרא דימינא כמראה הקשת אשר יהיה
בענן ביום הגשם כד אתחזי ביום הגשם אחזי רחמי וכד אתחזי בלא מטרא אחזי דינא מעורב בין
מטרא ושמשא אחזי דינא רחמי כליל והאי איהו ש מן שדי תלת ענפי אבהן דאינון יהו"ה אלהינו
יהו"ה תלת שמהן לקבל תלת ענפי אבהן ובהון י"ד אתוון בחושבן ד"י מן שדי ולבוש שדי מטטורן

דהכי סליק בחושבן שדי.

תרגום: קש"ת, סימן תקיעה שברים תרועה, והם סימן המרכבה של האבות, תקיעה של אברהם, שברים של יצחק, תרועה של יעקב, שנאמר בו "ותרועת מלך בו", ושלשה צבעים נראים בו, לבן אדום וירוק, ומצד הגבורה נקרא "קשת גיבורים חתים", ומצד הימין "כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם", כאשר נראה ביום הגשם מראה רחמים, וכאשר נראה בלי מטר מראה דין מעורב בין גשם ושמם, מראה דין ורחמים כלולים, וזוהי ש' משדי, שלשה ענפי האבות שהם יה"ה אלהינו יה"ה, שלשה שמות כנגד שלשה ענפי האבות, ובהם "ד אותיות בחשבון אותיות ד"י משדי, ומלבוש של שדי הוא מטטרון, שכך עולה בחשבון שדי.

עי' זהר (ח"א יח ע"א): כמראה הקשת זה חי עלמין וזהו (בראשית ט יג) את קשתי נתתי בענן דא מלכות נתתי מן יומא דאתברי עלמא ביומא דעיבא דאתחזי קשת מראה דמות כבוד יה"ה (יחזקאל א כח) אתער שמאלא לאתתקפא נפקת רחל ותקש בלדתה מיכאל בסטרא דא רפאל בסטרא דא גבריא"ל בסטרא דא ואינון גוונים דאתחזין בההוא דמות חור וסומק וירוק כן מראה הנגה סביב נהירו דאתכסיא בגלגולא דחיזו דעינא הוא מראה דמות כבוד יה"ה גוונים דאתיחדא יחודא תתאה לפום יחודא דאתיחד יחודא דלעילא יה"ה אלהינו יה"ה גוונים סתימין דלא אתחזין ואתקשרן אל מקום אחד יחודא חדא בעלאה גוונים בקשת לתתא לאתיחדא בהו חוור סומק וירוק כגוונים סתימין ואינון יחודא אחרא רזא ושמו אחד בשכמ"ו יחודא דלתתא יחודא עלאה (דברים ו ד) שמע ישראל יה"ה אלהינו יה"ה אחד דא לקביל דא

תרגום: "כמראה הקשת" זה חי העולמים, וזהו "את קשתי נתתי בענן", זו מלכות, נתתי מיום שנברא העולם. ביום מעונן, כשנראית הקשת מראה דמות כבוד ה', מתעורר השמאל להתגבר. יוצאת רחל ותקש בלדתה. מיכאל בצד זה, רפאל בצד זה, גבריא"ל בצד זה. והם הצבעים שנראים באותה דמות, לבן ואדום וירוק. "כן מראה הנגה סביב", האור שהתכסה בגלגול מראה העין, הוא מראה דמות כבוד ה'. הצבעים שהתייחדו היחוד התחתון הם לפי היחוד שהתייחד יחוד עליון. "ה' אלהינו ה'". צבעים סתומים שלא נראים ומתקשרים אל מקום אחד. יחוד אחד בעליון, הצבעים בקשת למטה להתייחד בהם, לבן אדום וירוק, כמו צבעים סתומים, והם יחוד אחר, סוד ושמו אחד. "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", היחוד שלמטה. יחוד עליון "שמע ישראל יה"ה אלהינו יה"ה אחד". זה כנגד זה.

עי' רע"מ (ח"ג רטו ע"א): אבל רבי יהודה אמר מאן דחמי קשת בגוונוי נהירין צריך לברכא ברוך זוכר הברית ובגלותא דלאו איהו נהיר בגוונוי כדקא יאות ולא עוד אלא דלזמנין נהיר זעיר וזמנין לא נהיר כלל זמנין אתחזי בשלימו וזמנין לאו דקשת קא רמיז גוונוי לזכוון דכהנים לויים וישראלים כד אינון שפירין דנהיר קשת בגוונוי דאינון תלת.

קום אנת רבי יוסי הגלילי ואימא דהא מלין שפירין קאמרת בחבורה קדמא דקשת לא אתיא אלא לאגנא על עלמא למלכא דבכל זמנא דבריה חב ומלכא חזי למטרוניתא סליק רוגזא דבריה דכתיב וראיתיה לזכור ברית עולם וע"ד לא אתחזי קשת אלא לאגנא על עלמא ולא אתגליא אלא בלבוש יקר דמלכו ובשעתא דאית צדיק בארעא איהו ברית למיקם ברית וכי בגלותא קב"ה אתרחק ממטרוניתא ואיך מטרוניתא אתלבשת לבושי מלכותא בגלותא לא אבל בגלותא לבושה דקדרות ואיהו אמרת אל תראוני שאני שחרחרת אלא ודאי ההוא קשת דאתגלייא בגלותא לאו איהו אלא מטטרון דאתקרי שד"י ואיהו עבדו זקן ביתו דשליט בכל דיליה (בגלותא) ובנוי אתקריאו עבדים דקב"ה ובני מטרוניתא בנים ובגין דא אם כבנים אם כעבדים ובזמנא דאתחבר בי מקדשא אוקמוה דעבדים חפו ראשם ונתדלדלו אנשי מעשה ודאי אנשי מעשה אתקריאו על שם מטרוניתא דאתמר עלה רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה אבל אי אית צדיק דזכווי עובדוי לאנהרא בהון מטרוניתא ולמשפט מנה לבושי קדרותא דפשטין ולקשטא לה בלבושין דגוונין נהירין דרזין דאורייתא מה כתיב ביה וראיתיה לזכור ברית עולם וראיתיה ברזין נהירין דאורייתא דאור ר"ז אתקרי הה"ד כי נר מצוה ותורה אור ובאלין רזין אתמר וראיתיה ובההוא זמנא סליק מניה רוגזא דבריה וחמת המלך שככה

תרגום: אבל רבי יהודה אמר, מי שרואה קשת בצבעים מאירים צריך לברך "ברוך זוכר הברית", ובגלות שאינה מאירה בגווניה כראוי, ולא עוד אלא שלפעמים מאירה מעט ולפעמים לא מאירה בכלל, לפעמים נראית בשלמות ולפעמים לא, שקשת רומזת גווניה לזכויות הכהנים לויים וישראלים כשהם יפים, שהקשת מאירה בגווניה שהם שלשה.

קום אתה רבי יוסי הגלילי ואמר, שהרי דברים יפים אמרת בחבור הראשון, שקשת לא באה אלא להגן על העולם. [משל] למלך שבכל זמן שבנו חוטא, והמלך רואה את המלכה מסתלק רוגז בנו, שכתוב "וראיתיה לזכור ברית עולם", ולכן לא נראית קשת אלא להגן על העולם, ולא נגלית אלא בלבוש נכבד של מלכות. ובשעה שיש צדיק בארץ הוא הברית להעמיד ברית. וכי בגלות התרחק הקדוש ברוך הוא מהמלכה, ואיך המלכה התלבשה לבושי מלכות בגלות, לא, אבל בגלות לבושה של קדרות, והיא אומרת "אל תראוני שאני שחרחרת", אלא ודאי אותה קשת שנגלית בגלות אינה אלא מטטרון שנקרא שד"י, והוא "עבדו זקן ביתו ששולט בכל אשר לו", (בגלות) ובנוי נקראים עבדי הקדוש ברוך הוא, ובני המלכה בנים, ומשום זה "אם כבנים אם כעבדים". וכשחבר בית המקדש,

(ט יג): אַתְּ קִשְׁתִּי נִתְּתִי בְּעֵינַי וְהִיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ:

עיי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה את קשתי מלשון קושי ודין, והוא מדרת הדין אמר שתהיה לאות ברית. והאות הזה הוא המילה, ולא אמר הכתוב את הקשת נתתי בענן, אלא את קשתי, כדי שתהיה הקשת נחתמת באות יו"ד בסוף³⁸², וזהו שאמר "בענן", כלומר הידוע, כי אין הענן הזה מן העננים המריקים גשמים, שהרי הקשת נראה הרבה פעמים ושמים בטהרה, אבל הוא ענן הכבוד, אשר עליו אמר הכתוב (שמות טז י) והנה כבוד ה' נראה בענן³⁸³. וזהו שאמר ונראתה הקשת בענן, כלומר ונראתה מדרת הדין בענן. ולפי שאמר הכתוב (יחזקאל א כח) כמראה הקשת אשר יהיה בענן³⁸⁴ ביום הגשם כן מראה הנוגה סביב, הוא מראה דמות כבוד ה', דרשו ז"ל (חגיגה טז ע"א) כל המסתכל בקשת עיניו כהות³⁸⁵, ותעיר מהשבותיך אל המאמר הנמצא במדרש רז"ל (ב"ר פל"ה סי' ג) בכתוב הזה את קשתי נתתי בענן וזה מאמרם

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

פרשוה שעבדים חפו ראשם ונדלדלו אנשי מעשה, ודאי אנשי מעשה נקראו על שם המלכה, שנאמר עליה "רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה". אבל אם יש צדיק שזכותו ומעשיו להאיר בהם את המלכה, ולהפשיט ממנה לבושי קדרות הפשוטים, ולקשט אותה בלבושים של צבעים מאירים של סודות התורה. מה כתוב בו "וראיתיה לזכור ברית עולם" וראיתיה בסודות מאירים של התורה, שאו"ר נקרא ר"ז, זהו שכתוב "כי נר מצוה ותורה אור", ובסודות הללו נאמר "וראיתיה". ובאותו זמן מסתלקת ממנו רוגז בנו, "וחמת המלך שככה"

קיום העולם התלוי בברית יש ב' בחי' א' בזכות, וא' שלא בזכות, ושלא בזכות היא חסרון. ועיי' זר"ח (י ע"ד): אמרו עליו על ר' שמעון, שלא נראה קשת בימיו. דהא הוא סימנא בעלמא הוה. תרגום: אמרו עליו על רבי שמעון שלא נראתה הקשת בימיו שהרי הוא היה הסימן בעולם. היינו שבזכות ר"ש היה תיקון כל הזמן בזכותו, ולא הצטרכו לזכות הקשת החיצוני.
³⁸² עיי' תיקוני זהר (כט ע"ב): י' דמילה דאיהי מלכות עשיראה לעשר ספירן (ודא איהו את קשתי נתתי בענן (בראשית ט יג) דאיהו ברית).

תרגום: י' של מילה שהיא מלכות, העשירית לעשר ספירות (וזהו "את קשתי נתתי בענן" שהוא הברית).

³⁸³ עיי' עבודת הקודש ח"ד פכ"ח: כל הדברים המשמשים ומנהיגים התחתונים מתלבשים, ואחר שמושם נשללים ממלבושם. והסוד עוד הדבר המורה על ענין זה פניו של משה ע"ה, כי נטלו זהרם מזיו אור של מעלה, סוד אספקלריא שאינה מאירה. ואין שמושם אצל בני אדם כי אם במלבוש הוא המסוה לדוגמת מקום אצילות האור ההוא, ובשמושם אצל העליונים נשללים ממלבושם, דכתיב ובבא משה אל אהל מועד וגומר. והנה הכבוד העליון אינו נראה אל התחתונים כי אם במלבוש והוא ענן הכבוד שהכבוד מסתתר בו ומתכסה בו והוא סוד והנה כבוד יי' נראה בענן.

³⁸⁴ עיי' לעיל הערה 381.

³⁸⁵ עיי' בתיק"ז (דף לה ע"א): שאל ר' אלעזר לר' שמעון ואמר לו אבא ואמאי אסור לאסתכלא בקשת, אמר ליה רבי שמעון ברי, בגין אינון קליפין דמתלבשין ביה ודאינון ביה, דאינון רוח סערה ענן גדול ואש מתלקחת ונגה לו סביב, ודא איהו דחזא יחזקאל ע"ה, דאמר וראו והנה רוח סערה כו' וברי כל זמנא דאלין קליפין לא מתעברין מקשת לא יהא קשת בגונוני נהירין, וסימנא דא יהא בידך עד דתחזי קשתא בגונוני נהירין לא תצפה לרגלי דמשיחא, ומיד דיהא נהיר בגונוני נהירין מיד וראיתיה לזכור ברית עולם, ומיד אתגלייא ההוא דאתמר ביה כו', לקיימא ביה כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות כו'.

תרגום: אמר רבי אלעזר, אבא, ולמה אסור להסתכל בקשת, אמר לו רבי שמעון: בני בגלל אותם הקלפות שמתלבשים בו ושהם בו שהם "רוח סערה ענן גדול ואש מתלקחת ונגה לו סביב" וזהו שראה יחזקאל עליו השלום שאמר "והנה רוח סערה וכו'" ובני, כל זמן שהקלפות הללו לא עוברים מן הקשת לא תהיה הקשת בגוניה מאירים, וסימן זה יהיה בידך, עד שתראה קשת בגוניה מאירים, אל תצפה לרגלי המשיח. ומיד שתהיה מאירה בגוונים מאירים - מיד "וראיתיה לזכור ברית עולם" ומיד מתגלה אותו שנאמר בו "וזה לך האות כי אנכי שלחתיך לקיים בו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות".

[וכן הוא בזוה"ק (פרשת נח דף עב ע"ב) ועי' עוד בתיקון ל"ז (פו ע"ב) ובסוף תיקון נ"ח (קח ע"א) בכל הענין שם].

ועיי' דע"ה ח"ב דרוש ד ענף כב סימן א, וזה תמצית לשונו: כי הקשת הוא כינוי ליסוד, והקשת הניתן בענן הוא היסוד של היסוד במלכות, ואז מאיר המלכות באותן ג' הגוונים. אמנם כ"ז הוא רק בעת הזכות והרצון, אבל כשהדבר הוא להיפך רחמ"ל, אזי סובבת הערלה את היסוד. והנה יש בערלה ג' קליפין זה על זה כגלדי בצלים, והקשת מתלבשת באלין תלת קליפין ואתחזייה בהון ומתהפכין בו ג' הגוונים הנ"ל, הרי הם חוור סומק ירוק, וכולם המה מצד הרע.

קשתי דבר שהוא מוקש לי אפשר כן אלא קשין דפיריא.
 ותן לבך להבין זה והסתכל בחתימת הפרשה שהזכיר פעם שנית זאת אות הברית
 ונתיחד לנח מאמר בזה כי למעלה הודיע אותו ואת בניו ענין הקשת על פשוטו וכאן נלה לו
 לבדו הענין על דרך הסוד וזהו ויאמר אלהים אל נח זאת אות הברית.

(ט יד) וְהָיָה בְּעֵינֵי עֵנָן עַל הָאָרֶץ וְנִרְאָתָה הַקֶּשֶׁת בְּעֵנָן:

עי' רמב"ן: שלא יאר ה' פניו אליה מחמאות יושביה ונראתה מדת הדין שלי בענן ואזכור
 את הברית בזכר הרחמים ואחמול על הטף אשר בארץ והנה האות הזה והברית הוא אות
 המילה והברית שבה³⁸⁶ ולשון המקראות נאות מאד לענין והנה פירשו בין אלהים מדת הדין
 של מעלה שהיא הגבורה³⁸⁷ ואשר על הארץ מדת הדין של מטה שהיא מדה נוחה מנהגת
 הארץ עם הרחמים כי לא אמר אשר בארץ רק אשר על הארץ וכבר רמזתי (לעיל ו יג) סודם
 בשם הארץ ורש"י כתב בין מדת הדין של מעלה וביניכם אבל רבותינו לא לכך נתכוונו.

(יא ב) וַיְהִי בְּנִסְעֵם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ בְּקֶעֶף הָאָרֶץ שְׁנַעַר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם:

עי' רמב"ן: אבל היודע פירוש שם יבין כוונתם ממה שאמרו ונעשה לנו שם – וידע כמה
 השיעור שיזמו במגדל לעשותו ויבין כל הענין כי חשבו מחשבה רעה והעונש שבא עליהם
 להפרידם בלשונות ובארצות מדה כנגד מדה כי היו קוצצים בנטיעות³⁸⁸ והנה הטאם דומה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

³⁸⁶ ועי' זהר (ח"א עא ע"ב): מאי קשתי כמה דאתמר ביוסף דכתיב (בראשית מט כד) ותשב באיתן
 קשתו בגין דיוסף צדיק אקרי ובגין כך קשתו דא ברית דקשת דאתכליל בצדיק דברית דא בדא
 אתאחיד ובגין דנח הוה צדיק קיימא דיליה קשת ויפוזו (בראשית מט כד) מאי ויפוזו אנהירו בחמידו
 דכלא כמה דאת אמר (תהלים יט יא) הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים אתנהירו בנהירו עלאה כד
 נטר ברית ובגין כך אקרי יוסף הצדיק על דא אקרי הקשת ברית כליל דא בדא זהרא יקרא עלאה חיזו
 דכל חיזו חזו כחיזו טמירין (נ"א טמירא) גוונין טמירין גוונין דלא אתגליין ולית רשו לאסתכלא בעינא
 בקשת כד אתחזי בעלמא דלא יתחזי קלנא בשכינתא וכן גוונין דקשת הוא חיזו סוסטיפא קטירא
 כחיזו יקרא עלאה דלא לאסתכלא וכיון דארעא חמאת להאי קשת קיימא קדישא אתקיימת בקיומא
 ועל דא (בראשית ט יג) והיתה לאות ברית בין אלהים וגו' האי דאמרן דאלין תלת גוונין וחד
 דאתכליל בינייהו כלהו רזא חדא ובגו עננא סלקא לאתחזאה וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה
 אבן ספיר (יחזקאל א כה) האי היא אבן שתיה דאיהי נקודה חדא דכל עלמא וקיימא עלה קדש
 הקדשים ומאי היא כרסייא קדישא עלאה דאיהי ממנא על אלין ארבע דמות כסא בארבע סמכין ודא
 הוא תורה שבע"פ ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה דא הוא תורה שבכתב מכאן
 דתורה שבכתב ישוון יתה על תורה שבעל פה בגין דהאי כרסיא לדא כמראה אדם דאיהו דיוקנא
 דיעקב דאיהו יתיב עלה.

תרגום: מה זה "קשתי", כמו שנאמר ביוסף, שכתוב "ותשב באיתן קשתו", משום שיוסף נקרא
 צדיק, ולכן קשתו, זו ברית של הקשת שנכללת בצדיק, שהברית נאחז זה עם זה. ומשום שנח היה
 צדיק הברית שלו קשת. "ויפוזו". מה זה "ויפוזו". האירו בחמדת הכל, כמו שנאמר "הנחמדים מזהב
 ומפז רב ומתוקים". הוארו באור עליון כששמר הברית. ולכן נקרא יוסף הצדיק. ועל זה הקשת נקראת
 ברית, נכלל זה בזה. זהר נכבד עליון המראה של כל המראות, מראה כמראה טמונים (טמון) הצבעים
 הטמונים, הצבעים שלא התגלו. ואין רשות להסתכל בעין בקשת כשנראית בעולם, שלא יתראה
 קלון בשכינה. וכן צבעי הקשת הוא מראה מוצק קשור כמראה כבוד העליון שלא להסתכל [בו]. וכיון
 שהארץ ראתה את הקשת הזו, ברית קדושה, התקיימה בקיום, ועל זה "והיתה לאות ברית בין אלהים
 וגו'". זה שאמרנו שאלו שלשת הצבעים ואחד שנכלל ביניהם כולם סוד אחד, ובתוך הענן עולה
 להראות. "וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר", זוהי אבן השתיה שהיא נקודה אחת
 של כל העולם ועומד עליה קודש הקדשים, ומהי, הכסא הקדוש העליון שממונה על ארבעה אלה,
 דמות כסא בארבעה עמודים, וזוהי תורה שבעל פה. "ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו
 מלמעלה", זוהי תורה שבכתב. מכאן שתורה שבכתב ישימו אותה על תורה שבעל פה, משום שזה
 כסא לזה. "כמראה אדם", שהוא הדמות של יעקב שהוא יושב עליה.

עי' לעיל הערה 385.

³⁸⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 199.

³⁸⁸ עי' תיקו"ז קלה ע"ב ז"ל: כל מאן דנטיל מלכות בלא ט' ספירן איהו מקצץ בנטיעון, וכל מאן
 דנטיל ט' ספירן בלא מלכות איהו כופר בעיקר.
 ועי' זהר (ח"א רסב ע"א): ות"ח ישראל כד עבדו עגלא ואפרישו ברכאן מהאי הר חרב דאפרישו

לחטא אביהם³⁸⁹ ושמא בשביל זה דרשו (ב"ר פל"ח סי' ט) אשר בנו בני האדם – אמר רבי ברכיה מה בני חמריא בני גמליא אלא בנוי דאדם קדמאה וכו' והסתכל כי בכל ענין המבול הזכיר אלהים ובכל ענין הפלגה הזכיר השם המיוחד³⁹⁰ כי המבול בעבור השחתת הארץ והפלגה בעבור שקצו בנטיעות והנם ענושים בשמו הגדול³⁹¹ וזה טעם הירידה וכן במדת

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

מניה וא"ו קצו בנטיעות באינון נטיעין מה כתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב. ההוא עדי עלאה תפלין דרישא ודרעי דשוויין ביד כהה אעדיאו מנהון. עי' אריכות בלש"ו הקד"ש שער ז' פרק ו' אות ד' וה'.

ובתמצית להבין ההבדל בין כופר בעיקר למקצץ בנטיעות היא כך וזה תמצית דברי הלש"ו אות ד': מידת המלכות היא גילוי ית' בכל המציאות והנהגת עולמות ב"ע. דהיינו על ידי יחוד המאציל א"ס (ע"י ט' ספירות דאצילות) במלכות. וזוהי מהותו הפנימית של האמונה, ההשכלה שהנהגה העליונה יש לה שייכות וייחוד עם התחתונים, וכלול בזה גם החיוב המעשי של האדם בכל התורה כולה. אמנם זה גופא אינו תכלית הבריאה, התכלית האמיתית היא שלבסוף הכל יהיה כלול בא"ס (כלומר שאין התכלית שנחיה חיים ארציים לאור האמונה אלא שנחיה את הידוע ע"פ אמונה עצמה וכפי שיהיה לע"ל). לכן מי שמתמש במלכות לצורכו, דהיינו שעושה פעולה לשם המלכות בלבד לקשרה למטה ללא כוונת יחוד למעלה (כ"ש כאשר כוונתו ח"ו להפרידה בזדון לבו מהספירות העליונות) כמו שהיה בדור הפלגה וכעין זה הוא בקבלה מעשית (כלומר לשנות את הבריאה התחתונה על ידי הניצול של כללי ההנהגה הקיימים וכאילו מודיע בזה שאין השי"ת מתייחד עם עולמו ורק הניח הנהגות אלו הפקר לכל דורש), שהוא מקצץ בנטיעות (שכן מראה שאין שורש הא"ס מיוחד במלכותו ויש כאן נטיעה המנותקת משרשה).

ואם אינו מאמין שהוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים, על אף שמאמין שהוא המציא הכל יש מאין, רק חושב שסילק השגחתו מהתחתונים, והכל נעשה כיום בטבע ובמקרה או מכח זולתו ח"ו, הוא קרוי כופר בעיקר (שכן לשיטתו אין מלכות ה' בארץ ח"ו וכאילו אומר שיש ט' דאצילות ואין להם מלכות להתייחד עמה). ונקרא כך, מכיוון שרק דרך המלכות יש לנו חיבור לא"ס.

וזה תמצית אות ה': והנה דור הפלגה הפליגו בעוון זה, שכן המה עשו בכוונה ובמרד בכדי שיתקיים הפגם לדורות עולם. ומהות חטאם, שהם רצו בקיומו התמידי של הסט"א, וידעו שהסט"א אינו יכול להיות קיים אלא מכח הארת מלכות דאצילות, לכן רצו לבנות מגדל עם כוונות מיוחדות לענין זה, להמשיך באופן תמידי את עיקר השפע מהמלכות דאצילות ובכך חשבו להשליט את הז"ן דסט"א על כל העולם. ועל אף שמצד א' כוונתם היתה טובה יותר מכוונת עובדי ע"ז, שכן הם כוונו להמשיך את עיקר השפע מהמלכות דאצילות והבינו שאין לסט"א מעצמו מאומה, אבל זה גופא חסרונם, שכל עי"ז מרחיקים את עצמם מהיכל ה', וכל מחשבתם בסט"א, ואילו אנשי דור הפלגה באו ליכנס בהיכל המלך על מנת לכבשו. דבר זה לא נתפרש בתורה מכיוון ש"כבוד אלקים הסתר דבר", כי מה שהם כוונו לבטל הוא עיקר הכוונה בקריאת שמע דהיינו ליחד את המלכות דאצילות (שם אדנ"י והשם אלקים המתפשט בב"ע) בז"א דאצילות. והוא עניין הכתוב בהם שאמרו "ונעשה לנו שם", שהם רצו להפריד את השם, הרי הוא המלכות, ממקורו - הרי הוא ז"א ולהפכו להיות "לנו", ובכך לקצץ בנטיעות.

אמנם מש"כ שרצו לקחת את השם אלקים דקדושה לעצמם, וליטול את המלכות דאצילות להשתמש בכחותיה כחפצם, זה היה על ידי השפעת שמות ושימוש בשמות הקדושים, והיה על ידי קבלה מעשית. וכל זה טמון בכח במלכות דאצילות ובשמות אלקים ואדנ"י אשר בה, היוצאים ומסתעפים משם הו"ה. (וגם היום המשתמש בשמות לצורכו הוא מעין חטא דור הפלגה).

³⁸⁹ עי' תיקור'ז (ק"ט ע"א): דבזמנא דחב אדם והוה מקצץ בנטיעות כביכול כאלו אעקר חיוון ומלאכים ושרפים ואופנים מאתריהון ולא הוה מאן דמקבל צלותין דאתמר בהון כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר מאי יגיד דבר בצלותין וזכוון דישראל.

תרגום: שבזמן שאדם חוטא והוא מקצץ בנטיעות כביכול, כאילו עוקר חיות ומלאכים ושרפטים ואופנים ממקומם, ואין מי שיקבל תפילותיו שנאמר בהם כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר מהו יגיד דבר בתפילות וזכויות של ישראל.

³⁹⁰ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

³⁹¹ עי' זהר ח"ב קה ע"א: ומה תעשה לשמך הגדול שמא גדול דא בנינא קדמאה שמא קדמאה אלה"ם.

עי' ז"ח (ג ע"ב): דא"ר יהושע, מאי דכתיב אני ה' הוא שמי. מלמד שהוא ושמך אחד הוא. א"ר אבהו, הכל נתן, אבל שמו הגדול לא נתן, ולא אוזיף לאחרון [מלוה לאחרים], דכתיב אני ה', לבדי, מלמד דשם זה לא נתן לשום נברא.

ועי' מ"מ זהר ח"ב קה ע"א: פי' בינה שנק' שם הגדול כמ"ש ומה תעשה לשמך הגדול (עי' מבו"ש ש"ג ח"ב פ"ו) ואנו מתפללים שיתגדל שמייה רבא שהיא בינה הנק' שם הגדול דהיינו שע"י הגלות נסתלקו נה"י דבינה מז"א ולעתיד יחזרו ויתחבר מי עם אלה שהם נה"י דאימא בז"א ואזי השם שלם.

(יא ד): ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן נפוץ על פני כל הארץ:

ע"י ר' בחיי: ועל דרך הקבלה ונעשה לנו שם היה המאם חמא אביהם הראשון³⁹³ שקצין בנטיעות³⁹⁴ בן האנשים האלה קצצו בנטיעות והפרידו הפרי מן האילן זהו שאמר ונעשה לנו שם כלשון הכתוב בדור אנוש שהיו עובדי ע"ז שהזכיר בו שם שנאמר (בראשית ד כו) אז הוחל לקרא בשם ה' והוחל מלשון חלול ה' וכן הזכיר בכאן וזה החלם לעשות כי המעשה ההוא היה חלול השם או נאמר כי אז הוחל והחלם מלשון התחלה ואין להוציאם מפשוטן והענין בשניהם כי היו עושים התחלה מן הסוף וזהו הקצוץ ע"כ הזכיר לשון וזה החלם לעשות כלומר עושים התחלה מן הסוף הנקרא זה³⁹⁵ ונקרא שם כי כן אמרו ונעשה לנו שם היא המדה האחרונה ולא היו מאמינים למעלה ממנה והיו בזה מקצצים בנטיעות מפני זה נאמר עליהם ויהי בנסעם מקדם ודרשו רז"ל (ב"ר פל"ח סי' ז) הסיעו עצמם מקדמונו של עולם.

וכדי לבאר כי החטא הזה שלחם הוא חטאו של אדם הראשון ע"כ אמר אשר בנו בני האדם ואמרו במדרש (ב"ר פל"ח סי' יב) בני האדם מה בני המריא בני גמליא אלא בנוי דאדם קדמאה רמזו לנו כי הם בני דומים לאביהם הראשון בחטא הזה.

ומזה לא תמצא בפרשה זו שיזכיר שם אלהים כשם שהזכיר בפרשת המבול כי דור המבול כפרו במדה אחרונה ולכן נשחתו מן הארץ התחתונה וכן מן העליונה בהרחקתם ועם זה היו נמחים מן העוה"ז והבא.

והנה זה מדה כנגד מדה חטאו באלהים³⁹⁶ ונשחתה להם הארץ שהיא מאלהים אבל דור הפלגה כפרו בשם המיוחד³⁹⁷ ולכך הענישם בשמו הגדול³⁹⁸ והראה להם כחו וזהו לשון וירד הרי שכל אחד נענש במה שחטא בו והיה ענשם מדה כנגד מדה כשם שהפרידו הם מה שהיה מחובר ומיוחד כן השי"ת הפריד חבורם והפיץ אותה על פני כל הארץ ועוד כי חשבו מחשבה רעה מתוך חכמה שבהם בשיעור קומת המגדל ידוע אצלם בהיותם מחזיקים בכבוד האיקונים וכופרים בשלטון וכל זה היה בבבל וכבר ידעת כי כשחרב בית קדשנו ותפארתנו

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

³⁹² ע"י אד"ר (קלז ע"ב): כתיב (בראשית יט) כי משחיתים אנחנו את המקום הזה וכתב (שם יג) לפני שחת יי את סדום ואת עמורה וכתב (שם יט) ויי המטיר על סדום ועל עמורה אלא הכי תאנא לא דיין לרשעים וכו' אלא דמהפכי מ"ר למ"ה והיאך מהפכי והא כתיב (מלאכי ג) אני יי לא שניתי אלא בכל זמנא דעתיק דעתיק רישא חוורא (אתגלייא) רעוא דרעוין אתגליין רחמין רברבין אשתכחו בכלא ובשעתא דלא אתגלייא כל זיינין (ס"א דינין) דזעיר אפין זמינין וכביכול רחמי עביד דינא ההוא עתיקא דכלא.

תרגום: נאמר "כי משחיתים אנחנו את המקום הזה וגו'" ונאמר "לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה", ונאמר "וה' המטיר על סדום ועל עמורה"? אלא כן למדנו: לא דיין לרשעים וכו' אלא שמהפכים את מידת הרחמים למדת הדין. ואיך מהפכים? הרי נאמר "אני ה' לא שניתי"? אלא בכל עת שעתיק של העתיקין, ראש הלבן (מתגלה), הרצון של כל הרצונות מתגלה, רחמים גדולים נמצאים בכל. ובשעה שאינו מתגלה, כל כלי זיינים (דינים) של ז"א מוכנים. וכביכול מהרחמים עושה דין אותו עתיקא של הכל.

³⁹³ ע"י לעיל הערה 389.

³⁹⁴ ע"י לעיל הערה 388.

³⁹⁵ ע"י זהר (ח"ב לז ע"ב): אלא הכי תנינן האי כתרא דאקרי זא"ת אתקרי אש"ה כמה דאת אמר (בראשית ב כג) לזאת יקרא אשה אמאי משום כי מאיש לקחה זאת מאן הוא איש ההוא דאקרי זה ודא הוא איש דכר כמה דאת אמר (שמות לב א) כי זה משה האיש הזה ואקרי איש זה וזה איש וזאת אתנסיבת מזה דאקרי זכר.

תרגום: אלא כך שנינו הכתר הזה שנקרא זא"ת נקרא אש"ה כמו שנאמר לזאת יקרא אשה למה משום "כי מאיש לוקחה זאת" מי הוא איש אותו שנקרא "זה" וזהו איש זכר כמו שנאמר כי זה משה האיש האיש הזה ונקרא איש זה וזה איש וזאת נלקחה מזה שנקרא זכר.

³⁹⁶ ע"י זהר (ח"א טו ע"ב) שאלהים היא מידת המלכות.

³⁹⁷ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 204.

³⁹⁸ ע"י לעיל הערה 391.

וכלי הקדש גלו שם גם שם עשה נבוכדנצר צלם הזהב הנקרא בל וז"ש (ירמיה נא מא) ופקדתי על בל בבבל וז"ש (דניאל ג א) אקימה בבקעת דורא במדינת בבל, היא הבקעה שבכאן שהזכיר וימצאו בקעה וכל זה בקוע ביחוד וקצין בנטיעות והקב"ה ישמרנו משגיאות ילמדנו וידריכנו באמתו.

(יא ט) על בן קרא שמה בבל כי שם בלל ה' שפת כל הארץ ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ:

ע"ר בחיי: דע כי כל מקום שתמצא זכרון השם המיוחד רשום בתיבות למפרע³⁹⁹ הוא מורה על מדת הדין וזה אחד מן המקומות ובמקומות רבים בתורה באו כזה ויש בכל אחד טעם גדול נאמר לענין מוכרח ומוצרך כי איננו מקרה אבל נעשה בכוונה ובהשגחה גמורה בהניעי אל כ"א ואחד אעוררך עליו ואשכילך ענינו ונתיבו ומפני שהזכיר בפרשה וירא ה' ויאמר ה' שהיא מדת רחמים נרמז לנו בכאן כי מדת הדין היתה מתוחה כנגדם להפיצם על פני כל הארץ אבל היא כלולה ברחמים מפני שהיו אגודה אחת אוהבים זה לזה הוא שכתוב שפה אחת ודברים אחרים וע"כ הפיצם ולא אבדם לגמרי כדור המבול ומה שנענשו בבלבול שפה זה היה מדה כנגד מדה כי הם חטאו בדבור שאמרו הבה נבנה לנו עיר וע"כ לקח בכח המדבר שלהם בבלבול הלשון ועד עכשיו היתה כל הארץ שפה אחת וכל העולם היו מדברים בלשון הקדש שהוא הלשון שנברא בו העולם ועכשיו שחטאו בלשונם בלבול הלשונות ומתולדות בני נח שהיו ע' איש נפרדו הגוים ויצאו מהם ע' אומות איש ללשונו כבר ידעת כי ע' שרים למעלה מנהיגים ע' אותן למטה וכל אחד ואחד מן השרים יסוד לאומתו וללשונו והנה השרים האלה היו חלק האומות לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא וכשם שהוא אלהי השמים ואלהי האלהים עליון על כולם כן לשוננו עליון על כל הלשונות וע"כ חלקנו צורנו ויסודנו שהוא יסוד לשון הקדש הוא אלהי ישראל.

Section break

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

³⁹⁹ ע"י תיקון"ז יא ע"ב, הוה"י כד נוקבין שלטין על דכורין דינא אחזי בעלמא ומיתה ועוני. תרגום: הוה"י, כשהנקבות שולטות על הזכרים, הדין נראה בעולם, ומיתה ועוני. ע"י עוד בדברי רבינו פרשת במדבר (א נא).

פרשת לך לך

(יב ג) וְאֶבְרַכְהָ מִבְּרַכְיָהּ וּמִקְלָלֶיהָ אֶאָר וְנִבְרַכְוּ בָךְ כָּל מְשַׁפְּחַת הָאָדָמָה:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ונברכו בך הברכה מלמעלה, מדתו של אברהם תחלת
 המדות⁴⁰⁰, ולזה רמזו כמה שדרשו ונברכו בך שתהא ברכתם עוברת בך. והענין שהוא
 תחלה לקבל הברכה וממנו תתפשט הברכה בכל העולם וזהו ענין שכתוב (תהלים קיז א-
 ב) שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו וזה מבואר.

(יב ו) וַיַּעֲבֵר אֲבָרָם בְּאֶרֶץ עַד מְקוֹם שְׂכֵם עַד אֵלוֹן מוֹרָה וְהַפְּנִיעָנִי אִזְּ בְּאֶרֶץ:
 עי' ר' בחיי: וידוע מדרך הקבלה גם חכמי המחקר מסכימים בזה כי הדבר הדבק נקרא
 על שם הנדבק בו גם הנדבק נקרא ע"ש הדבק⁴⁰¹ וכן מצינו שכתב של ישראל נקרא ישראל
 וזהו שכתוב (תהלים כד ו) מבקשי פניך יעקב סלה בן דרשו רז"ל (ב"ר פע"ד סי"א⁴⁰²) יאמר
 נא ישראל סבא מכאן כי הדבק נקרא על שם הדבר הנדבק והנדבק על שם הדבק ועם זה
 יתבררו לך כמה ענינים שבתורה ואין לך לתמוה אם נקרא המלאך או הנביא בשם
 המיוחד⁴⁰³ או מקום המקדש ג"כ והוא מה שדרשו ז"ל (ב"ר פע"ב סי' ח) שנקרא שמו של
 משיח ה' שנא' (ירמיה כג ו) וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו וכן ירושלים שכתוב בה (יחזקאל
 מה לד) ושם העיר מיום ה' שמה אל תקרי שְׁמָה אלא שְׁמָה וכן המלאכים שנקראים תמיד
 בשם המיוחד⁴⁰⁴.

(יב ז): וַיֵּרָא ה' אֶל אֲבָרָם וַיֹּאמֶר לְזָרְעֶךָ אֲתָן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לְה' הַנְּרָאָה
 אֱלֹהֵי:

עי' רמב"ן: כי הודה לשם הנכבד⁴⁰⁵ וזכה לו זכה תודה על שנראה אליו כי עד הנה לא
 נראה אליו השם ולא נתודע אליו במראה ולא במחזה אבל נאמר לו לך לך מארצך בחלום
 הלילה או ברוח הקדש ויתכן שירמזו הנראה אליו על סוד הקרבן והמשכיל יבין⁴⁰⁶.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁴⁰⁰ עי' זהר (ח"א פז ע"ב): תא חזי כגוונא דא כד אשתכחו זכאין בעלמא אתערו ברכאן לעלמין
 כלהו כיון דאתא אברהם אתער ברכאן לעלמא דכתיב (בראשית יב ב) ואברכך והיה ברכה מאי והיה
 ברכה רמז דישתכחון בגיניה ברכאן לעילא ולתתא דכתיב (שם ג) ונברכו בך וגו' וכתוב (שם) ואברכה
 מברכך אתא יצחק אודע לכלא דאית דין ואית דיין לעילא לאתפרעא מרשיעיא ואיהו אתער דינא
 בעלמא בגין דידחלון ליה לקב"ה כל בני עלמא אתא יעקב ואתער רחמי בעלמא ואשלים מהימנותא
 בעלמא כדקא חזי.

תרגום: בא וראה, כדוגמא זו כשנמצאים צדיקים בעולם, ברכות מתעוררות לכל העולמות. כיון
 שבא אברהם, התעוררו ברכות לעולם, שכתוב "ואברכך. והיה ברכה". מה זה "והיה ברכה", רמז
 שימצאו בגללו ברכות למעלה ולמטה, שכתוב "ונברכו בך וגו'", וכתוב "ואברכה מברכך". בא יצחק
 והודיע לכל שיש דין ויש דיין למעלה להיפרע מן הרשעים, והוא עורר את הדין בעולם כדי שכל בני
 העולם ייראו מהקדוש ברוך הוא. בא יעקב ועורר רחמים בעולם, והשלים את האמונה בעולם כראוי.
⁴⁰¹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 107.

⁴⁰² ז"ל: ר' יהושע בן לוי אמר: ט"ו שיר המעלות שבספר תהלים היה אומר. הה"ד (תהלים קכד)
 לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל, ישראל סבא. ר' שמואל בר נחמן אמר כל ספר תהלים היה אומר
 (שם כב) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, ישראל סבא.

⁴⁰³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

⁴⁰⁴ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 107.

⁴⁰⁵ עי' ספר הפליאה (עמוד קנח): נקראת בת זוג בעבור שהיא בת זוג לת"ת. וגם נקראת ארון כי
 השם הנכבד הוא מתייחד בתוך הארון וזהו ארון העדות. ארון היא כ"י העדות הוא היסוד. עי' לקמן
 פרשת ויחי הערה 805.

⁴⁰⁶ עי' זהר (ח"א דף עט ע"ב): בספרא דרבי ייסא סבא כתיב הכא ויעבור אברם בארץ וכתוב התם
 (שם לג יט) אני אעביר כל טובי והוא רמז לקדושה דארעא דאתי מאתר עלאה כדקא חזי (בראשית
 יב ו) עד מקום שכם עד אלון מורה מסטרא דא (דלתתא) לסטרא דא כדקא חזי והכנעני אז בארץ
 הא אתמר דעד כדן שלטא חויה בישא דאתלטיא ואייתי לווטין על עלמא דכתיב (שם ט כד) ארור
 כנען עבד עבדים יהיה לאחיו וכתוב (שם ג יג) ארור אתה מכל הבהמה וגו' ותמן אתקריב אברהם
 לגבי קב"ה מה כתיב (שם יב ז) וירא יהו"ה אל אברם הכא אתגלי ליה מה דלא הוה ידע ההוא חילא

(יב ח): ויעתק משם ההרה מקדמם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדמם ויבן שם מזבח לה' ויקרא בשם ה':

עי' ר' בחיי: ועל דרך הקבלה יתכן לפרש ויעתק משם ההרה כי אברם העתיק במחשבות שכלו ההר כלומר המדה העשירית הנקראת הר אשר הר המוריה מכוון כנגדה⁴⁰⁷ והוא שתמצא במשה (שמות כד טו) ויעל משה אל ההר וכבר ידעת שתרגומו לטורא והוא מה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

עמיקא ולשלטא (דשלטא) על ארעא ובגין כך וירא מה דהוה מתכסי מניה וכדין ויבן שם מזבח ליהו"ה (בראשית יב ז) הנראה אליו כיון דאמר ליהו"ה מהו הנראה אליו אלא הכא אתגלי ליה ההוא דרגא דשלטא על ארעא ועאל ביה ואתקיים ביה.

ויעתק משם ההרה (בראשית יב ח) מתמן ידע הר ה' וכלהו דרגין דנטיעין בהאי אתר ויט אהלה בה"א כתיב פריש פרישו וקביל מלכו שמיא בכלהו דרגין דאחידן ביה וכדין ידע (דקב"ה שליט) [קב"ה דשליט] על כלא וכדין בנה מזבח ותרין מדבחון הוו בגין דהכא אתגלי ליה דהא קב"ה שליט על כלא וידע חכמה עלאה מה דלא הוה ידע מקדמת דנא ובנה תרין מדבחון חד לדרגא דאתגליא וחד לדרגא דאתכסיא.

תא חזי דהכי הוה בקדמיתא כתיב (שם ז) ויבן שם מזבח לה' והנראה אליו וגו' ולבתר כתיב ויבן שם מזבח לה' סתם ולא כתיב הנראה אליו וכלא רזא דחכמתא איהו וכדין אתעטר אברהם מדרגא לדרגא עד דסליק לדרגיה הה"ד (שם ט) ויסע אברם הלוח ונסוע הנגבה דא דרום דהוא חולקיה דאברהם הלוח ונסוע דרגא בתר דרגא עד דסליק לדרום ותמן אתקשר כדקא יאות וסליק לדרגיה דדרום כיון דאתעטר אברהם בדרגוי בארעא קדישא (דעאל בארעא) [ועאל בדרגא] קדישא כדין מה כתיב (שם י) ויהי רעב בארץ דלא הוה ידעי ידיעה לקרבא לגבי דקב"ה.

תרגום: בספרו של רבי ייסא הזקן, כתוב כאן "ויעבור אברם בארץ", וכתוב שם "אני אעביר כל טובי", והוא רמז לקדושת הארץ שבאה ממקום עליון כראוי. "עד מקום שכם עד אלון מורה", מצד זה (ל"ג שלמטה) לצד זה כראוי. "והכנעני אז בארץ", הרי נתבאר שעד כעת שולט הנחש הרע שהתקלל והביא קללות על העולם, שכתוב "ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו", וכתוב "ארור אתה מכל הבהמה וגו'", ושם התקרב אברהם לקדוש ברוך הוא. מה כתוב, "וירא ה' אל אברם", כאן התגלה לו מה שלא היה יודע אותו הכח העמוק ששולט על הארץ, ולכן "וירא", מה שהיה מכוסה ממנו. ואז "ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו". כיון שאמר "לה", מה זה "הנראה אליו". אלא כאן התגלתה לו אותה הדרגה ששולטת על הארץ, ונכנס בה והתקיים בה.

"ויעתק משם ההרה", משם ידע הר ה' וכל הדרגות הנטועות במקום הזה. "ויט אהלה", כתוב בה"א, פרש פרישה וקביל מלכות שמים בכל הדרגות שאחוזות בו, ואז ידע שהקדוש ברוך הוא שולט על הכל, ואז בנה מזבח. ושני מזבחות היו, משום שכאן התגלה לו שהרי הקדוש ברוך הוא שולט על הכל, וידע החכמה העליונה מה שלא היה יודע מלפני כן. ובנה שני מזבחות, אחד לדרגה הגלויה ואחד לדרגה הנסתרת.

בא וראה שכך היה, בראשונה כתוב "ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו וגו'", ואחר כך כתוב "ויבן שם מזבח לה' סתם, ולא כתוב הנראה אליו, והכל הוא סוד של חכמה. ואז התעטר אברהם מדרגה לדרגה עד שעלה לדרגתו, זה שכתוב "ויסע אברם הלוח ונסוע הנגבה", זה דרום, שהוא חלקו של אברהם. הלוח ונסוע דרגה אחר דרגה עד שעלה לדרום ושם נקשר כראוי, ועלה לדרגתו של הדרום. כיון שאברהם התעטר בדרגתו בארץ הקדושה ונכנס (בארץ) לדרגה הקדושה, אז מה כתוב, "ויהי רעב בארץ", שלא היו יודעים ידיעה להתקרב אל הקדוש ברוך הוא.

ולענין קרבן, עי' ספר הבהיר אות קט: ואמאי אקרי קרבן, אלא מפני שמקרב הצורות הכחות הקדושות כדכתיב (יחזקאל ל"ז ז) וקרב אותם אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך, ואמר לריח ניחוח, ואין ריח אלא באף, ואין נשימה שהיא הריח אלא באף, ואין ניחוח אלא ירידה דכתיב (ויקרא ט' כ"ב) וירד ומתגרמינן ונחית, והרוח יורד ומתייחד בצורות הקדושות ההם ומתקרב ע"י הקרבן, והיינו דאקרי קרבן. ועי' לעיל הערות 247 (זהר ח"ג רנו ע"ב) 3551.

⁴⁰⁷ עי' זהר (ח"ב קצה ע"ב): ואינון נשמתין דצדיקיא אזלין ושאטן לעילא ופתחין לון פתחין וסלקין לון לגו ההוא אתר דאקרי הר יהו"ה כגוונא דרזא דהר הבית לתתא ומתמן עאלין לגו ההוא אתר דאקרי מקום קדשו דתמן אתחזיין כל נשמתין לקמי מאריהון כגוונא דא ההוא אתר דאתחזון ישראל קמי קודשא בריך הוא אתר דאקרי עזרת ישראל בשעתא דנשמתין קיימין תמן כדין חדוה דמאריהון לאתתקנא בהו אתר דאקרי קדש הקדשים ותמן רשימין כל עובדיהון וזכוון דלהון

תרגום: ואותן נשמות הצדיקים הולכות ומשוטטות למעלה ופותחים להם פתחים ומעלים אותן לתוך אותו מקום שנקרא הר ה' כמו הסוד של הר הבית למטה ומשם נכנסים לתוך אותו מקום שנקרא מקום קדשו ששם נראות כל הנשמות לפני אדונם כמו כן אותו מקום שנראו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא המקום שנקרא עזרת ישראל בשעה שהנשמות עומדות שם אזי שמחת רבונם היא לתקן בהם המקום שנקרא קדש הקדשים ושם רושמים את כל מעשיהם וזכויותיהם.

שאמר (שם יט ג) ומשה עלה אל האלהים⁴⁰⁸.

והנה העתקה זו לא להפריד ולקציץ⁴⁰⁹ ח"ו רק ליחד ולחבר הכל כאחד כי העלה אל ההר ההוא והעתיק אותו אל מקום אצילותו ומוצאותיו כי מוצאותיו מקדם⁴¹⁰ וע"כ סמך לו מקדם ואח"כ אמר לבית אל היא החכמה⁴¹¹ והיא ב"ת של בראשית⁴¹², ועליה נשתבח משה (במדבר יב ז) בכל ביתי נאמן הוא⁴¹³. והוא שאמר הנביא ע"ה (מיכה ד ב) לכו ונעלה אל הר

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁴⁰⁸ ע"י זהר (ח"ב דף ע"ב): ומשה עלה אל האלה"ם ויקרא אליו יהו"ה מן ההר וגו' ומשה עלה אל האלה"ם לאתרא דפרישן גדפוי דשכינתא כמה דאת אמר (שם יח י) ויט שמים וירד וגו'. תרגום: ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר וגו' ומשה עלה אל האלהים למקום שפרושות כנפי השכינה כמו שנאמר ויט שמים וירד וגו'. השם המיוחד היא שם הו"ה ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 204, ושם אלקים היא כינוי למידת המלכות ע"י זהר (ח"א טו ע"ב).

⁴⁰⁹ ע"י פרשת נח הערה 388.

⁴¹⁰ ע"י תיקר"ז (צט ע"ב): פתח רבי שמעון ואמר ויטע ה' אלה"ם גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר ויטע ה' אלה"ם גן דא שכינתא בעדן דא אימא עלאה מקדם אבא עלאה וישם שם את האדם אשר יצר דא עמודא דאמצעיתא.

תרגום: פתח רבי שמעון ואמר ויטע יהו"ה אלה"ם גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר ויטע יהו"ה אלה"ם גן זו השכינה בעדן זו האם העליונה מקדם האב העליון וישם שם את האדם אשר יצר זה העמוד האמצעי.

ע"י זהר (ח"א עד ע"א): תא חזי ויהי כל הארץ שפה אחת וגו' (בראשית יא א) לבתר מה כתיב (בראשית יא ב) ויהי בנסעם מקדם מההוא קדמאה דעלמא וימצאו בקעה בארץ שנער דהא מתמן מתפרשן לכל אינון סטרין ואיהו ריש מלכו לאתבדרא ואי תימא הא כתיב (שם ב י) ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד ודאי הכי הוא דכיון דנטלי מתמן הוי פרודא וכד אינון כנישין תמן לינקאה לא הוי פרודא וכד נטלין הוי פרודא דכתיב ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה כמה דאתמר ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים דהא כדן עלמא ביסודא ועקרא ושרשא חדא ומהימנותא חדא ביה בקב"ה מה כתיב ויהי בנסעם מקדם מקדמאה עקרא דעלמא מהימנותא דכלא וימצאו בקעה מציאה אשכחו ונפקו בה מתחות מהימנותא עלאה (וימצאו) תא חזי נמרוד מה כתיב ביה (שם י י) ותהי ראשית ממלכתו בבל דהא מתמן נטל לאתאחדא ברשו אחרא והכא וימצאו בקעה בארץ שנער מתמן נטלו בלבייהו לאפקא מרשותא עלאה לרשו אחרא.

תרגום: בא וראה, "ויהי כל הארץ שפה אחת וגו'", מה כתוב אחר כך, "ויהי בנסעם מקדם" מאותו קדמון של העולם, "וימצאו בקעה בארץ שנער", שהרי משם נפרדים לכל אותם הצדדים, והוא ראש המלכות להתפזר. ואם תאמר, הנה כתוב "ונהר יצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד", ודאי שככה זה. שכיון שנוסעים משם יש פרוד, וכאשר הם מתכנסים שם לינוק אין פירוד. כשנוסעים יש פרוד, שכתוב "ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה" כמו שנתבאר. "ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים", שאז הרי העולם ביסוד ועיקר, ושורש אחד ואמונה אחת בקדוש ברוך הוא. מה כתוב "ויהי בנסעם מקדם", מהראשון עיקר העולם אמונת הכל. "וימצאו בקעה", מציאה מצאו ויצאו בה מתחת האמונה העליונה (וימצאו). בא וראה, מה כתוב בנמרוד, "ותהי ראשית ממלכתו בבל", שהרי משם נסע להאחז ברשות אחרת, וכאן, "וימצאו בקעה בארץ שנער", משם נסעו בלבם לצאת מרשות העליונה לרשות אחרת.

⁴¹¹ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 343 שבית א"ל היא מלכות. ומלכות נקראת חכמה תתאה (זהר ח"א רכג ע"ב).

⁴¹² ע"י לעיל א א שזה מידת החכמה.

⁴¹³ ע"י זהר (ח"ב כא ע"ב): רבי אבא אמר האי דמשה אית לאסתכלא ביה בחכמתא עלאה על מה כתיב כי מן המים משיתיהו מאן דאתמשך מן מיא (דינא עלאה) לא דחיל מנורא דתניא אמר רבי יהודה מאתר דאתגזר משה לא אתגזר בר נש אחרא אמר רבי יוחנן בעשרה דרגין אשתכלל דכתיב (במדבר יב ז) בכל ביתי נאמן הוא ולא נאמן ביתי זכאה חולקיה דבר נש דמריה אסהיד כדן עלוי אמר רב דימי והא כתיב (דברים לד י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ואמר רבי יהושע בן לוי בישראל לא קם אבל באומות העולם קם ומנו בלעם אמר ליה ודאי שפיר קאמרת אשתיק כד אתא רבי שמעון בר יוחאי אתו שאילו קמיה האי מלה.

תרגום: רבי אבא אמר זה של משה יש להסתכל בו בחכמה עליונה על מה כתוב כי מן המים משיתיהו מי שנמשך מן המים (דין עליון) לא פוחד מאש ששנינו אמר רבי יהודה ממקום שנגזר משה לא נגזר איש אחר אמר רבי יוחנן בעשר דרגות נתקן שכתוב בכל ביתי נאמן הוא ולא נאמן ביתי אשרי חלקו של האיש שאדונו מעיד עליו כך. אמר רב דימי והרי כתוב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ואמר רבי יהושע בן לוי בישראל לא קם אבל באומות העולם קם ומיהו בלעם אמר לו ודאי יפה אמרת שתק כשבא רבי שמעון בן יוחאי באו ושאלו לפניו דבר זה. ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 21. וע"י לקמן פרשת ויצא הערה 658.

ה' ואל בית אלהי יעקב כי בית אלהי יעקב מכוון כנגד הר ה', ואח"כ אמר ויש אהלה הוא אהל הבינה⁴¹⁴ ועל כן נחתמה המלה באות ה"א⁴¹⁵ היא הה"א הראשונה שבשם שמכחה נבראו שמים וארץ והוא המלך שבנה פלמריץ ע"י אדריכל⁴¹⁶ והאדריכל הוא הה"א של בהבראם והיא ה"א האחרונה שבשם⁴¹⁷. ויש להתבונן בתוספת שני ההי"ן שבמלת ההרה גם בלשון ויעתק שהוא לשון יוצא לרמוז על שבארתו ויתכן עוד שהיה ויעתק מלשון עתק יומין⁴¹⁸ והבן זה.

ויקרא בשם ה' על דרך הפשט לשון הכרזה ופרסום כענין שכתוב (משלי כ ו) יקרא איש חסדו (תהלים קטז יז) ובשם ה' אקרא (בראשית מא מג) ויקראו לפניו אברך וענינו שהיה מפרסם אלהותו של הקדוש ברוך הוא ועוד יכלול לשון תפלה כענין שכתוב (תהלים ל ט) אליך הוי"ה אקרא ואל אדני אתחנן כי התפלה לרחמים והתחנה למדת הדין⁴¹⁹ וכן תרגם אונקלוס ע"ה וצלי בשמא דה⁴²⁰ והוא השם הגדול⁴²¹.

(יב ט) ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה:

ע"י ר' בחיי: תכלית כל מסעותיו כולן שהיה נוסע וחונה פעם בזה ופעם בזה לא היתה כונתו אלא לחלקו של יהודה שהיא בדרומה של א"י והוא הר המוריה זהו פשוטו ונכלל בו עוד הלוך ונסוע הנגבה מדרגה אחר מדרגה⁴²² מסע אחר מסע תנועת הנפש השכלית והשקט הגוף ומזה אמר תחלה ויש אהלה ואמר עוד בסמוך ויאהל אברם וישב וכל מסעות אלו כדי להשיג השגת נבואתו של אל שדי הוא בנוי של אל"ף דל"ת⁴²³ שהשיג שכולל אותו

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁴¹⁴ ע"י לעיל הערה 406.

⁴¹⁵ ע"י לקמן הערה 432.

⁴¹⁶ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 169.

⁴¹⁷ ע"י לקמן פרשת שמות הערה 824.

⁴¹⁸ ע"י אד"ר (קכח ע"ב): כחד סבא דסבין עתיק מעתיקוטמיר מטמירין ובתיקוני ידיע ולא ידיע מארי דחוור כסו (ס"א בסומק) וחיזו בוסיטא דאנפויתייב על כורסייאשביבין די נור לאכפייא לון תרגום: כאחד שהוא זקן יותר מכל הזקנים, עתיק יותר מכל העתיקים נסתר יותר מכל הנסתרים, ובתיקוניו ידיע ולא ידוע, בעל הלובן כסו (באדום), ומראה תואר פניו יושב על כסא של ניצוצי אש כדי להכניעם.

⁴¹⁹ ע"י זהר (ח"ג רכו ע"א): ומאן דבעי ליחדא אתון צריך בתחנה ובתחנוני ובג"ד ואתחנן אל יי באדני לשכינתא בתחנונים ולקב"ה ברחמי עד הכא.

תרגום: ומי שרוצה לייחד אותיות, צריך בתחנה ובתחנונים, ולכן "ואתחנן אל ה'", באדני לשכינה בתחנונים, ולקדוש ברוך הוא ברחמים עד כאן.

⁴²⁰ ע"י לקמן דברים יח ה ודברינו שם ששם ה' היא מלכות.

⁴²¹ ע"י לעיל פרשת נח הערה 391.

⁴²² ע"י לעיל הערה 406.

⁴²³ ע"י זהר (ח"א דף פח ע"ב): היה דבר יהו"ה אל אברם במחזה לאמר מאי במחזה אלא בההוא חיזו דרגא דכל דיוקנין אתחזיין ביה אמר רבי שמעון תא חזי עד לא אתגזר אברהם הוה חד דרגא מליל עמיה ומאן איהו דא מחזה דכתיב (במדבר כד טז) מחזה שדי יחזה כיון דאתגזר הוה כלהו דרגין שראן על האי דרגא וכדין מליל עמיה הדא הוא דכתיב (שמות ו ג) וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ועד לא אתגזר לא הוה אינון דרגין שראן עלוי למללא ואי תימא דהא בקדמיתא כתיב (בראשית יב ז) וירא יהו"ה אל אברם וכתיב (שם ט) ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה וכתיב (שם ז) ויבן שם מזבח הא הכא אינון דרגין עלאין והשתא אמרן דעד לא אתגזר לא הוה אינון דרגין עלאין שראן על האי דרגא למללא עמיה תא חזי בקדמיתא יב קב"ה חכמה לאברהם למנדע חכמה לאתדבקא ביה וידע רזא דמהימנותא אבל למללא עמיה לא הוה אלא האי דרגא תתאה בלחודוי כיון דאתגזר כלהו דרגין עלאין הוה שראן על האי דרגא תתאה בגין למללא עמיה וכדין אסתלק אברהם בכלא כמה דאתמר.

תרגום: "היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר". מה זה "במחזה", אלא באותו המראה הדרגה שכל הדמויות נראות בה. אמר רבי שמעון, בא וראה, טרם שנמול אברהם, היתה דרגה אחת מדברת עמו, ומי המחזה הזה, שכתוב "מחזה שדי יחזה". כיון שנמול, היו כל הדרגות שורות על הדרגה הזו, ואז דיבר עמו. זהו שכתוב "וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי". וטרם שנמול, לא היו אותן הדרגות שורות עליו לדבר. ואם תאמר, שהנה בתחלה כתוב "וירא ה' אל אברם", וכתוב "ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה", וכתוב "ויבן שם מזבח", הנה כאן אותן הדרגות העליונות, וכעת אומרים, שטרם

הנגבה⁴²⁴ וע"כ יזכרנו תמיד בדבריו אדני ה' מה תתן לי אדני ה' במה אדע.

(יד יח): ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון:
 עי' רמב"ן: ומלכי צדק מלך שלם – היא ירושלים כענין שנאמר (תהלים עו ג) ויהי בשלם
 סוכו ומלכה יקרא גם בימי יהושע אדני צדק (יהושע י א) כי מאז ידעו הגוים כי המקום ההוא
 מבחר המקומות באמצע הישוב⁴²⁵ או שידעו מעלתו בקבלה שהוא מכוון כנגד בית המקדש
 של מעלה ששם שכינתו של הקדוש ברוך הוא שנקרא צדק⁴²⁶ ובבראשית רבה (פמ"ג סי' ו)
 המקום הזה מצדיק את יושביו ומלכי צדק אדוני צדק נקראת ירושלים צדק שנאמר (ישעיה
 א כא) צדק ילין בה.

(טו א): אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברהם במחזה לאמר אל תירא אברהם אנכי
 מגן לך שצדק הרבה מאד:
 עי' רמב"ן: זכה עתה אברהם להיות לו דבר ה' במחזה ביום כי מתחילה היתה נבואתו
 במראות הלילה וטעם היה דבר ה' אל אברהם במחזה – כטעם וכל העם רואים את הקולות
 (שמות כ טו) וסודם ליודעי הן⁴²⁷.

(טו ה) ויוצא אתו החוצה ויאמר הנפש נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם
 ויאמר לו כה יהיה זרעך:
 עי' ר' בחיי: אין דרך העולם לראות הכוכבים מתוך הבית עד צאתם הוץ לבית והזכיר
 הלשון הזה באברהם לפי שהתנבא עד עתה מתוך המדרגה הנקראת בית אל⁴²⁸ וקראה דוד
 ע"ה (תהלים מה יד) כבודה בת מלך פנימה⁴²⁹ לכך הוצרך להזכיר עתה לשון ויוצא ודעת

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

שנמול לא היה אותן הדרגות העליונות שורות על הדרגה הזו לדבר עמו. בא וראה, בתחלה הקדוש
 ברוך הוא נתן חכמה לאברהם לדעת את החכמה להדבק בו, וידע את סוד האמונה, אבל לדבר עמו
 לא היתה אלא הדרגה התחתונה הזו לבדה. כיון שנמול, כל הדרגות העליונות היו שורות על הדרגה
 הזו התחתונה כדי לדבר עמו, ואז התעלה אברהם בכל, כמו שנתבאר.
⁴²⁴ עי' לעיל הערה 406.

⁴²⁵ עי' זהר (ח"ג קסא ע"ב): ת"ח כד ברא קב"ה עלמא אשרא (ס"א אסדר) לימא דאוקינוס דאסחר
 כל ישובא דעלמא וישובא דכל שבעין אומין כלא אסחר לירושלם וירושלם באמצעייתא דכל ישובא
 שריא והיא אסחרא להר הבית והר הבית אסחר לעזרות דישראל ואינון עזרות סחרן ללשכת הגזית
 דתמן סנהדרי גדולה יתבין ותנינן לית ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלחודייהו.
 תרגום: בא וראה כשברא הקדוש ברוך הוא העולם השרה (סדר) את ים האוקינוס סביב ישוב כל
 העולם, וישוב כל שבעים האומות כולם סביב לירושלים, וירושלים שורה באמצע כל הישוב, והיא
 מסובבת להר הבית, והר הבית סביב עזרות ישראל, ואותן עזרות סובבות ללשכת הגזית, ששם
 יושבים סנהדרין גדולה, ושנינו שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד לבדם.
⁴²⁶ עי' תיקו"ז (יט ע"א): צדק מלכותא קדישא.

⁴²⁷ עי' לעיל הערה 423.
 עי' זהר (ח"א נב ע"ב): כלהו חמאן זהרין עלאין ומתנהרין באספקלריא דנהרא, דכתיב (שם כ טו)
 וכל העם רואים את הקולות.
 תרגום: כולם ראו אורות עליונים שמאירים באספקלריא המאירה שכתוב וכל העם רואים את
 הקולות.

⁴²⁸ עי' לעיל הערה 411. ועי' לקמן פרשת נשא הערה 1895.
⁴²⁹ עי' זהר (ח"א רלז ע"א): רבי שמעון פתח ואמר (תהלים מה יד) כל כבודה בת מלך פנימה כל
 כבודה דא כנסת ישראל וכבודה בגין דאיהו כבוד דא על דא דא דא דא דא דא דא דא דא דא דא דא דא דא
 ואתקרי כבודה בת מלך היינו בת שבע בת קול ודאיהו קול גדול והאי מלך עלאה הוא פנימה בגין
 דאית מלך דלאו איהו לגו כוותיה והאי כבודה בת מלך.
 תרגום: רבי שמעון פתח ואמר, "כל כבודה בת מלך פנימה". "כל כבודה", זו כנסת ישראל. "כבודה",
 משום שהוא כבוד, זה על זה. זה זכר וזו נקבה (זו נקבה), ונקראת "כבודה בת מלך", היינו בת שבע,
 בת קול, שהוא קול גדול, וזהו מלך העליון. היא פנימה, משום שיש מלך שאינו לפנינו כמותו, וזו
 "כבודה בת מלך".

רז"ל שהוציאו חוץ מן המערכה וכן דרשו (שבת קנו ע"א) ויוצא אותו החוצה אמר לו צא מאצטגנינות שלך הבט נא השמימה אין לשון הבטה אלא מלמעלה למטה וכענין שכתוב (תהלים פ טו) הבט משמים וראה וכתוב (תהלים קב כ) ה' משמים אל ארץ הביט ודרשו רז"ל (ב"ר פמ"ד סי' יד) שהגביהו למעלה מן הכוכבים והמזלות והיו הכוכבים ומזלות מדרם לרגלו⁴³⁰.

(טו ט) ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ותר וגו'ל: עי' ר' בחיי: היה ראוי לומר קח לי עגלה משולשת או קח לך כמו (בראשית ו כא) קח לך מכל מאכל כי הלקיחה הזאת לתועלת אברהם ולהבטיחו על מתנת הארץ אבל יתכן לפרש קחה לי לשמי כלומר לשם המיוחד⁴³¹.

וכבר ידוע מאמר רז"ל (מנחות קי ע"א) בכל הקרבנות לא נאמר לא אל ולא אלהים ולא אלהיך אלא השם המיוחד שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק וכן נאמר בקרבנות (במדבר כח ב) תשמרו להקריב לי במועדו ותוספת ה"א של קחה כתוספת ה"א המזבחה⁴³²

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁴³⁰ עי' זהר (ח"ג רטז ע"ב): ואינון דלא ידעי רזא דא אמרי בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא תליא מלתא והא חזינא לאברהם דחזא במזליה דלא הוה עתיד למהוי ליה ברא וקב"ה אפיק ליה לברא כדכתיב ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט וגו' ואוקמוה דא"ל צא מאצטגנינות שלך והעלה למעלה מהכוכבים ואמר לו הבט נא השמימה וספור הכוכבים עד הכא מלין דרבנן וצריך לפרש לון בדרך נסתר.

ת"ח כל ברין דעלמא קודם דאתייהבת אורייתא לישראל הוה תליין במזלא ואפילו בני חיי ומזוני אבל בתר דאתייהבת אורייתא לישראל אפיק לון מחיובא דככביא ומזליו דא אוליפנא מאברהם בגין דהוה עתידין בנוי לקבלא ה' מאברהם דאיהי חמשה חומשי תורה דאתמר בה אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם אמר לאברהם בגין האי ה' דאתוסף בשמך השמים תחתך וכל ככביא ומזלי דנהירין בה' ולא עוד אלא דאתמר בה ה"א לכם זרע וזרעתם בה"א כי ביצחק יקרא לך זרע ובג"ד כל המשתדל באורייתא בטיל מניה חיובא דככביא ומזלי אי אוליף לה כדי לקיימא פקודהא ואם לאו כאלו לא אשתדל בה ולא בטיל מניה חיובא דככביא ומזלי כ"ש עמי הארץ דאינון אתמתלן לבעירין דאוקמוה ארור שוכב עם כל בהמה דלא אתבטלון מנהון חיובא דככבי' ומזלי.

תרגום: והם שלא ידעו סוד זה אמרו, בנים חיים ומזונות לא בזכות תלוי הדבר אלא במזל תלוי הדבר. הרי ראינו את אברהם שראה במזלו שלא היה עתיד להיות לו בן, והקדוש ברוך הוא הוציאו החוצה, כמו שכתוב "ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט וגו'", ופרשו שאמר לו, צא מאצטגנינות שלך והעלה למעלה מהכוכבים, ואמר לו "הבט נא השמימה וספור הכוכבים", עד כאן דברי רבותינו וצריך לפרש אותם בדרך נסתר.

בא וראה כל בריות העולם קודם שנתנה התורה לישראל היו תלויים במזל, ואפילו בנים חיים ומזונות, אבל אחר שנתנה תורה לישראל, הוציא אותם מחיוב כוכבים ומזלות, וזה למדנו מאברהם, משום שהיו בניו עתידים לקבל ה' של אברהם שהיא חמשה חומשי תורה, שנאמר בה "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם" בה' בראם. אמר לאברהם בגלל הה' הזו שנוספה לשמך, השמים תחתך וכל הכוכבים והמזלות שמאירים בה', ולא עוד אלא שנאמר בה ה"א לכם זרע וזרעתם, בה"א, כי ביצחק יקרא לך זרע". ומשום זה כל העוסק בתורה בטל ממנו חיוב כוכבים ומזלות, אם לומד אותה כדי לקיים מצוותיה, ואם לא כאלו לא עסק בה, ולא בטל ממנו חיוב כוכבים ומזלות. כל שכן עמי הארץ שנמשלו לבהמות, שבארו עליהם "ארור שוכב עם כל בהמה", שלא התבטלו מהם חיוב של כוכבים ומזלות.

⁴³¹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

⁴³² עי' זהר (ח"א רנד ע"ב): בא וראה שני מזבחות הן מזבח פנימי לעילא מזבח חיצון לתתא מזבח הפנימי הוא שלם וזהו דכתיב המזבחה בתוספת ה"א וכך בכל מקום ומזבח החיצון הוא חסר ה"א כמו (דברים כב) נערה נער חסר ה' אשתכח דמאתערותא דמזבח החיצון של מטה אתער מזבח הפנימי של מעלה ובמה אתער בריח הקטורת של מעלה ויתער ריח הקרבן של מטה ועל דא לריח שמניך טובים אינון בוצינין נהירין ונציצין כתיב הכא טובים וכתוב התם (בראשית א ד) וירא אלהים את האור כי טוב.

תרגום: בא וראה שתי מזבחות הן, מזבח פנימי למעלה, מזבח חיצון למטה. מזבח הפנימי הוא שלם, וזהו שכתוב "המזבחה", בתוספת ה"א, וכך הוא בכל מקום. ומזבח החיצון הוא חסר ה"א, כמו נערה, נער חסר ה'. נמצא שמהתעוררות המזבח הפנימי (החיצון) של מטה, מתעורר מזבח הפנימי של מעלה. ובמה מתעורר, בריח הקטורת, הקטורת של מעלה, ויעורר ריח הקרבן של מטה. ועל זה "לריח שמניך טובים", אותם מאורות מאירים ונוצצים. כתוב כאן טובים, וכתוב שם "וירא אלהים

וכבר ידעת כי הוא המקבל תחלה והוא הנקרא צדק ואמר הכתוב (דברים לג יט) שם יזכרו זבחי צדק וכלל הענין הה"א תחלה ומשם ומעלה מעלוי לעלוי עד הסבה העליונה⁴³³ וזהו באור קחה לי ואמר ויקח לו להורות כי עשה כאשר נצטווה והקריב לשמו יתברך.

(טו יג) וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע הַנְּדָע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעַבְדִּים וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה:

ע"י ר' בחיי: אמנם אם תדקדק תמצא כי המספר הזה נזכר ברוב המקומות אצל עין הרע⁴³⁴ כי עין רע מספרו ארבע מאות ואות תי"ו תכלית כל האותיות וכן עין הרע תכלה הכל ולפי שנתוסף באברהם אות ה"א שהיא מדת הדין לכך שלטה בו עין הרע שהוא מכח הדין שנגזר על זרעו להשתעבד ארבע מאות שנה כמספר עי"ן הר"ע לפי ששלטה בו עינו של שטן וזהו שאמר ידוע תדע כי גר יהיה זרעך כלומר זרעך הנולד מבין שני ההי"ן שהם מדת הדין ושלטה בו עין הרע שהוא מכח הדין לכך ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה.

(טו יז): וַיְהִי הַשָּׁמֶשׁ בָּאָה וְעֵלְמָה הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עֹשֵׂן וְלִפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה:

ע"י רמב"ן: ראה כאלו תנור עשן כולו ובתוכו לפיד אש בוערה כענין עשן גדול ואש מתלקחת (יחזקאל א ד) והעשן הוא הענין והערפל הנזכר במתן תורה (דברים ד יא) ולפיד האש בתוכו הוא האש האמור שם (ד לו) ודבריו שמעת מתוך האש⁴³⁵ וכתוב (שמות כד יז) ומראה כבוד ה' כאשר אוכלת וגו' והנה השכינה עברה בין הבתרים והוא הברית אשר היתה אתו מעולם וזה טעם כרת ה' את אברם ברית כי הקדוש ברוך הוא בעצמו העביר ברית בין הבתרים והמשכיל יבין.

ע"י ר' בחיי: אבל יתכן על דרך הקבלה כי בא הכתוב להודיענו הכח הזה שעבר וקבל קרבנותיו של אברהם וכי יש בו כח זכרות וכח נקבות יש בו כח זכרות לפעול הפעולות וכח נקבות שהוא מקבל מזולתו כנקבה זו שמקבלת מן הזכר וכל הפעולות מתגדלות בה מכחו ועל כן נקרא הכח הזה שכינה בלשון נקבה ותרנגם אונקלוס (שמות לג יד) פני ילכו שכינתי תהך ולא יהך ושם הכח הזה ידוע ויש בזה התעוררות ורמז במלת תנור בחלוף תי"ו בטי"ת⁴³⁶ ועל כן הזכיר בכאן תנור עשן שהוא הכלי המקבל האש וזהו רמז לכח הנקבות ולפיד אש הוא הזכרות וזהו שכתוב אשר עבר ולא אמר אשר עברו וזהו לשון כרת ה' את אברם ברית

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

את האור כי טוב".

⁴³³ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 247 (זהר ח"ג רנו ע"ב) ופרשת נח 355, ופרשת לך הערה 406. ⁴³⁴ ע"י ליקוט בראשית (רמז קב): אדני שמעני ארץ ארבע מאות שקל כסף זהו שאמר הכתוב נבהל להון איש רע עין זה עפרון שהכניס עין הרע בממונו של אברהם אמר אי את בעי למיתן ארבע מאה קנטרין דכסף מן סחורתא דביתך את יכיל יחב לי. ולא ידע כי חסר יבואנו שחסרו הכתוב וי"ו שנאמר וישקול אברהם לעפרן עפרון תנינא חסר וי"ו.

ע"י ז"ח (פו ע"ב): וכל האוכל בלא נטילת ידים, אכילתו טמא. ושכינתא מה היא אומרת. אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמתיו. מאי טעמא. בגין דיש מדת פורענות בעולם, ושמו עין הרע. וכל האוכל בלא נטילת ידים, אותה המדה של פורענות שורה עליו. וכל אותו המאכל שלה, הוא נקראת לחם רע עין.

ע"י אד"ר (קכט ע"א): מהאי מצחא (ס"א דלתתא) נהרין ארבע מאה בתי דינינכד אתגלייא האי עת רצון וכלהו משתככיין קמיהדא הוא דכתיב (דניאל ז) דינא יתיב כלומר יתיב באתריה ודינא לא אתעביד ותאנא שיערא לא קאים בהאי אתר משום דמתגלייא ולא אתכסייא אתגלייא ויסתכלין מארי דדינין וישתככיין ולא אתעבידו

תרגום: מזה המצח (שלמטה) מאירים ארבע מאות בתי דינים. כשמתגלית עת הרצון הזו אז הכל נרגעים לפניו. זהו שנאמר "דינא יתיב" (הדין יושב) כלומר הוא יושב במקומו ולא עושה דין. ולמדנו: אין שערות נמצאים במקום זה, משום שהוא מגולה ולא מכוסה, מגולה ויסתכלו בו בעלי הדינים, וירגעו ולא יעשו.

⁴³⁵ ע"י לקמן פרשת וירא הערה 470 שזו מדת המלכות.

⁴³⁶ באלפ"א ביתא של א"ח ב"ז.

כי השכינה שהוא הברית העביר בין הבריתים ודע כי על כח הזה הזכיר למעלה בראש הפרשה ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו והמשכיל יבין⁴³⁷.

(טו יח): ביום ההוא פרת ה' את אברהם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת:

עי' ר' בחיי: ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמר לזרעך נתתי אחר שהזכיר למעלה מתנת הארץ שני פעמים לזרעך אתן לזרעך אתננה בלשון עתיד אמר עתה נתתי בלשון עבר כי הזכיר לו המתנה שנתן לו כבר ומלת נתתי כמו נשבעתי כי מתנת השם באמירה לבד הרי היא כשבועה ומזה יאמר בכל מקום אשר נשבע ה' לאבותיכם וכבר בארתי מזה בפסוק (בראשית ט יג) את קשתי ואחר המתנה הזאת שהיא השבועה היה הברית של בין הבריתים כי כך דרך כורת ברית שישבעו תחלה ואחר כך יכרתו ברית והברית הוא שעוברין בין בתרי הבהמה וכענין שכתוב (ירמיה לד יח) העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו והברית הזאת היתה כעין חרם והוא קיום השבועה שנשבעו כבר וכמו שאמר יהי מבוטל כבהמה זו מי שיעבור על השבועה ועל כן תרגם אונקלוס ברית קיימא שהוא קיום השבועה שנשבעו תחלה וזהו שאמר אבימלך ליצחק (בראשית כו כח) תהי נא אלה בינותינו בינינו וביניך ונכרתה ברית עמך הזכיר השבועה תחלה ואח"כ הברית וברית שהוא כזה אינו נופל בשכינה ח"ו אבל הכוונה בברית הזאת כאשר תהיה אצל הש"י כי כשם שאי אפשר שיהיו בתרים חוזרים לכמות שהיו כך אי אפשר שתתבטל מתנתו יתברך.

עיי"ש: ומה שקרא לנהר פרת הנהר הגדול והכתוב מונהו רביעי בנהרות גן עדן מפני שהוא דבק לארץ ישראל וכן המשל אומר עבד מלך מלך הדבק⁴³⁸ לשחזור וישתחוו לך ולפי שהארץ הקדושה היא מבחר הישוב ובית המקדש ששם נקרא הבית הגדול⁴³⁹ והעובד שם נקרא הכהן הגדול⁴⁴⁰ והשם השוכן בקרבה נקרא האל הגדול⁴⁴¹ וכן הזכיר שלמה המלך ע"ה בדברי הימים (דברי הימים ב' ב ד) והבית אשר אני בונה גדול כי גדול אלהינו מכל האלהים לכך קרא הכתוב אף הנהר הסובב אותה הנהר הגדול ומה שהזכיר לזרעך נתתי בעשרה עממין הללו ולא נולדו עדיין לא ישמעאל ולא יצחק אין להבין מזה הבטחה לישמעאל בן השפחה שהרי אינו עקר זרעו אבל הוא הבטחה ליצחק בן הגבירה שהוא עקר זרעו וכענין שהבטיחו הש"י (בראשית כא יב) כי יצחק יקרא לך זרע.

(טז ה): ותאמר שרי אל אברהם חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחיקך ותרא כי הרתה ואקל בעיניך ישפט ה' ביני וביניך:

עי' ר' בחיי: דרשו רבותינו ז"ל (ב"ר פמ"ה ס"ו ז) כל מי שהרתיע אחר מדת הדין לא יצא שפוי מתחת ידה ראויה היתה שרה להגיע לשנותיו של אברהם ועל ידי שאמרה ישפוט ה'

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁴³⁷ עי' לעיל הערה 406.

⁴³⁸ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 107.

⁴³⁹ כנ"ל פרשת נח הערה 368.

⁴⁴⁰ עי' זהר (ח"א דף מז ע"ב): ויברך אלהים את יום השביעי דא כהן גדול דמברך לכלא והוא נטיל ברישא דתנן כהן נוטל בראש וברכאן ביה שריין לברכא ואקרי שביעי.

תרגום: "ויברך אלהים את יום השביעי", זה כהן גדול שמברך את הכל, והוא נוטל בראש. ששנינו כהן נוטל בראש, ובו הברכות שורות לברך, ונקרא שביעי.

ועי' זהר (ח"ג דף קמה ע"ב): מפני מה זכה כהן להקרא מלאך יי' צבאות אמר ר' יהודה מה מלאך יי' צבאות כהן למעלה אף כהן מלאך יי' צבאות למטה ומאן הוא מלאך יי' צבאות למעלה זה מיכאל אל השר הגדול דאתי מחסד של מעלה והוא כהן גדול של מעלה.

תרגום: למה זכה כהן להקרא מלאך ה' צבאות, אמר רבי יהודה, מה מלאך ה' צבאות כהן למעלה, אף כהן מלאך ה' צבאות למטה, ומיהו מלאך ה' צבאות למעלה, זה מיכאל השר הגדול שבא מחסד של מעלה, והוא כהן גדול של מעלה.

⁴⁴¹ זהר (ח"ג דף לא ע"א): "אל" דא אברהם כמה דאוקימנא, האל הגדול.

נמנע מהייה מ"ח שנים אמר ר' הושעיא ביני ובניך כתיב כבר כתוב ויבא אל הגר ותהר וכבר היה העובר במעיה ומה ת"ל הנך הרה וילדת בן אלא מלמד שהכניסה בה עין הרע⁴⁴² והפילה עוברא אמר רבי הנינא אילו אלישע הנביא אמרה כן ברוח הקדש דיי ע"כ בב"ר.

(יז א): ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים וירא ה' אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים:
 עי' רמב"ן: ורבי אברהם פירשו בשם הנגיד ז"ל מגזרת שודד כלומר מנצח ומשודד מערכות השמים וזהו הנכון כי היא מדת הגבורה מנהגת העולם שיאמרו בה החכמים (ב"ר פל"ה סי' ד) מדת הדין של מטה⁴⁴³.

וטעם להזכיר עתה זה השם כי בו יעשו הנסים הנסתרים⁴⁴⁴ לצדיקים להציל ממות נפשם ולהיותם ברעב ולפדותם במלחמה מיד חרב ככל הנסים הנעשים לאברהם ולאבות וככל הבאים בתורה בפרשת אם בחקותי (ויקרא כו) ובפרשת והיה כי תבא (דברים כה) בברכות ובקלות שכולם נסים הם כי אין מן הטבע שיבואו הגשמים בעתם בעבדנו האלהים ולא שיהיו השמים כברזל כאשר נזרע בשנה השביעית וכן כל היעודים שבתורה אבל כולם נסים ובכולם תתנצח מערכת המזלות אלא שאין בהם שנוי ממנהגו של עולם כנסים הנעשים על ידי משה רבינו בעשר המכות ובקריעת הים והמזן והבאר וזולתם שהם מופתים משנים הטבע בפירסום והם שיעשו בשם המיוחד⁴⁴⁵ אשר הגיד לו.

ולכן אמר עתה לאברהם אבינו כי הוא התקיף המנצח שיגבר על מזלו⁴⁴⁶ ויוליד ויהיה ברית בינו ובין זרעו לעולם שיהיה חלק ה' עמו וברצונו ינהיגם לא יהיו תחת ממשלת כוכב ומזל.

ודע וראה כי אברהם אבינו לא הזכיר בדבריו שם יו"ד ה' רק בצירוף השם הכתוב באל"ף דל"ת⁴⁴⁷ או בצירוף אל עליון עמו ויזכיר בעניניו אלהים וכן יאמר ה' אלהי השמים (להלן) כד (ז) ואמר ה' יראה (להלן) כב (יד) על מקום המקדש העתיד ויעקב הזכיר תמיד אל שדי (להלן) מג (יד, מח ג) ומשה רבינו לא יזכיר כן לעולם ואם תזכה תבין זה כולו ממה שאמרו במסכת יבמות (מט ע"ב) כל הנביאים נסתכלו באיספקלריא שאינה מאירה⁴⁴⁸ ולפיכך אמר ישעיה ואראה את אדני⁴⁴⁹ (ישעיה ו א) ומשה נסתכל באיספקלריא המאירה ולפיכך אמר כי לא יראני האדם והי⁴⁵⁰ (שמות לג ב) ואראה את ה' כתוב באל"ף דל"ת ועוד אזכיר זה בפרשת וארא (ו ב) אם יראה אלהים בעניי.

עי' ר' בחיי: והרמב"ן פירש בזה כי הוא מדת הגבורה מנהגת העולם שיאמרו בה החכמים מדת הדין של מטה וטעם שהזכיר זה השם במילה כי הודיעו שהוא אל שדי כלומר תקיף משודד ומנצח מזלו ויוליד וידוע כי בשם הזה יעשו הנסים הנסתרים⁴⁵¹ ואברהם שהיה בטבעו

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

⁴⁴² עי' לעיל הערה 434.

⁴⁴³ עי' לעיל פרשת נח הערה 380.

⁴⁴⁴ עי' ספר הפליאה (עמוד לו): כל מופתים נסתרים ונסים נסתרים מכנסת ישראל הנקרא אלהים וכו' [לאפוקי בינה שהיא נסים גלויים].

⁴⁴⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

⁴⁴⁶ עי' רבנו בחיי דברים ח יח.

⁴⁴⁷ עי' זהר (ח"א צ ע"א): ויאמר אברם אדני יהו"ה מה תתן לי אדני אל"ף דל"ת נו"ן יו"ד אלהים יו"ד ה"א וי"ו ה"א (נ"א אלהים יהו"ה בניקוד אלהים) אלא רזא דמלה חבורא דתרין עלמין כחדא עלמא תתאה ועלמא עלאה.

תרגום: "ויאמר אברם אדני יהו"ה מה תתן לי". "אדני" אל"ף דל"ת נו"ן יו"ד. "אלהים" יו"ד ה"א וי"ו ה"א (אלהים יהו"ה בנקוד אלהים). אלא סוד הדבר, חיבור של שני עולמות יחד, העולם התחתון והעולם העליון.

⁴⁴⁸ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 21.

⁴⁴⁹ עי' לקמן פרשת @@@ הערה 1038.

⁴⁵⁰ עי' לקמן פרשת יתרו הערה 1212.

⁴⁵¹ עי' לעיל הערה 444.

ובמזלו שלא יוליד והשם הזה בטל כח המזל שיוליד הנה זה נס נסתר אינו מפורסם לעיני הרואים כי יאמרו הנה טבע בני אדם להוליד ויש הרבה שהם מולידים למאה שנה ואין בזה שנוי מנהגו של עולם כמו הנסים הנעשים בשם המיוחד על ידי מרע"ה שהם נסים מפורסמים משנים טבעו של עולם ומנהגו כקריעת ים סוף וירידת המן וזולתם עד כאן.

ויש לפרש בטעם שהזכיר במצוה זו השם הזה לפי שהוא חותם ביו"ד ומצוייר כתבנית הגוף לנמול החתום באות ברית קדש ועם האות הזה מתפרסמת מעלתם של ישראל והיותם נבדלים משאר העו"ג ערלי לב וערלי בשר שהם מצד השדים וישראל שהם מצד אל שדי⁴⁵² ועם האות הזה נקרא האדם תמים זהו שאמר והיה תמים וכיון שהוא תמים בו ראוי לו שישתמר מעון המיוחד הוא עון העריות וזהו שכתוב (שמואל ב' כב כד) ואהיה תמים עמו ואשתמרה מעוני ולקדושת הבריתות נקשר ונרשם באדם שם יו"ד ה"א וי"ו⁴⁵³ ממטה למעלה וכן בפסוק זה והבן זה.

(יז ה) וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת שְׁמֵךְ אֲבִיךָ וְהָיָה שְׁמֵךְ אֲבִיךָ כִּי אֵב הַמּוֹן גּוֹיִם נִתְתִּיךְ: עי' ר' בחיי: הה"א הזאת שנתוספה בו היא אחרונה שבשם ועמה היה לו כח התולדה ומשתלשלת ממנו⁴⁵⁴ וכן מצינו באברהם שנקרא משרה והיא תשלוש בנינו כי כן הוא למעלה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁴⁵² עי' זהר (ח"א צה ע"א): ויאמר אליו אני אל שדי מאי משמע דעד השתא לא קאמר אני אל שדי אלא הכי תאנא עבד קב"ה כתרין תתאין דלא קדישין לתתא וכל אינון דלא אתגזרו יסתאבון בהון ורשימין בהון ומאי רישומא אית בהון דאתחזי בהו ש"ן דל"ת ולא יתיר ובגין כך [אסתאבון] (ויסתאבון) בהו ואתדבקון בהו בתר דאתגזרו נפקין מאלין ועאלין בגדפוי דשכינתא ואתגליא בהו יו"ד רשימא קדישא את קיימא שלים ואתרשים בהו שדי ואשתלים בקיומא שלים ועל דא כתיב בהאי (בראשית יז א) אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים שלים דהשתא את חסר ברשימא דש"ן ודל"ת גזר גרמך והוי שלים ברשימא דיו"ד ומאן דאיהו ברשומא דא אתחזי לאתברכא בשמא דא דכתיב (בראשית כח ג) ואל שדי יברך אותך מהו אל שדי ההוא דברכאן נפקן מניה הוא דשליט על כל כתרין תתאין וכלא מדחלתיה דחלין ומזדעזעין בגין כך מאן דאתגזר כל אינון דלא קדישין אתרחקן מניה ולא שלטין ביה ולא עוד אלא דלא נחית לגיהנם דכתיב (ישעיה ס כא) ועמך כלם צדיקים וגו' ([נ"א] כל אינון דאתגזרו אקרונ צדיקים ובגין כך לעולם יירשו ארץ דלא ירית האי ארץ אלא ההוא דאקרי צדיק אוף הכא ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ וגו').

תרגום: "ויאמר אליו אני אל שדי". מה משמע שעד עכשיו לא אמר אני אל שדי. אלא כך שנינו, הקדוש ברוך הוא עשה כתרין תחתונים שאינם קדושים למטה, וכל אותם שלא נמולים נטמאים בהם, ורשומים בהם. ומה הרשום שיש בהם, שנראה בהם ש"ן דל"ת ולא יותר, ולכן נטמאים בהם ונדבקים בהם. אחר שנמולים יוצאים מאלו, ונכנסים בכנפי השכינה, ומתגלה בהם יו"ד הרישום הקדוש, אות הברית השלם, ונרשם בהם שדי, ונשלמים בקיום שלם. ועל כן כתוב בזה "אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים", שלם. שכעת אות חסרה ברישום של ש"ן ודל"ת. מול את עצמך, והיה שלם ברישום של יו"ד. ומי שהוא ברישום הזה, ראוי להתברך בשם הזה, שכתוב "ואל שדי יברך אותך". מה זה "אל שדי", ההוא שממנו יוצאות הברכות, הוא ששולט על כל הכתרין התחתונים, והכל פוחדים מיראתו ומזדעזעים. לכן מי שנימול, כל אותם שאינם קדושים מתרחקים ממנו ולא שולטים בו. ולא עוד, אלא שלא יורד לגיהנם, שכתוב "ועמך כולם צדיקים וגו'". (כל אותם שנמולו נקראים צדיקים, ולכן "לעולם יירשו ארץ", שאין יורש את הארץ הזו אלא ההוא שנקרא צדיק. כמו כן, "ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ וגו').

⁴⁵³ עי' ויקרא יט כז.

⁴⁵⁴ עי' זהר (ח"א דף צג ע"א): (ותנא מאי קא חמא קרא דלא אקרי אברהם עד השתא אלא הכי אוקימנא דעד השתא לא אתגזר וכד אתגזר אתחבר עאל) [נ"א תא חזי קב"ה לא קרא ליה לאברהם אברהם עד השתא מאי טעמא אלא הכי אוקימנא דעד השתא לא אתגזר וכד אתגזר אתחבר ביה האי ה"א ושריא ביה] בהאי ה' ושכינתא שריא ביה וכדין אקרי אברהם והיינו דכתיב (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ותאנא בה' בראם ותנא באברהם מאי קאמרי אלא דא חסד ודא שכינתא וכלא נחית כחדא ולא קשיא מלה והאי והאי הוי.

תרגום: (ולמדנו, מה ראה הכתוב שלא נקרא אברהם עד עתה, נ"א בא וראה, הקדוש ברוך הוא לא קרא לאברהם אברהם עד עתה, ולמה, אלא כך בארנו, שעד עתה לא נמול, וכשנמול, התחברה בו ה"א הזו ושרתה בו). אלא כך בארנו, שעד עכשיו לא נמול, וכשנמול, התחבר לה"א הזו והשכינה שרתה בו, ואז נקרא אברהם. והיינו מה שכתוב "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם", ושנינו בה' בראם, ושנינו באברהם. מה אומרים, אלא זה חסד זה השכינה, והכל יורד יחד, והדבר לא קשה, וזה זה היה.

תשלום המרכבה העליונה.

(יז ט): ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמר אתה וזרעך אחריך לדורותם: עי' רמב"ן: על דרך האמת טעם הנה בריתי אתך⁴⁵⁵ כטעם הנה אנכי עמך (להלן כח טו) ויאמר כי אהיה עמך (שמות ג יב) יהי ה' אלהינו עמנו (מ"א ח נז) יאמר כי הברית יהיה עמו ולכן יפרה וירבה ואחר כך צוה שישמור אברהם הברית הזאת ותהיה המילה לאות ברית והנה האות הזו כשבת⁴⁵⁶ ולכן ידחה אותו והבן זה.

(יז יג) המול ימול יליד ביתך ומקנת פספף והייתה בריתי בבשרכם לברית עולם: עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם יאמר בריתי בבשרכם תהיה דוגמא לברית עולם הוא הנקרא (משלי י כה) צדיק יסוד עולם⁴⁵⁷, ועליו יאמר (במדבר

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ועי' שם (צו ע"א): רחמו סגי הוה ליה לקב"ה ביה דלא אתעביד עד דלא אתגזר אברהם אבוא ואקרי שלים ואתוסף ליה ה"א לאשלמותא וכן לשרה האי ה"א אתיהיבת לה הכא אית לאסתכלא ה' לשרה שפיר אבל לאברהם אמאי ה"א ולא יו"ד י' מבעי ליה דהא הוא דכר הוה אלא רזא עלאה הוה (ד"א הוא) סתים בגוון אברהם סליק לעילא ונטיל רזא מה"א עלאה דאיהו עלמא דכורא ה"א עלאה וה"א תתאה האי תליא בדכורא והאי בנוקבא ודאי ובגין כך אברהם סליק בה"א דלעילא ושרה נחתת בה"א דלתתא.

תו דכתיב (בראשית טו ה) כה יהיה זרעך ותנא זרעך זרעך ממש דהוה שארי למיעל בהאי קיים ומאן דשארי למיעל בהאי קיים עאל ובגיני כך גיורא דאתגזר גר צדק אקרי בגין דלא אתא מגזעא קדישא דאתגזרו ועל דא מאן דעאל בהאי שמייה כהאי אברהם בגין כך כתיב ביה כה יהיה זרעך זרעך ממש ואתמסר ליה ה"א ואי לאו דאתמסר ה"א לשרה הוה ליה לאברהם לאוליד לתתא כמה דהאי כ"ה אולידת לתתא.

בתר דאתמסרת ה"א לשרה אתחברו תרין הה"ן כחדא ואולידו לעילא ומאי דנפק מנייהו הוא יו"ד בגיני כך יו"ד את רישא דיצחק דכר מכאן שארי דכורא לאתפשטא ועל דא כתיב (בראשית כא יב) כי ביצחק יקרא לך זרע ביצחק ולא בכ' יצחק אוליד לעילא דכתיב (מיכה ז כ) תתן אמת ליעקב יעקב אשלים כלא ואי תימא וכי אברהם בהאי אתאחיד ולא יתיר והא כתיב (שם) חסד לאברהם אלא חולקא דיליה כך הוא בגין דעביד חסד עם בני עלמא אבל לאולדא הכא אחיד ומהכא שריא ועל דא לא אתגזר אברהם אלא בן תשעים ותשע שנה ורזא דמלה הא אתיידע ואוקימנא במתניתא דילן. תרגום: אהבה רבה היתה לקדוש ברוך הוא בו שלא נעשה טרם שנמול אברהם אביו ונקרא שלם, ונוספה לו ה"א להשלימו, וכן לשרה הרי נתנה לה ה"א הזאת. כאן יש להתבונן, ה' לשרה זה יפה, אבל לאברהם למה ה"א ולא יו"ד, היה צריך לכתוב יו"ד, שהרי הוא היה זכר. אלא סוד עליון היה (הוא) סתום אצלנו, אברהם עלה למעלה ונטל סוד מה"א העליונה שהיא העולם של הזכר, ה"א העליונה וה"א התחתונה, זו תלויה בזכר וזו ודאי בנקבה. ולכן אברהם עלה בה"א שלמעלה, ושרה ירדה בה"א שלמטה.

עוד, שכתוב "כה יהיה זרעך", ולמדנו "זרעך", זרעך ממש, שהיה מתחיל להיכנס בברית הזו, ומי שמתחיל להיכנס בברית הזו, נכנס. ולכן הגר שמתגייר נקרא גר צדק, משום שלא בא מגזע קדוש שנמולו. ועל כן, מי שנכנס בזה, שמו כזה, אברהם. לכן כתוב בו "כה יהיה זרעך", זרעך ממש. ונמסר לו ה"א. ואם לא נמסרה ה"א לשרה, היה לו לאברהם להוליד למטה, כמו שהכ"ה הזו מולידה למטה. אחר שנמסרה לשרה ה"א, התחברו שתי הה"ן יחד והולידו למעלה, ומה שיצא מהם הוא יו"ד. לכן יו"ד אות הראש של יצחק, זכר. מכאן מתחיל הזכר להתפשט, ועל כן כתוב "כי ביצחק יקרא לך זרעך", ביצחק ולא בכ'. יצחק הוליד למעלה, שכתוב "תתן אמת ליעקב", ויעקב השלים הכל. ואם תאמר, וכי אברהם נאחז בזה ולא יותר, והרי כתוב "חסד לאברהם". אלא חלקו כך הוא, משום שעשה חסד עם בני העולם, אבל כדי להוליד, הוא אחוז כאן ומכאן מתחיל, ועל כן לא נמול אברהם אלא בן תשעים ותשע שנה, וסוד הדבר הרי ידוע, ובארנוהו במשנתנו.

⁴⁵⁵ עי' לעיל פרשת נח הערה 351.

⁴⁵⁶ זהו (ח"ב דף קיח ע"ב): אלן מארי דתפלין ואות שבת ואות ברית רשימין בצדיק.

תרגום: אלו בעלי התפלין ואות שבת ואות ברית רשומים בצדיק.

ועי' זהו (ח"ג דף כט ע"א), אות תפלין ואות שבת ואות דיומין טבין ואות ברית, כלהו שקילין.

תרגום: אות תפלין, ואות שבת, ואות ימים טובים, ואות ברית, כולם שקולים.

⁴⁵⁷ עי' זהו (ח"א דף צד ע"א): פתח אידך ואמר (איוב יט כו) ומבשרי אחזה אל"ה מאי ומבשרי ומעצמי מבעי ליה אלא מבשרי ממש ומאי היא דכתיב (ירמיה יא טו) ובשר קדש יעברו מעליך וכתיב (בראשית יז יג) והיתה בריתי בבשרכם דתניא בכל זמנא דאתרשים בר נש בהאי רשימא קדישא דהאי את מניה חמי לקב"ה מניה ממש ונשמתא קדישא אתאחידת ביה [ואי לא זכי דלא נטיר האי את

עי' ר' בחיי: האבות חשובים ככרובים של מעלה ע"כ הזכיר הכתוב מעל אברהם כלשון שכתוב (יחזקאל ט ג) וכבוד ישראל נעלה מעל הכרוב ומפורש אמרו רבותינו ז"ל (ב"ר פמ"ז סי' ח) האבות הן הן המרכבה.

(יז כד): וְאַבְרָהָם בֶּן תְּשָׁעִים וְתֵשַׁע שָׁנָה בְּהַמְלוֹךְ בְּיַד עֶרְלָתוֹ:

עי' ר' בחיי: כמו שנצטוו למעלה ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ובאר לנו כי המצוה היא אות קבוע בבשר והיה הבשר לאות ברית וע"כ נקראת המצוה הזאת אות ושלוש מצוות בתורה הן שנקראו אות ואלו הן מילה שבת תפילין ושלושתן עדות ואות על היחוד והאמונה ואין ראוי לכל אחד מישראל לעמוד זולת השתים מהן⁴⁶¹ כי קיום כל דבר ע"פ שנים עדים ועל זה יצטרך שילכו ב' עדים עמו ולפיכך חייב אדם להזהר במצוות תפילין ואז יהיו ב' עדים נמצאים עמו והם מילה ותפילין לא יסורו ממנו וכאותו שנשתבח בהן אותו חכם (מגילה כח ע"א) מימי לא הלכתי ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין וכיום שבת שהוא פטור מתפילין מילה ושבת נמצאת בו מלמד שכל הוזהר במצוות תפילין אין שני עדים זזין ממנו לעולם לא בחול ולא בשבת.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

דקה במאד מאד ובניצוץ זה הנקרא יחידה יש בה שרשי ד' ב' הרוחניות שהם נר"ח וכן בין בחי' הרוחניות לבחי' הגוף יש בחי' א' כוללת שתיהן.

⁴⁶¹ עי' תיקוני זהר (ג ע"א): ועוד אלן דנטרין אות ברית בתחומיה דאיהו שמונה ימים ונטרי אות שבת בתחומיה דאינון ה' מן יאקדונק"י דביגיניהו אוקמוה מארי מתניתין דלא אשתכח בר נש פחות מתרוייהו כתיב לא תקח האם על הבנים ואינון דלא אשתכחו בכל יומא בשתי אותות אלו דאינון אות תפילין ואות ברית מילה ובשבת אות ברית ואות שבת כתיב בהון שלח תשלח את האם וכו'. וצריך בר נש דלא ישתכח בכל יומא פחות מתרוייהו, ואי לא עליה אתמר ונרגן מפריד אלוף, דאפריד אלופיה דעלמא משכינתא, נוקבא אתמר בה אות היא לעולם, דכורא ברית מלח עולם הוא, ובגין דא אות תפילין נוקבא, אות ברית דכורא.

תרגום: ועוד אלו ששומרים אות הברית בתחומיה שהם שמונה ימים ושומרים אות שבת בתחומיה שהם י' מן יאהדונה"י שבגללם בארו בעלי המשנה שלא נמצא איש פחות משניהם כתוב לא תקח האם על הבנים ואותם שלא נמצאים בכל יום עם שני האותות האלו שהם אות תפילין ואות ברית מילה ובשבת אות ברית ואות שבת כתוב בהם שלח תשלח את האם וכו'.

וצריך אדם שלא ימצא בכל יום פחות משניהם ואם לא עליו נאמר ונרגן מפריד אלוף שהפריד אלופו של עולם מהשכינה הנקבה נאמר בה אות היא לעולם הזכר הוא ברית מלח עולם ולכן אות תפילין נקבה אות הברית זכר.

פרשת וירא.

(יח א): וַיֵּרָא אֱלֹהֵי ה' בְּאֵלֵי מִמְרָא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֵהָל כִּהֵם הַיּוֹם:

ע"י רמב"ן: במקום אשר יזכיר המלאכים בשם אנשים כענין הפרשה הזאת ופרשת לומ וכן ויאבק איש עמו (להלן לב כה) וכן וימצא אהו איש (שם לו טו) על דעת רבותינו (תנחומא וישב ב) הוא כבוד נברא במלאכים יקרא אצל היודעים מלבוש יושג לעיני בשר בזכי הנפשות כחסידים ובני הנביאים ולא אוכל לפרש⁴⁶² והמקום אשר תמצא בו ראיית ה' ודבור מלאך או ראיית מלאך ודבור ה' ככתוב בדברי משה בתחילת נבואתו (שמות ג ב – ד) ובדברי זכריה (ג א – ב) עוד אנלה בו דברי אלהים חיים ברמיזות. וענין ויאכלו – אמרו חכמים (ב"ר פמ"ח סי' יד) ראשון ראשון מסתלק וענין ההסתלקות תבין אותו מדבר מנוח אם תזכה אליו⁴⁶³ והנה פירוש הפרשה הזאת אחרי שאמר כי בעצם

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁴⁶² ע"י זהר (ח"ב רכט ע"ב): תא חזי נשמתא לא סלקא לאתחזאה קמי מלכא קדישא עד דזכאת לאתלבשא בלבוסא דלעילא לאתחזאה תמן וכן כגוונא דא לא נחתא לתתא עד דאתלבשת בלבוסא דהאי עלמא.

כגוונא דא מלאכין קדישין דלעילא דכתיב בהו (תהלים קד ד) עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט כד עבדין שליחותא בהאי עלמא לא נחתין לתתא עד דמתלבשין בלבוסא דהאי עלמא וכלא איהו כגוונא דההוא אתר דאזיל תמן והא אוקימנא דנשמתא לא סלקא אלא בלבוסא דנהיר. ותא חזי אדם הראשון כד הוה בגנתא דעדן הוה מתלבש בלבוסא כגוונא דלעילא ואיהו לבוסא דנהורא עלאה כיון דאתתרך מגנתא דעדן ואצטרך לגוונין דהאי עלמא מה כתיב (בראשית ג כא) ויעש יהו"ה אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם. בקדמיתא הוה כתנות אור אור דההוא נהורא עלאה דשמש ביה בגן עדן.

בגין דהא גנתא דעדן נהורא עלאה דנהיר משמש ביה ועל דא אדם קדמאה כד עאל לגו גנתא אלביש ליה קודשא בריך הוא בלבוסא דההוא נהורא ואעיל ליה תמן ואי לא אתלבש בקדמיתא בההוא נהורא לא ייעול לתמן.

כיון דאתתרך מתמן אצטרך למלבושא אחרא כדיון ויעש יהו"ה אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וכלא כמה דאצטרך. והכא כגוונא דא עשו בגדי שרד לשרת בקדש לאעלא בקודשא. תרגום: בא וראה אין נשמה עולה להראות לפני המלך הקדוש עד שזוכה להתלבש בלבוס של מעלה להראות שם וכן כמו זה לא יורדת למטה עד שמתלבשת בלבוס של העולם הזה.

כמו כן המלאכים הקדושים שלמעלה שכתוב בהם עשה מלאכיו רוחות משרתיו אש להט כשעושים שליחות בעולם הזה אין יורדים למטה עד שמתלבשים בלבוס של העולם הזה והכל הוא כמו שאותו מקום שהולך לשם והרי בארנו שנשמה לא עולה אלא בלבוס שמאיר.

ובא וראה אדם הראשון כשהיה בגן עדן היה מתלבש בלבוס כדוגמא שלמעלה והוא לבוש של אור עליון כיון שגרש מגן עדן והצטרך לגוני העולם הזה מה כתוב (בראשית ג) ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם בראשונה היו כתנות אור של אותו אור עליון שמשמש בו בגן עדן. משום שהרי גן עדן אור העליון שמאיר משמש בו ועל כן אדם הראשון כשנכנס לתוך הגן הלביש אותו הקדוש ברוך הוא בלבוס של אותו אור והכניסו לשם ואם לא הלבש בראשונה באותו אור לא יכנס לשם כיון שגרש משם הצטרך ללבוס אחר אז ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור והכל כמו שצריך וכאן כמו כן עשו בגדי שרד לשרת בקדש להיכנס בקדש.

ע"י עץ חיים (שער קיצור אבי"ע פרק ח) ונחזור לענין המלאכים כי גם הם חומר וצורה אלא שחומרם זך מאד ונקרא כבוד נברא של המלאך ונקרא אישים אך צורתן נקרא מלאך וזכי הנפש יכולין לראות דרך מראה את המלאך בהיותו מלובש במלבוש שלו הנ"ל וזה סוד וירא והנה שלשה אנשים ואין זו נבראה רק שהשיג בראיית נפשו המשכלת את נפש המלאך עצמו וכן הרואים את אליהו ושאר נשמות הצדיקים כעין רבינו הקדוש בכל ליל שבת וכיוצא אינו אלא ע"י התלבשות בחלוקא דרבנן שלו.

⁴⁶³ ע"י זהר (ח"ב דף צד ע"א): הא תנינן דחמאת שפחה על היס מה דלא חמא יחזקאל נביאה יכול כההוא יומא דקאימו ישראל על טורא דסיני לאו הכי בגין דההוא יומא דקיימו ישראל על טורא דסיני אעבר זוהמא מנייהו וכל גופין הוה מצחצחון כצחצחא דמלאכין עלאין כד מתלבשין בלבושי מצחצחון למעבד שליחותא דמריהון.

ובהוא מלבושא מצחצחא עאלין לאשא ולא דחלין כגוונא דההוא מלאכא דמנוח כד אתחזי ליה ועאל בשלהובא וסליק לשמיא דכתיב (שופטים יג כ) ויעל מלאך יהו"ה בלהב המזבח וכד אעבר מינייהו ההוא זוהמא אשתארו ישראל גופין מצחצחין בלא טנופא כלל ונשמתין לגו כזוהרא דרקיעא לקבלא נהורא.

הכי הוה ישראל דהוה חמאן ומסתכלן גו יקרא דמריהון מה דלא הוה הכי על ימא דלא אתעבר זוהמא מנייהו בההוא זמנא והכא בסיני דפסקא זוהמא מגופא אפילו עוברין דבמעיי אמן הוה חמאן ומסתכלן

היום הזה נמול אברהם (לעיל יז כו) אמר שנראה אליו השם בהיותו חולה במילתו יושב ומתקרב בפתח אהלו מפני חום היום אשר יחלישנו והזכיר זה להודיע שלא היה מתכוין לנבואה לא נופל על פניו ולא מתפלל ואף על פי כן באה אליו המראה הזאת.
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה⁴⁶⁴ והוא יושב פתח האהל ירמוז לכנסת ישראל שהיה מושב דעתו ורואה בה כי מפני שהתחיל בה וירא אליו ה' ואנו יודעים כי השם המיוחד⁴⁶⁵ לא נראה לאבות כי אם באל שדי על כן הוצרך לומר והוא יושב פתח האהל והבן זה.

(יח ב): וַיֵּשָׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים נֹצְבִים עָלָיו וַיֵּרָא וַיֵּרֶץ לְקִרְיַתְּךָ מִפְּתַח הָאֵהָל וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה:

עי' ר' בחיי: ראה בחוש העין שלשה אנשים נצבים עליו והוסיף שנית לשון וירא לבאר כי הוסיף לראות בעין השכל והתבונן בהם והכיר שהם מלאכים⁴⁶⁶ ולכך אמר וירץ לקראתם וישתחו ארצה והמלאכים האלה היו מיכאל רפאל גבריאל מיכאל בא לבשר את שרה ולהציל את לוט שהם שתי שליחות חסד ורחמים רפאל לרפאות את אברהם גבריאל להפוך את סדום וזהו שכתוב ויבאו שני המלאכים סדומה בערב והוא מיכאל וגבריאל מיכאל להציל את לוט גבריאל להפוך את סדום וזהו שכתוב ויהפך את הערים ולא אמר ויהפכו ומה שאמרו רבותינו ז"ל (ב"ר פ"ג סי' ב) אין מלאך אחד עושה שתי שליחות לא אמרו אלא כשהם זה הפך זה שהרי המלאך הממונה על הרחמים לא יתכן שיעשה דין שהוא הפכו והמלאך הממונה על הדין לא יבא על הרחמים אבל כשהם שתי שליחות של דין או של

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ביקרא דמריהון וכלהו קבילו כל חד וחד כדקא חזי ליה.
 תרגום: הרי למדנו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא יכול כמו אותו יום שעמדו ישראל על הר סיני לא כך משום שאותו היום שעמדו ישראל על הר סיני עברה מהם הזוהמא וכל הגופים היו מצוחצחים כצחצוח של מלאכים עליונים כשמתלבשים בלבושים מצוחצחים לעשות את שליחות אדונם.

ובאותו מלבוש מצוחצח נכנסים לאש ולא פוחדים כדוגמת אותו המלאך של מנוח כשנראה לו ונכנס בשלהבת ועלה לשמים שכתוב ועל מלאך ה' בלהב המזבח וכשעברה מהם אותה זוהמא נשאר ישראל גופים מצוחצחים בלי טנוף כלל והנשמות בפנים כזהר הרקיע לקבל את האור.
 כך היו ישראל שהיו רואים ומסתכלים לתוך כבוד אדונם מה שלא היה כך על הים שלא עברה מהם הזוהמא באותו זמן וכאן בסיני שפסקה הזוהמא מן הגוף אפילו עוברים במעי אמותיהם היו רואים ומסתכלים בכבוד אדונם וכולם קבלו כל אחד ואחד כראוי לו.

⁴⁶⁴ עי' זהר (ח"א דף צז ע"ב): וירא אליו אתחזי ואתגלי ליה שכינתא גו אינון דרגין דאתחברו בסטרוי מיכאל לסטר ימינא גבריאל לסטר שמאלא רפאל לקמא אוריאל לאחורא ועל דא אתגליא עליה שכינתא בהני אלוני בוסמין (נ"א צולמין) דעלמא בגין לאחזאה קמיהו ברית (ד"א ל"ג קדמאה רשימו) קדישא דהוה בכל עלמא ברזא דמהימנותא. והוא יושב פתח האהל מאן פתח האהל דא אתר דאקרי ברית רזא דמהימנותא כחום היום דא רזא דאתדבק ביה אברהם תוקפא דסטרא דימינא דרגא דיליה.

תרגום: "וירא אליו", נראתה ונתגלתה אליו השכינה תוך אותן דרגות שהתחברו בצדו, מיכאל לצד ימין, גבריאל לצד שמאל, רפאל לפניו, אוריאל לאחור. ועל זה נגלתה עליו השכינה באלונים מבוסמים (צלמים) הללו של העולם, כדי להראות לפניו ברית (רושם ראשון) הקדושה שהיתה בכל העולם בסוד האמונה. "והוא יושב פתח האהל". מה זה "פתח האהל", זה המקום שנקרא ברית, סוד האמונה. "כחום היום", זה הסוד שנדבק בו אברהם, הכח של צד הימין, הדרגה שלו.
⁴⁶⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

⁴⁶⁶ עי' זהר (ח"א קד ע"א): ואברהם הולך עמם לשלחם (בראשית יח טז) למעבד לון לויא אמר רבי ייסא אי תימא דאברהם ידע דמלאכין אינון אמאי אעביד לון לויא אלא אמר רבי אלעזר אף על גב דהוה ידע (רגיל הוה למעבד לכלהו בני נשא דזמינן עמיה למעבד לון לויא) [נ"א מה דהוה רגיל למעבד עם בני נשא עבד בהו ואלוי לון] בגין וזוכך אצטריך ליה לבר נש למעבד לויא לאושפיזין דהא כלא בהאי תליא.

תרגום: "ואברהם הלך עמם לשלחם", לעשות להם לויא. אמר רבי ייסא, אם תאמר שאברהם ידע שהם מלאכים, למה עשה להם לויא. אלא אמר רבי אלעזר, אף על גב שידע, (רגיל היה לעשות לכל בני האדם שמזומנים עמו לעשות להם לויא. נ"א מה שהיה רגיל לעשות עם בני אדם עשה בהם, ולויה אותם). לכן צריך לאדם לעשות לויא לאורחים, שהרי הכל תלוי בה.

רחמים עושה ואפי' כמה שליחות ועל כן תמצא שעשה מיכאל שתי שליחות של חסד בשורת התולדה לשאינה ראויה להוליד והצלת לוט שלא היה ראוי להצלה ואם תאמר שימסר בידו גם השלישית והיא הרפואה כי הכל בכלל חסד הוא הא לאו דידיה הוא והיה מסיג בזה גבולו של רפאל ולכך נמסר לכל אחד ואחד מה שיש בכח פקידותו ומנויו לעשות ושלא להסיג גבול כי כה משפט העליונים ממה שכתוב (איוב כה ב) עושה שלום במרומו⁴⁶⁷ ועוד תמצא אם תשכיל בפרשה כי נגלית לו כאן השכינה עם מחנותיה שהרי ג' המלאכים האלה מלאכי צבאות הם ומארבע מחנות שכינה הם.

ובבראשית רבה (שמו"ר פ"ב סי' ח) בכל מקום שתמצא מיכאל שם כבוד השכינה ולכך בראותו אותם ריץ אחריהם כריץ אחר השכינה.

ומה שנגלו שלשה ולא ארבעתם הכל לפי הצורך מלאך החסד על שתי שליחות שהיו של חסד מלאך הרחמים על הרפואה מלאך הדין על הרבן סדום והרביעי כבר נגלה לו בין הבתרים והבן זה.

(יח ג): ויאמר אֲדֹנָי אִם נָא מְצַאֲתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֵל נָא תַעֲבֹר מֵעַל עֲבָדֶיךָ: עי' ר' בחיי: על דרך הפשט קרא את כולם אדונים ואמר לגדול שבהם אם נא מצאתי חן בעיניך וכל הענין וזה הפירוש לדעת האומר כי הוא חול אבל מפני שמצאנוהו קמוץ בכל הספרים יש לנו לומר שהוא קדש וקראם בשם רבים.

ויתכן לומר כי למיכאל לבדו הוא שקרא בשם רבו מפני שהוא מלאך החסד כמדתו לכך התחיל לדבר עמו והזכיר בתחלת דבריו מים ובסוף דבריו חמאה וחלב ולא נזכר יין⁴⁶⁸ בסעודה וזה מבואר ומעם היות השם הזה קמוץ כשהוא קדש ידוע הוא.

ולפי הפשט בחכמת הנקודות הקמ"ץ מעלה גדולה וראשון לשבעה תנועות שהם קמ"ץ⁴⁶⁹ פת"ח צרי"סנו"ל חול"ם שור"ק חיר"ק כי מתוך שבעתם תבנה ותכונן התורה והם הנקראים שבע הכרות או שבעה קולות שעליהם אמר דוד במזמור של מתן תורה שבעה קולות לפי שכל התורה מיוסדת עליהם וזהו פשט המאמר (שמו"ר פ"ח סי' ד) בשבעה קולות נתנה⁴⁷⁰

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁴⁶⁷ עי' זהר (ח"ג רכה ע"א): איהו רכיב בארבע יסודין דמנהון אתבריאו ארבע חיון טבעיים ואיהו הוא דמקרב מיא באשא ורוחא בעפרא הה"ד (איוב כה ב) עושה שלום במרומו ואוף הכי הוא מקרב מיכאל דאיהו מים שכליים עם גבראל דהוא אש שכלי ואיהו מקרב אוריאל דאיהו אויר דהיינו רוח שכלי עם רפאל דאיהו אפר דהיינו עפר שכלית דמיד דאסתלק קב"ה מבינייהו לית בהון חילא. תרגום: הוא רוכב בארבעה יסודות, שמהם נבראו ארבע חיות טבעיות, והוא הוא שמקרב מים לאש, ורוח לעפר, זהו שכתוב "עושה שלום במרומו" כמו כן כאן הוא מקרב את מיכאל שהוא מים שכליים עם גבראל שהוא אש שכלי, והוא מקרב את אוריאל שהוא אויר, שהיינו רוח שכלי, עם רפאל שהוא אפר שהיינו עפר שכלית, שמיד שמסתלק הקדוש ברוך הוא מביניהם אין בהם כח. עי' ספר הבהיר אות קלז. מהו יין וחלב, ומה ענין זה אצל זה, אלא מלמד שהיין הוא פחד וחלב הוא חסד.

⁴⁶⁹ עי' תיקו"ז (ט ע"א) החושב הנקודות מחכמה עד מלכות וסדרן קמץ פתח צרי שבא סגול חולם חירק שורק שורק גדול כסדר, ועי' שם קנא ע"א שמתחילים מכתר, וזה כסדר: קמ"ץ פת"ח ציר"י סגו"ל שב"א חל"ם חיר"ק שור"ק מלכות כלילא מכלהו.

⁴⁷⁰ עי' מדרש הנעלם (ג ע"א): תאני ר' שמעון, על שבעה עמודים הארץ עומדת, שנאמר חצבה עמודיה שבעה, והם תלויים על המים, וכנגדם אמר דהמע"ה שבעה קולות, דכתיב קול ה' על המים. ועי' זהר (ח"ב ער ע"ב): וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים. וכי רואים את הקולות אלא וכל העם רואים את הקולות אותן קולות שנאמר קול יי' על המים אל הכבוד הרעים. קול יי' בכת. ואומר בכת ידי עשיתי. ואומר אף ידי יסדה ארץ. קול יי' בהדר. ואומר הוד והדר פעלו וצדקתו וגו'. קול יי' שובר ארזים זה קשת שמשברת עצי ארזים ועצי ברושים. (שם) קול יי' חוצב להבות אש. זה שעושה שלום בין האש ובין המים שחוצב כח האש ומונע אותו מללחוך המים גם מונע מלכבותו (שם) קול יי' יחיל מדבר שנאמר ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם. יותר מן המדבר. קול יי' יחולל אילות ויחשוף יערות ובהיכלו כלו אומר כבוד. דכתיב השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה. הא למדת שבשבע קולות נתנה התורה ובכלם נגלה עליהם אדון העולם וראוים והיינו דכתיב וכל העם רואים את הקולות כתוב אחד אומר ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו. וכתוב אחד אומר כי מן השמים דברתי עמכם. הא כיצד אשו הגדולה היתה בארץ שהוא קול אחד

ועליהם אמר שלמה (משלי ט א) הצבה עמודיה שבעה כי הם העמודים אשר כל הבית נכון עליהם וההפרש שבין קמ"ץ לפת"ח אינו אלא בנקודה⁴⁷¹ כי מעלת הקמ"ץ אינו אלא בצורת הנקודה והנקודה רמו לנקודת המציאות שהוא היכל הקדש מכוון באמצע הנמשל לנקודה⁴⁷²

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ושאר קולות היו בשמים דכתיב מן השמים השמיעך את קולו ליסודך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש.

עי' תיק"ז קיט ע"ב: ובגין דא יש הבל אשר נעשה על הארץ אמרו ליה חבריא רבי אימא לן שום רמיזא בהאי קרא דלא אתכסיא חכמתא דא מן חבריא אמר לון רבנן בודאי רזא עלאה אית תמן אבל אימא לכו ברמיזא שבע הבלים אינון וזכאה מאן דלא נטיל לאגרייהו בהאי עלמא ואינון דכלילן בבת שבע ואינון בהאי קרא הבל [קד ע"א]⁴⁷⁰ חד הבלים תרין הא תלת הבל הבלים תלת הרי שית הכל הבל {קכ ע"א} הא שבע ולקבליהו שבע שמהן אבגית"ץ וכו' אלו שבע הבלים אינון כפולים לקבל שבע שרגין דמנרתא כפולים דאתמר בהון שבעה ושבעה מוצקות (זכריה ד ב) (ואינון שבע היות דאתמר בהון באמירה יהי אור (בראשית א ג) והוי מיד ולבושין דאינון שבע היות אינון שבע שמהן אבגית"ץ וחברוי הבל איהו להב הבלים להבים ועלייהו אתמר קול ה' חוצב להבות אש ומאן דידע באלין הבלים כד אפיק לון מפומוי ומלביה ידע לכוונא בשכינתא עלאה דכל הבלים מינה תליין ומתלבשין בשכינתא תתאה דכליל שבע שמהן אבגית"ץ וחברוי דאינון אתוון דבהון אתבריא שמיא וארעא דאלין תליין באמירה ואילין בעשיה ברזא דאומר ועושה מיד ואלין שבע הבלים אינון כפולים לקבל שבע שרגין דמנרתא כפולים דאתמר בהו שבעה ושבעה מוצקות לנרות וגו' אלין באמירה ואלין בעשיה) ואינון י"ה יר"ד ה"א ר"ה ו"ה ו"ה ו"ה אלין אינון שבעה ושבעה מוצקות.

תרגום: ומשום זה יש הבל אשר נעשה על הארץ אמרו לו החברים רבי אמר לנו שום רמז בפסוק הזה שלא התכסטה החכמה הזו מן החכמים אמר להם חכמים בודאי שסוד עליון יש שם אבל אמר לכם שבעה הבלים הם ואשרי מי שלא נוטל את שכרם בעולם הזה והם שכלולים בבת שבע והם בפסוק הזה הבל אחד הבלים שנים הבל הבל שלשה הרי ששה הכל הבל הרי שבעה וכנגדם שבעה שמות אבגית"ץ אלו שבעת ההבלים הם כפולים כנגד שבעת הנרות של המנורה כפולים שנאמר בהם שבעה מוצקות (והם) שבע הוי"ת שנאמר בהן באמירה יהי אור והיה מיד והלבושים של אותם שבע הוי"ת הם שבעה שמות אבגית"ץ וחברוי הבל הוא להב הבלים להבים ועליהם נאמר קול יהו"ה חוצב להבות אש ומי שמכיר את ההבלים הללו כשמוציא אותם מפיו ומלבו יודע לכוון בשכינה העליונה שכל ההבלים יוצאים ממונה ומתלבשים בשכינה התחתונה שכוללת שבעה שמות אבגית"ץ וחברוי שהם האותיות שבהן נבראו שמים וארץ שאלו תלויים באמירה ואלו בעשיה בסוד של אומר ועושה מיד ושבעת ההבלים הללו הם כפולים כנגד שבעה נרות המנורה כפולים שנאמר בהם שבעה ושבעה מוצקות לנרות וגו' (אלו באמירה ואלו בעשיה והם י"ה יר"ד ה"א עי' לש"ו ביאורים ח"א עב ע"ב).

עי' עבה"ק ח"ד פכ"ח: ואמר עוד ונשמרתם מאד לנפשותיכם וגו' ביום דבר יי' אליכם בחרב מתוך האש וכן בכל מקום שיזכיר דבור השם הגדול אליהם, יבאר מיד שהיה מתוך האש להודיע להם מקום השגתם וכן הודיעו הם עצמם דכתיב ותאמרו הן הראנו יי' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קלו שמענו מתוך האש וכבדו וגדלו שאמרו שהראם הוא האש שנאמר בו ומראה כבוד יי' כאש אכלת בראש ההר לעיני בני ישראל, ובהשגה זו עמדו על סוד הייחוד כי אל זה התכלית עלו למעלת הנבואה לקבל התורה שהיא ההוראה הנפלאה לזה, וכמו שכתבתי והוא אמרו אתה הראת לדעת כי יי' הוא האלהים אין עוד מלבדו.

⁴⁷¹ עי' תיק"ז (ח ע"ב): קמ"ץ רקיע וניצוץ, אינון י"ו, איהו קומץ כל נקודין. ועי' שם (ה ע"ב): נקודין אלין סלקין אלהי"ם דבהון שבע נקודין תלת לעילא תלת לתתא חל"ם באמצעיתא וחד רקיעא תמינאה לון דאתמר ביה (בראשית א יד) ויתן אותם אלהי"ם ברקיע השמים תרגום: נקודות אלה עולים אלהי"ם שבהם ז' נקודות שלש למעלה שלש למטה חולם באמצע וא' רקיע שמינית לו, שנאמר בו ויתן אותם אלקים ברקיע השמים.

ועי' שם בגר"א ד"ה דאתמר בי' ויתן כו' - שכלל בנקודה א' שהוא הניצוץ של הקמץ: וקבען ברקיע - שהוא הפתח של הקמץ.

⁴⁷² עי' ס"י (פ"ד מ"ד): שבע כפולות בג"ד כפ"ת מעלה ומטה מזרח ומערב צפון ודרום והיכל הקודש מכוון באמצע והוא נושא את כולם.

עי' ספר הפליאה (עמוד רלו): והיכל הקודש מכוון באמצע ר"ל כל גוף וכל נמצא לא ימלט מו' קצוות אלו הם חסד פחד ת"ת נצח והוד ומעור, והאמת הוא מרכז הוא היכל הקודש ר"ל מרכז נקודה שהכל באים אליו הוא היכל העטרה הקודש הוא הת"ת שהעטרה נקראת היכל הת"ת שהיכל הקודש מכוון ומסודר כנגד מה שבשמים והכל צריכים היכל להכנס.

עי' זהר (ח"ב רכב ע"א): פתח ואמר (תהלים מח ג) יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב תא חזי כד ברא קודשא בריך הוא עלמא אשדי חד אבנא יקירא מתחות כרסי יקריה ושקע עד תהומא ורישא חדא דההוא אבנא נעץ גו תהומי ורישא אחרא לעילא וההוא רישא אחרא

ועל כן הנקודה משמשת לשבעה פנים כשתשימנה על האות מלמעלה יהיה חול"ם באמצע האות יהיה שור"ק ואם בפת"ח ישוב קמ"ץ ואם בחיר"ק ישוב ציר"י ואם בציר"י סגול"ל ואם בשב"א ישוב קבו"ץ שפתים הרי ז'.

ועוד באותיות עצמן אם תתן הנקודה באות ה"א ישוב חי"ת ואם בוי"ו ישוב זי"ן בכ"ף ישוב בי"ת ואם בנו"ן ישוב גימ"ל ואם ברי"ש ישוב דל"ת ולכך המוסף נקודה או גרעה מחריב את העולם⁴⁷³ ומקציץ נטיעות⁴⁷⁴ התורה ושרשיה.

ואף על פי שנראה שהקמ"ץ והפת"ח הכל דבר אחד ותנועה אחת אין הדבר כן אלא שיש הפרש ביניהן במבטא שהרי תנועת הקמ"ץ גבוהה ועליונה ותנועת הפת"ח למטה ממנה⁴⁷⁵ כי הקמ"ץ בתיבה יורה על מעלה גדולה ועל דבר שהוא עומד בפני עצמו אינו נסמך לאחר כענין ארון שהוא קמו"ץ ומצינו ארון הברית שהוא בפת"ח וכן (שמות כג כ) הנה אנכי שולח מלאך (במדבר כ טז) וישלח מלאך שהוא בקמ"ץ ומלאך הברית הוא בפת"ח כי הפת"ח נסמך לעולם למה שאחריו ולא כן הקמ"ץ כי הוא עומד בפני עצמו.

ומטעם זה כל אתנחתא וסוף פסוק הוא בקמ"ץ כי שם עומד לא יסמך ומטעם זה בנקוד זה השם לא תמצא פת"ח אלא קמ"ץ כי המעלה העליונה הגדולה המורה עליונות ושהוא בלתי נסמך לאחר כדבר הנברא ומפני זה נכתב באל"ף דל"ת כשהוא קדש בקמ"ץ וכשהוא חול בפת"ח ומה שכתוב בלוט (בראשית יט יח) אל נא אדני בקמ"ץ והוא חול לפי שהוא סוף פסוק.

וזהו ההפרש הגדול שיש בתורתנו בין קמ"ץ לפת"ח כהפרש שיש בין אור לחשך ובין קדש לחול וכן מצינו שהמחליף פת"ח בקמ"ץ לא ימלט מאחת משתיים או יהרום הכונה או יבא לידי כפירה כי אות ה"א של (בראשית יח כג) האף תספה אילו קמצתו היית מהפך כוונתו של אברהם והורס מחשבתו ואות ה"א של (איוב ח ג) האל יעות משפט אילו קמצתו יהיה כפירה.

מלבד שאמרו עוד חכמי הדקדוק כי הקמ"ץ הוא נאמר על ענין אמתי ולא כן הפת"ח ומה אמר הכתוב (שמואל ב' א י) ואעמד עליו ואמתתהו וי"ו של ואעמד תמצאנה בקמ"ץ אבל וי"ו של ואמתתהו בפת"ח כי מה שאמר ואעמד עליו אמת היה ולא כן ואמתתהו כי שאול הרג את עצמו והנה כל זה מחכמת תורתנו האלהית ולשונונו הקדושה ומטעם זה נמשלו האותיות לגוף והנקודה לנשמה⁴⁷⁶ כי הנקודות מניעות האותיות כמו שהנשמה מניעה את הגוף כמו שדרשו רבותינו ז"ל בספר הבהיר⁴⁷⁷ דמיין נקודתא באתוותא דאורייתא דמשה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

עלאה איהו חד נקודה (עלאה) דקיימא באמצעייתא דעלמא ומתמן אתפשט עלמא לימינא ושמאלא ולכל סטרין ואתקיים בההיא נקודה אמצעייתא וההיא אבנא אתקרי שתיה דמנה אשתיל עלמא לכל סטרין תו שת"ה ש"ת י"ה קודשא בריך הוא שוי לה למהוי יסודא דעלמא ושתילו דכלא תרגום: פתח ואמר יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב בא וראה כשברא הקדוש ברוך הוא את העולם זרק אבן אחת נכבדה מתחת כסא כבודו ושקע אותה עד התהום וראש אחד של אותה אבן נעוץ בתוך התהומות וראש אחר למעלה ואותו הראש האחר העליון הוא נקודה אחת (עליונה) שעומדת במרכז העולם ומשם התפשט העולם לימין ולשמאל ולכל הצדדים והתקיים באותה נקדת המרכז ואותה אבן נקראת אבן השתיה שממנה נשתל העולם לכל הצדדים עוד שת"ה שת י"ה הקדוש ברוך הוא שם אותה להיות יסוד העולם והשתלת הכל.

⁴⁷³ עי' (עירובין יג ע"א): וכשבאתי אצל רבי ישמעאל אמר לי בני מה מלאכתך אמרתי לו לבלר אני אמר לי בני הוי זהיר במלאכתך שמלאכתך מלאכת שמים היא שמא אתה מחסר אות אחת או מיתר אות אחת נמצאת מחריב את כל העולם כולו.

⁴⁷⁴ עי' פרשת נח הערה 388.

⁴⁷⁵ עי' תז"ח (דף יז ע"ג): והמשכילים עשר נקודין דקיימין לאכנעא חמש מימינא וחמש משמאלא אורחא דאלין לקבל אלין חמש אינון רברבין בהאי גוונא זעירין, אָ אָ אָ אוּ אָ ימינא, אָ אָ אָ אָ אָ. תרגום: "המשכילים" עשר נקודות שעומדים להיכנע, ה' מימין וה' משמאל, הדרך שאלה כנגד אלה ה' המה, גדולים בזה הצבע קטנים.

⁴⁷⁶ עי' תיקו"ז (ט ע"א): מלאכין אית דמשמשין לאלין נקודין ואינון אתוון דאינון כסוסוון לנקודי.

תרגום: מלאכים יש שמשמשים לנקודות הללו, והם האותיות שהם כמו סוסים לנקודות.

⁴⁷⁷ אות קטו: ומאי ניהו עיגולא, הדין נקודה דאורייתא דמשה דאינהו כולהו עיגולא ודמיין

כנשמתא דחיי בגופא דאיניש וכן אמרו במסכת מגלה (ג ע"א) ושום שכל זה הנקוד.
וע"ד הקבלה טעם קמצתו מפני שהשם עצמו נקמץ, מחובר משני השמות הקדושים, כל
אחד בן ארבעה אותיות, האחד מורה קדמות ויחוד⁴⁷⁸, והאחד מורה על האצילות⁴⁷⁹. וע"כ
האל"ף בראש והיו"ד בסוף ומדת הדין באמצע.

ודע כי יש שמות ד' כל אחד בן ד' והשלשה נזכרים בתורה המקור העליון⁴⁸⁰ והקו האמצעי
והכנוי⁴⁸¹ ושלתם רמוזים בפסוק (שמות לה יז) את קלעי החצר את עמודיו ואת אדניה
בסדר ויקהל וכן בפסוק (איוב לח ו) על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה כי המשכן
דוגמא לבריאת עולם והרביעי בענין רבקה נרמז⁴⁸² והבן זה.

יח (ח) וַיִּקַּח חַמְאָה וְחֶלֶב וּבֶן הַבְּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לְפָנֵיהֶם וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ
וַיֵּאבְלוּ:

עי' ר' בחיי: ודע כי כלל הפרשה הזאת יש שסוברים אותה כמראה הנבואה וחושבים
להכריח הענין בטענה שאין אדם משיג לראות המלאכים בעין הבשר כי אם כמראה ולפי
השגתם המשיג הסברא הזאת לא לשה שרה ענות גם אברהם לא עשה בן הבקר אבל היה
כמראה הנבואה גם נצטרך לומר בלוט שעלה במדרגת מעלת הנבואה גם אנשי סדום
שהכתוב מעיד שהיו רעים וחטאים ואיך יתכן שיעלה לוט למעלת הנבואה והקב"ה מנע
הדבור מאברהם כל זמן שהיה לוט עמו כענין שכתוב (בראשית יג יד) וה' אמר אל אברם
אחרי הפרד לוט מעמו אבל עקר הפרשה הזאת בכללה היא כפשוטן של כתובים וענין שרה
ואברהם ולוט ואנשי סדום הכל כפשוטו ממש לא מראה נבואה ואם לבך חוכך איך יושגו
המלאכים לעיני הבשר כי אם כמראה זה אמת ויציב כי ההרגשים א"א שישנו המושכלים
בחושיהם והפרשה הזאת א"א ללמדה לשום משכיל אם לא ע"ד הקבלה והוא שהמלאכים
האלה נקראים בשם אנשים הכוונה בהם על כבוד נברא במלאכים⁴⁸³ ומשכילי האמת
יקראוהו מלבוש כי הוא מלבוש לג' מעלות עליונות הנקראות אדם⁴⁸⁴ שהן מתלבשות במדה
זו הנקראת מלבוש ומשחרב בית המקדש נפלה מדה זו שהיא המלבוש⁴⁸⁵.

וכבר ידעת כי הנפש היא נקראה אדם לא הגוף כי הגוף אינו אלא מלבוש הנפש וכן

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

באתוותא כנשמתא דחיי בגופיה דאיניש דלית אפשר ליה למיתי כל היכא דלית קיימא בגויה, ולא
למנקט מימרא זוטרא ורבתא בלא נשמתא כוותיה דהדין נקודה דלית אפשר למלתא זוטרא או רבתא
לאתאמרה בלא נקודה.

⁴⁷⁸ עי' זהר (פנחס רנז ע"ב): כל הויין דיליה סהדין על מארי עלמא דאיהו הוה קדם כל הויין, ואיהו
בתוך כל הויה, ואיהו לאחר כל הויה, ודא רזא דסהדין הויין עליה היה הוה ויהיה.
תרגום: כל ההיות שלו מעידים על אדון העולם, שהוא היה קודם כל ההיות, והוא בתוך כל הויה,
והוא לאחר כל הויה, וזה סוד שמעידות ההיות עליו, היה הוה ויהיה.

⁴⁷⁹ היינו מילת פועל שהוא גילוי ואצלה.
עי' זהר שם דאיהו אדון כל עלמין אסהיד עליה אדנ"י.
⁴⁸⁰ אה"ה, עי' תיקו"ז (קמב ע"ב): אשכחנא תקונא כגוונא דא, אהי"ה כתר עלאה, יהו"ה עמודא
דאמצעיתא, אדנ"י שכינתא תתאה.

⁴⁸¹ עי' תיקו"ז (ה ע"א): בחמשה לחדש (יחזקאל א א) דא את ה' דאיהי אלה"ם כנוי לשם יהו"ה
ואיהי כורסיא דהכי סליק הכס"א כחושבן אלה"ם.
תרגום: "בחמשה לחודש" זו האות ה', שהיא אלה"ם, כנוי לשם יהו"ה, והיא הכסא, שכך עולה
הכס"א בגימ' אלה"ם.

⁴⁸² עי' לקמן פרק כד פסוק יט, וצ"ע.
⁴⁸³ עי' לעיל הערה 462.

⁴⁸⁴ עי' זו"ח (לג ע"ב): ולא עוד אלא תלת אדם אינון אדם דבריא אדם דיצירה אדם דעשיה מסטרא
דדכיו ואית אחרא מסטרא דמסאבו דאיהו אדם בליעל איש און יצר הרע אדם טוב יצר הטוב דהכי
אוקמוה קדמאין גם את זה לעומת זה עשה האלקים.

תרגום: ולא עוד, אלא יש שלשה [בחינות] אדם, והם אדם דבריא, אדם דיצירה, אדם דעשיה,
מצד הטהור, ויש אחר מצד הטומאה, שהוא אדם בליעל, איש און, יצר הרע אדם טוב, יצר הטוב כי
כך פירשו הראשונים גם את זה לעומת זה עשה האלה"ם.
⁴⁸⁵ עי' לעיל הערה 462.

הכתוב מעיד (איוב יא) עור ובשר תלבישני באר כי הגוף הוא המלבוש והנפש שהיא האדם מלבישת בו⁴⁸⁶ ומה שנקראו אנשים בפרשה הזאת והוא הדין בשאר המקומות שבכל הכתובים שהמלאכים נקראים בשם אנשים הכוונה בהם במלבוש הזה ומה שהכתובים יכנום בשם אנשים מפני שהוא מושג לעיני הגוף לאותם שהם זכי הנפשות וזהו ענין הפרשה שיקראם פעם אנשים ופעם מלאכים מלאכים לפי שהיו מלאכים ממש אנשים לפי שהם המלאכים הנקראים מלבוש עשה אונך כאפרכסת והתעורר להבין הענין הזה.

ועוד דע כי יש סוד בענין הפרשה דרך אחרת והוא שהיו אנשים ממש ומלאכים ממש והתבונן היטב כי קרא הכתוב המלאכים בשם אנשים בענין אברהם ובענין לוט קראם מלאכים ודרשו רז"ל (ב"ר פ"ג ס"ג) הכא אתמר אנשים והכא אתמר מלאכים הכא אתמר אנשים כשהיתה שכינה על גביהן ולהלן אתמר מלאכים כשנסתלקה שכינה לבשו מלאכות הוא שכתוב להלן וילך ה' וכתוב ויבאו שני המלאכים סדומה.

ויש לך להתבונן כי אילו קראם בענין לוט מלאכים בלבד היה טעם המדרש הזה מספיק אבל תמצא שקראם הכתוב בענין לוט פעם מלאכים ופעם אנשים הוא שכתוב ויבאו שני המלאכים סדומה וכתוב וישלחו האנשים את ידם ויביאו את לוט וגו' וכתוב ויאיצו המלאכים ואחריו מיד ויחזיקו האנשים מכל זה יש לך להתבונן כי זה מופת חזק שהיו אנשים ממש ומלאכים ממש ועשו כל מה שעשו מדעת המלאכים ומעתה יבאו הכתובים אמתיים כפשוטן בשם אנשים ובשם מלאכים והגלוי והסתום בהם אמת וזהו ענין הדבור בנחש⁴⁸⁷

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁴⁸⁶ עי' זהר (ח"א כ ע"א): מלכותא דדוד אתתקן ביומא דא רגלא וסמכא רביעאה דכורסייא אתתקנו אתון ואתיישרו על דוכתייהו ועם כל דא עד יום שתיתאה דאתתקן דיוקנא דאדם תקונא כדקא יאות [לא אתיישב] [לא תיישב] בדוכתייהו וכדין אתתקן כורסיא עלאה וכורסיא תתאה ועלמין כלהו אתיישבו בדוכתייהו ואתון כלהו [אתתקנו] [אתתקן] על גלגלי בפשיטו דטופסירא דקוטרא [ויומא] [וביומא] רביעאה איהו יומא מאיס מבונים כמה דאת אמר (תהלים קיח כב) אבן מאסו הבונים הה"ד (שיר א ו) בני אמי נחרו בי דהא נהורא דא אזעירת גרמא ונהירו [דילה] [דיליה] וקליפין אתקנו על דוכתייהו כל אינון נהורין דנהרין כלהו תליין בהאי רקיע השמים לאתקנא בהו כורסייא דדוד אלן נהורין מציידין ציורא דלתתא לאתקנא ציורא דכלהו דאינון בכללא דאדם ציורא פנימאה דכל ציורא פנימאה אקרי הכי.

ומהכא כל ציורא דאתכליל באתפשטו דא אקרי אדם והה"ד (יחזקאל לד לא) אדם אתם אתם קרויין אדם ולא שאר עמין עעכו"ם וכל רוחא אקרי אדם רוחא דסטר קדישא גופא דיליה לבושא איהו ועל דא כתיב (איוב יא) עור ובשר תלבישני וגו' בשרא דאדם ולבושא איהו (לבושייהו) ובכל אתר כתיב (שמות ל לב) בשר אדם אדם לגו בשר לבושא דאדם גופא דיליה טסירין דלתתא דאתתקן בהתוכא דרוחא דא אצטיירו מניה ציורין דאתלבשן בלבושא אחרא כגון ציורא דבעירי דכין (דברים יד ד) שור שה כשבים ושה עזים איל וצבי ויחמור וגו' אינון דבעיין לאתכללא בלבושא דאדם ההוא רוחא פנימאה דאינון סטריין [ס"א ציורין] סליק בההוא שמא דאתקרי בה גופא דיליה לבושא דההוא שמא [בשר שור] שור איהו פנימאה דההוא גופא בשר דיליה לבושא וכן כלהו.

תרגום: מלכות דוד נתקנה ביום זה כרגל ואדן רביעית של הכסא, נתקנו האותיות והתיישרו על מקומן, ועם כל זה, עד היום הששי שנתקנה דמות האדם תיקון כראוי, לא התיישב במקומו, ואז נתקן כסא עליון וכסא תחתון, והעולמות כולם התיישבו במקומם, וכל האותיות נתקנו על גלגליהם בהתפשטות של תפיסת הקשר. ויום רביעי הוא יום מאוס לְבוֹנִים, כמו שנאמר "אבן מאסו הבונים". זהו שכתוב בְּיַי אָמִי נַחְרוּ בִי, שהרי אורה זו הקטינה עצמה והאור שלה, והקליפות נתקנו על מקומם. כל אותם המאורות שמאירים, כולם תלויים ברקיע השמים הזה לתקן בהם את כסא דוד. המאורות הללו מציירים ציור שלמטה לתקן ציור של כולם, שהם בכלל של אדם, ציור פנימי, שכל ציור פנימי נקרא כך.

ומכאן שכל ציור שנכלל בהתפשטות זו נקרא אדם. זהו שכתוב "אדם אתם", אתם קרויים אדם ולא שאר עמים עכו"ם. וכל רוח נקראת אדם, רוח של צד קדושה גופו הוא לבוש, ועל זה כתוב "עור ובשר תלבישני וגו'", בשר של אדם הוא לבוש. ובכל מקום כתוב בשר אדם, אדם לבפנים, בשר לבוש האדם גופו. רוחות שלמטה שנחתכים בסיגים של רוח זו הצטיירו ממנו ציורים שהתלבשו בלבוש אחר, כמו ציור של בהמות טהורות, "שור שה כשבים ושה עזים איל וצבי ויחמור וגו'", אותם שצריכים להיכלל בלבוש של אדם, אותו רוח פנימי של אותם צדדים (ציורים), עולה באותו שם שנקרא בו גופו לבוש של אותו שם, בשר שור, שור הוא פנימי של אותו גוף, הבשר שלו לבוש, וכן כולם.

⁴⁸⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 256.

ובאתון⁴⁸⁸ והמשכיל יבין והכונה בזה מה שדרו"ל בבבא מציעא פ' השוכר את הפועלים (בבא מציעא פה ע"ב) אליהו הוה שכיח במתיבתא דרבי יומא חד ריש ירחא הוה נגה ליה יומא ולא אתא אמר ליה מ"ט נגה ליה למר אמר ליה אדמוקמינא לאברהם ומשינא ידיה וצלי ומגנינא ליה וכן ליצחק וכן ליעקב ולוקמינהו בהדי הדדי סבר תקפנהו ברחמי ומייתו ליה למשיחא בלא זמניה אמר ליה ויש דוגמתן בעה"ז אמר ליה איכא רבי חייא ובניו גזר רבי תעניתא אחתינהו לר' חייא ובניו אמר משיב הרוח אתא זיקא אמר מוריד הגשם אתא מטרא כי מטא למימר מחיה המתים רגש עלמא אמרי ברקיע מאן גלי רזיא בעלמא אליהו אתיוה לאליהו ומחיהו שתין פולסי דנורא אזל אדמי כדובא דנורא עאל בנייהו ומרדינהו ולא אמרי מחיה מתים והבן זה.

(יח ט): ויאמרו אליו איך שָׁרָה אֶשְׁתְּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בְּאֵהָל:

עי' ר' בחיי: דרו"ל (ב"מ פז ע"א) נקוד על אי"ו ללמדך שאף לשרה שאלו על אברהם או והיה ראוי לינקד הלמ"ד ולדרוש הכתב שהוא העקר אלא שיש זקף קטן באות הלמ"ד והיה מתערב עם הנקודה ולכך נקוד אי"ו ולא אות הלמ"ד.

ונראה לי עוד בזה כי מלבד שנתנה מלה זו להדרש עוד יש בה פנימי צריך ומוכרח כי המלאכים האלה רמזו לאברהם ענין השפעה המשתלשל מלמעלה אל המדות⁴⁸⁹ ומן המדות אל השכלים הנפרדים⁴⁹⁰ ומן השכלים הנפרדים אל העולם השפל כי אחר שנתקדש אברהם ונחתם באות ברית קדש רצו המלאכים להגיד לו תעלומות חכמה בענין השפעה כי הם גם שאר הנפרדים כולם מושכים כח מן העשירית והעשירית דרך הקו והקו מן האל"ף ולכך נקוד על אי"ו לרמזו כי מסרו לו ידיעה בענין השפעה איך הוא משתלשל מן האל"ף ליו"ד דרך הקו ומן היו"ד לשכלים⁴⁹¹ ומהשכלים לנביא להודיע העתיד מה פעל אל בעולם השפל ועל כן מודיעים הדבר ומבשרים אותו עליו.

(יח יג): ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקך שָׁרָה לֵאמֹר האֵף אֲמַנָם אֵלַד וְאֲנִי זְקֵנָתִי:

עי' ר' בחיי: השליח נקרא בשם השולח⁴⁹² ועל כן קרא הכתוב את המלאך בשם המיוחד⁴⁹³ והוא שאמר היפלא מה' והיה לו לומר ממני אלא שהוא דבר המלאך וזהו שאמר למועד אשוב כי התופש את שרה למה זה צחקה הוא עצמו אמר למועד אשוב אליך.

(יח יד): הִיפְלֵא מֶה' דְּבַר לְמוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כְּעַת תִּהְיֶה וּלְשָׂרָה בִּן:

עי' רמב"ן: אם דבר נפלא ורחוק הוא שיהיה מאת ה' ככה כלשון כי ממך הכל ומידך נתנו לך (דברי הימים א' כט יד) ודומה לזה מאשר שמנה לחמו (להלן מט כ) מאת אשר תבא לחם שמנה ואונקלוס תרגם היתכסי עשאו כלשון כי יפלא ממך דבר למשפט (דברים יז ח) ואם

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁴⁸⁸ עי' זחר (ח"ג רא ע"ב): אתון דבלעם כד מלילת מלאכא עלאה הוה עלה מלעילא וכו' ורזא הכא דאתמסר לחכימי דלא משגחן לטפשו דליבא פי האתון דרגא דאתני ההוא עלאה דסטר נוקבי ההוא הוה דשריא על ההוא אתון ומליל עלה וכד ברא קב"ה להאי דרגא דאקרי פי האתון סתם ליה בגו (האתון) נוקבא דתהומא רבא ואסתים עליה עד ההוא זמנא.

תרגום: אתון בלעם כשדברה מלאך עליון היה עליה מלמעלה. וכו' וסוד כאן שנמסר לחכמים שלא משגיחים על טפשות הלב, פי האתון דרגת האתונות, אותו עליון של צד נקבות, אותו שהיה שרוי על אותה אתון, ומדבר עליה, וכשברא הקדוש ברוך הוא לדרגה זו, שנקראת פי האתון, סתם אותה בתוך (האתון) נקב תהום רבה, וסתם עליה עד אותו זמן. כשהגיע אותו זמן, פתח אותו נקב ויצא ושרה עליה ודברה.

⁴⁸⁹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 154.

⁴⁹⁰ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 149.

⁴⁹¹ עי' לעיל א כו ור' בחיי שם.

⁴⁹² עי' לעיל פרשת לך לך הערה 404, ועי' שמות לג ט.

⁴⁹³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

כן יש בו סוד נעלם ולשון רש"י היפלא היתכסי וכי שום דבר מופלא ומכוסה ממני מלעשות כרצוני הרכיב בו שני ענינים.

ע"י ר' בחיי: יאמר המלאך מיכאל היתכסה ויפסק אצילות⁴⁹⁴ הה"א בשמך המתקבלת מאת ה' שלא יתן לך ההולדה⁴⁹⁵ והלא כשם שאתה כנגד מדת החסד כן יתן לך כן כנגד מדת הדין שהרי יש לו להשלים המרכבה⁴⁹⁶ מעלה ומטה למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן.

(יח יט) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו:

ע"י רמב"ן: והנכון בעיני שהיא ידיעה בו ממש ירמוז כי ידיעת השם שהיא השגחתו בעולם השפל היא לשמור הכללים וגם בני האדם מונחים בו למקרים עד בא עת פקודתם אבל בחסידיו ישום אליו לכו לדעת אותו בפרט להיות שמירתו דבקה בו תמיד לא תפרד הידיעה והזכירה ממנו כלל כמעט לא יגרע מצדיק עיניו (איוב לו ז) ובאו מזה פסוקים רבים כדכתיב (תהלים לג יח) הנה עין ה' אל יראיו וזולת זה.

ע"י ר' בחיי: לשון גדולה ומעלה מלשון (תהלים קמד ג) מה אדם ותדעהו או יהיה לשון השגחה כי ידיעת הש"י את האדם היא השגחתו בו וכשאמר כי ידעתיו בא למעט שאר בני אדם שאינם צדיקים שאין ההשגחה בהם כמו בצדיקים⁴⁹⁷.

(יח כ): ויאמר ה' ועקת סדם ועמרה כי רבה וחסאתם כי כבדה מאד:

ע"י רמב"ן: ורבי אברהם אמר בו סוד מילדי נכרים יספיקו בו ואני ארמוז לך דעת מקבלי, דרשו רבותינו בפסוק כי הנה ה' יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ (מיכה א ג) יוצא ובא לו ממדה למדה יוצא ממדת רחמים ובא לו למדת הדין⁴⁹⁸ וכן הענין הזה ויאמר ה' אל

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁴⁹⁴ מילה פועל.

⁴⁹⁵ ע"י לעיל פרשת לך לך הערה 454.

⁴⁹⁶ ע"י לקמן פרשת ויצא הערה 599 ופרשת וישלח הערה 673.

⁴⁹⁷ ע"י זהר (ח"א קיב ע"ב): ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא רבי יהודה פתח ואמר (ש"א ב ט) רגלי חסידיו ישמור וגו' חסידו כתיב חד ודא אברהם דקב"ה נטיר ליה תדיר ולא אעדי נטירו מניה לעלמין ומה דאמר רגלי דא אתתיה דקב"ה שדר שכינתיה עמה ונטר לה תדיר דבר אחר רגלי חסידו ישמור חד דא אברהם דקב"ה אזיל עמיה תדיר בגין דלא ייכלון לנזקא ליה ורשעים בחשך ידמו אלן אינון מלכין דקטל קב"ה בהווא ליליא דרדף בתרייהו הה"ד בחשך ידמו דא ליליא דאתקשר בחשוכא וקטל לון.

תרגום: "ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא". רבי יהודה פתח ואמר, "רגלי חסידיו ישמור וגו'". כתוב "חסידו", [כלומר] אחד, וזה אברהם, שהקדוש ברוך הוא שומר אותו תמיד ולא מסיר ממנו את שמירתו לעולמים. ומה שאמר "רגלי", זו אשתו, שהקדוש ברוך הוא שלח שכינתו עמה, ושומר אותה תמיד. דבר אחר, "רגלי חסידיו ישמור", אחד, זה אברהם, שהקדוש ברוך הוא הלך עמו תמיד כדי שלא יוכלו להזיק לו. "ורשעים בחושך ידמו", אלו אותם מלכים שהרג הקדוש ברוך הוא באותו לילה שרדף אחריהם. זהו שכתוב "בחושך ידמו", זה הלילה שנקשר בחושך והרג אותם.

⁴⁹⁸ ע"י תיקוני זהר (דף קיז ע"ב): ולקבל אלן גלגולין שנוי מקום ושנוי השם ושנוי מעשה שנוי מקום כגוונא דקודשא בריך הוא דאתמר ביה הנה ה' יוצא ממקומו וכד נפיק אשתני מדינא לרחמי ומרחמי לדינא כמה דאוקמוהו מארי מתניתין לא כשאני נכתב אני נקרא בעולם הבא דאיהו אתריה נכתב ביהו"ה ונקרא ביהו"ה בעולם הזה נכתב ביהו"ה ונקרא באדנ"י דא שנוי מקום לבר מאתריה דאיהו עלמא דאתי עלמא דאתי לית ביה שנויא הדא הוא דכתיב (ישעיה כ"ו) אני ה' לא שניתי נכתב בשם יהו"ה ונקרא בשם יהו"ה אתקרי יהו"ה רחמי לבר מאתריה אשתני ואתקרי אדנ"י ואתקרי דין ודא רזא עומד מכסא רחמים ויושב על כסא דין.

תרגום: וכנגד הגלגולים האלו שנוי מקום ושנוי השם ושנוי מעשה שנוי כמו שהקדוש ברוך הוא שבו נאמר הנה יהו"ה יוצא ממקומו וכשיוצא משנתה מדין לרחמים ומרחמים לדין כמו שבארנו בעלי המשנה לא כשאני נכתב אני נקרא בעולם הבא שהיא מקומו נכתב ביהו"ה ונקרא ביהו"ה בעולם הזה נכתב ביהו"ה ונקרא באדנ"י זה שנוי מקום מחוץ למקומו שהוא העולם הבא בעולם הבא אין שנוי זהו שכתוב אני יהו"ה לא שניתי נכתב בשם יהו"ה ונקרא בשם יהו"ה יהו"ה נקרא

לבו זעקת סדום ועמורה כי רבה ארד ממדת רחמים אל מדת הדין⁴⁹⁹ ואראה ברחמים אם כצעקתה הבאה אלי במדת הדין עשו כלה⁵⁰⁰, ואם לא אדעה וארחם כדרך וידע אלהים (שמות ב כה) ואחר שסיפר הכתוב דעת העליון חזר אל הענין הראשון וסיפר במעשה כי האנשים אשר השקיפו על פני סדום ללכת שמה ושלחם אברהם הגיעו שמה ואברהם מעת הפרדם ממנו ועד הגיעם שם עודנו עומד לפניו כי קראו והגיד לו כי המלאכים הם השלוחים האלה להשחית המקום כאשר אמר ולא הוצרך לפרש מתי עמד לפניו כי מעת שאמר המכסה אני מאברהם נודע שהגיד לו.

ע"י ר' בחיי: הכתובים דבקים זה עם זה יאמר זעקת סדום ועמורה וחטאתם שגדלה מאד ארדה ואראה אם כולם חטאו ואם לא אדעה מי החוטאים החטאת הזאת היתה שהיו בהם כל המדות הרעות וכמו שדרשו רז"ל (סנהדרין קט ע"א) ואנשי סדום רעים וחטאים רעים בממונם שנאמר (דברים טו ט) ורעה עינך באחייך האביון וחטאים בגופם וכד"א (בראשית לט ט) וחטאתי לאלהים לה' זו ברכת השם מאד זו שפיכות דמים שנאמר (מלכים ב' כא טז) וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד.

אבל נגמר דינם בעון שהיו מואסים את הצדקה ולא היו משגיחים על ענייהם ועל רעיהם⁵⁰¹ שהיו מוטלים ברעב וזהו ביאר הכתוב על דרך הפשט ואנשי סדום רעים וחטאים

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

רחמים מחוץ למקומו משתנה ונקרא אדני ונקרא דין זה סוד עומד מכסא רחמים ויושב על כסא דין.

⁴⁹⁹ ע"י זהר (ח"א דף קה ע"ב): דבר אחר עשו (למעבד) כתרגומו עבדו וכי לא הוה ידע קב"ה דאיהו אמר ארדה נא ואראה והא כלא אתגלי קמיה אלא ארדה נא מדרגא דרחמי לדרגא דדינא והיינו (האי) ירידה ואראה ראיה דא היא לאשגחא עליהון במאן דינא ידן לון אשכחן ראיה לטב ואשכחן ראיה לביש ראיה לטב דכתיב (שמות ב כה) וירא אלהים את בני ישראל וידע ראיה לביש דכתיב ארדה נא ואראה (נ"א אשכחן ירידה לטב ואשכחן ירידה לביש לטב דכתיב (שם יט כ) וירד ה' על הר סיני (במדבר יא יז) וירדתי ודברתי עמך שם ירידה לביש ארדה נא בגין) לאשגחא עליהו בדינא.

תרגום: דבר אחר, "עשו" (לעשות) כתרגומו עבדו. וכי הקדוש ברוך הוא לא היה יודע שהוא אמר "ארדה נא ואראה", והרי הכל גלוי לפניו. אלא "ארדה נא" מדרגת הרחמים לדרגת הדין, והיינו (זו) ירידה. "ואראה", ראיה זו להשגיח עליהם באיזה דין ידון אותם. מצאנו ראיה לטוב ומצאנו ראיה לרע. ראיה לטוב, שכתוב "וירא אלהים את בני ישראל וידע". ראיה לרע שכתוב "ארדה נא ואראה". (מצאנו ירידה לטוב ומצאנו ירידה לרע. לטוב, שכתוב "וירד ה' על הר סיני", "וירדתי ודברתי עמך שם". ירידה לרע, "ארדה נא", בשביל) להשגיח עליהם בדין.

⁵⁰⁰ ע"י זהר (ח"א קו ע"א): ארדה נא ואראה הכצעקתה הכצעקתם מבעי ליה דהא כתיב זעקת סדום ועמורה ותרי קרתי הו אמאי הכצעקתה אלא הא אוקמוה. תא חזי בסטרא דתותי קלא דברדא סלקין קוטרי כלהו בכתפא מתכנשי בחד טיף ועאלין בגו נוקבי דתהומא רבא ואתעבידו חמש בחד חד איהו כד (צלילן קלין) איכא צלילין קלין דכלהו אתעבידו חד קלא דסליק מתתא עאל בינייהו ואתמשכא בחד וההוא קלא סלקא ונחתא תבעא דינא לאתמשכא לתתא כד האי קלא סלקא למתבע דינא כדין אתגלי לאשגחא קב"ה בדינא. אמר רבי שמעון הכצעקתה מאן הכצעקתה דא גזרת דינא דתבעא דינא כל יומא דהכי תנינן כמה שנין קיימא גזרת דינא ותבעא מקמי קב"ה על דבינו אחוי דיוסף ליוסף בגין דגזרת דינא צווחת על דינא ועל דא הכצעקתה הבאה אלי מאי הבאה אלי דא הוא רזא כמה דאת אמר (אסתר ב יד) בערב היא באה ובבקר היא שבה ודא הוא הבאה אלי תדיר כגוונא דא קץ כל בשר בא לפני והא אתמר עשו כלה הא אתמר.

תרגום: "ארדה נא ואראה". "הכצעקתה", היה צריך לכתוב הכצעקתם, שהרי כתוב "זעקת סדום ועמורה", ושתי קריות היו, אז למה הכצעקתה. אלא הרי פרשוה. בא וראה, בצד שמתחת קול הברד עולים כל העשנים בכתף, מתכנסים בטפה אחת ונכנסים לתוך נקבי תהום רבה, ונעשים חמשה באחד. אחד הוא כאשר (הקולות צלולים) יש קולות צלולים שכולם נעשים קול אחד, שעולה מלמטה נכנס ביניהם ונמשכים כאחד. ואותו הקול עולה ויורד ותובע דין להמשך למטה. כשקול זה עולה לתבוע דין, אז הקדוש ברוך הוא מתגלה להשגיח בדין. אמר רבי שמעון, "הכצעקתה", מי הכצעקתה. זו גזירת הדין שתובעת דין כל יום, שכן שנינו, כמה שנים עומדת גזירת דין ותובעת מלפני הקדוש ברוך הוא על שאחי יוסף מכרו את יוסף, משום שגזרת הדין צועקת על הדין, ועל זה "הכצעקתה הבאה אלי". מה זה "הבאה אלי". זהו סוד כמו שנאמר "בערב היא באה ובבוקר היא שבה". וזה הוא "הבאה אלי", תמיד, כדוגמא זו "קץ כל בשר בא לפני", והרי נתבאר. "עשו כלה", הרי נתבאר.

⁵⁰¹ זהר (ח"א קט ע"א): סדום גזר דינא דלהון על דמנעו צדקה מנייהו כמה דאת אמר (יחזקאל טז טז) ויד עני ואביון לא החזיקה ובגין כך דינא לא הוה אלא מן שמים צדקה ושמים כלא חד וכתביב (תהלים קח ה) כי גדול מעל שמים חסדך ובגין דתליא צדקה בשמיה (נ"א בשמים) דינא הוא משמים

לה' מאד שהיה הטאם מגיע לה' כענין שכתוב בענין העניים (דברים טו ט) וקרא עליך אל ה' והיה בך הטא והנביא העיד בן באמרו (יחזקאל מז מט) הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה וכתוב (שם נ) ותגבהנה ותעשנה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי ולפי שהיו תדירין בחטא הזה לכך נגמר גזר דינם עליו שהרי אין לך אומה בעולם שלא יעשו צדקה אלו עם אלו ואנשי סדום היו מואסים בה והיו אכזרים בתכלית.

ואף על פי שלא נתנה תורה עדיין הנה הצדקה מן המצות המושכלות ודבר מתועב הוא שיראה אדם את מינו מוטל ברעב והוא עשיר ושבע מכל טוב ואינו מרחם עליו להשיב את נפשו על אחת כמה וכמה על מי שהוא מאומתו ודר עמו בעיר אחת ועל כן אבדן הש"י לאנשי סדום שהיו מונעים אותה ולקח נקמת העניים ומוזה דרשו רז"ל (רות רבה פ"ה ס" ט) נקמתן של עו"ג ביד ישראל ונקמתם של ישראל ביד ענייהן נקמתן של עו"ג ביד ישראל שנאמר (יחזקאל כה יד) ונתתי את נקמתי באדם ביד עמי ישראל ונקמתו של ישראל ביד ענייהן שנאמר (דברים טו ט) וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא באורו שאין העושר נתן לעשיר אלא להבחין בו איך יתנהג אמר רבי כיון שעני הזה עומד על פתחך הקדוש ברוך הוא עומד על ימינו אם נתת לו זה שעומד על ימינו מברכך ואם לאו זה שעומד על ימינו נפרע ממך שנאמר (תהלים קט לא) כי יעמוד לימין אביון כתוב אחד אומר (משלי כב ב) עשיר ורש נפגשו עושה כלם ה' וכתוב אחד אומר (שם כט יג) רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה' הא כיצד כאן כשנתן לו כאן כשלא נתן לו.

(יח כא) אַרְדָּה נָא וְאַרְאֶה הַכְּצַעְקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עֲשׂוּ כָּלָהּ וְאִם לֹא אֲדַעָה:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה הכצעקתה הבאה אלי אנשי סדום כפרו בשם המיוחד⁵⁰² כאנשי העיר והמגדל⁵⁰³ ולכך כתוב כאן וירד ה' וכאן ארדה נא כי הראה להם כחו ויאמר הכתוב ארד ממדת רחמים למדת הדין⁵⁰⁴ ואראה ברחמים כסוד (שמות ב כה) וירא אלהים את בני ישראל הכצעקתה כלומר הכצעקת ה"א⁵⁰⁵ הבאה אלי במדת הדין עשו, אכלם במדת הדין. ואם לא, אדעה, כלומר אמשוך אל הדעת כסוד וידע אלהים ענין הכתוב (שם ג ט) הנה צעקת בני ישראל באה אלי שהיא צועקת לפני המלך ה' מתוך הלחץ הגדול אשר מצרים לוחצים אותם⁵⁰⁶.

(יח כג): וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הֲאֵף תִּסְפֶּה צְדִיק עִם רָשָׁע:

ע"י רמב"ן: אפו של הקדוש ברוך הוא היא מדת דינו וחשב אברהם שהיא תספה צדיק עם רשע לא ידע מחשבות ה' אשר חשב עליהם ברחמיו כאשר פירשתי ולכן אמר כי הגון

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

דכתיב (בראשית יט כד) מאת יהו"ה מן השמים דינא דישראל מהאי אתר דכתיב (איכה ד) ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ואקרי ירושלם אחות לסדום כמה דאת אמר (יחזקאל טז מט) הנה זה היה עון סדום אחותך ודינהון הוה מן שמיא דינא חדא כסדום על דמנעו צדקה מנייהו בר דדא אתהפך ודא אתחרב דא אית לה תקומה ודא לית לה תקומה:

תרגום: נחתם גזר דינם של סדום על שמנעו מהם צדקה, כמו שנאמר "ויד עני ואביון לא החזיקה", ולכן הדין לא היה אלא מן השמים. צדקה ושמים הכל אחד. וכתוב "כי גדול מעל שמים חסדך", משום שצדקה תלויה בשמו (בשמים), דין הוא משמים, שכתוב "מאת ה' מן השמים". הדין של ישראל ממקום זה, שכתוב "ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום", וירושלים נקראת אחות לסדום, כמו שנאמר "הנה זה היה עון סדום אחותך". ודינם היה מן השמים דין אחד כסדום על שמנעו מהם צדקה, פרט לזה שזה התהפך וזה נחרב, לזו יש תקומה, ולזו אין תקומה.

⁵⁰² ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 204.

⁵⁰³ ע"י פרשת נח הערה 388.

⁵⁰⁴ ע"י לעיל הערה 499.

⁵⁰⁵ ע"י לעיל הערה 500.

⁵⁰⁶ ע"י דברי רבינו שם.

וטוב הוא שישא לכל המקום למען חמשים הצדיקים אבל לא יתכן גם במדת הדין להמית צדיק עם רשע שאם כן יהיה כצדיק כרשע ויאמרו שוא עבוד אלהים וכל שכן במדת רחמים שהוא שופט כל הארץ⁵⁰⁷ והוא העושה משפט כענין ויגבה ה' צבאות במשפט (ישעיה ה מז) ואמרנו (ברכות יב ע"ב) המלך המשפט וזהו ענין הכפל חלילה לך⁵⁰⁸ והקב"ה הודה שישא לכל המקום בעבורם כי במדת רחמים יתנהג עמהם ומה שיודיע אליך כל הענין היות ויאמר ה' כתוב יו"ד ה"א וכל אשר הזכיר אברהם אל"ף דל"ת והנה זה מבואר.

ע"י ר' בחיי: אם תשכיל בפרשה זו תמצא כי מחשבתו של אברהם היתה כי הקדוש ברוך הוא חפץ להפסיד ולהשמיד הכל במדת הדין ומוזה אמר האף תספה צדיק עם רשע האף תספה ולא תשא למקום ומלת תספה אינו לנוכח כי אם לנקבה נסתרת⁵⁰⁹ כלשון (הושע יד ג) כל תשא עון וקה טוב ועל כן היו כל תפלותיו של אברהם בפרשה הזאת למדת הדין הוא שאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדני ואמר אל נא יחר לאדני ואמר עוד אל נא יחר לאדני ואדברה אך הפעם ולפי שזאת היתה מחשבתו של אברהם התחיל מתוכח עם הקדוש ברוך הוא חלילה לך מעשות כדבר הזה והזכיר חלילה לך שני פעמים כנגד שני המדות מדת רחמים ומדת הדין ואמר חלילה לך אפילו במדת הדין להמית צדיק עם רשע שאם כן יהיה כצדיק כרשע ותבטל הבחירה והעבודה ותרבה הכפירה בעולם חלילה לך במדת הרחמים מקל וחומר לפי שאתה שופט כל הארץ השופט כל הארץ לא יעשה משפט כענין שאנו אומרים בראש השנה ויגבה ה' צבאות במשפט והמלך המשפט והודיעו הקדוש ברוך הוא כי לא מחשבתו מחשבות אברהם אבל יתנהג עמהם במדת רחמים והוא שהקב"ה מדבר עמו בכל הפרשה בלשון רחמים ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה ויאמר ה' אם אמצא בסדום.

(יח לג): וַיִּלֶךְ ה' פֶּאֶשֶׁר כָּלָה לְדַבֵּר אֶל אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לְמִקְמוֹ:

ע"י ר' בחיי: ועל דרך הקבלה ואברהם שב למקומו חזרה מדת החסד למקומה בשלא מצאה זכות ואז פועלת מדת הדין זהו שאמר אחריו ויבאו המלאכים סדומה וכתוב ויהי בשחת אלהים ואין למדת הדין פעולה עד שתמסרם מדת החסד בדין ואז מדת הדין פועלת בנדונים⁵¹⁰ וזהו סוד הכתוב (בראשית כב ו) ויקח בידו את האש ואת המאכלת כלומר

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁵⁰⁷ ע"י זהר (ח"ג נג ע"א): פתח ואמר (ישעיה א כא) איכה היתה לזונה קריה נאמנה וגו' מאן דהות מהימנא לבעלה אהדרת לזונה מלאתי משפט משפט ודאי דא קודשא בריך הוא צדק דא כנסת ישראל. פתח ואמר איכה היתה לזונה קריה נאמנה וגו', מי שהיתה נאמנה לבעלה הפכה לזונה. מלאתי משפט, משפט זה ודאי הקדוש ברוך הוא, צדק זו כנסת ישראל.
⁵⁰⁸ ע"י בפסוק חללה לך מעשת כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע חללה לך השפט כל הארץ לא יעשה משפט. שא' זכר וא' נקבה, וא' כנגד משפט וא' כנגד דין. וע"י לעיל פרשת בראשית הערה 85.

⁵⁰⁹ ע"י ספר הפליאה (עמוד מה): היא ר"ל כנסת ישראל מקבלת מכולם והיא עשירית ע"כ בהיות בעיר עשרה צדיקים אפי' אם כל העיר רשעים אינה פועלת דין כליה כי עשרה צדיקים שבתוך העיר מגינים כי הם דוגמא עליונה אבל אם היה א' פחות מעשרה והיה כצדיק כרשע כי אינם דוגמא עליונה שהרי נמצא פירוד ביניהם, זהו שאמר אברהם אבינו ע"ה האף תספה צדיק עם רשע ר"ל המדה הכלולה מעשרה ופועלת פעולת ה' תספה צדיק עם רשע ותספה הוא ת' נסתר לנקבה.

⁵¹⁰ ע"י זהר (ח"א השמטות דף רנה ע"א): וכיון שלא מצאה שום זכות ללמד, מה כתוב, "וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם ואברהם שב למקומו". מהו "למקומו", למקום מעלתו הידועה, ואז נסתלק הדין ונסתלק הסגור, והקטגור מקטרג. וזהו "ויבאו שני המלאכים סדומה בערב" וגו'.

ע"י זהר (ח"א דף קה ע"א): מה כתיב (בראשית יח לא) ויאמר לא אשחית בעבור העשרים עוד פותחת ואומרת אולי ימצאון שם עשרה אומרת רבוננו של עולם שמא היו מאותם העשרה הראשונים של בית הכנסת שנוטל שכר כנגד כלם שבאים אחריהם מה כתיב (ביה) (שם לב) ויאמר לא אשחית בעבור העשרה כל זה יש לנשמת הצדיק לומר על הרשעים כיון שלא נמצא בידם כלום מה כתיב (שם לג) וילך יהו"ה כאשר כלה לדבר אל אברהם ואברהם שב למקומו מהו למקומו למקום מעלתו הידועה.

מה כתוב, "ויאמר לא אשחית בעבור העשרים". עוד פותחת ואומרת, אולי ימצאון שם עשרה אומרת, רבוננו של עולם, שמא היו מאותם העשרה הראשונים של בית הכנסת שנוטל שכר כנגד כולם שבאים אחריהם. מה כתוב (בו), "ויאמר לא אשחית בעבור העשרה". כל זה יש לנשמת הצדיק

שמדת החסד לוקמת כחותיו של יצחק ומוסרת בדין וזהו וילכו שניהם יהדו ויצחק הולך אחר אברהם ברשותו ובהסכמתו והנה מדת הדין עקודה לפני מדת החסד שאלמלא כן תחרב העולם וזהו סוד (שם ט) ויעקד את יצחק בנו⁵¹¹ וזהו באור לשון (שמות לד ו) ורב חסד שהחסד מתרבה על הדין וזה מבואר.

(יט יז) וַיְהִי כְהוֹצִיאֶם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַמַּלְטָה עַל נַפְשֶׁךָ אֵל תְּבִיט אַחֲרַיִךְ וְאֵל תַּעֲמֹד בְּכָל הַכֹּפֶר הַהֵרָה הַמַּלְטָה פֶּן תִּסָּפֵה:

ע"י רמב"ן: ובפרקי דרבי אליעזר (פרק כה) כענין הזה אמרו להם אל תביטו לאחוריתכם שהרי ירדה שכינתו של הקדוש ברוך הוא להמטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש עירית אשתו של לוט נכמרו רחמיה על בנותיה הנשואות בסדום והביטה לאחריה לראות אם הולכות הן אחריה וראתה אחורי השכינה⁵¹² ונעשית נציב מלח.

(יט כד): וְהָיָה הַמַּטִּיר עַל סְדוֹם וְעַל עַמּוֹרָה גְפְרִית וְאֵשׁ מֵאֵת ה' מִן הַשָּׁמַיִם:

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

לומר על הרשעים. כיון שלא נמצא בידם כלום, מה כתוב, "וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם ואברהם שב למקומו". מהו "למקומו", למקום מעלתו הידועה.

ע"י זהר (ח"ג יח ע"א): אמר רבי אבא בגין כך קרינן פרשתא דיצחק בהאי יומא דבהאי יומא אתעקד יצחק לתתא ואתקשר בההוא דלעילא (נ"א באברהם) אימתי אתקשר בשעתא דכתיב (בראשית כב ט) ויעקוד את יצחק בנו וגו' אמר רבי אלעזר בהאי יומא אעטר יצחק לאברהם דכתיב (שם א) והאלה"ם נסה את אברהם מאי נסה כמה דאת אמר (ישעיה מט כב) ואל עמים ארים נסי (שמות יז טו) ויקרא שמו יהו"ה נסי מאי קמשמע לן בגין דאשתכליל ימינא ואשתלים הדא הוא דכתיב (בראשית כ בא) והאלה"ם נסה את אברהם והאלה"ם דייקא ודא הוא (בראשית לא מב) ופחד יצחק.

תרגום: אמר רבי אבא, לכן קוראים פרשת יצחק ביום הזה, שביום הזה נעקד יצחק למטה, ונקשר באותו שלמעלה (באברהם). מתי נקשר בשעה שכתוב (בראשית כב) ויעקוד את יצחק בנו וגו', אמר רבי אלעזר ביום הזה מעטר יצחק את אברהם, שכתוב והאלה"ם נסה את אברהם, מה זה נסה, כמו שנאמר (ישעיה מט) ואל עמים ארים נסי, (שמות יז) ויקרא שמו ה' נסי. מה בא להשמיענו, משום שהימין נתקן ונשלם, זהו שכתוב והאלה"ם נסה את אברהם, והאלה"ם בדיק, וזהו (בראשית לא) ופחד יצחק.

ע"י תיקו"ז (קסד ע"א): בגין דלא אית קרבן דבטיל מותנא כעקדה דיצחק דאתמר ביה ויעקוד את יצחק בנו אתקשר מדת הדין ואתעקד לעילא ולא הוה ליה רשו לקרבא לבי דינא רברבא דאיהו גבורה לתבעא דינא ועקדה דנא מועילה לגלותא דהוה עתיד לאתקטלא משיח בן יוסף וקלא נפיק מההוא זמנא ואל תעש לו מאומה בגין דאתגברו רחמי על דינא ורזא דמלה (תהלים צח א) הושיעה לו ימינו ולביתך זרוע קדשו דגבר ימינא על שמאלא

תרגום: משום שאין קרבן שמבטל מגפה כעקדת יצחק שנאמר בו ויעקד את יצחק בנו נקשרה מדת הדין (מלאך המות) ונעקד למעלה ולא היה לו רשות לקרב לבית דין הגדול שהוא גבורה לתבע דין והעקדה של כאן מועילה לגלות שהיה עתיד להרג משיח בן יוסף וקול יצא מאותו זמן אל תעש לו מאומה משום שהתגברו רחמים על דין וסוד הדבר הושיעה לו ימינו ואחר כך זרוע קדשו שגברה הימין על השמאל.

⁵¹² ע"י זהר (ח"א קח ע"ב): ותבט אשתו מאחוריו (בראשית יט כו) מאחריה מבעי ליה אלא מבתר שכינתא רבי יוסי אמר מבתריה דלוט דמחבלא אזיל אבתריה וכי אבתריה אזיל והא הוא שדר ליה אלא בכל אתר דהוה אזיל לוט אתעכב מחבלא לחבלא וכל אתר דאזיל כבר ושביק לאחוריה הוה מהפך ליה מחבלא ובגין כך אמר ליה (שם יז) אל תביט אחריך דהא אנא אחבל בתוך ועל דא כתיב ותבט אשתו מאחוריו וחמת מחבלא כדין (שם כו) ותהי נציב מלח דהא בכל זמנא דמחבלא לא חמי אנפוי דבר נש (נ"א אחמי אנפי לבר נש) לא מחביל ליה כיון דאתתיה אהדרת אנפהא לאסתכלא אבתריה מיד ותהי נציב מלח:

תרגום: "ותבט אשתו מאחוריו", היה צריך לכתוב מאחריה, אלא מאחר השכינה. רבי יוסי אמר, מאחוריו של לוט, שהמשחית הלך אחריו. וכי הלך אחריו, הרי הוא שלח אותו. אלא כל מקום שהלך לוט, התעכב המשחית להשחית, וכל מקום שהלך כבר והשאיר לאחוריו, היה הופך אותו המשחית. ולכן אמר לו "אל תבט אחריך", שהרי אני מחבל אחריך. ועל זה כתוב "ותבט אשתו מאחוריו", וראתה את המשחית, אז "ותהי נציב מלח", שהרי כל זמן שהמשחית אינו רואה את פני האיש (מראה פניו לאיש), הוא אינו משחית אותו. כיון שאשתו החזירה פניה להסתכל אחריו, מיד "ותהי נציב מלח".

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה דעת ר' אליעזר הוא הנכון וכלל גדול אמרו כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו⁵¹³.

ויש לך להתבונן כי בית דינו הוא שנאמר עליו (בראשית לא יג) אנכי האל בית אל⁵¹⁴ והוא שתרנגם יונתן בן עוזיאל עילאה בית שכנתיה הזכיר לשון בית ולשון שכינה ועליו נאמר במשה רבינו ע"ה (במדבר יב ז) בכל ביתי נאמן הוא⁵¹⁵ והוא הכח הנאצלת מיסוד עולם, כמו שהזכיר הרמב"ן ז"ל בפירושו בפסוק (לקמן כד א) בכל, והוא שנאמר (שמות יג כא) וה' הולך לפניהם יומם וסמיך ליה (שם יד יט) ויסע מלאך האלהים⁵¹⁶, ואינו סמוך רק באור. וכן הזכיר למעלה וה' אמר המכסה אני מאברהם ואמר ושמרו דרך ה' ולא אמר דרכי ולמען הביא ה' ולא אמר אביא⁵¹⁷ וכן בכל מקום שתמצא שם המיוחד⁵¹⁸ בתוספת וא"ו הכוונה בתוספת בית דינו ואב לכולן וה' המטיר וכבר ידעת שהוא לשון מטרת.

מאת ה' מן השמים הוא השם הגדול⁵¹⁹ כמו שאמר ואתה תשמע השמים⁵²⁰ כי מאתו בא העונש על כן נזכר בו לשון ארדה נא ואראה כענין דור הפלגה שכתוב שם (בראשית יא ה) וירד ה' והבן זה.

(יט כו): וְתִבֹט אֶשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וְתִהְיֶינָה נְצִיב מְלָח:

עי' ר' בחיי: יתכן לפרש מאחרי המלאך ההופך שכתוב בו למעלה ויהפך כי הוא ההופך הממטיר גפרית ואש מאת ה' מן השמים ועל כן לקתה בנציב מלח שהוא מכח האש ומה שהזכיר משה (דברים כט כב) אשר הפך ה' על כן הוא אומר באפו ובחמתו והוא המלאך שקראו אף וחמה⁵²¹.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁵¹³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 148.

⁵¹⁴ עי' לקמן פרשת ויצא הערה 606.

⁵¹⁵ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 413.

⁵¹⁶ עי' זהר (ח"ב דף מז ע"א) תא חזי פרעה בשעתא דהוה רדיף אבתריהו דישראל מה עבד, נטל סוסוון נוקבן וכפת לון ברתכווי בקדמיתא, וסוסינ דוכראי כפת לון לאחוריהון, והוון מזיינין דוכרי לקבל נוקבי, ונוקבי לא בעאן, ואוחון למיזל, כיון דקריב (נ"א וכד אדביק) לגבייהו דישראל, נטל נוקבי ושוי לון לאחורי, וסוסוון דוכרין לקדמין, לאבאשא לישראל ולאגחא בהו קרבא. כגוונא דא ויהו"ה הולך לפניהם יומם, לבתר חזרה שכינתא לאחוריהן דישראל, דכתיב ויסע מלאך האלהים וגו', בגיני כך דמיתך רעית.

תרגום: בא וראה בשעה שפרעה היה רודף אחר ישראל מה עשה נטל סוסות נקבות וכפת אותן במרכבותיו בתחלה ואת הסוסים הזכרים כפת אותם מאחור והיו הזכרים מתחממים כנגד הנקבות והנקבות מסרבות ע"לא רצו ומהרו לרוץ כיון שקרב (וכאשר הדביק) אל ישראל נטל את הנקבות ושם אותם לאחור והסוסים הזכרים לפנים כדי להרע לישראל וללחום בהם קרב. כדוגמא זה וה' הלך לפניהם יומם ואחר כך חזרה השכינה לאחורי ישראל שכתוב ויסע מלאך האלהים וגו' משום כך דמיתך רעית.

⁵¹⁷ עי' (תיקו"ז ז ע"א): עשרה מן שכינתא תתאה אדנ"י מתתא לעילא מן אנ"י עד אי"ן.

תרגום: עשרה מהשכינה התחתונה אדנ"י מלמטה למעלה, מן אנ"י עד אי"ן.

היינו כל גוף ראשון היא בחי' המלכות.

⁵¹⁸ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

⁵¹⁹ עי' לעיל פרשת נח הערה 391.

⁵²⁰ עי' לעיל רמב"ן א ח.

⁵²¹ עי' אד"ר (קלז ע"ב): ותאנא כד אתחברו תלת אלין דכלילן בהאי תננא דנפיק מחוטמא אתקמט חוטמא ונשיב ונפיק תננא אוכמא וסומקא. ובין תרי (נ"א בתרי) גווני וקרינן ליה אף וחימה ומשחית. ואי תימא אף וחימה כתיב (דברים ט) כי יגורתי מפני האף והחימה דאינון תננא אוכמא וסומקא משחית מנ"ל דכתיב (בראשית יג) לפני שחת יי את סדום ואת עמורה ושחת המשחית בנורא דליק מוקדא.

תרגום: ולמדנו: כשנתחברו אלו השלשה הכלולים בעשן הזה היוצא מן החוטם, אז נקמט החוטם ונושב ויוצא עשן שחור ואדום, ובין שני (בשני) הגוונים וקוראים לו אף וחימה ומשחית. ואם תאמר, אף וחימה [אכן] נאמר "כי יגורתי מפני האף והחימה", שכן הם העשן השחור והאדום. משחית מנין לנו? שנאמר "לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה ושחת", המשחית באש יוקדת ובווערת.

(יט לב) לכה נשקה את אבינו יין ונשקה עמו ונחיה מאבינו זרע:

עי' ר' בחיי: והנכון לפי דעתי תוספת ה"א⁵²² במלת לכה מפני שאות ה"א רמו למדת הדין כלשון הכתוב שנאמר למשה רבינו ע"ה (שמות ג י) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה שעליה אמר הכתוב (שם יב) וזה לך האות זה אות ה"א שבמלת⁵²³ לכה והיין רמו למדת הדין ע"כ אמרו חכמי האמת (ברכות נ ע"ב) אין מברכין על היין אלא א"כ נתן לתוכו מים⁵²⁴ והנה הבנות תופשות פלך אמם אשר החטיאה את האדם וזה דעת האומר במדרש (ב"ר פי"ט סי' ה) ענבים סחטה והביאה לו וכנגד החטא הזה נענשה בדם נדה כי המראה אחד ופירש ממנה באותו מראה וזה סוד הלשון שקרא הכתוב מין היין בלשון דם הוא שכתוב (דברים לב יד)

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

עי' ספר הפליאה (עמוד קנג): טעם אחר אשת לוט היתה ראויה להשיג פני השכינה הנקראת מלח ולא רצתה לשמוע ולשמור מה שאמר לה המלאך אל תביט אחריך לכן מדדה השם מדה כנגד מדה היא עברה בגזירת מלח ושבתי לנציב מלח.

⁵²² עי' לעיל פרשת לך הערה 432.

⁵²³ עי' לקמן פרשת ויחי הערה 777.

⁵²⁴ עי' זהר (ח"ג דף קפט ע"א): חנוך מטטרון אמר ויבא לו יין דארמי מיא בהוא יין ואי לאו דארמי ביה מים לא יכיל למסבל ושפיר אמר חנוך מטטרון ובג"כ אמשיך לו בתרי טעמי דהא בתרין סטרין אחיד והוא יין אזיל מדרגא לדרגא.

תרגום: חנוך מטטרון אמר "ויבא לו יין ששם מים באותו יין, אם לא ישים בו מים לא יוכל לסבול ונאה". אמר חנוך מטטרון, ומשום זה המשיכו בשני טעמים, שהרי בשני צדדים אחוז, ואותו יין הלך מדרגה לדרגה.

ועי' שם (עמוד ב'): מהו כיון הטוב דאתא יעקב וארמי ביה מיא דא הוא יין הטוב והכי הוא כמה דאמר חנוך מטטרון. תווה ר' אלעזר ותווה ר' אבא אמרו הא חמרא (ס"י מלאך) דילך הוא נצחת מלאכא קדישא אפומא (נ"א פומא) דרוח קודשא. א"ל עד כען ההוא גפן מחכא למעבד פירין. ובגפן דא איהו גפן דאשתמודעא בקודשא בגין דאית גפן אחרא דאיהו אקרי גפן נכריה. וענבים דילה לא אינון ענבים אלא קשין אחידין לבא נשכין ככלבא. אינון ענבים אקרון סורי הגפן נכריה. אבל גפן דא עלה כתיב ובגפן ההיא דאשתמודעא. ההיא דכל קדישין טעמו חמרא עתיקא טבא חמרא דיעקב יהיב ביה מיא עד דכל אינון דידיעין לטעמא חמרא טעמו ליה והוה טב לחכא. וההיא גפן כד מטא לגבה אושיטת תלתא שריגין ואינון תלת דיוקנא דאבהן דאתקדשת בהו ולית קדושה אלא ביין ולית ברכתא אלא ביין באתר דחדוה שארי. והיא כפורחת ככלה דאתקשטת ועאלת ברחימו בחדוה דההוא יין דאתערב במיא. כדין עלתה נצה סליקת רחימו דילה לגבי דודה ושריאת לנגנא ולאעלא ברחימו. וכדין אתמליין ואתבשלן אינון ענבין רכיכין ומליין מההוא חמרא טבא עתיקא חמרא דיעקב ארמי ביה מיא. ועל דא מאן דמברך על היין ומטי על הארץ אצטריך למרמי ביה מיא בגין דלית ליה לברכא רחם ה' על ישראל עמך בר במיא גו חמרא ואי לאו מאן יכיל למסבל דא הוה לבשרא ליוסף בגין דביה הוה תליא מלתא.

תרגום: מהו "כיון הטוב", שבא יעקב ושם בו מים, זהו "יין הטוב", וכך זה, כמו שאמר חנוך מטטרון. תמה רבי אלעזר, ותמה רבי אבא. אמרו הרי היין (ס"י מלאך) שלך הוא נצח מלאך קדוש על פי (פה) רוח הקודש. אמר לו, עד עתה אותה גפן מחכה לעשות פירות, ובגפן זוהי גפן הנודעת בקודש, משום שיש גפן אחרת שנקראת גפן נכריה, וענביה אינם ענבים, אלא קשים אוחזים את הלב, נושכים ככלב, אותם ענבים נקראים "סורי הגפן נכריה", אבל גפן זו עליה כתוב, ובגפן אותה הידועה, אותה שכל הקדושים טעמו יין עתיק, יין טוב, יין שיעקב נתן בו מים, עד שכל אלו שיודעים לטעם טעמו, אותו והיה טוב לחך. ואותה גפן, כשמגיע אליה מושיטה שלשה שריגים, והם שלש דמויות, האבות שהתקדשה בהם, ואין קדושה אלא ביין, ואין ברכה אלא ביין, במקום ששמחה שורה, והיא כפורחת כמו כלה שמתקשטת ונכנסת באהבה, בשמחת אותו יין שהתערב במים, ואז עלתה נצה, עולה אהבתה לדודה ושורה לנגן ולהכנס באהבה, ואז מתמלאים ומתבשלים אותם ענבים רכות ומלאות מאותו יין טוב עתיק, יין שיעקב שם בו מים. ועל זה מי שמברך על היין ומגיע ל"על הארץ" צריך לשים בו מים, בגלל שאין לו לברך רחם ה' על ישראל עמך, פרט למים תוך היין, ואם לא מי יכול לסבול, זה היה לבשר ליוסף משום שבו היה הדבר תלוי.

עי' שער הפסוקים (פרשת תולדות): והנה עתה יצחק, שהם הגבורות דאימא, היה רוצה לברך את עשו, שהוא שמרי הגבורות. בסוד (משלי ל' ל"ג) ומיץ אף יוציא דם, כי מתמצית הגבורות, יוצא הדם שהוא מזון עשו, אדמוני כדם. ואם היו הגבורות ההם לבדם, בלי מיתוק החסדים, שהוא סוד המים שמוזגים בהם את היין החזק למתקו ולבסמו, ודאי שהיו ברכות היין ההוא נתונות לעשו. ולכן יעקב המתיק את הגבורות הנקראים יין, כשהשקהו ליצחק אביו ע"י המים, ואז נתמתקו, ונמשכו הברכות ליעקב, ולא לעשו.

ודם ענב תשתה חמר וכתוב (בראשית מט יא) כבס ביין לבושו וברם ענבים סותה⁵²⁵ ותוספת ההיין לא לחנם וזה שאמרו רז"ל (נדה לא ע"א) איש מזריע לובן ואשה מזרעת אודם והנה חמא האם וחמא הבנות כמעשה הזה שנה ע"י היין שהוא הגורם רעות העולם ואולי רבוי את אבינו את אבינו הראשון שגם הוא שתה ע"י אשה והבן.

(יט לג) וַתִּשְׁקֶינָן אֶת אַבְיָהֶן יַיִן בְּלֵילָהּ הוּא וַתֵּבֵא הַבְּכִירָה וַתִּשְׁכַּב אֶת אַבְיָהָ וְלֹא יָדַע בְּשֹׁכְבָהּ וּבְקוּמָהּ:

ע"י ר' בחיי: היה ראוי שיאמר בלילה ההוא אבל מלת הוא שמו של הקדוש ברוך הוא⁵²⁶ וזהו שדרשו רז"ל (ב"ר פנ"א סי' י) הקדוש ברוך הוא סייע באותו מעשה ונזדמן להן יין במערה.

(כ יז) וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת אַבְיִמְלֵךְ וְאֶת אִשְׁתּוֹ וְאִמְהָתָיו וַיֵּלְדוּ: ע"י ר' בחיי: ע"ד הקבלה אל האלהים היא המדה העשירית⁵²⁷ ועליה הזכיר מיד וירפא אלהים לפי שנהפכה מדת הדין למדת הרחמים כי עצור עצר ה' מדת רחמים שנהפכה עליו לדין ואם תשכיל בכתובים של מעלה תראה שהזכיר תחילה ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה כי נגלית אליו שכינה לכבוד אברהם וע"כ התפלל בשם אל"ף דל"ת ואמר אדני הנני גם צדיק תהרוג והתנצל בכל הענין כשנגלית אליו השכינה בחלום זהו שאמר ויאמר אליו האלהים בחלום הזכירו בה"א הידיעה ודבר עמו ואמר לו גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך כלומר אתה אומר בתם לבבי ובנקיון כפי עשיתי זאת ואתה היודע גם אני ידעתי כי אנכי היודע ועד ואחשוך גם אנכי אותך ביאור הכתוב ואחשוך גם אנכי אותך כי גם מאת הסבה העליונה שהוא האחד הנסתר באה לו מניעת החטא וזהו שאמר אנכי ולא אמר אני ממה שידעת מדרך הקבלה כי אנכי פנימי יותר מאני לתוספת הכ"ף⁵²⁸ ואולי מטעם זה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁵²⁵ ע"י זהר (ח"א דף רלח ע"א): כבס ביין לבושו כמה דאת אמר (ישעיה סג א) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה וכתוב פורה דרכתי לבדי וגו' כבס ביין דא סטר גבורה דינא קשיא למהוי על עממיא עעכו"ם וברם ענבים סותה דא אילנא לתתא בי דינא דאקרי ענבים ויינא אתמסר (ס"א אסתמר) בדם ענבים בגין לאתלבשא בתרווייהו לתברא תחותיה כל שאר עמין עעכו"ם ומלכין דעלמא.

תרגום: "כבס ביין לבושו", כמו שנאמר "מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה", וכתוב "פורה דרכתי לבדי" וגו'. "כבס ביין", זה הצד של גבורה, דין הקשה, להיות על עמים עובדי עבודת כוכבים ומזלות. "וברם ענבים סותה", זה העץ למטה, בית דין שנקרא ענבים. והיין נמסר (נשמר) בדם ענבים כדי להתלבש בשניהם, לשבור תחתיו כל שאר העמים עובדי עבודת כוכבים ומזלות ומלכי העולם. ע"י זהר (ח"א דף רלט ע"ב): כבס ביין לבושו וגו', כבס כובס מבעי ליה, אלא כבס, מימא דאתברי עלמא, ומאן איהו דא מלכא משיחא לתתא, ביין סטר שמאלא, וברם ענבים סטר שמאלא לתתא, וזמין מלכא משיחא לשלטאה לעילא על כל חילין אחרנין דעמין עעכו"ם, ולתברא תוקפיהון מעילא ומתתא. דבר אחר, כבס ביין לבושו, כגוונא דהאי חמרא אחזי חידו וכוליה דינא (לעמין עעכו"ם), הכי נמי מלכא משיחא יחזי חידו לישראל, וכוליה דינא לעמין עעכו"ם. כתוב (בראשית א ג) ורוח אלהים מרחפת על פני המים, דא רוחא דמלכא משיחא, ומן יומא דאתברי עלמא אסחי לבושיה בחמרא עלאה.

תרגום: "כבס ביין לבושו" וגו'. "כבס", היה צריך לכתוב כובס. אלא כבס מיום שנברא העולם, ומיהו, זה מלך המשיח. "ביין", צד השמאל. "וברם ענבים", צד השמאל, למטה. ועתיד מלך המשיח לשלוט למעלה על כל הכחות האחרים של העמים עובדי עבודת כוכבים ומזלות, ולשבור את כחם מלמעלה ומלמטה. דבר אחר, "כבס ביין לבושו", כדוגמת היין הזה, שמראה שלו שמחה, וכולו דין (לעמים עובדי עבודת כוכבים ומזלות). כך גם מלך המשיח, יראה שמחה לישראל, וכולו דין לעמים עובדי עבודת כוכבים ומזלות. כתוב "ורוח אלהים מרחפת על פני המים", זו רוחו של מלך המשיח, ומיום שנברא העולם הוא רוחץ לבושו ביין העליון.

⁵²⁶ ע"י לקמן פרשת שמות הערה 823.

⁵²⁷ ע"י זהר ח"א טו ע"ב.

⁵²⁸ ע"י זהר (ח"ב דף צא ע"א): אנכי רזא סתימא וגניז בכל אינון דרגין דעלמא עלאה בכללא חדא וכיון דאתמר אנכי אתחבר כלא כחדא ברזא חדא. אנכי רזא דתרין כרסוון אני' דכורסייא אחרא

נסתרה האל"ף ממלת מחטוא לי ובאר לך הכתוב כי החוטא אל האלהים חוטא אל האחד הנסתר וכל הממר בו ממר בשם המיוחד⁵²⁹ שבקרבו.

(כא כג) וְעַתָּה הַשְׁבֵּעָה לִי בְּאֱלֹהִים הַנָּה אִם תִּשְׁקַר לִי וּלְנִינִי וּלְנִכְדֵי בְּחֶסֶד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמָּךְ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעַם הָאָרֶץ אֲשֶׁר גָּרַתָּה בָּהּ:

ע"י ר' בחיי: ביקש אבימלך שתי בריתות האחד שלא יגרש אברהם את בניו מארצם והשנית שלא ישחיתו להם פירות הארץ וזה שאמר ועם הארץ אשר גרתה בה ואברהם הודה בדבר ואמר אנכי אשבע והבן היטב כי זאת השבועה היא הראשונה הנזכרת בתורה ומפני שלשון שבועה נגזר מן שבועה כידוע בקבלה⁵³⁰ לכך הציב אברהם שבע כבשות הצאן וקרא המקום על שם השבועה באר שבע וכן ביצחק מצינו שקרא הבאר על שם השבועה והענין כי הנשבע נכלל בשבעת הנקראים צרור החיים⁵³¹ ומאמין בתורה ובחיי העוה"ב והעובר על

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

(נ"א אני כורסייא חדא כ' כורסייא אחרא עלאה). אנכי דקא אתדכי מקדשא ונוכרא לא אתקרב בהדיה ומקדשא נהיר בלחודוי דקא אתבטל בההיא שעתא יצר הרע מעלמא וקודשא בריך הוא אסתלק ביקריה בלחודוי וכדין אתמר אנכי יהו"ה אלהיך רזא שלים בשמא קדישא. תרגום: אנכי סוד נסתר וגנוז בכל אותן דרגות של העולם העליון בכלל אחד וכיון שנאמר אנכי התחבר הכל כאחד בסוד אחד. אנכי סוד של שני כסאות אני ה' של כסא אחר (אני כסא אחד כ' כסא אחר עליון). אנכי שכשנטהר המקדש ונכרי לא יקרב אליו והמקדש מאיר לבדו שהרי התבטל באותה שעה יצר הרע מן העולם והקדוש ברוך הוא התעלה בכבודו לבדו ואז נאמר אנכי ה' אלהיך סוד שלם בשם הקדוש.

⁵²⁹ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 204.

⁵³⁰ ע"י זהר (ח"ב צא ע"ב): פקודא י"ב לאומאה בשמיה בארח קשוט ומאן דאומי שבועה הוא כליל גרמיה באינון שבע דרגין עלאין דשמא דקודשא בריך הוא אתכליל בהו והא שיתא אינון ההוא בר נש דאומי אומאה דקשוט על פי בית דין כליל גרמיה בהו והוא שביעאה לקיימא שמא קדישא בדוכתיה ועל דא כתיב (דברים ו יד) ובשמו תשבע ומאן דאומי אומאה למגנא ולשקרא גרים לההוא אתר דלא יתקיים בדוכתיה אומאה לקיימא פקודא דמאריה דא איהו שבועה דקשוט כד ההוא יצר הרע מקטרג לבר נש ומפתה ליה למעבר על פקודא דמאריה דא איהו אומאה דמאריה אשתבח בה ואצטרך ליה לבר נש לאומאה במאריה על דא ואיהו שבחא דיליה וקודשא בריך הוא משתבח ביה כגון בועז דכתיב (רות ג יג) חי יהו"ה שכבי עד הבקר דהא יצר הרע הוה מקטרג ביה ואומי על דא. נדר איהו לעילא ואינון חיי מלכא רזא דרמ"ח שייפין ותריסר קטירין כחושבן ונד"ר ועל דא חמיר משבועה חיי דמלכא אלין דיהיב חייך לכל אלין שייפין ואקרון הכי בגין דאינון חייך נחתין מעילא לתתא לההוא מקורא דחייך ומההוא מקורא נחתין לתתא לכל אינון שייפין שבועה לקיימא דרגא דלתתא רזא דשמא קדישא ודא אקרי מלך עצמו דרוחא עלאה וגופא דיליה למשרי בגויה ולדיירא ביה כרוחא דשארין גו גופא ועל דא אקרי מלך עצמו דרוחא עילאה תאיבא דיליה למשרי בגויה עצמו דההוא דסתיר לעילא ובגין כך מאן דאומי בקשוט הוא מקיים לההוא אתר וכד קאי האי אתר מקויים מקיים כל עלמא נדר שריא על כלא על מצוה ועל רשות דלאו הכי בשבועה והכי אוקמוה חברייא. תרגום: מצוה י"ב להשבע בשמו בדרך אמת ומי שנשבע שבועה הוא כולל את עצמו באותן שבע דרגות עליונות שהשם של הקדוש ברוך הוא נכלל בהן והרי הם שש אותו אדם שנשבע שבועת אמת על פי בית דין כולל את עצמו בהן והוא שביעי לקיים את השם הקדוש במקומו ועל כן כתוב ובשמו תשבע ומי שנשבע שבועה לחנם ולשקר גורם לאותו מקום שלא יתקיים במקומו. שבועה לקיים מצות אדונו זוהי שבועת אמת כשאותו יצר הרע מקטרג לאדם ומפתה אותו לעבור על מצות אדונו זוהי שבועה שאדונו משתבח בו וצריך לאדם להשבע ברבוננו על זה והוא שבחו והקדוש ברוך הוא משתבח בו כמו בועז שכתוב חי ה' שכבי עד הבוקר שהרי יצר הרע היה מקטרג בו ונשבע על זה. נדר הוא למעלה והם חיי המלך סוד של רמ"ח איברים ושנים עשר קשרים כחושבן ונד"ר ועל זה חמור משבועה חיי המלך אלה שנותן חיים לכל האיברים הללו ונקראים כך בשביל שאותם חיים יורדים ממעלה למטה לאותו מקור החיים ומאותו מקור יורדים למטה לכל אותם איברים. שבועה לקיים דרגה שלמטה סוד השם הקדוש וזה נקרא מלך עצמו של רוח עליונה וגוף שלו לשרות בתוכו ולדור בו כמו הרוח ששורה בתוך הגוף ועל זה נקרא מלך עצמו שרוח עליונה השתוקקות שלה לשרות בתוכו עצמו שההוא הנסתר למעלה ולכן מי שנשבע באמת הוא מקיים את אותו מקום וכשעומד המקום הזה מקיים מקיים את כל העולם הנדר שורה על הכל על מצוה ועל רשות שלא כך בשבועה וכך פרשוה החברים.

וע"י לקמן פרשת כי תצא הערה 2288.

⁵³¹ ע"י לעיל הערה פרשת בראשית 316.

השבועה הוא כופר בעיקר ומוציא עצמו מכלל השבועה ואין לו חלק לעוה"ב⁵³² וכבר ידעת כי ששה קצוות עליונים הם שמו וששה קצוות התחתונים התומים בשמו⁵³³ וע"כ בא המאמר לחכמי האמת בדבור לא תשא שכל העולם כלו נזדעזע⁵³⁴ מה שלא אמרו כן בשאר הדברות. והבן סוד הלשון שלא תמצא ממנו פעל קל שיאמר שבעו או שבע אלא נשבעו ונשבע כי פירוש נשבע הכנים עצמו בכלל השבעה אם הוא מקיים שבועתו ואם הוא עובר על שבועתו יהיה פי' נשבע הוציא עצמו מכלל השבעה והנה היא מלה כוללת דבר והפכו וכן ודשנו את המזבח והבן זה.

(כא לג'): ויטע אשׁל בְּבֵאֵר שְׁבַע וַיִּקְרָא שֵׁם ה' אֵל עוֹלָם:

עי' רמב"ן: פי' הכתוב שקרא בשם ה' המנהיג בכחו הזמן או שיקראו השמים והארץ עולם כלשון הבא תמיד בדברי רבותינו והודיע בזה שקרא אברהם והודיע לבריות סוד הנהגת העולם בכללו שהוא בשם ה' החסין בכח שיש לו אילות בכלם.

עי' ר' בחיי: ודע כי מצות לוייה היא גמר המצוה באכסניא ותכלית השכר וכן כתוב (בראשית יח טז) ואברהם הולך עמם לשלחם ומתרגמינן לאלואיהון וסמך לו מיד וה' אמר לבאר כי בזכות הלוייה בא אליו הדבור לגלות לו ענין סדום⁵³⁵ וכן כתוב (תהלים קלה ד) כי יעקב בחר לו יה קרי בחר לויה וכן נרמזו באליעזר באמרו (בראשית כד נו) אל תאחרו אותי וה' הצליח וגו' ושיעור לוייה כתבתי בפסוק ואברהם הולך עמם לשלחם ובמסורת תרי ויטע בספרא ריש פסוק האחד (בראשית ב ח) ויטע גן בעדן מקדם השני באברהם וזה ללמדך שכל המחזיק במצות אכסניא יורש גן עדן.

ויקרא שם בשם ה' לשון קריאה והכרויה וכן יקרא איש חסדו כי שם ה' אקרא וכוונת הכתוב כי אברהם מכריז ומודיע לבריות שהעולם מיוחדש ויש לו מנהיג יחיד וקדמון ועל כן

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁵³² עי' זהר (ח"ב דף לו ע"ב): ותא חזי רזא דמלה בשעתא דקודשא בריך הוא אתחזי על גנתא כל גנתא אתכנש ולא מתפרש מעדן ומהאי עדן מבויעי נפקין לכמה אורחין ושבילין והאי גנתא אתקרי צרורא דחיי דתמן מתעדנין צדיקיא מנהירו דעלמא דאתי.

תרגום: סוד הדבר בשעה שהקדוש ברוך הוא נראה על הגן כל הגן מתכנס ולא נפרד מעדן ומהעדן הזה יוצאים מעיינות לכמה דרכים ושבילים והגן הזה נקרא צרור החיים ששם מתעדנים הצדיקים מאור של העולם הבא.

⁵³³ עי' לעיל הערה 530. ועי' ספר הבהיר אות ל. אמרו לו מאי וא"ו אמר להם בששה קצוות נחתם העולם אמרו לו והלא ו' אחת אמר להם והלא כתוב (תהלים ק"ד ב) עוטה אור כשלמה.

⁵³⁴ עי' שבועות (לט ע"א): שכל העולם כולו נזדעזע בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא בסיני לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא.

⁵³⁵ עי' זהר (ח"א דף קד ע"א): ואברהם הולך עמם לשלחם למעבד לון לוייה אמר רבי ייסא אי תימא דאברהם ידע דמלאכין אינון אמאי אעביד לון לוייה אלא אמר רבי אלעזר אף על גב דהוה ידע רגיל הוה למעבד לכלהו בני נשא דזמינן עמיה למעבד לון לוייה (נ"א מה דהוה רגיל למעבד עם בני נשא עבד בהו ואלוי לון) בגין דכך אצטריך ליה לבר נש למעבד לוייה לאושפיזין דהא כלא בהאי תליא ובעוד דאיהו הוה אזיל עמהון אתגלי קב"ה עליה דאברהם דכתיב ויהו"ה אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה ויהו"ה הוא ובית דיניה בגין דקב"ה הוה אזיל.

תרגום: "ואברהם הלך עמם לשלחם" לעשות להם לוייה. אמר רבי ייסא אם תאמר שאברהם ידע שהם מלאכים למה עשה להם לוייה. אלא אמר רבי אלעזר אף על גב שידע (רגיל היה לעשות לכל בני האדם שמזומנים עמו לעשות להם לוייה. נ"א מה שהיה רגיל לעשות עם בני אדם עשה בהם ולוייה אותם). לכן צריך לאדם לעשות לוייה לאורחים שהרי הכל תלוי בזה. ובעוד שהוא היה הולך עמם התגלה הקדוש ברוך הוא אל אברהם שכתוב "וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה".

"וה" הוא ובית דינו משום שהקדוש ברוך הוא היה הולך. ועי' שם (קד ע"ב): תא חזי כד בר נש עביד לוייה (לבר נש) לחבריה איהו אמשיך לשכינתא לאתחברא בהדיה ולמהך עמיה באורחא לשזבא ליה ובגין כך בעי ליה לבר נש ללוויי לאושפיזא בגין לחברא ליה לשכינתא ואמשיך עליה לאתחברא בהדיה בגין כך.

תרגום: בא וראה כשבן אדם עושה לוייה (לאדם) לחברו הוא מושך את השכינה להתחבר עמו וללכת עמו בדרך ההצילו ולכן צריך אדם ללוות את האורח כדי לחבר עמו את השכינה ומושך עליו להתחבר עמו.

יאמר כי ההכרזה הזאת היתה בשם ה' היחיד אל עולם הקדמון אשר הויתו ואלהותו קודם העולם והוא שאמר אל עולם כלומר שקדם לעולם או יהיה ויקרא כמו ויתפלל כדעת אונקלוס ע"ה והוא מלשון (תהלים ל ט) אליך ה' אקרא.

(כב א): וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נָסָה אֶת אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הַגִּנִּי:

עי' רמב"ן: ענין הנסיון הוא לדעתי בעבור היות מעשה האדם רשות מוחלטת בידו אם ירצה יעשה ואם לא ירצה לא יעשה יקרא נסיון מצד המנוסה, אבל המנסה יתברך יצוה בו להוציא הדבר מן הכח אל הפועל, להיות לו שכר מעשה טוב לא שכר לב טוב בלבד. ודע כי השם צדיק יבחן (תהלים יא ה) כשהוא יודע בצדיק שיעשה רצונו וחפץ להצדיקו יצוה אותו בנסיון ולא יבחן את הרשעים אשר לא ישמעו והנה כל הנסיונות שבתורה לטובת המנוסה⁵³⁶.

(כב ב): וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בְּנֶךְ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אַהַבְתָּ אֶת יִצְחָק וְלֶךְ אֵל אֶרֶץ הַמִּצְרַיִם וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אֶחָד הַהָרִים אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהֶיךָ:

עי' ר' בחיי: והעלהו שם לעולה היה ראוי שיאמר והעלהו שם עולה אבל על דרך הפשט הלמ"ד הזאת באורה במקום כלומר שתעלה אותו שם במקום עולה וכמוהו (בראשית יא ג) הלבנה לאבן במקום אבן שאם תפרש לעולה עולה ממש איך יצוה הקדוש ברוך הוא ואח"כ

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁵³⁶ עי' זהר (ח"א קמ ע"א): (בראשית כב א) והאלהים נסה את אברהם מאי נסה הרמת נס כמה דאת אמר (ישעיה סב י) הרימו נס (ירמיה ד ו) שאו נס ארים דגלא דיליה בכל עלמא ואף על גב דהא אתמר בגין דא קודשא בריך הוא ארים דגלא דאברהם בעינייהו דכלא הדא הוא דכתיב נסה את אברהם אוף הכי קב"ה בגין לארמא דגלא דצדיקא איהו בחין לון לארמא רישייהו בכל עלמא. צדיק יבחן (תהלים יא ה) מאי טעמא אמר רבי שמעון בגין דקודשא בריך הוא כד אתרעי בהו בצדיקא מה כתיב (ישעיה נג י) ויהו"ה חפץ דכאו החלי ואוקמוהו אבל בגין דרעותא דקודשא בריך הוא לא אתרעי אלא בנשמתא אבל בגופא לא דהא נשמתא איהי דמיא לנשמתא ודלעילא וגופא לאו איהו חזי לאתאחדא לעילא ואף על גב דדיוקנא דגופא ברזא עלאה איהו.

ותא חזי בזמנא דקב"ה אתרעי בנשמתיה דבר נש לאתהנאה ונ"א לאתנהראו בה מחי לגופא בגין דתשלוט נשמתא דהא בעוד דנשמתא עם גופא נשמתא לא יכלא לשלטאה וכד אתרע ונ"א אתברו גופא נשמתא שלטא צדיק יבחן מאי צדיק יבחן כמה דאת אמר (ישעיה כח יז) אבן בחן הכי נמי צדיק יבחן אתקיף ליה כהאי אבן בחן דהיא פנת יקרת הכי נמי צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו (תהלים יא ה) מאי שנאה נפשו ס"ד דקב"ה הו דנפשו שנאה לההוא רשע אלא ההוא דרגא דכל נשמתין תליין ביה שנאה נפשו דההוא רשע דלא בעיא לה כלל לא בעיא לה [לא] בעלמא דין ולא בעלמא דאתי ובגין כך כתיב ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו ודאי דבר אחר שנאה נפשו כמה דאת אמר (עמוס ו ח) נשבע אדני יהו"ה בנפשו ובגין כך צדיק יבחן.

תרגום: "והאלהים נסה את אברהם". מה זה "נסה" הרמת נס כמו שנאמר "הרימו נס" "שאו נס" הרים דגלו בכל העולם. ואף על גב שזה נתבאר בשביל זה הקדוש ברוך הוא הרים את דגלו של אברהם בעיני כולם. זהו שכתוב "נסה את אברהם". כמו כן כאן הקדוש ברוך הוא כדי להרים את דגל הצדיקים הוא בוחן אותם להרים את ראשם בכל העולם.

"צדיק יבחן". ולמה, אמר רבי שמעון, משום שהקדוש ברוך הוא, כשרוצה בצדיקים, מה כתוב, "וה' חפץ דכאו החלי", ובארוהו. אבל משום שרצונו של הקדוש ברוך הוא לא מתרצה אלא בנשמה, אבל בגוף לא, שהרי הנשמה דומה לנשמה של מעלה, והגוף אינו ראוי להאחז למעלה, ואף על גב שדמות הגוף היא בסוד עליון הוא.

ובא וראה, בזמן שהקדוש ברוך הוא מרוצה מנשמת האדם להנות (להאיר) בה, הוא מכה את הגוף כדי שתשלוט הנשמה, שהרי בעוד הנשמה עם הגוף, הנשמה לא יכולה לשלוט, שכאשר יש חיסרון (נשבר) לגוף, הנשמה שולטת. "צדיק יבחן". מה זה "צדיק יבחן", כמו שנאמר "אבן בוחן", כך גם צדיק יבחן, מחזק אותו, כאבן בוחן הזו שהיא פינת יקרת, כך גם צדיק יבחן. "ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו". מה זה "שנאה נפשו", התעלה על דעתך שהקדוש ברוך הוא הוא שנפשו שונאת את הרשע ההוא, אלא אותה דרגה שכל הנשמות תלויות בה, שנאה נפשו של הרשע ההוא שלא רוצה אותה כלל, לא רוצה אותה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, ולכן כתוב "ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו", ודאי. דבר אחר, "שנאה נפשו", כמו שנאמר "נשבע אדני יהו"ה בנפשו", ולכן צדיק יבחן.

יחזור מצווי ואברהם מתוך תוקף האהבה הבין עולה ממש והקב"ה שבא לנסות לא כוון אלא במקום עולה וזהו אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי גם יתכן שירמוז על סוד הקרבן⁵³⁷ וע"כ אמר לעולה שיעלהו שם למדה העשירית המתעלה⁵³⁸ וכן הנסיון הזה עשירי וכן באיל אשר הוקרב תחתיו בא הלשון הזה בעצמו כי לא אמר ויקח את האיל ויעלהו עולה אבל אמר ויעלהו לעולה ומפני זה הוסיף לומר תחת בנו שעליו נאמר והעלהו שם לעולה וכן אמר יצחק ואיה השה לעולה וכן השיבו אביו אלהים יראה לו השה לעולה בני והנה מלת לעולה היה המזבח שיזכיר בסמוך בה"א הידיעה והמשכיל יבין.

(כב ט) וַיָּבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לֹא הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אֲבָרָהָם אֶת הַמִּזְבֵּחַ וַיִּעֲרֹף אֶת הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּשֶׂם אֹתוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לְעֵצִים: ע"י ר' בחיי: ועל דרך הקבלה באור המדרש הזה ידוע מי הוא הנקרא מזבח הוא המקבל תחלה והוא סוף הבניין⁵³⁹ וזהו שאמר ויבן ובוראי הוא המזבח שהקריבו בו למעלה ולמטה ובפרשת ויקרא ארמוז זה בעה"י⁵⁴⁰.

(כב יב) וַיֹּאמֶר אֵל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנְּעָר וְאֵל תַּעֲשֵׂ לֹא מְאוּמָה כִּי עֲתָה יָדְעָתִי כִּי יִרְא אֱלֹהִים אֶתָּה וְלֹא חֵשֶׁבֶת אֶת בְּנֵךְ אֶת יְהוֹדָךְ מִמֶּנִּי: ע"י רמב"ן: מתחילה היתה יראתו בכח לא יצא לפועל במעשה הגדול הזה ועתה נודעה במעשה והיה זכותו שלם ותהי משכורתו שלימה מעם ה' אלהי ישראל⁵⁴¹. ודעת הפרשה שהאלהים הוא המנסה ומצוה בעקידה ומלאך ה' הוא המונע והמבטיח יתברר בפסוק המלאך הגואל אותי⁵⁴² (להלן מ"ח ז).

(כב יג) וַיִּשָּׂא אֲבָרָהָם אֶת עֵינָיו וַיִּרְא וְהִנֵּה אֵיל אַחַר נְאֻחֵי בְּסֶבֶף בְּקֶרְנֵי וַיִּלֶּךְ אֲבָרָהָם וַיִּקַּח אֶת הָאֵיל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ: ע"י ר' בחיי: כבש זה מעשרה דברים שנבראו בין השמשות (אבות פ"ה מ"ו) לכך נקרא איל ולא כבש כלשון הקרבנות כבשים בני שנה שכובשין עונותיהם של ישראל לפי שהכבש הגדול בשנים יקרא איל וכשהוא בן יומו יקרא כבש שנאמר (ויקרא כב כז) שור או כבש וגו' ועוד שהאיל הזה הוקרב עולה ויש בו רמז לכנסת ישראל שנקראת אילת השחר⁵⁴³ שהיא

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁵³⁷ ע"י לעיל פרשת נח הערה 375.
⁵³⁸ ע"י זהר (ח"א כד ע"א): וכל צלותא לא תיעול אלא במדה במשקל ולית מאן דקאים קמי תרעא דצלותא ועליה אתמר (שם קכז ה) לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער דאיהו תרעא דמלכא בגין דצלותא איהי מצוה ודא שכינתא ואורייתא דא קב"ה לא צריך הפסקה ביניהו וצריך לסלקא תורה ומצוה ברחימו ודחילו.

תרגום: וכל תפלה וכל תכנס אלא במדה במשקל, ואין מי שעומד לפני שער התפלה, ועליו נאמר "לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער", שהיא שער המלך. בגלל שתפלה היא מצוה, וזו שכינה, והתורה זה הקדוש ברוך הוא, לא צריך ביניהם הפסקה. וצריך להעלות תורה ומצוה באהבה ויראה. ועיי"ש עוד בענין עליית תפילה.

⁵³⁹ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 76.

⁵⁴⁰ ע"י לעיל פרשת נח הערה 375.

⁵⁴¹ ע"י לעיל רבינו בפסוק א'.

⁵⁴² ע"י לקמן פרשת ויצא הערה 655.

⁵⁴³ זהר (ח"ג דף כא ע"ב): יתבו כלהו פתח רבי חייא ואמר (תהלים כב א) למנצח על אילת השחר מזמור לדוד מאן אילת השחר דא כנסת ישראל דאקרי (משלי ה יט) אילת אהבים ויעלת חן וכי אילת השחר ולא כל יומא אלא אילת מההוא אתר דאקרי שחר כמה דאת אמר (הושע ו ג) כשחר נכון מוצאו ודוד מלכא על כנסת ישראל קא אמר דא דהא לא אמרה כנסת ישראל דא (ס"א דאקרי אילת אהבים ויעלת חן והיא אתיא מההוא אתר דאקרי שחר כמה דאת אמר כשחר נכון מוצאו ודוד מלכא על כנסת ישראל קאמר דא) משמע דכתיב (תהלים כב א) על אילת השחר.

תרגום: ישבו כולם, פתח רבי חייא ואמר (תהלים כב) למנצח על אילת השחר מזמור לדוד, מי זו אילת השחר, זו כנסת ישראל שנקראת (משלי ה) אילת אהבים ויעלת חן. וכי אילת השחר ולא בכל

אילותן של ישראל המקבלת מן השחר מגינה עליהם בכל דור ודור בזכות העקדה והיא המקבלת תחלה.

עיי"ש: וידוע כי מאמרם זה שופר אילו של יצחק היה⁵⁴⁴ כונתו על מדתו של יצחק לא על גופו ועצמותיו ממש שהרי האיל הזה כולו היה עולה כליל עם קרניו וטלפיו אבל החכמים ירמזו לנו על מדת הנבורה ששמענו מפיו אנכי ולא יהיה לך והוא פחד יצחק אשר אנו מבקשים בעת צרה ואומרים עננו פחד יצחק הוא הקול הנשמע במתן תורה ואילו אנו רומזים בקול השופר שאנו תוקעין בראש השנה שהוא היום שנברא בו העולם והתבונן כי יום מתן תורה תחלת קבלת מלכותו וכן יום שנברא בו העולם תחלת מלכותו לפי שאין מלך בלא צבא⁵⁴⁵ וצריך אתה לדעת כי מה שתמצא בפרשה זו כי המנסה הוא האלהים ומלאך השם יתברך מונע הענין על דרך הקבלה יתפקחו עיני הלב כי אין המלאך הזה מן הנפרדים רק מן הנטיעות⁵⁴⁶ אשר אין להפריד ולקצץ בהם שאילו היה מן הנפרדים לא היה אברהם שומע לקולו בכטול מה שצוהו האלהים גם המלאך לא היה רשאי לומר ולא חשבת ממני אלא ממנו אבל המלאך היה הוא מהנטיעות זהו המלאך הגדול והוא שעליו נאמר (שמות יד יט) ויסע מלאך האלהים⁵⁴⁷ ואינו סמוך רק באור ומה שהזכירו בכאן מלאך כלומר מלאך שבקרבו השם והוא שנאמר עליו כי שמי בקרבו⁵⁴⁸ ומזה הזכירו בפסוק (בראשית מח מז)

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

היום, אלא אילת מאותו מקום שנקרא שחר, כמו שנאמר (הושע ו) כשחר נכון מוצאו. ודוד המלך אמר את זה על כנסת ישראל, שהרי לא אמרה כנסת ישראל את זה (שנקרא אילת אהבים ויעלת חן, והיא באה מאותו מקום שנקרא שחר, כמו שנאמר (הושע ו) כשחר נכון מוצאו, ודוד המלך אמר את זה על כנסת ישראל) משמע שכתוב על אילת השחר.

ועיי"ש (רמג ע"א): אמר רבי שמעון דא הוד דילך רעיא מהימנא דביה אנת חרב מנבואה דילך משמאלא ובגין דאנת (ישעיה סג יב) מוליך לימין משה דאיהו נצח רישא דשחרין (משלי ה יט) אילת אהבים פתח דוד למנצח על אילת השחר דביה ייתי מארי נצחון קרבייא ובגין דנצח והוד תרין שחרין אוקמוה במתניתין מאימתי קורין את שמע בשחרין ולא אמר בשחר אלא בשחרין תרין. תרגום: אמר רבי שמעון זה הוד שלך רועה נאמן, שבו אתה חרב מנבואתך משמאל, ומשום שאתה "מוליך לימין משה", שהוא נצח ראש של השחר, "אילת אהבים". פתח דוד "למנצח על אילת השחר", שבו יבא בעל נוצח הקרב, ומשום שנצח והוד הם שני מיני שחר, בארו במשנה, מאימתי קורין את שמע בשחרין, ולא אמר בשחר אלא בשחרין שנים.

עיי"ש שער מאמרי רז"ל (מדרשים): אי לך ארץ שמלכך נער וזהו אי אתה יכול להחזירו לכלו כי הזווג בטל בימי הגלות ואין לה יכולת לעלות אצל בעלה עד שיחזירנה הכתוב שהוא סוד נצח כד"א למנצח על אילת השחר תרין שחרין דאילתא ולפי שהוד הוא בגלות כד"א כל היום דוה צריך נצח עם ת"ת להחזירה במקומה ותהיה החזרה נגלת לעיני כל חי ולא תהיה סתומה אלא מפורשת.

⁵⁴⁴ זהר (ח"ג דף צט ע"א): תא חזי כד ההוא שופר עלאה דנהירו כלא ביה אסתלק ולא נהיר לבנין כדן דינא אתער וכרסוון אתתקנו לבי דינא ודא שופר אילו דיצחק אקרי תוקפיה דיצחק תושבחתיה דאבהן כד אסתלק ההוא שופר גדול דלא ינקא לבנין כדן יצחק אתתקף ואתתקן לדינא בעלמא. תרגום: בא וראה כשאותו שופר עליון, שבו האור של הכל, מסתלק ולא מאיר לבנים, אזי מתעורר הדין והכסאות מתתקנים לבית הדין, וזה השופר נקרא אילו של יצחק, תקפו של יצחק תישבחות האבות, כשמתעלה אותו שופר גדול שאין מניק את הבנים, אזי יצחק מתחזק ומתתקן לדון את העולם.

⁵⁴⁵ עיי' פרקי דר' אליעזר יא וז"ל: העם ממליכין את המלך ואין המלך ממליך את עצמו אם אין העם ממליכין אותו. עיי' תיקוז (סז ע"א): דלית מלך בלא מלכות.

⁵⁴⁶ עיי' לעיל פרשת בראשית הערה 220.

⁵⁴⁷ עיי' שמות יב יב. ועיי' ספר הפליאה (עמוד תרמ): ואמרה לפני האלהים היא הבינה אני חנוך הייתי גדול בכח הת"ת והייתי יודע דעת עליון ומשיג חמשים שערי בינה והייתי גדול בין הספירות והייתי עומד על אנשי דור ההוא כי הייתי עומד בכח הו' וכמו שהו' זקופה הוא כן הייתי מלך על כל המלאכים ומעוטרת בת"ת ועברה השמיטה ההוא ובשמיטה הזו הורדתני ושמתני בדור הזה עם שסוי ובזוי כמו שהייתי גדול מכל המלאכים בכח כן עתה שימני למעלה מכולם וגדול עליהם לעשות דין ומשפט עליהם ואיש לא יעכב על ידי כי לכן הורדתני משם שהייתי אז לקחו האלהים ועשאו מלאך גדול וקדוש ועצום על כל המלאכים ונקרא שמו מט"ט בן ירד וזהו שרשם ורמז בתורה חנוך בן ירד שהמדות הנקראים בן הם הו' ומשך הו' הורידוהו למטה.

⁵⁴⁸ עיי' לקמן פרשת חיי שרה הערה 562.

המלאך הגואל וגו' בקרב הארץ⁵⁴⁹ והוא האדון אשר בו הרחמים ומפני שהוא האדון אמר לשון ממני⁵⁵⁰ ומפני שהוא הרחמים אמר אחרי הקרבן בי נשבעתי נאם ה' וכן תמצא שהזכיר קודם הקרבן אלהים יראה לו השה ואחרי הקרבן הזכיר ה' יראה והבטיחו במדת רחמים שיברך את זרעו ברבוי עצום והשגחה בלשון ברכה ומצאתי כפולה וידוע כי הוא רמז לכה לפנים מכח⁵⁵¹ כלשון שירה והלל והוא שאמר כי ברך אברכך והרבה ארבה ואמר ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים ואומר ויירש זרעך והתברכו בזרעך והזכיר בסוף (כב יח) עקב אשר שמעת בקולי וקולי הוא האלהים המצוה.

Section break

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁵⁴⁹ עי' לשון הפסוק: המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ.

ועי' זהר (ח"ג דף קפז ע"ב): מה כתיב לעילא ויברך את יוסף ויאמר ולא אשכחן ליה הכא ברכאן דהא לבתר בריך ליה דכתיב (בראשית מט כב) בן פורת יוסף אלא כיון דבריק לאלין נערים ליוסף בריך דהא לא יכלי לאתברכא אלא מגו יוסף ומגו דאיהו בטמירו ולא אתחזי לאתגלאה כתיב בטמירו ויקרא בהם שמי ושם אבותי (לכסאה עליה) מן האבות מתברכן ולא מאתר אחרא בקרב הארץ דא הוא כסויא לחפאה מה דאצטריך.

תרגום: מה כתוב למעלה "ויברך את יוסף ויאמר", ולא מצאנו לו כאן ברכות, שהרי אחר כך ברכו, שכתוב "בן פורת יוסף", אלא כיון שברך את הנערים הללו, ברך את יוסף, שהרי לא יכלו להתברך אלא בגלל יוסף, ומתוך שהוא נסתר ולא נראה בגלוי, כתוב בנסתר, "ויקרא בהם שמי ושם אבותי" (לכסות עליו) מן האבות מתברכים ולא ממקום אחר. "בקרב הארץ", זהו כסוי לכסות מה שצריך.

⁵⁵⁰ עי' לעיל הערה 517.

⁵⁵¹ עי' דברי רבינו שמות כ ג ולקמן פרשת יתרו הערה 1201.

פרשת חיי שרה.

(כג ב): וְתָמַת שָׂרָה בְקָרְיַת אַרְבַּע הוּא חֲבֵרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֵא אַבְרָהָם לְסֹפֵד לְשָׂרָה וּלְבִפְתָּהּ:

ע"ר' בחיי: הודיענו הכתוב כי הצדקת הזאת מתה בא"י ונקברה בא"י שהרי במיתתה כתיב היא חברון בארץ כנען ובקבורתה כתיב בסוף הפרשה ואחר כן קבר אברהם את שרה אשתו וגו' היא חברון בארץ כנען ובא ולמד על זכותה הגדול כי מיתתה וקבורתה היו במקום אשר שם עתיד להיות בית אלהים ושם שער השמים ויקרא הכתוב לחברון קרית ארבע על שם ארבע זוגות שנקברו שם איש ואשתו אדם וחווה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה או על ד' הגבורים אחימן ששי ותלמי ואביהם שהיו דרים שם או על שם שהיתה מחלק שבטו של יהודה שהיה הבן הרביעי.

ויתכן לומר עוד בשם קרית ארבע היא חברון היא נקראת חברון על שם שכל הקבור שם נפשו מתחברת למעלה בעיר אלהים עם ד' מהנות שכינה ולא לחנם המדוה אבות העולם אלא שמשם זכות הנשמות להתחבר לשרשן שהוא כסא הכבוד וזהו קרית ארבע היא חברון⁵⁵².

(כד א) וַאֲבָרְהָם זָקֵן בָּא בְיָמָיו וְה' בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בְּכָל:

ע"רמב"ן: אבל אחרים חדשו בפירוש הכתוב הזה ענין עמוק מאד ודרשו בזה סוד מסודות התורה ואמרו כי בכל תרמוזו על ענין גדול והוא שיש להקב"ה מדה תקרא כל⁵⁵³ מפני שהיא יסוד הכל ובה נאמר (ישעיה מד כד) אנכי ה' עושה כל⁵⁵⁴ והוא שנאמר (קהלת ה ח) ויתרון ארץ בכל⁵⁵⁵ הוא יאמר כי יתרון הארץ וטובה הגדולה השופע על כל באי עולם

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁵⁵² ע"י זהר (ח"א דף רמח ע"ב): רבי יהודה פתח וקרא ואמר (בראשית מט לג) ויכל יעקב לצוות את בניו וגו' ויכל יעקב לצוות את בניו לצוות לברך מבעי ליה אלא דפקיד לון לגבי שכינתא לאתקשרא בהדה תו דפקיד לון על עסקי מערתא דהיא קריבא לגן עדן דתמן הוא אדם הראשון קבור תא חזי ההוא אתר אקרי קרית ארבע מאי טעמא בגין דתמן אתקברו ארבע זוגות אדם וחווה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה הא קושיא הכא דתנינן אבהן אינון רתיכא קדישא ורתיכא לאו פחות מארבע ותנינן קב"ה אחבר למלאך דוד בהדייהו ואתעבידו רתיכא שלימתא דהא הוא דכתיב (תהלים קיח כב) אבן מאסו הבונים וגו' דדוד מלכא אתחבר למהוי רתיכא שלימתא בהדייהו. תרגום: רבי יהודה פתח פסוק ואמר "ויכל יעקב לצוות את בניו" וגו'. "ויכל יעקב לצוות את בניו" לצוות היה צריך [לכתוב] לברך. אלא שצוה אותם אל השכינה להתקשר אליה. עוד שצוה אותם על עסקי המערה שהיא קרובה לגן עדן ששם קבור אדם הראשון. בא וראה אותו מקום נקרא קרית ארבע. למה משום ששם נקברו ארבעה זוגות אדם וחווה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה. והרי יש כאן קושיא ששנינו האבות הם מרכבה קדושה ומרכבה לא פחות מארבעה ושנינו שהקדוש ברוך הוא חבר את דוד המלך עמהם ונעשו מרכבה שלימה זהו שכתוב "אבן מאסו הבונים" וגו' שדוד המלך התחבר להיות מרכבה שלימה עמהם.

⁵⁵³ ע"י זהר (ח"א יז ע"א) שיסוד נקראת כל.

⁵⁵⁴ ע"י זהר (לד ע"ב): צייר חוטמא ובה ויפח באפיו נשמת חיים למהוי חשיב בה בייחודא כמה דאיתמר אנכי ה' עושה כל דא שכינתא תתאה מניה יהיב בב"נ נפש השכלית למנדע מינה בכל עובדין דאורייתא דאינון פיקודין דאורייתא לההוא דאתקרי עושה כל.

תרגום: צייר את החוטם, ובה ויפח באפיו נשמת חיים, להיות חושב בה ביחוד, כמו שנאמר אנכי יהו"ה עושה כל, היא שכינה התחתונה, וממנה ניתנה באדם נפש השכלית, לדעת ממנה את כל המעשים של התורה, שהם מצות שבתורה, לזה הנקרא עושה הכל.

⁵⁵⁵ ע"י זהר (ח"א קכב ע"א): פתח ואמר (קהלת ה ח) ויתרון ארץ בכל היא מלך לשדה נעבד ויתרון ארץ בכל היא ודאי דהא מתמן נפקין רוחין ונשמתין ותועלתא לעלמא מלך לשדה נעבד מאן מלך דא קב"ה לשדה נעבד כד איהו אתתקן כדקא יאות ומלך דא (דא) מלך עלאה דאתחבר לשדה כד איהו נעבד מאן שדה דא שדה אשר ברכו יהו"ה דכתיב (בראשית כז כו) כריח שדה אשר ברכו יהו"ה דכד איהו (אתעבר) נעבד ואתתקן [ב]כל מה דאצטריך ליה כדקא יאות כדין מלך עלאה אתחבר עמיה תרגום: פתח ואמר, "ויתרון ארץ בכל היא מלך לשדה נעבד". "ויתרון ארץ בכל היא" ודאי, שהרי משם יוצאות הרוחות והנשמות ותועלת לעולם. "מלך לשדה נעבד", מי המלך, זה הקדוש ברוך הוא, "לשדה נעבד", כשהוא נתקן כראוי. "מלך", זה (זה) המלך העליון שמתחבר לשדה כשהוא נעבד. מי השדה, זה השדה אשר ברכו ה', שכתוב "כריח שדה אשר ברכו ה'", שכשהוא (נעשה) נעבד ונתקן

בעבור כי בכל היא והיא המדה השמינית מיי"ג מדות⁵⁵⁶ ומדה אחרת תקרא בת נאצלת ממנה⁵⁵⁷ ובה הוא מנהיג את הכל והיא בית דינו של הקדוש ברוך הוא הנרמז במלת וה' בכל מקום⁵⁵⁸ והיא שנקראת כלה⁵⁵⁹ בספר שיר השירים בעבור שהיא כלולה מן הכל והיא שחכמים מכנים שמה כנסת ישראל⁵⁶⁰ במקומות רבים בעבור שהיא כנוסת הכל והמדה הזאת היתה לאברהם כבת כי הוא איש החסד ויתנהג בזו ולכך אמרו אחרים כי אין הברכה הזאת שנתברך בכל רומות על שהוליד בת משרה אשתו או שלא הוליד אבל היא רומות ענין גדול שברך אותו במדה שהיא בתוך מדת הכל ולכן תקרא גם היא כל⁵⁶¹ כלשון כי שמי בקרב⁵⁶² (שמות כג כא) והנה הוא מבורך בשמים ובארץ ולכך אמר בה' אלהי השמים ואלהי הארץ.

והענין הזה נמצא לרבותינו רמוז בהגדות במקומות רבים כענין שאמרו במדרש חזית (שהש"ר פ"ג סי' כא) שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבי אליעזר ברבי יוסי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו (שה"ש ג יא) אמר לו הן אמר לו היאך אמר לו משל

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

בכל מה שצריך לו כראוי, אז המלך העליון מתחבר עמו. ועי' זהר (ח"ב קלד ע"ב): ומאן אתר נטלי ההוא רעותא דמאריהון לאמשכא ליה לגבייהו נטלין מאתר חד עלאה קדישא דמניה נפקין כל רעותין קדישין ומאן איהו כל איש דא צדיק דאתקרי כל כמה דאת אמר (קהלת ה ח) ויתרון ארץ בכל היא (תהלים קיט קכח) על כן כל פקודי כל ישרתי איש כמה דאת אמר (בראשית ו ט) איש צדיק דא איהו צדיק מאריה דביתא דרעותיה תדיר לגבי מטרוניתא כבעלה דרחים לאתתיה תדיר ידבנו לבו איהו רחים לה ולבו דאיהי מטרוניתא דיליה ידבנו לאתדבקה ביה.

תרגום: ומאזה מקום נוטלים אותו רצון רבונם למשך אותו אליהם הם נוטלים ממקום אחד עליון וקדוש שממנו יוצאים כל הרצונות הקדושים ומי הוא כל איש זה צדיק שנקרא כל כמו שנאמר (קהלת ה ח) ויתרון ארץ בכל היא (תהלים קיט) על כן כל פקודי כל ישרתי איש כמו שנאמר איש צדיק (כל איש) בעל הבית שרצונו תמיד למלכה כמו בעל שאוהב את אשתו תמיד ידבנו לבו הוא אוהב אותה ולבו שהיא המלכה שלו ידבנו להדבק בה.
⁵⁵⁶ נוצר חסד ועי' מב"ש כח ע"ב.

⁵⁵⁷ עי' תז"ח (מב ע"ב): וביומא תליתאה תרין זמנין טוב חד דיומא תנינא דבראשית וחד דיומא תליתאה ואנון (דברי הימים א' כט) הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל דאיהו צדיק והאי בת איהי שכינתא תתאה מלכות הקדש עשיראה לט' ושביעאה לשית ורביעאה לתלת אבהן ותמינאה לז' חג שמיני עצרת.

תרגום: וביום השלישי פעמים כי טוב אחד של היום השני של בראשית ואחד של היום השלישי והם הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל שהוא הצדיק והבת הזו היא השכינה התחתונה מלכות הקדש העשירית לתשעה והשביעית לששה והרביעית לשלשת האבות ושמינית לשבעה חג שמיני עצרת.

⁵⁵⁸ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 148.

⁵⁵⁹ עי' זהר (ח"ג רנה ע"א): שבע ביום הללתיך ואיהי מלכות כלה כלילא משבע ספירן.

תרגום: "שבע ביום הללתיך" והיא מלכות כלה כלולה משבע ספירות.

⁵⁶⁰ עי' זהר ח"א א ע"א.

⁵⁶¹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 7.

⁵⁶² עי' זהר (ח"א קכז ע"ב): ואימא לך מלה דעתיה דמאריה דמתניתא הוה בהאי מה כתיב ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו וילך אמר ליה רבי זכינא לפסוקא דא אבל וכל טוב אדניו בידו מהו אמר ליה הוא שמה דמאריה דאזיל גביה לאעלא ליה ולאנהגא (ולאגנא) ליה אמר דא ודאי הוא כי שמי בקרב (שמות כג כא) תנן אמר רבי אבהו תא חזי מאן דידע שמה על בורייה ידע דהוא ושמה חד הוא קודשא בריך הוא ושמה חד דכתיב יהוה אחד וגו' (זכריה יד ט) (כלהו) כלומר השם והוא אחד.

תרגום: ואומר לך דבר דעתו של בעל המשנה היתה בזה. מה כתוב "ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו וילך". אמר לו רבי זכיתי לפסוק הזה אבל "וכל טוב אדניו בידו" מהו. אמר לו הוא שמו של רבו שהלך אליו להכניסו ולהנהיג (ולהגן) אותו. אמר זהו ודאי "כי שמי בקרב". שנינו אמר רבי אבהו בא וראה מי שידוע את שמו על בוריו יודע שהוא ושמו אחד הקדוש ברוך הוא ושמו אחד שכתוב "ה' אחד" וגו'. (כלם) כלומר השם והוא אחד.

דהיינו שכינה. וכן הוא בזו"ח יז ע"א. ודלא כדברי הש"ס בסנהדרין לח ע"ב ש"שמי בקרב" הוא כינוי למט"ט. ועי' מש"כ רבינו שמות כג כ. ועי' רבינו בחיי על בראשית (כב יג) ז"ל ומה שהזכירו כאן מלאך כלומר מלאך שבקרב השם והוא שנאמר עליו כי שמי בקרב. דהיינו שכינה.

למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה יותר מדאי והיה קורא אותה בתי לא זו מחבבה עד שקרא אותה אחותי ולא זו מחבבה עד שקרא אותה אמי⁵⁶³ כך בתחילה חבב הקדוש ברוך הוא את ישראל וקראן בתי הדא הוא דכתיב (תהלים מה יא) שמעי בת וראי ולא זו מחבבן עד שקראן אחותי שנאמר (שה"ש ה ב) פתחי לי אחותי רעיתי ולא זו מחבבן עד שקראן אמי שנאמר (ישעיה נא ד) הקשיבו אלי עמי ולאומי לאמי כתיב עמד רבי שמעון בן יוחאי ונשקן על ראשו אמר לו אילו לא באתי אלא לשמוע זה הדבר מפיד די.

ומבואר זה במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר אות כב) אמרו בפסוק אנכי ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי (ישעיה מד כד) אני כשנטעתי אילן זה להשתעשע בו כל העולם ורקעתי בו הכל וקראתי שמו כל שהכל תלוי בו והכל ממנו יוצא והכל צריכין לו ובו צופין ולו מחכים ומשם פורחים נשמות לבדי הייתי כשעשיתי אותו ולא יגדל עליו מלאך לאמר אני קדמתי לך גם בעת שרקעתי ארצי שבה נטעתי ושרשתי אילן זה ושמחתים ביחד ושמחתי בהם מי אתי שגליתני לו סודי זה עד כאן.

ועוד שם מבואר מאי ברוגז רחם תזכור (חבקוק ג ב) אמר בעת שחטאו לך בניך ותכעם עליהם רחם תזכור ומאי רחם תזכור זכור אותו שאמר ארחמך ה' חוקי (תהלים יח ב) ונתת לו המדה הזאת שהיא שכינתן של ישראל וזכור בנו שירשה ונתת לו המדה הזאת שהיא שכינתו של ישראל דכתיב (מ"א ה כו) וה' נתן חכמה לשלמה⁵⁶⁴ וזכור אביהם אברהם דכתיב זרע אברהם אוהבי (ישעיה מא ח) ובקרב שנים תודיע (חבקוק ג ב) ומהיכן היתה בת לאברהם הן דכתיב וה' ברך את אברהם בכל וכתוב (ישעיה מג ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו והיא ברכה היתה בתו או לא היתה אלא אמו הן בתו היתה משל לאדון שהיה לו עבד שלם תמים לפניו ונסהו בכמה נסיונות ועמד בכולן אמר האדון מה אתן לעבד זה או מה אעשה לו אלא אצונו לאחי הגדול ליעצו ולשמרו ולכבדו חזר העבד עם אחיו הגדול ולמד מדותיו אהבו האח וקראו אוהבי דכתיב זרע אברהם אוהבי אמר מה אתן לו או מה אעשה לו הנה כלי נאה עשיתי ובו מרגליות נאות ואין כמותן והם סגולת מלכים אתננה לו ויזכה במקומי הדא הוא דכתיב וה' ברך את אברהם בכל עד כאן.

ואם תבין מה שכתבתי תדע מאמר הנשים הארורות שאמרו ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל (ירמיה מד יח) ולמה נכתבה המלה חסרת האלף⁵⁶⁵ ותשכיל דברים רבים סתומים בתורה ומקרא ואילו ידע זה המתהדר בסודותיו תאלמנה שפתיו מהלעיג על דברי רבותינו ולכן כתבתי זה לסכור פי הדוברים על הצדיקים עתק.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה באור הענין שזכה אברהם ע"ה והשיג המדה ששמה כל אשר

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁵⁶³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 20.

⁵⁶⁴ זהר (ח"א דף קנ ע"א): כתיב (מ"א ג ה) נראה יהו"ה אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתן לך ואי תימא הכא בחלום וכי מה רשו אית ליה לחלום בהאי אלא הכא אתכליל דרגא בדרגא דרגא עלאה בדרגא תתאה בגין דעד כען שלמה לא הוה שלים כיון דאשתלים כתיב (מלכים א' ה כו) ויהו"ה נתן חכמה לשלמה וכתוב (שם י) ותרב חכמת שלמה דקיימא סיהרא באשלמותא ובי מקדשא יתבני וכדין הוה חמי שלמה עינא בעינא חכמתא ולא אצטריך לחלמא.

תרגום: כתוב "נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתן לך". ואם תאמר כאן בחלום וכי איזו רשות יש לחלום בזה. אלא כאן נכללת דרגא בדרגא הדרגה העליונה עם הדרגה התחתונה משום שעד עכשיו שלמה לא היה שלם כיון שנשלם כתוב "וה' נתן חכמה לשלמה" וכתוב "ותרב חכמת שלמה" שעמדה הלבנה בשלמותה ובית המקדש נבנה ואז היה רואה שלמה את החכמה עין בעין ולא הצטרך לחלום. היינו מלכות בזיווג.

⁵⁶⁵ עי' ספר הפליאה (עמוד תקצח): וגם הקיצוץ הוא שאמרו ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל ומלת למלאכת הוא חסר א' כזה למלכת ונקרא בא' לרמז לך שהיו משתדלים בכשפים למערכת השמים והיו מקטרים להם וכתוב חסר א' לרמז לעטרה שהיא מלכות שמים והנה קיצו דמשמע מדבריהם קודם כשופם היו משתדלין בה לבדה והיו מכוונים לה לבדה והנה כוונתם ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים שהיא העטרה חסרנו כל ומלת כל רומז אליה שגם היא נקראת כל וחסרנו ממנה.

כל המתברך בה מתברך בשמים ובארץ ומוזה אמרו אחרים בת היתה לו⁵⁶⁶ כלומר מדה היתה לו מלשון (מלכים א' ז כ) אלפים בת יכיל ואמרו ובכל שמה מפני שהיא בתוך מדת הכל נאצלת מן המדה ששמה כל והנאצלת הזאת תקרא בת והיא בית דינו של הקדוש ברוך הוא ולכך אמר וה' ברוך ולא אמר ויברך ה' והבן הכלל הזה כי הענין נסתר והרמב"ן ז"ל גלהו בפירושו והרחיב בו הבאור יותר מדאי.

(כד טו) ויהי הוא מְרַם קְלָה לְדַבֵּר וְהִנֵּה רִבְקָה יִצְאֵת אֲשֶׁר יִלְדָה לְבִתּוֹאֵל בֶּן מִלְכָּה אִשְׁתּוֹ נְחוּר אֲחִי אַבְרָהָם וְכִדָּה עַל שְׂכָמָה:

עיי' ר' בחיי: יש להתבונן בתוספת מלת הוא כי היה הכתוב ראוי לומר ויהי ככלותו לדבר אבל מלת הוא שמו של הקדוש ברוך הוא⁵⁶⁷ וכן (תהלים ק ג) הוא עשנו ולו אנחנו (במדבר יח כג) ועבד הלוי הוא נרמז בלשון הוא כי היה עמו סיוע אלהים בשליחות ההוא עיי' המלאך שהתפלל עליו אברהם הוא ישלח מלאכו לפניך ורמזו לך הכתוב כי המלאך קדם לפניו⁵⁶⁸ ועד שלא הספיק לגמור את הדבר כבר היה שם המלאך על עין המים להזמין לו את רבקה הוא שאמר והנה רבקה יוצאת כי מלת והנה לשון זמון הוא ומיד וירץ העבד לקראתה ממה שראה שעלו המים לקראתה כמו שדרשו רז"ל (ב"ר פ"ס סי' ו) ואז התבונן העבד ממה שדבר לו אברהם כי מלאך הש"י עמו וכן ספר הוא לבני הבית שאמר לו אברהם הוא ישלח מלאכו אתך והצליח דרכך מפני זה תמצא כי מן העת הזאת שהוברר לו כי המלאך עמו הוא נקרא בפרשה איש כי עד עתה קראו בשם עבד וישם העבד ויקח העבד וירץ העבד מכאן ואילך נקרא איש על שם המלאך שהיה עמו שנקרא איש⁵⁶⁹ וכענין שכתוב (דניאל ט כא) והאיש גבריאל (בראשית לו יז) ויאמר האיש נסעו מזה על דעת רז"ל וע"כ יקראנו על שם המלאך ההולך עמו והתחיל לומר והאיש משתאה כלומר מתעכב ושוהא בשבילה כי היה מתכוון ומתבונן בענין המלאך שהובטח עליו מתוך שהיה רואה הצלחת המעשים ומוזה יזכירנו הכתוב בשם האיש ויקח האיש ויקוד האיש כה דבר אלי האיש ויבא האיש הביתה וכאשר הרשו אותו לבן ובתואל לקחת את רבקה ואמרו הנה רבקה לפניך קח ולך שהוא גמר השליחות והתימת הצלחת הדרך חזר העבד לקדמותו והזכירו הכתוב בלשון עבד כמבראשונה הוא שאמר ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ויקח העבד את רבקה וילך ותאמר אל העבד ויאמר העבד ויספר העבד ליצחק ואין להקשות מן התלמי עם האיש הזה כי אינו דברי התורה רק דברי אחיה ואמה ולא יתכן להם לומר התלמי עם העבד הזה שאינו דרך מוסר ואין כבודה בכך ומה שכתוב ותלכנה אחרי האיש והם דברי תורה זה היה לכבוד רבקה שאין לומר ותלכנה אחרי העבד כי התורה חששה לכבוד רבקה ונערוותיה או אפשר עוד לומר כי האיש משתאה לה רמז למלאך שהיה מתעכב ושוהא על עין המים בשבילה ומשם ואילך קרא העבד בשם האיש ומה שיחזק לך הענין הוא אמרו בסוף הפרשה ותלכנה אחרי האיש ויקח העבד את רבקה וילך באר כי האיש והעבד ענינים חלוקים זה מזה.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁵⁶⁶ עיי' זהר (ח"א דף ריט ע"א): תניא אמר רבי יצחק כתיב (תהלים קיג ט) אם הבנים שמחה הללויה אימא ידיעא הבנים מאן אינון אמר רבי שמעון הא תנינן תרין בנין אית לקב"ה חד דכר וחד נוקבא דכר יהביה ליעקב דכתיב (שמות ד כב) בני בכורי ישראל וכתוב (ישעיה מט ג) ישראל אשר בך אתפאר בת יהבה לאברהם דכתיב (בראשית כד א) ויהי"ה בך את אברהם בכל בת היתה לו לאברהם ובכל שמה.

תרגום: למדנו אמר רבי יצחק כתוב "אם הבנים שמחה הללויה". האם הידועה. הבנים מי הם. אמר רבי שמעון הרי שנינו שיש שני בניו לקדוש ברוך הוא אחד זכר ואחד נקבה. הזכר נתן אותנו ליעקב שכתוב "בני בכורי ישראל" וכתוב "ישראל אשר בך אתפאר". בת נתן לאברהם שכתוב "ויהי בך את אברהם בכל" בת היתה לו לאברהם ו"בכל" שמה.

⁵⁶⁷ עיי' לקמן פרשת שמות לך הערה 823.

⁵⁶⁸ עיי' לעיל פרשת וירא הערה 547.

⁵⁶⁹ עיי' זהר (ח"א דף קכח ע"ב): אמר רבי יצחק גבריאל מוליד אותם לארץ ישראל מנא לן דכתיב (בראשית כד נח) התלמי עם האיש הזה וכתוב התם (דניאל ט כא) והאיש גבריאל.

(כד טז): והנער טבת מראה מאד בתולה ואיש לא ידעה ותרד העינה ותמלא כדה ותעל: ע"י ר' בחיי: ויש לך להשכיל כי נרשמה בכאן המלה הזאת הראשונה של שם בן ע"ב⁵⁷⁰ הפועל במים הנמשך מכ"ו ומכח זה עלו המים לקראתה והיה סימן לבניה להקרע להם הים ושיעלה הבאר לקראתם מכחו כי קריעת הים ומים מן הצור ע"י מטה משה היה שבו היה חקוק שם ע"ב אותיות.

(כד יט): ותכל להשקתו ותאמר גם לגמליך אשאב עד אם פלו לשתות: ע"י ר' בחיי: הגבורה הזאת לרבקה לשאוב לכל גמליו לא היה בחוק האפשרות כי אם בסיוע אלהי וכ"ש לפי דעת המדרש (סדר עולם פרק א) שהיתה בת ג' שנים אבל היה הענין מכלל ההצלחה שהבטיחו אברהם הוא ישלח מלאכו אתך והצליח דרכך וע"כ תמצא שנרמז בכתוב הזה השם הגדול הוא שם הגבורה⁵⁷¹ ובאר עוד כי משפט הגימל להיות דגושה⁵⁷² ואל"ף רשומה במלת ותאמר והבן זה.

(כד כב): ויהי כפאשר פלו הגמלים לשתות ויקח האיש נזם זהב פקע משקלו ושני צמידים על ידיו עשרה זהב משקלם: ע"י ר' בחיי: והנה כל המאורעות האלה לרבקה הכל סימן לבניה והמקרים שאירעו לעבד בהצלחת הדרך דוגמת המקרים שאירעו לבניה בדרך המדבר כשם שהיה מלאך עמו בדרך מכה תפלתו של אברהם שאמר הוא ישלח מלאכו לפניך כך מציינו בניה בדרך המדבר (שמות כג ב) הנה אנכי שולח מלאך לפניך ולפי שהיה המלאך המיוחד שבנפרדים⁵⁷³ לכך אמר מלאכו כלומר המיוחד לו והוא השר האחד הנאצל ממדתו של אברהם וזהו (שם כג) כי ילך מלאכי אברהם קראו בכאן מלאכו והקב"ה קראו מלאכי.

(כד ג): ויען לבן ובתואל ויאמרו מה יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב: ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה בת פלוני לפלוני ואפילו מעבר לים בת היא היו"ד פלוני הוא

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי א

⁵⁷⁰ ע"י זהר (ח"א קח ע"ב) שהשם הראשון היא וה"ו, וזה ר"ת של ותרד העינה ותמלא.
⁵⁷¹ ע"י של"ה (בראשית - פרשת חיי שרה תורה אור ה) שהשם אגל"א מרומז בר"ת תאמר גם לגמלך אשאב.

וע"י זהר חדש (מב ע"א): מחיה אית ביה מ"ט תיבין ברזא דחמשין תרעין חסר חד ואית ביה שמה רזא דגבורות ה' ואיהו את"ה גבו"ר לעול"ם אדנ"י ורזא דיליה אגל"א וברזא אחרא יגל"א וכולא רזא חדא מן גבורתא דברכאן "יהודה אתה יודוך" גור אריה יהודה "לא יסור שבט מיהודה" אסורי לגפן עירה ברא איתער יהודה בגבורתא קדישא ודא איהי ברכתא שמאלא [הדגשות האותיות בא מספר שושן סודות].

תרגום: במחיה יש ארבעים ותשע תבות בסוד חמשים שערים חסר אחד ויש בו שם הסוד של גבורות ה' והוא את"ה גבו"ר לעול"ם אדנ"י והסוד שלו אגל"א ובסוד אחר יגל"א והכל סוד אחד מן הגבורה של הברכות (בראשית מט) "יהודה אתה יודוך" גור אריה יהודה "לא יסור שבט מיהודה" אסורי לגפן עירה בזה התעורר יהודה בגבורה קדושה וזו היא ברכת השמאל.

וע"י ע"ח שער ז"א פרק ד: ד"ל אותיות והוא ג"כ חילוף שם אה"ה בוכ"ו שבמלכות כנודע ועולה ד"ל והוא ג"כ שם אגל"א שבמל' כי ג' שמות אלו מורים על המל' בהיותם פ"פ עם ז"א כמבואר בברכת אבות ובאתה גבור.

⁵⁷² ע"י ס"י (פ"ד מ"א): שבע כפולות בג"ד כפר"ת מתנהגות בשתי לשונות ב"ב ג"ג ד"ד כ"כ פ"פ ר"ר ת"ת תבנית רך וקשה גבור וחלש.

ועיי"ש בגר"א ד"ה שבע כפולות כו' - ר"ל דגש ורפה וכו' והן בשבע תחתונות שאמ"ש בג"ר שהן רחמים וז"ת בחו"ג כידוע. תבנית רך וקשה כו' - רך רפה דגש קשה.

וע"י פת"ש עקודים ו' - שאם הדין גובר אז האור בא בסיתום וקימוץ בסוד נקודה לבד ואם הם בסוד החסד אז האור מתפשט בסוד קו על האות שהוא הרפה.

⁵⁷³ ע"י הערה פרשת וירא 547.

הוי"ו לפלוני הוא האל"ף שהוא מעבר לים החכמה⁵⁷⁴ והכל דבק ומיוחד ולכך לא אמרו פלוני ישא פלונית או פלונית תנשא לפלוני כי רצו להקדים הנקבה ולהזכיר אביה ובעלה וזה לשון גן בעדן מקדם⁵⁷⁵ ונטיעה זאת קודם יצירת העולם היתה והמשכיל יבין.

(כד סב): ויצחק בא מבוא באר לחי ראי והוא יושב בארץ הנגב:
 עי' ר' בחיי: ויתכן לומר כי ירמוז למדה הנקראת כנסת ישראל המכוון כנגד הר המוריה
 יאמר ויצחק בא מבוא כלומר מכנסת ישראל הוא הבאר האמור לחי עולמים⁵⁷⁶ שיראה
 אותו כלומר שישפיע בו ורמוז הכתוב כי בעוד שהיה יצחק יושב בארץ הנגב היתה מחשבתו
 משוטטת בכנסת ישראל ומושכת ממדתו ובא משם וזהו לשון עם באר לחי ראי ולא אמר
 בבאר.

(כד סג): ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה לשוח בשדה המתפלל לשם המיוחד⁵⁷⁷ הוא מזכיר הכנוי⁵⁷⁸
 ומתוך הכנוי מוצאו וזהו לשון לשוח בשדה⁵⁷⁹ וכן (בראשית כח יא) ויפגע במקום⁵⁸⁰ כי
 השיחה בשדה הפגיעה במקום וזהו לשון (ירמיה ז טז) ואל תפגע בי (איוב כא טו) ומה נועיל
 כי נפגע בו וכל הפעולות מיוחסות אל הכינוי ומוציא אל הפועל בכח השם המיוחד וז"ש
 ירמיה (ירמיה ח יד) כי ה' אלהינו הדמנו וישקנו מי ראש כי חטאנו לה' לו לא נאמר אלא
 לה' והבן זה.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁵⁷⁴ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 61 שאל"ף היא כתר.
⁵⁷⁵ עי' תיקור"ז (צט ע"ב): פתח רבי שמעון ואמר ויטע ה' אלה"ם גן בעדן מקדם וישם שם את האדם
 אשר יצר ויטע ה' אלה"ם גן דא שכינתא בעדן דא אימא עלאה מקדם אבא עלאה וישם שם את
 האדם אשר יצר דא עמודא דאמצעיתא.
 תרגום: פתח רבי שמעון ואמר ויטע יהו"ה אלה"ם גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר
 ויטע יהו"ה אלה"ם גן זו השכינה בעדן זו האם העליונה מקדם האב העליון וישם שם את האדם
 אשר יצר זה העמוד האמצעי.
⁵⁷⁶ עי' זהר (ח"א דף קלה ע"ב): ואוקומוה וישב יצחק עם באר לחי ראי מאי לחי ראי אלא דאתחבר
 בה בשכינתא וכו' דא יצחק היינו דכתיב וישב יצחק עם באר לחי ראי ומאי באר דא שכינתא לחי
 דא חי העולמים צדיק חי העולמים ולית לאפרשא לון חי הוא בתרי עלמין חי לעילא דאיהו עלמא
 עלאה.

תרגום: @@@@

⁵⁷⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

⁵⁷⁸ עי' לעיל פרשת וירא הערה 481.

⁵⁷⁹ עי' זהר (ח"ב לט ע"ב): אלא תרין מלין אינון וכלא הוא חד דכתיב (בראשית כד סג) ויצא יצחק
 לשוח בשדה לפנות ערב וכי לא הוה ליה ביתא או מקום אחר להתפלל אלא אותו השדה היה אשר
 קנה אברהם סמוך למערה דכתיב (שם מט ל) השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת ובשעתא דהוה
 יצחק עאל גביה חמא שכינתא עליה וסליק ריחין עלאין קדישין ובגיני כך הוה מצלי תמן וקבעיה
 לצלותיה.

תרגום: אלא שני דברים הם והכל הוא אחד שכתוב ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וכי לא
 היה לו בית או מקום אחר להתפלל אלא אותו השדה היה אשר קנה אברהם סמוך למערה שכתוב
 השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת ובשעה שהיה יצחק נכנס אליו ראה שכינה עליו והעלה ריחות
 עליונים קדושים ומשום כך היה מתפלל שם וקבעו לתפלתו.

⁵⁸⁰ עי' זהר (ח"א מט ע"א): בקדמיתא ויביאה אל האדם דעד הכא אית לאבא ולאמא למעבד לבתר
 איהו ייתי לגבה וכל ביתא דילה הוא ויטול רשות מינה ועל דא אתערנא דכתיב (שם כח יא) ויפגע
 במקום וילן שם דנטיל רשו בקדמיתא מכאן אוליפנא דמאן דמתחבר באנתתיה בעי למפגע לה
 ולבסמא לה במלין ואי לאו לא יבית לגבה בגין דיהא רעותא דלהון כחדא בדלא אניסו.

תרגום: בהתחלה "ויבאה אל האדם", שעד כאן יש לאבא ולאמא לעשות, אחר כך הוא יבא אליה,
 וכל הבית שלה הוא, ויטול רשות ממנה. ועל זה הערנו שכתוב "ויפגע במקום וילן שם", שנטל רשות
 בהתחלה. מכאן למדנו, שמי שמתחבר באשתו, צריך לפייס אותה ולשמח אותה בדברים. ואם לא,
 שלא ילון אצלה, כדי שיהיה רצון שלהם כאחד בלא אונס.

(כה ח) ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבוע ויאסף אל עמיו:
 עי' ר' בחיי: ויאסף אל עמיו מפני שהמיתה היא פירוד ההרכבה ובהפרדה כבוד הנפש
 נאסף אל עמיו ע"כ אמר ויאסף והוא חוזר אל הכבוד כי הנפש נקראת כבוד⁵⁸¹ לפי שהיא
 הצובה מכסא הכבוד ושרשה שהיא עתידה לשוב שם הוא כסא הכבוד וזהו (תהלים ל יג)
 למען יזמרך כבוד ולא ידום וזהו (ישעיה נח ח) כבוד ה' יאספך כי כבוד השם נאסף שם
 והזכיר לשון עמיו כלשון האמור בנפש (שמות לא יד) מקרב עמיה כי שאר הנפשות שלא
 חטאו המה עמה ומשפחתה וכן בכאן והזכיר בו לשון גויעה ואין גויעה אלא בצדיקים והקשו
 בגמרא (ב"ב טז ע"ב) והא דור המבול נאמר בו גויעה דכתיב (בראשית ז כא) ויגוע כל בשר
 הרומש על הארץ וכתיב כל אשר בארץ יגוע ומתריץ גויעה ואסיפה קאמרינן.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁵⁸¹ עי' לעיל פרשת נח הערה 381.

עי' תז"ח (טו ע"ד): מכאן ואילך סתרי אורייתא וטעמי אורייתא קום בוצינא קדישא אפתח מלין
 קמי שכינתא לנחתא נביעו לגבה ממשחא קדישא דאתמר בה (שמות כז) שמן זית זך כתית למאור
 להעלות נר תמיד דאיהי שכינתא דאתמר בה (משלי כו) נר ה' נשמת אדם בגינה אתמר אש תמיד
 תוקד על המזבח לא תכבה והכי לא תכבה נשמתה דמאן דיתעסק בה תמיד אל תתנו דומי לקודשא
 בריך הוא עד דיתער לגבה דשרגא לית שכיבו לגבה הדא הוא דכתיב למען יזמרך כבוד ולא ידם
 דאיהי כבוד דילה יקרא דילה יקרה היא מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה
 תרגום: מכאן ואילך סתרי תורה וטעמי תורה קום המנורה הקדושה פתח דברים לפני השכינה
 להוריד אליה נביעה משמן קדוש שנאמר בו (שמות כז) שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד
 שהיא השכינה שנאמר בה (משלי כ) נר ה' נשמת אדם בגללה נאמר אש תמיד תוקד על המזבח לא
 תכבה וכך לא תכבה נשמתו של מי שיתעסק בה תמיד אל תתנו דמי לקדוש ברוך הוא עד שיתעורר
 אליה שהנר לא שוכך אצלו זהו שכתוב למען יזמרך כבוד ולא ידם שהיא כבודו יקרה היא מפנינים
 וכל חפצים לא ישוו בה.

עי' זהר (ח"ב נט ע"א): אבל ההיא מלה דאיהי פולחנא דמריה דא סליק (אקרי) לעילא מן שמשא
 ואתעביד מניה הבל קדישא ודא הוא זרעא דזרע בר נש בההוא עלמא ומה שמיה צדקה דכתיב (הושע
 י יב) זרעו לכם לצדקה האי מדבר ליה לבר נש כד תפוק נשמתיה מיניה וסלקא לה באתרא דכבוד
 דלעילא אשתכח לאתצררא בצרורא דחיי הדא הוא דכתיב (ישעיה נח ח) והלך לפניך צדקך בגין
 לדברא לך לסלקא לך (מן אתר) לאתר דאקרי כבוד יהו"ה דכתיב (שם) כבוד יהו"ה יאספך.

תרגום: אבל אותו דבר שהוא עבודת רבונו זה עולה (נקרא) למעלה מן השמש ונעשה ממנו הבל
 קדוש וזהו הזרע שזרע האדם באותו עולם ומה שמו צדקה שכתוב זרעו לכם לצדקה. זהו מה שמנהיג
 את האדם כשתצא ממנו נשמתו ועולה לה למקום של כבוד שלמעלה נמצא להצרר בצרור החיים
 זהו שכתוב והלך לפניך צדקך כדי להנהיג אותך להעלות אותך (ממקום) למקום שנקרא כבוד ה'
 שכתוב כבוד ה' יאספך.

פרשת תולדות.

(כה כא) ויעתר יצחק לה' לנבא אשתו כי עקרה הוא ויעתר לו ה' ונתהר רבקה אשתו: עי' ר' בחיי: הכתוב היה ראוי להקדים ולומר ותהי רבקה עקרה ואח"כ ויעתר יצחק לה' כי עקרה היא ומה שהקדים התפלה יתכן לומר שהקדים העיקר ולמדנו שאין הכונה שתהיה העקרות סבת התפלה שא"כ הסבה עיקר והתפלה מפל לה אבל הכונה לשון הכתוב כי התפלה סבת העקרות ולומר לך שלא נתעקרה אלא כדי שיתפללו שניהם על הדבר לפיכך הקדים התפלה שהיא העיקר והסבה הראשונה שבשבילה בא העקרות לרבקה אמנו וזהו שדרשו ז"ל (שיר השירים רבה פ"ב ס' ל"ד) מפני מה נתעקרו האמהות מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים ומכאן יש ללמוד עוד כח התפלה שהיא גדולה מאד ואפילו לשנות הטבע ומטעם זה הזכיר לשון ויעתר ולא אמר ויתפלל או ויצעק ושאר הלשונות כי הוא מלשון עתר וכן הבינו ז"ל הוא שאמרו בפ"ק דסוכה למה נמשלה תפלתן של צדיקים לעתר מה עתר זה מהפך הגורן הוזה ממקום למקום כך תפלתן של צדיקים מהפכת דעתו של הקדוש ברוך הוא ממדת אכזריות למדת רחמנות באורו מה העתר מהפך את התבואה ממטה למעלה ואח"כ מפלת ממעלה למטה כך הצדיק בתפלתו מחשבתו משוטטת ועולה ממטה למעלה ואח"כ ממשיך ומוריד השפע ממעלה למטה⁵⁸² וכן פירשוהו עוד מלשון רבוי תפלה מענין (יחזקאל ה' יא) ועתר ענן הקטרת עולה ועוד מלשון מחתרת וכענין שדרשו במנשה (סנהדרין ק"ג ע"א).

ודע כי ארבע האמהות שלש מהן היו עקרות שרה הוא שכתוב (בראשית י"א ל) ותהי שרי עקרה רבקה דכתיב בה כי עקרה היא רחל שנאמר (שם כ"ט ל"א) ורחל עקרה. וע"ד הפשט יש לתת טעם לעקרות האמהות שרה היתה עקרה לשתי סבות האחת כדי שיצא ישמעאל מאברהם שנאמר (שם ט"ז ב) הנה נא עצרני ה' מלדת בא נא אל שפחתי השנית כדי לשנות שמה ולמה הוצרך שנוי שמה כדי להורות אמונה נאמנה כי כשנברא העולם בה"א⁵⁸³ כך בטל כח המזל בה"א⁵⁸⁴ ולמדנו שהאדון שסדר מערכת הכוכבים הוא המנצח והמבטלה ברצונו ואין זולתו ורבקה ג"כ ידוע כי יצחק בן מ' שנה היה כשלקחה וכשהוליד ליעקב ועשו היה בן ס' שנה וא"כ כ' שנה שהתה עמו שלא ילדה וזה טעם עקרותה כדי שלא יצא עשו לתרבות רעה בחיי אברהם שכבר הבטיחו הקדוש ברוך הוא וא"ל (שם ט"ז) ואתה תבא אל אבותיך בשלום ועשה ישמעאל תשובה בימיו וביום שנפטר אברהם בו ביום יצא עשו לתרבות רעה וזה הנזיד שעשה יעקב והטעם ברחל כדי שתהא סבה לבלהה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁵⁸² עי' שמות ג ט ודברי רבינו שם.

⁵⁸³ עי' לקמן פרשת שמות הערה 824.

⁵⁸⁴ עי' זהר (ח"ג רטז ע"ב): ת"ח כל בריין דעלמא קודם דאתייהבת אורייתא לישראל הוּו תליין במזלא ואפילו בני חיי ומזוני אבל בתר דאתייהבת אורייתא לישראל אפיק לון מחיובא דככביא ומזליו דא אוליפנא מאברהם בגין דהוּו עתידין בנוי לקבלא ה' מאברהם דאיהי חמשה חומשי תורה דאתמר בה אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם אמר לאברהם בגין האי ה' דאתוסף בשמך השמים תחתך וכל ככביא ומזלי דנהירין בה' ולא עוד אלא דאתמר בה ה"א לכם זרע וזרעתם בה"א כי ביצחק יקרא לך זרע ובג"ד כל המשתדל באורייתא בטיל מניה חיובא דככביא ומזלי אי אוליף לה כדי לקיימא פקודהא ואם לאו כאלו לא אשתדל בה ולא בטיל מניה חיובא דככביא ומזלי כ"ש עמי הארץ דאינון אתמתלן לבעירן דאוקמוה ארור שוכב עם כל בהמה דלא אתבטלון מנהון חיובא דככבי' ומזלי.

תרגום: בא וראה כל בריות העולם קודם שנתנה התורה לישראל היו תלויים במזל ואפילו בנים חיים ומזונות אבל אחר שנתנה תורה לישראל הוציא אותם מחיוב כוכבים ומזלות וזה למדנו מאברהם משום שהיו בניו עתידים לקבל ה' של אברהם שהיא חמשה חומשי תורה שנאמר בה "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם" בה' בראם. אמר לאברהם בגלל הה' הזו שנוספה לשמך השמים תחתך וכל הכוכבים והמזלות שמאירים בה' ולא עוד אלא שנאמר בה ה"א לכם זרע וזרעתם בה"א כי ביצחק יקרא לך זרע". ומשום זה כל העוסק בתורה בטל ממנו חיוב כוכבים ומזלות אם לומד אותה כדי לקיים מצוותיה ואם לאו כאלו לא עסק בה ולא בטל ממנו חיוב כוכבים ומזלות. כל שכן עמי הארץ שנמשלו לבהמות שבארו עליהם "ארור שוכב עם כל בהמה" שלא התבטלו מהם חיוב של כוכבים ומזלות.

ולזלפה שיצאו מהן דין ונפתלי גר ואשר.

(כה כז): ויגדלו הנערים ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם ישב אהלים: עי' ר' בחיי: ועוד יש להתבונן שהיה ראוי לומר יעקב איש אמת כיון שמדתו אמת ממה שאמר הנביא (מיכה ז כ) תתן אמת ליעקב אבל הוסיף באור במלת תם⁵⁸⁵ שהיא רומזת על מדת אמת ורומזת עוד שהוא המכריע מלשון תיומת שהוא אמצעית בין העלין לימין ולשמאל⁵⁸⁶ וכבר ידעת כי מספר יעקב עם ד' אותיות עולה קו"ף וא"ר עקיבא קו"ף זה הקדוש ברוך הוא⁵⁸⁷ והבן זה. וע"ד הקבלה יושב אהלים אהל של מעלה ואהל של מטה שכבר ידעת שצורתו של יעקב חקוקה בכסא הכבוד והנה זה כאלו אמר יושב כסא⁵⁸⁸.

(כו כז): ויריבו רעי גרר עם רעי יצחק לאמר לנו הפנים ויקרא שם הבאר עשק פי התעשקו עמו:

עי' רמב"ן: יספר הכתוב ויארץ בענין הבארות ואין בפשוטי הספור תועלת ולא כבוד גדול ליצחק והוא ואביו עשו אותם בשהו אבל יש בדבר ענין נסתר בתוכו כי בא להודיע דבר עתיד כי באר מים חיים ירמוז לבית אלהים⁵⁸⁹ אשר יעשו בניו של יצחק ולכן הזכיר

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁵⁸⁵ עי' זהר (ח"ג רמב ע"ב): ואי איהו איש תם יהבין ליה נפש יתירה ממדת אמת. עי' ספר הפליאה (עמוד עג): בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו ואלולי היא שעומדת עלינו ותצילנו ע"י התעוררת עופות השמים ר"ל א' מאה"ה הניתן לת"ת הוא יעקב איש תם. ושב התם ע"י הא' לאמת תתן אמת ליעקב כי נפשו וחיותו היא הא'.

⁵⁸⁶ עי' ספר הקנה (עמוד קעז): הלולב רומז בת"ת והעלין שלו רומזים על הימינים ועל השמאלים וכולם נאחזים מן השדרה היא שדרה הת"ת והת"ת עולה (עד כ"ע) וכו' ור' יהושע אומר נחלקה התיומת נעשה כמו שנטלה התיומת ופסול ותיומת נקרא דיבוק העלים בראש העלים ובסדוק ודאי יוצא מכלל הדוגמא שעולים העלים עד מקום הדבוק. ועי' לקמן הערה 588.

⁵⁸⁷ ספר עמק המלך (ש"ה פ"ה): סוד אמרם ז"ל [בתי מדרשות מהדורת רש"א ורטהיימר ח"ב דף ת"ט] 'קו"ף זה הקב"ה' [אותיות דרבי עקיבא] כי קו"ף גימטריא מקום שהוא מקומו של עולם שהוא כולל כל העולמות בתוך חלול הכדור שלו.

⁵⁸⁸ עי' זהר (ח"ב קעה ע"ב): תנא אמר רבי שמעון והבריה התיכון בתוך הקרשים מבריח מן הקצה אל הקצה דא הוא יעקב קדישא שלימא כמה דאוקימנא דכתיב (בראשית כה כז) ויעקב איש תם ישב אהלים יושב אהל לא כתיב אלא ישב אהלים תרי דאחיד להאי ואחיד להאי אוף הכא כתיב והבריה התיכון בתוך הקרשים מבריח מן הקצה אל הקצה דאחיד להאי ואחיד להאי.

דתינן מאי איש תם כתרגומו שלים שלים מכלא שלים לתרין סטרין לעתיקא קדישא ולזעיר אנפין שלים לחסד עלאה ולגבורה עלאה ואשלים להאי ולהאי.

תרגום: שנינו אמר רבי שמעון והבריה התיכון בתוך הקרשים מבריח מן הקצה אל הקצה זהו יעקב הקדוש השלם כמו שבארנו שכתוב ויעקב איש תם יושב אהלים לא כתוב יושב אהל אלא יושב אהלים שנים שאוחז את זה ואוחז את זה. אף כאן כתוב והבריה התיכון בתוך הקרשים מבריח מן הקצה אל הקצה שאוחז את זה ואוחז את זה.

שנינו מהו איש תם כתרגומו שלם שלם מהכל שלם לשני צדדים לעתיקא קדישא ולזעיר אנפין שלם לחסד עליון ולגבורה עליונה ומשלים לזה ולזה.

עי' זהר (ח"א קסז ע"ב): רבי אבא אמר כתיב ביה ביעקב (שם כה כז) איש תם יושב אהלים גבר שלים בגין דאיהו יתיב בתרין משכנין עלאין ואשלים להאי גיסא ולהאי גיסא.

תרגום: רבי אבא אמר כתוב ביעקב "איש תם יושב אהלים" גבר שלם משום שהוא יושב בשני משכנים עליונים והשלים לצד זה ולצד זה.

⁵⁸⁹ ז"ל: פתח ואמר (שיר ד טו) מעין גנים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון האי קרא אתמר אבל הא אוקמוה מעין גנים דא אברהם באר מים חיים דא יצחק ונוזלים מן לבנון דא יעקב באר מים חיים דא יצחק היינו דכתיב (בראשית כה יא) וישב יצחק עם באר לחי ראי ומאי באר דא שכנתא לחי (ראי) דא חי העולמים צדיק חי העולמים ולית [לאפרשא] [לאתפרשא] לון חי הוא בתרי עלמין [וחי] (ד)לעילא דאיהו עלמא עלאה חי לגבי עלמא תתאה ועלמא תתאה בגיניה קיימא ונהרא.

תרגום: פתח ואמר, "מעין גנים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון". הפסוק הזה נתבאר, אבל הנה פרשוהו, "מעין גנים" זה אברהם. "באר מים חיים" זה יצחק. "ונוזלים מן לבנון" זה יעקב. "באר מים חיים" זה יצחק, היינו שכתוב "וישב יצחק עם באר לחי רואי". ומה הבאר, זו השכינה. "לחי", זה חי

באר מים חיים כמו שאמר (ירמיה יז יג) מקור מים חיים את ה' וקרא הראשון עשק ירמוז לבית הראשון אשר התעשקו עמנו ועשו אותנו כמה מחלוקות וכמה מלחמות עד שהחריבוהו והשני קרא שמה שטנה שם קשה מן הראשון והוא הבית השני שקרא אותו כשמו שכתוב בו (עזרא ד ו) ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם וכל ימיו היו לנו לשטנה עד שהחריבוהו וגלו ממנו גלות רעה והשלישי קרא רחובות⁵⁹⁰ הוא הבית העתידי שיבנה במהרה בימינו והוא יעשה בלא ריב ומצה והאל ירחיב

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

העולמים, צדיק חי העולמים, ואין להפריד אותם. חי הוא בשני עולמות, חי למעלה שהוא העולם העליון, חי כלפי העולם התחתון, ובשבילו העולם התחתון קיים ומאיר. ועי' ח"ג (רסו ע"א): עד דהו אזלי אמר רבי אבא מאי דכתיב אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות וגו' אותי עזבו דא הוא מאן דמשקר באת רשימא קדישא ובמה משקר ביה דעייל ליה ברשותא אחרא כד"א ובעל בת אל נכר דאקרי בורות נשברים דהא עמין עובדי עכו"ם אקרו בורות נשברים ודישראל אקרי באר מקור מים חיים דא רשותא קדישא מהימנותא קדישא ואקרי באר מבויעי דמין צלין נפקין ונזלין מנה כד"א ונזלים מן לבנון ונזלים מתוך בארץ וכתב מעין גנים באר מים חיים סטרא אחרא אקרי בורות נשברים אשר לא יכילו המים (ס"א מהו אלא ההוא וכו'). תרגום: עד שהיו הולכים אמר רבי אבא מה זה שכתוב אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות וגו' אותי עזבו זהו מי שמשקר באות הרושם הקדוש ובמה משקר בו שמכניסו ברשות אחרת כמו שנאמר ובעל בת אל נכר שנקראת בורות נשברים שהרי עמים עובדי עובדי כוכבים ומזלות נקראו בורות נשברים. ושל ישראל נקראת באר מקור מים חיים זו הרשות הקדושה האמונה הקדושה ונקראת באר נובעת שמים צלולים יוצאים ונזלים ממנו כמו שנאמר "ונוזלים מן לבנון" ונוזלים מתוך בארץ" וכתוב "מעין גנים באר מים חיים" הצד האחר נקרא בארת נשברים אשר לא יכלו המים (מהו אלא ההוא וכו').

ועי' תיקו"ז (צט ע"ב): ורזא דמלה מעין גנים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון מעין דא חכמה כתר איהו אמון מופלא דבעא לנטעא אילנין בגנתא אסתכל בכל גנתא ולא אשכח תמן מבויעא דמיא מה עבד אמר אפיק מעין ולבתר אטע גן ואתרבי אילנא ובגין דא מעין גנים בקדמיתא אדכיר מעין ולבתר גנים ודא ג"ן סדרים דאורייתא וכמה דאית גן לתתא הכי אית ג"ן לעילא והאי מעין איהו במוחא גופא ענפין דיליה דרועין ורגלין ונוזלים מן לבנון דא לבא (נ"א לבנ"ה) דאיהי דל"ת דלה בגלותא ועלה אתמר יזל מים מדליו.

תרגום: וסוד הדבר מעין גנים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון מעין זה חכמה כתר הוא אמון מופלא שרצה לנטע אילנות בגן הסתכל בכל הגן ולא מצא שם מעין מים מה עשה אמר אוציא מעין ואחר כך אטע גן ומתגדל האילן ולכן מעין גנים בראשונה הזכיר מעין ואחר כך גנים וזה חמשים ושלושה הסדרים של התורה וכמו שיש גן למטה כך יש גן למעלה והמעין הזה הוא במח האילן הגוף ענפיו הזרועות והרגלים ונוזלים מן לבנון זה הלב (לבנ"ה) שהיא דל"ת דלה בגלות ועליה נאמר יזל מים מדליו.

⁵⁹⁰ עי' תיקו"ז (קעא ע"ב): בראשית ברא שית סטרין דאיסור והיתר כדקאמרן ועליה אתמר ועתה יגדל נא כח ה' ואיהי כ"ח אתון דעובדא דבראשית בהאי כ"ח תלמידי חכמים ויחפרו באר אחרת ולא רבו עליה דאיהי הלכה למשה מסיני קבלה למשה מסיני ומשה בגינה בזמנא דאמר ליה קודשא בריך הוא אין שלום בעירך אמר ועתה יגדל נא כח ה' ואיהי תלמוד דאתמר למשה משה קבל תורה מסיני משנה שפחה דילה דא אתעביד להלכה דאיהי בריתא דמלכא לבושה ובריתא דמלכא איהי בת קול מלגאו ובריתא איהי שפחה לה מלבר ואלין תרין סמכין לה לבריתא דמלכא בגלותא משנה ובריתא.

ואית שפחה בישא דאתקריאת שטנה הה"ד ויקרא את שמה שטנה אתתא דנחש דאיהו שטן ודא איהי מחלוקת וקושיא ועלה אתמר (שמות א יד) וימררו את חייהם בעבודה קשה דודאי דא איהו קושיא בחומר דא קל וחומר דא נחש עקלתון מחלקת זמנא איהו קל בשעבודא דישראל כד חובין קלין עלייהו זמנא דאיהו חמור כבד ומסטרא דיליה תכבד העבודה.

תרגום: בראשית ברא ששה צדדים של אסור והתר כמו שאמרנו ועליו נאמר ועתה יגדל נא כח אדנ"י והיא עשרים ושמונה האותיות של מעשה בראשית בזה (שהוא) עשרים ושמונה תלמידי חכמים ויחפרו באר אחרת ולא רבו עליה שהיא הלכה למשה מסיני קבלה למשה מסיני ומשה בגולה בזמן שאמר לו הקדוש ברוך הוא אין שלום בעירך אמר ועתה יגדל נא כח אדנ"י והיא התלמוד שנאמר למשה משה קבל תורה מסיני המשנה השפחה שלה זו נעשתה להלכה שהיא בת המלך הלבוש ובת המלך היא בת קול מבפנים והבריתא היא שפחה לה מבחוץ ואלו שני התומכים אותה את בת המלך בגלות משנה ובריתא.

ויש שפחה רעה שנקראת שטנה זהו שכתוב ויקרא את שמה שטנה אשת הנחש שהוא השטן וזוהי מחלקת וקשיא ועליה נאמר וימררו את חייהם בעבדה קשה שודאי זוהי קשיא בחמר זהו קל וחמר זה נחש עקלתון מחלקת פעם הוא קל בשעבוד של ישראל כשהחטאים קלים עליהם ופעם שהוא

את גבולנו כמו שנאמר (דברים יט ח) ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר וגו' שהוא לעתיד וכתוב בבית השלישי (יחזקאל מא ז) ורחבה ונסבה למעלה למעלה ופרינו בארץ שכל העמים יעבדוהו שכם אחד⁵⁹¹.

(כז לג): ויִחַרְד יִצְחָק חֲרָדָה גְדוֹלָה עַד מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי אִפּוֹא הוּא הַצֵּד צִיד וַיָּבֵא לִי וְאָכַל מִכָּל בְּטָרִם תְּבוּא וְאֶבְרַכְהוּ גַם בְּרוּךְ יְהוָה:

עי' רמב"ן: אין דרך החרד חרדה גדולה עד מאד וצועק מי הוא אשר רמני לברך אותו שישלים צעקתו לאמר מיד גם ברוך יהיה אבל היה ראוי שיקללהו ועוד כי היה עשו צועק עליו לאמר ולמה תברכהו עתה אבי ואיך יאמין עשו כי במרמה היה מתחלה בראותו כי עתה יברך אותו ברצונו.

והנכון בעיני שהוא לשון הווה יאמר מי אפוא הוא הצד ציד אשר היה יכול לרמותי שאברכהו וגם שיהיה ברוך על כל פנים כי ידעתי כי ברוך הוא או טעמו וגם ברוך יהיה על כרחי שאי אפשר לי להעביר הברכה ממנו כי מאז שברך אותו ידע ברוח הקדש שחלה ברכתו עליו⁵⁹².

Section break

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

חמור כבד ומהצד שלו תכבד העבדה. ועיי"ש בהגר"א: דמשנה כו' דברייתא כו' - דבת מלך הלכה למשה מסיני הוא באצילות ומשנה הוא אמה דילה בבריאה דשלטא בימי יהושע וברייתא במט"ט ושפחה שטנה הוא בעשיה.
⁵⁹¹ עי' זהר (ח"ב רלד ע"א): וכלא ברזא דקו המדה וקנה המדה בההוא מדידו דיחזקאל בגין דאיהו ביתא לאתקיימא (נ"א בגין דא ההוא ביתא לא אתקיימא) באתריה באינון כותלין באינון שורין באינון פתחין באינון דלתין בגין למהוי כלא במדידו.

אבל לזמנא דאתי משחתא ההוא מה כתיב בה (יחזקאל מא ז) ורחבה ונסבה למעלה למעלה בשעתא דישרי למבני ביה האי קנה המדה סלקא לעילא לעילא לארכא ולפותיא למהוי אתפשטותא דביתא בכל סטרין ולא ישגחון עליה לביש כמה דאוקמוה דכתיב (זכריה ט ט) ודמשק מנוחתו דהא בההוא זמנא דינא לא ישתכח בעלמא בגין כך כלא אתקיים על קיומיה בקיומא שלים כמה דאת אמר (ש"ב ז י) לא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו וגו'.

תרגום: והכל בסוד של קו המדה וקנה המדה באותה מדידת יחזקאל משום שהוא בית להתקיים (משום זה הבית לא התקיים) במקומו באותם כתלים באותן חומות באותם פתחים ובאותן דלתות כדי להיות הכל במדידה.

אבל לעתיד לבא מה כתוב באותה המדה ורחבה ונסבה למעלה למעלה בשעה שיתחילו לבנותה קנה המדה הזה עולה למעלה למעלה לארך ולרחב שתהיה התפשטות הבית לכל הצדדים ולא יסתכלו עליה לרע כמו שבארוה שכתוב ודמשק מנוחתו שהרי באותו זמן לא ימצא דין בעולם לכן הכל מתקיים על מקומו בקיום שלם כמו שנאמר לא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו וגו'.

⁵⁹² עי' זהר (ח"א דף קמד ע"א): תא חזי בשעתא דעאל עשו עאל עמיה גיהנם אזדעזע יצחק ודחיל דכתיב (שם לג) ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד כיון דכתיב ויחרד יצחק חרדה גדולה די מהו גדולה עד מאד אלא דלא הוה דחילו ואימתא דנפל עליה דיצחק רבתא מיומא דאתברי ואפילו בההיא שעתא דאתעקד יצחק על גבי מדבחא וחמא סכינא עליה לא אזדעזע כההיא שעתא דעאל עשו וחמא גיהנם דעאל עמיה כדין אמר בטרם תבא ואברכהו גם ברוך יהיה (שם) בגין (דחמאת) ודחמיתו שכינתא דאודי על אינון ברכאן.

תרגום: בא וראה בשעה שנכנס עשו נכנס עמו גיהנם ויצחק הזדעזע ופחד שכתוב "ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד". כיון שכתוב "ויחרד יצחק חרדה גדולה" די מה זה "עד מאד" אלא שלא היתה יראה ואימה גדולה שנפלה על יצחק מיום שנברא ואפילו בשעה ההיא שנעקד יצחק על גבי המזבח וראה סכין עליו לא הזדעזע כשעה ההיא שנכנס עשו וראה גיהנם שנכנס עמו. אז אמר "בטרם תבא ואברכהו גם ברוך יהיה" משום (שראתה) שראיתי שכינה שמודה על אותן הברכות. דבר אחר יצחק אמר "ואברכהו" יצא קול ואמר "גם ברוך יהיה".

פרשת ויצא.

(כח יב): וַיְחַלֵּם וְהָנָה סֵלֶם מִצֵּב אֶרְצָה וְרֵאשׁוֹ מִגִּיעַ הַשְּׁמַיְמָה וְהָנָה מִלְּאֲכֵי אֱלֹהִים עֲלִים וַיִּרְדִּים בּוֹ:

עיי' ר' בחיי: והודיע הקדוש ברוך הוא ליעקב כי הוא יתעלה נצב על הסולם הזה ומנהיג שלשת חלקי המציאות ומשגיח בכולן והתחיל מן העולם הזה השפל אשר היה עומד בו וקרוב אליו ומסדר והולך ממטה למעלה כי מוצב ארצה זהו רמז לעולם השפל וראשו מגיע השמימה הוא עולם הגלגלים כענין שכתוב (תהלים יט ב) השמים מספרים כבוד אל והכוונה בו הגלגלים בתנועתם והנה מלאכי אלהים הוא עולם המלאכים⁵⁹³ שהוא חלק שלישי ומה דרשו רבותינו (ב"ר פס"ח סי' יז) המלאך שלישי של עולם שאין ראוי להבין שלישי של עולם באורך וברוחב אלא שהוא השלישי מן העולם כולו חלק שלישי כך פירש הרב בפרשת תרומה בענין הכרובים ואמר עולים ויורדים רמז על קיומם ובטולם שהכתוב יכנה הקיום לעליה והבטול לירידה ובא לרמוז כי יש מלאכים קיימים נצחיים לעד והם אותן שנבראו ביום שני⁵⁹⁴ ויש מהם בטלים וכמו שדרשו רז"ל (איכה רבתי פ"ג סי' כא) בכל יום ויום בורא הקדוש ברוך הוא כת של מלאכים ואומרים שירה והולכים להם והם אותם שנבראו ביום חמישי⁵⁹⁵ ומלת בו חוזרת אל הסולם שהמשיל בו הכתוב את המציאות והנה ה' נצב עליו כי

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁵⁹³ עיי' לעיל פרשת בראשית הערה 150. ועיי' לקמן שמוות כה ט.
⁵⁹⁴ עיי' זהר (ח"ג ריז ע"א): רב חייא פתח ישבעו עצי יי' ארזי לבנון אשר נטע מה כתיב לעילא ויין ישמח לבב אנוש וגו' וכי מאי האי להאי אלא הכי אוליפנא דכתיב מצמיח חציר לבהמה וגו' וכי שבחא דבהמה דאית לה חציר אתא דוד למימר ברוח קודשא אלא מצמיח חציר אלין אינון שתין אלף רבוא דמלאכין שליחן דאתבריאוו ביומא תניינא דבראשית וכלהו אשא מלהטא אלין אינון חציר אמאי חציר בגין דצמחין כחציר דא בעלמא דכל יומא ויומא אתקצירו השתא ולבתר צמחין ומהדיין כמלקדמין וע"ד כתיב מצמיח חציר לבהמה הה"ד יודע צדיק נפש בהמתו ותנינן אלף טורין סלקין לה בכל יומא ויומא וכל טורא וטורא שתין רבוא הוי והיא אכלה.
 תרגום: רבי חייא פתח "ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע". מה כתוב למעלה "ויין ישמח לבב אנוש וגו'", וכי מה זה לזה, אלא כך למדנו, שכתוב "מצמיח חציר לבהמה וגו'", וכי שבח לבהמה שיש לה חציר, בא דוד לומר ברוח הקודש. אלא "מצמיח חציר", אלה הם ששים אלף רבוא של מלאכים שליחים שנבראו ביום השני של בראשית, וכולם אש לוהטת, אלה הם "חציר". למה "חציר", משום שצומחים כחציר זה בעולם, שכל יום ויום נקצרו כעת, ואחר כך צומחים וחוזרים כמקדם. ולכן כתוב "מצמיח חציר לבהמה", זהו שכתוב "יודע צדיק נפש בהמתו", ושנינו אלף הרים מעלים לה בכל יום ויום, ובכל הר והר יש ששים רבוא והיא אוכלת.
 ועיי' זהר (ח"א יח ע"ב): [תדשא הארץ דשא עשב וגו' (בראשית א יא)] (הארץ) השתא אפיקת חילא באינון מיין דאתכנשו לאתר (דא) חד ונגדין בגויה גו טמירו סתימאה ונפקין בגויה טמירין עלאין וחיילין קדישין די כל אינון בני מהימנותא מתקנן לון בתקונא דמהימנותא בההיא פולחנא דמאריהון ורזא דא (תהלים קד יד) מצמיח חציר לבהמה וגו' דא בהמה דרביעאה על אלף טורין ומגדלין לה בכל יומא ההוא חציר וחציר דא אינון מלאכין שליטין לפום שעתא דאתבריאוו בשני וקיימין למיכלא דהאי בהמה בגין דאית אשא אכלא אשא.
 תרגום: "תדשא הארץ דשא עשב וגו'", כאן הוציאה כח באותם מים שהתכנסו למקום אחד, ושופעים בתוכו תוך כמס סתום, ויוצאים בתוכו כמוסים עליונים וצבאות קדושים. שכל אותם בני האמונה מתקנים אותם בתיקון האמונה, באותה עבודת רבונם. וזה סוד "מצמיח חציר לבהמה וגו'", זו בהמה שרובצת על אלף הרים, ומגדלים לה בכל יום אותו חציר, וחציר הזה הוא אותם מלאכים שולטים לפי שעה, שנבראו בשני, ועומדים למאכל של הבהמה הזו. בגלל שיש אש אוכלת אש.
⁵⁹⁵ עיי' זהר (ח"א מו ע"ב): ישרצו המים שרץ נפש חיה (בראשית א כ) אמר רבי אלעזר הא אוקמוה דאינון מיין רחישו ואולידו כגוונא דלעילא והא אתמר (שם) ועוף יעופף על הארץ יעוף מבעי ליה מהו יעופף א"ר שמעון רזא הוא ועוף דא מיכאל דכתיב (ישעיהו ו ו) ויעף אלי אחד מן השרפים יעופף (יעוף מבעי ליה אלא) דא גבריאל דכתיב (דניאל ט כא) והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף (ודא הוא יעופף) על הארץ [נ"א דא אליהו דאשתכח תדיר בארעא ולא מסטרא דאבא ואמא אשתכח ואיהו בד' טאסין דכתיב (מ"א יח יב) ורוח יהו"ה ישאך על אשר לא אדע ורוח יהו"ה חד ישאך תרין על אשר תלת לא אדע ארבע על פני] דא מלאך המות דהוא חשוק ארעא על פני ונ"א אחשיך פני עלמא וכתוב ביה (בראשית א ב) וחשך על פני תהום ורקיע השמים כדאמרן עולה ומסטין וכו'.

הקדוש ברוך הוא עליון על כולם משפיע כחו במלאכים והמלאכים משפיעים כח בגלגלים והגלגלים בתנועתם משפיעים כח בשפלים נמצאת למד שסבת כל מפעל בשפלים הגלגלים וסבת הגלגלים המלאכים וסבת המלאכים ה' יתעלה שהשגחתו שופעת על הכל והוא שאמר שלמה ע"ה (קהלת ה' ז) אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה כלומר בעולם השפל אל תתמה על החפץ ותחשוב שהוא משפט מעוקל לא כן הדבר כי המשפט אמת ודרכי ה' יתברך גבוה מדרכינו ומחשבותינו ממחשבותינו שהרי השגחתו בכל זהו (שם) כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם⁵⁹⁶ הוא הקדוש ברוך הוא שהוא עליון על הכל והוא כולל כל הגבוהות כולן וזהו שהזכיר לשון רבים והוא בלשון אלהים שנקרא כן בלשון רבים⁵⁹⁷ וכן אלהים קדושים⁵⁹⁸ הוא שכתוב (יהושע כד יט) כי אלהים קדושים הוא על שם שהוא כולל הכחות והקדושות כולן.

(כח יג): וְהִנֵּה ה' נָצַב עָלָיו וַיֹּאמֶר אֲנִי ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אַבְיָד וְאֱלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה שׂוֹכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלִזְרַעְךָ:
ע"ר ר' בחיי: וע"ד הקבלה עליו על יעקב⁵⁹⁹ והמשילו הכתוב לכרוב שכתוב בו (שמואל ב' 17)

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

תרגום: "ישרצו המים שרץ נפש חיה". אמר רבי אלעזר, הרי פרשוה שאותם מים רחשו והולידו כדוגמא שלמעלה, והרי נאמר, "ועוף יעופף על הארץ", היה צריך לכתוב יעוף, מה זה יעופף. אמר רבי שמעון, סוד הוא, ועוף זה מיכאל, שכתוב "ויעף אלי אחד מן השרפים", "יעופף" (יעוף צריך לו אלא) זה גבריאל, שכתוב "והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף". (וזהו יעופף). "על הארץ" (זה אליהו שנמצא תמיד בארץ ולא מצד של אבא ואמא הוא נמצא שהוא (טס הוא בעולם) בארבע טיסות, שכתוב "ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע". "ורוח ה'" אחת, "ישאך" שתיים, "על אשר" שלש, "לא אדע" ארבע. "על פני" זה מלאך המות), שהוא (חשך הארץ על פני, נ"א מחשיך פני העולם, וכתוב בו "וחושך על פני תהום"). "רקיע השמים" כמו שאמרנו עולה ומסטיין וכו'.

⁵⁹⁶ ע"י זהר (ח"א כג ע"א): תא חזי כמה עלות אינון סתימין דאינון מתלבשין ואינון מורכבין בספירן וספירן מרכבה לגבייהו דאינון טמירין ממחשבתא דבני נשא ועליה(ו) אתמר (קהלת ה' ז) כי גבוה מעל גבוה שומר וגו' נהורין מצוחצחין אלין על אלין ואלין דמקבלין אינון (ד)חשוכין מאחרנין דעלייהו דמקבלין מנייהו ועלת העלות לית נהורא קיימא קמיה דכל נהורין מתחשכן קמיה.

תרגום: בא וראה כמה עלות הם סתומים שהם מתלבשים והם מורכבים בספירות, והספירות מרכבה להם, שהם טמירים ממחשבת בני אדם, ועליהם נאמר "כי גבוה מעל גבוה שומר וגו'". אורות מצוחצחים אלה על אלה. ואלה שמקבלים הם חשוכים מאחרים שעליהם שמקבלים מהם. ועילת העלות אין אור עומד לפניו, שכל האורות חשוכים לפניו.

ע"י תיקו"ז (קנט ע"ב): וכל נהורין דאינון לעילא מנהורין אינון כתרין על רישייהו ורזא דמלה אל"ף ה"א יר"ד ה"א דא רזא דעשרה כתרין דאינון מורכבין על עשר ספירן ודא איהו כי גבה מעל גבה שמר וגבהים עליהם יר"ד ה"א וא"ו ה"א יר"ד ה"י וא"ו ה"י אלין על אלין עשר נהורין בעשר הה"ד (במדבר ז) עשרה עשרה הכף בשקל הקדש לעילא על כלהו עלת העלות דרכיב על כלא ושליט על כלא וכלהו שמחן אינון מרכבה דיליה ולית דרכיב עליה דלית לעילא מינה ובגין דא אתקרי עלת על כל עלאין.

תרגום: וכל אורות שהם למעלה מאורות הם כתרין על ראשם, וסוד הדבר, אל"ף ה"א יר"ד ה"א, זה סוד של עשר כתרין שהם מורכבים על עשר ספירות וזהו כי כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם יר"ד ה"א וא"ו ה"א יר"ד ה"י וא"ו ה"י אל"ף ה"א יר"ד ה"א, עשרה עשרה הכף בשקל הקדש למעלה על כולם עילת העילות שרוכב על הכל ושולט על הכל, וכל השמות הם מרכבה שלו, ואין רוכב עליו, שאין למעלה ממנו, ולכן נקרא עלת על כל עלאין.

⁵⁹⁷ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 37.

⁵⁹⁸ ע"י פסוק הבא.

⁵⁹⁹ ע"י זהר (ח"א דף קנ ע"א): והנה יהו"ה נצב עליו (ויאמר) עליה דיעקב למהו כלא רתיכא קדישא ימינא ושמאלא ויעקב בגוייהו כנסת ישראל לאתקשרא בינייהו הה"ד אני יהו"ה אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק מנלן דיעקב באמצעיתא משמע דכתיב אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק (הארץ) ולא כתיב אלהי יצחק אביך דכיון דאתקשר ביה באברהם אשתכח דאיהו באמצעיתא ולבתר הארץ אשר אתה שוכב עליה הא כלא רתיכא חדא קדישא והכא חמא דיהויה שלימו דאבהן.

תרגום: "והנה ה' נצב עליו" (ויאמר) על יעקב שהכל יהיה מרכבה קדושה ימין ושמאל ויעקב בתוכם כנסת ישראל להקשר ביניהם. זהו שכתוב "אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק". מנין לנו שיעקב באמצע ממשמע שכתוב "אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק" (הארץ) ולא כתוב אלהי יצחק אביך. שכוון שנקשר עם אברהם נמצא שהוא באמצע. ואחר כך "הארץ אשר אתה שוכב עליה" הנה הכל מרכבה קדושה אחת וכאן הוא ראה שיהיה שלמות האבות.

כב (יא) וירכב על כרוב ויעוף כי האבות הם הם המרכבה⁶⁰⁰ כדוגמת כרובים של מעלה וכבר ידעת כי יעקב נקרא קטן⁶⁰¹ ואמרו חכמי האמת בענין הכרובים אפי רברבי ואפי זוטרי⁶⁰² וזהו שאמר דוד ע"ה ע"ד הקבלה (תהלים קד כה) חיות קטנות עם גדולות⁶⁰³. והנני מאיר עיני לבך כי צורת יעקב חקוקה בכסא הכבוד ומזה אמר הכתוב (בראשית כה כז) יושב אהלים אהלי מעלה ומטה⁶⁰⁴ ומפורש מזה תמצא במתן תורה (שמות כד י) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו בא לרמוזי ישראל תחת רגליו⁶⁰⁵ וזהו שאמר בפרשה הזאת התחת אלהים אנכי שלא בתמיה והבן זה.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁶⁰⁰ עי' לעיל פרשת @@@ הערה 460.

⁶⁰¹ עי' ספר הקנה (עמוד ע): דעו כי יעקב לפני עשו קטן הוא כי יעקב רומז באות העטרה ההוא ה' הנקרא אור גדול ואור קטן. ועי' זהר (ח"א רסו ע"ב): יעקב לישנא דעוקבא דהיינו נוקבא דאתמר עקבו של אדם הראשון מכהה לגל חמה. ועי' שעה"ק עד ע"א.

⁶⁰² עי' זהר (ח"א יח ע"ב): ודמות פניהם פני אדם (יחזקאל א י) אלין לאו אינון כאינון כרובים אלין אפי רברבן בדיקנא חתימא כרובים אפי זוטרי כרביין פני אדם כל (דין) דיוקנין כלילן בהו בגין דאינון אפיין רברבין ומצטיירין בהו ציורין גלופין כגלופי שמא מפרש בארבע סטרי דעלמא מז"ח מער"ב צפון ודרום מיכאל רשים ברשימו לצד דרום וכל אנפין מסתכלין לגביה פני אד"ם פני אר"ה פני שר"ר פני נש"ר.

תרגום: ודמות פניהם פני אדם אלה אינם כאותם כרובים אלה פנים גדולות בזקן חתומה כרובים פנים קטנות כמו תינוקות פני אדם כל (אלה) הדמויות כלולות בהם בגלל שהם פנים גדולות ומצטיירים בהם ציורים חקוקים כמו חקיקות שם המפורש בארבעת צדדי העולם מז"ח מער"ב צפון ודרום. מיכאל רשום ברשימה לצד דרום וכל הפנים מסתכלים אליו. פני אד"ם פני אר"ה פני שר"ר פני נש"ר.

עי' זהר (ח"ג דף ס ע"ב): ימא רבא לארבה זווין דא אזיל לסטרא דא ודא אזיל לסטרא דא. וכן כלהו ארבע חיזו דאנפין אתחזיין בהו וכד אתכלילן בחד כתיב ודמות פניהם פני אדם פניהם דכלא אפי רברבי ואפי זוטרי כלילן כחד לעילא תרי סלקין ושאטין ותרין מגרופין בידיהו אלף טורין סלקין ועאלין.

תרגום: הים הגדול הזה לארבע זוויות זה הולך לצד זה וזה הולך לצד זה וכך כולם ארבעה מראות של פנים נראים בהם וכשנכללים באחד כתוב ודמות פניהם פני אדם פניהם של כלם פנים גדולים ופנים קטנים כלולים כאחד למעלה שנים עולים ומשוטטים ושתי מגרפות בידיהם. אלף הרים עולים ונכנסים.

ועי"ש במהרח"ו: אפי רברבין – חו"ג. אפי זוטרי – נו"ה.

⁶⁰³ עי' זהר (ח"א דף מד ע"ב): היכלא דא דאיהו רצון רעוא דכלא מאן דקשר קשרין וסליק לון הכא דא הוא דאפיק רצון מיהו"ה בחביבותא בגו היכלא דא אתכניש משה ברחימו דנשיק נשיקי רחיותא האי הוא היכלא דמשה רוחא דא רוחא דרחימותא רוחא דיחודא דאמשיך רחימו לכל סטרין (ו)אינון תריסר נהורין סלקין ולהטין מנציצו דלהון נפקי ארבע חיוון קדישין רחמי דאהבה אלין אקרון חיות גדולות לאתחברא אינון זוטי לאתכללא בהו [דכתיב] (תהלים קד כה) חיות קטנות עם גדולות אלין אחידן דא בדא לד' סטרין כאגוזא [דמתחברא] [לאתחברא] לד' סטרין ובגין כך אקרי היכלא דא גנת אגוז דכתיב (שיר ו יא) אל גנת אגוז ירדתי.

תרגום: היכל זה שהוא רצון רצון הכל מי שקושר קשרים ומעלה אותם לכאן זהו שמוציא רצון מה' בחביבות. בתוך ההיכל הזה נאסף משה באהבה שנושק נשיקות אהבה. זהו ההיכל של משה. רוח זה רוח האהבה הרוח של היחוד שממשיך אהבה לכל הצדדים. ואותם (הם) שנים עשר אורות עולים ולוהטים. מהנצנוץ שלהם יוצאות ארבע חיות קדושות אוהבי האהבה. אלה נקראים חיות גדולות להתחבר אותם קטנות להיכלל בהם שכתוב "חיות קטנות עם גדולות". אלו אחוזות זו בזו לארבעה צדדים כמו אגוז שמחבר לארבעה צדדים ולכן נקרא היכל זה גינת אגוז שכתוב "אל גינת אגוז ירדתי". עי' תיקו"ז (נח ע"א): אינון חיות קטנות עם גדולות אינון תמניא ואינון יאקדונק"י.

תרגום: אותן "חיות קטנות עם גדולות" הן שמונה, והן יאהדונה"י. בהגר"א - ואינון חיות קטנות כו' - חיות קטנות אלין אתוון דאדנ"י עם גדולות אינון אתוון דיהר"ה דאינון מרכבות דקב"ה ושכינתו'.

⁶⁰⁴ עי' לעיל פרשת תולדות הערה 588.

⁶⁰⁵ עי' זהר (ח"ב קכו ע"א): רבי יצחק אמר והא כתיב (יחזקאל י כ) היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר מאן חיה דא אמר רבי יוסי אמר רבי חייא חיה זוטרתו וכי אית חיה זוטרתו אין חיה זוטרתו וחיה עלאה וחיה זוטרא דזוטרתו

תרגום: רבי יצחק אמר והרי כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר מי החיה הזו אמר רבי יוסי אמר רבי חייא חיה קטנה וכי יש חיה קטנה כן חיה קטנה וחיה עליונה וחיה קטנה שבקטנות.

וע"ד הקבלה אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק הזכיר בזה שתי המדות הגדולה והגבורה והמקום הזה היה בית אל⁶⁰⁶ שאמר יעקב עליו אין זה כי אם בית אלהים וקרא אותו בית אל זהו ויקרא את שם המקום ההוא בית אל והוא לזו⁶⁰⁷ ואין זה בית אל הסמוך לעי כי שני מקומות היו ששם בית אל האחד המקום הזה היה בית אל שהוא ירושלים והשני בית אל הסמוך לעי שבו העמיד ירבעם עגל אחד ועל שתי מדות אל⁶⁰⁸ אמר הכתוב ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים ולא בא הכתוב הזה לסתום רק לפרש וזהו שכתוב (יהושע כד יט) אלהים קדושים⁶⁰⁹ (תהלים נח יב) אלהים שופטים⁶¹⁰ ומזה תרגם אונקלוס מה נורא מה דחילו ולא תרגם מה דחיל בלשון יחיד ועליהם כתוב (ישעיהו ו ב) שרפים עומדים ממעל לו⁶¹¹.

ולפי ששתי מדות האלו היו מכוונות כנגד בית אל העמיד ירבעם כנגדם שני עגלי זהב ועל כן עשה מן העגלים שנים כי מה שעשו ישראל אחד היו מבקשים מנהיג במדבר ודי להם במנהיג ישראל אחד אבל ירבעם עשה שנים לכוונה זו אחד כנגד הגדולה כדי למשוך ממנו ולהפסיק כחו מן הקו האמצעי שהוא מכחות ירושלים והשני כנגד מדת הגבורה כי רצה שיתגבר הוא במלכות ושימשיך המלכות אליו בכח מדת הגבורה שהיא מדתו של מלך ומה שהעמיד חוץ לירושלים כוון בזה לעקור המלכות מבית דוד מפני שירושלים נקראת עיר צדק⁶¹² ושם כח מלכות בית דוד שהוא מדת הצדק והוא היה כחו ומדתו של דוד שנאמר

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁶⁰⁶ ע"י זהר (ח"א דף פד ע"א): ועד בית אל (בראשית יג ג) לאתקנא אתריה ולחברא לון ביחודא שלים דהא מנגב ועד בית אל אשתכח רזא דחכמתא כדקא יאות אל המקום אשר היה שם אהלה בתחלה (שם) אהלה בה"א מאן אהלה דא בית אל אבן שלמה כדאמרן תו רשים ואמר אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה דכתיב (בראשית יב ז) ליה"ה הנראה אליו וכדין ויקרא שם אברם בשם יה"ה (בראשית יג ד) כדין אתדבק במהימנותא שלימתא. תרגום: ועד בית אל לתקן את מקומו ולחברם ביחוד שלם שהרי "מנגב ועד בית אל" נמצא סוד החכמה כראוי. "אל המקום אשר היה שם אהלה בתחלה" "אהלה" בה"א. מי אהלה זה בית אל. אבן שלמה כמו שאמרנו. עוד רשם ואמר "אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה" שכתוב "לה" הנראה אליו" ואז "ויקרא שם אברם בשם ה'" אז נדבק באמונה השלמה. וע"י לקמן הערה 654. וע"י תיקו סט ע"א שאבן שלמה היא מלכות. וע"י זהר (ח"א פ ע"א) שאהלה" עם ה' היא רומז למידת המלכות.

⁶⁰⁷ ע"י זהר (ח"א ריד ע"ב): רבי אבא אמר לוז דא ירושלם עלאה דאשראה שכינתא בינהא. ⁶⁰⁸ ע"י זהר (ח"ב קצג ע"ב): תרין עגלים אמאי אלא אמר ירבעם (ס"א במצרים ובמדברא) במדברא הו אינון חרשין דכתיב (יחזקאל כג כ) בשר חמורים בשרם (ס"א לאו אינון מצרים אלא) הכא אינון תרין רוחין בישיין יתלבשו כדקא חזי לון דכר ונוקבא אינון דכר הוה בבית אל ונוקבא הות בדן ומגו דכתיב (משלי ה ג) נפת תטפנה שפתי זרה אתמשכו ישראל אבתרה יתיר דכתיב (מ"א יב ל) וילכו העם לפני האחד עד דן ובגין כך תרין עגלין הו ומשיך לון ירבעם בארעא קדישא והוה חובא עליה ועל ישראל ומנע ברכאן מן עלמא ועליה כתיב (שם כח כד) גוזל אביו ואמו וגו'. תרגום: שני עגלים למה אלא אמר ירבעם (במצרים ובמדבר) במדבר היו אותם מכשפים שכתוב בשר חמורים בשרם (לא אותם מצרים אלא) כאן אותן שתי רוחות רעות יתלבשו כראוי זכר ונקבה הם שהרי הזכר היה בבית אל והנקבה היתה בדן ומתוך שכתוב נפת תטפנה שפתי זרה נמשכו ישראל אחריו יותר שכתוב וילכו העם לפני האחד עד דן ולכן היו שני עגלים ומשך אותם ירבעם לארץ הקדושה והיה חטא עליו ועל כל ישראל ומנע ברכות מן העולם ועליו כתוב (משלי כח) גוזל אביו ואמו וגו'.

⁶⁰⁹ ע"י הערות 37 381.

⁶¹⁰ ע"י זהר (ח"ב רנז ע"א): והכא אתרשים שמא קדישא דאקרי אלה"ם בגין דאית אלהים חיים דאיהו לעילא לעילא סתים מכלא ואית אלהים דאיהו בי דינא דלעילא ואלהים דאיהו בי דינא דלתתא הדא הוא דכתיב (תהלים נח יב) אך יש אלהים שופטים בארץ אלהים עלאה רזא דאלהים חיים כליל לאלין דלתתא וכלא איהו חד.

תרגום: וכאן נרשם השם הקדוש שנקרא אלהים משום שיש אלהים חיים שהוא למעלה למעלה נסתר מהכל ויש אלהים שהוא בית דין שלמעלה ואלהים שהוא בית דין שלמטה זהו שכתוב אך יש אלהים שפטים בארץ אלהים עליון סוד של אלהים חיים כולל את אלה שלמטה והכל הוא אחד.

⁶¹¹ ע"י תיקו"ז (קכד ע"ב): שרפים תרין דרועין ימינא ושמאלא. ועיי"ש בבהגר"א: ע"י בהיכלות פ"פ ואמר שרפים הם דרועין שנאמר ממעל לו למעלה מהו"ה ת"ת. ⁶¹² ע"י תיקו"ז יט ע"א שצדק היא מלכות.

(ישעיה לב א) הן לצדק ימלך מלך גם בהמ"ק מכוון כנגד כסא הכבוד והוא רצה לבטל כח מלכות וכסאות המשפט שלו שהם כסא הדין וכסא הרחמים ולכך העמיק מחשבה לצאת ממקום בית המקדש ומעיר ירושלים וכמו שדרשו רז"ל (סנהדרין קב ע"א) וירבעם יצא מירושלים (מלכים א' יא כט) מפתקה של ירושלים והן החמש התחתונות⁶¹³ שהם כחות ירושלים שהוציא עצמו מרשותן והגביה מחשבתו ופנה למעלה אל הגדולה והגבורה לעשות שני עגלים כנגדם ועקר המלכות העליונה ממקום יניקתו למעלה כדי לבטל ולעקר המלכות מבית דוד למטה והנה זה חטא ע"ז כי קצין בנטיעות⁶¹⁴ והפריד המיוחד ומוזה קראוהו חכמי האמת (סנהדרין קד ע"א) איש משחית⁶¹⁵ ונתנו לו לחבר (משלי כח כד) גוזל אביו ואמו כי כן הוא גזל מן התפארת והכבוד⁶¹⁶ הכח של מעלה ומכאן יתבאר כי קצונו היה בין חמש לחמש⁶¹⁷ וזהו שאמר (מלכים א' יב כח) רב לכם מעלות ירושלים הנה אלהיך ישראל אשר העלוך וגו' יאמר מה אתם מצטרבים לכחות ירושלים הנה אלהיך הגדולה והגבורה שמהם בא השפע להם והנה ירבעם עבר בזה על (שמות כ כ) לא תעשון אתי וגו' ואמר הכתוב (מלכים א' יב כט) וישם את האחד בבית אל ואת האחד בדרך ובית אל זה אינו ירושלים כי אם בית אל אחר הסמוך לעי וכמו שהזכרתי למעלה.

(כח ז): ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים: עי' ר' בחיי: הזכיר הכתוב ג' פעמים זה ואמרו רז"ל (ב"ר פס"ט ס"ו ו) הראהו בהמ"ק בנוי וחרב ובנוי בנוי מה נורא המקום הזה הרב אין זה ובנוי וזה שער השמים ולפי"ז לא ירמוז הכתוב רק שני מקדשים בלבד ויתכן לפרש שיש בכתוב רמז לשלשה מקדשים ממה שידוע כי מלת זה רמז לשכינה⁶¹⁸ כמו (שמות טו ב) זה אלי ואנוהו ואמר מה נורא המקום הזה על

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁶¹³ עי' זהר (ח"א קנא ע"ב) בענין ג' עדרי צאן. ועי' ע"ח שער ע"מ פרק ב' שזה נה"י.
⁶¹⁴ עי' לעיל פרשת נח הערה 388.

⁶¹⁵ עי' זהר (ח"ב דף רנ ע"א): ותא חזי כתיב (משלי כח כד) גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית והא אוקמוה בגין דמנע ברכאן דקודשא בריך הוא דאיהו אביו כמה דכתיב (דברים לב ז) שאל אביך ויגדך וכתיב (משלי כג כה) ישמח אביך ואוקמוה. חבר הוא לאיש משחית מאן איש משחית דא איהו ההוא איש דפגים לסיהרא ואקרי (שם כז כח) איש תהפוכות (תהלים קמ יב) איש לשון (בראשית כה כז) איש יודע ציד איש שדה והאי איהו איש משחית דהאי איהו מנע ברכאן מעלמא אוף הכי מאן דמנע ברכאן מעלמא חבר הוא להאי איש משחית כדקאמרן ודא הוא רזא בגין דאצטרך ליה לבר נש לברכא לקודשא בריך הוא ולצלאה צלותיה כדקא יאות בגין דיתברך שמה קדישא ויתחבר באלין חברים קדישין ולא יפגום צלותיה בגין דימנע ברכאן מעלמא ומתחבר בההוא חבר איש משחית דאיהו מנע ברכאן מעלמא וגרים מותא לכלהו.

תרגום: ובא וראה כתוב (משלי כח) גוזל אביו ואמו ואמר אין פשע חבר הוא לאיש משחית והרי פרשוה משום שמונע ברכותיו של הקדוש ברוך הוא שהוא אביו ככתוב שאל אביך ויגדך וכתוב (משלי כג) ישמח אביך ופרשוה.

חבר הוא לאיש משחית מי האיש משחית זהו אותו איש שפוגם את הלבנה ונקרא (שם טז) איש תהפוכות איש לשון איש יודע ציד איש שדה וזהו איש משחית שזהו שמונע ברכות מן העולם אף כך מי שמונע ברכות מהעולם חבר הוא לאיש משחית הזה שאמרנו וזהו סוד משום שצריך לאדם לברך את הקדוש ברוך הוא ולהתפלל תפלה כראוי כדי שיתברך שמו הקדוש ויתחבר עם החברים הקדושים הללו ולא יפגם את תפלתו משום שימנע ברכות מהעולם ויתחבר עם אותו איש משחית שהוא מונע ברכות מן העולם וגרם מות לכלם.

⁶¹⁶ עי' לעיל פרשת נח הערה 381 שכבוד היא כינוי למדת המלכות ועי' עוד לקמן מו כו.

⁶¹⁷ עי' ס"י (פ"א מ"ג) עשר ספירות בלי מה במספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש וברית יחיד מכוון באמצע במילת לשון ובמילת המעור. ועי"ש בבהג"א - חמש כנגד וכו' - והן ה"ח המתלבשים בימין וה"ג המתלבשים בשמאל ויוצאין באצבעות והן ב' ספרים הנ"ל ובהן כלל כל ה"ב בכל יד שלשים פרכים וקנה והזרוע.

⁶¹⁸ עי' זהר (ח"א דף רטז ע"א): למה זה תשאל לשמי ויאמר יעקב מניינא דא למניינא קדמיתא דקמיה כדפרישנא באתריה ורזא אחרא (בראשית לב כט) וישאל יעקב וגו' ויאמר למה זה תשאל לשמי ויברך אותו שם הא לא עתיד אלא בזכותא דזה לבריכון ורזא סגיאה תנינא באתרה דהאי קרא אבל לא אתינא לקמן דלא לאשמועינן האי קרא דאמרנא מקמיה דאמינא לך דאתקריאת אורייתא

בהמ"ק הראשון ששרתה בו שכינה אין זה על בית שני שלא שרתה בו שכינה כן כתוב
בנבואת חגי (חגי א ה) וארצה בו ואכבדה ואכבד כתיב כי השכינה שהיא הה"א נחסרה
משם⁶¹⁹ וזה שער השמים על הבית הג' שיבנה במהרה בימינו שתחזור העבודה והשכינה
לירושלים כימי קדם ומוזה הזכיר כאן שמים שיהיה מעשה שמים לא בנין אדם כמו
הראשונים שהזכיר בהם מקום ובית וכן רמז משה בברכות בנימין שבהמ"ק בחלקו הוא
שאמר (דברים לג יב) ישכון לבטח עליו זה בית ראשון ששרתה בו שכינה שנקראת ידיד ה'
חופף עליו כל היום זה בית שני שלא שרתה בו שכינה ובין כתפיו שכן זה בית ג' העתיד
שתשרה בו שכינה וכן תמצא במסכת נזיר (לב ע"ב) היכל ה' היכל ה' המה זה
מקדש ראשון ומקדש שני ומקדש שלישי ש"מ תרי חרוב וגו' יעמוד לעולם ע"ב.

(כח יט): ויקרא את שם המקום ההוא בית אל ואולם לזו שם העיר לראשונה.
ע"י ר' בחיי: ואולם לזו שם העיר לראשונה המקום שקראו בית אל והוא ירושלים מה היה
הצורך להודיענו שנקרא לזו⁶²⁰ מתחילה ומה תועלת המגעת אלינו מזה ויתכן לומר כי בא
הכתוב לרמוז לנו בשם הזה כי מזה התחיל העולם להשתכלל ולהתחדש והנה הוא ראשית
הבריאה והחדוש וע"כ גלה לנו כי שם העיר לראשונה לזו מלשון לזו השדרה שממנו עתיד
להתנער ולהתחדש ולהברא לתחיית המתים כי כשם שפלא החדוש הזה היה משם כך פלא
של תחיית המתים יתחיל משם וכבר באר דוד המלך ע"ה הענין הזה ואמר כי בריאת הארץ
גם בריאת הנפש והגוף הכל מהאמצעית היא ציון וזהו שאמר (תהלים נ א) אל אלהים ה'
דבר ויקרא ארץ וגו' (שם ב) מציון מכלל יופי וגו' (שם ד) יקרא אל השמים מעל וגו'⁶²¹.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

זה כתיב (שופטים ה ה) זה סיני מפני יהו"ה אלהי ישראל כד אתייהבת אורייתא על ידא דמשה
(שמות לב א) כי זה משה האיש (שם טו ב) זה אלי ואנוהו אורייתא הוה נחתת מן קמי אלהא דישראל.
תרגום: למה זה תשאל לשמי" ויאמר יעקב" מנין זה למנין הראשון שלפניו כמו שפרשנו במקומו.
וסוד אחר "וישאל יעקב וגו' ויאמר למה זה תשאל לשמי ויברך אותו שם". זה לא עתיד אלא בזכותו
של זה לברך אותם. וסוד גדול שני במקום של הפסוק הזה אבל לא באתי לפניך שלא להשמיע פסוק
זה שאמרתי מלפני שאמרתי לך שהתורה נקראת "זה". כתוב "זה סיני מפני ה' אלהי ישראל" כשנתנה
תורה על ידי משה "כי זה משה האיש" "זה אלי ואנוהו". התורה היתה יורדת מלפני אלהי ישראל.
ע"י זה (ח"ב דף לח ע"ב): ובאתר דאשתכחו דכר ונוקבא לית שבחא אלא לדכורא והכי שבחו
ישראל בתושבחייהו לדכורא ולא לנוקבא הדא הוא דכתיב (שמות טו ב) זה אלי ואנוהו דלית שבחא
באתר דדכורא ונוקבא אשתכחו אלא לדכורא ועל דא (נ"א ולדא) מחכאן ישראל דכתיב (ישעיה כה
ט) זה יהו"ה קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו משום דהכי זמין למעבד להו דכתיב (מיכה ז טו) כימי
צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות.

תרגום: ובמקום שנמצאו זכר ונקבה אין שבח אלא לזכר וכך שבחו ישראל בתשבחותיהם לזכר
ולא לנקבה זהו שכתוב זה אלי ואנוהו שאין שבח במקום שזכר ונקבה נמצאים אלא לזכר ועל זה
(ולזה) מחכים ישראל שכתוב זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו משום שכך עתיד לעשות להם
שכתוב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות.
שמשמע שזה חיבור של ז"נ.

⁶¹⁹ ע"י יומא דף כא ע"ב): האמר רב שמואל בר איניא מאי דכתיב וארצה בו ואכבד וקרינן ואכבדה
מאי שנא דמחוסר ה"א אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן ארון וכפורת
וכרובים אש ושכינה.

ע"י זה (ח"א כו ע"א): אינון גרימו דצדיק יחרב ויבש בבית ראשון דאיהי שכינתא עלאה ובבית
שני דאיהי שכינתא תתאה דא איהו (ישעיה יט ה) ונהר יחרב ויבש ונהר דא יחרב בה' תתאה בגין
דאסתלק מניה נביעו די' לאין סוף.

תרגום: הם שגרמו שצדיק יחרב ויבש בבית ראשון שהיא שכינה עליונה ובבית שני שהיא שכינה
תחתונה. זהו "ונהר יחרב ויבש" ונהר זה (ו') יחרב בה' תחתונה בגלל שהסתלק ממנו שפע ה' לאין
סוף.

⁶²⁰ ע"י לעיל הערה 607.

⁶²¹ מ'מזור לאָספּ אל אַלְהִים ה' דְּבַר וַיִּקְרָא אֶרֶץ מִמְזֹרַח שָׁמֶשׁ עַד מְבֹאוֹ. מִצִּיּוֹן מְכַלֵּל יְפֵי אֱלֹהִים
הוֹפִיעַ. יָבֵא אֱלֹהֵינוּ וְאֵל יַחְרֵשׁ אֶשׁ לְפָנֵינוּ תֹאכֵל וְסִבִּיבֵינוּ נִשְׁעָרָה מְאֹד. יִקְרָא אֶל הַשָּׁמַיִם מֵעַל וְאֵל
הָאָרֶץ לְדִין עָמוֹ.
ע"י זה (ח"א קפו ע"א): ועלמא כד אתברי מההוא אתר אתברי דאיהו שכלולא דעלמא ותקונוי

(כח כא): וְיִשְׁבְּתֵי בְּשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי וְהָיָה ה' לִי לְאֱלֹהִים:

עי' רמב"ן: איננו תנאי כדברי רש"י אבל הוא נדר וענינו אם אשוב אל בית אבי אעבוד השם המיוחד בארץ הנבחרת במקום האבן הזאת שתהיה לי לבית אלהים ושם אוציא את המעשר ויש בענין סוד ממה שאמרו (כתובות קי ע"ב) כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה⁶²².

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

דאיהו חד נקודא דעלמא ואמצעיתא דכלא ומאן איהו ציון דכתיב (תהלים נ א) מזמור לאסף א"ל אלהים יהוה דבר ויקרא ארץ ממזרח שמש עד מבואו ומאן אתר מציון דכתיב (שם ב) מציון מכלל יופי אלהים הופיע מההוא אתר דאיהו סטרא דשכלולא דמהימנותא שלימתא כדקא יאות (והשתא ישראל אתתקפו ביה ברזי דפקודי אורייתא בגין דכל יומא ויומא אתתקף בר נש בציצית דאתעטף ביה) וציון תקיפו ונקודה דכל עלמא ומההוא אתר אשתכלל כל עלמא ואתעביד ומגויה כל עלמא אתון:

תרגום: וכשנברא העולם נברא מאותו המקום שהוא תיקון העולם ותקונו שהוא נקודה אחת של העולם והאמצע של הכל ומי הוא ציון שכתוב "מזמור לאסף אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ ממזרח שמש עד מבואו". ומאזה מקום מציון שכתוב "מציון מכלל יופי אלהים הופיע" מאותו המקום שהוא צד תיקון של האמונה השלמה כראוי. (וכעת ישראל החזיקו בו בסודות המצוות של התורה משום שכל יום ויום מחזיק אדם בציצית שמתעטף בה) וציון החוזק והנקודה של כל העולם ומהמקום ההוא נתקן כל העולם ונעשה ומתוכו נזון כל העולם.

עי' זהר (ח"ג דף קט ע"א): מארי מתיבתאן באומאה עליכו לא תעדו מני עד דאתקין קרבנין לקב"ה דשכינתא איהי קרבן ליי' בכל אבר ואבר דמלכא בחבורא שלים בדכר ונוקבא בכל אברים דאינון מנהון ברישא עיינין בעיינין אודנין לגבי אודנין חוטמא בחוטמא אנפין באנפין פומא פומא כגון וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו ובדא הוה מחיה הילד והכי ידין דמלכא עם ידין דמטרוניתא גופא בגופא בכל אברים דיליה קרבנא שלים דב"נ בלא אתתא פלגו גופא איהי ושכינתא לא שריא עליה הכי (ס"א כד) קב"ה לאו איהו בקורבנא עם שכינתא בכל ישראל דאינון אנשי מדות דאינון אברים דילה עלת העלות לא שריא תמן וכאלו לא הוה קב"ה חד בתר דלאו איהו עם שכינתיה ובחוצה לארץ דשכינתא מרחקא מן בעלה אתמר כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה בגין דלית תמן קרבנין בחוצה לארץ ולזמנא דקב"ה מתקרב עם שכינתיה אתקיים ביה האי קרא ביום ההוא יהיה יי' אחד ושמו אחד ועלת העלות שריא עליהו

תרגום: בעלי הישיבות בשבועה עליכם אל תזונו ממני עד שאתקין קרבנות לקדוש ברוך הוא שהשכינה היא קרבן לה' בכל אבר ואיבר של המלך בחבור שלם בזכר ונקבה בכל האיברים שהם מהם בראש עיניים בעינים אזנים לגבי אזנים חוטם פנים בפנים פה בפה כגון "וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו" ובזה היה מחיה את הילד וכך ידי המלך עם ידי המלכה גוף בגוף בכל איבריו קרבן שלם שאדם בלי אשה הוא חצי גוף ואין השכינה שורה עליו. כך (כאשר) הקדוש ברוך הוא הוא אינו בקרבה עם השכינה בכל ישראל שהם אנשי מדות שהם האיברים שלה עילת העילות לא שורה שם וכאלו לא היה הקדוש ברוך הוא אחד מאחר שהוא אינו עם שכינתו. ובחוצה לארץ שהשכינה מרוחקת מבעלה נאמר כל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה משום שאין שם קרבנות בחוצה לארץ. ובזמן שהקדוש ברוך הוא יתקרב עם שכינתו יתקיים בו הפסוק הזה "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" ועילת העילות שורה עליהם.

עי' זהר (ח"ב דף עט ע"ב): אמר רבי יוסי (נ"א יצחק) הואיל ואתינא להאי מה הוא הגדתי היום ליהוה אלהיך ליהוה אלהינו מבעי ליה אמר ליה רבי שמעון וכי האי בלחודי הוא והא כתיב (שם ח ז) כי יהוה אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' (שם ז טז) אשר יהוה אלהיך נותן לך (שם ד כד) כי יהוה אלהיך אש אוכלה הוא וכלהו הכי.

אלא הכי תנינן כל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה וכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה מאי טעמא משום דזרעא קדישא לארעא קדישא סלקא ושכינתא באתרה יתבא והאי בהאי תליא ומשה לא קאמר אלהיך אלא לאינון דהוו זמינין למיעאל לארעא קדישא ולקבלא אפי שכינתא ומה דלא אמר אלהינו משום דהא משה לא זכה למיעאל לארעא ובגיני כך אלהיך ודאי בכל אתר משום דאינון הוו זמינין למיעאל תמן

תרגום: אמר רבי יוסי (יצחק) הואיל ובאנו לזה מה זה הגדתי היום לה' אלהיך היה צריך להיות לה' אלהינו אמר לו רבי שמעון וכי זה בלבדו הוא והרי כתוב כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' אשר ה' אלהיך נותן לך כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא וכולם כך.

אלא כך שנינו כל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה וכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה למה משום שהזרע הקדוש עולה לארץ הקדושה ושכינה יושבת במקומה וזה תלוי בזה ומשה לא אמר אלהיך אלא לאותם שהיו עתידים להיכנס לארץ הקדושה ולקבל פני שכינה ומה שלא אמר אלהינו משום שהרי משה לא זכה להכנס לארץ ולכן אלהיך ודאי בכל מקום משום שהם היו

(כט ב): וַיִּרְא וְהִנֵּה בְּאֵר בְּשָׂדֶה וְהִנֵּה שָׁם שְׁלֹשָׁה עֲדָרֵי צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי מִן הַבְּאֵר הַהוּא יִשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל פִּי הַבְּאֵר:

ע"י ר' בחיי: כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים והאבן בכאן נרמז השם החקוק בבהמ"ק כי מן הבאר ההוא ישקו שמשם היו שואבין רוח"ק והאבן גדולה היא עמרת זהב גדולה (אסתר ח טו) 623 היא דל"ת של אהרן 624 היא ה' אחרונה שבשם על פי הבאר על פתח המקדש 625.

(כט ג) וַנֶּאֱסַפוּ שָׂמָּה כָּל הָעֲדָרִים וַיִּגְלְלוּ אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ אֶת הַצֹּאן וְהִשִּׁיבוּ אֶת הָאֶבֶן עַל פִּי הַבְּאֵר לְמִקְמָהּ:

ע"י ר' בחיי רמז לכל ישראל המתאספים שם מלבא חמת עד נחל מצרים 626 ויגללו מלשון (ברכות ז ע"א) ויגולו רחמך על מדותיך 627 את האבן מעל פי הבאר כי בכח תפלתם היו

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

עתידים להכנס לשם.

623 ע"י זהר (ח"ג דף קסט ע"ב): אוירא דג"ע נשיבו דרוח קודשא אינון ומתלבשן ביה צדיקייא כגוונא דהוּו בהאי עלמא ולבתר רוח קודשא שראת על רישא דכל חד וחד ואתעטר ואתעבידא ליה עטרא וכך הוה למרדכי דכתיב בלבוש מלכות דיוקנא דההוא עלמא ולבתר ועטרת זהב גדולה דא עטרת דשיריאת על רישיהוּו דצדיקייא בההוא עלמא כד קבילו ישראל אורייתא כגוונא דא הוה להוּו עד דחבו דכתיב בהו ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב אתפשו מההוא לבושא. תרגום: אויר גן עדן נשיבת רוח הקודש הם ובו מתלבשים הצדיקים כדוגמא שהיו בעולם הזה ואחר כך רוח הקודש שורה על ראש כל אחד ואחד ומתעטר ונעשית לו עטרה. וכך היה למרדכי שכתוב "בלבוש מלכות" דמות אותו העולם אחר כך "ועטרת זהב גדולה" זו עטרת ששורה על ראשי הצדיקים באותו עולם כשקבלו ישראל תורה כדוגמא זה היה להם עד שחטאו שכתוב בהם "ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב" התפשו מאותו לבוש.

וע"י שער הכוונות (דרושי חג הפורים דרוש א) ועטרת זהב גדולה מצד עטרה יסוד דאבא ולכן נקרא גדולה כי החסד והחכמה נקרא גדולה בסוד הגדול הגבור והנורא.

624 ע"י זהר (ח"ב דף קטז ע"א): וביה אומאה דכתיב (רות ג יג) חי יהו"ה שכבי עד הבקר דשכינתא תתאה כותל מערבי דירא דיליה על שם דאיהו תל שהכל פונים בו כ"ו ת"ל יהו"ה כ"ו ודאי שכינתא איהו תל דיליה על שם (שיר ה יא) קווצותיו תלתלים שחורות כעורב ואוקמוה על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות (קוץ) ד' מן אחד תל שהכל פונים בו והאי קוץ הוא אחיד בין א"ח ובין ד' הדא הוא דכתיב (ד"ה א כט יא) כי כל בשמים ובארץ ותרגם יונתן דאחיד בשמיא ובארעא.

תרגום: ובו שבועה שכתוב חי ה' שכבי עד הבוקר ששכינה תחתונה כתל מערבי הוא הדיור שלה על שם שהוא תל שהכל פונים בו כ"ו ת"ל יד"ד כ"ו ודאי שכינה היא תל שלו על שם קווצותיו תלתלים שחורות כעורב ופרשוה על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות (קוץ) ד' מן אחד תל שהכל פונים בו והקוץ הזה אחוז בין א"ח ובין ד' זהו שכתוב כי כל בשמים ובארץ ותרגם יונתן שאחוז בשמים ובארץ.

625 ע"י (יחזקאל מו א) כה אמר אדני ה' שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח.

וע"י תיקוני זהר (דף כג ע"ב): ובגין דא כד ישראל בעאן בעותין למלכא אמרין לה אנה הלך דודך (שיה"ש ו א) דאתמר ביה (שם ח יד) ברח דודי (שם ו א) אנה פנה דודך ונבקשנו עמך בכמה בקשות דצלותין ובעותין דבגינך איהו נחית עלן דלא אז מננא אלא בגין דלא נהגנא יקרא בך דבגינך הוה אסיר עמנא כל שית יומין הה"ד (יחזקאל מו א) יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח דהכי איהי שכינתא סתימא עמיה ביומא דחולא כשושנה דאיהי אטימא וביומא דשבתא וביומא דחדשא וביומין טבין אתפתחת לקבלא ריחין ובוסמין ולירתא נפשין וענוגין לבנייהו. תרגום: ולכן כשירא מלך אומרים לה "אנה הלך דודך" שנאמר בו "ברח דודי" "אנה פנה דודך ונבקשנו עמך" בכמה בקשות של תפילות ובקשות שבשביילך הוא ירד עלינו שלא תזוז מאתנו אלא משום שלא נהגנו בך כבוד שבשביילך היה אסור עמנו כל ששת הימים זהו שכתוב "יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח" שכך היא השכינה נסתרת עמו בימי החול כמו שושנה שהיא אטומה וביום השבת וביום [ראש] החדש ובימים טובים נפתחת לקבל ריחות ובשמים ולירש נפשות וענוגים לבניהם.

626 ע"י מלכים א' (ח סה) ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני ה' אלהינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום.

627 ע"י ספר הפליאה (עמוד תנט): שעת הכעס מתגלגלת גם הוא ע"י מדת הרחמים ולכן אנו אומרים בתפלת ר"ה ויגולו רחמך על מדותיך. [ונ"ל שלשון גלגל היא התלבשות פנימית כמו גלגול.]

ישראל מגלגלין ומהפכין מדת הדין למדת הרחמים⁶²⁸ והשקו את הצאן שהיו ממשיכין רוח"ק להאציל עליהם הברכה מלפני לפנים והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה באור על כי היו מעלים במחשבתן האבן שהיתה ע"פ הבאר למקומה הראשון כלומר למקומה לשרשה ולמקום אצילותה, וכענין שהזכיר בספר יצירה (פ"א מ"ד) העמד דבר על בוריו והשב יוצר על מכונו⁶²⁹.

(כט בא) ויאמר יעקב אל לָבָן הֲבֵה אֶת אִשְׁתִּי כִּי מָלְאוּ יָמֵי וְאָבֹאָה אֵלֶיהָ:
 עי' ר' בחיי: ויתכן לפרש כי הדבור הזה ליעקב לא היה מצד התאוה שהיה בו רוע מוסר רק מצד השכל וידוע שאין הפרש אצל השכל בין אברי המשגל לשאר האברים⁶³⁰ כגון הפנים והידים ומעולם אדם ואשתו לא עשו להם הנורות לכסות בשר ערוה עד שאכלו והמשיכו כח מעין הדעת ונתלבשו בתאוות וכיון שכן היו האבות שכליים כמלאכי השרת אין לתמוה עליהם בדבר הזה כי כל כוונתם בהשתמשם בכלי הגוף כדי להמשך אחר השכל גם האמהות רחל ולאה שהיו מריבות זו עם זו על הפעולה הזאת הטבעית כל דבריהם היו מן המין הזה כי היו יודעות ברוח"ק שי"ב שבטים עתידין לצאת מיעקב מארבע נשים וזהו שאמרה לאה לרחל המעט קחתך את אישי וגו' והשיבה רחל לכן ישכב עמך הלילה ולאה שיצאה לקראתו ואמרה לו אלי תבא כי שכור שכרתיך לא היתה כונתן רדיפת התאוה ח"ו כי אם כוונת המצוה בלבד כאשר ידעו בנבואה והדבור הזה כנבואה באבות שכל פעולותיהם נמשכות אחר השכל וכל דבריהם אפילו השיחה שלהם על פיו יחנו ועל פיו יסעו גם באמהות הנביאות אין בהן כעור ולא רוע מוסר וראיה ברורה לזה מה שדרשו רז"ל (ב"ר פע"ב סי' ב) רחל שזלזלה במשכבו של צדיק לא זכתה להקבר עמו לאה שתבעה ואמרה לו אלי תבא כי שכר שכרתיך נשתכרה שיצא ממנה יששכר וזהו וישכב עמה בלילה הוא לא אמר בלילה ההוא אלא בלילה הוא לפי שהוא שמו של הקדוש⁶³¹ ברוך הוא וזהו שאמרה לאה נתן אלהים שכרי כלומר שכרי כפי כוונתי כלשון (ישעיה מ' ז) הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו ועוד מתוך מה שכתוב וישמע אלהים אל לאה יורה שהתפללה להקב"ה והא למדת כי על הפעולה הטבעית הזאת נענשה זו ונשתכרה זו והשכר והעונש אינו כי אם על מעשה המצות והנה הענינים כולם יורו ויעידו כי כוונתם היתה למצוה.

(כט לב): ויתר לאה ותלד בן ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה ה' בעיני כי עתה
 טז מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁶²⁸ עי' זהר (ח"א דף קנב ע"א): ונאספו שמה כל העדרים (בראשית כט ג) ונאספו שמה העדרים לא כתיב אלא כל העדרים משריין קדישין לעילא ומשריין קדישין לתתא אלן בשירין ותושבחן לעילא ואלן בצלותין ובעותין לתתא אלן ואלן מיד וגללו את האבן מעל פי הבאר מגנדרין לה ומעברין לה מן קודשא ואסתליק מן דינא מיד והשקו את הצאן נטלו מלאכי עלאי לעילא ונטלי ישראל לתתא לבתר והשיבו את האבן על מימרא דהאי באר לאתעטרא ונ"א לאתעדא קמיה ולמתבע דינא דעלמא לאתנהגא עלמא בדינא והכי אצטריך דהא לא יכיל עלמא למיקם אלא על דינא למהוי כלא בקשוט וזכו.

תרגום: "ונאספו שמה כל העדרים". לא כתוב ונאספו שמה העדרים, אלא "כל העדרים", המחנות הקדושים למעלה והמחנות הקדושים למטה, אלו בשירים ותשבחות למעלה, ואלו בתפלות ובקשות למטה, אלו ואלו, מיד "וגללו את האבן מעל פי הבאר", מגלגלים אותה והיא מתעברת מן הקדושה ומסתלקת מן הדין. מיד "והשקו את הצאן". נוסעים מלאכים עליונים למעלה, ונוסעים ישראל למטה. אחר כך "והשיבו את האבן", על פקודת הבאר הזו, שתהיה מעוטרת (מזומנת) לפניו ולתבוע הדין של העולם, להנהיג העולם בדין, וכך צריך, שהרי אין העולם יכול לעמוד אלא על דין, שהכל יהיה באמת וזכות.

⁶²⁹ עיי"ש ברמב"ן: העמד דבר על בוריו - הוא משענתו כפי תרגומו כלומר חשוב שהדבר נשען על משענתו שלמטה ממנו. והשיב היוצר על מכונו שלמעלה והוא כמו אל אבל להתעלות היוצר למעלה אמר בלשון הזה ופירש הענין ליחד הדבר מלמטה למעלה. והיוצר הוא אלה"י ישראל יתברך בבינה"ה שהוא מכוננו ויתרומם בחכמ"ה.

⁶³⁰ עי' לעיל ג' ו.

⁶³¹ עי' לעיל פרשת שמות הערה 823.

יאִהְבְּנֵי אִישִׁי:

ע"י ר' בחיי: הזכיר בכולן ותהר ותלד להורות על תכיפת ענין וסמך הלידה להריון על שם שהיו יולדות כל אחת לשבעה חדשים שהרי בשבע שנים שניים של עבודת רחל נולדו כל השבטים כלם חוץ מבנימין והנני מזכיר לך טעם הנולדים לשבעה שהם חיים והנולדים לשמונה מתים דע כל אחד ואחד משבעה כוכבי לכת משמש חדש אחד וסדרם ג"כ שצ"ם חנכ"ל⁶³² אבל סדר הבריאה הוא חל"ם כצנ"ש⁶³³ לשבעה ימי בראשית והסדר הזה של חדשי העבור שבתאי משמש חדש ראשון וצדק חדש שני וכן בכלם עד לבנה שהיא שביעית והוא כוכב ממונה על החיים, וע"כ הנולד בשביעי יחיה אבל כשיכנס בשבתאי שהוא חוזר חלילה והוא שמיני לפי שטבעו של שבתאי קר ויבש שהוא טבע המיתה על כן אין הולד חי בשמיני כי ימית אותו בטבעו שהוא טבע המיתה ויחזיר אותו טפה כשם שהיה בו מתחילה אבל כשיעבור השמיני יכנס בתשיעי שהוא צדק והוא כוכב החיים והטוב אז יחיה והנה רוב הנולדים הם לט' חדשים והם לכוכב צדק שהוא התשיעי בחזרת חלילה ויש נולדים לעשרה חדשים והם למאדים ויש נולדים ל"א חדשים והם לחמה ורז"ל אמרו (יבמות פ ע"ב) עובדא הוה ברבא תוספאה דאשתהי ולד עד תריסר ירחי שתא ואכשריה כלומר שאע"פ שלא היה בעלה מצוי עמה אע"כ הכשירו ולא החזיק אותו בחזקת ממזר אלא בחזקת כשר דכל זמן דלא עברו עדיין י"ב חדש אמרינן רוב בעילות הלך אחר הבעל שלפעמים הולד שוהה י"ב חדש.

ודע כי שבעה כוכבי לכת הללו השנים מהם טובים ומועילים מאד והם צדק ונוגה והשנים מהם מזיקים מאד והם שבתאי ומאדים והשנים מהם בעלי אורה והם חמה ולבנה ונשאר כוכב שהוא אמצעי מוזג טוב עם הטובים ורע עם הרעים.

ותקרא שמו ראובן קריאת שמות השבטים לאמותינו לאה ורחל הכל היה ברוה"ק ע"פ מדותיו של הקדוש ברוך הוא כי לאה בארבעה בניה רמזה כל העשר מלמטה למעלה קראה הראשון ראובן כנגד מדת הדין היא ה' אחרונה שבשם לפי שממנה יבא לה כח התולדה⁶³⁴ וידעה זה מאברהם שנתוסף בשמו אות ה' וכן דרשו ז"ל (ב"ר פמ"ד ס"י יב) אברהם אינו מוליד אברהם מוליד ולשון ראובן מלשון ראייה כי הראייה מכח ה' שהיא מדת הדין⁶³⁵ ומטעם זה הוא גדול כח עין הרע⁶³⁶. וכן שמעון מלשון שמיעה כי השמיעה מכח הו"ו שבשם שהיא ו' קצות ולכך אמרה כי ראה ה' כי שמע ה' הרי לך ראובן ושמעון כנגד מדת הדין ושש קצוותיה הכלולין בה וכן כונתם בכל שאר השבטים בשמותם הנני מבאר לך כל אחד מהם במקומו הט אונך בבאורם.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁶³² ע"י ס"י (דפוס הראשונים פ"ד מ"ה-מ"א): כיצד המליך אות ב' בחיים וקשר לו כתר וצר בו שבתאי בעולם ויום ראשון בשנה ועין ימין בנפש: [ו] המליך אות ג' וקשר לו כתר וצר בו צדק בעולם יום שני בשנה ועין שמאל בנפש: [ז] המליך אות ד' וקשר לו כתר וצר בו מאדים בעולם ויום ג' בשנה ואוזן ימין בנפש: [ח] המליך אות כ' וקשר לו כתר וצר בו חמה בעולם ויום ד' בשנה ואזן שמאל בנפש: [ט] המליך אות פ' וקשר לו כתר וצר בו נוגה בעולם ויום ה' בשנה ונחיר ימין בנפש: [י] המליך אות ר' וקשר לו כתר וצר בו כוכב בעולם ויום שישי בשנה ונחיר שמאל בנפש: [יא] המליך אות ת' וקשר לו כתר וצר בו לבנה בעולם ויום שבת בשנה ופה בנפש.

⁶³³ שם משנה יב: שבע כפולות כיצד צרפן. שתי אבנים בונות שני בתים. ארבע בונות ארבעה ועשרים בתים. חמש בונות מאה ועשרים בתים. שש בונות שבע מאות ועשרים בתים. שבע בונות חמשת אלפים וארבעים בתים. מכאן ואילך צא וחשוב מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע. ואלו הן שבעה כוכבים בעולם חכמה נוגה כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים. ואלו הן ז' ימים בשנה שבעה ימי בראשית. ושבעה שיערים בנפש שתי עינים שתי אזנים ושני נקבי האף והפה. ובהן נחקקו שבעה רקיעים ושבע ארצות ושבע שעות. לפיכך חבב שביעי לכל חפץ תחת השמים: וע"י תיקונים ת"ע (קנ ע"ב).

⁶³⁴ ע"י לעיל פרשת לך לך הערה 454.

⁶³⁵ ע"י רמב"ן אמונה ובטחון פ"ח וריש פרק כד וע"י דע"ה ח"א בתחילתו בליקוט ב'.

⁶³⁶ ע"י לעיל פרשת לך לך הערה 434.

(כט לד) ותהר עוד ותלד בן ותאמר עתה הפעם ילדה אישי אלי כי ילדתי לו שלשה בנים על בן קרא שמו לוי: עי' ר' בחיי: על בן קרא שמו לוי – חוזר להקב"ה ולכך לא אמר קראה כי הוא יתברך הקורא והמחברו לעבודתו כי הוא העשירי בבנים והעשירי קדש לה' ולפי שידעה בברור שיהיו לחלקה שלשה בנים למעוט על כן אמרה כי ילדתי לו שלשה בנים וכוונה בו כנגד חבור הג' שלמעלה⁶³⁷ הרשומים במלת איש כנרמז בספר הבהיר⁶³⁸ וזה טעם ילדה אישי כי שלשתם חבור אחד ודבר אחד ומטעם זה היו בני לוי מורי התורה והחכמה שנאמר (דברים לג י) יורו משפטך ליעקב ונחלק שבט לוי לשתי משפחות כהונה ולויה וכשילדה הרביעי יהודה שהיה יותר מחלקה רצתה לפרט מה שעבר נכלל בשם לוי וקראה שמו יהודה והוא שנתנה הודאה לבינה⁶³⁹ שהוא מקום הבנים ואמרה הפעם אודה את ה' ונמצא למד שהכל נכלל בארבעה בני לאה ראובן ושמעון רמז לשכינה עם שש קצוותיה לוי ויהודה רמז לג' שעל גביהן.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי סז

⁶³⁷ עי' זהר (ח"א דף קנד ע"ב): תא חזי בגיניה דיעקב אתקיים עלמא ואי תימא הא בגיניה דאברהם כמה דאת אמר (שם ד) בהבראם אל תקרי בהבראם אלא באברהם אלא בגיניה דיעקב אתקיים אברהם דכתיב (ישעיה כט כב) כה אמר יהו"ה אל בית יעקב אשר פדה את אברהם ומקדמת דנא הוה קב"ה בני עלמין וחריב לון כיון דאתא יעקב מניה אשתכללו עלמין ולא אתחרבו כקדמיתא הדא הוא דכתיב (שם מג א) כה אמר יהו"ה בוראך יעקב ויצרך ישראל וגו' תא חזי מה כתיב (שמות ד כב) בני בכורי ישראל וכתיב (שם כג) שלח את בני ויעבדני ישראל אקרי בן לקב"ה בגין דאתדבק ביה כמה דאת אמר (משלי ל ד) מה שמו ומה שם בנו כי תדע לאה כד אולידת [לראובן] מה כתיב (בראשית כט לב) ותקרא את שמו ראובן ראובן סתם בגין דאתכליל בתלת סטרין מתחברן כחדא שמעון ולוי מאי טעמא לוי כמה דאת אמר (מ"א ז כט) לויות חבורא דכל סטרין אמר רבי יהודה מהכא דכתיב (בראשית מט ג) יתר שאת ויתר עז כתרגומו בכירותא כהונתא ומלכותא ומלכו בסטרא דגבורה איהו ועל דא ראובן סתם:

אמר רבי אבא ראו בן סתם דאתכליל בשמעון ולוי לאה הכי הוה דעתה ונ"א רעותא דכתיב (בראשית כט לד) הפעם ילדה אישי אלי כי ילדתי לו שלשה בנים בגין דהוה תלתא דמתחברן כחדא ותא חזי דהכי הוא דהא רתיכא עלאה אבהן ודוד מלכא דאתחבר בהו וכלהו ארבע אינון רתיכין עלאין רזא דשמא קדישא ועל דא ראובן שמעון לוי לבתר יהודה דירית מלכו ועל דא כלהו באתר דא וכתיב ונ"א דא בתר דא דכתיבו הפעם אודה את יהו"ה וגו' (בראשית כט לה) ותעמוד מלדת בגין דהכא אשתכללו ארבע סמכין.

תרגום: בא וראה בשביל יעקב התקיים העולם. ואם תאמר הנה בשביל אברהם כמו שנאמר "בהבראם" אל תקרי בהבראם אלא באברהם. אלא משום יעקב התקיים אברהם שכתוב "כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם" ומקודם לכן היה הקדוש ברוך הוא בונה עולמות ומחריבם. כיון שבא יעקב השתכללו ממנו העולמות ולא נחרבו כבראשונה. זהו שכתוב "כה אמר ה' בוראך יעקב ויצרך ישראל" וגו'. בא וראה מה כתוב "בני בכורי ישראל" וכתוב "שלח את בני ויעבדני". ישראל נקרא בן לקדוש ברוך הוא משום שנדבק בו כמו שנאמר "מה שמו ומה שם בנו כי תדע". כשלא הולידה את ראובן מה כתוב "ותקרא את שמו ראובן" ראובן סתם משום שנכלל בשלשה צדדים מחוברים יחד שמעון ולוי למה לוי כמו שנאמר "לויות" החבור של כל הצדדים. אמר רבי יהודה מכאן שכתוב "יתר שאת ויתר עז" כתרגומו בכורה כהונה ומלכות והמלכות היא בצד הגבורה ועל כן ראובן סתם.

אמר רבי אבא ראו בן סתם שנכלל בשמעון ולוי. כך היתה דעתה (רצונה) של לאה שכתוב "הפעם ילדה אישי אלי כי ילדתי לו שלשה בנים" משום שהיו שלשה שמתחברים יחד. ובא וראה שכך הוא שהרי המרכבה העליונה האבות ודוד המלך שהתחבר עמם וכל הארבע הם מרכבות עליונות הסוד של השם הקדוש. ועל כן ראובן שמעון ולוי אחר כך יהודה שירש מלכות ועל כן כולם במקום הזה. וכתוב (זה אחר זה שכתוב) "הפעם אודה את ה' וגו' ותעמוד מלדת" משום שכאן נשלמו ארבעה עמודים.

⁶³⁸ קיז. אמר רבי יוחנן מאי דכתיב (שמות ט"ו ג) ה' איש מלחמה ה' שמו אלא איש הוי סימן כדמתרגמינן ה' איש מלחמה ה' מארי נצחן קרבייא ומאי ניהו מארי אל"ף ראשונה היכלא קדישא היכלא קדישא סלקא דעתך אלא אימא היכל הקדש: קיח. יר"ד בעשרה מאמרות שנברא בהן העולם ומאי ניהו היינו תורת אמת שכוללת כל העולמים ושי"ן מאי הוי א"ל שרש האילן דשי"ן הוי כעין שרש האילן:

⁶³⁹ עי' לקמן פסוק לה.

(ל ב): ויחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי כמן:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה התחת אלהים אנכי כבר רמזתיו למעלה בתחילת הפרשה (כח
 יג) ואינה ה"א התמיהה אלא ה"א ודאית כמו (שמואל א' ב כז) הנגלה נגלתי וכאלו אמר
 תחת ה' שהוא אלהים אנכי הודיע אותה כי דיוקנו חקוק במרכבה ומזה הוא יודע כי האלהים
 הוא המונע ועל כן דחקה עצמה למסור לו בלהה שפחתה כדי למשוך כח הלידה ממנה מכח
 הה' שהוא האלהים⁶⁴⁰ המונע ואליו התפללה בסוף הוא שכתוב ויזכור אלהים את רחל
 וישמע אליה אלהים.

(ל יא): ותאמר לאה בנגד (בא נד) ותקרא את שמו נד:
 ועל הכונה הפנימית קראתו לאה נד מלשון המשכה בראותה שעמדה מלדת הוצרכה
 לחזור ולמשוך מן המקום שפסקה משם כשילדה יהודה ובכח התפלה שאמרה נד גדי כלומר
 יתחזק מזלי משכה כח הלידה וילדה ליששכר שהוא כנגד הבינה שנאמר (דברי הימים א'
 יב לב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים והבן השני קראתו אשר כי התפללה בו ג"כ ואמרה
 יישר כחי שאתחזק ואלד עוד ותהיה המשכתי דרך סלולה מלשון (משלי כג כ) ואשר בדרך
 לבך ואז נתן לה זבולן שהוא כנגד הקו האמצעי המכוון עם התשובה⁶⁴¹ רצועה ישירה ונמצאת
 למד כי נד ואשר לא על פי המדות נקרא אלא על שם התפלה ובכח התפלה שהתפללה בנד
 נתן לה ייששכר ובכח התפלה שהתפללה באשר נתן לה זבולן וזה מבואר.

(ל כ) ותאמר לאה זבדני אלהים אתי זבד טוב הפעם יזבילני אישי פי ילדתי לו ששה בנים
 ותקרא את שמו זבולן:
 עי' ר' בחיי: כנגד הקו האמצעי של מעלה⁶⁴² שהוא מכוון כנגד הקו האמצעי של מטה⁶⁴³
 ולכן נקרא בהמ"ק של מטה זבול והוא הבן הששי כנגד וי"ו שבשם וזהו לשון כי ילדתי לו
 ששה בנים ותקרא את שמו זבולן⁶⁴⁴.

(ל כא) ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה:
 עי' ר' בחיי: ואחר שילדה לאה ששה בנים ילדה בת אחת ולשון ואחר באורו ובאחרונה
 כמו (בראשית לג ז) ואחר נגש יוסף ואולי כוונה בזה כנגד ה' אחרונה⁶⁴⁵ וע"כ יאמר ואחר
 שילדה לו ששה בנים שהם שש קצוות עליונים שהם כנגדם קצוות תחתונים⁶⁴⁶ שהם התומים
 בשמו⁶⁴⁷ ילדה באחרונה בת כי השכינה כלולה משש קצוות והנה היא מדת הדין וזהו ותקרא
 את שמה דינה שתי אותיות אמצעית הכנוי⁶⁴⁸ משולבות עם שתי אותיות של שם הרחמים

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי 68

⁶⁴⁰ עי' זהר (ח"א טו ע"ב שאלקים היא מלכות.
⁶⁴¹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 202.
⁶⁴² עי' לעיל פרשת בראשית הערה 224.
⁶⁴³ עי' לעיל ז כג שארץ ישראל היא קו האמצעי של מטה.
⁶⁴⁴ עי' זהר (ח"ג דף קנ ע"א): רבי יצחק פתח כתיב בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים
 בית זבול בית זבול ודאי כד אתפקדו בידהא כל גנוי מלכא ושלטא בהו כדין אקרי בית זבול ורקיע
 חד אית דאקרי זבול דהא דא אשכח לקבלא ברכאן ולסדרא כלא והאי אקרי בית זבול.
 תרגום: רבי יצחק פתח כתוב "בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים" בית זבול בית זבול
 ודאי. כשנפקדו בידיה כל גנוי המלך ושולטת בהם אז נקרא בית זבול. ורקיע אחד יש שנקרא זבול
 שהרי זה נמצא לקבל ברכות ולסדר הכל וזה נקרא בית זבול.
⁶⁴⁵ עי' לקמן פרשת פקודי הערה 1590.
⁶⁴⁶ עי' לקמן פרשת בהעלותך הערה 1921.
⁶⁴⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 66.
⁶⁴⁸ עי' לעיל פרשת וירא הערה 481.

כי היא בת מי זהב⁶⁴⁹ או נאמר כי לא כוונה כלל אך כאשר ילדה לזבולן לא רצתה לרדת ולקבל מן הכחות שלמטה ממנו ולא חששה להם כיון שקבלה כבר כל הכחות של מעלה שהם העקר והיו שאמרו רז"ל חכמי האמת (ברכות ס ע"א) לאה התפללה וחזרה נקבה וכוונתם בזה לומר כי היתה לאה ראויה להנתן לה יוסף אלא שלא רצתה וחזרה נקבה כי לא חששה לכל מה שלמטה מזבולן וע"כ באה לידי מכשול ואירע בה מה שאירע.

(ל כג) ונתהר ונתלד בן ותאמר אסף אלהים את הרפתי:

עי' ר' בחיי: והנה רחל הזכירה בו שתי לשונות לשון אסיפה ולשון תוספת באורה על הנגלה בלשון תוספת ועל הנסתר בלשון אסיפה אסף אלהים את הרפתי להורות כי יוסף ירמוז על הקו האמצעי שהוא מאסף לכל המחנות⁶⁵⁰ מחבר כל הקצוות מעלה ומטה והנה ענפיו הנמשכים ממנו הנצח וההוד לכך יצא מיוסף שני שבטים מנשה ואפרים והיה בנימין כנגד שתי המדות שלמעלה ממנו ואמו קראתו בן אוני כלומר בן כחי שהוא מדת הדין ואביו קרא לו בנימין⁶⁵¹ שהוא הרחמים כלומר בן ימין ושתי מדות אחרונות כבר רמזת בדין ונפתלי והבן כי דן ונפתלי צדק וצדיק⁶⁵² ויוסף הקו האמצעי עם ענפיו ובנימין ידי אביר יעקב⁶⁵³ המקבלות ממעלה לו וא"כ הכל בכלל וזה מבואר.

(לא יג) אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר עתה קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך:
עי' רמב"ן: ועל דרך האמת יאמר המלאך הזה אנכי האל בית אל⁶⁵⁴ וכן ויקרא למקום אל

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁶⁴⁹ עי' אד"ר קמב ע"א וז"ל: מי זהב רחמי ודינא.

⁶⁵⁰ כך נקרא שבט דן (במדבר י כה) אבל הוא כינוי למלכות כמש"כ (זהר (ח"ג קצז ע"א) וז"ל כנישתא דישראל מהו כנישתא דא איהו עצרת כנישו כד"א מאסף לכל המחנות מאן דכניש לכל משריין עלאין לגביה עכ"ל.

תרגום: כנסת ישראל מה זה "כנסת" זוהי עצרת התכנסות כמו שנאמר "מאסף לכל המחנות" מי שמכנס כל המחנות העליונים אליו.
ועי' לעיל פרשת בראשית הערה 214.

⁶⁵¹ עי' זהר (ח"א קעה ע"א): ותקרא שמו בן אוני דקשיו דדינא דאתגזר עלה ויעקב אהדר ליה וקשיר ליה לימינא בגין דמערב אצטריך לקשרא ליה לימינא ואף על גב דאיהו בן אוני מסטרא דדינא קשיא בן ימין איהו דהא בימינא אתקשרת.

תרגום: "ותקרא שמו בן אוני", הקשיות של הדין שנגזר עליה. ויעקב החזיר אותו וקשר אותו לימין, משום שצריך לקשר המערב לימין, ואף על גב שהוא בן אוני, מצד של הדין הקשה, בן ימין הוא, שהרי התקשרה בימין.

⁶⁵² עי' לעיל פרשת לך לך הערה 459.

⁶⁵³ עי' זהר (ח"א דף רמז ע"א): אתייקרו דרועוי במרגליתא עלאה מידי אביר יעקב (בראשית מט כד) מאינון תרין סטריין דאתקיף בהו יעקב משם רועה אבן ישראל (שם) מתמן אתזן ההוא אבן ויקראו כדקאמרן תו מאינון ותריסרן (תרין) סטריין אתזן ההוא אבן יקרה דאינון צפון ודרום והיא אתייהבת ביניהו (ואתברכא מנייהו ולא תזנא מנהון על דרגא דצדיק) [ואתברכו מנייהו ואתזנא מנהון על ידא דצדיק].

תרגום: התכבדו זרועותיו במרגלית עליונה. "מידי אביר יעקב", מאותם שני צדדים שהתחזק בהם יעקב. "משם רועה אבן ישראל", משם נזונית אותה אבן יקרה, כמו שאמרנו. עוד, מאותם שנים עשר צדדים נזונית אותה אבן יקרה, שהם צפון ודרום, והיא נתנה ביניהם והתברכה מהם, ונזונה מהם על (דרגה) ידי צדיק.

⁶⁵⁴ עי' זהר (ח"א קעג ע"ב): ויבן שם מזבח וגו' (שם ז) תא חזי כתיב ויבן שם מזבח ולא כתיב (בהני מדבחן דאסיק עליהון) [דאסיקו] נסכין ועלוון אלא בגין דאתקין ההוא דרגא דאתחזי לאתקנא מזבח ליהו"ה לאתקנא דרגא תתאה לחברא ליה בדרגא עלאה ועל דא ויבן שם מזבח דא דרגא תתאה ליהו"ה דא דרגא עלאה (שם) ויקרא למקום אל בית אל שמא דא כשמא עלאה בגין דכד אתנהרא כדין כאמה בתה וכלא חד כי שם נגלו אליו האלהים בגין דאינון לא אשתכחו אלא בשכינתא ודהא (דהו) שבעין [הוון] דאינון משתכחי תדיר ובהדי שכינתא ושבעין (בהדיה ושכינתא) קתדראי סחרניה דשכינתא ועל דא כי שם נגלו אליו האלהים ובאתרא דא [דאתגליא] דהא כתיב (שם כח יג) והנה יהו"ה נצב עליו.

בית אל (להלן לה ז) כמו שאמר ציון קדוש ישראל (ישעיה ס יד) ויונתן בן עוזיאל אמר (שם ו ג) קדיש בשמי מרומא עילאה בית שכינתיה והוא המלאך הגואל⁶⁵⁵ (להלן מח טז) וכן בכל ביתי נאמן הוא⁶⁵⁶ (במדבר יב ז) והמשכיל יבין.
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה המלאך הזה שקרא עצמו אל הוא הטוב שנאמר (שמות לג יט) אני אעביר כל טובי על פניך⁶⁵⁷ והוא הבית שנאמר עליו (במדבר יב ז) בכל ביתי נאמן הוא כי טוב האדם ביתו⁶⁵⁸ וע"כ אמר על עצמו אנכי האל בית אל וכן ביעקב ויקרא למקום אל בית אל והנה הכתוב הזה נכון כפשוטו כי המלאך הזה שהוא אל הוא בית אל והבן זה.

(לא ל): וְעַתָּה הֲלֹךְ הַלְכָתָּ בִּי נִכְסֶפָה נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ לְמָה נִנְבְּתָ אֶת אֱלֹהֶיךָ:
 עי' ר' בחיי: ויתכן לומר כי תוספת הה"י רמו לכבוד שכתוב בו (ישעיה סד י) בית קדשנו ותפארתנו ואליו היה נכסף כי בית קדשנו הוא הכבוד ותפארתנו⁶⁵⁹ תפארת ישראל וכתוב (תהלים צו ו) עוז ותפארת במקדשו⁶⁶⁰ והבן זה ומי שלא נכסף אליו הוא החוטא וכלשון הזה מציינו שהוכיח הנביא את ישראל כאשר לא היו נכספים ליראת הש"י ושמירת מצותיו הוא שאמר (צפניה ב א) התקוששו וקוששו הגוי לא נכסף.

(לא לה) וְהָאָמֵר אֶל אָבִיךָ אֵל יָחַד בְּעֵינֵי אֲדָנִי כִּי לֹא אוֹכַל לְקוֹם מִפְּנֵיךָ כִּי דָרְךָ נְשִׁים לִי וַיִּחַפֵּשׂ וְלֹא מָצָא אֶת הַתְּרָפִים:
 עי' רמב"ן: והנכון בעיני כי היו הנדות בימי הקדמונים מרוחקות מאד כי כן שמן מעולם נדות לריחוקן כי לא יתקרבו אל אדם ולא ידברו בו כי ידעו הקדמונים בחכמתם שהבלן מזיק גם מבטן מוליד גנאי ועושה רושם רע כאשר בארו הפילוסופים עוד אני עתיד להזכיר נסיונם בזה (ויקרא יח יט) והיו יושבות בדרך באהל לא יכנס בו אדם וכמו שהזכירו רבותינו בברייתא של מסכת נדה תלמיד אסור לשאול בשלמה של נדה רבי נתמיה אומר אפילו הדבור היוצא מפיה הוא טמא אמר רבי יוחנן אסור לאדם להלך אחר הנדה ולדרוס את עפרה שהוא טמא כמת כך עפרה של נדה טמא ואסור ליהנות ממעשה ידיה⁶⁶¹.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

תרגום: "ויבן שם מזבח" וגו'. בא וראה כתוב "ויבן שם מזבח" ולא כתוב (באלו המזבחות) שהעלה עליו נסכים ועולות אלא משום שתקן אותה דרגה הראויה ליתקן. "מזבח לה" לתקן דרגה תחתונה לחברה בדרגה עליונה ועל זה "ויבן שם מזבח" זו דרגה תחתונה. "לה" זו דרגה עליונה. "ויקרא למקום אל בית אל" שם זה כשם העליון משום שכאשר האירה אז כאמא כך בתה והכל אחד. "כי שם נגלו אליו האלהים" משום שהם לא נמצאים אלא בשכינה שהרי שבעים היו שהם נמצאים תמיד עם השכינה ושבעים כסאות סביב השכינה ועל זה "כי שם נגלו אליו האלהים" במקום זה שהתגלה שהרי כתוב "והנה ה' נצב עליו". ועי' לעיל הערה 606.

⁶⁵⁵ עי' רבינו (במדבר ו כה) שזה כינוי לשכינה. [עי' הלש"ו בספר הביאורים (ח"ב ע ע"ג) כל אור תחתון הוא בבחי' מלאך לאור העליון וכנודע בסוד המלאך הגואל ע"ל. ועי' זהר נח דף סא ע"א וכן יגש דף רה ע"ב וכן ואתחנן דף ער ע"א ועוד].
⁶⁵⁶ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 413.

⁶⁵⁷ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 406. עי' שעה"כ מג ע"ב.
⁶⁵⁸ עי' זהר (ח"ב דף קעח ע"א): ובכוונת אמן שהוא כליל תרין שמהן יהו"ה אדנ"י והאחד גניז טוביה וברכויה באוצר הנקרא היכל והוא רמוז בפסוק (חבקוק ב כ) ויהו"ה בהיכל קדשו הס מפניו ולדא רמזו רבותינו ז"ל כל טוב האדם בביתו שנאמר (במדבר יב ז) בכל ביתי נאמן הוא ומתרגמינן בכל דעמי.

תרגום: ובכוונת אמן שהוא כולל ב' שמות יהו"ה אדנ"י והאחד גנוז טובו וברכותיו באוצר הנקרא היכל והוא רמוז בפסוק (חבקוק ב כ) ויהו"ה בהיכל קדשו הס מפניו ולזה רמזו רבותינו ז"ל כל טוב האדם בביתו שנאמר (במדבר יב ז) בכל ביתי נאמן הוא ומתרגמינן בכל דעמי.
⁶⁵⁹ עי' לעיל פרשת נח הערה 381 שכבוד היא כינוי למדת המלכות, ועי' בראשית מו כו ועי' דברים יא יב.

⁶⁶⁰ עי' שמות כח ב ברמב"ן ור' בחיי ועי' לקמן פרשת וזאת הברכה הערה 2422.
⁶⁶¹ עי' זהר (ח"ב דף ג ע"א): לית מסאבו תקיף בעלמא בר מסאבו דנדה מסאבו דנדה קשיא מכל מסאבו דעלמא אסתאב איהו וכל דמתקרבינן בהדיה יסתאבון עמיה בכל אתר דאזלין אתדחייא שכינתא מן קמייהו.

(לא מא) זה לי עשרים שנה בביתך עבדתך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ותחלף את משפחתי עשרת מנים:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה זה לי עשרים שנה כמו (שמות טו ב) זה אלי⁶⁶² ואנוהו וכן (שם יג ח) בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים ולפי שכבר הזכיר למעלה זה עשרים שנה אנכי עמך לא היה צריך לחזור זה לי עשרים שנה בביתך אבל הענין כי למעלה ידבר על עצמו ועתה ידבר בשכינה כי היה ה' יתעלה עמו כל עשרים שנה שהיה בביתו ומזה סמך לו לולי אלהי אבי אברהם ופחד יצחק היה לי והבן זה⁶⁶³.

(לא מב) לולי אלהי אבי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתיני את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויזכח אמי:
 עי' רמב"ן: ועל דרך האמת יבא הלשון כפשוטו ומשמעו והוא מדת הדין של מעלה⁶⁶⁴ וממנו אמר הכתוב (הושע ג ה) אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים, יאמר כי יבקשו הרחמים ומדת הדין שלמטה ויביאו פחד יצחק אל השם ואל טובו הנזכרים⁶⁶⁵.

ועי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ופחד יצחק היה לי במדתי ועם זה הזכיר ג' מדות האבות כסדר וכן הזכיר עוד כסדר הזה בתפלה כנגד עשו ומה שאמר תחלה לולי אלהי אבי על יצחק אביו אמר כן ואחריו הזכיר אברהם לפי שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו אחרי כן הזכיר בפירוש פחד יצחק כסדר המדות.

והרמב"ן כתב ופחד יצחק היה לי ע"ד האמת יבא הלשון כפשוטו ומשמעו והוא מדת הדין של מעלה וממנו אמר הכתוב (הושע ג ה) אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים יאמר כי יבקשו הרחמים ומדת הדין של מטה ויביאו פחד יצחק אל ה' ואל טובו הנזכרים עכ"ל.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

תרגום: אין טומאה חזקה בעולם חוץ מטומאת הנדה וטומאת הנדה קשה מכל טומאה בעולם הוא נטמא וכל המתקרבים אליו נטמאים עמו בכל מקום שהולכים נדחית שכינה מלפניהם.
 עי' הערה 618.

⁶⁶³ עי' זהר (ח"ג יב ע"א): כתיב (איוב כה ב) המשל ופחד עמו עושה שלום במרומוי האי קרא אוקמוה חבריאי אבל המשל דא אברהם דכתיב ביה (בראשית כג ו) נשיא אלהים אתה בתוכנו וכתיב (שם יב ב) ואברכך ואגדלה שמך ופחד דא יצחק דכתיב (שם לא מב) ופחד יצחק היה לי (איוב כה ב) עושה שלום במרומוי דא יעקב דכתיב (מיכה ז כ) תתן אמת ליעקב וכתיב (זכריה ח יט) והאמת והשלום אהבו דאמת ושלום קשיר דא בדא ועל דא הוא שלימותא דכלא תרגום: כתוב (איוב כה) המשל ופחד עמו עושה שלום במרומוי. הפסוק הזה פרשוהו החברים אבל המשל זה אברהם שכתוב בו (בראשית כג) נשיא אלהים אתה בתוכנו וכתוב (שם יב) ואברכך ואגדלה שמך. ופחד זה יצחק שכתוב (שם לא) ופחד יצחק היה לי. עושה שלום במרומוי זה יעקב שכתוב (מיכה ז) תתן אמת ליעקב וכתוב והאמת והשלום אהבו ושלוש קשורים זה עם זה ולכן הוא שלמות הכל.

ועי' זהר (ח"ב נא ע"ב): עמוד הענן יומם דא אברהם ועמוד האש לילה דא יצחק ותרואיהו אשתכחו בשכינתא.

תרגום: עמוד הענן יומם זה אברהם ועמוד האש לילה זה יצחק ושניהם נמצאו בשכינה.
 ועי' לעיל פרשת לך לך הערה 460. ועי' לקמן פרשת וישלח הערה 666.

⁶⁶⁴ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 199.

⁶⁶⁵ ז"ח (פז ע"ג): ובטובו חיינו ולא מטובו דזן בטוב ההוא עלמא תתאה דנפק ממדת הטוב עצמה דאתקריאת טובו כד"א ופחדו אל ה' ואל טובו אל ה' דא עלמא תתאה ואל טובו דא אילנא דחיי ונהרו אל טוב ה' דעל ידו איתזנו ואתנהירו כל עלמין

תרגום: ובטובו חיינו ולא מטובו שזן בטוב את אותו העולם התחתון שיצא ממדת הטוב עצמה שנקראת טובו כמו שנאמר (הושע ג) ופחדו אל ה' ואל טובו אל ה' זה העולם התחתון ואל טובו זהו עץ החיים (ירמיה לא) ונהרו אל טוב ה' שעל ידו נזונים ונאורים כל העולמות

פרשת וישלח

(לב ח) וַיֹּאמֶר אִם יָבוֹא עֲשׂוֹ אֶל הַמַּחְנֶה הָאֶחָת וְהִכּוּ וְהָיָה הַמַּחְנֶה הַנֶּשְׂאָר לְפִלִּיטָה:
 עי' ר' בחיי: והיה המחנה הנשאר לפליטה הם לאה ורחל ומחנה שעמם⁶⁶⁶ ומקרא מלא
 פירש הכתוב ויחץ את הילדים על לאה ועל רחל ועל שתי השפחות לפליטה מן החרב כענין
 שכתוב (ירמיה נא נ) פלטים מחרב ומכאן למד עובדיהו שעשה מן הנביאים ב' חלקים שלא
 החביא אותם במקום א' הוא שכתוב (מלכים א' יח יג) ואחביא מנביאי ה' וגו' חמשים חמשים
 איש במערה ואכלכלם לחם ומים ואמרו רבותינו ז"ל (ב"מ מב ע"א) לעולם ישלש אדם
 מעותיו שליש בקרקע שליש בפרקמטיא שליש תחת ידו שנאמר (דברים כח ל) יצו ה' אתך
 את הברכה באסמיך זו פרקמטיא ובכל משלח ידך זו תחת ידיך וברכך בארץ זו קרקע.

(לב ט) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אֲבָרְכֶם וְאֱלֹהֵי אָבִי יִצְחָק ה' הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ
 וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאִיטִיבָה עִמָּךְ:

עי' ר' בחיי: היה ראוי שיוכיר תחלה השם המיוחד⁶⁶⁷ ושיאמר ה' אלהי אבי אברהם ואלהי
 אבי יצחק האומר אלי וע"ד הקבלה אם יאמר כן היה השם המיוחד רמו לתשובה⁶⁶⁸ שהוא
 הדין⁶⁶⁹, והנה יעקב היה מדבר בתפלה לא רצה להכנס לפניו מן החסד כי כל מה שהוא
 לפניו מן החסד הוא דין⁶⁷⁰ וקו היושר, והוא היה ירא שמא יגרום החטא ומפני זה התחיל
 אלהי אבי אברהם שהוא מדת החסד, וסיים בשם המיוחד שהוא מדת התפלה והוא מדת
 הרחמים⁶⁷¹, ועל כן סדר המדות בתפלתו על הסדר הזה אלהי אבי אברהם זו מדת החסד,
 ואלהי אבי יצחק זו מדת הגבורה, ה' מדת רחמים, והוא בלשון שאנו אומרים בתפלה אלהי
 אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, וכן כתוב בסדר של מעלה ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ
 אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך⁶⁷² ומזה הזכיר כאן ואיטיבה עמך.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁶⁶⁶ זהר (ח"א דף קסח ע"ב): תא חזי מה כתיב (שם ז) ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת
 הבקר והגמלים לשני מחנות אמאי לשני מחנות בגין דאמר אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו
 והיה המחנה הנשאר לפליטה תא חזי שכינתא לא עדאת מאהל לאה ומאהל רחל אמר יעקב ידענא
 דהא נטירו לון לאלין מן קב"ה מה עבד (שם לג ב) וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשונה אמר אם
 יקטיל עשו לאלין יקטיל אבל אלין לא מסתפינא מנייהו בגין דשכינתא עמהון ועל דא והיה המחנה
 הנשאר לפליטה כיון דעביד האי אתקין צלותיה עליהו מה כתיב (שם ט) ויאמר יעקב אלהי אבי
 אברהם ואלהי אבי יצחק יהו"ה האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואטיבה עמך.

תרגום: בא וראה מה כתוב "ויחץ את העם אשר איתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות".
 למה "לשני מחנות" משום שאמר "אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר
 לפליטה". בא וראה שכינה לא זה מאהל לאה ומאהל רחל. אמר יעקב ידעתי שהרי שמירה לאלה
 מהקדוש ברוך הוא מה עשה "וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשונה". אמר אם יהרוג עשו יהרוג
 את אלה אבל אלה איני פוחד מהם משום ששכינה עמהם. ועל זה "והיה המחנה הנשאר לפליטה"
 כיון שעשה את זה תיקן תפילתו עליהם מה כתוב "ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק
 ה' האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואטיבה עמך".

⁶⁶⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

⁶⁶⁸ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 202.

⁶⁶⁹ עי' זהר (ח"א רכ ע"ב): אף על גב דבהאי נחל דינא לא אשתכח ביה דינין מתערין מניה.

תרגום: ששינו, אף על גב שבנחל הזה לא נמצא דין, מתעוררים ממנו דינים.

⁶⁷⁰ תיקו"ז כד ע"ב): אימא עלאה מקננא בכרסייא בתלת ספירן עלאין. עי' ע"ח שער מול"מ ב דהג"ר
 הם כחד חשיבן ועי' דע"ה ח"ב קטו ע"ג שם מביא רבינו ראה לזה מהתיקו"ז הנ"ל.

⁶⁷¹ עי' זהר חדש לד ע"א): ודא איהו אדנ' שפתי תפתח פתח היכ"ל דאיהו אדנ' בחושבן וייעול
 צלותא וצלותא דישראל לעילא איהי מלכות ואיהו תפארת.

תרגום: וזהו אדנ"י שפתי תפתח פתח את היכ"ל שהוא כמספר אדנ"י, ותכנס התפלה, ותפלה של
 ישראל שלמעלה היא המלכות, והוא התפארת.

היינו שתפילה היא חיבור של ת"ת ומלכות.

⁶⁷² עי' זהר (ח"א דף קסט ע"א): קב"ה תאיב לצלותהון דצדיקייא בשעתא דאצטריך לון בגין דידיעי
 לרצווי למריהון מה כתיב ביה ביעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק יהו"ה האומר אלי שוב
 וגו' אעטר ואקשר קשורא בקשירו חד כדקא חזי אלהי אבי אברהם לימינא ואלהי אבי יצחק

וכבר ידעת מאמר חכמי האמת (ב"ר פמ"ז סי' י) האבות הן הן המרכבה ואין מרכבה פחותה מארבעה⁶⁷³ ואין קורין אבות אלא לשלשה (ברכות טז ע"ב) שהרי הש"י קרא את עצמו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ולא מצינו כן בשאר נביאים שיאמר אלהי משה אלהי יונה אף על פי שמצינו (שמות לב יא) ויחל משה את פני ה' אלהיו וכן ביונה (יונה ב) ויתפלל יונה אל ה' אלהיו מכל מקום לא ייחד הקדוש ברוך הוא שמו עליהם שיקרא אלהי פלוני כי אם על אברהם יצחק ויעקב אבל מצינו זה בדוד הוא שכתוב (מלכים ב' כ ה) אלהי דוד אביך.

ומזה היה רגיל הרב אבי הקבלה רבי יצחק בן הרב ז"ל⁶⁷⁴ לומר בתפלתו אלהי דוד ובונה ירושלים כדי שיזכיר בתפלתו המרכבה על שלמותה בארבעה אבות⁶⁷⁵ והכתוב שאמר (מלכים ב' ב יד) איה ה' אלהי אליהו אינו מן הענין הזה כי הוא תפלה ומה שלא הזכירו החכמים לדוד בכלל האבות כונתם היה כנגד ארבע חיות המרכבה שהשלשה בלבד פירש הכתוב את מקומם הוא שכתוב במרכבה של יחזקאל (יחזקאל א י) ודמות פניהם פני אדם ופני אריה אל הימין לארבעתם ופני שור מהשמאל לארבעתן ופני נשר לארבעתן ומה שאמר ודמות פניהם פני אדם באורו באמצע ופירש הכתוב כי מן הימין פני אריה מן השמאל פני שור אבל פני נשר שהוא הרביעי לא הזכיר את מקומו כלל אם מן הימין אם מן השמאל או מלפניו או מלאחריו כי היא המדה שראוי להסתירה ועל כן הלכו חכמי האמת בדרך הזה שלא הזכירו האבות רק שלשה.

(לב ל): ויקרא יעקב שם המקום פניאל פי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי: וע"ד הקבלה ויאבק איש עמו הוא כבוד נברא במלאכים, וכבר נתבאר זה בפרשת וירא אליו ה' (יח ח⁶⁷⁶) ואין בכאן צורך להאריך.

(לג כ) ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל:

עי' רמב"ן: ועל דרך האמת הוא כמדדש רבותינו שדרשו רבותינו במסכת מגילה (יח ע"א) מנין שקראו הקדוש ברוך הוא ליעקב אל שנאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל⁶⁷⁷. ויש בענין הזה סוד גדול הזכירוהו עוד בבראשית רבה (פע"ט סי' ח) בלשון אחר, אמר לו אתה

סמ מאיר הרמב"ן ור' בחיי

לשמאל האומר אלי הכא תלי מלה לאתעטרא לאתריה בנייהו שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך.

תרגום: הקדוש ברוך הוא תאב לתפלות הצדיקים בשעה שצריך להם משום שיודעים לרצות את רבונם. מה כתוב ביעקב "אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק ה' האומר אלי שוב" וגו'. התעטר ונקשר קשר בקשר אחד כראוי. "אלהי אבי אברהם" לימין "ואלהי אבי יצחק" לשמאל "האומר אלי" כאן תלה הדבר להתעטר למקומו בנייהם "שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך".

⁶⁷³ עי' לעיל פרשת חיי שרה הערה 552.

⁶⁷⁴ עי' הרקאנאטי פרשת נשא: ר' יצחק בן הרב ז"ל שהיה נגלה לו אליהו ז"ל כי נגלה לרבי דוד אב ב"ד ולמד לו חכמת הקבלה ומסרה לבנו הראב"ד וגם לו נגלה והוא מסרה לבנו ר' יצחק סגי נהור שלא ראה מעולם וגם לו נגלה והוא מסרה לב' תלמידיו האחד ר' עזרא שפירש שיר השירים והאחד ר' עזריאל ואחריהן נמשכה להרמב"ן ז"ל.

⁶⁷⁵ עי' ירושלמי ברכות (דף לה ע"ב): בברכה בקרית שמע ובתפלה בברכה בונה ירושלים בתפילה אלהי דוד ובונה ירושלים בקרית שמע.

עי' ספר הקנה (עמוד קא): ובבונה ירושלים אומר בא"י אלהי דוד ובונה ירושלים אל"ר א"כ מ"ש מתפלה שלא אומר בא"י אלהי דוד ובונה ירושלים א"ל בברכת המזון בונה ירושלים של מטה ע"כ אלהי דוד היא כנ"י שהיא אלהי דוד.

⁶⁷⁶ ועיי"ש הערה 484.

⁶⁷⁷ עי' לקמן פרשת בשלח הערה 1038. ועי' זהר (ח"ב דף סו ע"ב): יעקב בנה מדבחה דכתיב (בראשית לג כ) ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל למאן להווא אתר דאקרי מזבח ומאן שמה אל אלהי ישראל.

תרגום: יעקב בנה מזבח שכתוב ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל למי לאותו מקום שנקרא מזבח ומה שמו אל אלהי ישראל.

אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים⁶⁷⁸. ירמוזו למה שהם אומרים תמיד שאיקונין של יעקב חקוקה בכסא הכבוד⁶⁷⁹, והכונה שהשכינה שורה בארץ ישראל, והמשכיל יבין⁶⁸⁰. עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה יפרש הכתוב כי אלהי ישראל קרא ליעקב אל⁶⁸¹ וכן דרשו חכמי האמת (ב"ר פע"ט סי' י) אמר לו הקדוש ברוך הוא ליעקב אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים והוא מה שדרשו רז"ל (תנחומא במדבר יט) איקונין של יעקב חקוקה בכסא הכבוד הכונה שהשכינה שורה בארץ ישראל וזוהו אמר בלעם (במדבר כג ח) מה אקוב לא

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁶⁷⁸ עי' זהר (ח"א דף קלח ע"א) ויקרא שמו יעקב קב"ה קרי ליה יעקב ודאי תא חזי כתיב הכי קרא שמו יעקב נקרא שמו לא כתיב אלא קרא שמו ויעקבני ודאי חמא ליה קב"ה דהא ההוא חויה קדמאה איהו חכים לאבאשא כיון דאתא יעקב אמר הא ודאי חכים לקבליה ובגין כך קרא ליה יעקב. והא אוקימנא בכל אתר ויקרא סתם האי הוא דרגא בתראה כמה דכתיב (ויקרא א א) ויקרא אל משה וגו' והכא ויקרא שמו יעקב בכל אתר שמיה לא אקרי על ידא דבר נש באתר אחרא מה כתיב (בראשית לג כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל קב"ה קרא ליה ליעקב אל א"ל אנא אלהא בעלאי ואנת אלהא בתתאי.

תרגום: "ויקרא שמו יעקב". הקדוש ברוך הוא קרא לו יעקב ודאי. בא וראה כתוב כאן "קרא שמו יעקב" לא כתוב נקרא שמו אלא קרא שמו. "ויעקבני" ודאי. הקדוש ברוך הוא ראה שאותו הנחש הקדמוני הוא חכם להרע. כיון שבא יעקב אמר הרי ודאי חכם כנגדו ולכן קרא לו יעקב. הרי בארנו בכל מקום ויקרא סתם זו היא הדרגה האחרונה ככתוב "ויקרא אל משה" וגו' וכאן "ויקרא שמו יעקב" בכל מקום שמו לא נקרא (אלא) על ידי בן אדם. במקום אחר מה כתוב ויקרא לו אל אלהי ישראל" הקדוש ברוך הוא קרא ליעקב אל. אמר לו אני אלוה בעליונים ואתה אלוה בתחתונים.

⁶⁷⁹ עי' תיקו"ז עג ע"א): שימני כחותם דא נשמתא דאיהו רשימו דילה גליפא לעילא כמה דאוקמיהו ביעקב דיוקנו של יעקב חקוקה בכסא הכבוד⁶⁷⁹ דכל נשמתין דאינון גזירין מתמן גליפו דלהון איהו חקוק לעילא ורשימו דלהון לתתא וההוא גליפו דלעילא איהו חותם ורשימו דלתתא רשימו דחותם. תרגום: "שימני כחותם" זו הנשמה, שהוא, הרושם שלה חקוק למעלה, כמו שבארוהו ביעקב, דיוקנו של יעקב חקוקה בכסא הכבוד, שכל הנשמות שגזורות משם חקיקתם חקוקה למעלה, והרושם שלהם למטה. ואותה החקיקה שלמעלה, היא החותם, והרושם שלמטה הוא הרושם של החותם.

⁶⁸⁰ עי' כללים ח"א פו ע"ב בהגהה: וכל מה שהוא לעתיד הוא עתה לפרקים כמ"ש בתנא דביה אליהו רבה (פרק ג), וכן הוא ג"כ במדרש ויק"ר (פ' כז סי' ד) ועי' ב"ר (פע"ז סי' א) על פסוק אין כאל ישירון, אמרו שם אין כאל ומי כאל ישירון כו' ע"ש [ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו (דברים לג) אין כאל ישירון רוכב שמים בעזרך ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר' סימון אמר אין כאל ומי כאל ישירון הנאים והמשובחין שבכם אתה מוצא כל מה שהקב"ה עתיד לעשות לעתיד לבא הקדים ועשה ע"י הצדיקים בעולם הזה הקב"ה מחיה המתים ואליהו מחיה את המתים הקדוש ב"ה עוצר גשמים ואליהו עוצר גשמים הקב"ה מברך את המועט ואליהו מברך את המועט הקב"ה מחיה את המתים ואלישע מברך את המתים הקדוש ב"ה פוקד עקריות ואלישע פוקד עקריות הקב"ה מברך את המועט ואלישע מברך את המתים הקב"ה ממתיק את המר ואלישע ממתיק את המר הקב"ה ממתיק את המר במר ואלישע המתיק את המר במר ר' ברכיה בשם ר' סימון אמר אין כאל ומי כאל ישירון ישראל סבא מה הקב"ה כתוב בו (ישעיה ב) ונשגב ה' לבדו אף יעקב ויותר יעקב לבדו]. והוא מה שאמרו (מגילה יח ע"א) שהקב"ה קרא ליעקב אל, וכן הוא בזה"ק (ח"א קלח ע"א) ע"ש. [ובב"ר (ס"פ עט סי' ח) שיעקב קרא לעצמו אל ע"ש, ועי' סוד הדברים בזה בזה"ק (ח"א פו ע"א*) ובהגהות מהר"ח"ו שם, ועל זו מרמז הרמב"ן בפ' וישלח (לג כ) וכן הוא ברקאנטי פ' וישלח, עי' שם ושם ותבין.] ועכ"פ הוא כי מה שקרא הקב"ה ליעקב אל הוא מעין תיקון העתיד, כי כל מה שהוא לעתיד הוא נמצא עתה ג"כ לפרקים, וזהו ג"כ מה שאמרו בזה"ק (פ' בא לח ע"א) מאן פני האדון ה' דא רשב"י. כי הוא מעין העתיד שנקראו הצדיקים בשם ה' כמ"ש הרשב"ם וכנז', ועי' בהגר"א בתיקונים (תיקון כא בתחילתו דף מב ע"ב סמוך לסופו).

ז"ל זההר: מאי כי אני הוא דאתרעיתי בההוא דוד ובההוא יעקב אנא הוא אינון ממש לפני לא נוצר אל דתנין קרא קב"ה ליעקב אל דכתיב ויקרא לו אל אלהי ישראל קב"ה קרא ליעקב אל הה"ד לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה ובגין כך אני הוא כלא כמה דאתמר ואחרי לא יהיה דהא דוד הכי אקרי ולא אית בתריה אחרא.

תרגום: מה זה "כי אני הוא" שהתרציתי באותו דוד ובאותו יעקב, אני הוא, הם ממש. לפני לא נוצר אל, ששנינו קרא הקדוש ברוך הוא ליעקב אל, שכתוב ויקרא אל אלהי ישראל, הקדוש ברוך הוא קרא ליעקב אל, זהו שכתוב לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה, ולכן אני הוא, הכל כמו שנאמר. ואחרי לא יהיה, שהרי דוד נקרא כך, ואין אחריו אחר.

ז"ל מהר"ח"ו: ור"ל פרצוף יעקב אומר לפני לא יש פרצוף אחר שהוא אל ודוד שהוא פרצוף רחל אומר ואחרי לא יש עוד פרצוף אחר וזהו ואחרי לא יהיה.

⁶⁸¹ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 404.

קבה אל ואמר זה על יעקב שאפילו בשעת כעסו לא קלל אלא אפם⁶⁸².

לה יב) ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולירעה אתך אתן את הארץ:

ע"י ר' בחיי: אתן את הארץ כפל הלשונות בתורה לא להנם ויתכן על דרך הקבלה כי הארץ שהזכיר בראש הכתוב היא המדה אשר בה נתברכו שלשת האבות בכל מכל כל⁶⁸³ ואמר נתתי לך אתננה כענין שכתוב (מלכים א' ה כו) וה' נתן חכמה לשלמה⁶⁸⁴, ועל כן חזר וכפל אתן את הארץ, כלומר ארץ ישראל שיתן לזרעו.

וכן עשה בכתוב השני, ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו, שהוא מדבר גם כן למעלה, כלומר במקום המדבר עמו. וכן כתב הרמב"ן ז"ל זה לשונו על דרך האמת עלה מעליו אלהים במקום המדבר עמו כענין שנאמר (יחזקאל ג יב) ברוך כבוד ה' ממקומו ויאמר מה שהזכירו החכמים האבות הן הן המרכבה ע"כ על כן בא הכתוב שאחריו.

לה יג) ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו.

ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת – עלה מעליו אלהים במקום המדבר עמו⁶⁸⁵, כענין שנאמר ברוך כבוד ה' ממקומו (שם ג יב)⁶⁸⁶, ויאמר מה שהזכירו החכמים, האבות הן הן המרכבה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁶⁸² ע"י בראשית (מט ז): ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל. וע"י זהר (ח"א קפד ע"א): ותא חזי מה כתיב (שם לו יט) ויאמרו איש אל אחיו דא שמעון ולוי דאינון הוו אחין ודאי בכלא בגין דקא אתו מסטרא דדינא קשיא ובגין כך רוגזא דלהון איהו רוגזא דקטלא בעלמא כמה דאת אמר (שם מט ה) ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה תא חזי רזא דמלה אית רוגזא ואית רוגזא אית רוגזא דאיהו מברכא מעילא ומתתא ואקרי ברוך כמה דאתמר דכתיב (שם יד יט) ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ והא אוקמוה ואית רוגזא דאיהי אתלטיא לעילא ותתא כמה דאתמר דאקרי ארור דכתיב (שם ג יד) ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה ארור אפם כי עז (שם מט ז).

תרגום: ובא וראה מה כתוב "ויאמרו איש אל אחיו" זה שמעון ולוי שהם היו ודאי אחים בכל משום שבאו מצד הדין הקשה ולכן רגזם הוא רוגז של הרג בעולם כמו שנאמר "ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה". בא וראה את סוד הדבר יש רוגז ויש רוגז. יש רוגז שהוא מבורך ממעלה וממטה ונקרא ברוך כמו שנתבאר שכתוב "ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ" והרי פרשוהו. ויש רוגז מקולל למעלה ומטה כמו שנתבאר שנקרא ארור שכתוב "ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה". "ארור אפם כי עז".

⁶⁸³ ע"י לעיל הערות 566 10441.

⁶⁸⁴ ע"י זהר (ח"ב דף קמט ע"א): פתח ואמר (שם א ה יב) ויהו"ה נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו ויהי שלום בין חירם ובין שלמה ויכרתו ברית שניהם האי קרא הא אתמר בכמה דוכתי אבל ויהו"ה אסתכמותא דלעילא ותתא כחדא ויהו"ה איהו ובי דיניה נתן חכמה נתן כמאן דיהיב נבזזא ומתנה לרחימיה כאשר דבר לו שלימו דחכמתא בעותרא ובשלם ובשלטנו הדא הוא דכתיב כאשר דבר לו. תרגום: פתח ואמר וה' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו ויהי שלם בין חירם ובין שלימה ויכרתו ברית שניהם פסוק זה הרי נאמר בכמה מקומות אבל וה' הסכמה שלמעלה ומטה כאחד וה' הוא ובית דינו נתן חכמה נתן כמו שנותן דורון ומתנות לאהובו כאשר דבר לו שלמות החכמה בעשר ובשלום ובשלטון זהו שכתוב כאשר דבר לו.

וע"י לעיל פרשת בראשית הערה 148.

⁶⁸⁵ ע"י זהר (ח"א קעג ע"ב): תא חזי יעקב קרי ליה קב"ה ישראל דכתיב (בראשית לה י) לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך ויקרא את שמו מאן ויקרא דא שכינתא כמה דאת אמר ויקרא אל משה.

תרגום: בא וראה הקדוש ברוך הוא קרא ליעקב ישראל שכתוב "לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך". "ויקרא את שמו" מי ויקרא זו שכינה כמו שנאמר "ויקרא אל משה".

⁶⁸⁶ ע"י זהר (ח"ב סד ע"א): ברוך כבוד יהו"ה דא כבוד דלעילא ממקומו דא כבוד דלתתא דא איהו רזא דעטרא דשבת.

תרגום: ברוך כבוד יהו"ה זה כבוד שלמעלה ממקומו זה כבוד שלמטה וזהו סוד עטרת שבת. וע"י ח"א דף כה ע"א): ברוך כבוד יהו"ה ממקומו כבוד יהו"ה שכינתא תתאה ממקומו שכינתא עלאה.

(ב"ר פפ"ב סי' ו) 687.

לו לט) וַיִּמָּת בַּעַל חֲנָן בֶּן עֲכָבוֹר וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הַדָּר וְשֵׁם עִירוֹ פָּעוֹ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהִיטְבָּאֵל
בַּת מְטָרָד בַּת מִי זָהָב:

עיי' ר' בחיי: ועל דרך הקבלה ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום ירמוזו על העולמות
שברא הקדוש ברוך הוא במדת הדין קודם שברא העולם הזה⁶⁸⁸ וקודם שיתגלה מלכותו
בעולם הזה זהו לפני מלך לבני ישראל ומכאן שהיה בונה עולמות ומחריבן עד שברא
את אלו ושתף בהם מדת הרחמים⁶⁸⁹ ולא אוכל לפרש כי הדברים עמוקים נשגבים ונעלמים
עומדים ברומו של עולם ומדרך הקבלה הנאמנה אתה צריך לדעת כי אין הפרש בין פסוק
היחוד והוא פסוק שמע לפסוק ותמנע⁶⁹⁰ ואין הפרש בין פרשת ואלה המלכים ופסוק ושם
אשתו מהיטבאל לפסוק (שמות יד יט) ויסע מלאך האלהים ועשרת הדברות כי הכל ענין
אחד וקשור אחד⁶⁹¹ ויש לך להסתכל כי המלכים האלה הם ח' ועם האשה מהיטבאל הם ט'
ויש לתמוה מה טעם להזכיר שם האשה במלך הזה יותר מבשאר המלכים הנזכרים בפרשה
ומי יתן וידענו האשה הזאת מי היתה שלא מצאנוה בכל התורה זולתי במקום הזה ומה
התועלת המגעת אלינו כשהזכיר הכתוב את שמה.

ועתה אשכילך ואורך הענין ואומר תחלה כי קרא שם המלך האחד הדר ושם השני הדר
ושניהם מלשון הוד והדר שהם מדות⁶⁹² ופירוש הדר בן כדד י"ג מדות הנכונות והנמשכות

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

תרגום: "ברוך כבוד ה' ממקומו". "כבוד ה'" שכינה תחתונה. "ממקומו" שכינה עליונה.
⁶⁸⁷ עיי' זהר (ח"א קעג ע"ב): ויעל מעליו אלהים" במקום אשר דבר אתו (בראשית לה יג) רבי שמעון
אמר מכאן דאתעביד רתיכא קדישא בהדי אבהן ותא חזי יעקב איהו רתיכא קדישא עלאה דקיימא
לאנהרא לסיהרא ואיהו רתיכא בלחודוי הדא הוא דכתיב ויעל מעליו אלהים.

תרגום: "ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו". רבי שמעון אמר מכאן שנעשה מרכבה קדושה
עם האבות. ובא וראה יעקב הוא מרכבה קדושה עליונה שעומדת להאיר ללבנה והוא מרכבה לבדו.
זהו שכתוב "ויעל מעליו אלהים".

⁶⁸⁸ עיי' אד"ר קכח ע"א): תאנא עתיקא דעתיקין טמירא דטמירין עד דלא זמין תקונוי דמלכא ועטורי
עטורין שירותא וסיומא לא הוה והוה מגליף ומשער ביה ופריס קמיה חד פרסא ובה גליף ושיער
מלכין ותקונוי לא אתקיימו הה"ד (בראשית לו לא) "ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך
מלך לבני ישראל מלכא קדמאה לבני ישראל קדמאה וכלהו דגליפו (ולא אתקיימו) בשמהן אתקרון
ולא אתקיימו עד דאנח להו ואצנע להו.

תרגום: למדנו: העתיק של העתיקין טמון שבטמונים עד שלא סידר את תיקוני המלך ואת עטרי
העטרות לא היה עדיין הראשית והסיום והיה מחוקק ומשער בו ופרס לפניו פרוכת אחת ובה חקק
ושיער המלכים ותיקוניהם לא התקיימו. וזהו שנאמר "ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני
מלך מלך לבני ישראל" מלך הראשון לבני ישראל הראשון. וכל הנחקקים (ולא נתקיימו) נקראים
בשמותם ולא נתקיימו עד שהניח אותם והצניע אותם..

⁶⁸⁹ עיי' מדרש ילמדנו [נמצא בחלק א מבתי מדרשות] (פרשת בראשית אות א): בראשית ברא אלהים.
למשפטין עמדו היום וגו' (תהלים קיט צא). במשפט בראת הכל שנאמר בראשית ברא אלהים.
כשברא הקדוש ברוך הוא את עולמו בראו במדת הדין. שנאמר בראשית ברא אלהים ולא עמד עד
שתתף עמו מדת רחמים שנאמר ביום עשות יי אלהים ארץ ושמים (בראשית ב ד).

⁶⁹⁰ בהקדמת הרמב"ם לפרק חלק ב"ג העיקרים ז"ל והיסוד השמיני תורה מן השמים והוא שצריך
להאמין כי כל התורה הזאת המצויה בידינו היום הזה היא התורה שנתנה למשה והיא כולה מפי
הגבורה ר"ל שהשיגה כולה מפי הקדוש ברוך הוא בהשגה שנקראות אמירה ע"ד העברת הדבור ואין
מי שידע ההשגה היא [אלא הוא ע"ה אשר השיג אותו ושהוא במעלת לבלר] וכתוב מה שנאמר
מדברי הימים וענייני התורה ומצותיה ולכן נקרא ע"ה מחוקק ואין הפרש בין בני חם כוש ומצרים
ובין אנכי יי' אלוהיך ושמע ישראל יי' א-להינו הכל מפי הגבורה והכל תורת יי' תמימה טהורה קדושה
ואמת. ועיי' תדב"א זוטא פרק ב: מכאן אמרו אפילו אם אין בידו של אדם לא מקרא ולא משנה אלא
הוא יושב וקורא כל היום הפסוק (שם לו) ואחות לוטן תמנע אפי' הכי שכר תורה בידו.
⁶⁹¹ עיי' לעיל פרשת בראשית הערה 5. ועיי' ז"ח (נו ע"ד): א"ר אלעזר כל קראין דאורייתא רזין
סתמין עילאין אינון.

תרגום: אמר רבי אלעזר, כל פסוקי תורה הם סודות סתומים ועליונים.

⁶⁹² עיי' זהר (ח"ב סא ע"א): מאן לבושו דקודשא בריך הוא הוד ונצח דכתיב (תהלים קד א) הוד

מי' ספירות והמשכיל ימצא.

ודבר ידוע כי י"ג מדות הן מנהיגות העולם השפל הזה שהוא עולם הבחינה⁶⁹³ ועל כן קראו עוית לפי שבו יצר הרע המעוות דרכו של אדם ושם יצא משפט מעוקל לפי מחשבת הרואים ואמר וימלוך תחתיו הדר ושם עירו פעו כי משם פורחות הנשמות⁶⁹⁴ ועירו מלשון (דניאל ד י) עיר וקדיש⁶⁹⁵. ושם אשתו מהיטבאל המקבלת ממנו נקראת מהיטבאל לפי שהיא מדת טובו של אל⁶⁹⁶ שעליה נאמר למשה (שמות לג יט) אני אעביר כל טובי על פניך⁶⁹⁷ ונקראת גם כן אל ונאמר למשה (במדבר יב ז) בכל ביתי נאמן הוא, כי טוב האדם ביתו⁶⁹⁸ וכשאמר בת מטרד הוסיף לפרש כי אשתו שהזכיר לא תבין בה אשה ממש כי אם מלשון מדה (מלכים א' ז כו) אלפים בת יכיל ופירש עוד ואמר כי היא מטרדת המחשבה כי ממנה היה טעותו של אחר שאמרו עליו חכמי האמת (הגינה יד ע"ב) קצין בנטיעות⁶⁹⁹ וחזר ופירש עוד כי היא מדה כלולה מרחמים ודין וזהו שאמר בת מי זהב⁷⁰⁰ כלומר מדה של רחמים ודין כי השכינה הנקראת בת⁷⁰¹ כלולה משש קצוות שבהם רחמים ודין עוד ידוע מחכמת לשוננו הקדושה כי אות דל"ת מתחלפת באות תי"ו באותיות דטלנ"ת⁷⁰² ואם כן מלת מטרד כמו מטרות והוא תרגום של משמרת ובמזמור (תהלים קכא א) אשא עיני ששה פעמים שמירה כנגד ששה קצוות ועד כאן דבר בעליונים מכאן ואילך מדבר בתחתונים שהם אלופי עשו הוא שכתוב אחריו ואלה שמות אלופי עשו למשפחותם והמקום יראנו נפלאות מתורתו ויאיר עיני שכלנו באור השגתו ויזכה אותנו לנבואת הושע להיות הלב בידיעתו כשהר נכון מוצאו וכמעין נובע שכן נמשלה התורה למעין הוא שאמר שלמה ע"ה (שיר השירים ד טו) מעין ננים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון וכן כתוב לעתיד (ישעיה יב ג) ושאתם מים בששון ממעיני הישועה.

Section break

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

והדר לבשת.

תרגום: מהו לבושי של הקדוש ברוך הוא הוד ונצח שכתוב הוד והדר לבשת.
⁶⁹³ עי' כד הקמח (ערך אבל): דבר ידוע כי העולם הוא עולם הבחינה והנסיון שבו יבחן האדם אם ילך בדרך הש"י או אם תטה אשורו מני הדרך.
⁶⁹⁴ עי' אד"ר קמב ע"א): ושם עירו פעו מאי פעו בהאי פעי בר נש דזכי לרוחא דקודשא.
 תרגום: "ושם עירו פעו", בהאי "פעו"? אדם הזוכה לרוח הקודש.
 עי' לעיל פרשת נח הערה 364.

עי' זהר חדש (דף נב ע"א): וכד אתקריבת ביה אתלבש בהוד והדר. הה"ד הוד והדר לבשת. ומ"ט. בגין דההיא דשעתא אתגדל בגין דאתחבר בעיר אלקינו. ועל דא כתיב גדלת מאד הוד והדר לבשת. באינון לבושין דיקר דפרשת עליה אימא עילאה. בג"כ הדר ושם עירו פעו. אימתי. כד אתחברת ביה מהיטבאל בת מטרד. וע"ד הודך והדרך ודאי. כגוונא דא נגילה ונשמחה בך נזכירה דודיך מיין נגידו דאימא דאשקי לך ולכלא. ודא הוי הודך והדרך ודאי:

תרגום: וכשמתקרבת עמו מתלבש בהוד והדר זהו נאמר (תהלים קד) הוד והדר לבשת ומה הטעם משום שאותה שעה התגדל משום שהתחבר בעיר אלהינו ועל זה כתוב (שם) גדלת מאד הוד והדר לבשת באותם לבושים של כבוד שפרשה עליו האם העליונה משום כך (בראשית לו) הדר ושם עירו פעו מתי כשמתחברת עמו מהיטבאל בת מטרד ועל זה הודך והדרך ודאי כמו כן (שיר א) נגילה ונשמחה בך נזכירה דודיך מיין השפע של האם שמשקה אותך ואת הכל וזה הוא הודך והדרך ודאי
⁶⁹⁵ רש"י: ואלו עיר וקדיש - והוא מלאך שהוא ער לעולם וקדוש:

⁶⁹⁶ עי' לעיל לא יג.

⁶⁹⁷ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 406. עי' שעה"כ מג ע"ב.

⁶⁹⁸ עי' לעיל פרשת ויצא הערה 658.

⁶⁹⁹ עי' פרשת נח הערה 388.

⁷⁰⁰ עי' אד"ר קמב ע"א וז"ל: מי זהב רחמי ודינא.

⁷⁰¹ עי' לקמן פרשת בחקתי הערה 1827.

⁷⁰² עי' ס"י פ"ב מ"ג: דטלנ"ת בלשון.

(לז ב) אֵלֶּה תְּלֻדֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן שִׁבְעָה עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רְעֵה אֶת אָחִיו בְּצִאֵן וְהוּא נֶעַר אֶת בְּנֵי בְלָחָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דְּבַתָּם רְעֵה אֶל אֲבִיהֶם:
 עיי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה יעקב יוסף יעקב הוא הכרוב וכן יוסף, וזהו שאמר (סוכה ה ע"ב) אפי רברבי ואפי זוטרי⁷⁰³, וכל אחד מהם נקרא נער, הוא שכתוב (הושע יא א) כי נער ישראל⁷⁰⁴ ואהבהו, וכתוב ביוסף והוא נער⁷⁰⁵.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁷⁰³ ז"ל: כתיב פני האחד פני הכרוב ופני השני פני אדם היינו כרוב היינו אדם אפי רברבי ואפי זוטרי. ועי' לעיל פרשת ויצא הערה 602.
⁷⁰⁴ עיי' זהר (ח"ב מג ע"א): וכתוב (הושע יא א) כי נער ישראל ואהבהו ישראל זוטא שמע ישראל ובסופא צד"ק כמה יאן ביה גוונין למחזי ורזא דא (בראשית לט ו) ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה שפירא בתרין סטרין בתרין דרגין בתרין גוונין עילא ותתא.
 תרגום: וכתוב כי נער ישראל ואהבהו ישראל הקטן שמע ישראל סבא היופי של הצבעים למעלה ולמטה יוסף עלה והתעטר בשני צבעים (דרגות) בתחלה נער ובסוף צד"ק כמה נאים בו הצבעים למראה וסוד זה ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה יפה בשני צדדים בשתי דרגות ובשני צבעים עליון ותחתון.
 ועיי' גר"א תיקו"ז קלט ע"א ד"ה דמיניה יומין ארוכין - דת"ת נק' אריך אנפין ישראל סבא ויסוד זעיר אנפין נער ישראל ואהבהו דסבין הן בחג"ת אברהם זקן כי זקן יצחק אב זקן כי כבדו כו' ונה"י נערים כידוע כמ"ש והנער שמואל ויהושע בן נון נער והוא נער את בני בלהה.
⁷⁰⁵ עיי' זו"ח מג ע"ב (והוא השמטות שמות רעה ע"א): ועי' כרובים בהוא זמנא דהווי ישראל זכאין הווי אנפין באנפין מתדבקין דא בדא וכד לא הווי זכאין הווי מהדרין אנפיהו דא מן דא ועל רזין אלין הווי ידעי אי ישראל זכאין אי לא.
 כרובים רביין וכלא ברזא חד קיימי דכתיב כי נער ישראל ואהבהו ובג"כ כלא בחדתותא דסיהרא קיימא כמה דאתחדי דא בחדתותא הכי איהו כלא ובגין נער אינון נערים ורזא דא אשת נעורים דקיימא על תרין נערים בחדתותא עילאה.
 כרובים אנפי רברבי ואנפי זוטרי ודאי הכי אינון אנפין טמירין לעילא דלא אתגליין ובגיניהו הוי חדתותא דסיהרא ומילוי דילה.
 אנפי זוטרי לתתא כמה דאוקימנא בכפרת לעילא ותתא ברזא חדא קיימא את השמים ואת הארץ אינון רזא דתרין כרובין חד דכר וחד נוקבא למהוי דביקין אלין באלין בחביבותא כמא דאיתמר את לאסגאה עילא ותתא כחדא למהוי רזא דכרובין כלא בכללא חדא.
 תרגום: ועל כן כשישראל היו צדיקים באותו זמן הכרובים היו פנים בפנים מדבקים זה עם זה וכשלא היו צדיקים היו מחזירים פניהם זה מזה ועל הסודות הללו היו יודעים אם ישראל צדיקים או לא
 כרובים תינוקות והכל בסוד אחד עומדים נאמר (הושע יא) כי נער ישראל ואהבהו ומשום כך הכל עומד בהתחדשות הלבנה כמו זה מתחדשת בהתחדשות כך הוא הכל ומשום הנער הם נערים וזה סוד (ישעיה נז) אשת נעורים שעומדת על שני נערים בהתחדשות עליונה
 כרובים פנים גדולות ופנים קטנות ודאי כך הם הפנים הנסותרות למעלה שלא מתגלות ובשבילן היה התחדשות הלבנה ומלויה
 פנים קטנות למטה כמו שבארנו בכפרת למעלה ולמטה עומדים בסוד אחד (בראשית א) את השמים ואת הארץ הם סוד שני הכרובים אחד זכר ואחד נקבה שיהיו דבקים אלו באלו בחביבות כמו שנאמר את לרבות מעלה ומטה כאחד שיהיה סוד הכרובים הכל בכלל אחד
 עיי' בהגר"א על תז"ח לד ע"ב ד"ה נערים אית לעילא כו' - ר"ל הנערים דלעיל קאי על חו"ג וכאן נו"ה שכולם אקריאו נערים כמ"ש (סוכה ה ע"ב) אנפי רברבי ואנפי זוטרי ור"ל שחג"ת נקראו אבהן אנפי רברבי ונה"י נקראו בנין וכל בנין למודי ה' כידוע והן אנפי זוטרי כמ"ש היינו כרוב היינו אדם ואמרו אנפי רברבי כו' כי ת"ת נקרא זקן ישראל סבא וכן ח"ג כמ"ש ו' בשית פרקין דדרועין כו' ולכן נאמר בכולם זקן וכמ"ש אברהם זקן כו' יצחק זקן כו' יעקב זקן כו' ויסוד אנפי זוטרי כרוב רביא כמ"ש והוא נער וכן נו"ה נערים כמ"ש חכמות בנתה ביתה כו' שלחה כו' על חו"ג נערים שהן נעריה לסבא דסבין שהן כח"ב ולפי שכולם כאן שואבין מאלף בינה כמ"ש ל לכך כולם נקראו נערים.
 עיי' זהר (ח"א דף קפב ע"ב): והוא נער (שם) בגין דלא מתפרשין לעלמין צד"ק וצד"ק כחדא אינון כמה דאיהי אתקריאת בשמא דדכורא הכי נמי אתקרי איהו בשמא דילה דכתיב והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה בכלהו קיימא לחדתא לון כדקא יאות ולאשתעשעא לון בחדוה דיליה דכלהו ענפין וכלהו עלין כלהו אתברכין בחדוה דיליה אלה תולדות יעקב יוסף כמה דאתמר דכל דיוקנא דיעקב הוה ביה ביוסף וכל מה דאירע להאי אירע להאי ותרווייהו כחדא אזלי ודא הוא רזא דאת ו'ו

(לז ג) וַיִּשְׁרָאֵל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בְּנָיו כִּי בָן יִקְנִים הוּא לֹא וְעֵשָׂה לֹא כְּתָנִת פְּסִים:
 עי' ר' בחיי: ד"א פסים כנגד ד' צרות שאירעו לו פומיפר סוחרים ישמעאלים מדינים דבר
 אחר כתונת פסים⁷⁰⁶ שמסר לו סוד כ"ב אותיות⁷⁰⁷ ע"כ והכוונה בזה שהלבישו ידיעת
 החכמה בשם כ"ב אותיות כמו שלמד מפי שם ועבר והבן זה.

(לז ג) וַיִּבְרָה וַיֹּאמֶר כְּתָנִת בְּנֵי חַיָּה רָעָה אֶכְלָתָהּוּ מֵרֵף מֵרֵף יוֹסֵף:
 עי' ר' בחיי: וע"ד המדרש (ב"ר פפ"ד סי' יט) חיה רעה אכלתהו נצנצה בו רוח הקדש סופו
 שתתגרה בו אשת פומיפר ולמה לא גלה לו הקדוש ברוך הוא לפי שהחרימו וקללו כל מי
 שיגלה ליעקב ושתפו הקדוש ברוך הוא עמהם כן כתוב בפרקי דר' אליעזר (פרק לח) ובאור
 הדבר כי הם היו תשעה ולכך שתפו להקב"ה להשלים לעשרה והחרימו הדבר ואל יהי דבר
 קשה בעיניך שכן עשה אברהם בענין סדום בקש צרופו של הקדוש ברוך הוא עם תשעה
 לכל כרך וכרך אמר לו אתה צדיקו של עולם הצטרף עמהם וינצלו ואם תאמר אינו דומה כי
 זה להצלה וזה לפורענות אין זה פורענות כי אם הצלת כל ישראל וכבוד להקב"ה כי פחדו
 לנפשם שאם ח"ו יתגלה הדבר ליעקב יקללם קללה עולמית ונמצאו ישראל התלויים בזרעו
 של יעקב במלים מן העולם ואין מי יפרסם האלהות וכענין שכתוב (יהושע ז ט) והכריתו את
 שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול⁷⁰⁸ ועל כן נראה להם כי הצרוף והשתוף ענין מוכרח
 היה צורך גבוה והצלת כל ישראל וכן מצינו במשה שבקש צרופו של הקדוש ברוך הוא ובית
 דינו⁷⁰⁹ עמו בקבלת התורה ואם אולי תשאל מנין ידע יצחק שדרשו רז"ל (ב"ר פפ"ד סי' כא)
 ויבך אותו אביו ולא אבי אביו יש לומר שהקב"ה הגיד לו וכן הגיד לבנימין שידע ברוח
 הקודש שהרי אבנו של בנימין ישפה ודרשו רז"ל (ב"ר פע"א סי' ח) יש פה ואעפ"כ שתק ולא

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

דאזלי תרווייהו כחדא בגין דאינון רזא חדא ודיוקנא חדא.
 תרגום: "והוא נער" משום שאין נפרדים לעולמים צדיק וצדק הם יחד. כמו שהיא נקראת בשם של
 הזכר גם כן הוא נקרא בשם שלה שכתוב "והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה" בכולם עומדת
 לחדש אותם כראוי ולהשתעשע להם בשמחה שלו שכל הענפים וכל העלים כולם מתברכים
 בשמחתו. "אלה תולדות יעקב יוסף" כמו שנתבאר שכל דמותו של יעקב היתה ביוסף וכל מה שארע
 לזה ארע לזה ושניהם הולכים יחד. וזהו הסוד של האות ו"ו ששניהם הולכים יחד משום שהם סוד
 אחד ודמות אחת.

⁷⁰⁶

⁷⁰⁷ עי' תפילת ר' נחוניא בן הקנה: אקלסך בספירה הששית שהיא תפארת בתוקף שם בן עשרים
 ושתיים [נ"א ושמותיה] אנקת"ם פסת"ם פספס"ם דיונס"ם. ועי' ספר הליקוט"ם - פרשת בשלח -
 פרק יד: בכבדת חסר ו' כתיב קרי ביה שני מלות בכ"ב אותיות התורה היו משקיעים את מצרים
 להציל את ישראל שכנגדם שם של כ"ב אותיות אנקת"ם של מצרים לא תשמע. פסת"ם פיוסו של
 איש תם תקבל דהיינו זכותו. וכן פספס"ם זכות יוסף שהיה לו כתונת פסים והוא משלים במקום
 יצחק כנודע. דיונס"ם הפוך ד"ו יו"ד הרי עשרה נסים שנתנסה אברהם וכולם עמדו לנו על הים.
 ועי' ב"ר פפ"ד סי' ח: ד"א פסים רבי שמעון בן לקיש בשם רבי אלעזר בן עזריה (תהלים סו) לכו וראו
 מפעלות אלהים וכתיב בתריה (שם) הפך ים ליבשה למה וישנאו אותו בשביל שיקרע הים לפניהם
 פסים פס ים.

⁷⁰⁸ עי' לעיל פרשת נח הערה 391. ועי' זהר (ח"ג קצט ע"א): משה בשעתא דבעא רחמין עלייהו
 דישראל מה כתיב ואם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג ואוקמוה אבל הכי אמר משה דרגא חד
 דיהבית לי אקרי אתה בגין דלית ליה פרישו ממך ה' דילה אתאחד בהו בישראל אי את (ס"א תשיצי
 לון מעלמא) ישתצי לון בעלמא הא ה' דשמא דא דאתאחד בהו אתעבר מניה אי הכי את עושה לי
 דה' עקרא דשמא דא אתעקר וע"ד אמר יהושע לבתרו ומה תעשה לשמך הגדול.

תרגום: בשעה שבקש משה רחמים על ישראל מה כתוב "ואם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג"
 ופרשוה. אבל כך אמר משה דרגה אחת שנתת לי נקראת "אתה" משום שאין לה פרידה ממך ה' שלה
 נאחזה בישראל אם אתה (תשמידם מהעולם) ישמידו בעולם הרי ה' של השם הזה שאחוזת בהם
 מעברת ממנו. "אם כך את עושה לי" שה' עיקר השם הזה תעקר. ועל זה אמר יהושע אחר כך "ומה
 תעשה לשמך הגדול".

⁷⁰⁹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 148.

גלה מפני החרם שכן הסכימו כל התשעה והקב"ה בצרוף עמהם שלא יתגלה הרבר ליעקב שאין הקפידה אלא על יעקב פן יקללם וכמו שהזכרת.

(לח א) וַיְהִי בַּעַת הַהוּא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אָחִיו וַיֵּט עַד אִישׁ עֵדֶלְמִי וַשְּׁמוֹ הִיָּרָה: ע"י ר' בחיי: ועל דרך הקבלה סמך פרישת היבום לפרישת המכירה כדי לסמוך גלגול לגלגול כי סוד היבום הוא סוד הגלגול⁷¹⁰ ומן הידוע שהחטא ההוא לא היה אפשר להתברר

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁷¹⁰ ע"י זהר (ח"א קפו ע"ב וז"ל: ויאמר יהודה לאונן בא אל אשת אחיך וגו' (שם) רבי שמעון פתח ואמר וכו' תא חזי קב"ה עבד ליה לבר נש כגוונא דלעילא כלא איהו בחכמתא דלית לך שייפא ושייפא בבר נש דלא קיימא בחכמתא עלאה דהא כיון דאתתקן כל גופא בשייפוי כדקא יאות קב"ה אשתתף (נ"א אתתקף) בהדיה ואעיל ביה נשמתא קדישא בגין לאולפא ליה לבר נש למהך בארחוי דאורייתא ולמיטר פקודוי בגין דיתתקן בר נש כדקא יאות דאית ביה נשמתא קדישא מבעי ליה לבר נש לאסגאה דיוקנא דמלכא עלאה בעלמא ורזא דא דהא ההוא נהר דנגיד ונפיק לא פסקן מימיו לעלמין ועל דא מבעי ליה לבר נש דלא יפסיק נהרא ומקורא דיליה בהאי עלמא וכל זמנא דבר נש לא יצלח בהאי עלמא קב"ה עקר ליה ונטע ליה בכמה זמנין כמלקדמין.

תא חזי מה כתיב (ישעיה מא כה) העירותי מצפון ויאת העירותי דא אתערותא דזווגא דבר נש בהאי עלמא דאיהו אתערותא מסטרא דצפון ויאת דא היא נשמתא קדישא דאיתא מלעילא וקב"ה משדר לה מלעילא איתא בהאי עלמא ועאלת בגו בני נשא כדקאמרן ממזרח שמש דא אתר דההוא נהר דנגיד ונפיק דמתמן נפקת נשמתא ואתנהירת ויבא סגנים (כמו חמר) אלין אינון חילין דעלמא דאיתין בגין (ס"א בגו) ההוא אתערותא דנשמתין כמו חומר כגוונא דאתער בר נש בגופא דהא בגין דא קב"ה עביד זווגין ואטיל נשמתין בעלמא וחברותא אשתכח לעילא ותתא ומקורא דכלא הוא (ס"א יהא) ברוך ובגין כך קב"ה עבד ליה לבר נש בגין לאשתדלא בארחוי ולא יפסיק מקוריה ומבועא דיליה לעלמין וכל מאן דפסיק מקוריה (מתתא ומיבש ליה כביכול כאלו גרים ליה לאתפסקא לעילא כדין (איוב יד יא) אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש והואיל ובר נש אתקם לתתא כדוגמא דלעילא מאן דמקוריה ימיש מלעבד פירין כגון דין דלא בעא למיתב איתתא או נסיב לה דאשתדל ולא יכיל אלו דתרין הפכין אינון דא מדא (או ס"א ההוא) דימיש מלמעבד פירין לית ליה תקנה לעולם (קהלת א טו) מעוות לא יוכל לתקון בגין דלא בעא למיסב איתתא ולאשתדלא בפריה ורביה וההוא דאשתדל ונסב איתתא ולא יכיל דא מתתקן בפריקה דקריב ליה דהוא אחוי.

תרגום: "ויאמר יהודה לאונן בא אל אשת אחיך" וגו'. רבי שמעון פתח ואמר "העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש יקרא בשמי ויבא סגנים כמו חמר וכמו יוצר ירמס טיט". בא וראה כמה בני אדם הם טפשים שאין יודעים ואין מסתכלים לדעת דברי הקדוש ברוך הוא שהנה כולם ישנים ואין מתעוררים ושינה בנקבי עיניהם. בא וראה הקדוש ברוך הוא עשה את האדם כדוגמא שלמעלה הכל הוא בחכמה ואין לך אבר ואבר באדם שאינו עומד בחכמה עליונה שהרי כיון שנתקן כל הגוף באיבריו כראוי הקדוש ברוך הוא השתתף (התחזק) עמו והכניס בו נשמה קדושה כדי ללמד את האדם ללכת בדרכי התורה ולשמור מצוותיו כדי שאדם יתקן כראוי. (ומשום זה נ"א ובעוד) שיש בו נשמה קדושה צריך לאדם להגדיל את דמות המלך העליון בעולם. וסוד זה שהרי אותו הנהר ששופע ויוצא לא פוסקים מימיו לעולמים ועל זה צריך לאדם שלא יפסיק את הנהר והמקור שלו בעולם הזה. (נה"ר רמז לברית קודש שחתום בבשרו שהוא דוגמא של אותו הנה"ר הסוד של צדיק שמתחבר עם צד"ק יחד למעלה. לכן צריך אדם למטה להתחבר עם אשתו בקדושה כדי שיתחזק באותו העולם). וכל זמן שאדם לא יצליח בעולם הזה (ס"א ועל כן צריך לאדם שלא יפסיק את הנהר והמקור שלו בעולם הזה ואם לא) הקדוש ברוך הוא עוקר אותו ונטע אותו בכמה פעמים כמו מקודם.

בא וראה מה כתוב "העירותי מצפון ויאת". "העירותי" זו ההתעוררות של הזווג של האדם בעולם הזה שהיא התעוררות מצד הצפון. "ויאת" זו היא הנשמה הקדושה שבאה מלמעלה והקדוש ברוך הוא שולח אותה מלמעלה באה לעולם הזה ונכנסת לתוך בני אדם כמו שאמרנו. "ממזרח שמש" זה המקום של אותו הנהר ששופע ויוצא שמשם יוצאת הנשמה ומאירה. "ויבא סגנים" (כמו חמר) אלו הם חיילות העולם שבאים משום (בתוך) אותה התעוררות של הנשמות. "כמו חומר" כמו שמתעורר אדם בגוף. שהרי משום זה הקדוש ברוך הוא עושה זווגים ומטיל נשמות בעולם ונמצאת חברות למעלה ולמטה והמקור של הכל הוא (ס"א יהיה) ברוך. ולכן הקדוש ברוך הוא עשה את האדם כדי שיעסוק בדרכיו ולא יפסיק את מקורו ומעיינו לעולמים. וכל מי שמפסיק מקורו (מלמטה ומיבש אותו כביכול כאילו גורם להפסק למעלה אז "אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש"). והואיל ובן אדם הוקם למטה כדוגמא שלמעלה מי שמקורו ימיש מלעשות פירות כמו זה שלא רצה לישא אשה או שנשא אותה ועסק ולא יכל אלו ששני הפכים הם זה מזה (או אותו) שימיש מעשות פירות אין לו תקנה לעולם. "מעוות לא יוכל לתקון" משום שלא רצה לישא אשה ולעסוק בפריה ורביה. ואותו שעסק ונשא אשה ולא יכל זה מתקן בגואלו שקרוב לו שהוא אחיו. ע"י דבריו לקמן דברים כה ט.

ולהתלבן רק בסוד הגלגול בעשרה הרוגי מלכות⁷¹¹ כי אז הפח נשבר והנפשות נמלטו ועלו לשלום אל אביהם שבשמים⁷¹². וכלל הדברים עשרה אחי יוסף אלו עשרה הרוגי מלכות, וער ואונן הם פרץ וזרח⁷¹³, הוא מה שכתוב (במדבר כו יט-כ) וימת ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני יהודה והנה זה מרמזי התורה והמשכיל יבין. ומה שהיו עשרה הרוגי מלכות והאחים בעלי המעשה לא היו אלא ט' שהרי ראובן לא הסכים עמהם יש לומר לפי שגם יוסף חטא כי חטא האחים בו הלא הוא היה הסבה כשהיה משתרר על אחיו הנכבדים הגדולים ממנו והיה מבעים אותם ומתפאר כנגדם בחלומותיו וכיון שהיה בכלל החטא היה בכלל העונש ולכך נפקד עליו גם כן או יש לומר שלא נפקד על יוסף כלל אבל נפקד על ראובן ולא בשביל

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁷¹¹ עי' ז"ח (פט ע"ב): עשרה סבי קטולי מלכות אתענשו על מכירת יוסף.

תרגום: עשרה סבי הרוגי מלכות שנענשו על מכירת יוסף.

אמנם עי' תיקו"ז (קכח ע"א): ובהאי י' חב יוסף הה"ד (בראשית מ"ט) ותשב באיתן קשתו ויפוזו זרועי ידיו מאי ויפוזו דאזרריקת טפה דאיהי י' בין עשר אצבעאן ואתפליגת לעשר ניצוצין דאזרריקו מקשת דאיהו ברית ובאן אתר אזרריקו בעשרה הרוגי מלכות אמר ליה והא שמענא דעשרה הרוגי מלכות בני יעקב הוה אמר ליה חס ושלום אלא בדיוקנייהו הוה.

תרגום: ובי"ד זה חטא יוסף זהו שכתוב ותשב באיתן קשור ויפוזו זרועי ידיו מהו ויפוזו שנזרקת טיפה שהיא י' בין עשר אצבעותיו ונחלקת לי' ניצוצות שנזרקו מקשת שהיא ברית ובאיזה מקום נזרקו בעשרה הרוגי מלכות אמר לו והרי שמענו שעשרה הרוגי מלכות בני יעקב היו אמר לו חס ושלום אלא צורתם היו.

ועי' ע"ח שער אונאה פרק ה.

⁷¹² עי' זהר (ח"ב רנה ע"א): ועל דא גופא דילהון הוה בעציבו ונשמתא בחדוה וכד הוה אלין עשרה דאקרן הרוגי מלכות הרוגים הוה מסטרא אחרא ואשלימו אתר אחרא דקדושה ובגין כך כלא גלי קמי קודשא בריך הוא ואתעביד כדקא יאות.

תרגום: ולכן גופם היה בעצב והנשמה בשמחה וכשהיו עשרה האלו שנקראים הרוגי מלכות הרוגים היו מצד אחר והשלימו מקום אחר של קדושה ולכן הכל גלוי לפני הקדוש ברוך הוא ונעשה כראוי.

⁷¹³ עי' זהר (ח"ב קג ע"ב): עובד דא אתתקן ונפק מגו חקל בישא דגובין בישין אתא ישי בריה ואתקין ואעדר אילנא ועם כל דא (ועובד) דא רזא דרזין ולא ידענא אי אימא אי לא אימא אימא מילך סבא ודאי אימא בדא ידיעאן כל שאר בני גלגולא (נ"א עובד אילנא אתקין ועם כל דא⁷¹³ דאילנא אתקין) עובד עם כל דא אילנא אתקין כד אתא דוד מלכא באילנא תתאה דנוקבא אשתאר ואצטרך לקבלא חיון מאחרא ומה אי האי דאתתקן ואתקין כלא הכי שאר בני עלמא דאתין בגלגולא דלא יכלין לאתתקנא הכי על אחת כמה וכמה.

דבכל סטרין אתהפך בגלגולא פרץ הכי הוה בעז הכי הוה עובד הכי הוה (נ"א ועם כל דא אילנא אתתקן) ובכלא נפק אילנא מסטרא דרע ואתדבק לבתר בסטרא דטוב בקדמיתא (בראשית לח ז) ויהי ער בכור יהודה רע (נ"א אונן אוף הכי) מחלון אוף הכי ולא כל כך אבל בהני אתעכל רע ונפק טוב לבתר (נפק) ההוא דכתיב ביה (ש"א טז יב) וטוב ראי (שם יח) ויהו"ה עמו הכא קיימא אילנא תתאה על תקוניה ומלך אלהים על גוים.

תרגום: עובד זה התתקן ויצא מתוך שדה רע של בורות רעים בא ישי בנו והתקין ועדר את האילן ועם כל זה (ועובד) זה סוד הסודות ולא ידעתי אם אמר ואם לא אמר דברין זקן ודאי אמר בזה ידועים כל שאר בני הגלגול (עובד התקין אילן ועם כל זה שהתקין אילן) עובד עם כל זה התקין אילן כשבא דוד המלך נשאר באילן התחתון של הנקבה והצטרך לקבל חיים מאחר ומה אם זה שהתתקן והתקין הכל כך שאר בני העולם שבאים בגלגול שלא יכולים להתתקן כך על אחת כמה וכמה.

בכל הצדדים מתהפך בגלגול כך היה פרץ כך היה בעז כך היה עובד (ועם כל זה האילן נתקן) ובכל יוצא אילן מצד הרע ואחר כך נדבק בצד הטוב בתחלה ויהי ער בכור יהודה רע (אונן אף כך) מחלון אף כך ולא כל כך אבל באלה התעכל הרע ויצא אחר כך טוב (יצא) אותו שכתוב בו (שמואלא טז) וטוב ראי וה' עמו עכשיו עומד אילן תחתון על תקונו ומלך אלהים על גוים.

עיי"ש קד ע"ב): כרע במיתת ער רבץ במיתת אונן לבתר אתגבר כארי לאקמא לפרץ וכלביא לאקמא לזרח מי יקימנו דכתיב (בראשית לח כו) ולא יסף עוד לדעתה ותרגום לא פסק מי יקימנו מאן הוא דיימא אסורה אתתא דא מאן הוא דיימא הואיל ואשלימת ארחאה לא אצטריכא לך יתיר יבמה דא כיון דאשלימת ארחאה לא אצטריכת לך יתיר⁷¹³ ואתחזיאת לאתפרשא מינה אבל מי יקימנו ודאי מתמן ולהלאה איהי דיליה דהא⁷¹³ אפיק מאן דמכשכש במעהא

כרע במיתת ער רבץ במיתת אונן אחר כך התגבר כארי להקים את פרץ וכלביא להקים את זרח מי יקימנו שכתוב (בראשית לח) ולא יסף עוד לדעתה ותרגום ולא פסק מי יקימנו מי הוא שאמר אסורה אשה זו מי הוא שאמר הואיל והשלימה את צרכיה לא הצטרכה לך יותר יבמה זו כיון שהשלימה דרכיה לא הצטרכה לך יותר ונראית לפרש ממנה אבל מי יקימנו ודאי שמשם והלאה היא שלו שהרי הוציאה מי שמכשכש במעיה.

חטא יוסף שהרי ראובן לא חטא במכירתו אבל חטא בלהה נפקד עליו ועל כן היו עשרה וראובן בכללם על החטא שחטא במעשה בלהה וזה רמוז בפסוק (דברים לג ו) ויהי מתיו מספר כי היו עשרה עם ראובן ושם אכתוב בעזרת השם יתברך.

(לח ה) ותסף עוד ותלד בן ותקרא את שמו שלה ויהי בכזיב בלדתה אתו:
 עי' ר' בחיי: מה בא הכתוב להודיענו שהיה יהודה במקום פלוני בלדתה אותו פי' רש"י על שם שפסקה מלדת נקרא המקום כזיב והרמב"ן ז"ל כתב כי קראתו שלה מלשון שגגה על שם המקום כי היה בכזיב בלדתה אותו והשוגג הוא כוזב במחשבתו ויתכן לומר כי יש בכתוב הזה נסתר ומלת כזיב הוא מספר המתחלף בשם הגדול המיוחד⁷¹⁴ והוא טוב לתפלה בשכבר ידעת כי הוא נחקר⁷¹⁵ מן השלישית⁷¹⁶ ששם מקום הבנים כידוע ממצות שלוח הקן⁷¹⁷ ומתפלת חנה⁷¹⁸ וגלה לך הכתוב בזה כי אחר שילדה שלה שהוא השלישי היה יהודה מתפלל בכח השם ההוא כשילדה אותו ושיתן לו בנים הגונים זרע אנשים כענין שנאמר בחנה (שמואל א' א יא) ונתת לאמתך זרע אנשים⁷¹⁹ לפי שהיה יודע ברוח הקדש שאין עיקר זרעו מאותן השלשה והנה נתגלגל הדבר בתמר כלתו וילדה לו תאומים וזהו שדרשו רז"ל (ב"ר פפ"ה סי' י) ותהר לו צדיקים כיוצא בו גבורים כיוצא בו והנה מלת בכזיב לעד ב"כח כ"זו ז"כ ה"ה יהודה ב"תאומים.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁷¹⁴ עי' זהר (ח"ב רסא ע"ב): מכאן ולהלאה קיימין שאלתינן ובעותין שירותא דבעי בר נש למשאל למנדע במלין דמאריה בגין למחזי תיאובתיה לגביה ולא יתפרש מניה בגין דבעי בר נש לאשתתפא בקדושה דשמא קדישא עלאה לאתעטרא ביה ואיהו שמא דברכאן וקדושין כוז"ו רזא דשמא קדישא יהו"ה דאיהו קדוש בקדושה ואלין אתוון (אחרנין) אפיקו מניה הני אתוון אחרנין חבורא דהני כחבורא דדכר בנוקבא והני קדישין עלאין רזא דקדושה.

תרגום: מכאן והלאה [בתפילת י"ח אחר ג' ראשונות] עומדות שאלות ובקשות הראשית שצריך אדם לשאל לדעת בדברי רבונו כדי להראות תשוקתו אליו ולא נפרד ממנו משום שצריך אדם להשתתף בקדשת השם הקדוש העליון להתעטר בו והוא השם של הברכות והקדושים כוז"ו סוד השם הקדוש יהוה שהוא קדוש בקדושה והאותיות הללו (האחרות) הוציאו ממנו את האותיות האחרות הללו החבור של אלו כמו חבור של זכר בנקבה והקדושים העליונים הללו סוד הקדושה.

⁷¹⁵ עי' ס"י (פ"א מ"ד) עשר ספירות בלימה, עשר ולא תשע, עשר ולא אחת עשרה, הבן בחכמה וחכם בבינה, בחון בהם, וחקור מהם, והעמד דבר על בוריו, והשב יוצר על מכונו. ועיי"ש בהגר"א: עד כאן פירש ג' ספירות הראשונות היאך הן בהן, שבהן אסור הבחינה והחקירה, ועכשיו מתחיל לפרש ז"ס אחרונות שבחו"ב, ואמר בחון בהם (עי' ליקוט סוף הספר כב ע"ד סי' ג') פי' באו"א ששניהם הן חכמה תבחון בהם, היאך יוצאים הז' ספירות, כי מלוי הי"ד הן ו"ד שהן ו"ק ומלכות, וחקור מהן שהן יש"ס ותבונה, ששניהם הן בינה, שבהן מותר החקירה כמ"ש בזהר (הק' א ע"א) דקיימא לשאלא, ולא בה עצמה, (דברים ד לב) כי שאל נא לימים ראשונים.
⁷¹⁶ עי' דבריו דברים ו ד, ובמדבר ו כז.

⁷¹⁷ עי' לקמן פרשת וזאת הברכה הערה 2282 ועי' ע"ח שער טו פרק ג.

⁷¹⁸ עי' זהר (ח"ג עט ע"ב): תאנא כתיב עולת שבת בשבתו על עולת התמיד דבעי לכוונא לבא לעילא לעילא יתיר משאר יומין וע"ד על עולת התמיד דייקא תניא כתיב בחנה ותתפלל על י"י על דייקא בגין דבנין במזלא קדישא תליין כמה דאוקימנא ולית לך מלה באורייתא או את זעירא באורייתא דלא רמיזא בחכמתא עלאה ותליין מניה תלי תלין רזין דחכמתא עלאה הה"ד קווצותיו תלתלים והא אתמר רבי יוסי אשכחיה לרבי אבא דהוה יתיב וקארי האי קרא דכתיב השלך על י"י יהבך על דייקא דהא מזוני במזלא תליין.

תרגום: למדנו כתוב עולת שבת בשבתו, על עולת התמיד, שצריך לכוון את הלב למעלה למעלה, יותר מבשאר הימים. ועל זה על עולת התמיד דווקא, למדנו כתוב בחנה, ותתפלל חנה על ה' על דווקא, משום שהבנים תלויים במזל הקדוש כמו שבארנו, ואין לך דבר בתורה או אות קטנה בתורה שלא רמוזה בחכמה העליונה, ותלויים ממנה תלי תלים של סודות החכמה העליונה, זהו שכתוב קווצותיו תלתלים והרי נתבאר. רבי יוסי מצא את רבי אבא שהיה יושב וקורא את הפסוק, שכתוב השלך על ה' יהבך, על דווקא, שהרי מזונות תלויים במזל.

⁷¹⁹ ספר ליקוטי הש"ס - מסכת ברכות - גם מה שאמרנו רבותינו ז"ל שקול שמואל כמשה ואהרן הוא זה כי משה ואהרן בחו"ג הם וזהו בכהניו ושמואל הוא בנ"ה הנקראים קוראי שמו כי הם מבחי' המלכות הנקרא שמו ולכן אמרה חנה שיתן לה זרע אנשים כי הנ"ה הנקראים ב' בדי ערבה שג"י זרע ואמרה שיתן לה זרע של אנשים שהם נ"ה וזהו

(לח ח) וַיֹּאמֶר יְהוָה לְאוֹנָן בֵּא אֶל אִשְׁתְּ אָחִיךָ וַיְבִיט אֶתְּהָ וְהָקָם זָרַע לְאָחִיךָ:
 עי' רמב"ן: אבל הענין סוד גדול מסודות התורה בתולדת האדם ונכר הוא לעיני רואים
 אשר נתן להם השם עינים לראות ואזנים לשמוע והיו החכמים הקדמונים קודם התורה
 יודעים כי יש תועלת גדולה ביבום האח והוא הראוי להיות קודם בו ואחריו הקרוב במשפחה
 כי כל שארו הקרוב אליו ממשפחתו אשר הוא יורש נחלה יגיע ממנו תועלת⁷²⁰.

(לח ט) וַיְהִי כִּמְשִׁיב יָדוֹ וַהֲנִה יֵצֵא אָחִיו וַתֹּאמֶר מֶה פְּרִצָתָ עָלַיךָ פְּרִיץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פְּרִיץ:
 עי' רמב"ן: ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה⁷²¹ יזכיר סוד בשם אלה הילודים אמרו
 איקרי זרח על שם החמה שהיא זורחת תמיד ופרץ על שם הלבנה הנפרצת לעתים ונבנית
 לעתים והרי פרץ הוא הבכור וחמה גדולה מן הלבנה לא קשיא דהא כתיב ויתן יד וכתוב
 ואחר יצא אחיו והנה לדעתם היה שם הלבנה לפרץ מפני מלכות בית דוד והיו תאומים כי
 הלבנה מותאמת בחמה והנה פרץ תאום לזרח הנותן יד⁷²² והוא בכור בכח עליון כמו שאמר
 (תהלים פט כח) אף אני בכור אתנהו וזהו מאמרם (ר"ה כה ע"א) בקדוש החודש דוד מלך
 ישראל חי וקיים והמשכיל יבין.

(לח ל) וְאַחַר יֵצֵא אָחִיו אֲשֶׁר עַל יְדוֹ הַשְּׁנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ זָרַח:
 עי' ר' בחיי: ועי' הקבלה יש בכתוב הזה בב' הילודים האלה סוד גדול בסוד מלכות בית
 דוד אגלה ממנו לך קצת ממסתריו והט אזניך ושמע.

ידוע כי שם אלהים הנזכר בבראשית הוא מלך העולם והוא התשובה וזה אנו אומרים
 בראש השנה⁷²³ שבו נברא העולם המלך הקדוש והמלך המשפט לפי שהיום ההוא הוא
 תחלת מעשיו שאין מלך בלא עם⁷²⁴ ואמר הכתוב (בראשית א ג) ויאמר אלהים יהי אור ויהי
 אור לבאר כי מכח מלכות שמים⁷²⁵ הנקרא אלהים נאצלו שני אורים הללו⁷²⁶ וע"כ אמר ויהי

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁷²⁰ עי' דברינו בר' בחיי בפסוק הקודם.
⁷²¹ אות קצז: ישב רבי אמוראי ודרש מפני מה זכתה תמר ויצאו ממנה פרץ וזרח מפני שהיה שמה
 תמר והא תמר אחות אמנון היא דעבידא לכך ומאי טעמא אקרי פרץ וזרח פרץ איקרי על שם הלבנה
 שהלבנה נפרצת לעתים ונבנית לעתיד וזרח איקרי על שם החמה שהחמה זורחת תמיד בענין אחד
 והא פרץ היה הבכור וחמה גדולה מן הלבנה לא קשיא דהא כתיב (בראשית ל"ח כח) ויתן יד וכתוב
 (שם) ואחר יצא אחיו אשר על ידו השני ויקרא שמו זרח דהוא היה לו להיות הבכור ומפני שמחת
 הקב"ה שצפה שעתיד לצאת ממנו שלמה שעתיד לומר שיר השירים החזירו:
⁷²² עי' פת"ש שבירה טו - מלך הב' יובב בן זרח מבצרה הוא גבורה שבעולם התווה דינא קדים
 ונפיק כמ"ש רבינו הגדול הגר"א זללה"ה בביאורו לספ"ד פ"א (ג' ע"א) ויובב הוא מלשון יבבא ושברים
 בסטרא דגבורה ונקרא בן זרח בסוד פרץ וזרח (ע' ביאור אגדות להגר"א ב"ק ק"ט ע"א) כי באמת
 שורש הגבורה הוא קודם החסד והוא במעלה יותר גדולה שלכן זהב יותר חשוב מכסף (תיקו"ז ק"ח
 ע"ב) רק שבעולם התיקון יוצא חסד בתחלה ואח"כ גבורה כדי למתק הדינים והם בסוד חמה ולבנה
 שהשמש מגדל הזהב שהאי חמה סומקתי היא (ב"ב פ"ד ע"א) ולבנה מגדל כסף והוא גוון חיוור יפה
 כלבנה וגו' (שיה"ש ו י) והוא בסוד (משלי ג יט) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה וכן פרץ וזרח
 הם חמה ולבנה שהלבנה נקרא פרץ שבה הפרצה בסוד מיעוט הירח מה שא"כ חמה לעולם בגדולתו
 ולכן מלכות ב"ד מפרץ קאתי וכתוב (בראשית לח כח) ויתן יד ותקשור על ידו שני לאמור זה יצא
 ראשונה ואח"כ קדמו פרץ כמ"ש (שם כט) מה פרצת עליך וגו' כי באמת גבורה קדמה במחשבה ורק
 חסד יצא ראשונה להגביר החסד על הדין לקיום העולם וכן כאן בעולם התווה תחלה היה יציאת
 הגבורות בסוד זהב והוא זרח.

⁷²³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 202.

⁷²⁴ ועי' לעיל פרשת וירא הערה 545.

⁷²⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 105.

⁷²⁶ עי' זהר (ח"א כב ע"ב): אדם דאצילותא דכר ונוקבא הוה מסטרא דאבא ואמ"א ודא איהו
 (בראשית א ג) ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור יהי אור מסטרא דאבא ויהי אור מסטרא דאמ"א
 תרגום: אדם של אצילות זכר ונקבה היה, מצד אבא ואמא, וזהו "ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור",
 יהי אור מצד האבא ויהי אור מצד האמא.

אור ולא אמר כן בשאר מעשה בראשית⁷²⁷. ויש לך להתבונן שאין הכונה שהיו שני אורים ממש רק שני כחות היו בו האחד כח זכרות והשני כח נקבות, אבל האור הראשון לא היה אלא אחד והוא אחד כולל כח זכרות וכח נקבות, ומן האור הזה נאצלו חמה ולבנה ביום רביעי וכמו שבארתי שם בסדר בראשית ונאצל כח הזכרות על החמה וכח הנקבות על הלבנה.

ומעתה התבונן בענין יהודה ותמר ושני הילדים האלה פריץ וזרח יתבאר לך ממנו ענין מעשה בראשית וזהו שאמרו רבותינו ז"ל (זחר ח"א קצו ע"א⁷²⁸) מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא הנה נקרא יהודה בשם הזה על שם ההודאה כענין שאמרה לאה (בראשית כט לה) הפעם אודה את ה' והוא הרביעי בשבטים והשם המיוחד רשום בו והיה מלך וראש מלכות בית דוד וע"כ ראויה היתה תמר להודווג ליהודה שתעשה המעשה ההוא מפני שהיתה שמה תמר הכולל כח זכרות וכח נקבות⁷²⁹ כי הלולב הוא הזכר והפרי שלו הוא התמר שהוא זכר מבחוץ ובגרעינתו שבפנים הוא נקבה מה שלא תמצא כן בשאר כל האילנות וראוים היו פריץ וזרח להיותם נאצלים מתמר כי הם כנגד חמה ולבנה הנאצלים מן האור הראשון הכולל זכר ונקבה כי זרח כנגד החמה שזורחת תמיד בענין שוה ופריץ כנגד הלבנה שהיא פעם מתמלאת פעם חסרה ונפרצת ע"כ יתחייב מלכות בית דוד הבא מפריץ להיות בזמן מן הזמנים פעם קיים פעם בטל ואם תשכיל בכתוב תמצא כי כשם שהחמה מותאמת בלבנה כך זרח ופריץ מותאמים בבטן אחד ומותאמים בבכורה כי זרח היה הבכור בנתינת היד הוא שכתוב ויתן יד ואמר עליו זה יצא ראשונה ואמר ג"כ ויהי כמשיב ידו ולא אמר וישב ידו ופריץ היה הבכור בהפטרו מן הרחם ומזה אמר ואחר יצא אחיו אשר על ידו השני כי היה זרח האחרון בפטר רחם אף על פי שהיה ראשון בנתינת היד ודע כי הבכור הגמור משניהם היה פריץ שהוא הנפטר מן הרחם תחילה כי הבכור בפטר רחם תלה רחמנא וכן הכתוב יזכיר את שמו תחלה ומזה תמצא במלכות בית דוד (תהלים פט כח) אף אני בכור אתנהו עליון למלכי ארץ ולפי שמלכות בית דוד בא מפריץ ופריץ כנגד הלבנה הזכירו חכמי האמת בחדוש הלבנה (ר"ה כה ע"א) ושלח ל' סימנא דוד מלך ישראל חי וקיים והמאמר הזה ע"ד פשוטו כי קרא הלבנה בשם דוד לפי שדוד בא מפריץ שהוא כנגד הלבנה ועוד שהלבנה נקראת המאור הקטן וכתוב בדוד (שמואל א' יז יד) ודוד הוא הקטן ובאמרו חי וקיים כונתו לומר נראית הלבנה.

וע"ד הסוד שאנו בו ירמוז המאמר הזה לכח הלבנה שקראו דוד מלך ישראל בלשון כנסת ישראל וע"כ הזכיר חי וקיים זהו שרמוזו לנו בפנימיות דבריהם (דניאל ז ט) עד די כרסון רמיו שתי כסאות ובמסכת חגיגה פרק אין דורשין גלו לנו חכמים דעתם בזה (חגיגה יד ע"א) יש מי שאמר אחד לו ואחד לדוד ויש מי שאמר אחד לצדקה ואחד לדין ויש מי שאמר אחד לכסא ואחד לשרפרף כסא לישב עליו שרפרף להדום רגליו⁷³⁰ והחכמים נראים כחולקים

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁷²⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 90.

⁷²⁸ תא חזי קב"ה עבד מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא וכלא דא כגוונא דא וכל מה דאתעביד בארעא קיימא קמי קב"ה בקדמיתא תא חזי מלכותא קדישא לא קביל מלכותא שלימתא עד דאתחבר באבהן בגין דקב"ה עבד לה למלכו עלאה לאתנהרא מרזא דאבהן.

תרגום: בא וראה, הקדוש ברוך הוא עשה את מלכות הארץ כעין מלכות הרקיע, והכל זה כדוגמא זו. וכל מה שנעשה בארץ, עומד לפני הקדוש ברוך הוא בראשונה. בא וראה, המלכות הקדושה לא קבלה מלכות שלימה עד שהתחברה עם האבות, משום שהקדוש ברוך הוא עשה אותה המלכות העליונה שתאיר מסוד האבות.

⁷²⁹ עי' זחר (ח"א פב ע"א): מה תמר לא סליק אלא דכר ונוקבא אוף הכי צדיק לא סליק אלא דכר ונוקבא.

תרגום: מה תמר לא עולה אלא זכר ונקבה, כמו כן הצדיק לא עולה אלא זכר ונקבה.

⁷³⁰ עי' עבה"ק ח"ג פרק מא: אמרו בפרק אין דורשין ובפרק אחד דיני ממונות, כתוב אחד אומר כורסיה שביבי דינור גלגלוהי נור דלק, וכתוב עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב, לא קשיא אחד לו ואחד לדוד דתניא אחד לו ואחד לדוד דברי ר' עקיבא אמר לו ר' יוסי הגלילי עקיבא עד מתי אתה

ואינו כן אבל כולן מסכימים לדעת אחת והכל ענין אחד ושורש אחד וזהו שכתוב (הושע ג ה) ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם⁷³¹ הוא כנסת ישראל ועל כה זה דרשו רבותינו ז"ל (זוהר תרומה קעה ע"ב) ראויים היו ישראל שלא יגלו מן מקומם לעולם ולא נגזרה גזרה עד שכפרו במלכות שמים ובמלכות בית דוד שנאמר (שמואל ב' כ א) אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי איש לאהליו ישראל ויש לך להתבונן כי אין הכתוב כפל לשון כדעת בעלי הפשט אבל הענין כי כפרו במלכות של מעלה וכפרו ג"כ במלכות בן ישי למטה ועבדו ע"ז כי לכך אמרו איש לאהליו ודרשו רז"ל איש לאלהיו וזה מבואר. והזכיר הכתוב בזרח ארבעה פעמים יד והוא שכתוב ויתן יד ותקשר על ידו שני ויהי כמשיב ידו אשר על ידו השני והם כנגד ארבעה חרמים שפשט ידו בהן עכן בן זרח והם חרם עמלק חרם סחון ועוג חרם כנעניים חרם יריחו.

Section break

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

עושה שכינה חול אלא אחד לדין ואחד לצדקה, קבלה מניה או לא קבלה מניה תא שמע דתניא אחד לדין ואחד לצדקה דברי רבי עקיבא ואמר לו רבי אלעזר בן עזריה עקיבא מה לך אצל אגדה כלך מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות אלא אחד לכסא ואחד לשרפרף כסא לישיב עליו שרפרף להדום רגליי שנאמר כה אמר יי' השמים כסאי והארץ הדום רגלי, ע"כ. אין במחנה הקדושים האלה שום מחלוקת כי אם בלשון בלבד, אבל באמתת הענין המקובל כלם מסכימים לדעת אחת. והסוד כי אחד לו ואחד לדוד רמז לכסא הרחמים סוד וא"ו שבשם שהוא כסא למה שלמעלה ולכסא הדין סוד ה"א אחרונה שהיא כסא לכלן. והאומר אחד לדין ואחד לצדקה הכוונה לשניהם כי משפט וצדקה ביעקב והם הכסא, והאחרונה היא השרפרף. ורבי אלעזר גלה הסוד בלשון ברור במה שהביא ראיה באמרו השמים כסאי והארץ הדום רגלי.

ועי' בהגר"א על ספד"צ ז ע"ג שזה ב' נוקבין דפרדשקא, וכן עי' פת"ש א"א יט.
⁷³¹ עי' זהר ח, א פט ע"ב): ותו שמענא מאי חמא קודשא בריך הוא למיהב מלכותא ליהודה מכל אחוהי אלא אתוון דשמיה חקיקן ביה וקודשא בריך הוא יהב יקרא לשמיה ובגין כך אחסין מלכותא ותו שמענא יהודה הא אתוון דשמיה ודאי ד' [ליתני] אמאי אלא [דא] דוד מלכא דאתקשר בשמיה מכל בני עלמא דכתיב (הושע ג ה) ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם וגו' הא דוד קשיר בשמיה תו דאיהו קשר של תפלין ודאי ד' דוד מלכא [קשרו של תפלין ודאי] ובגין כך דוד אתקשר בשמיה. תרגום: ועוד שמעתי, מה ראה הקדוש ברוך הוא לתת מלכות ליהודה מכל אחיו. אלא אותיות שמו חקוקות בו, והקדוש ברוך הוא נתן כבוד לשמו, ולכן ירש את המלכות. ועוד שמעתי, יהודה, הנה אותיות שמו ודאי, ד' איננה, למה, אלא זה דוד המלך שנקשר בשמו מכל בני העולם, שכתוב "ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם וגו'". הנה דוד קשור בשמו, ועוד, שהוא קשר של תפלין ודאי, ד', דוד המלך (ד"א קשר של תפלין ודאי), ולכן דוד נקשר בשמו.

פרשת מקץ

(מא טז) וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת פְּרַעֲהַ לֵאמֹר בְּלָעֲדֵי אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פְּרַעֲהַ:
 אלהים יענה את שלום פרעה הכל בא מכה אלהים שהוא בעל הכחות כולן⁷³² והוא יעזור
 אותך מצער החלום ופתרונו והזכיר אלהים כי מאתו המענה בחלומות והיא הה"א האחרונה
 שבשם⁷³³ וכן אמר דניאל (דניאל ב לו) ופשרה נאמר קדם מלכא רמ"ז לוא"ו ה"א⁷³⁴ כי במה
 ידע פשר דבר כי אם בשתי אותיות האחרונות והבן זה כי ע"כ אמר (שם כב) הוא גלי
 עמיקתא כי כן בודאי ה"א וא"ו שבשם גלי עמיקתא מהמשכת שפע הראשית⁷³⁵ וכשם
 שהזכיר יוסף לפרעה בלעדי כך מצינו בדניאל שאמר לנבוכדנצר (שם ל) ואנה לא בחכמה
 די איתי בי מכל חייא וגו'.

ודע שאני הושב ענין בחלום פרעה שהוא הולך בשבע על שבע ידוע כי פרעה ועמו רשעים
 מאמינים הקדמות כופרים בידיעה ובהשגחה ובחדוש והיתה דעתם בכל המעשים הנעשים
 בשפלים שכולם מסורים למקרים ותחת ממשלת כוכבי לכת⁷³⁶ המנהיגים את העולם ומתוך
 שהיה נמשך אחר הטבע והחומר ויסוד העפר⁷³⁷ כנרמז בשמו הראו לו מן השמים שתי
 חלומות אלו מתוך שני היסודות הכבדים שהם המים והעפר שבע פרות עולות מיסוד המים
 ושבע שבלים צומחות מיסוד העפר והרמז בהן לענין שובע ורעב שהוא מופת על ההשגחה
 בשפלים כמו שזכר עליהם בראש השנה ומזה תקנו בתפלה ועל המדינות בו יאמר איזו
 לרעב ואיזו לשובע והענין הזה היה מופת לפרעה מאתו יתברך בענין ההשגחה להודיע כי
 הוא יתברך המשגיח בעולם היסודות והנותן בו שובע ורעב והוא השליט המושל על שבעה
 כוכבי לכת ובידו להגבירם ולהחלישם על פי השכר והעונש.

והוצרך להודיע לו זאת כלפי שהיה עושה עצמו אלוה והיה אומר כי נילוס הנהר שלו
 כענין שכתוב (יחזקאל כט ג) לי יארי ואני עשיתיני ומה שהיה החלום מתוך היאור יגיד
 מראשית אחרית לרמוז על מפלתו בתחילת עשר מכות שלקה היאור בדם ועל אחריתו
 שעתיד ללקות ולהאבד במים אם לא יחזור בו מדרך האמונה הזאת וכאשר לא שב מרשעו
 ועמד במרדו באומרו (שמות ה ב) מי ה' אשר אשמע בקולו לקה במים מדה כנגד מדה.

ומפני שהיה יוסף יודע אמונתו הרעה הזאת קפץ בתחלת דברו להזכיר לו שם אלהים
 ואמר בלעדי אלהים כלומר אין חכמת הפתרון מכחי כי אם מכה אלהים הוא המחדש
 והמשגיח והיכול והוא יענה את שלום פרעה כלומר יתן עזר וסיוע כי מענה שלום האדם
 ממנו יתברך לא מצד הכוכבים והמזלות וראוי לאדם לשום דברתו אליו לא אליהם כענין
 שכתוב (איוב ה ח) ואל אלהים אשים דברתי ומזה אמר הכתוב (הושע ב' כג כד) אענה נאם
 ה' אענה את השמים והם יענו את הארץ והארץ תענה את הדגן ואת התירוש ואת היצהר
 יגיד לך הכתוב כי כשם שאין מענה לארץ כלום בלתי מענה השם יתעלה.

ומזה הזכיר בכאן אלהים יענה ועל הכוונה הזאת יזכיר יוסף שם אלהים תמיד בכל דבריו
 אמר את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה ואמר עוד אשר האלהים עושה הראה את פרעה
 ואחר כך אמר כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשותו ייחס המעשים לאלהים
 לבאר כי אין מעשה האדם מסורין לכחות העליונות כמו שהוא סבור כי אם לשם אלהים

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁷³² עי' דבריו בראשית א א ודבריו שם הערות 37 38 40 932.

⁷³³ עי' זהר (ח"א טו ע"ב) שאלקים דבראשית היא מלכות.

⁷³⁴ עי' תיקון יט ע"א): "ה דחילו ורחימו⁷³⁴ אבא ואימא וכו' חכמה ובינה אינון נסתרות במוחא
 ולבא ברחימו ודחילו ואורייתא בלא דחילו ורחימו לא פרחת לעילא וכו' ותורה ומצוה עלייהו אתמר
 והנגלות לנו.

תרגום: "ה, יראה ואהבה, אבא ואמא, וכו' חכמה ובינה הם נסתרות במח והלב, באהבה ויראה,
 ותורה בלי יראה ואהבה לא פורחת למעלה. וכו' ועל התורה והמצוה נאמר "והנגלת לנו".

⁷³⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 13.

⁷³⁶ עי' ס"י (פ"ד מ"ז) שבעה כוכבים בעולם שבתאי צדק מאדים חמה נוגה כוכב לבנה.

⁷³⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 30.

ולכך פתח בתחלת דבריו בלעדי אלהים וסיים בסוף דבורו וממהר האלהים לעשותו כי היה מדבר עם פרעה הכופר בחדוש העולם במעשה בראשית וע"כ אחז דרך מעשה בראשית שפתח בראשית ברא אלהים וסיים אשר ברא אלהים לעשות.

ותמצא בפרשה זו ספור שבע פרות ושבע שבלים ג"פ האחד ספור התורה והשני ספור פרעה ליוסף והשלישי ספור יוסף לפרעה ושלשה פעמים י"ד הם מ"ב⁷³⁸ ולא ישאר הספור לבטלה כי נתקיים הכל במצרים ממה שאמר הנביא (יחזקאל כט י-יא) מצרים תהיה שממה ולא תשב ארבעים שנה כי שתי שנים התחילו במצרים שנאמר (בראשית מהו) כי זה שנתים הרעב ואחר כך השלימו לארבעים ושנים כחשבון שלשה ספורים שבתורה.

(מג מו) וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֵה כֶּסֶף לְקַחוּ בְיָדָם וְאֵת בְּנֵימֶן וַיִּקְמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם וַיַּעֲמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה הזכיר לשון אנשים רמז לעשרה הרוגי מלכות ומן הכתוב הזה יתחיל הרמז בהם ולכך תמצא שהזכיר בפרשה עשרה פעמים האנשים כאשר אבאר בסוף הפרשה בעזרת השם יתעלה⁷³⁹.

(מד ג-ד) הַבֶּקֶר אֹר וְהָאֲנָשִׁים שָׁלְחוּ הֵמָּה וַחֲמוּרֵיהֶם: הֵם יָצְאוּ אֶת הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ וַיּוֹסֶף אָמַר לְאִשְׁרָעַל בֵּיתוֹ קוּם רְדֵף אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים וְהִשְׁנַתֶּם וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לָמָּה שְׁלַמְתֶּם רַעְיָה תַחַת מוֹבָה:

עי' ר' בחיי: והאנשים שולחו ה'מה ו'חמוריהם ה'ם י'צאו את העיר גם זה מן הרמזים שבתורה כי מדת הדין מתוהה כנגדם מפני הטא המכירה וכבר בארתי לך בענין דור הפלגה כי בכל מקום שתמצא בתורה השם המיוחד רשום למפרע⁷⁴⁰ הוא רמז למדת הדין ומפני זה הוצרכו אחי יוסף לחזור לאחור בלכתם למחוז הפצם.

(מד יז) וַיֹּאמֶר תְּלִילָה לִי מַעֲשׂוֹת זֹאת הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הִנְבִּיעַ בְּיָדוֹ הוּא יִהְיֶה לִי עֶבֶד וְאַתֶּם עָלוּ לְשָׁלוֹם אֶל אֲבִיכֶם:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה מה שנחתמה פרשה זאת בפסוק עלו לשלום אל אביכם זה רמז לעשרה הרוגי מלכות אשר עלו לשלום אל אביהם שבשמים אחר שנתלבנו ונצרפו מחטאו של יוסף⁷⁴¹.

Section break

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

⁷³⁸ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 78.

⁷³⁹ עי' לעיל פרשת וישב הערה 711.

⁷⁴⁰ עי' לעיל פרשת נח הערה 399 עוד בדברי רבינו פרשת במדבר א נא.

⁷⁴¹ עי' לעיל פרשת וישב הערה 711.

פרשת ויגש

(מו א) וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל אֲשֶׁר לוֹ וַיָּבֵא בְּאֶרֶץ שֶׁבַע וַיִּזְבַּח זְבָחִים לְאֱלֹהֵי אָבִיו וַיִּצְחָק:
 עי' רמב"ן: אבל הפסוק הזה יש בו סוד יגלו לנו אותו שם בבראשית רבה (פצ"ד ס"ה) כי
 כאשר בא יעקב לרדת מצרים ראה כי הגלות יתחיל בו ובזרעו ופחד ממנו וזבח זבחים רבים
 לפחד אביו יצחק שלא תהא מדת הדין מתוחה כנגדו⁷⁴² ועשה זה בבאר שבע שהוא בית
 תפלה לאבותיו ומשם נטל רשות בלכתו לחרן ואמר הכתוב זבחים להודיע שלא היו עולות
 כאבותיו כי אברהם עולות הקריב ורבותינו אמרו (זבחים קמז ע"א) לא הקריבו בני נח
 שלמים עולות הקריבו ובנה כתוב מפורש (לעיל ח כ) ויעל עולות במזבח אבל יעקב מפני
 פחד ה' הקריב שלמים להשלים אליו כל המדות⁷⁴³ כמו שדרשו (תורת כהנים ויקרא מז א)
 שלמים שמטילין שלום בעולם והנה היתה תחלת כוננתו במדת הגבורה שהיא הקרובה אליו
 וזהו הטעם שהזכירו בבראשית רבה (פצ"ד ס"ה) שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו
 והוא הטעם שאמרו שם בלשון אחר בתחילה שואלין בשלום התלמיד ואחר כך שואלין
 בכבוד הרב.

וראיתי במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה⁷⁴⁴ בלשון הזה וישבע יעקב בפחד אביו יצחק
 (לעיל לא נג) וכי יש אדם שנשבע כך באמונת פחד אביו אלא עדיין לא נתן ליעקב כח
 ונשבע בכח שנתן לאביו שנאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק ומאי ניהו הוא דכתיב ביה
 (מ"א יח לח) ותפול אש ה' ותאכל את העולה וכתוב (דברים ד כד) כי ה' אלהיך אש אוכלת
 הוא וגו' עד כאן במדרש ומדבריהם נלמוד שמפני כן לא אמר ויזבח זבחים לה' לפי שעתה
 כבר זכה יעקב בחלקו שנאמר (מיכה ז כ) תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת
 לאבותינו מימי קדם והוצרך לפרש עתה והנה בזכות הקרבנות נראה אליו אלהי יצחק אביו
 במראות הלילה במדת הדין רפה⁷⁴⁵ זהו שאמר אלהים במראות הלילה והוא מה שאמר
 אנכי האל אלהי אביך כי הוא האל בית אל אשר אמר לו בחרן אנכי האל בית אל אשר
 משחת שם מצבה (לעיל לא יג) והוא אלהי אביך הוא השם והיא המדה והבטיחו שלא ירא
 במצרים כי יזכה בדינו ויגאל אחר הענוי וזהו טעם ואנכי אעלך גם עלה.

עיי"ש: וכן בלשון עמידה אמר הרב (במו"נ ח"א פרק כז) ששם יונתן בן עוזיאל כוונתו
 לפרש בו קיום ולכך תרגם ועמדו רגליו (זכריה יד ד) ויתגלי בגבורתיה וכן תרגם כל דבר
 עסק ותנועה גבורתא והנה אונקלוס לא יתיירא מלשון עמידה ותרגם הנני עומד לפניך שם

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁷⁴² עי' זהר (ח"א דף ריא ע"א): ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה (בראשית מו ב) במראת
 כתיב תא חזי (שם א) ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק בקדמיתא בגין לאתערא שמאלא ברזא דרחימו
 וכדין ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה בהאי דרגא דקאמרן דאיהי מראות הלילה
 תרגום: "ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה". כתוב "במראת". בא וראה, "ויזבח זבחים לאלהי
 אביו יצחק". בראשונה, כדי להעיר את השמאל בסוד של האהבה, ואז "ויאמר אלהים לישראל
 במראות הלילה", בדרגה הזו שאמרנו, שהיא "מראות הלילה".
⁷⁴³ עי' לעיל פרשת ויצא הערה 663.

⁷⁴⁴ אות קלה: אמר ר' יוחנן מאי דכתיב (שמות י"ז יא) והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל
 (שמות י"ג יא) וכאשר יניח ידו וגבר עמלק מלמד שהעולם מתקיים בשביל נשיאת כפים מאי טעמא
 משום דאותו כח שניתן ליעקב אבינו שמו ישראל לאברהם ליצחק וליעקב ניתני כוחות אחד לכל
 אחד ואחד ובמדה שהלך כל אחד ואחד דוגמתה ניתן לו אברהם גמל חסד לעולם שהיה מזמין לכל
 באי עולם ועוברי דרכים מזון וגומל חסד ויוצא לקראתם דכתיב (בראשית י"ח ב) וירץ לקראתם
 ועוד וישתחו ארצה (שם) זאת היתה גמילת חסד שלימה והקב"ה מדד לו במדתו ונתן לו מדת החסד
 דכתיב (מיכה ז' כ) תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם מאי מימי קדם
 מלמד שאם לא היה אברהם גומל חסד וזוכה למדת חסד לא היה יעקב זוכה למדת אמת שבזכות
 שזכה אברהם למדת חסד זכה יצחק למדת פחד דכתיב (בראשית ל"א נג) וישבע יעקב בפחד אביו
 יצחק אטו יש איש שישבע כך באמונת פחד אביו אלא עד כאן לא ניתן ליעקב כח ונשבע בכח שניתן
 לאביו שנאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק ומאי ניהו תהו שממנו יוצא הרע המתהא את בני אדם
 ומאי ניהו הוא דכתיב (מ"א י"ח לח) ותפול אש ותאכל את העולה ואת העצים ואת האבנים ואת
 העפר ואת המים אשר בתעלה לחכה וכתוב (דברים ד כד) כי ה' אלהיך אש אוכלת הוא אל קנא.
⁷⁴⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 106 ופרשת נח הערה 380 ועי' שער רפ"ח פרק ה.

על הצור (שמות יז ו) הא אנא קאים קדמך תמן על מינרא ומה שאמר הרב (שם) כי אונקלוס ישים ענין התנועה גלוי השכינה והראות כבוד נברא⁷⁴⁶ הנה אונקלוס מן הכבוד יברח מלתת בו כלשוונות האלה ויתרגם וירא כבוד ה' אל כל העדה (במדבר טז יט) ואתגלי יקרא דה' כמו שיאמר ואתגלי ה' (שמות יט כ) ולא יתרגם ואיתחזי יקרא דה' וכן יתרגם במלאכים (שם ג ב) ואתגלי ואם ידבר אונקלוס במלאכים ובכבוד נברא בעניני הגשמות כמו שאמר הרב (במו"נ ח"א פרק כו) היה ראוי שלא יתיירא מן הראיה שיראה האדם ויתרגם בהם ואתחזי כמו שעשה כי ראיתי אלהים פנים אל פנים (לעיל לב לא) ארי חזיתי מלאכא דה' וחם ושלום שיהיה הדבר הנקרא שכינה או כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד⁷⁴⁷ יתברך כאשר חשב הרב כאן ובפרקים רבים מספרו והוא תרגם אם אין פניך הולכים (שמות לג טו) אם לית שכינתך מהלכא ביננא ומשה לא יחפוץ בלכת עמו כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך שכבר אמר לו הקדוש ברוך הוא הנה מלאכי ילך לפניך (שם לב לד) ולא היה מתרצה בכך אבל היה מבקש שילך עמו האל בעצמו ובכבודו (שם לג יד) וכן אחר ששמע השם בקולו ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה (שם יז) אמר משה ילך נא אדני בקרבנו (שם לד ט) תהך כען שכינתא דה' ביננא וכן תרגם לא תוכל לראות את פני (שם לג כ) לא תוכל למהזי אפי שכינתי ארי לא יחזינני אינשא ואמר יונתן בן עוזיאל (יחזקאל ג יב) בריך יקרא דה' מאתר בית שכינתיה ואם הכבוד הזה ירצה בו הכתוב עצם הבורא ואמתו ויהיה כמו הראני נא את כבודך (שמות לג יח) שפירש בו הרב כן (מו"נ ח"א פרקים נג, סג) הנה הזכיר בו אתר ובית שכינתיה ואם יאמר שהוא כבוד נברא כדעתו של הרב בפסוק וכבוד ה' מלא את המשכן (שמות מ לה) וזולתו איך יקבעו בו ברוך והמברך והמתפלל לכבוד נברא כעובד אלילים ובדברי רבותינו דברים רבים יורו על שם השכינה שהוא האל יתברך.

אבל הענינים האלה לאונקלוס ויונתן בן עוזיאל דברים ידועים בקבלה וסודם ליודעים חן ובמעמד הר סיני יתרגם אונקלוס כל מלת אלהים הנזכר בפרשה יקרא או מימרא דה' וכאשר תזכיר הפרשה השם המיוחד לא יאמר כן והכל בהשגחה ובחכמה ממנו ועוד אזכיר זה בעזרת השם יתברך (שמות כ טז) ומה שתרגם אונקלוס וידבר אלהים את כל הדברים האלה (שם כ א) ומליל ה' טעמו בזה משום שנאמר פנים בפנים⁷⁴⁸ דבר ה' אל כל קהלכם (דברים ה יט) והמשכיל יבין.

אבל מה שאמר כאן אנא אחות עמך רצה לרמוז בו מה שאמרו (מכילתא שירה ג) גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר (ירמיה מט לח) ושמתי כסאי בעילם והנה האמירה והירידה שוים⁷⁴⁹ כמו שפירשתי למעלה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁷⁴⁶ עי' לעיל פרשת וירא הערה 462.

⁷⁴⁷ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 405.

⁷⁴⁸ עי' לקמן פרשת יתרו הערה 1201.

⁷⁴⁹ עי' זהר (ח"ב דף פה ע"א): תאנא בשעתא דקיימו ישראל על טורא דסיני שארי סיהרא לאנהרא דכתיב (תהלים יח י) ויט שמים וירד מהו וירד דקריב שמשא לגבי סיהרא ושרי לאנהרא סיהרא דכתיב (במדבר ב ג) דגל מחנה יהודה מזרחה.

תרגום: שנינו בשעה שעמדו ישראל על הר סיני התחילה הלבנה להאיר שכתוב ויט שמים וירד מה זה וירד שקרב השמש ללבנה והתחילה להאיר הלבנה שכתוב דגל מחנה יהודה מזרחה.

ועי"ש פו ע"א): רבי יצחק אמר כתיב (תהלים יח י) ויט שמים וירד וכתוב וירד יהו"ה לעיני כל העם על הר סיני (ד"א ל"ג תנא) ויט שמים וירד לאן נחת אי תימא דנחת לסיני על הר סיני כתיב ולא כתיב בהר סיני.

אלא ויט שמים וירד לאן נחת אמר רבי יוסי (אמר רבי יהודה אמר רבי חייא) נחית בדרגוי מדרגא לדרגא ומכתרא לכתרא עד דאתדבק בהאי ארץ וכדין אתנהר סיהרא וקיימא באשלמותא הדא הוא דכתיב ויט שמים וירד להאי ארץ וכדין כתיב על הר סיני מה קיימא על הר סיני הוי אימא דא שכינתא.

רבי אבא אמר מהכא (שמות יט יח) מפני אשר ירד עליו יהו"ה באש וכתוב (דברים ד כד) כי יהו"ה אלהיך אש אוכלה הוא וכתוב (בראשית יט כד) ויהו"ה המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת יהו"ה מן השמים ויהו"ה המטיר דא הוא ארץ מאן אתר נטיל האי סיפיה דקרא מוכח דכתיב

ולא היה יכול לתרגם אלא כן בשום פנים כאשר רמזתי אבל שם בעקב לא יתכן לתרגם והוא אנא עמך בעבור כי שם כתוב והנה ה' נצב עליו⁷⁵⁰ (לעיל כה יג) והמשכיל יבין ומפני שמצא אונקלוס שאינו כפשוטו ממש ברח ממנו ועשאו ענין עזר בלבד ואמר מימרי בסעך ולא אמר מימרי עמך כמו שאמר במשה (שמות ג יב) והאל יראנו מתורתו נפלאות.

ע"י ר' בחיי: ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק היה ראוי שיאמר הכתוב ויזבח זבחים לה' וכשלא אמר כן ואמר לאלהי אביו פירושו כי הקריב קרבנותיו לפחד אביו יצחק היא מדת הגבורה הקרובה אליו כי כבר זכה הוא בחלקו ומפני זה ייחד ההקרבה לאלהי אביו יצחק ולזה נתכוונו חכמי האמת בלשונם הנסתר שאמרו בב"ר (ב"ר פצ"ד ס"ה) חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו קרא אביו פחד יצחק ולמדת החסד קרא זקנו והכונה הזאת בעצמה רמזו שם בלשון אחר והוא שאמרו (שם ס"ה) בתחלה שואלים בשלום התלמיד ואחר כן שואלים בשלום הרב כלומר שהאדם מוצא תחלה התלמידים והרב אחריהם ולכך שואלים בשלום תחלה ואח"כ בשלום הרב שהוא האחרון לשואל ופנימי מן התלמידים ומפני שיצחק תלמיד לאברהם לכך זבח יעקב לאלהי אביו יצחק ומ"מ ראוי היה יעקב להזכיר ליצחק יותר או מצד שהוא אביו או מצד שהוא תלמיד לאברהם וזה מבואר והקרבות שהקריב היו שלמים כי מפני שראה הגלות מתחיל עתה בזרעו והיה מתפחד מזה וע"כ הוצרך להקריב הקרבן הזה לפחד יצחק והיו שלמים כדי להשלים אליו המדות וכיון שהקריב קרבנותיו אל הכונה הזאת אז נראה לו פחד יצחק במדת הדין רפה לבאר כי אף על פי שיגלו שם בניו לא יכלו בגלותם וע"כ אמר אלהים במראות הלילה כלומר מדת הגבורה ובמדת הדין רפה והוא שבשרהו בגאולה אחר השעבוד והענוי.

(מו ד) אֲנֹכִי אֶרְדָּ עִמָּךְ מִצְרִימָה וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךָ נָם עֲלֵה וְיִסַּף יְשִׁית יְדוֹ עַל עֵינֶיךָ:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה אנכי ארד עמך מצרימה רמז לשכינה שירדה עמהם למצרים⁷⁵¹ והוא שדרשו רז"ל (מכילתא שירה יג) גלו למצרים שכינה עמהם וכדי לרמוז⁷⁵² על זאת תרגם אונקלוס אנא אחות ולא תרגם אנא אתגלי כענין (שמות לד ה) וירד ה' שתרגם ואתגלי ה' ואחר שהוא מכויין בכל מקום להרחיק הגשמות ובורח מלהזכיר מלה המורה עליו היה לו לתרגם גם בכאן אנא אתגלי אבל תרגם אנא אחות כי רצה לרמוז על המאמר הזה גלו למצרים שכינה עמהם ומזה הזכיר בו לשון ירידה כפשוטו אף על פי שהיא מלה מורה על גשמות ומה שהזכיר הכתוב מצרימה בתוספת ה"א⁷⁵³ וגם כן עלה אות ה"א רמז לשכינה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

מאת יהו"ה מן השמים ממש רבי חייא אמר מהכא וידבר אלהי"ם את כל כלל דכלא דהא בהאי תליא כלא

תרגום: רבי יצחק אמר כתוב ויט שמים וירד וכתוב ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני (לא גורסים תנא) ויט שמים וירד לאן ירד אם תאמר שירד לסיני כתוב על הר סיני ולא כתוב בהר סיני. אלא ויט שמים וירד לאן ירד אמר רבי יוסי (אמר רבי יהודה אמר רבי חייא) ירד בדרגותיו מדרגה לדרגה ומכתר לכתר עד שנדבק בארץ הזו ואז האירה הלבנה ועמדה בשלמות זהו שכתוב ויט שמים וירד לארץ הזו ואז כתוב על הר סיני מה עמד על הר סיני הוה אומר זו שכינה.

רבי אבא אמר מכאן מפני אשר ירד עליו ה' באש וכתוב כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא וכתוב וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים וה' המטיר זוהי ארץ מאיזה מקום נטל את זה סוף הפסוק מוכיח שכתוב מאת ה' מן השמים מן השמים ממש רבי חייא אמר מכאן וידבר אלהים את כל כלל הכלל של הכל שהרי בזה תלוי הכל.

⁷⁵⁰ ע"י לעיל פרשת ויצא הערה 599.

⁷⁵¹ ע"י זהר (ח"א דף ריא ע"א) אנכי ארד עמך מצרימה וגו' מכאן דשכינתא נחתת עמיה בגלותא ובכל אתר דישראל אתגלו שכינתא אתגלת עמהון והא אוקמוה.

תרגום: "אנכי ארד עמך מצרימה" וגו'. מכאן ששכינה ירדה עמו בגלות ובכל מקום שישראל גלו שכינה גלתה עמהם והנה פרשוה.

⁷⁵² ע"י דברינו ברמ"ן בפסוק הקודם.

⁷⁵³ ע"י לעיל פרשת לך לך הערה 432.

ועל כן נרשמת הה"א בירידה גם בעליה כי ירדה עם יעקב למצרים והיא העולה עמהם והיא ה"א אחרונה שבשם והיא שפרנסה וכלכלה את כל ארץ מצרים בחמש שני הרעב וכן רמז יוסף בדבריו שאמר (בראשית מז כג) הא לכם זרע⁷⁵⁴ וזרעתם את האדמה וכתוב (שם כד) ונתתם חמישית והיא שהאבידה המצריים במצרים ועל הים והיא הנקראת יד ונאמר במצרים במכה החמישית שנאמר (שמות ט ג) הנה יד ה' הויה והזכיר ה' מינין בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן⁷⁵⁵ ונאמר על הים (שם יד לא) וירא ישראל את הים הגדולה והיא שהזכירה יחזקאל הנביא בשעת הכעס בחורבן בית המקדש והוא שכתוב (יחזקאל מז מג) וגם אני הא דרכך בראש נתתי נאם ה' אלהים וכבר הזכיר חמשה פעמים לא אחמול מפרשת (שם ה י) לכן אבות יאכלו בנים בתוכך עד פרשת ואראה אל הרקיע תמצא ה' פעמים לא תחוס עיני ולא אחמול וכן הזכירה דניאל שאמר (דניאל ב מג) הא כדי פרזלא לא מתערב בחסף מינא והזכיר ה' מינין דהבא כספא נחשא פרזלא חספא והנה נזכרת במקרא שלשה פעמים בתורה בנביאים ובכתובים וכן נמצא במסורת ה"א ג' בקריאה (להלן מז כג) הא לכם זרע (יחזקאל מז מג) וגם אני הא (דניאל ב מג) הא כדי פרזלא והה"א הזאת עם ישראל בכל הגליות והוא שדרשו רז"ל גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה וזהו לשון עמך מלשון צרה רמז למה שכתוב (תהלים צא טו) עמו אנכי בצרה גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר (ישעיה מג יד) למענכם שלחתי בבלה גלו לאדום שכינה עמהם שנאמר (ישעיה סג א) מי זה בא מאדום וגו' תן אל לבך מי קורא זה וכן הזכיר עוד (שם) זה הדור בלבושו וכתוב (שמות טו ב) זה אלי ואנוהו נמצאת למד שהה"א הזאת רמוזה רשומה בכל הגליות מצרים ובבל ואדום וזהו שהזכיר לו הקדוש ברוך הוא אל תירא מרדה מצרימה לא אמר אל תירא לרדת כענין שכתוב (שופטים ז י) ואם ירא אתה לרדת וכן יוסף הזכיר לאביו (בראשית מה ט) רדה אלי אל תעמוד ולא אמר רד אלי לרמוז כי הה"א הזאת ירדה עמו וכיון שהה"א הזאת ירדה עם יעקב ושבעים נפש למצרים אין לך לתמוה על רבוי הברכה שבזרעם כענין שכתוב (שמות א ז) ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד לפי שהשכינה עמהם והיתה ביניהם ושם צוה ה' את הברכה עד שעלו לששים רבוא שבהם נתנה התורה ונראית להם השכינה.

(מו יב) וּבְנֵי יְהוּדָה עַר וְאוֹנֵן וְשִׁלָּה וּפְרִיז וְזֵרַח וְיִמְת עַר וְאוֹנֵן בְּאַרְץ כְּנַעַן וַיְהִיו בְּנֵי פְרִיז חֲצָרִין וְחֲמוּל:⁷⁵⁶

עי' ר' בחיי: יחשוב הכתוב ער ואונן שכבר מתו מכלל השבעים הבאים וזה תימה כיון שמתו כבר איך הזכירם הכתוב בכלל הבאים אבל הענין הזה ידוע בקבלה⁷⁵⁶ והוא מפורש ומבואר בסדר פינחס שאמר הכתוב (במדבר כו יט) בני יהודה ער ואונן וימת ער ואונן בארץ

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁷⁵⁴ עי' תיקו"ז לא ע"ב): וכגוונא דא בזווגא דבר נש צריך לנקאה טפה מחט"א דאיהו יצר הרע למהוי זרעא נקיה בה' הה"ד ה"א לכם זרע (בראשית מז כג).

תרגום: וכמו זה בזווגו של אדם, צריך לנקות טפה מחט"א שהוא יצר הרע, להיות זרע נקי בה', זהו שכתוב "ה"א לכם זרע". וכן זהר (ח"ג רטז ע"ב).

⁷⁵⁵ עי' זהר (ח"ב לא ע"ב): ומה הוה מותנא דילהון אלא הא כתיב בקדמינתא הנה יד יהו"ה הויה במקנך אשר בשדה אמאי בכלהו לא כתיב יד יהו"ה אלא הכא (נ"א לא כתיב יד אלהים אלא יד יהו"ה ס"א אלא יד יהו"ה) איהו ידא בחמשה אצבעאן דהא בקדמינתא כתיב אצבע אלהים היא והכא כלהו חמש אצבעאן וכל אצבעא ואצבעא קטל זינא חדא וחמשה זינין הוו דכתיב בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן הא חמשה זינין לחמשה אצבעאן דאקרון יד בגיני כך הנה יד יהו"ה הויה וגו' דבר כבד מאד דהוו מתין מגרמייהו ואשתכחו מתין

תרגום: ומה היה המות שלהם אלא זה כתוב בתחלה הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה למה בכלום לא כתוב יד ה' אלא כאן (לא כתוב יד אלהים אלא יד ה' ס"א אל יד ה') זה יד עם חמש אצבעות שהרי בתחלה כתוב אצבע אלהים היא וכאן כל חמש האצבעות וכל אצבע ואצבע הרגה מין אחד וחמשה מינים היו שכתוב בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן הרי חמשה מינים לחמש אצבעות שנקראת יד משום כך הנה יד ה' הויה וגו' דבר כבד מאד שהיו מתים מעצמם ונמצאו מתים.

⁷⁵⁶ עי' לעיל פרשת וישב הערה 713.

כנען וסמך אז מיד (שם כ) ויהיו בני יהודה וזהו סוד הכתוב האומר (רות ד טו) והיה לך למשיב נפש ומאמר השכנות (שם יז) יולד בן לנעמי והיה ראוי לומר יולד בן לרות והבן זה⁷⁵⁷.

(מו טו) אֵלֶּה בְּנֵי לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב בְּפָרֶן אֲרָם וְאֵת דִּינָה כִּתּוּבָה כָּל נֶפֶשׁ בָּנָיו וּבָנוּתָיו שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ:

והנה שבעים נפש נמנים בפרשה זו לד' חלקים כנגד ד' הנשים והזכיר מלת נפש בכל חלק וחלק ואחרי כן כלל את כולן והזכיר כל השבעים בלשון נפש הוא שאמר כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים והבן זה⁷⁵⁸.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁷⁵⁷ עי' ז"ח נט ע"א: רבי שמעון אמר נפשא דהיא משפעא דיסודא עילאה כד איהי חבת אשא דלעילא שלטא עליה זינא בזיניה ובגופא שלטא אשא דלרע ושלמא על כל ישראל.

ומאן דאמר דאמן דאזיל מהאי עלמא בלא בנין דאתי זימנא אחריתי לעלמא הדין אמר קשוט. ועוד אינון חייביא דשאטין באוירא עד דמרצו חובייהו ובתר נכנסין פעם שניה בגוף כדי לצרף אותו ואם יצדק שוב אינו נכנס פעם אחרת ואם לאו פעם שלישית שנאמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר ואם ח"ו לא יצדק באלו השלשה פעמים שוב אין לו תקנה וזהו הכרת תכרת וע"ד בעי ב"נ לאזדהרא בנפשיה דילמא אתא זימנא אחרא.

ואית לנא ראייה מנדב ואביהוא כדכתיבנא דמיתו פלגי גופא הוו בגין דלא אנסיבו ועוד אית לנא סמך מענין יבמה יבא עליה בגין דלא ישתרש זרעיה ולא יצטרך למיתי זימנא אחרא בגוף ותו אוליפנא מאונן דאמר הכתוב ביה לבלתי נתן זרע לאחיו.

ועוד ראייה אחרא יולד בן לנעמי וכי לנעמי יולד והלא רות ילדתו אלא ללמד שזה עובד הוא היה מחלון ומית בלא בנין.

ובגין כך תחמי ב"נ צדיק ורע לו דילמא זימנא אחריתי אתא לעלמא ולא הוה זכאי כל כך ומת בענין זה וכדו השתא כד עאל להאי עלמא מנכה חוביה והדין הוא צדיק ורע לו.

וכמו כן רשע וטוב לו דילמא אתא זימנא אחרא ומת בלא בנין והוה זכאי ולא גמור והשתא משלם ליה מזכותיה בעלמא דין ודא הוא כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו במ.

תרגום: רבי שמעון אמר הנפש שהיא משפע היסוד העליון כשהיא חוטאת האם שלמעלה שולטת עליה מין במינו ובגוף שולטת האש שלמטה ושלוש על כל ישראל.

ומי שאומר שמי שהולך מן העולם הזה בלי בנים שבא פעם אחרת לעולם הזה אמר אמת. ועוד אותם הרשעים ששטים באויר עד שמרצים את חטאם ואחר כך נכנסים פעם שניה לגוף כדי לצרף אותו ואם יצדק שוב אינו נכנס פעם אחרת ואם לא פעם שלישית שנאמר (איוב לג) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלושה עם גבר ואם חס ושלוש לא יצדק באלו השלשה פעמים שוב אין לו תקנה וזהו הכרת תכרת ועל כן צריך אדם להזהר בנפשו אולי יבא פעם אחרת.

ויש לנו ראייה מנדב ואביהוא כפי שכתבנו שמתו חצאי גוף (היו משום) שלא נשאו ועוד יש לנו סמך מענין יבמה יבא עליה כדי שלא ישתרש זרעו ולא יצטרך לבא פעם אחרת בגוף ועוד למדנו מאונן שאמר בו הכתוב (בראשית לח) לבלתי נתן זרע לאחיו.

ועוד ראייה אחרת (רות ד) ילד בן לנעמי וכי לנעמי ילד והלא רות ילדתו אלא ללמד שזה עובד הוא היה מחלון ומת בלא בנים.

ומשום כך תראה אדם צדיק ורע לו אולי פעם אחרת בא לעולם ולא היה כל כך צדיק ומת בענין הזה ולכן כעת כשנכנס לעולם הזה מנכה חטאו וזהו צדיק ורע לו.

וכמו כן רשע וטוב לו אולי בא פעם אחרת ומת בלי בנים והיה צדיק ולא גמור וכעת משלם לו מזכותו בעולם הזה וזהו (הושע יד) כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו במ.

⁷⁵⁸ עי' זהר (ח"ב ה ע"ב) רבי חייא הוה יתיב קמיה דרבי שמעון אמר ליה מה חמת אורייתא לממני בנוי דיעקב דאינון תריסר בקדמיתא ולביתר כן שבעים דכתיב (בראשית מו כז) כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים ומאי טעמא שבעים ולא יתיר אמר ליה לקביל שבעין אומין דאינון בעלמא ואינון הוו אומה יחידאה לקביל כלהון. ותו אמר ליה תא חזי קלדיטין דנהרין (גוברין) ענפין יתבין במטלניהון (נ"א במטוליהון) ממנן על שבעין עממין נפקין מתריסר גליפין קטורין דאסתחרן במטלניהון למתקלן לארבע רוחי עלמא הדא הוא דכתיב (דברים לב ח) יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. והיינו דכתיב (זכריה ב ו) כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם לאחזאה דאינון קיימין בגין ישראל בארבע לא נאמר אלא כארבע כמה דאי אפשר לעלמא בלא ארבע רוחות כך אי אפשר לעלמא בלא ישראל:

תרגום: רבי חייא היה יושב לפני רבי שמעון אמר לו מה ראתה התורה למנות את בני יעקב שהם שנים עשר בתחלה ואחר כך שבעים שכתוב כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים ומה הטעם שבעים ולא יותר אמר לו כנגד שבעים אומות שהם בעולם והם היו אומה יחידה כנגד כולם ועוד אמר לו בא וראה מפתחות שמאירים (שרים) ענפים יושבים במסעיהם (בצלם) ממונים על שבעים

(מו כו) כָּל הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרֵימָה יֵצְאֵי יָרְכוּ מִלְּבַד נְשֵׁי בְנֵי יַעֲקֹב כָּל נֶפֶשׁ שְׂשִׁים וְיָשׁוּ:

עי' ר' בחיי: והתבונן מזה מעלתו של יעקב שנאצלו מכחו שבעים נפש שמהם יצאו ששים רבוא כנגד שבעים שמות⁷⁵⁹ שנאצלו מן השכינה שאין מנינם פחות מששים רבוא והם תכלית כל הדעות ולכך לא היו ישראל ראויין לקבל את התורה עד שעלו לששים רבוא⁷⁶⁰ כי אז היו כנגד המספר העליון ואז נתנה התורה בהסכמת הכל והשכינה אינה שורה בישראל כי אם במנין ששים רבוא שהם שש מאות אלף והענין כי השכינה כלולה משש קצוות ויש בשש מאות אלף ששה פעמים מאה אלף הם עשרה רבוא לכל קצה וקצה עשרה רבוא ומיום ששרתה שכינה בהר סיני במתן תורה לא זזה מישראל עד שחרב בית ראשון ומיום שחרב בית ראשון לא שרתה שכינה בישראל כי בבית שני לא שרתה שכינה ואין הכונה לומר שלא שרתה שכינה בבית שני כלל שהרי מצינו שכינה שורה בשתי רבוא ממה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

עמים יוצאים משנים עשר חקיקות קשורים שמסתובבים במסעותיהם במשקל לארבע רוחות העולם זהו שכתוב יצב גבולות עמים למספר בני ישראל והיינו שכתוב כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם להראות שהם עומדים בשביל ישראל בארבע לא נאמר אלא כארבע כמו שאי אפשר לעולם בלי ארבע רוחות כך אי אפשר לעולם בלי ישראל.

ועי' זהר (ח"ב דף קכג ע"א): ע' נהירו דע' ענפין דאתנזו מהאי רוחא דנפיק מן פומא כדין ע' שמהן דקב"ה לקבלהון בארעא (בראשית מו כז) כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים דהא יעקב אילנא בארעא ואינון ע' נפש ע' ענפין. מאלין אתוון נהירין ארבע אחרנין מא' נהיר גימל' דאיהו אגר טב לצדיקייא דאקרי

תרגום: הארה של ע' ענפים שנזנו מרוח זה שיוצא מהפה אז שבעים שמות של הקב"ה כנגדם בארץ כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים שהרי יעקב עץ בארץ והם ע' נפש ע' ענפים. מאלה אותיות מאירים ד' אחרים מא' מאיר ג' שהוא שחר טוב לצדיקים שנקרא.

⁷⁵⁹ עי' הערה הקודמת.

⁷⁶⁰ עי' זהר (ח"א ב ע"ב): איש לא נעדר מאינון שתין רבוא דאפיק בחילא דשמא ובגין דאיש לא נעדר בכל אתר דמיתו ישראל ואתענשו בחובביהו אתמנון ולא אעדר מאינון שתין רבוא אפילו חד בגין למהוי כלא דיוקנא חדא כמה דאיש לא נעדר לעילא אוף הכי לא נעדר לתתא:.

תרגום: "איש לא נעדר" - מאותם ששים רבוא שהוציא בכח השם. ומשום שאיש לא נעדר בכל מקום שמתו ישראל ונענשו בחטאיהם נמנו ולא נעדר מאותם ששים רבוא אפילו אחד כדי להיות הכל צורה אחת. כמו שאיש לא נעדר למעלה אף כאן לא נעדר למטה.

ועי' זהר (ח"א דף כב ע"א): משה שימש בסיהרא בעוד דאיהו בגופא ומני לה לרעותיה כד אתפטר מהאי עלמא סליק בסליקו עלאה ברוחא קדישא ואתהדר ברוחא ליובלא עלאה ותמן אתדבק באינון שתין רבוא דהוו דיליה מה דלא הוה כן ליעקב דהוא אתהדר ברוחא לגו שמטה מה דלא הוה כן בחייו (בגין) כיון דביתא אחרא הוה ליה. וארעא קדישא בתקונא (דעלמא נ"א דלתתא) אתתקנת בחילא דלעילא ועל דא לא אתחזו

תרגום: משה שימש בלבנה בעוד שהוא בגוף ופקד אותה לרצונו. כשנפטר מהעולם הזה עלה בעליה עליונה ברוח הקודש וחזר ברוח ליובל העליון ושם נדבק באותם ששים רבוא שהיו שלו. מה שלא היה כן ליעקב שהוא חזר ברוח לתוך השמיטה מה שלא היה כן בחייו (בגלל) כיון שבית אחר היה לו. וארץ הקדושה נתתקנה בתקון (העולם נ"א שלמטה) בכח שלמעלה. ועל זה לא ראוי.

ועי' זהר (ח"א דף כה ע"א): ואשתלים אומאה (דאתמר) (שמות יז יו) כי יד על כס יה מלחמה ליהו' וגו' מאי מדר דר דא משה דאתמר ביה (קהלת א ד) דור הולך ודור בא והא אוקמוה דלית דור פחות מששים רבוא ודא משה דאתמר ביה דאנתתא חדא ילדה ששים רבוא בכרס אחד.

תרגום: ונשלמה השבועה (שנאמר) "כי יד על כס יה מלחמה לה' וגו'". מה זה "מדור דור" זה משה שנאמר בו "דור הלך ודור בא". והרי פרשוה שאין דור פחות מששים רבוא וזה משה שנאמר בו שאשה אחת ילדה ששים רבוא בכרס אחת.

עי' זהר (ח"ב דף ה ע"א): בשתינתא הדא הוא דכתיב (שם) ששים גבורים סביב לה הנה מטתו דא איהי שכינתא שלשלמה מלכא דשלמא דיליה ששים גבורים סביב לה אלין אינון שתין רבוא דמלאכי עלאי דאינון מחילא דשכינתא דנחתת עם יעקב למצרים מגבורי ישראל ישראל דלעילא הדא הוא דכתיב ואלה שמות

תרגום: בשיי זהו שכתוב ששים גבורים סביב לה הנה מטתו זוהי שכינה שלשלמה המלך שהשלום שלו ששים גבורים סביב לה אלו הם ששים רבוא מלאכים עליונים שהם מחיל השכינה שירדה עם יעקב למצרים מגבורי ישראל ישראל שלמעלה זהו שכתוב ואלה שמות בני ישראל וגו' איש וביתו באו הם ומנהגיהם.

שכתוב (במדבר י לו) שובה ה' רבבות אלפי ישראל וכתוב (תהלים סח יח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם ואין צריך לומר בארבע רבוא שהשכינה שורה בהם ועוד שהכתוב מעיד (חגי א ח) וארצה בו ואכבד כלומר אשרה בו הכבוד שהוא השכינה אלא שלא שרתה בו תדיר כמו בבית ראשון לפי שלא היו שם ששים רבוא שלא עלו מבבל כי אם מ' אלף שכן כתוב (עזרא ב סד) כל הקהל כאחד ארבע רבוא והוא שדרשו רז"ל (יומא כא ע"ב) (חגי א ח) וארצה בו ואכבדה ואכבד כתיב חסר ה"א לפי שחסרו משם ה' דברים ארון שמן המשחה אש שכינה ואורים ותומים ומפני זה אמר ואכבד לבאר כי הכבוד היה שם שהיא השכינה לא התפארת וזהו ואכבד למעט התפארת וחסרון הה"א שהיא אחרונה שבשם על שם שחסרה משם שכינה שהרי היא מה' דברים שחסרו והיאך חסרה והכתוב אומר ואכבדה אלא שלא שרתה שם תדיר כמו בבית ראשון אלא חופף אבל לעתיד לבא יהיו ישראל רבים בלא מספר הוא שכתוב (הושע ב א) והיה מספר בני ישראל כחול הים לא אמר והיה זרע ישראל כחול הים אלא והיה מספר כלומר אותם שהיו באים במספר מבן עשרים שנה ומעלה יהיו כחול הים ואז יחזור התפארת והכבוד⁷⁶¹ וכן הבטיח ישעיה (ישעיה ס א) קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח והבן זה.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧
⁷⁶¹ עי' לעיל פרשת נח הערה 381 ש"כבוד" היא כינוי למדת המלכות.

פרשת ויחי

(מח טו) וַיְבָרֶךְ אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְנוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אֲבָרְכֶם וַיִּצְחַק הָאֱלֹהִים הָרַעָה אֹתִי מֵעוֹדֵי עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

עי' רמב"ן: האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברכה ויצחק – יקרא הנביא אל אלהי אבותיו אשר לו הגדולה והגבורה ועשה עמהם את הגדולות ואת הנוראות ויקרא לאלהי האמת אשר הוא רועה אותו מעודו ויתכן שיהיה הרועה אותי מגזרת רעך ורע אביך אל תעזוב (משלי כז י) כי במדה ההיא שלום ורעות⁷⁶², והמלאך הגואל⁷⁶³ הוא העונה אותו בעת צרתו ושומר לו אנכי האל בית אל (לעיל לא יג) והוא שנאמר עליו (שמות כג כא) כי שמי בקרב⁷⁶⁴ ולכך אמר בקרב הארץ והרי זה מבואר למשכיל ואל יקשה עליו מעודי עד היום הזה עם מה שכתבנו בפסוק ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק (לעיל מו א) כי מעודו ינחהו בדרך אמת אבל לא נתיחד לו המדה עד שובו לארץ אבותיו מפני היותו בחוצה לארץ גם בעבור שהוצרך להתנהג עם לבן בדרך פתלתול ואיננו דרך האמת.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה יש בברכה הזאת רמז לכלל עשר ספירות כי האלהים⁷⁶⁵, הגדולה והגבורה מקבלים מלמעלה, וקראם אברכה ויצחק, כי לפי הפשט היה ראוי הכתוב שיאמר האלהים אשר התהלכו לפניו אברכה ויצחק, אבל אמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברכה ויצחק, וזהו (בראשית לה ז) כי שם נגלו אליו האלהים⁷⁶⁶. ואמר אח"כ האלהים הרועה אותי הוא אביר יעקב⁷⁶⁷, וזהו שכתוב (תהלים פ ב) רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף, ולשון רועה מלשון ריע, כי במדה ההיא יש בה שלום ורעות⁷⁶⁸. ואחר כן חתם דבריו באחרונה שקרא המלאך הגואל. ואמר בקרב הארץ כלשון (שמות כג כא) כי שמי בקרב. וצריך אתה לדעת כי אילו התחיל יעקב תפלתו מן המלאך היה בזה קצוץ נטיעות⁷⁶⁹, אבל התחיל במלת האלהים שהם המדות המקבלות מן העליון וסיים במלאך הגואל לחתום תפלתו בו, ואז ייחד את הכל ייחוד שלם. ואם תשכיל היטב תמצא הברכה הזאת שברך את הנערים בכאן הנה היא כדמיון הברכה שברך את יוסף למטה, הוא שאמר (בראשית מט כד) מידי אביר יעקב משם רועה אבן ישראל, כי לשון ידי הוא שתי ידות שבכסא שלמה, הגדולה והגבורה, שכנגדם הזכיר כאן אברכה ויצחק. אביר יעקב הוא תפארת ישראל, ולא תמצא בכל התורה כלה אביר אברכה ולא אביר יצחק אלא אביר יעקב, וזהו שכתוב (תהלים קלב ב) נדר לאביר יעקב. ואנו אומרים בתפלה עננו אביר יעקב והכונה על תפארת ישראל, ועל כן לא תמצא הלשון הזה רק ביעקב אביר יעקב או אביר ישראל שהוא יעקב. וכנגדו הזכיר כאן האלהים הרועה אותי משם רועה אבן ישראל, ביאורו שמשם מיד אביר יעקב שהוא תפארת ישראל מקבל כח ואצילות אבן ישראל היא כנסת

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁷⁶² עי' דבירנו בר' בחיי.

⁷⁶³ עי' לעיל פרשת ויצא הערה 655.

⁷⁶⁴ עי' לעיל פרשת חיי שרה הערה 562.

⁷⁶⁵ עי' ז"ח (מה ע"א): ויצחק כד בריך ליה ליעקב אמר ויתן לך האלקים מטל השמים. בגין דחזא דיעקב ירית ההוא אתרא. האלקים דא אימא עילאה דעטרא ליה בעיטרין עילאין לאזדווגא במטרוניתא.

תרגום: וכאשר יצחק ברך את יעקב אמר ויתן לך האלהים מטל השמים משום שראה שיעקב יורש את המקום ההוא האלהים זו האם העליונה שמעטרת אותו בעטרות עליונות להתחבר עם הגבירה.

⁷⁶⁶ לפי זה מובן למה אלקים הוא בלשון רבים ועי' דברים ד ז ודברי רבינו שם.

⁷⁶⁷ עי' לעיל פרשת ויצא הערה 653.

⁷⁶⁸ שזה מיזוג של שתי הצדדים חסד וגבורה.

⁷⁶⁹ עי' פרשת נח הערה 388.

ישראל⁷⁷⁰ והיא האבן הראשה⁷⁷¹ החותמת ולשון אבן שהוא בבנין משלים הכל כנגדו הזכיר בכאן המלאך הגואל אותי.

ומעתה אין לתמוה אם פתח יעקב בברכת יוסף וברך את הנערים לפי שברכת הנערים היא הברכה ביוסף במעלה ובפנימיות ענין יוסף והנה לשון הכתובים נאות מאד על זה והוא מעיד עליו⁷⁷².

(מח כב) וְאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שָׂכָם אֶחָד עַל אַחִידָא אֲשֶׁר לְקַחְתִּי מִיַּד הָאֲמֹרִי בְּחֶרְבִי וּבְקִשְׁתִּי: עי' רמב"ן: כי הארץ לא תכבש להם רק בחרב ובקשת ירמוז למה שאמר הכתוב (יהושע יא יט-כ) לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי נבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה' היתה לחזק לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם. וייחס החרב והקשת אליו כי זכותו היא העושה עמם מלחמה והיא הנלחם להם לא הם עצמם וכענין שאמר הכתוב (תהלים מד ד) כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם וזהו בזכות האבות כי על דרך האמת ימינך לאברהם וזרועך ליצחק ואור פניך ליעקב⁷⁷³.

וקרוב אלי עוד שעשה יעקב כדרך שיעשו הנביאים נטה ידו בחרב כנגד ארץ האמורי וזרק שם הצים להיותה נכבשת לבניו כענין שעשה אלישע וישם ידיו על ידי המלך ויאמר אלישע ירה ויור (מ"ב יג טז) ואף על פי שלא סיפר הכתוב כן ירמזנו בפסוק הזה ויתכן שזה מעם אמרו לקחתי כי מאז לוקחה הארץ לבניו.

עי' ר' בחיי: שכם אחד על אחיד על דרך הפשט יאמר כבר נתתי לך בארץ ההיא החלק האחד אשר בידי לתתו הוא חלק הבכורה שתהיה בו יתר על אחיד לפי שלקחתי אותו מיד האמורי בחרבי ובקשתי וחלק הבכורה הזה הוא מה שברכו שיהיו בניו נעשים שני שבטים בדגלים ובחנכות הנשיאים ועוד יכלול חלק אחר והוא החלק אשר יש לו בארץ כי אין בידו שיתן רק חלק אחד בלבד כי אי אפשר לו שיגזול מאחד מבניו אבל חלק הבכורה נתן לו שהיה בידו ליתנו למי שירצה מבניו ומה שאמר מיד האמורי כאלו אמר מיד הכנעני אבל הזכיר האמורי לפי שהיה תקיף שבכלן ומה שאמר בחרבי ובקשתי לומר כי ארץ כנען לא

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁷⁷⁰ עי' זהר (ח"א רמו ע"ב): משם רועה אבן ישראל מתמן אתזן האי אבן ישראל אבן דא כנסת ישראל ועלה אמר דוד (תהלים קיח כב) אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה תרגום: "משם רועה אבן ישראל" משם נזונית אבן ישראל הזאת. "אבן" זו כנסת ישראל ועליה אמר דוד "אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה".

⁷⁷¹ עי' ספר הפליאה (עמוד תרמה): והמיוחד תפילתו בה יפיק שאלתו כי משם רועה אבן ישראל היא היד הנטויה היא אבן השתיה אשר ממנה עולם השפל הושתת, היא סוד הלבנה בחידושה, היא אבן הראשה.

⁷⁷² עי' זהר (ח"א דף רכח ע"ב): ותא חזי קב"ה עביד לתתא כגוונא דלעילא כרובים דיוקנא דלהון כחזו רביין וקיימין תחות האי אתר מימינא ומשמאלא ואלין אתברכן בקדמייתא מהנהו ברכאן דנגדן מעילא ומהכא נגדי ברכאן לתתא ועל דא כתיב המלאך הגואל אותי מכל רע אותי דנטיל ברכאן מגוונין דלעילא וכיון דאיהו נטיל יברך את הנערים רזא רזא דכרובים דמנייהו נגדי ברכאן מעילאי לתתאי (נ"א ותתאי).

תרגום: ובא וראה הקדוש ברוך הוא עושה למטה כדוגמא שלמעלה. כרובים דמותם כמראה נערים ועומדים תחת מקום זה מימין ומשמאל ואלה מתברכים בתחילה מאותן ברכות שנמשכות מלמעלה ומכאן נמשכות הברכות למטה. ועל זה כתוב "המלאך הגואל אותי מכל רע". "אותי" שנטל ברכות מצבעים שלמעלה. וכיון שהוא נטל "יברך את הנערים" זהו סוד הכרובים שמהם נמשכות ברכות מהעליונים לתחתונים (ותחתונים).

⁷⁷³ עי' זהר (ח"ב דף נט ע"ב): נחית בחסדך עם זו גאלת כמה דכתיב (תהלים מד ד) כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם כי ימינך דא גדולה נהלת בעזך דא דכתיב וזרועך דא גבורה אל נוח קדשך דא דכתיב ואור פניך כי רציתם דא צדיק וכלהו משתכחי בקרא.

תרגום: נחית בחסדך עם זו גאלת כמו שכתוב כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם כי ימינך זו גדולה נהלת בעזך זה שכתוב וזרועך זו גבורה אל נוח קדשך זה שכתוב ואור פניך כי רציתם זה צדיק וכולם נמצאים בכתוב.

תכבש לפניהם כי אם בחרב ובקשת ורמוז למה שאמר הכתוב (יהושע יא יט כ) לא היתה עיר אשר השלימה את בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם והיה לו לומר בחרב וקשת ומה שיחס החרב והקשת אליו הכונה כי זכותו הוא הנלחם להם כמו שכתוב (תהלים מד ד) כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רצייתם כלומר בזכות האבות כי ימינך זה אברהם ו"זרועך זה יצחק ו"אור פניך זה יעקב כי פני יעקב חקוקים במרכבה ואונקלוס שתרגם בצלותי ובבעותי לזה כוון כי מלת בקשתי עשה מלשון בקשה על כן תרגם בעותי ומה שתרגם בחרבי בצלותי מפני שהתפלה מגינה על האדם בחרב ביד גבור או יהיה בחרבי בזכות התורה שהרי האבות ידעוה בשכלם וקיימו אותה עד שלא נתנה וכן דרשו ביעקב (פסיקתא זוטרתיא) (בראשית לב ה) עם לבן גרתי שקיים ברשותו תרי"ג מצות ומצינו שהתורה נמשלה לחרב פיפיות והוא שדרשו רז"ל (שיר השירים רבה פ"א ס"י טז) (תהלים קמט ו) וחרב פיפיות בידם התורה דומה לחרב פיפיות שהיא אוכלת משני צדדין וכן כתוב בלוחות (שמות לב טז) מזה ומזה הם כתובים.

וכתב הרמב"ן ז"ל קרוב הוא שעשה יעקב כדרך שיעשו הנביאים נטה ידו בחרב כנגד ארץ האמורי וזרק שם הציים להיותה נכבשת לפניו כענין שעשה אלישע (מלכים ב' יג טז-יז) וישם אלישע ידיו על ידי המלך ויאמר אלישע ירה ויור ועל זה אמר בחרבי ובקשתי ומה שאמר אשר לקחתי כי מאז לוקחה הארץ לפניו ע"כ.

ויש שפירש מיד האמורי הבכורה שלקחתי מעשו שהיה עושה מעשה אמורי או שהיה צד אביו באמרי פיו נתתיה לך בחרבי ובקשתי בזכותי.

וע"ד המדרש ואני נתתי לך שכבם אחד שכבם ממש אמר לו אני מטריח אותך בקבורה שתקברני במערת המכפלה ואני נתתי לך מקום שתקבר שם הוא שכתוב (יהושע כד לב) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכבם.

(מט ה) שִׁמְעוּן וְלוֹי אֲחִים כְּלֵי חָמָס מִכְרִיתֵיהֶם:

וע"ד הקבלה שמעון ולוי אחים כבר כתבתי כי יש בהם רמז לשש קצוות עם מה שלמעלה מהם כי הכל אחד ומיוחד זה בזה⁷⁷⁴ והרמז עליה בודאי שמעון ולוי אחים.

(מט ח) יְהוּדָה אֲתָה יוֹדוּךָ אֲחִיךָ יִדְךָ בְּעַרְףְּ אִבְיָךָ יִשְׁתַּחֲוּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ:

וע"ד הקבלה יהודה אתה יודוך אחיך נרמז בשמו של יהודה התחלת ההתפשטות⁷⁷⁵ וזהו לשון יודוך אחיך כי שם כל ההודאה בין תבין ומכאן יצא שם הגבורה⁷⁷⁶ (דברי הימים א' ה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁷⁷⁴ עי' לעיל פרשת ויצא הערה 637.

⁷⁷⁵ עי' זהר (ח"א דף רלו ע"א): יהודה אתה וגו' רבי שמעון אמר מלכו ליהודה אתקיים והיינו דאמרין מאי דכתיב (בראשית כט לה) הפעם אודה את יהוה בגין דאיהו רביעאה אודה את יהוה בגין דאיהו רגלא רביעאה לכרסיא יהוה דא רשימא דשמא עלאה ובמה אשתלים בה"א (ס"א בדל"ת) והיינו ה"א בתראה דשמא קדישא שמא קדישא שלים באתווי וקשר דאחיד לון על דא יודוך אחיך דמלכו לך אתחזיא לאתקיימא.

תרגום: "יהודה אתה" וגו'. רבי שמעון אמר מלכות התקיימה ליהודה והיינו מה שאמרנו מהו שכתוב "הפעם אודה את ה'" משום שהוא רביעי אודה את ה' משום שהוא רגל רביעי לכסא. יהו זה רושם של השם העליון ובמה נשלם בה"א (בדל"ת) והיינו ה"א אחרונה של השם הקדוש. השם הקדוש נשלם באותיותיו וקשר שאוחז אותן על כן יודוך אחיך שהמלכות לך ראוייה להתקיים ודאי. "ויהודה עוד רד עם אל ועם קדושים נאמן" מי הקדושים אלו קדושים עליונים שכולם מודים לו ושמו אותו נאמן לכן הוא ראשון בכל הוא מלך על כולם.

⁷⁷⁶ עי' ז"ח מב ע"א): מחיה אית ביה מ"ט תיבין ברזא דחמשין תרעין חסר חד. ואית ביה שמא רזא דגבורות ה'. ואיהו את"ה גבו"ר לעולם אדנ". ורזא דיליה אגל"א. וברזא אחרא יגל"א. וכולא רזא חדא מן גבורתא דברכאן "יהודה אתה יודוך. "גור אריה יהודה. "לא יסור שבט מיהודה. "אֲסוּרִי לַגִּפֶן עירה. בדא איתער יהודה בגבורתא קדישא ודא איהי ברכתא שמאלא. תרגום: במחיה יש ארבעים ותשע תבות בסוד חמשים שערים חסר אחד ויש בו שם הסוד של

(ב) כי יהודה גבר באחיו והוא רמוז בדברי רבקה וכן בתחלת ברכה שניה.

(מט ט) גִּוּר אַרְיָה יְהוּדָה מְטָרָף בְּנֵי עֲלִית פָּרַע רַבִּין פְּאָרְיָה וּכְלָבִיא מִי יְקִימָנוּ:
 עי' ר' בחיי: ולפי דעתי לכך נכתבו בברכת יהודה שלשה פסוקים קודם שיתחיל בברכת
 שבת ארצו ובכל אחד מהם הזכיר יהודה מה שלא תמצא כן ביתר השבטים שזכיר שמו
 של אחד מהם פעמים והיה הענין שהזכירו ג' פעמים כדי לרמוז על שלשתן על יהודה בן
 יעקב ועל דוד המלך ועל מלך המשיח הפסוק הראשון יהודה אתה יודוך אחיך על יהודה בן
 יעקב שברך אתו בגבורה ובנקמת אויביו ובהנהגת שררה על כל אחיו אפי' בני אביו ולכך
 הוצרך להזכיר בו לשון אתה.

הפסוק השני גור אריה יהודה על דוד המלך וכנה אותו בשם יהודה לפי שהוא מזרע
 יהודה והזכיר בו גור כי בימי שאול גור היה ואחרי מות שאול מלך על כל ישראל ונעשה
 אריה ואמר מטָרָף בני עלית שנצל מטָרָף שאול שהיה רודף אחריו כרע רבין כאריה בימי
 שלמה בנו איש תחת גפנו ותחת תאנתו.

השלישי לא יסור שבט מיהודה על מלך המשיח הגואל האחרון וזה שאמר עד כי יבא
 שילה כלומר בנו היוצא מזרעו וטעם מלת שילה שלא אמר בנו הזכיר יעקב המשיח בשם
 שילה כלומר בנו שיוולד משלית אשה כדרך כל הנולדים מלשון (דברים כה נו) ובשליתה
 היוצאת מבין רגליה ותוספת ה"א שבמלת שילה⁷⁷⁷ רמז לה"א אחרונה שבשם⁷⁷⁸ והיא בתו
 של אברהם⁷⁷⁹ והיא שנשאת לשלמה⁷⁸⁰ והיא היא מדרתו של מלך המשיח עליו רמז הנביא

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

גבורות ה' והוא את"ה גבו"ר לעול"ם אדנ"י והסוד שלו אגל"א ובסוד אחר יגל"א והכל סוד אחד מן
 הגבורה של הברכות (בראשית מט) "יהודה אתה יודוך" גור אריה יהודה "לא יסור שבט מיהודה
 אסרי לגפן עירה בזה התעורר יהודה בגבורה קדושה וזו היא ברכת השמאל.
 עי' ע"ח שער ז"א פרק ד ד"ל אותיות והוא ג"כ חילוף שם אה"ה בול"ו שבמלכות כנודע ועולה ד"ל
 והוא ג"כ שם אגל"א שבמל"כ כי ג' שמות אלו מורים על המל' בהיותם פב"פ עם ז"א כמבואר בברכת
 אבות ובאתה גבור.

⁷⁷⁷ עי' זהר (ח"א רלז ע"ב): לא יסור שבט מיהודה וגו' (בראשית מט י) (ו)אוקמוה חבריא אבל עד
 כי יבא שילה"ה בה"א בגין דשאר בו' לאחזאה והכא רזא (הכא) דשמאו (רמז הכא שמא) קדישא י"ה
 באתר אחרא שלו ובלא ה' באתר אחרא שלה בלא ו' והכא שילה"ה ביל"ד ה"א רזא ודשמאו (לשמא)
 קדישא עלאה דשכינתא תקום בשמא ו(נ"א דא) דל"הו (די) ואיהו רזא די' ונ"א מ"ו כדקאמרינן.
 תרגום: "לא יסור שבט מיהודה" וגו', בארו החברים, אבל עד כי יבא שילה"ה, בה"א, משום שבשאר
 בו', להראות כאן את סוד (כאן) השם הקדוש י"ה. במקום אחר שילו בלי ה"א, ובמקום אחר שלה
 בלי י"ד, וכאן שילה"ה ביל"ד ה"א, סוד השם הקדוש העליון, ששכינה תקום בשם (זה) של י"ה, והוא
 סוד של י' (מ"י), כפי שאמרנו.

עי' לעיל פרשת לך לך הערה 432.

⁷⁷⁸ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 72.

⁷⁷⁹ עי' לעיל כד א.

⁷⁸⁰ עי' ספר הבהיר אות סה: ומה חכמה נתן הקב"ה לשלמה שלמה נשא שמו של הקב"ה (כדאמרינן)
 [דא"ר יוחנן] כל שלמה (שבשיר) [האמור בשיר] השירים קדש לבד מא' הקב"ה אמר הואיל ושמן
 (כשמי) [כשם כבודי] אשיא לך בתי והא נשואה היא א"ל במתנה (נתנה לו השם) [נתונה לך, דכתיב]
 וי' נתן חכמה לשלמה ולא פירש והיכן פירש להלן כי ראו כי חכמת אלה"ם בקרבו לעשות משפט
 מאי לעשות משפט הוי אומר (שאותה חכמה שנתנה) [אותה חכמה שנתן לו] אלה"ם ושהיא עמו
 בחדרו היא בקרבו [לעשות משפט] [נ"א (ומאי) [מאי לעשות] משפט אלא כל זמן שאדם עושה משפט
 חכמת אלקים בקרבו] (זאת) ועוזרתו ומקרבתו ואם לאו מרחקתו ולא עוד אלא מיסרתו דכתיב
 (ויקרא כו כח) ויסרתי אתכם אף אני [שבע על חטאתיכם].

תרגום: ומה חכמה נתן הקדוש ברוך הוא לשלמה, שלמה נשא שמו של הקדוש ברוך הוא, כמו
 שאנו אומרים, כל שלמה שבשיר השירים קדש לבד מאחד. אמר הקדוש ברוך הוא, הואיל ושמן
 כשמי, אשיא לך בתי, והרי נשואה היא. אמר לו, במתנה נתנה לו השם, "וה' נתן חכמה לשלמה",
 ולא פירש. והיכן פירש, לפניו, "כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט". (ומה זה "משפט",
 אלא כל זמן שאדם עושה משפט, חכמת אלהים בקרבו). ומה זה לעשות משפט, הוי אומר שאותה
 חכמה שנתנה אלהים עמו בחדרו, היא בקרבו. זאת עוזרתו ומקרבתו, ואם לאו, מרחקתו.
 ולא עוד אלא מיסרתו, שכתוב "ויסרתי אתכם אף אני".

ועי' שער הפסוקים - פרשת וירא: כל קליפה וקליפה, לוקחת ניצוצות קדושה ומערבתן עמה. והנה

ע"ה המשה לשונות של שבת הוא שכתוב (ישעיה יא ב ג) ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' 781 והריחו ביראת ה' 782 שהרי בזמנו של מלך המשיח

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ניצוץ קדושה שלקחה הקליפה הזאת, הנקראת עמון, היא בחי' נעמה העמונית, אשר היתה ניצוץ קדושה, ונשאת לשלמה ע"ה, כי היא בגימטריא עם הכולל כמו נועם.

781 עי' זהר (ח"א קג ע"ב): וכדין ינדעון בני עלמא חכמתא עלאה יקרא מה דלא הוו ידעין מקדמת דנא דכתיב (ישעיה יא ב) ונחה עליו רוח יהו"ה רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יהו"ה כלהו זמינין לאשראה על האי פתחא תתאה דאיהו פתח האהל וכלהו זמינין לאשראה על מלכא ומשיחא (לתתא).

תרגום: ואז ידעו בני העולם חכמה עליונה נכבדה מה שלא היו יודעים מקודם לזה, שכתוב "ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה'". כולם עתידים לשרות על הפתח התחתון הזה, שהוא פתח האהל, וכולם עתידים לשרות על מלך המשיח כדי לדון העולם, שכתוב "ושפט בצדק דלים וגו'".

ע' אד"ר קל ע"ב): דרוחא דנפיק מהכא מאינון נוקבי חד רוחא נפיק לזעיר אפיין לאתערא (ס"א חייין מכל סטריין חירו מכל סטרי חייין דחייין) ליה בגנתא דעדן וחד רוחא דחיי דביה זמין לאתערא לזמנא לבריה דדוד למנדע חכמתא ומההוא נוקבא אתער ונפיק רוחא ממוחא סתימאה וזמין לאשראה על מלכא משיחא דכתיב (ישעיה יא) ונחה עליו רוח יי' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי'.

תרגום: הרוח היוצא מכאן, מאלה נקבים, הבל אחד יוצא לז"א לעוררו בגן עדן, והבל אחד של חיים שבו עתידה להתעורר להזמין את בן דוד לידיעת החכמה. ומזה הנקב מתעורר ויוצא רוח ממוחא סתימאה והוא עתיד לשרות על מלך המשיח. שנאמר "ונחה עליו רוח יהו"ה רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יהו"ה".

782 עי' זהר חלק ב דף ע"א): כהאי גוונא ידע שלמה מלכא ידע בכורסייה דרוח קודשא שריא עליה דכל מאן דקריב לכורסייה דחילו ואימתא נפיל עליה וביה הוה דאין דינא בלא סהדין בגין דדיוקנין הוו בכורסייה וכל מאן דמקרב בשקרא מכשכשא ההוא דיוקנא והוה ידע שלמה מלכא דבשקרא קאתי בגין כך אימתא דכורסייה הוה נפיל על כלא וכלהו אשתכחו זכאין קמיה.

מלכא משיחא בריחא כמה דאת אמר (שם יא ג) והריחו ביראת יהו"ה ולא למראה עיניו ישפוט וגו' ותלת אלין דנו עלמא בלא סהדין והתראה שאר בני עלמא על פוס סהדין על מימר אורייתא חכימין דאשתמודען באינון דיוקנין עליהו לאזהרא לבני עלמא ולמיהב אסוותא לבני נשא ולאסי נפשיהו זכאין אינון בהאי עלמא וזכאין אינון בעלמא דאתי

תרגום: כדוגמא זו ידע שלמה המלך ידע בכסאו שרוח הקודש שרתה עליו שכל מי שקרב לכסאו פחד ואימה נפלו עליו ובו היה דין בלי עדות משום שהדמויות היו בכסאו וכל מי שקרב בשקר אותו הדמות מכשכש והיה שלמה המלך יודע שבא בשקר לכן אימת הכסא היתה נופלת על הכל וכולם נמצאו צדיקים לפניו.

מלך המשיח בריח כמו שנאמר והריחו ביראת ה' ולא למראה עיניו ישפוט וגו' ושלשת אלה דנו את העולם בלא עדים והתראה שאר בני העולם על פי עדים על מאמר התורה חכמים שמכירים באותם דמויות עליהם להזהיר את בני העולם ולתת רפואה לבני אדם ולרפא את נפשם אשריהם בעולם הזה ואשריהם בעולם הבא.

ועי' זהר חדש סד ע"ג): לריח שמניך טובים אמר רבי שמעון האי קרא אסתכלנא ביה ואיהו סתים ברזא עילאה ריח אית ריח וכמה ריחין אינון אית ריח דסליק מתתא לעילא כגון ריחא דקורבנא דהאי איהו ריחא דסליק וקשר קשרין דא בגו דא ומשתלשל דא בדא עד דאתעביד כולא קשרא חדא ונהירו חד.

אית ריח אחרא ודא איהו מלכא משיחא דאקרי ריח דכתיב והריחו ביראת ה' ודא איקרי ריח ומתקשרא ברזא דריח קורבנא

ורזא דא אשה ריח ניחוח לה' אשה לבר קישורא ומזונא ונהירו דחילין ומשריין דאשא בטהרונא קמיטין ריח לגו מיניה ודא איהו דאתקשר לגו ונהיר ברזא דברית קדישא ודא אתקרי מלכא משיחא דאיהו ריח מאינון בוסמין עילאין דכתיב כריח בשמים.

תרגום: לריח שמניך טובים (שיר א) אמר רבי שמעון בפסוק הזה הסתכלתי והוא נסתר בסוד עליון ריח יש ריח ויש ריח וכמה ריחות הם יש ריח שעולה ממטה למעלה כמו ריח הקרבן שזהו ריח שעולה וקושר קשרים זה בתוך זה ומשתלשל זה עם זה עד שהכל נעשה קשר אחד ואור אחד יש ריח אחר וזהו מלך המשיח שנקרא ריח נאמר (ישעיה א) והריחו ביראת ה' וזה נקרא ריח ונקשר בסוד של ריח הקרבן

וזה סוד (ויקרא א) אשה ריח ניחוח לה' אשה מחוץ לקשר והמזון והאור של צבאות ומחנות של אש נקבצו בצהרים הריח לפנים ממנו וזהו שנקשר פנימה ומאיר בסוד הברית הקדושה וזה נקרא מלך המשיח שהוא ריח מאותם הבשמים העליונים נאמר כריח בשמים

יהיה שפע הנבואה והחכמה והדעת (שם ט) כמים לים מכסים⁷⁸³ ויהיה באור הכתוב שלא תפסק המלכות ליהודה לעד כשיבא שילה.

(מט טו) וַיֵּרָא מַנְחֵה כִּי טוֹב וְאֵת הָאָרֶץ כִּי נַעֲמָה וַיִּט שְׂכָמוֹ לְסֹבֵל וַיְהִי לְיָמָם עֶבֶד:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה יששכר חמור גרם הזכיר בו רובין וכן הוא אומר (דברים כב ו) והאם רובצת⁷⁸⁴ וזהו לשון בין המשפתיים⁷⁸⁵ בין תבין כי כן כתוב ומבני יששכר יודעי בינה שם בית הנפש מנוחתה ונחלתה ולכך סמוך לו וירא מנוחה ותרנום אונקלוס ואחסנתיה בין תחומיא וזה מבואר.

(מט כא) נִפְתְּלִי אֵילָה שְׁלָחָה הַנֶּתָן אִמְרֵי שְׁפָר:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה נפתלי אילה שלוחה ירמוז לצדיק⁷⁸⁶ ויזכיר בו אילה שלוחה לפי

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁷⁸³ עי' זהר (ח"א קמ ע"א): ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם (בראשית כו א) רבי אבהו פתח ואמר (שיר א יב) עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו דתנינן ארבע תקופות וארבע זמנים משונים זו מזו יעברו הצדיקים לעתיד לבא האחד אותו זמן ישגא החכמה בעולם וישגו השגה מה שלא השיגו בזה העולם דתנינן אמר רבי פנחס השגת הצדיקים לעתיד לבא יותר ממלאכי השרת דכתיב (ישעיה יא ט) כמים לים מכסים והשני תתעסקון (חסר).
 תרגום: "ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם". רבי אבהו פתח ואמר, "עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו". ששנינו, ארבע תקופות וארבעה זמנים משונים זו מזו יעברו הצדיקים לעתיד לבא. האחד, אותו זמן ישגא החכמה בעולם וישגו השגה מה שלא השיגו בזה העולם, ששנינו, אמר רבי פנחס, השגת הצדיקים לעתיד לבא יותר ממלאכי השרת, שכתוב "כמים לים מכסים", השני תתעסקו (חסר).

עי' זהר (ח"ג כג ע"א): אמר רבי יהודה זמין קודשא בריך הוא לגלאה רזין עמיקין דאורייתא בזמנא דמלכא משיחא בגין (ישעיה יא ט) דמלאה הארץ דעה את יהו"ה כמים לים מכסים וכתוב (ירמיה לא לג) ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את יהו"ה כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם אמן כן יהי רצון.

תרגום: אמר רבי יהודה עתיד הקדוש ברוך הוא לגלות סודות עמוקים של התורה בזמן שיבא מלך המשיח, משום (ישעיה יא ט) שמלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, וכתוב (ירמיה לא) ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי, כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם אמן כן יהי רצון.

⁷⁸⁴ עי' זהר חלק ג דף רנד ע"ב): אמר רביא מהימנא מלין אלין כמה סתימין אינון למאן דלא ידע וגליין למאן דידע בהו ודאי הוא צפורה איהו שכינתא קן דילה דא בי מקדשא וישראל אינון אפרוחין דאימא יתבא עלייהו הה"ד והאם רובצת על האפרוחים ואינון מארי משנה דפרחין בפקודין דילה או ביצים אינון מארי מקרא.

תרגום: אמר הרועה הנאמן דברים אלו כמה סתומים הם למי שלא יודע, ונגלים למי שידוע בהם, ודאי אותה צפור היא השכינה, הקן שלה זה בית המקדש, וישראל הם האפרוחים שאמא יושבת עליהם, זהו שכתוב "והאם רובצת על האפרוחים", והם בעלי משנה שמעופפים במצוות שלה, "או ביצים" אלו בעלי מקרא.

עי' ע"ח שער הזווגים פרק א דע כי יש ב' מיני זווג אל או"א הא' בהיותן שניהן שוין למעלה במקומן שוין בקומתן פב"פ אשר זה נקרא בחי' זווג או"א עלאין. והב' הוא בחי' אמא רביעא על בנין (זהר ח"ב כז ע"א) והוא כאשר אמא הנה"י שלה מתלבשין המוחין דז"א בתוכם. ואח"כ מתלבשים הנה"י דאמא תוך ז"א ואז נקרא (דברים כב ו) ואם רובצת על האפרוחים לפי שהיא יורדת למטה משיעור קומת (אבא) ומשפלת עצמה למטה.

⁷⁸⁵ עי' ספר הליקוטים (פרשת וישב פרק מח): גם ראובן הלך בימי קציר חטים והביא הדודאים, שני משיחין. יששכר מאמו, ויוסף מרחל, כי יש שכר לפעולתו, ויששכר כן ברק, ליוצא כברק חיצו, וגם הוא בעמק שולח ברגליו, ויוסף ג"כ וישלחהו מעמק חברון. ושניהם היו בפלגות ראובן, מנהר פלגיו וכו', והם הם גדולים חקקי לב, כי שם חלקת מחוקק ספון, למחוקק מבין רגליו, עד כי יבא שיל"ה. ומצד יששכר היושב בין המשפתיים וישב אוהלים, כי חמור גרם לשמוע שריקות עדרים, כי היה למס עובד, ושרקו בשרו, ועלה במחשבה, מה שלא היה קודם, כי היה במעשה בבור. ומשיח בן יוסף ישמע ג"כ שריקות עדרים, וביום השלישי יקימנו. והשנים שהיו בפלגות ראובן לא ידענו על מה, כי כך עלה במחשבה וגדולים חקרי לב, וברוך היודע. והבן:

⁷⁸⁶ עי' זהר (ח"א דף רמו ע"א): רבי שמעון פתח ואמר נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר (בראשית מט כא) הא אתמר דעלמא עלאה עלמא דדכורא איהו כיון דסלקא מלה מכלסת ישראל ולעילא כלא הוא דכר מנלן מעולה אמאי אתקרי עולה בגין דסלקא לעילא מן נוקבא ובגיני כן (ויקרא

שהוא שלו והיא כנסת ישראל⁷⁸⁷, מלשון (תהלים כב א) אילת השחר⁷⁸⁸, וכן שלוחה מלשון שליח ונפתלי זה נותן אמרי שפר להקב"ה ואפשר שאונקלוס רמז לזה וכן אמרו רז"ל (שמו"ר פכ"א סי' ד) מלאך אחד ממתין עד שתתפלל כנסיה אחרונה שבישראל ונוטל כל התפלות ועושה אותם עטרה לראשו של הקדוש ברוך הוא שנאמר (משלי י ו) ברכות לראש צדיק וידוע מי הוא ראשו של צדיק⁷⁸⁹ וזה מבואר.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

א ג) עולה זכר תמים יקריבנו וגו' אמאי תמים וכי פיסקי פיסקי בעינן ליה דאמר תמים מהו תמים אלא כדכתיב (בראשית יז א) התהלך לפני והיה תמים אימתי תמים בשעתא ונ"א באתרו דאתגזר דהא דכורא לא הוי ולא אשתמודע אלא בההוא אתר דאקרי תמים ומאן איהו דא את קיימא דביה אשתמודע דכורא מן נוקבא כדכתיב (שם ו ט) איש צדיק תמים היה בגיני כך זכר תמים דאשתמודע ביה האי שייפא ולא יסרסון ליה ואי תימא הא כתיב (ויקרא ד לב) נקבה תמימה הכי הוא ודאי כמה דאקרי צדיק תמים כך אקרי צדק תמימה בגין דכלא נטלא מיניה בגיני כך עולה דסלקא מן נוקבא לדכורא ומהאי אתר ולעילא כלא הוא דכורא ומן נוקבא ולתתא כלא הוא נוקבא והא אוקימנא ואי תימא הכי נמי נוקבא [ד]לעילא אלא סיומא דגופא אחזי על כל גופא דאיהו דכר רישא דגופא נוקבא עד דנחית לסיומא וכד סיומא אתחזי הא עביד כלא דכר אבל הכא רישא וסופא נוקבא דהא כל תקון גופא נוקבא.

תרגום: רבי שמעון פתח ואמר, "נפתלי אילה שלחה הנותן אמרי שפר". הרי נאמר שהעולם העליון הוא עולם של זכר. כיון שעולה דבר מכנסת ישראל ומעלה, הכל הוא זכר. מנין לנו, מעולה. למה נקראת עולה, משום שעולה מעל הנקבה, ולכן "עולה זכר תמים יקריבנו" וגו'. למה "תמים", וכי חתיכות חתיכות צריך אותו שאומר תמים, מה זה תמים. אלא ככתוב "התהלך לפני והיה תמים". מתי "תמים", בשעה (במקום) שנמול, שהרי הזכר אינו, ולא נודע אלא רק באותו מקום שנקרא תמים, ומהו, זו אות הברית, שבה נודע הזכר מן הנקבה, ככתוב "איש צדיק תמים היה". לכן זכר תמים, שנודע בו איבר זה ולא יסרסו אותו. ואם תאמר, הרי כתוב "נקבה תמימה", כך הוא ודאי. כמו שנקרא צדיק תמים, כך נקרא צדק תמימה, משום שהכל נטלה ממנו. לכן עולה, שעולה מן הנקבה לזכר, וממקום זה ולמעלה הכל הוא זכר, ומן הנקבה ולמטה הכל הוא נקבה, והרי בארנו. ואם תאמר כך גם הנקבה שלמעלה, אלא סיומ הגוף מראה על כל הגוף שהוא זכר. ראש הגוף נקבה, עד שיורד לסיומ, וכשהסיומ נראה, הרי עושה הכל זכר. אבל כאן ראש וסוף נקבה, שהרי כל תיקון הגוף נקבה.

ועיי"ש ע"ב): נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר (בראשית מט כא) (ו)היינו דכתיב (שיר ד ג) ומדברך נאווה בגין דקול מדבר ליה לדבור ולית קול בלא דבור וההוא קול אשתלח מאתר עמיקא ודלעילא ושליח מקמיה לאנהגא לדבור דהא לית קול בלא דבור ולא דבור בלא קול ודא כלל דצריך לפרט ופרט דצריך לכלל ודא קול נפקא מדרום ומדבר למערב ירית לתרין סטרין ודא הוא דכתיב (דברים לג כג) ולנפתלי אמר וגו' ים ודרום ירשה לעילא דכר לתתא נוקבא בגין כך נפתלי אילה שלוחה נוקבא לתתא כגוונא דא דכר לעילא דכתיב הנותן אמרי שפר הנותן כתיב ולא הנותנת.

תרגום: "נפתלי אילה שלחה הנותן אמרי שפר". היינו מה שכתוב "ומדברך נאווה". משום שקול מנהיג את הדיבור, ואין קול בלי דיבור. ואותו הקול נשלח ממקום עמוק שלמעלה, ושלווה מלפניו להנהיג הדיבור, שאין קול בלי דיבור, ולא דיבור בלי קול. וזה כלל שצריך את הפרט, ופרט שצריך את הכלל, וזה קול שיוצא מדרום ומנהיג את המערב, יורש לשני צדדים. וזהו שכתוב "ולנפתלי אמר וגו' ים ודרום ירשה". למעלה זכר, למטה נקבה. לכן "נפתלי אילה שלוחה", נקבה למטה. כדוגמא זו זכר למעלה, שכתוב "הנותן אמרי שפר". כתוב "הנותן" ולא הנותנת.

⁷⁸⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 7.

⁷⁸⁸ עי' לעיל פרשת וירא הערה 543.

⁷⁸⁹ עי' זהר (ח"א דף רמו ע"ב): וכד תסתכל בדריגין הוא מחשבה הוא בינה הוא קול הוא דבור וכלא חד והיא היא מחשבה ראשיתא דכלא ולא הוי פרוד אלא כלא חד וקשורא חד דאיהו מחשבה ממש אתקשר באין ולא אתפרש לעלמין ודא הוא (זכריה יד ט) יהו"ה אחד ושמו אחד ועל דא הנותן אמרי שפר כתיב דא גופא סיומא דגופא דא דכתיב (בראשית מט כב) בן פורת ויוסף בן פורת עלי עין אמאי תרי זמני אלא בן פורת לעילא בן פורת לתתא ואמאי לאו איהו בן פורת לתתא בתקוני מטרוניתא בגין דבנות צעדה ולמהויו עלי שור דבעיין בנות לתקונהא ולא בנים כמה דאת אמר (משלי לא כט) רבות בנות עשו חיל וגו' רבות בנות עשו חיל אלן תריסר שבטין.

תרגום: וכשתסתכל בדרגות, הוא מחשבה, הוא בינה, הוא קול, הוא דיבור, והכל אחד. והיא היא המחשבה, ראשית הכל, ולא היה פירוד, אלא הכל אחד וקשר אחד, שהיא מחשבה ממש שנקשרה באין ולא נפרד לעולמים, וזה הוא "ה" אחד ושמו אחד". ועל זה "הנותן אמרי שפר" כתוב, זה הגוף. סיומ הגוף, זה שכתוב "בן פורת יוסף בן פורת עלי עין". למה פעמיים, אלא "בן פורת" למעלה, "בן פורת" למטה. ולמה אינו בן פורת למטה בתקוני המלכה, משום שבנות צעדה להיות עלי שור, שצריכים בנות לתקוניה ולא בנים, כמו שנאמר "רבות בנות עשו חיל" וגו'. "רבות בנות עשו חיל", אלו שנים עשר שבטים.

(מט כב) בַּן פֶּרֶת יוֹסֵף בֶּן פֶּרֶת עָלֵי עֵינַי בְּנֹת צַעֲדָה עָלֵי שׁוֹר:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה בן פרת ירמוז לתפארת ישראל⁷⁹⁰ וזהו לשון בן פרת ומעם עלי
 עין כי הוא על הנהר היוצא מעדן⁷⁹¹ מאציל על הנהר ומשפיע בו ובעבור היות הנצח מן הימין
 וההוד מן השמאל⁷⁹² לכך יצאו ממנו שני שבטים אפרים ומנשה וזהו שאמר בנות צעדה עלי
 שור ותרגם אונקלוס תרין שבטין יפקון מבנוהי ומזה הזכיר משה בברכתו (דברים לג כד)
 בכור שורו הדר לו בא לבאר שתי המדות שנתנו ליוסף השור מהשמאל והדר שהוא הנצח
 מהימין וזה מבואר.

(מט כד) וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קִשְׁתּוֹ וַיִּפְזוּ זְרַעֵי יָדָיו מִיַּדֵּי אַבִּיר יַעֲקֹב מִשֵּׁם רְעָה אֲבִן יִשְׂרָאֵל:
 עי' רמב"ן: ועל דרך האמת הברכה הזאת דומה לברכה אשר ברך למעלה את הנערים כי
 אביר יעקב הוא אלהי אמת⁷⁹³ ולא בא בכתוב אביר אברהם או יצחק וזולתם רק אביר יעקב
 או אביר ישראל (ישעיה א כד) הוא יעקב⁷⁹⁴. והנה מידי אביר יעקב הגדולה והגבורה משם

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁷⁹⁰ עי' זהר (ח"א דף רמו ע"ב): תא חזי חד רזא עלאה אית במלה דא דהא חמינן דיעקב בריך ליוסף
 בגו אחוהי כיון דמני קב"ה ארבע דגלים בשכינתא בתריסר שבטין לאתקנא בהו (ו)גרע מנייהו
 ליוסף ושוי לאפרים באתריה מאי טעמא אסתלק יוסף מנייהו אי תימא בגין חובוי לאו הכי דהא
 זכאה איהו אלא רזא דמלה יוסף רשימו דדכורא הוה דכתיב (בראשית מט כב) בן פורת יוסף בן פורת
 עלי עין וכתוב (שם כד) משם רועה אבן ישראל מתמן אתון האי אבן ישראל אבן דא כנסת ישראל
 ועלה אמר דוד (תהלים קיח כב) אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה ובגין דיוסף איהו רשימו דדכורא
 אקרי יוסף הצדיק דהא איהו צדיק ודאי משם רועה אבן ישראל.
 תרגום: בא וראה סוד עליון אחד יש בדבר זה שהרי ראינו שיעקב בריך את יוסף בתוך אחיו. כיון
 שמנה הקדוש ברוך הוא ארבעה דגלים בשכינה בשנים עשר שבטים לתקן בהם גרע מהם את יוסף
 ושם במקומו את אפרים. למה הסתלק מהם יוסף אם תאמר משום חטאו לא כך שהרי הוא צדיק.
 אלא סוד הדבר יוסף היה רישום של זכר שכתוב "בן פורת יוסף בן פורת עלי עין" וכתוב "משם רועה
 אבן ישראל" משם נזונית אבן ישראל הזאת. "אבן" זו כנסת ישראל ועליה אמר דוד "אבן מאסו
 הבונים היתה לראש פנה". ומשום שיוסף הוא רישום של זכר נקרא יוסף הצדיק שהרי הוא ודאי
 צדיק. "משם רועה אבן ישראל".

⁷⁹¹ עי' זהר (ח"א דף כו ע"א): ומיד דיפקון ישראל מן גלותא עמא קדישא לחוד מיד נהר דהוה חרב
 ויבש אתמר ביה (בראשית ב י) ונהר יוצא מעדן ודא ו' להשקות את הגן ונהר דא עמודא דאמצעיתא
 יוצא מעדן דא אמא עלאה להשקות את הגן דא שכינתא תתאה.
 תרגום: ומיד כשיצאו ישראל מהגלות, העם הקדוש לחוד, מיד נהר שהיה חרב ויבש נאמר בו "ונהר
 יוצא מעדן", זה ו', "להשקות את הגן". "ונהר" זה העמוד האמצעי. "יוצא מעדן" זו אמא העליונה.
 "להשקות את הגן" זו שכינה תחתונה.

⁷⁹² עי' זהר (ח"א כו ע"ב): נצ"ח שוקא ימינא ומניה אתשקיין משרייא דנוריא"לועמיה מטה ראובן
 ותרין שבטין עמיה הר"ד שוקא שמאלא דעלה אתמר ליעקב (בראשית לב לב) והוא צולע על ירכו
 ומניה אתשקיין משרייא (ד)רפאל דאיהו ממנא על אסוותא דגלותא ועמיה מטה אפרים ותרין שבטין.
 תרגום: נצח שוק ימין, וממנו מושקים מחנה של נוריא"ל, ועמו מטה ראובן ושני שבטים עמו. הוד
 שוק שמאל, שעליה נאמר ליעקב "והוא צולע על ירכו", וממנו מושקים מחנה רפאל, שהוא ממונה
 על רפואת הגלות, ועמו מטה אפרים ושני שבטים.
⁷⁹³ עי' לעיל פרשת ויצא הערה 653.

⁷⁹⁴ עי' זהר (ח"א דף רמז ע"א): ותשב באיתן קשתו (שם מט כד) דא קשת מה קשת דא בת זוגו
 באיתן תוקפא אלבישת עלוי דלא אחלשת חילא דהא ידעת דיוסף לא יסטי בהווא דרגא דאת קיימא
 דיליה לימינא ולשמאלא ויפזו (שם) מאי ויפזו אלא כדכתיב (תהלים יט יא) הנחמדים מזהב ומפז רב
 וכתוב (איוב כח יז) ותמורתה כלי פז אתייקרו דרועוי במרגליתא עלאה מידי אביר יעקב (בראשית
 מט כד) מאינון תרין סטריין דאתקיף בהו יעקב משם רועה אבן ישראל (שם) מתמן אתון ההוא אבן
 ויקראו כדקאמרן תו מאינון ותריסרו (תריין) סטריין אתון ההוא אבן יקרה דאינון צפון ודרום והיא
 אתייהבת בינייהו (ואתברכא מנייהו ולאתזנא מנהון על דרגא דצדיק) [ואתברכו מנייהו ואתזנא
 מנהון על ידא דצדיק].

תרגום: "ותשב באיתן קשתו" זו קשת. מה זה קשת זו בת זוגו. "באיתן" חזק הלבישה עליו שלא
 נחלש כחה שהרי ידעה שיוסף לא יסטה באותה דרגה של אות הברית שלו לימין ולשמאל. "ויפזו"
 מה זה "ויפזו" אלא כמו שכתוב "הנחמדים מזהב ומפז רב" וכתוב "ותמורתה כלי פז". התכבדו

מידי אביר יעקב רועה אבן ישראל היא האבן הראשה⁷⁹⁵ שהיתה לראש פינה⁷⁹⁶ (תהלים קיה כב) מאת ה' ונקרא אבן ישראל, כמו שאמרו חכמים כנסת ישראל היא האבן הראשה. וטעם אבן שהוא בנין משלים הכל. וענין רועה כי העוז בגבורה מתעלה בימינו של הקדוש ברוך הוא כדכתיב (חבקוק ג ד) קרנים מידו לו ושם חביון עזו כלומר ושם בימינו חביון העוז וחביון הוא הכח המתעלה הנחבא במקום אצילותו וזהו שנאמר (תהלים פ מז) וכנה אשר נטעה ימינך מאל אביך האלהים הרועה אותי מעודי ואת שדי ויברכך ודעת הברכה כי מידי אביר יעקב מחסד שרועה אבן ישראל ומאלהי אביו יפיק רצון ויבא עזרו ועם שדי תהיה ברכתו והנה הוא מבורך בשמים ובארץ וזה טעם ברכות אביך גברו על ברכת הורי כי הבנין שלם בו כך העליתי הענין הזה ממדרשו של רבי נחוניא בן הקנה⁷⁹⁷ והמשכיל יבין.

(מט כה) מאל אביך ועזרך ואת שדי ויברכך ברכת שמים מעל ברכת תהום רבצת תחת ברכת שדים ורחם:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה מאל אביך אביר יעקב⁷⁹⁸ יבא לך העזר אחר קבלתו השפע מן השמים שהזכיר והוא שהשמים המקבל מעל ועם שדי תהיה ברכתך והיא התהום שהיא רובצת תחת⁷⁹⁹ והם הם שדים ורחם כתרנומו ברכתא דאבוך ודאמך כענין (שמות כ יב) כבד את אביך ואת אמך ע"ד הסוד כי האב והאם כנגדם.

(מט כו) ברכת אביך גברו על ברכת הורי עד תאנות גבעת עולם תהיין לראש יוסף וְלְקַדְקֹד גִּזִּיר אֶחָיו:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ברכות אביך⁸⁰⁰ גברו כלומר שפע אצילות אביך יקבל וימשך מלמעלה ויתגבר על ברכות הורי הם האבות העליונים והם המדות שהחזיקו בהם אברהם ויצחק והם החסד והפחד והם ידי אביר יעקב שבארתי לך למעלה (פסוק כה) וקראם הורים כי האבות הן הן המרכבה וכן דוד המלך ע"ה קראם הרים הוא שאמר (תהלים קכא א) אשא עיני אל ההרים ודרשו רז"ל (מדרש תהלים) אשא עיני אל ההרים אלו האבות פ"י העליונים.

(מט כז) בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד וְלַעֲרֵב יחלק שָׁלָל:

וע"ד הקבלה בנימין זאב יטרף היה בנימין כלול משתי מדות שכל הבנין נכלל בהם⁸⁰¹

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

זרועותיו במרגלית עליונה. "מידי אביר יעקב" מאותם שני צדדים שהתחזק בהם יעקב. "משם רועה אבן ישראל" משם נזונית אותה אבן יקרה כמו שאמרנו. עוד מאותם שנים עשר צדדים נזונית אותה אבן יקרה שהם צפון ודרום והיא נתנה ביניהם והתברכה מהם ונזונה מהם על (דרגה) ידי צדיק.

⁷⁹⁵ עי' לעיל הערה 771.

⁷⁹⁶ עי' לעיל הערה 770.

⁷⁹⁷ ז"ל אות קצג. ומאי משם רועה אבן ישראל (בראשית מ"ט כד) משם נזון אבן ישראל ומאי משם הוי אומר צדיק עליון ומה הוא היינו האור הגדול הצפון והיינו סוחרת והאבן שדרה למטה הימנה נקרא דר ומאי הוא קרנים שנאמר (חבקוק ג' ד) קרנים מידו לו היינו חמש אצבעות של יד ימין:

קפז. ויראת ה' זו היא שהיא למעלה היא בכפו של הקב"ה וגם היא עוזו ואותו הכף שנקרא כף זכות משום דמטה את העולם לכף. זכות והיינו דכתיב (ישעי' י"א ג) והריחו ביראת ה' ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח אלא מטה את כל העולם לכף זכות ומשם עצה יוצאה ומשם בריאות יוצאת לעולם. ומשם רועה אבן ישראל (בראשית מ"ט כד) והוא המקום שנקרא שם שנאמר (חבקוק ג' ד) ושם חביון עוזו.

⁷⁹⁸ עי' לעיל פרשת ויצא הערה 653.

⁷⁹⁹ עי' לעיל הערה 784.

⁸⁰⁰ עי' לעיל פסוק כד.

⁸⁰¹ עי' עץ חיים (עקודים ח): שם ב"ן המעלה מ"ן הוא בנימין ושרשו דכורא משם ע"ב דיוד"ן שהוא חכמה והוא כמנין חסד. ועי' ב"ע (קנב ע"ב): אש על המזבח סט' דבוצינא אש והוא גבורה עילאה דמות אר"ה רביץ על טרפי' ומשם הוא סוד חימום ואתערותא דנוקבא ע"י שם ב"ן המעלה מ"ן בשלהוביתא דרחימותא וז"ס בנימן זאב יטרף כידוע שבנימין הוא שם ב"ן דנוק' המעלה מ"ן ולכן

ונקשר מעלה ומטה וכן השכינה השורה בחלקו כלולה מן הכל והמשילו לזאב הטורף האוכל תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים ולפי שהוא כלול מן העשר הוליד במים כמנינם וכנגדם וזהו לשון יחלק שלל כלשון (תהלים סח יג) ונות בית תחלק שלל⁸⁰² והיא השכינה ומזה תרגם אונקלוס בארעיה תשרי שכינתיה והבן זה.

(מט כח) כָּל אֱלֹהֵי שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל שָׁנִים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר דָּבַר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כִּבְרַכְתּוּ בְּרֶךְ אֹתָם:

עי' ר' בחיי: ועל דרך הקבלה מלת זאת⁸⁰³ היא כנסת ישראל שכתוב בה (שיר השירים ז ז) זאת קומתך דמתה לתמר והיא התרומה שנאמר (שמות כה ג) וזאת התרומה והיא הברית שנאמר (בראשית ט יב) זאת אות הברית והיא התורה שנאמר (במדבר יט יד) זאת התורה שנתנה בשם המיוחד שנאמר (שמות כ א) וידבר אלהים⁸⁰⁴ ולזה רמז הנביא שאמר (חבקוק ג י) נתן תהום קולו⁸⁰⁵ וזהו שכתוב (ויקרא טז ג) בזאת יבא אהרן אל הקדש (תהלים קיח כ) כי זה השער לה' אשר צדיקים יבואו בו⁸⁰⁶ אל הקדש כענין שנאמר (תהלים קלד ב) שאו ידיכם קדש וברכו את ה'⁸⁰⁷.

עיי' ש: וע"ד הקבלה איש אשר כברכתו ברך אותם י"ב שבטים הם דוגמת י"ב צנורות של מעלה⁸⁰⁸ ועליהם רמז דוד כשאמר (תהלים קכב ד) ששם עלו שבטים שבטי יה הזכיר לשבטים על י"ב של מעלה ושבטי יה על י"ב של מטה⁸⁰⁹ החתומים יו"ד ה"א בראש ובסוף

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

בנה המזבח בחלקו.

⁸⁰² עי' שער רוח הקודש (לו ע"א): תיבת שלל כינוי לנוק' וכד"א ונות בית תחלק שלל ואז ניתן בה הדעת הנק' ע"ב ק"ל.

⁸⁰³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247.

⁸⁰⁴ צ"ע גדול בדבריו שהרי שם המיוחד היא שם הו"ה (עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204) ועי' לקמן שמות ו ב ברמב"ן שמביא ראיה מפסוק ב אנכי הו"ה אלקיך.

⁸⁰⁵ עי' ספר הבהיר אות קלט. שאלו לו תלמידיו למי נושאים כפים אמר להם לרום השמים מנא לן דכתיב (חבקוק ג' י) נתן תהום קולו רום ידהו נשא הא למדת שאין נשיאת כפים אלא לרום שמים וכשיש בישאל משכילים ויודעים את סוד השם הנכבד ונושאים כפיהם מיד נענים שנאמר (ישעי' נ"ח ט) אז תקרא וה' יענה אם אז תקרא ה' יענה מיד.

קמ. מאי ניהו אז אלא מלמד שאין רשות לקרוא אל"ף לבדה אלא על ידי שנים האותיות הדבקים בה היושבים ראשונה במלכות ועם האל"ף הם שלשה ונשארו שבע מעשרה מאמרות והיינו ז' דכתיב (שמות ט"ו א) אז ישיר משה ובני ישראל גם כן.

עי' ספר הפליאה (עמוד ל): התהום היא אחרית האבנים והיא כ"י ועמק הבנין וע"ז נאמר ברכת תהום רובצת תחת ולא ראית בני מה נאמר במתן תורה ראוך יחילו הרים זרם מים עבר נתן תהום קולו רום ידהו נשא ור"ל ראוך יחילו הרים אלו זרועות עולם הנקראים הרים זרם מים אלו מים העליונים הבאים מן החסד נתן תהום קולו הוא כ"י. רום ידהו נשא ר"ל אבנים אחרונות הרומזים במלת ידהו נשאם ועלתה במדה הנקרא רום הוא החולם כענין נעוץ סופו בתחילתו:

⁸⁰⁶ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247, ולקמן פרשת אחרי מות הערה 1657.

⁸⁰⁷ עי' לקמן פרשת תרומה הערה 1412, ועי' עוד זהר ח"ג יג ע"א.

⁸⁰⁸ עי' ספר הבהיר אות קיג. ישב ר' רחומאי ודרש מאי י"ב שבטי ישראל, אלא מלמד שי"ב שבטים יש לו להקב"ה, ומאי ניהו, מלה"ד למלך שהיה לו מעין נאה ולכל אחיו אין להם מים אחרים אלא מאותו המעיין, ואינן יכולין לסבול צמא, מה עשה, עשה למעיין י"ב צנורות וקראם על שמות בני אחיו, ואמר אם יהיו הבנים טובים כאבותם יזכו ואמלא הצנורות, ירוו אבותם וישתו בניהם אחריהם ואם לא יזכו הבנים ולא יעשו דברים הגונים לפני הרי צנורות עומדות על ענין זה אתן להם מים על מנת שלא יתנו לבניהם דבר אחרי שאינם עושים רצוני.

⁸⁰⁹ עי' זהר (ח"ג קפג ע"ב): תנן עבד קודשא בריך הוא ירושלם לתתא כגוונא דלעילא ודא מתתקנא (דא) לקבל דא דכתיב (שמות טו יז) מכון לשבתך פעלת יהו"ה הבנויה דזמין קב"ה לנחתא לה לירושלם [ד]לעילא כדקא יאות ובגין כך הבנויה שחברה לה יחדו והא אוקמוה שחברה שחברו מבעי ליה אלא דאתחברת אמא בברתא והוה כחדא ואוקמוה ואתמר ששם עלו שבטים (תהלים קכב ד) אלין אינון קיומא דעלמא ותקונא דעלמא ותתאהו ולא תימא דעלמא תתאה בלחודוי אלא אפילו דעלמא עלאה דכתיב (שם) שבטי יה עדות לישראל לישראל דייקא בגין דאינון קיומא לתתא סהדותא אינון לעילא וכלא להודות לשם יהו"ה לאודאה שמה דקב"ה לכל סטרין דכתיב (שם) להודות לשם יהו"ה

(במדבר כו ז) הראובני⁸¹⁰ (שם יד) והשמעוני וזהו שאמר איש אשר כברכתו ברך אותם כברכתם של מעלה ברך אותם למטה.

(מט לג) ויכל יעקב לצות את בְּנָיו וַיֹּאמְרוּ רַגְלָיו אֶל הַמַּטֵּה וַיִּגַּע וַיֹּאמְרוּ אֶל עַמּוּי: עי' רמב"ן: ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רבותינו (תענית ה ע"ב) יעקב אבינו לא מת לשון רש"י ולדעת רבותינו הרי יעקב הזכיר מיתה בעצמו (לעיל מח כא) הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם ואולי לא ידע הוא בנפשו או שלא רצה לתת כבוד לשמו וכן (להלן נ טו) ויראו אחי יוסף כי מת אביהם כי להם מת הוא או שלא ידעו הם בזה כלל וענין המדרש הזה כי נפשות הצדיקים צרורות בצרור החיים⁸¹¹ וזו תחופה עליו כל היום לובשת לבושה השני שלא יפשמנה ערומה כיעקב או תתלבש לעתים מזומנות ויובן הענין הזה במסכת שבת (קנב ע"ב) ובמסכת כתובות (קג ע"א).

עי' ר' בחיי: ועל דרך הקבלה יעקב אבינו לא מת שלא היתה מדתו כענין שאר מדות הקצוות שהן גורמות ההפכים⁸¹² ובאור זה כי מדתו הוא המכריע ואף על פי שהוא כלול מכל המדות ומקבל מהן בעבור שהוא עולה דרך סלולה עד ראשית הראשית שהוא מקור החיים⁸¹³ על כן אמרו ביעקב לא מת ולא אמרו כן על אברהם ויצחק לפי שהן מדות הקצוות לימין ולשמאל הגורמות ההפכים ולפיכך יעקב אבינו לא מת אך נשאר קיים בגוף ובנפש הגוף הזה הוא הגוף השני הדק שבו הנפש מתלבשת בצורת גוף ויש לו ממש אבל הוא דק עד מאד מתלבשת בו לעתים מזומנות והוא מערב שבת לערב שבת או מיום הכפורים ליום הכפורים הוא משוטט בעולם בשליחותו של הקדוש ברוך הוא ומתראה למי שהוא חפץ בו כי הראשון הגם נחנט ונקבר כפשוטו של מקרא וזהו מאמר החכם שאמר (תענית ה ע"ב) מקרא אני דורש שנאמר (ירמיה מו כז) הנני מושיעך ואת זרעך מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים כלומר מה זרעו בחיים בגוף ובנפש אף הוא בחיים בגוף ובנפש והוא הגוף שהזכרתי.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

תרגום: שנינו, הקדוש ברוך הוא עשה את ירושלים למטה כדוגמה שלמעלה, וזו מתוקנת (זו) כנגד זו, שכתוב "מכון לשבתך פעלת ה'". "הבנויה", שעתיד הקדוש ברוך הוא להוריד את ירושלים שלמעלה כראוי, ולכן "הבנויה". "שחוברה לה יחדיו", והרי בארוה. "שחוברה", היה צריך להיות שחברו, אלא שהתחברה האם עם הבת ונהיו יחד, ובארוהו. ונאמר "ששם עלו שבטים", אלו הם קיום של העולם ותיקון של העולם התחתון. ואל תאמר שהעולם התחתון לבדו, אלא אפילו של העולם העליון, שכתוב "שבטי יה עדות לישראל", דוקא לישראל, משום שהם הקיום למטה, עדות הם למעלה, והכל, "להודות לשם ה'", "להודות לשם הקדוש ברוך הוא לכל הצדדים, שכתוב "להודות לשם ה'".

⁸¹⁰ עי' זהר (ח"ג קיח ע"ב): איש על דגלו באותות אליו ארבע משריין דכנסת ישראל דאינון תריסר שבטין תריסר תחומין סחור סחור לה כלא כגוונא דלעילא כתיב ששם עלו שבטים שבטי יה וגו' ששם עלו שבטים אליו י"ב שבטין י"ב תחומין דלתתא שבטי יה הא אוקמוה בגין די"ה עדות לישראל ודאי ובגין דא הראובני השמעוני י"ה בכל חד וחד.

תרגום: "איש על דגלו באותות" אלו ארבע מחנות של כנסת ישראל, שהם שנים עשר שבטים, שנים עשר תחומים סביב סביב לה, הכל כדוגמה שלמעלה. כתוב "ששם עלו שבטים שבטי יה וגו'", "ששם עלו שבטים", אלו שנים עשר שבטים, שנים עשר תחומים שלמעלה, שבטי יה, הרי פרשוה משום שי"ה עדות לישראל ודאי, ולכן הראובני השמעוני י"ה, בכל אחד ואחד.

⁸¹¹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 316. עי' לעיל פרשת וירא הערה 462.

⁸¹² עי' לעיל פרשת ויצא הערה 653.

⁸¹³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 52, ופרשת וירא 530.

פרשת שמות.

הקדמה לספר שמות.

עי' רמב"ן: השלים הכתוב ספר בראשית שהוא ספר היצירה בחדוש העולם ויצירת כל נוצר ובמקרי האבות שהם כענין יצירה לזרעם מפני שכל מקריהם ציורי דברים לרמוז ולהודיע כל עתיד לבא להם ואחרי שהשלים היצירה התחיל ספר אחר בענין המעשה הבא מן הרמזים ההם ונתיחד ספר ואלה שמות בענין הגלות הראשון הנגזר בפ' ובגאולה ממנו ולכן חזר והתחיל בשמות יורדי מצרים ומספרם אף על פי שכבר נכתב זה בעבור כי ירידתם שם הוא ראשית הגלות כי מאז הוחל. והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו. וכשיצאו ממצרים אף על פי שיצאו מבית עבדים עדיין יחשבו גולים כי היו בארץ לא להם נבוכים במדבר וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן ושב הקדוש ברוך הוא והשרה שכינתו ביניהם אז שבו אל מעלות אבותם שהיה סוד אלוה עלי אהליהם⁸¹⁴ והם הם המרכבה⁸¹⁵ ואז נחשבו גאולים ולכן נשלם הספר הזה בהשלימו ענין המשכן ובהיות כבוד ה' מלא אותו תמיד:

(א א) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ פָּאוּ:

עי' ר' בחיי: את יעקב, על דרך הקבלה – וכן (שמות כ יא) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ⁸¹⁶.

עיי"ש: וע"ד הקבלה – איש וביתו באו, איש על שם שכתוב (שמות טו ג) ה' איש מלחמה⁸¹⁷, וביתו, ובית דינו⁸¹⁸. ונרמז בכאן שארז"ל גלו למצרים שכינה עמהם.

(א ב) רְאוּבֵן שְׁמֵעוֹן לְוִי וַיהוּדָה:

עי' ר' בחיי: ראובן שמעון לוי ויהודה יששכר זבולן ובנימן – הזכיר הששה הראשונים שהם בני לאה כסדר תולדותם, והיה ראוי שיוזכר לבנימן אחרון לכל אחיו כי הוא הקטן

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁸¹⁴ מלה"פ (איוב כט ד) כאשר הייתי בימי חרפי בסוד אלוה עלי אהלי. ועי' רמ"ע מפאנו מאמר הנפש ח"ד פ"ד: יש לכל אחד מג' שמות התחתונים לנשמת חיים ב' לבושים, אחד היא נטירו דקב"ה בסוד אלוה עלי אהלי שנזכר בזהר (ח"ב צו ע"ב): תא חזי לא תצא כצאת העבדים מאי הוא אלא בשעתא דנפקת מן טיקלא והוא סטרא בחדו רשים לה קודשא בריך הוא וחתים לה בחד גושפנקא ופריש עלה לבוש יקר דיליה ומאן איהו שמא קדישא דאקרי אל"ה ודא הוא בבגדו בה לבושא יקרא דמלכא פריש עלה וכדין איהו נטירא דלא אתמסרת לעם נכרי אלא לישראל לחוד ודא איהו דכתיב (איוב כט זב) כימי אל"ה ישמרני ועל רזא דא כתיב הכא לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה בעוד דלבוש יקר דמלכא בה כיון דבגדו בה כתיב לעם נכרי לא ימשל למכרה.

תרגום: בא וראה לא תצא כצאת העבדים מה זה אלא בשעה שיוצאת מן המאזנים ואותו הצד בשמחה רושם הקדוש ברוך הוא אותה וחותם אותה בחותמת אחת ופורס עליה לבוש כבוד שלו ומיהו השם הקדוש שנקרא אלוה וזהו בבגדו בה הלבוש הנכבד של המלך פורש עליה ואז היא שמורה שלא נמסרה לעם נכרי אלא לישראל לחוד. וזהו שכתוב כימי אלוה ישמרני ועל סוד זה כתוב כאן לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה בעוד שלבוש כבוד המלך בה כיון שבגדו בה כתוב לעם נכרי לא ימשל למכרה.

⁸¹⁵ עי' לעיל הערות 271, 460. ועי' דבריו דברים יא כב.

⁸¹⁶ עי' זהר שמות דף ב ע"ב): ותנינן בכל אתר דישאל גלו תמן שכינתא גלתה עמהון והכא בגלותא דמצרים מה כתיב ואלה שמות בני ישראל וגו' כיון דכתיב בני ישראל מהו את יעקב הבאים אתו אצטרך למימר אלא אלה שמות בני ישראל אינון רתיכין ומשריין עלאין דנחתו עם יעקב בהדי שכינתא בגלותא דמצרים.

תרגום: &

⁸¹⁷ עי' זהר (פנחס דף רכג ע"א): רזא דמלה בחסד ובגבורה ופניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה ובתפארת דאתקרי "יה"ה איש מלחמה". מה כתיב שתיים חוברות איש תרתין שמהן מתחברן ביה כחדא.

תרגום: סוד הדבר חסד וגבורה ופניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה ובתפארת דנקרא "ה" איש מלחמה". מה כתוב שתיים חוברות איש שני השמות מתחברים לו כאחד.

⁸¹⁸ עי' לעיל הערות 106, 1481.

שבבלקן, ומה שהזכירו שביעי מפני שהעולם השפל נחלק לשבעה אקלימים⁸¹⁹, והאקלים השביעי הוא ארץ ישראל, שהוא אמצע הישוב⁸²⁰, והיא הנקודה מזווגה מקור וחום, יותר משאר הארצות, מפני שהיא אמצעית לקצוות, ועל כן נכתב בנימן שביעי לרמוז על בית המקדש שבאקלים שביעי, שהוא בחלקו של בנימן. ואע"פ שחכמי המחקר שסדרו האקלימים כתבו בקצת חבוריהם שארץ ישראל באקלים הרביעי, הכל הולך אל מקום אחד, כי כיון שהארץ היא הנקודה ויש ג' אקלימים מכאן וג' אקלימים מכאן, הנה היא רביעית לכל ג' וג' ⁸²¹, והיא אמצעית⁸²², והיא שביעית. וזה דמיון יום השבת, שהוא אמצעי לימות השבוע, והוא יום שביעי, ולא הוצרכו רז"ל להודיענו שהמאורות נתלו ביום רביעי כי אם לפרסם מעלת השבת. וידוע כי ערב שבת מתחיל מיום רביעי, וכאשר תחשוב יום רביעי חמישי וששי מלפני השבת, ויום ראשון ושני ושלישי מאחרי השבת, הנה שבת שהוא שביעי אמצעי גם רביעי לכל השלשה. וכן בית המקדש שבאקלים הזה אמצעי ושביעי.

(ב ב) ונתהר האשה ונתלד בן ונתרא אתו פי טוב הוא ונתפנהו שלשה ירחים: עי' ר' בחיי: ועי' הקבלה "כי טוב הוא" היה מספיק לפי המדרש הזה שיאמר ותרא אותו כי טוב, כיון שהוציאו אותו מלשון וירא אלהים את האור כי טוב, אבל הוסיף מלת "הוא" כי הוא שמו של הקב"ה, שנאמר (תהלים ק ג) הוא עשנו ולא אנחנו, (ישעיה מב ח) אני ה'

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁸¹⁹ עי' ס"י פ"ד מט"ו שיש ז' ארצות. ועי' זהר בראשית לט ע"ב שהם: ארץ אדמה גיא נשיה ציה ארקא תבל.

⁸²⁰ עי' זהר שלח קסא ע"ב ז"ל: ת"ח כד ברא קב"ה עלמא אשרא (ס"א אסדר) לימא דאוקינוס דאסחר כל ישובא דעלמא וישובא דכל שבעין אומין כלא אסחר לירושלם וירושלם באמצעיתא דכל ישובא שריא.

תרגום: בא וראה כשברא הקדוש ברוך הוא את העולם השרה (סדר) את ים האוקינוס סביב ישוב כל העולם וישוב של כל שבעים האומות כולם סביב לירושלים וירושלים שורה באמצע כל הישוב.

⁸²¹ עי' ס"י פ"ד מ"ד: היכל הקודש המכוון באמצע ע"כ. ועי' תיקו"ז ה ע"א שמבואר שם שהנוק' נקראת רביעא לכל תלת' והיא בחי' השביעית.

⁸²² עי' זהר (ח"א ה ע"ב): וכל עבידתיה (ו) (ד)כלהו בין יומין קדמאין ובין יומין בתראין הוו תליין ביומא דשבתא ה"ד (בראשית ב ב) ויכל אלהים ביום השביעי דא שבת ודא הוא רגלא רביעאה דכרסייא

תרגום: וכל מעשיהם של כולם, בין הימים הראשונים ובין הימים האחרונים, היו תלויים ביום השבת. זהו שכתוב "ויכל אלהים ביום השביעי", זו השבת, וזו היא הרגל הרביעית של הכסא.

ועי' תיקו"ז מא ע"ב: הא סבא עלאה קא נחית בינייהו אמר הא אנן חד ותלת הוינן וכען אנן חד אלהים ודאי מ"י ברא אלה (ישעיה מ כו) מי ברא באלין תלת (ואיהי רביעאה ושביעאה בראשית) אינון שית סבין ומאן נינהו את השמים ואת הארץ הא אינון שבעה סבין ותלת גניזין עלייהו.

תרגום: הנה הזקן העליון ירד ביניהם, אמר הרי אנו אחד והיינו שלש, וכעת אנו אחד, אלהים, ודאי מ"י ברא אלה, מי ברא באלו השלש (והיא רביעית ושביעית, בראשית). הם ששה זקנים, ומי הם, "את השמים ואת הארץ" הרי אנו שבעה זקנים ושלושה גנוזים עליהם.

בהגר"א: ואיהו רביעאה ושביעאה - רביעי לג"ר, ושביעי לר"ק, שהיא השביעית בכ"מ שמצטרף בינה לר"ק, היינו הדעת שבה. ועי' שעה"כ ס ע"ג, ודף סא ע"ג.

הוא שמי⁸²³. ומה שדרשו רז"ל⁸²⁴ בה"א נברא העולם הכונה בה"א וא"ו של השם, מפני שהשכינה כלולה מו' קצוות⁸²⁵, וכמו שנרמז במזמור (תהלים קכא א) אשא עיני אל ההרים,

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁸²³ עי' זהר (ח"א סז ע"א): דבר אחר ליהו"ה הארץ ומלואה דא ארעא קדישא עלאה דקב"ה אתרעי בה ומלואה אלין נשמתהון דצדיקיא (נ"א) דכלהון מליין לה (ואתמלייא) (דאתמלייא) מנייהו מחילא דעמודא חד דעלמא קיימא עליה ואי תימא על חד קיימא תא חזי מה כתיב (תהלים כד ב) כי הוא על ימים יסדה כי הוא מאן הוא דא קב"ה כמה דאת אמר (שם ק ב) הוא עשנו וכתוב (איוב כח כד) כי הוא לקצות הארץ יביט על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה אלין שבעה עמודים דקיימא (ארעא) (נ"א) עלייהו ומליין לה) היא אתמלייא מנייהו היך אתמליא מנייהו בשעתא דאסגיא זכאין בעלמא כדן ארעא דא עבדת פירין ואתמליא מכלא ובשעתא דאסגיא חייבין בעלמא כדן כתיב (שם יד יא) אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש

תרגום: דבר אחר, "לה' הארץ ומלואה" זו ארץ הקדושה העליונה שהקדוש ברוך הוא רוצה בה, "ומלואה" אלו נשמות הצדיקים (שכולם ממלאים אותה) מתמלאת (שמתמלאת) מהם, מכח עמוד אחד שהעולם עומד עליו. ואם תאמר, על אחד עומד, בא וראה מה כתוב "כי הוא על ימים יסדה". "כי הוא", מי הוא, זה הקדוש ברוך הוא, כמו שנאמר "הוא עשנו", וכתוב "כי הוא לקצות הארץ יביט". "על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה", אלו שבעה עמודים שעומדת (הארץ) עליהם וממלאים אותה, והיא מתמלאת מהם. איך מתמלאת מהם, בשעה שמתרבים הצדיקים בעולם, אז הארץ הזו עושה פירות ומתמלאת מהכל. ובשעה שמתרבים הרשעים בעולם, אז כתוב "אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש".

אמנם עי' זהר (ח"א קנד ע"ב): תא חזי עלמא תתאה באתגליא איהו והוא שירותא דכלא לסלקא בדרגוי כמה דחכמה עלאה [ו]הוא שירותא דכלא הכי נמי עלמא תתאה חכמה איהו והיא שירותא דכלא ובגין כך קרינן אתה בגין דאיהו שמטה ואתגליא ועלמא עלאה דאיהו יובלא קרינא הוא דכל מלוי באתכסיא אינון ורזא דמלה דלאה דכתיב (בראשית ל טז) וישכב עמה בלילה הוא ועל דא כתיב (במדבר יח כג) ועבד הלוי הוא בגין לאמשכא מניה ברכאן לכלא הוא עלמא עלאה דאתכסיא תדיר ויעקב במה דאתכסיא לא אתדבק ברעותיה אלא במה דאתגליא ורזא דא ודכתיב (בראשית ב כד) ודבק באשתו וירא יהו"ה כי שנואה לאה מהכא דסאני בר נש עריין דאמיה (נ"א ואחתיה) ויתיחד בר נש עם אמיה בכל אתר ולא יתחשש והא אתערו בן מתיחד עם אמו וכלא אתכסי מיעקב דעלמא עלאה לא אתגליא כלל

תרגום: בא וראה העולם התחתון הוא בנגלה והוא ראשית הכל לעלות בדרגותיו כמו שהחכמה העליונה היא ראשית הכל כך גם העולם התחתון הוא חכמה והיא ראשית הכל ולכן נקרא "אתה" משום שהוא שמיטה ובגלוי. והעולם העליון שהוא היובל נקרא "הוא" שכל דבריו הם בנסתר. וסוד הדבר של לאה שכתוב "וישכב עמה בלילה הוא" ועל זה כתוב "ועבד הלוי הוא" כדי למשוך ממנו ברכות לכל. "הוא" העולם העליון שנסתר תמיד. ויעקב במה שנסתר לא נדבק ברצונו אלא במה שנגלה וזה סוד הכתוב "ודבק באשתו". "וירא ה' כי שנואה לאה" מכאן ששונא אדם ערות אמו (ואחותו) ומתיחד אדם עם אמו בכל מקום ולא יחשוש והרי העירו בן מתיחד עם אמו והכל התכסה מיעקב שהעולם העליון לא התגלה כלל.

ועוד עי' קנו ע"ב וכן ח"ב קיד ע"א וכן בשעה"כ נפ"א ה שעה"ק יז ע"ב שעה"פ ישעיה וספד"צ כג ע"ב ואד"ר קלד ע"ב. ועי' לקמן פרשת אחרי מות הערה 1687.

⁸²⁴ עי' הגמ' במנחות (כט ע"ב): כי ביה"ה י"י צור עולמים וכו' כדרש ר' יהודה בר ר' אילעאי אלו שני עולמות שברא הקב"ה אחד בה"י ואחד ביה"ד וכו' אלה תולדות השמים והארץ בהבראם אל תקרי בהבראם אלא בה"י בראם [הוי אומר העולם הזה בה"י והעולם הבא ביה"ד] ע"כ. ומשמע מלשון הגמ' שהוא ה' ראשונה של שם והוא לכאורה קשה שכן משמע מדברי רבינו שמדבר על ה' שהוא ביטוי לשכינה הרי הוא ה"א אחרונה של שם (ובאומרו "בה"א וא"ו של השם" כוונתו וא"ו ה"א וכמ"ש הוא בעצמו שמדבר הכתוב על ו' קצוות והרי כוונתו לפרש תיבת הו"א). ואפשר כוונת רבינו למש"כ הזהר (צו כט ע"א): מאן דאתעסק באורייתא ובפקודין אית לון עול מלכות שמים דאיהי ה' בתראה מלכות שמים אתקריאת עול מצות איהי ודאי בגין דבה אתבריא כל בריין דשמיא וארעא הדא הוא דכתיב (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם.

תרגום: מי שעוסק בתורה ומצוות יש לו עול מלכות שמים שהיא ה' אחרונה שנקראת מלכות שמים. עול מצוות היא ודאי משום שבה נבראו כל הבריות של שמים וארץ זהו שכתוב (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם.

⁸²⁵ עי' ס"י פ"א מ"ג: בירר שלש אותיות מן הפשוטות בסוד שלש אמות אמ"ש, וקבעם בשמו הגדול, וחתם בהם ששה קצוות. חמש חתם רום ופנה למעלה וחתמו ביה"ו, שש חתם תחת ופנה למטה וחתמו בה"ו, שבע חתם מזרח ופנה לפניו וחתמו בול"ה, שמונה חתם מערב ופנה לאחוריו וחתמו בוה"י, תשע חתם דרום ופנה לימינו וחתמו ביה"ה, עשר חתם צפון ופנה לשמאלו וחתמו בהו"י.

שהזכיר שם דוד ע"ה ששה פעמים שמירה, שהוא רמז לשכינה⁸²⁶. ומפני שעיקר האותיות וקיומם היא האל"ף, לא מצינו השם כי אם באל"ף. ולפיכך הזכיר כאן במשה "כי טוב הוא", רמז במלת "כי טוב" שנתמלא הבית אורה, גם כמה שהוסיף מלת "הוא" רמז לשכינה שראתה עמו. וזהו שדרשו רז"ל (סוטה יב ע"ב) ותפתח ותראהו את הילד ותרא מבעי ליה, מלמד שראתה עמו שכינה. הרי לך מפורש שהוציאו לנו חכמי האמת רמז לשכינה מתוספת ה"א וא"ו של ותראהו, וכן אני אומר בתוספת כי טוב הוא, שהרי הדין נותן אם בתיה בת פרעה זכתה לראות פני השכינה לכבוד משה, כל שכן הצדקת אמו שתזכה לזה.

(ב יב): ויפן בה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי וימנהו בחול:

ע"י ר' בחיי: ויך את המצרי – ראוי היה משה מששת ימי בראשית לעשות המעשה הזה להרוג את המצרי⁸²⁷, כי כחו של מצרי הוא כחו של קין שהוא מצד הטומאה⁸²⁸, ומוזה אמרו רז"ל (חולין יג ע"א) שחימת נכרי נבלה ומטמאה במשא, כי הטומאה מצד כחו והבן זה⁸²⁹. ודע כי ההכאה הזאת בלשון היתה, כי המית אותה ברוח שפתיו. וכן דרשו רז"ל (שמות רבה פ"א סי' ל') שהרגו בשם המפורש, והראיה ממה שכתוב (לקמן יד) הלהרגני אתה אומר, באמירה בלבד, ושם המפורש של מ"ב אותיות היה⁸³⁰. ויש בכתוב התעוררות על זה, וכן אמר דוד ע"ה (תהלים מד ו) בכך צרינו נגנה בשמך נבוס קמינו, ואמר זה על מ"ב אותיות. ועל זה נאמר (שם קמח יג) כי נשגב שמו לבדו⁸³¹, וזהו (שם לג ט) כי הוא אמר ויהי⁸³², וזהו (איוב

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁸²⁶ ע"י רזיאל המלאך: ששה קדימות שכתוב בתורה, להודיעך שבסדרי משנה נתייעך וברא עולמו בששת ימי בראשית, וברא עולם ששת אלפים שנה עומד, והצדיקים שעוסקים בתורה, תורת ה' תמימה א', עדות ב', פקודי ה' ג', מצות ד', יראת ה' ה', משפטי ה' ו'. יתברכו (בו) [בו], יברכך א', וישמרך ב', יאר ה' ג', ויחנך ד', ישא ה', וישם לך שלום ו'. וישמור בול"ו שמירות, שומרך א', שומר ישראל ב', ה' שומרך ג', ה' ישמרך ד', ישמור את נפשך ה', ישמר צאתך ובוואך ו'. וכן הוא בסודי רזיאל אות ו' (לרבנו אלעזר רוקח מגרמיזא זצ"ל הנודע בשם הרוקח).

⁸²⁷ ע"י אבות דרבי נתן פרק שנים עשר: באותה שעה א"ל למלאך המות לך הבא לי נשמתו של משה. הלך מלאך המות ועמד לפניו א"ל משה תן לי נשמתך גער בו [א"ל במקום שאני יושב אין נותנין לך רשות לעמוד ואתה אמרת תן לי נשמתך גער בו] והוציאו בניזיפה. עד שא"ל הקב"ה למשה משה דיך העולם הזה שהרי העולם הבא שמור לך מששת ימי בראשית שנאמר (שמות לג) ויאמר ה' הנה מקום אתי ונצבת על הצור. נטלה הקב"ה נשמתו של משה וגנזה תחת כסא הכבוד שנאמר (ש"א כה) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים). כשנטלה לא נטלה אלא בנשיקה שנאמר (דברים לד) על פי ה'. לא נשמתו של משה בלבד גנוזה תחת כסא הכבוד אלא נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים.

⁸²⁸ ע"י לקמן הערה 830.

⁸²⁹ ע"י שעה"פ בראשית: גם כשהרג את המצרי בשם המפורש של מ"ב לתקנו ולהעלותו אל הקדושה כנזכר. ונמצא כי תקונו של קין בהריגת נפש המצרי.

⁸³⁰ ע"י שער הגלגולים (הק' לו): משה שהוא [גלגול של] הבל רצה לתקנו [את קין] על ידי שהרגו [למצרי הרי הוא גלגול קין] בשם המפורש שם בן מ"ב והוברר הרע שבה והעלהו לבחי' הטוב שבה אל הקדושה. וע"י שער הגלגולים (הק' לב) כמו שמרע"ה הזכיר שם בן מ"ב והרג את המצרי שהוא נפש קין מצד הרע כן אלישע הזכיר שם בן מ"ב והרג מ"ב ילדים. וע"י ליקוטי הש"ס (ראש השנה): מ"ש רז"ל [במסכת סוטה] בפסוק ויקלל אותם אלישע כי ראה שנתעברו אמותם בליל י"כ כי ב"כ הוא שליטת הבינה והם חטאו ב"כ על כן קללם בשם מ"ב המאיר ב"כ וע"כ מתו מ"ב נערים. וע"י פע"ח (שער יוה"כ ד') והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים את השם המפורש יוצא מפי כה"ג בקדושה ובטהרה שם מ"ב דאנא בכח כו'. ועוד בעניין ביאור מהות שם מ"ב ע"י ע"ח שער ט פרק ב': אמנם כוונת מ"ב זה הוא להעלות כל הברורים משם אשר נשאר מזהיר ונוקבא ביצירה ועשיה כי כל שם מ"ב הוא להעלות כנודע אם כן ודאי הוא כי בשם זה נרמז מיתת המלכים ועל סדר מיתתן הוא סדר העלאתן ע"י בירור בכח שם זה (פי' אבגית"ץ).

⁸³¹ "לבדר" גי' מ"ב ע"י שעה"כ ר"ה ו' צז ע"א.

⁸³² ע"י ספר הליקוטים (איוב כו): נוטה צפון על תוהו תולה ארץ על בלימה. פירוש, תלה העולם, על בלי, אותיות, שהוא בגימטריא מ"ב. בל"י במלוי, כזה. ב"ת למ"ד י"ד, בגימטריא אבגית"ץ. וכן הוא הנעלם של בלימה, בזה השם ברא את העולם. שנאמר כי הוא אמר ויהי. כ"י ר"א בגימטריא מ"ב. ועל כל דבר ודבר ופעולה, היה הדיבור של ל"ב נתיבות ו"ס, וכל א' וא' היה אות אחת מ"ב. זש"ה אני ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן, וכבודי. גימטריא מ"ב. וזה השם מסר הקב"ה למרע"ה,

כו ז) תולה ארץ על בלימה והבן זה. ובכת השם הזה אמר משה (תנחומא בשלח ב') עלה שור עלה שור⁸³³. וכן מצינו באלישע הנביא באותם נערים שהתקלסו בו, והיו אומרים לו (מלכים ב' ב כג) עלה קרח עלה קרח⁸³⁴, הזכיר בו הכתוב ויפן אחריו ויראם ויקללם בשם ה', והוא שם בן מ"ב אותיות, ולכך נהרגו מ"ב ילדים, הוא שכתוב (שם כד) ותצאנה שתיים דובים מן היער ותבקענה מהם מ"ב ילדים. ובא לשון ויך את המצרי כלשון (מלכים ב' יט לה) ויצא מלאך ה' ויך במחנה אישור, שאין הכונה הכאת יד כי אם הכאת כח.

(ב כג) ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבדה:

ע"ר ר' בחיי: וע"ד הקבלה – יתכן לפרש כי נרמז כאן ענין התפלה ומתוך הצרה וגודל השעבוד, כווננו אל העשר, ואל הראש ועד הסוף. וכענין שכתוב (ישעיה נח ט) אז תקרא וה' יענה⁸³⁵. ולכך נרמזו כלם בכאן, הוא שאמר ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה וישמע אלהים ויזכור אלהים כנגד היראה⁸³⁶ והחכמה והבינה, את אברהם את יצחק ואת יעקב הגדולה והגבורה והיסוד⁸³⁷ ושני עמודים בכללן⁸³⁸, וירא אלהים כנגד התפארת⁸³⁹, וידע אלהים כנגד המלכות⁸⁴⁰. ותן לבך כי לא הזכיר "בני ישראל" אלא "עם"⁸⁴¹. "וירא אלהים"

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

שנאמר אה"ה אשר אה"ה.

⁸³³ בעליית ארונו של יוסף מהנילוס - אמנם ע"י תנחומא שם (וכן הוא בזהר בשלח מו ע"א) שעכ"פ לגירסתינו אמר "עלה שור" פעם אחת בלבד אמנם ע"י רש"י (לב ד) שכ' כגירסת רבינו.

⁸³⁴ ע"י לעיל הערה 830.

⁸³⁵ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 148, וע"י לקמן פסוק כה וברמב"ן שם מש"כ בשם ספר הבהיר. ⁸³⁶ ע"י זהר חדש (מה ע"ב): וכתוב ראשית חכמה יראת ה' בגין דברי שא בעי למדחל מינה ולבתר לסלקא בחכמה ד"א ראשית חכמה יראת ה' דא יראה עילאה ובגין דהיא רישא לתתאי נקטא שמא דעילאה וע"ד אקרי אטרת בשמא דכתרא עילאה טמירא דכולא ליחדא רישא בסופא ובחד שמא אתכלילת.

תרגום: וכתוב ראשית חכמה יראת ה' משום שבראש צריך לירא ממנה ואחר כך לעלות בחכמה דבר אחר ראשית חכמה יראת ה' זו היראה העליונה ומשום שהיא ראש לתחתונים לקחה שם העליון ועל זה נקראת עטרת בשם הכתר העליון הטמיר מהכל ליחד הראש עם הסוף ובשם אחד נכללת. וע"י זהר (חלק א דף עט ע"ב): ועל דא אמרו דאיהי נשמתא לנשמתא אתערא לגברא בירא"ה ובחכמת"א נשמתא אתערא לאיניש בבניה הה"ד (איוב כח כח) ויאמר לאדם הן יראת אדנ"י היא חכמה וגו'.

תרגום: ועל זה אמרו (שההוא) שהוא הנשמה לנשמה הזו, מעוררת את האיש ביראה ובחכמה. הנשמה, מעוררת את האיש בבניה. זהו שכתוב "ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וגו'".

⁸³⁷ על אף שתמיד מידת יעקב היא מידת הת"ת ע"י זהר (ח"ג דף רכג ע"ב): גוף וברית חשבינן חד.

⁸³⁸ ע"י זהר חדש (כו ע"ב): תרין כרובין דלעילא, אינון נצח והוד, ואינון תרין סמכין דגופא.

⁸³⁹ ע"י לקמן הערות. **Error! Bookmark not defined.** 932.

⁸⁴⁰ ע"י זהר קדושים דף פג ע"ב ש"וידע" היא לשון של זיווג וזהו עיקר המלכות שכן הוא הנוק'. וע"י לקמן פסוק כה ברמב"ן בשם הבהיר.

⁸⁴¹ ע"י זהר (ח"ב מה ע"ב): ויסב אלה"ם את העם דרך המדבר ים סוף לתקנא ארחא לאתריה רבי יהודה אמר מאי שנא כד הוו ישראל במצרים דכתיב (שם ה א) שלח את עמי (שם ט ב) כי אם מאן אתה לשלח את עמי (שם ד כב) בני בכורי ישראל ובההוא זמנא לא הוו גזירין ולא אתקשרו ביה כדקא יאות והכא דהוו גזירין ועבדו פסחא ואתקשרו ביה קרי לון את העם. אלא בגין ההוא ערב רב דאתדבקו בהו ואתערבו בהדיהו קרי לון את העם סתם כמה דאת אמר (שם לב לה) ויגוף יה"ה את העם על אשר עשו את העגל (שם א) ויקהל העם על אהרן וירא העם כי בשש משה וכן כלהו

תרגום: ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף לתקן דרך למקומה רבי יהודה אמר מה שונה כשהיו ישראל במצרים שכתוב שלח את עמי (שם ט) כי אם מאן אתה לשלח את עמי בני בכורי ישראל ובאותו זמן לא היו מהולים ולא נקשרו בו כראוי וכאן שהיו מהולים ועשו פסח ונקשרו בו קרא להם את העם.

לא משום ערב רב שנדבקו בהם והתערבו עמהם קרא להם את העם סתם כמו שנאמר ויגוף ה' את העם על אשר עשו את העגל ויקהל העם על אהרן וירא העם כי בשש משה וכן כלם.

כדי לרמוז על תפארת ישראל, כי שם יצחק בני ישראל, ושם יתפללו בשאלת צרכיהם⁸⁴², ואליו אנו מברכים בקדיש "אמן יהא שמיה רבא"⁸⁴³ מברך, ואנו אומרים "לעלם לעלמי עלמא יתברך", הזכיר ה' עולמות כנגד ה' ספירות⁸⁴⁴ שמשם ולמעלה וצריך הוא לחבר מלת עלמא ליתברך⁸⁴⁵, ואין להפסיק בהם כלל, כשם שאין להפסיק הכתר מאין סוף⁸⁴⁶, שמע נא ואתה דע לך.

(ב כה): וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים:

עי' רמב"ן: ועל דרך האמת יש בכתוב הזה סוד גדול מסתרי התורה, לומר כי עלה ענויים למאור פניו⁸⁴⁷, וקרוב אותם אל הדעת, כענין בקרב שנים תודיע ברנז רחם תזכור (חבוקק ג ב), ולכן יאריך הכתוב בזה אחרי שאמר כבר, וישמע אלהים, ויזכר אלהים, ונתפרש הפסוק הזה במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה⁸⁴⁸ תבינהו משם.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁸⁴² עי' דע"ה ח"א דף נה ע"ב ז"ל נצטמצם והתפשט באור עצמותו והתלבש באצילות ואז נקרא הוא עי' האצילות בשם הויה ב"ה ואליו הוא כל התורה והעבודה וכל התפילות כולם ואנו עובדים אותו עי' שנתלבש באצילות כי עי"ז נתגלה.

⁸⁴³ עי' ספר הקנה (עמוד ג): גדולה וקדושה שהם חסד ופחד תנו לתפארת ממה שאתם מקבלים מבינה המקבלת מכ"ע באמצעות החכמה וזהו שמיה רבא, כי השם השם הגדול שהוא שם בר"א רומז בתפארת וע"כ כשמזכיר שמיה רבא יכוין ביה"ה באותיותיו ובנקודותיו.

⁸⁴⁴ עי' דבריו לקמן דברים ו ד.

⁸⁴⁵ עי' של"ה מסכת תמיד נר מצוה וז"ל: מש"כ הר"ר יוסף גיקטלייא [בשור"ת והוא מקור לדברי הש"ע סי' נו סעיף ב] וזה לשונו שאלתם מה שכותבים קצת פוסקים בעניית קדיש שאין עונין אלא עד עלמא ולא עוד אם אמת אתם וראוי לעשות כך או לא מפני שיש אנשים אחרים שסומכים עלמא ליתברך איזה כת מאלו צודקת. תשובה אוי להם לפתאים אשר עברו ונענשו ודאי המפריש בין עלמא ליתברך כאילו הפריד וקצץ במקום דליכא קיצוץ להפריד ח"ו אלא מדבק עלמא ליתברך והאריך בטעם הדבר עכ"ל. והר"מ מרקנאטי" כתב גם כן לבאר ענין זה בטעמי המצות וזה לשונו ואסרו חכמים ז"ל להפסיק בין קדיש ליתברך ושלשתן אלו כולן אב אחד להם ומבטן אחד יצאו הקבלה האמיתית. וזולת טעם שלהם מצאתי ד"תגדל"הא ליתברך אלו שלוש יוד"ן שם אחד משם המפורש היוצא מויסע ויבא ויט ושם זה יוצא מיברכך יאר ישא לפיכך המפסיק בין אלו שלוש יוד"ן פוסק את השם עד כאן לשונו.

⁸⁴⁶ עי' תיקו"ז עו ע"ב): כתר עלאה שריא ברישא דבר נש דתמן מחשבה סתימאה וכמה דמחשבה איהי סתימא כך איהו סתים אין סוף אתקרי מלגאו כתר עלאה מלבר.

תרגום: כתר עליון שורה בראש אדם ששם מחשבה סתימאה וכמו שמחשבה היא סתומה כך הוא סתום נקרא מבפנים אין סוף וכתר עליון מבפנים.

עי' יהל אור על הזהר (ח"ב מב ע"ב): ר"ל אפילו מה שאנו קוראין לו א"ס ג"ז מסט' דכתר רק לפי שאין מדה גבוה מן הכתר לפיכך אנו מייחסין לו א"ס כמ"ש שדרך הכתובים להמשיל במדת הגבורה אריה שאג וכו' (יהל אור).

⁸⁴⁷ עי' לקמן הערה 868.

⁸⁴⁸ ספר הבהיר אות עו ז"ל: ומאי "בקרוב שנים תודיע" (חבוקק ג ב). כך אמר ידעתי שאתה האל הקדוש דכתיב "מי כמוכה נאדר בקדש" (שמות ט"ו יא) וקדש בך ואתה בקדש ואעפ"כ בקרב שנים תודיע. ומאי תודיע תרחם כד"א "וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים" (שם ב כה). מאי וידע משל למה"ד למלך שהיתה לו אשה נאה והעמיד ממנה בנים וחיבבם וגדלם. ויצאו לתרבות רעה שנאם ושנא אמם. חזרה אמם אליהם ואמרה בני למה אתם עושים כך שאביכם שונא אותי ואתכם עד שנחמו וחזרו לעשות רצון אביהם ראה אביהם כך אהבם כבתחילה וזכר אמם הה"ד (שם) וירא אלהים וגו' וידע וגו' וכתוב ובקרוב שנים תודיע.

פירוש דברי הבהיר לענ"ד: יחקור מהו דבר זה שיש "ידיעה" באמצע שני צרה. ומפרש שאע"פ שה' ית' הוא קדוש ומרומם מאיתנו עכ"ז הוא מתחבר איתנו בחיבור כעין של אישות ואהבה שכן ע"ז רומזת לשון "ידיעה" כעין מאמר הכתוב (בראשית ד א) "והאדם ידע את חוה". והנה רבי נחוניא בן הקנה במשלו על דברי הפסוק "וידע אלקים" רומז כאן לכך שהחיבור הוא בין הקב"ה (המלך) הרי הוא שורש כל השפע לשכינה (אשה נאה) שהיא בית קיבול לכל השפע ואילו כלל ישראל הם הבנים של השכינה ותולדותיה. וכאשר כלל ישראל נמצא בחסרון אזי השכינה נפרדת משרשה (הרי הוא בחי' גלות השכינה שכן השכינה לעולם מצויה ביחד עם כלל ישראל בכ"מ) וכאשר כלל ישראל חוזרים למציאותם האמיתית אזי תשובתם (נחמו וחזרו לעשות רצון אביהם) גורמת תיקון לשכינה דהיינו חיבור של השכינה עם מקורה. ולכאורה הוא הסוד אשר אליו רומז כאן רבינו. לענין סוד "בקרוב שנים" עי' זהר בראשית ז ע"ב): אשכחנא בספרא דשלמה מלכא שמא גליפא

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה – וידע אלהים, וירא אלהים, כבר בארתיו (פסוק כג), והוא כענין (במדבר ו) יאר ה' פניו אליך⁸⁴⁹. וידע אלהים, הוא מענין עין הדעת, כי נמשך שפע מן הרחמים אל הדעת לרחם על ישראל, וכן תמצא בספר הבהיר (אות ע"ה⁸⁵⁰) מאי וידע אלהים, משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו אשה והעמיד ממנו בנים, חבבן וגדלן ויצאו לתרבות רעה, שנאם ושנא אמם. חזרה אמן עליהם, בני למה אתם כך שאביכם שונא אותי ואתכם, עד שחזרו לעשות רצון אביהם. ראה אביהם כך, אהבם כבתחלה וזכר את אמם, הה"ד וירא וידע ע"כ. ועל זה נאמר (משלי יא) ובן כסיל תוגת אמו, ולא אביו, לפי שאמו מרוחקת מאביו בשבילו, ומכאן ראייה ברורה שכל זמן שישראל בגלות, השפיע והאצילות נפסק מן המרכבה⁸⁵¹, ומאור הפנים רחוק מהדעת, ואז הבנים גולים. וכשחוזרים בתשובה, הוא

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

דשבעין ותרין שמהן אגליף עלוי בתיבין בגין דאתון דאלפא ביתא דאגליף ביה אבוי בקדמיתא כד מית פרחו מניה והשתא דאלישע חבק ליה אגליף ביה כל אינון אתון דשבעין ותרין שמהן ואתון דאלין שבעין ותרין שמהן גליפן אינון מאתן ושיתסר אתון וכולהו אתון אגליף ברוחיה (ג"א בדיבורא) אלישע בגין לקיימא ליה באתון דשבעין ותרין שמהן וקרא ליה חבקוק שמא דאשלים לכל סטרין אשלים לחבוקין כדאתמר ואשלים לרזא דמאתן ושיתסר אתון דשמא קדישא בתיבין אתקיים לאהדרא רוחיה ובאתון אתקיים כל גופיה על קיומיה ועל דא אקרי חבקוק ואיהו אמר (חבקוק ג ב) יה"ה שמעתי שמעך יראתי שמענא מה דהוה לי דאטעימנא מההוא עלמא ודחילנא שרא למתבע רחמיך על נפשיה ואמר יה"ה פעלך דעבדת לי בקרב שנים יהון חייהו כמו חייו וכל מאן דאתקשר באינון שנים קדמוניות חיין אתקשרו ביה בקרב שנים תודיע לההוא דרגא דלית (בה) חיין כלל. תרגום: מצאנו בספרו של שלמה המלך שם חקוק ששבעים ושנים שמות חקוקים עליו בתיבות משום שאותיות הא"ב שחקק בו אביו בראשונה כשמת פרחו ממנו. וכעת שאלישע חבק אותן חקק בו כל אותן האותיות של שבעים ושנים השמות והאותיות של שבעים ושנים השמות הללו החקוקים הם מאתים ושש עשרה אותיות ואת כל האותיות חקק ברוחו (בדיבור) אלישע כדי להעמידו באותיות של שבעים ושנים שמות. וקרא לו חבקוק השם שמשלים את כל הצדדים משלים את החבוקים כמבואר והשלים לסוד של מאתים ושש עשרה האותיות של השם הקדוש. בתיבות התקיים להחזיר את רוחו ובאותיות התקיים כל גופו על קיומו ועל כן נקרא חבקוק. והוא אמר "ה' שמעתי שמעך יראתי" "שמעתי" מה שהיה לי שטעמתי מהעולם ההוא ופחדתי. התחיל לבקש רחמים על נפשו ואמר "ה' פעלך" שעשית לי "בקרב שנים" יהיו "חייהו" כמו חייו. וכל מי שנקשר באותן השנים הקדמוניות החיים נקשרים בו. "בקרב שנים תודיע" לאותה הדרגה שאין (בה) חיים כלל. בחינת ה"שנים" שהיתה אצל חבקוק היא שעל אף שעזבה אותו החיות הקודמת חזרה לו חיות המכונה "שנים קדמוניות". ועי' אד"ר קלח ע"ב: "בקרב שנים" אינון "שנים קדמוניות" דאקרון "מי קדם" עכ"ל. ועי' שם קלד ע"ב ש"מי עולם" הוא כינוי לז"א ו"מי קדם" הוא כינוי לא"א. לומר לך שיש חילוק בין בחינותיהם. ובביאור העניין עי' ב"ע קצט ע"א ז"ל ז"ת של רד"ל"א נק' שנים קדמוניות שהם קדמאין לכל האצילות ומשם נמשך חיות לז"א וז"ש דאקרין ימי קדם ר"ל ו' ימי בראשית כמ"ש רז"ל אם יהיו חטאיכם כשנים ואמרו (שבת פט ע"ב) כשנים הללו שסדורות ובאות מו' ימי בראשית והם ו' אלפים שנים שהעולם מתנהג בהם מס' דז"א עכ"ל. דהיינו ש"שנים" הוא כינוי לר"ק. אם כן יוצא לנו עומק נוסף שד"ז שכלל ישראל מעורר גילוי חדש גורם להם לעלות לרובד יותר עליון.

⁸⁴⁹ עי' לקמן הערה 868.

⁸⁵⁰ עי' לעיל הערה 848.

⁸⁵¹ עי' זהר (ח"ב קנב ע"ב): בזמנא דהווי ישראל בארעא קדישא הוה נחית לון מזונא מאתנר עלאה ואינון יהבי חולק תמצית לעמין עובדי עבודה זרה ועמין כלהו לא אתזנו אלא מתמצית והשתא דישראל אינון בגלותא אתהפך בגוונא אחרא.

מתל למלכא דאתקין סעודתא לבני ביתיה כל זמנא דאינון עבדי רעותיה אכלי סעודתא עם מלכא ויהבי לכלבי חולק גרמין למגרר בשעתא דבני ביתיה לא עבדי רעותא דמלכא מלכא יהיב כל סעודתא לכלבי וסליק לון גרמי.

כגוונא דא כל זמנא דישראל עבדי רעותא דמאריהון הא על פתורא דמלכא אינון אכלי וכל סעודתא אתתקן להון ואינון מההוא חדוה דלהון יהבי גרמי דאיהו תמצית לעובדי עבודה זרה וכל זמנא דישראל לא עבדי רעותא דמאריהון אזלי בגלותא והא סעודתא לכלבי ואסתלק לון תמצית (יחזקאל ד יג) ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים דהא תמצית דגעוליהון אכלי ווי לברא דמלכא דיתבי ומצפה לפתורא דעבדא מה דאשתאר מגו פתורא איהו אכיל.

דוד מלכא אמר (תהלים כג ה) תערך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה תערוך לפני שלחן דא סעודתא דמלכא נגד צוררי אינון כלבי דיתבי קמי פתורא מצפאן לחולק גרמין ואיהו יתיב עם מלכא בענוגא דסעודתא בפתורא.

תרגום: בזמן שהיו ישראל בארץ הקדושה היה יורד להם מזון ממקום עליון והם נותנים חלק תמצית לעמים עובדי כוכבים וכל העמים לא נזונו אלא מהתמצית ועכשיו שישראל הם בגלות

ממשיך רחמיו אל הדעת ואוהב את הבנים כבתחלה, ואז הבנים ננאלים, וזהו שהזכיר כאן וירא וידע, ומזה ננאלו וזה מבואר.

(ג א): ומשה היה רעה את צאן יתרו חתנו כהן מדן וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר האלהים תרבה:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה – ומשה היה רועה, כבר היה⁸⁵², כי לא אמר ויהי משה רועה כמו שאמר (בראשית ד ב) ויהי הבל רעה צאן או שיאמר וירעה את צאן. וידוע כי מוכן היה מששת ימי בראשית להרוג המצר⁸⁵³, ולכך הזכיר וירא מלאך ה' אליו בלבת אש, וכבר יש לך התעוררות באותיות לכה⁸⁵⁴. וכמוהו לפי דעת, (איוב א א) איש היה בארץ עוץ איוב שמו⁸⁵⁵, כי היה אפשר לומר ויהי איש בארץ עוץ איוב שמו, כמו (שמואל א' א א) ויהי איש אחד מן הרמתיים, (רות א א) ויהי בימי שפוט השופטים, (אסתר א א) ויהי בימי אחשוורוש. ומה שהזכיר פעם אחרת והיה האיש ההוא תם וישר, הויה אחר הויה, נראה כי איוב היה בשלישית כי כן המדה, פעמים שלש עם נבר⁸⁵⁶, ומשם זכה לחיי עולם, להיות נפשו צרורה

סמ מאיר הרמב"ן ור' בחיי

התהפך לגון אחר.

משל למלך שהתקין סעודה לבני ביתו כל זמן שהם עושים את רצונו אוכלים סעודה עם המלך ונותנים לכלבים חלק העצמות לגרר בשעה שבני ביתו לא עושים את רצון המלך המלך נותן את כל הסעודה לכלבים ומעלה להם את העצמות.

כמו זה כל זמן שישראל עושים רצון רבונם הם אוכלים על השלחן הזה של המלך וכל הסעודות מתקנות להם והם מאותה שמחה שלהם נותנים עצמות שהן תמצית לעובדי כוכבים וכל זמן שישראל לא עושים רצון רבונם הם הולכים לגלות והסעודה הולכת לכלבים ועולה להם התמצית ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים שהרי תמצית הגעל שלהם הם אוכלים אוי לבן המלך שיושב ומצפה לשלחן העבד ומה שנשאר מתוך השלחן הוא אוכל.

דוד המלך אמר תערך לפני שלחן נגד צררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה תערך לפני שלחן זו סעודת המלך נגד צררי אותם הכלבים שיושבים לפני השלחן ומצפים לחלקת עצמות והוא יושב עם המלך בענג של הסעודה בשלחן.

ועוד ע"י שעה"כ דרושי הפסח דרוש א'.

⁸⁵² ע"י ספר הפליאה (עמוד תרב): הבל נאחז מנצח והוא שנתן תורה לישראל וזהו ומשה היה רועה את צאן היה כבר, ומ"מ צריכים אנו לדעת את הבל שילדה והוא השפעת הנצח ומאין הרחמים באו בנצח לכן שב ואמר ויהי הבל כלומר מהמדה הנקרא א"ל הוא חסד עולם שכן ויהי בגי' א"ל.

⁸⁵³ ע"י לעיל הערה 827.

⁸⁵⁴ ע"י לקמן ג י.

⁸⁵⁵ ע"י בשעה"פ איוב א': כבר הודעתך בשער הגלגולים, כי הנשמות הקדושות נמסרו ביד הקליפות, ע"י חטאו של אדה"ר. וכן בכל פעם שחוטא כל אדם מישראל, כפי ערך חטאו כך גורם. והנה בראות הקליפות איזו נשמה יקרה עד מאד, רוצים לטנפה בתכלית, כדי לאבדה, שלא תוכל להתקן, ותשאר תמיד בחלקה. ולכן מביאים אותה בטיפת זרע איזה רשע. וז"ס צדיק בן רשע, כמש"ה מי יתן טהור מטמא ולכן אין לתמוה מן אברהם שנולד מן תרח. ואמנם כשגובר הטוב של הנשמה הזאת, לא די שהיא נתקנת, אלא גם היא מתקנת את כל הקריבים לה. וז"ס מ"ש ז"ל על פסוק ואתה תבא אל אבותיך בשלום, בשרו שיחזור אביו תרח בתשובה, ולכן הוצרך להתקן אח"כ לבא בגלגול איוב כמו שנבאר. והענין הוא, דע, כי כאשר תרח בעל את אמתלאי אשתו, היתה נדה, וכראות הקליפות טנוף כזה, הכניסו בטיפה ההיא נשמת אברהם, כדי לאבדה, והניחוה לצאת מתוכם ברצונם, כי חשבו שיתאבד שם, אם בהיות שניהם אביו ואמו עומדי אלילים, חוטאים ומחטיאים למכור פסילים לע"ז. ואם בפרט, בהיות הבעילה עצמה בעילת נדות כנזכר. וזהו הטעם שנקרא אברהם גר צדק, כי בראשונה היה תוך הקליפות.

וע"י ספר לקוטי תורה ספר איוב: דע, כי איוב בן יבמה היה, כי עוץ מת בלא בנים, ויבמה בוז אחיו והוליד איוב. וזהו בארץ עוץ, ר"ל באשת עוץ כי האשה נקרא' ארץ ולכן אליה בן ברכאל הבוץ ממשפחת רם אברהם ואיוב נולד מהול וז"ש איש תם וישר וסר מרע מכל חטא שהיה בו מקודם [בגלגול תרח]. ענין איוב, דע, כי גלגול איוב ואשתו הם תרח ואשתו שהם אביו ואמו של אברהם אבינו ע"ה אמתלאי בת כרנבו כנזכר בדחז"ל ונתגלגלה בדינה בת לאה ונשאת אל איוב, והנה דע כי כבר ביארנו שכל הנשמות נפלו בעמקי הקלפיה ע"י חטא אדה"ר והנה כשיש נשמה א' יקרת הערך תוך הקלפיה אינן מניחין אותה הנשמה לצאת מתחת ידם כי נזונים ע"י וכו'.

⁸⁵⁶ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 297. וע"י עוד לעיל פרשת @@@ הערה 757.

בצדור החיים, בסוף אחרי שנתכפרו לו עונות ראשונים. מה שהזכיר אחר המדבר, פתרונו שנכלל בו לשון הנהגה מלשון (תהלים מז ד) ידבר עמים תחתינו. והכונה כי מתוך המרעה נתן לבו בענין הפרנסה מאיזה מקום מתפרנס הכל, ונכנס מענין לענין ומחכמה לחכמה עד שהגיע אל האלהים חורבה, כלומר הר האלהים שהוא חורבה, היא מדת הדין, שהיא מדה שניה לחסד, שמשם באה הפרנסה לעולם⁸⁵⁷, שנאמר (תהלים קלו כה) נתן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו. ואמר הר האלהים שהוא אחד מן האבות, ואין הרים אלא אבות שנאמר (מיכה ו) שמעו הרים את ריב ה'⁸⁵⁸, והוא מלשון הורים. והזכיר לשון חורבה על מדת הדין, מלשון (דברים לג) ואשר חרב גאותך, שבארו על דרך הקבלה⁸⁵⁹ כי גאותן של ישראל אשר חרב, שהוא מדת הדין. ומזה דרשו רז"ל (שבת פט ע"ב) לא הר חורב שמו אלא הר סיני שמו, ולמה נקרא שמו חורב שמשם יצאה חורבה לעכו"ם. וכן תמצא באליהו (מלכים א יט) בענין עוגת רצפים שמצא מראשותיו בדרך המדבר, וכתוב (שם) וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלהים חורב, ורז"ל הבינו מלת אחר כלשון ההולך אחר חברו, ומזה דרשו כל מקום שהיה משה הולך במדבר היה המדבר בורח ונעשה ישוב. וכונתם בזה כי הקב"ה היה פותח לו שערי חכמה והיה רואה שעדיין לא הגיע למה שהיה דורש עד שבא אל הר האלהים, והוא חורבה כלומר מדת הדין, והיא האש האוכלת הקרבנות, שנאמר (ויקרא ט) ותצא אש מלפני ה' ותאכל את העולה וגו'⁸⁶⁰. כנגדה באדם הנפש והיא האוכלת, שנאמר (שם ז) הנפש האוכלת⁸⁶¹. ועל כן נראה לו המלאך בלבת אש בענין הראוי למדת הדין, ומתוך הסנה. ועל כן נהפך המטה לנחש וידו מצורעת והמים לדם, ועל כן הזכיר בסוף הפרשה (שמות ד) ויחר אף ה' במשה, וכתוב אחריו ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לפה, ונרמו בו השם

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁸⁵⁷ עי' תיקו"ז (ד ע"א): חכמה נחית בברכה דכהנא בימינא וביה הרוצה להחכים ידרים אימא נחית בקדושה דליואי משמאלא וביה הרוצה להעשיר יצפין. תרגום: החכמה יורדת בברכת הכהן בימין, ובו הרוצה להחכים ידרים (ב"ב כה ע"ב). האם יורדת בקדושת הלויים משמאל, ובו הרוצה להעשיר יצפין (שם).
⁸⁵⁸ עי' זהר (ח"ג רמג ע"א): טורין רברבין, דאינון אברהם יצחק ויעקב, הדא הוא דכתיב, (מיכה ו ב) שמעו הרים את ריב יהוה.
⁸⁵⁹ עי' זהר (ח"א דף רנב ע"א): פתח רבי אלעזר ואמר אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בי' מגן עזרך ואשר חרב גאותך. א"ר אלעזר וכי גאותן של ישראל בחרב הוא לאו הכי דהא חרב לעשו אתייהבת דכתיב ועל חרבך תחיה אלא הכי שמענא מאבוי דאלין ת"ח דכד שמעין מלה ולא אתיישב בלבהון ואינון מגיחים קרבא דין עם דין כאינון מגיחי קרבא בחרבא ובעיין לקטלא דין לדין עלה. תרגום: פתח רבי אלעזר ואמר "אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' מגן עזרך ואשר חרב גאותך". אמר רבי אלעזר וכי גאותם של ישראל בחרב הוא לא כך שהרי חרב ניתנה לעשו שכתוב "ועל חרבך תחיה". אלא כך שמעתי מאבי שאלו הם תלמידי חכמים שכאשר שומעים דבר ולא מתיישב בלבם והם לוחמים קרב זה עם זה כאותם לוחמי קרב בחרב ורוצים להרוג זה את זה עליה.
⁸⁶⁰ עי' זהר (ח"ג לג ע"א): ותצא אש מלפני יהוה ותאכל על המזבח את העולה (ויקרא ט כד) אמר רבי יהודה דא אוריאל דאתחזי בשלהוביתא דאשא על מדבחא כמה דאתמר רביע על קרבנא וכדין חדוותא הוה בכלא דהא אתקבל ברעוא כמה דכתיב וירא כבוד יהוה אל כל העם ואי לאו הוה ערבוביא דבני אהרן מן יומא דנפקו ישראל ממצרים לא אשתכח רעוא הכי לעילא ותתא תרגום: ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העולה, אמר רבי יהודה זה אוריאל שנראה בשלהבת אש על המזבח, כמו שנאמר רובץ על הקרבן. ואז היתה שמחה בכל, שהרי התקבל ברצון, כמו שכתוב וירא כבוד ה' אל כל העם. ואם לא היתה הערבוביא של בני אהרן מיום שיצאו ישראל ממצרים, לא נמצא רצון כך למעלה ולמטה.
ועי' עמק המלך (שער טז פרק יא): "ותצא אש מלפני ה'" פירוש ממלכות אשר היא לפני ה', שהוא ז"א כנזכר. ועי' ע"ח (שער טו פרק ג) המלכות נקרא לפני ה' שהוא לפניו של הת"ת.

⁸⁶¹ עי' ספר הפליאה (עמוד רפא): על ידי אכילה יגיע המעלה אל הנפש האוכלת והנאכלת שאם האכילה נקייה תשיג בדברים נקיים ויתעלה בהם ואם האכילה פחותה תרד ממעלתה ותשכון במדור פחות ממנה כן הדבר באוכל ונאכל. ומה שיגיע אל הבשר יגיע אל הנפש כי הבשר כלי הנפש והנפש כואבת ודואגת עליו.

למפרע⁸⁶², בשכבר הודעתך בפרשת הפלגה שהוא מורה על מדת הדין בכל מקום שהוא רשום למפרע, וענין הפרשה מוכיח כן באשר הוא שם.

(ג ב): וַיֵּרָא מִלְאָךְ ה' אֵלָיו בְּלִבַּת אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה וַיֵּרָא וְהָיָה הַסֵּנֶה בְּעַר בְּאֵשׁ וְהַסֵּנֶה אֵינּוּ אֶבֶל:

ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת, המלאך הזה הוא המלאך הגואל⁸⁶³ שנאמר כי שמי בקרבו (להלן כג כא)⁸⁶⁴, הוא שאמר ליעקב אנכי האל בית אל (בראשית לא יג), ובו נאמר (שמות ג ד) ויקרא אליו אלהים⁸⁶⁵. אבל יקרא במדה ההיא מלאך בהנהגת העולם, וכן כתיב ויוציאנו ה' ממצרים (דברים כו ח), וכתיב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים⁸⁶⁶ (במדבר כ טז), ונאמר ומלאך פניו הושיעם (ישעיה סג ט⁸⁶⁷), כלומר מלאך שהוא פניו⁸⁶⁸, כדכתיב פני ילכו והניחותי לך (להלן לג יד⁸⁶⁹). והוא שנאמר בו, ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית⁸⁷⁰ אשר אתם הפצים הנה בא (מלאכי ג א), ועוד תבין זה בפסוקים הבאים בעזרת השם.

(ג ד): וַיֵּרָא ה' כִּי סָר לְרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הַגִּבִּי:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה – טעם הכפל במשה ובשאר הנביאים, כדי לבאר שהקריאה ההיא ומה שנמשך אחריה הכל בהסכמת הרחמים והדין⁸⁷¹, וקראו השמות בלשון כפל מאת הקב"ה לא מצאנום בתורה כי אם ארבעה.

(ג ה) וַיֹּאמֶר אֵל תִּקְרַב הַלֵּם שֶׁל נְעֻלָיִךְ מֵעַל רִגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אֲדַמָּת קִדְשׁ הוּא:

ע"י רמב"ן: לא הגיע עדיין למעלתו הגדולה בנבואה, כי בהר סיני נגש אל הערפל אשר שם האלהים (להלן כ כא), וכן ענין הסתרת פנים שעדיין לא עלה למה שנאמר בו, ותמונת ה' יביט (במדבר יב ח)⁸⁷².

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁸⁶² ע"י לעיל פרשת נח הערה 399 וע"י עוד בדברי רבינו פרשת במדבר (א נא).
⁸⁶³ ע"י לעיל פרשת ויצא הערה 655.
⁸⁶⁴ ע"י לעיל פרשת חיי שרה הערה 562.
⁸⁶⁵ ע"י תיקו"ז ריש תיקון נה, מלך על כל הארץ אלהים ודא לבא לשמאלא מלכות.
⁸⁶⁶ ע"י עבודת הקודש (חלק ג פרק יב): אמרו וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים, כלומר ששלח המלאך הגואל סוד השכינה בגלות עם ישראל ויוציאנו ממצרים כדי שיצא הוא.
⁸⁶⁷ ע"י זהר (ח"א דף קכ ע"ב): ומלאך פניו הושיעם דא שכינתא דאיהי עמהון בגלותא.
⁸⁶⁸ ע"י זהר (ח"א דף פו ע"א): לא יהיה לך אלהים אחרים על פני רבי יצחק אמר אלהים אחרים לאפקא שכינתא על פני לאפקא אפי מלכא דבהו אתחזי מלכא קדישא ואינון שמיה והוא אינון הוא שמיה דכתיב (ישעיה מב ח) אני יהו"ה הוא שמי הוא ושמיה חד הוא בריך שמיה לעלם ולעלמי עלמיה.
תרגום: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני רבי יצחק אמר אלהים אחרים להוציא שכינה על פני להוציא פני המלך שבהם נראה המלך הקדוש והם שמו והוא הם הוא שמו שכתוב אני ה' הוא שמי הוא ושמו אחד הוא ברוך שמו לעולם ולעולמי עולמים.
⁸⁶⁹ ז"ל התרגום אונקלוס שם: אמר שכינתי תהך ואניח לך.
⁸⁷⁰ ע"י ר' בחיי לקמן לג יג.
⁸⁷¹ ע"י זהר (נח דף ס ע"א): אית ליה תרין רוחין רוחא חד בעלמא דין ורוחא חד בעלמא דאתי והכי תשכח בכלהו צדיקי משה משה יעקב יעקב אברהם אברהם שמואל שמואל שם שם.
תרגום: יש לו שתי רוחות רוח אחת בעולם הזה ורוח אחת בעולם הבא. וכך תמצא בכל הצדיקים משה משה יעקב יעקב אברהם אברהם שמואל שמואל שם שם. ע"כ.
וע"י תיקו"ז קכט ע"ב): וכפל שמיה תרין זמנין משה משה לאחדא בתרין הה"ן ה' עלאה ה' תתאה. תרגום: וכפל שמו פעמיים משה משה ולחברו בשני הה"ן ה' עליונה וה' תחתונה.
⁸⁷² ע"י לעיל הערה 863, וע"י תיקו"ז (דף לב ע"א): מסטרא דעמודא דאמצעיתא איהי שכינתא מראה

עי' ר' בחיי: וע"ד השכל – של נעליך לא אמר חלוץ כמו בענין היבום שהזכיר בו (דברים כה) וחלצה נעלו, ולא אמר שלוף כמו בענין הקנין שכתוב (רות ד) שלף איש נעלו, אך בענין הנבואה הזכיר של מלשון שלילה, הזהירו שישלול ממנו החומריות, שהמשילם לנעלים⁸⁷³ לפי שהחומר דבק בגוף כמו שהמנעל דבק ברגל. וכשם שיש ביד האדם לשלול נעלו מעל רגלו, כן בידו שישלול ממנו החומריות כדי שיהיה מוכן לנבואה, וראוי להדבק באור השכל. והזכיר ביהושע של נעלך, כי הזכירו על שלילת מקצת לא על כלן⁸⁷⁴, וזוהי מעלתו של משה בהיותו משולל יותר מיהושע, שהרי משה פירש מן האשה ונאמר לו (דברים ה) ואתה פה עמוד עמדי (שבת פז ע"א), ולא נאמר כן ליהושע.

וע"ד הקבלה – של נעליך ירמוז שנגלית השכינה בשני גוונים, אש שחורה ואש לבנה⁸⁷⁵. שכן השכינה כלולה דין ורחמים⁸⁷⁶.

אדמת קדש הוא – מלת אדמת סמוכה לקדש, והוא הר סיני שכתוב (תהלים סח יח) ה'

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

בהקיץ ומשה בסטריה דכתיב ביה פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות ותמונת ה' יביט. תרגום: מצדו של העמוד האמצעי היא שכינה מראה בהקיץ. ומשה מצדו שכתוב בו פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות ותמונת ה' יביט.

⁸⁷³ עי' תיקל'ז כח ע"א): כד אתקריב תמן למחזי עובדא דא אמר ליה הקדוש ברוך הוא "אל תקרב הלום של נעליך". הכא רמז דאתפשט מן גופא דליה דאיהו נעל לגבי גופא אחרא דאתלבש. תרגום: כשהתקרב לשם לראות מעשה זה אמר לו הקדוש ברוך הוא "אל תקרב הלום של נעליך". כאן רמז שהתפשט מן הגוף שלו שהוא נעל לגוף אחר שהתלבש.

עי' זהר (ח"ג קפ ע"א): ת"ח ויאמר אל תקרב הלום של נעליך מעל רגליך וגו' וכי אמאי נעל הכא אלא אתמר דפקיד ליה על אתתא לאתפרשא מנה ולאזדווגא (ס"א באתר) באתתא אחרא דנהירו קדישא עלאה ואיהי שכינתא והוא נעל אוקים ליה באתר אחרא (ס"א ואיהי שכינתא) אעבר ליה מהאי עלמא ואוקים ליה בעלמא אחרא

תרגום: בא וראה "ויאמר אל תקרב הלום של נעליך מעל רגליך וגו'", וכי למה הנעל כאן, אלא נתבאר שצוה לו על האשה להפרד ממנה ולהזדווג (במקום) באשה אחרת של אור קדוש עליון והיא השכינה. ואותה נעל בארוה במקום אחר (והיא השכינה), העבירוה מעולם הזה, ובארוה בעולם אחר.

⁸⁷⁴ עי' זהר (ח"ג קמח ע"א): ויהי ביום כלת משה כלת של משה ודאי דתנינן אמר ר"ש מאי דכתיב עלית למרום שבית שבי וגו' אלא בשעה שאמר לו קב"ה של נעליך מעל רגליך אזדעזע ההר אמר מיכאל קמי קב"ה רבש"ע תבעי לסתור אדם והא כתיב זכר ונקבה בראם ויברך אותם ולית ברכתא אשתכח אלא במאן דאיהו דכר ונוקבא ואת אמרת לאתפרשא מאתתיה א"ל הא קיים משה פריה ורביה השתא אנא בעינא דיתנסב בשכינתא ובגיניה יחות שכינתא לדיירא עמיה הה"ד עלית למרום שבית שבי ומאי שבי שכינתא דאתנסיבת עמך.

לקחת מתנות באדם באדם לא כתיב אלא באדם הידוע למעלה וביומא דנחתת שכינתא ההוא יומא דאתנסבא במשה נחתא הה"ד כלת משה כלת משה ממש וביהושע דאנפוי כאנפוי סיהרא כתיב של נעלך דלא אתפרש אלא בזמנין ידיען דהא לא אתנסיבת עמיה שכינתא כל כך ולא אתחזי ליה דכתיב (שם &) ויפל יהושע על פניו ארצה אבל הכא כלת משה ודאי מתנות באדם מתנת כתיב זכאה חולקיה דמשה דמאריה בעי ביקריה על כל שאר בני עלמא.

תרגום: "ויהי ביום כלות משה", ודאי כלתו של משה, ששינונו אמר רבי שמעון, מהו שכתוב "עלית למרום שבית שבי וגו'", אלא בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא "של נעליך מעל רגליך", הזדעזע ההר. אמר מיכאל לפני הקדוש ברוך הוא, רבוננו של עולם (אתה) רוצה לסתור אדם, והרי כתוב "זכר ונקבה בראם ויברך אתם", ואין נמצאת הברכה אלא במי שהוא זכר ונקבה, ואתה אומר להפרד מאשתו. אמר לו הרי קיים משה פריה ורביה, כעת אני רוצה שישא את השכינה, ובשבילו תרד השכינה לדור עמו, זהו שכתוב "עלית למרום שבית שבי". ומהו השבי, שכינה, שנשאה לך.

"לקחת מתנות באדם", באדם לא כתוב אלא באדם הידוע למעלה, וביום שירדה השכינה, אותו יום שנשאה למשה, היא ירדה, זהו שכתוב "כלות משה", כלת משה ממש. וביהושע שפניו כפני הלבנה כתוב "של נעלך" שלא נפרד אלא בזמנים ידועים, שהרי השכינה לא נשאה לו כל כך, ולא נראתה לו, שכתוב "ויפול יהושע על פניו ארצה", אבל כאן כלת משה ודאי. מתנות באדם, כתוב מתנת, אשרי חלקו של משה שרבנו חפץ בכבודו על כל שאר בני העולם.

⁸⁷⁵ תנחומא בראשית א, וזהר נשא קלב ע"א.

⁸⁷⁶ עי' יומא כא ע"ב ששכינה נקרא אש. ועי' זהר (ח"ב פד ע"א וז"ל: אמר רבי יצחק אורייתא אתיהבת באשא אוכמא על גבי אשא חוורא לאכללא ימינא בשמאלא ושמאלא דאתחזר ימינא דכתיב מימינו אש דת למו.

תרגום: תורה נתנה באש שחורה על גבי אש לבנה לכלל ימין בשמאל ושמאל שחוזר לימין שכתוב מימינו אש דת למו.

בם סיני בקדש. ועתה בתחלת נבואתו אמר לו אל תקרב הלום, כי מלת הלום רמו לשכינה⁸⁷⁷, שהרי לשון מלכות הוא כענין שכתוב (שמואל א' י כב) הבא עוד הלום איש, וכן (שם ב' ז יח) כי הביאותני עד הלום. ולפי שהשכינה נאצלת מן הקדש⁸⁷⁸, פתח לו פתח להתבונן בקדש והזכיר לו אדמת הקדש.

(ג ו) וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְיָךְ אֱלֹהֵי אֲבֹרְהֶם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב וַיִּסְתֵּר מִשֶּׁה פָּנָיו כִּי יֵרָא מֵהַבַּיִט אֶל הָאֱלֹהִים:

ע"י ר' בחיי: ע"ד הקבלה – אלהי אביך אדם הראשון, כי כשהקריב הבל קרבן הציץ בשכינה יותר מן ההשגחה⁸⁷⁹, ועל כן נתחייב מיתה, ומוזה הזכיר בכאן ויסתר משה פניו⁸⁸⁰, כי ירא מהביט ממה שהביט כבר, כאדם שמתבייש ממה שכבר אירע לו (ויסתר משה פניו כי ירא מהביט). וזהו שדרשו רז"ל בפרק קמא דברכות ויאמר לא תוכל לראות את פני, אמר לו הקדוש ב"ה למשה כשרציתי לא רצית עכשיו שאתה רוצה איני רוצה. כלומר כשרציתי בסנה לא רצית, שכן כתיב ויסתר משה פניו. ועכשו שאתה רוצה ואומר הראני נא את כבודך לא תוכל לראות את פני, ופליג אדרבי מאיר, דאמר ר' מאיר בשכר שלש זכה לשלש. בשכר ויסתר זכה לקלסתר פנים, בשכר כי ירא זכה לוייראו מנשת אליו, בשכר

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

⁸⁷⁷ ע"י (זבחים קב ע"א) ואין הלום אלא מלכות.

⁸⁷⁸ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 14.

⁸⁷⁹ ע"י תיקו"ז (ק"ח ע"א): אמר ליה אם כן דקרנא דליה אתקבל אמאי אתייהב חילא לקין למקטליה (בגין דא יש הבל אשר נעשה על הארץ וגו' אמאי) אמר ליה הכא ודאי רזא עלאה דאיהו הוה דרגא דעץ הדעת טוב ורע דחאב ביה ובמה דחאב ביה קביל ענשיה בהאי עלמא ובהווא קרבנא דאתקביל מניה אשתזיב מענשא דהווא עלמא דתרי ענשי הוה מחוייב חד לעילא וחד לתתא הה"ד (בראשית ב' יז) כי ביום אכלך ממנו מות תמות [קב ע"א] אמר ליה והא אדם דחאב בהאי אילנא אמר ליה עובדא דאבוה הוה ליה ומת אמר ליה כי ביום אכלך ממנו כתיב אמר ליה בהווא יום הציץ ומת תרגום: אמר לו אם כן שקרבנו התקבל למה נתן כח לקין להרגו (בגלל זה יש הבל אשר נעשה על הארץ וגו' למה) אמר לו כאן ודאי יש סוד עליון שהוא היה בדרגה של עץ הדעת טוב ורע שחטא בו ובמה שחטא בו קבל ענשו בעולם הזה ובאותו קרבן שהתקבל ממנו נצל מענש של אותו העולם ששני ענשים היה מחיב אחד למעלה ואחד למטה זהו שכתוב כי ביום אכלך ממנו מות תמות אמר לו והרי אדם היה שחטא בעץ הזה אמר לו מעשה אביו היה לו ומת אמר לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות כתוב אמר לו באותו היום הציץ ומת.

ע"י שער ההקדמות (מה ע"ב): בזה תבין מה שאמרו רז"ל כי הבל הציץ בשכינה, ומת בחטא זה. וביאורו, כי הבל בקש לעקור את האור היוצא מהיסוד דאבא אל יעקב, ולהמשיכו אל אחור ז"א, לנוקבא הנקראת שכינה, ונקראת רחל. וזהו אומרו הציץ בשכינה, בסוד מציץ מן החרכים. כי רצה להציץ ניצוצי האור היוצא ליעקב, ולהמשיכו לשכינה.

⁸⁸⁰ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 289, וע"י תיקו"ז (קט ע"ב): ובגין דא ויתחבא האדם ואשתו מפני ה' אלהי'ם וכי יכיל בר נש לאתכסיא מניה והא כתיב (ירמיה כ"ג) אם יסתור איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' אלא כסו פניו חרולים אתכסיא אנפוי מבשת דאתפקחו עינייהו וחזו מה דעבדו לעילא דגרימו לאעקרא אילנא מאתריה ונביעו לסלקא מתמן ודא איהו ויתחבא האדם וגו' תמן אתכסיא אנפוי מן בשת דתמן חאבו במה דהוה בתוך עץ הגן תמן אתכסיא אנפוי אית מאן דאמר בתוך עץ דא צדיק ובאתר דא ויסתר משה פניו דאדכר מה דאירע ליה בקדמיתא אדכיר חוביה ואתכסי מבשת ובגין דא זכה ותמונת ה' יביט (במדבר יב ח) ודא י' דאיהו חכמה תתאה ואיהו איבא דאילנא דהוה בריש צדיק ו' גופא דברית ה' ה' דא אתר דערלה ופריעה ארבע אתוון הוה על צדיק דאיהו עץ פרי איהו גרים דאסתלקו מניה ואתעקרא איהו מגנתא הכי אעקרא קודשא בריך הוא לאדם מגופיה ותריך ליה מגנתיה כמה דאת אמר ויגרש את האדם.

תרגום: ומשום זה ויתחבא אדם ואשתו מפני יהו"ה אלהי'ם וכי יכול אדם להתכסות ממנו והרי כתוב אם יסתור איש במסתרים ואני לא אראנו נאם יהו"ה אלא כסו פניו חרלים התכסו פניו מבשת שנפקחו עיניהם וראו מה שעשו למעלה שגרמו לעקור את האילן ממקומו והמעין לסלק משם וזהו ויתחבא האדם וגו' שם התכסו פניו מבשת ששם חטאו במה שהיה בתוך עץ הגן שם התכסו פניו יש מי שאומר בתוך עץ זה צדיק ובמקום זה ויסתר משה פניו שנזכר מה שארע לו בראשונה הזכיר חטאו והתכסה מבשת ומשום זה זכה לותמונת יהו"ה יביט וזה י' שהוא החכמה התחתונה והוא פרי האילן שהיה בראש צדיק ו' גוף הברית ה"ה זה מקום הערלה ופריעה ארבע אותיות היו על צדיק שהוא עץ פרי הוא גרם שהסתלקו ממנו והוא נעקר מן הגן כך עקר הקדוש ברוך הוא את האדם מגופו וגרשו מגנו כמו שנאמר ויגרש את האדם.

מהביט זכה לותמונת ה' יביט. וביאור זה, כי בשכר שנתירא עתה להביט אל האלהים, היא השכינה שהיא מדת הדין, ונקראת אספקלריא שאינה מאירה, זכה לסוף שנסתכל באספקלריא המאירה היא מדת הרחמים⁸⁸¹.

(ג ז) וַיֹּאמֶר ה' רְאֵה רְאִיתִי אֶת עֵינֵי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶת צַעֲקוֹתָם שְׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נְשִׂיּוֹ כִּי יִדְעָתִי אֶת מִכְּאֲבֹיו:

ע"י ר' בחיי: ראה ראיתי – יש בכתוב הזה ג' ענינים זה למעלה מזה: ראיה, שמיעה, ידיעה. למעלה מראיה שמיעה, שהרי כח השמיעה וך ודק מכח הראיה⁸⁸², למעלה משתיהן ידיעה, שאין השלמת הראיה או השמיעה אלא בידיעה, שאם יראה אדם דבר או ישמע קול ולא ידע מה הוא, הרי הוא כאלו לא ראה אותו דבר או לא שמע אותו הקול, ועל כן יבאו שני ענינים אלו בתורה במקום הבנה. שמיעה הוא שכתוב (דברים כח מט) גוי אשר לא תשמע לשונו. ראיה הוא שכתוב (קהלת א טז) ולבי ראה. והיודע דבר אע"פ שלא ראה אותו ולא שמע אותו מעולם הוא כאלו ראהו או שמעו.

(ג ט) וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלַי וְגַם רְאִיתִי אֶת הַלְחֹץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לְחַצִּים אֹתָם:

ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת – צעקת בני ישראל היא כנסת ישראל, שבאה אליו צועקת⁸⁸³, כדרך הכצעקתה הבאה אלי (בראשית יח כא⁸⁸⁴), ושם רמותי. ע"י ר' בחיי: והלא כבר הזכיר למעלה ואת צעקתם שמעתי. אבל על דרך הקבלה – צעקת בני ישראל היא כנסת ישראל שבאה לפני צועקת⁸⁸⁵, כלשון (בראשית יח כא) הכצעקתה הבאה אלי.

(ג י): וְעַתָּה לְכֵה וְאֶשְׁלַחְךָ אֶל פְּרַעֲה וְהוֹצֵא אֶת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם: ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה – תוספת ה"א⁸⁸⁶ במלת לכה היא ה"א אחרונה שבשם, ועל כן אמר וזה לך האות, כי אות הה"א יקרא "זה" כלשון (שמות טו ב) זה אלי ואנוהו⁸⁸⁷, (שמות יג ח) בעבור זה עשה ה' לי. ועל כן אמר כי אהיה עמך, והנה אות הברית שיהיה עמו, ואין לך אות גדול מזה, וראוי שיאמינו הכל.

(ג יב) וַיֹּאמֶר כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי אֲנִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֶיךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

⁸⁸¹ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 21.
⁸⁸² והוא כדעת הרמב"ן בספר האמונה והבטחון פ' י"ח ופ' כ"ד כי השמיעה היא למעלה מהראיה. וכן מצאנו כדבריהם בדברי האריז"ל בטנת"א (פרק ו') בענין ז' נקבי הראש אמר שם כי האזניים הם חו"ב והעינים הם נצח הוד וכן משמע ג"כ באד"ז (רצד ע"ב) שאמרו שם בהאי נוקבא דאודנין תליין נוקבין אחרנין נוקבא דעיינין נוקבא דפומא נוקבא דחוטמא כו' והרי אמר שכולם תלויים בהאזניים והוא האזניים למעלה מכולם.

אמנם ע"י דע"ה ח"א דף ד ע"ג שמקשה כי לכאורה מדברי התיקונים (תיקון ע' קמא ע"א) משמע להיפך שכן אומר כי ראיה שמיעה ריח דיבור הם כנגד ד' אותיות השם ' אסתכל ה' ושמע ו' ומריח ה' וממלל. וע"י רע"מ (פינחס רל ע"א) ובזו"ח (פ' יתרו לא ע"ג) שהראיה היא למעלה מהשמיעה וכן הוא באריז"ל (שער אח"ף פרק א').

ועי"ש בדברי הלש"ו שמתרץ שעל אף שראיה מקורה יותר גבוה מאשר השמיעה אבל בגלל עליונותו אין לה גילוי ולכן מעלה השמיעה יותר גדולה מצד גילוייה למטה.

⁸⁸³ ע"י לעיל הערה 848.
⁸⁸⁴ ע"י לעיל פרשת וירא הערה 500.

⁸⁸⁵ "צעקת כנסת ישראל" היא כינוי למ"ן העולה למעלה לגרום תיקונים להוריד שפע כעין מש"כ רבינו בויקרא (ב יג) בענין מים בוכים עיי"ש. וע"י מש"כ בהערה הבאה ???.

⁸⁸⁶ ע"י לעיל פרשת לך הערה 432.
⁸⁸⁷ ע"י פרשת ויצא הערה 618.

תעבדון את האלהים על החר הזה:

עי' רמב"ן: ועל דרך האמת – וזה לך האות – כמו זה לי עשרים שנה (בראשית לא מא). ואמר כי "אהיה עמך והנה לך האות"⁸⁸⁸, אות הברית שאהיה עמך תמיד כדרך, "אני הנה בריתי אתך"⁸⁸⁹ (שם יז ד), כי אנכי השולח אותך שתעבדו את האלהים בהר הזה, ואז אעלה גם אנכי בקרב העם הזה, אל המקום אשר הכינתי (להלן כג ב).

(ג יג) ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרת להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו מה אמר אלהם:

עי' רמב"ן: ולפי דעתי היה משה גם בעת ההיא אב בחכמה גדול במעלת הנבואה, ודרך שאלה בקש שיודיעהו מי השולח אותו, כלומר באי זו מדה הוא שלוח אליהם, כענין שאמר ישעיה ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו (ישעיה מח מז). והנה אמר ישאלוני על שליחותי אם היא במדת אל שדי היא שעמדה לאבות, או במדת רחמים עליונית שתעשה בה אותות ומופתים מחודשים ביצירה, וזה בעבור שאמר לו אנכי אלהי אביך אלהי אברהם (לעיל פסוק ו), ולא פירש שם משמותיו הקדושים כלל. ושמע משה שהבטיחו על מעמד הר סיני ומתן תורה, והוא היודע כי התורה לא תנתן בשם "אל שדי" הנזכר באבות, רק השם הגדול שבו היה העולם⁸⁹⁰, ועל כן שאל מה אומר אליהם.

ורבותינו נתעוררו לזה אמרו (שמ"ר פ"ג ס' ה'), ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל, אמר ר' שמעון בשם ר' סימון, אמר משה עתיד אני לעשות סרסור בינך וביניהם כשתתן להם התורה ותאמר להם אנכי ה' אלהיך, אלהי אבותיכם שלחני אליכם, אותה שעה נתברר משה על עסקיו, שנתירא אם ישאלו לו מה שמו מה אומר אליהם, באותה שעה היה מבקש משה שיודיענו הקב"ה את השם הגדול, וזה ענין השאלה.

והנה ענהו האלהים, אהיה אשר אהיה, אהיה עמכם בצרה זו ואהיה עמכם בצרות אחרות. אמר לפניו רבונו של עולם, דיה לצרה בשעתה. אמר לו יפה אמרת, כה תאמר לבני ישראל וגו', לשון רש"י מדברי רבותינו (ברכות ט ע"ב). והכוונה להם בזה, כי משה אמר לפניו יתברך, ואמרו לי מה שמו שיגיד להם השם שיוורה הוראה שלמה על המציאות ועל ההשגחה, והקב"ה השיבו למה זה ישאלו לשמי, אין להם צורך לראיה אחרת, כי אהיה עמהם בכל צרתם יקראוני ואענם, והיא הראיה הגדולה שיש אלהים בישראל⁸⁹¹ קרובים

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁸⁸⁸ עי' תיקו"ז (לד ע"ב): הא אלין נפקין הא אחרנין קא דפקין לפתחא ואמרין (תהלים נא יז) אדנ"י שפתי תפתח ואינון מארי דאות דאיהו ח"י עלמין דמצלין בח"י ברכאן דצלותין דמקרבין בהון קרבנא לקודשא בריך הוא דחשיבא לקבל שבעה פרים ושבעה אלים ולקבל שתי תורים או שני בני יונה דמסטרא דהאי אות אמר למשה וזה לך האות (שמות ג יב) ואיהו כליל תרי עשר מזלות ושבעה ככבי לכת מסטרא דקדושה דאיהי בת שבע ומסטרא דר' ו' דאיהו ו' עלאה ו' תתאה ועלייהו אתמר ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה.

תרגום: הרי אלו יוצאים, הנה אחרים דופקים בפתח ואומרים "אדנ"י שפתי תפתח", והם בעלי האות שהוא ח"י העולמים, שמתפללים בשמונה עשרה ברכות של התפלות, שמקריבים בהן קרבן לקדוש ברוך הוא שחשובה כנגד שבעה פרים ושבעה אילים וכנגד שני תורים או שני בני יונה, שמצד האות הזה אמר למשה "וזה לך האות", והוא כולל שנים עשר מזלות ושבעה כוכבי לכת מצד הקדושה שהיא בת שבע, ומצד של ו' שהוא ו' עליונה ו' תחתונה, ועליהם נאמר "ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה".

בהגר"א וזה לך האות – "וזה" חושבן ח"י.

עי' לעיל פרשת נח הערה 385.

⁸⁸⁹ עי' לעיל פרשת נח הערה 351.

⁸⁹⁰ עי' לעיל פרשת נח הערה 391. ועי' זהר (ח"א קכו ע"א): ויהו"ה ברך את אברהם בכל (בראשית כד א) [באותו] המשרה [נ"א המעשר] שנתן לו הקדוש ברוך הוא משמו שהיא אות ה"א שבו נברא העולם.

תרגום: "וה" ברך את אברהם בכל". באותה השררה (המעשר) שנתן לו הקדוש ברוך הוא משמו, שהיא אות ה"א, שבה נברא העולם.

⁸⁹¹ עי' מלכים א' יח לו; ב' א ג ו טז; תהלים ע"ו ב'. ועי' שבת נה ע"א שם משמע שזהו פי' עניין

אלינו בכל קראנו אליו⁸⁹², ויש אלהים שופטים בארץ, וזה פירוש נכון באגדה זו. עיי"ש: ועל דעתי לא יסתפקו זקני ישראל במציאות הבורא כאשר אמר הרב⁸⁹³ וחלילה, אבל זה השם תשובת שאלתו שפירשנו, לך הודיעו שהוא שלוח אליהם במדת הדין אשר במדת הרחמים⁸⁹⁴, ואמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם, שיזכיר להם השם האחד לבדו להורות על האחדות⁸⁹⁵, ולכך צוהו עוד כה תאמר אל בני ישראל ה' שלחני⁸⁹⁶ (פסוק טו), כי השם הזה הוא מדת רחמים. וידעו כי יוליך לימין משה זרוע תפארתו⁸⁹⁷ ויחדש אותות ומופתים בעולם, והנה פירש לו כי אהיה אשר צוהו לאמר להם הוא השם הגדול הזה, והם שוים בלשונם ובאותיות, כי שתי האותיות האחרונות שבשם הראשון הם הקדמות בזה, כי בראשון יורו על חכמת שלמה⁸⁹⁸, כדכתיב וה' נתן חכמה לשלמה (מ"א ה כו), ובזה יורו על חכמת אלהים⁸⁹⁹. ואות האל"ף בראשון תורה על הקדמות והיחיד⁹⁰⁰, והי"ד בשני על עשר ספירות בלי מה (ס"י פ"א מ"ב), ונלקחו שתי האותיות האלה האל"ף והי"ד משני השמות הקדושים, ונכתבו תחילה וסוף בשם הנכתב ונקרא באל"ף דל"ת, להורות כי הוא אצילות מן הראש ועד הסוף, ומדת הדין באמצע, כי שמי בקרבו (להלן כג כא)⁹⁰¹. ומכאן תבין למה קמצוהו ונשתמש לשון הקדש בשם ההוא בכל שם אדנות, כי ממנו כל הממשלה והשלטון והקב"ה יראנו נפלאות מתורתו.

עי' ר' בחיי: וע"ד השכל – בחכמת הצרוף שם אהיה לבדו כולל שלש הויות הללו, כי האל"ף ראשית האחדים כנגד היה⁹⁰², וה"א אמצעית האחדים כנגד הוה, והי"ד סוף האחדים ותכלית כל השבון כנגד יהיה, וה"א אחרונה להורות כי הוא בשלשה זמנים הללו, וקיומו בכלם בהוה. גם השם המיוחד⁹⁰³ מורה כן, והושם אות הי"ד בראש מפני שהאל"ף ראשית האחדים והט' סוף האחדים, וכשאנו חושבים ט' ואנו רוצים לחשוב יו"ד נצטרך על כל פעם לחזור לאל"ף, ואי אפשר להשלים השבון יו"ד כי אם עם האל"ף, א"כ האל"ף ראשית ותכלית, כן הבורא ראשית ותכלית לנמצאים כולם. והובלעו שתי אותיות אלו מהאל"ף והט"י ונעשה מהם יו"ד, והיא בראש השם כדי לסתום הפתח ולהזהיר על השאלה הנמנעת, והיא שאלת מה לפנים מה לאחור (חגיגה יא ע"ב), כי שאלת מה לפנים היא האל"ף ושאלת מה לאחור היא הט"י שהיא תכלית, וע"כ הושם במקום שתיהן אות הי"ד הכולל

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

זכות אבות. ועי' לקמן ויקרא כו יא בר' בחיי.

⁸⁹² עי' לקמן דברים ד ז ודברי רבינו שם.

⁸⁹³ רמב"ם מורה נבוכים ח"א פרק טב.

⁸⁹⁴ עי' לעיל פרשת וישלח הערה 669, והיינו מידת הדין אשר במוחין שהם בעצם רחמים.

⁸⁹⁵ עי' תז"ח (יא ע"ב): רמיז קודשא בריך הוא לך בשליחותך לאפקא לישראל ממצרים הדא הוא דכתיב (שמות ג) ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם ובה אשתמודע דהוא מפלא ומכסה מסטרא דעלת כל עלאין דאתמר בה בג' יודין דסגולתא אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים ומסטרא דעלת כל עלאין אתקריאת שכינתא אמונה דישראל.

תרגום: רומז הקדוש ברוך הוא לך בשליחותך להוציא את ישראל ממצרים זהו שכתוב (שמות ג) ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם ובו נודע שהוא מפלא ומכסה מהצד של עלת כל העליונים שנאמר בו בשלש יודין של סגולתא אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים ומהצד של עלת כל העליונים נקראת השכינה אמונת ישראל.

⁸⁹⁶ ז"ל הפסוק: כה תאמר אל בני ישראל הו"ה אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם.

⁸⁹⁷ עי' לקמן פרשת וארא הערה 959.

⁸⁹⁸ עי' לעיל פרשת חיי שרה הערה 564.

⁸⁹⁹ עי' לקמן פרשת וזאת הברכה הערה 2437.

⁹⁰⁰ עי' תיקו"ז ז ע"ב ז"ל: א' נקודה דא הוא כגון חל"ם לעילא כתר עליון דרכיב על י"ה דאינון חכמה ובינה.

⁹⁰¹ עי' לקמן פרשת חיי שרה הערה 562.

⁹⁰² עי' לעיל פרשת וירא הערה 478.

⁹⁰³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

ראשית ותכלית⁹⁰⁴, היה ויהיה, האל"ף כנגד היה והשי"ת כנגד יהיה, להורות כי הוא יתברך ראשית הכל ותכלית הכל, לפניו לא נוצר אל ואחריו לא יהיה, ואז נשאר בשם הזה להשלים שלש אותיות.

וע"ד הקבלה – ואמרו לי מה שמו, איזה שם משמותיו הקדושים שולח אותך, כלומר באיזה מידה ממידותיו אתה שלוח.

וכתב הרמב"ן ז"ל וזה לשונו – על דעתי לא יסתפקו זקני ישראל במציאות הבורא כאשר אמר הרב חלילה וחס, אבל משה רבינו ע"ה היה ג"כ בעת ההיא אב בחכמה גדול במעלת הנבואה, ובקש דרך שאלה מי השולח אותך, כלומר באיזו מדה הוא שלוח אליהם, והוא ואמרו לי מה שמו, כלומר ישאלוני על שליחותי אם היא במדת אל שדי היא שעמדה לאבות שבה נעשו להם נסים נסתרים⁹⁰⁵, או במדת רחמים שבה נעשו נסים מפורסמים מחודשים ביצירה משנים טבעו של עולם, ועל כן שאל מה אומר אליהם. וה' יתברך השיבו, אהיה אשר אהיה, הודיעו שהוא שלוח אליהם במדת הדין אשר אהיה במדת רחמים, ואמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם, ולא צוהו לומר אהיה אשר אהיה שלחני אליכם, הכונה שיזכיר להם השם האחד לבדו להורות על האחדות, ולכך צוהו עוד כה תאמר אל בני ישראל ה' וגו' שלחני אליכם, כי השם הזה מדת רחמים, וידעו כי יוליך לימין משה זרוע תפארתו, ויחדש אותות ומופתים בעולם. והנה פירש לו כי אהיה אשר צוהו לאמר להם, הוא השם הגדול הזה, והם שוים בלשונם ובאותיות, כי שני אותיות האחרונות שבשם הראשון הם הקדמות בזה, כי בראשון יורו על חכמת שלמה שנאמר (מלכים א' ה כו) וה' נתן חכמה לשלמה, ובזה יורו על חכמת אלהים. ואות האל"ף בראשון תורה על הקדמות ועל היחוד, והי"ד בשני על עשר ספירות בלי מה, ונלקחו שתי האותיות האלה האל"ף והי"ד משני השמות הקדושים ונכתבו תחלה וסוף בשם הנכתב, ונקרא באל"ף דל"ת להורות כי הוא אצילתו מן הראש עד סוף ומדת הדין באמצע, כי שמי בקרבו ומשם תבין למה קמצתו, עד כאן לשון הרב ז"ל.

באור דבריו "במלת שוים", כי האל"ף בזה הוא הי"ד שבוה, כי הי"ד כנגד האל"ף, והה"א כנגד הה"א, נשאר יו"ד ה"א באחרונה שהם מורות על חכמת שלמה, כנגד וא"ו ה"א שבוה שהן רמז לחכמת שלמה גם כן, אם כן הכל אחד. עוד מוסיף אני באור על דברי הרב, כי שם אהי"ה ושם יהו"ה הכל אחד, ושם אחד, ודבר אחד⁹⁰⁶. שהרי שם אהיה מספרו כמספר יהו",

סמ מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁹⁰⁴ עי' ספר הפליאה (עמוד סח): וראה והבן שראשית כל מספר הוא הא' והיא אינה מספר רק הוראתה אחד והאחד בכל מספר ימצא במעשיו ואין לך מספר שאינו צריך לאחד אך האחד אינו צריך שום מספר חוץ מעצמו וזהו אמיתות האחד, ותכלית האחדים הוא י' והיא ראשית העשרות ולכן התחיל השם המיוחד ית' מן י' יהו"ה והשלים הכינוי בי' ששם אלהים הוא כנוי בגי' וסוף כינויים הוא אדנ"י נשארו באמצע השם ה"ו שהוא החשבון והוא ה"ו והוא עולה א"י, והאות האחרון מורה על השכינה גם באמצע הכנוי הוא דן, וראה והבן שה"ו העולים א' וי' הם בראש אדני ובסופו א' בראש וי' בסוף, וגם ראה והבן שראש האחדים היא א' וסוף האחדים הוא ט' תצרפם ותמצאם י', וכן ב"ח ג"ז ד"ו והה' אין לה זוג כי הוא בעצמו כענין אהי"ה אשר אהי"ה שהראשון הוא אחרון והאחרון הוא ראשון בעצמו וכן הוא אמצעי, א"ל ומספר העשרות באיזה מנין הוא וא"ל תחבר י' עם צ' הוא ק' וכן כ' עם פ' הוא ק' וכן כולם וא"ל המאות איך א"ל תחבר הק' עם ה' יעלה אלף. והנה האלף האחרון כמו אלף הראשון לומר לך שהשם הוא ראשית העולם ותכלית העולם. והוא ית' אין לו ראשית ואין לו תכלית כלל שהרי ראשיתו היא תכליתו ותכליתו היא ראשיתו. וא"כ אין לו ראשית ואין לו תכלית, וע"כ א' מורה אחד שהוא ראשית כל מספר וכן מורה אלף תכלית כל מספר הנמצא באלפא ביתא ואין אות באלפא ביתא המורה יותר מתשעה מאות ותשעים ותשעה וזהו טצ"ץ עולה תתקצ"ט, ובעל כרחך היכן תחזור בא' הוא אחד להשלים החשבון של אלף.

⁹⁰⁵ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 444.

⁹⁰⁶ עי' זהר (ח"ג יא ע"א): רבי אלעזר אמר כלהו עשרה שמהן כתיבי ואנן תנינן קדמאה אהיה דא סתימא עלאה כמאן דאמר אנא מאן דאנא ולא אתיידע מאן הוא לבתר אשר אהיה אנא דזמין לאתגליא באינן כתרין (אחרנין) דהא בקדמיתא סתים ולבתר שרי לאתגליא עד דמטי לגלוייא דשמא (ס"א דשלימו) קדישא וכן כתיב במשה אהיה בקדמיתא סתימו דכלא אנא הוא מאן דאנא לבתר אשר אהיה אנא זמין לאתגליא לבתר אהיה בתראה ודא כד אימא מתעברא ועדיין הוא סתים אימתי אתגליא בזמנא דכתיב (שמות ג טז) לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם יהו"ה אלהי אבותיכם

שהוא עקר השם המיוחד, כי הה"א כפולה⁹⁰⁷. עוד אני אומר כי יש בידינו קבלה כי משה רבינו ע"ה בקש לדעת מהותו של שם כדי שיוכל להשיב להם תשובה ברורה, וזהו שאמר מה שמו, כלומר מהות שמו. ומוזה נרמז ונרשם בלשון שאלתו השם המיוחד, לי מה שמו⁹⁰⁸, מה, וע"כ היה הענין מוכרח להשיב ולומר לו אהיה אשר אהיה שהוא המהות, כי א"ה רמז לכתר עליון⁹⁰⁹, י"ה רמז לחכמה, הרי שתי ספירות נכללות בשם אהיה. ועוד שם אהיה רמז לתשובה⁹¹⁰, ונקראת בשם שתי הספירות הקודמות לה, לפי שהיא נאצלת מכחם. והנה אהיה הראשון בכתוב הוא התשובה, והשני על שתי הספירות הקודמות לה, ויהיה פירוש אהיה אשר אהיה, המאושר מן אהיה הראשון והכל דבר אחד. והשם הזה הוא העליון שבכל

סמ מאיר הרמב"ן ור' בחיי

וגו' דא שלימו דכלא והכא הוא גלוייא וקשורא דשמא קדישא בגין כך קדמא דכלא אהיה תרגום: רבי אלעזר אמר כל עשרת השמות כתובים, ואנו שנינו שהראשון אהיה זה הסתום העליון, כמי שאומר אני מי שאני ולא נודע מי הוא. אחר כך אשר אהיה, אני שעתידי להתגלות באותם הכתרים (האחרים), שהרי בראשונה סתום ואחר כך מתחיל להתגלות, עד שמגיע לגלוי של השם (של שלמות) הקדוש, וכך כתוב במשה אהיה בראשונה הסתום של הכל אני הוא מי שאני. אחר כך אשר אהיה, אני עתיד להתגלות אחר כך. אהיה אחרון וזה כשהאם מתעברת ועדיין הוא סתום, מתי מתגלה, בזמן שכתוב (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל, ואמרת אלהם ה' אלהי אבותיכם וגו', זו שלמות הכל, וכאן הוא הגלוי והקשר של השם הקדוש, לכן הראשון של הכל אהיה. ועי' בהגר"א בסד"צ ד ע"ב ד"ה ומחסד: על ג"ר אמר אה"ה, אנא זמין למהוי, כמ"ש בזהר (ח"ג יא ע"א) שאתגלה בז"ת.

⁹⁰⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 206.

⁹⁰⁸ עי' תז"ח (לה ע"ב): ומשה הוה שלים בד' חיון ושם יהו"ה עליה כגונא דא שמן משה תלת חיון אריה שור מה נשר מה ודמות פניהם פני אדם שם יהו"ה עליה מנא לן הדא הוא דכתיב (שמות ג) ואמרו ל"י מ"ה שמ"ו מ"ה אמר אליהם

תרגום: ומשה היה שלם בארבע חיות ושם יהו"ה עליו כמו זה ש' מן משה שלש חיות אריה שור נשר מ"ה ודמות פניהם פני אדם שם יהו"ה עליו מנין לנו זהו שכתוב (שמות ז) ואמרו ל"י מ"ה שמ"ו מ"ה אמר אליהם.

⁹⁰⁹ עי' לעיל הערה 900.

⁹¹⁰ עי' זהר אחרי מות דף סה ע"ב שזה שם הבינה וז"ל: ורזא דמלה הכי הוא אה"ה דא כללא דכלא דכד שבילין סתימין ולא מתפרשין וכלילן בחד אתר כדין אקרי אה"ה כללא כלא סתיים ולא אתגלייא בתר דנפקי מניה שירותא וההוא נהר אתעבר לאמשכא כלא כדין אקרי אשר אה"ה כו' אה"ה זמין לאמשכא ולאולדא כלא אה"ה כלומר השתא אנא הוא כלל כלא כלא דכל פרטא אשר אה"ה דאתעברת אמא וזמינת לאפקא פרטין כלהו ולא אתגלייא שמא עלאה לבתר בעא משה למנדע פרטא דמלה מאן הוא עד דפריש ואמר אה"ה דא הוא פרטא והכא לא כתיב אשר אה"ה ואשכחא בספרא דשלמה מלכא אשר בקיטורא דעדונא קסטירא עלאה חברותא אשתכח כד"א באשרי כי אשרוני בנות אה"ה זמינא לאולדא ת"ח היך נחית מדרגא לדרגא לאחזאה קב"ה למשה בקדמייתא אה"ה כללא דכלא סתיים דלא אתגלייא כמה דאמינא וסימן ואהיה אצלו אמון וכתוב לא ידע אנוש ערכה לבתר אפיק ההוא נהרא אמא עלאה ואתעברת דזמינא לאולדא ואמר אשר אה"ה זמינא לאולדא ולתקנא כלא לבתר שארי לאולדא ולא כתיב אשר אלא אק"יק כלומר השתא יפוק ויתקן כלא בתר דנפיק כלא ואתתקן כל חד וחד באתריה שבק כלא ואמר ה' דא פרטא ודא קיומא ובההיא שעתא ידע משה רזא דשמא קדישא סתיים וגליא כו'.

[תרגום: וסוד הדבר כך הוא אה"ה זה הוא כלל הכל שכאשר השבילים סתומים ולא נפרדים ונכללים במקום א' כך נקרא אה"ה כלל הכל סתום ולא מתגלה. ולאחר שיצא ממנה התחלה ואותו נהר עבר להמשכה כלה כך נקרא אשר אה"ה וכו' אה"ה מוכן להמשיך ולהוליד הכל אה"ה כלומר עכשיו אני כלל הכל של כל הפרטים אשר אה"ה שהתעברה אמא ומוכרנה להוציא כל הפרטים ולהתגלות שם עליון ואחר כך רצה משה לדעת פרטות הענין מי הוא עד פירוש ואמר אה"ה זה הוא פרט וכאן לא כתוב אשר אה"ה ונמצא בספר שלמה המלך אשר בקשר העדון היכל עליונה מצא חבר כמש"כ באשרי כי אשרוני בנות אה"ה מוכנה להוליד בא וראה איך ירד ממדרגה למדרגה להראות הקב"ה למשה בתחילה אה"ה כלל הכל סתום שלא מתגלה כמו שאמרנו וסימן לזה 'ואהיה אצלו אמון' וכתוב 'לא ידע אנוש ערכה' אחר שהוציא אותו נהר אמא העליון התעברה והוכנה להוליד ואמר אשר אה"ה מוכנה להוליד ולתקן הכל לאחר שהתחילה להוליד ולא כתיב אשר אלא אה"ה כלומר עכשיו יצא ויתקן הכל ויצא שיצא הכל ונתתקן כל א' וא' במקומו עשה הכל ואמר ה' זה פרט וזה קיום ובאותו שעה ידע משה סוד של שם הקדוש סתום וגלוי.]

ועי' בהגר"א על תיקו"ז לו ע"א): נקרא בכל שמות שבה אה"ה, וכן כולם כידוע שעיקר התגלות הכתר באור ובינה. ועי' לעיל פרשת וישלח הערה 670.

מדותיו של הקב"ה, ועל זה רמז דוד המע"ה ואמר (תהלים קלח ב) כי הגדלת על כל שמך אמרתך, כלומר כי הגדלת על כל שם ושם שיש לך אמרתך, והיא האמירה הזאת שאמר למשה, הוא שכתוב ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה. ולפי שלא היו ראויין ישראל לגלות להם מה שנכלל בשני שמות אלו, גלה אותו למשה, וצוה אותו שיודיע לישראל אהיה שלחני אליכם, לא גלה להם בשמות אלו כי אם הכח הנאצל להם, שהוא פנימיות הרחמים וקרא אותו אהיה, וגלה אותו ליחידי הדור, אותם שהיו מוסרין עצמם על הצבור, והיו סובלין המכות בשעבוד החומר והלבנים כדי להקל עול אחיהם, וכבר זכו אלו למעלה גדולה במתן תורה שכתוב בהם (שמות כד י) ויראו את אלהי ישראל ותחת הגליו כמעשה לבנת הספיר⁹¹¹, והם הם שזכו עתה לידיעת שם אהיה, וזהו שהזכיר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם, מלשון לְבָנִים ולא אמר אל בני. ואח"כ חזר ואמר כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם, לא היו אלו גדולים במעלה כל כך, וצוה אותם שיודיעו בשם המפורש⁹¹², גלוי הדבר המתפרש שאין סוד ההעלמה בו כל כך.

ואחר כך הכניס את הזקנים בסוד העבור⁹¹³, הוא שאמר פקד פקדתי אתכם, כלשון (שם לד ז) פוקד עון אבות על בנים, הא למדת שחלק הקב"ה דבריו לד' חלקים: האחד, למשה לבדו. השני, לאותם שיש בהם זכות הלבנים. הנ', לשאר ישראל. הד', לזקני ישראל והזכירים באחרונה שמסר להם סוד השכינה, שהיא האחרונה שבספירות. וצריך אתה לדעת כי אהיה הכולל שתי ראשונות, ועוד אהיה שהוא רמז לתשובה, ועוד אהיה השלישי בלתי הה"א שהוא רומז לפנימיות הרחמים⁹¹⁴ שהיא התפארת, שלשתם נכללין בשם המפורש, כי היו"ד רמז לחכמה עם קוצה הרומז לכתר⁹¹⁵, ה"א לתשובה, וא"ו לתפארת, ה"א כנגד ה"א. מכאן

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁹¹¹ עי' לקמן פרשת משפטים הערה 1388.

⁹¹² עי' לעיל פרשת בראשית הערה 56, ולקמן פרשת נשא הערה 1908.

⁹¹³ עי' זהר (ח"ג דף רטז ע"א): ובגין דא גם צפור מצאה בית היינו יבמה ודרור קן לה היינו גואל אשר שתה אפרוחיה בן ובת זכאה איהו מאן דעבד (לון) קינא וגאל את ממכר אחיו דאיהו מכור בעבור דלאו דיליה ובגין דא אמר משה ויתעבר יי' בי למענכם הכא הוא סוד העבור רעיא מהימנא שזיב שתין רבוא כמה זמנין דאתי בגלגולא ובגין דא זכות כלהו תלייא קב"ה ביה.

תרגום: ומשום זה, "גם צפור מצאה בית", היינו יבמה, "ודרור קן לה", היינו גואל, "אשר שתה אפרוחיה", בן ובת אשרי מי שעושה (להם) קן וגאל את ממכר אחיו, שהוא מכור בעבור מה שלא שלו. ומשום זה אמר משה "ויתעבר ה' בי למענכם", כאן הוא סוד העיבור רועה נאמן הציל ששים רבוא כמה פעמים, שבא בגלגול, ומשום זה זכות כולם תלה בו הקדוש ברוך הוא.

עי' שער הפסוקים (פרשת ואתחנן) ויתעבר ה' בי למענכם וגו': הכבר הודעתין, כי בדוגמא שיש בז"א, בחי' עיבור, ויניקה, ומוחין דגדלות. כן לכל הנשמות יש ג' בחי' אלו. והנה כפי וכיות הדור, כן הקב"ה נותן חכמה בפרנס של הדור. ולכן כאשר חטאו ישראל, גרמו שהפרנס שלהם, שהוא משה יחזור לבחי' עיבור, ויאבד שאר ההארות שהיו לו בתחלה, של בחי' יבניקה וגדלות, ולא היתה בו רק הארת בחי' העיבור בלבד. ואז שכח כל אותם ההלכות, שהיה יודע כנודע וידעת, כי בחי' עיבורו של ז"א, היא בתוך אימא עילאה, הנקראת יובל, ולכן ר"ת, 'ויתעבר ה' בי למענכם, ר"ת יובל. כי חזר משה, להכנס בסוד העיבור, תוך אימא עילאה, הנקראת יובל. ושם ההוי"ה הכתובה בפסוק הזה, הוא בסוד אימא, וזהו ויתעבר ה' בי. וזהו למענכם, כי עונות הדור, גורמים כך אל הפרנס שלהם.

ויתעבר ה' בי למענכם הנה בכל דור ודור בא משה בסוד העיבור לפי שהקב"ה לא הי' רוצה לקבל הע"ר ובזה לא היה הגלות לעולם שנאמר חרות על הלוחות והוא קבלם בחשבו כי טוב להכניסם.

ועי' לעיל פרשת אחרי מות הערה 1682.

⁹¹⁴ עי' לעיל הערה 910.

⁹¹⁵ עי' זהר (ח"ג י ע"ב): רבי אבא אמר חמינא דהאי שמא קדישא עלאה כלא הוא שלום וכלא חד וארחן מתפרשן להאי סטרא ולהאי סטרא (ס"א כאן חסר התחלת המאמר) יו"ד דשמא קדישא אתקשר בתלת קשרין בגין דא האי י' קוצא חד לעילא וקוצא חד לתתא וחד באמצעיתא בגין דתלת קשרין אשתלשלו (נ"א אתקשרו) בה חד קוצא לעילא עלאה דהוא עלאה מכל עלאין רישא דכל רישין והוא קאים על כלא חד קוצא באמצעיתא דהוא רישא אחרא בגין דתלת רישין הוו וכל חד וחד רישא בלחודוי ועל דא קוצא דאמצעיתא דא הוא רישא אחרא דנפיק מקוצא דלעילא והוא רישא לכל שאר רישין לאתבנאה שמא קדישא והאי רישא סתימא דכלא רישא אחרא תתאה הוא רישא לאשקאה לגנתא והוא מבוע דמיין דכל נטיעין אשתקיין מניה ודא הוא י' בתלת קשרין ועל דא שלשלת איקרי כהאי שלשלת דאתקשר דא בדא וכלא חד.

תבין כי השם המיוחד⁹¹⁶ שתי אותיות ראשונות הם רמו לאמתתו, ושתיים אחרונות רמו למדותיו⁹¹⁷. ועוד התבונן מה שהיו בתורה שתי אותיות ראשונות שם בפני עצמו ולא בן השתיים האחרונות כי אינן שם, והטעם בזה כי כאשר נזכיר שתיים ראשונות האחרונות בכללן, כי הן התחלה ואי אפשר להיות בהן קצוץ. אבל האחרונות שאינן שם, אלו היו שם היה בזה קצוץ⁹¹⁸, ולכך לא נכתבו שתיים אחרונות שם בפני עצמו, והמקום יראנו נפלאות מתורתו.

(ג טו) ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחתי אליכם זה שמי לעולם וזה זכרי לדר דר: עי' רמב"ן: על דרך האמת – זה שמי לעולם אלהי אברהם אלהי יצחק, וזה זכרי ואלהי יעקב⁹¹⁹, ולכך הוסיף בו ו', וזה טעם זכרי לדר דר חסר, והמשכיל יבין⁹²⁰. עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה – זה שמי לעולם החסד והפחד, והוא אלהי אברהם אלהי יצחק שהזכיר בכתוב, וזה זכרי מדת זכור⁹²¹, והוא מדת התפארת, שעליה הזכיר ואלהי יעקב ולכך הוסיף אות וא"ו, והוא הכח הנמשך לעשירית הנקראת דור. ודעת הרמב"ן ז"ל כי זכרי הוא יסוד, והיסוד לדעתו הוא השבת הגדול והוא אלהי יעקב⁹²², והזכיר אצל הזכר לדור ודור כמנהג הכתובים בזכר השם, מפני שהעשירית נקראת

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

תרגום: רבי אבא אמר ראיתי שהשם העליון הקדוש הכל הוא שלום, והכל אחד, והדרכים נפרדות לצד הזה ולצד הזה. יו"ד של השם הקדוש קשורה בשלשה קשרים, משום זה ה' הזו קוץ אחד למעלה וקוץ אחד למטה ואחד באמצע, משום שלשה קשרים השתלשלו (התקשרו) בה קוץ אחד למעלה, כתר עליון, שהוא עליון מעל כל העליונים, הראש של כל הראשים, והוא עומד על הכל. קוץ אחד באמצע שהוא ראש אחר, משום שהם שלשה ראשים וכל אחד ואחד ראש לבדו, ולכן הקוץ של האמצע זהו ראש אחר שיוצא מהקוץ שלמעלה, והוא ראש של כל שאר הראשים, שיבנה (ממנו) השם הקדוש, והראש הזה הוא סתום מהכל. ראש אחר תחתון הוא ראש להשקות את הגן, והוא מעיין המים שכל הנטיעות נשקות ממנו, וזהו י' בשלשה קשרים, ולכן נקראת שלשלת, כמו השלשלת הזו שנקשרה זה בזה והכל אחד.

⁹¹⁶ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

⁹¹⁷ עי' תיק"ז (כו ע"ב): חכמה ובינה אינן נסתרות במוחא ולבא [אותיות ה"ה] וכו' והנגלות לנו ותורה ומצוה [ו"ה].

⁹¹⁸ עי' ברמב"ן בפרשת נח בענין קיצוץ בנטיעות.

⁹¹⁹ לא מצאתי מקור לענין זה, ועי' זהר (ח"א כד ע"א): כל פקודין דעשה ולא תעשה כלהו תליין מן שם יהו"ה, כמה דאוקימנא רזא דא, שמי עם י"ה סס"ה מצות לא תעשה, זכרי עם ו"ה רמ"ח מצות עשה.

תרגום: כל מצוות עשה ולא תעשה כולן תלויות משם יהו"ה, כמו שבארנו סוד "זה שמי" עם י"ה, שס"ה מצוות לא תעשה, "וזה זכרי" עם ו"ה, רמ"ח מצוות עשה.

ועי' ח"ב כו ע"א): וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב ביעקב תוספת וא"ו דאיהו שלימו דאבהן כמה דאת אמר אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ביעקב תוספת וא"ו.

תרגום: וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב ביעקב תוספת וא"ו שהוא בחיר האבות כמו שנאמר אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ביעקב תוספת וא"ו.

⁹²⁰ עי' תיק"ז צב ע"ב): בראשית תמן תר"י תמן א"ש ועליהו אתמר ויאמר אלהי"ם יהי מארת ברקיע השמים מארת כתיב חסר ו' דא אורייתא דבכתב מאי מארת דא אורייתא דבעל פה ואף על גב דאוקמוה מארת חסר דא לילית שבעין אנפין לאורייתא ובגין דא מארת בהאי אתר ההיא דאתמר בה (משלי ו כג) כי נר מצוה ותורה אור עמודא דאמצעייתא ועליהו אתמר את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה.

תרגום: בראשית שם תר"י שם א"ש ועליהם נאמר ויאמר אלהי"ם יהי מארת ברקיע השמים מארת כתיב חסר ו' זו תורה שבכתב מה זה מארת זו תורה שבעל פה ואף על גב שבארוה מארת חסר זו לילית שבעים פנים לתורה ומשום זה מארת במקום הזה אותה שנאמר בה כי נר מצוה ותורה אור זה העמוד האמצעי ועליהם נאמר "את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה" (בראשית א טז).

⁹²¹ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 459.

⁹²² עי' זהר (ח"ב רד ע"א): שבת ש' בת ש' הא אוקמוה רזא דתלת אבהן דמתאחדן בבת יחידה ואיהי מתעטרא בהו ואינן בעלמא דאתי וכלא איהו חד ודא איהו ש' בת למהוי כלא חד ואי תימא

דור שממנה נמשכים הדורות, וכן הכתוב אומר (ישעיה מא ד) קורא הדורות מראש, וזהו סמיכות זכר אצל דור, כי כנסת ישראל בת זוג של שבת, וזהו (ב"ר פי"א סי' ח) אמרה שבת לפני הקב"ה לכל יש בן זוג, ולי אין בן זוג היסוד. אמר בן, לפי שהוא מכריע⁹²³. והיסוד הוא מדת אמת, השביעית ביי"ג מדות⁹²⁴, כי רב חסד נאמר על התפארת, ואמת על היסוד, ולכך לשון זכר נאמר על היסוד, וסימן (משלי יז) זכר צדיק לברכה.

ולפי זה תהיה תוספת הוא"ו ב"ואלהי יעקב", לומר כי הוא מכריע, וכל מכריע יש בו זכרות, ולפי ענין באור הכתוב זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור, יהיה לשון זכרי כח הרחמים, בין שיהיה תפארת בין שיהיה יסוד, כי היסוד מעין הברכות⁹²⁵, זהו שכתוב זכר צדיק לברכה, ועל זה נאמר (תהלים קמה יז) צדיק ה' בכל דרכיו⁹²⁶, כי דרכי העולם וכל פעולותיו מסורות לו, ולפי שהוא נוטה בהכרעתו אל החסד⁹²⁷ אמר וחסיד בכל מעשיו, והוא קרוב לכל קוראיו ורצון יראיו יעשה, אבל שומר ה' את כל אוהביו נאמר על העשירית הסמוכה לו. והנה זה מבואר.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

שבת הגדול ואיהו לעילא אמאי אקרי שבת אלא ודאי הכי הוא ורזא דמלה בכל אתר נקודה דאיהי עיקרא דכל עינא אקרי בת כמה דאת אמר (תהלים יז ח) שמרני כאישון בת עין בגין דאיהי (נקודה) עיקרא דכל עינא אקרי בת עלמא דאתי איהו היכלא לההיא נקודה עלאה וכד איהי קיימא ונטלא בגדפהא לאבהן לאתעטרא לעילא אקרי כלא שבת וכד אבהן מתעטרן לעילא בגו נקודה עלאה אקרי שבת נקודה תתאה כד מתעטרא באבהן אקרי שבת.

[תרגום: שבת ש' בת ש' הרי פרשוה הסוד של שלשה אבות שנאחזים בבת יחידה והיא מתעטרת בהם והם בעולם הבא והכל אחד הוא וזהו ש' בת להיות הכל אחד. ואם תאמר שבת הגדול והוא למעלה למה נקרא שבת אלא ודאי כך הוא וסוד הדבר בכל מקום הנקדה שהיא עקר של כל העין נקראת בת כמו שנאמר שמרני כאישון בת עין משום שהיא (נקדה) העקר של כל העין והיא נקראת בת. העולם הבא הוא היכל לאותה נקודה עליונה וכשהיא עומדת ונוטלת בכנפיה את האבות להתעטר למעלה הכל נקרא שבת וכשהאבות מתעטרים למעלה בתוך הנקדה העליונה נקרא שבת וכשנקדה תחתונה מתעטרת באבות נקרא שבת.]

וכן הוא בתיקו"ז מ ע"א): ש' שבת הגדול בינה שבת הקטן מלכות ב' תרין דרועין גדולה גבורה ת' תפארת.

ועי' בראשית כד א.

⁹²³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 162.

⁹²⁴ עי' לעיל פרשת חיי שרה הערה 556.

⁹²⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 183.

⁹²⁶ עי' זהר חדש (נא ע"ב): ות"ח אברהם כד אתא לעלמא מה כתיב ביה ואגדלה שמך מאי היא דאוסף ביה ה"א והאי אתרא ביה אתגדל קב"ה ה"ד גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלהינו כד האי קרתא קדישא דאקרי ה' תתאה אהבה זוטא אתדבקת ביה ושרי בגווה שמיה יתגדל על כולא.

ות"ח כתיב צדיק ה' בכל דרכיו בגין דבהאי דרגא יהיב בים דרך וחסיד בכל מעשיו בההוא דרגא ימינא דמלכא אתעביד בעלמא ועל דא אברהם בהאי ימינא עביד ליה בריה חדשה ואתחדש מזלא דיליה לאולדא ואתגדל על כולא ועל דא וי"י ברך את אברהם בכ"ל בהאי בכ"ל ברתא דמלכא דאתיהיבת ליה.

תרגום: ובא ראה כשבא אברהם לעולם מה כתוב בו (בראשית יב) ואגדלה שמך מה היא שהוסיף בו ה"א והמקום הזה בו התגדל הקדוש ברוך הוא זהו נאמר (תהלים מח) גדול ה' ומהלל מאד בעיר אלהינו כאשר הקריה הזו הקדושה שנקראת ה' תחתונה אהבה קטנה מתדבקת בו ושורה בתוכה אז שמן יתגדל על הכל.

ובא ראה כתוב (שם קמה) צדיק ה' בכל דרכיו משום שבדרגה הזו נותן בים דרך וחסיד בכל מעשיו באותה הדרגה ימין המלך נעשית בעולם ועל כן אברהם בימין הזה עשה אותו בריה חדשה והתחדש מזלו להוליד והתגדל על הכל ועל זה (בראשית כד) וה' ברך את אברהם בכ"ל בכ"ל הזו בת המלך שנתנה לו.

⁹²⁷ עי' זהר (ח"א רנב ע"ב והוא תז"ח כו ע"ד): ואינון צלותא וכו' עד יפול מצדך אלף וכו' [כד] (כך) נהורא איהו (תהלים לג א) רננו צדיקים בה' ודא דרגא דצדיק חי עלמין ומתמן רנה וביה פורקנא הה"ד (ירמיה כג ה) צמח צדיק ודאי דאיהו עשיראה וצדיק נטיל משמאלא ועמודא דאמצעיתא מימינא הה"ד (דברים לג ב) מימינו אש דת למו.

תרגום: ואין צלותא וכו' עד יפול מצדך אלף וכו' כך הוא האור, "רננו צדיקים בה'", וזו דרגה של צדיק חי העולמים, ומשם רנה, ובו הגאולה. זהו שכתוב "צמח צדיק", ודאי שהוא עשירי, וצדיק נוסע משמאל, ועמוד האמצע ימין. זהו שכתוב "מימינו אש דת למו".

ועוד זה שמי לעולם רומז כי השם המיוחד סובל י"ב צירופין, שהם י"ב בתים⁹²⁸, שהם מ"ח אותיות, וזהו שתמצא במסכת סוכה (דף נג ע"ב) נשא אחיתופל ק"ו בעצמו, ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה בשמונה וארבעים אותיות ימחה על המים, לעשות שלום לכל העולם כלו על אחת כמה וכמה⁹²⁹, וזה מבואר.

(ג יח) וְשָׁמְעוּ לְקַלְקֵף וּבָאֵת אֶתְּהָ וְזָקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְאָמְרָתֶם אֵלֵינוּ ה' אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נִלְכָּה נָא דֶרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבָּר וְנִזְבְּחָה לְה' אֱלֹהֵינוּ: ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה – תוספת היו"ד לבאר כי האצילות אלהי העברים⁹³⁰, כי הם בני אברהם הנקרא בתורה אברהם העברי, בעבור שהיה מעבר הנהר, והוא שהתחיל תחלה ביחודו של הקב"ה. והוא שאמר נעוץ סופן בתחלתן כשלהבת קשורה בגחלת⁹³¹, וכן רמז שלמה ע"ה (קהלת יב א) וזכור את בוראיך מלא ביו"ד⁹³².

(ג יט) וְאֵנִי יַדְעֵתִי כִּי לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהִלָּךְ וְלֹא בְּיַד הַזִּקְנָה: ע"י ר' בחיי: ויתכן לפי הקבלה – כי מפני שהיו מכות מצרים עשר כחשבון י' ספירות, מפני זה הזכיר בכל נפלאותי, שהם רמז לכלל ספירות, כי האחרונה הנקראת "כל"⁹³³ נמשכת ונאצלת מן האל"ף שהיא פלא⁹³⁴, וכן היא נפלאות ורחוקה מלהשיג.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁹²⁸ ע"י ס"י פ"ד מט"ז ז"ל: ב' אבנים בונות ב' בתים שלש אבנים בונות ששה בתים וכו'. דהיינו ב' אותיות יוצרים ב' אפשריות של מילים בצירופיהם וג' אותיות יוצרים ששה מילים בצירופיהם. וע"י לקמן פרשת וארא הערה 972.

⁹²⁹ ז"ל הגמ' המצוי אצלנו: נשא אחיתופל קל וחומר בעצמו ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים לעשות שלום לכל העולם כולו על אחת כמה וכמה אמר ליה שרי כתב שם אחספא ושדי לתהומא ונחית תהומא. וע"י פירוש ר"י סגי נהור לספר יצירה: בשעה שכרה דוד שתין ובקש התהום להציף העולם, למדו אחיתופל שם בן מ"ב לדוד, וכתבו בחרש והשליכו לתהום כדי שלא יציף את העולם. וע"י אפיקי ים (סוכה שם): מי איכא דידע דשרי למכתב שם אחספא וכו' והוא שם ע"ב הנ"ל של צרור חרס הנ"ל שהי' מונח שם מו' ימי בראשית שהוא חסד עילאה המקיים העולם.

⁹³⁰ ע"י זהר (ח"א דף י ע"א): בכל אתר קב"ה בעא לאשתבחא בישראל ולא אתקרי אלא על ישראל בלחודו דכתיב (שמות ה ג) אלהי ישראל אלהי העברים וכתב (ישעיה מד ו) כה אמר יהו"ה מלך ישראל מלך ישראל ודאי.

תרגום: בכל מקום הקדוש ברוך הוא רצה להשתבח בישראל ולא נקרא רק על ישראל לבדם שכתוב "אלהי ישראל אלהי העברים" וכתוב "כה אמר ה' מלך ישראל" מלך ישראל בודאי.

⁹³¹ ע"י ס"י (פ"א מ"ז) עשר ספירות בלימה, נעוץ סופן בתחילתן ותחילתן בסופן, כשלהבת קשורה בגחלת, שאדון יחיד ואין לו שני, ולפני אחד מה אתה סופר.

⁹³² ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 41.

⁹³³ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 7, וע"י זהר (ח"א יז ע"א): לית זרעא דאזדרע בר ברזא דא ואתחבר כלל בעמודא דאמצעיתא ואפיק יסודא דעלמא ובגין כך אקרי כל דאחיד לכלל בנהירו דתיאובתא.

תרגום: אין זרע שנזרע מלבד בסוד הזה. והכל התחבר בעמוד האמצעי והוציא יסוד העולם ולכן נקרא 'כל' שאוחז את הכל באור ההשתוקקות.

⁹³⁴ ע"י זהר (ח"ג קצג ע"ב): ד"א כי עשית פלא כי עשית אל"ף ומהו אלף הא תנינן אל"ף ב"ת אלף בינה אבל דיוקנא דא' איהו תלת סטרין ראשית דרזא עלאה דאדם קדמאה בגין דבדיוקנא דא' אית תרין דרועין חד מכאן וחד מכאן וגופא באמצעיתא וכלא רזא חדא ואיהו רזא דיחודא א' ובג"כ אלף לחושבנא אחד והיינו כי עשית פלא.

ורב המנונא סבא אמר הכי כי עשית פלא פלא דא הוא חד דרגא מאינון פלאות חכמה ומאן איהו דא נתיב לא ידעו עיט ואיהו פלא עצות מרחוק קרא להאי בקדמיתא פלא והכא אמר פלא עצות מרחוק אלא התם אצטריך לממני שית סטרין לדרגין עלאין פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום והכא לא אתא לממני חושבנא אבל עצות מרחוק מאי נינהו תרי בדי ערבות דכל עיטא דנביאי מתמן אתיא אינון אקרונ עצות מרחוק אמונה אומן תרין דאינון חד נהר וגן דא נפיק מעדן ודא אשתקי מיניה הא הכא כל רזא סתימא דמהימנותא.

תרגום: דבר אחר "כי עשית פלא" כי עשית אל"ף, ומהו אל"ף, הרי שנינו אל"ף ב"ת, אלף בינה, אבל דמות של א' היא שלשה צדדים, ראשית הסוד העליון של אדם הראשון, משום שבדמות א' יש

והנה כל הנסים והנפלאות שנעשו מששת ימי בראשית הלא הם מכח האל"ף הנעלמת⁹³⁵, כי הנסים המפורסמים והנגלים הם נמצאים מן העולם הנעלם⁹³⁶. והנה נפלאותי חסר וא"ו לרוב העלמה ולחסרון השגתה, ולפי שנקראת אל"ף, והיא דבר נעלם, נקראו הנסים הנגלים נפלאות⁹³⁷, מפני שמן הדבר הנעלם ימצא הנגלה. ולפיכך נרמז בשתי המלות ראשית האצילות וסופו, ושעור הכתוב והכיתי את מצרים בחשבון שהוא כולל כל נפלאותי, וזה טעם כפל היד בכתוב בסוף הפרשה, הוא שאמר כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם, ויהיה סדר המכות דצ"ך עד"ש באח"ב כסדר הספירות ממטה למעלה, כי דם כנגד מדת המלכות וכן כלן וזה מבואר.

(ד א): ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקלי כי יאמרו לא נראה אליך ה': עי' רמב"ן: והנכון בעיני כי, ושמעו לקולך, לבא עמך אל המלך ולאמר לו אלהי העברים נקרא עלינו, כי מה יפסידו. והנה השם הודיעו כי לא יתן אותם מלך מצרים להלוך, ולכן אמר משה, והן לא יאמינו לי, אחרי ראותם שלא יתן אותם פרעה להלוך ולא ישמעו עוד לקולי כלל, כי יאמרו לא נראה אליך ה', שאלו היית שליח השם לא ימרה פרעה את דברו, או שיאמרו לא נראה אליך השם הגדול במדת רחמים⁹³⁸, לעשות לנו אותות ומופתים כאשר אמרת, כי אינך גדול מהאבות. ולכן לא שמע פרעה, שאלו פרעה היה מאמין בדבריך היינו יוצאים על כל פנים, ואין עונותינו מבדילים בינינו ובין הרחמים.

(ד ג) ויאמר השליכהו ארצה וישלכהו ארצה ויהי לנחש וינם משה מפניו: עי' ר' בחיי: יש לך להתבונן כי שנוי טבע שנהפך המטה לנחש היא בכח הפוך האותיות. והנה זה רמזו בכתוב ובהזרת האותיות להויתן חזר הנחש מטה⁹³⁹, וזהו שכתוב ויהי למטה

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

שתי זרועות, אחת מכאן ואחת מכאן והגוף באמצע, והכל סוד אחד, והוא סוד היחוד א', ולכן אלף לחשבון אחד, והיינו "כי עשית פלא".

ורב המנונא סבא אמר כך, "כי עשית פלא", פלא זוהי דרגה אחת מאותם פלאות חכמה, ומיהו זה "נתיב לא ידעו עיט" והוא פלא. "עצות מרחוק" קרא לזה בתחלה פלא, וכאן אמר פלא עצות מרחוק, אלא שם צריך למנות ששה צדדים לדרגות עליונות, "פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום", וכאן לא בא למנות חשבון, אבל "עצות מרחוק" מי הם, שני בדי ערבות, שכל עצה של הנביאים בא משם, הם נקראים עצות מרחוק. "אמונה" אומן שנים שהם אחד, נהר וגן, זה יוצא מעדן וזה משקה ממנו, הרי כאן כל הסוד הנסתר של האמונה. ועי' בהגר"א על תיקו"ז קנט ע"א: איהו פלא ר"ל דאלף הוא בכתר דהוא פלא במופלא ממך (חגיגה יג ע"א). ועי' שעה"כ ג ע"א: אלף שהם אותיות פלא, וה"ס השביל הדקיק הנק' פלא, דלא אתיידע לא לעילא ולא לתתא כנז' בפ' בראשית (דף כט ע"ב).

⁹³⁵ עי' בהגר"א על ס"י ג ע"ג וז"ל ועשר נקודות הראשון הוא נעלם והוא נתיב הראשון של ל"ב (איוב כח ז) נתיב לא ידעו עיט.

⁹³⁶ עי' זהר (ח"ג ערה ע"א): והאי הוא דאמר קרא תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו לאתר דביה סליקת שכינתא דאתמר ביה ובמכוסה ממך אל תחקור וחובין באתכסייא תמן צריך למידן בינו לבין קונו וחובין דאתגלייא דעבד לון אתמר מכסה פשעיו לא יצליח דשכינתא מסטרא דכתר איהי עלמא דאתכסיא ואוקמוה מארי מתני' דצריך ב"נ לחברא להו לההוא אתרא בההוא זמנא מטי זמנא דרחמי ואעבר דינא ובג"ד לחבריה אמר לזכאה ליה בעדותיה אבל לרשע אין מזכין לו. תרגום: וזהו שאמר הפסוק תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו למקום שבו עולה השכינה שנאמר בו ובמכוסה ממך אל תחקור וחסאים בכסוי שם צריך לדון בינו לבין קונו ועבירות בגלוי שעשה אותם נאמר מכסה פשעיו לא יצליח שהשכינה מצד הכתר היא עולם המכוסה ובארוה בעלי המשנה שצריך אדם לחבר אותה למקום ההוא בזמן ההוא מגיע זמן הרחמים ועובר הדין ומשום זה לחברו אמר לזכות אותו בעדותו אבל לרשע אין מזכין לו.

⁹³⁷ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 444.

⁹³⁸ עי' לעיל פרשת נח הערה 391.

⁹³⁹ עי' זהר (ח"ג רנה ע"א): יומין דאית בהון מלאכת חול אינון מסטרא דעץ הדעת טוב ורע דאתהפך ממטה לנחש ומנחש למטה לכל חד כפום עובדוי ודא מטטרון מטה נחש סמאל.

תרגום: ימים שיש בהם מלאכה של חול הם מצד של עץ הדעת טוב ורע שהתהפך ממטה לנחש ומנחש למטה לכל אחד כפי מעשיו וזה מטטרון מטה נחש סמאל. ועי' השמטות בראשית (רסג ע"א): מטה דא שכינתא תתאה ואם זכו ישראל מטה כלפי חסד לימינא

בכפו. וכבר ידעת כי עקר השם המיוחד ג' אותיות כי הה"א כפולה⁹⁴⁰ והבן זה.

(ד י) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' בִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנֹכִי גַם מִתְמוּל גַּם מִשְׁלֵשׁם גַּם מֵאִז דְּבָרְךָ אֶל עֲבָדְךָ כִּי כָבֵד פֶּה וְכָבֵד לְשׁוֹן אֲנֹכִי:
 וכתב רבינו חננאל, מה שהזכיר שני דברים כבד פה וכבד לשון, יורה כי משה רבינו לא היה צח הדבור באותיות זשרס"ץ⁹⁴¹ שהן אותיות השינים, והו שאמר כי כבד פה, גם לא באותיות הלשון שהם אותיות דמלג"ת, וע"ז אמר וכבד לשון.

(ד יא) וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו מִי שָׁם פֶּה לְאָדָם אוּ מִי יְשׁוּם אֵלִים אוּ חֲרָשׁ אוּ פֶקֶח אוּ עוֹר הָלֵא אֲנֹכִי ה':

ע"י ר' בחיי: וידעתי כי לפי זה יקשה לך למה הקדימה לאה אמנו ראובן לשמעון, כי מאחר שקראה את שמם זה על שם הראיה וזה על שם השמיעה, היה לה להקדים אל הבכור שם השמיעה. והענין הזה לא יתבאר כי אם בקבלה, כי הראיה מכח הה"א⁹⁴², והשמיעה מכח הו"ו, ומזה הוצרכה להקדים אל הבכור שם הראיה כדי להקדים אות הה"א לאות הו"ו בסדר א"ב ג"ד והבן זה.

הלא אנכי ה' – יתכן לומר כי הזכיר השם הזה על הבינה⁹⁴³, שכתוב בה (איוב לב ח) ונשמת שדי תבינם, שכנגדה הכח המדבר בנשמת האדם באבר הלשון. וסימנך (תהלים מה ב) אומר אני מעשי למלך לשוני עט סופר מהיר, והמשכיל יבין⁹⁴⁴. ויתבאר לו עלוי האדם ביצירתו הנפלאה וכבר הזכרתי מזה בפסוק (בראשית א כו) נעשה אדם בדרך הרביעי.

(ד כד) וַיְהִי בְדֶרֶךְ בְּמִלּוֹן וַיִּפְגַּעְשׁוּ ה' וַיִּבְקֶשׁ הַמִּיתוֹ:
 ע"י ר' בחיי: מלת ויהי חוזרת למשה, והגיד לך הכתוב כי כשהיה משה בדרך במלון

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ויפקון ברחמי. ואם לאו מטה כלפי חובא לסטרא דגבור"ה דתמן נחש. תרגום: מטה זו שכניה תחתונה ואם זכו ישראל מטה כלפי חסד לימין ויצאו ברחמים. ואם לאו מטה כלפי חובה לצד הגבורה ששם הנחש.

⁹⁴⁰ ע"י לעיל הערה 907.

⁹⁴¹ ע"י ס"י פ"ג מ"ב: זסשר"ץ בשינים.

⁹⁴² ע"י לעיל הערה 882.

⁹⁴³ ע"י זהר (ח"ב ער ע"ב): ד"א שלא יאמר העולם הואיל והם עשרה מאמרות לעשר מלאכים שמא לא יוכלו לדבר על פה אחד כתיב ביה אנכי וכלל כל העשרה ומאי עשרה מלכים שבע קולות ושלושה מאמרים ומאי אומרים דכתיב וי"י האמירך היום ומאי נינהו שלשה דכתיב ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קנינך קנה בינה כד"א ונשמת שדי תבינם נשמתו של שדי היא תבינם שלישיית מאי הו כדאמר ליה ההוא גברא סבא לההוא ינוקא במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהרשיתך התבונן אין לך עסק בנסתרות.

תרגום: דבר אחר שלא יאמרו העולם הואיל והם עשרה מאמרות לעשרה מלאכים שמא לא יוכלו לדבר על פה אחד כתוב בו "אנכי" וכלל כל העשרה ומה העשרה מלכים שבעה קולות ושלושה מאמרים ומה אומרים שכתוב וי"י האמירך היום ומהם השלושה שכתוב ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קנינך קנה בינה כמו שנאמר (איוב לב) ונשמת שדי תבינם נשמתו של שדי היא תבינם שלישיית מה היתה כמו שאמר לו אותו גבר זקן לאותו תינוק במפלא ממך אל תדרש ובמכסה ממך אל תחקר במה שהרשיתך התבונן אין לך עסק בנסתרות.

⁹⁴⁴ ע"י ז"ח נא ע"ד: אומר אני מעשי למלך לאתערא מלך עילאה ומאי אינון מעשי מאן דלא תלי ביה עובדא מאי עביד דהא מעשה לעילא תלי אלא מאי מעשי אלן אינון לשוני עט סופר מהיר בגין דשבחת בפלגו ליליא למלכא עילאה שיר ידידות כד"א "שיר השירים" דשבחא מטרוניתא למלכא אוף הכא מטרוניתא שבחת ליה.

תרגום: אמר אני מעשי למלך (תהלים מה) לעורר את המלך העליון. ומי הם מעשי מי שלא תלוי בו מעשה מה עושה שהרי המעשה תלוי למעלה. אלא מי הם מעשי אלו הם לשוני עט סופר מהיר משום שמשבחת בחצות הלילה למלך העליון שיר ידידות כמו שנאמר שיר השירים שמשבחת המלכה את המלך אף כאן הגבירה משבחת אותו.

ויפגשוהו ה' זהו מלאך, ונקרא בשם המיוחד והוא מן הנפרדים לא מן הנטיעות⁹⁴⁵, ואף על פי כן נקרא בשם המיוחד, כיון שגשתלח להשלים ולעשות רצון קונו יתברך. וכן אמרו במדרש ויהי בדרך במלון, חביבה מילה שלא נתלה למשה עליה אפילו שעה אחת, לפי שהיה בדרך ונתעצל למול אליעזר בנו, מיד ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו. במשה אתה מוצא שמלאך של רחמים היה, ואעפ"כ ויבקש המיתו. אמר ר' יוסי ח"ו לא נתעצל משה, אלא אמר אם אמול ואצא לדרך סכנה הוא לתינוק עד ג' ימים, אמול ואתעכב ג' ימים והקב"ה צוני לך שוב מצרימה. ומפני מה נענש מפני שנתעסק במלון תחלה, כלומר היה לו למולו תחלה ואח"כ יתקן מלוננו, משום דאין מעבירין על המצות. ובאור מלאך של רחמים, שלוחו של מדת רחמים היה.

(ה ג) ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו נלכה נא הדרך שלשת ימים פמדבר ונזבחה לה' אלהינו פן יפגענו בדרך או בחרב:

ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת – הוא סוד הקרבנות שהם כופר מן הפגיעה⁹⁴⁶, כי לפניו ילך דבר⁹⁴⁷ (חבקוק ג ה), או בחרב הקשה, ואמר זה כי הקב"ה צוה אותם שיאמרו ואמרתם אליו ה' אלהי העברים נקרא עלינו ונזבחה לה' אלהינו, והם אמרו כה אמר ה' אלהי ישראל שלח עמי. והנה פרעה היה חכם גדול ויודע את האלהים ומודה בו כאשר אמר הוא או מורישו⁹⁴⁸, ליוסף אחרי הודיע אלהים אותך (בראשית מא לט), איש אשר רוח אלהים בו (שם לח), אבל לא היה יודע את השם המיוחד, וענה לא ידעתי את ה' (פסוק ב). והם נזכרו וחזרו ואמרו לו כאשר צוה אלהי העברים נקרא עלינו (פסוק ג), כי הזכירו לו אלהי העברים בלבד, שהוא אל שדי⁹⁴⁹. ואמר נקרא עלינו, שהודיעוהו לשון המקרא כאשר נצטוו לו, ופירשו לו כי במקרא הזה אשר נקרא עליהם, יצטרכו לזבוח לפניו פן תהיה הפגיעה בדבר או בחרב. וכענין הזה בא בדבר בלעם שנאמר ויקר אלהים אל בלעם ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח⁹⁵⁰ (במדבר כג ד).

ע"י ר' בחיי: ונזבחה לה' אלהינו פן יפגענו בדבר או בחרב – באר הכתוב הזה סוד

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁹⁴⁵ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 220. ע"י פרשת שמות הערה 388.

⁹⁴⁶ ע"י שערי אורה עד ע"ב שמבאר עניין היות הקרבנות מתקנים את הדינים שבגבורה.

⁹⁴⁷ ע"י ספר הבהיר (אות קעח): ד"א ערבי נחל, שפעמים מערבים פעולותם זה עם זה, ומאי וערבי נחל, הוי אומר על שם המקום שהם קבועים בו ששמו נחל דכתיב (קהלת א' ז) כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא, ומאי ניהו ים זה, הוי אומר זה אתרוג ומנא לן דכל מדה ומדה מאלה השבעה אתקרי נחל דכתיב (במדבר כ"א יט) וממתנה נחליאל, אל תקרי נחליאל אלא נחלי אל, וכל הששה הולכים על דרך אחד אל הים, ומאי ניהו אותו דרך אחד מכריע בנתיים דכתיב (חבקוק ג' ה) לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו, וכולם הולכים לאותו צינור ומאתו צינור אל הים והיינו דכתיב וממתנה נחליאל, ממקום שניתן דהיינו המוח לנחליאל ומנחליאל במות ומאי במות כדמתרגם רמתה, מאי רמתה אותה סגולתא שאחרי הזרקא, ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה על פני הישימון, ומבמות הגי אשר בשדה מואב אשר הוא מזומן, ומאי הוא אותו אשר בשדה מואב, אל תקרי מואב אלא מאב, אותו האב שנאמר עליו (בראשית כ"ו ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמתי מצותי חקותי וגו', ומאי ניהו אותו השדה, אותו שהוא בראש הפסגה וגם נשקפה על פני הישימון ומתרגמינן שמיא, ועל אותו הצינור נאמר (שה"ש ד' טו) מעין גנים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון, ומאי ניהו לבנון, הרי אומר זה חכמה, ומאי ערבי נחל, הרי אומר אותו שנתן נחלה לישראל והיינו שני אופני המרכבה.

⁹⁴⁸ ע"י זהר (ח"ב כט ע"ב): כתיב (בראשית יב טו) ויראו אותה שרי פרעה ויהללו אותה אל פרעה ותקח האשה בית פרעה האי קרא לדרשא הוא דאתא תלת פרעה הכא חד תרגום: כתוב ויראו אותה שרי פרעה ויהללו אותה אל פרעה ותקח האשה בית פרעה פסוק זה לדרשה הוא בא שלשה פרעה כאן אחד

ועיי"ש באור יקר שהשם פרעה היא כמו קיסר למצרים.

⁹⁴⁹ ע"י לעיל הערה 890.

⁹⁵⁰ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 247, פרשת נח הערה 355, ופרשת לך לך הערה 406.

ע"י אריכות בויקרא א ט, איך שהקרבן בא לאחד כל המידות מהחכמה המכונה כאן מחשבה הטהורה, עד המלכות ולכן בה' הידיעה.

הקרבנות שהם כופר מן הפגיעה, וזהו שאמר פן יפגענו בדבר. (חבקוק ג ה) כי לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו, ואמר או בחרב כי ה' הוא השופט באש, כלומר במדת הדין, ובחרבו את כל בשר. וכבר ידעת כי השכינה היא מדת הדין⁹⁵¹, והוא האש הגדולה האוכלת הקרבנות⁹⁵², וזהו שאמר הכתוב (ויקרא טו) וירא אליכם כבוד ה', והזכיר מיד ותפול אש ה' ותאכל וגו', וזהו שכתוב (במדבר כח ב) את קרבני לחמי⁹⁵³, והוסיף פי' לאשי, והוא שהזכיר בתחלת הכתוב אלהי העברים נקרא עלינו, ואחר כך אמר נלכה נזבחה לה' אלהינו ולא אמר לאלהינו, כי הקרבן לאלהים והכונה לשם המיוחד⁹⁵⁴, ועל זה רמז דוד ע"ה באמרו (תהלים נ יד) זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך⁹⁵⁵, באר כי הקרבן לאלהים והכונה לאל עליון והבן זה.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁹⁵¹ עי' לעיל פרשת בראשית הערות 106 1991, ופרשת נח הערה 380.
⁹⁵² עי' יומא כא ע"ב שהשכינה השורפת את הקרבנות נקראת אש אוכלה אש. ועי' ספר הפליאה (עמוד רכ): וכשתצטרף הא' של אדנ"י עם הש' שהוא יהו"ה בחילוף מצפ"ץ יעשה אש היא האש הגדולה היורדת באדנ"י שהיא העטרת.
⁹⁵³ עי' לקמן פרשת ויקרא הערה 1617.
⁹⁵⁴ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.
⁹⁵⁵ עי' רמב"ן ויקרא א ט.

פרשת וארא

(ו ב-ג) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה': וְאָרָא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי וְשָׂמִי ה' לֹא נִודַעְתִּי לָהֶם:

עי' רמב"ן: ועל דרך האמת בא הכתוב כפשוטו ומשמעו יאמר אני ה' נראתי להם באספקלריא של אל שדי כטעם במראה אליו אתודע (במדבר יב ו) ואותי אני ה' לא נודעתי להם שלא נסתכלו באספקלריא המאירה⁹⁵⁶ שידעו אותי כטעם אשר ידעו ה' פנים אל פנים

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁹⁵⁶ עי' יבמות (מ"ט ע"ב) כל הנביאים ראו באספקלריא שאינה מאירה ומשה רבע"ה זכה לאספקלריא דמאירה.

עי' זהר וארא כג ע"א): רבי שמעון הוה יתיב יומא חד ורבי אלעזר בריה (עמיה) ורבי אבא עמיה אמר רבי אלעזר האי קרא דכתיב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב וגו' מהו וארא ואדבר מבעי ליה אמר ליה אלעזר ברי רזא עלאה איהו תא חזי אית גוונין דמתחזיין ואית גוונין דלא מתחזיין ואלין ואלין אינון רזא עלאה דמהימנותא ובני נשא לא ידעין ליה ולא מסתכלין ביה ואלין דמתחזיין לא זכה בהו בר נש עד דאתו אבהן וקיימו עלייהו ועל דא כתיב וארא דחמו אינון גוונין דאתגליין ומאן גוונין דאתגליין אינון דאל שדי דאינון גוונין בחיזו עלאה (נ"א חיזו דגוונין עלאין) ואלין אתחזיין וגוונין דלעילא סתימין דלא אתחזיין לא קאים איניש עלייהו בר ממשה ועל דא כתיב ושמתי יה"ה לא נודעתי להם לא אתגליתי לון בגוונין עלאין ואי תימא דאבהן לא הוה ידעי בהו אלא הוה ידעי מגו אינון דאתגליין:

כתיב (דניאל יב ג) והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד והמשכילים יזהירו מאן אינון משכילים אלא דא הוא ההוא חכם דיסתכל מגרמיה מלין דלא יכילין בני נשא למלא בפומא ואלין אקרון משכילים יזהירו כזהר הרקיע מאן (זהר) הוא הרקיע דא הוא רקיע דמשה דקיימא באמצעייתא והאי זהר דיליה איהו סתים ולא אתגלייא מגוון דיליה וקיימא על ההוא רקיעא דלא נהיר דאתחזיין ביה גוונין ואינון גוונין אף על גב דאתחזיין ביה לא זהרי כזהרא בגין דאינון גוונין סתימין תא חזי ארבע נהורין אינון תלת מנייהו סתימין וחד דאתגלייא נהורא דנהיר נהורא דזהרא (ואינון) ואיהו נהיר כזהירו דשמיא בדכיו נהורא דארגוונא דנטיל כל נהורין נהורא דלא נהיר אסתכל לגבי אלין ונטיל לון ואתחזיין אינון נהורין ביה כעששיתא לקבל שמשא ואלין תלת דקאמרן סתימין וקיימין על האי דאתגלייא ורזא דא עינא:

תא חזי בעינא אית תלת גוונין דאתגליין רשימין ביה וכלהו לא מזדהרי בגין דקיימי בנהורא דלא נהיר ואלין אינון כגוונא דאינון סתימין דקיימי עלייהו ואלין אינון דאתחזיין לאבהן למנדע אינון סתימין דמזדהרין מגו אלין דלא מזדהרי ואינון דמזדהרי ואינון סתימין אתגליין ליה למשה בההוא רקיעא דיליה ואלין קיימי על אינון גוונין דאתחזיין ביה בעינא ורזא דא סתים עינן ואסחר גלגלך ויתגליין אינון גוונין דנהרין דמזדהרי ולא אתייהיב רשו למיחמי אלא בעיינין סתימין בגין דאינון סתימין עלאין קיימי על אינון גוונין דאתחזיין דלא מזדהרי ועל דא קרינן משה זכה באספקלריא דנהרא דקיימא על ההוא דלא נהרא שאר בני עלמא בההוא אספקלריא דלא נהרא ואבהן הוה חמאן מגו אלין גוונין דאתגליין אינון סתימין דקיימי עלייהו דאינון דלא נהרין ועל דא כתיב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי באינון גוונין דאתחזיין ושמתי יה"ה לא נודעתי להם אלין גוונין עלאין סתימין דזהרין דזכה בהו משה לאסתכלא בהון ורזא דא דעינא סתים וגליא סתים חמי אספקלריא דנהרא אתגלייא חמי אספקלריא דלא נהרא ועל דא וארא באספקלריא דלא נהרא דאיהו באתגלייא ביה כתיב ראיה באספקלריא דנהרא דאיהו בסתימו כתיב ביה ידיעה דכתיב לא נודעתי אתו רבי אלעזר ורבי אבא ונשקו ידוי בכה רבי אבא ואמר ווי כד תסתלק מעלמא וישתאר עלמא יתום מינך מאן יכיל לאנהרא מלין דאורייתא:

תרגום: רבי שמעון היה יושב יום אחד ורבי אלעזר בנו (עמו) ורבי אבא עמו אמר רבי אלעזר פסוק זה שכתוב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב וגו' מהו וארא היה צריך לומר ואדבר אמר לו אלעזר בני זהו סוד עליון. בא וראה יש צבעים שנראים ויש צבעים שלא נראים ואלו ואלו הם סוד עליון של האמונה ובני אדם לא יודעים אותו ולא מתבוננים בו ואלה שנראים לא זכה בהם אדם עד שבאו האבות ועמדו עליהם ועל זה כתוב וארא שראו אותם צבעים שהתגלו. ומה הצבעים שהתגלו אותם של אל שדי שהם צבעים של מראה עליון (מראה של צבעים עליונים) ואלו נראים והגוונים שלמעלה נסתרים שלא נראים לא עמד איש עליהם פרט למשה ועל זה כתוב ושמתי ה' לא נודעתי להם לא התגליתי להם בגוונים עליונים ואם תאמר שהאבות לא ידעו אותם אלא הם ידעו אותם מתוך אלו שהתגלו.

כתוב והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד והמשכילים יזהירו מי הם המשכילים אלא זהו אותו חכם שמתבונן מעצמו בדברים שלא יכולים בני אדם לדבר בפה ולא לה קוראים משכילים יזהירו כזהר הרקיע מי (זהר) הוא הרקיע זהו הרקיע של משה שעומדת באמצע והזהר שלו הזה הוא נסתר ולא התגלה מהגוון שלו ועומד על אותו רקיע שלא מאיר שנראים בו הצבעים ואותם צבעים אף על פי שנראים בו לא זהרים כמו זהר משום שהם צבעים נסתרים. בא

(דברים לד י) כי האבות ידעו השם המיוחד אבל לא נודע להם בנבואה ולכן כשידבר אברהם עם השם יזכיר השם המיוחד עם אלף דלת או אלף דלת לבדו והנה הענין שהאבות היה גלוי השכינה להם והדבור עמהם במדת הדין רפה⁹⁵⁷ ונהג עמהם בה ועם משה יתנהג ויודע במדת הרחמים שהוא בשמו הגדול⁹⁵⁸ כמעט מוליך לימין משה זרוע תפארתו⁹⁵⁹

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

וראה ארבעה אורות הם שלשה מהם נסתרים ואחד שהתגלה אור שמאיר אור שזהר (והם) והוא מאיר כזהר השמים בטוהר אור של ארגמן שנטול כל האורות אור שלא מאיר מסתכל לאלה ונטול אותם ונראים אותם המאורות בו כעשית נגד השמש. ואלה השלשה שאמרנו נסתרים ועומדים על זה שהתגלה וסוד זה העין.

בא וראה בעין יש שלשה צבעים שהתגלו רשומים בו וכולם לא זהרים משום שעומדים באור שלא מאיר ואלה הם כדוגמא אותם הנסתרים שעומדים עליהם ואלה הם שנראו לאבות לדעת אותם נסתרים שזהרים מתוך אלה שלא זהרים ואותם שזהרים והם נסתרים התגלו למשה באותו רקיע שלו ואלה עומדים על אותם צבעים שנראים בו בעין. וסוד זה סותם עיניך ומסובב גלגלך ויתגלו אותם צבעים שמאירים שזהרים ולא נתנה רשות לראות אלא בעיניים סתומות משום שאותם נסתרים עליונים עומדים על אותם צבעים שנראים שלא זהרים. ועל זה קראנו משה זכה באספקלריה המאירה שעומדת על אותה שלא מאירה שאר בני העולם באותה אספקלריה שלא מאירה והאבות היו רואים מתוך הצבעים הללו שהתגלו אותם נסתרים שעומדים עליהם שאלה שלא מאירים ולכן כתוב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי באותם צבעים שנראים. ושמי ה' לא נודעתי להם אלו צבעים עליונים נסתרים שזהרים שזכה בהם משה להסתכל בהם וסוד זה שהעין סתום/נסתר וגלוי סתום/נסתר רואה אספקלריה המאירה נגלה רואה אספקלריה שלא מאירה ועל זה וארא באספקלריה שלא מאירה שהיא בהתגלות בה כתוב ראה ואולם באספקלריה שמאירה שהיא בסתר כתוב בה ידיעה שכתוב לא נודעתי באו רבי אלעזר ורבי אבא ונשקו ידיו בכה רבי אבא ואמר אוי כשתסתלק מן העולם וישאר העולם יתום ממך מי יכול להאיר דברי תורה.

עי' יהל אור ח"א י"ב ע"ד וז"ל ונה"י הן גוונים דמתחזיין לכן ב' גוונים הראשונים נראין בפתיחו דעיינין וחג"ת הן גוונים דלא מתחזיין לכן הן בסתימו דעיינין אבל חב"ד אין שם גוונים כלל עכ"ל. ועי' בבהגר"א על תז"ח יח ע"א ז"ל דלא אנהיר סיהרא אספקלריא כו' - כי אין השגה לשום בריה רק בשכינה כידוע רק שמרע"ה אנהיר לה בדרגיה ועביד לה אספקלריא דנהרא עכ"ל. דהיינו שכל הבריאה כולה אינה יכולה להשיג מאומה אלא ממידת המלכות בלבד. אמנם אם ישנם חילוקי מדרגות בין הברואים הדבר תלוי באם המלכות מאירה אם לאו כלומר אם המלכות עומדת בזיווג עם ז"א אם לאו. ועי' בתז"ח לד ע"ג תנא דמסייע ליסוד זה: כרובי עינא דפתחין וסגרין דבהון נהיר עמודא דאמצעייתא בבת עינא ואתקריאת מסטרה אספקלריא דנהרא וכד סתים עינא אתקריאת אספקלריא דלא נהרא ע"כ. למימרא שההבדל בין "נהרא" לבין "לא נהרא" הוא אם הנוק' בזיווג עם ז"א אם לאו. ועי' תיקו"ז פט ע"ב): מסטרא דיהו"ה אתקריאת אספקלריא דנהרא וכד איהי אדנ"י בלא בעלה אתקריאת אספקלריא דלא נהרא [תרגום: מצידו של הו"ה נקרא מראה המאירה וכאשר היא אדנ"י בלא בעלה נקראת מראה שאינה מאירה].

ע' בגר"א בתיקו"ז פ"ט ע"ד וז"ל דרגא דת"ת וצדיק אספקלריא דנהרא ואספקלריא דלא נהרא. ע' בהגר"א בסד"צ ל"ו ע"ד וז"ל ומשה לא ידע כי קרן עור פניו היינו דכתיב כו' ר"ל שאחר שחטא חזר לגוף דעשייה כתנות עור משכא דחוויה ומשה זכה לאספקלריא דנהרא שגופו נזדכך כידוע וקרן עור שלו ונעשה כלו אצילות שעור שלו נעשה מלכות דאצילות עכ"ל.

אמנם ע' גר"א משלי כב יב וז"ל נביאים היו במדרגת העינים שהם שנים רואה וחווה והם נביאים ראשונים ואחרונים וכו' אחרונים ראו באספקלריא שאינה מראה לכן כתיב בנבואתם חזון שהוא מתרגום של מראה ופחות ממנו עכ"ל. היינו שיש דרגות בין אספקלריא שמה שהיה מאירה אצל משה רבינו היה סתום אצל נביאים הראשונים.

⁹⁵⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 106 ופרשת נח הערה 380 ועי' שער רפ"ח פרק ה.

⁹⁵⁸ עי' לעיל פרשת נח הערה 391.

⁹⁵⁹ עי' זהר (ח"ב דף קיט ע"ב): בה (ישעיה סג יב) מוליך לימין משה זרוע תפארתו בוקע מים וגו' בגין דתפארת דרגא דמשה גופא וחסד דרועא דיליה ומשה אתקשר בע"ב דאיהו חסד דרגא דאברהם דהכי סליק בחושבן ח"י ור"ו מן ויסע ויבא ויט תלת ענפי אבהן ש' דאתקשר בש' של משה דאתמר בהון (יחזקאל א י) ופני אריה אל הימין לארבעתם ופני שור מהשמאל וגו' ופני נשר לארבעתן מ"ה מן משה ודמות פניהם פני אדם

תרגום: ובה מוליך לימין משה זרוע תפארתו בוקע מים וגו' משום שתפארת היא דרגת משה הגוף וחסד זרועו ומשה נקשר בע"ב שהוא חסד דרגתו של אברהם שכך עולה בחושבן ח"י ור"ו מן ויסע ויבא ויט שלשת ענפי האבות ש שנקשרה בש' של משה שנאמר בהם ופני אריה אל הימין לארבעתם ופני שור מהשמאל וגו' ופני נשר לארבעתן מ"ה מן משה ודמות פניהם פני אדם.

עי' תיקו"ז (עד ע"ב): מימינא אתייהב אורייתא בגין דא (ישעיה סג יב) מוליך לימין משה זרוע תפארתו ובוקע מים דאורייתא מתמן מה' דאברהם למהוי ליה בה שם עולם ובה אשתלים ה' דמשה

(ישעיה סג יב) וכתוב (שם יד) כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת ולכן לא יזכיר משה מעתה שם אל שדי כי התורה בשמו הגדול נתנה שנאמר (להלן כ ב) אנכי ה' אלהיך והוא שנאמר (דברים ד לו) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה⁹⁶⁰ וכבר רמזתי פירוש השמים⁹⁶¹ והקב"ה יגלה עינינו ויראינו נפלאות מתורתו, ומעם וגם הקימותי את בריתי אתם וגם אני שמעתי כלומר נראיתי להם באל שדי וגם הקימותי להם הברית ההוא לפני וגם בשמי הגדול שמעתי עתה אני נאקת בני ישראל ואזכור את בריתי אשר הקימותי להם עמדי והמשכיל יבין.

(ו ח) וְהִבְאֵתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יְדֵי לְתַת אֶתָּה לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֶתָּה לְכֶם מוֹרֶשֶׁה אֲנִי ה' :

ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת נשאתי את ידי, שהרימותי זרוע עזי אלי, שאתן להם הארץ⁹⁶², וכן כי אשא אל שמים ידי⁹⁶³ (דברים לב מ), שאשא היד הגדולה⁹⁶⁴ אל השמים להיות בה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

דאיהו במשכונא לגביה דאברהם במשה דאייתי אורייתא עד דיפרוק לבנוי ורזא דמלה (מיכה ז טו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות.

תרגום: מימין נתנה תורה, בגלל זה "מוליך לימין משה זרוע תפארתו", ובוקע המים של התורה משם, מה' של אברהם, להיות לו בה שם עולם, ובה השתלמה ה' של משה, שהיא במשכון לגבי אברהם במשה, שהביא את התורה, עד שיפדה את בניו. וסוד הדבר "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות".

⁹⁶⁰ ע"י זהר (ח"ב פה ע"א): רבי יוסי אמר אנכי דא שכינתא כמה דכתיב (בראשית מו ד) אנכי ארד עמך מצרימה יהו"ה אלהיך (נ"א כלא סליק לעילא למהוי כלא חד) (דא כנסת ישראל דכתיב ואל תטוש תורת אמך) רבי יצחק אמר אנכי דא שכינתא ופסקא טעמא כמה דאת אמר (שם כז יט) אנכי עשו בכורך יהו"ה אלהיך דא קודשא בריך הוא כמה דכתיב (דברים ד לו) מן השמים השמיעך את קולו וכתוב אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם מן השמים (מן השמים ממש דא קודשא בריך הוא).

תרגום: רבי יוסי אמר אנכי זו השכינה כמו שכתוב אנכי ארד עמך מצרימה ה' אלהיך (הכל עולה למעלה להיות הכל אחד) (זו כנסת ישראל שכתוב ואל תטוש תורת אמך) רבי יצחק אמר אנכי זו השכינה ומפסיק הטעם כמו שנאמר אנכי עשו בכורך ה' אלהיך זה הקדוש ברוך הוא כמו שכתוב מן השמים השמיעך את קולו וכתוב אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם מן השמים (מן השמים ממש זה הקדוש ברוך הוא).

⁹⁶¹ בראשית א ח.

⁹⁶² ע"י ז"ח נא ע"א): פתח ואמר קומה ה' אל נשא ירך לאגברא ימינא על כלא כד"א נשאתי את ידי ודא ימינא עילאה דאקרי אל דארימת דגלא לעילא וע"ד ובאת אל הכהן ודא סטרא דימינא דאתער בעלמא והוא יקבל מינך ההוא מנחה ויקבל לה בימינא.

תרגום: פתח ואמר (תהלים י) קומה ה' אל נשא ירך להגביר את הימין על הכל כמו שנאמר (שמות ו) נשאתי את ידי וזו הימין העליונה שנקראת אל שהרימה דגלה למעלה ועל זה (דברים כו) ובאת אל הכהן וזהו צד הימין שהתעורר בעולם והוא יקבל ממך אותה המנחה ויקבל אותה בימין.

⁹⁶³ ע"י תיקון"ז עו ע"א): והאי כ"ח איהו רזא דיהו"ה אלהינו יהו"ה כוז"ו במוכס"ז כוז"ו ועליה אתמר כל העונה אמן יהא שמיה רבא מברך בכל כחו דאיהו כח דאתלבש בתרין דרועין דאינון חסד וגבורה וצריך לסלקא ליה לגבי י' דאיהו רום שמים ולנחתא ליה לגבי ו' דאיהו שמים דעליה אתמר ואתה תשמע השמים (מלכים א' ח לב) כד נחתא ליה לגבי עמודא דאמצעיתא למפרק בה לישראל בנוי וכד סליק לה לגבי רום השמים דאיהו י' למיטל נוקמא מעמלק.

תרגום: והכ"ח הזה הוא הסוד של יהו"ה אלהינו יהו"ה, כוז"ו במוכס"ז כוז"ו, ועליו נאמר "כל העונה אמן יהא שמיה רבא מברך בכל כחו", שהוא כח שהתלבש בשתי זרועות, שהן חסד וגבורה. וצריך להעלותו ל', שהוא רום השמים, ולהורידו לו', שהוא שמים, שעליו נאמר "ואתה תשמע השמים". כשמורידו אל העמוד האמצעי, לגאול בו את ישראל בניו, כשמעלה אותה לרום השמים, שהיא י' לקחת נקמה מעמלק.

בהגרא": לנחתא לה לגבי שמים - ר"ל, דכתיב (דברים לב מ-מא) כי אשא אל שמים ידי ואמרתי כו', ור"ל מתחילה אשא אל רום שמים, ואח"כ אשיב אל שמים ידי, ואז בנשיאת יד, אשיב נקם לצרי כו':

⁹⁶⁴ ע"י תיקון"ז י ע"ב): "ד שכינתא תתאה איהו היד הגדולה מימינא דחסד דתמן חכמה יד החזקה מסטרא דגבורה דתמן בינה יד רמה מסטרא דעמודא דאמצעיתא מעוטר בכתר על רישיה תפלי דמארי עלמא.

תרגום: "ד שכינה התחתונה היא היד הגדולה מימין של חסד ששם חכמה, יד החזקה מצד של גבורה ששם בינה, יד רמה מצד של עמוד האמצעי מעוטר בכתר על ראשו, תפילין של רבוננו של

לעולם החיים.

(ז יז) כֹּה אָמַר ה' בְּזֹאת תִּדְעֶה כִּי אֲנִי הוּא הַיְהוָה אֲנֹכִי מִכָּה בַּמָּטָה אֲשֶׁר בְּיָדֵי עַל הַמַּיִם אֲשֶׁר בְּיָאֵר וְנִהְפְּכוּ לְדָם:

ע"י ר' בחיי: ע"ד הקבלה בזאת תדע כי אני ה' – יבאר כי השם המיוחד⁹⁶⁵ הנעלם⁹⁶⁶, נודע על ידי המדה הנקראת "זאת"⁹⁶⁷, והיא היד הגדולה⁹⁶⁸ אשר עשה ה' במצרים ובה ידעו את השם בסוף. והזכיר בפרעה לאכזריות לבו (שמות ז כג) ולא שת לבו גם לזאת.

(ח יח) וְהִפְלִיטִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת אֶרֶץ גִּשְׁן אֲשֶׁר עִמִּי עַמְדָּה עָלֶיךָ לְבִלְתִּי הָיִית שָׁם עָרֵב לְמַעַן תִּדְעֶה כִּי אֲנִי ה' בְּקִרְבֵּי הָאָרֶץ:

ע"י רמב"ן: אני ה' בקרב הארץ – לומר כי הוא שליט ומשגיח בקרב הארץ לא כמי שיחשוב עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך (איוב כב יד) ויתכן שיהיה כמו כי שמי בקרב⁹⁶⁹ (להלן כג כא) והוא סוד נשגב ונעלם.

(ט ג) הַיְהוָה יָד ה' הוֹיָה בְּמִקְנֵה אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמָלִים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דָּבָר כְּבֹד מְאֹד:

ע"י ר' בחיי: הזכיר במכה זו חמישית יד ה' הויה שהוא ה"א אחרונה⁹⁷⁰ שבשם והזכיר לשון הויה והוא השם האחרון מצרופ השם המיוחד הסובל י"ב בתים⁹⁷¹ כנרמז בכתוב זה שמי לעולם⁹⁷² והזכיר ג"כ ה' מינין מן המקנה והבן זה.

(ט ה) וַיִּשֶׁם ה' מוֹעֵד לְאֹמֶר מִחֵר יַעֲשֶׂה ה' הַדָּבָר הַזֶּה בְּאֶרֶץ: ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה וישם ה' יעשה ה' הכונה הוא ובית דינו⁹⁷³ וכבר הזכיר למעלה בית דינו במה שהזכיר הנה יד ה' הויה והוא השם המיוחד המיעד ומצינו כיוצא בו (שמות מז כח) ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם וגו' ראו כי ה' נתן לכם השבת והיה ראוי לומר אנכי נותן וכן רבים.

(ט יד) כִּי בַּפֶּעַם הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלַח אֶת כָּל מַגְפָּתֵי אֵל לְכָף וּבַעֲבֹדָיָהּ וּבַעֲמֻדָּהּ בַּעֲבוּר תִּדְעֶה כִּי אֲנִי כְּמֹנֵי בְּכָל הָאָרֶץ:

ע"י ר' בחיי: ועל דרך הקבלה את כל מגפותי כמו ולא יעיר כל חמתו⁹⁷⁴ שבאורו כל שהיא חמתו וכן בכאן כל מגפותי חסר וא"ו מגפתי כל שהיא מגפתי ואמר אל לבך כנגד לבך

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

עולם.

⁹⁶⁵ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 204.

⁹⁶⁶ ע"י ויקרא יט כז ודברים כח טו שזה שם יה"ו, וע"י שמות ג יג שזה עיקר שם הו"ה שהה' אחרונה

כפולה, וע"י פרשת בראשית הערה 66.

⁹⁶⁷ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 247.

⁹⁶⁸ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 201.

⁹⁶⁹ ע"י לעיל פרשת חיי שרה הערה 562.

⁹⁷⁰ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 201.

⁹⁷¹ ע"י ס"י פ"ד מט"ז ז"ל: ב' אבנים בונות ב' בתים שלש אבנים בונות ששה בתים וכו'. דהיינו ב' אותיות יוצרים ב' אפשריות של מילים בצירופיהם וג' אותיות יוצרים ששה מילים בצירופיהם.

⁹⁷² ע"י ספר הפליאה (עמוד פב): א"ל הו"י ד' אותיות הם ומתגלגלים י"ב הויות ומ"ח אותיות אהיה

ד' אותיות הם וכשם שהו"י שני הה"ן כן יש לו לאה"ה שני הה"ן א"כ כמה תיבות יתגלגל וכמה

אותיות יתרבע א"ל זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור ר"ל זה עולה י"ב ואה"ה מתגלגל י"ב ונכנס

הו' בין זה וזה לומר לך שהו' שהוא עם כללו אה"ה מתגלגל ז"ה כהויות. אדני מתגלגל כ"ד צרופים

והם מקום ל"ב צירופי הו"ה ול"ב צרופי אה"ה.

⁹⁷³ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 148.

⁹⁷⁴ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 7.

כלומר חוזק לבך הקשה והודיע אותנו כי יכניע את לבו החזק במדת כל שהיא מגפתו והוצרך משה רבינו ע"ה במכה זו להתפלל בנשיאת כפים מה שאין כן בכל השאר ממעם שהיו בני אדם מתים בה לפחד הקולות ולמכת הברד שהיתה בהסכמת הוא ובית דינו⁹⁷⁵ כענין שכתוב (שמות ט כג) וה' נתן קולות וברד ולכך הוצרך בבטולם לישא את כפיו כדי שיתקדשו כל העשר⁹⁷⁶ ושיכוין בהם לרום השמים⁹⁷⁷ שהודה בו פרעה עתה שכונתו נשיאת כפים אליו⁹⁷⁸ לבעבור ימשיך מלמעלה וישפיע למטה להפסיק הפורענות ולרחם על הארץ וזהו שאמר משה אפרוש כפי אל ה' כלומר אפרוש כפי כנגד העשר ויתקדשו ואכוין בהם אל ה' ומיד הקולות יחדלון.

(ט ז) וְאוֹלָם בְּעֵבֹר זֹאת הָעֲמֻדָּתִיךָ בְּעֵבֹר הָרְאִיתִךָ אֶת כְּהִי וְלִמְעַן סֵפֶר שָׁמַי כָּכֵל הָאָרֶץ:
 עי' ר' בחיי: ולא הזכיר גבורתו כי לא הראה במצרים גדולות גבורותיו אבל לעתיד יהיו גבורותיו גדולות והזכיר יחזקאל בצורת הבית הראותכה בתוספת ה"א הוא שאמר (יחזקאל מ ד) למען הראותכה הובאתה הנה וגו' והטעם לפי שבמצרים הראה מקצת כחו וגבורותיו ולעתיד לבא יראה יותר ויותר או תרמוזו הה"א לחזרת השכינה⁹⁷⁹.

Section break

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

⁹⁷⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 148.
⁹⁷⁶ עי' (פ"ו מ"ז) וכתר ברית לו [לאברהם אבינו] ולזרעו עד עולם שנאמר והאמין בה' ויחשבה לו צדקה וכתר לו ברית בין עשר אצבעות ידיו והוא ברית הלשון. עי' זהר (ח"א סה ע"א וח"ב רסח ע"ב, וצ"ע).

⁹⁷⁷ עי' לעיל פרשת ויחי הערה 805.
 ועי' תיקו"ז (לח ע"ב): תגין תליין במחשבה דלכא ומוחא נקודין בדבורא דפומא אתון בעובדא דאברין ולאלין (נ"א ומאלין) נקודין וטעמי ואתון עביד ההוא סתים וגניז כורסיא טמירא עלאה ועליה אתמר (איכה ה יט) אתה ה' לעולם תשב וכו' מאי אתה ההוא דאתמר ביה (ישעיה כה א) ה' אלקי אתה ארוממך בההוא דאתמר ביה (חבקוק ג י) רום ידיהו נשא ובגין דא אתמר למי נושאין כפים לרום השמים הה"ד רום ידיהו נשא ומאי ניהו יר"ד ה"א וא"ו ה"א דאיהו חכמה כ"ח מ"ה ועליה אתמר (תהלים קיא ו) כ"ח מ"עשיו ה"גיד לעמו והאי איהו כ"ח פרקין דידין דמלכא עלאה דאינון כוז"ו במוכס"ז כוז"ו כנויין דיחודא עלאה דאיהו יהו"ה אלהינו יהו"ה ובגין דאסתלק האי חילא מישראל אתמר בהון (איכה ו א) וילכו בלא כח לפני רודף.

תרגום: תגים תלויים במחשבת הלב והמח, הנקודות בדבור הפה, האותיות במעשה האיברים. ולאלין (ומאלו) הנקודות וטעמים ואותיות עושה אותו סתום וגנוז כסא טמיר עליון, ועליו נאמר "אתה יהו"ה לעולם תשב וכו", מה זה "אתה", אותו שנאמר בו "יהו"ה אלהי אתה ארוממך", באותו שנאמר בו "רום ידיהו נשא", ובשבילו נאמר (בהיר קלט) למי נושאין כפים לרום השמים, זהו שכתוב "רום ידיהו נשא", ומיהו יר"ד ה"א וא"ו ה"א, שהוא חכמה כ"ח מ"ה, ועליו נאמר "כ"ח מ"עשיו ה"גיד לעמו", וזהו כ"ח הפרקים של ידי המלך העליון, שהן כוז"ו במוכס"ז כוז"ו. הכנויים של היחוד העליון, שהוא יהו"ה אלהינו יהו"ה. ומשום שהסתלק הכח הזה מישראל, נאמר בהם "וילכו בלא כח לפני רודף".

⁹⁷⁸

⁹⁷⁹ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 432.

פרשת בא

(י ז) וַיֹּאמְרוּ עִבְדֵי פְרַעֲהַ אֲלֵיוּ עַד מָתִי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שְׁלַח אֶת הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲבְדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם הַיּוֹם תִּדְרַע כִּי אָבְדָה מִצְרַיִם:
 ע"י ר' בחיי: ע"ד הפשט בעבור משה אמרו כן וכן כתוב (שמות לב כג) כי זה משה האיש, שהרי על ידו היו באות המכות אשר בהם הם יוקשים. ויתכן גם כן לפרש עד מתי יהיה זה כי ירמוז למה שכתוב (שמות טו ב) זה אלי ואנוהו⁹⁸⁰, (שם יג ח) שבעבור זה עשה ה' לי, וגלה לנו הכתוב בלשון הזה על מחשבתם הרעה כי כפרו בעקר:

(יא ז) וְלִכְלֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחַרְץ בְּלִבָּב לְשַׁנּוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד בְּהִמָּה לְמַעַן תִּדְעוּן אֲשֶׁר יִפְלָה ה' בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל:
 ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה מה שהביא חריצת הכלב אצל מכת בכורות כידוע כי הכלב היה נשמית לא ישבע לעולם⁹⁸¹ וכן אמר הנביא (ישעיה נו) לא ידעו שבעה. והכח המשחית
 טז מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁹⁸⁰ ע"י פרשת ויצא הערה 618.

⁹⁸¹ ע"י זהר (ח"ג פ ע"א): ר' יהודה אומר מאן דלא חס על נפשיה היך ישלוף נפשא דכשרא לבריה אמר ר' אלעזר תוהנא על דרא והא אתמר מלה וכו' וע"ד כתיב אל תהיו כסוס כפרד אין הבין זכאין אינון צדיקיא דמשתדלי באורייתא וידעין ארחוי דקב"ה ומקדשי גרמייהו בקדושה דמלכא ואשתכחו קדישין בכלא ובגין כך משלפי רוחא דקדושה מלעילא ובנייהו כלהו זכאי קשוט ואקרון בני מלכא בנין קדישין ווי להון לרשיעייתא דכלהו חציפין ועובדייהו חציפין בגיני כך ירתין בנייהו נפשא חציפא מסטרא דמסאבא כמה דכתיב ונטמתם במ אתהן לאסתאבא מסאבין ליה אל תהיו כסוס כפרד דאינון מארי זנותא (ס"א דמסאבותא) על כלא אין הבין דלא ישתדלו בני נשא בארחא דא דאי הכי כתיב הכא אין הבין וכתוב התם והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה והמה רועים לא ידעו הבין כלומר יהון מזדמנין אינון דאקרון עזי נפש מאי טעמא משום דלא ידעו הבין.

והמה רועים מאי רועים אלין אינון מדברי ומנהגי לבר נש בגיהנם לא ידעו שבעה כד"א לעלוקה שתי בנות הב הב בגין כך דאינון הב הב לא ידעו שבעה כלם לדרכם פנו איש לבצעו מקצהו דהא תיירי דגיהנם אינון וכל דא מאן גרים להו בגין דלא אתקדשו בהווא זווגא כמה דאצטריך וע"ד כתיב קדושים תהיו כי קדוש אני יי' אמר קב"ה מכל שאר עמין לא רעיתי לאדבקה בי אלא ישראל דכתיב ואתם הדבקים ביי' אתון ולא שאר עמין (וע"ד כתיב הכא קדושים) בג"כ (קדושים תהיו דייקא).
 תרגום: רבי יהודה אומר, מי שלא חס על נפשו איך ישלף נפש כשרה לבנו. אמר רבי אלעזר תמהני על הדור, והרי הדבר נאמר וכו', ועל זה כתוב אל תהיו כסוס כפרד אין הבין, אשריהם הצדיקים שעוסקים בתורה ויודעים את דרכי הקדוש ברוך הוא ומקדשים את עצמם בקדושת המלך, ונמצאים קדושים בכל. ולכן שולפים רוח של קדושה מלמעלה, וכל בנייהם הם צדיקי אמת, ונקראים בני המלך, בני קדושים. אוי להם לרשעים שכולם חצופים ומעשייהם חצופים, ולכן יורשים בנייהם נפש חצופה מצד הטומאה, כמו שכתוב ונטמתם במ. הבא להטמא מטמאים אותו, אל תהיו כסוס כפרד שהם בעלי זנות (של טומאה) על הכל. אין הבין, שלא יעסקו אנשים בדרך הזו, שאם כך, כתוב כאן "אין הבין" וכתוב שם "והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה והמה רועים לא ידעו הבין" כלומר יהיו מזדמנים אותם שנקראים עזי נפש, למה משום שלא ידעו הבין.

והמה רועים, מה זה רועים אלו אותם מוליכים/המובילים והמנהיגים את האדם לגיהנם. לא ידעו שבעה, כמו שנאמר "לעלוקה שתי בנות הב הב" לכן שהם הב הב, לא ידעו שבעה, כולם לדרכם פנו, איש לבצעו מקצהו, שהרי הם תיירי הגיהנם. וכל זה, מי גרם להם, משום שלא התקדשו באותו זוג כמו שצריך. ועל זה כתוב, קדושים תהיו כי קדוש אני ה', אמר הקדוש ברוך הוא מכל שאר העמים לא בחרתי/רציתי להדביק בי אלא רק ישראל, שכתוב ואתם הדבקים בה', אתם ולא שאר העמים, (ועל כן כתוב כאן קדוש) לכן (קדשים תהיו דווקא).

ועי"ש דף רנט ע"ב: ת"ח דא"ר אלעזר כל אתתא בדינא אתקריא עד דאטעמא טעמא דרחמי דתניא מסטרא דב"נ אתי חוורא ומסטרא דאתתא אתי סומקא טעמא (ס"א אתתא) דאתתא מחוורא וחוורא עדיף ות"ח אמאי אסירן נשי שאר עמין ידיעי משכבי דכורא משום דתנינן אית ימינא ואית שמאלא ישראל ושאר עמין וג"ע וגיהנם עלמא דא ועלמא דאתי ישראל לקבלי דרחמי ושאר עמין לקבלי דינא ותנן אתתא דאטעמא טעמא דרחמי נצחא אתתא דטעמא טעמא דדינא דינא בדינא אתדבקת ועלייהו אתקרי והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה ועל דא תנינן הנבעלת לעכו"ם קשורה בו ככלב מה כלבא תקיפא ברוחיה חציפא אוף הכא דינא בדינא חציפא בכלא הנבעלת לישראל תנינן כתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום מ"ט משום דנשמתא דישראל אתייתא מרוחא דאלהים חיים דכתיב כי רוח מלפני יעטוף משמע דכתיב מלפני ובג"כ אתתא דהיא בתולתא ולא אתדבקת בדינא קשיא דשאר עמין ואתדבקת בישראל רחמי נצחא ואתכשרת תרגום: בא וראה שאמר רבי אלעזר, כל אשה נקראת בדין עד שטועמת טעם הרחמים, שלמדנו

לא ישבע לעולם, לאמר הב הב⁹⁸², ובעבור כי הנבלה והטרפה לקו מצד כח המשהית, לכך צותה התורה להשליך הטרפה והנבלה לכלבים, שנאמר (שמות כב) לכלב תשליכון אותו⁹⁸³, לפי שהכלבים מאותו צד הם⁹⁸⁴. וזהו שאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו,

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

מצד האיש בא הלבן ומצד האשה בא האדום. טעם {לשון פועל ולא עצם} (אשה) של אשה מלבן, ולבן עדיף. ובא וראה למה נשות שאר עמים שידעו משכב זכר אסורות, משום ששנינו, יש ימין ויש שמאל, ישראל ושאר העמים, וגן עדן וגיהנם, עולם הזה ועולם הבא, ישראל כנגד הרחמים ושאר העמים כנגד הדין. ושנינו אשה שטעמה טעם הרחמים, הרחמים מנצחים, אשה שטעמה טעם הדין, דין בדין נדבק, ועליהם קראו "והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה". ועל זה למדנו, הנבעלת לעובדי כוכבים ומזלות קשורה בו ככלב, מה הכלב תקיף ברוחו חצוף, גם כאן דין בדין חצופה בכל. הנבעלת לישראל שנינו, כתוב "ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום", למה משום שנשמת ישראל באה מרוח אלהים חיים, שכתוב "כי רוח מלפני יעטוף", משמע שכתוב "מלפני", ומשום זה, אשה שהיא בתולה ולא נדבקה בדין הקשה של שאר העמים, ונדבקה בישראל, הרחמים מנצחים ונכשרת.

⁹⁸² עי' תיקוף"ז סט ע"ב ז"ל: קרבנא קדמאה קרבנא דהוה קריב לימינא דא צלותא דשחרית ואם הוה זכיין הוה נחית דיוקנא דאר"ה והוה מקבל קרבנא ודא מיכא"ל דדרגיה חס"ד איהו הוה מקבל צלותא דשחרית ואם לא זכו מה כתיב בקרבנא לכלב תשליכון אותו דחשיב ליה כטרופה ובגין דא הוה נחית דיוקנא דכלב לקבל ההוא דורונא וקרבנא ודא איהו כלב דאמר דוד עליו השלום הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי וכל מלאכי חבלה דאינון כלבים צועקים במשמרה תניינא דליליא אינון צווחין ונבחין ואמרין הב הב בגין דאינון מסטרא דגיהנם סם המות דאתמר ביה לעלוקה שתי בנות הב הב. תרגום: הקרבן הראשון, הקרבן שהיה מקריב לימין, זו תפלת השחרית. ואם היו זוכים, היה יורד דמות של אר"ה והיה מקבל את הקרבן, וזה מיכא"ל, שדרגתו חסד, הוא היה מקבל תפלת שחרית. ואם לא זכו, מה כתוב בקרבן "לכלב תשליכון אותו", שנחשב כטרפה, ולכן היה יורד דמות כלב לקבל אותו מתנה וקרבן. וזהו הכלב שאמר דוד עליו השלום "הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי", וכל מלאכי חבלה, שהם כלבים צועקים במשמרת השניה של הלילה, הם צועקים ונובחים ואומרים הב הב, משום שהם מצד הגיהנם, סם המות, שנאמר בה "לעלוקה שתי בנות הב הב".

ז"ל הגר"א שם: כלב שהוא חיה כדעת ת"ק נגד אריה ואריה הוא מלכא דכל החיות וכלב הוא השפל שבכולם והוא עז פנים כמ"ש והכלבים עזי נפש אלא שמתטמר מפני אריה כנ"ל עי' יהל אור ח"ג ח ע"ג ז"ל: חשך ג' קלי' שור חמור כלב ומהם באה שכח"ה בבא כ' באמצע שמחצי פומא וכו' אותיות האמצעיות כידוע ושור חמור הן ב' מדות הכוללות הכל תאוני וכעסני שהן עשו וישמעאל ס"ם ונחש שהוא כועס בכבד והיא מזנת בטחול וכו' וכלב בו שניהם כח הכעסני ברוח שבא מהגאווה רוח גבוה ותאוה בנפש נפש רחבה כי תאוה נפשך.

ועי' יהל אור ח"ב מ ע"ד וז"ל: בגיהנם שתי בנות הב הב שהוא חק בשני יצרים ששניהם רעים והם התאוני והכעסני שור וחמור והכלב מורכב מהם לכן צועק הב הב והגהנם מחולק ה' מדורין בפ"ע ששם עולין וב' מדורין שאול ואבדון כן יורד שאול וכו' וז"ס ה"ב.

⁹⁸³ עי' זהר (ח"ב דף קכא ע"ב): ומשום דישראל אקרון קדש (ישראל) בשלימו דכלא כתיב ובשר בשדה טרפה לא תאכלו דהא ישראל דאינון שלמין על כלא לא ינקין מסטרא דדינא קשיא לכלב תשליכון אותו לכלב ודאי דהוא דינא חציפא תקיפא על כלא דכיון דדינא תקיפא שריא עלוי ואטיל זוהמא ביה אסיר להו לאינון דאקרון קדש אלא לכלב תשליכון אותו ודאי דאיהו דינא חציפא דינא תקיפא יתיר מכלא דכתיב (ישעיה נו יא) והכלבים עזי נפש.

תרגום: ומשום שישראל נקראו קדש (ישראל) בשלמות הכל כתוב ובשר בשדה טרפה לא תאכלו שהרי ישראל שהם שלמים על הכל לא יונקים מצד הדין הקשה לכלב תשליכון אתו לכלב ודאי שהוא הדין החצוף החזק על הכל כיון שהדין הקשה שרוי עליו והטיל בו זוהמא אסור להם לאותם שנקראים קדש אלא לכלב תשליכון אתו ודאי שהוא הדין החצוף דין הקשה יותר מן הכל שכתוב והכלבים עזי נפש.

⁹⁸⁴ עי' זהר (ח"ב דף סה ע"א): כתיב (דברים כב י) לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו יחדיו דייקא ותנינון לא יהיב איניש דוכתא לזינין בישין דהא בעובדא דבני נשא (לתתא) אתער מה דלא אצטריך וכד מזדווגי כחדא לא יכלין למיקם בהו (מבין סטרא דלהון נפיק) מתקיפותא דלהון דאקרי כלב ודא חציפא מכלהו דהא הוא דכתיב (שמות יא ז) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו (נ"א מתקיפותא דלהון נפיק ההוא דאקרי כלב ודא חציפא מכלהו) אמר קודשא בריך הוא אתון אמרתון היש יה"ה בקרבנו אם אין הרי אני מוסר אתכם לכלב מיד ויבא עמלק (&).

תרגום: כתוב לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו דווקא יחדיו ושנינו לא יתן אדם מקום למינים רעים שהרי במעשה האדם (למטה) מתעורר מה שלא צריך וכשמזדווגים כאחד לא יכולים לעמוד בהם (מבין הצד שלהם יוצאת) מהתקיפות שלהם שנקראת כלב וזו החצופה מכולם זהו שכתוב ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו (נ"א מהתקיפות שלהם יצא אותו שנקרא כלב וזהו חצוף מכולם) אמר הקדוש ברוך הוא אתם אמרתם היש ה' בקרבנו אם אין הרי אני מוסר אתכם לכלב מיד ויבא עמלק.

למדך כי הכלב חרוץ הלשון, כענין שכתוב בנחש (קהלת י) ואין יתרון לבעל הלשון. והנה אצילות הכח המשחית יבא אליו מכח מדת הדין המכה כל בכורי מצרים, ומדת הדין עצומה היא בחצי הלילה⁹⁸⁵, ולפיכך חלה בהם ומתו כל בכוריהם, וגלה לך הכתוב כי בחצי משמרה שניה צעקו הכלבים במצרים, לפי שבא מלאך המות ביניהם. ובפירוש אמרו רז"ל (ב"ק ס ע"א) כלבים צועקים מלאך המות בא לעיר, כלבים שוחקים אליהו בא לעיר.

יב (יב) ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והביתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה':
 ע"י רמב"ן: ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים – ולא על ידי השליח השלוח מאתו יתברך לכל המעשים הנעשים בארץ והוא המלאך הגדול⁹⁸⁶ שנקרא בעבור כן מטמרוץ⁹⁸⁷ כי פירוש

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁹⁸⁵ ע"י זהר (ח"א צב ע"ב): תא חזי לילה דינא בכל אתר והא אוקימנא מלי והכי הוא ודאי והא אתער קמי דרבי שמעון אמר ההוא ינוקא בריה דההוא גברא אי הכי אמאי כתיב (תהלים קיט סב) חצות לילה אמר [ליה] הא אתמר בפלגות ליליא מלכותא דשמיא אתערת אמר אנא שמענא מלה אמר ליה רבי אבא אימא ברי טב דהא [מלה] דפומך קלא דבוצינא להוי אמר אנא שמענא דהא לילה דינא דמלכותא איהו ובכל אתר דינא הוא והאי דקאמר חצות בגין דינקא בתרי גווי (חצות) בדינא וחסד וודאי פלגותא קדמיתא דינא הוא דהא פלגותא אחרא [נהירן] [נהירא] אנפאה בסטרא דחסד ועל דא חצות לילה כתיב ודאי.

תרגום: בא וראה, הלילה הוא דין בכל מקום, והרי העמדנו את הדברים, וכך הוא ודאי. והרי הערת לפני רבי שמעון. אמר אותו הילד בנו של אותו האיש, אם כך, למה כתוב "חצות לילה". אמר לו, הרי נאמר שבחצות הלילה מתעוררת מלכות השמים. אמר, אני שמעתי דבר. אמר לו רבי אבא, אמר בני טוב, שהרי דבר פיך יהיה קול הנר. אמר, אני שמעתי, שהרי הלילה הוא דין המלכות, ובכל מקום הוא דין. וזה שאמר חצות, משום שיונקת בשני צבעים (חצות), בדין וחסד. וודאי שהמחצית הראשונה היא דין, שהרי במחצית האחרת היא מאירה פניה בצד החסד, ועל כן חצות לילה כתוב ודאי. וע"י לעיל הערה 982.

⁹⁸⁶ ע"י ספר הפליאה (עמוד תרמ): כמו שהו' זקופה הוא כן הייתי מלך על כל המלאכים ומעוטרת בת"ת ועברה השמיטה ההוא ובשמיטה הזו הורדתני ושמתני בדור הזה עם שסוי ובזוי כמו שהייתי גדול מכל המלאכים בכח כן עתה שימני למעלה מכולם וגדול עליהם לעשות דין ומשפט עליהם ואיש לא יעכב על ידי כי לכן הורדתני משם שהייתי אז לקחו האלהים ועשאו מלאך גדול וקדוש ועצום על כל המלאכים ונקרא שמו מט"ט בן ירד וזהו שרשם ורמז בתורה חנוך בן ירד שהמדות הנקראים בן הם הו' ומשך הו' הורידוהו למטה.

וע"י שער הגלגולים (הקדמה לח): ואמנם חנוך שהוא מטטרוץ, להיות שנטל גם זיהרא עילאה דאדם, שהיא נשמה דאצילות, היה מלאך גדול מאליהו, כי אליהו לא היה יכול להשיג רק עד נפש דאצילות, וז"ס בס"ה אליהו לתתא מהאי באר הוא, ונודע, כי מקור הבאר הוא תחתיתו, שמשם נובע מ"ן, והוא שם הו"ה במלוי הה"ן, שהוא בגימטריא ב"ן, ולכן אליהו בגימטריא ב"ן, כי הוא מקור התחתון של הבאר, הנובע הנשמות דמ"ן. ולכן אליהו ז"ל יתקן כל הנשמות בביאת המשיח, ואז והשיב לב אבות על בנים בעה"ת והמשכיל יבין.

⁹⁸⁷ וע"י תז"ח מא ע"ד וז"ל: בראשית בר'א שית' ודא מטטרוץ אות בצבא דילה וכו' חנוך דנפק מאנוש איהו מטטרוץ דנהפך בשרו ללפידי אש ואיהו נוריאל ועל תרויהו אתמר והחיות רצוא ושוב רצו"א דא נוריאל ושו"ב מטטרוץ.

וז"ל הגר"א שם: בראשית בר'א שית - אותיות בראשית כמש"ל דף עג ע"ב) ור"ל שית יסוד שהוא שית בו"ק והוא כלול מכל הו"ק ו' זעירא וכן מט"ט בדרגא דצדיק וכלול ו"ק של יצירה ו' אותיות של מטטרוץ וז"ש דא מט"ט וז"ש. בראשית שהוא קדם לכל בריה והוא זקן ביתו קודם לכל: אות בצבא דיליה - כמו יסוד אות ברית קודש ו' זעירא בצבא שלו נו"ה שלכן נק' צבאות אות בצבא כ"ה במט"ט אצל המלאכים וכו' במט"ט וכו' שבו מתלבש השכינה שעליו בקש משה הראני נא את כבודך כמ"ש במדרש הנעלם כמה אצטער האי צדיקא כו' ולא הראה ואחר טעה שראה שהוא מושל בכל צבא השמים כמ"ש אל עבדו זקן ביתו המושל בכל אשר לו כמ"ש במדרש הנעלם וכו' הוא בשמו שבקרבו. ועד - צ"ל ועל תרווייהו. ר"ל תרין דרגין מט"ט ונוריאל. כי ד' חיות הן ד' אותיות שבשם ט"ס מחכמה ולמטה ומט"ט הוא חיה החמישי פרצוף החמישי כתר היצירה שבו שני בחינות של כתר ע"ק וא"א כידוע מופלא ומכוסה שעליו נאמר ואראה ואפול על כו' ובחינה הראשונה הוא מט"ט שבו מתלבש שם ה' בבריאה כמו כל עתיק כידוע ונוריאל הוא בחינה האחרונה שלכן הוא נחשב בכלל התיות ארגמן כידוע בכל כתר וז"ש והחיות רצוא כו' שבסט' דנוריאל רצין להשיגו ושוב בסט' דמט"ט שעתיק נקרא רישא דלא אתיידע:

המלה מורה הדרך כמו שאמר בספרי אצבעו של הקב"ה נעשה מטטרון למשה⁹⁸⁸ והראהו כל ארץ ישראל ובילמדנו (מדרש הגדול דברים ב לא) וישמע בלק כי בא בלעם (במדבר כב לו) ששלח מטטרון לפניו ועוד שם ראה החילותי תת לפניך (דברים ב לא) אי אכפת לך אני מטטרון שלך ואל תתמה שהרי אני עתיד לעשות מטטרון לפני אדם ערל לפני כורש שנאמר אני לפניך אלך (ישעיה מה ב) לפני אשה אני עתיד לקדם לפני דבורה וברק שנאמר הלא ה' יצא לפניך (שופטים ד יד) וכן במקומות רבים וכן שמעתי כי שליח בלשון יון מטטר ודרשו אני ה' אני הוא ולא אחר שהוא אחד ואין אלהים עמו למחות על ידו וזהו ענין המדרש הזה.

ועי' ר' בחיי: ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים – אני ולא השליח השלוח מאתו לכל המעשים הנעשים בארץ והוא המלאך הגדול הנקרא בעבור כן מטטרון כי פי' המלה מורה הדרך וכן נקרא השליח בלשון יון מנטטר.

(יב כג) ועבר ה' לנגף את מצרים וראה את הים על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף:

ועי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה צריך אתה לדעת כי הכתוב הזה רמז לאותיות השם המיוחד והזכיר זה למעלה דרך בנין הוא שאמר על שתי המזוזות ועל המשקוף כי כן דרך המסדר הבנין לסדר תחלה המזוזות ואחרי כן ישים עליהם המשקוף⁹⁸⁹ אבל עתה הקדים המשקוף ואחרי כן שתי המזוזות ובכאן תבין סוד הכתוב (משלי ח) אשרי אדם שומע לי לשקוד על

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ועי' בבהגרא"א על ס"י ט ע"ד שהמלאך מט"ט בחינתו היא במלכות דעולם הבריאה ונוריא"ל בכתר דעולם היצירה וכן החיות עיקר בחינתם הוא בעולם היצירה. וז"ל שם אמרו "והחיות רצוא" מסטרא דנוריא"ל ששם יכולין להשיגו "ושוב" מסטרא דמט"ט כי אין יכולין להשיגו עכ"ל. ועי' לעיל פרשת שמות הערה 939.

⁹⁸⁸ ז"ל ספרי בדינו (האזינו פסקא לג): אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו. ר' אליעזר אומר באצבעו היה מרא' מטטרון למשה והראהו את כל א"י עד כאן תחומו של אפרים עד כאן תחומו של מנשה. ר' יהושע אומר משה בעצמו הוא ראה אותה כיצד נתן כח בעיניו של משה וראה מסוף העולם ועד סופו.

ועי' מדרש תהלים (צג ה): אמר ר' ברכיה בשם ר' עזאי קולו של הקדוש ברוך הוא היה מטטרון לפניהם, שנאמר קול ה' על המים, הוי ישאו נהרות דכים. ועי' עוד מדרש תנחומא (כי תשא סימן לה).

⁹⁸⁹ עי' תיקו"ז (ט ע"ב): ועוד מאן דאוליף אלין הוי"ן צריך לאולפא לון למבני בהון בנינא לקודשא בריך הוא דאתמר ביה וירפא את מזבח ה' ההרוס (מלכים א' יח ל) ורזא דמלה דיכלין למהרס באתווי דשמהי הדא הוא דכתיב פן יהרסו אל ה' (שמות יט כא) ובגין דא דיהרסו לון בחובייהו צריך למבני לון בצלותהון דאת' איהו אבן יסודא דבנינא י"י מן י"י"ק מן י"י"ו מן וי"י בהון אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלקיך (דברים כז ו) דא ה' ו' דא קורה ועמודא לסמוך עלה בית ובגין דא חבורא דתלת אתוון בית ב' בנינא י' יסוד בנינא ת' תפארת ואינון ב' מלכות י' יסוד ספירה תשיעאה דאיהו סומך גאולה לתפלה וביה סומך ה' לכל הנופלים (תהלים קמה יד) ת' תפארת דאתמר ביה כתפארת אדם לשבת בית (ישעיה מד יג) וביה כל הזוקף זוקף בשם אבל לגבי יסוד כל הכורע כורע בברוך הדא הוא דכתיב ברכות לראש צדיק (משלי י ו)

תרגום: ועוד מי שלומד את ההיות הללו, צריך ללמד אותם לבנות בנין לקדוש ברוך הוא, שנאמר בו "וירפא את מזבח ה' ההרוס". וסוד הדבר שיכולים להרוס באותיות שמו, זהו שכתוב, "פן יהרסו אל ה'", ולכן כשיהרסו אותם בחטאיהם, צריך לבנותם בתפלותיהם. שאות' היא אבן יסוד הבנין, י"י מן וי"י מן וי"י בהם, "אבנים שלמות תבנה את מזבח יהו"ה אלקיך", זה ה'. ו' זו קורה ועמוד לסמוך עליה את הבית. ולכן חבור של שלש אותיות בית, ב' בנין, י' יסוד בנין, ת' תפארת. והם: ב' מלכות, י' יסוד, ספירה תשיעית שהוא סומך גאולה לתפילה, ובו "סומך יהו"ה לכל הנפלים", ת' תפארת שנאמר בו "כתפארת אדם לשבת בית". ובו כל הזוקף זוקף בשם (ברכות יב ע"א). אבל אל היסוד, כל הכורע כורע בברוך, זהו שכתוב, "ברכות לראש צדיק".

ועי' ס"י (פ"ד מט"ז) שני אבנים בונות שני בתים, שלש אבנים בונות ששה בתים, ארבע אבנים בונות ארבעה ועשרים בתים, חמש אבנים בונות מאה ועשרים בתים, שש אבנים בונות שבע מאות ועשרים בתים, שבע אבנים בונות חמשת אלפים וארבעים בתים, מכאן ואילך צא חשוב מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע.

דלתותי יום יום לשמור מזוונות פתחי⁹⁹⁰ גם מאמר רב חסדא לעולם יכנס אדם שני פתחים ואחר כך יתפלל שני פתחים סלקא דעתך אלא אימא שעור שני פתחים והנני מוסיף באור בכתוב הזה ועבר ה' לנגוף את מצרים וראה את הדם השם בתשלמו וזהו והיה הדם לכם לאות מלשון אותיות על המשקוף הוא ועל שתי המזוונות שתי ההי"ן, זהו שאמר ופסח ה' על הפתח לשון פסיעה כלומר ידלג משם, ולא יתן המשחית לבא בו מפני שהוא התום בחותמו והבן זה. ואם כן היו ד' מזבחות כנגד ד' אותיות השם וכן אמרו במדרש ד' מזבחות היו לאבותינו במצרים ואלו הם המשקוף ושתי המזוונות והספך והיה הספך כלי קטן ועגול וכן

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁹⁹⁰ עי' זהר (ח"ג ח ע"א ז"ל: פתח רבי יהודה ואמר (תהלים ק ב) עבדו את יהו"ה בשמחה וגו' עבדו את יהו"ה בשמחה הכי אוליפנא דכל פולחנא דבעי בר נש למפלח לקודשא בריך הוא בעי בחדוותא ברעותא דלבא בגין דישתכח פולחניה בשלימו ואי תימא פולחנא דקרבנא הכי הוא לא אפשר דהא ההוא בר נש דעבר על פקודא דמאריה על פקודא דאורייתא ותב לקמי דמאריה במאן אנפין יקום קמיה הא ודאי ברוח תבירא ברוח עציב אן הוא שמחה אן הוא רננה.

אלא תמן תנינן ההוא בר נש דחטי קמי מאריה ועבר על פקודיו ואתי לקרבא קרבנא ולתקנא גרמיה ברוח תבירא ברוח עציבא בעי לאשתכחא ואי בכי שפיר מכלא הא שמחה הא רננה לא אשתכחא אלא במאי אתתקן בהנהו כהני וליואי דהא אינון אשלימו שמחה ורננה בגיניה שמחה בכהנא אתקיים בגין דהוא רחיקא מן דינא תדיר וכהנא בעי לאשתכחא תדיר באנפין נהירין חדאן יתיר מכל עמא דהא כתרא דיליה גרים רננה בליואי והכי הוא דהא ליואי משתכחי על שיר לעלמין כמה דאוקמוה ואלין קיימין עליה וביה אשתלים פולחנא לקודשא בריך הוא כהנא קאים עליה וכוון מילין בחדוותא ברעותא ליחדא שמא קדישא כדקא יאות וליואי בשיר כדן כתיב (תהלים ק ג) דעו כי יהו"ה הוא אלהי"ם דא הוא קרבן לקרבא רחמי בדינא ומתבסס כלא.

השתא דלא אשתכח קרבנא מאן דחטי קמי מאריה ותב לגביה ודאי במרירו דנפשא בעציבו בבכיה ברוח תבירא היאך אוקים שמחה ורננה הא לא אשתכחו גביה אלא הכי אוקמוה דתושבחן דמאריה וחדוותא דאורייתא ורננה דאורייתא דא הוא שמחה ורננה והא תנינן ולא מתוך עצבות וכו' דלא יקום בר נש קמי מאריה בעציבו והא לא יכיל ומאי תקנתיה אלא רזא דמלה הא תנינן לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים וכו' ויצלי צלותיה הדא הוא דכתיב (משלי ח לד) לשמור מזוונות פתחי שני פתחים סלקא דעתך אלא אימא שיעור שני פתחים כאן רמז למה שאמר דוד (תהלים כד ז) שאו שערים ראשיכם אינון מעון ומכון דאינון גו לגו שירותא דדרגין חסד ופחד ואינון פתחין דעלמא על דא אצטריך בר נש דיתכוין בצלותיה לקבל קדש קודשין דאינון שמא קדישא ויצלי צלותיה והנהו אלין שיעור תרין פתחין תרין כתרין:

תרגום: פתח רבי יהודה ואמר (תהלים ק) עבדו את ה' בשמחה וגו', עבדו את ה' בשמחה כך למדנו, שכל עבודה שצריך אדם לעבוד את הקדוש ברוך הוא צריך להיות בשמחה וברצון הלב, כדי שתמצא עבודתו בשלמות. ואם תאמר שעבודת הקרבן כך היא, אי אפשר, שהרי אותו אדם שעבר על מצות רבונו ועל מצות התורה ושב לפני רבונו, באיזה פנים יעמד לפניו, הרי ודאי ברוח שבורה ברוח עצובה, איפה השמחה איפה הרננה.

אלא שם שנינו, אותו אדם שחוטא לפני רבונו ועבר על מצוותיו ובא להקריב קרבן ולתקן את עצמו ברוח שבורה, צריך להמצא ברוח עצובה, ואם הוא בוכה זה יפה מהכל, הרי שמחה והרי רננה אין נמצאים. אלא במה מתתקן, באותם כהנים ולוים שהרי הם משלימים שמחה ורננה בשבילן, השמחה מתקיימת בכהן, משום שהוא תמיד רחוק מן הדין, והכהנים צריכים תמיד להמצא בפנים מאירות, שמחים יותר מכל העם, שהרי הכתר שלו גורם הרננה בלויים, וכך זה שהרי הלויים נמצאים תמיד על השיר כמו שבארוה, ואלו עומדים עליו, ובהם נשלמת העבודה לקדוש ברוך הוא, הכהן עומד עליו ומכוון דברים בשמחה וברצון לייחד את השם הקדוש כראוי, והלויים בשיר, אז כתוב דעו כי ה' הוא אלהים, זהו קרבן לקרב רחמים לדין, והכל מתבסם.

עכשיו שלא נמצא קרבן, מי שחוטא לפני רבונו ושב אליו ודאי במרירות הנפש בעצב בבכיה ברוח שבורה, איך מקיים שמחה ורננה, הרי אין הם נמצאים אצלו. אלא כך פרשוה, שתשבחות רבונו ושמחת התורה ורננות התורה, זוהי שמחה ורננה. והרי שנינו ולא מתוך עצבות וכו', שלא יעמוד אדם לפני רבונו בעצבות, והרי לא יכול, אז מה תקנתו, אלא סוד הדבר הרי שנינו לעולם יכנס אדם שעור שני פתחים וכו' ויתפלל תפלתו, זהו שכתוב (משלי ח) לשמור מזוונות פתחי, החשבת שני פתחים, אלא אמור שעור שני פתחים, כאן רמז למה שאמר דוד (תהלים כד) שאו שערים ראשיכם, הם מעון ומכון, שהם לפני ולפנים. ראשית הדרגות חסד ופחד, והם הפתחים של העולם, על כן צריך אדם שיתכוון בתפלתו כנגד קדש הקדשים, שהם השם הקדוש, ויתפלל תפלתו, ואלה הם שעור שני פתחים, שני כתרין.

עי' ספר הקנה (עמוד נד): הנכנס לבהכ"נ יתאחר שיעור שני פתחים ואח"כ יתפלל והכוונה שלא יתחיל להתפלל עד שישים לבו וכוונתו לחכמה עילאה ובבינה לקשרם בכ"ע שהוא המשקוף והם המזוונות הפתחים.

עוד ד' כוסות של פסח⁹⁹¹ כנגדם כוס ראשון של קדוש כנגד אות יו"ד שהוא קדש⁹⁹² וכן הוא אומר (תהלים קל"ד ב) שאו ידיכם קדש כוס ב' שאומר עליו ההגדה והוא ספור הנסים כנגד אות ה"א שמשם נמשכים הנסים והמכות כוס ג' של ברכת המזון כנגד אות וי"ו שנקרא שמים ממה שכתוב (מלכים א ה) ואתה תשמע השמים ומשם בא המזון ממה שכתוב (שמות מז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים כוס ד' שאומר עליו שפוך חמתך כנגד ה"א אחרונה שהיא מדת הדין וזה מבואר.

(יג א) וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה וידבר ה' אל משה הוא הכת הפנימי הנעלם לאמר ע"י שכינה⁹⁹³ וזהו שכתוב (שמות כד) אשר כתבתי להורתם חסר וא"ו מלשון (שיר ג) ואל חדר הורת⁹⁹⁴ וכבר ידעת כי הדבור פנימי יותר מן האמירה כי הדבור הוא התורה שבכתב והאמירה היא התורה שבעל פה וזה ידוע לחכמי הקבלה וזהו מה שדרשו חכמי האמת (איכה ב) בצע אמרתו זו פורפירא של⁹⁹⁵.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁹⁹¹ עי' אמנם ז"ח מה ע"א): ארבעה כוסות ארבעה גאולות קידוש על היין לקבלה דדוד הגדה לקבלה ידעקב ברכת המזון לקבלה דיצחק הלל הגדול לקבלה דאברהם. תרגום: ארבע כוסות ארבע הגאולות, קדוש על היין כנגד דוד הגדה כנגד יעקב ברכת המזון כנגד יצחק הלל הגדול כנגד אברהם.

⁹⁹² עי' לקמן פרשת תרומה הערה 1412.

⁹⁹³ עי' זהר (ח"א דף רלט ע"א): לאמר מאי לאמר בגין לגלאה (אבל כלא חד ושפיר הוא בגין דשלימו ושפירו הוא אתר לגלאה) מה דהוה סתים לגו ובכל אתר לאמר כמה דאת אמר וידבר יהו"ה אל משה לאמר דאתייהב רשו לגלאה אבל וכלא חד הוא ושפיר הוא בגין דהא אתמני לסיהרא ההיא מלה מאתר דמשה קיימא וידבר יהו"ה לעילא אל משה באמצעייתא לאמר בתרייתא אתר דאית רשו לגלאה.

תרגום: "לאמר", מה זה "לאמר", כדי לגלות (אבל הכל אחד, ויפה הוא, משום שהשלמות והיופי הוא מקום לגלות) מה שהיה נסתם פנימה. ובכל מקום לאמר, כמו שנאמר "וידבר ה' אל משה לאמר", שנתנה רשות לגלות, אבל הכל אחד, ויפה הוא, משום שהרי נמנה ללבנה הדבר ההוא, עומד ממקום משה. "וידבר ה'", למעלה. "אל משה", באמצע. "לאמר", אחרון, מקום שיש רשות לגלות.

⁹⁹⁴ עי' זהר (ח"ג דף מ ע"ב): תו פתח ואמר (שמות כד יב) ויאמר יהו"ה אל משה עלה אלי ההרה וגו' והתורה דא תורה שבכתב והמצוה דא תורה שבעל פה להרתם כתיב חסר כמה דאת אמר (שיר ג ד) ואל חדר הורתי הכא אית לאסתכלא להורתם דמי אי תימא הורתם דישראל לאו הכי דהא ישראל לא אדכרו בהאי קרא אלא הורתם דתורה ומצוה ומאי היא דא (אתר) יין דמנטרא בגין דכל כתיבה דספר עלאה תמן שריא ומתמן נפקא תורה ועל דא קרינן תורה שבכתב ודא הוא אשר כתבתי להרתם ודאי (כמה דאת אמר ואל חדר הורתי) תורה שבעל פה תורה אחרא דקיימא על פה מאן איהו פה דא הוא דעת דאיהו פה דספר וכתיבה ותורה דא היא תורה אחרא דאקרי תורה שבעל פה דאיהי קיימא על ההוא פה דאיהי תורה שבכתב בגין כך אסתליק משה בכלא על כל שאר נביאי מהימני דכתיב ואתנה לך דייקא.

תרגום: עוד פתח ואמר, ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה וגו', והתורה זו תורה שבכתב, והמצוה זו תורה שבעל פה. להרתם כתיב חסר, כמו שנאמר ואל חדר הורתי. כאן יש להתבונן, להורתם של מי, אם תאמר הורתם של ישראל, לא כך שהרי ישראל לא נזכרו בפסוק הזה, אלא הורתם של תורה ומצוות. ומה היא, זהו (מקום) יין המשומר, משום שכל כתיבה של הספר העליון, שרויה שם, ומשם יצאה תורה, ועל זה קוראים תורה שבכתב. וזהו אשר כתבתי להורתם, להורתם ודאי, (כמו שנאמר ואל חדר הורתי). תורה שבעל פה תורה אחרת שעומדת על פה, מהו פה, זהו דעת שהיא פה של ספר, וכתיבה. ותורה זו היא תורה אחרת שנקראת תורה שבעל פה, שהיא עומדת על אותו הפה שהוא תורה שבכתב, לכן התעלה משה בכל על כל הנביאים הנאמנים, שכתוב ואתנה לך, דווקא לך.
⁹⁹⁵ עי' זהר (ח"א סא ע"ב): רבי אלעזר אזל לגביה דרבי יוסי ברבי שמעון בן לקוניא חמוי כיון דחמא ליה אתקין ליה תופסיתא (ס"א טופסיתא) דקומרא במטון דקולפא ויטיבו א"ל חמוי אפשר דשמעת מאבוך האי דכתיב (איכה ב יז) עשה יהו"ה אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה מימי קדם א"ל הא אוקמוה חבריא בצע אמרתו דבזע פורפירא דיליה אשר צוה מימי קדם דהא פורפירא פקיד לה מאינון יומי קדמאי עלאי וביומא דאתחריב בי מקדשא בזע לה בגין דהאי פורפירא איהי יקרא דיליה ותיקונא דיליה ובזע ליה א"ל עשה יהו"ה אשר זמם וכי מלכא חשיב (קודם) לאבאשא לבנוי עד לא ייתן למחטי א"ל למלכא דהוה ליה מאן יקר ובכל יומא הוה דחיל עליה דלא יתבר והוה מסתכל ביה ותיקן בעינוי ליומין אתא בריה וארגיז ליה למלכא נטל מלכא ההוא מאן יקר ותבר ליה הה"ד (שם)

ויש לך להתבונן איך עשאוהו מלשון אמרא ופירוש פורפירא מעיל כלומר שפת המעיל ומפורש אמרו רז"ל (איכ"ר הק' ב') כי מאסו את תורת ה' צבאות זו תורה שבכתב ואת אמרת קדוש ישראל נאצו זו תורה שבעל פה ובאור הלשונות כי ויאמר מלשון אמרא שהוא שפת המעיל שאדם לובשו בצד שמאל כענין שכתוב (שמואל א' כח) והוא עוטה מעיל ועטיה בצד שמאל הוא וזהו שכתוב (תהלים קד) עוטה אור כשלמה וזהו מדת הדין⁹⁹⁶ אבל וידבר מלשון דבורה והיא תורה שבכתב שהיא כוללת מדת רחמים ומדת הדין לפי שהתורה שבעל פה נאצלת ממנה וכן הדבורה כוללת מתיקות ועקיצה כן תורה שבכתב כוללת רחמים ודין והבן זה.

(יג ג) ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מפית עבדים כי בְּחֶזֶק יָד הוֹצִיא ה' אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חֶמֶץ:
 עי' ר' בחיי: מה ענין חמץ אצל חוזה יד אלא בא הכתוב לרמוז כי החמץ רמז למדת הדין⁹⁹⁷ ומפני שישראל השיגו היד הגדולה שהיא מדת הדין⁹⁹⁸ ע"כ אסר והרחיק להם את החמץ

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי זצ"ל

עשה יהו"ה אשר זמם תרגום: רבי אלעזר הלך אל רבי יוסי ברבי שמעון בן לקוניא חמיו. כיון שראה אותו, התקין לו מרבד של כסוי במקלות עצים וישבו. אמר לו חמיו, אפשר ששמעת מאביך [פירוש על] זה שכתוב "עשה ה' אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה מימי קדם". אמר לו, הרי פרשוה החברים, "בצע אמרתו", שקרע האדרת שלו. "אשר צוה מימי קדם", שהרי אותה האדרת צוה מאותם ימים ראשונים עליונים, וביום שחרב בית המקדש קרע אותה, משום שהאדרת הזו היא כבודו ותקונו, וקרע אותה. אמר לו, "עשה ה' אשר זמם", וכי מלך חושב (קודם) להרע לבניו טרם שיבאו לחטוא. אמר לו, [משל] למלך שהיה לו כלי יקר, ובכל יום היה פוחד עליו שלא ישבר, והיה מסתכל בו והיה מתוקן בעיניו. לימים בא בנו והרגיז את המלך. לקח המלך אותו כלי יקר ושבר אותו. זהו שכתוב "עשה ה' אשר זמם". בצע אמרתו - שר"ל שלא לבש אותו מלבוש הנק' אמרתו היא מלכות נקרא כן ועכשיו בזע הוא פורפירא ולא לבש וכדין עציב קמי' בבתי בראי (רח"ו). בזע ליה - ודרך אותה הקריעה יצא אור לחיצונים וניתן להם כח לשלוט בבית המקדש (מ"מ).

⁹⁹⁶ עי' זהר (ח"ב צח ע"א): ואמר עטה אור כשלמה דא שירותא (דאור) דיומא קדמא נוטה שמים הכא אתכליל שמאלא ולא אמר מאד אתכליל שמאלא בימינא למהוי נהיר בכללא דשמים. תרגום: ואמר עטה אור כשלמה זו ראשיתו (של האור) של היום הראשון נוטה שמים כאן נכלל השמאל ולא אמר מאד נכלל השמאל בימין להיות מאיר בכלל של שמים.

עי' תיקו"ז (צה ע"א): ואיהי כוס דיין דאיהו י"ן חושבן סו"ד מן יסוד וצריך ביה עשרה דברים כמה דאוקמוהו מארי מתניתין ואינן כחושבן י' מן יסוד ואינן עטור ועטוף הדחה ושטיפה ח"י ומלא מקבלו בתרי ידיו ונותנו בימין ויהיב עינוי ביה ומסלקו מן הקרקע טפח ומשגריה במתנה לאנשי ביתיה עטור מסטרא דעטרה דברית מילה עטוף עוטה אור כשלמה (תהלים קד ב) ואם הוא עני דלית ביה אלא רביעית לוג דאיהי שעורא דאתמר תפילה לעני כי יעטוף (תהלים קב א) הדחה ושטיפה הדחה מלגאו ושטיפה מלבר ורזא דמלה וטהרו וקדשו

תרגום: והיא כוס של יין שהוא י"ן חשבון סו"ד מן יסוד וצריך בו עשרה דברים כמו שבארוהו בעלי המשנה והן כחושבן י' מן יסוד והם עטור ועטוף הדחה ושטיפה ח"י ומלא מקבלו בשתי ידיו ונותנו בימין ונותן עינוי בו ומסלקו מן הקרקע טפח ומשגרו במתנה לאנשי ביתו עטור מצד של עטרה של ברית מילה עטוף עטה אור כשלמה ואם הוא עני שאין לו אלא רביעית לוג שהיא השעור של האות ד' נאמר תפלה לעני כי יעטף הדחה ושטיפה הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ וסוד הדבר וטהרו וקדשו. ⁹⁹⁷ עי' זהר (ח"ג רנא ע"א): בתר כל דא כתיב לא יאכל חמץ שבעת ימי תאכל עליו מצות לחם עוני וכתב כל מחמצת לא תאכלו אמר רעיא מהימנא אמאי מני דלא למיכל חמץ שבעת יומין ולמיכל בהון מצה ואמאי לא יאכל ואמאי לא תאכלו אלא ז' ככבי לכת ואינן שצ"ם חנכ"ל ואינן מסטרא דטוב ורע נהורא דלגו מצה קליפה דלבר חמץ ואינן חמץ דכר מחמצת נוקבא מצה דלגו שמורה ואינן (אסתרי ב ט) שבע הנערות הראויות לתת לה מבית המלך.

תרגום: אחר כל זה כתוב "לא יראה חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני", וכתוב "כל מחמצת לא תאכלו". אמר הרועה הנאמן, מדוע צוה שלא לאכול חמץ שבעת ימים ולאכול בהם מצה, ומדוע לא יאכל, ומדוע נאמר לא תאכלו. אלא שבעה כוכבי לכת, והם שצ"ם חנכ"ל [שבתאי צדק מאדים חמה נוגה כוכב לבנה], והם מצד של טוב ורע, אור הפנימי מצה, קליפה שבחוץ חמץ, והם חמץ זכר, מחמצת נקבה. מצה שבפנים שמורה, והם שבע הנערות הראויות לתת לה מבית המלך.

⁹⁹⁸ עי' לעיל פרשת וארא הערה 964.

לרמוז להם שירחיקו מלהאמין במדת הדין לבר שלא יקצצו בנטיעות⁹⁹⁹ ושלא יאמינו שמדת הדין בלבד עשתה זאת לפי שהוא יתברך ובית דינו¹⁰⁰⁰ היו שם וזהו שכתוב בבריאת עולם בראשית ברא אלהים ואחר כך ביום עשות ה' אלהים (בראשית ב ו) וזהו שאמר הנביא (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים¹⁰⁰¹ הזכיר ידי ואחר כך ימיני ומלת אף כמו גם והוא לרבות ולהורות כי לא היד בלבד עשתה זאת וע"כ אמר כי בחזק יד הוציא ה' אתכם כי ה' המוציא לא היד בלבד וזה טעם איסור החמץ על דרך הקבלה ומוזה העניש הכתוב את האוכל חמץ בפסח בחיוב כרת¹⁰⁰² מדה כנגד מדה כי כל אוכל חמץ בפסח הנה הוא מקצץ בנטיעות וע"כ ונכרתה הנפש ההיא וגו' והבן זה.

(יג טז): וְהָיָה לְאוֹת עַל יְדְכָה וּלְמוֹטָפֶת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם: ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת מזה שאמר הכתוב בעבור זה עשה ה' לי כי כמו זה אלי ואנוהו¹⁰⁰³ (להלן טו ב) יאמר כי בעבור שמו וכבודו עשה עמנו והוציאנו ממצרים והיה זה לך לאות על זרוע עיך כטעם כי תפארת עזמו אתה (תהלים פט יח)¹⁰⁰⁴. והנה האות כאות המילה והשבת ובעבור שהכל בכלל¹⁰⁰⁵ הוא האות על היד העתיקו אבותינו ממשוה מפי הגבורה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

⁹⁹⁹ ע"י פרשת נח הערה 388.
¹⁰⁰⁰ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 148.
¹⁰⁰¹ ע"י זהר (ח"א ל ע"א): "אף ידי יסדה ארץ, וימיני טפחה שמים", בכח של הימין למעלה, כדוגמא זו נעשו שמים שהם זכר, וזכר בא מצד הימין ונקבה מצד השמאל.
 תרגום: אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים בחילא דימינא לעילא כי האי גוונא אתעבידו שמיא דאיהו דכר ודכר מסטרא דימינא קא אתי ונוקבא מסטרא דשמאלא (נ"א) קא אתי וכתיב אף ידי יסדה ארץ).
 וע"י זהר (ב"ב כ ע"א): נטה ימינו וברא העולם שלמעלה נטה שמאלו וברא העולם הזה הדא הוא דכתיב (ישעיה מח יג) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדו וכלם ברגע אחד (ובשעה אחת נבראו).
 תרגום: נטה ימינו וברא העולם של מעלה נטה שמאלו וברא את העולם הזה זהו שכתוב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קרא אני אליהם יעמדו יחדו וכולם ברגע אחת (ובשעה אחת נבראו).
¹⁰⁰² ע"י זהר (ח"א רס ע"א): ובג"כ מאן דאיהו טהור ויסתלק מניה הוא ערלה ויתחזי רשימא קדישא דצד"ק דאיהו י' ביה ולא קריב פסח ליי' כנסת ישראל לצדיק דהוא חזי לקרבא למקדשא ולא ערל וטמא דאי לא קריב אית ביה כרת ומ"ט דהא כל אורייתא לא אית בה כרת אלא על מצות ל"ת מ"ט בפסח ומילה דאינון מצות עשה כרת אלא בגין דדרגא קא גרים דאיהי כ"י דאיהי פסח ואקרי מצות לא תעשה בעיא לאתחברא בעשה ולאתכללא ביה מדת לילה ביום ומאן איהו דא צד"ק דאיהו מילה ומ"ע ואתכליל במצות ל"ת מדת יום בלילה.
 תרגום: ולכן מי שהוא טהור וסולקה ממנו אותה ערלה, ויראה רושם קדוש של צדיק, שהוא י' בן, ולא הקריב פסח לה', כנסת ישראל לצדיק, שהוא ראוי לקרב למקדש ולא ערל וטמא. שאם לא הקריב, יש בו כרת. ולמה, שהרי בכל התורה אין כרת אלא על מצוות לא תעשה, למה בפסח ומילה שהם מצוות עשה יש כרת. אלא משום שהדרגה גורמת שהיא כנסת ישראל שהיא פסח, ונקראת מצוות לא תעשה, צריכה להתחבר עם עשה, ולהכליל בו מדת לילה עם יום. ומיהו, זה צדיק, שהיא מילה ומצות עשה, ונכלל במצות לא תעשה מדת יום בלילה.

¹⁰⁰³ ע"י פרשת בא הערה 618.
¹⁰⁰⁴ ע"י שושן סודות (&): אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון. ויודעי בכאן כמו וידע האדם את חוה אשתו וידע אלהים (שידיעה זו היא ענין זיווג וחיבור שהם ביסוד) וטעמו נתחברה השגחתו בם וכן נתחבר האדם באשתו. ירצה בכאן לומר שתרועה אשר היא מלכות ראויה שתהיה מחוברת בתפארת ישראל כי בצדקה ירומו כי תפארת עוזמו אתה שבחוזק ראיתו. ואמר כי בצדקה אשר הוא חבור צ"ע עם המלכות. ירומו, ירצה חברו אותו אל רום בשוה שהוא הת"ת והעטרה. עוד חזר חיזק ראייתו ואמר כי תפארת עוזמו אתה וכו' בכאן גלה דוד ע"ה בפירוש כי התפארת והעוז הם מתחברים באותו מקום שהוא ל"ב נתיבות ומשם עד עת רצון ובזה גמר ואומר וברצונך תרום קרנינו וידעת מי הוא הקרן כי הוא מתנשא לכל לראש ולהודיע עת החיבור אמר כי לה' מגינינו שהוא הת"ת המתחבר במגן וזהו מלמעלה למטה וחזר ואמר ולקדוש ע"ט ישראל מלכינו ת"ת וזהו למטה למעלה.

¹⁰⁰⁵ ע"י זהר (ח"ב דף קיח ע"ב): בכמה רשימין רשים קודשא בריך הוא לישראל לאשתמודעא לגבי

שיהיה בית אחד¹⁰⁰⁶ כענין שאמר הכתוב אחותי כלה¹⁰⁰⁷ (שה"ש ה א) בעבור שהיא

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

מלאכין אליו דימינא דתליין מקודשא בריך הוא או אליו דשמאלא דתליין משכינתא או אליו דתליין מקודשא בריך הוא ושכינתיה ביחודא חדא ודאי אליו דאית בהון תורה רשימין בחסד ואליו דאית בהון מצוה רשימין בגבורה ואליו מארי דתפלין ואות שבת ואות ברית רשימין בצדיק. תרגום: בכמה רשומים רושם הקדוש ברוך הוא את ישראל להודע למלאכים אלו מימין שתלויים מהקדוש ברוך הוא או אלו משמאל שתלויים מהשכינה או אלו שתלויים מהקדוש ברוך הוא ושכינתו ביחוד אחד ודאי אלה שיש בהם תורה רשומים בחסד ואלה שיש בהם מצוה רשומים בגבורה ואלו בעלי התפלין ואות שבת ואות ברית רשומים בצדיק. עי' לעיל פרשת בראשית הערה 7.

¹⁰⁰⁶ עי' זהר (ח"ב מג ע"א): ארבע פרשיין דתפלין בארבע בתים באינון תפלין של ראש וכמה דאינון ארבע פרשיין באינון תפלין של ראש אוף הכי כלהו בתפלין של יד בבית אחד דהא בתפלה של יד לית לה מגרמה כלום אלא מה דנקטא מלעילא ורזא דא (קהלת א ז) כל הנחלים הולכים אל הים ומגו דנקטא לון מלעילא אקרי תפלה ואתקדשת בקדושתהון (וכלא) אקרי קדושה ואקרי תפלה וכדין אקרי מלכות מלכות שמים שלימה

תרגום: ארבע פרשיות של תפלין בארבעה בתים באותן תפלין של ראש וכמו שהם ארבע פרשיות באותן תפלין של ראש אף כך כולן בתפלין של יד בבית אחד שהרי בתפלה של יד אין לה מעצמה כלום אלא מה שלוקחת מלמעלה וסוד זה "כל הנחלים הולכים אל הים ומתוך שלוקחת אותם מלמעלה נקראת תפלה ומתקדשת בקדושתם (והכל) נקראת קדושה ונקראת תפלה ואז נקראת מלכות מלכות שמים שלימה.

עי' זהר (ח"א דף לב ע"ב): ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים (בראשית א ו) רבי יהודה אמר שבעה רקיעים אינון לעילא וכלהו קיימא בקדושתא עלאה ושמא קדישא בהו אשתכלל ודא רקיעא הוא באמצעות מיא דא רקיע קיימא על גבי חיוותא אחרנין ואיהו אפריש בין מיין עלאין למיין תתאין ומיין תתאין קראין לעלאין ומהאי רקיע שתאן לון דא הוא דמפריש בינייהו בגין דכלהו מיא ביה כלילן ולבתר נחית לון להני חיוותא ושאבין מתמן כתיב (שיר ד יב) גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום גן נעול דכלא אסתים ביה דכלא אתכליל ביה גל נעול דההוא נהר נגיד ונפיק ועייל ביה וכליל ולא אפיק וקרשי מיא ביה וקיימי מאי טעמא בגין דרוח צפון נשיב באינון מיא ואתקרישו ולא נפקי לבר עד דאתעביד קרח ואלמלא סטרא דדרום דאקיש תקפיה בהאי קרח לא נפקי מניה מיא לעלמין וחיזו דההוא רקיעא עלאה כחיזו דהאי קרח דמתקרישא [ומכניש] (ומכניש) בגויה כל אינון מיין כך ההוא עלאה דעליה כניש כל אינון מיין ואפריש בין מיין עלאין למיין תתאין והאי דאמרן יהי רקיע בתוך המים במציעות לאו הכי אלא יהי כתיב ההוא דהוי מניה במציעות מיא הוי ואיהו לעיל דקיימא על רישי דחיוותא

תרגום: "ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים". רבי יהודה אמר, שבעה רקיעים הם למעלה, וכולם עומדים בקדושה עליונה, והשם הקדוש נתקן בהם. ורקיע זה הוא באמצע המים. רקיע זה עומד על גבי חיות אחרות, והוא מפריד בין מים עליונים למים תחתונים. ומים תחתונים קוראים לעליונים, ומהרקיע הזה שותים אותם, זהו שמפריד ביניהם, משום שכל המים כלולים בו. ואחר כך מוריד אותם לחיות הללו ושואבים משם. כתוב "גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום". "גן נעול" שהכל נסתם בו, שהכל נכלל בו. "גל נעול" של אותו נהר שופע ויוצא ונכנס בו וכולל ולא מוציא, והמים קפואים בו ועומדים. למה, בגלל שרוח צפון נושבת באותם המים וקופאים, ולא יוצאים החוצה עד שנעשה קרח, ואלמלא צד הדרום שמשבר כחו בקרח הזה, לא יצאו ממנו מים לעולמים. ומראה אותו רקיע עליון כמראה הקרח הזה שקופא ומכניס בתוכו כל אותם המים, כך אותו עליון שעליו אוסף כל אותם מים, ומפריד בין מים עליונים למים תחתונים. וזה שאמרנו "יהי רקיע בתוך המים", באמצע, לא כך, אלא כתוב "יהי", אותו שהיה ממנו באמצע המים היה, והוא למעלה שעומד על ראש החיות. עי' לעיל פרשת בראשית הערה 8.

מתאחדת וכלולה מל"ב נתיבות¹⁰⁰⁸ וכתוב שמאלו תחת לראשי¹⁰⁰⁹ (שם ב ו).
ואמר ולזכרון בין עיניך שיונחו במקום הזכרון בין העינים שהוא ראשית המוח¹⁰¹⁰ והוא תחלת הזכרון ומעמד הצורות אחרי הפרדן מלפניו והם מקיפים את כל הראש ברצועותיהם והקשר שהוא על אחרית המוח המשמר הזכירה¹⁰¹¹ ולשון בין עיניך שיהיו באמצעות הראש לא מצד אחד¹⁰¹² או ששם שרשי העינים ומשם יהיה הראות וכן ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת ולפרש זה חזר ואמר ולטוטפות לבאר שאין המצוה בין העינים למטה אבל בגובה הראש מונחים שם כטוטפות ואמר לשון רבים שהם בתים רבים כאשר קבלנו. ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות – הנה מעת היות ע"ג בעולם מימי אנוש החלו

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁰⁰⁸ ע"י ס"י (פ"א מ"א) בשלשים ושתים נתיבות פליאות חכמה חקק י"ה יהו"ה צבאות אלקי ישראל אלקים חיים מלך העולם אל שדי רחום וחנון רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש הוא וברא את עולמו בשלשה ספרים בספר וספר וספור.

ע"י ספר הפליאה (עמוד תרנב): יה"ו מצטרף עם ל"ב עולה ג"ן ואז הוא גן נעול אחותי כלה אימתי בזמן שיה"ו עם ל"ב זהו כי שמי שהוא יה"ו בקרבו שהוא ל"ב.

וע"י ספר הבהיר אות צב: ועוד אמר מאי טעמא אנו מטילין תכלת בציצית, ומאי טעמא שלשים ושתים, משל למה ה"ד למלך שהיה לו גן נאה ולו ל"ב נתיבות ושם שומר עליהם והודיע לו לבדו אותן הנתיבות, א"ל שומרם ולך בהם בכל יום ובכל זמן שתדרכם שלום לך, ומה עשה אותו השומר, שם שומרים עליהם, אמר אם אני אהיה לבדי באלה הנתיבות אי אפשר לשומר אחד לקיים כל אלה הנתיבות, ועוד כי יאמרו העולם כילי הוא מלך זה לכך שם שומר זה שומרים אחרים לכל הנתיבות, אלה הם ל"ב נתיבות.

¹⁰⁰⁹ ע"י זהר (ח"א דף כח ע"א): אתמר במשה ויבן יהו"ה אלהים את הצלע כמה דאת אמר (שמות כו כ) ולצלע המשכן השנית צלע ודאי מסטרא דחסד חוור מתמן אתקריאת סיהרא ויסגר בשר תחתנה בשר דאיהו סומק מסטרא דגבורה ואתכליל בתרוייהו בההוא זמנא (שיר ב ו) שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני (בראשית ב כג) זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי דא שכנתא נערה המאורסה לגבי עמודא דאמצעייתא.

תרגום: נאמר במשה, "ויבן ה' אלהים את הצלע", כמו שנאמר "ולצלע המשכן השנית", צלע ודאי מצד של חסד לבן, משם נקראת לבנה. "ויסגר בשר תחתנה", בשר שהוא אדום מצד הגבורה, ונכלל בשניהם. באותו זמן "שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני". "זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי", זו שכניה, נערה המאורסה לעמוד האמצעי.

¹⁰¹⁰ ע"י ביאורים ח"א מד ע"ד וז"ל: מהאזנים ולמטה מתחיל שם ס"ג שבו - הנה האמת הוא כי התחלת וראשית השם ס"ג הוא מתחיל למעלה הרבה מהאזנים כי השם ס"ג דעניניו אשר ממנו נמשכים האורות דאח"פ הנה הוא המ"ס דא"א שבא"ק הרישא תליתאה שבו כי הוא השורש לכל האורות דאח"פ והוא כמ"ש לקמן בהמ"ב שהס"ג הוא חכמה והוא החכמתא סתימאה מ"ס המוח העיקרי שבו. והוא למעלה מהאזנים הרבה כי מבשרי אחזה שהוא מקום שמוח של תינוק רופף וכמ"ש במב"ר (ש"ג ח"ב פ"ד) ע"ש והוא פשוט ונודע. @נראה למחוק@

¹⁰¹¹ ע"י תיקר"ז (קמו ע"ב): ורזא דא י' י' חל"ם חר"ק שור"ק תלת יוד"ן אמון מופלא אמון נסתר אמון מכוסה דאתרמיזו בהאי שמא יו"ד ה"י וא"ו ה"י אמון מופלא דאשתמודע בכלהו חד שריא בנפש הזכרון ותניינא בנפש המחשבה ותליתאה בנפש המצוייר דאינון תלת מוחין י' י' ריהטא דסחיר לון כגוונא דא איהי קרקפתא דתפלין.

תרגום: וסוד זה, י' י' חולם, חירק, שורק, ג' יודין, אמון מופלא אמון נסתר אמון מכוסה, שנרמז בשם זה: יו"ד ה"י וא"ו ה"י, אמון מופלא, שנודע בכל, א' שורה בנפש הזכר, השני בנפש המחשבה, והג' בנפש המצוייר, שהם ג' מוחין י' י' ריצה שסביבם, כדוגמא זה היא גולגולת התפלין.

¹⁰¹² ע"י ספר הקנה (עמוד עג): ודע כי טטפת הוא תכשיט ולא ניתן התכשיט רק לת"ת הוא שנאמר בין עיניך מי הוא העומד בין עינים הם חסד ופחד הוי אומר זה ת"ת ותכשיט הת"ת הוא שפע הד' פרשיות הללו וטטפת אסמכתא הוא לפייס ההמון, הלא תראה דכתיב ולזכרון בין עיניך שמלת זכרון רומז לת"ת ומה שאומר והיו לטוטפות פירוש והיו כלומר יהיו התכשיטין הללו לל' הוא ת"ת ועל שהם דברי רוחניות לא כתיב בפירוש רק ברמז.

וע"י זהר (ח"ב מג ע"א): והיה לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך וגו' פקודא דא פקודא דאקרי בגוונא אחרא דלא אקרי מצוה אלא קדושה ואלין אינון תפלין תפלה של יד ותפלה של ראש תקוונא פארא שפירו דגוונין עלאין ועל דא אקרון טוטפות כמה דאת אמר (ישעיה מט ג) ישראל אשר בך אתפאר.

תרגום: והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך וגו' מצוה זו מצוה שנקראת בגוון אחר שלא נקראת מצוה אלא קדושה ואלו הן תפלין תפלה של יד ותפלה של ראש תקון פאר היופי של צבעים עליונים ולכן נקראים טוטפות כמו שנאמר ישראל אשר בך אתפאר.

הדעות להשתבש באמונה מהם כופרים בעיקר¹⁰¹³ ואומרים כי העולם קדמון כחשו בה' ויאמרו לא הוא ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון (תהלים עג יא) ומהם שיוודו בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדני הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר יאמרו עזב ה' את הארץ וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם ומבטעו יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו ויודע ומשגיח ויכול וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים ותתקיים עם זה התורה כלה.

ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ¹⁰¹⁴ (לעיל ח יח) להורות על ההשגחה כי לא עזב אותה למקרים כדעתם ואמר (שם ט כט) למען תדע כי לה' הארץ להורות על החידוש כי הם שלו שבראם מאין ואמר (שם ט יד) בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ להורות על היכולת שהוא שליט בכל אין מעכב בידו כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה.

ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ (לעיל יב טו) ובעזיבת הפסח¹⁰¹⁵ (במדבר ט יג) והצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו ולכתוב אותנו עוד על פתחי הבתים במוזוזות ושנוכיר זה בפינו בבקר ובערב כמו שאמרו (ברכות כא ע"א) אמת ויציב דאורייתא ממה שכתוב (דברים טז ג) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך ושנעשה סכה בכל שנה.

וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים¹⁰¹⁶, והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים כי הקונה מזוזה בזו אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בענינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו וגם בנבואה והאמין בכל פנות התורה מלבד שהודה שחסד הבורא גדול מאד על עושי רצונו שהוציאנו מאותו עבדות לחירות וכבוד גדול לזכות אבותיהם החפצים ביראת שמו.

ולפיכך אמרו (אבות פ"ב מ"א) הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שכולן חמורות וחביבות מאד שבכל שעה אדם מודה בהן לאלהיו וכוונת כל המצות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו והיא כוונת היצירה שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה ואין אל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו וזו כוונתם במה שאמרו ז"ל (ירושלמי

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁰¹³ עי' תיקו"ז קלה ע"ב ז"ל: כל מאן דנטיל מלכות בלא ט' ספירן איהו מקצץ בנטיען וכל מאן דנטיל ט' ספירן בלא מלכות איהו כופר בעיקר. ועי' לעיל פרשת נח הערה 388.

¹⁰¹⁴ עי' דברינו שם ברמב"ן.

¹⁰¹⁵ עי' רבינו בחיי לעיל יג ג, ודברינו שם.

¹⁰¹⁶ עי' בהגר"א בספד"צ לה ע"ב): וכנגדן הן המועדים שבתורה שהן זכר ליציאת מצרים שהיא בבריאה, ששם מקנן אימא (תיקו"ז כד ע"ב), שמשט" נפקו ממצרים כמ"ש בזוהר (יתרו פה ע"ב), ולכן כל התורה תלוי ביצ"מ, שהתורה היא בבריא. ועי' הערת הלשו" בספד"צ ריש פרק ב': כי מה"ג ת"ד הנה משם הוא כל הנסים הנגלים אשר הם העדות והאמונה על כל התורה כולה, וכמ"ש הרמב"ן סוף פרשת בא, ולכן נקראים ה"ג ת"ד מהימנותא, ומשום שגם הניסים נסתרים הם ג"כ עדות ואמונה, אלא שהנגלים הם מפרסמים ביותר, ומביאים האמונה גם בלב הרשעים, לכן נקראים ה"ג ת"ד מהימנותא דמהימנותא, וכן מהימנא שלימא, ועד"ז נקרא המלכות דאצילות בשם אמונת ישראל, משום שהיא פתח השער להאור דא"ס המתיחס באצילות, אשר משם הוא הנסים הנגלים כנז', ובה נאחזים כל ישראל שהיא שורש נשמתם כנודע.

תענית פ"ב ה"א) ויקראו אל אלהים בחזקה (יונה ג ח) מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול חציפא נצח לבישה.

ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים¹⁰¹⁷ שהם יסוד התורה כלה שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין ברבים בין ביחיד אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר (בראשית יז א ולעיל ו ב) ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות כמו שאמר הכתוב (דברים כט כג-כד) ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה' בעונשם ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ועוד אפרש זה בעזרת השם (ויקרא כו יא).

עי' ר' בחיי: ועי' הקבלה תוספת ה"א היא ה"א אחרונה שבשם¹⁰¹⁸ והיא מדת הדין של משה והיא החכמה שנתנה לשלמה¹⁰¹⁹ ונקראת לב והוא שאמר (מלכים א' ג) ונתת לעבדך לב שומע¹⁰²⁰ וגו' ולכך תפילין של יד מצותן כנגד הלב והיא המדה הנקראת כלה¹⁰²¹ ותפילין של יד בית אחד¹⁰²² ממה שכתוב (שיר' ש' ד) אחותי כלה שהיא מתאחדת וכלולה בל"ב נתיבות פליאות חכמה¹⁰²³ וכדי לרמוז ה"א הזאת באו בפרשה והיה כי יבאך חמשה ההי"ן

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁰¹⁷ עי' לעיל פרשת לך הערה 444, ועי' לעיל ג יג.
¹⁰¹⁸ עי' זהר (ח"ג מט ע"ב): שומע תפלה עדיך וגו' שומע תפלה דא קודשא בריך הוא רבי חזקיה אמר שומע תפלה שומע תפלות מבעי ליה מהו שומע תפלה אלא תפלה דא כנסת ישראל דאיהי תפלה דכתיב (שם קט ד) ואני תפלה (ס"א) (שם סט יד) ואני תפלתי) ודוד בגין כנסת ישראל קאמר לה ומה דאמר ואני תפלה כלא חד ועל דא שומע תפלה ודא תפלה של יד דכתיב (שמות יג טז) על ידכה בה"א.

תרגום: שומע תפלה עדיך וגו', שומע תפלה זה הקדוש ברוך הוא. רבי חזקיה אמר שומע תפלה, היה צריך להיות שומע תפלות, מה זה שומע תפלה. אלא תפלה זו כנסת ישראל, שהיא תפלה, שכתוב ואני תפלה (ואני תפילתי), ודוד אמר אותה בשביל כנסת ישראל. ומה שאמר ואני תפלה הכל אחד. ועל זה שומע תפלה, וזו תפלה של יד, שכתוב על ידכה בה"א.
ועי' לעיל פרשת לך הערה 432.

¹⁰¹⁹ עי' לעיל פרשת חיי שרה הערה 564.
¹⁰²⁰ עי' זהר (ח"א קצב ע"ב): רבי יהודה פתח (תהלים נא יב) לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי האי קרא אוקמוה אבל לב טהור כד"א (מ"א ג ט) ונתת לעבדך לב שומע וגו' וכתוב (משלי טו טו) וטוב לב משתה תמיד ובגין כך לב טהור ודאי ורוח נכון חדש בקרבי דא הוא רוח נכון ודאי כד"א (בראשית א ב) ורוח אלהים מרחפת על פני המים ואתערו זה רוחו של משיח ואתערו (יחזקאל יא יט) ורוח חדשה אתן בקרבכם וצלי דוד ההוא רוח נכון חדש בקרבי בגין דאית מסטרא אחרא לב טמא ורוח עושים דאסטי לבני עלמא ודא הוא רוח טומאה דאקרי רוח עושים כד"א (ישעיה יט יד) יהיה מסך בקרבה רוח עושים ועל דא ורוח נכון חדש בקרבי מאי חדש דא חדש דא דסיהרא בשעתא דאתחדש סיהרא ודוד מלך ישראל חי וקיים ובגין כך חדש.

תרגום: רבי יהודה פתח, "לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי". את הפסוק הזה בארוהו, אבל "לב טהור", כמו שנאמר "ונתת לעבדך לב שומע" וגו', וכתוב "וטוב לב משתה תמיד", ולכן "לב טהור" ודאי. "רוח נכון חדש בקרבי", זהו "רוח נכון" ודאי, כמו שנאמר "ורוח אלהים מרחפת על פני המים". והתעוררו, זו רוחו של המשיח, והתעוררו, "ורוח חדשה אתן בקרבכם". ודוד התפלל, אותו רוח נכון חדש בקרבי. משום שיש מהצד האחר לב טמא ורוח עושים שמסטה את בני העולם, וזו היא רוח טומאה שנקראת רוח עושים, כמו שנאמר "ה' מסך בקרבה רוח עושים", ועל כן "רוח נכון חדש בקרבי". מה זה "חדש", זה חידוש הלבנה. בשעה שמתחדשת הלבנה, דוד מלך ישראל חי וקיים, ולכן "חדש".

¹⁰²¹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 8.

¹⁰²² עי' לעיל הערה 1006.

¹⁰²³ עי' ספר הפליאה (עמוד שטו): שלמה המלך ע"ה על דרך עלייה וירידה זה עולה זה יורד מי זאת עולה מן המדבר זה יורד אל גינת אגוז ירדתי, ועל כל הבועל בתולה מברך בדם בתולים אשר צג אגוז בגן עדן וגו' וצורת ההשתתפות שניהם כצורת זכר ונקבה איש ואשה שכינה ביניהם והוא החותם הידועה ה"ה והוא חצי השם ומחציו מתמלא תיבתו כי כאשר תמלא יו"ד ה"א נתמלא התיבה ונעשה שם שלם יודו ר"ל אם זכו שאין ביניהם פירוד שכינה ביניהם ואם לא זכו שכינה מסתלקת

מתויגות בתנין כמין זיינין ד' זיינין על כל אחת והן ה' של ונתנה לך ושתי ההי"ן של הקשה וה' של ויהרג וה' של ידכה וכל המלות מורות על מדת הדין ואין זה במשפט ספר תורה אלא במשפט תפילין של יד בלבד ואח"כ מניח של ראש והם ד' בתים קדש לי כל בכור והיה כי יביאך (דברים ו) שמע (שם יא) והיה אם שמוע קדש לי כל בכור כנגד החכמה שהיא ראשית¹⁰²⁴ ויורה על זה לשון קדש שהוא מלשון קודש (תהלים קלד) שאו ידיכם קדש (שמות טז) נאדר בקדש שהוא החכמה וכן לשון זכר והיה כי יביאך שמדבר ביציאת מצרים כנגד בינה להתבונן ביציאת מצרים וזהו סוד מצות תפילין החכמה והבינה הגדולה והגבורה כנגד ד' פרשיות שבתפילין גם שיי"ן של ד' ראשים¹⁰²⁵ והתפארת הם התפילין עצמן וזהו סוד המאמר שהקב"ה מניח תפילין¹⁰²⁶ והנצח וההודו כי כל¹⁰²⁷ הרישי"ן של ג' ראשים והאחרונה

סמ מאיר הרמב"ן ור' בחיי

מביניהם ונשאר אש אוכלה, אש בסתלק י"ה שרומז בשכינה, והאהבה האנושית אינה משתפת עם האלהית אלא אחר רוב תלמוד ואחר רוב השגת החכמה ואחר קבלת הנבואה היא סוד חתן ר"ל ח' חכמה מימינה ת' נבואה משמאלה נ' כלה ועשר ספירות אלו כללם כלה, ר"ל ה' ספירות הם אב גר הו זח טי כללם עולה נ"ה ר"ל כללם מוליד י"ד אותיות, כיצד א"ב מוליד ג' וג' הרי ו' וד' הרי ו' וה' הרי ו' ה' הרי כ"א וז' הרי כ"ח וח' הרי ל"ו וט' הרי מ"ה וי' הרי נ"ה הנה זה החשבון נקרא כלל ונקרא ג"כ חשבון הקדמי והוליד י"ו אותיות והם אגו י' יה כא כח לו מה נה וריבוע כללם של עשר אותיות הללו מולידים י"ו אותיות והסדר א' פעם א' הרי א', ב' פעמים ב' הרי ד', ג' ג' הרי ט', ד' ד' הרי י"ו, ה' ה' הרי כ"ה, ו' פ' ו' הרי ל"ו, ז' פ' ז' הרי מ"ט, ח' פ' ח' הרי ס"ד, ט' פ' ט' הרי פ"א, י' פ' הרי ק', הנה זה יקרא רבוע של הכלל של י' אותיות והוליד הרבוע י"ו אותיות אד ט יו כה לו מט סד פא ק הרי מן הכלל י"ו אותיות ומן הריבוע י"ו אותיות צרפם והם ל"ב, ונ"ה בגימ' כלה ללמדך שהיא כלולה מכל העשר והעשר ספירות יש להם חזן אחד ודבר אחד ומנהיג אחד וכולם מביטים אליו ועל פיו יחנו ועל פיו יסעו והשאר ט' אנשים ג' כהנים ג' לויים ג' ישראלים וג' בתי@@@

¹⁰²⁴ עי' זהר (ח"ב מג ע"ב): וכל אינון ארבע אתרמיזו הכא קדש דא קדושה עלאה רזא דחכמתא עלאה דמתמן כלא אתקדש ברזא דגניזו עלאה דיתקרי קדש לי דא בינה רזא דעלמא עלאה היכלא פנימאה (ורזא דא (ויקרא כה נה) כי לי בני ישראל עבדים (במדבר ג יג) כי לי כל בכור (שמות יט ה) והייתם לי סגולה) כ"ל רזא דחסד בכל דוכתא בין לעילא בין לתתא בכ"ר דא בן בכור דכתיב (שם ד כה) בני בכורי ישראל והאי בן בכור כליל כל סטרין וכל גוויין ובגין כך קרא כליל כלהו ארבע ברזא דחכמתא עלאה אבל דא באורח כלל למנדע דכלא כליל בהאי אבל באורח פרט כל חד בלחודוי דא איהי פרשתא קדמאה דכליל כל שאר פרשיין.

תרגום: וכל אותן ארבע נרמזו כאן קדש זו קדושה העליונה סוד החכמה העליונה שממש הכל מתקדש בסוד הגניזה העליונה שנקראת קדש לי זו בינה סוד העולם העליון ההיכל הפנימי (וסוד זה כי לי בני ישראל עבדים כי לי כל בכור והייתם לי סגולה) כ"ל סוד החסד בכל מקום בין למעלה בין למטה בכ"ר זה בן בכור שכתוב בני בכורי ישראל ובן בכור זה כולל כל הצדדים וכל הצבעים ולכן הכתוב כולל את כל הארבע בסוד החכמה העליונה אבל זה בדרך כלל לדעת שהכל כלול בזה אבל בדרך פרט כל אחד לבדו וזהו פרשה ראשונה הכוללת כל שאר הפרשיות.

¹⁰²⁵ עי' תיקו"ז (י ע"ב): שין של תפילין הלכה למשה מסיני ש' דלת ראשין וז' דארבע ראשין לקבל שבע הנערות הראויות לתת לה מבית המלך (אסתר ב ט) ואינון בשחר שתיים לפנייה ואחת לאחריה ובערב שתיים לפנייה ושתיים לאחריה ולקבל אלין שבעה אית שבעה רואי פני המלך היושבים ראשונה במלכות (אסתר א יד)

תרגום: שין של תפילין הלכה למשה מסיני (שבת כח ע"ב), ש של שלש ראשים, וז' של ארבע ראשים, כנגד "שבע הנערות הראויות לתת לה מבית המלך". והם בשחר שתיים לפנייה ואחת לאחריה, ובערב שתיים לפנייה ושתיים לאחריה (ברכות יא ע"ב). וכנגד השבע האלה, יש שבע "רואי פני המלך היושבים ראשונה במלכות".

וכן עי' זהר ח, ג רנד ע"ב, רנח ע"א

¹⁰²⁶ עי' זהר (ח"א קמז ע"א): וכלהו נטיל יעקב ומכניש לגבי מערב וסיהרא כניש לבתר כל אינון נהורין ובוצינין דנטיל יעקב דאיהו יהיב לה ואנהר לה והיינו דתנינן קב"ה אנח תפליין בגין דנטיל כל כתרין עלאין ומאן נינהו רזא דאבא עלאה ורזא דאמא עלאה ואינון תפליין שבראש כמה דתנינן כהן [גדול] נוטל בראש ולבתר דנטיל אבא ואמא [נטיל] ימינא ושמאלא ואשתכח דקב"ה [ד]נטיל כלא

תרגום: ויעקב לקח את כולם ומאסף לצד מערב. והלבנה אוספת לבסוף כל אותם האורות והמאורות שיעקב לוקח, שהוא נותן לה ומאיר לה. וזה ששינינו הקדוש ברוך הוא מניח תפילין, משום שנוטל את כל הכתרים העליונים, ומי הם, הסוד של האב העליון וסוד האם העליונה, והם התפילין שבראש, כמו ששינינו, כהן גדול נוטל בראש. ואחר שנוטל האב והאם, נוטל הימין והשמאל. ונמצא (שהקדוש ברוך הוא) שנוטל הכל.

¹⁰²⁷ היינו כי כל בשמים ובארץ, ועי' זהר (ח"ב קטז ע"א): ד' מן אחד תל שהכל פונים בו והאי קוץ

הוא קשר של תפילין¹⁰²⁸ וזהו שאמרו (שמות לג) וראית את אהורי הראהו קשר של תפילין והיות הרצועות¹⁰²⁹ מקיפות את הראש ירמוז להמשכת השפע עד ה' אחרונה שהוא קשר הכל והיות הרצועות מניעות עד הטבור ירמוז להמשכה עד הקו האמצעי¹⁰³⁰ ומשם ולמטה והיותם שחורות מהלכה למשה מסיני¹⁰³¹ ירמוז לעומק השגתם וטעם הנחתם בראש כי הוא מקומם הראוי ושם כח הנשמה וכל מה שיש בתפילין של ראש יש בתפילין של יד ביריעה אחת ובבית אחת להורות שה' אחרונה כלן כלולות בה והיא כוללת כל המדות של מעלה והקשר שבו רמז לצדיק וטעם הנחתן בשמאל להורות על קבלתה מן השמאל וצריך אתה לדעת כי תפילין של יד ושל ראש שתי מצות ושתיהן מענין אחד והראיה שהן ב' מצות מה שאינם מעכבות זו את זו כלולב ומינוי עם האתרוג וכן אמרו רז"ל תפילין של ראש אינה מעכבת של יד ושל יד אינה מעכבת של ראש הרי לך שהרשות בידך להניח אי זו מהן שיש לו ולפי ששתיהם רומזות ענין אחד אמרו רז"ל כשהוא מניח שתיהן ביחד שאין לשוח ביניהם והוא שאמר שח בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו וחוזרים עליה מעורכי המלחמה.

ודבר ידוע כי כיון ששתיהן רומזות ענין אחד היה ראוי ששתיהן מעכבות זו את זו כלולב ואתרוג ומה שאינן מעכבות זו את זו מבואר הוא כמו שאמרו רז"ל מנין שהקב"ה מניח תפילין ואמרו בספר הבהיר¹⁰³² משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו כלי נאה פעמים נוטלו בראשו פעמים נוטלו בזרועו ומטעם זה אין תפילין של ראש ותפילין של יד מעכבות זו את זו ונתבאר לך מזה כי הנחת תפילין בשמאל ירמוז למדת הדין המקבלת מן השמאל וענינו דומה לאתרוג בשמאל.

אבל ראיתי לאחד מחכמי הקבלה שכתב בחבורו שאין טעם תפילין בשמאל כטעם אתרוג בשמאל כי אתרוג בשמאל הוא ביד הראויה לו ואין כן בתפילין בשמאל אבל הנחת תפילין שבשמאל הוא כנגד הימין שנאמר (דברים לג) מימינו אש דת למו והוא מביא ראיה

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

הוא אחיד בין א"ח ובין ד' הדא הוא דכתיב (ד"ה א כט יא) כי כל בשמים ובארץ ותרגם יונתן דאחיד בשמיא ובארעא ועליה אוקמוה מארי מתניתין בחגיגה על מה העולם עומד על עמוד אחד ששמו צדיק שנאמר (משלי י כה) וצדיק יסוד עולם.

תרגום: ד' מן אחד תל שהכל פונים בו והקוץ הזה אחוז בין א"ח ובין ד' זהו שכתוב כי כל בשמים ובארץ ותרגם יהונתן שאחוז בשמים ובארץ. ועליו בארו בעלי המשנה בחגיגה על מה העולם עומד על עמוד אחד ששמו צדיק שנאמר וצדיק יסוד עולם.

¹⁰²⁸ עי' זהר (ח"א פז ע"א): הא דוד קשיר בשמיה תו דאיהו קשר של תפלין ודאי ד' דוד מלכא [קשרו של תפלין ודאי] ובגין כך דוד אתקשר בשמיה.

תרגום: הנה דוד קשור בשמו, ועוד, שהוא קשר של תפילין ודאי, ד', דוד המלך (ד"א קשר של תפילין ודאי), ולכן דוד נקשר בשמו.

¹⁰²⁹ עי' תיקו"ז י ע"ב): תלת רצועין נצח והוד ויסוד יסוד רצועה דקשיר וא"ו עם ה' (דבה"י א' כט יא) כי כל בשמים ובארץ דאחיד בשמיא ובארעא תרין רצועין נצח והוד דאחידן בה' עלאה והקרנים גבוהות (דניאל ח ג) והאחת גבוהה מן השנית אוף הכי תרין רצועין חד ארוכה וחד קצרה קצרה עד החזה ארוכה עד טבורא.

תרגום: שלש רצועות: נצח הוד ויסוד. יסוד רצועה שקושרת וא"ו עם ה', כי כל בשמים ובארץ, שמחבר בשמים ובארץ, שתי רצועות נצח והוד שאחוזים בה' עליונה. והקרנים גבוהים, והאחת גבוהה מן השנית. כמו כן כאן, שתי רצועות אחת ארוכה ואחת קצרה, קצרה עד החזה, ארוכה עד הטבור.

¹⁰³⁰ עי' תיקו"ז (טז ע"ב): וק"י פנה למזרח, ונטיל ליה עמודא דאמצעיתא.

¹⁰³¹ עי' ספר הקנה (עמוד טז): ורצועות שחורות למה, א"ל בני גם באלו כיסו הסוד שארז"ל רצועות שחורות הלכה למשה מסיני. ודע בני שת"ת ישראל נקרא קודש והוא שיר השירים ר"ל קדש על ה' קצוות שהם קדשים שהכל צריכים בו ומורידים הד' פרשיות בכנ"י שם שניהם נלבשו בכתנות עור והרצועות הם המשכת השפע הקדושה מד' פרשיות, וע"כ נמשכין עד סוף באדם עד הלב לחבר את האוהל להיות אחד וע"כ שחורות דבר שאינו מקבל טומאה, וגם השפע של ד' פרשיות בחשך ושחור מבלי מושג הוא שנאמר וחשך על פני תהום.

¹⁰³² אות קב: אמרת כסאו, והא אמרינן זה כתרו של הקב"ה, כדאמרינן בשלשה כתרים נכתרו ישראל כתר כהונה וכתר מלכות וכתר תורה על גביהם. משל למה"ד למלך שהיה לו כלי נאה ומבושם ואוהבו מאד, לפעמים שמו בראשו והיינו תפלין שבראש, לפעמים נטלו בזרועו בקשר תפלין של זרוע, לפעמים משאלו לבנו לשבת עמו. לפעמים נקרא כסאו כי בזרועו נושאו כקמיע כעין כסא.

רמב"ן ור' בחיי

ממה שכתוב (תהלים מה) נצבה שגל לימינך בכתם אופיר ע"כ ותמצא בתפילין של ראש כ"א פעמים השם המיוחד וכן בתפילין של יד והכל מ"ב.

ויש שסוברין עוד בענין התפילין ואומרים כשם שהשכינה שורה בד' היות שבמרכבה על שני הכרובים כן המניח תפילין מרכבה לש"י והשכינה שורה עליו בד' פרשיות על שני אברים המיוחדים שבו והם המוח והלב המוח מכאן ולב מכאן וזהו סוד הכתוב האומר (שמות כה) כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה ודרשו רז"ל כל מי שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו מוחזק הוא שלא יחטא שנאמר (קהלת ד) והחוט המשלש לא במהרה ינתק אמר רשב"ל כל המניח תפילין מאריך ימים שנאמר (ישעיה לח) אדני עליהם יחיו ולכל בהן חיי רוחי ותחלימני והחייני.

Section break

פרשת בשלה

(יג כא): וְהָיָה הַלֶּךְ לַפְּנִיָּהִם יוֹמָם בְּעֵמֹד עֵנָן לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעֵמֹד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לְלֶכֶת יוֹמָם וְלַיְלָה:

ע"י רמב"ן: וה' הולך לפניהם יומם כבר אמרו (ב"ר פנ"א סי' ב) שכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו הקב"ה עמהם ביום ובית דינו בלילה¹⁰³³ אם כן פירושו הכתוב שהשם שוכן בתוך הענן והולך הוא לפניהם ביום בעמוד ענן ובלילה בית דינו שוכן בעמוד האש להאיר להם כמעט אשר עין בעין נראה אתה¹⁰³⁴ וענגך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה¹⁰³⁵ (במדבר יד יד).

וראיתי באלה שמות רבה (פי"ט סי' ו) כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו כי הולך לפניכם ה' (ישעיה נב יב) לשעבר אני ובית דיני הייתי מהלך לפניכם שנאמר וה' הולך לפניהם יומם אבל לעתיד לבא אני לבדי שנאמר (שם) כי הולך לפניכם¹⁰³⁶ ומאספכם אלהי ישראל וסוד המדרש הזה כאשר הזכרתי כי בגאולה הראשונה היה הקב"ה עמהם ביום ובית דינו עמהם בלילה אבל לעתיד לבא תתעלה מדת בית דינו ברחמים וה' הולך לפניהם השם המיוחד¹⁰³⁷, כי אלהי ישראל מאספם עמו¹⁰³⁸, ולילה כיום יאיר כהשכה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁰³³ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 148.

¹⁰³⁴ ע"י אד"ר (קל ע"א): זמינין צדיקיא זכאי עליונין למחמי דא ברוחא דחכמתא הה"ד (ישעיה נב) כי עין בעין יראו אימתי בשוב יי' ציון וכתוב (במדבר יד) אשר עין בעין נראה אתה יי' ואלמלא עינא טבא עלאה דאשגח ואסחי לעינא תתאה לא יכיל עלמא למיקם רגעא חדא.

תרגום: ועתידים הצדיקים הזכאים העליונים לראות זאת ברוח החכמה. וזהו שנאמר "כי עין בעין יראו", מתי? "בשוב יהו"ה ציון". ונאמר "אשר עין בעין נראה אתה יהו"ה" ואם לא שהעין הטובה העליונה משגחת ורוחצת את העין התחתונה לא היה העולם יכול להתקיים (אפילו) רגע אחד.

¹⁰³⁵ ע"י זהר (ח"ג קג ע"ב): בסכות תשבו חסר ודא עננא חד דכלהו קשירין ביה דכתיב כי ענן יי' עליהם יומם וכתוב ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם דא הוא עננא דאהרן דאקרי יומם דכתיב (תהלים מב ט) יומם יצוה יי' חסדו עננא חד נטיל עמיה חמש אחרנין ואינון שית ועננא אחרא דכתיב ובעמוד אש לילה דא נהרא להו לישראל מנהירו דאינון שית.

תרגום: בסכת תשבו חסר, וזה ענן אחד שכולם קשורים בו, שכתוב כי ענן ה' עליהם יומם, וכתוב ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם. יומם זהו עננו של אהרן שנקרא יומם, שכתוב (יומם יצוה ה' חסדו, ענן אחד נוטל עמו חמשה אחרים, והם ששה. וענן אחר שכתוב ובעמוד אש לילה, זה האיר לישראל מהאור של אותם הששה.

¹⁰³⁶ ע"י תיקו"ז טז ע"ב): אבל בפורקנא בתראה לא נפקת ברתא בהאי עבדא כשפחה אלא בקודשא בריך הוא בגין דאורייתא (דאיהי) חירו (איהי) עמה בגלותא בתראה דאיהי חירו דילה מה דלא הוה הכי בגלותא קדמאה דלא הוה לה ולבנהא אורייתא דאיהי חירו דאורייתא ודאי איהי חירו במלכותא דילה ביקרא דילה הה"ד (משלי ג טו) יקרה היא מפנינים ובגין דא (שמות כא ז) לא תצא כצאת העבדים ודא הוא דאמר (ישעיה נב יב) כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו כי הולך לפניכם ה' יהו"ה ודאי איהו יוקים לון מעפרא ואיהו נהיר על אנפוי דישראל וביה אשתמודעין כל עלמין דאינון זרע ברך ה' (ישעיה סא ט).

תרגום: אבל בגאולה האחרונה, לא יוצאת הבת בעבד הזה כמו שפחה אלא בקדוש ברוך הוא, משום שתורה שהיא חרות היא עמה בגלות האחרונה, שהיא חרות שלה, מה שלא היה כך בגאולה הראשונה, שלא היה לה ולבניה תורה שהיא חרות, שתורה היא ודאי חרות במלכות שלה, בכבוד שלה, זהו שכתוב "יקרה היא מפנינים", ולכן "לא תצא כצאת העבדים". וזה שאמר "כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו", כי הלך לפניכם יהו"ה", יהו"ה ודאי הוא יקים אותם מהעפר, והוא מאיר על פני ישראל, ובו נודעים כל העולמות שהם "זרע ברך ה'".

¹⁰³⁷ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 204.

¹⁰³⁸ ע"י זהר (ח"א יח ע"א): (ו)עד הכא בדרגא [דא] אתיחד עלמא דאתגלייא בעלמא דאתכסייא עלמא דאתגלייא [אתיחד אוף הכי לתתא ועלמא דאתגלייא] איהו עלמא דתתא"ה (ישעיה ו א) ואראה את אדניי (שמות כד י) ויראו את אלהי ישראל (במדבר יד י) וכבוד יהו"ה נראה (שם יז ז) וירא כבוד יהו"ה (יחזקאל א כח) כמראה הקשת וגו' כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד יהו"ה ודא איהו רזא ותרעה היבשה (שם) [כמראה הקשת זה חי עלמין וזהו] (בראשית ט יג) את קשתי נתתי בענן [דא מלכות] נתתי מן יומא דאתברי עלמא.

תרגום: עד כאן בדרגה זו מתייחד העולם הנגלה בעולם הנסתר. העולם הנגלה מתייחד גם כן למטה, ועולם הנגלה הוא עולם התחתון, "ואראה את ה'", "ויראו את אלהי ישראל", "וכבוד ה' נראה", "וירא כבוד ה'", "כמראה הקשת וגו' כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה'". וזהו סוד "ותרעה

כאורה¹⁰³⁹ (תהלים קל"ט יב) כי הכל במדת רחמים מיוחדת. עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה וה' הולך לפנייהם היה ה' שוכן בתוך עמוד ענן והולך לפנייהם ביום ובית דינו שוכן בתוך עמוד האש והולך לפנייהם בלילה וזהו שאמרו הוא ובית דינו ובאורו הרחמים והשכינה וזהו (ישעיה סג) זרוע תפארתו¹⁰⁴⁰ וזהו חומה לישראל חמה למצריים¹⁰⁴¹ וזהו שדרשו בפסוק (שמות טו) ימינך היתה ידו אחת מצילתן וידו אחת משקעתן וזהו (שם יב) בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל כי היד הגדולה היא המכה בהם וכח הרחמים שבה הוא מציל וכל זה כמעט (במדבר יד) כי עין בעין נראה אתה ה' ועננך וגו'. עיי"ש: וע"ד הקבלה ללכת יומם ולילה טעם הליכתם ביום ובלילה כדי שיהיו נכונים ומזומנים אחר שתי המדות האלה הנקראות יומם ולילה¹⁰⁴² ולא אמר הכתוב ללכת ביום ובלילה להורות כי יומם ולילה הולכים עמהם וכיון שכן הוצרכו ישראל ג"כ ללכת אחריהם ביום ובלילה והוצרכו ללכת אחר עמוד הענן ביום ואחר עמוד אש בלילה וזה טעם לנחותם הדרך וזה טעם להאיר להם כי הוא באור זה ביום וזה בלילה ולא הוצרך לכתוב ללכת יומם ולילה אלא שהוא באור למדות והנה הליכתם של ישראל ביום ובלילה אחר יומם ולילה הוא כענין שכתוב (משלי כד) ירא את ה' בני ומלך¹⁰⁴³ ועל זה נשתבחו ישראל בדבר הנביא

סמ מאיר הרמב"ן ור' בחיי

היבשה". "כמראה הקשת" זה חי העולמים, וזהו "את קשתי נתתי בענן", זו מלכות, נתתי מיום שנברא העולם.

¹⁰³⁹ עי' תיקו"ז פג ע"א): נתיב רביעאה ויבדל אלה"ם בין האור ובין החשך דכר ונוקבא אינון חושך לילה הה"ד (בראשית א ה) ולחשך קרא לילה ואית חשך מסטרא דכיו ולילה מסטרא דכיו הה"ד (תהלים קל"ט יב) גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה וחושך איהי נוקבא דמקבל מנהורא דאיהו אור דכר כגוונא דסיהרא דמקבלת מן שמשא ותרוייהו אינון אספקלריאה דנהרא ואספקלריאה דלא נהרא ואית חשך דסטרא אחרא דאית בה הבדלה ולא חבורא והוא אור איהו כמוחא באגוזא

תרגום: הנתיב הרביעי "ויבדל אלה"ם בין האור ובין החשך", זכר ונקבה הם. חשך לילה, זהו שכתוב "ולחשך קרא לילה", ויש חשך מצד הטהרה, ולילה מצד הטהרה, זהו שכתוב "גם חשך לא יחשיך ממך", "ולילה כיום יאיר" "כחשכה כאורה". והחשך היא נקבה שמקבלת מהאור שהוא אור זכר כמו שהלבנה שמקבלת מן השמש. ושניהם הם האספקלריה המאירה והאספקלריה שאינה מאירה. ויש חשך של הצד האחר, שיש בו הבדלה ולא חבור, ואותו האור הוא כמח באגוז.

¹⁰⁴⁰ עי' לעיל פרשת וארא הערה 959.
¹⁰⁴¹ עי' תז"ח (כו ע"ב): ועוד אוריתא אתקריאת חומא כגון והמים להם חומה מימינם ואיהי חמה לאמין דעלמא דלא קבילו לה כגון מצרים דאתעביד לון חמה וטבעו בו ומתו והינו כי ישרים דרכי ה' וגו' מסטרא דימינא אתקריאת שכינתא חומה מסטרא דחסד דתמן חכמה ומסטרא דגבורה ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב

תרגום: ועוד תורה נקראת חומה כמו והמים להם חמה מימינם והיא חמה לאמות העולם שלא קבלו אותה כמו מצרים שנעשתה להם חמה וטבעו בה ומתו והינו כי ישרים דרכי ה' וגו' מצד הימין נקראת השכינה חומה מצד החסד ששם חכמה ומצד הגבורה ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב.
¹⁰⁴² עי' זהר (ח"ב דף מו ע"ב): וכלהו רתיכא עלאה קדישא למהך ישראל בשלימותא דכלא בגין דיחזון אבהן פורקנא (ס"א דבנייהו) דלהון דכתיב (בראשית מו ד) ואנכי אעלך גם עלה עם המרכבה וכתוב ויהו"ה הולך וגו' ללכת יומם ולילה וכי אמאי הו אזלי יומם ולילה יהכון ביממא ולא יהכון בליליא כבני אנשא דערקין דכיון דקודשא בריך הוא נטיר לון אמאי אזלין ביממא ובליליא אלא לאשתכחא בהו שלימותא דכלא דלית שלימו אלא יומם ולילה.

אמר רבי אבא הכי אוקימנא ויהו"ה הולך לפנייהם יומם בעמוד ענן דא אברהם ולילה בעמוד אש דא יצחק ואי הכי יעקב אן הוא אלא במלה קדמאה אתמר ותמן שארי כמה דכתיב ויהו"ה תרגום: וכולם מרכבה עליונה קדושה ללכת ישראל בשלמות הכל כדי שהאבות יראו את גאולה (של בניהם) שלהם שכתוב ואנכי אעלך גם עלה עם המרכבה וכתוב וה' הלך וגו' ללכת יומם ולילה וכי למה היו הולכים יומם ולילה ילכו ביום ולא ילכו בלילה כאנשים שבורחים כיון שהקדוש ברוך הוא שומר אותם למה הלכו ביום ובלילה אלא כדי להימצא בהם שלמות הכל שאין שלימות אלא יום ולילה.

אמר רבי אבא כך בארנו וה' הלך לפנייהם יומם בעמוד ענן זה אברהם ולילה בעמוד אש זה יצחק ואם כך איפה יעקב אלא שנאמר בדבור הראשון ושם התחיל כמו שכתוב וה'.
¹⁰⁴³ עי' ז"ח מה ע"ב): פתח ואמר ירא את ה' בני ומלך ירא את ה' לחברא יראה בקב"ה בני ומלך לאמשכא נהירו מאימא עילאה דאיקרי מלך להאי ברא בוכרא למיעל מתתא לעילא דבר אחר בני

ע"ה שאמר (ירמיה ב) זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר¹⁰⁴⁴ אחר שתי מדות אלו שאהבום שהם כלולות זו בזו וזהו לשון כלולותיך הכלולות שלך כלומר שתי מדות שלך אשר בהם הוצאתיך ממצרים הכלולות זו בזו והענין הגדול הזה שהיה לישראל בו כבוד¹⁰⁴⁵ ותפארת בלכתם ביום ובלילה על הכונה העליונה הזאת העצומה והנפלאה עוד היה סבה לפרעה ולכל מצרים מבעל הסבות יתברך שיחשבו המצריים על ישראל שהם בורחים כיון שהם הולכים ביום ובלילה ואז תחזק לבם וירדפו אחריהם על הים כדי שיטבעו שם וברוך ה' אשר לו נתכנו עלילות לאבד מורדיו ולהציל יראיו.

(יד י-יא): ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם ויראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה': ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים:

ע"ה רמב"ן: ויראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה' ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים איננו נראה כי בני אדם הצועקים אל ה' להושיעם יבעטו בישועה אשר עשה להם ויאמרו כי טוב להם שלא הצילם אבל הנכון שנפרש כי היו כתות והכתוב יספר כל מה שעשו כלם אמר כי הכת האחת צועקת אל ה' והאחת מכחשת בנביאו ואינה מודה בישועה הנעשית להם ויאמרו כי טוב להם שלא הצילם ועל זאת כתוב וימרו על ים בים סוף (תהלים קו ז) ולכך יחזיר הכתוב בני ישראל פעם אחרת ויצעקו בני ישראל אל ה' כי הטובים בהם צעקו אל ה' והנשארים מרו בדברו ולכך אמר אח"כ (להלן פסוק לא) ויראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו לא אמר ויראו ישראל את ה' ויאמינו אבל אמר העם כי בני ישראל שם ליחידים והעם שם להמון וכן וילונו העם (להלן פסוק כד) וכך הזכירו רבותינו (במדבר פ"ב סי' כג) ויחל העם לזנות (במדבר כה א) בכל מקום שנאמר העם לשון גנאי

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ומלך תמשיך נהירו מברא לברתא דאיקריא מלך תרגום: פתח ואמר (משלי כד) ירא את ה' בני ומלך ירא את ה' לחבר היראה בקדוש ברוך הוא בני ומלך להמשיך האור מהאם העליונה שנקראת מלך לבן הבכור הזה להכנס ממטה למעלה דבר אחר בני ומלך תמשיך האור מהבן לבת שנקראת מלך.

¹⁰⁴⁴ ע"ה זהר (ח"ג דף קג ע"ב): רבי אלעזר פתח (ואמר) כה אמר יי' זכרתי לך חסד נעורייך וגו' האי קרא על כ"י אתמר בשעתא דהות אזלא במדברא עמהון דישראל זכרתי לך חסד דא עננא דאהרן דנטלא בחמש אחרנין דאתקשרו עלך ונהירו עלך אהבת כלולותיך דאשתכללו לך (ס"א וכלהו אשתכללו בך) ואעטרו לך ואתקיננו לך ככלה דתעדי תכשיטהא וכ"כ למה בגין לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה

תרגום: רבי אלעזר פתח (ואמר) כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורייך וגו', הפסוק הזה נאמר על כנסת ישראל בשעה שהיתה הולכת במדבר עם ישראל, זכרתי לך חסד זהו עננו של אהרן שנוסע עם חמשה אחרים שנקשרו עליך, ומאירים עליך. אהבת כלולותיך שנתקנו לך (וכלם נתקנו בך) ועטרו אותך, והתקיננו אותך כמו כלה שמתקשטת את תכשיטיה. וכל כך למה, בשביל לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה.

וע"ה זהר (ח"ג דף רנז ע"א): איהי פקודא תליתאה דאתקרי אהבת חסד הה"ד אהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד אהבה כלילא מאבהן דאתקרי בהון בכל מכל כל רזא דמלה זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך ואייה

תרגום: המצוה השלישית היא שנקראת אהבת חסד, זהו שכתוב "אהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד", אהבה כלולה מהאבות שנקרא בהם "בכל מכל כל", וסוד הדבר "זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך".

ע"ה תיקוני זהר (דף קנא ע"ב) אתמר ביה תתן אמת ליעקב איהו זרע ושכינתא עזר הה"ד (בראשית ב') אעשה לו עזר כנגדו כל אליו נקודין אתחייבו בשמא (נ"א אתחייב שמא) קדישא מסטרא דתשע ספירן ומלכות כלילא דכלהו אהבת כלולותיך הא הכא אנפין עגולין דלעילא נקודין בנקודין.

תרגום: נאמר בו תתן אמת ליעקב הוא זרע ושכינה עזר הה"ד (בראשית ב') אעשה לו עזר כנגדו כל אלה נקודות נתחייבו בשמו הקדוש בצד של ט' ספירות ומלכות כלולה מכולם, אהבת כלולותיך כאן פנים עגולים שלמעלה נקודות בנקודות.

¹⁰⁴⁵ ע"ה לעיל פרשת וישלח הערה 686.

הוא וכל מקום שנאמר ישראל לשון שבח הוא¹⁰⁴⁶.

(יד טו) ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו:
 עי' ר' בחיי: ע"ד הקבלה מלת אלי כמלת לי הנזכרת בתרומה, וכמו שדרשו עליו בספר
 הבהיר (שמות כה) ויקחו לי תרומה ויקחו לי תרומה¹⁰⁴⁷. והמלה תרמוז שאין התפלה
 והצעקה כי אם לשם המיוחד, ולכן אמר דבר אל בני ישראל ויסעו ממטה למעלה, ואז יקרע
 הים. אבל התחנה היא למדת הדין¹⁰⁴⁸, והבן זה. והנה משה עשה כן הודיע לישראל בנס
 הגדול הזה ובטחו בו ונסעו מיד.

(יד כא): ויט משה את ידו על הים ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את
 הים לחרבה ויבקעו המים:
 עי' ר' בחיי: וצריך אתה לדעת כי שלשה פסוקים אלו יש בכל אחד מהם ע"ב אותיות
 שהם בין כלן יר¹⁰⁴⁹ אותיות ומשלשתם יוצא שם בן ע"ב תיבות כל שם ושם אותיותיו

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁰⁴⁶ עי' זהר (ח"ב מה ע"ב): אלא בגין ההוא ערב רב דאתדבקו בהו ואתערבו בהדיהו קרי לון את
 העם סתם כמה דאת אמר (שם לב לה) ויגוף יהו"ה את העם על אשר עשו את העגל (שם א) ויקהל
 העם על אהרן וירא העם כי בשש משה וכן כלהו
 תרגום: אלא משום ערב רב שנדבקו בהם והתערבו עמהם קרא להם את העם סתם כמו שנאמר
 ויגוף ה' את העם על אשר עשו את העגל ויקהל העם על אהרן וירא העם כי בשש משה וכן כלם.
¹⁰⁴⁷ קג. ד"א ויקחו לי תרומה ויקחו לקדש תרומה שהיא יו"ד והוא עשירי ומנלן דעשירי קדש דכתיב
 (ויקרא כ"ז לב) העשירי יהיה קדש לה' ומאי ניהו קדש דכתיב (יחזקאל מ"ד ל) וראשית כל בכורי כל
 וכל תרומת כל וגו' וכתוב (תהלים קי"א ז) ראשית חכמה יראת ה' אל תקרי יראת ה' אלא ויראת ה'.
¹⁰⁴⁸ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 419.

¹⁰⁴⁹ עי' תיקו"ז (עה ע"א): וביה אתקריאו תלת אבהן שביעיות כמה דאת אמר ויכל אלה"ם ביום
 השביעי וישבות ביום השביעי (בראשית ב ג) ויברך אלה"ם את יום השביעי ויברך אותו מסטרא
 דברכה ויקדש אותו מסטרא דקדושה וישבות בו מסטרא דיחוד ודא איהו ויכלו דאתכלילו ביה תלת
 אבהן דאינון ברזא דשמא דע"ב כגוונא דא חסד אתקרי גדול בגין דאיהו כללא דע"ב תיבין גבור"ה
 כללא דר"ו אתוון דאית בשמא דע"ב עמודא דאמצעייתא דאיהו ו' כליל כללא ודא איהו רזא ויעבר ה'
 על פניו (שמות לד ו) ע"ב ר"ו יהו"ה על פניו מאי פניו אנפוי דא וא"ו י"ג מכילן דרחמי דאתמר בהון
 (ישעיה נד ז) וברחמים גדולים אקבצן גדולים ודאי מסטרא דחסד דאיהו הא"ל הגדול
 תרגום: ובו נקראו שלשת האבות שביעיות, כמו שנאמר "ויכל אלה"ם ביום השביעי" וישבות
 ביום השביעי" ויברך אלה"ם את יום השביעי" ויברך אותי", מצד של ברכה, ויקדש אותו מצד של
 קדושה, וישבות בו מצד של היחוד. וזהו "ויכל", שנכללו בו שלשת האבות, שהם בסוד השם של
 ע"ב, כדוגמא זה, חסד נקרא גדול, משום שהוא הכלל של ע"ב תיבות. גבור"ה הכלל של ר"ו אותיות,
 שיש בשם של ע"ב. העמוד האמצעי שהוא ו', כולל הכל. וזהו סוד "ויעבר יהו"ה על פניו", ע"ב ר"ו
 יהו"ה על פניו, מה זה פניו, פניו זה וא"ו, י"ג מדות הרחמים, שנאמר בהם "וברחמים גדולים אקבצן",
 גדולים ודאי מצד של החסד, שהוא הא"ל הגדול.

משולשות ושם בן ע"ב¹⁰⁵⁰ זה נחקר¹⁰⁵¹ מן הספירה הרביעית שהיא הסד ויסע כנגד החסד ויבא כנגד הגבורה ויט כנגד התפארת.

ויש לך להשכיל כי האותיות הראשונות מן הפסוק הראשון גם האחרונות מן הפסוק השלישי שהן יוצאות כסדרן ולצד ימין אבל האמצעיות שהן יוצאות מן הפסוק השני שהן למדת הגבורה הן הולכות למפרע ולצד שמאל כי הוא מתחיל מן ה' אחרונה של הלילה והנה שלשתם נאחזים זה בזה ונעשה מהם שם אחד של שבעים ושתיים וכל אותיותיו נקשרות ומשולבות בשלשת אבות המרכבה העליונה.

ודע כי זה הים שעברו בו ישראל ים סוף היה ואע"פ שלא הזכיר זה בפירוש לא בצווי השם ולא במעשה כי אם סתם והנה בשירה שאמרו אותה מדי עברם הזכיר טבעו בים סוף כן אחרי עברם הזכיר ויסע משה את ישראל מים סוף והוא ים האחרון על כן נקרא ים סוף וכך הזכיר דוד (תהלים קו) ויגער בים סוף ויחרב אמנם יש מדה הנקראת ים שעל ידה עברו ישראל את הים וזהו וימרו על ים בים סוף נקראת ג"כ ים סוף כי הוא סוף המעלות.

יִד כַּה) וַיִּסַּר אֶת אֶפְנֵי מִרְכָּבָתוֹ וַיְנַהֲגוּ בְּכַבְדָּת וַיֹּאמְרוּ מִצָּרִים אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי הִ' נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרַיִם:

עי' ר' בחיי: וע"ד השכל אופן שם לגלגל שנאמר (יחזקאל י ג) ואופנים להם ענינו גלגלים (שם א) והנה אופן אחד בארץ תרגום יונתן גלגלא ויאמר הכתוב כי הגלגל שממנו כח מרכבותיו הסירו מנבורתו וכחו וכיון שהסיר אופן מרכבותיו למעלה וינהגו בכבודות למטה וכן דרשו רז"ל אין אומה נופלת עד שתפול שרה תחלה והגלגל הזה הוא גלגל מאדים שבו היו המצריים ראויים לנצח ולהתגבר לולא ה' שהיה לנו ונלחם לישראל וכח הגלגל הוא

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁰⁵⁰ עי' זהר (ח"א קח ע"ב): ח' שמים דאינון ע' רזא יהו"ה דא איהו ברזא דשבעין ותריין שמהן [ואלין אינון] דנפקי מן ויסע ויבא ויט והו"ו יל"י ס"ט על"ם מה"ש לל"ה אכ"א כה"ת הז"י אל"ד לא"ו הה"ע חלק ראשון יז"ל מב"ה הר"י הק"ם לא"ו כל"י לר"ו פה"ל נל"ך יי"י מל"ה חה"ו חלק שני נת"ה הא"א יר"ת שא"ה רי"י אר"ם לכ"ב ושר"ר יה"ו לה"ח כו"ק מנ"ד חלק שלישי אנ"י חע"ם רה"ע יי"ז הה"ה מ"ך ור"ל יל"ה סא"ל ער"י עש"ל מ"ה חלק רביעי והו"ו דנ"י הח"ש עמ"ם ננ"א נ"ת מב"ה פו"י נמ"מ יי"ל הר"ח מצ"ר חלק חמישי ומ"ב יה"ה ענ"ו מח"י דמ"ב מנ"ק אל"ע חב"ו רא"ה יב"מ הי"י מר"ם חלק ששי בשכמל"ו תרגום: שמים שהם שבעים סוד יהו"ה, זהו בסוד שבעים ושנים שמות, ואלו הם שיוצאים מן ויסע ויבא ויט.

והו"ו יל"י ס"ט על"ם מה"ש לל"ה אכ"א כה"ת הז"י אל"ד לא"ו הה"ע. חלק ראשון יז"ל מב"ה הר"י הק"ם לא"ו כל"י לר"ו פה"ל נל"ך יי"י מל"ה חה"ו. חלק שני נת"ה הא"א יר"ת שא"ה רי"י אר"ם לכ"ב ושר"ר יה"ו לה"ח כו"ק מנ"ד. חלק שלישי אנ"י חע"ם רה"ע יי"ז הה"ה מ"ך ור"ל יל"ה סא"ל ער"י עש"ל מ"ה. חלק רביעי והו"ו דנ"י הח"ש עמ"ם ננ"א נ"ת מב"ה פו"י נמ"מ יי"ל הר"ח מצ"ר. חלק חמישי ומ"ב יה"ה ענ"ו מח"י דמ"ב מנ"ק אל"ע חב"ו רא"ה יב"מ הי"י מר"ם. חלק ששי ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

ועי' זר"ח סח ע"ד: כיון דקיימו אתוון על תיקונייהו ואתקיים עלמא כדין אתתקנו אתוון בע"ב שמהן דאיקרין יין שבעין שמהן דאתקרי קב"ה בהו ואלין אינון יי"ן תרגום: כיון שעמדו האותיות על תקונן והתקים העולם אז התתקנו האותיות בשבעים ושנים שמות שנקראו יין שבעים השמות שבהם נקרא הקדוש ברוך הוא ואלו הם יי"ן.
¹⁰⁵¹ עי' לעיל פרשת וישב הערה 715.

סמא"ל¹⁰⁵² ומלת אפ"ן הוא חסר וא"ו כחשבונו¹⁰⁵³ והרי לך שם הכח והגלגל רמוזים בכתוב ולא שהיה המזל שר של מצרים כי שר מצרים היה עזא¹⁰⁵⁴ והזכירו בשם מצרים למעלה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁰⁵² עי' זהר (ח"ג קצב ע"ב): קרא לסמאל ואתא קמיה ואמר ליה תבעי אורייתא דילי אמר מה כתיב בה אמר ליה לא תרצח דליג קב"ה לאתר דאצטריך אמר ח"ו אורייתא דא דילך היא ודילך היא לא בעינא אורייתא דא אתיב ואתחנן קמיה אמר מאריה דעלמא אי את יהבה לי כל שלטנו דילי אתעבר דהא שלטנו דילי על קטולא איהו וקרבינ לא יהון ושלטנו דילי על ככבא דמאדים א"ה כלא אתבטל מעלמא מאריה דעלמא טול אורייתך ולא יהא חולקא ואחסנא ליה בה.

תרגום: קרא לסמאל"ל ובא לפניו, ואמר לו רוצה תורתך, אמר מה כתוב בה, אמר לו "לא תרצח", דלג הקדוש ברוך הוא למקום שצריך, אמר חס ושלום, תורה זו שלך היא ושלך תהיה, לא רוצה תורה זו, שב והתחנן לפניו. אמר רבונו של עולם, אם אתה נותן לי אותה, כל שלטוני עובר, שהרי שלטוני על הרג הוא, וקרבות לא יהיו, ושלטוני על כוכב מאדים, אם כך הכל יתבטל מן העולם. רבונו של עולם קח תורתך, ולא יהיה לי חלק ונחלה בה.

¹⁰⁵³ עי' זהר (ח"ב דף מט ע"א): ובההוא זמנא שלטנותא דמצרים שליט על כל שאר עמין¹⁰⁵³ כיון דאתבר חילא דמצרים אתבר חילא דשאר עמין מנלן דכתיב אז נבהלו אלופי אדום וגו' וכתוב שמעו עמים ירגזון וגו' בגין דכלהו הון אחידן בפולחנא דמצרים¹⁰⁵³ ואחידן במצרים לסיועא דלהון¹⁰⁵³ ובההוא זמנא כלהו בעאן¹⁰⁵³ לסיועא דמצרים לאתקפא ועל דא כיון דשמעו גבורן דעבד קודשא בריך הוא במצרים רפו ידיהון ולא יכילו למיקם ואזדעזעו כלהו ואתברו (משלשוליהון)¹⁰⁵³ משולטנתהון.

ודאי כד אתבר חילא דלהון לעילא אתבר חילא דכל אינן דאחידן ביה כיון דאתבר חילא דכלהו לעילא כל הני דלתתא אתברו בגין (ההוא) האי חילא דאתבר בקדמיתא ובגין כך ויסר את אפן מרכבותיו¹⁰⁵³ כתיב וינהגו בכבודות דהא כד דא אתבר לא הוה אזלין תא חזי דהכי הוא דלא כתיב ויסר את אופני מרכבותיו או אופן מרכבתו אלא ויסר את אופן מרכבותיו בגין האי חילא דכלהו¹⁰⁵³ הוה מתדבקן ביה (הכי אקרי)¹⁰⁵³.

תרגום: ובאותו זמן השלטון של מצרים שלט על כל שאר העמים כיון שנשבר כח מצרים נשבר כח שאר העמים מנין לנו שכתוב אז נבהלו אלופי אדום וגו' וכתוב שמעו עמים ירגזון וגו' משום שכולם היו אחוזים בעבודת מצרים ואחוזים במצרים לסיוע שלהם ובאותו זמן כולם בקשו את הסיוע של מצרים להתחזק ועל זה כיון ששמעו את הגבורות שעשה הקדוש ברוך הוא במצרים רפו ידיהם ולא יכלו לעמוד וכולם הזדעזעו ונשברו (משלשלתם) משלטונם.

ודאי שכשנשבר כחם למעלה שנשבר כח של כל אותם שאחוזים בו כיון שנשבר הכח של כולם למעלה כל אלה שלמטה נשברו משום (אותו) הכח הזה שנשבר בתחלה ומשום כך ויסר את אופן מרכבותיו כתוב וינהגו בכבודות שהרי כשזה נשבר לא היו הולכים. בא וראה שכך הוא שלא כתוב ויסר את אופני מרכבותיו או אופן מרכבתו אלא ויסר את אופן מרכבותיו משום שכך זה שכלם היו נדבקים בו (נקרא כך).

¹⁰⁵⁴ עי' זהר (ח"א יט ע"ב): אדם מאה ותלתין שנין שמש ברוחין נוקבין עד דאתת נעמה¹⁰⁵⁴ ומגו שפירו דילה טעו בני האלהים בתרה עז"א ועז"אל ואולידת מנייהו ומינה אתפשטו רוחין [בישין] ושדין בעלמא דאיהי אזלת ומשוטטת בליליא [נ"א בלילית] ואזלת בעלמא¹⁰⁵⁴ וחייכת [נ"א וחייכן] בבני נשא ועבדי לון דאושדון קרי ובכל אתר דאשכחן בני נשא נימין יחידאין בביתא שרן עלייהו ואחידן לון ומתדבקן בהו ונטלי מנייהו תאובתא ואוליד מנייהו ותו¹⁰⁵⁴ פגעין ביה במרעין ולא ידע וכל דא בגריעו דסיהרא מארת כד אתתקנת סיהרא אתהפכן אתוון (תהלים יח לא) אמרת יה"ה צרופה מגן הוא לכל החוסים בו מגן הוא על כל אינון רוחין בישין וקסטירין דמשוטטי בעלמא¹⁰⁵⁴ בגריעו דילה לכל אינון דאחידן ביה בהימנותיה [דקב"ה]

תרגום: אדם שימש מאה ושלושים שנים עם רוחות נקבות, עד שבאתה נעמה, ומתוך יופיה טעו אחריה בני האלהים עז"א ועז"אל, והולידה מהם. וממנה התפשטו רוחות רעות ושדים בעולם, שהיא הולכת ומשוטטת בלילה (עם לילית) והולכת בעולם וצוחקת (וצוחקות) בבני אדם, וגורמת להם שישפכו קרי. ובכל מקום שנמצאים בני אדם ישנים יחידים בבית, הם שורות עליהם ואוחזות ונדבקות בהם, ולוקחות מהם תאוה ומולידה מהם. ועוד פוגעות בו במחלות, והוא לא יודע, וכל זה בפגימת הלבנה. "מארת", כשנתקנת הלבנה, מתהפכות האותיות "אמרת ה' צרופה מגן הוא לכל החוסים בו". "מגן הוא" על כל אותם רוחות רעות ומזיקים שמשוטטים בעולם בפגימתה, לכל אותם שאחוזים בו באמונת הקדוש ברוך הוא.

ועיי"ש קכו ע"א): אמר ליה כל הני עובדין וכל מה דידיע בלעם מאן אתר אוליף ליה א"ל מאבו¹⁰⁵⁴ אבל באינון הררי קדם¹⁰⁵⁴ דאיהו ארץ קדם אוליף כל חרשין וכל זיני קוסמין¹⁰⁵⁴ בגין דבאינון טורי אינון מלאכי עז"א ועז"אל דאפיל לון קב"ה מן שמיא ואינון קטירין בשלשלאי דפרזלא ואודיעין חרשין לבני נשא ומתמן הוה ידע בלעם כמה דאת דאמר (שם כג ז) מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם.

תרגום: אמר לו, כל המעשים הללו וכל מה שידע בלעם, מאיזה מקום למד אותם. אמר לו, מאביו. אבל באותם הררי קדם, שהיא ארץ קדם, למד כל הכשפים וכל מיני קסמים, משום שבאותם ההרים

והנה מצרים נוסע אחריהם כי הכח הדבק באומה יקרא על שם האומה כלשון (בראשית יב ו) והכנעני אז בארץ וכמו שבארתי שם.

(יד לא) וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם וַיִּירָאוּ הָעַם אֶת ה' וַיֹּאמְרוּ בְּה' וּבְמִשְׁפָּחָה עֲבָדוּ:

ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת יאמר שנגלית להם היד הגדולה¹⁰⁵⁵ והיא מדת הדין שעשה ה' במצרים כי היתה שם במצרים מכה בהם וזה כמו ועל הארץ הראך את אשו הגדולה¹⁰⁵⁶ (דברים ד לו) והוא הימין אשר תרעץ אויב¹⁰⁵⁷ והיא זרוע ה' שאמר הכתוב עורי עורי לבשי עז זרוע ה'¹⁰⁵⁸ (ישעיה נא ט) הלא את היא המחרבת ים (שם י) ולא יתעלם ממך מה שאמר

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

הם המלאכים עז"א ועז"ל שהקב"ה הפיל אותם מן השמים, והם קשורים בשלשלאות של ברזל, ומודיעים כשפים לבני אדם. ומשם היה יודע בלעם, כמו שנאמר "מן ארם יחנני בלק מלך מואב מהררי קדם".

¹⁰⁵⁵ ע"י לעיל פרשת וארא הערה 964.

¹⁰⁵⁶ ע"י לעיל פרשת וירא הערה 470.

¹⁰⁵⁷ ע"י זהר (ח"ב נז ע"ב): ימינך יהו"ה נאדרי בכח מאי נאדרי נאדר מבעי ליה¹⁰⁵⁷ אלא בשעתא דשמאלא אתיא לאזדווגא בימינא כדן כתיב נאדרי (ס"א בכח תרי ולעולם וכו') תרעץ ולעולם הכי הוא בגין דשמאלא אשתכח בימינא ואתכליל ביה.

אמר רבי שמעון כמה דאוקימנא הכי הוא דבר נש אשתכח דאתפלג מאי טעמא בגין לקבלא עמיה בת זוגיה דיתעבידו חד גופא ממש כן ימינך אשתכח דאתפלג מאי טעמא בגין לקבלא עמיה שמאלא והכי הוא כלא חד בחד ועל דא בחד מחי ומסי אדה הוא דכתיב ימינך יהו"ה תרעץ אויב תרגום: ימינך ה' נאדרי בכח מה זה נאדרי היה צריך להיות נאדר אלא בשעה ששמאל בא להזדווג בימין אז כתוב נאדרי (בכח שנים ולעולם וכו') תרעץ ולעולם זה כך משום ששמאל נמצא בימין ונכלל בו.

אמר רבי שמעון כמו שבארנו כך זה שאדם נמצא שנחלק למה כדי לקבל עמו בת זוגו שיעשו גוף אחד ממש ימינך נמצא שנחלק למה כדי לקבל עמו שמאל וכך זה הכל אחד באחד ועל זה באחד מכה ומרפא זהו שכתוב ימינך ה' תרעץ אויב.

וע"י ספר הבהיר אותיות נב-נג: ד"א ואשר אין לו כסף לכו אליו כי יש אצלו כסף דכתיב (חגי ב' ח) לי הכסף ולי הזהב, מאי לי הכסף ולי הזהב, משל למה"ד למלך שיש לו שני אוצרות אחד של כסף ואחד של זהב, שם של כסף בימינו ושל זהב בשמאלו, אמר זה יהיה מזומן וקל להוציא, ועושה דבריו בנחת והוא יהיה דבוק עם העניים ומנהיגם בנחת הה"ד (שמות ט"ו ו) ימינך ה' נאדרי בכח, ואם שמח בחלקו טוב, ואם לאו ימינך ה' תרעץ אויב, מאי ימינך ה' תרעץ אויב, א"ל זה הזהב דכתיב לי הכסף ולי הזהב. ולמה נקרא שמו זהב, שבו כלולות שלש מדות, זכר, והוא ז"ן, הנשמה, והיא הה"א, וחמשה שמות לנשמה רוח חיה יחידה נפש נשמה, מאי עבדתיה בה"א. והוא כסא לזי"ן דכתיב (קהלת ה' ז) כי גבוה מעל גבוה שומר, ובי"ת היא קיומם כדאמר בראשית ברא:

¹⁰⁵⁸ ע"י תיקו"ז כט ע"א): רביעאה במזמור ודא הוא דרועא ימינא הה"ד מזמור שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו (תהלים צח א) ועלה אתמר הושיעה ימינך ואיהו בגלותא עם שכינתא ואיהו תמיד לה ורזא דמלה וזרוע ה' על מי נגלתה (ישעיה נג א) וביה אומאה דפורקנא הה"ד נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו (ישעיה סב ח) ועוד חי ה' שכבי עד הבקר (רות ג יג)

ואמאי אתקרי זרוע ה' בגין דכף היד ביה י' (ס"א י"ד) חמש אצבעאן ה' קנה דימינא דאיהו דרועא ו' כתף ביה ה' ודא עמודא דאמצעייתא דאתקשר בימינא לאקמא ביה שכינתא בגלותא ומשה דאיהו דיוקנא דעמודא דאמצעייתא אתמר ביה מוליך לימין משה זרוע תפארתו (ישעיה סג יב)¹⁰⁵⁸ ואיהו בוקע מיא דאורייתא לגבי זרע אברהם דאיהו ימינא למהוי ליה שם עולם [כח ע"ב] ואתקשר בה' דאברהם דאיהו חמשה חומשי תורה ובה אשתלים משה ומיד דאשתלים אתגליא עליה ימינא ודא הוא וזרוע ה' על מי נגלתה

תרגום: רביעי במזמור, וזהו הוא זרוע ימין, זהו שכתוב "מזמור שירו ליהו"ה שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינך", ועליה נאמר "הושיעה ימינך", והוא בגלות עם השכינה, והוא תומך אותה. וסוד הדבר, "וזרוע יהו"ה על מי נגלתה", ובו שבועת הגאולה, זהו שכתוב "נשבע יהו"ה בימינו ובזרוע עזו", ועוד "חי יהו"ה שכבי עד הבקר".

ולמה נקראת זרוע יהו"ה, משום שבכף היד בו י' (י"ד), חמש אצבעות, ה' הקנה של הימין שהוא הזרוע, ו' הכתף בו ה', וזה העמוד האמצעי שנקשר בימין להקים בו שכינה בגלות. ומשה שהוא הדמות של העמוד האמצעי, נאמר בו "מוליך לימין משה זרוע תפארתו", והוא בוקע את מי התורה לזרע אברהם שהוא ימין, להיות לו שם עולם, ונקשר בה' של אברהם, שהוא חמשה חומשי תורה, ובה השתלם משה, ומיד כשהשתלם נגלתה עליו הימין, וזהו "וזרוע יהו"ה על מי נגלתה".

לבשי עז ממה שכתבנו בפסוק מידי אביר יעקב (בראשית מט כד).
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה את היד הגדולה היא ה"א אחרונה שבשם והיא מדת הדין
 רפה¹⁰⁵⁹ של מטה הנקראת מלכות שעל ידו נקרע הים ולכך אנו אומרים בתפלה מלכותך
 ראו בניך בוקע ים לפני משה זה אלי ענו הודו והמליכו, רמז ל"זה אלי ואנוהו¹⁰⁶⁰ וכבר ידעת
 כי בעברם בים אמרו שירה ומעם הגדולה לפי שהיא שואבת מן החסד כי לכך נזכרה בשירה
 בלשון ימינך.
 גדול.

עיי"ש: ובאור הענין כי המברך מעיד בברכתו של הקב"ה שהוא מקור הברכה¹⁰⁶¹ והעונה
 אמן הוא מקיים השטר¹⁰⁶² והוא העקר שאין קיום העדות בעד ראשון אלא בעד שני שהעדות
 נגמר על ידו והעונה אמן הוא העד השני וצריך הוא שיצטרף עם העד הראשון שהוא המברך
 כי עמו העדות קיים וכבר האריכו רז"ל לדבר במשפט הזכרת אותיות התיבה הזאת ואיך
 יתחייב להגות בהם אדם והוא שאמרו אין עונין לא אמן קטופה ולא אמן חטופה ולא אמן
 יתומה אלא אמן ארוכה¹⁰⁶³ בן עזאי אומר העונה אמן חטופה יתחטפו ימיו קטופה יתקטפו
 ימיו יתומה יהיו בניו יתומים ארוכה מאריכים לו ימיו ושנותיו וענין חטופה שהוא חוטף
 האל"ף בשב"א פת"ח והנה זה הפך האמונה ממה שכתוב באמנון (שמואל ב' יג) האמינון
 אחיך היה עמך ופירש"י ז"ל דשקרי"ר בלע"ז והא למדת שהעונה אמן חטופה הנה הוא מהפך
 הקערה על פיה¹⁰⁶⁴ ומוריד לארץ יסודות חומות האמונה הנה בארתי ענין אמן לפי שהוא
 נגזר מלשון אמונה מלבד שיש במלת אמן סוד שהוא כולל השם המיוחד¹⁰⁶⁵ והכנוי¹⁰⁶⁶
 והתפארת והכבוד¹⁰⁶⁷.

ויש בו עוד סוד מקובל כי מלת אמן הוא חבור עשר ספירות מן האל"ף שהוא הכתר¹⁰⁶⁸

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

- ¹⁰⁵⁹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 106 ופרשת נח הערה 380 ועי' שער רפ"ח פרק ה.
¹⁰⁶⁰ עי' הערה פרשת ויצא 618.
¹⁰⁶¹ עי' בראשית מח יג שחכמה הוא מקור הברכה.
¹⁰⁶² עי' ספר הפליאה (עמוד תג): ושטר בלא עדים מה מועיל אין השטר מתקיימת אלא בחותמינו.
 ועי' לעיל פרשת בראשית הערה 94 בענין חתימה.
¹⁰⁶³ עי' ספר הקנה (עמוד קיב): דע לך שבברייתא אמרו העונה אמן לא יענה אמן חטופה ולא אמן
 קטופה ולא אמן קצרה ולא אמן ארוכה אלא אמן בינוני וגם לא אמן יתומה, גם ארז"ל העונה אמן
 לא יגביה קולו יותר מהמברך, ובאמת בני כי בברייתא ההיא כולם מסכימין בה שאמן קטופה לא
 כוון באמן עליון, וחטופה לא הוריד באמן אחרון כי חכמה עילאה וחכמה תתאה נקרא אמן מלשון
 אומן ע"כ העונה צריך שלא לחטוף אותו ולהניחו במקומו רק צריך להורידו למטה, ולא אמן קטופה
 המורה חלוק במאמרות ה' ומחלקם לחצאין ומניחו עם פחד יצחק שהוא כח הדין אלא צריך להניחו
 במדת הדין הרפה, ולא אמן קצרה שמוריד אמן בכנ"י שלא בשלימות כאדם הנושא משא וממחר
 להורידו, ולא אמן ארוכה שמוציא האמן העליון באמן התחתון וחוצה לו אלא אמן בינוני ר"ל מאמן
 ואמן הבינונית באמצע, ולא יגביה קולו יותר מהמברך ר"ל העונה אמן לא יגביה קולו שאמן שקול
 ואמן במקום אחר רומזים ועד תגביה הנה הוא בינה ויותר משם לא, וע"כ לא יגביה קולו, ולא יענה
 אמן יתומה כי כוונת העונה אמן להוריד ברכת המברך עד כנ"י ואם זה לא שמע הברכה מהמברך
 א"ה על מה יענה אמן הוי ליה ברכה שאינה צריכה ולכן צריך לשמוע הברכה ולענות אמן, והא שהיו
 מניפין בסודדין היה כדי לשום דעתו כדי לשמוע הברכה כדי לענות אמן שלא יהא אמן יתומה.
¹⁰⁶⁴ עי' פרדס ש"כ פ"א ש"מהפך קערה על פיה" היא מציאות של קיצוץ בנטיעות.
¹⁰⁶⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.
¹⁰⁶⁶ עי' לעיל פרשת וירא הערה 481.
¹⁰⁶⁷ עי' לעיל פרשת נח הערה 381 ש"כבוד" היא כינוי למדת המלכות.
¹⁰⁶⁸ עי' לעיל ג יג ודברינו שם.

והוא המקור הנובע עד המ"ם¹⁰⁶⁹ שהוא התשובה¹⁰⁷⁰ והוא מלך העולם¹⁰⁷¹ ומן המ"ם לנו"ן שהיא השכינה שנקראת בלשון נקבה וכוללת זכר ונקבה והרמוז באותיות נו"ן כפופה נו"ן פשוטה¹⁰⁷² וכיון שהמשכת הברכות מגעת לנו"ן משם מתפשטת הברכה לעולם השכלים הנפרדים¹⁰⁷³ ומהם אל העולם השפל הזה וכשם שהתחיל מן המקור הנרמוז באות אל"ף והמשיך הברכה משם כמי שפותח המעיין להשקות הצריכים השקאה כך יקבל העונה אמן שכרו שיפתחו לו שערי גן עדן הוא שנאמר (ישעיה כו) פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרי אמונים אלא אמונים אלו שעונין אמן והנה שכרו אתו מדה כנגד מדה וכבר ידעת כי מלת אמן נוטריקון אל מלך נאמן.

ויש לך להתעורר כי במלת נאמן נו"ן כפופה נו"ן פשוטה לא לסתום רק לפרש והנו"ן הפשוטה שבמלת אמן כוללת זכר ונקבה לפי שנו"ן כפופה היא נקבה ונו"ן פשוטה היא זכר ולפי שיש נו"ן הכפופה בכלל הפשוטה מפני כן כוללת זכר ונקבה.

ויש לך לדעת כי האל"ף נקראת אמן והחכמה נקראת אמן¹⁰⁷⁴ וזהו (משלי ח) ואהיה אצלו אמן והכל אחד כי אין להפריד החכמה מן הכתר ולפי שהברכה משם וכענין שכתוב (תהלים קלד) שאו ידיכם קדש היא החכמה¹⁰⁷⁵ וברכו את ה' לכך גדול העונה אמן יותר מן המברך¹⁰⁷⁶ וזה בגבולין אבל במקדש לא היו עונין אמן שלא היו צריכים לפי שהיו מזכירין

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁰⁶⁹ עי' זר"ח (ה ע"ב): וכד איהי אתנהירת מניה ואתחברו דא בדא וסיהרא מכלא ובאתרה דאיה וה"א פלגו דסיהרא אתעביד מ"ם סיהרא בשלימו.

וקיימא כגוונא דאימא עילאה דאיהי מ' סתימא כמא דאוקימנא ברזא דלסרבה המשרה (ישע' ט' י) והשתא קיימא סיהרא באשלמימא עלמא תתאה כגוונא דעלמא עילאה ודא איהו רזא דאת ס'. תרגום: וכאשר היא מאירה ממנו ומתחברים זה עם זה והלבנה מתמלאת אזי הה"א הזו נשלמת ומתמלאת הלבנה מן הכל ובמקומה שהוא ה"א חצי הלבנה נעשה מ"ם הלבנה בשלמות. ועומדת כמו האם העליונה שהיא מ' סתומה כמו שבארנו בסוד של (ישעיה טו ו) לסרבה המשרה וכעת עומדת הלבנה בשלמות העולם התחתון כמו שהעולם העליון וזהו הסוד של האות ס'. ועי' תיקר"ז (קמח ע"ב): להאי אתר לא משיגינן ליה בכל ספירן אלא בחכמה ובבינה דאינון י"ם י' חכמה מ' בינה ובגין דא רחוק מה שהיה ועמק עמק מ"י ימצאנו ורזא דמלה קרובים אל ה' אלקינו. למקום זה לא משיגים אותו בכל הספירות אלא בחכמה ובבינה, שהם י"ם י' חכמה מ' בינה, ולכן רחוק מה שהיה ועמוק עמוק מי ימצאנו וסוד הדבר קרובים אל ה' אלהינו.

¹⁰⁷⁰ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 202.

¹⁰⁷¹ עי' ספר הפליאה (עמוד לז): והנה הבינה פועלת בכח שניהם כתר וחכמה וכו' מאחר שהבינה בוראה את העולם א"כ ראויה היא להיותה מלך עליהן זהו מ"ם במלואו העולה מלך.

¹⁰⁷² עי' זהר (ח"א דף קמז ע"א): ואתקשרו באת נו"ן דאיהו דכר ונוקבא תרין רחמינן קשורא תקיפא בהו אשתכללו ווושמא קדישא בהו אתקשר מנייהו אשתכח מזונא לכלא אשתכללו עלמין ועל דא אתגליף ו' פשוטה כללא דתרין נ' כפופה נוקבא חדא.

תרגום: ונקשרו עם האות נו"ן, שהיא זכר ונקבה, שני אוהבים, קשר חזק, בהם נתקנו, והשם הקדוש נקשר בהם, מהם נמצא המזון לכל, נתקנו העולמות. ועל כן נחקקה ו' פשוטה, הכלל של שתיים, נ' כפופה נקבה אחת.

¹⁰⁷³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 149.

¹⁰⁷⁴ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 149.

¹⁰⁷⁵ עי' לקמן פרשת תרומה הערה 1412.

¹⁰⁷⁶ עי' זהר (ח"ג דף רפה ע"א): א"ר יהודה ובוזי יקלו מאן דלא ידע לאוקיר למאריה ולא אתכוון באמן דתנינן גדול העונה אמן יותר מן המברך והא אוקימנא קמיה דר"ש דאמן משיך ברכאן ממבועא למלכא וממלכא למטרוניתא (דא כ"י) ובאתוון גליפין דרבי אלעזר מאלף למ"ם וממ"ם לנו"ן כיון דמטו ברכאן לנון מתמן נגדין ונפקין ברכאן לעלאי ותתאי ומתפשטי בכלא וקלא נפיק אתשקיו משקיותא דברכן דאפיק פלניא עבדא דמלכא קדישא.

וכד ישראל לתתא משמרין לאתבא אמן לכוונא לבייהו כמה דאצטריך כמה פתחין דברכאן פתיחן ליה לעילא כמה טבאן משתכחין בכלהו עלמין כמה חדו בכלא מאי אגר להו לישראל דגרמין האי אגר להו בעלמא דין ובעלמא דאתי בעלמא דין בשעתא דעאקין להו (לישראל) ומצלן צלותא קמי מאריהון קלא מכרזא בכלהו עלמין פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרי אמונים אלא אמונים פתחו שערים כמה דישאל פתחין להו תרעין דברכאן כך השתא פתחו שערים ותתקבל צלותהון מאינון דעאקין להו האי בעלמא דין בעלמא דאתי מאי אגרייהו דכד יפוק ב"נ מהאי עלמא דהוה שומר לאתבא אמן מאי שומר כלומר נטיר ההיא ברכה דאמר ההוא דמברך ומחכה ליה לאתבא אמן כמה דאצטריך נשמתיה סלקא ומכרזי קמיה פתחו שערים קמיה כמה דאיהו הוה פתח תרעין

השם ככתבו ושתי אותיות ראשונות ירמזו למקור הברכה ולכך אין צורך להזכיר אמן במקדש¹⁰⁷⁷ וכל המכוין והכופל אמן אמן זוכה לבי' עולמות וכן אמר דוד ע"ה בסוף מזמור ע"ב ברוך ה' אלהים אלהי ישראל עושה נפלאות לבדו וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן ועוד במזמור פ"ט ברוך ה' לעולם אמן ואמן וזה המכבד את ה' יתברך באמת אשר עליו אמר הכתוב (שמואל א' ב) כי מכבדי אכבד וכל מי שאינו נזהר במלת אמן לכויין בכל כחו וכונתו הרי זה מבזה את הש"י ועליו אמר הכתוב (שם) ובוזי יקלו ומז' מדורין שיש בגיהנם מורידים אותו לאחרון שבכולם שהוא כפול והוא נקרא (איוב י) ארץ עיפתה¹⁰⁷⁸ והוא ארץ שאול תחתית כי שאול מדור אחד ותחתית מדור שני ואותו

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

כל יומא כד הוה שומר אמונים

א"ר יוסי א"ר יהודה מאי אמן א"ר אבא הא אוקמוה כלא אמן אקרי מבועא דההוא נחלא דנגיד אמן אקרי דכתיב ואהיה אצלו אמן אל תקרי אמן אלא אמן קיומא דכלהו ההוא נחלא (ס"א טלא) דנגיד ונפיק אמן אקרי דתניא מן העולם ועד העולם עולם דלעילא עולם דלתתא אוף הכא אמן ואמן אמן דלעילא אמן דלתתא אמן קיומא דכלהו והא אוקימנא אמן באינון אתוון ר"ש אמר אלף עמיקא דבירא דכל ברכאן מתמן נבעין ונפקין ומשתכחין מ"ם פתוחה נהרא דנגיד ונפיק ואקרי מ"ם והוא רזא דתנינן מ"ם פתוחה מ"ם סתומה כמה דאוקימנא לסרבה המשרה נון פשוטה כללא דתרין נונין נון כפופה כללא דאת וא"ו כללא דנון כפופה (ס"א פשוטה) (ס"א מם פתוחה כללא דתרין נונין נון פשוטה נון כפופה נון פשוטה כללא דאת וא"ו) בג"כ כלא אקרי נון ואו נון וברזא דמתניתא הכי תאנא ו' דכר ו' פשוטה כללא דדכר ונוקבא נון כפופה בכללא דפשוטה היא ובספרא דרב המנונא סבא מם דהכא היא נוטריקון מל"ך והיינו אמן ואמ"ן נוטריקון א"ל מ"לך נ"אמן כללא דכלא ושפיר הוא והא אתמר

תרגום: אמר רבי יהודה ובוזי יקלו מי שלא יודע לכבד את רבונו ולא מתכוון באמן ששינו גדול העונה אמן יותר מן המברך והרי בארנו לפני רבי שמעון שאמן מושך ברכות ממבוע למלך ומהמלך למלכה (זו כנסת ישראל) ובאותיות חקוקות של רבי אלעזר מאל"ף למ"ם וממ"ם לנ"ו כיון שמגיעות הברכות לנ"ו משם נמשכות ויוצאות ברכות לעליונים ולתחתונים ומתפשטות בכל וקול יוצא השקו מהשקאת הברכות שהוציא פלוני עבד המלך הקדוש.

וכשישראל למטה משמרים להשיב אמן לכוון לבם כראוי כמה פתחי ברכות פתוחים לו למעלה כמה טובות נמצאות בכל העולמות כמה שמחה בכל מה השכר לישראל שגרמו את זה שכר להם בעולם הזה ובעולם הבא בעולם הזה בשעה שמצערים להם (לישראל) ומתפללים תפלה לפני רבונו קול מכריז בכל העולמות פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אמונים אל תקרי אמונים אלא אמונים פתחו שערים כמו שלישראל פותחים שערי הברכות כך כעת פתחו שערים ותקבל תפלתם מאותם שמצערים להם. זה בעולם הזה בעולם הבא מה שכרם שכשיצא אדם מהעולם הזה שהיה שומר להשיב אמן מה זה שומר כלומר שומר אותה ברכה שאמר אותו המברך ומחכה לו להשיב אמן כראוי נשמתו עולה ומכריזים לפניו פתחו שערים לפניו כמו שהוא היה פותח שערים כל יום כשהיה שומר אמונים.

אמר רבי יוסי אמר רבי יהודה מה זה אמן אמר רבי אבא הרי פרשוה הכל אמן נקרא מבוע של אותו הנחל שנמשך נקרא אמן שכתוב ואהיה אצלו אמן אל תקרי אמן אלא אמן קיום הכל אותו הנחל (הטל) שנמשך ויוצא אמן נקרא שלמדנו מן העולם ועד העולם עולם שלמעלה עולם שלמטה גם כך אמן ואמן אמן שלמעלה אמן שלמטה אמן קיום של כולם והרי בארנו אמן באותן אותיות. רבי שמעון אמר אל"ף עומק הבאר שכל הברכות משם נובעות ויוצאות ונמצאות מ"ם פתוחה נהר שנמשך ויוצא ונקרא מ"ם והוא סוד ששינו מ"ם פתוחה מ"ם סתומה כמו שבארנו לסרבה המשרה. נ"ן פשוטה כלל של שתי נונין נ"ן כפופה כלל של האות וא"ו כלל של נון כפופה (פשוטה) (מ"ם פתוחה כלל של שתי נונין נון פשוטה נון כפופה נון פשוטה כלל של האות וא"ו) לכן הכל נקרא נ"ן וא"ו נ"ן ובסוד המשנה כך שינו ו' זכר ו' פשוטה כלל של זכר ונקבה נון כפופה בכלל של פשוטה היא ובספרא של רב המנונא סבא מ"ם של כאן היא נוטריקון מל"ך והיינו אמן אמ"ן נוטריקון א"ל מ"לך נ"אמן כלל של הכל ויפה הוא והרי נתבאר¹⁰⁷⁶.

¹⁰⁷⁷ עי' ספר הפליאה (עמוד תנה): לא הוצרכו להזכיר אמן במקדש לפי שהיה השם נזכר לפני מאסקופת העזרה ככתבו והיה היוד מן השם נזכרת עכשיו לא נזכר השם אלא בכינויו והוצרכנו לומר אמן וגדול העונה אמן יותר מן המברך שזה מחבר האמונים הם חכמה עלאה וחכמה תתאה. ¹⁰⁷⁸ עי' זהר (ח"ג רפה ע"ב): תאנא חייבי דגיהנם כלהו סלקי במדורין ידיען וכמה פתחין אית ליה לגיהנם וכלהו פתחין לקבל פתחין דגן עדן ובשעתא דאפקי לאינון חייביא דקבילו עונשייהו אינון פתחי פתחין ושויין (ס"א ושאינון) לון לבר וכלהו פתחין בשמהן אקרון לקבליהון דפתחין דגן עדן וכל פתחא ופתחא אקרי שמא לקבלי ההוא פתחא דגיהנם ואשתמודען פתחין לקבליהון פתחין אינון פתחין דג"ע בגיהנם אית מדורא בתראה תתאה דכלהו וההוא מדורא הוי מדורא על מדורא ואקרי

תחתית נקרא אבדון וזהו (משלי טו) שאול ואבדון נגד ה' מי שיורד לאבדון שוב אינו עולה ועל זה אמר הכתוב (ירמיה ב) אותי עזבו מקור מים חיים המבזים לענות אמן עזבו מקור מים חיים הוא הנובע שנרמזו למעלה ומה יהיה ענשם לחצוב להם בארות בארות נשברים כלומר הרי הן יורדים לגיהנם מדרגה אחר מדרגה בעונש כפול וזהו שכפל בארות והכל מדה כנגד מדה בין בעונש בין בשכר.

(טו א) אָז יִשִּׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַה' וַיֹּאמְרוּ לְאֹמְרוֹ אֲשִׁירָה לַה' כִּי נָאֵה נָאֵה סוֹם וְרָכְבוֹ רָמָה בָּיָם:

ע"ר ר' בחיי: ויאמרו לאמר – כפל האמירה על שם שכפלו לשון השירה כי כל פסוקי השירה וכל עניניה הם כפולים¹⁰⁷⁹ וכן תמצא בהלל מן (תהלים קיח) מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה¹⁰⁸⁰ עד זה היום עשה ה' כל הלשון כפול והקלום הכפול רמז לכח לפנים מכח¹⁰⁸¹ ועל כן באה השירה בלשון כפול כי הוא קלוס למדת רחמים ולשכינה אשירה לה' ואח"כ עזי וזמרת יה ה' שמו ואח"כ ימינך שהוא מדת הדין מי כמכה באלים ה' ואחר כך מי כמכה נאדר בקדש שהוא אדיר במעון קדשו בשמים שאין בכל העליונים דומה לכבודו

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ארץ עיפתי מה עיפתי כד"א רבוע יהיה כפול ומתרגמינן מרובע יהיה עיף אוף הכא עיפתי כלומר כפולה והוא אקרי שאול תחתית שאול הוא מדורא חד תחתית הוא מדורא תתאה ובג"כ אקרי ארץ עיפתי תחתית ואקרי אבדון וע"ד כתיב שאול ואבדון כולהו מדורין לא אכפלו וכלהו לא עייפין בר מהאי ותאנא מאן דנחית לאבדון דאקרי תחתית לא סליק לעלמין והוא אקרי גבר דאשתצי ואתאביד מכלהו עלמין ותאנא להווא אתר נחתינ להנהו גברי דמבזי לאתבא אמן ועל אמן סגיאי דאתאבידו מניה דלא חשיב להו דיינין ליה בגיהנם ונחתין ליה בהווא מדורא תתאה דלית בה פתחא ואתאביד ולא סליק מניה לעלמין וע"ד כתיב כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה ולא הוא כתיב מבטן שאול שועתי שמעת וגו' וכתב מוריד שאול ויעל אלא הכא שאול התם תחתית ואוקימנא הא דאהדר ביה הא דלא אהדר ביה.

תרגום: למדנו כל רשעי הגיהנם נכנסים למדורים ידועים וכמה פתחים יש לגיהנם וכל הפתחים כנגד פתחי הגן עדן ובשעה שמוציאים אותם רשעים שקבלו עונשם הם פותחים פתחים ושמים (ושואבים) אותם לחוץ וכל הפתחים נקראו בשמם כנגדם פתחי הגן עדן וכל פתח ופתח נקרא שם כנגד אותו פתח הגיהנם והפתחים נודעים כנגד הפתחים אותם פתחי הגן עדן. בגיהנם יש מדור אחרון תחתון של כולם ואותו מדור הוא מדור על מדור ונקרא ארץ עיפתי מה זה עיפתי כמו שנאמר רבוע יהיה כפול ומתרגמים "מרובע יהיה עיף"¹⁰⁷⁸ גם כאן עיפתי כלומר כפולה ואותו נקרא שאול תחתית שאול הוא מדור אחד תחתית הוא מדור תחתון ולכן נקראת ארץ עיפתי תחתית ונקראת אבדון ועל זה כתוב שאול ואבדון וכל המדורים לא נכפלו וכולם לא מתעייפים חוץ מזה. ולמדנו מי שיורד לאבדון שנקרא תחתית לא עולה לעולמים והוא נקרא איש שנשמד ונאבד מכל העולמות ולמדנו לאותו מקום מורידים אותם אנשים שמבזים להשיב אמן ועל אמן הרבה שנאבדו ממנו שלא החשיב אותם דנים אותו בגיהנם ומורידים אותו לאותו מדור תחתון שאין בו פתח ונאבד ולא עולה ממנו לעולמים ועל זה כתוב כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה ולא והרי כתוב מבטן שאול שועתי שמעת וגו' וכתוב מוריד שאול ויעל אלא כאן שאול שם תחתית ובארנו זה כשחזר בו וזה כשלא חזר בו.

¹⁰⁷⁹ ע"י תיקון ד ע"א): כד נחית קודשא בריך הוא בקריאת שמע אתמר בחיון ואשמע את קול כנפיהם (יחזקאל א כד) בעשר מיני הלולים בשיר פשוט דאיהו י' כתר כפול דאיהו י"ה חכמה ובינה משולש ביה"ו דאיהו חסד גבורה תפארת מרובע ביה"ו דאיהו נצח הוד יסוד מלכות. תרגום: כשיורד הקב"ה בקריאת שמע, נאמר בחיות "ואשמע את קול כנפיהם", בעשרה מיני הלולים: בשיר פשוט שהוא י', כתר. כפול, שהוא י"ה, חכמ"ה ובינ"ה. משולש, ביה"ו שהוא חס"ד גבור"ה תפאר"ת. מרובע ביה"ו, שהוא נצ"ח הו"ד יסו"ד מלכו"ת.

¹⁰⁸⁰ ע"י אד"ר קלט ע"ב): ותנא כתיב מן המצר קראתי י"ה ענני במרחב י"ה תרי זמני י"ה י"ה לקביל תרי עלעודשערי אתאחדן בהו ומדחמא דשערי אתמשכאן ותליין שארי ואמר י"י לי לא אירא י"י לי בעוזרי בשמא דלא חסר בשמא דהוא קדישא ובשמא דאדכראדם תרגום: ולמדנו: נאמר, "מן המיצר קראתי י"ה ענני במרחב י"ה". שתי פעמים י"ה י"ה כנגד שתי הלחיים שהשערות אחוזים בהם. וכשראה שהשערות נמשכים ותלויים, פתח ואמר "ה' לי לא אירא ה' לי בעוזרי" - בשם שאינו חסר, בשם שהוא קדוש, ובשם זה נזכר אדם.

¹⁰⁸¹ ע"י לקמן פרשת יתרו הערה 1201.

שהוא אדיר במעון קדשו מכון לשבתך פעלת ה' ואחר כך מקדש ה' אל"ף דל"ת והבן זה.

(טו ב): עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארממנהו:
 עי' רמב"ן: ועל דרך האמת בעבור כי ישועת הים כולה היתה על יד מלאך האלהים הוא שכתוב עליו כי שמי בקרבני¹⁰⁸² (להלן כג כא) וכמו שאמר וירא ישראל את היד הגדולה (לעיל יד לא) כי היד ירמוז למדת הדין אשר היא היד הגדולה¹⁰⁸³ והנוקמת והיא המקרעת הים כמו שפירש הנביא (ישעיה נא ט-י¹⁰⁸⁴) עורי עורי לבשי עוז הלא את היא המחרבת ים מי תהום רבה, וכמו שכתבתי למעלה¹⁰⁸⁵, בעבור כן אמר כי עוזו וזמרתו השם הזה כי ביה ה' צור עולמים¹⁰⁸⁶ (ישעיה כו ד) וכן ביאר מה לך הים כי תנוס (תהלים קיד ה) מלפני אלוה יעקב (שם ז'¹⁰⁸⁷) וכן אמרו במכילתא (בשלה ג) ירדו לים שכונה עמהם שנאמר (לעיל יד יט) ויסע מלאך האלהים ובאלה שמות רבה (פ"ל סי' א) אמר אין עוז אלא דין שנאמר ועוז מלך משפט אהב¹⁰⁸⁸ (תהלים צט ד).
 זה אלי ואנוהו, ואעלה אותו אל נוה עליון אלהי אבותי¹⁰⁸⁹ שנראה להם באל שדי ועתה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁰⁸² עי' לקמן פרשת חיי שרה הערה 562.
¹⁰⁸³ עי' לעיל הערה 1055.
¹⁰⁸⁴ ז"ל הפסוק: עורי עורי לבשי עז זרוע הוי"ה עורי כימי קדם דורות עולמים הלא את היא המחצבת רהב מחוללת תנין: (י) הלא את היא המחצבת ים מי תהום רבה השמה מעמקי ים דרך לעבר גאולים:
 ועי' לעיל הערה 1058.
¹⁰⁸⁵ עי' לעיל יד לא.
¹⁰⁸⁶ עי' זהר (ח"ב דף כב ע"א): בגין כך בטחו ביה"ה עדי עד דהא מתמן ולעילא אתר טמיר (הוא) וגניז איהו דלא יכיל לאתדבקא אתר הוא דמניה נפקו ואצטיירו עלמין הדא הוא דכתיב כי ב"ה יה"ה צור עולמים והוא אתר גניז וסתים ועל דא בטחו ביה"ה עדי עד עד הכא אית רשו לכל בר נש לאסתכלא ביה מכאן ולהלאה לית ליה רשו לבר נש לאסתכלא ביה דהא איהו גניז מכלא ומאן איהו י"ה יה"ה דמתמן אצטיירו עלמין כלהו ולית מאן דקאים על ההוא אתר תרגום: משום כך בטחו בה' עדי עד שהרי משם ולמעלה מקום טמיר (הוא) וגנוז הוא שלא יכול להתדבק מקום הוא שממנו יצאו והצטיירו העולמות זהו שכתוב כי ביה ה' צור עולמים והוא מקום גנוז ונסתר ועל זה בטחו בה' עדי עד עד כאן יש רשות לכל אדם להתבונן בו מכאן ולהלאה אין רשות לאדם להתבונן בו שהרי הוא גנוז מהכל ומי הוא יה יהוה שמשם הצטיירו כל העולמות ואין מי שעומד על אותו מקום.
 ועי"ש: מאי טעמא¹⁰⁸⁶ בגין דעלמא בשמיה קדישא אתקיים הדא הוא דכתיב כי ב"ה יה"ה צור עולמים צייר עלמין דהא בתרין אתוון אתברון עלמין עלמא דין ועלמא דאתי עלמא דא בדינא¹⁰⁸⁶ אתברי ועל דינא קיימא דהא הוא דכתיב בראשית ברא אלהים¹⁰⁸⁶ מאי טעמא בגין דיתנהגון בני נשא בדינא ולא יפקון מאורחא לבר¹⁰⁸⁶
 תרגום: מה הטעם משום שהעולם מתקיים בשמו הקדוש זהו שכתוב כי ביה ה' צור עולמים צייר עולמות שהרי בשתי אותיות נבראו העולמות העולם הזה והעולם הבא העולם הזה נברא בדין ועל דין עומד זהו שכתוב בראשית ברא אלהים מה הטעם כדי שינהגו בני אדם בדין ולא יצאו מהדרך החוצה.
 ועי' תיקו"ז ז ע"א): איהו צייר בתרין אתוון תרין עלמין באת י' צייר עלמא דאתי ובאת ה' עלמא דין הדא הוא דכתיב כי ב"ה ה' צור עולמים.
 תרגום: הוא צייר בשתי אותיות שני עולמות, באות י' צייר העולם הבא, ובאות ה' העולם הזה, זהו שכתוב "כי ביה ה' צור עולמים".
¹⁰⁸⁷ עי' זהר (ח"ב דף פד ע"א): מלפני אדון חולי ארץ אמר רבי יצחק מלפני אדון דא אימא דכתיב אם הבנים שמחה חולי ארץ דא אימא תתאה מלפני אל"ה יעקב דא הוא אבא דכתיב (שמות ד כב) בני בכורי ישראל.
 תרגום: מלפני אדון חולי ארץ אמר רבי יצחק מלפני אדון זו האם שכתוב אם הבנים שמחה חולי ארץ זו האם התחתונה מלפני אלוה יעקב זהו האב שכתוב בני בכורי ישראל ועל זה כתוב בעטרה שעטרה לו אמו.
¹⁰⁸⁸ עי' לקמן פרשת וזאת הברכה הערה 2422.
¹⁰⁸⁹ עי' זהר (ח"ב נה ע"ב): ועל דא פולחנא דקודשא בריך הוא לרחמא ליה בכלא כמה דכתיב (דברים ו ה) ואהבת את יה"ה אלהיך זה אלי ואנוהו דכל ישראל חמו על ימא מה דלא חמא יחזקאל נביאה ואפילו אינון עוברי דבמעיי אמהון הו חמאן ומשבחן לקודשא בריך הוא וכלהו הו אמרין זה

ארומם אותו בשם השלם כי מעתה יהיה השם איש מלחמה ויהיה ה' שמו כמעט עתה ארומם עתה אנשא (ישעיה לג י) ויתכן שירמוז זה לשבע ספירות בחכמה¹⁰⁹⁰ כמו זה שמי לעולם וזה זכרי (לעיל ג טו) ובמכילתא (בשלח ג) אלי עמי נהג במדת רחמים ועם אבותי במדת הדין ומנין שאין אלי אלא מדת רחמים שנאמר אלי אלי למה עזבתני (תהלים כב ב¹⁰⁹¹) אל נא רפא נא לה (במדבר יב יג) אל ה' ויאיר לנו (תהלים קיח כז) ואם כן יאמר זה אלי כי עמי הוא אל בזה כי יתעלה עם הרחמים להיות רחמן בדינו.

(טו ג): ה' איש מלחמה ה' שמו:

ע"ר' בחיי: ומעתה אל יקשה לך אחר הענין הזה שבארתי לך מה שאנו אומרים בתפלה ביום החתימה הגדולה אני והו הושיעה נא¹⁰⁹² והיה ראוי לומר כפי הנראה אני ואותך שהרי אתה רואה כי הם מלות מיוחדות על ענין הנאולה ועוד שרצה לדבר בנסתר למעט אחר מפני שהוא יתברך נסתר ונעלם מהשנת כל משיג והושיעה נא לנכח¹⁰⁹³ לבאר שאע"פ שהוא נסתר ונעלם נגלה הוא ונמצא בלבבות והוא כענין נוסח הברכות שתקנו ברוך אתה לנכח ואשר קדשנו נסתר וכן בכאן הושיעה נא לנכח אני והוא נסתר כלומר ממקום שהוא לפי שאין ידוע מקומו כענין שכתוב (יחזקאל ג) ברוך כבוד ה' ממקומו¹⁰⁹⁴ וזהו שאמר הכתוב

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו כמה דאת אמר אלהי אברהם. אמר רבי יוסי אי הכי אמאי וארוממנהו דהא אלהי אברהם לעילא הוא אמר ליה אפילו הכי אצטרך וכלא חד מלה וארוממנהו בכלא לאכללא מאן דידע ליחדא שמא קדישא רבא דהא הוא פלחנא עלאה דקודשא בריך הוא.

תרגום: ועל זה עבודת הקדוש ברוך הוא לאהוב אותו בכל כמו שכתוב ואהבת את ה' אלהיך זה אלי ואנוהו שכל ישראל ראו על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא ואפילו אותם העוברים שבמעיי אמם היו רואים ומשבחים את הקדוש ברוך הוא וכולם היו אומרים זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו כמו שנאמר אלהי אברהם.

אמר רבי יוסי אם כך למה וארוממנהו שהרי אלהי אברהם הוא למעלה אמר לו אפילו כך צריך והכל דבר אחד וארוממנהו בכל לכלול מי שיודע ליחד את השם הקדוש הגדול שהרי זוהי עבודה עלינוה של הקדוש ברוך הוא.

¹⁰⁹⁰ ע"י בהגר"א על ספד"צ א ע"א ז"ל: וידוע כל הספירות נקראין ע"ש חכמה כמ"ש בתז"ח (דף עג ע"א ב ע"ב) אדם הגדול חכמה ועשר חכמות אתקריאו עשר ספירות מסטריה וכמ"ש (תהלים קד כד) כלם בחכמה עשית וכמ"ש בס"י (פ"א מ"א) בל"ב נתיבות פליאות חכמה חקק כו'. ע"י בבהגר"א על ס"י פ"א מ"ב אופן ב' דף ו' ע"א שמביא את דברי התז"ח וכותב ע"ז כי כל האצילות נקראת ע"ש יו"ד ה"ה חכמה ומהחכמה נאצלו כל ספירותיה כמ"ש כולם בחכמה עשית והן יו"ד נקודין דנפקין מחכמה.

והנה ע"י בתיקו"ז סח ע"ב שי' המאמרות הן עשר ספירות שכלולים בחכמה וכו'. וע"י שם בביאור הגר"א (סח ע"ד ד"ה כליל עשר ספירן). ומבאר הלש"ו (כללים ח"א מט ע"א) שכל ה"ס לא נתגלו אלא על ידי מדת החכמה שכן מצד מידת הכתר לא היו הספירות יכולים להתחלק לעשרה מרוב אחדותו. ועל אף שי' המאמרות כוללים גם את ספירת הכתר אבל הכתר אינו יכול להיות ניכר אלא לאחר שנגלה החכמה. ואכן יעויין בבהגר"א על תז"ח ב ע"א דכתר הוא בכלל י' המאמרות.

¹⁰⁹¹ ע"י זהר (ח"ג דף ל ע"ב) השתא אית למימר הא תנינן ואתערנו חברייא אל בכל אתר חסד הוא כמה דאת אמר (דברים י יז) האל הגדול ודא נהירו דחכמה עלאה ואת אמרת ואל זועם בכל יום שביק קרא כל אלין שמהן ואחיד בהאי אי הכי לא קיימין מילי ועוד דכתיב (ישעיה ט ה) אל גבור או נוקים ליה דינא או נוקים ליה רחמי

תרגום: עתה יש לומר, הרי שנינו והתעוררו החברים, "אל" בכל מקום חסד הוא, כמו שנאמר (דברים י) האל הגדול, וזה אור של חכמה עלינוה. ואתה אמרת ואל זועם בכל יום. הפסוק עזב כל אלו השמות ואחז בזה, אם כן לא עומדים הדברים. ועוד שכתוב (ישעיה ט) אל גבור, או שנעמיד אותו בדין או שנעמיד אותו ברחמים.

¹⁰⁹² ע"י זהר (ח"א כג ע"א): ראו עתה כי אני אני הוא דא קב"ה ושכינתיה דאתמר בהו אני וה"ו

תרגום: "ראו עתה כי אני אני הוא", זה הקדוש ברוך הוא ושכינתו, שנאמר בהם אני וה"ו.

¹⁰⁹³ ע"י שעה"כ ג ע"א שלשון נוכח הוא בסוד ר"ק ולשון נסתר הוא בסוד ג"ר.

¹⁰⁹⁴ רבי יהודה פתח (משלי לא כג) נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ תא חזי קב"ה¹⁰⁹⁴ אסתלק¹⁰⁹⁴ ביקריה¹⁰⁹⁴ דאיהו גניז וסתים¹⁰⁹⁴ בעלויא סגיא¹⁰⁹⁴ לאו איתי בעלמא ולא הוה מן יומא דאתברי עלמא¹⁰⁹⁴ דיכיל לקיימא על חכמתא דיליה ולא יכיל לקיימא ביה¹⁰⁹⁴ בגין דאיהו גניז וסתים

(תהלים קמה) והסידך יברוכה¹⁰⁹⁵ יברכו כה כלומר בענין הזה והוא נגלה ונסתר וזהו שאמר מיד כבוד מלכותך יאמרו וכתוב להודיע לבני אדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו. ודע כי אני והו בחשבוננו אנא ה' ומלת אנא מספר השם המיוחד¹⁰⁹⁶ שני פעמים ולכך אנו אומרים בתפלה אנא הושיעה נא א"כ אנא ה' מספר המיוחד שלשה פעמים שעולה ע"ח וזהו הוה ויהיה והיה¹⁰⁹⁷ שמספרם כן וזה מבואר.

ויש לנו עוד קבלה בהם כי הם שמות הקדש והם מכלל ע"ב שמות הרשומים בפסוקי ויסע ויבא ויט¹⁰⁹⁸ ומודעת זאת לכל בעלי השמות כי שם בן ע"ב נחלק לחלקים ידועים ויש לכל חלק וחלק כח ידוע לפעולה ידועה עם ידיעתם בנקודם כמשפט ושני שמות אלו כל אחד ראש לחלקו הידוע להם זה לקרב פזורים וזה לאהבה וכיון שכך מה נעים ומה טוב שנזכירם בתוך תפלתנו לבקש בהם רחמים מאת השם יתברך שיקרב את פזורינו ושיאהוב אותנו כימי קדם זה שמעתי מפי החכם רבי יצחק מודרוס ז"ל.

וע"ד הקבלה זה אלי ואנוהו היא השכינה שנקראת זה וזאת¹⁰⁹⁹ (שמות יג) בעבור זה עשה ה' לי (בראשית מט) וזאת אשר דבר להם¹¹⁰⁰ (ויקרא כו) ואף גם זאת בהיותם וגו' כי השכינה עמהם בכל הגליות ועל זה נאמר ויסע מלאך האלהים שהיתה ישועת הים על ידו והוא שנאמר עליו (שמות כג) כי שמי בקרבנו¹¹⁰¹ והוא ארון חולי ארץ שהזכיר דוד ואמר (תהלים קיד) מלפני ארון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב ומוזה הזכיר עליו משה בכאן עזי וזמרת יה שהרי אין דרכו של משה בכל התורה כלה להזכיר שם יה כי אם השם שלם ומה שהזכיר (שמות יז) כי יד על כס יה על כן הוצרכו רז"ל לדרוש בו שאין השם שלם ואין הכסא שלם

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ואסתלק לעילא לעילא וכלהו עלאי ותתאי לא יכלין לאתדבקה עד דכלהו אמרין (יחזקאל ג יב) ברוך כבוד יה"ה ממקומו תתאי אמרי דאיהו לעילא דכתיב (תהלים קיג ד) על השמים כבודו עלאי אמרי דאיהו לתתא דכתיב (שם נז יב) על כל הארץ כבודך עד דכלהו עלאי ותתאי אמרי ברוך כבוד יה"ה ממקומו בגין דלא אתידע¹⁰⁹⁴ ולא הוה מאן דיכיל לקיימא ביה ואת אמרת נודע בשערים בעלה אלא ודאי נודע בשערים בעלה דא קב"ה דאיהו אתידע ואתדבק לפום מה דמשער בלביה כל חד כמה דיכיל [לאדבקא] [לאתדבקא] ברוחא דחכמתא¹⁰⁹⁴ ולפום מה דמשער בלביה הכי אתידע בלביה ובגיני כך נודע בשערים באינן שערים אבל דאתידע כדקא יאות לא הוה מאן דיכיל לאדבקא ולמנדע ליה תרגום: רבי יהודה פתח, "נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ". בא וראה, הקדוש ברוך הוא מתעלה בכבודו שהוא גנוז וסתום בעלוי רב. לא היה בעולם ולא היה מהיום שנברא העולם שיכול לעמוד על חכמתו ולא יכול לעמוד בו, משום כי הוא גנוז וסתום והתעלה למעלה למעלה, וכל העליונים והתחתונים לא יכולים להתדבק בו עד שכולם אומרים "ברוך כבוד ה' ממקומו". התחתונים אומרים שהוא למעלה, שכתוב "על השמים כבוד". העליונים אומרים שהוא למטה, שכתוב "על כל הארץ כבודך". עד שכולם עליונים ותחתונים אומרים "ברוך כבוד ה' ממקומו", כי לא נודע ולא היה מי שיכול לעמוד עמו, ואתה אומר "נודע בשערים בעלה". אלא ודאי "נודע בשערים בעלה", זה הקדוש ברוך הוא, שהוא נודע ונדבק לפי מה שמשער בלבו כל אחד כמה שיכול להדבק ברוח של החכמה, ולפי מה שמשער בלבו, כך נודע בלבו, ולכן "נודע בשערים", באותם השערים. אבל שנודע כראוי, אין מי שיכול להדבק ולדעת אותו.

ועי' שם כה ע"א): ודא איהו (בראשית א ט) יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה יקוו המים דא אורייתא¹⁰⁹⁴ אל מקום אחד אלין ישראל בגין דנשמתייהו תליין מההוא אתר¹⁰⁹⁴ דאתמר ביה (יחזקאל ג יב) ברוך כבוד יה"ה ממקומו כבוד יה"ה שכינתא תתאה ממקומו¹⁰⁹⁴ שכינתא עלאה¹⁰⁹⁴ וכיון דאינן נשמתייהו מתמן שריא עלייהו ודאי יה"ה ואתמר בהון (דברים לב ט) כי חלק יה"ה עמו ודא איהו יקוו המים אל מקום אחד

תרגום: וזהו מה שכתב "יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה". "יקוו המים" זו התורה. "אל מקום אחד" אלו ישראל, משום שנשמתייהם תלויות מאותו מקום שנאמר בו "ברוך כבוד ה' ממקומו". "כבוד ה'" שכינה תחתונה. "ממקומו" שכינה עליונה. וכיון שאותם נשמות באות משם, שורה עליהם בודאי יה"ה, ונאמר בהם "כי חלק ה' עמו", וזהו "יקוו המים אל מקום אחד".

¹⁰⁹⁵ עי' לקמן פרשת כי תשא הערה 1477.

¹⁰⁹⁶ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

¹⁰⁹⁷ עי' לעיל פרשת וירא הערה 478.

¹⁰⁹⁸ עי' לעיל הערה 1050.

¹⁰⁹⁹ עי' לעיל פרשת ויצא הערה 618.

¹¹⁰⁰ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247.

¹¹⁰¹ עי' לקמן פרשת חיי שרה הערה 562.

עד שימחה זרעו של עמלק אבל מפני שהשכינה מדת הדין לכך הזכיר משה שם יה שהוא מדת הדין¹¹⁰² כענין שכתוב (תהלים קל) אם עוונות תשמר יה אדני מי יעמד וכתוב באל"ף דל"ת¹¹⁰³ ובאורו מי יוכל לעמוד לפני מדת הדין ומלת תשמור איננה לנכח כי אם לשון נקבה נסתרה וכן כתיב עוד (שם קיח) יסור יסרני יה וכתוב (שם צד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ואמרו בב"ר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה הוי"ה אינו אומר אלא יה כמי שעומד לפני הדין ודן אותו ע"כ.

ומצאתי במדרש תהלים בפסוק עזי וזמרת יה בעולם הזה מקלסין אותו בשתי אותיות אבל לעולם הבא בשש אותיות שנאמר (ישעיה כו) כי ביה ה' צור עולמים והכוונה במדרש הזה לדעת ששתי אותיות הן מידת הדין שבה נברא העולם הזה אבל לעולם הבא ברחמים לפי שמידת הדין תתעלה ברחמים ולא תהיה מידת הדין נוהגת כי באותו זמן הכל יהיה חסד ורחמים שאין בו יצר הרע ולא מיתה וזה באור מה שדרשו באלה שמות רבה לשעבר אני ובית דיני הייתי מתהלך לפניכם שנאמר (שמות יג) וה' הולך לפניכם אבל לעתיד לבא אני לבדי שנאמר (ישעיה נב) כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל¹¹⁰⁴ הוא אלהי יעקב והכל מדה אחת ואנוהו אעלה אותו אל נוח עליון אלהי אבי הזכיר משה אלהי אביו כלפי שבטו כי מידת הדין מדתו של לוי¹¹⁰⁵ וארוממנהו בשם השלם הוא מדת רחמים¹¹⁰⁶ הוא שאמר ה' איש מלחמה ה' שמו שיתעלה ברחמים זהו היחוד לקשור התכלית עם הראשית והסוף בתחלתו וכן תמצא בספר יצירה (פ"א מ"ד) הבן בחכמה וחכם בבינה העמוד

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹¹⁰² עי' לעיל הערה 1086.

¹¹⁰³ עי' זהר (ח"ג דף קפה ע"ב): דהא כד רוחי בני נשא נפקי מהאי עלמא כמה אינון מקטרגין דקיימין קמייהו וכרוזין נפקין הן לטב הן לביש כפום מה דנפיק מן דינא דתניא בכמה דינין אתדן ב"נ בהאי עלמא בין בחייו בין לבתר דהא כל מלוי בדינא אינון וקב"ה תדיר ברחמנו ורחמיו על כלא ולא בעי לדיינא בני נשא כפום עובדיהון דהכי אמר דוד אם עוונות תשמר יה יי' מי יעמוד הכא אית לאסתכלא כיון דאמר אם עוונות תשמר יהו"ה אמאי יי' (ד"א אדני) אלא תלת דרגין דרחמי אדכר דוד הכא אם עוונות תשמר יה אם חובין סגיאוו עד דסלקין לעילא לגבי אבא ואמא הא יי' (ד"א אדני) דאיהו רחמי ואי שמא דא אע"ג דאיהו רחמי יתער בדינא וכל דרגין אסתמו בדינא דרגא חדא אית דנהדר לגביה דכל אוותין מניה נפקין איהו יחוס עלן ומאן איהו מי מ"י יעמוד ודאי מ"י ירפא לך (כד"א (איכה ב &)) כי גדול כים שברך מ"י ירפא לך) וע"ד יה יי' (ד"א אדני) אי אלן שמהן יסתמו מן מ"י יעמוד דכל ארחין דתיובתא (ס"א ורחמי) פתיחן מניה

תרגום: שהרי כשרוחות בני אדם יוצאות מהעולם הזה, כמה הם מקטרגים שעומדים לפניהם והכרוזים יוצאים הן לטוב הן לרע כפי מה שיוצא מהדין, ששינוי בכמה דינים נדון האדם בעולם הזה, בין בחייו בין אחר כך, שהרי כל דבריו הם בדין, והקדוש ברוך הוא תמיד ברחמנות, ורחמיו על הכל, ולא רוצה לדון בני אדם כפי מעשיהם, שכך אמר דוד "אם עוונות תשמר יה אדני מי יעמוד". כאן יש להתבונן, כיון שאמר "אם עוונות תשמר יה" למה ה' (אדני). אלא שלש דרגות רחמים הזכיר כאן דוד, "אם עוונות תשמר יה", אם רבים העוונות, עד שעולים למעלה, לאבא ואמא, הרי ה' (אדני) שהוא רחמים, ואם שם זה, אף על גב שהוא רחמים יתעורר בדין, וכל הדרגות נסתמו בדין, דרגה אחת יש לחזור אליה, שכל הרפואות יוצאות ממנה, היא תחוס עלינו, ומי היא "מ", "מ"י יעמוד" בודאי. "מ"י ירפא לך" (כמו שנאמר "כי גדול כים שברך מי ירפא לך") ולכן יה ה' (אדני), אם השמות הללו יסתמו מאתנו, מ"י יעמוד, שכל דרכי התשובה (ורחמים) פתוחים ממנה. Q

¹¹⁰⁴ עי' לעיל הערה 1038.

¹¹⁰⁵ עי' במדבר א נא שזה מדת המלכות.

¹¹⁰⁶ עי' זהר (ח"ב דף נה ע"א) ימינא למעבד נסין. זה אלי ואנוהו דא צדיק דמניה נפקין ברכאן בזווג ואנוהו בהווא אתר דחביבותא אשתכח ביה והא הוא מקדשא. אלה"י אבי וארוממנהו משה קאמר דא לגבי אתר דלואי אתיין מהווא סטרא ועל דא (הוה) שלימותא דכלא הוא בהווא אתר (נ"א בהאי קרא). רבי יצחק.

ועי' שם ע"ב בריך הוא לרחמא ליה בכלא כמה דכתיב (דברים ו ה) ואהבת את יהו"ה אלהיך. זה אלי ואנוהו דכל ישראל חמו על ימא מה דלא חמא יחזקאל נביאה ואפילו אינון עוברי דבמעני אמהון הווא חמאן ומשבחן לקודשא בריך הוא וכלהו הווא אמרין זה אלי ואנוהו. אלה"י אבי וארוממנהו כמה דאת אמר אלה"י אברהם אמר רבי יוסי אי הכי אמאי וארוממנהו דהא אלה"י אברהם לעילא הוא אמר ליה אפילו הכי אצטריך וכלא חד מלה וארוממנהו בכלא לאכללא מאן דידיע ליחדא שמא קדישא רבא דהא הוא פלחנא עלאה דקודשא בריך הוא. רבי יהודה הוה יתיב קמיה דרבי שמעון והוה קארי כתיב

דבר על בוריו והשב יוצר על מכונו פירוש אל מכונו למעלה והזכיר כן כדי ליחד כל הבנין ממטה למעלה¹¹⁰⁷.

(טו ח): וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נזלים קפאו תהמת בלב ים: עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה נערמו מים כמו (במדבר ד) ודשנו את המזבח ויהיה הפך ההתחכמות כאלו אמר אבדה החכמה מן המים ובאור הענין כי פסקה ההמשכה ממדת החסד שלא קבלה מלמעלה ולכך לא אמר נערמו מי הים אלא נערמו מים כדי שתבין כפשוטו מים ממש.

ותבין עוד בלשון מים כי ירמוז למדת החסד וכאשר פסקה ההמשכה ממדת החסד ולא התפשטה למטה אל השכלים הנפרדים בקיום העולם כמנהגו ומבעו ועל כן נקרע הים ונבקעו כל מימות שבעולם כי שרו של ים מכלל הכחות הנפרדים¹¹⁰⁸ וראיה לדברי מה שמצאתי בתרגום ירושלמי קפאו תהומות בלב ים בגו פלגס דימא רבא וזה היה סבת קריעת ים סוף והבין זה.

(טו יא): מי כמכה באלם ה' מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא: עי' ר' בחיי: מי כמכה באלים ה' מי כמכה נאדר בקודש – תוספת הה"א שבשניהם רמוז למדת הדין ה"א¹¹⁰⁹ של מי כמכה הראשון היא מדת הדין רפה¹¹¹⁰ ועל כן הוא ברפה ומקבלת ממדת הדין של מעלה¹¹¹¹ שהיא מדה קשה ולכך מי כמכה השני בדגש¹¹¹² והוא מקבל מן הקדש ולכך אמר נאדר בקדש¹¹¹³ והבין זה.

(טו טז): תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן עד יעבר עמך ה' עד יעבר עם

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹¹⁰⁷ עי' לעיל פרשת ויצא הערה 629.
¹¹⁰⁸ עי' זהר בראשית כב ע"א (הובא לעיל פרשת בראשית הערה 149) שעולמות ב"ע המה עולמות הנפרדים.
¹¹⁰⁹ עי' לעיל פרשת בא הערה 1018.
¹¹¹⁰ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 106 ופרשת נח הערה 380 ועי' שער רפ"ח פרק ה.
¹¹¹¹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 199.
¹¹¹² עי' תיקר"ז (נג ע"א): וענויא דשכינתא אף על גב דאיהי בתלת סטרין בתקיע"ה דאיהי דינא רפיא רפ"ה ובשברי"ם דאיהו דינא קשיא דג"ש גבורה לית לה ענויא כענויא דבעלה דאיהו תרוע"ה שלשל"ת.
 תרגום: ועינוי של השכינה, אף על גב שהיא בשלשה צדדים, בתקיע"ה שהיא דין הרפה, רפ"ה, ובשברי"ם שהוא דין הקשה, דג"ש, גבורה. אין לה עינוי כעינוי של בעלה, שהיא תרוע"ה, שלשל"ת.
 ועי' ספר הפליאה (עמוד שיא): האותיות דוגמת עליונה ומדת הדין קשה תוך האות שמה דגש והיא נקודה אמצעית שעומדת בתוך האות ומדת רחמים רפה היא על האות, ומה שהרפה הוא כמו קו והוא על האות רמוז שהרחמים מקיפים, וראה שהאות מקבל דין ורחמים שהוא דגש ורפה כן התפארת מקבל דין ורחמים הדין הוא נקודה והרחמים הוא רפה והוא קו המסבב והדגש והרפה רך וקשה גבור או חלש.

¹¹¹³ עי' זהר (ח"ב נט ע"א): ועל דא מי כמכה באלים יהו"ה (מאי באלים אילנא כמה דאת אמר (ישעיה א כט) כי יבושו מאילים אשר חמדתם דהו אילנא דהו פלחין לחד דופסא דמחקקין בגויה ואקרי אלים אילנא) מי כמכה דיעביד כעובדך וירחם על כלא מי כמכה בכל ההוא סחרניה דאילנא דאף על גב דאיהו שלטא נטיר לכלא נטיר לכל שאר ולא בעיא למעבד עמהון גמירא מי כמכה נאדר בקדש בההוא חילא עלאה דאקרי קדש נאדר בקדש ממש ואקרי כח יהו"ה נעם יהו"ה והא אוקימנא מילי.

תרגום: ועל זה מי כמכה באלם ה' (מה זה באלים העץ כמו שנאמר כי יבושו מאילים אשר חמדתם שאותו עץ שהיו עובדים לדפוס אחד שהיה חקוק בתוכו ונקרא אילים עץ) מי כמכה שיעשה כמעשיך וירחם על הכל מי כמכה בכל אותו סביב העץ שאף על גב שהוא שולט שומר את הכל שומר את כל השאר ולא רוצה לעשות עמהם כליון מי כמכה נאדר בקודש באותו כח עליון שנקרא קודש נאדר בקודש ממש ונקרא כח ה' נועם ה' והרי בארנו את הדברים.

זו קְּנִיָּתָ:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה אימתה אימת ה' המקבלת מפחד¹¹¹⁴ וכן התפלל משה שתהיה מדת הדין מתוחה כנגד אויביהם והה"א האחרונה הזאת שבשם והיא השכינה שהיתה עם הארון וזהו שנאמר (שמואל א' ד) וארון האלהים נלקחה כי היה לו לומר נלקח אבל זה יורה דבקות השכינה עם הארון ולכך מצינו שנקרא הארון בשם ה' הוא שכתוב (במדבר י') ובנחה יאמר שובה ה' ובנוח ה' כלומר בנסוע הארון ובנוח הארון יאמר קומה ה' שובה ה' ולא אמר קום שוב ועוד כי מלת ובנחה בה"א מורה על נקבה כשהיא אחרונה בתיבה אמרה שמעה קראה גם השכינה בלשון נקבה כי תרגום (שמות לג) פני ילכו שכינתי תהך ולא תרגם יהך והקבלה כך שהוא תהך בלשון נקבה והנה השכינה שהיא חתימת הבניין¹¹¹⁵ מקבלת כח ממדת הנבירה הנקראת פחד ולכך אמר תפול עליהם אימתה ופחד כלומר אימת שכינה המקבלת אצילות מפחד וזה מבואר.

(טו יח): ה' יְמַלֵּךְ לְעֹלָם וָעֶד:

ע"י רמב"ן: ה' ימלוך לעולם ועד יאמר כי הראה עתה כי הוא מלך ושלטון על הכל שהושיע את עבדיו ואבד את מורדיו כן יהי הרצון מלפניו לעשות בכל הדורות לעולם לא יגרע מצדיק עיניו ולא יעלימהו מן הרשעים המריעים ובאו כזה פסוקים רבים כגון ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה (תהלים קמו י) יהי שם ה' מברך מעתה ועד עולם (שם קיג ב) והיה ה' למלך על כל הארץ (זכריה יד ט) ואונקלוס נתיירא ממנו בעבור שהמלכות לאלהים היא לעולמי עד ולפיכך עשאו לשון הוה ה' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמאי כדרך מלכותך מלכות כל עולמים (תהלים קמה יג) ולא הבינותי דעתו בזה שהרי כתוב יהי כבוד ה' לעולם (שם קד לא) וימלא כבודו את כל הארץ (שם עב יט) יתגדל ויתקדש יאמן ויגדל שמך (דבה"י א' יז כד) ויתכן שטעמם כסוד הברכות¹¹¹⁶.

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה ה' ימלוך לעולם ועד אחר שראו ישראל המלכות בוקע ים וקלסו לשם המיוחד¹¹¹⁷ ומלכותו, סיים הקלום בשם המיוחד, כמו שהתחיל בו אשירה לה. ואונקלוס עשאו בתרגומו הוה כלשון הכתוב (תהלים י) ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו ואולי דעת אונקלוס שתרגם כן כי משה וכל ישראל כוונו בכתוב הזה אל המלכות ועל כן התמו השירה בו כי מתחלה בדברי השירה פתחו בשם המיוחד הוא שאמר אשירה לה' ועתה רצו לחתום אותה במלכות.

ולפי הענין הזה מה שנכתב ימלך חסר¹¹¹⁸ כי המלך עקר המלכות והוא לפעמים משפיע בו השפע ולפעמים מחסרו כפי הרצון והבן זה או אפשר עוד כי כונת אונקלוס בזה לפי שכל הזמנים כלן העבר והעתיד בהש"י הם בהווה כי הוא עד שלא היה זמן והזמן לא יעברנו ולכך תרגם הכתוב בלשון הווה¹¹¹⁹.

(טו כה) וַיִּצְעַק אֶל ה' וַיִּזְרְהוּ ה' עַץ וַיִּשְׁלַךְ אֶל הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמַּיִם שָׁם שָׁם לֹא חָק וּמִשְׁפָּט

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹¹¹⁴ ע"י זהר (ח"ב דף נט ע"ב): תפול עליהם אימתה ופחד אימתה אימה מבעי ליה מאי אימתה דהא לית לך את או מלה חדא באורייתא דלא אית בה רזין עלאין מאי אימתה אמר רבי שמעון כלומר דחילו דשכינתא.

תרגום: תיפול עליהם אימתה ופחד אימתה היה צריך לומר אימה מה זה אימתה שהרי אין לך את או מילה אחת בתורה שאין בה סודות עליונים מה זה אימתה אמר רבי שמעון כלומר יראת השכינה.

וע"י לעיל פרשת בראשית הערה 199.

¹¹¹⁵ ע"י לעיל פרשת בראשית הערות 94 1801.

¹¹¹⁶ ע"י לקמן פסוק כו ודברינו שם.

¹¹¹⁷ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 204.

¹¹¹⁸ ע"י לעיל פרשת שמות הערה 920.

¹¹¹⁹ ע"י לעיל פרשת וירא הערה 478.

וְשֵׁם נֶסְהוּ:

ע"י רמב"ן: וטעם ויורהו ה' ע"ן – שהראה אותו ע"ן ואמר לו השלך את הע"ן הזה אל המים וימתקו ובעבור שלא מצאתי לשון מורה אלא בענין למוד ויורני ויאמר לי (משלי ד ד) למדני וכן כלם נראה בדרך הפשט כי הע"ן ההוא ימתיק המים בטבעו והוא סגולה בו ולימד אותה למשה ורבותינו אמרו (מכילתא ותנחומא כאן) שהיה הע"ן מר והוא נס בתוך נס¹¹²⁰ כענין המלח שנתן אלישע במים (מלכים ב' ב כא) ואם כן אמר ויורהו כי לא היה הע"ן נמצא במקום ההוא והקב"ה הורהו את מקומו או שהמציאהו אליו בנס ושוב מצאתי בילמדנו (מדרש תנחומא כאן) ראה מה כתיב שם ויורהו ה' ע"ן ויראהו לא נאמר אלא ויורהו הורהו דרכו כלומר שהורהו ולמדהו דרכו של הקב"ה שהוא ממתיק המר במר¹¹²¹.

(טו כו) וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוּעַ תִּשְׁמָע לְקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִיָּשֶׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהִאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו כָּל הַמִּחְלָה אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי ה' רַפָּאֵךְ:
ע"י רמב"ן: וענין הכתוב שמדבר בשני לשונות למצותיו וחקיו ולא אשים עליך כי אני ה' כבר כתבתי לך שלישים בביאור ענינו ויובן ממלת לקול¹¹²² וממלת אני¹¹²³ כי אם נשמע לקול אלהינו לשמור מצות ה' וחקיו יהיה השם הנכבד¹¹²⁴ רופאנו ומכאן תקנו בברכות אשר קדשנו במצותיו וצונו כי הברכות יש בה מלכות והמצות נצטוו לנו מן העולם ועד העולם¹¹²⁵

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹¹²⁰ ע"י שבת צז ע"א, פסחים קיח ע"ב, סוטה מז ע"א חולין קכז ע"א, וע"י דברי רבינו לעיל פסוק יט, ולקמן במדבר כא ט, וכן ע"י דברי ר' בחיי לעיל יג ז, לעיל פסוק כב, במדבר כא ט.
¹¹²¹ ע"י נפה"ח שער ב פרק יא וז"ל: והן הן הגבורות קדושות כדרכו ית"ש להמתיק מר במר והוא תיקון המדות בשרשן. וע"י פע"ח שער השבת יז: סוד הריח כי הדינין המתפשטין הם חוזרים להתמתק בשרשן ע"י הריח לפי שא' מן ה"ג מנצפ"ך הוא חוטמא והוא עליון שבכולם שהם חוטמא פומא דרועין ידין אצבעין כנזכר באדרא זוטא והחוטמא הוא עליון שבכולם וכשהם מתקבצין ועולין דרך החוטם ונכנסין בו ועולין עד המוח כי שם הדעת ושם שורש הה' גבורות ושם הם מתקבצים ומתמתקים כנודע כי אין הדינין מתמתקים אלא בשורשם. וע"י לש"ו דע"ה ח"ב טו ע"ב): כל אותן הגבורות הנה הם מושרשים למעלה למעלה, כי הרי יציאת כל הנקודות היו מהעינים דא"ק, ומשורש המ"ס בוצד"ק וכמו שבארנו לעיל ח"א. ולכן הנה נכפין כל הדינין ע"י שורשם העליון, וכמ"ש הרב בכונת שופר (דרושי ר"ה דרוש ז) כי כל כפיית וביטול הדינין אינם אלא ע"י שורשם, כי הגבורות והדינין העליונים הנה הם תמיד ממותקים ומבוססים, לכן הם עצמם כופים את הדינים הקשים ומבססים אותם וממתקים אותם, כי ע"י שכל תולדות הגבורות הקשים שיצאו למטה, הנה הוא רק ע"י שנתרחקו מאור קדושה שלמעלה.

¹¹²² ע"י זהר (ח"א קמה ע"א): פיה פתחה בחכמה דא ה' דשמא קדישא דכלא בה ואיהי סתים וגליא (כלילא) [כללא] דעילא ותתא רזא דעילא ותתא פיה פתחה בחכמה בגין דאיהי סתימא דלא אתיידע כלל דכתיב (איוב כח כא) ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה וכד שארי לאתפשטא בחכמה דאתדבק בה ואיהי בגווה (ואיהי) אפיקת קלא דאיהי תורת חסד פיה פתחה בחכמה דא ה"א בתראה דאיהו דבור ומלה תליא בחכמה ותורת חסד על לשונה דא קול דקיימא על דבור לאנהגא ליה ותורת חסד דא יעקב דאיהו על לשונה לאנהגא מלה ולאחדא לה דהא לית דבור בלא קול ואוקמוה.
תרגום: "פיה פתחה בחכמה" זו ה' של השם הקדוש שהכל בה, והיא סתומה וגלויה, כלולה ממעלה ומטה, הסוד של מעלה ומטה. "פיה פתחה בחכמה", משום שהיא סתומה שאין נודעת כלל, שכתוב "ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה". וכשמתיחלה להתפשט בחכמה שנדבקה בה, והיא בתוכה, (והיא) מוציאה קול, שהיא תורת חסד. "פיה פתחה בחכמה", זו ה"א האחרונה שהיא דיבור, והדיבור תלוי בחכמה. "ותורת חסד על לשונה", זה הקול שעומד על הדיבור להנהיגו. "ותורת חסד", זה יעקב, שהוא על לשונה, להנהיג הדבר ולאחוז אותו, שהרי אין דיבור בלי קול, ובארוה.

¹¹²³ ע"י תיקו"ז ז ע"א, וכן ע"י זהר (ח"א רד ע"ב): ובגין דא קב"ה אזהר להו לישראל לאתקדשא (כמה דאתמר ד"א דכתיב) (ויקרא יא מד) והייתם קדושים כי קדוש אני מאן אני דא קודשא בריך הוא מלכות שמים קדישא מלכותא אחרא דעעכ"ם אקרי אחר דכתיב (שמות לד יד) כי לא תשתחוה לאל אחר כי יהו"ה קנא שמו.

תרגום: ומשום זה הקדוש ברוך הוא הזהיר את ישראל להתקדש, (כמו שנאמר ס"א שכתוב) "והייתם קדושים כי קדוש אני". מי זה "אני", זה הקדוש ברוך הוא, מלכות השמים הקדושה, המלכות האחרת של עובדי עבודת כוכבים ומזלות נקראת אחר, שכתוב "כי לא תשתחוה לאל אחר כי ה' קנא שמו".

¹¹²⁴ ע"י לעיל פרשת לך לך הערה 405.

¹¹²⁵ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 343. וע"י ע"י שעה"כ ג ע"א שלשון נוכח הוא בסוד ו"ק ולשון

והמשכיל יבין והנני מאיר עיניך כי כל ברכה שיש בה מלכות היא¹¹²⁶ כן שחלקו כבוד למלכות העולם אשר קדשנו ואשר עשה לנו והסמוכה לחברתה אשר לא יזכרו בה מלכות הן לנכח אתה גבור אתה קדוש וכן כלם ותקנו בעלינו לשבח נסתר מפני שמזכירין בה מלפני מלך מלכי המלכים והבן זה.

(טו כז): וַיבֹאוּ אֵילָמָה וְשֵׁם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ שָׁם עַל הַמַּיִם: עי' רמב"ן: ורש"י כתב שתים עשרה עינות מים כנגד שנים עשר שבטים נזדמנו להם ושבעים תמרים כנגד שבעים זקנים לא ידעתי מהו הזמון הזה אם במעשה הנסים נעשו שם באותה שעה אבל ראיתי במכילתא (כאן) ר' אלעזר המודעי אמר מיום שברא הקב"ה את עולמו ברא שם שתים עשרה מבויעין כנגד י"ב שבטי ישראל ושבעים דקלים כנגד שבעים זקנים וספר הכתוב זה כי חנו עליהם כל שבט על מבויעו והזקנים ישבו בצלם לשבח האל עליהם שהכין להם כן באר"ץ ציה ועוד לרבותינו במדרש של ר' נחוניא בן הקנה בכתוב הזה פירוש נפלא בעינינו¹¹²⁷.

(טז ד) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הֲנִי מְמַטֵּיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם וַיֵּצֵא הָעָם וַלְקָמוּ דְבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסְנוּ הַיֵּלֶךְ בְּתוֹרַתִי אִם לֹא: וע"ד הקבלה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים לשון ממטיר מלשון משמרת והיא מדת הרחמים המקבלת מן השמים¹¹²⁸ שעליה הזכיר שלמה בחכמתו (משלי לא) ותקם בעוד לילה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

נסתר הוא בסוד ג"ר.

¹¹²⁶ עי' ספר הקנה (עמוד קיא): מלכות בלא אזכרה לא שכיח אזכרה בלא מלכות שכיח, וה"ק אם האזכרה עם מלכות אז היא ברכה אזכרה בלא מלכות אינה ברכה וכו', דרך האוזן הברכה יורדת שנאמר וישמע אלהים, עבר ולא השמיע לאזנו יצא או לא א"ל לא יצא שעיקר הברכה משמיעת האוזן היונק מהחכמה ומכתר.

¹¹²⁷ קסא. מאי דכתיב (שמות ט"ו כז) ויבואו אלימה ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים ויחנו שם על המים וכי מה שבח היה בשבעים תמרים באחת מקטני המקומות יש אלף אלא זכו לדוגמתם ויש להם משל בתמרים דכתיב ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם מלמד שרוח צפונית היתה מעורבת שנאמר (שם כ"ה) ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים מיד נתן הקב"ה ידו בשטן ומיעטו ואילמלא כך לא יכלו ישראל לעמוד מפניו דכתיב (שם) שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו מלמד שבאותה שעה דבק השטן בהם כדי לאבדם מן העולם דכתיב (שם כ"ד) וילונו העם על משה לאמר מה נשתה ועוד קטרג על משה עד כי צעק אל ה' ונענה ומאי ויורהו ה' עץ מלמד שעץ החיים היה סביב המים ובא השטן ונטלו משם כדי לקטרג על ישראל ולהחטיאם לאביהם שבשמים והיה אומר להם עתה תכנסו במדבר ועדיין אלה המים שהם מרים הם טובים כי תסתפקו מהם אבל במדבר לא תמצאו אפילו לרחוץ ידיכם ופניכם ותמותו ברעב ובצמא בעירום ובחוסר כל באו אל משה ואמרו לו כך וכך דחה אותם ראה כי לא יכול להם התחזק על ישראל ועל משה ובאו העם וילונו על משה כאן חסרים לנו מים ומה נשתה במדבר בא השטן וזייף דבריהם אל משה כדי להחטיאם ומיד כשראה משה השטן ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ אותו עץ החיים היה שהסיר השטן וישלך אל המים וימתקו המים שם שם לו הקב"ה לשטן חק ומשפט ושם נסהו לישראל ובא הקב"ה להזהיר את ישראל ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך וגו': קסה. שבעים תמרים (שמות ט"ו כז) מאי טעם אלא קבלו עליהם המצות דכתיב (שם כו) אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך מיד ויבואו אלימה (שם טז) מאי אלימה אלי מה ושם שתים עשרה עינות מים הקב"ה נתן להם בתחילה עינות מים ואחר החזירם להם אבנים דכתיב (יהושע ד' ט) ושתיים עשרה אבנים מאי טעמא מפני שבתחילה היתה התורה בעולם נמשלת למים אח"כ נקבעה במקום קבוע מה שאין המים עושין שהיום כאן ומחר להלן:

¹¹²⁸ עי' זהר (ח"א דף רמו ע"א): אלא אית לחם ואית לחם כמה דאית אילנא ואית אילנא אית אילנא דחיי ואית אילנא דתלייא ביה מותא אית לחם דאקרי לחם עוני ואית לחם דאקרי לחם פנג ומאן איהו (לחם) דא ו' ודא הוא לחמ"ו לח"ם ו' ועל דא כתיב (שמות טז ד) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים מן השמים ודאי ועל דא מאשר שמנה לחמו לחם ו' דהא מניה אתזן האי אילנא והוא מעטרא ליה כדכתיב (שיר ג יא) בעטרה שעטרה לו אמו וכד איהו נקיט ודאי הוא יתן מעדני מלך (בראשית מט כ) ומאן מלך דא כנסת ישראל דהא מניה אתזנת והוא יהיב לה על ידא דצדיק דרגא קדישא את קיימא ומהכא לשאר דרגין דלתתא וכלהו כגוונא דלעילא. תרגום: אלא, יש לחם ויש לחם, כמו שיש אילן ויש אילן. יש עץ החיים ויש עץ שתלוי בו המות.

ותתן טרף לביתה וחק לנערותיה¹¹²⁹ ולשון הנני עומד ולשון ממטיר יוצא לשכינה כי השם המיוחד¹¹³⁰ עושה שתמטיר ולא היה הכתוב צריך להזכיר השמים כי בידוע שכל מטר מן השמים אבל הכוונה כי המדה הזאת שהפרנסה באה משם לכל העולם כלו בין בעליונים בין בשפלים מקבלת מן השמים כלומר מן הרחמים וזהו לפי דעתי (איוב לט) אם על פיך יגביה נשר שדרשוהו רז"ל (ויק"ר פ"כ סי' ד) על השכינה והזכיר מיד (שם) משם הפר אוכל למרחוק עיניו יביטו וכן הזכיר שלמה (משלי לא) ממרחק תביא לחמה¹¹³¹ כלומר כי משם באה הפרנסה והמדה הזאת קראה שלמה בשיר השירים (ה ב) אחותי רעיתי ודרז"ל רעיתי פרנסתי כי לה היו מקריבים הקרבנות¹¹³² ומשם באה הפרנסה והברכה שופעת על כל העולם והיה המן יורד במשמרה שלישית של לילה באותה משמרת שמדת רחמים משמרת¹¹³³ שהרי שלש משמרות הוי הלילה כנגד הגדולה והנבורה והתפארת ונתנו חכמים

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

יש לחם שנקרא לחם עוני, ויש לחם שנקרא לחם עונג. ומיהו (לחם), זה ו', וזה הוא לחמ"ו, לח"ם ו', ועל זה כתוב "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים", "מן השמים" ודאי. ועל זה, "מאשר שמנה לחמו", לחם ו', שהרי ממנו נזון העץ הזה, והוא מעטר אותו, ככתוב "בעטרה שעטרה לו אמו". וכשהוא לוקחו, ודאי הוא יתן מעדני מלך. ומי המלך, זו כנסת ישראל, שהרי ממנו נזונית, והוא נותן לה על ידי הצדיק דרגה קדושה אות הברית, ומכאן לשאר הדרגות שלמטה, וכולם כדוגמא שלמעלה. ועי' זהר (ח"ב דף מ ע"א): ואי תימא דבימי יהושע אתפרעו לאו הכי אלא אינון דכתיב (יהושע ה ה) וכל העם הילודים במדבר בדרך וגו' בתר דאתפרעו אמר קודשא בריך הוא בקדמיתא אכלתון מצות דקיימא סיהרא בפגימותא ואקרי לחם עני מכאן ולהלאה האי לחם מאתר אחרא להוי מאי הוא דכתיב (שמות טז ד) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים לא מן סיהרא כההוא זמנא אלא מן השמים ממש כמה דכתיב (בראשית כז כח) ויתן לך האלהים מטל השמים.

תרגום: ואם תאמר שנפרעו בימי יהושע לא כך אלא אותם שכתוב וכל העם הילודים במדבר בדרך וגו' אחר שנפרעו אמר הקדוש ברוך הוא בהתחלה אכלתם מצות כשעמדה הלבנה בפגימתה ונקרא לחם עני מכאן והלאה לחם זה יהיה ממקום אחר מה הוא שכתוב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים לא מהלבנה כמו אותו זמן אלא מן השמים ממש כמו שכתוב ויתן לך האלהים מטל השמים.

¹¹²⁹ עי' זהר (ח"א דף כ ע"ב): נהורין עלאין דקא מנהרין נהרן בההוא רקיע השמים וכו' לאצטיירא [לתתא] (להכא) ציורין כדקא חזי דכתיב (בראשית א יז) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים [וגו'] ולמשול ביום ובלילה שלטנו דתרין נהורין [דא] (ד)איהו שלטנו כדקא חזי מאור גדול שלטנו ביממא מאור קטן שלטנו בליליא ורזא דא מהכא שלטנותא דדכורא ביממא למנאה ונ"א למלאהו ביתיה דאצטרין ולאעלא ביה טרפא ומזונא כיון דעאל ליליא ונוקבא נקיט כלא לית שלטנו ודביתא (בביתא) בר בנוקבא דהא כדן שלטנו [דיליה] (דיליה) דכתיב (משלי לא טו) ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה היא ולא הוא [ממשלת היום דדכורא ממשלת הלילה דנוקבא].

תרגום: המאורות העליונים שמאירים, אורם באותו רקיע השמים וכו', לצייר למטה ציורים כראוי, שכתוב "ויתן אותם אלהים ברקיע השמים וגו', ולמשול ביום ובלילה", שלטון של שני אורות אלו זהו שלטון כראוי. המאור הגדול שלטונו ביום, המאור הקטן שלטונו בלילה. וסוד זה, מכאן שלטון הזכר ביום לצוות (למלא) לביתו שצריך ולהכניס בו טרף ומזון. כיון שנכנס הלילה והנקבה לוקחת הכל, אין שלטון הבית, רק בנקבה, שהרי אז השלטון שלה, שכתוב "ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה", היא ולא הוא. ממשלת היום של הזכר, וממשלת הלילה של הנקבה.

¹¹³⁰ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

¹¹³¹ עי' זהר (ח"ב נ ע"ב): רבי חייא פתח (משלי לא יד) היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה היתה כאניות סוחר דא כנסת ישראל ממרחק תביא לחמה כמה דאת אמר (ישעיה ל כז) הנה שם יהוה"ה בא ממרחק תביא לחמה בחד דרגא דשאר עלה וביה אתמשכו כל אלין נחלין ומבועין דאזלין בימא כמה דאת אמר (קהלת א ז) כל הנחלים הולכים אל הים וגו'.

תרגום: רבי חייא פתח היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה היתה כאניות סוחר זו כנסת ישראל ממרחק תביא לחמה כמו שנאמר הנה שם ה' בא ממרחק תביא לחמה בדרגה אחת ששורה עליה ובה נמשכו כל הנחלים והמעיינות הללו שהולכים לים כמו שנאמר "כל הנחלים הולכים אל הים וגו'".

¹¹³² עי' לעיל פרשת בראשית הערה 107.

¹¹³³ עי' זהר (ח"ב מא ע"ב): וכד זכוון נפישין רוחא תבר תרין משמרות דחמור נוער כלבים צועקים וסליק למשמרת דשחר דביה אדם ואתהדר בר נש אדון הדא הוא דכתיב (שם לב ו) ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה וסליק לדרגא דאדם דאתמר ביה (שם א כח) ורדו בדגת הים ובעוף השמים וגו' (שם ט ב) ומוראכם וחתכם וגו'.

תרגום: וכשרבות הזכיות הרוח שובר שתי משמרות של חמור נוער וכלבים צועקים ועולה למשמרת השחר שבו האדם וחוזר האדם [להיות] אדון זהו שכתוב ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה ועולה

סימן למשמרה ראשונה חמור נוער שניה כלבים צועקים שלישית תינוק יונק משדי אמו כלומר שהוא זמן הפרנסה לכל באי העולם שהיא מזדמנת בזמן שמדת הרחמים משמשת ומכאן תבין שהמן עקרו משפע הרחמים שהוא האור וזהו לשון מן השמים כמו (מלכים א' ח) ואתה תשמע השמים¹¹³⁴ וכתוב (תהלים עח) ודגן שמים נתן למו והוא היה זמן ירידת הטל הוא שכתוב (במדבר יא) וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו¹¹³⁵ אבל ישראל היו מלקטין אותו ביום שנאמר וילקטו אותו בבקר בבקר וכתוב ולחם בבקר לשבוע.

(טז ו): וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲרֹב וַיִּדְעֶתֶם כִּי ה' הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

ע"י רמב"ן: רמז הכתוב לדברי ר' אלעזר בן הסמא במלת היום שבני העולם הבא יהיה קיומם ביסוד המן שהוא הזיו העליון¹¹³⁶ כמו שאמרו (ברכות יז ע"א) אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם והן נהנין מזיו השכינה ובני העולם הבא יתקיימו בהנאתן מזיו השכינה בהדבקים בו בעטרה שבראשם והעטרה היא המדה הנקראת כן שאמר בה הכתוב (ישעיה כח ה) יהיה ה' צבאות לעטרת צבי¹¹³⁷ ובה נאמר (שה"ש ג א)

סמ מאיר הרמב"ן ור' בחיי

לדרגת אדם שנאמר בו ורדו בדגת הים ובעוף השמים וגו' ומוראכם וחתכם וגו'.

ועי' עוד ח"א רלא ע"ב

¹¹³⁴ עי' לעיל הערות 56, 214, 963.

¹¹³⁵ עי' זהר (ח"ג צ ע"ב): וספרתם לכם לכם דייקא כד"א וספרה לה¹¹³⁵ שבעת ימים לה לעצמה¹¹³⁵ אוף הכא לכם לעצמכם¹¹³⁵ ולמה¹¹³⁵ בגין לאתדכאה¹¹³⁵ במיין עלאין קדישין¹¹³⁵ ולבתר למיתי לאתחברא ביה במלכא¹¹³⁵ ולקבלא אורייתיה התם וספרה לה¹¹³⁵ שבעת ימים הכא שבע שבתות אמאי שבע שבתות בגין למזכי¹¹³⁵ לאתדכאה במיין¹¹³⁵ דההוא נהר¹¹³⁵ דנגיד ונפיק ואקרי מים חיים¹¹³⁵ וההוא נהר שבע שבתות¹¹³⁵ נפקו מניה ועל דא שבע שבתות ודאי בגין למזכי ביה כמה דאתתא דכיו דילה בליליא לאשתמשא בבעלה כך כתיב וברדת הטל על המחנה לילה על המחנה כתיב ולא כתיב וברדת הטל לילה [אלא על המחנה בגין דיורד מההוא נקודה על אינון יומין דאתקריאו מחנה¹¹³⁵ ומתחברת במלכא קדישא] ואימתי נחת האי טלא¹¹³⁵ כד קריבו ישראל לטורא דסיני¹¹³⁵ כדן נחת ההוא טלא¹¹³⁵ בשלימו ואדכי ואתפסקת זוהמתן מנייהו¹¹³⁵ ואתחברו ביה במלכא¹¹³⁵ וכ"י¹¹³⁵ וקבילו אורייתא¹¹³⁵ והא אוקימנא ובההוא זמנא ודאי כל הנחלים הולכים אל הים¹¹³⁵ לאתדכאה ולאסתחאה וכלא אתקשרו (ס"א אתקדשו) ואתחברו ביה במלכא קדישא.

תרגום: וספרתם לכם, לכם דווקא, כמו שנאמר וספרה לה שבעת ימים, לה לעצמה. אף כאן לכם לעצמכם, ולמה, כדי להטהר במים קדושים עליונים. ואחר כך להתחבר עם המלך ולקבל תורה שם. וספרה לה שבעת ימים, כאן שבע שבתות. למה שבע שבתות, כדי לזכות להטהר במים של אותו נהר ששופע ויוצא ונקרא מים חיים. ואותו הנהר שבע שבתות יצאו ממנו, ועל כן שבע שבתות ודאי, כדי לזכות בו, כמו שאשה טהרתה בלילה לשמש עם בעלה, כך כתוב וברדת הטל על המחנה לילה, על המחנה כתוב ולא כתוב וברדת הטל לילה, אלא על המחנה, משום שיורד מאותה נקודה על אותם הימים שנקראו מחנה, ומתחברת עם המלך הקדוש. ומתי יורד הטל הזה, כשקרבו ישראל להר סיני, אז ירד אותו הטל בשלמות ונטהרו ופסקה זוהמתם מהם, והתחברו עם המלך ועם כנסת ישראל, וקבלו תורה. והרי בארנו, ובאותו זמן ודאי כל הנחלים הולכים אל הים להטהר ולרצח, והכל נקשרו (התקדשו) והתחברו עם המלך הקדוש.

¹¹³⁶ עי' ספר הפליאה (עמוד תכט): רבוע יהו"ה והוא מ"ן ויאכלו בני ישראל את המן הוא זיו השכינה כי אין מן בעולם כמו זיו השכינה, א"ל בני אמרת לי שהוא מ"ן איך הוא מן, א"ל חייך כך הוא מ"ם נר"ן הוא רבוע יהו"ה ועל שהוא מתוק לחיך נקרא מ"ן.

¹¹³⁷ עי' זהר ח, ב קטז ע"א): ובגין דשבועה איהו בניינא דעלמא דא לית ליה קיומא בלא יסוד דבר שיש בו ממש נדר דאיהו עלמא דאתי על גבי שבועה סליקת ואיהי חלה על דבר שאין בו ממש דלא צריכה יסוד לקיימא עליה דאיהו ברית דביה תשמיש המטה ובגין דא ביום הכפורים עלמא דאתי דביה תקינו כל נדרי אסור בתשמיש המטה.

תמן אות¹¹³⁷ ברית י' איהי תגא¹¹³⁷ על ספר תורה צדיק כמה דאוקמוה העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא תשמיש המטה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם¹¹³⁷.

ובגין דלית (ס"א דאית)¹¹³⁷ שמוש בעלמא דין בתגא אוקמוה מארי מתניתין כל המשתמש בתגא חלף דתגא לתתא בעלמא דין איהו נקודה שמושא דאתוון אבל בעלמא דאתי לית שמושא באתוון ובגין דא ספר תורה¹¹³⁷ לית ביה נקודה באתווי אלא תגין ובגין דא מאן דמשתמש בספר תורה חלף¹¹³⁷ והכי מאן דמשתמש במי ששונה הלכות עליה אוקמוה רבנן דאשתמש בתגא חלף תרגום: ומשום ששבועה היא בנין של העולם הזה אין לו קיום ללא יסוד דבר שיש בו ממש נדר

בעטרה שעטרה לו אמו¹¹³⁸ ורמזו על קיום בני העולם הבא ורמזו על עיקר המן ואמר הכתוב (תהלים עח כג – כה) ויצו שחקים ממעל¹¹³⁹ ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו לחם אבירים אכל איש¹¹⁴⁰ וכך אמר (שם קה מ) ולחם שמים ישביעם שנראה מזה שיהיה הדגן הזה בשמים והורידו להם בפתחת דלתיו והוא מה שפירשתי שנתגשם האור כי באור העליון יאמר הכתוב כלשון הזה נפתחו השמים ואראה מראות אלהים¹¹⁴¹

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

שהוא עולם הבא עולה על גבי שבועה והוא חל על דבר שאין בו ממש שלא צריכה יסוד לעמוד עליו שהיא ברית שבו תשמיש המטה ולכן ביום הכפורים העולם הבא שבו תקנו כל נדרי אסור בתשמיש המטה.

שם אות ברית י' היא תג על ספר תורה צדיק כמו שבארוה העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא תשמיש המטה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם.

ומשום שאין שמוש בעולם הזה בתג בארו בעלי המשנה כל המשתמש בתגא חלף שתג למטה הוא בעולם הזה הנקדה שמוש האותיות אבל בעולם הבא אין שמוש באותיות ולכן בספר תורה אין נקוד באותיותיו אלא תגים ולכן מי שמשמש בספר תורה חולף וכך מי שמשמש במי ששונה הלכות עליו בארו רבותינו שהמשמש בתגא חולף.

עי' זהר (ח"ג רנח ע"א): ועוד ד' רבתי ד' בתי תפילין דמנח להון א"ח ואתעטר בהו ואינון פאר על רישיה ואינון יהו"ה (ס"א יה"ו) י' עטרה על ה' דאיהי בריתא והיינו יהו"ה בחכמה יסד ארץ אבא יסד בריתא ה' אמא עלאה עטרה על ו' דאיהו ברא והיינו כונן שמים בתבונה באמא כונן ברא והאי איהו דעולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם.

תרגום: ועוד ד' רבתי, ארבעה בתי תפילין שמניח אותם א"ח, ומתעטר בהם, והם פאר על ראשו, והם יהו"ה (יה"ו), י' עטרה על ה' שהיא בת, וזהו "יהו"ה בחכמה יסד ארץ", אבא יסד בת, ה' אמא עליונה, עטרה על ו' שהוא בן, וזהו "כונן שמים בתבונה" באמא כונן בן, וזהו שעולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם.

¹¹³⁸ עי' לעיל פרשת בא הערה 1128.

וע' תיקו"ז (קעא ע"א): הא ציון דאיהי שכינתא נפקא בכל קשוטין דילה וכל עלמא מורין לה באצבע הה"ד (ישעיה ל"ג) חזה ציון קרית מועדנו וחתן נפיק מעוטר לגבה וכל עלמא אמרי (שיה"ש ג יא) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו חתונתו שכינתא עלאה שמחת לבו שכינתא תתאה יום דתרוייהו עמודא דאמצעיתא בוצינא קדישא הא כלה מתקשטא לגבי בעלה דאיהו יהו"ה ברא דמלכא.

תרגום: הנה ציון שהיא השכינה יוצאת בכל הקשטים שלה וכל העולם מורים עליה באצבע זהו שכתוב חזה ציון קרית מועדנו וחתן יוצא מעטר אליה וכל העולם אמרים צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לבו חתנתו השכינה העליונה שמחת לבו השכינה התחתונה היום של שניהם העמוד האמצעי הנר הקדוש הרי הכלה מקשטת לבעלה שהוא יהו"ה בן המלך.

¹¹³⁹ עי' זהר (ח"ג כו ע"א): ושחקים יזלו צדק (ישעיה מה ח) דכד שמים נטיל ליה ממעל מההוא אתר עלאה דשארי עלוי כדין שחקים יזלו צדק מאן שחקים אתר דטחנין מנא לצדיקא ומאן נינהו נצח והוד דאינון ודאי טחנין מנא לצדיקא למאן לההוא אתר דאקרי צדיק דהא אינון טחנין ליה לההוא מנא דאתיא מלעילא וכל ההוא טיבו מתכניש בגווייהו למיהב ליה לדרגא דצדיק בגין דיתברכא צדק מההוא נזילו דלהון ועל דא טחנין מנא לצדיקא מאן צדיקא דא צדיק וצדק יוסף ורחל דכד מזדווגן כחדא צדיקים אקרו.

תרגום: ושחקים יזלו צדק, שכאשר שמים נוטל אותו, ממעל מאותו מקום עליון ששורה עליו, אזי שחקים יזלו צדק. מי השחקים, זה המקום שטוחנים מן לצדיקים, ומיהם נצח והוד, שהם ודאי טוחנים מן לצדיקים. למי, לאותו מקום שנקרא צדיק, שהרי הם טוחנים את אותו המן שבא מלמעלה, וכל אותו טוב נכנס בתוכם, לתת אותו לדרגה של צדיק, כדי שיתברכו צדק מאותה נזילה שלהם, ועל זה טוחנים מן לצדיקים. מיהם הצדיקים, זה צדיק וצדק, יוסף ורחל, שכאשר מזדווגים כאחד, נקראו צדיקים.

¹¹⁴⁰ עי' זהר (ח"ב סא ע"ב): ותא חזי כל יומא ויומא נטיף טלא מעתיקא קדישא לזעיר אנפין¹¹⁴⁰ ומתברכאן כל חקל תפוחין קדישין ומההוא טלא אנגיד לאינון דלתתא ומלאכין קדישין אתזנו מניה כל חד וחד כפום מיכליה הדא הוא דכתיב (שם עח כה) לחם אבירים אכל איש ומההוא מזונא אכלו ישראל במדברא.

תרגום: ובא וראה כל יום ויום נוטף טל מהעתיק הקדוש לזעיר אנפין ומתברכים כל שדה התפוחים הקדושים ומאותו טל נמשך לאלו שלמטה וממנו נזונים מלאכים קדושים כל אחד ואחד כפי מאכלו זהו שכתוב לחם אבירים אכל איש ומאותו מזון אכלו ישראל במדבר.

¹¹⁴¹ עי' לקמן פרשת אמור הערה 1770.

(יחזקאל א א) או שכבר היה בשמים כמאמרם (אבות פ"ה מ"ו) שנברא בין השמשות.

(מז ז): ובקר וראיתם את כבוד ה' בשמעו את תלגתיכם על ה' ונחנו מה פי תלוננו (תלנינו) עלינו:

ע"י ר' בחיי: הזכיר כבוד ה' שהוא מדת הדין וכענין שכתוב (שמות כד) ומראה כבוד ה' כאשר אוכלת¹¹⁴² לכך נרמז כאן השם למפרע¹¹⁴³ והוא רמז למדת הדין בכל מקום.

(מז ח): ויאמר משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכל ולחם בבקר לשבע בשמע ה' את תלגתיכם אשר אתם מלינים עליו ונחנו מה לא עלינו תלגתיכם פי על ה':

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה בערב בשר לאכול ולחם בבקר, ייחד הפרנסה בשני עתים, זה ביום וזה בלילה¹¹⁴⁴, כנגד מידת הדין ומידת הרחמים והודיע הכתוב הזה כי פרנסת הבשר מזדמנת בערב ופרנסת הלחם בבקר¹¹⁴⁵ ומה שדרשו רז"ל במסכת ע"ז (ג ע"ב) שלישיות יושב וזן את העולם כלו מקרני ראמים ועד ביצי כנים¹¹⁴⁶ בפרנסת בשר הוא מדבר שהרי שעות שלישיות מן היום משתים עשרה שעות שהוא היום הם נקראות ערב וכן כתוב בין הערבים תאכלו בשר, למדך הכתוב ששני ערבים הם, ערב אחד ג' שלישיות, ערב שני ג' רביעיות, שאז החמה שוקעת. והבשר היה מזדמן להם לישראל בין שני ערבים הללו, וזה לשון בין הערבים תאכלו בשר, והוא זמן שהיטת הפסח שכתוב בו (ויקרא כג) בין הערבים פסח לה, אבל פרנסת הלחם היתה בבקר כנגד מדת רחמים, וזה יורה על מעלת המן שלא רבו האמצעיים.

(מז טז): זה הדבר אשר צוה ה' לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשתיכם איש לאשר באהלו תקחו:

ע"י ר' בחיי: ודע כי הכתוב הזה כולל שני ענינים גדולים שכל אחד מהם כולל העליונים

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹¹⁴² ע"י לקמן פרשת ואתחנן הערה 2132.

¹¹⁴³ בר"ת "ה"ה ונחנו מה כ"י וע"י לעיל פרשת נח הערה 399 וע"י עוד בדברי רבינו פרשת במדבר פ"א פסוק נא.

¹¹⁴⁴ ע"י לעיל פסוק ד.

¹¹⁴⁵ ע"י זהר (ח"ב דף כא ע"א): אמר רבי יוחנן שעת המנחה הוא משש שעות ולמטה דתניא רבי יצחק אמר מאי דכתיב (שמות טז יב) בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם בין הערבים דהוא שעתא דדינא תאכלו בשר וכתוב (במדבר יא לג) הבשר עודנו בין שניהם ואף יהו"ה חרה בעם משום דבין הערבים דינא דמלכותא שליט ובבקר תשבעו לחם משום דאקרי חסד ההיא שעתא וכתוב (תהלים נב ג) חסד אל כל היום וכתוב (בראשית א ה) ויקרא אלה"ם לאור יום דאיהו מצפרא רבי תנחום אמר דא סומק ודא חוור סומק בין הערבים דכתיב (שמות טז יב) בין הערבים תאכלו בשר וחורא בצפרא דכתיב ובבקר תשבעו לחם רבי יצחק אמר כתיב (שם יב ו) ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים וגו' דהוא שעתא למעבד דינא רבי יהודה אמר ילפינן משני כבשים

שבכל יום האחד מתקרב כנגד מדת החסד והשני כנגד מדת הדין תרגום: אמר רבי יוחנן שעת המנחה הוא משש שעות ולמטה שלמדנו רבי יצחק אומר מהו שכתוב בין הערביים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם בין הערביים שהיא שעת הדין תאכלו בשר וכתוב הבשר עודנו בין שניהם ואף ה' חרה בעם משום שבין הערביים דין המלכות שולט ובבקר תשבעו לחם משום שאותה שעה נקראת חסד וכתוב חסד אל כל היום וכתוב ויקרא אלהים לאור יום שהוא מהבוקר.

רבי תנחום אומר זה אדום זה לבן אדום בין הערביים שכתוב בין הערביים תאכלו בשר ולבן בבוקר שכתוב ובבוקר תשבעו לחם רבי יצחק אמר כתוב ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערביים וגו' שהיא שעה לעשות דין רבי יהודה אמר למדנו משני כבשים שבכל יום האחד מתקרב כנגד מדת החסד והשני כנגד מדת הדין.

¹¹⁴⁶ ז"ל הגמ': אמר רבי יהודה אמר רב שתיים עשרה שעות הוי היום שלש הראשונות הקדוש ברוך הוא יושב ועוסק בתורה שניות יושב ודן את כל העולם כולו כיון שרואה שנתחייב עולם כלייה עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים שלישיות יושב וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים עד ביצי כנים רביעיות יושב ומשחק עם לוייתן שנאמר לוייתן זה יצרת לשחק בו וכו'.

והתחתונים ואלו הם האותיות והפרנסה שאין לך דבר בעולם שלא יהא נכלל בצורות כ"ב אותיות וגם אין לך דבר נמצא בעולם בין העליונים בין התחתונים שלא יהא צריך פרנסה שכל מי שצריך קיום מזולתו הרי זה פרנסתו וכבר בארו לנו רז"ל מעלת המזמור תהלה לדוד שהאומרו ג' פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בן העוה"ב וגלו לנו עיקר הטעם בהיותו כולל האותיות והפרנסה האותיות הוא מסודר באלפ"א בית"א¹¹⁴⁷ והפרנסה שכתוב בו (תהלים קמה) פותח את ידך וגו' והנה הכתוב הזה יכולול את שניהם כי כ"ב אותיות התורה רשומות בו והוא מדבר בענין הפרנסה ומזה דרשו רז"ל לא נתנה התורה אלא לאוכלי המן וקבלה ביד חכמים כי כל האומר פרשת המן בכל יום מובטח לו שלא יבא לעולם לידי חסרון מזונות.

(טז כג) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' שֶׁבֶתוֹן שֶׁבֶת קָדֵשׁ לְה' מִחַר אֶת אֲשֶׁר תֹּאפוּ אִפּוּ וְאֵת אֲשֶׁר תִּבְשְׁלוּ בִישְׁלוּ וְאֵת כָּל הַעֲדָף הַנִּיחֻ לְכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד הַבֶּקֶר: עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה שבתון שבת קדש לה', מחר יאמר שבתון של מחר, כנגד השבת של העליונים שהוא שבת קדש לה'¹¹⁴⁸.

(טז כה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶכְלָהוּ הַיּוֹם כִּי שֶׁבֶת הַיּוֹם לְה' הַיּוֹם לֹא תִמְצָאוּהוּ בַשָּׂדֶה: עי' ר' בחיי: ודרשו רז"ל היום לא תמצאוהו אבל לעוה"ב תמצאוהו¹¹⁴⁹ ובאור זה כי ביום

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹¹⁴⁷ עי' זהר (ח"ג רכו ע"א): אר"ש מאן דפתח פתחא יימא א"ר אלעזר תנינן כל מאן דאמר תהלה לדוד בכל יום תלת זמנין איהו בר עלמא דאתי והא אתמר טעמא אי בגין פרנסה ומזונא דכל עלמין תרין זמנין אינון בכל יומא בצפרא ובפנייא דכתיב בתת יי' לכם בערב בשר וגו' אמאי תלת זמנין בכל יומא אלא תרין למזונא דבני אינשי ודכל עלמא וחד למיהב תוקפא לההוא אתר דפתחו ידוי ותרין מזונין אלין משניין דא מן דא וכלהו תלת מזוני כתיבי הכא ואתה נותן להם את אכלם בעתו דא מזונא דעתירי דיהיב מיכלא סגי בעתו הא חד תרין דכתיב ומשביע לכל חי רצון דא מזונא דמסכני דאינון שבעין מרצון ולא מגו מיכלא סגי תלת דכתיב פותח את ידך דא תוקפא לההוא אתר דבפתחו דידי נפקא רצון ושבעא לכלא תו הכי אוליפנא דלא איהו אלא תרי זמני בגין מזונא ופרנסה בכל יומא דאלין חיובא על ב"נ ואי אמר יתיר לאו בגין חובה איהו אלא בגין שבחא גו תושבחן דזמירות דדוד מלכא* מ"ט בגין דפרנסה לא חזי למשאל אלא בתר צלותא ופרנסה דמאריה מלכא ייכול בקדמיתא ולבתר ייכלון עבדוי תרגום: אמר רבי שמעון מי שפותח פתח יאמר. אמר רבי אלעזר, שנינו כל מי שאומר תהלה לדוד בכל יום שלש פעמים הוא בן העולם הבא, והרי נתבאר הטעם, אם בגלל פרנסה ומזון של כל העולמות פעמיים הם בכל יום, בבוקר ובערב, שכתוב "בתת ה' לכם בערב בשר וגו'", למה שלש פעמים בכל יום. אלא שנים למזון בני אדם ושל כל העולם, ואחד לתת חוזק לאותו מקום שידיו פתוחות.

ושני מזונות אלו משונים זה מזה, וכולם שלשה מזונות כתובים כאן "ואתה נותן להם את אכלם בעתו", זה מזון העשירים, שנותן אוכל רב בעיתו, הרי אחד. שנים, שכתוב "ומשביע לכל חי רצון", זה מזון העניים, שהם שְׂבָעִים מרצון ולא מתוך אוכל רב. שלשה, שכתוב "פותח את ידך" זהו חוזק לאותו מקום, ובפתיחת ידיו יוצא רצון ושובע לכל. עוד כך למדנו, שאינו אלא פעמיים בשביל מזון ופרנסה בכל יום, שְׂאֵלו חיוב על האדם' ואם אמר יותר, לא בגלל שחובה הוא, אלא בשביל שבח תוך תשבחות של זמירות דוד המלך (שיוצא ידיו של הקדוש ברוך הוא, ומברך וְשִׁבְעִים מרצון, ועל זה אין חיוב הוא אלא פעמיים ביום, ושבח הוא לקדוש ברוך הוא לתת לו זמירות של דוד המלך) למה, משום שפרנסה לא ראוי לשאול רק לאחר התפלה, ופרנסת רבונו המלך יאכל בתחלה, ואחר כך יאכלו עבדיו. ועי' לקמן הערה 1149.

¹¹⁴⁸ עי' ספר הקנה (עמוד קמד): מאי שבתון א"ל הרי כאן ג' מדות שבת כנ"ו ו' רומז ביסוד ה' פשוטה הוא שבת הגדול והנה האם עם הבנים עמך שנאמר הוא לכם שיום הכפורים רומז במדה הנקראת אם הבנים היא הבינה ורומז בעטרה זהו שנאמר כפורים מיעוט רבים שנים ע"כ קרא גם את י"ה"כ שבת.

¹¹⁴⁹ עי' זהר חדש (נא ע"א): ואיהי קיומא דעלמא. וע"ד איתערו חברייא על תלת מלין עלמא מתקיים על התורה דא יעקב. על העבודה דא תורה שבע"פ. ועל גמילות חסדים דא אברהם. ד"א עבודה דא יצחק וכולא חד.

וכד איתער האי כהן להאי עבודה כדין נחית לחם מן השמים להאי ארץ וזן ליתבהא. ומאי לחם. דא לחם דאסתלק לעילא ומזוני במזלא תליין. ומתמן נחית בשבת מזוני. כיון דאיהי קיומא דלעילא.

שבת לא ימצאו המן אבל לעוה"ב ימצאו יסוד המן הוא האור העליון בעצמו ונזכרת מלת היום ג' פעמים בכתוב לרמוז על שלש סעודות בשבת¹¹⁵⁰.

והנני מגלה סוד אשר הסתירו חכמי האמת בג' סעודות¹¹⁵¹ וארמזנו לך בכאן ואומר כי סעודה ראשונה היא סעודת הלילה היא מדת שמור ונקראת בשם מלכות ומזה האירו רז"ל את עינינו שהיו אומרים בערב שבת באו ונצא לקראת כלה שבת מלכתא ואמרו באי כלה באי כלה ועל כן הזכיר תחלה אכלוהו היום כי מלת אכלוהו מלשון כלה ואין מקדשים את האישי כי אם את האשה סעודה שניה היא של שחרית והיא רמז למדת יסוד הנקרא שבת

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

בגין דהוא עלמא דאתי ועלמא דאתי אפיק נהירו לעילא. ועל דא היום לא תמצאוהו בשדה בגין דהאי יומא קבילת האי שדה שקיו לגרמה. אבל לעלמא דאתי תשכחון ההוא יומא טבא דא הוא שדה דנהיר בנהירו דשמשא. ות"ח האי שבת כ"ל איקרי. בגין דחמשיין תרעין ביה אתפתחין ואיתער. וכד האי כל אתער לכלה כדין אימא עילאה אלבישת ליה גבורן עילאין ואיתערו רחמין בעלמין ותיקונא עילאה אתתקן. תרגום: והיא קיום העולם ועל זה העירו החברים על שלשה דברים העולם עומד על התורה זה יעקב על העבודה זו תורה שבעל פה ועל גמילות חסדים זה אברהם דבר אחר עבודה זה יצחק והכל אחד.

וכשמתעורר הכהן הזה לעבודה הזו אזי יורד לחם מן השמים לארץ הזו וזן את יושביה ומה הלחם זה הלחם שהתעלה למעלה והמזון במזל תלויים ומטל היורד בשבת נותן מזונות כיון שהיא הקיום של מעלה משום שהוא העולם הבא והעולם הבא מוציא אור למעלה. ועל זה (שם) היום לא תמצאוהו בשדה משום שהיום הזה מקבלת השדה הזו השקאה לעצמה אבל לעולם הבא תמצאו את אותו יום טוב זהו שדה שמאיר באור השמש.

ובא ראה השבת הזו נקראת כ"ל משום שיש בה חמשים שערים נפתחים והתעורר וכשהכל הזה מתעורר לכלה אזי האם העליונה מלבישה אותו גבורות עליונות ומתעוררים רחמים בעולמות והתקון העליון מתתקן.

¹¹⁵⁰ עי' ז"ח מח ע"א): סעודתי דשבת בכל אינון אוכלוסין עילאין ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לד' היום לא תמצאוהו בשדה תלת זמנין היום כחושבן תלת סעודתי באתקראו ענג ומהו ענג הה"ד וקראת לשבת ענ"ג ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ובחשבון תלת גלויות שאמר משה כנגדן אה"ה אה"ה אה"ה תלת זמנין.

תרגום: סעודות השבת בכל אותם ההמונים העליונים ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה שלש פעמים היום כחשבון שלש סעודות שנקראו ענג ומהו ענג זהו נאמר (ישעיה נח) וקראת לשבת ענ"ג (בראשית ב) ונהר יצא מעדן להשקות את הגן ובחשבון שלש גלויות שאמר משה כנגדן אה"ה אה"ה אה"ה שלש פעמים

עי' זהו (ח"ב פח ע"א): ועל דא בעי בר נש לאתענגא תלת זמנין אלין דהא בהא תליא מהימנותא דלעילא בעתיקא קדישא ובזעיר אנפין ובחקלא דתפוחין ובעי בר נש לאתענגא בהו ולמחדי בהו ומאן דגרע סעודתא מנייהו אחזי פגימותא לעילא ועונשיה דההוא בר נש סגי.

תרגום: ועל זה צריך אדם להתענג שלש הפעמים הללו שהרי בזה תלויה האמונה העליונה בעתיק הקדוש ובזעיר אנפין ובשדה התפוחים וצריך אדם להתענג בהם ולשמח בהם ומי שגורע סעודה מהם מראה פגם למעלה וענשו של האדם ההוא גדול.

¹¹⁵¹ עי' ספר הקנה (עמוד קמג): ג' סעודות סודם סוד גדול אין כמוהו וע"כ נאמר ברמז ונתן סודו לחסידים ז"ל והם אמרו המקיים ג' סעודות ניצול מג' פורעניות מחבלי משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג מגוג שנאמר הנה יום בא לה' וגומר, והכוונה סעודה הראשונה נגד העטרה וב' ככרות לחברה בת"ת ואז ניצל מדינה של גיהנם כי העטרה מדת הדין הרפה הדנה בע' שרים את התחתונים וגוזרת חליפין וגיהנם, ולכן המוציאה מהדין ומקרבה אל הרחמים ע"י פעולת הסעודה כ"י היא מצילו מן הדין, סעודה שנייה נגד הת"ת ות"ת עתיד לעשות מלחמה עם שרו של עשו הוא סמאל"ל ואולולי הבינה עוזרו ומעלהו עם במתי ארץ הם הזרועות אין כל בריה יכולה לסמאל והנה הת"ת מגדע אילנו של סמאל וע"כ נקרא גדיאל מלשון גודו אילנא וזה יהיה בביאת המשיח והקב"ה מצילן ע"י קיום השלש סעודות, כי בהיות הקירוב שלם בד"ו פרצופים אז אם הבנים שמחה הללו יה וע"כ צריך שני ככרות, אבל סעודה שלישית רומז במדה הנקראת אין הוא המקור העליון וע"כ אמר היום לא תמצאוהו בשדה כי זו המדה אינם בדין כלל, כי מלת שדה רומז בדין ומתקבצים ע' שרים החיצונים וע' אומות למטה ובאו כולם לעשות מלחמה עם הד"ו פרצופים שרי ישראל והאומות למטה עם ישראל וכולם יעמדו בדין שהצעקה עולה למעלה בסעודה ג' הוא כ"ע כולו רחמים.

הגדול¹¹⁵² ועיקר קדוש אינו אלא ביום ועל כן נקרא קדוש היום קדושא רבא¹¹⁵³ וכן תפלת ערבית אנו אומרים אהבת עולם ואותה של שחרית קורין רז"ל אהבה רבה¹¹⁵⁴ וידוע כי הלילה שמור והיום זכור¹¹⁵⁵ ועל כן אמר כי שבת היום לה' סעודה שלישית היא של מנחה והוא חתימת היום¹¹⁵⁶ רמז לראשית¹¹⁵⁷ הראשית שהוא עיקר הבנין וראשו ועל כן אמר היום לא תמצאוהו כי מלת לא כמו אין כי החכמה מאין תמצא¹¹⁵⁸ כל זה ממש למעלה והם סעודות לנפש בחיים האמתיים בתענוג הקיים והנצחי ומעתה הבן גודל מעלת המקיים שלש סעודות ושכרו וזכותו הגדול בכונה הגדולה והעליונה הזאת.

(מז לג) ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העמר מן והנח אתו לפני ה' למשמרת לדורתכם:

עי' ר' בחיי: ויתכן שנאמר כי מה שצוה בזה לאהרן שבא לרמוז כי הכהנים הלויים מורי התורה שעתידין לצאת מאהרן יהיו מזונותם בהרוחה ולא בעמל כאוכלי המן וכענין שכתוב (דברי הימים ב' לא) ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מנת הכהנים והלויים למען יחזקו בתורת ה' והזכיר תחלה והנח אותו לפני ה' לבאר כי מזון תלמידי חכם שבכל דור ודור הוא מסור לשם יתברך והוא מונח לפני ה' ועל כן אמר והנח אותו לפני ה' למשמרת לדורותיכם כי הוא לפני ה' יתברך מונח ושמור לדורות והוצרך לרמוז זה לפי שהתורה היא ממקור החכמה העליונה¹¹⁵⁹ והחכמה תחיה בעליה והיא מקור הברכה והחיים האמתיים וכענין שכתוב (תהלים קלד) שאו ידיכם קודש וברכו את ה' ועל כן ראוי להיות הפרנסה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹¹⁵² עי' לעיל פרשת שמות הערה 922. ועי' תיקו"ז (מ ע"א): וברזא דא תשכח טעמין ונקודין ואתון והכי בכל את ואת ורזא דמלה ש' תלת תגין לעילא כמו זייגין דספר תורה בה רשימין (ס"א רמיזין) כתרין ונקודין ואתון והכי בכל את ואת ש' שבת הגדול בינה שבת הקטן מלכות ב' תרין דרועין גדולה גבורה ת' תפארת ביה שקיל שבת לכל אורייתא תלת כתרין דש תלת ספירין עלאין וכלהו כלילן בתיובתא דאיהי שכינתא עלאה ועלה אתמר תפלת כל פה.

תרגום: ובסוד זה תמצא את הטעמים ונקודות ואותיות, וכן בכל אות ואות. וסוד הדבר ש' שלשה תגים למעלה כמו זייגים של ספר תורה, בה רשומים (רמוזים) כתרים ונקודות ואותיות. וכך בכל אות ואות ש' שבת הגדול בינה, שבת הקטן מלכות. ב' שתי זרועות גדולה גבורה. ת' תפארת בו שקולה שבת לכל התורה. שלשה כתרים של ש', שלש ספירות עליונות, וכולם כלולים בתשובה, שהיא שכינה העליונה, ועליה נאמר תפלת כל פה (תפילת שמנה עשרה).

¹¹⁵³ עי' ספר הקנה (עמוד קלה): מזמין הלוי בסעודת היום וסעודה זו כנגד ת"ת ומברך קידושא רבא ונקרא קידושא רבתי.

¹¹⁵⁴ עי' לקמן פרשת וזאת הברכה הערה 2460.

¹¹⁵⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 184.

¹¹⁵⁶ עי' לעיל פרשת בראשית הערות 94 1801.

¹¹⁵⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 18.

¹¹⁵⁸ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 60.

¹¹⁵⁹ עי' זהר (ח"ג דף קפב ע"א): פתח ואמר טובה חכמה עם נחלה ויותר לרואי השמש אי לאו דהא אתגלייא מלה דא לא (שמענא ולא) ידענא מאי קאמר טובה חכמה דא היא חכמה דהיא תחת השמש (ס"א לכורסייא) כורסייא מתתקנא ליה טובה חכמה עם נחלה יאה ושפירא כד איה שרייא עמהון דישראל דאינון נחלה ועדבא דילה לאתקשרא בה אבל תושבחתא יתיר לרואי השמש לאינון דזכו לאתחברא בשמשא ולאתקשרא ביה דהא אחיד באילנא דחיי ומאן דאחיד ביה בכלא אחיד בחיין דהאי עלמא ובחיי דעלמא דאתי ודא הוא דכתיב ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה מאי ויתרון דעת דא אילנא דחיי יתרון דילה מהו החכמה ודאי דהא תורה מחכמה עלאה נפקא.

תרגום: פתח ואמר "טובה חכמה עם נחלה ויותר לרואי השמש אם לא", התגלה דבר זה, לא (שמענו ולא) ידענו מה אמר. "טובה חכמה", זוהי חכמה שהיא תחת השמש, (לכסא) כסא נתקנת לו. "טובה חכמה עם נחלה" נאה ויפה כשהיא שורה עם ישראל שהם נחלתה וחלקה להתקשר בה. אבל שבח יותר לרואי השמש, לאותם שזכו להתחבר בשמש ולהתקשר בו, שהרי אחוז בעץ החיים, ומי שאחוז בו אחוז בכל, בחיי העולם הזה ובחיי העולם הבא, וזהו שכתוב "ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה", מה זה "ויתרון דעת", זה עץ החיים. יתרונו מהו, החכמה ודאי, שהרי תורה יוצאת מחכמה עליונה.

¹¹⁶⁰ עי' לקמן פרשת תרומה הערה 1412.

והמוזן¹¹⁶¹ שהם חיי הגוף דבקים בתורה שהיא חיי הנפש ואח"כ לפני העדות כי הניח מן המן למשמרת לפני העדות להיות לאות ולעד לדורות למען יראו את הלחם ומפני זה הזכיר בינתים כאשר צוה ה' אל משה והיה הכתוב ראוי לומר ויניחחו אהרן לפני העדות למשמרת כאשר צוה ה' אל משה אבל באר כי מוזן בעלי התורה שמור ומונח לפני ה' כאשר צוה ה' את משה בהר סיני שאמר לו (שמות לד) פסל לך שיהיה הפסולת שלו וכמו שדרשו רז"ל שמשם נתעשר ומשם זימן לו הקב"ה פרנסתו.

(יז ה): ויאמר ה' אל משה עבר לפני העם וקח אתה מזקני ישראל ומסד אֲשֶׁר הכִּיתָ בוֹ אֶת הַיָּאֵר קַח בְּיָדְךָ וְהִלַּכְתָּ:

עי' ר' בחיי: והנה ההפרש שבין המטה והכידון כהפרש שיש בין נבואת משה לנבואת יהושע והמטה מספרו ידוע¹¹⁶² וכידון הוא המלאך¹¹⁶³ והבן זה כי נבואת משה היתה מאמתת כח העליון בלתי אמצעות מלאך ונבואת יהושע היתה על ידי המלאך שחזר למקומו אחר מות משה עבד ה' והחילוק שבין נבואת משה¹¹⁶⁴ רבינו ליהושע כחילוק שבין השמים לארץ כי זה פועל וזה מקבל ולכך כל ימי משה אכלו לחם מן השמים¹¹⁶⁵ שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים כיון שמת משה רבינו ובאו לרשותו של יהושע אכלו לחם מן הארץ שנאמר (יהושע ה) ויאכלו מעבור הארץ ומוזה הענין היה שהטיל משה על יהושע מלחמת עמלק בארץ ולקח לעצמו מלחמת השמים¹¹⁶⁶ להפיל כחו של עמלק ולעקרו מן העולם ועל ההפרש שיש בין נבואת משה ונבואת יהושע דרשו רז"ל פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה ובאור זה כי מעלת נבואת משה מן הפועל ומעלת נבואת יהושע מן המקבל כי כן המאורות האלה חמה ולבנה זה פועל וזה מקבל.

(יז ז) ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נפתם את ה' לאמר הַיֵּשׁ ה' בְּקִרְבָּנוּ אִם אֵין:

היה ראוי הכתוב לומר אם לא כמו (שמות טז) הילך בתורתך אם לא אבל ירמוז על המדה הנקראת אין¹¹⁶⁷ ונקראת יראה¹¹⁶⁸ ושניה לה נקראת יש¹¹⁶⁹ ונקראת חכמה וזהו (איוב כח)

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹¹⁶¹ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 430.

¹¹⁶²

¹¹⁶³ עי' שער הפסוקים שמות: יהושע לא נשתמש רק בכידון אשר בידו כנזכר בספר יהושע (יהושע ח יח) כי כלם הם הארות משה ואהרן ודור המדבר וכשמתו נתבטלו הארותיהם. ועי' ע"ח שער לב פרק ג: כי הנה המטות ההם לא נשתמש בהם יהושע אח"כ כי נגזזו כמארז"ל, ולא נשתמש יהושע אלא בכידון אשר בידו כנזכר בספר יהושע גבי מלחמות העי (יהושע ח יח), אבל לא במטה של משה, לפי שג' אורות אלו יוצאין מיסוד אבא שהוא בחי' משה, לכן במות משה נסתלקו אלו האורות. ועי' רמב"ן יז ט.

¹¹⁶⁴ עי' פרשת וארא הערה 956.

¹¹⁶⁵ עי' לעיל הערה 1128.

¹¹⁶⁶ עי' זהר (ח"ב סה ע"ב): ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק וכי מה חמא משה דסליק גרמיה מהאי קרבא קדמאה דקודשא בריך הוא פקיד אלא משה זכאה חולקיה דאסתכל וידע עקרא דמלה אמר משה אנא אזמין גרמי להווא קרבא דלעילא ואנת יהושע זמין גרמך לקרבא דלתתא.

תרגום: ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק וכי מה ראה משה שסלק עצמו מהקרב הראשון הזה שצוה הקדוש ברוך הוא אלא משה אשרי חלקו שהתבונן וידע את עיקר הדבר אמר משה אני אזמין עצמי לאותו קרב שלמעלה ואתה יהושע הזמן עצמך לקרב שלמטה.

¹¹⁶⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 60.

¹¹⁶⁸ עי' לעיל פרשת שמות הערה 836.

¹¹⁶⁹ עי' זהר (ח"ג רנז ע"ב): ולית דידיעין דאית ב"נ דירית ג' מאה ועשר עלמין הה"ד להנחיל אוהבי יש כפום דרגא דיליה דאתקרי יש מאין ודא חכמה עלאה. תרגום: אין יודעים שיש אדם שיורש שלש מאות ועשרה עולמות, זהו שכתוב "להנחיל אוהבי יש", כפי הדרגה שלו שנקראת "יש מאין", וזו חכמה עליונה.

והחכמה מאין תמצא ועל כן סמך לו ה' ואמר היש ה' והוא דבר יעקב¹¹⁷⁰ שאמר (בראשית כח) אכן יש ה' והוא מאמר שלמה ז"ל (משלי ח) להנחיל אוהבי יש. וכבר ידעת שאין להפריד החכמה מן היראה, ועל זה רמזו חכמי האמת באמרום אם אין יראה אין חכמה, אם אין חכמה אין יראה כי הכל נקשר ומיוחד זה בזה והנה ישראל הפרידו בכאן וקצצו ונטעו¹¹⁷¹ ולכך נענשו מיד ויבא עמלק והבן זה.

(יז יב): וידי משה כבדים ויקחו אֶבְנֵי וַיְשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וַאֲהָרֹן וְחֹר וְתַמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֶמוּנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ:

עי' רמב"ן: על דרך האמת נשא עשר אצבעות לרום השמים¹¹⁷² לרמוז על עשר ספירות לדבקה באמונה הנלחם לישראל¹¹⁷³ ובכאן נתבאר ענין נשיאות כפים בברכת כהנים וסודו. עי' ר' בחיי: ומזה אחד – יבאר הכתוב כי משה כשהיה על ראש הגבעה פורש כפיו למעלה היה אהרן מימינו וחור משמאלו והוא באמצע נושא עשר אצבעותיו מקבל כח התמיכה בשניהם וזה דוגמת הקו האמצעי שנבואתו מתוכו¹¹⁷⁴ המקבל מהשרפים העומדים ממעל לו¹¹⁷⁵ וכן מצינו בכהן גדול שהיה הסגן בימינו וראש בית אב משמאלו ועשה משה דוגמת כן אבל השפע מלמעלה דרך הקו של אמונה הנלחמת להם.

עיי"ש: וע"ד הקבלה והידי אמונה היה משה מתכוין בעשר אצבעות ידיו ונושא כפיו לרום השמים הוא הקו האמצעי הנקרא רום בשור"ק וזהו לשון ידים משה ידו והכונה למשה או לכהן בנשיאות כפים כי בפרישת העשר על הכוונה הזאת היו מתקדשים כל העשר והשפע נמשך בהם ומהם לשכלים¹¹⁷⁶ ובאותה שעה רפו ידי הכחות המקטרגים¹¹⁷⁷ ואין כח לאחד מהם לקטרג ואז היו ישראל נוצחים ומתגברים כי לא היה אחד מהם מן הכחות נודד

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹¹⁷⁰ עי' זהר (ח"ב סד ע"ב): אמר רבי אבא מאי דכתיב היש יהו"ה בקרבנו אם אין¹¹⁷⁰ וכי טפשינו הווי ישראל דלא ידעי מלה דא והא חמו שכינתא¹¹⁷⁰ קמייהו וענני כבוד עלייהו דסחרן לון ואינון אמרו היש יהו"ה בקרבנו אם אין גוברין דחמו זיו יקרא דמלכיהון על ימא ותנינן ראתה שפחה על הים¹¹⁷⁰ מה שלא ראה יחזקאל אינון אשתכחו טפשינו ואמרו היש יהו"ה בקרבנו אם אין אלא¹¹⁷⁰ הכי קאמר רבי שמעון בעו למנדע בין עתיקא סתימאה דכל סתימין דאקרי אין¹¹⁷⁰ ובין זעיר אנפין דאקרי יהו"ה ועל דא לא כתיב היש יהו"ה בקרבנו אם לא כמה דכתיב הילך בתורתך אם לא אלא היש יהו"ה בקרבנו אם אין

תרגום: אמר רבי אבא מה זה שכתוב היש ה' בקרבנו אם אין וכי היו ישראל טפשים שלא ידעו דבר זה והרי ראו שכינה לפניו וענני כבוד עליהם שמקיפים אותם והם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין אנשים שראו את זיו כבוד מלכם על הים ולמדנו שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הם נמצאו טפשים ואמרו היש ה' בקרבנו אם אין.

אלא כך אמר רבי שמעון רצו לדעת בין העתיק הנסתר של כל הנסתרים שנקרא אין ובין זעיר אנפין שנקרא הו"ה ולכן לא כתוב היש ה' בקרבנו אם לא ככתוב הילך בתורתך אם לא אלא היש ה' בקרבנו אם אין.

¹¹⁷¹ עי' פרשת נח הערה 388.

¹¹⁷² עי' לעיל פרשת וארא הערה 977.

¹¹⁷³ עי' ספר הפליאה (עמוד רצ): אמונה מלשון אומן כי אומן לאומן היא כנסת ישראל הנקרא גם היא אומ"ן הוא שנאמר ויהי ידיו אמונה והם ידיו של ת"ת הם עשר ספירות ומשה כיון בעשר אצבעות ידיו להוריד כח מאין אל אמונה ומן האמונה אל האמונה להתחכם ולהשפיל ס"ם שרו של עשו.

¹¹⁷⁴ עי' לעיל פרשת שמות הערה 881.

¹¹⁷⁵ עי' לעיל פרשת ויצא הערה 611.

¹¹⁷⁶ היינו שכלים נפרדים, עי' לעיל בראשית א כו.

¹¹⁷⁷ עי' זהר (ח"ב סט ע"א): דהא לית סטרא אחרא דלית ביה נהירו דקיק זעיר מסטרא דקדושה¹¹⁷⁷ כגוונא דרוב חלמין דבסטיאות תבנא אית חד גרעינא דחטין בר אלין טפסי דקיקין חציפין דכלהו מסאבי יתיר ובהו הוה בלעם יודע.

תרגום: שהרי אין צד אחר שאין בו אור דקיק קטן מצד הקדושה כדוגמא שרוב החלומות שברוב התבן יש גרעין אחד של חטה פרט לצורות הדקיקות הללו החצופות שכלם יותר טמאות ובהם היה בלעם יודע.

כנף ופוצה פה ומצפצף ולכך וגבר ישראל בהרמת ידיו ובהנחתם וגבר עמלק והיה משה מוכרח בהרמתם ובהנחתם בהרמתם כדי שיתבטלו המקטרגים מפעולתם ויתגברו ישראל והנחתם שאילו לא היה מניחם היו הכחות בטלים לגמרי לא יפעלו פעולתם שנתמנו עליה כלל ואין אדם רשאי לעשות כן כי לא תוהו בראה לשבת יצרה והכחות במנויים צריכים הם לעולם וזה טעם האסור בשהיית שלש שעות וכפיו פרושות השמים¹¹⁷⁸ וזה מבואר.

(יז ג): ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי הרב:
 ויתכן עוד לומר ויחלש כי החליש כחו של מעלה ולא אמר לעמלק אלא את עמלק לרבות שרו של עמלק שהחלישו יהושע¹¹⁷⁹ בתפלתו או מכח נשיאות כפיו של משה עד שהשר עצמו היה עוזר לישראל ובא כנגד עמלק.

(יז טז): ויאמר פי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדר דר:
 עי' רמב"ן: ועל דרך האמת כי הירד אשר על כסא יה והיא מלחמה לה' הויה בעמלק מדר דר כי מדת הדין של מעלה¹¹⁸⁰ תהיה בו למחותו לעולם מדור דור¹¹⁸¹ ומדרש חכמים בשם המלא ובכסא השלם ירמוז לזה וטעם העונש שנענש עמלק יותר מכל העמים בעבור כי כל העמים שמעו וירגזון (לעיל טו יד) ופלשת אדום ומואב ויושבי כנען נמוגו (שם) מפני פחד ה' ומהדר גאונו ועמלק בא ממרחק כמתגבר על השם ולכך אמר בו ולא ירא אלהים¹¹⁸² (דברים כה יח) ועוד כי הוא ניין עשו וקרוב לנו עובר מתעבר על ריב לא לו.
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה כי יד על כס יה הירד הזאת היא מלחמה לה' שהיא מדת הדין של מעלה וגלה לך הכתוב כי היא על כס יה כי שם יה מדת הדין של מטה¹¹⁸³ כענין שכתוב (שמות טו) עזי וזמרת יה וכמו שבארתי במקומו על כן יאמר כי הירד אשר על כס יה שהיא מלחמה לה' תהיה מלחמה בעמלק מדור דור כי תעניש אותו מדה של מעלה שהיא מדת

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹¹⁷⁸ עי' ספר הבהיר (אות קלח): ומאי ניהו תורת אמת, דבר שמורה על אמיתות העולמים ופעולתו במחשבה והוא מעמיד עשרה מאמרות שבהם עומד העולם והוא אחד מהם, וברא באדם כנגד אותם עשרה מאמרות עשר אצבעות ידים, וכשהיה משה מרים ידו ומכוין במיעוט כוונת הלב באותה המדה הנקראת ישראל ובתוכה תורת אמת ורומז לו עשר אצבעות ידיו שהוא מעמיד את העשרה, ואם לא יעזור את ישראל לא יתקיימו העשרה מאמרות בכל יום ויום הלכך וגבר ישראל, וכאשר יניח ידו וגבר עמלק (שם) וכי היה משה עושה שייגבר עמלק דכתיב וכאשר יניח ידו וגבר עמלק, אלא אסור לו לאדם לשהות שלש שעות כפיו פרושות השמים.

¹¹⁷⁹ עי' זהר (ח"ב דף סו ע"א): רבי ייסא אמר ויחלש יהושע דתבר חילא דלהון מלעילא.

תרגום: רבי ייסא אמר ויחלש יהושע ששבר את כחם מלמעלה.

¹¹⁸⁰ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 199.

¹¹⁸¹ עי' זהר (ח"ב דף סז ע"א): אמר רבי יהודה בכל דרא ודרא בכל דרין דאתיין לעלמא לית לך דר דלית בהו מההוא זרעא בישא וקודשא בריך הוא אנח בהו קרבא רבי יצחק אמר (מדירא דלתתא לדירא דלעילא) ועלייהו כתיב (תהלים קד לה) יתמו חטאים מן הארץ וגו' מן הארץ בעלמא דין ובעלמא דאתי ביה זמנא כתיב (&) ברכי נפשי את יהו"ה הללויה.

תרגום: אמר רבי יהודה בכל דור ודור בכל הדורות שבאים לעולם אין לך דור שאין בו מאותו זרע רע והקדוש ברוך הוא לוחם בהם קרב רבי יצחק אמר (מהדיר שלמטה לדיר שלמעלה) ועליהם כתוב יתמו חטאים מן הארץ וגו' מן הארץ בעולם הזה ובעולם הבא באותו זמן כתוב ברכי נפשי את ה' הללויה.

¹¹⁸² עי' זהר (ח"ב סה ע"א): אלא כד נפקו ישראל ממצרים דחילו ואימתא נפלה על כל עמין דעלמא מישראל הדא הוא דכתיב (שמות טו יד) שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת ולא הוה עמא דלא הוה דחיל מגבוראין עלאין דקודשא בריך הוא ועמלק לא הוה דחיל הדא הוא דכתיב ולא ירא אלהים לא דחיל למקרב לגבך.

תרגום: אלא כשיצאו ישראל ממצרים פחד ואימה נפלו על כל העמים של העולם מישראל זהו שכתוב שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת ולא היה עם שלא היה פוחד מהגבורות העליונות של הקדוש ברוך הוא ועמלק לא היה פוחד זהו שכתוב ולא ירא אלהים לא פחד להקרב אליך.

¹¹⁸³ עי' לעיל הערה 1086.

הדין הקשה כדי להאבידו מן העולם הזה והבא על הפסק כחו ממנו ובעבור כן נלחמת בו על שפסקה ממנו ונשאר השם והכסא כאלו חסר ובאור המדרש השם והכסא הם שבע מדות הרמוזות בו"ו ה"א שהם כסא למה שלמעלה או יאמר כי יד על כס יה כי עמלק שלה ידו על כס יה כלומר על וא"ו ה"א שהם כסא ליו"ד ה"א שהם ג' ראשונות כמו שידעת¹¹⁸⁴ ובעבור כן מלחמה לה' בעמלק מדור דור לפי דעתי זהו סוד הכתוב שמצינו בעשו אלוף עלוה ובדברי הימים (דברי הימים א' א) כתב משה עצמו אלוף עליה ביו"ד כדי לחבר השם וכענין שכתוב (תהלים ב) על ה' ועל משיחו ועוד נכלל במלת כס שלא אמר כסא לרמוז על העננים המקיפים את הכסא שהם ז' ממה שכתוב (איוב כו) פרשו בתוספת זי"ן וכשישראל עושים רצונו של מקום העננים נפתחים כצורת כ"ף¹¹⁸⁵ וכשאינם עושים רצונו של מקום נסגרים כצורת סמ"ך וכענין שכתוב (איכה ג) סכותה בענן וזהו (שמות כד) ויכס הענן את ההר (שם מ) ויכס הענן את אהל מועד וכבר ידעת כי ז' עננים היו לישראל במדבר.

וראיתי לאחד מן המקובלים שכתב בזה דע והתכוון כי כסא הכבוד הוא משפיע ברכה וכה לשבעים מלאכים הסובבים את הכסא שהם ממונים על שבעים אומות והם שרים עליהם מנהיגים אותם והיה עמלק מזרע עשו ולפיכך היה כחו גדול ועצום שהרי כחו של עשו זקנו היה מתפרנס ומתברך מכחו של יצחק הוא מדת הגבורה והענין הזה נרמז במלת ויחלש שלא אמר ויהרג אלא ויחלש כלומר שהחליש כחו הגדול של מעלה השואב כח ממדת הגבורה והפסיקו משם כדי שיפלו לפניו לפי חרב והנה עמלק א' משבעים אומות והכה שלו אחד משבעים שרים וכאשר הטא עמלק זה פסק הש"י כחו מן הכסא שלא יתפרנס ממנו ושלא ימשך כח ברכה מלפני ולפנים רק מכה הכוכבים והמזלות והפסיק כחו מן הכסא הוא השבועה שבכאן שאמר כי יד על כס יה והענין כאלו היה הכסא חסר והשם חסר כי כאשר הוא מסלק כחו מן הכסא נראה הכסא חסר וגם השם נראה חסר שנראה כאלו אינו מתקיים הכל ויש כח אחר זולתו ח"ו וע"כ חסר האל"ף מן הכסא כי כחו הקדמון¹¹⁸⁶ נסתלק מן הכסא לצורך עמלק והוא"ו והה"א מן השם אבל לימות המשיח כשיפקוד הש"י על צבא השמים ויבטל הממונים העליונים ממנו וכענין שכתוב בדניאל (דניאל ח) ותגדל עד צבא השמים ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם יאבדו האומות על נקלה באבדן השרים הממונים עליהם ויש מן האומות הרבה שיחזרו לדתנו כענין שכתוב (זכריה ח) יחזיקו עשרה אנשים וגו' וכתוב (צפניה ג) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד ואין לך אומה בעולם שלא יהיה לו חלק בהקב"ה אבל עמלק ועשו לא יהיה להם חלק וזכרון עם שאר האומות הנשארים הוא שכתוב (עובדיה יח) ולא יהיה שריד לבית עשו באור הכתוב כי משאר העו"ג יהיו שרידים ופליטים שישארו מהם לעבוד את ה' ואין בו מזרעו של עשו אך ימחו מן העולם כענין שכתוב כי מחה אמה את זכר עמלק ואז יהיה השם והכסא על השלמות שהרי ג' אותיות שהן אל"ף ה"א וא"ו הם תשלום הכסא והשם ועל זה אמר דוד ע"ה (תהלים קלב) כי בחר ה' בציון אוה למושב לו¹¹⁸⁷ יאמר לעתיד כשהקב"ה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹¹⁸⁴ עי' זהר (ח"ב קכג ע"ב): י' דאיהי חכמה והכי הוא ודאי, ה' אמאי איהו בינה.

¹¹⁸⁵ עי' לעיל פרשת וירא הערה 528.

¹¹⁸⁶ עי' תיקו"ז (קמב ע"א): א' איהו כתר על כלהו שמהן ואיהו אתקרי א"ל אה"ה אדנ"י אלה"ים אלק"י אלר"ק אלהינ"ו א"ה אר"ה.

¹¹⁸⁷ עי' תיקו"ז (&): קמץ י"ד פרקין דאצבעאן והאי איהו ויאמר כי י"ד על כס י"ה (שמות יז טז) ואינון רמיזין יהו"ה אלהינ"ו יהו"ה¹¹⁸⁷ (דברים ו ד) ובחמש אצבעאן דיד שמאלא י"ד פרקין רמיזין כוז"ו במוכס"ז כוז"ו ואינון כ"ח דאתמר עלייהו ועתה יגדל נא כ"ח י"י (במדבר יד יז) והכי סליק א"ה אר"ה כ"ח דרמיזין בכסא כבוד מרום מראשון (ירמיה יז יב)

תרגום: קמץ י"ד פרקי האצבעות, וזהו "ויאמר כי י"ד על כס י"ה", והם רמוזים ב"יהו"ה אלהינ"ו יהו"ה", ובחמש אצבעות של יד שמאל, י"ד פרקים רמוזים ב"כוז"ו במוכס"ז כוז"ו", והם כ"ח שנאמר עליהם "ועתה יגדל נא כ"ח יהו"ה", וכן עולה א"ה אר"ה כ"ח, שרמוזים ב"כסא כבוד מרום מראשון". ועי' ספר הפליאה (עמוד נד): נמחה זכרו הוא סמאל וכתותיו אז אר"ה למושב לו והנה יהו"ה שלם וכסא שלם. שעד עתה היה יד על כס יה. ועיי"ש (תרע): אר"ה א' של כס ו"ה של י"ה.

רמב"ן ור' בחיי

יבחר בציון אז ישב על כסא שלם וזה לשון אוה שהוא תשלום הכסא והשם וכן אמר דוד ע"ה (שם ט) האויב תמו הרבות לנצח וערים נתשת אבד זכרם המה וכתוב וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו וה' הכסא שלם ואז תהיה הממשלה לש"י לברו כענין שנאמר (ישעיה ב) ונשגב ה' לברו ביום ההוא וכתוב (עובדיה כא) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.

Section break

פרשת יתרו

(יח א): וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים:
 עי' רמב"ן: וטעם אשר עשה אלהים כי הוציא ה' – הזכיר אלהים השם שהיה יתרו יודע מלפנים וכי הוציא ה' בשמו הגדול¹¹⁸⁸ שנודע עתה על ידי משה שבו נעשו האותות¹¹⁸⁹.

(יח יב-יג): ויפקח יתרו חתן משה עלה וזבחים לאלהים ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם עם חתן משה לפני האלהים: ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב:

עי' רמב"ן: ואמר עולה וזבחים לאלהים בעבור שיתרו עדיין לא ידע ה'¹¹⁹⁰ כי משה אמר אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים וגו' ויצילם ה' (לעיל פסוק ח) אבל יתרו הקריב לאלהים וככה לא ימצא בכל הקרבנות שבתורת כהנים כאשר אפרש בע"ה (ויקרא א ט) וכן כי יבא אלי העם לדרוש אלהים והודעתי את חקי האלהים (להלן פסוק טו – טז) דברי משה לחמיו ויתכן שאמר לו כן בעבור כי המשפט לאלהים הוא (דברים א יז) כמו שמזכירין רבותינו תמיד אלהים זו מדת הדין (בר"ר פ"ג ס"ג).

(יט ה): ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ:

עי' רמב"ן: ועל דרך האמת – שתשמרו את בריתי לדבקה ב¹¹⁹¹ כי אם שמוע תשמע

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹¹⁸⁸ עי' לעיל פרשת נח הערה 391.

¹¹⁸⁹ עי' זהר (ח"ב סח ע"א): וישמע יתרו כהן וגו' רבי חייא אמר האי קרא אית לאסתכלא ביה בקדמיתא כתיב את כל אשר עשה אלהים למשה ולביתו כתיב כי הוציא יהוה אלא רזא דא את כל אשר עשה אלהים דא שמא דאגין על משה ועל ישראל ולא אתעדי מנייהו בגלותא ולבתר שמא עלאה אפיק לון ממצרים דהא שמא קדישא דאפיק לון ברזא דיובלא הוה.

תרגום: וישמע יתרו כהן וגו' רבי חייא אמר פסוק זה יש להתבונן בו בתחלה כתוב את כל אשר עשה אלהים למשה ואחר כך כתוב כי הוציא ה' אלא סוד זה את כל אשר עשה אלהים זה השם שהגן על משה ועל ישראל ולא עזב אותם בגלות ואחר כך השם העליון הוציא אותם ממצרים שהרי השם הקדוש שהוציא אותם היה בסוד היובל.

¹¹⁹⁰ עי' הערה הקודמת.

¹¹⁹¹ עי' זהר (ח"ב מ ע"א): אמר רבי שמעון מצת כתיב כמה דאת אמר (יחזקאל א א) מראת אלהים ולמה אתקרי מצת דינא קדישא דינא דאתאחדא בשמא קדישא דינא דלא הוה תקיפא כל ההוא זמנא בגווייהו דישאל דהא קיימא סיהרא בפגימותא ועל דקיימא סיהרא בפגימותא (דברים טז ג) לחם עני כתיב.

מאי טעמא קיימא בפגימותא בגין דלא אתפרעו ולא אתגליא האי את קדישא גזירין הוו ולא אתפרעו אימתי אתפרעו בשעתא דכתיב (שמות טו כה) שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו ואף על גב דאוקימנא האי קרא במלה אחרא כלא הוה ויאות.

ואי תימא דבימי יהושע אתפרעו לאו הכי אלא אינון דכתיב (יהושע ה ה) וכל העם הילודים במדבר בדרך וגו' בתר דאתפרעו אמר קודשא בריך הוא בקדמיתא אכלתון מצות דקיימא סיהרא בפגימותא ואקרי לחם עני מכאן ולהלאה האי לחם מאתר אחרא להוי מאי הוא דכתיב (שמות טז ד) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים לא מן סיהרא כהווא זמנא אלא מן השמים ממש כמה דכתיב (בראשית כז כח) ויתן לך האלהים מטל השמים.

וישראל קדישין נטרין אינון יומין דעאלו תחות גדפוי דשכינתא ונטרין ההוא נהמא דאתיא מסטרהא ועל דא כתיב (שמות כג טו) את חג המצות תשמר וגו' וכתיב ושמרתם את המצות מהו ושמרתם את המצות כמה דאת אמר (שם יט ה) ושמרתם את בריתי וכלא בחד דרגא סלקא ואתאחד

תרגום: אמר רבי שמעון מצת כתוב כמו שנאמר מראת אלהים ולמה נקראו מצת דין דין קדוש דין שנאחז בשם הקדוש דין שלא היה קשה כל אותו זמן בתוך ישראל שהרי הלבנה עומדת בפגימתה ועל שעומדת הלבנה בפגימתה כתוב לחם עני.

למה עומדת בפגימתה משום שלא נפרעו ולא התגלה אות הקדוש הזה מהולים היו ולא נפרעו מתי נפרעו בשעה שכתוב שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו ואף על גב שבארנו פסוק זה בדבר אחר הכל

בקול¹¹⁹² ועשית כל אשר אדבר¹¹⁹³ (לקמן כג כב).
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה כי לי כל הארץ כבר רמותי ענין הארץ הנקראת כל בפסוק
 בראשית¹¹⁹⁴.

(יט ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ממלכת כהנים¹¹⁹⁵ ממלכת משרתים שתעבדוני בעולם הזה וגוי
 קדוש לעולם הבא כי מלת גוי סמוכה כלומר גוי של קדוש הוא האל הקדוש הנקדש בצדקה
 וכמוהו (ישעיה כו) ויבא גוי צדיק גוי של צדיק והנה הם מובטחים בעולם הזה ובעולם הבא.

(יט יג): לא תגע בו יד פי סקול יסקל או ירה או ירה אם פהמה אם איש לא יתיה במשך
 היבל הפה יעלו בקר:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה במשוך היוכל קול השופר הזה הוא פחד יצחק שהשיגוהו בהר
 סיני ולא השיגו בו דבור זולתי קול¹¹⁹⁶ וזהו ויחרד כל העם כלשון (בראשית כז לג) ויחרד
 יצחק וכבר הזכרתי זה בפסוק (שם כב יג) והנה איל אחר נאחו בסבך בקרניו¹¹⁹⁷.

(יט כ): וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר ויקרא ה' למשה אל ראש ההר ויעל משה:

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

היה וראוי.

ואם תאמר שנפרעו בימי יהושע לא כך אלא אותם שכתוב וכל העם הילודים במדבר בדרך וכו'
 אחר שנפרעו אמר הקדוש ברוך הוא בהתחלה אכלתם מצות כשעמדה הלבנה בפגימתה ונקרא לחם
 עני מכאן והלאה לחם זה יהיה ממקום אחר מה הוא שכתוב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים לא
 מהלבנה כמו אותו זמן אלא מן השמים ממש כמו שכתוב ויתן לך האלהים מטל השמים.
 וישראל הקדושים שומרים אותם ימים שנכנסו תחת כנפי השכינה ושומרים אותו לחם שבא מצדה
 ועל זה כתוב את חג המצות תשמר וגו' וכתוב ושמרתם את המצות מה זה ושמרתם את המצות כמו
 שנאמר ושמרתם את בריתי והכל בדרגה אחת עולה ונאחז.
 עי' ר' בחיי דברים יז ג.

¹¹⁹² לשון הפסוק בקולו.

¹¹⁹³ עי' זהר (ח"ב קכה ע"א): אימתי אתיב משה בזמנא דאמר (שמות לג ב) ושלחתי לפניך מלאך
 וכתוב כי ילך מלאכי לפניך סתם ולא פריש מלה ועל דא כתיב הכא כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית
 כל אשר אדבר אשר אדבר דיקא וכתוב ואיבתי את אויביך וצרת את צורריך וכלא ביה תליא.
 תרגום: מתי השיב משה בזמן שאמר ושלחתי לפניך מלאך וכתוב כי ילך מלאכי לפניך סתם ולא
 פרש את הדבר ועל כן כתוב כאן כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר אשר אדבר דווקא
 וכתוב ואיבתי את אויביך וצרת את צורריך והכל תלוי בו.

¹¹⁹⁴ עי"ש הערה 7.

¹¹⁹⁵ עי' זהר (ח"ג דף לד ע"ב): תנן כתיב (שמות יט ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש מאן
 ממלכת כהנים כמה דאת אמר זאת משחת אהרן ומשחת בניו דכד אתברכא כנסת ישראל על ידא
 דכהני כדין אתקרי על שמיהון הדא הוא דכתיב ממלכת כהנים

רבי שמעון אמר תא חזי מלכות כהנים לא אקרי אלא ממלכת דאמלכו לה כהני ועבדו לה גבירתא
 על כלא אבל מלכות כהנים לא אקרי דהא מן השמים אקרי מלכות מלכות שמים ודאי והכא ממלכת
 כמה דאת אמר דכהני אמלכו לה ומחבראן לה במלכא וכדין היא ממלכת על כל גנזי מלכא ממלכת
 על כל זייני מלכא ממלכת בעלאי ותתאי ממלכת על כל עלמא.

תרגום: שנינו כתוב (שמות יט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, מי זו ממלכת כהנים, כמו
 שנאמר זאת משחת אהרן ומשחת בניו, שכאשר מתברכת כנסת ישראל על יד הכהנים, אז נקראת
 על שמם, זהו שכתוב ממלכת כהנים.

רבי שמעון אמר בא וראה, מלכות כהנים לא נקראת אלא ממלכת, שהמליכו אותה הכהנים, ועשו
 אותה מלכה על הכל. אבל מלכות כהנים לא נקראת, שהרי מן השמים נקראת מלכות, מלכות שמים
 ודאי. וכאן ממלכת, כמו שנאמר שכהנים המליכו אותה ומחברים אותה עם המלך, ואז היא ממלכת
 על כל גנזי המלך, ממלכת על כל כלי זייני המלך, ממלכת בעליונים ובתחתונים ממלכת על כל העולם.

¹¹⁹⁶ עי' לקמן הערה 1208.

¹¹⁹⁷ עי"ש דברינו.

עי' רמב"ן: וירד ה' על הר סיני אם תשכיל בפרשה תבין כי שמו הגדול¹¹⁹⁸ ירד על הר סיני ושכן עליו באש והוא מדבר עם משה והדבור עם משה בכל הפרשה בשם המיוחד והעליה והיציאה לקראת מקום הכבוד¹¹⁹⁹ כמו שפירשתי והזהיר פן יהרסו אל ה' לראות כי גם אצילי בני ישראל לא חזו אותו וכל ישראל שמעו קול השם מתוך האש¹²⁰⁰ והוא שנאמר (להלן כ א) וידבר אלהים את כל הדברים האלה כמו שאמרו רבותינו (מכילתא ד) אין אלהים אלא דיין ואמרו (מכות כד ע"א) מפי הגבורה שמענום ובמשנה תורה (דברים ה יט) כתוב את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בעבור שפי' מתוך האש וזה מעם פנים בפנים¹²⁰¹ (שם ה ד) ולכך נאמר אנכי ה' אלהיך¹²⁰² ואל יקשה עליך מה שאמרו הם למשה כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כי לא אמרו אשר שמע אלהים מדבר מתוך האש אבל אמר קול אלהים¹²⁰³ שאמרו מה שהשיגו ולכך אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו (דברים ה כד) וכן אמר להם משה השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש (שם ד לג) כי מדבר תואר לקול כענין וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר ז פט).

ומזה תבין מה שאמרו רבותינו תמיד במדרשי הגדות (עי' שמו"ר פכ"ח סי' ו) כי בשבעה קולות נתנה התורה¹²⁰⁴ והם שהזכיר דוד במזמור הבו לה' בני אלים (תהלים כט) והוא המנין הנרמז בפרשה הזאת כי ויהי קלת וברקים חסר¹²⁰⁵ וימנה אחד וכן וכל העם רואים את

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹¹⁹⁸ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 391. ולעיל הערה 1189.

¹¹⁹⁹ עי' לקמן פרשת משפטים הערה 1378.

¹²⁰⁰ עי' לעיל פרשת וירא הערה 470 שזו מדת המלכות.

¹²⁰¹ עי' זו"ח (מד ע"ב): לא תגנוב לא תענה לא תחמוד דא הוא סימא דעשר אמירן דאורייתא לקבל עתיקא דעתיקין ראשיתא דכלא לאחדא סופא ברישא ולמהוי כלא חד והאי דלא שארי בהו בקדמיתא לאולפא רזא עילאה עד אן אתר אתיהיב רשותא למשה לאסתכלא ומאן אתר קביל אורייתא דהוא מזעיר אנפין.

ובג"כ אמר שבע אמירן לקבל שבע דרגין עילאין דרמיזין בקרא דלך ה' הגדולה וכו' ועד ההוא אתר אסתכל משה הה"ד פנים בפנים דבר ה' עמכם פנים דא ברא קדישא בפנים דא ברתא. תרגום: לא תגנוב לא תענה לא תחמד זהו סימם של עשר האמירות של התורה כנגד עתיק העתיקים הראשית של הכל לאחז הסוף בראש ושיהיה הכל אחד וזה שאין מתחיל בהם בראשונה ללמד סוד עליון עד לאיזה מקום נתנה רשות למשה להתבונן ומאיזה מקום קבל תורה שהיא מזעיר אנפין. ומשום כך אמר שבע אמירות כנגד שבע דרגות עליונות שרמוזות בכתוב של לך ה' הגדלה וגו' ועד אותו המקום התבונן משה זהו נאמר (דברים ה) פנים בפנים דבר ה' עמכם פנים זה הבן הקדוש בפנים זו הבת.

¹²⁰² גם שם הו"ה וגם שם אלקים. עי' זו"ח שזה שם שלם.

¹²⁰³ עי' זהר (ח"ב דף כה ע"ב): תא חזי כל זמנא דדבור הוה בגלותא קלא אסתלק מניה ומלה הוה אטיס בלא קול כד אתא משה אתא קול ומשה הוה קול בלא מלה בגין דהוה בגלותא וכל זמנא דדבור הוה בגלותא משה אזיל קלא בלא דבור והכי אזיל עד דקריבו לטורא דסיני ואתיהיבת אורייתא ובהווא זמנא אתחבר קלא בדבור וכדין מלה מליל הדא הוא דכתיב (שמות כ א) וידבר אלהים את כל הדברים האלה וכדין משה אשתכח שלים במלה כדקא יאות קול ודבור כחדא בשלימו. תרגום: בא וראה כל זמן שהדיבור היה בגלות הקול הסתלק ממנו והדיבור היה אטום בלי קול כשבא משה בא הקול ומשה היה קול בלי דיבור משום שהיה בגלות וכל זמן שהדיבור היה בגלות משה הלך בקול בלי דיבור וכך הלך עד שקרבו להר סיני ונתנה תורה ובאותו זמן התחבר קול בדיבור ואז הדיבור דיבר זהו שכתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה ואז משה נמצא שלם בדבר כראוי קול ודבור שאחד בשלמות.

¹²⁰⁴ עי' לעיל פרשת וירא הערה 470.

¹²⁰⁵ עי' זהר (ח"ב פא ע"א): ויהי קלת וברקים אמר רבי אבא קלת כתיב חסר תרין קלין דאהדרו לחד דא נפקא מן דא רוחא ממיא ומיא מרוחא תרין דאינון חד וחד דאיהו תרי אמר רבי יוסי קלת חד ואיהו קלא רברבא תקיפא דלא פסקת לעלמין ההוא דכתיב ביה (דברים ה יט) קול גדול ולא יסף דהא שאר קלין אתפסקן דתניא בארבעה תקופין בשתא קלא אתפסקת וכדין דינין מתערין בעלמא והאי קלא דכליל שאר קלין ביה לא אתפסק לעלמין ולא אתעבר מקיומא שלים ותוקפא דיליה תאנא האי קלא דקלין קלא דכליל כל שאר קלין תרגום: ויהי קולות וברקים אמר רבי אבא כתוב קלת חסר שני קולות שחזרו להיות אחד זה יוצא

הקולות יחסר ממנו הרבים והנה הם ששה וכבר נאמר בפירוש וידבר אלהים וכן במשנה תורה (דברים ד) הזכיר שבעה קולות במתן תורה ובמסכת ברכות (דף ו ע"ב) אמרו בגמרא שנתנה בחמשה קולות שהם יחשבו הקולות הנסתרים והשנים מפורשים להם בכתוב והכוונה כי למשה רבינו נתנה בשבעה הקולות והוא השומע ומתבונן בהם אבל לישראל בקול אחד ישמעו¹²⁰⁶ כמו שאמר קול גדול ולא יסף¹²⁰⁷ (דברים ה יט) ונאמר קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול¹²⁰⁸ (שם ד יב) ואף כאן רמז וכל העם רואים את הקולות בחסרון וי"ו אחד כי כל הקולות יראו אחד והוא מה שנאמר (תהלים סב יב) אחת דבר אלהים שתים זו שמענו¹²⁰⁹ על דרך האמת והנה הפרשיות מבוארות לא יתחלף להם

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

מזה רוח ממים ומים מרוח שנים שהם אחד ואחד שהוא שנים. אמר רבי יוסי קלת אחד והוא קול גדול חזק שאינו פוסק לעולמים הוא שכתוב בו קול גדול ולא יסף שהרי שאר הקולות פוסקים ששינו בארבע תקופות בשנה הקול נפסק ואז הדינים מתעוררים בעולם וקול זה שכולל בו את שאר הקולות לא נפסק לעולמים ולא עובר מקיום שלם והחזק שלו שינו קול זה קול של הקולות קול שכולל את כל שאר הקולות.

עי' זהר (ח"ג רסא ע"א): ד"א ותמונת דא קול פנימא דלא הוה מתחזי כלל זולתי קול דא קול אחרא דקאמרן ותמונת אמאי אקרי הכי בגין דכל תקונא דגופא מיניה נפקא ואי תימא אחרא אקרי הכי נמי אין דהאי אחרא תקונא דלתתא מיניה נפקא ובג"כ ה' עלאה ה' תתא ה' עלאה קול גדול ולא יסף דלא פסקי מבויעי לעלמין וכל אינון קולות תמן אשתכחו כד אתייהבת אורייתא לישראל וכלא נפקא מההוא קול פנימא דכלא בגין דביה תליא מלתא האי דאקרי משנה תורה משה מפי עצמו אמרן.

תרגום: דבר אחר "ותמונת" זה קול פנימי שלא היה נראה כלל, "זולתי קול" זה קול אחר שאמרנו. "ותמונה", למה נקרא כך, משום שכל תקון הגוף יוצא ממנה. ואם תאמר אחר נקרא גם כך, כן, שזה האחר התקון שלמטה יוצא ממנו, ומשום זה ה' עליונה ה' תחתונה, ה' עליונה "קול גדול ולא יסף", שלא פוסקים המבויעים לעולמים, וכל אותם קולות נמצאים שם כשנתנה תורה לישראל, והכל יוצא מאותו קול פנימי של הכל, משום שבו תלוי הדבר. זה שנקרא משנה תורה, משה מפי עצמו אמר אותם.

¹²⁰⁶ עי' זהר (ח"ג דף לח ע"ב): אמר רבי שמעון הא דתנינן דכתיב (שמות יט יט) קול השופר שפיר הוא ודא הוא יעקב דאסתלק במחשבה דאבהן ונפקו כחדא מגו שופר דהא שופר אפיק מייא ואשא ורוחא כחדא ואתעביד מנייהו קלא כך אימא עלאה אפיק לאבהן בקל חד ומגו מחשבה אסתלקו כחדא בחד קול וההוא קול אקרי קול השופר ודא יעקב דכליל לאבהן כחדא ואקרי קול ותרי קלי נייהו דהא מגו¹²⁰⁶ קלא נפיק קלא אבל קול חד דאקרי קול השופר ומהכא נפקו שאר קולות מגו ההוא שופר בזווגא דמחשבה ושבעה קולות נייהו דנפקין בזווגא דמחשבה בשופר ודא שופר דאשקי לון ורוי לון לאבהן בקדמיתא ולבתר לבנין והא אוקמוה מלה

תרגום: אמר רבי שמעון, זה ששינו שכתוב קול השופר יפה הוא, וזהו יעקב שעלה במחשבה של האבות, ויצאו כאחד מתוך שופר. שהרי שופר מוציא מים ואש ורוח כאחד, ונעשה מהם קול. כך האם העליונה מוציאה את האבות בקול אחד, ומתוך מחשבה התעלו כאחד בקול אחד, ואותו קול נקרא קול השופר. וזה יעקב שכולל את האבות כאחד, ונקרא קול. ושני קולות הם, שהרי מתוך קול יוצא קול, אבל קול אחד שנקרא קול השופר, ומכאן יצאו שאר הקולות, מתוך אותו השופר בזווג של המחשבה. ושבעה קולות הם שיוצאים בזווג של המחשבה עם השופר, והשופר הזה שמסקה אותם ומרוה את האבות בתחילה, ואחר כך את הבנים, והרי בארו את הדבר.

¹²⁰⁷ עי' לעיל הערה 1205.

¹²⁰⁸ עי' תיקו"ז פב ע"ב [לפי גרסת הגר"א]: תלת ספירן עלאין קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול אבל בת קול עלה אתמר וכל העם רואים את הקולות תרגום: שלש הספירות העליונות "קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול". אבל על בת קול נאמר "וכל העם רואים את הקולות".

ועי"ש לפי גרסת הקיים: קול דברים אתם שומעים (דברים ד יב) דא קלא עלאה כלילא מתלת קלין עלאין דאינון תלת ספירן עלאין ועל אימא עלאה אתמר ותמונה אינכם רואים זולתי קול אבל בת קול עלה אתמר וכל העם רואים את הקולות

תרגום: "קול דברים אתם שומעים", זה הקול העליון הכלול משלשה קולות עליונים, שהם שלש הספירות העליונות. ועל האם העליונה נאמר "ותמונה אינכם רואים זולתי קול". אבל על בת קול נאמר "וכל העם רואים את הקולות".

¹²⁰⁹ לשון הפסוק: שמעתי.

עי' תיקו"ז עא ע"ב): ותרין בתין אית בלבא חד אפיק הבל וחד אפיק הבל ואינון ה' עלאה ה' תתאה בתרי בתי לבא דאינון לקבל בית ראשון ושני ו' קול דנפיק מתרוייהו ' דבור דשריא בפומא ועליה אתמר (תהלים לג ו) בדבר ה' שמים נעשו ואיהו דבור חד דכליל עשר אמין ורזא דמלה אחת דבר

דבר בדבר.

עי' ר' בחיי: לשון ירידה בהקב"ה בכל מקום הוא ענין הראותו וגלוי בהשגת השכל¹²¹⁰ והוא כלשון (בראשית יח) וירא אליו ה' האמור באברהם וכן תרגם ואתגלי כתרנום וירא אבל אהז הכתוב לשון ירידה כי גלוי שכינה אל התחתונים ירידה היא אצל מעלות הגבוה ובאור וירד ה' בכאן שנראה השם המיוחד¹²¹¹ לעיני כל העם כי כן הזכיר למעלה כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם כי מתוך שראו הכבוד כאש אוכלת בראש ההר ידעו והבינו כי שם השם המיוחד ואל הכוונה הזאת נאמר וירד ה' לא שיראו השם המיוחד שהרי כתיב (שמות לג) כי לא יראני האדם והי¹²¹² וכן הענין באברהם שנאמר וירא אליו ה' יגיד כי השם המיוחד נראה לאברהם וכבר ידוע כי האבות לא השיגו השם המיוחד ולא נראה להם רק באל שדי¹²¹³ שהוא השער לה¹²¹⁴ ולכך הוצרך לומר והוא יושב פתח האהל (בראשית יח¹²¹⁵) שהוא באור לוירא אליו למדך הכתוב כי הראותו לאברהם מתוך פתח האהל היה כדי שלא תבין שנראה לו השם המיוחד ממש וכן בכאן בוירד ה' שוה בשוה כי גלוי השם

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

אלה"ם שתיים זו שמעתי לאחזאה בה דעשר דברן בדבור חד אתאמר שתיים זו אלין אנכי ולא יהיה לך ואיהו אחד חד בינייהו ודא איהו דאמרן דבתרוייהו תליין פקודין דעשה ולא תעשה¹²⁰⁹ וקודשא בריך הוא מתרוייהו מליל למיבה יקרא לאורייתא דהא איהו בדבורא חד אמר כלא ולמה אמר שתיים זו שמעתי ז'ו אח"ד הוי בחושבן דתרי תורות הוו וקודשא בריך הוא חד בינייהו ושמייה חד ומתריין דבורין נפק קלא ואתפלג לשבעין קלין לקבל שבעין אנפין וקטיל בהון שבעין אומין על דלא קבילו אורייתא ובתריין דבורין קטיל לתריין אומין דאינון עשו וישמעאל דלא בעו לקבלא אורייתא תרגום: ושני בתים יש בלב, אחד מוציא הבל, ואחד מוציא הבל. והם ה' עליונה וה' תחתונה. בשני בתי הלב, שהם כנגד בית ראשון ושני, ו' הקול שיוצא משניהם, ו' הדבור ששורה בפה, ועליו נאמר "בדבר יה"ה שמים נעשו". והוא דיבור אחד שכולל עשר אמירות. וסוד הדבר "אחת דבר אלה"ם שתיים זו שמעתי", להראות בה שעשרת הדברות, נאמרו בדבור אחד. "שתיים זו", אלו, אנכי ולא יהיה לך. והוא אחד, אחד ביניהם, וזהו שאמרנו, שבשניהם תלויות מצוות עשה ולא תעשה. והקדוש ברוך הוא, משניהם דיבר, לתת כבוד לתורה, שהרי הוא בדבור אחד אמר הכל. ולמה אמר שתיים זו שמעתי, ז'ו בגימ' אח"ד, ששתי תורות היו, והקדוש ברוך הוא אחד ביניהם, ושמו אחד, ומשני דבורים יצא הקול ונחלק לשבעים קולות כנגד שבעים פנים, והרג בהם שבעים אומות, על שלא קבלו את התורה. ובשני דבורים הרג שתי אומות, שהן עשו וישמעאל שלא רצו לקבל את התורה.¹²¹⁰ עי' זהר (ח"א קה ע"ב): אשכחן ראייה לטב ואשכחן ראייה לביש ראייה לטב דכתיב (שמות ב כה) וירא אלה"ם את בני ישראל וידע ראייה לביש דכתיב ארדה נא ואראה¹²¹⁰ [נ"א אשכחן ירידה לטב ואשכחן ירידה לביש לטב דכתיב (שם יט כ) וירד ה' על הר סיני (במדבר יא ז) וירדתי ודברתי עמך שם]¹²¹⁰ (בגין) לאשגחא עלייהו בדינא ועל דא אמר קב"ה המכסה אני מאברהם (בראשית יח ז).

תרגום: מצאנו ראייה לטוב ומצאנו ראייה לרע. ראייה לטוב, שכתוב "וירא אלהים את בני ישראל וידע". ראייה לרע שכתוב "ארדה נא ואראה". (מצאנו ירידה לטוב ומצאנו ירידה לרע. לטוב, שכתוב "וירד ה' על הר סיני", "וירדתי ודברתי עמך שם". ירידה לרע, "ארדה נא", בשביל) להשגיח עליהם בדין, ועל זה אמר הקדוש ברוך הוא "המכסה אני מאברהם".¹²¹¹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

¹²¹² עי' תיקו"ז (קנו ע"ב): כל שרטוטין וצירורין ועובדין אינון אתחזיין בשכינתא תתאה דאיהי דמות אדם ועלה אתמר (הושע יב יא) וביד הנביאים אדמה כלא אתחזי בה לתתאה ולית בר נש יכיל למנדע ולאסתכלא בשרטוטין וצירורין וגוונין דלעילא אלא בה ובגינה אתמר (שמות לג כג) וראית את אחורי אבל לעילא מינה ופני לא יראו דלית בריה דיכילא לאסתכלא תמן בתקיפו דצחצוחים ונהורא דגוונין ועלייהו אתמר כי לא יראני האדם וחי וכי באנפוי דמשה לא הוו יכלין לאסתכלא כל שכן בעמודא דאמצעייתא דאיהו כליל כל שרטוטין וצירורין וגוונין וביה נהרין כלהו ואיהו כליל בכלהו.

תרגום: כל השרטוטים וצירורים ומעשים, הם נראים בשכינה תחתונה, שהיא דמות אדם ועליה נאמר (הושע יב יא) וביד הנביאים אדמה הכל נראה בה למטה, ואין אדם יכול לדעת ולהסתכל בשרטוטים וצירורים וצבעים שלמעלה אלא בה, ובגללה נאמר (שמות לג כג) וראית את אחורי אבל למעלה ממנה, ופני לא יראו שאין בריה שיכול להסתכל שם בחוזק הצחצחות ואור של צבעים, ועליהם נאמר כי לא יראני האדם וחי וכי בפני משה לא היו יכולים להסתכל, כל שכן בעמוד האמצעי, שהוא כולל כל השרטוטים וצירורים וצבעים, ובו מאירים כולם והוא כלול בכולם.

ועי' לקמן פרשת כי תשא הערה 1554.

¹²¹³ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 423.

¹²¹⁴ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247, ולקמן פרשת ראה הערה 2229.

¹²¹⁵ עי' דבריו שם.

המיוחד לעיני כל העם מתוך מראה הכבוד שהיו רואים כאש אוכלת היה.

(יט כב) וְגַם הַכְּהֹנִים הַנְּגִשִׁים אֶל ה' יִתְקַדְּשׁוּ פֶּן יִפְרֹץ בָּהֶם ה':
 עי' רמב"ן: וְגַם הַכְּהֹנִים הַנְּגִשִׁים אֶל ה' שֶׁהֵם מְגִישִׁים לְשֵׁם הַנִּכְבֵּד¹²¹⁶ קַרְבָּנוֹת וְנִגְשִׁים בָּהֶם
 אֱלֹהֵי¹²¹⁷.

(כ א): וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאֹמֶר:
 עי' ר' בחיי: יש לפרש לאמר על הנסתר כי כל דברי הש"י בהם נגלה ונסתר ויבא הדבור
 על הנגלה והאמירה על הנסתר וזה כמעט וידבר ה' אל משה לאמר¹²¹⁸ ברוב מקומות
 שבתורה כי הגיד למשה הנגלה והנסתר וכבר הזכרתי זה בפרשת (שמות יג) קדש לי ולכן
 הגיד לישראל בכאן, כי נביאים היו כלם, וזהו שכתוב (תהלים סב יב) אחת דבר אלהים
 שתים זו שמעתי¹²¹⁹.

עיי"ש: וע"ד הקבלה וידבר אלהים זה פירושו וידבר ה' אבל הזכיר אלהים כלפי השגתן
 של ישראל והוא דבר הנביא ע"ה (חבקוק ג) נתן תהום קולו¹²²⁰ ועליו הזכיר למעלה ומשה
 עלה אל האלהים ומטעם זה אמרו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו אותם ועל כן תרגם
 אונקלוס בחכמתו הנפלאה בכל שם אלהים שבפרשה הזאת יקרא דה' או מימרא דה' לא
 לסתום רק לפרש כי אלהים הוא הכבוד עם השם המיוחד הוא מדבר בו¹²²¹ ובכל מקום
 שתזכיר בו הפרשה השם המיוחד לא יכנה אותו ולא יתרגם יקרא או מימרא כלל כמנהגו
 בשאר מקומות התורה אבל תרגם וירד ה' על הר סיני ואתגלי ה' כי ביום השלישי ירד ה'
 יתגלי ה' יבואר מזה כי השם המיוחד נגלה על סיני בכבודו והוא מדבר עם משה וכבוד הזה
 הוא אל שדי¹²²² שהשם המיוחד נראה לאבות בו אבל לא נודע להם השם המיוחד בנבואה
 והוא הנקרא אספקלריא שאינה מאירה¹²²³ שבו נסתכלו כל הנביאים כלם.

ויש לך להתבונן מעתה כי מאחר שהשם המיוחד הוא המדבר היה ראוי הכתוב לומר
 וידבר ה' את כל הדברים האלה כענין שכתוב (דברים ה) את הדברים האלה דבר ה' אל כל
 קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל קול גדול ולא יסף ועוד כתיב (שם ד) וידבר ה' אליכם
 מתוך האש אבל מפני שהזכיר למעלה אשר ירד עליו ה' באש ובאר כי שמו הגדול¹²²⁴ הוא
 השם המיוחד¹²²⁵ והוא מדת התפארת שוכן באש לכך הוצרך להזכיר וידבר אלהים כי
 וידבר אלהים הוא באור למתוך האש כי ישראל מתוך האש שמעו הקול וכן הכתוב אומר
 (שם ה) הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש ועל כן
 כשהזכיר וידבר ה' אליכם הזכיר מיד מתוך האש וכן את כל הדברים האלה דבר ה' הזכיר
 מיד מתוך האש כי לשון העברי הולך אחר השגת ישראל ולכך הזכיר וידבר אלהים ותרגום
 אונקלוס הלך אחר השגת משה ולכך תרגם וידבר אלהים ומליל ה' ולא תרגם ומליל יקרא
 דה' או אתמלל מן קדם ה' כמו שתרגם בהשגת ישראל בפסוק ואל ידבר עמנו אלהים ואל
 יתמלל עמנא מן קדם ה' כי השגת משה לפני מהשגת ישראל וזהו שכתוב (ישעיה כו ד) כי

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

- 1216 עי' לעיל פרשת לך הערה 405.
- 1217 עי' לעיל פרשת בראשית הערה 107.
- 1218 עי' לעיל פרשת בא הערה 993.
- 1219 עי' לעיל הערה 1209.
- 1220 עי' לעיל פרשת ויחי הערה 805.
- 1221 עי' לעיל הערה 1203. ועי' לקמן פרשת ואתחנן הערה 2143.
- 1222 עי' לעיל פרשת לך הערה 423.
- 1223 עי' לעיל פרשת בראשית הערה 21.
- 1224 עי' לעיל פרשת נח הערה 391.
- 1225 עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

ביה ה' 1226 יבאר כי השם המיוחד שהוא צור עולמים ביה ובו ידבר ואומר אנכי ה' אלהיך והוא בקרבו שנאמר (לקמן כג כא) כי שמי בקרבו 1227 וזהו סוד הכתוב (לעיל ח יח) אני ה' בקרב הארץ על דרך הקבלה.

ואמר אשר הוצאתיך כי ההוצאה בשם המיוחד היתה וזהו שכתוב (לעיל יג טז) כי בחזק יד הוציאנו ה' 1228 וכתוב עוד (לעיל יח א) כי הוציא ה'.

(כ ב) אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: עי' רמב"ן: אנכי ה' אלהיך הדבור הזה מצות עשה 1229 אמר אנכי ה' יורה ויצוה אותם שידעו ויאמינו כי יש ה' והוא אלהים להם כלומר הווה קדמון מאתו היה הכל בחפץ ויכולת

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

1226 עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1086.

1227 עי' לעיל פרשת חיי שרה הערה 562.

1228 עי' שם בדברי רבינו.

1229 עי' זהר (ח"ב דף כה ע"ב): כד יהב קודשא בריך הוא אורייתא לישראל על טורא דסיני מלה קדמאה איהו אנכי אנכי סלקא לרזין (עלאין) סגיאין והכא איהו רזא דפקודא קדמאה למנדע ליה בכללא בגין דכתיב אנכי הא קא רמיז דאית אלהא שליטא עלאה דאיהו על עלמא כמה דאת אמר (דברים ד כד) כי יהו"ה אלהיך אש אוכלה הוא פקודא קדמאה בכלל בפרט בגין דכתיב יהו"ה אלהיך דא פרט ודא כלל ופרט פקודא קדמאה דאצטריך למנדע ברישא ובסופא כמה דאוקימנא.

תרגום: כשנתן הקדוש ברוך הוא תורה לישראל על הר סיני דיבר ראשון הוא אנכי אנכי עולה לסודות (עליונים) רבים וכאן הוא סוד של מצוה ראשונה להכיר אותו בכלל משום שכתוב אנכי הרי רומז שיש אלוה שליט עליון שהוא על העולם כמו שנאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא מצוה ראשונה בכלל בפרט משום שכתוב ה' אלהיך זה פרט וזה כלל ופרט מצוה ראשונה שצריך לדעת בראש ובסוף כפי שבארנו.

ועי' זהר (ח"ג דף רנו ע"ב): אתקריאת פקודא קדמאה אנכי מסטרא דכתר דאיהו א"ן מאלהינו אנכי ביה כ' כתר 1229 וביה אין וכתר אתקרי מסטרא דאימא עלאה דאדכר לגבה חמשין זמנין יציאת מצרים באורייתא ואיהי ב"ת מן בראשית דכלילא עשר אמירן מסטרא דחכמה בת 1229 בחכמה יסד ארץ באבא יסד ברתא ואיהו נתיב לא ידעו עיט דכליל ל"ב נתיבות דאיןון ל"ב אלהים מסטרא דאימא עלאה דאתקרי כבוד וכד אתכלילן בברתא אתקרי ל"ב ובגין דא כבוד לעילא ל"ב לתתא.

תרגום: נקראת מצוה ראשונה "אנכי", מצד הכתר, שהוא א"ן מאלהינו. "אנכי" בו כ', כתר, ובו אין, וכתר נקרא מצד האמא העליונה, שהזכיר אצלה חמשים פעמים יציאת מצרים בתורה, והיא ב"ת מבראשית, שכוללת עשר אמירות מצד החכמה, בת י' "בחכמה יסד ארץ", באבא יסד הבת, והוא "נתיב לא ידעו עיט", שכולל ל"ב נתיבות, שהם ל"ב אלהים מצד האמא העליונה שנקראת כבוד, וכאשר נכללים בבת נקראת ל"ב, ומפני זה כבוד למעלה, ל"ב למטה.

עי' זהר (ח"ב דף צא ע"א): אנכי רזא דתרין כרסוון אני (י') [כ'] דכורסייא אחרא (אני כורסייא חדא כ' כורסייא אחרא עלאה)

אנכי דקא אתדכי מקדשא ונוכראה לא אתקרב בהדיה ומקדשא נהיר בלחודוי דקא אתבטל בההיא שעתא יצר הרע מעלמא וקודשא בריך הוא אסתלק ביקריה בלחודוי וכדין אתמר אנכי יהו"ה אלהיך רזא שלים בשמא קדישא א' ליחדא רזא דשמא קדישא בדרגוי למהוי חד בגין דרזא דיליה איהו ו' נ' רזא למדחל מקודשא בריך הוא ולמנדע דאית דין ואית דין ואית אגר טב לצדיקייא ופורענות לרשיעייא בגין דרזא דיליה ה' תתאה.

תרגום: אנכי סוד של שני כסאות אני ה' של כסא אחר (אני כסא אחד כ' כסא אחר עליון). אנכי שכשנטהר המקדש ונכרי לא יקרב אליו והמקדש מאיר לבדו שהרי התבטל באותה שעה יצר הרע מן העולם והקדוש ברוך הוא התעלה בכבודו לבדו ואז נאמר אנכי ה' אלהיך סוד שלם בשם הקדוש א' ליחד סוד השם הקדוש בדרגותיו להיות אחד שסודו הוא ו' נ' סוד לירא מן הקדוש ברוך הוא ולדעת שיש דין ויש שכר טוב לצדיקים ופורענות לרשיעים משום שהסוד שלו ה' תחתונה.

ועי' זו"ח כז ע"ב): אמר רבי כלהו עשרת הדברות משתמע מינייהו הולך תמים כנגד אנכי ה' אלקיך מלמד שצריך אדם לקבל עליו אימת עול מלכות שמים ואין לו רשות להרהר במה שאינו יכול להשיג משמע דכתיב אנכי ה' אלקיך סתם כתיב הכא כולך תמים וכתוב תמים תהיה עם ה' אלקיך ואין לך רשות להרהר על מה שלא הורשית.

תרגום: אמר רבי יהודה כל עשרת הדברות משתמע מהם הולך תמים כנגד אני ה' אלהיך מלמד שצריך אדם לקבל עליו אימת עול מלכות שמים ואין לו רשות להרהר במה שאינו יכול להשיג משמע נאמר אנכי ה' אלהיך סתם כתוב כאן הולך תמים וכתוב שם (דברים יח) תמים תהיה עם ה' אלהיך ואין לך רשות להרהר על מה שלא הורשית.

והוא אלהים להם שחייבים לעבוד אותו ואמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי הוצאתם משם תורה על המציאות ועל החפץ כי בידעה ובהשגחה ממנו יצאנו משם וגם תורה על החדוש כי עם קדמות העולם לא ישתנה דבר מטבעו ותורה על היכולת והיכולת תורה על הייחוד כמו שאמר (לעיל ט יד) בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ וזה טעם אשר הוצאתיך כי הם היודעים ועדים בכל אלה.

ע"י ר' בחיי: זו מצות הלב ואינו ספור, כי אם מצות עשה שיודה אדם ויאמין בלבו אמונה שלמה כי יש בורא נמצא אחד קדמון ואין עוד מלבדו וכן מלת אנכי תורה על נמצא והאל"ף בראש תורה על הייחוד והקדמות ושאר האותיות כלן עשרות שהן מחלק האחד ואם כן כל התיבה כלה מעידה על האחדות ועוד מלת אנכי תעיד על אחד כי אחד עולה פ"א בחשבון מרובע ועוד מלת אנכי כוללת כל אותיות שבתורה שהן כ"ב אל"ף משלש אמות, נ' מי"ב פשוטות, כ"ף מז' כפולות¹²³⁰, וזה כלל כל האותיות ונחתמה המלה ביו"ד שהיא מן הנעלמות.

(כ ג) לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי:

ע"י רמב"ן: וטעם על פני – כמו אם לא על פניך יברכך (איוב א יא) ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אכזב (שם ו כח) יזהיר לא תעשה לך אלהים אחרים כי על פני הם שאני מסתכל ומביט בכל עת ובכל מקום בעושים כן הדבר העשוי בפניו של אדם והוא עומד עליו יקרא על פניו וכן ותעבור המנחה על פניו (בראשית לב כב) וכן וימת נדב ואביהוא ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם שהיה אהרן אביהם רואה ועומד שם ובדברי הימים (א' כד ב) וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם והנה אמר לא תעשה לך אלהים אחרים שאני נמצא עמך תמיד ורואה אותך בסתר ובגלוי ועל דרך האמת תבין סוד הפנים ממה שכתבנו¹²³¹ כי הכתוב הזהיר במעמד הזה בפנים דבר ה' עמכם (דברים ה ד) ותדע סוד מלת אחרים ויבא כל הכתוב כפשוטו ומשמעו וכן רמז אונקלוס והוא שנאמר (פסוק כג) לא תעשון אתי וגו'.

ע"י ר' בחיי¹²³²: ואמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני אבל פנים שלי יהיו אלהיך¹²³³ והוא כמו (בראשית לא) ואם תקח נשים על בנותי אבל הבנות שלי יהיו נשיך ומזה תבין (שמות לג) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים וכתוב (דברים לד) אשר ידעו ה' פנים אל פנים¹²³⁴ וכשהזכיר בעם פנים בפנים דבר ה' עמכם על כן הוצרך לפרש מתוך האש¹²³⁵ כח השם לפנים מכח מראה בתוך מראה וזהו שכתוב (במדבר יד) אשר עין בעין נראה אתה ה' וזהו סוד הכתוב (לקמן פסוק כג) לא תעשון אתי והוא כמו על פניו וזהו שכתוב (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' כי משה עלה אל האלהים והשם המיוחד¹²³⁶ היה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹²³⁰ ע"י ס"י (פ"א מ"ב) עשר ספירות בלי מה, ועשרים ושתיים אותיות יסוד, שלש אמות ושבע כפולות, ושתיים עשרה פשוטות. ועי"ש (פ"א מ"ג) בירר שלש אותיות מן הפשוטות בסוד שלש אמות אמ"ש, וקבעם בשמו הגדול, וחתם בהם ששה קצוות. (פ"ב מ"א) עשרים ושתיים אותיות יסוד, שלש אמות ושבע כפולות ושתיים עשרה פשוטות, שלש אמות אמ"ש, יסודן כף זכות וכף חובה ולשון חק מכריע בינתים. שלש אמות אמ"ש, מ' דוממת, ש' שורקת, א' אויר רוח מכריע בינתים. (פ"ד מ"א) שבע כפולות בג"ד כפר"ת מתנהגות בשתי לשונות, ב"ב ג"ג ד"ד כ"כ פ"פ ר"ר ת"ת, תבנית הך וקשה, גבור וחלש. (פ"ה מ"ב) שתיים עשרה פשוטות ה' ז' ח' ט' י' ל' נ' ס' ע' צ' ק' יסודן שנים עשר גבולי אלכסון.

¹²³¹ ע"י לעיל פרשת שמות הערה 868.

¹²³² זה נמצא בפסוק ויאמר אלקים, והעברתי למקום הזה.

¹²³³ ע"י לעיל פרשת שמות הערה 868.

¹²³⁴ ע"י לעיל הערה 1201.

¹²³⁵ ע"י לעיל פרשת וירא הערה 470 שזו מדת המלכות.

¹²³⁶ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 204.

מדבר בקרבן וזהו שכתוב (דברים ה) ואת קולו שמענו מתוך האש כי הקול הוא קול השם המיוחד כענין שכתוב (שם ה) אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו וזהו סוד מה שאמרו רז"ל זכור ושמור¹²³⁷ בדבור אחד נאמרו כי זכור מדת רחמים ושמור מדת הדין והוא הקול בזכור ושמור מדת רחמים במדת הדין ומטעם זה היו הלוחות שתיים חמש כנגד חמש¹²³⁸ לוח אחד כנגד מדת רחמים¹²³⁹ ולוח שני שיש בו ה' דברות ג"כ בה' לאוין ומתחיל לא תרצה כנגד מדת הדין ועל כן היו שנים ולא היה הכל בלוח אחד ומשה רבינו ע"ה המשיג השם המיוחד הוא מדת התפארת היה שומע זכור וכל ישראל שמור וזהו שכתוב (לקמן פסוק כב) כי מן השמים דברתי עמכם שהכוונה בו מתוך השמים והוא כמו מתוך האש ולא תמצא בשום מקום במתן תורה דבור השם המיוחד אלא אם כן יזכיר בו מתוך האש.

והנה השם המיוחד כל ישראל שמעו קולו מתוך האש אבל לא ראו אותו אפילו אצילי בני ישראל שהרי כתוב בו (שמות לג) כי לא יראני האדם וחי¹²⁴⁰ ומה שכתוב (שם) כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם הכוונה בזה כי בראות ישראל הכבוד הזה כאש אוכלת בראש ההר יתבוננו כל ישראל ויכירו כי בקרבן השם המיוחד שלא יראהו האדם כענין שכתוב כי לא יראני האדם וחי אבל יראה הכבוד הנקרא אלהים כי כן ראוהו אצילי בני ישראל שנאמר (שם כד י) ויראו את אלהי ישראל¹²⁴¹ וכתוב ויחזו את האלהים ואם כן ענין הירידה שבכתוב הנזכר בפרשה הזאת אין לך להאמין אותו כי אם לכבודו אבל השם המיוחד בשמים ומשם בא הדבור אל הכבוד שירד בהר סיני שממנו היה נשמע לאזנינו וכן כתוב (דברים ד) מן

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹²³⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 184.

¹²³⁸ עי' זהר (ח"ב דף צ ע"א): תאנא בהני חמש אמירן כליל כלא בהני חמש אמירן אתגליפו חמש אחרנין ודאי חמש גו חמש הא כיצד אנכי יהו"ה אלהיך לקבל לא תרצח דתנינן (אמר רבי יצחק אמר רבי יהודה) תרין אלין בכללא חדא אתכלילן דמאן דקטיל אזעיר דמותא וצלמא דמאריה דכתיב (בראשית טו) כי בצלם אלהים עשה את האדם וכתוב (יחזקאל א כו) ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם.

תרגום: שנינו בחמש האמירות הללו הכל בחמש האמירות הללו נחקקו חמש אחרות ודאי חמש תוך החמש הכיצד אנכי ה' אלהיך כנגד לא תרצח ששנינו (אמר רבי יצחק אמר רבי יהודה) שני אלה בכלל אחד נכללו שמי שהורג מקטין הדמות וצלם של רבונו שכתוב כי בצלם אלהים עשה את האדם וכתוב ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם.

ועי' זהר (שם דף פד ע"ב): לדעתיהו דאינון דאמרין נקיבין הוו מי כתיב חרות בלחת על הלחת כתיב אלא הכי תאנא חמשה קלין אינון לימינא וחמשה לשמאלא ואינון דשמאלא כלילן בימינא ומן ימינא אתחזון אינון דשמאלא והכא כלא איהו ימינא ואתכלילן אלין באלין מאן דהוה בסטרא דא חמי לסטרא אחרא וקרי לון לאינון אתוון דהא תנינן שמאלא אתחזר ימינא דכתיב מימינו אש דת למו ובגין כך מכתב אלהים הוא ודאי.

תרגום: לדעתם של האומרים נקובים היו האם כתוב חרות בלוחות על הלוחות כתוב אלא כך שנינו חמשה קולות הם לימין וחמשה לשמאל ואותם של השמאל כלולים בימין ומהימין נראו אותם שבשמאל וכאן הכל הוא ימין ונכללו אלה באלה מה שהיה בצד זה נראה לצד האחר וקוראים את אותם האותיות שהרי שנינו השמאל הפך להיות ימין שכתוב מימינו אש דת למו ומשום כך מכתב אלהים הוא ודאי.

עי' ס"י (פ"א מ"ג): עשר ספירות בלי מה במספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש וברית יחיד מכוון באמצע במילת לשון ובמילת המעור.

¹²³⁹ עי' זו"ח פג ע"ג): וכיון דעבדו ית עגלא פרחו אתוון מתרין סטרין פנים וימין ואני אפתח לך הדרך הישר שתבין אלימלך ונעמי ומחלון ורות בדוגמא דא תרין לוחות אלימלך ונעמי לוח אחד ימין ושמאל ומחלון ורות פנים ואחור לוח אחר וכיון דעבדו ית עגלא אסתלק אלימלך ומחלון נשארן רות ונעמי תרין נקיבות

תרגום: וכיון שעשו את העגל פרחו האותיות משני הצדדים פנים וימין ואני אפתח לך הדרך הישר שתבין אלימלך ונעמי ומחלון ורות בדגמא הזו שני הלוחות אלימלך ונעמי לוח אחד ימין ושמאל ומחלון ורות פנים ואחור לוח אחר וכיון שעשו את העגל הסתלק אלימלך ומחלון נשארן רות ונעמי שתי נקיבות. ועי' לקמן הערה 1294.

¹²⁴⁰ עי' לעיל פרשת @@@ הערה 1212.

¹²⁴¹ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1038.

השמים השמיעך את קולו וגו'¹²⁴² וכן בעזרא כתוב (נחמיה ט) ועל הר סיני ירדת ודבר עמהם משמים.

ויש לך לדעת כי הוא האלהים הנקרא שם¹²⁴³ והוא יושב הכרובים¹²⁴⁴ כענין שכתוב (שמואל ב' ו) להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו והוא שהמלך שלמה ע"ה בנה לו בית המקדש ועל כן יזכיר בכל פעם ופעם לשמך (מלכים א' ח) והבית אשר בניתי לשמך (שם) הוא יבנה הבית לשמי ואליו עבודת הקרבנות¹²⁴⁵ וכן צוה דוד לשלמה שנאמר (דברי הימים א' כח) ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו ותמצא כתוב בלויים (במדבר טז) כי הבדיל אלהי ישראל אתכם¹²⁴⁶. וכתב הרמב"ן ז"ל בפסוק (שמות לב כז) כה אמר ה' אלהי ישראל שימו איש חרבו על ירכו וגו' העבודה לאלהי ישראל ושם תמצא בפירושו ובענין הקרבנות נאמר בפירושו (דברי הימים ב' כט) ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל למדך הכתוב הזה כי עבודת הקרבנות לאלהי ישראל ועוד כתוב מפורש תמצא (ויקרא כא) כי את לחם אלהיך הוא מקריב וכתוב (שם) לחם אלהיהם הם מקריבים וכתוב (שם ג) לחם אשה והוא מלשון אש וכן (שם א) עולה אשה ריח ניחוח כמו עולת אש ומה שלא אמר לחם אש והזכיר אשה מלשון אשה שהיא מקבלת וזה באור גמור כי הקרבן למדת הדין ועל כן הזכיר לחם אשה והאמת כי הקרבנות לאלהים אבל הכוונה לשם המיוחד ומענין כוונת התפלה הגה השם יתברך מרומם מכל תשבחות מתעלה על כל התהלות כענין שכתוב ומרומם על כל ברכה ותהלה ובלשון הקדיש לעילא מכל ברכתא ושירתא תושבחתא.

אבל דעת חכמי הקבלה כי באחד יקראוהו ואליו יסכימו כל המהללים והכוונה על השם המיוחד כי הוא קרוב לכל קוראיו ואימתי כשיקראוהו באמת.

וכן הזכיר הרמב"ן ז"ל בפיוט שלו בשיר אקרא הלא תענה כי בושתי לשאול מן המלך. ועל הענין הזה שהוא בין הפרטים עצמו מספר ורבו הכתובים בזה הוא שהזכיר דוד ע"ה (תהלים נה יז) אני אל אלהים אקרא וה' יושיענו, ובמזמור (שם ו ב) ה' אל באפך תוכיחני אמר (שם ו י) שמע ה' תחנתי ה' תפלתי יקח ואם תסתכל בתפלת שלמה תמצא שהזכיר בלשון תפלתו ה' אלהי ישראל ולא הזכיר אלהי ישראל והוא שהתפלל ואמר (מלכים א' ח) ה' אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואמר עוד (שם) ה' אלהי ישראל שמור לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו ועתה ה' אלהי ישראל יאמן נא דברך והודיענו בכל זה שהתפלה למדת רחמים שבמדת הדין¹²⁴⁷ וכן הזכיר עוד והתפללו אל ה'

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹²⁴² עי' לעיל פרשת וארא הערה 960.

¹²⁴³ עי' זהר (ח"א קטז ע"א): רבי יהודה פתח ואמר (תהלים קיט ככו) עת לעשות ליהו"ה הפרו תורתך עת לעשות ליהו"ה מהו אלא הא אוקמוה אבל עת דא כנסת ישראל דאקרי עת כמה דאת אמר (ויקרא טז ב) ואל יבא בכל עת אל הקדש מאי ואל יבא בכל עת כמה דאת אמר (משלי ז ה) לשמרך מאשה זרה ודא הוא (ויקרא י א) ויקריבו לפני יהו"ה אש זרה וגו' מאי טעמא עת בגין דאית לה עת וזמן לכלא לקרבא לאתנהרא לאתחברא כדקא יאות כמה דאת אמר (תהלים סט יד) ואני תפלתי לך יהו"ה עת רצון לעשות ליהו"ה כמה דכתיב (ש"ב ח יג) ויעש דוד שם דכל מאן דאשתדל באורייתא כאילו עביד ותקן האי עת לחברא לה בקב"ה וכל כך למה בגין דהפרו תורתך דאילו לא הפרו תורתך לא אשתכח פרודא דקב"ה מישראל לעלמין.

תרגום: רבי יהודה פתח ואמר, "עת לעשות לה' הפרו תורתך". מה זה "עת לעשות לה'", אלא הרי פרשוה, אבל "עת" זו כנסת ישראל שנקראת עת, כמו שנאמר "ואל יבא בכל עת אל הקדש". מה זה "ואל יבא בכל עת", כמו שנאמר "לשמרך מאשה זרה", וזה הוא "ויקריבו לפני ה' אש זרה" וגו'. ולמה [נקראת] "עת", משום שיש לה עת וזמן לכל להתקרב להיות מאירה ולהתחבר כראוי, כמו שנאמר "ואני תפלתי לך ה' עת רצון". "לעשות לה'" כמו שכתוב "ויעש דוד שם", שכל מי שעוסק בתורה כאלו עשה ותיקן את העת הזאת לחבר אותה עם הקדוש ברוך הוא. וכל כך למה, משום שהפרו תורתך, שאלו לא הפרו תורתך, לא נמצא פירוד של הקדוש ברוך הוא מישראל לעולמים.

¹²⁴⁴ עי' לקמן הקדמת הרמב"ן לפרשת תרומה, ודברי רבינו לקמן כה ט.

¹²⁴⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 107.

¹²⁴⁶ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1038.

¹²⁴⁷ עי' זהר (ח"ב נז ע"א): בשעתא דקרי להיכלא דמלכא עליה כתיב (תהלים קמה יח) קרוב יהו"ה

דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך כי כוונת התפלה לשם המיוחד ובנין הבית לכבודו הנקרא שמו והזכיר (שם) ואתה תשמע השמים והוא מדת רחמים מדת התפארת והזכיר בסוף תפלתו (שם) ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני ה' קרובים אל ה' אלהינו.

ומעתה תוכל להבין על נקלה סוד הברכות בנוסח הלשון שתקנו ז"ל ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו ולא אמרו קדשתנו במצותיך וצויתנו¹²⁴⁸ כי מלת ברוך אתה יחזור לתשובה שהוא מלך העולם¹²⁴⁹ והתפארת נקרא עולם והעולם הזה הוא אשר קדשנו וצונו במצותיו.

וכן תמצא בספר הבהיר¹²⁵⁰ ומאי טעמא אשר קדשנו וצונו ולא אמרינן קדשתנו וצויתנו מלמד שחי העולמים כלולין בו המצות כולן וברחמיו עלינו נתנם לנו כדי לקדשנו בהם ואולי נזכה מאי טעמא כי בשעה שאנו נזכה בעולם הזה לעולם הבא הוא גדול ע"כ לשון הבהיר. ומכאן תבין שהשכינה בישראל לא צורך הדיוט בלבד אלא צורך גבוה¹²⁵¹ כי כיון שהשם המיוחד¹²⁵² המפורסם על ידי הכבוד הנה הכבוד מקבל תוספת רוח הקודש וזהו (תהלים קד) יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו ולכך יש להם כח לישראל להיות מחלישין או מוסיפים

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת מאי באמת כמה דאוקימנא (מיכה ז כ) תתן אמת ליעקב דידע ליחדא שמא קדישא בצלותיה (נ"א בעלמא) כדקא יאות ודא פולחנא דמלכא (נ"א דשמא) קדישא. תרגום: בשעה שקורא להיכל המלך כתוב עליו "קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת מהו באמת כמו שבארנו תתן אמת ליעקב שיודע ליחד את השם הקדוש בתפלתו (בעולם) כראוי וזו עבודתו של (השם) המלך הקדוש.

¹²⁴⁸ ועי' שעה"כ ג ע"א שלשון נוכח הוא בסוד ו"ק ולשון נסתר הוא בסוד ג"ר.

¹²⁴⁹ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1071.

¹²⁵⁰ קפד. ומאי טעמא אמרינן אשר קדשנו במצותיו וצונו, ולא אמרינן אשר קדשתנו וצויתנו, מלמד שחי העולמים כלולים בו כל המצות כולן וברחמיו עלינו נתתם לנו כדי לקדשנו בהם ואולי נזכה, ומ"ט, כי בשעה שאנו נזכה בעוה"ז לעוה"ב שהוא גדול, ובידו אוצר כל הנשמות, ובשעה שישראל טובים הנשמות זוכות לצאת ולבוא לעוה"ז, ואם אינם טובים לא יצאו, והיינו דאמרינן, אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, ומאי כל הנשמות שבגוף, הוי אומר כל הנשמות שבגוף האדם ויזכו החדשות לצאת, ואז בן דוד בא זוכה להולד כי נשמתו תצא חדשה בכלל האחרים, משל למה"ד למלך שהיה לו חיל ושלח להם פת מאכל לרוב, ונתעצלו ולא אכלו אותו גם לא שמרוהו ונתעפש ונפסד הפת, בא לדרוש ולפקוד אם יש להם מה יאכלו ואם אכלו מה ששלח להם מצא להם פת מעופש ומצאם מתביישים לבקש פת אחרת, כלומר זה לא שמרנו ואחר נבקש, גם המלך כעס ולקח אותו הפת המעופש וציוה עליו לייבשו ולתקנו כפי היכלת, ונשבע לאלה האנשים פת אחרת לא אתן להם עד שיאכלו כל הפת המעופש הזה, שלחו להם מחדש, מה עשו, אמרו לחלוק אותו, חלקוהו ונטל כל אחד מהם חלקו, הזריז שם חלקו באויר ושמרו ואכלו טוב, והאחר לקחו ואכל ממנו בתאוה, אכל מה שאכל והשאר הניחו ולא שמרו כי נתייאש ממנו ונפסד יותר ונתעפש ולא יכול כלל לאכלו ונשאר רעב עד שמת, נפקד עליו עון גופו למה הרגת עצמך, לא די שהפת קלקלתם לכם מתחילה והחזרתיו לכם מתוקן וקלקלתם אותו' ואתה קלקלת חלקך ונתרשלת מלשמרו, ולא עוד אלא שהרגת עצמך, והוא משיב אדוני מה הייתי עושה, ועונה אותו היה לך לשומרו, ואם תאמר לא יכלת, היה לך להשגיח בחבירך ושכניך שחלקו עמך הפת ותראה מעשיהם ושמירתם ותשתדל לשמור כמותם, ועוד דורשין אותו למה הרגת עצמך, לא די שקלקלת הפת אלא עוד הוספת והרגת חומר גופך וקצרת ימך או גרמת, ואפשר שהיה יוצא ברא מעליא ממך שהיה מציל אותך וקלקולך ואחרים וקלקולם, לכן מכל צד ירבו עליך יסורין, נבהל והשיב ומה הייתי יכול לעשות אחר שלא היה לי פת, וממה הייתי יכול לחיות, אומרים לו אם היית עמל ויגע בתורה לא היית משיב כסילות ועזות כזאת, שמתוך תשובת דברך ניכר שלא עמלת ולא יגעת בתורה והלא כתוב בתורה כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם (דברים ח ג), היה לך לדרוש ולחקור ולשאול מה הדבר אשר יחיה האדם בו, ומאי ניהו מוצא פי ה', הוי אומר יחיה בתורה דהיינו מוצא פי ה', מכאן אמרו ולא עם הארץ חסיד, אם עליו אינו גומל חסד איך אפשר להקרא חסיד:

¹²⁵¹ עי' ספר הפליאה (עמוד ד): תר"ג מצות כולם להוריד מן הא' אל הת' וזהו מצות מעשיות צורך גבוה וצורך אדם. ועי"ש (עמוד תק): יש לדעת שכל התורה צורך גבוה ותעשה הכל כמשפט הצורך לה, ויש לנו לדעת ולהבין שכל עניינים של חז"ל כולם הם עליונים והסכמת השכינה עמהם.

¹²⁵² עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

כח בגבורה של מעלה¹²⁵³ כפי מעשיהם שכן כתוב (דברים לב) צור ילדך תשי¹²⁵⁴ וכתוב (תהלים ס) באלהים נעשה חיל והכבוד הזה הוא שהזכיר בכאן וידבר אלהים והוא הכותב והנותן שכן כתוב (שמות לב) והמכתב מכתב אלהים הוא וכתוב (שם לא) ויתן אל משה ככלותו באורו ויתן אלהים שבסוף הכתוב והוא שקראו משה רבינו ידיד ה' השוכן לבטח על בנימין שבית המקדש בחלקו ועמו יהיו ישראל לבטח מפהד אויב והוא שנקרא פי ה'¹²⁵⁵ לפי שכבר הזכרתי למעלה שהשם המיוחד בו ידבר והוא שחטאו בו משה ואהרן בענין הצור ועל כן אמר (במדבר כ יב) לא האמנתם בי, (שם כד) אשר מריתם את פי, (דברים לב נא) מעלתם בי, כלומר בשמי ושם אכתוב בע"ה ומשם תבין סוד הענין מבואר והוא הנקרא צור (דברים לב) הצור תמים פעלו (שם) צור ילדך תשי (שמות יז) הנני עומד לפניך שם על הצור וכמו שארמוז שם בסדר חקת התורה בהגיעי שם בעה"י.

ויש לך להתבונן למה הוצרך לומר (שם) והכית בצור ולא אמר והכית בו והכבוד הזה הוא שאמר ליעקב (בראשית לא יג) אנכי האל בית אל¹²⁵⁶ כי הכבוד הזה הוא אלהי אביו שכן אמר לו (שמות ג ו) אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים ובאר לך הכתוב כי הכבוד הזה בית אל שם נמצא השם המיוחד ושם ידבר עמנו והוא הטוב שכתוב בו (שם לג) אני אעביר כל טובי על פניך¹²⁵⁷ והוא העובר על פני משה שנאמר (שם לד) ויעבור ה' על פניו ושם אבאר בע"ה והוא שכתוב (שם) את פני האדון ה' אלהי ישראל¹²⁵⁸.

ויש לך להתבונן במלת את פני האדון ואמר ה' אלהי ישראל שבקרבו ה' אלהי ישראל ועל כן הזכיר את פני שהוא סוד על פני¹²⁵⁹ וזהו (שם לב) ויחל משה את פני ה' אלהיו כי יתחנן משה למדת הדין.

או יהיה ויחל כמו שפי' הרמב"ן ז"ל מלשון תחלה וכוון לומר כי המשיך משה כח מן התחלה אל הסוף הנקרא פנים ועל כן התפלל בלשון למה ה' כלומר למה נתן רשות למדת הדין שתהיה שולטת בעמך והכבוד הזה הוא שאליו התפלל משה בסיני הוא שכתוב במשנה תורה (דברים ט כו) ואתפלל אל ה' ואומר אדנ"י יהו"ה אל תשחת עמך ונחלת אשר פדית בגדלך אשר הוצאת ממצרים ביד חזקה והשם הזה כתוב באל"ף דל"ת ויו"ד ה"א אהריו ועל כן יתחנן לפניו ויאמר אל תשחת ובאור הכתוב אדון אשר בך הרחמים¹²⁶⁰ אל תשחת עמך

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹²⁵³ עי' זהר (ח"ב מ ע"ב): כדין אתוסף ליה חילא וגבורתא לעילא וישראל בההוא ספורא יהבי חילא למאריהון כמלכא דאתוסף חילא וגבורתא כד משבחין גבורתיה ואודן ליה וכלהו דחלין מקמיה ואסתלק יקריה על כלהו ובגין כך אית לשבחא ולאשתעי בספור דא. תרגום: אז מתוסף לו כח וגבורה למעלה וישראל באותו ספור [סיפור יצי"מ בליל הסדר] נותנים כח לרבונם כמו מלך שמוסיף כח וגבורה כשמשבחים גבורתו ומודים לו וכולם פוחדים מפניו ומתעלה כבודו על כולם ולכן יש לשבח ולדבר בספור זה.

¹²⁵⁴ עי' זהר (ח"ג קנה ע"ב): ובשעתא דישראל מתבטלי מאורייתא כביכול תשש חיליה דכתיב (דברים לב יח) צור ילדך תשי.

תרגום: ובשעה שישאל מתבטלים מתורה, כביכול תת שכחו שנאמר צור ילדך תשי.

¹²⁵⁵ עי' תיקר"ז יט ע"א): מלכות, פה, תורה שבעל פה קרינן לה.

¹²⁵⁶ עי' לעיל פרשת ויצא הערה 606.

¹²⁵⁷ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 406. עי' שעה"כ מג ע"ב.

¹²⁵⁸ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1038.

¹²⁵⁹ עי' לעיל הערה 1233.

¹²⁶⁰ עי' זהר (ח"ג רס ע"ב): מאן דקאים בצלותא בעי לסדרא שבחא דמאריה בקדמיתא ולבתר יתבע בעותיה דהא משה הכי אמר בקדמיתא אתה החלות וגו' ולסוף אעברה וגו' ר' יהודה אמר מאי שנא הכא דכתיב אדנ"י בקדמיתא באל"ף דל"ת נר"ן יו"ד ולבסוף יהו"ה וקרינן אלה"ם אלא סדורא הכי הוא מתתא לעילא ולאכללא מדת יום בלילה ומדת לילה ביום ולזווגא כלא כחדא כדקא יאות. תרגום: מי שעומד בתפלה, צריך לסדר שבח רבונו בתחלה, ואחר כך יבקש בקשתו, שהרי משה כך אמר, בתחלה אתה "החלות וגו'", ולבסוף "אעברה וגו'". רבי יהודה אמר מה שונה כאן שכתוב אדנ"י בהתחלה באל"ף דל"ת נר"ן יו"ד, ולבסוף יהו"ה וקוראים אלה"ם, אלא הסדור כך הוא, מלמטה למעלה, ולהכליל מדת יום בלילה, ומדת לילה ביום, ולזווג הכל כאחד כראוי.

ועוד הזכיר [ואמר בסנה בי אדני] (ובסיני) ואמר (דברים ג) אדני יהו"ה אתה החלות שהכוונה בו אדון אשר בך הרחמים (אתה בסנה) וכן הזכירו עוד (שמות לד ט) ילך נא אדני בקרבנו ועוד אמר (במדבר יד יז) ועתה יגדל נא כח אדני וגו' והכבוד הזה הוא שאנו מברכים ברוך כבוד ה' ממקומו ובאור ממקומו מן המקום שהוא מקבל ממנו הוא מדת הגבורה¹²⁶¹ כי משם הוא מקבל ומשם הוא ראוי להתברך מאין סוף¹²⁶² ואחר קדוש אנו אומרים ברוך ואנו מחלקין בין לשון קדושה ללשון ברכה מפני שאין להשוות קדושת מעלה לקדושת מטה אע"פ שהברכה מן הקדושה הכל מיוחד ובמדרש תהלים וכי מנין היה יודע משה בהר אימתי יום ואימתי לילה בזמן שהמלאכים מקלסין להקב"ה בקדוש היה יודע שהוא יום וכשהיו מקלסין בברוך היה יודע שהוא לילה וזהו שכתוב (הושע ג) ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם¹²⁶³ ובאור זה התפארת והכבוד¹²⁶⁴ ואנו אומרים אחר כך ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון שחזור ומחבר אותם כאחד ימלוך ה' לעולם התפארת אלהיך ציון הכבוד¹²⁶⁵.

וכן מצינו באגדה כשתחזור שכינה לבית קדש הקדשים יהיו אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו ולשון הבהיר¹²⁶⁶ מאי ברוך כבוד ה' ממקומו משל למלך שהיתה לו מטרוניתא בחדרו שכל חיילותיו משתעשעין בה והיו להם בנים ובאים כל היום לראות פני המלך ומברכים אותו אמרו לו אנה אמנו אמר להם לא תוכלו לראותה אמרו ברוכה תהא בכל מקום שהיא, ע"כ. והכבוד הזה הוא הנקרא שכינה וכבר ידעת שהיא כלולה משש קצוות

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ועי' רמב"ן על שמות ג ב, ור' בחיי שם ג ד.
¹²⁶¹ עי' זהר (ח"א דף כה ע"א): ודא איהו (בראשית א ט) יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה יקוו המים דא אורייתא אל מקום אחד אלין ישראל בגין דנשמתיהו תליין מההוא אתר דאתמר ביה (יחזקאל ג יב) ברוך כבוד יהו"ה ממקומו כבוד יהו"ה שכינתא תתאה ממקומו שכינתא עלאה וכיון דאינון נשמתיהו מתמן שריא עלייהו ודאי יהו"ה ואתמר בהון (דברים לב ט) כי חלק יהו"ה עמו ודא איהו יקוו המים אל מקום אחד תרגום: וזהו מה שכתב "יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה". "יקוו המים" זו התורה. "אל מקום אחד" אלו ישראל, משום שנשמותיהם תלויות מאותו מקום שנאמר בו "ברוך כבוד ה' ממקומו". "כבוד ה'" שכינה תחתונה. "ממקומו" שכינה עליונה. וכיון שאותם נשמות באות משם, שורה עליהם בודאי יהו"ה, ונאמר בהם "כי חלק ה' עמו", וזהו "יקוו המים אל מקום אחד".

¹²⁶² עי' לעיל פרשת שמות הערה 846.

¹²⁶³ עי' לעיל פרשת וישב הערה 731.

¹²⁶⁴ עי' לעיל פרשת נח הערה 381, ש"כבוד" היא כינוי למדת המלכות.

¹²⁶⁵ עי' זהר (ח"ג צג ע"א): לאתקדשא כלא כמה דאנון עבדין לעמתם דמלאכי עלאי דאמרי ברוך כבוד יי' ממקומו דא כבוד עלאה ולבתר ימלוך יי' לעולם וכו' דא כבוד דלתתא. ובספרא דרבי ייסא סבא קדוש קדוש וכו' דא איה קדושה לאתקדשא תורה שבכתב בכללא חדא ולבתר לעמתם ברוך כבוד יי' אלין נביאים ולבתר ימלוך יי' לעולם רזא דא אנון צריכין בקדושתא דא לאשתכחא תמן קדושה וברכה ומלכות לאשתכחא כלא כחדא קדושה כמה דאתמר קדוש ברכה ברוך כבוד יי' ממקומו מלכות ימלוך יי' לעולם וע"ד כלא אנון צריכין לאשלמא וע"ד יכוון ב"נ וישוי רעותיה בכל יומא.

תרגום: שיתקדש הכל כמו שאנו עושים לעומתם של המלאכים העליונים שאומרים, ברוך כבוד ה' ממקומו, זה כבוד עליון. ואחר כך ימלך ה' לעולם וכו', זה הכבוד שלמטה.

ובספרו של רב ייבא סבא, קדוש קדוש קדוש וכו', זוהי הקדושה שתתקדש תורה שבכתב בכלל אחד, ואחר כך לעומתם ברוך כבוד ה', אלו נביאים, ואחר כך ימלך ה' לעולם, סוד זה אנו צריכים בקדושה זו שתמצא שם קדושה וברכה ומלכות, שימצא הכל כאחד קדושה, כמו שנאמר קדוש ברכה, ברוך כבוד ה' ממקומו, מלכות ימלך ה' לעולם, ועל כן אנו צריכים להשלים את הכל, ועל כן יכוון אדם וישים את רצונו בכל יום.

¹²⁶⁶ צ. ומ"ט זרקא, דכתיב (יחזקאל ג' מב) ברוך כבוד ה' ממקומו, מכלל דליכא דידיע את מקומו, ואמרינן שם אתגא ואתיא לראש קונה, דכתיב (בראשית י"ד יט) קונה שמים וארץ, וכד אזלא הוי כזרקא וסגולה אבתריה והוי בראש כל אותיות: קל. ומאי ניהו מלא כל הארץ כבודו (שם), אלא כל אותה ארץ שנבראת ביום הראשון שהיא למעלה כנגד ארץ ישראל מליאה מכבוד השם, ומאי ניהו, חכמה דכתיב (משלי ג' לה) כבוד חכמים ינחלו, ואומר (יחזקאל ג' יב) ברוך כבוד ה' ממקומו: קלא. ומאי הוי כבוד ה' זה, משל למה"ד למלך שהיתה לו מטרוניתא בחדרו שכל חיילותיו משתעשעין בה, והיו לה בנים ובאים בכל יום לראות פני המלך ומברכין אותו, אמרו לו אמנו אנה היא, אמר להם לא תוכלו לראותה עתה, אמרו ברוכה תהא בכל מקום שהיא:

והנה היא שביעית משפעת כח לוי קצוות¹²⁶⁷ וכן ישראל שמעו עשרת הדברות מפי השכינה מתוך האש¹²⁶⁸ ומה דרשו רבותינו ז"ל בשבעה קולות נתנה תורה¹²⁶⁹ והם נזכרים בפרשה הזאת ויהי קלת וברקים וענן קלת כתיב וקול שופר הרי ב' וכתוב ויהי קול השופר וכתוב יעננו בקול הרי ארבעה וכל העם רואים את הקולות קולת כתיב ואת קול השופר הרי ו' והזכיר תחלה וידבר אלהים הרי ז' וכן בסדר ואתחנן אחר עשרת הדברות תמצא ז' קולות ג"כ שם אכתוב בעה"י והנה משה ע"ה השיג במעמד הקדוש הזה ז' קולות שהן ז' ספירות ונקראים בלשון הקבלה שבע ספירות ובלשון רז"ל ז' קולות ובלשון הנביאים ז' עינים והוא סוד הכתוב (זכריה ג) על אבן אחת שבעה עינים¹²⁷⁰ מלשון גוונים ומשה לבדו הוא המתבונן בשם¹²⁷¹ והמשיג אותם אבל ישראל שלא עלתה השגתם כל כך היו שומעים הדבור מפי האלהים בקול אחד בלבד זהו שכתוב (דברים ה) את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם כו' קול גדול ולא יסף¹²⁷² כי לא שמעו הקהל כל הדברים אלא קול א' בלבד לא השיגו מהם יותר וכן תמצא ברוד ע"ה שהזכיר ז' קולות (תהלים כט) קול ה' על המים קול ה' בכח קול ה' בהדר הרי שלשה והם החסד והגבורה והתפארת¹²⁷³ קול ה' שובר ארזים זה הנצח קול ה'.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹²⁶⁷ עי' זהר (ח"ב רס ע"ב): היכלא שביעאה אדני שפתי תפתח רזא דרזין בלחישו ולא אשתמע קלא הכא איהו רעותא דלוא לאתכוונא ולסלקא רעותא מתתא לעילא עד אין סוף ולקשרא שביעאה בשביעאה (וכלא חד בחד) דא בדא מתתא לעילא ולבתר מעילא לתתא לאמשכא ברכאן בכלהו עלמין ממקורא דחיי דאיהו שביעאה לעילאה (ודא שכינתא) ברעותא דלוא ובסתימו דעיינין ברזא דאתון דשבע שמהן עלאין קדישין היכלא שביעאה עילאה דא דאיהו מקורא דחיי דא איהו ברכתא קמייתא ודא איהו היכלא קדמאה שירותא דכלא מעילא לתתא ולנטלא שביעאה מתתא לאתחברא דא בדא שביעאה בשביעאה דהא מהאי דלתתא עייל מאן דעייל להיכלא עלאה.

תרגום: ההיכל השביעי אדני שפתי תפתח סוד הסודות בלחש שלא נשמע הקול כאן הוא רצון הלב להתכון ולהעלות רצון ממטה למעלה עד אין סוף ולקשר שביעי בשביעי (וכל אחד באחד) זה בזה (ממטה למעלה) ואחר כך ממעלה למטה למשך ברכות לכל העולמות ממקור החיים (שהוא שביעי למעלה) שהוא ההיכל השביעי העליון (וזו השכינה) ברצון הלב ובסתימת העינים של סוד האותיות של שבעה שמות עליונים קדושים ההיכל השביעי העליון הזה שהוא מקור החיים זוהי הברכה הראשונה וזהו ההיכל הראשון ראשית הכל ממעלה למטה ולטל השביעי מלמטה לחבר זה בזה שביעי שביעי שהרי מזה שלמטה נכנס מי שנכנס להיכל העליון.

¹²⁶⁸ עי' לעיל פרשת וירא הערה 470.

¹²⁶⁹ עי' לעיל פרשת וירא הערה 470.

¹²⁷⁰ עי' אד"ר (קלו ע"ב): מאינון גווינין דמתגליין נפקין שבעה עיינין דאשגחותא דנפקי מאוכמא דעינא הה"ד על אבן אחת שבעה עינים (זכריה ג) מאן אבן אחת אוכמתא דעינא. תרגום: מאלו גוונים שמתגלים יוצאים שבע עיני השגחה שיוצאים מן השחור של העין זהו שנאמר "על אבן אחת שבעה עינים" מי היא "אבן אחת"? השחור שביעי.

ועי' תיקר"ז (סט ע"א): ואלין אבנין כלהו חד מלכות קדישא איהי מסטרא דשמאלא אתמר בה אבן שלמה וצדק יהיה לך והאי איהי אבנא די מחת לצלמא דהות לטור רב ומלאת כל ארעא מאי ומלאת כל ארעא אלא בגינה אתמר (ישעיה ו ג) מלא כל הארץ כבודו ועלה אתמר על אבן אחת שבעה עינים דאינון שבע רועין קדישין ואינון שבע דכורין ושבע נוקבין כלהו כלילן בה ורזא דמלה (זכריה ד ב) שבעה ושבעה מוצקות

תרגום: והאבנים הללו, כולן אחת, המלכות הקדושה, היא מצד השמאל, נאמר בה "אבן שלמה וצדק יהיה לך". וזהו "& [האבן שהכתה את הצלם]", שהיתה להר גדול ומלאה כל הארץ, מה זה ומלאה כל הארץ, אלא בשבילה נאמר "מלא כל הארץ כבודו", ועליה נאמר "על אבן אחת שבעה עינים", שהם שבעה רועים קדושים, והם שבעה זכרים ושבע נקבות, וכולם כלולים בה, וסוד הדבר "שבעה ושבעה מוצקות".

¹²⁷¹ נדצ"ל בהם.

¹²⁷² עי' לעיל הערה 1205.

¹²⁷³ עי' זהר (ח"ג לא ע"ב) : כתיב (תהלים כט ג) קול יהו"ה על המים אל הכבוד אמר רבי יוסי דא אברהם קול יהו"ה בכח דא יצחק קול יהו"ה בהדר דא יעקב קול יהו"ה שובר ארזים דא נצח קול יהו"ה חוצב להבות אש דא הוד קול יהו"ה יחיל מדבר דא צדיק קול יהו"ה יחולל אילות דא צדק. תרגום: כתוב (תהלים כט) קול ה' על המים אל הכבוד, אמר רבי יוסי זה אברהם. קול ה' בכח, זה יצחק. קול ה' בהדר, זה יעקב. קול ה' שובר ארזים, זה נצח. קול ה' חוצב להבות אש, זה הוד. קול ה' יחיל מדבר, זה צדיק. קול ה' יחולל אילות, זה צדק.

הוצב זה ההוד קול ה' יחיל מדבר זה יסוד קול ה' יהולל אילות זה מלכות ואחר שהשיג משה שבע ספירות הללו חזר ובקש למעלה מהם והוא שאמר (שמות ל"ג יח) הראני נא את כבודך ושם אכתוב בעה"י.

וצריך אתה לדעת כי השכינה שהיא שביעית משפעת כח לשבעים שמות¹²⁷⁴ ושבעים שמות לשבעים אומות¹²⁷⁵ שהם ממונים עליהם וכשהיה הדבור יוצא מפי השכינה היה נחלק לז' קולות ומוז' קולות לשבעים לשונות מזה שמעה כל אומה ואומה הדבור לפי שהיה מתחלק לשבעים לשונות.

וכן אמרו במדרש תהלים (תהלים סח) ה' יתן אומר המבשרות צבא רב היה הדבור יוצא ונחלק לשבעה קולות ומשבעה קולות לשבעים לשון כאדם המכה על הסדן וניצוצות יוצאין לכאן ולכאן כך המבשרות צבא רב ומכאן תבין סוד השבועה והנדר כי לשון שבועה נגזר מן שבע ושבע ספירות שהרי הנדר למעלה מהשבועה¹²⁷⁶ ומפני שאין עסק התורה אלא בשבע הנזכרים והתורה יצאה משם לבר אין השבועה חלה לבטל המצוה שאי אפשר לשעור לעלות למעלה משעורו ואיך תבטל המצוה מפני השבועה ואין עקר המצוה אלא מעקר השבועה אבל הנדר שהוא למעלה מן השבועה הרי הוא חל לבטל את המצוה מפני שעקרו של נדר עולה על עקר השבועה ועל כן יש לו כח לבטל המצוה שהיא מן השבועה שהוא למטה ממנו ולשון נדר ושבועה שמם יוכיח עליהם ויורה על ענינם כי הנדר אין לו קצבה ולשונו הרי הוא עלי מורה דבר שאין לו קצבה וזכר לדבר (תהלים נו) עלי אלהים נדריך וכן (במדבר ל) ונדריה עליה אבל השבועה יש לה קצבה שהרי חשבון ז' דבר קצוב הוא ובדבור לא תשא אבאר סוד השבועה וטעם חומר האיסור שבה ובפרשת ראשי המטות אבאר סוד הנדר בעה"י הנה בארתי לך בפסוק זה מעקרי התורה לא אצטרך במקומות אחרים להאריך בהם כי מכאן תוכל להבינם.

עיי' ר' בחיי: ועי' הקבלה סוד מלת על פני על הפנים שלי¹²⁷⁷ כמו שכתוב (דברים ה) פנים בפנים דבר ה' עמכם והסוד במלת אחרים שלא אמר לא יהיה לך אל אחר על פני ואמר

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹²⁷⁴ עי' זהר (ח"א דף קח ע"א): שבעין גוונין מלהטי לכל סטר נפקי מגו שמהן דאגליף רזא [דע' שמהן דמלאכייא דאינון ברזא] דשמיא ואינון מיכאל גבריאל רפאל נוריאל [קמץ] קדומיאל מלכיאל צדקיאל [פתח] פדאל תומיאל חסדיאל [צרי] צוריאל רזיאל יופיאל [סגול] סטוטריה גזריאל ותריאל ונ"א ורדיאלו [למאל] ולמואל חרקו חזקיאל רהטיאל קדישיאל [שבא] שמעאל ברכיאל ונ"א שכניאל ונ"א ברקיאלו אהיאל [חלם] חניאל להדיאל מחניאל ונ"א חניאל לעדיאל מלכיאלו עניאל ענאל אהניאל רחמיאל עזריאל ונ"א שבנאל רומיאל קדומיאל שרק חכמיאל רמיאל קרשיאל חרק סנניהו [סוסניה] ודרגזיה רסיסיאל דומיאל סניה טהריאל עזריאל נריה סמכיאל רמיאל ברקיאל ותסוריה שבניאל רביאלו [טסוריה רביאל שבניאל] קנוניה צוריה פסיסיה צורטק עדיאל סמכיאל נריאל מרוניה לסני כמוסיה ידיאל טטרוסיה חוניאל זוכריאלו [דבריאל] ואריאל הינאל דנדאל גדיאל בדאל [ענפיאל] ואנפיאל ועדיאל אדני על כלהו

כד מתחברן כלהו כחדא ברזא חדא בחילא עלאה כדין אקרי ויהו"ה כלא בכללא חדא מאת יהו"ה מן השמים שמה קדישא [דאתגלף בע' שמהן אחרנין רזא דשמים ואלין אינון שבעין דשלטין על ואלין ע' דינין] [ע' דרגין] רזא דיהו"ה ואלין שבעין שמהן בקדושה יהו"ה] שמים תרגום: כשכולם מתחברים כאחד בסוד אחד בכח עליון, אז נקרא ויהו"ה, הכל בכלל אחד. מאת ה' מן השמים, שם קדוש שנחלק בשבעים שמות אחרים, סוד של שמים. ואלה הם שבעים ששולטים על אלו שבעים דינים, סוד של יהו"ה. ושבעים השמות הללו בקדושה. יהו"ה שמים. ועי' ח"ב קכג ע"א): ע' נהירו דע' ענפין דאתזנו מהאי רוחא דנפיק מן פומא כדין ע' שמהן דקב"ה לקבלהון בארעא (בראשית מו כז) כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים דהא יעקב אילנא בארעא ואינון ע' נפש ע' ענפין.

תרגום: ע' אורות של ע' ענפים, שניזונו מרוח זו שיוצא מן הפה אז ע' שמות של הקב"ה כנגדם בארץ (בראשית מו כז) כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים שהרי יעקב עץ בארץ והם ע' נפש ע' ענפים.

¹²⁷⁵ עי' לעיל פרשת וארא הערה 959.

¹²⁷⁶ ועי' לקמן פרשת כי תצא הערה 2288, ופרשת וירא הערה 530 ופרשת בראשית הערה 214.

¹²⁷⁷ עי' לעיל הערה 1233.

אחרים כדרך (בראשית לא) ואם תקח נשים על בנותי כי לא יתכן לומר אם תקח אשה על בנותי וכבר בארתיו בפסוק וידבר (לעיל פסוק א) כתב הרמב"ן כי ענין ע"ג על שלשה חלקים יש עובדים למלאכים ויש עובדים לכוכבים ולמזלות כל צבא השמים ויש עובדים לשדים תחלה החלו הקדמונים בעבודת המלאכים כי ידעו להם כח השררה על האומות כענין שכתוב (דניאל י) שר יון ושר מלכות פרס וכל אחד היה עובד לשר שלו שהוא ממונה עליו והוא שכתוב בהקב"ה (דברים י) הוא אלהי האלהים כי המלאכים נקראים אלהים והש"י אלהים עליהם וכן (תהלים צז) השתחוו לו כל אלהים ואמר יתרו (שמות יח) כי גדול ה' מכל האלהים וכן אמרו רז"ל דקרו ליה אלהא דאלהיא אחרי כן חזרו לעבודת הכוכבים והמזלות כל צבא השמים כי ידעו להם כח גדול ויכולת בשפלים והוא שכתוב (ירמיה ח) ושטחום לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבו ואשר עבדום ואשר הלכו אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם כי היו חכמים גדולים יודעים כח המזל¹²⁷⁸ כפי משטרו על הארץ שלהם והיו חושבים כי בעבודת הכחות ההם יגבר מזלם ויועיל להם ואחרי כן חזרו לעבוד את השדים כענין שכתוב (דברים לב) אלהים לא ידעום חדשים מקרוב באו ילעג להם הכתוב שהם זוכחים גם לשדים שאינם אלוה כלל שנאמר (שם) יזבחו לשדים לא אלוה שאינם כמלאכים הנקראים אלוה אבל הם אלהים שלא ידעום אבותיהם כלומר שלא מצאו בהם שום אלהות ושלטנות והם חדשים להם שלמדו לעשות כן מחדש מן המצריים המכשפים ועל כן יזהיר לא יהיה לך אלהים אחרים שהם המין הראשון וזהו על פני כאשר רמזתי סודו, ע"כ.

(כ ד) לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ:

ע"י ר' בחיי: ולשון וכל תמונה שום תמונה כמו לא תעשה כל מלאכה שום מלאכה או ירמוז וכל תמונה לתמונה הנקראת כל¹²⁷⁹ יאמר לא תעשה לך פסל ולא כל שהיא תמונה אשר בשמים ממעל וכן כתוב באזהרה (דברים ד) ועשיתם לכם פסל תמונת כל.

(כ ז) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא:
ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא מלת שם נאמר על השכינה¹²⁸⁰

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹²⁷⁸ ע"י פרשת לך הערה 430.
¹²⁷⁹ ע"י זהר (ח"ג דף רלט ע"א): אמר ח"ו אלא אלא אמינא לך דאתברי בכלא ואשליטיה על כלא ואי הוה יהיב כל חד ביה חולקיה בזמניה דהוה כעסיה עליה כל חד הוה נטיל חולקיה מניה כי במה נחשב הוא אלא קב"ה ברא ליה (כל חד וחד) בדיוקניה דא מלכות קדישא דאיהי תמונת כל דבה אסתכל קב"ה וברא עלמא וכל בריין דברא בעלמא וכלל בה עלאין ותתאין בלא פרודא כלל וכלל בה עשר ספירן וכל שמהן וכנויין והויין ועלת על כלא דאיהו אדון על כלא ולית אלהא בר מניה ולא ישתכח בעלאין ותתאין פחות מינה בגין דאיהי קשר דכלהו שלימו דכלהו לקיימא ביה ומלכותו בכל משלה ובגין דלא אשתכח עלת על כלא בעלאין ותתאין פחות מנה אפילו בחד מנייהו אתקריאת אמונת ישראל ומסטרא דעלת על כלא אתמר בה כי לא ראיתם כל תמונה אבל מסטרא דשאר בריין אתמר בה ותמונת יי' ביט.

תרגום: אמר חס ושלום, אלא אני אמרתי לך שנברא בכל והשליטו על הכל, ואם היה נותן כל אחד בו חלקו בזמן שהיה כועס עליו, כל אחד היה נוטל חלקו ממנו, כי במה נחשב הוא. אלא הקדוש ברוך הוא ברא אותו (כל אחד ואחד) בצורתו, זו המלכות הקדושה, שהיא תמונת כל. שבה הסתכל הקדוש ברוך הוא וברא את העולם וכל הבריות שברא בעולם, וכלל בה עליונים ותחתונים בלי פיבוד כלל וכלל, בה עשר ספירות, וכל שמות וכינויים והויות ועילת על הכל שהוא אדון על הכל, ואין אלוה חוץ ממנו, ואין נמצא בעליונים ותחתונים פחות ממנו, משום שהוא קשר של כולם שלמות של כולם, לקיים בו "ומלכותו בכל משלה", ומשום שלא נמצא עילת על הכל בעליונים ותחתונים פחות ממנו, אפילו באחד מהם, נקראת אמונת ישראל, ומצדו של עילת על הכל, נאמר בה "כי לא ראיתם כל תמונה", אבל מצד של שאר הבריות נאמר בה "ותמונת ה' ביט".

¹²⁸⁰ ע"י תיקו"ז סז ע"א): וכן מסטרא דיסוד ח"י עלמין אתקריאת מצות ברית מילה מאן דגזל בברית

כי לא ינקח השם המיוחד¹²⁸¹ את אשר ישא את שמו לשוא וכן כתוב (ויקרא יט) ולא תשבועו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך יאמר כי הנשבע בשמו המיוחד לשקר הוא מחלל שם אלהיו כי הכל מיוחד זה בזה וחומר איסור השבועה מפני שלשון שבועה נגזר משבועה¹²⁸² והם ז' קולות¹²⁸³ שהשיג משה במעמד הקדוש הזה וכל העובר על השבועה הוא מעיד על עצמו שאין לו חלק לעוה"ב ויצא מכלל השבועה ואמרו רז"ל מה בין שבועות לנדרים שבועה כנשבע במלך עצמו נדרים כנודר בחיי המלך עקרו של מלך ולפיכך חמור הנדר יותר מן השבועה זכר לדבר (מלכים ב' ב) חי ה' וחי נפשך חי ה' זהו המלך עצמו והוא השבועה וחי נפשך זהו חיי המלך והוא הנדר.

וידוע כי אין דרך הנשבע להקדים החמור ולאחר הקל ועל כן הקדים אלישע הקל ואיחר החמור ומטעם זה חייבה תורה קרבן תודה לעובר על השבועה אבל העובר על הנדר אין שם קרבן כלל ומכאן תבין אם תזכה סוד הנפש ועקרה שהוא למעלה מן השבועה כי השבועה הוא המלך עצמו הנקרא שדי והשלש נשמה להם¹²⁸⁴ זהו (איוב לב) ונשמת שדי תבינם כי הוא מיסוד הבינה¹²⁸⁵ הוא התשובה¹²⁸⁶ ומה שכתוב (בראשית ב) ויפח באפיו נשמת חיים מעיד על זה כי כיון שהקב"ה נפח באפיו על כל פנים מרוחו נתן בו¹²⁸⁷ ובאור הכתוב ויפח באפיו נשמה שהיא אצולה מחיי המלך¹²⁸⁸ שהן עקרו של מלך ולמעלה מן המלך אם כן עקר נשמת האדם מיסוד הבינה שהיא התשובה משם עיקרה ושם תשוב וזהו שכתוב (קהלת יב) והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה¹²⁸⁹ הזכיר האלהים והוא כמו בראשית ברא אלהים שהיא התשובה¹²⁹⁰.

וצריך אתה לדעת כי משם באות הנשמות לישראל דרך הקו האמצעי הוא התפארת הוא מזרחו של עולם שישראל¹²⁹¹ עושים רצונו של מקום שנאמר (ישעיה מג) ממזרח אביא זרעך

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ואפיק זרעא מיניה לרשו נוכראה כאלו אפיק מרשות היחיד לרשות הרבים וגרם למהוי שכינתא נפקא מאתרה דאיהי ארץ ישראל רשות היחיד וגלה אותה בין אומין דעלמא דאינון רשות הרבים הה"ד (ישעיה נ א) ובפשעיתכם שולחה אמכם ובגין דא (שמות כ ז) לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא מאן שם ה' דא שכינתא לשוא דא עבודה זרה דגלת תמן.

תרגום: וכן מצד של יסוד ח"י העולמים נקראת מצות ברית מילה. מי שגזול בברית, ומוציא זרע ממנו לרשות זרה, כאלו הוציא מרשות היחיד לרשות הרבים, וגרם שתהיה שכינה יוצאת ממקומה, שהיא ארץ ישראל רשות היחיד, והגלה אותה בין אומות העולם, שהם רשות הרבים. זהו שכתוב "ובפשעיתכם שולחה אמכם", ולכן "לא תשא את שם יהוה אלהיך לשוא" מה זה שם יהוה זו שכינה, לשוא זו עבודה זרה, שגלתה לשם.

¹²⁸¹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

¹²⁸² ועי' לקמן פרשת כי תצא הערה 2288, ופרשת וירא הערה 530 ופרשת בראשית הערה 214.

¹²⁸³ עי' לעיל פרשת וירא הערה 470.

¹²⁸⁴ עי' לעיל פרשת שמות הערה 943.

¹²⁸⁵ עי' ספר הפליאה (עמוד עא): והבינה היא התשובה ומשם יסוד הנשמות ושם ישובו והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה.

¹²⁸⁶ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 202.

¹²⁸⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 210.

¹²⁸⁸ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 214.

¹²⁸⁹ זהר (ח"א פא ע"א): ובמציעות גנתא אית עמודא חדא מרקמא בכל גוויין וההוא רוח כד בעא לסלקא אתפשט תמן מההוא לבושא ונפשא אשתארת תמן בגופא ועאל גו ההוא עמודא (וסלקת) [וסליק] לעילא גו ההוא אתר דנפקת מיניה [כדכתיב] (קהלת יב ז) והרוח תשוב וגו' ונטיל לה] מיכאל כהנא רבא ומקריב לה קרבן בוסמין קמי קודשא בריך הוא (ואתת) [ויתבא] תמן ומתעדנא בההוא צרורא דחיי (ישעיה סד ג) דעין לא ראתה אלהים זולתך וגו'

תרגום: ובאמצע הגן יש עמוד אחד מרוקם בכל הצבעים, וכשאותה הרוח רוצה לעלות, מתפשטת שם מהלבוש ההוא (והנפש נשארת שם בגוף) ונכנסת לתוך אותו העמוד, (ועולה) ועולה למעלה לתוך אותו המקום שיצאה ממנו, ככתוב "והרוח תשוב וגו'". ונטיל אותה מיכאל הכהן הגדול, ומקריב אותה קרבן בשמים לפני הקדוש ברוך הוא, (ובאה) ויושבת שם, ומתעדנת באותו צרור החיים, ש"עין לא ראתה אלהים זולתך וגו'".

¹²⁹⁰ עי' זר"ח לד ע"א: בריאה באלקים דאיהי בינה, הה"ד בראשית ברא אלקים.

¹²⁹¹ נדצ"ל כשישראל.

וכשישראל רעים באים מן הזרע שכבר בא לעולם וכמו שדרשו בספר הבהיר¹²⁹².
 וכבר כתבתי מזה בפסוק ויטע בסדר בראשית (ב ח) והענין הזה לישראל בלבד מה שאין
 בן באומות העולם שהן באין משם דרך שמאל היא מדת הגבורה הנקראת האש הגדולה¹²⁹³
 ולכך אמרו רז"ל שחיטת עכו"ם נבלה ומטמאה במשא לפי שהם מצד שמאל ולפי שלא קבלו
 התורה שכתוב בה (דברים לג) מימינו אש דת למו¹²⁹⁴ הן נדונין באשו של גיהנם וזוהי מעלת
 נשמותיהן של ישראל על נשמת האומות ומוזה אמר הנביא על מעלת ישראל (יחזקאל כג)
 וגם את בניהן אשר ילדו ל¹²⁹⁵ באר כי ישראל הם הנולדים לשמו הגדול¹²⁹⁶ כי הם באים
 דרך שם ומי שנתגייר מן האומות ומקבל התורה שנתנה מתוך השבעה הרי הוא נצול מדין
 גיהנם כי הוא נכנס תחת קו האמצעי ומשם ישוב לשרשו העליון¹²⁹⁷.

נחזור לעניננו ונאמר כי מי שנשבע ומקיים שבועתו הרי זה נוטל שכרו בשבעה הנזכרים
 ומעיד על עצמו שהוא המעיד והמאמין בהם ונכסף אליהם עבר על שבועתו הרי זה יצא
 מכללם ונענש בשבעה מדורי גיהנם כי כיון שלא האמין בשבעה לא יזכה בהם אבל יענש
 בשבעה ואל הסוד הזה רמזו חכמי האמת במדרשם והוא שאמרו (שיר ב) השבעתי אתכם
 בנות ירושלים בצבאות אם זכיתם הרי אתם כצבא של מעלה ואם לאו הרי אתם כצבא של
 מטה ע"כ במדרש (שיה"ש רבה פ"ב ס' כ) ובאור זה כי מלת השבעתי כאלו אמר הריני נותן
 לפניכם ז' אלו או ז' אלו והרשות נתונה בידכם שתהיו כשתי צבאות או של מעלה או של
 מטה אם תהיו זוכים תהיו בז' רקיעים בתוך אותם ז' הנקראים צרור החיים¹²⁹⁸ ואם אין אתם
 זוכים תהיו כצבא של מטה להיות נדונים בגיהנם בז' מדורין שבו וזהו באור אם זכיתם הרי
 אתם כצבא של מעלה ואם לאו הרי אתם כצבא של מטה הקב"ה יצילנו מן העונש ויסתירנו
 בצל כנפיו וישים חלקנו עם הצדיקים הבוטחים בו.

(כ ח) זְכוּר אֶת יוֹם הַשְּׁבֻעַת לְקַדְּשׁוֹ:

ע"י רמב"ן: ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה¹²⁹⁹ הזכירו עוד סוד גדול בזכור ושמור ועל
 הכלל תהיה הזכירה ביום והשמירה בלילה וזהו מאמר החכמים (ב"ק לב ע"ב) שאומרים

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹²⁹² עג. והכתיב (ישעיה מג ה) ממזרח אביא זרעך, והשמש זורחת במזרח, ואמרת שהמרגלית היא
 יום, אני לא אמרתי אלא (בראשית א ה) ויהי ערב ויהי בקר יום, הה"ד (שם ב' ד) ביום עשות ה'
 אלהים ארץ ושמים:

קנה. שביעי הוי מזרחו של עולם, ומשם בא זרעם של ישראל, כי חוט השדרה משוך מן המח של
 אדם, ובא לאמה ומשם הוא הזרע, דכתיב (ישע"י מ"ג ה) ממזרח אביא זרעך, כשישראל טובים מזה
 המקום אביא זרעך, ויתחדש לך זרע חדש, וכשישראל רעים מן הזרע שכבר בא לעולם שנאמר (קהלת
 א' ד) דור הולך ודור בא, מלמד שכבר בא:
¹²⁹³ ע"י לעיל פרשת שמות הערה 952.

¹²⁹⁴ ע"י זהר (ח"ב צ ע"ב): ואלין חמש קדמאי כלילן חמש אחרנין ובגיני כך (דברים לג ב) מימינו
 אש דת למו דכלא אתעביד ימינא ועל דא בחמשה קלין אורייתא אתייהבת אמר רבי יהודה כלהו
 הוו חמש גו חמש לקבליהון חמשה חומשי תורה.
 תרגום: ואלו החמש הראשונות כוללות חמש אחרונות ולכן מימינו אש דת למו שהכל נעשה ימין
 ועל זה בחמשה קולות נתנה התורה אמר רבי יהודה כולם היו חמש בתוך חמש כנגדם חמשה חמשי
 תורה.

¹²⁹⁵ ע"י רמב"ן ויקרא יח כא.

¹²⁹⁶ ע"י לעיל פרשת נח הערה 391.

¹²⁹⁷ ע"י זהר (ח"ב ע ע"א): ובגין כך קיימא ההוא אתר ברזא דהר דכל מאן דאתי זכי ביה ואקרי גר
 צדק והא אוקימנא גר אף על גב דאתדבק באתר דא עלאה קדישא כיון דשבק עמיה ואבהתוי
 (ואתדבק בבריתו) גר (צדק) אקרי כמאן דשוי מדוריה באתר דלא ידע מקדמת דנא
 תרגום: ולכן עומד אותו מקום בסוד של הר שכל מי שבא זוכה בו ונקרא גר צדק והרי בארנו גר
 אף על גב שנדבק במקום קדוש עליון זה כיון שעזב את עמו ואת אבותיו (ונדבק בבריתו) גר (צדק)
 נקרא כמי ששם מדורו במקום שלא הכיר מקדם לכן.

¹²⁹⁸ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 316.

¹²⁹⁹ קפב. ומאי טעמא זכור ושמור, זכור לזכר ושמור לכלה, ומאי טעמא ומקדשי תראו, שמרו
 עצמכם מהרהור, כי מקדשי קדש הוא, למה, כי אני ה' מקדשכם בכל:

בערב שבת באי כלה באי כלה באו ונצא לקראת שבת מלכה כלה ויקראו לברכת היום קדושא רבא¹³⁰⁰ (פסחים קו ע"א) שהוא הקדוש הגדול ותבין זה ואמת הוא ג"כ כי מדת זכור רמוזו במצות עשה והוא היוצא ממדת האהבה והוא למדת הרחמים כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו ומדת שמור במצות לא תעשה והוא למדת הדין ויוצא ממדת היראה כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה כמו שהאהבה גדולה מהיראה כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו ולכך אמרו דאית עשה ודחי לא תעשה ומפני זה יהיה העונש במצות לא תעשה גדול ועושיין בו דין כגון מלקות ומיתה ואין עושיין בו דין במצות עשה כלל אלא במורדין כמו לולב וציצית איני עושה סוכה איני עושה שסנהדרין היו מכין אותו עד שיקבל עליו לעשות או עד שתצא נפשו.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה זכור את יום השבת דע כי השבת היא הספירה האחרונה¹³⁰¹ כי כן יום השבת אחרון תשלום כל מלאכת בראשית ונקראת כנסת ישראל ועל דרך זה רמזו רז"ל ואמרו כנסת ישראל בת זוגו של שבת ומזה קראו ליום השבת מטרונא¹³⁰² הוא שדרשו בענין קרבן בהמה עד שתראה פני מטרונא תחלה ונקראת השבת ברית¹³⁰³ כשם שהזכיר באות המילה (בראשית יז) זאת ברית¹³⁰⁴ וכן באות הקשת (שם ט) זאת אות הברית ומה שהזכיר הכתוב בכאן זכור הכונה על השבת הגדולה הוא מדת יסוד¹³⁰⁵ שמשם נמשכים רמ"ח מצות רמז בו זכו"ר י"ה והוא יום השבת וכשהזכיר במשנה תורה שמור על הכונה בשבת הנקראת מקדש והוא הכבוד שמשם נמשכים שם"ה מצות לא תעשה שהנשים חייבות בכולם וזהו סוד (ויקרא כו) את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו¹³⁰⁶ ומזה תמצא בירמיה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹³⁰⁰ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1153.

¹³⁰¹ עי' זהר (ח"ג רמג ע"ב): בגין דנשמתא יתירה אתפשטא בשכינתא דאיהי שבת מלכתא דאתמר בה ומלכותו בכל משלה משם איהי מלכות דשלטנותהא על ארעא ועל אילנין וזרעין (וטורין ואבנין) ובגין דאילנא דחיי דהיא נשמתא יתירה דבשבת בה תולדין דילה אית נייחא לארעא דאיהי שכינתא. תרגום: משום שנשמה יתרה מתפשטת בשכינה שהיא שבת המלכה, שנאמר בה "ומלכותו בכל משלה", משם היא מלכות ששלטתה על הארץ ועל אילנות וזרעים (והרים ואבנים), ומשום שאילן החיים שהיא נשמה יתרה שבשבת, בה תולדות שלה יש בה מנוחה לארץ שהיא השכינה.

¹³⁰² עי' לקמן כד א.

¹³⁰³ עי' זהר (ח"ב דף קיח ע"ב): בכמה רשימין רשים קודשא בריך הוא לישראל לאשתמודעא לגבי מלאכין אלין דימינא דתליין מקודשא בריך הוא או אלין דשמאלא דתליין משכינתא או אלין דתליין מקודשא בריך הוא ושכינתיה ביחודא חדא ודאי אלין דאית בהון תורה רשימין בחסד ואלין דאית בהון מצוה רשימין בגבורה ואלין מארי דתפלין ואות שבת ואות ברית רשימין בצדיק.

תרגום: בכמה רשומים רושם הקדוש ברוך הוא את ישראל להודע למלאכים אלו מימין שתלויים מהקדוש ברוך הוא או אלו משמאל שתלויים מהשכינה או אלו שתלויים מהקדוש ברוך הוא ושכינתו ביחוד אחד ודאי אלה שיש בהם תורה רשומים בחסד ואלה שיש בהם מצוה רשומים בגבורה ואלו בעלי התפלין ואות שבת ואות ברית רשומים בצדיק.

ועי' זהר (ח"ג דף כט ע"א): ואית השבתת מלאכה כגון שור דאית ליה עול וחמור דאית ליה משאוי בין עול מלכות שמים כגון תפלין בין עול מלכות הרשעה כפום עובדייהו באלין יומין אית לון השבתת מלאכה ונייחא מאן דלא אתעסק באורייתא ובפקודין אית ליה עול מלכות הרשעה ומאן דאתעסק באורייתא ובפקודין אית לון עול מלכות שמים דאיהי ה' בתראה מלכות שמים אתקריאת עול מצות איהי ודאי בגין דבה אתבריאו כל בריין דשמיא וארעא הדא הוא דכתיב (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם.

תרגום: ויש השבתת מלאכה כמו שור שיש לו עול, וחמור שיש לו משא, בין עול מלכות שמים כמו תפלין, בין עול מלכות הרשעה כפי מעשיהם. בימים הללו יש להם השבתת מלאכה ומנוחה, מי שלא עוסק בתורה ובמצוות יש לו עול מלכות הרשעה, ומי שעוסק בתורה ומצוות יש לו עול מלכות שמים, שהיא ה' אחרונה שנקראת מלכות שמים. עול מצוות היא ודאי, משום שבה נבראו כל הבריות של שמים וארץ, זהו שכתוב (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם.

¹³⁰⁴ עי' לעיל פרשת נח הערה 352.

¹³⁰⁵ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1153.

¹³⁰⁶ עי' ספר הבהיר (אותיות קפ-קפב): הדין כחא דמערבית דרומית הוא יסודו של עולם שנאמר בו

(ירמיה יז) לבלתי עשות בו כל מלאכה בה כתיב בו קרי ומה שאמר ויום השביעי שבת לה' אלהיך באורו כי השבת ביום השביעי כי יום ה' הוא יסוד עולם שהיא הספירה השביעית והשבת בו כי הכל בכלל¹³⁰⁷ וכן מצינו בפרשת כי תשא (שמות לא) וביום השביעי שבת שבתון קודש לה'¹³⁰⁸ וכתוב אחר כן לעשות את יום השבת ברית עולם קרא ליום ה' שהוא יסוד עולם שבת שבתון קדש לה' וקרא אל השבת המקבלת ממנו ברית ואחר שתבין כל זה אין לך לתמוה מדוע קראו חכמים ז"ל לקדוש היום קדושה רבא משא"כ בלילה כי היום כנגד זכור והלילה כנגד שמור וזה מבואר.

ועל הכונה הזאת הוצרך הנביא לקרוא אל השבת עונג כענין שכתוב (ישעיה נח) וקראת לשבת עונג כי הוא תענוג הנפשות ועז"א דוד המלך ע"ה (תהלים מב) צמאה נפשי לאלהים לאל חי כי כל דבר צמא לשרשו שהוא עתיד לשוב אליו¹³⁰⁹ והוא הנהר המשקה את הגן הוא יסוד השבת ועקרו וזהו מלת ענ"ג¹³¹⁰ עדן נהר גן ממה שכתוב (בראשית ב) ונהר יוצא

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

(משלי י' כו) וצדיק יסוד עולם, וכח שני עומד מאחורי המרכבה וכחו הראשון מלפניו, וצדיק יסוד עולם באמצע, הוא יוצא מדרומו של עולם, והוא שר על אלה השנים, גם בידו נפש כל חי כי הוא חי העולמים, וכל לשון בריאה בידיה עבידא, ועליו כתיב (שמות ל"א יז) שבת וינפש, והוא מדת יום השבת, ועליו נאמר (שם כ' ח) זכור את יום השבת לקדשו, והא ג"כ כתיב (דברים ה' יב) שמור, ההיא במדה שביעית, ובשביעית אמר הכתוב (ויקרא י"ט ל) את שבתותי תשמורו ומקדשו תראו, ומאי ניהו מדה שביעית, זה מדת טובו של הקב"ה: קפא. ומאי טעמא אמר (שם) את שבתותי תשמורו ולא אמר את שבת, משל למה"ד למלך שהיתה לו כלה נאה, וכל שבוע ושבוע מזמינה יום אחד להיות עמו, והמלך יש לו בנים נאים ואוהבים, אמר להם הואיל וכן היא שמחו גם כן ביום שמחתי, כי בשלכם אני משתדל ואתם ג"כ הדרו אותי: קפב. ומאי טעמא זכור ושמור, זכור לזכר ושמור לכלה, ומאי טעמא ומקדשי תראו, שמרו עצמכם מהרהור, כי מקדשי קדש הוא, למה, כי אני ה' מקדשכם וע"כ כי אני ה' (רופאך) מכל צד:

ועי' זהר (ח"ג פב ע"א): איש אמו ואביו תיראו ר"ש אמר כתיב ואתם הדבקים ביי' וגו' זכאין אינון ישראל דמתדבקן ביה בקב"ה (אינון ולא אומין עכו"ם) ובגין דאינון מתדבקן ביה בקב"ה כלא אתדבקו כחדא דא בדא ת"ח בשעתא דב"נ מקדש לתתא כגון חברייא דמקדשי גרמייהו משבת לשבת בשעתא דזווגא עלאה אשתכח דהא בההיא שעתא רעוא אשתכח וברכתא אזדמנת כדין מתדבקן כלהו כחד נפשא דשבת וגופא דאזדמן בשבת ועל דא כתיב איש אמו ואביו תיראו דאינון זווגא חד בגופא בההיא שעתא דאתקדשא ואת שבתותי תשמורו דא שבת עילאה ושבת תתאה דאינון מזמני לנפשא בההוא גופא מההוא זווגא עלאה וע"ד ואת שבתותי תשמורו תרי וכלא אתדבק דא בדא זכאה חולקהון דישראל

תרגום: איש אמו ואביו תיראו, רבי שמעון אמר כתוב ואתם הדבקים בה' וגו', אשריהם ישראל שנדבקים בו בהקדוש ברוך הוא, (הם ולא אומות עובדי כוכבים ומזלות), ומשום שנדבקים בו בקדוש ברוך הוא, כולם נדבקים כאחד זה עם זה. בא וראה בשעה שאדם מקדש למטה, כמו החברים שמקדשים את עצמם משבת לשבת, בשעה שהזווג העליון נמצא, שהרי באותה השעה נמצא הרצון והברכה מזדמנת, אז כולם נדבקים כאחד, הנפש של שבת והגוף שמזדמן בשבת, ועל זה כתוב איש אמו ואביו תיראו, שהם זווג אחד בגוף, באותה השעה להתקדש. ואת שבתותי תשמורו זו שבת העליונה ושבת התחתונה, שהן מזמנות את הנפש לאותו הגוף מאותו הזווג העליון, ועל כן ואת שבתותי תשמורו, שנים, והכל נדבק זה עם זה, אשרי חלקם של ישראל.

¹³⁰⁷ עי' פרשת וארא הערה 974.

¹³⁰⁸ עי' ספר הקנה (עמוד קמד): ענין יום הכיפורים ועניו וגם אמר ביום הכפורים שבת שבתון יהיה לכם לומר לך כשם שהשבת הוה ליה עבר עשה בעשיית מלאכה כן ביה"כ. אל"ר יכתוב שבת או שבתון מאי שבת שבתון אל"ל אם תשמור שבת למטה יהיה שבתון לכם, אל"ר מאי שבתון אל"ל הרי כאן ג' מדות שבת כנ"י, ו' רומז ביסוד, ו' פשוטה הוא שבת הגדול, והנה האם עם הבנים עמך שנאמר הוא לכם שיום הכפורים רומז במדה הנקראת אם הבנים היא הבינה.

¹³⁰⁹ עי' לעיל הערה 1289.

¹³¹⁰ עי' זהר (ח"א דף כו ע"א): ומיד דיפקון ישראל מן גלותא עמא קדישא לחוד מיד נהר דהוה חרב ויבש אתמר ביה (בראשית ב' י) ונהר יוצא מעדן ודא ו' להשקות את הגן ונהר דא עמודא דאמצעייתא יוצא מעדן דא אמא עלאה להשקות את הגן דא שכינתא תתאה דבההוא זמנא אתמר במשה ובישראל (שם נח יד) אז תתענג על יהוה בענג דאיהו ע' עדן נ' נהר ג' גן ואתקיים קרא (שמות טו א) אז ישיר משה וגו' שר לא נאמר אלא ישיר ואתהפך לערב רב ענ"ג לנג"ע ולאומין דעלמא עעכו"ם כגוונא דפרעה ומצראי דפרח בהון שחין אבעבועות אבל לישראל יהא ענ"ג.

תרגום: ומיד כשיצאו ישראל מהגלות, העם הקדוש לחוד, מיד נהר שהיה חרב ויבש נאמר בו "ונהר יוצא מעדן", זה ו', "להשקות את הגן". "ונהר" זה העמוד האמצעי. "יוצא מעדן" זו אמא העליונה.

מעדן להשקות את הגן ולכך נקראת השבת עונג כי היא תענוג העליונים והתחתונים.

(כ יא) כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיְנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ:

עי' רמב"ן: ברך ה' את יום השבת ויקדשהו אמר שיהיה יום השבת מבורך וקדוש כי צוה בזכירה לברך אותו¹³¹¹ ולהדרו וצוה בשביתה שיהיה לנו קדוש ולא נעשה בו מלאכה ור"א אמר כי ברך ה' היום הזה וקדשו שזימן אותו לקבל בו הנפש תוספת חכמה יותר מכל הימים¹³¹² ודרך האמת כתבתיו בפסוק (בראשית ב א) ויכלו¹³¹³ ומשם תשכיל ותבין כי ששת ימים עשה ה' יחסר ב"ת¹³¹⁴ אבל כי ששת ימים עשה ה' וביום השביעי שבת וינפש. עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה כי ששת ימים הוא זמן עמידת העולם ביישובו והמשכת השמים והארץ העליונים מלמעלה והשפעתם אל השמים והארץ למטה וזה מבואר¹³¹⁵.

(כ יב) כִּפְדָּה אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכוּ יָמֶיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ: עי' ר' בחיי: הזהירו עד עתה בכבוד האב הראשון העליון יתברך ועתה רצה להתום הלוח בכבוד האב האחרון התחתון¹³¹⁶ ואמר כשם שצויתך בכבודי כן אני מצוך היום בכבוד

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

"להשקות את הגן" זו שכינה תחתונה, שבאותו זמן נאמר במשה ובישראל "אז תתענג על ה'", בענג, שהוא ע' עדן, נ' נהר, ג' גן. ויתקיים הכתוב "אז ישיר משה וגו'", שר לא נאמר אלא "ישיר", ויתהפך לערב רב ע"ג לנג"ע ולאומות העולם עובדי עכו"ם, כמו שפרעה והמצרים שפרח בהם שחין אבעבועות, אבל לישראל יהיה ע"ג.

¹³¹¹ עי' זהר (ח"א רמח ע"א): פתח ואמר (תהלים קלד ג) יברך יהו"ה מציון וראה בטוב ירושלם וגו' יברך יהו"ה מציון דמניה נפקין ברכאן לאשקאה לגינתא והוא כליל כל ברכאן ויהיב לה ולבתר וראה בטוב ירושלם ולאחזאהו (לאשלמא) דכל ברכאן אתיין מדכר ונוקבא כגוונא דא (במדבר ז כד) יברך יהו"ה וישמרך יברך יהו"ה מדכורא וישמרך מנוקבא יברך יהו"ה מזכור וישמרך משמור וכלא חד מלה בגין דמתרוייהו נפקין ברכאן לעלמין ועל דא איש אשר כברכתו ברך אותם.

תרגום: פתח ואמר, "יברך ה' מציון וראה בטוב ירושלים" וגו'. "יברך ה' מציון", שממנו יוצאים ברכות להשקות את הגן, והוא כולל כל הברכות ונותן לה, ואחר כך "וראה בטוב ירושלים", להראות שכל הברכות באות מזכר ונקבה. כדוגמא זו "יברך ה' וישמרך". "יברך ה' מזכר, וישמרך" מנקבה. "יברך ה' מזכור, וישמרך" משמור, והכל דבר אחד, משום שמשניהם יוצאות ברכות לעולמות. ועל זה, "איש אשר כברכתו ברך אתם".

¹³¹² עי' לעיל הערה 1301.

¹³¹³ עי' דברי רבינו בראשית ב ג.

¹³¹⁴ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 86.

¹³¹⁵ עי' זהר (ח"א דף רמו ע"ב): תא חזי מלכותא קדישא לא קביל מלכותא קדישא שלימתא עד דאתחבר באבהן וכד אתחבר באבהן אתבני בניינא שלימו מעלמא עלאה ודאיהו עלמא דדכורא ועלמא עלאה אקרי שבע שנין בגין דכלהו שבע שנין ביה וסימנך (מ"א ו לח) ויבנהו שבע שנים דא עלמא עלאה ולא כתיב בשבע שנים כמה דאת אמר (שמות לא יז) כי ששת ימים עשה יהו"ה את השמים ואת הארץ ואלא כתיב בששת וכתיבו (דכתיב) (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם באברהם ואברהם ז' ימים אקרי וביה אתבני עלמא עלאה וואלין אקרון עלמא דדכורא.

תרגום: בא וראה, מלכות הקדושה לא מקבלת מלכות קדושה שלימה עד שמתחברת באבות, וכשמתחברת באבות, נבנה בנין שלם מהעולם העליון, שהוא עולם הזכר. ועולם העליון נקרא שבע שנים, כי כל שבע השנים בו. וסימנך לדבר, "ויבנהו שבע שנים", זה עולם העליון, ולא כתוב בשבע שנים, כמו שנאמר "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ", ולא כתוב בששת. וכתוב "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם", באברהם. ואברהם נקרא "שבע ימים", ובו נבנה העולם העליון, (כדוגמת זה "ויבנהו שבע שנים"). ואלה נקראים עולם הזכר, (ובו נבנה העולם שלמטה).

ועי' לעיל פרשת בראשית הערה 86.

¹³¹⁶ עי' זהר (ח"ב דף צ ע"א): כבד את אביך ואת אמך רבי חייא פתח (בראשית ב י) ונהר יוצא מעדן וגו' ונהר דא נביעו דמבועא דנפיק תדיר ולא פסיק ומנהרא דמבועא דא אתשקיא כל גנתא דעדן והוא נהרא דמבועא קדישא אקרי אב מאי טעמא משום דאיהו נביעא לאתזנא לגנתא רבי אבא אמר עדן ממש אקרי אב משום דהאי עדן משתכח מההוא אתר דאקרי אין ובגיני כך אקרי אב והא אוקימנא מאתר דשארי לאתמשכא כלא אקרי אתה ואקרי אב כמה דאת אמר (ישעיה סג טז) כי אתה אבינו

רבי אלעזר אמר כבד את אביך דא קודשא בריך הוא ואת אמך דא כנסת ישראל את אביך את דייקא

אביך ואמך שהם שותפין עמי ביצירתך¹³¹⁷ וסתם הכתוב ולא פירש הכבוד הזה כי יש ללמוד אותו מכבוד האב הראשון יתעלה וכשם שהזכיר באב הראשון יתברך שיודה בו ובמציאותו שהוא אלהיו כן יתחייב שיודה במולידיו שהם אביו ואמו וכשם שהזכיר לא יהיה לך שלא יכפור בו כן יתחייב שלא יכפור באביו לומר על אדם אחר שהוא אביו ויתחייב עוד שלא ישבע בשם אביו וחיי אביו לשקר ולשוא ושלא יעבוד אותו מפני ירושת ממון או ירושת כבוד ומעלה ועוד יש בכלל הכבוד דברים שנצטוינו בהם והחכמים פירשו אותם והם מאכילו ומשקוהו ומלבישו ומכסהו מכניסו ומוציאו וידוע כי לשון כבוד נופל על הממון כלשון (משלי ג) כבוד את ה' מהונך והכבוד שיכבד אדם להקב"ה בממונו הוא שיתן צדקה לעניים ושיפריש תרומה ומעשרות ולקט שכחה ופאה וכן באביו הוא חייב בכך שיתן לו מממונו לכל הדברים הנזכרים שהוא חייב בהם באביו בכלם הוא חייב שיתן אם אין לו לאביו ומה שקבע הכתוב שכר הכבוד אריכות ימים הגאון רב סעדיה ז"ל נתן טעם בזה כי מפני שלפעמים עתידים שיחיו האבות עם הבנים זמן ארוך והאבות הם למשא כבוד על הבנים והכבוד יכבד עליהם לכך קבע עליהם שכר המצוה הזאת למען יאריכו ימיהם כלומר עליך לכבדם ותחיה עמהם ואם אולי תצטער על חיייהם דע שעל הייך אתה מצטער ע"כ הרי לך חמשה דברות הראשונות אלו שהיו בלוח א' וקשורים זו בזו כך צוה בדבור הראשון להאמין באלהותו ובמציאותו בו לבדו וכדי שלא יאמר אדם שיאמין בו בשותפות ע"כ הוצרך מיד לאסור השותפות ואמר לא יהיה לך אלהים אחרים וכדי שלא יאמר אדם כיון שאסור השותפות א"כ ישא את שמו לבטלה לכך הזהיר על כבוד שמו ואמר לא תשא ואחר שהזהיר על כבוד שמו הזהיר על כבוד השבת ואמר זכור את יום השבת כי זכרון השבת הוא כבודו ואחר שהזהיר על כבוד השבת הזהיר על כבוד המולידים ואמר כבוד את אביך ואת אמך הנה בארתי לך חמשה דברות ראשונות שהיו בלוח הראשון והודעתך באורם וקשורם זו בזו.

כ (יד) לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך ועבדו וְאִמְתּוֹ וְשׂוֹרוֹ וְחִמְרוֹ וְכָל אֲשֶׁר

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

לאכללא שכינתא (ד"א עלאה) רבי יהודה אמר כבוד את אביך סתם ואת אמך סתם דהא כלא הוה במניינא את לרבות כל מה דלעילא ותתא רבי יוסי אמר האי דאמר רבי אבא מאתר דשארית לאתמשכא כלא אקרי אתה שפיר דהא אוליפנא ההוא דטמיר ולא אית ביה שירותא קרינן הוא מאתר דשירותא אשתכח קרינן אתה ואקרי אב וכלא חד בריך שמיא לעלם ולעלמי עלמיא אמן.

רבי חזקיה אמר ודאי כלא חד כבוד את אביך דא קודשא בריך הוא ואת אמך דא כנסת ישראל דהא תנן אמר רבי שמעון כתיב (דברים יד א) בנים אתם ליהוה אלהיכם ההוא אתר דאקרי בנים ובגיני כך שתימא דמלה כבוד את אביך ואת אמך לאכללא כלא דלעילא ותתא רבי יצחק אמר לאכללא ביה רביה דהוא אעיל ליה לעלמא דאתי אמר רבי יהודה בכללא דקודשא בריך הוא הוי תרגום: כבוד את אביך ואת אמך רבי חייא פתח ונהר יוצא מעדן וגו' ונהר זו נביעת המעיין שיוצא תמיד ולא פסק ומנהר המעיין הזה נשקה כל גן העדן ואותו נהר של המעיין הקדוש נקרא אב למה משום שהוא נובע לזון את הגן.

רבי אבא אמר עדן ממש נקרא אב משום שעדן זה נמצא מאותו מקום שנקרא אין ולכן נקרא אב והרי בארנו ממקום שמתחיל להמשך הכל נקרא אתה ונקרא אב כמו שנאמר כי אתה אבינו.

רבי אלעזר אמר כבוד את אביך זה הקדוש ברוך הוא ואת אמך זו כנסת ישראל את אביך את דווקא להכליל שכינה (עליונה) רבי יהודה אמר כבוד את אביך סתם ואת אמך סתם שהרי הכל היה במנין את לרבות כל מה שלמעלה ומטה.

רבי יוסי אמר זה שאמר רבי אבא ממקום שמתחיל להמשך הכל נקרא אתה יפה שהרי למדנו שאותו הנסתר ואין בו התחלה נקרא הוא ממקום שנמצאת ההתחלה נקרא אתה ונקרא אב והכל אחד ברוך שמו לעולם ולעולמי עולמים אמן.

רבי חזקיה אמר ודאי הכל אחד כבוד את אביך זה הקדוש ברוך הוא ואת אמך זו כנסת ישראל שהרי שנינו אמר רבי שמעון כתוב בנים אתם לה' אלהיכם אותו מקום שנקרא בנים ולכן הסתימות של הדבר כבוד את אביך ואת אמך להכליל את הכל שלמעלה ושלמטה רבי יצחק אמר להכליל בו את רבו שהוא מכניס אותו לעולם הבא אמר רבי יהודה הוא בכלל הקדוש ברוך הוא.

¹³¹⁷ עי' נדה לא ע"א: שלשה שותפין יש באדם הקדוש ברוך הוא ואביו ואמו.

לְרַעְדָּה:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה היו י' הדברות כנגד י' ספירות ותמצא בהם תרי"ג אותיות כנגד תרי"ג מצות הנאצלות¹³¹⁸ והנמשכות מהן זו אותיות הנוספות בהם על תרי"ג להורות כי תרי"ג האותיות ותרי"ג המצות נתנו מתוך הז' הידועים¹³¹⁹ שהזכרתי למעלה ושבע האותיות עם תרי"ג ישלימו לכת"ר אותיות כי כן השבע הנאצלים מן הכתר¹³²⁰.

(כ כ) לֹא תַעֲשׂוּן אֶתִי אֱלֹהִי כְּסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה לא תעשון אתי כבר פרשתיו בפסוק וידבר (לעיל פסוק א) שהוא כמו על פני¹³²¹ ויש להוסיף בבאורו כי הוא כאלו אמר אתי בצר"י [סגו"ל] תחת האל"ף כלשון (ישעיה ו) וְאֶרְאָה אֶת אֱדֹנָי שֶׁהָרִי כְּתִיב (שמות לג) כי לא יראני האדם וחי והנה מנשה הרשע טעה בזה בשלא דקדק במלת את ועל כן תפשו לישעיה הנביא שאמר לו משה רבך אמר כי לא יראני האדם וחי ואתה אמרת ואראה את ה' והוא שדרשו כיבמות סוף פ' החולץ אמר לו מנשה לישעיה משה רבך אמר כי לא יראני האדם וחי ואתה אמרת ואראה אמר ידענא ביה דלא מקבל אי אמינא ליה אשווייה מזיד אמר שם אבלע בארוא אתיוה לארוא ונסרוה כי מטא להדי פומיה נח נפשיה משום דאמר (ישעיה ו) ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב ומלת את ואות הכל אחד והוא מה שכתוב במצות התכלת (במדבר טו) וראיתם אותם¹³²² שהוא מלשון את ומוזה דרשו רז"ל לא תעשון אתי לא תעשון אותי¹³²³ הרחיבו באור לכל משכיל כי מלת את הוא האות והבן זה.

(כ כא) מִזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי וְזִבְחֹתַי עָלָיו אֶת עֲלֹתֶיךָ וְאֶת שְׁלֵמֶיךָ אֶת צִנְאָתְךָ וְאֶת בְּקָרְךָ כָּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבְרַכְתִּיךָ:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה אמר אזכיר כי הכתוב הזה יש בו פתח להבין ענין הקרבנות והכתובים האלה דבור השם המיוחד¹³²⁴ ועל כן יאמר מזבח אדמה תעשה לי לבדי לשם המיוחד ותעלה עליו הקרבנות וכל מקום אשר אמשך הרצון¹³²⁵ לשמי¹³²⁶ ע"י הקרבנות

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹³¹⁸ ע"י זהר (ח"ג לג ע"ב): ומאן דאעבר עליהו כאלו אעבר על עשרת הדברות, שהם כלל של תרי"ג פקודין

תרגום: ומי שעובר עליהם, כאלו עבר על עשרת הדברות, שהם כלל של תרי"ג מצוות.

¹³¹⁹ ע"י לעיל פרשת וירא הערה 470.

¹³²⁰ ע"י לעיל פרשת שמות הערה 943.

¹³²¹ ע"י לעיל הערה 1233.

¹³²² ע"י זהר (ח"ב קנב ע"ב): בשעתא דחמי בר נש להאי גוון אדכר בר נש למעבד פקודין דמאריה כגוונא דנחש הנחשת בשעתא דהוה חמאן ליה הוה דחלי מקמי דקודשא בריך הוא ומנטרן גרמייהו מכל חובין בשעתא דהוה דחילו דקודשא בריך הוא סלקא עלייהו מיד אתסיין מאן גרים לון לדחלא מקמי קודשא בריך הוא ההוא נחש ההיא רצועה דמסתכלן בה אוף הכי תכלת (במדבר טו לט) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות יהו"ה מהוה דחילו דיליה ועל דא תכלת במשכנא.

תרגום: בשעה שרואה אדם את הגון הזה נזכר האדם לעשות מצוות רבונו כמו שנחש הנחשת בשעה שהיו רואים אותו היו פוחדים מלפני הקדוש ברוך הוא ושומרים את עצמם מכל החטאים ובשעה שאותו הפחד של הקדוש ברוך הוא עולה עליהם מיד נרפאים מי גרם להם לפחד מלפני הקדוש ברוך הוא אותו נחש אותה רצועה שמסתכלים בה אף כך התכלת (במדבר טו) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' מאותו הפחד שלו ועל זה תכלת במשכן.

¹³²³ ע"י זהר (ח"ב צ ע"ב): לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב אמר רבי יוסי מאי טעמא משום דכתיב (חגי ב ח) לי הכסף ולי הזהב אף על גב דלי הכסף ולי הזהב לא תעשון אתי אתי כלומר אותי. תרגום: לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב אמר רבי יוסי למה משום שכתוב לי הכסף ולי הזהב אף על גב שלי הכסף ולי הזהב לא תעשון אתי אתי כלומר אותי.

¹³²⁴ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 204.

¹³²⁵ ע"י לעיל פרשת נח הערה 377.

¹³²⁶ ע"י תיקו"ז (לג ע"ב): והכי כד קראן ישראל כל חד וחד לקודשא בריך הוא בקריאת שמע או בצלותא או בכל פקודא אם שכינתא לאו איהי תמן לא נחית תמן הה"ד (שמות כ כא) בכל המקום

אבא אליך וברכתך הרי הברכות נמשכות לך מעתה כי כשהברכה נאצלת לשמו ממקור הברכה¹³²⁷ אז העולם מתברך ומלת אזכיר מלשון אזכרתה שהוא המשכת ריח וכן (ישעיה סו ג) מזכיר לבונה, (ירמיה יז ב) כזכור בניהם מזבחותם, (שיר א ד) נזכירה דודיך מיין ויהיה אזכיר את שמי כאלו אמר אריח את שמי ובאורו אמשיך את הרצון לשמי ומה שהזכיר בכל המקום¹³²⁸, בה"א הידיעה¹³²⁹ לרמוז על בית הקרבנות שנקרא מקום שבנאו שלמה לשמו של הקב"ה כענין שכתוב (מלכים א' ח) והבית¹³³⁰ אשר בניתי לשמך ומזה לא אמר בכל מקום כי א"א להקריב הקרבנות בכל מקום והוא שכתוב (דברים יב יג-יד) השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר וגו'.

(כ כב - כג) וְאִם מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִּי לֹא תִבְנֶה אֹתָהּן גָּזִית פִּי תִרְבֶּךָ הַנִּפְתָּה עָלֶיהָ וְתַחֲלִלָהּ: וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלֹת עַל מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא תִגָּלֶה עֲרוֹתָךְ עָלָיו:
 עי' רמב"ן: ועל דרך האמת הכתובים כסדרן אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם בשמי הגדול ולא תעשון על פני אלהי כסף ואלהי זהב אבל אני מתיר לכם שתעשו מזבח לי לבדי ולזבוח עליו עולות גם שלמים בכל המקום אשר אזכיר את שמי כי אבא אליך וברכתך ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת ו"אזכיר" מן זכרנו יברך (תהלים קטו יב).

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך ותרגם אנקלוס בכל אתר דאשרי שכינתי תמן וגו' דכד בר נש סליק שכינתא בפקודין דיליה לגבי קודשא בריך הוא קודשא בריך הוא נחית עליה בגינה תרגום: וכך כשקוראים ישראל כל אחד ואחד לקדוש ברוך הוא בקריאת שמע או בתפלה או בכל מצוה, אם השכינה אינה שם, לא יורד לשם, זהו שכתוב "בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתך", ותרגם אונקלוס בכל מקום שאשרה את שכינתי שם וגו', שכשאדם מעלה את השכינה במצוות שלו לקדוש ברוך הוא, הקדוש ברוך הוא יורד עליו בשבילה.

¹³²⁷ עי' לעיל פרשת בשלח הערות 1159 ו1077.

¹³²⁸ עי' ספר יצירה - נוסח דפוס מנטובא (פ"ד מ"ב): שבע כפולות בג"ד כפר"ת שבעה ולא ששה שבעה ולא שמנה מכוון שש צלעות וששה סדרים והיכל הקדש מכוון באמצע ברוך כבוד ה' ממקומו הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו, והוא נושא את כולן.

¹³²⁹ עי' ספר הפליאה (עמוד תקפ): האדם הזה הוא תפארת ישראל והוא קו העומד באמצע והכתר עליו מבלי שום הטייה, וה' של האדם להרמיז באדם העליון הוא התפארת של עולם, והה' הוא ה' הידיעה, ועל שהעטרה הוא בכחו ובכלל הציווי נכלל הה' באדם, ואמר האדם ושב ואמר לאמר והוא רומז בכל מקום לעטרה בפועל.

¹³³⁰ עי' זהר חלק א דף נ ע"ב: וכל נוקבא ב"ת אקרי.

פרשת משפטים.

(כא ו) והגישו אֲדָנָיו אֶל הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוּ אֶל הַדֹּלֶת אוֹ אֶל הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדָנָיו אֶת אֲזָנוֹ בְּמַרְצֵעַ וְעָבְדוּ לְעֵלָם:

עי' רמב"ן: והמשכיל יבין¹³³¹ כי לעולם כמשמעו כי העובד עד היובל עבד כל ימי עולם. עי' ר' בחיי: ויש להבין עוד כי יש במלת הדלת סוד¹³³² וע"כ נזכרת המלה בלשון ידיעה והגישו אל הדלת וכן מצינו במשנה תורה (דברים טו) ונתתה באזנו ובדלת והוא כי הדלת מקום כניסה לבית שאי אפשר להכנס בבית כ"א בדלת ולשון דלת מלשון אות דלת של

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹³³¹ עי' דבריו ויקרא כה י, ור' בחיי שם ב.

¹³³² עי' זהר (ח"ג קח ע"א): ת"ח עבדין פטורין מעול מלכותא דלעילא וע"ד פטורין מן המצות מאי עול מלכות שמים אלא כהאי תורה דיהבין עליה עול בקדמיתא בגין לאפקא מניה טב לעלמא ואי לא קביל עליה הוא עול לא עביד מדי הכי נמי אצטריך ליה לב"נ לקבלא עליה עול בקדמיתא ולבתר דיפלח ביה בכל מה דאצטריך ואי לא קביל עליה אי בקדמיתא לא ייכול למפלח הה"ד (תהלים ב יא) עבדו את יי' ביראה מהו ביראה כד"א ראשית חכמה יראת יי' ודא מלכות שמים ובג"כ עול מלכות שמים.

וע"ד האי בקדמיתא הוא דכלא מאן אוכח תפלה בקדמיתא של יד בגין דבהאי עייל לשאר קדושה ואי האי לא אשתכח לגביה לא שריא ביה קדושה לעילא בג"כ בזאת יבוא אהרן אל הקדש וגו' כתיב והאי עול לא שריא במאן דאיהו כפית באחרא וע"ד עבדין פטורין מעול מלכות שמים ואי מהאי עול פטורין מכל שאר פטורין דהא שאר לא שריא עליה דב"נ עד דאשתכח גביה בהאי עול.

ובג"כ הוּו אכלי ישראל במצרים חנם אוף הכא יצא לחפשי חנם דהא עבדא הוה וכל מה דעביד חנם הוא בלא עול מלכות שמים ואע"ג דחנם הוּו עובדוהי יצא לחפשי ויהא ליה ניחא לבתר דאיהו בחירו ואשתכח ביה ניחא יהבין עליה עול מההוא אתר דאפיק ליה לחירו.

ואי ב"נ יסרב למיפק לחירו כד"א ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדוני וגו' הא ודאי פגים ליה להאי אתר דשביק עול מלכותא דלעילא ונטיל עול דמאריה ע"ד מה כתיב והגישו אדניו אל האלהים והגישו אל הדלת וגו' והגישו אדניו אל האלהים אל האלהים סתם לגבי ההוא אתר דפגים ליה דה"נ אלהים אקרי ולאן אתר יתקריב לגביה אל הדלת או אל המזוזה בגין דהאי אתר פתחא הוא דלעילא ומזוזה אקרי והא אתמר.

תרגום: בא וראה עבדים פטורים מעול המלכות שלמעלה, ולכן פטורים מן המצוות. מה זה עול מלכות שמים, אלא כאותו שור שנותנים עליו עול בהתחלה, כדי להוציא ממנו טוב לעולם. ואם לא מקבל עליו אותו עול, לא עושה דבר. כך גם צריך לאדם לקבל עליו עול בהתחלה, ואחר כך שיעבוד בו בכל מה שצריך, ואם לא יקבל עליו את זה בהתחלה, לא יוכל לעבוד, זהו שכתוב עבדו את ה' ביראה, מה זה ביראה, כמו שנאמר "ראשית חכמה יראת ה'", וזו מלכות שמים, ולכן עול מלכות שמים.

ועל כך זוהי הראשית של הכל. מי מוכיח? תפלה, בהתחלה של יד, משום שבזה הוא נכנס לשאר הקדושה, ואם זה לא נמצא אצלו לא שורה עליו קדושה למעלה. משום זה "בזאת יבא אהרן אל הקדש וגו'" והעול הזה לא שורה במי שכפות לאחר, ועל כן עבדים פטורים מעול מלכות שמים. ואם מהעול הזה הם פטורים, מכל השאר הם פטורים, שהרי השאר לא שורה על האדם, עד שנמצא עמו בעול הזה.

ומשום זה היו אוכלים ישראל במצרים חנם, כמו כן כאן, יצא לחפשי חנם, שהרי עבד היה, וכל מה שעשה חנם הוא בלי עול מלכות שמים. ואף על גב שחנם היו מעשיו, יצא לחפשי, ותהיה לו מנוחה מאחר שהוא בחירות, ונמצאת בו מנוחה, נותנים עליו עול מאותו מקום שהוציא אותו לחירות. ואם בן אדם יסרב לצאת לחירות כמו שנאמר "ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני וגו'" הרי בודאי פגם את אותו מקום שעזב עול מלכות שלמעלה, ולקח את עול אדונו, ועל זה מה כתוב, והגישו אדוניו אל האלהים והגישו אל הדלת וגו', והגישו אדוניו אל האלהים, אל האלהים סתם, אל אותו המקום שפגם אותו שגם כן נקרא אלהים, ולא יזה מקום יקרב אליו, אל הדלת או אל המזוזה משום שהמקום הזה הוא הפתח שלמעלה, ונקרא מזוזה, והרי נתבאר.

פסוק שמע שהיא כנסת ישראל¹³³³ והוא השער לה¹³³⁴ אשר צדיקים יבאו בו ומה שאמר אל המזוזה הוא מספר הכנוי¹³³⁵ וזה מבואר והעבד העברי הזה לא ידע ולא יבין את זאת¹³³⁶ והחליף אדנות קדש באדנות חול וע"כ באה המצוה שיעבוד אדוניו עד הזמן אשר בו כל המושלים והאדונים בעליונים ובשפלים יכרעו לפני אדוני האדונים ויכירו הכל כי לה' הארץ ומלואה.

ועבדו לעולם – קבלו רז"ל כי הוא עולמו של יובל הוא שנת החמשים כי זמן חמשים שנה נקרא עולם¹³³⁷ שכן מצינו בשמואל הרמתי (שמואל א' א) וישב שם עד עולם והוא עולמו של לוי שנאמר (במדבר ח) מבן חמש ועשרים שנה ועד בן חמשים שנה וכל ימיו של שמואל לא היו אלא חמשים ושתיים שנה ושתי שנים היו לו אותה שעה והדין הזה כיוכל בין שיהיה הזמן קרוב או רחוק או יהיה טעם לעולם כל ימי עולם כי כיון שעבד עד שנת היובל הרי הוא עבד כל ימי העולם ובא לרמוז כי כל ימי העולם הוא היובל הגדול והוא ענין הכתוב (תהלים קה) דבר צוה לאלף דור כי דור חמשים שנה ג"כ כמו עולם וכן רמז שלמה ע"ה (קהלת א) והארץ לעולם עומדת הוא עולמו של יובל העולם והבן זה ובפרשת בהר סיני אזכיר זה בהניעי שם בעזה"י.

(כב ז) אם לא ימצא הנגב ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במקל אכת רעהו: עי' ר' בחיי: הזכיר בכאן שלשה פעמים אלהים ומכאן דרשו רז"ל אין בית דין פחות משלשה ולא תמצא בכל דינין שבפרשה מתחלת הספר עד כאן שיוזכר השם המיוחד¹³³⁸ כי אם שם אלהים והטעם בזה כי המשפט לאלהים הוא¹³³⁹ (דברים א יז), אבל בענין השבועה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹³³³ עי' זהר (ח"ג רכג ע"א): ומה כתיב הטה אדני אונך ענני ודא שכינתא תתאה דאיהו און לקבלא צלותין ולמשמע לון כדכתיב כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו ובשועו אליו שמע דאיהו אתעביד עני ודל מסטרא דאת ד' מן אחד למשאל מן א"ח דאיהו עמודא דאמצעיתא לקיימא ב' דלותי ולי הושיע דלא ימות משיח בן אפרים ושאל מניה בההוא תרעא בגין ישראל העניים לקיים בהו ואת עם עני תושיע.

תרגום: ומה כתוב "הטה אדני אונך ענני", וזוהי שכינה תחתונה, שהיא אוזן לקבל תפלות ולשמע אותן, כמו שכתוב "כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו ובשועו אליו שמע". שהוא נעשה עני ודל מצד אות ד' מן אחד, לשאל מן א"ח שהוא עמוד האמצעי, לקיים בו "דלותי ולי הושיע", שלא ימות משיח בן אפרים, ושאל ממנו באותו השער בשביל ישראל העניים, לקיים בהם "ואת עם עני תושיע".

¹³³⁴ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247.

¹³³⁵ עי' לעיל פרשת וירא הערה 481.

¹³³⁶ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247.

¹³³⁷ עי' זהר (ח"ב קטו ע"א): ומאן דאשתדל בה בגין לזכאה (בה) לעלמא דאתי אקרי קנין כספו עלמא דכסופא קנין רבו שם (שם יד יט) אל עליון קונה שמים וארץ (משלי ד ה) קנה חכמה קנה בינה קנה לו דברי תורה רבו בתר דקנה לו גאולה תהיה לו אית דאיהו קנוי (ליה) לעולם ואית דאיהו קנוי ליה שית שנין מאן דאיהו קנוי ליה לעולם כתיב ביה ורצע אדוניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם לית עולם אלא עולמו של יובל דאינון חמשין ודא קריאת שמע דתמן כ"ה כ"ה אתוון ערבית ושחרית חמשין תרעין דבינה.

תרגום: ומי שמשדל בה כדי לזכות לעולם הבא נקרא קנין כספו עולם הכסוף קנין על שם אל עליון קנה שמים וארץ קנה חכמה קנה בינה קנה לו דברי תורה רבו אחר שקנה לו גאולה תהיה לו יש שהוא קנוי (לו) לעולם ויש שהוא קנוי לו שש שנים מי שהוא קנוי לו לעולם כתוב בו ורצע אדניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם אין עולם אלא עולמו של יובל שהם חמשים וזו קריאת שמע ששם כ"ה כ"ה אותיות ערבית ושחרית חמשים שערי בינה.

¹³³⁸ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

¹³³⁹ עי' ספר הפליאה (עמוד תנג): לא לעוות משפט לפי שגורם להטות שכינה השרויה עמכם בדין שנאמר אלהים נצב בעדת אל, זהו שאמר הכתוב לא תכירו פנים במשפט כי המשפט לאלהים הוא, וכן הושפט אמר כי לה' תשפוטו ועמכם בדבר המשפט שלא יאמרו הדיינים אנו יושבים לעצמנו אמר להם הקב"ה הוו יודעים כי עמכם אני יושב שנאמר אלהים נצב בעדת אל ונאמר אני אוהב משפט ונאמר וקרבותי אליכם למשפט, ובכללו שלא ליקח שוחד שגורם להטות משפט.

הזכיר השם המיוחד ואמר שבועת ה' וזה מבואר לפי שהקו האמצעי הוא עיקר השבועה¹³⁴⁰ ועל כן ייחס השבועה לשם המיוחד והנה מלת שבועת חסר וא"ו שבועת כתיב כי הוא נגזר משבועה וזה כבר נזכר ונשנה.

(כב יט) זִבַּח לְאֱלֹהִים¹³⁴¹ יִתְּרָם בְּלִתֵּי לֹהֵ' לְבָדוֹ:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה מלת לאלהים תרמוז סוד הקרבנות וכענין שכתוב (במדבר כח ב) את קרבני לחמי לאשי ודרשו רז"ל יכול לחמי ת"ל לאשי לאשים אתם נותנים¹³⁴² ואמת הדבר אבל הכוונה לשם המיוחד וזהו שהזכיר כאן בלתי לה' לבדו ועל כן תרגם אונקלוס אלהן לשמא דה' בלחודוהי.

(כג טז-יז) וְחַג הַקִּצִּיר בְּבוּרֵי מַעֲשֵׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בְּשָׂדֶה וְחַג הָאָסֶף בְּצֵאת הַשָּׂדֶה בְּאֶסְפְּךָ אֶת מַעֲשֵׂיךָ מִן הַשָּׂדֶה: שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׂנָה יִרְאֶה כָּל זְכוּרְךָ אֶל פְּנֵי הָאֵדֶן ה': ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת יהיה מן פנים וכבר רמזתי לך פירוש הפנים בעשרת הדברות¹³⁴³ (לעיל כ ג) ולכן אמר האדון ה'¹³⁴⁴ כמו שאמר בפעם השנית האדון ה' אלהי ישראל¹³⁴⁵ (להלן לד כג) וכן הנה ארון הברית אדון כל הארץ¹³⁴⁶ (יהושע יג יא) מלפני אדון חולי ארץ (תהלים צז ה)¹³⁴⁷.

(כג יט) רֵאשִׁית בְּבוּרֵי אֲדָמְתְךָ תָּבִיא בֵּית ה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תִבְשֵׁל גְּדֵי בַחֲלָב אִמּוֹ:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה כבר ידעת כי כל המצות כלן אלהיות וכל אחת מהן מצויירת לציורי דברים של מעלה¹³⁴⁸ אף כי החקים זכרון ודוגמא של מעלה כי על כן נקראו חקים

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹³⁴⁰ וע"י לקמן פרשת כי תצא הערה 2288, ופרשת וירא הערה 530 ופרשת בראשית הערה 214.
¹³⁴¹ על אף שבפשט הוא לשון חול (ע"י תרגום), אמנם ע"י זהר (ח"ג קי ע"ב שדורשים את זה בלשון קודש.

¹³⁴² ע"י דברי רבינו ג ודברינו שם, וכן דברי רבינו במדבר כח ז. וע"י לעיל פרשת בראשית הערה 107.

¹³⁴³ ע"י לעיל פרשת שמות הערה 868.

¹³⁴⁴ ע"י זהר (ח"א ב ע"א): ואימתי קשיטא לה בקיטוטהא כדקא חזי בשעתא דאתחזון קמה כל דכורא דכתיב (שמות כג יז) ואלו (את) פני האדון יה"ה ודא אקרי אדון כמה דאת דאת אמר (יהושע ג יא) הנה ארון הברית אדון כל הארץ כדין נפקת ה' ואעילת י' ואתקשיטת במאני דכורא לקבליהון דכל דכר בישראל ואתון אחרנין משכן לון ישראל מעילא לגבי אתר דא אלה אזכרה (תהלים מב ה) אדכרנא בפומא ושפיכנא דמעאי (נ"א) ברעות נפשי בגין לאמשכא אתון אליון) וכדין אדדם מעילא עד בית אלהים למהוי אלהים כגוונא דיליה ובמאי (שם) בקול רנה ותודה המון חוגג.

תרגום: ומתי קיטטה אותה בתכשיטיה כראוי, בשעה שנראו לפניו כל זכר, שכתוב "אל פני האדון ה'". וזה נקרא 'אדון', כמו שנאמר "הנה ארון הברית אדון כל הארץ". כך יצאה ה' ונכנסה י', והתקטטה בכלים של זכר כנגדם של כל זכר בישראל. וישראל מושכים אותיות אחרות מלמעלה למקום הזה. "אלה אזכרה" אזכיר בפי ואשפוך דמעוטי (ברצון נפשי כדי להמשיך האותיות הללו), ואז אדדם מלמעלה עד בית אלהים, שיהיה אלהים כדוגמתו, ובמה, "בקול רנה ותודה המון חוגג".

¹³⁴⁵ ע"י לעיל פרשת בשלח הערה 1038.

¹³⁴⁶ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 98.

¹³⁴⁷ ע"י לעיל פרשת בשלח הערה 1087.

¹³⁴⁸ ע"י זהר (ח"ג פו ע"א): ת"ח כד ברא קב"ה עלמא אתקין כל מלה ומלה כל חד וחד בסטרוי ומני עלייהו חילין עלאין ולית לך אפי' עשבא זעירא בארעא דלית ליה חילא עלאה לעילא וכל מה דעבדין בכל חד וחד (תרי נוסחי) וכל מה דכל חד וחד עביד כלא הוא בתקיפו דהוא חילא עלאה דממנא עליה לעילא וכלהו נימוסין גזירין מדינא על דינא נטלין ועל דינא קיימין לית מאן דנפיק מן קיומיה לבר וכלהו ממנן מן יומא דאתברי עלמא מתפקדן שלטונין על כל מלה ומלה וכלהו נטלין על נמוסא אחרא עלאה דנטלין כל חד וחד כמה דכתיב ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערותיה כיון דנטלין ההוא חק כלהו אקרון חקות וההוא חק דאתיהיב להו מן שמייא קא אתי וכדין אתקרון חקות שמים.

ומנלן דמן שמים קא אתיין דכתיב כי חק לישראל הוא ועל דא כתיב את חקותי תשמרו בגין דכל חד וחד ממנא על מלה ידיעא בעלמא בההוא חק בגין כך אסיר למחלף זינין ולאעלא זינא בזינא

לפי שהם חקוקים למעלה והבשר והחלב דוגמא ורמז כנגדם למעלה דברים מיוחדים וכשם שהבשר והחלב כל אחד מותר בפני עצמו כן הדברים ההם כל אחד ואחד מיוחד בפני עצמו וכשם שאין עקר האסור אלא החבור והתורה הרחיקתו וגזרה ביניהם הבדל ורחוק כן הדברים ההם יש לנו להבין כי יש ביניהם הבדל ואין להשוות קדושה של מעלה לקדושה של מטה אע"פ שהכל מיוחד זה בזה¹³⁴⁹ ובעוה"ז שיש בו יצר הרע נצטרך ליחד אותם ומיחדין ואומרינן כי הוא ושמו אחד וע"כ אמרו רז"ל לעתיד לבא הקב"ה מגלה להם לישראל מפני מה בשר בחלב אסור כווננו במאמר זה כי אע"פ שהיא מצוה מוטלת עלינו נוהגת במזוננו ומאכלנו בעולם הגופני הזה אין העולם הזה כדאי ואיננו ראוי להתגלות בו הטעם והסוד מפני שהעולם הזה יש בו יצר הרע ולא תסבלהו דעת הבריות אולי יחשבו על השם ויהרהרו אחר שתי רשויות ח"ו אבל לעתיד לבא בזמן בטול יצה"ר והוא זמן תחיית המתים שם יבינו הכל הסוד מעקרו ושם יוסיף מעלה והשגה ונוכל להבדיל ונכיר שהוא אחד ושמו אחד כדבר הנביא (זכריה יד) ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד¹³⁵⁰ וכ"כ באותו זמן (ישעיה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

אחרא בגין דאעקר לכל חילא וחילא מאתרייהו (ואכחיש פמליא של מעלה) ואכחיש פומבי דמלכא תרגום: בא וראה כשברא הקדוש ברוך הוא את העולם, תיקן כל דבר ודבר כל אחד ואחד בצדו, ומנה עליהם כחות עליונים. ואין לך אפילו עשב קטן בארץ שאין לו כח עליון למעלה, וכל מה שעושים עם כל אחד ואחד (שתי נוסחאות), וכל מה שכל אחד ואחד עושה, הכל הוא בחזק של אותו הכח העליון שממונה עליו מלמעלה. וכל ההנהגות גזרות מן הדין, על דין הם נוסעים, ועל הדין הם עומדים. אין מי שיוצא ממקומו החוצה, וכל הממונים מיום שנברא העולם נתמנו שליטים על כל דבר ודבר, וכולם מתנהגים על הנהגה אחרת עליונה שנוטלים כל אחד ואחד, כמו שכתוב ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערותיה, כיון שנוטלים אותו חוק, כולם נקראים חוקות, ואותו החוק שנתן להם בא משמים, ואז נקראים חוקות שמים.

ומנין שבאים משמים, שכתוב כי חק לישראל הוא, ועל כן כתוב את חוקתי תשמרו, משום שכל אחד ואחד ממונה על דבר ידוע בעולם באותו החק, לכן אסור להחליף מינים ולהכניס מין במין אחר, משום שעוקר את כל כח וכח ממקומו, (ומכחיש פמליא של מעלה) ומכחיש את פרסום המלך.¹³⁴⁹ עי' תיקו"ז ע"ב): מאן דצייר ביה דיוקנא (דברים כ"ז) ארור האיש אשר יעשה פסל וכו' ושם בסתר בסתרו של עולם, ע"כ. ועי' ביאורים ח"ב יג ע"א, ז"ל, יש בזה ג' הבחנות: א' למעלה מעקודים אין בחי' פרצופים וספירות כלל אלא רק על שם העתיד שיצא מהם, ואפילו עקודים הם ג"כ רק על דרך ממוצע כי עיקר כל הכינויים הם רק באצילות, ואפילו באצילות אינם על פי תפיסתנו והשגתנו ח"ו והאומר כן אין לו חלק באלקי ישראל כמש"כ ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה, אך עכ"ז הנה בדרך דיבור ואמירה וספירות דברים שהוא בדרך לימוד מותר ומצוה להשתמש בכל הכינויים הללו באצילות ולדבר בהם בכל האפשרי ככל מה שנמסר לנו בדברי האריז"ל שכולם הם דברי הרשב"י בזהר וכן הם מפורשים כולם בשיר השירים, עכ"ל. ועי' בהגר"א על תיקו"ז ע"ב ד"ה ואפילו מכל, שנכלל באיסור זה מי שמצייר דיוקנא דבי"ע באצילות, ועי' לש"ו דע"ה ח"א נד ע"ב שנכלל באיסור זה לצייר דיוקנאות של אצילות בא"ס.

עי' זהר (ח"ב דף קכד ע"ב): רבי אבא אמר מה כתיב לעילא מן דא (שם לד כו) ראשית בכורי אדמתך תביא בית יהו"ה אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו מאי קא מיירי אלא דלא לערבא מלה תתאה בעלאה דלא ינקא סטרא דלבר מסטרא פנימאה מה בין האי להאי דא דלבר מסטרא דמסאבא ודא דלגו בסטרא קדישא מאן אמו דא כנסת ישראל דאתקרי אם בחלב אמו דלא יניק מהאי סטרא מאן דלא אצטריך והכא כתיב הנה אנכי שלח מלאך לפניך אמר משה הא קבילנא בטחונא מינך דלא תתפרש מינך ודאי אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה ובמה יודע אפוא וגו'.

תרגום: רבי אבא אמר מה כתוב למעלה מזה (שם לד) ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו מה זה אומר אלא שלא לערב דבר תחתון בעליון שלא ינק הצד החיצון מהצד הפנימי מה בין זה לזה זה שבחוץ מצד הטמאה וזה שלפנים בצד הקדושה מי היא אמו זו כנסת ישראל שנקראת אם בחלב אמו שלא יונק מצד זה מי שלא צריך וכאן כתוב הנה אנכי שלח מלאך לפניך אמר משה הרי קבלתי בטחון ממך שלא תפרד מעמנו ודאי אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה ובמה יודע אפוא וגו'.

עי' תיקוני זהר ל ע"ב): וסמך ליה לראשית בכורי אדמתך וכו' לא תבשל גדי בחלב אמו (שמות כג יט) מאי האי לגבי האי קם רבי שמעון על רגלוי פתח בקלא סגי ואמר אליהו אליהו נחית הכא ברשותא דמאריך ואנהיר עינוי דאלין סבין בהאי מלה דלא יתון למיכל בשר בחלב.

אדהכי הא אליהו קא נחית ולא אתעכב אמר בוצינא קדישא והא רזא דא ודאי איהו רזא דלא תחרוש בשור ובחמור יחדיו (דברים כב י) כד בוכרא דאיהו ישראל עמודא דאמצעייתא לא אתיין ליה לבית ה' חלב אתערב בבשרא וגרמין לאתערבא שור בחמור ודא איהו כלאים מין דלאו במיניה אמר רבי שמעון אליהו אליהו והא שור איהו מסטרא דדכיו וחמור מסטרא דמסאבו דא איהו כלאים

(נב) לכן ידע עמי שמי וזה גלוי הטעם להקב"ה בעבור כי אין גלוי הטעם והסוד בעולם הזה אלא באותו זמן שכן יהיה איסור בשר וחלב בטל ומכאן תתעורר למה שאכלו המלאכים בשר בחלב שנאמר (בראשית יח) ויקח המאה וחלב וכן הבקר כי המלאכים אין להם יצר הרע שאף בכני אדם הגופניים לא תהיה נוהגת מצוה זו בזמן בטול יצר הרע ולכך דרשו רז"ל (ויקרא יט) את חקותי תשמרו וגו' אני ה' אני חקתיים ואין לך רשות להרהר בהם¹³⁵¹ כלומר חקתיים למעלה ואין לך רשות להרהר בהם כי ההרהור בטעם מן החקים כיוצא בזה הוא מזיק בעוה"ז מצד יצר הרע המכשיל את האדם ובפשוטו י"ל ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד לענין העבודה שלא יעבדו הכל אלא להקב"ה וזה יהיה אחד בפני הכל ושמו אחד לענין הקריאה שלא יקרא באל"ף דל"ת כמו שנקרא בעולם הזה ביו"ד ה"א ככתבו.

(כג כ-כב) הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכנת: השמר מפניו ושמע בקלו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבנו: כי אם שמוע תשמע בקלו ועשית כל אשר אדבר ואיבתי את איביך וצרתני את צרריך:
 עי' רמב"ן: על דרך האמת המלאך הזה שהובטחו בו בכאן הוא המלאך הנואל¹³⁵² (בראשית מח טו) אשר השם הגדול¹³⁵³ בקרבנו כי ביה ה' צור עולמים¹³⁵⁴ (ישעיה כו ד) והוא שאמר אנכי האל בית אל¹³⁵⁵ (בראשית לא יג) כי דרך המלך לשכון בביתו ויקראנו הכתוב מלאך בעבור היות כל הנהגת העולם הזה במדה ההיא¹³⁵⁶ ורבותינו אמרו (סנהדרין לח) כי הוא מטמרון והוא שם למורה הדרך וכבר פרשתי זה בסדר בא אל פרה¹³⁵⁷ וזה טעם לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינתי הוא בית המקדש כדכתיב מקדש ה' כוננו ידיך (לעיל טו יז) והטעם אשר הכינתי לי להיות בית קדשי ותפארתי כי שם הכסא שלם¹³⁵⁸ ועוד אזכיר (להלן כד א) כוונתם בשמו כשם רבו והנה קולו הוא קול אלהים חיים¹³⁵⁹ והמצוה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

טב וביש אבל חלב איהו מסטרא דדכיו ובשרא מסטרא דדכיו אמר ליה ודאי הכי הוא אבל האי רזא אשתמודעא בקרא דא (בראשית א כד) תוצא הארץ נפש חיה למינה דאף על גב דאינון מסטרא דדכיו כלהו אינון דכר ונוקבא ואינון זוגין ומאן דנטיל ממה דלאו איהו מיניה ההוא בר דאתרכיב מתרוייהו עליה אתמר לא תבשל גדי בחלב אמו (שמות כג יט).
 תרגום: וסמוך לו ל"ראשית בכורי אדמתך" וכו' "לא תבשל גדי בחלב אמו", מה זה אל זה. קם רבי שמעון על רגליו פתח בקול גדול ואמר, אליהו אליהו רד לכאן ברשות רבונך והאר את עיני הזקנים הללו בדבר הזה, שלא יבאו לאכל בשר בחלב.
 בינתים בא אליהו, ירד ולא התעכב, אמר נר הקדוש, והרי סוד זה ודאי הוא הסוד של "לא תחרב בשר ובחמר יחדי", כשבכור שהוא ישראל העמוד האמצעי לא מביאים אותו לבית יהו"ה, מתערב חלב עם בשר, וגורמים לערב שור בחמור, וזהו כלאים מין בשאינו מינו.
 אמר רבי שמעון, אליהו אליהו, והרי השור הוא מצד הטהרה והחמור מצד הטומאה זהו כלאים טוב ורע. אבל חלב הוא מצד הטהרה ובשר מצד הטהרה. אמר לו ודאי כך זה, אבל הסוד הזה נודע בפסוק הזה "תוצא הארץ נפש חיה למינה", שאף על גב שהם מצד הטהרה, כולם זכר ונקבה, והם זוגות, ומי שנוטל ממי שאינו מינו, אותו בן שמרכב משניהם, עליו נאמר "לא תבשל גדי בחלב אמו".

¹³⁵¹ עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1229.

¹³⁵² עי' לעיל פרשת שמות הערה 863.

¹³⁵³ עי' לעיל פרשת נח הערה 391.

¹³⁵⁴ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1086.

¹³⁵⁵ עי' לקמן פרשת ויצא הערה 606.

¹³⁵⁶ עי' לעיל ג ב.

¹³⁵⁷ לעיל יב יב.

¹³⁵⁸ עי' זהר (ח"ג דף ב ע"ב): תא חזי מה כתיב (שמות מ לד) וכבוד יהו"ה מלא את המשכן מלא לא כתיב אלא מלא דהוה שלים לעילא ותתא עם משכנא דלתתא תקונא טמירא דנחת לתתא ואתתקנת שכינתא.

תרגום: בא וראה מה כתוב וכבוד ה' מלא את המשכן, לא כתוב מלא אלא מלא, שהיה שלם למעלה ולמטה עם המשכן שלמטה, תיקון טמיר שירד למטה ונתקנה השכינה.

¹³⁵⁹ עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1203.

לשמוע בקולו מפי הנביאים או הטעם שלא יקצצו בנטיעות¹³⁶⁰ ויעזבו תורה שבעל פה¹³⁶¹ כענין שדרשו (פתיחתא איכה רבתי ב) ואת אמרת קדוש ישראל נאצו (ישעיה ה כד) זו תורה שבעל פה והנה פירושו ושמע בקולו (פסוק כא) לדברי וכן אמר כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר (פסוק כב) ואונקלוס רמז זה שתרגם ארי בשמי מימריה כי בו ידבר.

ואמר ואיבתי את אויביך¹³⁶² שגם במדת הרחמים אהיה להם אויב וצרתי את צורריך על ידו במדת הדין, ולכן פירש כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי וגו' והכנעני והכחדתיו בהביאו אותך אליהם להודיע כי הוא המכחיד אותם והזכירם בלשון יחיד כי כלם כאיש אחד יכחידם והנה כאשר המלאך הזה שוכן בקרב ישראל לא יאמר הקב"ה לא אעלה בקרבך (להלן לג ג) כי שמו בקרבו והוא בקרב ישראל אבל כשחטאו בעגל רצה לסלק שכינתו מתוכם ושיהיה מלאך משלוחיו הולך לפניהם ובקש משה רחמים וחזר ושיכן שכינתו בתוכם ושם אפרש הפסוקים בע"ה.

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך המלאך הזה אינו מן הנפרדים¹³⁶³ החוטאים שכתוב בהם (אויב ד יח) ובמלאכיו ישים תהלה והתהלה היתה ממה שתלו הכח בעצמם בענין סדום כשאמרו (בראשית יג) כי משחיתים אנחנו¹³⁶⁴ אבל הוא מן הנטיעות¹³⁶⁵ וזהו שדרשו במדרש תנחומא כי לא ישא לפשעכם לפי שהוא מן הכת שאינן חוטאים והוא מטטרוין¹³⁶⁶ שר הפנים¹³⁶⁷ ולכך אמר לשמרך בדרך כי תרגום משמרת מטרת והוא מדת הדין ולכך אמר לפניך כלשון (חבקוק ג ה) לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו¹³⁶⁸ ואומר כי ילך מלאכי לפניך וזהו לשון מלאכי כלומר מלאכי החביב אצלי שעל ידו אני נודע בעולם.

ועליו נאמר (שמות לג) פני ילכו¹³⁶⁹ כשבקש משה ואמר הודיעני נא את דרכך בקש ממנו מדה שיהיה נודע בה והשיב לו פני ילכו וזהו (ישעיה סג) ומלאך פניו הושיעם מלאך שהוא פניו¹³⁷⁰ ועל כן אמר וצרתי את צורריך על ידו.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹³⁶⁰ ע"י לעיל פרשת נח הערה 388.
¹³⁶¹ ע"י תיקו"ז יט ע"א שתורה שבעל פה היא מידת המלכות.
¹³⁶² ע"י לעיל פרשת יתרו הערה 1193.
¹³⁶³ ע"י זהר בראשית כב ע"א (הובא לעיל פרשת בראשית הערה 149) שעולמות ב"ע המה עולמות הנפרדים.

¹³⁶⁴ ע"י ב"ר פ"נ סי' ט: כי משחיתים אנחנו ר' לוי בשם רב נחמן מלאכי השרת על ידי שגילו מסטורין של הקב"ה נדחו ממחיצתן מאה ושלושים ושמונה שנה ורבי תנחומא הוה מפיך לישנא קלה א"ר חמא בר חנינא על שנתגאו ואמרו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה וידבר אל חתניו וגו' ארבע בנות היו לו שתיים ארוסות ושתיים נשואות לקוחי בנוותיו אין כתיב כאן אלא לוקחי בנוותיו והיה כמצחק בעיני חתניו אמרו לו אדרכולין וכרבלין במדינה ומדינה נהפכת.
¹³⁶⁵ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 220.

¹³⁶⁶ ע"י לעיל פרשת בא הערה 986.
¹³⁶⁷ ע"י תיקו"ז (ג ע"ב): צלותא איהי דבור דרכיבת עליה ואיהו מרכבה לגבה ביומין דחול ודא שכינתא ודא אדנ"י קול רכיב בפומי דא יהו"ה ורזא דדבור אדנ"י שפתי תפתח וגו' (תהלים נא יז) ואיהו מרכבה לתרווייהו כגוונא דא יאקדונק"י והכי סליק מלא"ך כחושבן תרין שמהן כחדא ובגין דא אתקרי מלאך שר הפנים דעל ידי שליחא דא מתיחדין בשית יומין דחול.

תרגום: תפלה היא דיבור שרוכבת עליו, והוא מרכבה אליה בימות החול, וזו שכינה, וזה אדנ"י. קול רוכב בפיו, זה יהו"ה, וסוד הדבור "אדנ"י שפתי תפתח וגו'", והוא מרכבה לשניהם, כדוגמא זה יאהדונה"י. וכך עולה מלא"ך כחשבון שני שמות כאחד, ולכן נקרא מלאך, שר הפנים, שעל ידי שליח זה מתייחדים בששת ימי החול.

ועיי"ש (קמח ע"ב): אית עיינין מכמה גוונין כגון ארגמ"ן רגמ"ן ר' רפא"ל ג' גבריא"ל מ' מיכאל"ל ו' נוריא"ל ורזא דמלה מרכבו ארגמ"ן א' אור דנהיר באלין ארבע גוונין א' אורפניא"ל ואיהו [קצ ע"ב] מטטרו"ן אור פניא"ל ובגין דא אתקרי שר הפנים.

¹³⁶⁸ ע"י לעיל פרשת שמות הערה 947.
¹³⁶⁹ ז"ל התרגום אונקלוס שם: אמר שכינתו תהך ואניח לך.
¹³⁷⁰ ע"י לעיל פרשת יתרו הערה 1233, וע"י רמב"ן ג א ודברינו שם.

ואמר עוד הכחדתו כי במדת הדין נכחדים האויבים ומה שנקרא מלאך והוא אינו מן הנפרדים מפני שהנהגת העולם בו שהוא מדת הדין ומה שאמר השמר מפניו כי ממדת הדין יש לו לאדם להשמר שלא יענש בחטאו ולכך הזכיר בו לשון שמירה ולשון פנים ואמר ושמע בקולו אזהרה שלא יקצצו בנטיעות¹³⁷¹ ולכך אמר מיד אל תמר בו ודרשו רז"ל אל תמר בו אל תמירני בו אלא שיתבונן כי הכל אחד והכל מיוחד בלי פרוד.

כי לא ישא לפשעכם יאמר כי המלאך הזה יש לו כח לשאת הפשעים והסליחה מסורה בידו ואעפ"כ לא ישא לפשעכם אם תמר בו כי כל הממר בו ממר בשמי המיוחד שבקרבו. ומה שהזכיר דוד ע"ה (תהלים קל) כי עמך הסליחה ודרשו רז"ל לא מסרת אותה למלאך באור זה למלאך מן הנפרדים.

כי שמי בקרבו שמי המיוחד בקרבו כי ביה ה'¹³⁷² וזהו שתרגם אונקלוס ארי בשמי מימריה והכוונה בזה כל מה שהוא אומר אינו אומר אלא בשמי ובאר בזה כי קולו הוא קול אל עליון¹³⁷³ וזהו שאמר כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר לא אמר ידבר לבאר כי קולו הוא דבר ה' ורצונו כי בו ידבר זה משפיע וזה מושפע השולח הוא המשפיע והמלאך הוא המושפע שנאצל ממנו כשם שביצירה התחתונה נאצלה אשה מאיש שנאמר (בראשית ב) לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת.

וכן מצינו בכל מקום שכתוב בתורה מנחה הוא והאשה ההוא כתיב הוא וקרינן היא לבאר כי היא בכלל הוא¹³⁷⁴ וכן תמצא בפסוק ראשון בראשו וסופו (ה"א יו"ד וא"ו ושאריו ה"א) [ה"א וא"ו].

וענין זה רמזו הרב ז"ל בפסוק (ויקרא ב) כל המנחה וכאשר חטאו ישראל בעגל נסתלק מביניהם המלאך הזה וזה שאמר הש"י (שמות לג) כי לא אעלה בקרבך כי כל זמן שהמלאך הזה אשר השם המיוחד¹³⁷⁵ בקרבו מתהלך בקרב ישראל לא יאמר השי"ת כי לא אעלה בקרבך כי כיון ששמו בקרבו הנה הוא בקרב ישראל אבל כיון שנסתלק מהם בחטאם רצה הקב"ה שיהיה אחד מן הנפרדים שלוח לפניהם הוא שכתוב (שם) ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני וגו' כי לא אעלה בקרבך והמלאך הזה מן הנפרדים אשר יבטיח בו לגרש הוא גבריאל המלאך וסמך לזה מיד (שם) וישמע העם את הדבר הרע ההוא ויתאבלו כי היו מתאבלים מהסתלקות המלאך הזה שר הפנים אשר השם המיוחד בקרבו ופחדו לנפשם מעתה פן יפלו ביד האויבים עם אחד מן הנפרדים.

ועם הדעת הזאת של קבלה יאמנו דברי רז"ל שדרשו שכל ימיו של משה לא היה מלאך עמהם כלומר מלאך שר צבא כי היה הולך עמהם המלאך הזה שהוא מן הנטיעות אין זה מלאך שר צבא כי אין זה מן הנפרדים ומה שכתוב ושלחתי לפניך מלאך והוא מן הנפרדים זה לא נתקיים כי משה רבינו בטל הדבר בכח תפלתו והוא היה ממלא מקום המלאך מן הנפרדים אבל אחר שמת משה חזר מלאך שר צבא למקומו.

ודעת הרמב"ן ז"ל במלאך שר הצבא שחזר בימי יהושע שהיה גבריאל ומשה כל ימי חייו הוא הממלא מקומו של גבריאל השר כנרמז בפסוק (שם יז) כאשר ידים משה ידו וגבר ישראל ובימי יהושע חזר למקומו ללחום מלחמת ה' בעד ישראל והוא גבריאל הנלחם להם ועל כן נראה ליהושע וחרבו בידו שנאמר (יהושע ה) וחרבו שלופה בידו ולכך תמצא שם נקמות גדולות באבוד האויבים במיני נקמה מחודשים מאד וכענין שכתוב (שם י) וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים עד עזקה וימותו גם בענין אבדן המלכים ההם והיתה מדת

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹³⁷¹ עי' פרשת בא הערה 388.

¹³⁷² עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1086.

¹³⁷³ עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1203.

¹³⁷⁴ עי' זהר (ח"ג קפג ע"ב): ר' אבא אמר בכל אתר הוא וקרינן היא דכר ונוקבא כחדא.

תרגום: רבי אבא אמר, בכל מקום "הוא", וקוראים "היא", זכר ונקבה כאחד.

¹³⁷⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

הדין מתוחה בהם להאבדים בגוף ובנפש מה שלא תמצא כן במלחמה שעשה משה שלא יזכיר בהם הכתוב כי אם אבדן הגופות והחרימם כענין שכתוב במלחמת סיהון ועוג (דברים ג) החרם כל עיר מתים הנשים והטף ולא הזכיר שם נפש כלל אבל במלחמת יהושע הזכיר נפש בכל מלחמותיו ובכל הערים אשר לכד והנה בכל אחת ואחת הזכיר נפש ובסוף הזכיר (יהושע י) ואת כל הנשמה החרים לבאר כי אין צריך לומר שהשמיד הגופות וכלה אותם כי גם הנשמות החרים שתהיינה נכרתות מן העוה"ב ועל כן הוצרך ללכת עמו המלאך הזה שהוא שר הגבורה להיות על ערי האויבים תחת אלהי ה' הצבאות ויפלו לפני ישראל לאלפים ולרבבות והאל יזכנו לראות מתורתו נפלאות.

(כד א): וְאֵל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל ה' אֱתָהּ וְאֶהְרֶן נָדָב וְנָאֵבִי הוּא וְשִׁבְעִים מְזֻקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מִרְחֹק:

עי' רמב"ן: וטעם עלה אל ה' – דרך הפשט יזכיר שם במקום הכנוי¹³⁷⁶ כמו נשי למך (בראשית ד כג) ואת יפתח ואת שמואל (ש"א יב יא) וכן והאר פניך על מקדשך השמש למען ה' (דניאל ט יז) אבל בתלמוד (סנהדרין לה) שאלו עלה אלי מיבעי ליה ולכן אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו¹³⁷⁷ כלומר ואל משה אמר השם הנזכר בתחלת הענין ויאמר ה' אל משה (לעיל כ כב) עלה אל מטטרון שנקרא בשמי ה' והטעם עלה אל מקום הכבוד אשר שם המלאך הגדול¹³⁷⁸ והכונה כי משה יבא בתוך הענין אשר שם כבוד ה'¹³⁷⁹ ולא יבא אל השם המיוחד כי לא יראני האדם וחי (להלן לג כ).

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ואל משה אמר השם המיוחד עלה אל ה' זהו מטטרו"ן ששמו כשם רבו וכן דרשו רז"ל ונקרא בשם הזה לפי שבשם הזה נכללים שתי לשונות המורים על ענינו והוא אדון ושליח אדון מלשון חכמים שקורין אל הגברת בעלת ממשלה מטטרו"ן¹³⁸⁰ שליח מלשון יון שקורים לשליח מנטטור ועוד יכלול ענין שלישי מלשון שמירה¹³⁸¹ כי תרגום משמרת מטרת ועל שהוא שומר העולם נקרא שומר ישראל.

והנה מתוך הוראת שמו השגנו שהוא אדון לכל מה שתחתיו שכל צבא העליונים והתחתונים הלא הם ברשותו ותחת ידו והוא השליח למי שעליו ולמעלה ממנו שהשליטתו על הכל ושמו אדון לביתו ומושל בכל קנינו.

ויש לך לדעת כי לפי משמעות לשון אדון יהיה המי"ת בשם כפול וטעם כפל המי"ת כי שני טי"ן עולה ח"י וישאר בשם מרון שהוא אדון או יהיה כפל המי"ת לפי שהוא הטור העשירי מושך כח מתשעה והנה הוא נכתב במקומות לבעלי הקבלה בתוספת יו"ד¹³⁸² פעם נקרא בשש אותיות כנגד שש קצוות ופעם בשבע ומן הידוע שהוא נקרא נער¹³⁸³ ולכך הזכיר

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹³⁷⁶ עי' לעיל פרשת ויצא הערה 481.

¹³⁷⁷ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 404, ועי' שמות לג ז.

¹³⁷⁸ עי' לעיל פרשת בא הערה 986.

¹³⁷⁹ עי' לעיל פרשת נח הערה 381.

¹³⁸⁰ עי' לעיל כ ח.

¹³⁸¹ כנ"ל כג כ.

¹³⁸² עי' תיקו"ז (טז ע"א): ודא הוא דאמר קרא (שמות כא ז) וכי ימכור איש את בתו לאמה איש דא קודשא בריך הוא בתו דא שכנתא לאמה בת זוגיה דמטטרו"ן דאיהי מיטטרו"ן בתוספת יו"ד דשפחה בישא היא אמה דערב רב ובגין דהיא שפחה בישא ובנהא לא אשתמודעין בה איהי מתכסיא בעבדא דילה כנשמתא בגופא.

תרגום: וזהו שאמר הכתוב "וכי ימכר איש את בתו לאמה", "איש", זה הקדוש ברוך הוא. "בתו", זו שכינה. "לאמה", בת זוגו של מטטרו"ן, שהיא מיטטרו"ן בתוספת יו"ד, ששפחה רעה היא אמה של ערב רב. ומשום אותה שפחה רעה ובניה, לא מוכרים בה, היא מכוסה בעבד שלה, כמו הנשמה בגוף. ועי' ע"ח שער סדר אבי"ע פרק ו

¹³⁸³ זהו (ח"א ככו ע"א): ויהו"ה ברך את אברהם בכל (בראשית כד א) [באותו] המשרה¹³⁸³ [נ"א המעשר] שנתן לו הקדוש ברוך הוא משמו שהיא אות ה"א שבו נברא העולם ותניא אמר רבי [יוחנן] מטטרו"ן שר הפנים שהוא נער עבד מרבו האדון המושל עליו.

הכתוב בכורי ישראל בשם נערים שנאמר (שם כד) וישלח את נערי בני ישראל. ויש לך לדעת כי העליה הזאת לא הוצרכה עתה בשביל אהרן ובניו ושבעים זקנים ומה שאמר ונגש משה לבדו אל ה' הכוונה על מטטרון ג"כ והיה הכתוב ראוי לומר ונגשת לבדך כי השם המיוחד הוא המדבר והדבור הזה למשה לבדו שאמר לו עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחוויתם מרחוק ומה שמדבר בלשון נסתר ונגש משה לבדו אל ה' אולי כי האומר ונגש משה לבדו אל ה' הוא מטטרון שאמר כן על עצמו והוא לשון צוואה שמצוה לאהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל וסמך לו מיד ויראו את אלהי ישראל ומשה לבדו נגש יותר שכן נאמר לו עלה אלי ההרה והיה שם והעליה הזאת לתוספת השגה היתה עד שבא בתוך הענן שנאמר ויבא משה בתוך הענן. וכבר ידעת כי המלאך הזה הוא שטעה אלישע אחר בענינו¹³⁸⁴, ונכשל בו להסתפק בשתי רשויות ויצא לתרבות רעה וכן כל מי שלא נזהר בענינו הנה הוא חוטא בנפשו ומסבב לו מוקש ואשמה רבה לא יוכל כפרה ואלי מפני זה נסמכה פרשת ואל משה אמר למלת מוקש כי ענינו למי שאינו נזהר בו מקום טעות בו נוקש ונלכד האב הראשון גם הבנים במדבר גם נדב ואביהוא והצדיק השלם ר"ע שנוהר בענינו נכנס בשלום ויצא בשלום והוא שדרש בו (דברים לג) ואתה מרבבות קדש אות הוא ברבבה שלו ה' צבאות שמו אדון הוא בצבא שלו¹³⁸⁵ והבן זה.

(כד י) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר. עי' רמב"ן: ועל דרך האמת בעבור כי הזכיר במתן תורה וידבר אלהים (לעיל יט כה) והוא כאשר אמר הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש¹³⁸⁶ (דברים ה כא) ביאר כאן שראו אלהי ישראל ולא אמר כאשר יאמר בכל מקום ה' אלהי ישראל¹³⁸⁷ והזכיר בהם זה לומר שהשיגו הזקנים במראה הזאת יותר משאר העם שראו על הארץ את אשו הגדולה (שם ד לו) כי היה לעם במהיצת ענן וערפל¹³⁸⁸ (שם ה יט) ואונקלוס

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

תרגום: "וה' ברך את אברהם בכל". באותה השררה (המעשר) שנתן לו הקדוש ברוך הוא משמו, שהיא אות ה"א, שבה נברא העולם. ולמדנו, אמר רבי יוחנן, מטטרון שר הפנים, שהוא נער עבד מרבו האדון המושל עליו.

¹³⁸⁴ עי' חגיגה טו ע"א): אחר קיצץ בנטיעות עליו הכתוב אומר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך מאי היא חזא מיטטרון דאתיבהא ליה רשותא למיתב למיכתב זכוותא דישאל אמר גמירא דלמעלה לא הוי לא ישיבה ולא תחרות ולא עורף ולא עיפוי שמא חס ושלום שתי רשויות הן אפקוהו למיטטרון ומחיהו שיתין פולסי דנורא אמרו ליה מאי טעמא כי חזיתיה לא קמת מקמיה איתיהיבא ליה רשותא למימחק זכוותא דאחר.

¹³⁸⁵ עי' שם ע"ב): רבי עקיבא עלה בשלום וירד בשלום ועליו הכתוב אומר משכני אחרין נרוצה ואף רבי עקיבא בקשו מלאכי השרת לדוחפו אמר להם הקדוש ברוך הוא הניחו לזקן זה שראוי להשתמש בכבודי מאי דרש אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן (ואתא) [ואתה] מרבבות קדש אות הוא ברבבה שלו.

¹³⁸⁶ עי' לעיל פרשת וירא הערה 470.

¹³⁸⁷ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1038.

¹³⁸⁸ עי' זהר (ח"ב דף פא ע"א): אמר רבי אבא כתיב וכל העם ראים את הקולות ראים שמעים מבעי ליה אלא הכי תנינן אינון קלין הוו מתגלפי בההוא חשוכא ועננא וקבלא ומתחזיין בהו כמה דאתחזי גופא וחמאן מה דחמאן ושמעין מה דשמעין מגו ההוא חשוכא וקבלא ועננא ומגו ההוא חזיו דהוו חמאן הוו נהירין בנהירו עלאה וידעין מה דלא ידעו דרין אחרנין דאתו בתרייהו.

תרגום: אמר רבי אבא כתוב וכל העם רואים את הקולות רואים היה צריך להיות שומעים אלא כך שינו אותם קולות היו נחקקים באותו חשך וענן וערפל ונראים בהם כמו שנראה גוף ורואים מה שרואים ושומעים מה ששומעים מתוך אותו חושך וערפל וענן ומתוך אותו מראה שהיו רואים היו מאירים באור עליון ויודעים מה שלא ידעו דורות אחרונים שבאו אחריהם.

ועי' זהר (ח"ג קסג ע"א): ואיהו נטיל בכל מתיבתא בטמירו דקיק מתעפפן כנשרין גו מתיבתא דנהורא ואיהי מתיבתא דמשה וכלהו קיימי לבר ולא עאלין לגו בר אהרן בלחודוי וכפום שעתא אקרן בשמא ולית מאן דחמי ליה למשה דהא ההוא מסוה דאנפוי פריס קמיה ושבע ענני יקר סחרניה אהרן קאים גו פרגודא דלתתא מן משה ופרגודא פסיק ולא פסיק בגוייהו וכל רישי מתיבתא לבר

ירמוז לזה שתרגם וחזו את יקר אלהא דישראל ולא תרגם ואיתגלי להון יקרא דה' כמנהגו במקומות אחרים.

ע"י ר' בחיי: הכוונה בזה על הכבוד האחרון שהזכירו למעלה ולכך הוסיף בו את שהוא השכינה שהשם המיוחד שהוא אלהי ישראל¹³⁸⁹ כתוב בו (שמות לג) כי לא יראני האדם וחי¹³⁹⁰ ולכך תרגם אונקלוס וחזו ית יקר אלהא דישראל והוא הכבוד שראה יחזקאל (א כו) כמראה אדם עליו מלמעלה כי ראה תחלה חיות הקדש והאופנים למטה אצל החיות וחזר וראה הרקיע הנטוי על ראשי החיות וראה הכסא על הרקיע ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה¹³⁹¹.

וע"ד הקבלה כמעשה לבנת הספיר ידוע אצל חכמי המרכבה כי כסא הכבוד מיוסד מג' יסודות אש רוח מים¹³⁹² שהם נאצלים מג' מדות חסד דין רחמים¹³⁹³ והם ג' מראות לבן אודם תכלת ותן אל לבך כי הזכיר לבנת על מראה הלובן וספיר על מראה האודם¹³⁹⁴ וכעצם השמים על מראה התכלת ולכך תרגם אונקלוס ותחת כורסי יקריה והוא שאמר התכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד¹³⁹⁵.

וראו שתתבונן איך הזכיר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר שהוא באור גמור כי יש תחת הכסא כמעשה לבנת הספיר שהוא כסא¹³⁹⁶ אחר וזהו יורה על שני כסאות והנה הדבר

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

מפרכתא דפרגודא דא וכל שאר לבד מאינון עננין וכפום חדושי דנהירו דאורייתא דאתנהרא הכי מנהרן אינון עננין.

תרגום: והוא לוקח בכל ישיבה בסתר דקיק, מתעופפים כנשרים לתוך ישיבת האור, והיא ישיבת משה, וכולם עומדים בחוץ ולא נכנסים פנימה, פרט לאהרן לבדו, ולפי שעה נקראים בשם. ואין מי שיראה את משה, שהרי אותו מסוה של פניו פרוש לפניו, ושבעה ענני כבוד סביבו. אהרן עומד תוך הפרגוד שלמטה ממשה, ופרגוד פוסק ולא פוסק בתוכם, וכל ראשי הישיבות מחוץ לפרוכת הפרגוד זה, וכל השאר מחוץ לאותם עננים, וכפי חדושי אור התורה שמאירה כך מאירים אותם עננים.
¹³⁸⁹ ע"י לעיל פרשת בשלח הערה 1038.

¹³⁹⁰ ע"י זהר (ח"ב סו ע"ב): אמר רבי יוסי מאי דכתיב (שמות כד י) ויראו את אלהי ישראל וגו' וכי מאן יכיל למחמי ליה לקודשא בריך הוא והא כתיב (שם לג כ) כי לא יראני האדם וחי והכא אמר ויראו אלא דאתגליא קשת עלייהו בגווינן נהירין והכי תנינן כל מאן דאסתכל בקשת כמאן דמסתכל בשכינתא ולאסתכלא בשכינתא אסיר.

תרגום: אמר רבי יוסי מהו שכתוב ויראו את אלהי ישראל וגו' וכי מי יכול לראות את הקדוש ברוך הוא והרי כתוב כי לא יראני האדם וחי וכאן אמר ויראו אלא שהתגלתה עליהם הקשת בצבעים מאירים וכך שנינו כל מי שמסתכל בקשת כמי שמסתכל בשכינה ואסור להסתכל בשכינה.

¹³⁹¹ ע"י שעה"כ דרושי תפלת השחר דרוש ב', שג' אלה הם חיצוניות של ב"ע.

¹³⁹² ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 30.

¹³⁹³ ע"י לקמן פרשת נצבים הערה 2348.

¹³⁹⁴ ע"י זהר (ח"ג רכז ע"א): תרין גווינן רשימין בטלית חד חוור וחד תכלת ועל תרין גווינן אלין אתמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר לבנת לובן דספיר דאיהו כליל בתרין גווינן רחמי ודינא חוור ואוכם אוכמו דתכלת ועל תרין גווינן רמיזו רבנן מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן למהוי בריתא דמלכא ק"ש יחודא דקב"ה כליל מתרין גווינן אלין דאינון יהו"ה אדנ"י רחמי ודינא כגוונא דקב"ה כליל ב' גווינן יהו"ה אלהים רחמי ודינא כגוונא דקב"ה כליל ב' גווינן יהו"ה אדנ"י למהוי רחמי ודינא כסא דין וכסא רחמים (מטטרון).

תרגום: שני צבעים רשומים בטלית, אחד לבן ואחד תכלת, ועל שני צבעים אלו נאמר "ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר". לבנת לובן, הספיר שהוא כלול בשני צבעים, רחמים ודין, לבן ושחור. שחור התכלת, ועל שני צבעים רמזו רבותינו, מאימתי קוראים את שמע בשחרית, משיכיר בין תכלת ללבן, להיות בת המלך, קריאת שמע, יחוד הקדוש ברוך הוא כלול משני צבעים אלו, שהם יהו"ה אדנ"י, רחמים ודין. כדוגמא שהקדוש ברוך הוא כולל שני צבעים יהו"ה אדנ"י, להיות רחמים ודין, כסא דין וכסא רחמים (מטטרון).

¹³⁹⁵ ע"י סוטה יז ע"א): תניא היה ר"מ אומר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד שנאמר ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר וכתוב כמראה אבן ספיר דמות כסא.

¹³⁹⁶ ע"י תיקר"ז ע"ב): צורת דיוקנא דכלילא מכמה נהורין חד וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר (יחזקאל א כו) דמתכסיא דא אבן ספיר דמות כסא ואיהו לעילא כגוונא דא ותחת רגליו

אמת ויציב כי יש כסא לכסא¹³⁹⁷ ועל כן גלה לך הכתוב בפירוש כי תחת הכסא העליון יש כסא אחר שהוא כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים ושלישה יסודות לכל כסא וכסא הרי ו' וזהו סוד הכתוב הנזכר בכסא שלמה (מלכים א' י) שש מעלות לכסא וגו' וכתוב (דברי הימים א' כט) וישב שלמה על כסא ה' כי רצה שלמה בחכמתו הגדולה לכלול בכסאו מעלות שני הכסאות שעליהם נאמר בעת רצון (תהלים קכב) כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד ונאמר בשעת הכעס (דניאל ז) עד די כרסון רמיו¹³⁹⁸.

ויש שפירשו כמעשה לבנת הספיר כי המשיל השגת האצילות לענין הספיר הלבן שהוא מראה מה שבתוכו שהוא פנימי ונסתר שם והפנימי הזה הנסתר הוא נראה מתוך החיצון אבל עצמותו אינו נראה ואינו נודע לעצמו וזהו (שמות ו) וארא אל אברהם וגו' כי הפנימי הנסתר נראה אל הרואים כספיר אבל לא נודע להם ועל כן יבאר הכתוב השגתה במשל יפה מאד יובן ממנו הנמשל וזהו לשון כמעשה בכ"ף הדמיון כי ענין ההשגה בהם גם ככל הנביאים כלן גם בישראל בהר סיני היא הנקראת פנים בפנים כח לפנים מכח¹³⁹⁹ ולכך אמר כמעשה כענין מה שיעשה הספיר הלבן שהפנימי הנעלם נראה מתוך החיצון אבל עצמותו אינו נראה כי הוא נסתר ונעלם מן ההשגה וזה מבואר.

(כד יא) וְאֵל אֶצִּילִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יְדוֹ וַיַּחְזוּ אֶת הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּישְׁתּוּ:
ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו והלא כבר הזכיר ויראו את אלהי ישראל אבל יתכן לפרש כי האצילים חזו את האלהים כלומר שנבאו בו שלא במחיצה ושלא תאמר כשאמר ויראו ראייה ממש לכך חזר ואמר ויחזו נבואה מלשון מחזה והנה השגתם היתה למעלה מהשגת ישראל ולמטה מהשגת משה כי השגת ישראל היתה במחיצת ענין וערפל והאצילים היתה נבואתם בו שלא במחיצה ומשה רבינו ראה אותו ממש כי כן הבטיחו (שם לג) וראית את אחורי והוא הכבוד האחרון ומה שהזכיר מיד ויאכלו וישתו יורה כי נהגו קלות ראש בראיה זו ולכך היו ראויין לשליחות יד במה"ד אלא שרצה להמתין

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

כמעשה לבנת [ז ע"א] הספיר (שמות כד י) כגוונא דא וכלא א'¹³⁹⁶ נקודה דא הוא כגון חל"ם לעילא כתר עליון¹³⁹⁶ דרכיב על י"ה דאינון חכמה ובינה כחושבן חל"ם ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר חיר"ק ודא מלכות והארץ הדום רגלי (ישעיה סו א) איהו תחות ו"ה דאיהו חושבון חיר"ק והכי סליק א' יהו"ה יו"¹³⁹⁶.

תרגום: צורת הדמות שכלולה מכמה אורות, אחד, "וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר", שמתכסה, זו אבן ספיר, דמות כסא, והוא למעלה כדוגמא זה. "ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר", כדוגמא זה, והכל א'. נקודה זו היא כמו חול"ם למעלה, כתר עליון, שרוכב על י"ה, שהם חכמה ובינה, כחשבון חל"ם. ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, חיר"ק, וזו מלכות, "והארץ הדום רגלי", היא תחת ו"ה, שהיא חשבון חיר"ק, וכך עולה א', יהו"ה, יו".

¹³⁹⁷ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 104.

¹³⁹⁸ ע"י זהר (ח"א רמב ע"ב): כתיב (דניאל ז ט) חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב וגו'. חזה הוית עד די כרסון רמיו כד אתחרב בי מקדשא תרי כרסון נפלו תרי לעילא תרי לתתא תרי לעילא בגין דאתרחיקת תתאה מעלאה כרסייא דיעקב אתרחיקת מכרסייא דדוד וכרסייא דדוד נפלת הדא הוא דכתיב (איכה ב א) השליך משמים ארץ תרי כרסון לתתא ירושלם ואינון מארי דאורייתא וכרסון דלתתא כגוונא דכרסון דלעילא מריהון דאורייתא היינו כרסייא דיעקב ירושלם היינו כרסייא דדוד ועל דא כתיב עד די כרסון ולא כרסיא כרסון סגיין נפלו וכלהו לא נפלו אלא מעלבונה דאורייתא.

תרגום: כתוב "חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב וגו'." (הייתי רואה עד שהכסאות נזרקו ועתיק יומים יושב וגו'). "חזה הוית עד די כרסון רמיו", כשנחרב בית המקדש, שני כסאות נפלו, שנים למעלה ושנים למטה. שנים למעלה, כי התרחקה התחתונה מהעליונה. כסא של יעקב התרחק מכסא דוד, וכסא דוד נפל. זהו שכתוב "השליך משמים ארץ". שני כסאות למטה, ירושלים, ואותם בעלי התורה. והכסאות שלמטה כדוגמא הכסאות שלמעלה, בעלי התורה, היינו כסא של יעקב. ירושלים היינו כסא של דוד. ועל זה כתוב "עד די כרסון" [כסאות], ולא כסא. כסאות רבים נפלו, וכולם לא נפלו אלא מעלבונה של תורה.

¹³⁹⁹ ע"י לעיל פרשת יתרו הערה 1201.

להם כדי שלא לערבב שמחת התורה.

(כד יב) ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה להורתם כתיב והוא ראייה למה שפירש כי התורה והמצוה ידריכו האדם אל המדה הזו היא כנסת ישראל ומשם תתעלה הנפש אל העוה"ב כמעט הכתוב (תהלים עג) ואחר כבוד תקחני אתה והבן זה ויהיה להורתם כענין (שיר ג) ואל חדר הורת¹⁴⁰⁰.

Section break

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁴⁰⁰ עי' זהר (ח"ג מ ע"ב): תו פתח ואמר (שמות כד יב) ויאמר יהו"ה אל משה עלה אלי ההרה וגו' והתורה דא תורה שבכתב והמצוה דא תורה שבעל פה להרתם כתיב חסר כמה דאת אמר (שיר ג ד) ואל חדר הורתי הכא אית לאסתכלא להורתם דמי אי תימא הורתם דישראל לאו הכי דהא ישראל לא אדכרו בהאי קרא אלא הורתם דתורה ומצוה ומאי היא דא (אתר) יין דמנטרא בגין דכל כתיבה דספר עלאה תמן שריא ומתמן נפקא תורה ועל דא קרינן תורה שבכתב ודא הוא אשר כתבתי להרתם ודאי (כמה דאת אמר ואל חדר הורתי) תורה שבעל פה תורה אחרא דקיימא על פה מאן איהו פה דא הוא דעת דאיהו פה דספר וכתיבה ותורה דא היא תורה אחרא דאקרי תורה שבעל פה דאיהי קיימא על ההוא פה דאיהי תורה שבכתב בגין כך אסתליק משה בכלא על כל שאר נביאי מהימני דכתיב ואתנה לך דייקא.

תרגום: עוד פתח ואמר, ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה וגו', והתורה זו תורה שבכתב, והמצוה זו תורה שבעל פה. להרתם כתיב חסר, כמו שנאמר ואל חדר הורתי. כאן יש להתבונן, להורתם של מי, אם תאמר הורתם של ישראל, לא כך שהרי ישראל לא נזכרו בפסוק הזה, אלא הורתם של תורה ומצוות. ומה היא, זהו (מקום) יין המשומר, משום שכל כתיבה של הספר העליון, שרויה שם, ומשם יצאה תורה, ועל זה קוראים תורה שבכתב. וזהו אשר כתבתי להורתם, להורתם ודאי, (כמו שנאמר ואל חדר הורתי). תורה שבעל פה תורה אחרת שעומדת על פה, מהו פה, זהו דעת שהיא פה של ספר, וכתיבה. ותורה זו היא תורה אחרת שנקראת תורה שבעל פה, שהיא עומדת על אותו הפה שהוא תורה שבכתב, לכן התעלה משה בכל על כל הנביאים הנאמנים, שכתוב ואתנה לך, דווקא לך.

פרשת תרומה.

ע"י רמב"ן: והמסתכל יפה בכתובים הנאמרים במתן תורה ומבין מה שכתבנו בהם יבין סוד המשכן ובית המקדש ויוכל להתבונן בו ממה שאמר שלמה בחכמתו בתפלתו בבית המקדש ה' אלהי ישראל (מ"א ח כג) כמו שאמר בהר סיני ויראו את אלהי ישראל¹⁴⁰¹ (לעיל כד י) והוסיף שם לפרש ה' לענין שרמזנו שם למעלה כי אלהי ישראל יושב הכרובים כמו שאמר וכבוד אלהי ישראל עליהם מלמעלה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר¹⁴⁰² ואדע כי כרובים המה (יחזקאל י יט-כ) ואמר דוד ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפורשים וסוככים על ארון ברית ה' (דהי"א כח יח) וכן יזכיר תמיד בבית המקדש לשם ה'¹⁴⁰³ (מ"א ה יט) לשמך (שם ח מד) ויאמר בכל פעם ופעם ואתה תשמע השמים¹⁴⁰⁴ (שם ח לב) במדת רחמים וכתוב (שם ח מד מה) והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך ושמעת השמים ובביאור אמר כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ הנה שמים ושמי השמים לא יכלכלוך (דהי"ב ו יח) וכתוב על הארון להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו (ש"ב ו ב) ובדברי הימים (א' יג ו) להעלות משם את ארון האלהים ה' יושב הכרובים אשר נקרא שם כי השם יושב הכרובים.

(כה ב) דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבוֹ תִּקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי:

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁴⁰¹ ע"י לעיל פרשת בשלח הערה 1038.

¹⁴⁰² ע"י זהר (ח"ב ככו ע"א): רבי יצחק אמר והא כתיב (יחזקאל י כ) היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר מאן חיה דא אמר רבי יוסי אמר רבי חייא חיה זוטרתית וכי אית חיה זוטרתית אין חיה זוטרתית וחיה עלאה וחיה זוטרא דזוטרתית.

ויראו את אלהי ישראל דייקא כמה דאמינא ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר כחזו אבן טבא דזמין קודשא בריך הוא למבני מקדשא דכתיב (ישעיה נד יא) ויסדתיך בספירים. תרגום: רבי יצחק אמר והרי כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר מי החיה הזו אמר רבי יוסי אמר רבי חייא חיה קטנה וכי יש חיה קטנה כן חיה קטנה וחיה עליונה וחיה קטנה שבקטנות.

ויראו את אלהי ישראל דווקא כמו שאמרנו ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר כמראה אבן טובה שעתיד הקדוש ברוך הוא לבנות המקדש שכתוב ויסדתיך בספירים.

¹⁴⁰³ ע"י לעיל פרשת יתרו הערה 1243.

¹⁴⁰⁴ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 107.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ויקחו לי תרומה ויקחו אלי כנסת ישראל¹⁴⁰⁵ שהיא תרומה¹⁴⁰⁶ והיא הנקראת זאת¹⁴⁰⁷ ולכך אמר וזאת התרומה וכן כתיב (בראשית מט) וזאת אשר דבר להם אביהם¹⁴⁰⁸ ושם בארתי וכתוב (תהלים ח י) יהו"ה אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ אדיר ודאי את הכל ממטה למעלה וממעלה למטה¹⁴¹⁰ ולפי שהכל תלוי במחשבה ובכונת הלב על כן אמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו¹⁴¹¹.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁴⁰⁵ עי' זהר (ח"ב קמ ע"ב): ובהוא זמנא אשתכחו כל כנופיא דמלאכי עלאי קמי קודשא בריך הוא אמרו קמיה מארי דעלמא כל זיוא וכל נהורא דילן בשכינת יקרד איהו והשתא תיחות לגבי תתאי בההיא שעתא אתתקפת שכינתא ותברת ההוא חשוך קבל כמאן דמתבר גזיזין תקיפין ונחתת לארעא כיון דחמו כלהו כך פתחו ואמרו (תהלים ח י) יהו"ה אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ אדיר ודאי דתברת כמה גזיזין וחילין תקיפין ונחתת לארעא ושליטת בכלא ועל דא כתיב ויהי צערא דקבילו כמה חיילין ומשיריין ביומא דכלת משה נחתת לארעא.

ובגין כך ויקחו לי תרומה וגו' ויקחו לי תרומה לא כתיב אלא ויקחו לי תרומה לאחזאה דכלא חד בלא פרודא ועובדא דמשכנא כגוונא דלעילא דא לקבל דא לאתכללא שכינתא מכל סטרין עילא ותתא הכא בהאי עלמא עובדא דיליה כעובדא דגופא לאתכללא רוחא בגויה ודא איהי שכינתא דאתכלילת לעילא ותתא ואיהי רוח קודשא.

תרגום: ובאותו זמן נמצאו כל הכנס של המלאכים העליונים לפני הקדוש ברוך הוא ואמרו לפניו רבון העולם כל הזיו וכל האור שלנו בשכינת כבודך הוא ועכשיו תרד לתחתונים באותה שעה התחזקה השכינה ושברה אותו חשך אפלה כמי שמשבר חתיכות חזקות וירדה לארץ כיון שכלם ראו כך פתחו ואמרו ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ אדיר ודאי ששברה כמה חתיכות וכחות חזקים וירדה לארץ ושלטה בכל ולכן כתוב ויהי הצער שקבלו כמה חיילות ומחנות ביום שירדה לארץ כלת משה.

ולכן ויקחו לי תרומה וגו' לא כתוב ויקחו לי ותרומה אלא ויקחו לי תרומה להראות שהכל אחד בלי פירוד ומעשה המשכן כדוגמא שלמעלה זה כנגד זה להכליל השכינה מכל הצדדים מעלה ומטה כאן בעולם הזה המעשה שלו כמעשה הגוף להכליל את הרוח בתוכו וזוהי שכינה שנכללה מעלה ומטה והיא רוח הקדש.

¹⁴⁰⁶ עי' מדרש הובא ברמב"ן פסוק ג.

¹⁴⁰⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247.

¹⁴⁰⁸ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247.

¹⁴⁰⁹ עי' זהר (ח"ג רעט ע"ב): ולא עוד אלא מה דהות ברתא דמלכא י' על הו"ה דכלילן באבהן ה' קדמאה באברהם ה' תניינא ביצחק ו' ביעקב והות י' רישא עליהו אתמר נפלה עטרת ראשנו ואמתילו רבנן מתלא למלכא דהוה ליה עטרה על רישיה ואילן יאה קדמיה אתיא ליה שמועה בישא ארמי עטרה מעל רישיה ומה דהות י' על הו"ה י' לעילא אתהדר הוה"י י' לתתא ובגין דא אמר דוד אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה מאת יי' היתה זאת.

תרגום: ולא עוד אלא מה שהיתה בת המלך י' על הו"ה שכלולים באבות ה' ראשונה באברהם ה' שניה ביצחק ו' ביעקב והיתה י' ראש עליהם נאמר נפלה עטרת ראשנו והמשילו רבותינו משל למלך שהיתה לו עטרה על ראשו ואילן יפה לפניו באה לו שמועה רעה הרים העטרה מעל ראשו ומה שהיה י' על הו"ה י' למעלה חזר הוה"י י' למטה ולכן אמר דוד אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה מאת ה' היתה זאת.

¹⁴¹⁰ עי' זהר (ח"ב דף קלד ע"ב): פתח ואמר ויקחו לי תרומה הכא איהו יחודא בכללא חדא עילא ותתא ויקחו תרומה לא כתיב (&) אלא ויקחו לי תרומה¹⁴¹⁰ עילא ותתא בכללא חדא בלא פרודא כלל.

תרגום: פתח ואמר ויקחו לי תרומה כאן הוא יחוד בכלל אחד מעלה ומטה לא כתוב ויקחו תרומה אלא ויקחו לי תרומה מעלה ומטה בלי פירוד כלל.

¹⁴¹¹ עי' זהר (ח"ב דף קכח ע"א): פתח רבי שמעון ברישא ואמר ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי ויקחו לי האי מאן דבעי לאשתדלא במצוה ולאשתדלא ביה בקודשא בריך הוא אצטריך דלא ישתדל ביה בריקנייא ובמגנא אלא אצטריך ליה לבר נש לאשתדלא ביה כדקא יאות כפום חיליה והא אוקימנא מלה דא בכמה אתרי יאות למיסב בר נש ההוא אשתדלותא דקודשא בריך הוא כמה דאת אמר (דברים טז יז) איש כמתנת ידו וגו'.

תרגום: פתח רבי שמעון בראש ואמר ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי ויקחו לי מי שרוצה להשתדל במצוה ולהשתדל בקדוש ברוך הוא צריך שלא ישתדל בו בריקות ובחנם אלא צריך האדם להשתדל בו כראוי כפי כחו והרי בארנו דבר זה בכמה מקומות יאה לאדם לשאת אותה השתדלות של הקדוש ברוך הוא כמו שנאמר איש כמתנת ידו וגו'.

עיי"ש: ועל דא כתיב (&) ויקחו לי תרומה מאת כל איש מההוא דאקרי איש דאתגבר על יצריה וכל מאן דאתגבר על יצריה אקרי איש אשר ידבנו לבו מאי אשר ידבנו לבו אלא דיתרעי ביה קודשא בריך הוא כמה דאת אמר (תהלים כז ח) לך אמר לבי (שם עג כו) צור לבבי (משלי טו טו) וטוב לב

ולזה רמוז במדרש הוא שאמרו ויקחו תרומה אין כתיב כאן אלא ויקחו לי אותי לוקחים כביכול אמר הקב"ה קחו אותי שאדור ביניכם ועוד אמרו במדרש וזאת התרומה אשר תקחו כנסת ישראל שהיא תרומה שנאמר (ירמיה כז) קדש ישראל לה' ראשית תבואתה.

ובספר הבהיר¹⁴¹² תמצא מפורש ויקחו לי תרומה ויקחו לקדש תרומה שהיא יו"ד והיא עשירית ומנא לן דעשירי קדש דכתיב (ויקרא כז) העשירי יהיה קדש לה' לקדש ומאי ניהו קדש וראשית כל בכורי כל וכתוב (תהלים קיא) ראשית חכמה.

ומה שהזכיר בסמוך ככל אשר אני מראה הכונה כי אני הוא המראה¹⁴¹³ וכן כאשר הראה אותך בהר יחזור למלת אני ומלת אני במקום הזה מידת הדין וכן מצינו בדוד המלך בכלי המקדש שאמר (דבד"א' כח) הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית ויד ה' הוא מדת הדין¹⁴¹⁴ והוא ענין שבאר בכאן כי אני הוא המראה לו תבנית המשכן ותבנית כל כליו.

ויש לך לדעת כי מן ויקחו לי עד וזאת התרומה מדבר בתרומה העליונה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת מדבר בתרומת המשכן ובאור הענין כי כשיביאו ישראל תרומת המשכן שהוא זהב וכסף ונחשת וכל השאר יביאו עמם התרומה העליונה וזה באור ועשו לי מקדש זו תרומת המשכן ושכנתי בתוכם זו תרומה עליונה וזה סוד הכתוב יביאה את תרומת ה' זהב וכסף ונחשת שפירושו עם תרומת ה' או יאמר הכתוב קחו מאתכם תרומה לה' כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה' קחו מאתכם תרומה זו תרומה העליונה יביאה את תרומת ה' זו תרומת המשכן ועל כן אמר זהב וכסף ונחשת וזה מבואר כי כשיביאו תרומת המשכן מיד יביאו עמה התרומה העליונה וישכינו שכינה למטה ביניהם.

(כה ג): וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת:

ע' רמב"ן: וזאת התרומה על דרך האמת הוא כמו וה' נתן חכמה לשלמה (מ"א ה כו) וכן כתוב וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם (בראשית מט כח)¹⁴¹⁵ וכתוב וזאת הברכה¹⁴¹⁶ (דברים לג א) וכתוב מאת ה' היתה זאת¹⁴¹⁷ (תהלים קיח כג) וכבר רמזו זה בבראשית רבה (פ"ק סי' יב) במדרש מזקנים אתבונן¹⁴¹⁸ והמבין יתבונן ובאלה שמות רבה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

(רות ג ז) וייטב לבו כלהו בקודשא בריך הוא קאמר אוף הכא אשר ידבנו לבו מניה תקחו את תרומתי דהא תמן אשתכח ולאו באתר אחרא.

תרגום: ועל זה כתוב ויקחו לי תרומה מאת כל איש מאותו שנקרא איש שמתגבר על יצרו וכל מי שמתגבר על יצרו נקרא איש אשר ידבנו לבו מה זה אשר ידבנו לבו אלא שיתרצה בו הקדוש ברוך הוא כמו שנאמר לך אמר לבי צור לבבי וטוב לב וייטב לבו את כולם אמר בקדוש ברוך הוא אף כאן אשר ידבנו לבו ממנו תקחו את תרומתי שהרי שם נמצא ולא במקום אחר.

¹⁴¹² קג. ד"א ויקחו לי תרומה, ויקחו לקדש תרומה שהיא יו"ד והוא עשירי ומנא דעשירי קדש דכתיב (ויקרא כ"ז לב) העשירי יהיה קדש לה', ומאי ניהו קדש, דכתיב (יחזקאל מ"ד ל) וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל וגו', וכתוב (תהלים ק"א י) ראשית חכמה יראת ה' אל תקרי יראת ה' אלא ויראת ה'.

¹⁴¹³ ע"י תיקו"ז (ז ע"א): עשרה מן שכינתא תתאה אדנ"י מתתא לעילא מן אנ"י עד אי"ן.

¹⁴¹⁴ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 201.

¹⁴¹⁵ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 247.

¹⁴¹⁶ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 247.

¹⁴¹⁷ ע"י לעיל הערה 1409.

¹⁴¹⁸ ז"ל: לישנא אחרינא וזאת אשר דבר להם אביהם יעקב אין כתיב כאן אלא אביהם עתיד אדם אחד כיוצא בי לברך אתכם וממקום שפסקתי הוא מתחיל שנאמר וזאת אשר דבר כיון שעמד משה פתח בזאת שנאמר (דברים לג) וזאת הברכה אמר להם אומר לכם הברכות הללו אימתי הם מגיעות לכם בשעה שתקבלו את התורה שנאמר (שם ד) וזאת התורה הוי וזאת אשר דבר להם אביהם במה שסיים להם יעקב אביהם פתח להם משה אמר משה (תהלים קיט) מזקנים אתבונן יצחק כשבירך את יעקב אמר לו (בראשית כח) ואל שדי במה חתם ויקרא יצחק את יעקב ואף יעקב במה שפסק אביו משם התחיל שנאמר ויקרא יעקב אל בניו וחתם כשבירכן בזאת וזאת אשר דבר ממקום אשר פסק משם התחיל משה וזאת הברכה ובמה חתם משה (דברים לג) אשריך ישראל ואף דוד כשבא

(פמ"ט סי' ג) וזאת התרומה אשר תקחו מאתם כנסת ישראל שהיא תרומה שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתה (ירמיה ב ג) ושם (שמו"ר לנ א) עוד אמר להן הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתך וכביכול נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה כי התרומה תהיה לי ואני עמה כדרך דודי לי ואני לו (שה"ש ב טז) וכן אמר ככל אשר אני מראה אותך (להלן פסוק ט) כי אני הוא המראה ואמר הראה אותך רמז למלת אני וכן אשר אתה מראה (להלן כח ט) וכן אמר דוד הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל (דהי"א כח יט) כי היתה עליו יד ה'1419.

(כה ט) ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל פליו וכן תעשו: עי' ר' בחיי: ידוע כי המשכן וכליו הכל ציורים גופניים להתבונן מהם ציורים עליונים שהם דוגמא להם1420, ומכלל הענינים הנפלאים הנכללים בו הוא מה שתמצא המשכן על ג' חלקים1421 לפנים מהפרוכת חוץ לפרוכת שהוא אהל מועד חצר המשכן כנגד המציאות

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

לומר תהלה ממקום שפסק משה משם התחיל (תהלים א) אשרי האיש וגו' הוי מזקנים אתבונן. 1419 עי' כל זה בר' בחיי בפסוק הקודם.

1420 עי' בראשית א כז, ופרשת בראשית הערה 153, וכן עי' פרשת משפטים הערה 1348. 1421 עי' זהר (ח"ג קסא ע"א): ת"ח כד ברא קב"ה בר נש בעלמא אתקין ליה כגוונא עלאה (יקירא) ויהב ליה חיליה ותוקפיה באמצעייתא דגופא דתמן שריא לבא דהוא תוקפא (ומזונא) דכל גופא ומתמן אתזן כל גופא (וכל אינון שייפי דגופא מתמן אתזנו) והא לבא אחיד ואתקף באתר עלאה דלעילא דאיהו מוחא דרישא דשאר ליעילא (ואחיד ביה) ודא אתקשר בדא ובגוונא דדא אתקין קב"ה עלמא ועבד (ליה) חד גופא ואתקין שייפי דגופא סחורניה דלבא ולבא שארי באמצעייתא דכל גופא וכל אינון שייפין אתזנו מההוא לבא דהוא תוקפא דכלא וכלא ביה תליין וההוא לבא אתקשר ואתאחד במוחא עלאה דשריא לעילא.

ת"ח כד ברא קב"ה עלמא אשרא (ס"א אסדר) לימא דאוקינוס דאסחר כל ישובא דעלמא וישובא דכל שבעין אומין כלא אסחר לירושלם וירושלם באמצעייתא דכל ישובא שריא והיא אסחרא להר הבית והר הבית אסחר לעזרות דישאל ואינון עזרות סחרן ללשכת הגזית דתמן סנהדרי גדולה יתבין ותנינן לית ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלחודדיהו ולשכת הגזית אסחר למזבח והמזבח אסחר לבית האולם והאולם להיכל והיכל לבית קדש הקדשים דתמן שכינה שריא וכפרת וכרובים וארון. והכא הוא לבא דכל ארעא ועלמא ומהכא אתזנו כל אינון אתרי דישובא דאינון שייפי דגופא ולבא דא אתזן ממוחא דרישא ואתאחיד דא בדא הה"ד מכוון לשבתך פעלת יי' כגוונא דא לעילא לעילא ואיהו ברזא דמלכא עלאה ברזא יקירא סתימאה ימא עלאה לקביל דא דאית ימא לעילא מן ימא וימא מן ימא.

ת"ח נהר דינור אסחר לכמה משריין מקבליה שבעין סטרין גליפין משבעה דליקין ואינון סחרן לאינון שמשו דלגו מנייהו ואינון סחרין לארבע רתיכין ואינון סחרן לההיא קרתא קדישא דרביעא עלייהו.

ותאנא תמן עזרות לגו מעזרות ולית ישיבה בעזרה דתמן אלא למלכיהו דבית דוד בלחודדיהו ותמן משתכחי ויתבי וסנהדרי גדולה משתכחי תמן בלשכת הגזית וההוא בי דינא עליהו דמשמש לאתר דמשמש ודינא אתיהיב מתמן לקדישין עליונין עד דמטא לאתר דאקרי קדש הקדשים דביה כלא ותמן הוא לבא שריא ודא אתזן מן מוחא דלעילא ואתאחיד דא בדא כגוונא דא לעילא לעילא ואיהו ברזא דמלכא עלאה ברזא יקירא סתימאה עד דאשתכח דכלא אתזן ממוחא עלאה סתימאה דכלא וכד יסתכלון מלי כלא אתקשר דא בדא ודא בדא

תרגום: בא וראה, כשברא הקדוש ברוך הוא אדם בעולם, התקינו כדוגמא עליונה (מכובדת) ונתן לו כחו ותקפו באמצע הגוף, ששם שורה הלב שהוא חזק (ומזון) כל הגוף, ומשם נזון כל הגוף (וכל אותם איברים שבגוף משם נזונו) והרי הלב אחוז ומתחזק במקום עליון שלמעלה, שהוא מח הראש ששורה למעלה, (ואחוז בו) וזה נקשר בזה. ובדוגמא זו התקינן הקדוש ברוך הוא העולם, ועשה (אותו) גוף אחד, והתקינן אברי הגוף סביב הלב, והלב שורה באמצע כל הגוף, וכל אותם איברים נזונים מאותו לב שהוא חוזק הכל, והכל תלויים בו, ואותו לב נקשר ונאחז במח העליון ששורה למעלה. בא וראה כשברא הקדוש ברוך הוא העולם השרה (סדר) את ים האוקינוס סביב ישוב כל העולם, וישוב כל שבעים האומות כולם סביב לירושלים, וירושלים שורה באמצע כל הישוב, והיא מסובבת להר הבית, והר הבית סביב עזרות ישראל, ואותן עזרות סובבות ללשכת הגזית, ששם יושבים סנהדרין גדולה, ושנינו שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד לבדם. ולשכת הגזית סביב המזבח, והמזבח סביב בית האולם, והאולם להיכל, וההיכל לבית קדש הקדשים ששם שורה השכינה וכפורת וכרובים וארון.

וכאן הוא הלב של כל הארץ והעולם, ומכאן נזונו כל אותם מקומות הישוב שהם אברי הגוף, ולב זה נזון ממוח הראש, ונאחז זה בזה, זה שכתוב "מכוון לשבתך פעלת ה'" כדוגמא זה למעלה למעלה,

שנחלק לג' חלקים עולם המלאכים עולם הגלגלים עולם השפלים¹⁴²² וכן מצינו האדם שהוא עקר הכל שהוא דוגמת המציאות בג' חלקיו ונקרא עולם קטן¹⁴²³ והוא נחלק לשלשה חלקים עולם הדבור ועולם החיות ועולם הטבע החלק הראשון שבמשכן לפני מהפרכת ושם הארון והלוחות והכרובים שהם כלים פנימיים נעלמים והם המרכבה לשם יתעלה כמו שכתוב (יחזקאל י') וכבוד אלהי ישראל¹⁴²⁴ עליהם מלמעלה וכתוב (תהלים פ') יושב הכרובים וזהו כנגד עולם המלאכים שהן צורות נפרדות נעלמות והם שכלים נפרדים מרכבה וכסא להקב"ה וכנגדן באדם עולם הדבור והוא הראש שהוא משכן החכמה ושם השכל שופע על המוח כי הצדיק השלם מרכבה להקב"ה וכמו שהיו אבות העולם ושכינה שורה עליו במצות תפילין שבראשו ובזרועו כנגד המוח והלב שהם כנגד שני הכרובים ומכאן תוכל להתבונן דוגמת המניח תפילין וכמה גדול כחו החלק השני מחוץ לפרוכת הוא אהל מועד ושם השלחן והמנורה ומזבח הקטרת שהן כלים נכבדים פנימיים לא כמעלת פנימיות הראשונים והם כנגד עולם הגלגלים שהן נמצאים נכבדים מספרים כבוד אל והעולם מתקיים בתנועתם וכנגדן באדם עולם החיות והוא הלב שהוא מהאברים הפנימיים שכל החיות תלוי בו וכל הגוף מתקיים בתנועתו החלק השלישי הצר המשכן בו היה מזבח הנחשת והוא מזבח העולה אשר עליו מקריבים הקרבנות ושם בעלי חיים מקבלין הפסד והוא כנגד עולם השפל הזה שהוא בעל הויה והפסד וכנגדן באדם עולם הטבע והוא מהטבור ולמטה כי משם באה ההויה והוא ראשית הפסד הגוף כי הפסד הוא סבת ההויה שאם לא נמצא הפסד בעולם לא היתה מצטרפת הויה הא למדת שהמשכן על ג' חלקים כנגד ג' חלקי המציאות שעליהם אמר דוד ע"ה (תהלים קג כ-כב) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח, ברכו ה' כל צבאיו, ברכו ה' כל מעשיו. וכן שלמה בנו אחז הדרך הזה ורמז בג' פסוקים זה אחר זה בפסוק א' (שיר ה') לחיי כערוגת הבשם השני (שם) ידיו גלילי זהב השלישי (שם) שוקיו עמודי שש וכבר בארתי בענין הסולם.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

והוא בסוד המלך העליון, בסוד נכבד נסתר. הים העליון כנגד זה, שיש ים למעלה מן הים, וים מן ים.

בא וראה נהר דינור סובב לכמה מחנות, כנגדו שבעים צדדים חקוקים משבע דלקות, והם סובבים לאותם שמשים שלתוכם, ואלה סובבים לארבע מרכבות, ואלו סובבים לאותה עיר קדושה שרובצת עליהם.

ולמדנו שם עזרות לפני מעזרות, ואין ישיבה בעזרה של שם אלא למלכי בית דוד לבדם, ושם נמצאים ויושבים, וסנהדרין גדולה נמצאים שם בלשכת הגזית, ואותו בית דין עליהם, שמשמש למקום שמשמש, והדין ניתן משם לקדושים עליונים, עד שמגיע למקום שנקרא קדש הקדשים שבו הכל, ושם הלב שורה, וזה נזון ממח העליון ונאחז זה בזה. כדוגמא זה למעלה למעלה, והוא בסוד מלך העליון בסוד נכבד סתום, עד שנמצא שהכל נזון ממח עליון סתום של הכל, וכשיסתכלו על הדברים הכל נקשר זה בזה וזה בזה.

ועיי"ש רנה ע"א: ורזא דאית הפרש בין קדש לקדש ה"ד והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים.

ועי' תז"ח (כה ע"ב): א"ל בוצינא קדישא בין אדם טוב דעץ הדעת לאדם דאילנא דחיי אית חלוף בהון כגון והבדילה הפרכת לכם וגו' דדא בבריאה ודא באצילות.

אשתמודע מאן דאיהו מאילנא דחיי נשמתה ודאי כד מנח תפלין על רישה מתכון לאעלא כל אלהים אחרים תחות שלטנותא דשכינתא עלאה דאיהי תפלין דרישא דבר נש ולאעלא כל אמין תחות יד ה' דאיהי שכינתא תתאה.

תרגום: אמר לו המנורה הקדושה בין אדם טוב של עץ הדעת לאדם של עץ החיים יש בהם חלוף כמו והבדילה הפרכת לכם וגו' שזה בבריאה וזה באצילות.

נודע מי שהוא מעץ החיים נשמתו ודאי כשמינח תפלין על ראשו מתכון להכניס כל אלהים אחרים תחת שלטון השכינה העליונה שהיא התפלין של ראש של האדם ולהכניס את כל האמות תחת יד ה' שהיא השכינה התחתונה.

¹⁴²² עי' לעיל פרשת בראשית הערה 150.

¹⁴²³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 151.

¹⁴²⁴ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1038.

(כה יח) וְעֵשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרָבִים זָהָב מְקֻשָּׁה תַעֲשֶׂה אֹתָם מִשְׁנֵי קְצוֹת הַכַּפְרֹת:
 עי' ר' בחיי: וקצת מחכמי הקבלה אמרו כי יש למעלה מערבות רקיע שמיני ששמו מעון
 ושם נהרי שמחה¹⁴²⁵ ולכך אנו אומרים שהשמה במעונו ולמעלה ממנו רקיע תשיעי ששמו
 מכון ושלתם יחדו השביעי והשמיני והתשיעי נקראים ערבות¹⁴²⁶ והנה חיות הקדש הם
 באותו רקיע שביעי ששמו ערבות והרקיע ששמו מעון נמוי על ראשיהם וכסא הכבוד שעליו
 השכינה הוא התשיעי ששמו מכון הנקרא ערבות גם כן והוא שאמר דוד ע"ה (תהלים ס"ח)
 סולו לרוכב בערבות ביה שמו¹⁴²⁷ וכתוב (מלכים א' ח) מכון לשבתך עולמים¹⁴²⁸.
 וע"ד הקבלה שני כרובים במשכן ובמקדש כנגד הקול¹⁴²⁹ והאש¹⁴³⁰ שבהר סיני הנזכרים
 בפסוק (דברים ד לו) מן השמים וגו'¹⁴³¹ והיו שניהם זהב כי הכל מקבל מן החסד והדין והיו
 מקשה להורות על האחדות והיו זכר ונקבה להורות על משפיע ומושפע והיו כרוב אחד
 מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה כי כן האחד ראש הבנין התחתון והאחד סופו והוא לשון
 מן הכפורת תעשו את הכרובים על שני קצותיו והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה כדי
 לקבל מלמעלה והיו פניהם איש אל אחיו ודרשו רז"ל בזמן שישראל עושים רצונו של מקום
 אל הכפורת יהיו פני הכרובים כתלמיד הנותן עיניו למטה מפני אימת רבו והבן זה כי
 הכפורת עם כרוביו ירמוז להמש תחתונות שהם פורשי כנפים למעלה המש כנגד המש¹⁴³².

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁴²⁵ עי' פרקי היכלות רבתי פרק י אות ג: נהרי ששון נהרי שמחה נהרי גילה נהרי אהבה נהרי דעות
 נהרי רצון משתפכין ויוצאין לפניו מלפני כסא הכבוד ומתגברין והולכין בשער נתיבות ערבות רקיע
 מקול נגינות כנורות חיותיו מקול רנה מפי אופניו מקול זמירות צלצול כרוביו ומתגבר קול ויוצאין
 ברעש בשעה שישראל אומרים לפניו קדוש קדוש קדוש וגו'.
¹⁴²⁶ עי' זהר (ח"ב דף נו ע"ב): מרכבת פרעה וחילו ירה בים רבי יצחק פתח (ירמיה י ג) לקול תתו
 המון מים בשמים ויעלה נשיאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה ויוצא רוח מאוצרותיו הא תנינן
 שבעה רקיעין עבד קודשא בריך הוא ובכל רקיעא ורקיעא ככבין קביעין ורהטין בכל רקיעא ורקיעא
 ולעילא מכלהו ערבות.

וכל רקיעא ורקיעא בהלכו מאתן שנין ורומיה חמש מאה שנין ובין רקיעא ורקיעא חמש מאה שנין
 והאי ערבות הלוכו באורכיה אלף וחמש מאה שנין ופותיה אלף וחמש מאה שנין ומזיאו דיליה נהרין
 כל אינון רקיעין.

תרגום: מרכבות פרעה וחילו ירה בים רבי יצחק פתח לקול תתו המון מים בשמים ויעלה נשיאים
 מקצה הארץ ברקים למטר עשה ויוצא רוח מאוצרותיו הרי שנינו שבעה רקיעים עשה הקדוש ברוך
 הוא ובכל רקיע ורקיע כוכבים קבועים ורצים בכל רקיע ורקיע ומעל כולם ערבות.
 וכל רקיע ורקיע הלוכו מאתים שנה ורומו חמש מאות שנה ובין רקיע לרקיע חמש מאות שנה
 והערבות הזה הלוכו בארכו אלף וחמש מאות שנה ורחבו אלף וחמש מאות שנה ומזיאו מאירים כל
 אותם רקיעים.

¹⁴²⁷ עי' זהר (ח"ב קסה ע"ב): אלא סולו לרוכב בערבות¹⁴²⁷ דא איהו עתיקא דכל עתיקין סתימא
 דכל סתימין דלא ידיע ובמה איהו רוכב בערבות ב"ה¹⁴²⁷ דאיהו רזא קדמאה דנפיק קמיה (ד"א מניה)
 ודא איהו שמיה מההוא סתימא דלא ידיע שמא דיליה הוא י"ה לאו דאיהו הוא אלא איהו הוא בגין
 ההוא פרוכתא דאתפרסא¹⁴²⁷ ונפיק מקמיה אבל האי פרוכתא איהו שמו ודא איהו רתיכא דיליה¹⁴²⁷
 ולא אתידע כלל.

תרגום: אלא סלו לרכב בערבות זהו עתיק של כל העתיקים נסתר כל הנסתרים שלא ידוע ובמה
 הוא רוכב בערבות ב"ה שהוא סוד קדמון שיצא לפניו (ממנו) וזהו שמו מאותו נסתר שלא ידוע שמו
 הוא י"ה לא שהוא הוא אלא הוא בשביל שאותה פרכת שנפרסה ויצאה מלפניו אבל הפרכת הזו
 היא שמו זוהי מרכבתו ולא נודע כלל.

¹⁴²⁸ עי' ספר הפליאה (עמוד תח): והקול שאמר בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים הוא
 מאמר של הבינה לתפארת ישראל ואמר בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים כלומר אל
 הכתר והחכמה בנה הוא בינה ובניתי בית זבול לך וכו' ר"ל עד סוף כל השמטות.

¹⁴²⁹ עי' הערה פרשת בשלח 1122 ופרשת לך לך הערה 427.

¹⁴³⁰ עי' הערות פרשת וירא 470 ופרשת ואתחנן הערה 2152.

¹⁴³¹ מן השמים השמיעך את קלו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך
 האש:

היינו ארץ ושמים

¹⁴³² עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1238.

ומעתה התבונן מה נעים ומה טוב להיות לוחות העדות למטה מהם בארון כי מהם שמענו התורה שנאמר (דברים ה') ביום דבר ה' עמכם בהר מתוך האש ומה שחזר שנית ואל הארון נתן את העדות אשר אתן אליך אזהרה שלא יהיה ארון בלא לוחות כענין שאמרו בשלחן שלא ילין שלחן בלא לחם כי הלוחות בארון רמזו למה שכתוב (ישעיה כו &) כי ביה ה' 1433 וכן (שמות כג &) כי שמי בקרבנו 1434 וזה מבואר והכרובים שראה יחזקאל שהם חיות הקדש הם כנגדם וזהו שאמר (יחזקאל י') ואדע כי כרובים המה כי מתוך שראה הכרובים שהם חיות הקדש ידע כי למעלה מהם כרובים אחרים שלא ראה אותם הכרובים שראה תבנית להם.

והנה הכרובים שראה ושבמשכן ושבמקדש הכל תבנית לאותם כרובים עליונים שידע והם ג"כ כסא כבוד לקבל העליון והם שעליהם אמר הנביא (ישעיה סד י) בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו וכבר ידעת שהקול היה נשמע למשה משם מבין שני הכרובים מתוך שעור טפח כי שם צמצם הקב"ה שכינתו אע"פ שכתוב בו (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה'.

וכן תמצא במדרש תנחומא רבי יהושע דסכנין אמר משל למערה שהיא על שפת הים געש הים נתמלאה המערה והים לא חסר כלום כך צמצם הקב"ה שכינתו בין שני הכרובים ואעפ"כ הודו על ארץ ושמים ע"כ.

ומחכמת היצירה בתבנית האדם תמצא שהתוו בו שלשה אברים מיוחדים שכל אחד ואחד כשעור הצמצום הזה ובהם רשומים היו"ד והה"א והו"ו בגוף האדם ממטה למעלה והלב שהוא מיוחד ג"כ כנגד ה"א אחרונה והבן זה.

ובבמדבר רבה דרשו רז"ל כי הכפורת שעל הארון כנגד השרפים שעל הכסא שנאמר (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו 1435 והם יועצי השכינה שנים כרובים כנגד שמים וארץ שבהם מושבו של הקב"ה והבן זה.

(כה כא) ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה ואל הארון נתן את העדות אשר אתן אליך: עי' רמב"ן: ועל דעת רבותינו (חגיגה יג) הם צורות אדם מלשון ארמית שתאמר לעלם רביא – והחזיר בשם הזה הכ"ף שרש כי כן השם כנערים להורות על עניינם ואם תחשוב עוד למה היו פנים איש אל אחיו ולמה היו מקשה תוכל לדעת כי ראוי להם שיהיו פורשי כנפים למעלה כי הם כסא עליון וסוככים על העדות שהיא מכתב אלהים (להלן לב טז) וזה טעם ולתבנית המרכבה כי הכרובים שראה יחזקאל נושאים הכבוד תבנית לכרובים שהם כבוד ותפארת 1436 והכרובים אשר במשכן ובמקדש תבנית להן כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם 1437 (קהלת ה ז) וזה טעם ואדע 1438 שראה באחד וידע באחד ולפיכך אמר המה 1439 והמשכיל יבין.

(כה כד): וצפית אתו וזה טהור ועשית לו זר זהב סביב:

עי' רמב"ן: זר זהב סביב סימן לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה הוא כמו

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

1433 עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1086.

1434 עי' לקמן פרשת חיי שרה הערה 562.

1435 עי' לעיל פרשת ויצא הערה 611.

1436 עי' לעיל פרשת נח הערה 381 שכבוד היא כינוי למדת המלכות, ועי' לקמן מו כו ועי' דברים יא

יב.

1437 עי' לעיל פרשת ויצא הערה 596.

1438 עי' יחזקאל (י כ) היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה.

ועי' בהגר"א בתז"ח (כח ע"א): כרוב הוא מט"ט שהוא כלל החיות שנק' כרובים כמ"ש ואדע כי כרובים המה.

1439 שזה חיבור של ב' מידות.

שאומרים שולחן מלכים לשון רש"י וכן הדבר שזה סוד השולחן כי ברכת השם מעת היות העולם לא נברא יש מאין אבל עולם כמנהגו נוהג דכתיב (בראשית א לא) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד אבל כאשר יהיה שם שרש דבר תחול עליו הברכה ותוסף בו כאשר אמר אלישע הגידי לי מה יש לך בבית¹⁴⁴⁰ (מ"ב ד ב) וחלה הברכה על אסוך שמן ומלאה כל הכלים ובאליהו כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר (מ"א יז מז) וכן השולחן בלחם הפנים בו תחול הברכה וממנו יבא השובע לכל ישראל ולכך אמרו כל כהן שמגיעו כפול אוכל ושבע (יומא לט ע"א).

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה השלחן בזה זהב רמז למדת הדין של מעלה¹⁴⁴¹ ולכן היה מונח בצפון שהוא השמאל וכתוב (איוב לז) מצפון זהב יאתה וזהו הרוצה שיתעשר יצפין (ב"ב &) יתכוין למדת הצפון היא הגבורה ולכך היו על השלחן שני בגדים אחד שני ואחד תכלת השני כנגד מדת הדין של מעלה התכלת כנגד מדת הדין של מטה¹⁴⁴² הכלולה מכל המדות וכן היה הענין תחלה היו נותנים הלחם תמיד על השלחן בלא אמצעות הוא שכתוב (במדבר ד ז) ולחם התמיד עליו יהיה והיה כלו על השלחן עצמו והיו פורשין על הלחם בגד תכלת ועל הבגד הזה היו נותנים כל כלי השלחן ואחר כך היו פורשין על הכלים והשלחן בגד תולעת והיה עליו על הכל בגד שני מלמעלה ובגד תכלת מלמטה כנגד מדת הדין של מעלה ומדת

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁴⁴⁰ ע"י זהר (ח"ב דף קנ"ב): פתח רבי ייסא ואמר ועשית שלחן עצי שטים וגו' שלחן דא איהו קיימא לגו במשכנא וברכתא דלעילא שריא עליה עליה ומוניה נפיק מזונא לכל עלמא ושלחן דא לא אצטריך למהוי בריקניא אפילו רגעא חדא אלא למהוי עליה מזונא דהא ברכתא לא אשתכח על אתר ריקניא ובגין כך אצטריך למהוי עליה נהמא תדיר דלהוי תדיר ברכתא עלאה משתכחא ביה ומגו ההוא שלחן נפקי ברכאן ומזוני לכל שאר פתורי דעלמא דאתברכאן בגיניה.

תרגום: פתח רבי ייסא ואמר ועשית שלחן עצי שטים וגו' השלחן הזה הוא עומד לתוך המשכן והברכה שלמעלה שורה עליו וממנו יוצא מזון לכל העולם ושלחן זה לא צריך להיות בריקנות אפילו רגע אחד אלא שיהיה עליו מזון שהרי הברכה לא נמצאת במקום ריק ולכן צריך להיות עליו תמיד לחם שתהיה תמיד ברכה עליונה נמצאת בו ומתוך אותו שלחן יוצאות ברכות ומזונות לכל שאר שלחנות העולם שמתברכים בגללו.

ע"י זהר (ח"א דף פח ע"א): אחר הדברים האלה היה דבר יהו"ה אל אברם וגו' (בראשית טו א) רבי יהודה פתח (שיר ז יא) אני לדודי ועלי תשוקתו הא אוקמוה אבל באתערותא (דבאתערותא) דלתתא אשתכח אתערותא לעילא דהא לא אתער לעילא עד דאתער לתתא¹⁴⁴⁰ וברכאן דלעילא לא משתכחי אלא במה דאית ביה ממשא ולא איהו ריקניא

מנל¹⁴⁴⁰ מאשת עובדיהו דאמר לה אלישע (מלכים ב' ד ב) הגידי לי מה יש לך בבית דהא ברכאן דלעילא לא שריין על פתורא ריקניא¹⁴⁴⁰ ולא באתר ריקניא¹⁴⁴⁰ מה כתיב (שם) ותאמר אין לשפחתך כל בבית כי אם אסוך שמן מאי אסוך אלא א"ל שיעורא דהאי משחא לאו איהי אלא כדי משיחת אצבעא זעירא אמר לה נחמתני דהא לא ידענא היאך ישרון ברכאן דלעילא בדוכתא ריקניא אבל השתא דאית לך שמן דא הוא אתר לאשתכחא ביה ברכאן

תרגום: "אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם וגו'". רבי יהודה פתח, "אני לדודי ועלי תשוקתו", הרי פרשוה, אבל בהתעוררות שלמטה תמצא ההתעוררות שלמעלה, שהרי אין מתעורר למעלה עד שמתעורר למטה. והברכות שלמעלה לא נמצאות אלא במה שיש בו ממש, ואינו ריקן. מנין לנו, מאשת עובדיהו שאמר לה אלישע "הגידי לי מה יש לך בבית", שהרי הברכות שלמעלה אינן שורות על שלחן ריק ולא במקום ריק. מה כתוב, "ותאמר אין לשפחתך כל בבית כי אם אסוך שמן". מה זה "אסוך", אלא אמרה לו, השעור של השמן הזה אינו אלא כדי משיחת אצבע קטנה. אמר לה נחמתני, שהרי לא ידעתי איך ישרו הברכות שלמעלה במקום ריק, אבל עכשיו שיש לך שמן, זהו מקום שימצאו בו ברכות.

ע"י זהר (ח"ב דף פז ע"ב): לא תשא את שם וגו' (&) רבי שמעון פתח (מ"ב ד ב) ויאמר אליה אלישע מה אעשה לך הגידי לי מה יש לך בבית אמר לה אלישע כלום אית לך על מה דתשרי ברכתא דקודשא בריך הוא דתנינן אסיר ליה לבר נש לברכא על פתורא ריקניא מאי טעמא משום דברכתא דלעילא לא שריא באתר ריקניא.

תרגום: לא תשא את שם וגו' רבי שמעון פתח ויאמר אליה אלישע מה אעשה לך הגידי לי מה יש לך בבית אמר לה אלישע כלום יש לך על מה שתשרה ברכת הקדוש ברוך הוא ששנינו אסור לאדם לברך על שלחן ריק למה משום שהברכה שלמעלה לא שורה במקום ריק.

¹⁴⁴¹ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 199.

¹⁴⁴² ע"י לעיל פרשת משפטים הערה 1394, וע"י שעה"כ ציצית ד. וע"י תיקו"ז קנ ע"ב.

הדין של מטה וא"כ ב' מדות אלו רמוזות בשלחן בשני הבגדים כי מדת הדין של מעלה משפעת כח לשל מטה הנקראת מלכות ונרמזת במלת זהב שבה רמז על דוד וכוללת מלכות בית דוד למטה גם מלכות של מעלה הוא דוד מלך ישראל חי וקיים וידוע כי ברכת הספוק והרבו תלויים במלכות כענין שכתוב (אסתר א ז) ויין מלכות רב כיד המלך וכן אמרו ז"ל השלחן סימן לכתר מלכות של מעלה וכלל הענין כי משם תבא הפרנסה לכלכל העולם ובשפלים כי היא המדה הנותנת טרף לביתה וחק לנערותיה. ומכאן תבין טעם היות קומת השלחן עם המסגרת י' טפחים והנה השלחן עם מה שעליו יורה על שתיהם והבן זה.

(כה ל) וְנִתְּתָה עַל הַשְּׁלֶחָן לֶחֶם פָּנִים לְפָנֵי תְּמִיד:

ע"י רמב"ן: על דרך האמת כי תבין מלת לפני¹⁴⁴³ תבין שמו וסודו כי בעבור היותו כן היה מונח בצפון כי ברכת ה' היא תעשיר¹⁴⁴⁴ (משלי י כב) כענין שנאמר (לעיל כ כא) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך¹⁴⁴⁵ וכבר רמזתי בו.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁴⁴³ ע"י זהר (ח"ג קנג ע"ב): מאי טעמא בגין דאית שלחן ואית שלחן שלחן איהו דקא מסדרא קמיה דקודשא בריך הוא לעילא ואיהו קיימא תדיר לסדרא ביה פתגמי אורייתא ולאכללא ביה אתון דמלי דאורייתא (בס"א אינו דא הוא ברכתא דמזוני דאית פסוקי ומלי דאורייתא) ואינון אתון דמלי אורייתא אתכלילן ביה בההוא שלחן ואיהו לקיט לון לגביה וכליל כלהו בגויה ובהו אשתלים וחדו ואית ליה חדוה ועל שלחן דא כתיב (יחזקאל מא כב) זה השלחן אשר לפני יהו"ה לפני יהו"ה ולא מלפני יהו"ה שלחן אחרא אית דלא אית ביה חולקא דאורייתא ולית ליה חולקא בקדושה דאורייתא וההוא שלחן אקרי קיא צואה ודא איהו בלי מקום דלית ליה חולקא בסטרא דקדושה כלום. תרגום: למה משום שיש שלחן ויש שלחן שהוא מסדר לפני הקדוש ברוך הוא למעלה ועומד תמיד לסדר בו דברי תורה ולהכליל בו אותיות של דברי תורה (זהו ברכת המזון שיש פסוקים ודברי תורה ואותן אותיות של דברי תורה נכללים בו באותו שלחן) והוא לוקט אותם אליו וכולל את כולם לתוכו ובהם משתלם ושמח ויש לו שמחה ועל שלחן זה כתוב זה השלחן אשר לפני ה' לפני ה' ולא מלפני ה' יש שלחן אחר שאין בו חלק של תורה ואין לו חלק בקדשת התורה ואותו שלחן נקרא קיא צואה וזהו בלי מקום שאין לו חלק בצד הקדושה כלום.

¹⁴⁴⁴ ע"י זהר (ח"א דף ע"ב): ויברך אלהים את נח ואת בניו ויאמר להם פרו ורבו וגו' (בראשית ט א) רבי אבא פתח (משלי י כב) ברכת יהו"ה היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה ברכת יהו"ה דא שכינתא דאיהי אתפקדא על ברכאן דעלמא ומנה נפקי ברכאן לכלא תא חזי מה כתיב בקדמיתא (בראשית ז א) ויאמר יהו"ה לנח בא אתה וכל ביתך אל התיבה וגו' כמה דאתמר דמאריה דביתא יחב ליה רשו למיעאל לבתר אתתא אמרה ליה לנפקא בקדמיתא עאל ברשותא דבעלה לסוף נפק ברשו דאתתא. תרגום: "ויברך אלהים את נח ואת בניו ויאמר להם פרו ורבו וגו'". רבי אבא פתח ואמר, "ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה". "ברכת ה'" זו השכינה, שהיא ממונה על ברכות העולם, וממנה יוצאות ברכות לכל. בא וראה מה כתוב בהתחלה, "ויאמר ה' לנח בא אתה וכל ביתך אל התיבה וגו'", כמו שנאמר שבעל הבית נתן לו רשות להכנס. אחר כך האשה אמרה לו לצאת. בהתחלה נכנס ברשות בעלה, ובסוף יצא ברשות האשה.

¹⁴⁴⁵ ע"י לעיל פרשת יתרו הערה 1326. וע"י זהר (ח"ג דף רע ע"ב): וכתוב ואכלת ושבעת וברכת את יי' אלהיך ואינון ברכאן אריק ב"נ באינון מלין מההוא מקורא עלאה ואתברכאן כל אינון דרגין ומקורין ואתמליין לארקא על כל עלמין ואתברכאן כלהו כחדא וע"ד אצטריך ב"נ לשואה רעותיה ברזא דברכאן בגין דיתברכון אבהן ובנין כלא כחדא ומאן דמברך לקב"ה אתברך ונטיל חולקיה מאינון ברכאן בקדמיתא דכל עלמא לתתא כיון דשמא דקב"ה מתברך מתמן נחית ושרא על רישיה חולקא קדמאה והא אוקימנא דכתיב בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתך (אזכיר כד"א יזכור כל מנחותיך) כיון דהיא ברכה אתייה ושרייה על רישיה מתמן אתפשט בכל עלמא.

תרגום: וכתוב ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך ואותן הברכות מוריק אדם באותם הדיבורים מאותו המקור העליון ומתברכים כל אותן הדרגות והמקורות ומתמלאים להריק על כל העולמות וכולם מתברכים כאחד. ועל זה צריך אדם לשים רצונו בסוד הברכות כדי שיתברכו אבות ובנים הכל כאחד ומי שמברך את הקדוש ברוך הוא מתברך ולוקח חלקו מאותן הברכות בתחלה של כל העולם שלמטה כיון ששמו של הקדוש ברוך הוא מתברך משם יורד ושורה על ראשו החלק הראשון והרי בארנו שכתוב בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתך (אזכיר כמו שנאמר יזכר כל מנחותך) כיון שאותה ברכה באה ושורה על ראשו משם מתפשטת בכל העולם.

וע"י תיקו"ז לד ע"ב): זכאין אינון ישראל דידיעין רזין עלאין בהוי"ת דבהון סלקין צלותין בהבלים דפומהון ונחתין אינון חיילין בהון כדקא יאות דכד בר נש סליק שכינתיה בצלותיה קודשא בריך הוא

חכמת המנורה בגביעיה וכפתוריה ופרחיה מאין תמצא ונעלמה מאד אבל היותה מקשה בששה קנים יוצאין מן השביעי ועליהם נר אלהים ומאירים כלם אל עבר פניה כל זה תוכל להבין מדברינו שכתבנו במקום אחר וזה מאמרם (במנחות כט) שנתקשה משה במנורה¹⁴⁴⁶.

(כה לח) וּמִלְקָחֶיהָ וּמִחֲתָתֶיהָ זָהָב טָהוֹר:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה המנורה תרמוז לכל האצילות ומה שהיתה מקשה רמז לאחדות גמורה וששה קנים היוצאים מן הקנה האמצעי כנגד השש המשתלשלות מן הקו האמצעי¹⁴⁴⁷ והנר הדולק עליהם כנגד הבינה שהיא למעלה מן הי¹⁴⁴⁸ שהיא נר ה' שמשם נשמת אדם¹⁴⁴⁹ ומה שהיתה בדרום כנגד החכמה וזהו סוד הרוצה להתחכם ידרים והשמן נקרא יצהר כנגד הכתר שהוא המאור הגדול וזהו סוד שמן המשחה¹⁴⁵⁰ שבו היו מושחים הכהנים והמלכים כמין כ"ף שהוא רמז לכתר¹⁴⁵¹ ויש אומרים כמין כ"י שהיא רמז אל האצילות הראש והסוף ובאה מלת מנורת בסמיכות ויש בו טרהא ואע"פ שדרך הכתובים בכך כמו וזאת תורת זכה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

נחית עליה הה"ד (שמות כ כא) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך. תרגום: אשריהם ישראל שיודעים סודות עליונים, בהו"ת שבהם עולים תפילות, בהבלים של פיהם, ויורדים אותם החילות בהם כראוי. שכשאדם מעלה את שכינתו בתפלתו, הקדוש ברוך הוא יורד עליו, זהו שכתוב "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתך".¹⁴⁴⁶ עי' ר' בחיי כה לח ודברינו שם.

¹⁴⁴⁷ עי' זהר (ח"ב דף קנז ע"ב): אמר ליה סבא סבא אתון מפיקין קושיא דא דאתקשי לי מן (שמות כה לא) מקשה תיעשה המנורה ודאי מאנא דקודשא בריך הוא איהי שכינתא דאיהי מאנא לשמשא לבעלה איהי מנרתא דיליה דאתמר ביה (תהלים קיט קסד) שבע ביום הללתיך דאינון הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד יסוד ומלכות שבע כלילא.

משבע דרגין אלין שלשת קני מנורה מצדה האחד גופא ותרין דרועי דמלכא איהו נר מצוה לאנהרא בהון ושלשה קני מנורה מצדה השני אינון תרין שוקין וברית ואיהו נר מערבית לאנהרא בהון מנרתא דמלכא אתקריאת ואיהי נר לאנהרא ביה נר מצוה דאתמר ביה (שם יט ט) מצות יהו"ה ברה מאירת עינים.

תרגום: אמר לו זקן זקן אתם מוציאים קשיה זו שהתקשתה לי מן מקשה תיעשה המנורה ודאי שהכלי של הקדוש ברוך הוא היא שכינה שהיא כלי לשמש את בעלה היא המנורה שלו שנאמר בה (תהלים קיט) שבע ביום הללתיך שהם הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד יסוד ומלכות בשבע כלולה.

משבע הדרגות הללו שלשת קני המנורה מצדה האחד גוף ושתי זרועות המלך הוא נר מצוה להאיר בהם ושלשת קני המנורה מצדה השני הם שתי שוקים וברית והוא נר מערבית להאיר בהם מנורת המלך נקראת והיא נר להאיר בו נר מצוה שנאמר בו מצות ה' ברה מאירת עינים.¹⁴⁴⁸ נדצ"ל "הז".

עי' זהר (ח"ב דף קנח ע"א): ומאן רישא דמנרתא בינה ה' עלאה דאית לה תלת קנין בדיוקנא דא ד' תלת ווי"ן דאינון תלת אבהן ה' תנינא ג' קנים תניינין בדיוקנא דא ד' (ס"א תלת ווי"ן) דאינון נצח הוד יסוד ו' מנרתא דאמצעיתא בן י"ה על שמה אתקרי בינה איהו כליל ו' קנין לתתא בחושבן ו' בו' קנין דיליה

תרגום: ומי ראש המנורה בינה ה' העליונה שיש לה שלשה קנים בדמות זה ה' שלש ווי"ם שהם שלשת האבות ה' השניה שלשה קנים בדמות זה ה' (שלש ווי"ם) שהם נצח הוד יסוד ו' המנורה של האמצע בן י"ה על שמו נקראת בינה הוא כולל ו' קנים למטה בחושבן ו' בששת הקנים שלו.¹⁴⁴⁹ עי' לעיל הערה 1457.

¹⁴⁵⁰ עי' אד"ר (קל ע"ב): תאנא בצניעותא דספרא דהאי דיקנא מהימנותא דכלא נפיק מאודנוי ונחית סוחרניה דפומא קדישא ונחית וסליק וחפי בתקרבותא (סגי) דבוסמא טבא חוורא דיקרא (ס"א דבדיקני) ונחית בשקולא וחפי עד טבורא. הוא דיקנא יקרא מהימנא שלימא דנגדין ביה י"ג נביעין מבויעין דמשח רבות טבא בתלת עשר תקונין מתקנא.

תרגום: למדנו בספרא דצניעותא כי זה הזקן הוא אמונת הכל, יוצא מהאזנים ויורד סביב הפה הקדוש, יורד ועולה ומכסה במנחת הבשמים הטובים את הלובן המכובד, יורד במשקל ומכסה עד הטבור.

הוא הזקן המוכבד, אמונה שלימה שנמשכים בו י"ג מבויעים נובעים של שמן המשחה הטוב. בי"ג תיקונים נתקן¹⁴⁵¹ עי' לעיל פרשת וירא הערה 528.

השלמים אפשר לומר בכאן שבא לפרש שהיא סמוכה למנורה אחרת שהיא דוגמתה כי הסמיכות אינו למלת זהב בלבד כי אין שם טעם מק"ף וכן מצינו זכריה הנביא ע"ה שהזכירה בלשון סמיכות הוא שאמר (זכריה ד) ראיתי והנה מנורת זהב כלה ואע"פ שהזכירה בלשון סמיכות הטעם שבה יורה להרחיקה ממלת זהב להורות כי רחוקה ונפלאות מן הדבר הגופני והסמיכות אינו אלא לדוגמתה כי הסמיכות מורה על דבר נסתר שנסמכה אליו ורחוק הטעם ממלת זהב מורה על רחוק דוגמתה ממנה ומכל דבר גופני שאין לדמותה ולהמשילה אליו כלל.

(כו טו) ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים עמדים:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה עצי שטים עומדים כלשון (ישעיהו ו) שרפים עומדים ממעל לו¹⁴⁵² והזכיר עומדים על הכחות העליונים שאין לך דבר במשכן וכליו שלא יהיה מצוייר למעלה¹⁴⁵³ שנאמר (שמות כה &) את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן אמר דוד ע"ה (דברי הימים א' כח) הכל בכתב מיד¹⁴⁵⁴ עלי השכיל כל מלאכות התבנית וכתוב (שם) ותבנית כל אשר היה ברוח והענין לומר כי אע"פ שהמשכן והמקדש עתידין ליחרב וכלי הקדש הגופניים עתידים שיאבדו בגולה אין להבין שכשם שפסקו למטה כך פסקו למעלה תבניתם ודוגמתם ח"ו אבל הם עומדים וקיימים לעולם ואם פסקו למטה עתידים לחזור לקדמותם וזהו מאמר רז"ל במסכת סוכה פרק לולב וערבה וכן במסכת יומא סוף פרק בא לו כהן גדול עצי שטים עומדים שמעמידים את צפויין שמא תאמר אבד סברן בטל סכוין ת"ל עצי שטים עומדים שעומדין לעולם ולעולמי עולמים קרא צפויין הכהן שהם מצפים לו ומה שאמר שהן מעמידין אותו הכהן תלה הגדול בקטן ושמה תאמר מאחר שהן מעמידין אותו כשאבדו למטה אבד סברן למעלה כלומר שאמבד אותו הכהן שהן מקוים או שמא בטל הכהן שמשקפים לו ת"ל עומדים לעולם ולעולמי עולמים.

(כו כח) והקריח התיכון בתוך הקרשים מברח מן הקצה אל הקצה:

ע"י ר' בחיי: ותן לבך כי הבריה התיכון המבריה¹⁴⁵⁵ הקצוות וחוגר המשכן כלו לכל הצדדין וסובל אותו היה כנגד קו האמצעי היכל הקדש הנושא לכל הקצוות וסובלן ומשפיע כחו בכל שבעים שרי מעלה והיא מדתו של יעקב שמכחו יצאו שבעים נפש¹⁴⁵⁶ וא"כ ראוי היה יעקב אבינו להורידו למצרים שכן אמרו במדרש תנחומא הבריה התיכון ירד עם יעקב

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁴⁵² ע"י זהר (ח"ב דף קע ע"א): ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים עומדים (כלא כגוונא עלאה) (ד"א ל"ג פתח רבי יצחק) וכתוב (ישעיהו ו ב) שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים וגו' עובדא דמשכנא באינון קרשים כגוונא דאינון שרפים (בהאי אתר) אלין עומדים ואלין עומדים ואי תימא והא כל חיילי שמיא אינון עומדים כלהו כמה דאת אמר (זכריה ג ז) ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה וכתוב (מ"א כב יט) וכל צבא השמים עומדים עליו וגו' דהא כלהו משריין עלאין לית להו קפיצין וכלהו קיימי בקימה אלא ודאי כלהו קיימין ולזמנין אלין אקרון שרפים ולזמנין סלקין בשמא אחרא אבל אלין כלהו בחד שמא קיימי תרגום: ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים עמדים (הכל כדוגמא העליונה) (פתח רבי יצחק) וכתוב שרפים עמדים ממעל לו שש כנפים וגו' מעשה המשכן באותם קרשים כמו אותם השרפים (במקום זה) אלה עומדים ואלה עומדים. ואם תאמר והרי כל חיילות השמים כולם עומדים כמו שנאמר ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה וכתוב וכל צבא השמים עמדים עליו וגו' שהרי כל המחנות העליונים אין להם כרעים וכולם עומדים בקימה אלא ודאי כולם עומדים ולפעמים אלה נקראים שרפים ולפעמים עולים בשם אחר אבל אלה כולם עומדים בשם אחד.

וע"י לעיל פרשת ויצא הערה 611.

¹⁴⁵³ ע"י בראשית א כז, והערה 153, וכן ע"י פרשת משפטים הערה 1348.

¹⁴⁵⁴ ע"י לעיל הערה 1421 בשם התז"ח.

¹⁴⁵⁵ ע"י לעיל פרשת תולדות הערה 588.

¹⁴⁵⁶ ע"י לעיל פרשת ויגש הערה 758.

אבינו למצרים אמר להם לבניו כשתהיו נגאלים מלו אותו עמכם.

(כז ב) וְאַתָּה תַצַּוֶּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ שְׂמֵן זֵית וְךָ כְּתִית לְמָאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד: עי' ר' בחיי: תמיד שלא תשא המנורה בלא נר או יאמר נר שהוא תמידי וירמוז לנר מערבי שהוא עקר כל הנרות שכל הנרות פונות כנגדו והוא היה פונה כלפי שכינה שהיא המדה העשירית וזהו לשון תמיד והבן זה¹⁴⁵⁷.

(כח ב) וְעֵשִׂית בְּגֵדֵי קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אֹהֵיךָ לְכַבּוֹד וּלְתַפְאֵרַת: עי' רמב"ן: ועל דרך האמת לכבוד ולתפארת יאמר שיעשו בגדי קדש לאהרן לשרת בהם לכבוד השם השוכן בתוכם ולתפארת עזם כדכתיב (תהלים פט יח) כי תפארת עזמו אתה וכתיב (ישעיה סד י) בית קדשנו ותפארתנו אשר הללך אבותינו וקדשנו הוא הכבוד ותפארתנו תפארת ישראל ועוד נאמר (תהלים צו ו) עוז ותפארת¹⁴⁵⁸ במקדשו וכן לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד (ישעיה ס יג) שיהיה מקום המקדש מפואר בתפארת ומקום רגליו שהוא מקום בית המקדש מכובד בכבוד השם וכן ובישראל יתפאר (שם מד כג) שיהיה מראה ומיחד בהם תפארתו וכן אמר למטה גם בכגדי הבנים כלם לכבוד ולתפארת (להלן פסוק מ) ואמר בקרבנות יעלו על רצון מזבחי ובית תפארת אפאר (ישעיה ס ז) והנה המזבח רצונו והכבוד בית תפארתו והיו הבגדים צריכינ עשייה לשמן ויתכן שיהיו צריכינ כוונה ולכן אמר ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה שיבינו מה שיעשו וכבר אמרו (יומא טז) דמות דיוקנו מנצה לפני בבית מלחמת¹⁴⁵⁹.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה לכבוד ולתפארת יאמר ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך שיהא משמש בהם לכבוד ולתפארת, כלומר לכבוד ה' השוכן בתוכם, ולתפארת ישראל, וכבר ידעת כי היה המשכן דוגמא למקדש העתיד.

והנה בהמ"ק קראו הנביא (ישעיה סד י) בית קדשנו ותפארתנו הכוונה בית של קדשנו הוא הכבוד ושל תפארתנו הוא תפארת ישראל וזהו (עמוס ז יג) כי מקדש מלך ובית ממלכה הוא וזהו שאמר לכהנו לי בתוספת וי"ו לרמוז על המדה הששית¹⁴⁶⁰ ומלת לי¹⁴⁶¹ כמו לה' והוא הכבוד¹⁴⁶² וזה מבואר.

(כח טו) וְעֵשִׂית חֲשֵׁן מִשְׁפָּט מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב כְּמַעֲשֵׂה אֶפֶד תַּעֲשֶׂנוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְיֵשׁ מְשֹׁרֵר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ:

עי' ר' בחיי: ועל דרך הקבלה תמצא פליאה וחכמה נוראה בי"ב אבני חשן אלו ממה שנתן לכל אחד מן השבטים אבן אחת ידועה בגוון ידוע הכל כפי גוון מדותיהם למעלה ראובן הרומז למדת הדין אבנו אודם ושמעון הרומז לשש קצוות אבנו פטדה וגוון שלה ירוק ככרתי לוי הרומז לחבור השלשה שלמעלה אבנו ברקת שאורו מתלהט ומתנוצץ יהודה הרומז לתהו שהוא קו ירוק אבנו נפך שהוא ירוק ככרתי זבולון הרומז למדת רחמים אבנו יהלום שהיא

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁴⁵⁷ עי' תיקוני זהר (פ ע"ב): קם סבא חד מבתר טולא (דכותלא) ואמר רבי רבי בוצינא קדישא קום אדליק שרגא דאיהי מצוה שכינתא קדישא דעלה אתמר אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה ועלה אתמר (שמות כז כ) להעלות נר תמיד נר ה' אתקריאת ודאי אור דנהיר ביה נשמת אדם קום אדליק בה.

תרגום: קם זקן אחד מאחר הצל (הכותל) ואמר, רבי רבי נר הקדוש, קום הדלק נר שהיא מצוה, השכינה הקדושה, שעליה נאמר "אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה", ועליה נאמר "להעלת נר תמיד", נר יהו"ה נקראת ודאי האור שמאירה בו נשמת אדם, קום הדלק בה.

¹⁴⁵⁸ עי' ר' בחיי בראשית לא ל, מו כו, וכן עי' דברים יא יב, ועי' פרשת וזאת הברכה הערה 2422.

¹⁴⁵⁹ עי' ר' בחיי לקמן לא י.

¹⁴⁶⁰ ת"ת היא המידה הששית מכתר.

¹⁴⁶¹ עי' לעיל כ כא.

¹⁴⁶² עי' דברים לד יב.

פירל"א לבנה יששכר לספיר שגונו תכלת הנוטה לתכלת דן הרומז למדת הדין כמו ראובן
אבנו לשם ויש בו צורת אדם נפתלי הרומז לזכור אבנו טורקיש"א והיא שבו ויש במינה זכר
ונקבה יוסף הרומז למדת רחמים כמו זבולון אבנו שהם שיש בה אותיות השם בנימן הכולל
מן הכל אבנו ישפה שהיא כלולה מגונים רבים והמקום יגלה לבנו להביט מתורתו
נפלאות¹⁴⁶³.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁴⁶³ עי' זהר ח"ב קד ע"ב: ראובן שמעון לוי¹⁴⁶³ הא תלתא כדקאמרן יהודה אתחבר בהדייהו¹⁴⁶³ וכלא
כדקא יאות יששכר זבולון תרין ירכין¹⁴⁶³ אתר דינקי נביאי קשוט יששכר ירכא ימינא כתיב (דה"א יב
לב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים זבולון ירכא שמאלא וכתיב (דברים לג יח) שמח זבולון בצאתך
ובשעורא¹⁴⁶³ רברבא כתיב (בראשית מט יג) זבולון לחוף ימים ישכן והוא לחוף אניות מאי טעמא
בגין דוירכתו על צידון שיעורא דידיה¹⁴⁶³ עד צידון
בנימין אשתאר לעילא בין ירכין דהא יוסף הוה דיוקניה בארעא ולאשתמשא בעלמא דא ועמיה
אשתמש משה דכתיב (שמות יג יט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו¹⁴⁶³ בנימין אסתלק לעילא בנימין
צדיקו דעלמא
תרגום: ראובן שמעון לוי הרי שלשה כמו שאמרנו יהודה התחבר עמם והכל כראוי יששכר וזבולון
שתי ירכים מקום שיונקים נביאי האמת יששכר ירך ימין כתוב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים
(זבולון ירך שמאל) וכתוב שמח זבולון בצאתך ובשעור גדול כתוב זבולון לחוף ימים ישכן והוא לחוף
אנית למה משום שוירכתו על צידון שעור (הירך שלו) עד צידון.
בנימין נשאר למעלה בין הירכים שהרי יוסף היה דיוקנו בארץ ולהשתמש בעולם הזה ועמו השתמש
משה שכתוב ויקח משה את עצמות יוסף עמו בנימין הסתלק למעלה בנימין צדיקו של עולם.
ועי' הקדו"ש מד ע"ד וצז ע"ג.

פרשת תצוה

(כח ל) ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן כבאו לפני ה' ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני ה' תמיד:
 עי' רמב"ן: והענין הוא כי היו שמות קדושים מכחם יאירו האותיות מאבני החשן אל עיני הכהן השואל במשפטם – והמשל כי כאשר שאלו מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם (שופטים א א) היה הכהן מכוין בשמות שהם האורים¹⁴⁶⁴ והאירו לעיניו אותיות יהודה ויו"ד מלוי ועי"ן משמעון ולמ"ד מלוי וה"א מאברהם הכתוב שם על דעת רבותינו (יומא עג) או שהאירה פעם אחרת לנגד עיניו ה"א מיהודה והנה כאשר האותיות מאירות אל עיני הכהן עדין לא ידע סדרן כי מן האותיות אשר סדרו מהן יהודה יעלה היה אפשר להעשות מהם הוי הד עליה או הי על יהודה ותיבות אחרות רבות מאד אבל היו שם שמות הקדש אחרים נקראים תומים מכחם יהיה לב הכהן תמים בידיעת ענין האותיות שהאירו לעיניו כי כאשר כיון בשמות האורים והאירו חוזר מיד ומכוון בשמות התומים ועודם האותיות מאירות לעיניו ויבא בלבו שחבורם יהודה יעלה וזאת מדרגה ממדרגת רוח הקדש היא למטה מן הנבואה ולמעלה מבת קול¹⁴⁶⁵ שמשתמשים בה בבית שני לאחר שפסקה הנבואה ופסקו אורים ותומים כמו שהזכירו רבותינו (שם כא).

(כח לו) ועשית ציץ זהב טהור ופתחת עליו פתוחי התם קדש לה':
 עי' ר' בחיי: כך היה מעשה הציץ עושה טם של זהב רחב שתי אצבעות ומקיף מאזן לאזן וכותב עליו שני שטים קדש לה' קדש למטה לה' למעלה והיו האותיות בולטות והיה נקוב שני קצותיו ופתיל תכלת למטה ממנו מנקב לנקב שיהא נקשר בפתיל כנגד העורף ופירש הראב"ד ז"ל קדש למ"ד מלמטה בסוף שמה ראשונה ולכך קראו למטה לפי שהוא בסוף ה' למעלה בראש שמה שניה וקראו למעלה לפי שהוא על ראש המעיין וסמוך לו ועם זה היה השם בראש שמה ויהיה נקרא כסדר קדש לה'.
 והנה הציץ הוא מכלל שמונה בגדי כהונה ואינו בגד אבל הוא תכשיט ומה שזכירו רז"ל תמיד ח' בגדי כהונה הם הולכים אחר הרוב כי השבעה מהם הם בגדים שהכהן גדול מתלבש בהם.

ודע והבן כי הם כנגד שבעה רקיעים ובסוף סדר צו אבאר לך זה והציץ של זהב שבראשו הוא עליון על כלם וירמוז על כלם המדה שכתוב עליה (תהלים מה) כל כבודה בת מלך פנימה¹⁴⁶⁶ ממשבצות זהב לבושה והיא העשירית ועל כן הציץ של זהב והיה ראוי לפתח בו

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁴⁶⁴ עי' זהר ח"ב רלד ע"ב: כתיב ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים והא אוקמוה את האורים דנהרין רזא דאספקלריאה דנהרא ודא איהו גליפו דאתון דשמא קדישא ברזא דארבעין ותרין דבהו אתברון עלמין והוו משקעין ביה ואת התומים רזא דאינון אתון דכלילן באתר דאספקלריאה דלא נהרא ואיהי אתנהגא (ד"א אתנהרא) בע"ב אתון גליפין דאינון רזא דשמא קדישא וכלהו אקרון אורים ותומים.

תרגום: כתוב ונתת אל חושן המשפט את האורים ואת התמים והרי פרשוה את האורים שמאירים סוד האספקלריה המאירה וזוהי חקיקת השם הקדוש בסוד של ארבעים ושתים שבהן נבראו העולמות והיו משקעות בו ואת התמים סוד אותן האותיות שכלולות במקום האספקלריה שאינה מאירה והיא מתנהגת (נאורה) בע"ב אותיות חקוקות שהן סוד השם הקדוש וכולן נקראות אורים ותמים.

¹⁴⁶⁵ עי' דברי ר' בחיי ויקרא ח ח ובעיקר דברים לג ח.
¹⁴⁶⁶ עי' זהר (ח"א דף רלז ע"א): רבי שמעון פתח ואמר (תהלים מה יד) כל כבודה בת מלך פנימה כל כבודה דא כנסת ישראל <כבודה> בגין דאיהו כבוד דא על דא¹⁴⁶⁶ דא דכר ודא נוקבא >נ"א דא נוקבא< ואתקרי כבודה בת מלך היינו בת שבע בת קול¹⁴⁶⁶ <דאיהו קול גדול> והאי מלך עלאה הוא פנימה¹⁴⁶⁶ בגין דאית מלך דלאו איהו לגו כוותיה והאי כבודה בת מלך¹⁴⁶⁶ ממשבצות זהב לבושה¹⁴⁶⁶ (תהלים מה יד) בגין דאתלבש¹⁴⁶⁶ ואתאחדת בגבורתא עלאה¹⁴⁶⁶ והאי אוף נמי¹⁴⁶⁶ מלך אקרי¹⁴⁶⁶ <ובגינה> (ובג"כ) קיימא ארעא אימתי בשעתא דאתאחדת במשפט כמה דאת אמר (משלי כ ט ד) מלך במשפט יעמיד ארץ ודא קרינן מלכו דשמיא¹⁴⁶⁶ ויהודה אתאחיד בה וירית מלכותא דבארעא.

קדש לה' הוא שכתוב פיתוחי הותם קדש לה' וכתוב והיה על מצח אהרן וכתוב והיה על מצחו תמיד בשכבר ידעת כי כהן גדול הוא דוגמא גם כל בגדיו שהוא לובש בשעת עבודה הנה הם דוגמא ולכך תמצא שהזכיר הכתוב למעלה באבני אפוד על שתי כתפיו לזכרון גם בחושן הזכיר כן לזכרון לפני ה' תמיד ומלת זכרון היא דוגמא כי עמו יזכירנו ד"א ואם כן היה הכהן בשעת עבודה מוקף ומעוטר מי"ב שבמים בחשן מלפניו ובאפוד מלאחריו וע"ב פעמונים של שולי מעילו למטה ושכינה למעלה על ראשו מדת הדין שבה הרחמים משגחת על ישראל וזהו לשון ציץ מלשון (שיר ב) מציץ מן החרכים ושהיא מקבלת ממקור העליון מלשון (במדבר יז) ויצץ ציץ הוא העליון בפרי¹⁴⁶⁷ ומתוך הענין הזה יש לך להתעורר בשאר הענינים ובסדר לבישת הבגדים כי יש בו ענין גדול מורה נפלאות תמים דעים והבן זה.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

תרגום: רבי שמעון פתח ואמר, "כל כבודה בת מלך פנימה". "כל כבודה", זו כנסת ישראל. "כבודה", משום שהוא כבוד, זה על זה. זה זכר וזו נקבה (זו נקבה), ונקראת "כבודה בת מלך", היינו בת שבע, בת קול, שהוא קול גדול, וזהו מלך העליון. היא פנימה, משום שיש מלך שאינו לפנינו כמותו, וזו "כבודה בת מלך". "ממשבצות זהב לבושה", משום שהתלבשה ונאחזה בגבורה עליונה, וגם זה נקרא מלך, ובשבילה עומדת הארץ. מתי, בשעה שנאחזת במשפט, כמו שנאמר "מלך במשפט יעמיד ארץ". ולזו קוראים מלכות השמים, ויהודה נאחז בה, וירש המלכות שבארץ.

¹⁴⁶⁷ עי' זהר (ח"ג דף קעד ע"ב): ציצית פקודא דא איהו לאדכרא כל פקודי אורייתא בגינה כד"א (&) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות יי' ועשיתם אותם דא איהו סימנא דמלכא לאדכרא ולמעבד כתיב (&) ועשית ציץ זהב והא אוקימנא רזא דציץ לאתעטרא ביה כהנא רבא ודא איהו ציץ לאסתכלא ביה עיינין דאיהו סימן דעלמא עלאה דאתעטר ביה כהנא רבא ובגין כך אסתכלותא דיליה מכפרא על עזות פנים דלא קיימא לקמיה אלא פנים דקשוט רזא דכל אינון פנים עלאין דאינון פנים דקשוט פנים דאמת דכלילן באמת דיעקב ציצית איהו נוקבא רזא דעלמא תתאה אסתכלותא לאדכרא ציץ דכר ציצית נוקבא ודא לכל ב"נ ציץ לכהנא ותנינן אסור לאסתכלא בשכינתא בג"כ אית תכלא בגין דתכלת איהו כרסייא לבית דוד ותקונא דיליה ודא איהו דחלא מן קדם יי' לדחלא מהווא אתר ועל דא וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות יי' ודא כרסייא דדיינין בה דיני נפשות כמה דאוקמוה דכל גווינין טבין לחלמא בר תכלא דאיהו כרסייא דסליק בדינא דנפשות.

תרגום: ציצית. מצוה זו היא להזכיר כל מצוות התורה בשבילה, כמו שנאמר "וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם", זהו סימן המלך להזכיר ולעשות. כתוב "ועשית ציץ זהב", והרי בארנו סוד הציץ להתעטר בו כהן גדול, וזהו ציץ להסתכל בו בעיניים שהוא סימן של עולם העליון שהתעטר בו כהן גדול. ומשום זה, הסתכלותו מכפרת על עזות פנים, שלא עומדת לפניו אלא פני אמת, סוד של כל אלו הפנים העליונים שהם פני אמת, פנים של אמת שכלולים באמת של יעקב. ציצית היא נקבה, סוד עולם התחתון, הסתכלות להזכיר. ציץ זכר, ציצית נקבה, וזה לכל אדם, ציץ לכהן. ושנינו אסור להסתכל בשכינה, בגלל זה יש תכלת, משום שתכלת היא כסא לבית דוד ותקונו, וזהו "פחד מלפני ה'" לפחד מאותו מקום, ועל זה "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה'", וזה הכסא שדנים בו דיני נפשות כמו שפרשוה, וכל הצבעים טובים לחלום פרט לתכלת, שהוא כסא שעולה בדין הנפשות.

פרשת כי תשא

(ל יג) זה יתנו כל העבר על הפקדים מחצית השקל בשקל הקדש עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה לה':

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה מחצית השקל לפי מה שהרהרו במחשבתם לתת קצוץ וחציצה בין האש והקול שבהר סיני¹⁴⁶⁸ על כן הוצרכו להביא מחצית השקל להיות כפרה על חטאם ולפי שהקצוץ באחת מן העשר יקרא קצוץ¹⁴⁶⁹ לכך הוצרכו להביא עשר גרה במחצית השקל ולא בשקל שלם ולפי שמבקעים ביחוד לכך נקרא כסף זה בקע ולפי שעשו ראש מן הסוף ועליון מן התהום הרובצת תחת לכך נעשו מכסף זה האדנים הנתונים במשכן להיות המשכן נתון עליהם כדי שיתבאר מזה הפך מחשבתם וכאשר נשקלו במשקל השם הגדול¹⁴⁷⁰ שהוא שקל הקדש השלם¹⁴⁷¹ נמצאו חסרים וכענין שכתוב (דניאל ה) תקל תקלתא במאזניא והשתכחת חסיר ומפני שהוא החטא הגדול ועונשם נגע עד נפש לכך נתחייבו לתת מחצית השקל זה תרומה לה' והוא כופר לנפש.

(ל יט) ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם:

עי' רמב"ן: ועל דרך האמת בעבור היות ראש האדם וסופו הידים והרגלים¹⁴⁷² כי הידים

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁴⁶⁸ עי' זר"ח מג ע"ד: ת"ח קב"ה וכנסת ישראל איקרון אחד וכד כנסת ישראל בגלותא לא איקרי אחד ועל דא מחצית השקל דהוא עשר גרה רזא דיר"ד בעי לאמשכא ולאנהרא באתרא דפגים. ודא הוא כופר נפשו ודאי דהא נפש וא"ו איהי בע דינא במאי אתכפרא ואסתליק דינא בההוא מחצית השקל ודא איהו טוב דאנהר ליה וכד מתדבקין תרוויהו כחדא טוב ונפש כדין אקרי שקל הקדש ואיתער כסף ימינא דמלכא לגבי תרומת ה'. תרגום: בא וראה הקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל נקראים אחד וכנסת ישראל בגלות אינם נקראים אחד ועל כן מחצית השקל שהוא עשר גרה הסוד של יו"ד צריך להמשיך ולהאיר למקום שפגם

וזהו כפר נפשו ודאי שהרי נפש וא"ו היא בית דין כמה מתכפר ומסתלק הדין במחצית השקל ההיא וזהו הטוב שמאיר לה וכשנדבקים שניהם יחד טוב ונפש אזי נקרא שקל הקדש ומתעורר כסף ימין המלך אל תרומת ה'.

ועי' זהר (ח"ב דף קנח ע"א): ובגין דא י' דא לזמנין איהי תחותיה לזמנין על רישיה לזמנין באמצעיתא על רישיה יה"ה (תהלים קיח כב) אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה ודא (שמות כז כ) להעלות נר תמיד דאיהו י' על הו"ה מסטרא דמנרתא באמצעיתא מחצית השקל הדא הוא דכתיב (שמות ל יג) זה יתנו כגוונא דא הו"ה בסופא במשכנא כגוונא דא הו"ה חמש אמות אך מסטרא דה' עלאה וה' אמות רחב מסטרא דה' תתאה ואמה ו' וחצי האמה י' וכלא אתרמיז באת ו'. תרגום: ומשום זה י' זו לפעמים היא תחתיו לפעמים על ראשו לפעמים באמצע על ראשו יה"ה אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה וזה (ויקרא כד) להעלת נר תמיד שהוא י' על הו"ה מצד המנורה באמצע מחצית השקל זה שכתוב זה יתנו כמו זה הו"ה בסוף במשכן כמו זה הו"ה חמש אמות אך מצד הו"ה העליונה וחמש אמות רחב מצד הו"ה התחתונה ואמה ו' וחצי האמה י' והכל נרמז באות ו'.

¹⁴⁶⁹ עי' פרשת נח הערה 388.

¹⁴⁷⁰ עי' לעיל פרשת נח הערה 391.

¹⁴⁷¹ עי' זר"ח מג ע"ד: ת"ח ההוא צדיק כל אקרי וכנ"י עשיראה דכלהו אתכלילת ביה אתקרבו דא בדא כדין שקל הקדש אקרון בגין דאיהו פלג גופא וכנס"י פלג גופא אתחברו דא בדא גופא אשתלים. תרגום: בא וראה הצדיק ההוא נקרא כל וכנסת ישראל העשירית של כלם נכללת בו התקרבו זה עם זה ואז נקראים שקל הקדש משום שהוא חצי גוף וכנסת ישראל חצי גוף מתחברים זה עם זה והגוף משלם.

ועי' תיקו"ז קנ ע"ב: שקל הקדש דא ו'.

¹⁴⁷² עי' ספר הקנה (עמוד ס): ורגליהם בעבודת הברכה למה, א"ל האצבעות רומזים למעלה וע"כ צריך להעביר כל הזוהמא בשעת הברכה ע"כ רוחצין כי המכוון בעשר על העשר כענין בקידוש ידים ורגלים בעבודה.

וכן שם (&): קידוש ידים ורגלים ונטילה לחולין ולתרומה כולן עד סוף היד היינו אצבעות והכף, ושמואל הוא דאמר כן משום דבקי הוא בשבילי דרקיע כי אחר שהאצבעות רומזים בעשר ספירות יש להם מקום אשר שם ההשפעה יורדת ונקראת כף ואע"פ שאצבע אחד רומז ביד מ"מ הו"ה אצבעות עם הכף נקרא יד וכל הנחלים הולכים אל הים ואשריו ואשרי יולדתו שחשש בזה וצדקו דבריו באמת כי אין לחלק הכף מן היד שהיא ג' פרקים.

למעלה מכל גופו בהגביהו אותן והרגלים למטה והם בצורת האדם רמו לעשר הספירות שיהיה כל גופו ביניהם וכמו שאמרו בספר יצירה (פרק ו משנה ד) כרת לו ברית בין עשר אצבעות ידיו ובין עשר אצבעות רגליו במלת הלשון ובמלת המעור לפיכך נצטוו משרתי עליון לרחוץ הידים והרגלים והרחיצה הזאת לקדושה תרגם אותה אונקלוס ומן הענין הזה תקנו רבותינו נטילת ידים לתפלה שיתכוין לזה כטעם נשיאות כפים והרחיצה היא המצוה אבל הכיור צוה בו להזמנה ואיננו מעכב ולא מצוה כי ביום הכיפורים כהן גדול מקדש ידיו ורגליו מקיתון של זהב שהיו עושין לכבודו (יומא מג) אבל למדנו מן הכיור כי צריכה כלי.

(ל לא) וְאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לְאָמֹר שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ יְהִיָּה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם:
 עי' ר' בחיי: פירש הרמב"ן ז"ל היה ראוי שיאמר יהיה לאהרן ולבניו ואמר יהיה זה לי למשוה בו משיח קדשי אשר אבחר בו לדורותיכם כדי שלא תבין הכתוב ואמר ואשר יתן ממנו על זר ונכרת שיהיה זר כל מי שאינו מזרע אהרן הכהן ואם כן מלכי ישראל שלא היו כהנים איך נמשחו בשמן המשחה ולפיכך בא הכתוב הוזה יהיה זה לי להכניס בכלל הכהנים המלכים כי שניהם משיחי השם וזהו שהזכיר בדוד (שמואל א' טז יב) קום משחהו כי זה הוא ואמר הכתוב ג"כ (תהלים פט כא) מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו כלומר בשמן שהוא משחת קדש לי ועל כן אמר בכאן על בשר אדם לא ייסך (שמות ל לב) ויש להבין מלשון אדם הדיוט ולא מלך וצריך שתשכיל כי מה שהקדים הכתוב פרשת השמן בראשונה ופרשת הקמרת באחרונה מפני שהם כנגד הראש והסוף כי השמן היו מושחין אותו כמין כ"ף¹⁴⁷³ והוא העליון על כל המשקין¹⁴⁷⁴ וממנו בודאי משחת קדש כענין שאו ידיכם קדש¹⁴⁷⁵ וזהו לשון שמן משחת קדש וכתוב ויעש את שמן המשחה קדש והקמרת לה"א אחרונה שבשם¹⁴⁷⁶ הוא שכתוב (דברים לג י) ישימו קמורה באפך ומטעם זה היו בשמן המשחה חמשה מינין כנגד חמש ראשונות ובקמורת ט' מינין כי כן היא כלולה מכלם ובאה פרשת הקמורת בלשון ויאמר¹⁴⁷⁷ והבן זה.

(לא ב) רְאֵה קְרָאתִי בְשֵׁם בְּצִלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר לְמִטָּה יְהוּדָה:
 עי' רמב"ן: ולרבותינו בזה מדרש (שמו"ר מ ב) הראה אותם ספרו של אדם הראשון ואמר לו כל אחד התקנתיו מאותה שעה ואף בצלאל מאותה שעה התקנתיו אותו שנאמר ראה קראתי בשם בצלאל והוא כענין שפירשתי ועוד אמרו (ברכות נה) יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ והענין כי המשכן ירמוז באלו והוא היודע ומבין סודו¹⁴⁷⁸.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁴⁷³ עי' לעיל פרשת וירא הערה 528.
¹⁴⁷⁴ עי' לעיל פרשת תרומה הערה 1450.
¹⁴⁷⁵ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1412, ועי' עוד זהר ח"ג יג ע"א.
¹⁴⁷⁶ עי' ויקרא י ב.
¹⁴⁷⁷ עי' זהר (ח"ב דף עט ע"ב): רבי שמעון אמר כה תאמר כמה דאת אמר (במדבר ו כג) כה תברכו וכתוב (תהלים קמה י) וחסידיך יברוכה כלומר יברכו כה כה תאמר לבית יעקב באמירה והיינו מסטרא דדינא ותגיד לבני ישראל כמה דאת אמר (דברים ד יג) ויגד לכם את בריתו וכתוב (שם כו ג) הגדתי היום ליהו"ה אלהיך לבני ישראל דכורין דאתו מסטרא דרחמי.
 תרגום: רבי שמעון אמר כה תאמר כמו שנאמר כה תברכו וכתוב וחסידיך יברוכה כלומר יברכו כה כה תאמר לבית יעקב באמירה והיינו מצד הדין ותגיד לבית ישראל כמו שנאמר ויגד לכם את בריתו וכתוב הגדתי היום לה' אלהיך לבני ישראל הזכרים שבאו מצד הרחמים.
¹⁴⁷⁸ עי' זהר (ח"ב דף קנב ע"א): באתר דבי מקדשא תליין כל אתוון דאלפא ביתא ברזין גליפן דשמהן קדישין קשירין מרקמן עליה וכל עלמא דלעילא ותתא כלא ברזא דאתוון מתחממן (נ"א מתחקקון) וגליפאן ורזין דקודשא (ס"א דשמא קדישא) עלאה עלייהו אתגליף.
 במשכנא אתגליפו ואתציירו אתוון כדקא חזי דהא בצלאל הוה ידע חכמתא לצרפא אתוון דאתבריאו בהו שמיא וארעא ועל חכמתא דיליה (נ"א דא) אתבני משכנא על ידיה ואתבריר מכל עמא דישראל וכמה דאיהו אתבריר לעילא הכי בעא קודשא בריך הוא דיתבריר לתתא.
 תרגום: במקום בית המקדש תלויים כל אותיות האלף בית בסודות חקוקים של שמות קדושים

עי' ר' בחיי: ולזה רמזו במדרש שאמרו הראה לו הקב"ה למשה ספרו של אדם הראשון ואף בצלאל מאותה שעה התקנתו שנאמר ראה קראתי בשם בצלאל בא לרמוז כי בצלאל היה בשם כלומר מאותה שעה שנאצלו הדורות והנבראים כלם מן החכמה וכן יורה המלות בשם בצלאל בין בהקב"ה בין במשה וזהו מבואר כי על כן נקרא בצלאל לפי שמתחלה היה נשמתו רשומה וחקוקה בכח אצילות אל ואחרי כן יצא וזכה וישב בצלו של אל לעשות הארון שהיה צל של תורה שבכתב והכפורת עם כרוביו הסוככים בכנפיהם שהיו צל לארון ומששת ימי בראשית היה מתוקן לו¹⁴⁷⁹.

(לא י) וְאֵת בְּגֵדֵי הַשָּׂרָד וְאֵת בְּגֵדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֵת בְּגֵדֵי בְּנָיו לְכַהֵן:
עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה את בגדי השרד יתכן כי ה"א שבמלת השרד תרמוז לה"א אחרונה שבשם ובדין הוא שירמזנה הכתוב בבגדי השרד לפי שהם כסוי כלי הקדש וכלי הקדש מכוסים ונעלמים בתוכם ועל ידם מתגלים וכן ה"א אחרונה שבשם כסוי לשם הנעלם ומתגלה על ידה והמשכיל יבין¹⁴⁸⁰.

(לא יג) וְאֵתָה דָּבָר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֵךְ אֵת שְׁבֹתַי תִּשְׁמְרוּ כִּי אוֹת הוּא בְּיָמֵי וּבִיְמֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשְׁכֶם:
עי' רמב"ן: ועל דרך האמת צוה בכאן בזכור ושמור כאשר רמזתי בסודם (לעיל כ ח) וזה טעם שבתותי¹⁴⁸¹, ואמר בשניהם כי אות היא ביני וביניכם לדעת ואמר ושמרתם את השבת והייב במחלליה כרת כי הרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה¹⁴⁸² (קהלת יב ז) וזו תכרת משם ואמר ביום השביעי שהוא שבת שבתון קדש לה' (פסוק טו) בעבור שהוא יסוד עולם¹⁴⁸³ והזכיר בשבת שהיא ברית עולם (פסוק טז) וחזר ואמר כי אות היא ביני וביני בני ישראל (פסוק יז) אות היא השבת ביום השביעי והטעם שהיום אות והשבת היא אות לעולם וזה טעם שבת וינפש והיא נשמה יתירה הכאה מיסוד עולם אשר בידו נפש כל חי (איוב יב י) והנה הפרשה מבוארת וכבר רמזתי ענינה בעשרת הדברות (לעיל פסוק כח) והמשכיל יבין.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה את שבתותי תשמרו זכור ושמור ותן לאל לבך איך הזכיר בשניהם אות היא ולא אמר אות הם ובאר בזה כי השבת שהיא כנסת ישראל¹⁴⁸⁴ היא אות

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

קשורים רקומים עליו וכל העולם שלמעלה ומטה הכל בסוד של אותיות מתחמות (חקוקות) וגלופות וסודות הקדשה (השם הקדוש) העליונה נחקק עליהם.

במשכן נחקקו והצטירו האותיות כראוי שהרי בצלאל היה יודע את החכמה לצרף אותיות שבהן נבראו שמים וארץ ועל חכמתו (זו) נבנה המשכן על ידו ונבחר מכל עם ישראל וכמו שהוא נבחר למעלה כך רצה הקדוש ברוך הוא שיבחר למטה.

¹⁴⁷⁹ עי' שם: לעילא כתיב (שמות לא ב) ראה קראתי בשם בצלאל לתתא (שם לה ל) ראו קרא יהו"ה בשם בצלאל ושמייה ברזא עלאה אקרי הכי בצלאל בצל אל ומאן איהו דא צדיק דאיהו יתיב בצל אל ההוא דאקרי אל עליון ואיהו יתיב כגוונא דההוא אל ההוא אל נטיל שית סטרין וההוא צדיק נטיל לון אוף הכי ההוא אל אנהיר לעילא האי צדיק אנהיר לתתא ההוא אל כללא דכלהו שית סטרין ההוא צדיק כללא דכלהו שית סטרין.

תרגום: למעלה כתוב ראה קראתי בשם בצלאל למטה (שם לה) ראו קרא ה' בשם בצלאל ושמור בסוד עליון נקרא כך בצלאל בצל אל ומיהו זה צדיק שהוא יושב בצל אל אותו שנקרא אל עליון והוא יושב כמו שאותו אל אותו אל נוטל ששה צדדים אותו צדיק נוטל אותם אף כך אותו אל מאיר למעלה והצדיק הזה מאיר למטה אותו האל כלל של כל ששת הצדדים ואותו צדיק הוא כלל של כל ששת הצדדים ואותו צדיק הוא כלל של כל ששת הצדדים.

¹⁴⁸⁰ עי' לעיל ז יז. עי' ע"ח שבירה ב: התעלמות האור וכיסויו הוא מציאות תיקונו, כי ע"כ יש כח בכלי לסבול האור להיותו בא מלובש.

¹⁴⁸¹ עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1306.

¹⁴⁸² עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1289.

¹⁴⁸³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 215.

¹⁴⁸⁴ עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1301.

על השבת הגדולה¹⁴⁸⁵ ולכך אמר כי השבת היא אות ביני וביניכם לדעת כי אני ה' וזה כטעם (שמות יד) וירא ישראל את היד הגדולה שהיא כנסת ישראל¹⁴⁸⁶ והוא האות ואמר ויראו העם את ה' כי מתוך שהשיגו היד הגדולה יראו העם את ה' וכאלו אמר כי זה אות על זה וכבר הארכתי בסוד מצות שבת בפסוק (כ ה) זכור את יום השבת ושם תמצא סוד הענין מבואר.

(לא יח) ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בְּהַר סיני שְׁנֵי לַחַת הָעֵדֻת לַחַת אֶבֶן כְּתָבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים:

ע"ר בחיי: שעורו ויתן אלהים אל משה והוא נמשך אל השם הנזכר בסוף הפסוק באצבע אלהים כי הדבור בסיני גם מעשה הלוחות גם המכתב הכל היה בשם אלהים והיא ה"א האחרונה שבשם וכבר הזכרתי זה בפסוק וידבר (כ א).

וכבר ידעת כי כל שם אלהים הנזכר במעשה בראשית היא התשובה¹⁴⁸⁷ ומה שהזכיר אחרי כן (בראשית ב) בהבראם בה' בראם היא ה"א האחרונה הזאת¹⁴⁸⁸ כי ה"א ברא בכח התשובה וכדי שלא תחשוב שהיא העיקר והסבה שאין למעלה ממנה על כן היא זעירא¹⁴⁸⁹ ולפיכך סמך מיד ביום עשות ה' אלהים סמך העשייה לשם המיוחד¹⁴⁹⁰ שהוא העקר וכן הזכיר דוד ע"ה (תהלים קמה) טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו אמר זה על השם המיוחד ולכך דבר בנסתר ואח"כ הזכיר יודוך ה' כל מעשיך אמר כן על מדת הדין ולכך דבר לנכת¹⁴⁹¹ וזה טעם והסידיק יברכוכה¹⁴⁹² מלא בה"א וסמך ליה כבוד מלכותך כי שם י"ה הוא מדת הדין כלשון (שמות טו) עזי וזמרת יה וכמו שהזכרתי שם. ככלותו ככלתו כתיב שנמסרה לו תורה במתנה, ככלה זו הנמסרה לחתן שאם לא כן לא היה יכול ללמוד התורה במ' יום.

ובמדרש וכי כל התורה כלה למד משה במ' יום והלא כתיב (איוב יא) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים אלא כללים למדו הקב"ה אמר ריש לקיש כל מי שמוציא דברי תורה ואינם ערבים על שומעיהם ככלה זו שהיא ערבה על בעלה נוח לו שלא אמרם שבשעה שנתן הקב"ה תורה לישראל היתה חביבה על ישראל ככלה זו שהיא חביבה על בעלה אמר רבי שמעון מה כלה זו צריכה כ"ד מיני קשומין שנאמר (בראשית ב) ויבאה על האדם מנין ויבאה"ה ללמד שקשמה הקב"ה לחוה בכ"ד מיני קשומים¹⁴⁹³ והם אמורים בישיעה כך תלמיד חכם צריך שיהיה בקי ומקושט בכ"ד ספרים וכן השבת שהיא נקראת כלה מצינו שחבר רב אשי במסכת שבת כ"ד פרקים ומה שנקראת שבת כלה לפי שהשבת סוף ששת ימי בראשית ותכלית מעשה שמים וארץ כי כן השבת של מעלה סוף האצילות¹⁴⁹⁴ וכן מנהגו

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹⁴⁸⁵ ע"י לעיל כ ח ופרשת כי תשא הערה 1303

¹⁴⁸⁶ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 201.

¹⁴⁸⁷ ע"י לעיל פרשת בשלח הערה 1069.

¹⁴⁸⁸ ע"י לקמן פרשת שמות הערה 824.

¹⁴⁸⁹ ע"י פרשת נח הערה 388.

¹⁴⁹⁰ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 204.

¹⁴⁹¹ ע"י לעיל פרשת וירא הערה 509.

¹⁴⁹² ע"י לעיל הערה 1477.

¹⁴⁹³ ע"י זהר (ח"א מח ע"ב): תא חזי בקדמיתא כתיב ויבן יהו"ה אלהים את הצלע דאבא ואמא אתקיננו לה (בכ"ד קשומין ויבאה בגימ' כ"ד) ולבתר ויביאה אל האדם (ואעלא ליה בחמש קלין (ירמיה כה ?) קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול מצהלות חתנים) לאתקשרא כלא כחדא ולא תחברא חד בחד והוא יהיב לה מה דאצטרך.

תרגום: בא וראה, בתחלה כתוב "ויבן ה' אלהים את הצלע", שאבא ואמא התקיננו לה (בעשרים וארבעה קישוטים, ויבאה בגימטריא עשרים וארבע). ואחר כך "ויביאה אל האדם", (והכניס אותה בחמשה קולות, "קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול מצהלות חתנים") להתקשר הכל כאחד ולהתחבר אחד באחד, והוא נותן לה מה שצריכה.
¹⁴⁹⁴ מידת המלכות ע"י לעיל פרשת יתרו הערה 1301.

של עולם הגופני הזה שמבקשים הכלה באחרונה וכן צוה שלמה ע"ה (משלי כד) ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך ומלת אחר צווי כמו (תהלים נה) פלג לשונם.

שני לוחות העדות – ע"ד הקבלה מה שהיו הלוחות שנים כבר כתבנו בפסוק (כ א) וידבר ומלת "שני" תורה שהיו שוין כלשון שני כבשים שני השעירים וצריך שתתבונן כי אע"פ שהיו שוים בעצם גופם האחד היה גדול במכתב וכן ראוי כי כן מדת הדין מקבלת שפע¹⁴⁹⁵ והמשכה ממדת רחמים ותמצא בלוח ראשון השם המיוחד בכל דבור ודבור ולא תמצאנו כלל בלוח השני אבל נרשמו בו מניין¹⁴⁹⁶ שם המיוחד כ"ו תיבות וזה מבואר.

ודע כי הלוחות היו מרובעות ששה מרחבים באורך וששה מרחבים ברוחב וכן דרשו רז"ל בבבא בתרא פרק השותפין הלוחות ארכם ששה ורחבם ששה ועבים שלשה וכבר נתבאר אצלך כי עם החשבון הזה היו התומות הלוחות כחותמו של מלך בהיות בהם עשרת הדברות חמשה בלוח זה וחמשה בלוח זה והבן זה.

ואם תשכיל עוד במדת הלוחות בין אורך ורוחב ועובי תמצא כי היה בכל לוח ולוח ק"ח מרחבים והסימן בזה (שמות טו) שם שם לו ח"ק ומשפט ובשני הלוחות יר"ו מרחבים והיה זה כנגד יר"ו¹⁴⁹⁷ אותיות שבע"ב שמות הנמשכות מצרף השם המיוחד והסימן (שם לד) ויעבור ה' על פניו כי הכל נתפרש אל משה בסיני והשגנו מזה כי כשהיו הלוחות נתונות בארון היה שם המיוחד עם כל אותיות צרופות.

וידוע כי הלוחות היו של סנפירינן ולקחו מכסא הכבוד וכן מצינו בכסא הכבוד כמראה אבן ספיר דמות כסא ומלת לחת בא"ת ב"ש כסא¹⁴⁹⁸ ולכך שכינה שורה עליהם כמו על כסא ומפני שהלוחות לוקחו מכסא הכבוד נקראת התורה כבוד שנאמר (משלי ג) כבוד חכמים ינחלו וכן הנפש השכלית שרשה בכסא הכבוד ונקראת כבוד שנאמר (תהלים ל) למען יזמרך כבוד¹⁴⁹⁹ ונפשו של אדם המתעסק בתורה זוכה לשוב לשרשה שנאמר (שם יט) תורת ה' תמימה משיבת נפש.

(לב ד) ויקח מינדם ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשך העלוף מארץ מצרים:

ע"י רמב"ן: ויאמרו אלה אלהיך ישראל¹⁵⁰⁰ אשר העלוף גם זה הכתוב יורה אותנו כי אין ממש בעולם שיחשוב כי הזהב הזה אשר היה באזניהם הוא אשר הוציאם ממצרים אבל אמרו כי כח הצורה הזאת העלם משם והנה לא תמצא שיאמר בעגל בשום מקום אשר הוציאנו ממצרים כי הם מודים במי שאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים (לעיל כ ב) כי שמו הגדול¹⁵⁰¹ הוא המוציא אותם משם אבל יאמרו במקומות רבים אשר העלוף כי יקחו זה במקום היד הגדולה¹⁵⁰² המחרכת ים השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים (ישעיה נא י) וזהו שנאמר (תהלים קו כא-כב) וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב¹⁵⁰³

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁴⁹⁵ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 116 ופרשת וירא 509.

¹⁴⁹⁶

¹⁴⁹⁷ ע"י לעיל פרשת בשלח הערות 1049-1050.

¹⁴⁹⁸ ע"י ספר הפליאה (עמוד תסט): הכסא דין הם הם הלוחות שהרי כסא בא"ת ב"ש לח"ת ולכן חסר ו' לחת.

¹⁴⁹⁹ ע"י לעיל פרשת חיי שרה הערה 581.

¹⁵⁰⁰ ע"י לעיל פרשת בשלח הערה 1038 ענין שם אלהי ישראל.

¹⁵⁰¹ ע"י לעיל פרשת נח הערה 391.

¹⁵⁰² ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 201.

¹⁵⁰³ ע"י זהר ח"ב קצא ע"א: בני חובא דעבדו (ערב רב) עמא דלבר ואשתתפו ביה עמא קדישא באימא חאבו דכתיב קום עשה לנו אלהים ודאי כבוד ישראל דא איהו דשריא עלייהו כאימא על בנין ודא הוא רזא דכתיב (תהלים קו כ) וימירו את כבודם בתבנית שור דא כבודם דישאל אימא דלהון ודא הוא דכתיב (ש"א ד כב) גלה כבוד דגרמו לשכינתא דאתגלי בגלותא עמהון ועל דא וימירו את כבודם במה בתבנית שור.

ושם נאמר שכחו אל מושיעם עושה גדולות במצרים נפלאות בארץ הם נוראות על ים סוף שכחו דברו אשר צום והנה עברו על לא תעשה לך אלהים אחרים על פני (לעיל כג) כאשר רמזתי שם¹⁵⁰⁴ ותבין זה.

(לב ז) וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר רַד כִּי שָׁחַת עִמָּךְ אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: ע"י רמב"ן: כי שחת עמך אמר ה' למשה כי עשו שתים רעות האחת כי שחת עמך וענין ההשחתה הריסת בנין כענין שנאמר ואיש כלי משחתו בידו (יחזקאל ט א) הנני אליך הר המשחית (ירמיה נא כה) בבל ההורס כל חומה ומגדל ופירוש ההשחתה בכאן הדבר שקראו רבותינו מקציץ בנטיעות¹⁵⁰⁵ והשני כי עשו עגל מסכה והשתחוו לו ויזבחו לו והנה העבירה הראשונה לא ידענה רק השם לבדו שהוא יודע תעלומות לב והשנית מעשה הזובחים החוטאים שבהם כאשר פירשתי והנה רוב העם חטאו במעשה העגל כי כן כתוב ויתפרקו כל העם את נומי הזהב ולולי זה לא היה הכעס בכולם לכלותם והנה הנהרנים והנגפים מועטים כי ברובם היה החטא במחשבה רעה כמו שפירשתי.

וטעם אשר העלית מארץ מצרים יובן מפסוק ויסע משה את ישראל מים סוף (לעיל טו כב) – או שרצה לומר לו כמאמרם אשר אמרו כי זה משה האיש¹⁵⁰⁶ אשר העלנו מארץ מצרים וכן במשנה תורה (דברים ט יב) אשר הוצאת ממצרים כי על ידך יצאו כאשר הם אומרים ומשה אמר בתפלתו אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה (פסוק יא) כי אתה לבדך הוא המוציא כי לך הכח והגבורה כי בכח גדול ימין ה' נאדרי בכח וביד חזקה ימין ה' תרעץ אויב (לעיל טו ו) וכן אמר בכחך הגדול ובזרועך הנטויה (דברים ט כט) כאשר רמזתי¹⁵⁰⁷ בסוד מדת הזרוע.

(לב י) וַעֲתָה הַנִּיחָה לִּי וַיִּחַר אַפִּי בָהֶם וְאָכַלְם וְאָעֲשָׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גָדוֹל: ע"י רמב"ן: על דרך האמת הניחה רחמי ומדת הדין שלי תתחרה בהם ואכלם בה¹⁵⁰⁸ כי עמי אין לה רשות בהם וזה טעם ויחל משה את פני ה' אלהיו והוא כטעם את פני האדון ה' אלהי ישראל¹⁵⁰⁹ (להלן לד כג) וכך הזכיר במשנה תורה (דברים ט כו) ה' באל"ף דל"ת ויו"ד ה"א אחריו ויתכן שיהיה ויחל מלשון תחלה ובין ותדע.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי סג

תרגום: בני החטא שעשו (ערב רב) העם שבחוץ והשתתפו בו העם הקדוש באם הם חטאו שכתוב קום עשה לנו אלהים אלהים ודאי כבוד ישראל הזה הוא ששורה עליה כאם על בנים וזהו סוד הכתוב וימירו את כבודם בתבנית שור זה כבודם של ישראל האמא שלהם וזהו שכתוב (שמאלא ד) גילה כבוד שגרמו לשכינה לגלות בגלות עמהם ועל זה וימירו את כבודם במה בתבנית שור.

¹⁵⁰⁴ ע"י לעיל פרשת שמות הערה 868.

¹⁵⁰⁵ ע"י לעיל פרשת נח הערה 388.

¹⁵⁰⁶ ע"י לעיל י ז.

¹⁵⁰⁷ ע"י לעיל יד לא.

¹⁵⁰⁸ ע"י זהר (ח"ב דף קצג ע"ב): תלת זמנין אנקיד ליה אי משה רעיא מהימנא כמה חילך תקיף כמה גבורתך רב תלת זמנין אנקיד ליה דכתיב ועתה הניחה לי האחד ויחר אפי בהם ואכלם הא תרין ואעשה אותך לגוי גדול הא תלת חכמתא דמשה בתלת נקודין אלין אחיד בדרועיה ימינא לקבל הניחה לי אחיד בדרועיה שמאלא לקבל ויחר אפי בהם ואכלם אתחבק בגופא דמלכא לקבל ואעשה אותך לגוי גדול וכד אתחבק בגופא תרין דרועין מסטרא דא ומסטרא דא לא יכל לאתנענעא לסטרא בעלמא דא הוי חכמתא דמשה (ס"א דבמילי) דמיני נקודין דמלכא ידע בכל חד מנייהו באן אתר יתתקף ובחכמתא עבד.

תרגום: שלש פעמים רמז לו אי משה הרועה הנאמן כמה חזק כחך כמה גבורתך גדולה שלש פעמים רמז לו שכתוב ועתה הניחה לי הרי אחד ויחר אפי בהם ואכלם הרי שתים ואעשה אותך לגוי גדול הרי שלש חכמתו של משה בשלשת הרמזים הללו אחז בזרוע ימינו כנגד הניחה לי אחז בזרוע שמאלו כנגד ויחר אפי בהם ואכלם התחבק בגוף המלך כנגד ואעשה אותך לגוי גדול וכשהתחבק בגוף ושתי זרועות מצד זה ומצד זה לא יכול להתנענע לצד בעולם זו היתה חכמתו של משה (שבדברי) שמיני רמזים של המלך הכיר בכל אחד מהם מאיזה מקום יחזיק ובחכמה הוא עשה.

¹⁵⁰⁹ ע"י לעיל פרשת בשלח הערה 1038.

(לב יא) וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לְמַה ה' יַחַרְה אַפְּךָ בְּעַמְּךָ אֲשֶׁר הוּצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכַח גְּדוֹל וּבְיַד חֲזָקָה:

ע"י רמב"ן: למה ה' יחרה אפך הנה בחטא הגדול הזה היה ראוי משה שיתפלל דרך וידוי ותחנה כענין אנא חטא העם הזה חטאה גדולה (להלן פסוק לא) וכהתפלל עזרא וכהתודותו על מעל הגולה (עזרא י א) ואין טעם שיאמר למה ה' ורבותינו (בשמו"ר מג ז ט) מתעוררים בזה על דרך ההגדות להזכיר כמה טעמים למעט החטא לפניו. ועל דרך האמת יאמר למה תתן רשות למדת הדין להיות שולטת בעמך כי אתה הוצאת אותם לשמך מארץ מצרים במדת רחמים בהם ובמדת הדין על שונאייהם.

והתפלה הזאת למה ה', למה יאמרו מצרים, נראה באמת כי זאת התפלה היא אשר הזכיר במשנה תורה (דברים ט כו) ואתפלל אל ה' ואומר ה' אלהים אל תשחת עמך כי ענין התפלה שוה בשניהם והנה הזכיר כאן התפלה קודם רדתו מן ההר ושם הזכירה אחרי רדתו מן ההר ודעת ר"א כי משה לא התפלל בעד ישראל כל זמן שהיתה ע"ז ביניהם אבל כאשר אמר לו הרף ממני ואשמידם (שם ט יד) התבונן כי הדבר תלוי בו וירד ובער העגל ושב להתפלל בארבעים יום ואין מוקדם ומאוחר בתורה.

ואין דעתי כן בעבור שהתפלה שעשה בשובו היא אשר יספר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה (בפסוק לא) ואם הכל תפלה אחת שעשה בארבעים היום אחרי שובו להר למה יחלק אותה ויזכיר כאן (בפסוקים יא - יג) מקצתה ואחרי הירידה (להלן בפסוק לא) יזכיר המקצת האחר אבל הן שתי תפלות ולכן נראה כי כאשר אמר לו הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם מיד ה' לה פני השם ולא אחר כלל כי היה ירא פן יצא הקצף מלפני ה' ויחל הנגף לכלותם כרגע ומיד אמר למה ה' יחרה אפך בעמך וכך מצאתי באלה שמות רבה (מב א) אמר משה אם מניח אני את ישראל וארד לי אין לישראל תקומה בעולם אבל איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים מיד התחיל משה ללמד עליהם סניגוריה וכו' והנה התפלל עליהם ונחם השם על הרעה אשר דבר להרוג אותם ולכלותם לא שנתרצה להם רק שאמר נחמתי לא אעשה כלה וכיון שהיה לו פנאי ירד משה ושרף את העגל והרג עובדיו ואחר כן אמר לעם אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם (פסוק ל) שימחול לכם.

אבל במשנה תורה ספר הענין בסדר אחר כי אחרי דבר ה' שאמר הרף ממני ואשמידם אמר ואפן וארד (דברים ט כו) והטעם לפי שהיה משה מסדר להם שם כל חטאייהם והטורח שטרח עליהם והנה ספר מה שעשו בחורב בעגל (בפסוקים יב - טז) ושהוצרך הוא לשבר הלוחות (פסוק יז) ולהתפלל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה (פסוקים יח יט) וגם על אהרן (פסוק כ) ושטרח לשרוף את העגל (פסוק כא) וספר מה שעשו בתבערה ובמסה ובקברות התאוה (פסוק כב) ובשלח ה' אותם מקדש ברנע (פסוק כג) ואחרי שהשלים ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם (פסוק כד) חזר (בפסוקים כה - כט) אל ענין תפלותיו אשר הזכיר וסדר את שתי התפלות ואמר ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם ואתפלל אל ה' ואומר ה' אלהים אל תשחת עמך וגו' כאומר הוצרכתי להתנפל לפני ה' בעבורכם ארבעים יום כי מתחלה אמר ה' להשמיד אתכם עד שהתפללתי אליו אל תשחת עמך ולא הוצרך להזכיר התפלה השנית כי כבר אמר שארבעים יום התנפל עליהם כי גם בכאן לא הזכירה כי מי יוכל לכתוב כמה תחנונים ובקשות אשר התנפל עליהם ארבעים יום.

ואם תבין מה שפירשתי תכיר באמת שהיו שתי תפלות כי מתחלה חלה את פני ה' אלהיו ובסוף התנפל לפני ה' ארבעים יום¹⁵¹⁰ כאשר יתבאר בפרשת (שמות ד י) ויאמר משה אל

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹⁵¹⁰ ע"י ז"ח מב ע"א: נפילת אנפין מה היא הא אוקמוה דקא עביד כל מה דעביד משה צלותא ותחנונים ובעותין ונפילת אפים דכתיב ואתנפל לפני ה' אבל בתר דמסיים צלותיה ועאל בכל אינון

ה' והזכיר במשנה התורה (דברים ט כ) ובאהרן התאנף ה' ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ולא הזכיר בכאן זה כלל וזה לכבוד אהרן כי לא רצה משה להזכיר בחייו שהוצרך לתפלתו שלא יבוש ושם אחרי מותו הודיענו האמת וזה הסדר הנכון בפרשיות האלה.

עי' ר' בחיי: התחנן משה למדת הדין כי מלת פני הוא מדת הדין¹⁵¹¹ כלשון (ויקרא כ) ושמתי אני את פני (תהלים לד) פני ה' בעושי רע והוא סוד על פני¹⁵¹² וכבר הזכרתי זה בפסוק וידבר ושם נתבאר

ומלת ויחל מלשון (מלאכי א) חלו נא פני אל או יהיה מלשון תחלה כלומר שהמשיך ההתחלה אל הסוף הבינה אל הדעת ומה שהזכיר אלהיו ולא מצאנו כן בכל התורה שיהיה הכתוב מיחד האלהות על משה לא בפירוש שיאמר אלהי משה כענין באבות ודוד ולא בכנוי רק במקום הזה הנראה לי בטעם הדבר כי היה זה למעט ורמזה לנו התורה שאין הקב"ה לאלהים לישראל בחטא הזה וכן הוא יתעלה הזכיר עמך ורמז כי אינם עמו והענין כי היו מנודים לשמים וכפרו עתה באלהותו.

(לב טו) וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מִשָּׁה מִן הַהָר וַשְּׁנֵי לַחַת הָעֵדֻת בָּיָדוֹ לַחַת פְּתָבִים מְשֻׁנֵי עֶבְרִיָהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם פְּתָבִים:

עי' ר' בחיי: ותמצא בפסוק זה עם הפסוק שאחריו ק"ח תיבות כנגד ק"ח טפחים שהיו בלוח אחד ובשניהם יר"ו טפחים כנגד יר"ו אותיות שבע"ב מלות היוצאות מן השם הגדול שהרי הלוחות ארכן ששה ורחבן ששה ועבין שלשה א"כ שלשה פעמים ל"ו הרי ק"ח טפחים בכל לוח ולוח וכשהיו הלוחות מונחות בתוך הארון זה באור מפורש כי השם היה בארון עם כל צרופו וכן תמצא מן ויפסול עד ויקרא ק"ח אותיות גם כן ואח"כ הזכיר בשם ה' ויעבור ה' על פניו והוא באור גמור כי השם המיוחד שממנו ע"ב שמות יש בהם יר"ו אותיות כי כל זה נתבאר למשה בפירוש בסיני¹⁵¹³.

(לב כז) וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׁימוּ אִישׁ חֶרְבוֹ עַל יָרְכוֹ עֲבְרוּ וְשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לְשַׁעַר פְּמִחֶינָה וְהָרְגוּ אִישׁ אֶת אָחִיו וְאִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת קָרְבוֹ:

עי' רמב"ן: ומעם כה אמר י"י אלהי ישראל בעבור שחשבו עובדי העגל לזבוח לאלהי ישראל¹⁵¹⁴ והנה מדת הדין פוגעת בהן בעבור שקצצו בנטיעות¹⁵¹⁵ ועוד כי המשפט לאלהים הוא¹⁵¹⁶ (דברים א יז) ומפני זה אמר בלזים כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל (במדבר טז ט) כי העבודה לאלהי ישראל¹⁵¹⁷ ולשמו נבדלו בזכות הזאת.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

דרגין עילאין ואתקשרת כלה בכלהו אית לנחתא לתתא והואיל ונחית לתתא אצטריך נפילת אנפין באלפא ביתא

מ"ט בגין דכיון דצלי צלותיה ואודי על חובוי מכאן ולהלאה אחזי גרמיה דמסר נפשיה למאריה ברחימו לדוד אליך ה' נפשי אשא וניחא ליה לההוא סטרא דשריית ביה מותא ועביד ליה נייחא בדא. תרגום: מה היא נפילת אפים הרי פרשוה שעושה כל מה שעשה משה תפלה ותחנונים ובקשות ונפילת אפים נאמר (דברים ט) ואתנפל לפני ה' אבל אחר שמסים תפלתו ונכנס לתוך אותן הדרגות העליונות והכלה נקשרת בכלם יש לרדת למטה והואיל ויורד למטה צריך נפילת אפים באלפא ביתא. מה הטעם משום שכיון שהתפלל תפלתו והודה על חטאו מכאן והלאה מראה את עצמו שמסר נפשו לאדונו באהבה (תהלים כה) לדוד אליך ה' נפשי אשא ונוח לו לאותו הצד ששורה בו המות ועושה לו בזה נחת.

¹⁵¹¹ עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1233.

¹⁵¹² עי' לעיל פרשת שמות הערה 868.

¹⁵¹³ עי' לעיל לא יח.

¹⁵¹⁴ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1038.

¹⁵¹⁵ עי' לעיל פרשת נח הערה 388.

¹⁵¹⁶ עי' לעיל פרשת @@@ הערה 1339.

¹⁵¹⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 107.

(לב לב) וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא הַטָּאתִים וְאִם אֵין מִחֲנִי נָא מִסְפָּרָךְ אֲשֶׁר כָּתַבְתָּ:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה מספרך מן הספירות והוא כאלו אמר משיש קצוות של מעלה
 שהם ששה ספירות כי הם ראשית כל מפעל והם נקראים מלאכת שמים וארץ וזה סוד
 הכתוב (תהלים ט) ימחו מספר חיים מלשון ספירות ג"כ וכאלו אמר מצרור החיים¹⁵¹⁸.
 ומכאן יש לך להבין מאמר חכמי האמת שלשה ספרים נפתחים בראש השנה אחד של
 צדיקים גמורים ואחד של רשעים גמורים ואחד של בינוניים והכוונה כי שלשה ספרים שהם
 חסד דין ורחמים צדיקים גמורים סבתם החסד ורשעים גמורים סבתם הדין בינוניים סבתם
 הרחמים שהוא מכריע בינתים והמלך שאנו מזכירין בראש השנה¹⁵¹⁹ פועל בשלשתן.

(לג א) וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵּךְ עֲלֵה מִזֶּה אֶתָּה וְהָעָם אֲשֶׁר הָעֲלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶל הָאָרֶץ
 אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלַיַּעֲקֹב לֵאמֹר לְיָרְעֶךָ אֶתְנַנְּהָ:
 עי' רמב"ן: ועל דרך האמת יהיה ואדעה מה אעשה לך כי בדעת הרחמים יעשה בהם¹⁵²⁰
 כמו ואם לא אדעה (בראשית יח כא) וכבר פרשתי (שם כ ד"ה זעקת).

(לג ה-ו) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אָמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲתֵם עִם קִשָּׁה עֲרַף רַגְעֵי אֶחָד אֶעֱלֶה
 בְּקַרְבְּךָ וּבְלִיתֶיךָ וְעַתָּה הוֹרֵד עֲדֶיךָ מֵעֲלֶיךָ וְאֲדַעֶה מָה אֶעֱשֶׂה לָּךְ: וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת
 עֲדֵימָה חוֹרֵב:

עי' רמב"ן: וטעם ויתנצלו בני ישראל את עדים כי בשמעם זה התנצלו ויתפרקו מכל עדי
 יותר ממה שעשו תחלה ואונקלוס שתרגם בעדי תקון זין דעתו כדברי האומר בבראשית
 רבה (שמו"ר פמ"ה סי' ב) זינאות¹⁵²¹ חגר להם כלומר שהגר להם הקב"ה בשעת מתן תורה
 כלי זיין להנצל מכל פגע ומלאך המות כמו שדרשו (שמו"ר פל"ב סי' א) חרות על הלוחות
 (לעיל לב טז) חירות ממלאך המות והם שמותיו של הקב"ה¹⁵²² והנה ישראל קבלו עליהם
 את המיתה ברצון נפשם מפני עונש העגל וזה ענין תשובה גדולה וחרטה בחטאם.

עי' ר' בחיי: ולפי מה שדרשו ז"ל שהעדי הזה שם המפורש היה באור הכתובים ולא שמו
 איש עדיו בנדיהם ממש הורד עדיך הוא עדי שם המפורש ולכך לא נאמר הפשט עדיך אלא
 לשון הורד ולשון מעליך כי ירדו מאותה עליה ונסתלקה אותה המעלה מעליהם וכן דרשו
 רז"ל זינאות חגר להם והוא כלי זיין של שם המפורש שהיה בידם מהר חורב וכמו שדרשו
 (שמות לב) חרות על הלוחות חירות ממלאך המות כי היו בידיהם שמותיו של הקב"ה ולא
 היו ראויין שתשלוט עליהם מיתה ולזה רמז אונקלוס שתרגם תיקון זיניהון וזהו לשון ויתנצלו
 בני ישראל את עדים מהר חורב אותו עדי שהיה בידם מהר חורב ולכך תרגם אונקלוס הורד
 אעדי לשון הסרת כח וכן ויתנצלו ואעדיאו והכוונה לומר כי אותן מעלות ומאורות שהיו
 להם כל אחד ואחד כמלאכי השרת מהר חורב נסתלקו ואבדו מהם ומשה לקחם וזהו
 שהסמיך לו ומשה יקח את האהל¹⁵²³ מלשון (איוב כט) בהלו נרו וכן (במדבר כד) מה טובו

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁵¹⁸ עי' לעיל הערה פרשת בראשית 316.

¹⁵¹⁹ עי' בראשית ב ד.

¹⁵²⁰ עי' לעיל ב כה.

¹⁵²¹ כלי זיין.

¹⁵²² עי' זהר (ח"ב דף רכז ע"א): ובעא קודשא בריך הוא בההוא זמנא לאעברא ההוא מחבלא מעלמא
 (וכד) בר דישראל סרחו בההוא זמנא ליומין זעירין ועבדו ית עגלא וכדין מה כתיב (שם לג ו) ויתנצלו
 בני ישראל את עדים מהר חורב ועדים הוה רזין דשמא קדישא דאעטר לון קודשא בריך הוא ואתנטל
 מנייהו כדין שלטא מחבלא על עלמא ואהדר כמלקדמין כההוא זמנא דשלטא בעלמא ועביד דינא.

תרגום: ורצה הקדוש ברוך הוא באותו זמן להעביר את אותו משחית מהעולם (וכאשר) רק שישראל
 סרחו באותו זמן לימים מועטים ועשו את העגל ואז מה כתוב (שם לג) ויתנצלו בני ישראל את עדים
 מהר חורב ועדים היה סודות השם הקדוש שעטר אותם הקדוש ברוך הוא ונטל מהם ואז שלט
 המשחית על העולם וחזר כמקדם כמו באותו זמן ששלט בעולם ועשה דין.

¹⁵²³ עי' לעיל פרשת בראשית הערות 264 ו265.

אהליך וכאשר אבאר שם בעזרת הש"י.

(לג ז) ומשה יקח את האהל ונָטָה לו מחוץ למִחֲנֵה הַרְחֵק מִן הַמִּחֲנֵה וְקָרָא לוֹ אֶהְל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל מִבְקֵשׁ ה' יֵצֵא אֶל אֶהְל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמִּחֲנֵה:
 עי' ר' בחיי: והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד אשר מחוץ למחנה – למדך שלא היתה שכינה שורה מתוך המחנה והיה הכתוב ראוי לומר כל מבקש משה אלא מכאן שנקרא משה בשם המיוחד וכן מצינו שנקרא יעקב בשם אל שנאמר (בראשית לג) ויקרא לו אלהי ישראל כאשר פירשתי שם וכן מצינו בשם הצדיק שנקרא בשם המיוחד הוא שכתוב (שם כה) ותלך לדרוש את ה' וכתוב (שם) ויאמר ה' לה ודרשו רז"ל על ידי שם כי השם המיוחד לא דבר עמה כלל וכן מצינו במלך המשיח שנקרא בשם המיוחד שנאמר (ירמיה כג) וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו וכן ירושלים (יחזקאל מח) ושם העיר מיום ה' שמה אל תקרי שמה אלא שמה וטעם הדבר בכלם כי הדבק בדבר נקרא על שם הדבר שידבק בו ונקרא השליח בשם השולח ומזה מצינו שהמלאכים נקראים בשם המיוחד במקומות מן הכתובים וכענין שכתוב (בראשית יח) ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה שהוא מלאך ונקרא בשם המיוחד וכמו שבארתי שם וכן (שם יט) וה' המטיר שהוא גבריאל לדעת רז"ל מאת ה' מאת הקב"ה¹⁵²⁴.

(לג יא): וְדָבַר ה' אֶל מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים כְּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל הַמִּחֲנֵה וּמְשַׁרְתּוֹ יְהוֹשֵׁעַ בֶּן נֹנָן נָעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֶהָל:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כמו (במדבר יב) פה אל פה אדבר בו ואיננו כמו (דברים ה) פנים בפנים דבר ה' עמכם כי זה בהשגתם של ישראל שהיתה מראה בתוך מראה¹⁵²⁵ כענין שכתוב (במדבר יד) אשר עין בעין נראה אתה ה' וזה מבואר.

(לג יב): וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' רְאֵה אֶתְּהָ אָמַר אֱלֹהֵי הָעָם הַזֶּה וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתָּנִי אֶת אֲשֶׁר תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְּשֵׁם וְגַם מְצֵאתָ חֵן בְּעֵינָי:
 עי' רמב"ן: ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי – הקב"ה אמר בכאן למשה (בפסוק ב) ושלחתי לפניך מלאך ומשה אמר לו לא הודעתני מי הוא המלאך שתשלח עמי אם הוא מלאך הראשון ששמך בקרב¹⁵²⁶.

(לג יג): וְעַתָּה אִם נָא מְצֵאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדַעְנִי נָא אֶת דְּרָכְךָ וְאֶדְעֶךָ לְמַעַן אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ וְרָאִה בִּי עֲמֻךָ הַגּוֹי הַזֶּה:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה הודיעני נא את דרכך נתיבות טובה שאתה מנהיג עולמך בו ואשר בו אתה נודע והם הם דרכי הצדיק יסוד עולם שכתוב בו (תהלים קמה יז) צדיק ה' בכל דרכיו¹⁵²⁷ והדרכים האלה שבקש משה הם הם שהזכיר שלמה המלך ע"ה שהיו נפלאים ממנו הוא שאמר (משלי ל) שלשה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים¹⁵²⁸ דרך הנשר

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹⁵²⁴ לעיל פרשת לך לך הערה 404.

¹⁵²⁵ עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1201.

¹⁵²⁶ עי' לעיל פרשת ויצא הערה 655, וכן פרשת חיי שרה הערה 562.

¹⁵²⁷ עי' לעיל פרשת @@@ הערה 926.

¹⁵²⁸ עי' ספר מבוא שערים (דרוש ברכת הלבנה): שלשה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים. דרך הנשר בשמים שהוא ז"א יעלה בשמים העליונים שהם ז' רקיעים דעתיק יומין. ואז דרך נחש שהוא עולם העשיה שנקרא עולם הנחש והקל"י יעלו עלי צור עד שילבש יצירה דאצילות כנודע. ואז דרך אניה שהיא עולם הבריאה בסוד שם אניות יהלכון כנודע בס"ה יעלה בלב ים שהוא ים של חכמה שהוא אבא דאצילות עד שם יעלה בריאה. ודרך גבר שהוא עולם היצירה שהוא זכר יעלה בעלמה

בשמים דרך נחש עלי צור דרך אניה בלב ים ודרך גבר בעלמה.
 וכונן שלמה כי פעולת צדיק יסוד עולם בעולם הגופני הזה נפלאות ממנו ועל כן הזכיר
 האויר והמים והאדם כי זה כלל כל העולם השפל, שהעופות מצויים לפרוח באויר, ובעלי
 היים לדרוך בעפר, ויורדי היים לרכוב באניות. ומין האדם שהוא זכר ונקבה, זהו דרך גבר
 בעלמה. ויגיד כי כל זה דרך העולם ומנהגו, אבל מה שנפלא ממנו, ההנהגה באיזה ענין הוא
 ומהות פעולת הצדיק מה היא.

וזה הענין הנפלא משלמה הוא שבקש משה עתה ואמר ואדעך – ואדע ליחד אותך למען
 אמצא חן בעיניך – ולמדך כאן שהיודע ליחד את ה' יתברך הוא המוצא חן בעיניו וראה כי
 עמך הגוי הזה שאני מנהיג אותם ועל כן אצטרך שתודיעני זה השיב לו הש"י פני ילכו הוא
 השליח מטטרו¹⁵²⁹ שבו אני נודע בעולם על המעשים הנוראים והנפלאות הגדולות באותות
 ומופתים שיעשו על ידו שמתוכם ידעו אותי הבריות ויראוני כענין שכתוב (שמות יד) וירא
 ישראל את ה' הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה'.

והנחותי לך מלשון נחת רוח כלומר אניה אותו לך שלא יתנהג עמך במדת הדין קשה
 אלא במדת הדין רפה¹⁵³⁰ כלולה מן הרחמים והשליח¹⁵³¹ הזה הוא הכבוד¹⁵³² הנקרא שכינה
 ולכך תרגם אונקלוס שכינתו תהך ומשה לא נתרצה בו מפני שהוא מדת הדין ולכך השיב
 אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה אם אין פניך¹⁵³³ בעצמך ובכבודך זהו מדת התפארת
 והכבוד.

אל תעלנו מזה כי בשתי מדות האלה הוצאת אותם ממצרים שנאמר בכה גדול וביד
 חזקה לא ביד חזקה בלבד וכן דרשו רז"ל בגאולת מצרים לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף
 ולא על ידי שליח שהוא מטטרו¹⁵³⁴ אלא הקב"ה בעצמו ובכבודו כלומר התפארת והכבוד.
 והקב"ה הודה לו בכך גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה ומלת גם תורה שהוא כאילו
 אמר את הדבר אשר דברתי לך פני ילכו גם את הדבר אשר דברת אותו אעשה כיון שהודה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

שהוא במקום בינה דאצילות הנק' עלמה שהיא נערה שכל שעה היא נעשית בסוד בתולה שרחמה
 צר כמ"ש מהרח"ו זלה"ה באות ש' של האלפא ביתא שבו נברא העולם ע"ש. וז"ש וארבעה לא
 ידעתים ר"ל שלא ידע זמן הגאולה אימתי יהיה קץ משיחנו ויעלה העולמות עד אין קץ.
 ועי' לקוטי תורה משלי: הנה נפלא בעיני שלמה ומתמ הדרך נשר בשמים, איך הנשר שהוא עוף
 שאינו טהור איך נרשמת במרכבה עליונה ת"ת דהיינו שמים וזהו דרך נשר בשמים איך יש דרך
 להיותה נרשמת למעלה שם, דרך נחש עלי צור ג"כ נפלאה בעיניו איך הקליפה שהיא נחש איזה דרך
 יש לה להניק מן המ"ל דהיינו צור. דרך אניה בלב ים איך סטרא אחרא הנקרא תאניה ואניה יונקת
 מן הקדושה בסוד שפחה כי תירש גבירתה כנודע, וזהו בלב ים כי כנ"י נקרא ים. דרך גבר בעלמא
 נפלא בעיניו כי הלא כל הדברים שנחלקו למטה נפגמו ח"ו ואמר שהכלה הכלולה בתולה ואיש לא
 ידעה מן הקליפות ח"ו ולא עוד אלא שאין הזווקג נעשה רק בהתראות פנים להגבורה ומהיכן מגיע
 שם אדמימות דם המורה דין אע"פ שהוא טהור וזהו קושי' עצומה.

ועוד יש דרך אחרת וידעת [כי] החכמה היא רמוזה בקוצה של י' העליון ומה שנתגלה ממנה הוא
 גוף י' לבד ולא השיגה הבינה ממנו הרק קוץ התחתון וז"ש אלהי' שהוא הבינה הבין דרכה ולא אמר
 לשון חכמה אלא הבין ל' בינה ומה שהבין הוא הדרך לבד ולא גוף החכמה וזהו קוץ התחתון הנ"ל
 וזה שאמר דרך גבר בעלמה כי זה א' מן הדברים שנפלאו מן שלמה כי לא השיג אותו דרך שמשפיע
 החכמה לבינה וז"ש בעלמה שהכוונה שהיא נעלמת זהו בעלמה לשון העלמה ומה שנתגלה עוד
 מהבינה אל הז"א דהיינו מה' לו' לא הי' רק טפל כי העיקר נשאר נעלם למעלה בבינה וזהו מאמרם
 נובלות חכמה שלמעלה תורה והנה נובלות לשון גרוע כמו פרי גרוע שנופל ע"י הרוח וידוע כי הרוח
 הוא ת"ת וחלק זה שנתגלה בו הוא הנק' תורה שבכתב שהכוונה שנשאר שמה לעולם בכתב היינו
 ת"ת דהיינו ו' כי שמה כ"ב אותון שהם כתב עצמו ולא נתגלה ממנו למלכות כי אם ה' בלעמא לכן
 לא ניתן לומר ע"פ דברים שבכתב כי יען שהוא גלוי מה שהוא נעלם ולא נתגלה ומה שנתגלה למלכות
 היינו ה' אחרונה הוא החלק התורה שבע"פ לכן לא ניתנה לכתוב מה שמורה העלם בגלוי.

¹⁵²⁹ ז"ל התרגום אונקלוס שם: אמר שכינתו תהך ואניח לך, ועי' לעיל כג כ.

¹⁵³⁰ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 199.

¹⁵³¹ עי' רמב"ן ג ב בענין המלאך הגואל.

¹⁵³² עי' לעיל פרשת נח הערה 381, ש"כבוד" היא כינוי למדת המלכות.

¹⁵³³ עי' לעיל הערה 1350.

לו בזה ומצא עת רצון בקש למעלה מזה ואמר הראני נא את כבודך והוא הכתר¹⁵³⁴. ולא נענה בזה והשיב לו לא תוכל לראות את פני ותרגם אונקלוס אפי שכינתי כי מפני שהשכינה ברושים ביתה¹⁵³⁵ בסוף האצילות לכך קרא תחלת האצילות פנים כי תחילת כל דבר ועליונו יקרא פניו ועל כן השיב לו לא תוכל לראות את פני כלומר הפנים העליונים פני האצילות.

אבל הנה מקום אתי¹⁵³⁶ וראית את אחורי הוא אחרית האצילות והוא מה שהודה לו כבר אני אעביר כל טובי ולשון אחורי מלשון אחר שהוא מערב כלשון (תהלים קל"ט) אחר וקדם צרתני וידוע כי השכינה במערב (ב"ב כה ע"א).

ופני לא יראו ראשית האצילות ומפני שהשיג משה כבר הכבוד והתפארת יאמר הכתוב והוא הנכון יותר בקשור הענין הנה מקום אתי הריני נותן לך מקום השגה עליונה שתשיג

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁵³⁴ עי' זהר (ח"ג דף רנה ע"ב): ומה דאוקמוה שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח ולמ"ד שלשה כהלכתן ורביעית אפילו טפח ואינון בגין דא תרין תלת ארבע הא תשע טפח איה עשיראה לאשלמא כל חסרון ובגין דא שיעור סכה לא פחות מעשר דאיהי מלכות עשיראה דכל דרגין ולא למעלה מעשרין דאיהי כ' כתר עליון דלא שלטא ביה עינא כבוד.

תרגום: ומה שפרשוהו שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח, ולמי שאמר שלשה כהלכתן ורביעית אפילו טפח, והם בגלל זה שתיים שלש ארבע הרי תשע, וטפח הוא עשירי להשלים כל חסרון. ומשום זה שיעור סוכה לא פחות מעשר שהיא מלכות, עשירית של כל הדרגות, ולא למעלה מעשרים שהיא כ' כתר עליון, שלא שולטת בו עין, כבוד עליון.

עלאה עליה אמר משה (&) הראני נא את כבודך ואתיב ליה קב"ה לא תוכל לראות את פני ולית כבוד בלא כ' ובגין דא שיערו מארי מתניתין לקבלייהו סכה העשויה כמבוי מסטרא דאת ב' כמין גא"ם מסטרא דאת ג' כמין צריף מסטרא דאת ד' ושבע אתוון אינון בג"ד כפר"ת כ' כבשן ב' בורגנין ושאר סכות¹⁵³⁴ וכלהו רמיזי לגבי מארי מתניתין ולית לארכא בהון ואינון לקבלייהו שבעה ככבי לכת ואינון דכר ונוקבא ובגין דא אתקריאו ז' כפולות כגון שבעה שרגין דמנרתא דאתמר בה (&) שבע ביום הללתיך הכי (&) שבעה ושבעה מוצקות הכי שבעה ספיראן כפולות ושבעה יומי בראשית לתתא שבעה לעילא (&) אין כל חדש¹⁵³⁴ תחת השמש.

עליו אמר משה "הראני נא את כבודך", והשיב לו הקדוש ברוך הוא "לא תוכל לראות את פני", ואין כבוד בלי כ'. ומשום זה שיערו בעלי המשנה כנגדם, סוכה העשויה כמבוי מצד אות ב', כמין גא"ם, מצד אות ג', כמין צריף, מצד אות ד'. ושבע אותיות הן בג"ד כפר"ת, כ' כבשן, ב' בורגנין, ושאר סכות, וכולם רמזים אצל בעלי המשנה, ואין להאריך בהם. ואלו לעומתם שבעה כוכבי לכת, והם זכר ונקבה, ומשום זה נקראים שבע כפולות כמו שבעה קנים של המנורה שנאמר בה "שבע ביום הללתיך", כך "שבעה ושבעה מוצקות", כך שבע ספירות כפולות, ושבעה ימי בראשית למטה, שבעה למעלה, "אין כל חדש תחת השמש".

¹⁵³⁵ צ"ע מקורו, ועי' זהר ח"א קסג ע"א: ומאלין אתפרשן כמה צפרין אחרנין¹⁵³⁵ אבל אלין עלאין ונפקין מלבנון דאיהו >נ"א סתימאה< לעילא ורזא דמלה וללבן שתי בנות >וגו'<¹⁵³⁵ חסידה¹⁵³⁵ ברושים ביתה >נ"א דא לאה< באינון שית בנין עלאין שית סטרין דעלמא כמה דאתמר אמאי אקרי חסידה אלא הא עילא אף על גב דנוקבא [איהי] קרינן לה >דכר< דכד אתפשט כל¹⁵³⁵ טיבו¹⁵³⁵ וכל נהירו¹⁵³⁵ מניה נפיק¹⁵³⁵ ובגין כך (נפיק מתמן) [דאיהי חסידה¹⁵³⁵ נפיק מינה] חס"ד דאיהו נהורא קדמאה דכתיב (בראשית א ג) ויאמר אלהים יהי אור.

תרגום: ומאלו נפרדות כמה ציפורים אחרות. אבל אלו עליונות, ויוצאות מן לבנון שהוא (סתום) למעלה, וסוד הדבר "וללבן שתי בנות" וגו'. "חסידה ברושים ביתה" (זו לאה), באותם ששה בנים עליונים, ששת צדדי העולם, כמו שנתבאר. למה נקרא חסידה, אלא העולם העליון הזה, אף על גב שהוא נקבה, קוראים לו זכר, שכאשר מתפשט, כל טוב וכל האור יוצא ממנו. ומשום שהיא חסידה, יוצא (משם) ממנה חסד, שהוא האור הראשון, שכתוב "ויאמר אלהים יהי אור".

¹⁵³⁶ עי' זהר (ח"ב דף רז ע"א): כתיב (שם לג כא) הנה מקום אתי מקום אתי ודאי דא איהו מקום טמיר וגניז דלא אתידיע כלל משמע דכתיב אתי אתר דלא אתגליא וקיימא טמירא ודא איהו אתר עלאה לעילא לעילא היכלא עלאה טמיר וגניז אבל דא איהו אתר לתתא כדקאמרן ודא איהו מקום דאתפרש לעילא ואתפרש לתתא ובגין כך אל יצא איש ממקומו ביום השביעי.

תרגום: כתוב הנה מקום אתי מקום אתי ודאי זהו מקום טמיר וגנוז שלא נודע כלל ממשמע שכתוב אתי מקום שלא התגלה ועומד טמיר וזהו מקום עליון למעלה למעלה היכל עליון טמיר וגנוז אבל זהו מקום למטה כפי שאמרנו וזהו מקום שנפרד למעלה ונפרד למטה ולכן אל יצא איש ממקומו ביום השביעי.

עי' תיקוני זהר דף עה ע"א: ושכינתא בה אתמר הנה מקום אתי.

הספירה הנקראת חכמה¹⁵³⁷ זהו וראית את אחורי ותהיה האל"ף נוספת ומלשון חיוור שכן החכמה נקראת לבנון והתוספת לא לחנם אבל להורות שהיא ראשונה לענין השגתנו ועל זה רמזו חכמי האמת באמרם הראה לו קשר של תפילין כלומר תפילין של ראש שהוא כמין דל"ת וידוע כי ד' יסודה חכמה¹⁵³⁸ כי כן נאמר בספר יצירה בענין בג"ד כפר"ת ועליה רמז שלמה (שיר ז) ודלת ראשך כארגמן¹⁵³⁹.

אבל הכתר לא יושג זהו לפני לא יראו ואז וירד ה' בענן ולשון ירידה בכאן השנה כלשון יורדי המרכבה¹⁵⁴⁰ ובאור הכתוב כי משה השיג השם המיוחד מתוך הכבוד הבא בענן.

ויתיצב עמו שם, מי נתיצב עמו שם הכבוד שנקרא שם כלשון (בראשית ב) ומשם יפרד כי משם ולמטה עולם הנפרדים¹⁵⁴¹ ונקרא גם כן שם (שמואל ב ו) להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם וכן הזכיר משה למעלה ואתה אמרת ידעתך בשם ואמר ויקרא בשם ה' באורו ויקרא הכבוד בשם¹⁵⁴².

ומלת בשם היא סמוכה לשם המיוחד וכן תרגם אונקלוס בשמא דה' ויעבור ה' הוא הכבוד

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁵³⁷ עי' תיקו"ז קי ע"ב: אמר רבי אלעזר אבא והא' י' לעילא איהי אמאי איהי לתתא הכא אמר ליה ברי דא רזא עלאה מארבע אתון תליין ארבע שמחה מן י' יהו"ה מן ה' הו"ה (נ"א הו"ה) מן ו' וה"ה מן ה' הו"ה (נ"א הו"ה הו"ה) עלייהו אתמר ודאי (שמות לג כג) וראית את אחורי (ופני לא יראו) ומסטרטא דאחורים איהי י' לתתא ומסטרטא דפנים לעילא ודא איהו רזא דאתהפך שמא מדינא לרחמי ומרחמי לדינא כד אתהפך לדינא איהו הו"ה י' לתתא דאתמר ביה (תהלים קיח כב) אבן מאסו הבונים מאסו יסורין דילה ואלין דחביבין יסורין אתהפך לון מדינא לרחמי יהו"ה ובהווא זמנא אבן מאסו וכו' מה דהות י' לתתא אתחזרת לעילא ומסטרטא דוה"ה איהי י' באמצע בהווא זמנא אשתטח לגביה ואמר זכאה חולקי דזכינא להאי דדא עיקרא ויסודא דכלא.

תרגום: אמר רבי אלעזר אבא והרי י' היא למעלה למה כאן היא למטה אמר לו בני זה סוד עליון מארבע אותיות תלויות ארבעה שמות מן י' יהו"ה מן ה' הו"ה ומן ו' וה"ה מן ה' הו"ה (וה"ה) עליהם נאמר ודאי וראית את אחורי (ופני לא יראו) ומצד של אחורים ה' היא למטה ומצד של הפנים למעלה וזהו הסוד שמתהפך השם מדין לרחמים ומרחמים לדין כשמתהפך לדין הוא הו"ה י' למטה שנאמר בה אבן מאסו הבונים מאסו את היסורים שלה ואלו שחביבים היסורים מתהפך להם מדין לרחמים יהו"ה ובאותו זמן אבן מאסו וכו' מה שהיתה י' למטה חזרה למעלה ומהצד של וה"ה ה' היא באמצע באותו הזמן השתטח אצלו ואמר אשרי חלקי שזכיתי לזה שזה עקר ויסוד הכל.

משמע שכוונתו למלכות שהוא חכמה תתאה, וצ"ע.

¹⁵³⁸ עי' דע"ה ח"א ליקוט א' בדף ד ע"ג ו"א סיבות למה המלכות נקראת ד'.
¹⁵³⁹ עי' זהר (ח"ג דף קמא ע"ב): כד אתברי פרצופא דרישא דנוקבא תלייא חד קוצא דשערי מאחורוי דזעיר אפיין ותלי עד רישא דנוקבא ואתערו שערי ברישהא כלהו סומקי דכללן בגו גוויי הה"ד (&) ודלת ראשך כארגמן מהו ארגמן גוויי דכלילן בגו גוויי תאנא אתפשט האי תפארת מטבורא דלבא ונקיב ואתעבר בגיסא אחרא ותקין פרצופא דנוקבא עד טבורא ומטבורא שארי ובטבורא שלים.
תרגום: כשנברא פרצוף הראש של הנקבה, נתלה קוץ אחד של שערות מאחורי ז"א והוא תלוי עד הראש של הנקבה, ונתעוררו שערות בראשה, כולם אדומים, הכלולים בתוך שאר הגוונים. וזהו שנאמר "ודלת ראשך כארגמן". מהו ארגמן? גוון הכלול בתוך שאר הגוונים. למדנו זו התפארת נתפשטה מטבור הלב, ושם עשתה נקב, עובר לצד האחור ותיקן את פרצוף הנקבה עד הטבור. ומהטבור מתחיל ובטבורא נשלם.

¹⁵⁴⁰ עי' מדרש (בתי מדרשות ח"א - פרקי היכלות רבתי פרק יח אות ג) ג והיו עולין כל בעלי יורדי המרכבה ואינם נזוקים אף שהיו רואים כל היכל זה ויורדים בשלום ובאים ועומדין ומעדין ראייה נוראה ומבוהלה ומה שאין בו בכל היכל של מלכי בשר ודם מברכין ומשבחין ומקלסין ומפארין ומרוממין ומהדרין ונותנין כבוד ותפארת וגדולה לטוטרס"א ה' אלהי ישראל ששמח ב"ורדי מרכבה והיה יושב ומצפה לכל אחד ואחד מישראל אימתי ירד בגאווה מופלאה ושררה משונה בגאווה של רוממה ושררה של זיהיון שמתרגשות לפני כסא הכבוד שלשה פעמים בכל יום במרום ומשנברא העולם ועד עכשיו לשבח. ועי' ספר הבהיר אות פח: ומאי הוה הא דאמרינן עלה במחשבה, ולא אמרינן ירד, דהא אמרינן המסתכל בצפיית המרכבה ירד ואח"כ יעלה, התם משום דאמרינן המסתכל בצפיית המרכבה, וצפיית מתרגמינן סכותא ואמרינן (ישעי' כ"א ח) ויקרא אריה על מצפה אדני, הכא במחשבה לית ליה צפייה כלל ולית ליה תכלית כלל, וכל דלית ליה תכלית וסוף לית ליה ירידה, כדאמרי אינשי ירד פלוני לסוף דעתו של חברו לא לסוף מחשבתו.

¹⁵⁴¹ עי' זהר בראשית כב ע"א (הובא לעיל פרשת בראשית הערה 149) שעולמות ב"ע המה עולמות הנפרדים.

¹⁵⁴² עי' לעיל פרשת בראשית הערה 107.

וכדי לקיים לו אני אעביר כל טובי ומה שאמר על פניו הכוונה על פניו של משה ולפי שהכבוד הזה שעבר היא השכינה לכך תרגם אונקלוס ואעביר ה' שכינתיה על אפואה ומלת ויקרא חוזרת לכבוד כי הוא הקורא י"ג מדות שהן במדת התפארת הוא השם המיוחד מדת הרחמים שכן תמצא כל י"ג מדות רחמניות ולכך קורין אותם החכמים מכילין דרחמי יחס את כלן למדת התפארת היא הרחמים.

והנה משה רבינו אחר שלמד סדרי תפלה ותחנונים השתחוה אל העובר על פניו ובקש מלפניו שילך תמיד בקרבם הוא שנאמר אם נא מצאתי חן בעיניך במדת הדין ילך נא אדני הוא השכינה¹⁵⁴³. וכן תרגם אונקלוס תהך כען שכינתא דה' ביננא והתפלה הזאת למשה הוא שבקש שיהיה הענין בן תמיד מכאן ואילך שתלך השכינה בקרבם בכל מקום שיהיו לפי שהם עם קשה עורף ויצטרכו לכך כי טוב להם בשכינה שהיא מדת הדין רפה יותר ממלאך שהזכיר לו למעלה ושלחתי לפניך מלאך שהכוונה בו על מלאך מן הנפרדים¹⁵⁴⁴ והנה הקב"ה הודה לו בזה והבטיחו בשתי המדות שישכין שכינה בקרב העם ושיהיה תפארתו עם משה שישכין שכינה בקרב העם הוא שאמר לו הנה אנכי כורת ברית הוא מלאך הברית והוא השכינה ואמר נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים וראה כל העם אשר אתה בקרבם ושיהיה תפארתו עם משה הוא שאמר את מעשה ה' כי נורא הוא¹⁵⁴⁵ והיה ראוי שיאמר את מעשי ה' כי נוראים הם אבל הכוונה אל התפארת שהוא הרחמים ולכך אמר את מעשה ה'.

ואמר אשר אני עושה עמך היא הבטחה שיהיה עמו במדת רחמים ומעתה משה ובני ישראל מובטחים בפרשה זו במדת התפארת והכבוד כי כן שאל ממנו יתעלה ונפלינו אני ועמך אני במדת התפארת ועמך בשכינה¹⁵⁴⁶.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁵⁴³ עי' ז"ח כד ע"ג: דא"ר יהודה בכל מקום ה' מדת רחמים אמר משה רבש"ע אתה אמרת שמצאתי חן בעיניך ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך ילך נא אדני בקרבנו דהוא מדת רחמים. תרגום: שאמר רבי יהודה בכל מקום ה' מדת הרחמים אמר משה רבנו של עולם אתה אמרת שמצאתי חן בעיניך ועתה (שם לד) אם נא מצאתי חן בעיניך ילך נא אדני בקרבנו שהוא מדת הרחמים.

¹⁵⁴⁴ עי' לעיל כג כ-כב.

¹⁵⁴⁵ עי' זהר (ח"ב עח ע"ב): ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו יהוה מן ההר וגו' ומשה עלה אל האלהים לאתרא דפרישן גדפוי דשכינתא כמה דאת אמר (שם יח ז) ויט שמים וירד וגו' תאנא אמר רבי יהודה כל זמנא דגלופי מלכא עלאה מתישרן באתרייהו עלמין כלהו בחידו וכל עובדין מתישרן בקיומיהו (מאן כל עובדין מתישרן בקיומיהו) כמה דאת אמר (שמות לד ז) את מעשה יהוה כי נורא הוא מאי כי נורא הוא אמר רבי אלעזר שלימו דכלא כמה דאת אמר (דברים י ז) האל הגדול הגבור והנורא מאי והנורא דא יעקב וכתוב (בראשית כה כז) ויעקב איש תם כתרגומו גבר שלים שלים בכלא כך כל עובדין דקב"ה שלימין בשלימו בקיומא שלים.

תרגום: ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר וגו' ומשה עלה אל האלהים למקום שפרושות כנפי השכינה כמו שנאמר ויט שמים וירד וגו'. שנינו אמר רבי יהודה כל זמן שחקיקות המלך העליון מתישרות במקומן כל העולמות בשמחה וכל המעשים מתישרים על קיומם (מי כל המעשים המתישרים על קיומם) כמו שנאמר את מעשה ה' כי נורא הוא מה זה כי נורא הוא אמר רבי אלעזר שלמות הכל כמו שנאמר האל הגדול הגבור והנורא מה זה והנורא זה יעקב וכתוב ויעקב איש תם כתרגומו אדם שלם בכל כך כל מעשי הקדוש ברוך הוא שלמים בשלמות בקיום שלם.

¹⁵⁴⁶ עי' ז"ח כד ע"ג: א"ר חלבו אמר רב הונא ממי אתה למד ממשה רבינו ע"ה דכתיב ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך אמר משה רבש"ע לית אנן צריכין למלאך ולא לשרף ולא לשר מאי שינויא יהא לנא מן האומות להם שר ולנו שר אבל ונפלינו אני ועמך וגו' ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך הלא בלכתך עמנו אתה ולא שר.

א"ר יהודה מאי הוה דעתיה דמשה דלא קביל ליה למלאכא אלא אמר משה ידענא בהון בישראל דאינון חייביא וקשי קדל אלמלי יתמסרון למלאכא וכל שכן למי שהוא מדת הדין לא ישתיר משנאיהון דישראל שריד ופליט.

דא"ר יהודה בכל מקום ה' מדת רחמים אמר משה רבש"ע אתה אמרת שמצאתי חן בעיניך ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך ילך נא אדני בקרבנו דהוא מדת רחמים.

תרגום: אמר רבי חלבו אמר רב הונא ממי אתה למד ממשה רבנו עליו השלום נאמר (שמות לג) ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך אמר משה רבנו של עולם אין אנו צריכים למלאך

והנה כל הפרשה כלה מבוארת וכבר הזכרתי בסדר וישמע יתרו בפסוק וידבר אלהים כי משה ע"ה השיג שבע ספירות והם שבע קולות¹⁵⁴⁷ שנרמזו שם בפרשה ושם בארתי הכל וכאשר בקש הראני נא את כבודך למעלה מן השבעה בקש שהוא פני האצילות ולא נתן לו וזה שכתוב לא תוכל לראות את פני וכן דעת הרמב"ן ז"ל בקבלתו.

(לג יד – טז): ויאמר פני ילכו והנהתי לך: ויאמר אליו אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה: ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה:

עי' רמב"ן: אבל הפרשה הזאת אי אפשר להולמה למי שלא שמע בסתרי התורה – וכך הוא הענין על דרך האמת כי משה אמר ואתה לא הודעתני מי המלאך אשר תשלח עמי ובקש שיקיים לו שני דברים שאמר לו: האחד, "ידעתך בשם" כלומר שאודע בשמי בעבורך¹⁵⁴⁸, ויתכן שיהיה "ואתה אמרת" זה ממה שאמר לו "ושמי ה' לא נודעת להם" (לעיל ו ג) כאשר פירשתי. והדבר השני "וגם מצאת חן בעיני" שיהיה מוצא חן, והוא דבקות הדעת¹⁵⁴⁹. ואמר "ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך", במדת הדין "הודיעני נא" נתיבות הדרכים¹⁵⁵⁰, כאשר אתה נודע בשמך, ואדעך ליחדך, למען אמצא החן הגדול. "וראה כי עמך הגוי הזה" אתה אביהם והם בניך ולזה יתכוון אונקלוס שאומר, אודעני כען ית ארח טובך ואדע רחמך, אז ענה לו הקב"ה "פני ילכו" מלאך הברית¹⁵⁵¹, אשר אתם חפצים, שבו יראו פני, שעליו נאמר "בעת רצון עניתיך" (ישעיה מט ח), כי שמי בקרבו. והניחותי אותו לך, שלא אתנהג עמך במדת הדין עזה, אלא במדה כלולה במדת הרחמים, מלשון "והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך" (דברים כה יט), והוא כענין שנאמר (יחזקאל ה יג) "וכלה אפי והניחותי חמתי בם".

אז ענה משה "אם אין פניך¹⁵⁵²" בעצמך ובכבודך הולכים, "אל תעלנו מזה", שתהיה עמנו פנים בפנים, כי כן היו התנאים בפרשת וארא (לעיל ו ו – ח), וכן הזכיר למעלה (לעיל לב יא) "בכת גדול וביד חזקה". והנה יבקש שיעלה אותם אל הארץ בכת גדול וביד חזקה כאשר הוציאם בהם ממצרי. וטעם "ונפלינו אני ועמך", שיהא חלקנו במופלא¹⁵⁵³, ואין כן לכל העם אשר על פני האדמה.

(לג יח – יט): ויאמר הראני נא את כבודך: ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך ותנתי את אשר אהן ורחמתי את אשר ארחם: עי' רמב"ן: ויאמר הראני נא את כבודך בקש שיהיה רואה במראה ממש¹⁵⁵⁴ את כבוד

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ולא לשרף ולא לשר שאיזה שנוי יהיה לנו מן האמות להם שר ולנו שר אבל ונפלינו אני ועמך וגו' ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך הלא בלכתך עמנו אתה ולא שר. אמר רבי יהודה מה היתה דעתו של משה שלא קבל את המלאך אלא אמר משה אני יודע על ישראל שהם רשעים וקשי ערף אלמלא הם יתמסרו למלאך וכל שכן מי שהוא מדת הדין לא ישאר משונאי ישראל שריד ופליט.

שאמר רבי יהודה בכל מקום ה' מדת הרחמים אמר משה רבנו של עולם אתה אמרת שמצאתי חן בעיניך ועתה (שם לד) אם נא מצאתי חן בעיניך ילך נא אדני בקרבנו שהוא מדת הרחמים.

¹⁵⁴⁷ עי' לעיל פרשת וירא הערה 470.

¹⁵⁴⁸ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 107.

¹⁵⁴⁹ עי' דברי רבינו לעיל ב כה.

¹⁵⁵⁰ עי' ר' בחיי פסוק יג, ועי' לעיל פרשת @@@ הערה 926.

¹⁵⁵¹ עי' לעיל פרשת שמות הערה 868.

¹⁵⁵² עי' ר' בחיי פסוק יג ועי' לעיל הערה 1350.

¹⁵⁵³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 4, ופרשת @@@ הערה 1011.

¹⁵⁵⁴ עי' תיקו"ז (קלג ע"א): אמר רבי שמעון ברי בודאי בכלא חאב אדם במחשבה דאיהי לבושא ובמחשבה דאיהי מלגאו ובגין דא אמר למשה בזמנא דאמר הראני נא את כבודך אמר כי לא יראני האדם וחי דאם זכה שיראני וחי לעולם ובגין דא אמר ליה לא תוכל לראות את פני ולא אינון פנים

השם ויתכן כי יהיה כבודך בכאן הכבוד הגדול אספקלריא המאירה¹⁵⁵⁵ וה' ענה אותו אני אעביר מדת כל טובי על פניך שתשיגנו ותתבונן בכל טובי יותר מכל האדם כי מראה הפנים ששאלת לא תוכל לראותם וקראתי בשם ה' לפניך שאקרא לפניך השם הגדול שלא תוכל לראותו וחנותי בו את אשר אהון ורחמתי בו את אשר ארחם שתדע בקריאה ההיא מדת החנינה ומדת הרחמים אשר יחוננו וירוחמו בשמי ובטובי ועל זה נאמר (במדבר יב ז) בכל ביתי נאמן הוא¹⁵⁵⁶ כי טוב האדם בביתו¹⁵⁵⁷.

ע"י ר' בחיי: יש כבוד למעלה מכבוד¹⁵⁵⁸ ומה שהשיג משה במתן תורה שבע ספירות לכך בקש עתה למעלה מהם והכבוד הנזכר בכאן הוא הכבוד הגדול העליון הנקרא כתר אספקלריא המאירה יהו"ה ועל כן תמצא המלה חסרה וא"ו כבדך ובמלת את יתכן לומר כי היא לרבות החכמה כמו שכווננו רבותינו ז"ל במה שדרשו (דברים ו) את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים או יאמר כבודך על כבוד אחרון ואמר הראני כי בקש לראות בחוש העין¹⁵⁵⁹.

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה אני אעביר כל טובי על פניך הטוב הזה הוא מה שכתוב וראית את אהורי ובאורו כל¹⁵⁶⁰ שהוא טובי וזהו (שמות יט ה) כי לי כל הארץ (דברי הימים א' ט) כי כל בשמים ובארץ¹⁵⁶¹ וזהו מבואר.

(לג ב) ויאמר לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה כי לא יראני האדם לא אמר כי לא יראה אותי מפני שהמניעה הזאת אינה מאת השם שהרי כתוב בישעיה (ישעיה ו) ואראה את ה'¹⁵⁶² וכן (שמות כד י) ויראו את אלהי ישראל כי לא אמר ויראו אלהי ישראל אבל הוסיף את וכאשר בארתי שם והוא שאמר יחזקאל (יחזקאל ב ב) ואשמע את מדבר אלי וכן (תהלים קמה) ואת כל הרשעים ישמיד כי מדת רחמים שומר כל אוהביו ומדת הדין תשמיד הרשעים והזכיר האדם בה"א הידיעה כי לפי הפשט היה הכתוב ראוי לומר כי לא יראה אותי אדם וחי אבל הכתוב מבאר כי המניעה אינה אלא בעצמותו ומהותו של שם המיוחד ואפילו מן האדם המחוקק בחיות המרכבה זה באור כי לא יראני האדם וחי.

(לד ו-ז) ויעבר ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת: נצור חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקמה לא ינקמה פקד עון אבות על בנים ועל בנים על שלשים ועל רבעים:

ע"י רמב"ן: ומעם ויעבר ה' על פניו שקיים אני אעביר כל טובי על פניך ויקרא ה' ה' אל

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

הכא אלא פנים דלא נראין באתר דאשתמודע עלת העלות ובאתר דאתגליא. תרגום: אמר רבי שמעון בני בודאי בכל חטא אדם במחשבה שהיא לבוש ובמחשבה שהיא מבפנים ומשום זה אמר למשה בזמן שאמר הראני נא את כבודך אמר כי לא יראני האדם וחי שאם זכה שיראני וחי לעולם ומשום זה אמר לו לא תוכל לראות את פני ואינם הפנים כאן אלא הפנים שלא נראים במקום שנודע עלת העלות ובמקום שהתגלה.

וע"י לעיל פרשת יתרו הערה 1212.

¹⁵⁵⁵ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 21.

¹⁵⁵⁶ ע"י לעיל פרשת לך הערה 413.

¹⁵⁵⁷ ע"י לעיל פרשת ויצא הערה 658.

¹⁵⁵⁸ ע"י לעיל פרשת ויצא הערה 596.

¹⁵⁵⁹ ע"י פע"ח (שער התפילה פ"ו) שאין עלייה לחיצוניות העולמות אלא בביאת המשיח דוקא, וכן אמר בשער פנימיות וחיצוניות (דרוש ח'), כי אם שהיה עלייה להחיצוניות ג"כ היינו רואין בעינינו את עלייתן, וכן אמר ג"כ בלקוטי תורה (פ' בראשית דף י"ג ע"א), ור"ל שהיינו רואין בעינינו שמזדככים מחומריותם ועביותן ונתעלו ונעשו לפנים חדשות ממה שהיו (דע"ה ח"א מד ע"ג).

¹⁵⁶⁰ מידת כל ע"י פרשת בראשית הערה 7.

¹⁵⁶¹ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 214.

¹⁵⁶² ע"י לעיל פרשת @@@ הערה 1038.

שלוש תיבות הללו הן שמות הקדש וחכמים יקראו אותן מדות (ר"ה יז) כי הם מדת בעל התשובה¹⁵⁶³ ומדת רחמיו ומדת טובו¹⁵⁶⁴ והשם המיוחד לא יתרבה בהן והנה המדות שהם מקרים באדם הן עשר מדות רחום וחנון וכו' והנה כולן מדות מצד אחד ומצד אחר השלש הן שמות עצם והעשר מדות והמדות נאמרו על השמות כי רחום וחנון וארך אפים באל עליון על כן לא אמר מרחם וחנן ומאריך אפים כי השם פעול למדות האלו.

ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים במדת רחמים שהוא מרבה החסד על גבורתו ועוזו והאמת ברחמיו ונוצר חסד לאלפים כי זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל (תהלים צח ג) או נוצר מצמיח מן ונצר משרשיו יפרה (ישעיה יא א).

ובטובו הוא נושא עון ופשע וחטאה מלשון אני עשיתי ואני אשא וגו' (שם מז ד) ונקמה לא ינקמה ופוקד עון אבות על בנים פירושו לנשיאות ויקרא מדה כי ינקמה אותו בפקידה ההיא ומפני כי הנשיאות איננו שוה בעון ופשע ובחטאה אבל בכל אחד ענין מיוחד לו יקרא בכל אחד מדה אחת.

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וחנן ארך אפים ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחטאה ונקמה י"ג מדות אלו כלם הם נמשכות מן הכתר שהרי לשון מדות כלים או מקבלים וזה סדר קריאת המידות בספירות ה' ה' החכמה והבינה אל רחום הגדולה וחנן ארך אפים הגבורה ורב חסד ואמת התפארת נוצר חסד נושא עון הנצח ופשע וחטאה ההוד ונקמה היסוד לכל ספירה שתי מדות חוץ מן היסוד שאין לה במדות אלא אחת והשם הנכבד¹⁵⁶⁵ שעבר על פניו הוא הקורא י"ג מדות אלו הנמשכות מן הכתר.

אבל דעת הרמב"ן ז"ל וכוונתו ב"ג מדות כי השם הראשון הוא אל עליון והשני והשלישי

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁵⁶³ ע"י זהר (ח"ג סה ע"ב): ורזא דמלה הכי הוא, אה"ה דא כללא דכלא, דכד שבילין סתימין ולא מתפרשין וכלילן בחד אתר, כדן אקרי אה"ה, כללא כלא סתימ, ולא אתגליא, בתר דנפקי מניה שירותא, וההוא נהר אתעבר לאמשכא, כלא כדן אקרי אשר אה"ה כו' אה"ה זמין לאמשכא ולאולדא כלא, אה"ה כלומר השתא אנא הוא כלל כלא, כללא דכל פרטא, אשר אה"ה דאתעברת אמא וזמינת לאפקא פרטין כלהו, ולא תגליא שמא עלאה, לבתר בעא משה למנדע פרטא דמלה מאן הוא, עד דפריש ואמר אה"ה, דא הוא פרטא, והכא לא כתיב אשר אה"ה, ואשכחנא בספרא דשלמה מלכא אשר בקיטורא דעדונא קסטירא עלאה, חברותא אשתכח, כד"א באשרי כי אשרוני בנות, אה"ה זמינא לאולדא, ת"ח היך נחית מדרגא לדרגא לאחזאה קב"ה למשה, בקדמיתא אה"ה כללא דכלא סתימ, דלא אתגליא כמה דאמינא, וסימין ואהיה אצלו אמון, וכתיב לא ידע אנוש ערכה, לבתר אפיק ההוא נהרא אמא עלאה ואתעברת דזמינא לאולדא, ואמר אשר אה"ה זמינא לאולדא ולתקנא כלא, לבתר שארי לאולדא, ולא כתיב אשר אלא אק"יק, כלומר השתא יפוק ויתקן כלא, בתר דנפיק כלא ואתתקן כל חד וחד באתריה, שבק כלא, ואמר הו"ה, דא פרטא ודא קיומא, ובההיא שעתא ידע משה רזא דשמא קדישא סתימ וגליא כו'.

[תרגום: וסוד הדבר כך הוא, אה"ה זה הוא כלל הכל, שכאשר השבילים סתומים ולא נפרדים ונכללים במקום א', כך נקרא אה"ה כלל הכל, סתום ולא מתגלה. ולאחר שיצא ממנה התחלה ואותו נהר עבר להמשכה כלה כך נקרא אשר אה"ה וכו' אה"ה מוכן להמשיך ולהוליד הכל אה"ה כלומר עכשיו אני כלל הכל של כל הפרטים אשר אה"ה שהתעברה אמא ומוכרנה להוציא כל הפרטים, ולהתגלות שם עליון ואחר כך רצה משה לדעת פרטות הענין מי הוא עד פירוש ואמר אה"ה זה הוא פרט וכאן לא כתוב אשר אה"ה ונמצא בספר שלמה המלך אשר בקשר העדון היכל עליונה, מצא חבר כמש"כ באשרי כי אשרוני בנות, אה"ה מוכנה להוליד בא וראה איך ירד ממדרגה למדרגה להראות הקב"ה למשה בתחילה אה"ה כלל הכל סתום שלא מתגלה כמו שאמרנו, וסימין לזה 'ואהיה אצלו אמון', וכתיב 'לא ידע אנוש ערכה', אחר שהוציא אותו נהר אמא העליון התעברה והוכנה להוליד, ואמר אשר אה"ה מוכנה להוליד ולתקן הכל, לאחר שהתחילה להוליד ולא כתיב אשר אלא אה"ה כלומר עכשיו יצא ויתקן הכל ויצא שיצא הכל ונתקן כל א' וא' במקומו עשה הכל ואמר ה' זה פרט וזה קיום ובאותו שעה ידע משה סוד של שם הקדוש סתום וגלוי.]

ולענין זה שבינה וכתר יוצאים מאותו השם, ע"י בבהגר"א על תיקו"ז לו ע"א דעיקר התגלות הכתר באור ובינה היא ה' עילאה, לכן שניהם נקראים בשם אה"ה.

¹⁵⁶⁴ אל שם של מידת החסד ע"י זהר ח"ג יא ע"ב.
¹⁵⁶⁵ ע"י לעיל פרשת לך הערה 405.

התפארת והכבוד¹⁵⁶⁶ ושלשתם הרי הם עצמותם של שם ואחרי כן עשר מדות רחום והנון ארך אפים הם באל עליון לכך לא הזכיר מרחם מהונון ומאריך כי הוא עצם פעול למדות ההם והוא רב חסד ואמת נוצר חסד בתפארתו ונושא עון ופשע וחטאה ונקמה בכבודו וידוע כי בין השם הראשון והשני יש הפסק ביניהם וכל מי שלא הפסיק עתיד ליתן את הדין. ועוד יש בענין י"ג מדות דרך אחרת לקצת בעלי הקבלה כי כל המדות כלן הולכות על ארבע ארבע והוא כי אחר השם הזה הראשון העליון שהמדות מתאחדות בו והוא אינו מדה תמצא י"ב מדות והן מיוסדות לארבע ארבע הזכיר תחלה ארבע מדות למדת רחמים ואחרי כן הזכיר ארבע מדות למדות החסד ואחרי כן ארבע מדות למדת הדין והנה זה על דרך שלשת הספירות שהם שלשת האבות שאמרו עליהם חכמי האמת הם הם המרכבה¹⁵⁶⁷.

ומכאן תבין כי משה כששבת את ה' בג' שבחים והוא שאמר האל הגדול הגבור והנורא כל י"ג מדות אלו כלל בשלשתן כי האל שהזכיר כנגד ה' ראשון שהוא עצם ולא מדה וכשהזכיר הגדול כלל בו ארבע מדות של חסד וכשהזכיר הגבור כלל בו ארבע מדות של מדת הדין וכשהזכיר הנורא כלל בו ארבע מדות של מדת רחמים והוא למדת בג' שבחים אלה למשה הם כל י"ג מדות שנאמרו לו בסיני ומפני שהעובר על פניו של משה הוא הטוב שהובטח בו למעלה (לג יט) אני אעביר כל טובי והוא הקורא י"ג מדות כמו שהזכרתי כבר על כן תמצא בספר תורה תגין בשם של ויעבור ה' על פניו שני תגין בה"א ראשונה וב' תגין בה"א אחרונה אבל בשני השמות שהם ה' ה' אין בהם שום תג וידוע כי התגין בכל מקום שהם הם רמז להשגה והתבוננות¹⁵⁶⁸ והנה ההשגה אפשרית היא באמתת העובר הקורא ולא כן במי שאנו מיחסים לו המדות כי בו כשל כח ההשגה והבן זה.

וכתב רבינו האי גאון ז"ל כי י"ג מדות אלו הם ענפי תולדות נמשכו מעשר ספירות ואע"פ שאלו נקראים מדות ואלו ספירות הכל נובע ממעין אחד ואע"פ שמצינו שלש עשרה מדות ולא מצינו שלש עשרה ספירות סוד הענין מפני שהשלש המאורות העליונות שהם על עשר ספירות אין להם התחלה כי הם שם ועצם לשורש השרשים וקבלת הגאון בשמותיהם שהם אור קדמון אור מצוחצח אור צח¹⁵⁶⁹ ושלשת שמות אלו כלם ענין אחד ועצם אחד דבקים דבוק אמיץ בשורש כל כל השרשים ומשורש כל השרשים נאצלו עשר ספירות ועליו רמזו חכמי האמת בקוצו של יו"¹⁵⁷⁰ וכבר הזכרתי זה בסדר בראשית והקב"ה ימחול לנו ויראנו בתורתו נפלאות.

וע"ד הקבלה פוקד עון אבות על בנים זהו סוד העבור כי יפקוד על הרשע פעמים שלש עם גבר¹⁵⁷¹ ועמו הן רבעים והדין הזה הוא ענין המחשבות שאמרה התקועית לדוד שהקב"ה מחשב (שמואל ב יד) לבלתי ידח ממנו נדח¹⁵⁷².

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁵⁶⁶ עי' לעיל פרשת נח הערה 381, ש"כבוד" היא כינוי למדת המלכות.

¹⁵⁶⁷ עי' לעיל פרשת @@@ הערה 460.

¹⁵⁶⁸ עי' תיקו"ז כה ע"ב: ובאן סליקת בעמודא דאמצעייתא דאיהו ו' עטרה על רישיה כד סליקת עטרה על רישיה אתמר בה אשת חיל עטרת בעלה (משלי יב ד) וכד נחיתת תחותיה אתקריאת בת זוגיה יחודיה [כה ע"א] איהו תגא לעילא תגא דספר תורה בגינה אתמר ודאשתמש בתגא חלף ואיהי נקודה דקמ"ץ א' לתתא כגוונא דא ט יחודיה לעילא איהו כגוונא דא ט תגא על ספר תורה לתתא כגוונא דא ט נקודה דאורייתא ובגינה אתמר (ישעיהו מו י) מגיד מראשית אחרית. תרגום: ואיפה עולה, בעמוד האמצעי שהוא ו', עטרה על ראשו. כשעולה העטרה על ראשו, נאמר בה "אשת חיל עטרת בעלה", וכשיורדת תחתיו נקראת בת זוגו, יחודו הוא כתר למעלה הכתר של ספר תורה, בגללה נאמר "ודאשתמש בתגא חלף" (אבות פ"א מ"ג), והיא נקודה של קמץ א' למטה, כדוגמא זה ט. יחודו למעלה הוא כמו זה ט, כתר על ספר תורה. למטה כמו זה ט נקודה של התורה, ובגללה נאמר "מגיד מראשית אחרית".

¹⁵⁶⁹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 62.

¹⁵⁷⁰ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 63.

¹⁵⁷¹ עי' לעיל פרשת @@@ הערה 757.

¹⁵⁷² עי' ספר הפליאה (&): אמר משה למה יפקוד עליו דין הזה והשיב אין הצלה כי כך עלה

ויש לך לקנות לב ולהבין המאמר הנמרץ שבספר הבהיר (אות טז)¹⁵⁷³: א"ר רחומאי האור קודם לבריאת העולם שנאמר (בראשית א) יהי אור ויהי אור אמרו לו קודם יצירת בנך תעשה לו עטרה אמר להם משל למה הדבר דומה למלך שהתאוה לבן ומצא עטרה נאה ומקלסה אמר זה לבני לראשו אמרו לו ויודע הוא שבנו ראוי אמר להם שתקו כך עלה במחשבה עלה ונודע שנאמר וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, ע"כ. והוא חסד הש"י לישראל שלא יהיו אובדין מן העולם הבא אלא שיזכו הכל לפניו ומפורש אמרו (&) כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב שנאמר (ישעיה ס) ועמד כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ ואל הסוד הזה רמו שלמה המלך ע"ה באמרו (קהלת א) מה שהיה הוא שיהיה וגו' ואמר (שם) דור הולך ודור בא וגו' כי ע"ד הפשט היה ראוי שיאמר דור בא ודור הולך לפי שהנולדים הם באים והמתים הם הולכים אבל אמר דור הולך ודור בא כי ההולך הוא בא וזהו לשון דור שהוא מלשון (ישעיה כב) כדור אל ארץ רחבת ידיים וזה מבואר.

(לד ח - י): וימהר משה ויקד ארצה וישתחו: ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך נא אדני בקרבנו כי עם קשה ערף הוא וסקלת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו: ויאמר הנה אנכי פרת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים וראה כל העם אשר אתה בקרבנו את מעשה ה' כי נורא הוא אשר אני עשה עמך:
 עי' רמב"ן: והנה משה השתחוה לשם¹⁵⁷⁴ שעבר על פניו ובקש שילך תמיד בקרבם ויסלח לעונם ולחטאתם בכל מה שיעשו וינחילם את הארץ ולא אמר ולפשיענו כי לא יתכן לסלוח הפשעים שהם המרדים רק שישא אותם ולא יכלם בהם ולא יתעלם ממך למה נכתבו שני השמות הללו באל"ף דל"ת¹⁵⁷⁵ ומפני זה אמר הנה אנכי כורת ברית עד את מעשה ה' כי נורא הוא.

עיי"ש: ואמר נגד כל עמך וראה כל העם אשר אתה בקרבנו - כי הגדולות והנוראות האלה עם משה יעשה אותם ובעבורו והעם יהיו בברית ולא יתכן לפרש שיבטיח לעשות עם ישראל עתה נפלאות אשר לא נבראו מקודם בכל הארץ ובכל הגוים כי לא נעשו להם נפלאות גדולות אהרי זה יותר ממה שנעשה עמהם מתחלה במצרים ועל הים אבל נבראו ונעשו עמהם מתחלה יותר גדולות אלא שהענין ירמוז אל שכונ השכינה בהם ועל היותו עם משה לכבוד ולתפארת¹⁵⁷⁶ בנעלם ובמופלא כאשר אמר (שם) ונפלינו וכמו שפירשתי והקב"ה יראנו נפלאות מתורתו.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

במחשבה ורוצה המחשבה לנקות נפשו של ר"ע כי אין טהרתו רק לקבל יסורין אלו וכל זה חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח.

¹⁵⁷³ ז"ל הנוסח אצלנו: אמר ר' רחומאי האורה קדמה לעולם שענן וערפל סביביו שנאמר (בראשית א' ג) ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור, אמרו לו קודם יצירת ישראל בנך תעשה לו עטרה, א"ל הן, משל למה"ד למלך שהתארה לבן ומצא עטרה נאה קלוסה ומשובחת שמח שמחה ואמר זה לבני לראשו כי לו נאה, א"ל ויודע הוא שבנו ראוי, אמר שתוקי כך עלה במחשבה ונודע שנאמר (שמואל ב' י"ד יד) וחשב מחשבות וגו'.

¹⁵⁷⁴ ניקוד בסדר ????

¹⁵⁷⁵ עי' לעיל פרשת @@@ הערה 1546.

¹⁵⁷⁶ עי' לעיל כח ב.

פרשת ויקהל

(לה א): וַיִּקְהַל מֹשֶׁה אֶת כָּל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת אֹתָם:

ע"י רמב"ן: יכלול כל עדת בני ישראל האנשים והנשים כי כלם התנדבו במלאכת המשכן והנה משה אחר שצוה לאהרן והנשיאים וכל בני ישראל האנשים כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני אחרי שבור הלוחות ונתן על פניו המסוה חזר וצוה והקהילו אליו כל העדה אנשים ונשים ויתכן שהיה זה ביום מחרת רדתו ואמר לכולם ענין המשכן אשר נצטוו בו מתחלה קודם שבור הלוחות כי כיון שנתרצה להם הקב"ה ונתן לו הלוחות שניות וכתת עמו ברית חדשה שילך השם בקרבם הנה חזרו לקדמותם ולאהבת כלולותם¹⁵⁷⁷ ובידוע שתהיה שכינתו בתוכם כענין שצוהו תחלה כמו שאמר (לעיל כה ח) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ולכן צוה אותם משה עתה בכל מה שנצטוו מתחלה.

(לה ב) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קָדֵשׁ שַׁבָּת שַׁבְּתוֹן לַה' כָּל הַעֲשֵׂה בו מְלָאכָה יוֹמָת:

ע"י ר' בחיי: לא מצינו שהזהיר משה על השבת בכאן כמו שנצטווה בפרשה של מעלה שיאמר להם ושמרתם את השבת אך את שבתותי תשמורו ע"כ נראה לי שנרמז לנו בכאן שאין לגלות ענינים נסתרים בהמון ולכן הזכיר למעלה אך את שבתותי תשמורו שהם רמז

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁵⁷⁷ ע"י זהר (ח"ב דף קצה ע"א): תא חזי מה כתיב (&) ויאמר שאול אל הקני מאן קני דא יתרו וכי מאן יהיב בני יתרו הכא למהוי דיוריהון בעמלק והא ביריחו הווי שריין אלא הא כתיב (שופטים א טז) ובני קני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה וגו' וכד עלו מתמן שרו בתחומא דעמלק עד ההוא זמנא דאתא שאול מלכא דכתיב (&) ויסר קני מתוך עמלק בגין דהא בזמנא דחייביא אשתכחו (נ"א אתענשו) אינון חסידי זכאי דמשתכחין בינייהו מתפסן בחוביהון והא אוקמוה כגוונא דא אלמלא ההוא ערבוביא דאתחברו בהו בישראל לא אתענשו ישראל על עובדא דעגלא

ותא חזי מה כתיב (&) בקדמיתא (שמות כה ב) מאת כל איש אשר ידבנו לבו לאכללא כלא בגין דבעא קודשא בריך הוא למעבד עובדא דמשכנא מכל סטרין במוחא וקליפא ובגין דהווי אינון ערב רב בגווייהו אתמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו לאכללא לון בינייהו דישראל דאינון מוחא וכלהו אתפקדו

לבתר סטא זינא לזינייה¹⁵⁷⁷ ואתו אינון ערב רב ועבדו ית עגלא וסטו אבתרייהו אינון דמיתו וגרמו לון לישראל מותא וקטולא אמר קודשא בריך הוא מכאן ולהלאה עובדא דמשכנא לא יהא אלא מסטרא דישראל בלחודייהו מיד ויקהל משה את כל עדת בני ישראל וגו' וכתוב (&) בתריה קחו מאתכם תרומה ליהו"ה מאתכם ודאי ולא כקדמיתא דכתיב (&) מאת כל איש אשר ידבנו לבו ויקהל משה וגו' מאן אתר כניש לון אלא בגין דהווי אינון ערב רב בינייהו אצטריך משה לאכנשא לון וליחידא לון מבינייהו

תרגום: בא וראה מה כתוב ויאמר שאול אל הקני מי זה הקני זה יתרו וכי מי נתן כאן את בני יתרו להיות דיורם בעמלק והרי היו שרויים ביריחו אלא הרי כתוב ובני קני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה וגו' וכשעלו משם שרויים היו בתחומו של עמלק עד לאותו זמן שבא שאול המלך שכתוב ויסר קני מתוך עמלק.

משום שהרי בזמן שנמצאים רשעים (נענשו) אותם חסידים וצדיקים שנמצאים ביניהם נתפסים בחטאיהם והרי פרשה כמו זה אלמלא אותה ערבוביה שהתחברו בהם בישראל לא נענשו ישראל על מעשה העגל.

ובא וראה מה כתוב בראשונה מאת כל איש אשר ידבנו לבו להכליל את כולם משום שרצה הקדוש ברוך הוא לעשות את מעשה המשכן מכל הצדדים במח וקלפה ומשום שהיו אותם ערב רב עמהם נאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו להכלילם בין ישראל שהם מח וכולם הצטוו.

אחר כך סטה כל מין למינו ובאו אותם ערב רב ועשו את העגל וסטו אחריהם אותם שמתו וגרמו לישראל מות והרג אמר הקדוש ברוך הוא מכאן והלאה מעשה המשכן לא יהיה אלא רק מצדם של ישראל לבדם מיד ויקהל משה את כל עדת ישראל וגו' וכתוב אחרי קחו מאתכם תרומה לה' מאתכם ודאי ולא כראשונה שכתוב מאת כל איש אשר ידבנו לבו ויקהל משה וגו' מאיזה מקום הקהיל אותם אלא משום שהיו אותם ערב רב ביניהם הצטרך משה לכנסם וליחדם מביניהם. ע"י לעיל פרשת בשלח הערה 1044.

לזכור ושמור¹⁵⁷⁸ ואמר (&) ושמרתם את השבת ולא אמר את יום השבת לפי שהוא בשבת העליונה וכן (&) ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת כמו שרמזתי שם וענינים נסתרים אלה הנכללין במצות שבת נצטוו משה מפי הקב"ה לגלותם ליחידי ישראל ולכך הזכיר שם דבר אל בני ישראל שיודיע להם ענין השבת בנגלה ובנסתר אבל כאן משה ידבר בהמון לכל עדת בני ישראל האנשים והנשים ועל כן לא הזכיר מרמזי השבת העליונה ומן הנסתר שבה דבר ולא רצה לדבר להם כי אם בפשט המצוה בנגלה שבת בלבד ובדרך קצרה והנה משה פתח לנו פתח מתוך דבריו להעלים סתרי התורה ועוד ראינו ממה שדרשו במסכת מגילה על אונקלוס כשתרגם החומש יצאה בת קול ואמרה מי הוא שגלה סתרי לבני אדם ואם בתרגום החומש כך ק"ו למי שמרחיב באור יותר בסתרי התורה בפני ההמון שהוא נקרא מגלה סתרים ורכיל מגלה סוד (משלי יא ג).

(לה ה): קחו מאתכם תרומה לה' כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה' זֶהב וְכֶסֶף וְנַחֲשֶׁת: ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת הוא כמו יביאה עם תרומת ה' שיביא התרומה העליונה בסוד ויקחו לי תרומה¹⁵⁷⁹ וכבר פרשתי¹⁵⁸⁰ ולרבותינו מדרש ב"ותפתח ותראהו את הילד" שראתה עמו שכינה (סוטה יב).

(לה ה): מלא אתם חכמת לב לעשות כל מלאכת חרש וחשב ורקם פתקלת ופארגמן פתולעת השני ובשש יארג עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת. ע"י ר' בחיי: והנה מרוב העלמת החכמה אי אפשר להשיג שרשה כי אם ע"י הנתיבות¹⁵⁸¹ כדמיון חוטי השלהביות שהם נתיבות לגחלים וע"י חוטי השלהביות אדם רואה את הגחלת וכן בדמיון החוט הנמשך מן הפקעת שע"י החוט ילך אדם למקום הפקעת וכן בדמיון הסעיפים שבאילן ששורש האילן מחופה תחת הקרקע ולא נודע מקומו וע"י הסעיפים והגידים הנמצאים מתחת מחילות הקרקע ילך האדם אחר השורש וימצאנו וכשהזכיר כאן חכמת לב¹⁵⁸² הכל להגדיל ולהאדיר מעלת בצלאל ואהליאב כי הוא כאלו אמר מלא אותם חכמת השכינה כענין שכתוב (בראשית ו) ויתעצב אל לבו¹⁵⁸³ וכענין שאלת המלך שלמה (מלכים א ג) ונתתה לעבדך לב שומע וכן כתיב (שם א' ה כו) וה' נתן חכמה לשלמה¹⁵⁸⁴ ולפי שהיו שניהם גדולי האומנים וראשי החכמים העושים במלאכה לכן המשיל הכתוב חכמתם לחכמת השכינה

והזכיר מלת בהמה בתוספת ה"א¹⁵⁸⁵ והיה לו לומר בהם והענין מפני שהמשיל חכמתם כבר לחכמת השכינה והשכינה נרמזת באות ה"א כאשר הזכרתי לך הרבה פעמים וממנה תבא החכמה והתבונה בהם או אולי לא הזכיר הלשון בהם לפי שאי אפשר לבישר ודם להשיג תכלית החכמה ונמשל כבהמות נדמו נבער כל אדם

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹⁵⁷⁸ ע"י לעיל פרשת יתרו הערה 1306.

¹⁵⁷⁹ ע"י לעיל פרשת תרומה הערה 1412.

¹⁵⁸⁰ לעיל כה ג

¹⁵⁸¹ ע"י ס"י פ"א מ"א.

¹⁵⁸² ע"י זר"ח נו ע"ג: וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר תמן תנינן א"ר יהודה אין העולם מתנהג אלא בתרין גוונין דאתו מסטר אתתא דאשתכחת חכמית לבא הה"ד וכל אשה חכמת לב בידיה טוו ויביאו מטוה את בתכלת ואת הארגמן ומאי מתיין את התכלת ואת הארגמן גוונין דכלילן בגו גווני.

תרגום: וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר (במדבר לא) שם שנינו אמר רבי יהודה אין העולם מתנהג אלא בשני צבעים שבאו מצד האשה שנמצאה חכמת לב זהו נאמר (שמות לה) וכל אשה חכמת לב בידיה טוו ויביאו מטוה את התכלת ואת הארגמן ומה הביאו את התכלת ואת הארגמן הצבעים שכלולים בתוך הצבעים.

¹⁵⁸³ ע"י דברי רבינו א כז והערות 167 169. וכן שם ו ו דברינו שם 341.

¹⁵⁸⁴ ע"י לעיל פרשת @@@@ הערה 564.

¹⁵⁸⁵ ע"י לעיל פרשת לך לך הערה 432.

מדעת ומהשיג אפי' בקצות דרכי החכמה וכענין שכתוב (תהלים צב) איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת¹⁵⁸⁶ הזכיר איש שהוא לשון השיבות¹⁵⁸⁷ ומעלה ולומר כי אף האיש שהוא גדול בחכמה בער הוא תרגום בהמה בעירה והנה הוא נחשב כבהמה אצל חכמת השכינה.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁵⁸⁶ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247.

¹⁵⁸⁷ עי' זהר ח"ג מח ע"א: תאנא בכמה דרגין אתקרי בר נש אדם גבר אנוש איש גדול שבכלם אדם (משום) דכתיב (בראשית א כז) ויברא אלה"ם את האדם בצלמו וכתוב (שם ט ו) כי בצלם אלה"ם עשה את האדם ולא כתיב גבר אנוש איש אמר רבי יהודה אי הכי והא כתיב (ויקרא א ב) אדם כי יקריב מכם קרבן ליהו"ה (ולא גבר אנוש איש) מאן בעי למקרב קרבנא מאן דאיהו חטאה וכתוב אדם.

תרגום: שנינו בכמה דרגות נקרא בן אדם, אדם, גבר, אנוש, איש. גדול שבכולם אדם, (משום) שכתוב ויברא אלהים את האדם בצלמו, וכתוב כי בצלם אלהים עשה את האדם, ולא כתוב גבר אנוש איש. אמר רבי יהודה, אם כך והרי כתוב אדם כי יקריב מכם קרבן לה' (ולא גבר אנוש איש), מי צריך להקריב קרבן, מי שהוא חוטא וכתוב אדם.

פרשת פקודי

(לח ט): ויעש את החצר לפאת נגב תימנה קלעי החצר שש משור מאה באמה. עי' ר' בחיי: הקדים רוח דרום הנקרא ימין כי הוא לימין הנכנס בחצר. ויש מחכמי התכונה שאמרו כי הדרום הוא ראש והתחלה לשאר הרוחות והצפון הוא סוף הרוחות וזנבן ולכך הושם ראובן שהיה בכור בדרום ודן בסוף הצפון. ודע כי הספור בענין המשכן וכליו והחקירה בתכונת צורותיו ומובאיו ושעור ארכן ורחבן וקומתן אע"פ שאין בהם קיים מצוה גדולה היא עד שמים יגיע שכרה ותורה היא וללמוד אנו צריכין וכן הזכירו רז"ל בענין הקרבנות כי כל המתעסק בלמוד פרשיות וישא ויתן בלבו עניניהם כאלו הקריב הקרבן עצמו הוא שאמרו כל העוסק בפרשת עולה כאלו הקריב עולה בפרשת חטאת כאלו הקריב חטאת וכן כלם הא למדת מזה על הספור בפיו בלבד שכרו אתו ופעולתו לפניו כאלו עשה המעשה והקריב קרבן על המזבח וה"ה בספור עניני המשכן והמקדש שיש לנו זכות עצומה ועקב רב כאשר נהגה בהם ונשתדל להבין פשוטן ונגליהם עאכ"ו אם נזכה להשיג תוכם להשכיל אחד מרמזיהם והוא שהזכיר דוד על הענין הזה על הנסתר והנגלה (תהלים מח) סבו ציון והקיפוח ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון ובזכות הסבוב וההקף בנגלה ובנסתר ישיב שכינתו לתוכו שנאמר (שם) כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות¹⁵⁸⁸.

(לח כא): אלה פקודי המשכן משפן העדת אשר פקד על פי משה עבדת הלוים כי יד איתמר בן אהרן הפהן. עי' ר' בחיי: כל מה שהזכירו חכמים במדרש הזה בעניני המשכן השקול כנגד העולם נראה שדברו דרך כלל אבל הפרטים רבים נמשכים ויוצאים מן הכלל ונראה לי כי מתוך הכלל הזה שלמדנו נוכל לחדש ולהוציא קצת מן הפרטים והוא שמצאתי מן הנגדיים האלה כי כשם שכתוב בבריאת העולם (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ כנגדו מצינו במשכן אלה פקודי המשכן¹⁵⁸⁹ וכשם שנברא העולם בה"א שנאמר (שם ב) בהבראם ודרשו רז"ל בה"א בראם¹⁵⁹⁰ כנגדו מצינו במשכן (שמות מ לד) וכבוד ה' מלא את המשכן כי הה"א כבוד ה'¹⁵⁹¹ וזו היא הכוונה כמו שהוזכר ענין המשכן פעמים בתורה כמו שכתבתי בראש פרשת ויקהל וכן לשון משכן לשון שכינה וזהו שכתוב (תהלים פה) לשכון כבוד בארצנו וכשם שהעולם עלה במחשבה להבראות תחלה ואח"כ נעשו המעשים בששה ימים כנגדו

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁵⁸⁸ עי' תיקו"ז (ט ע"ב): ועוד מאן דאולף אלן הוי"ן צריך לאולפא לון למבני בהון בנינא לקודשא בריך הוא דאתמר ביה וירפא את מזבח ה' ההרוס ורזא דמלה דיכלין למהרס באתווי דשמהי דא הוא דכתיב (שמות יט) פן יהרסו אל ה' ובגין דא דיהרסו לון בחובייהו צריך למבני לון בצלותהון דאת י' איהו אבן יסודא דבנינא י"י מן י"י ק מן י"י מן ו"י בהון אבנים שלמות. תרגום: ועוד מי שלומד את ההיות הללו, צריך ללמד אותם לבנות בנין לקדוש ברוך הוא, שנאמר בו וירפא את מזבח ה' ההרוס. וסוד הדבר שיכולים להרוס באותיות שמו, זהו שכתוב, פן יהרסו אל ה', ולכן כשיהרסו אותם בחטאיהם, צריך לבנותם בתפלותיהם. שאות י' היא ¹⁵⁸⁹ עי' זהר ח"ב רכ ע"ב: כתיב הכא אלה פקודי המשכן וכתוב התם אלה תולדות השמים והארץ בגין דכל אינון תולדין דעבדו ואפיקו שמיא וארעא כלהו בחילא דההוא נהורא דגניז אתעבידו ונפקו פקודי המשכן בההוא חילא נפקו מנלן דכתיב (&) ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה דא איהו מסטרא דימינא ואתו אהליאב דא איהו מסטרא דשמאלא ומסכנא דימינא ושמאלא אתקם ואתעביד ומשה דהוה בינייהו אוקים ליה.

תרגום: כתוב כאן אלה פקודי המשכן וכתוב שם אלה תולדות השמים והארץ משום שכל אותן תולדות שעשו והוציאו שמים וארץ כולן בכח של אותו האור הגנוז נעשו ויצאו פקודי המשכן יצאו באותו הכח מנין לנו שכתוב ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה זהו מצד הימין ואתו אהליהב זהו מצד השמאל והמשכן מצד ימין ושמאל הוקם ונעשה ומשה שהיה ביניהם הקים אותו.

¹⁵⁹⁰ עי' לעיל פרשת שמות הערה 824.

¹⁵⁹¹ עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1261.

תמצא במשכן לחשוב מחשבות¹⁵⁹² ואח"כ לעשות וכשם שהעולם נברא לא הובה רק דרך נדבה וחסד שנאמר (שם פט) עולם חסד יבנה כן המשכן נבנה דרך נדבה שנאמר (שמות כה) אשר ידבנו לבו (שם לה) כל נדיב לבו יביאה וכשם שהזכיר שם אלהים בכל מעשה בראשית ואח"כ השם המיוחד שנאמר (בראשית ב) ביום עשות ה' אלהים כנגדו תמצא במשכן אחר שהזכיר (שמות מ לד) וכבוד ה' מלא את המשכן שהוא כנגד שם אלהים הזכיר השם המיוחד ואמר (שם) כי ענן ה' על המשכן וכשם שהעולם נברא בשתי מדות מדת רחמים ומדת הדין כנגדו המשכן נעשה בשני אומנים בצלאל משבט יהודה כנגד השם המיוחד ואהליאב משבט דן כנגד מדת הדין¹⁵⁹³.

(לח כה) וְכִסֵּף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מֵאֵת כָּפָר וְאֶלֶף וְשִׁבְעַת מֵאוֹת וְחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: ומעתה כיון שחצי שקל לכל אחד משישים רבוא עלה מאת ככר שקל שלם לכל אחד עולה מאתים ככר מכאן ואילך צא וחשוב בשקלי המון שהיו עשרת אלפים ככר כסף שנתכוון לתת בשביל כל אחד משישים רבוא ישראל הערך הגדול שבתורה שהוא חמישים שקל כענין שכתוב בפרשת ערכין וכשתחשוב חמישים שקל לכל אחד משישים רבוא חמישים פעמים מאתים ככר הם מאה פעמים מאה ומאה פעמים מאה הם עשרת אלפים ככר או נאמר כי מפני שידע המן חטא שבטי ישראל במכירת יוסף¹⁵⁹⁴ בעשרים כסף שהם חמשת שקלים

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁵⁹² עי' תיקו"ז (מ ע"א): וכ"ח אתוון אינון לכל עובדא דבראשית וכלהון אינון בין לכתובה בין לכל מלה דיתעביד בדין דעובדא דכ"ח פרקין אינון בעשר אצבעאן ודא איהו רזא מהכח אל הפועל וכלא בחכמה ורזא דמלה כלם בחכמה עשית (תהלים קד כד)

אית חכמ"ה מסטרא דאתוון ואית חכמה מסטרא דנקודין דאתוון אינון בת קול ובהון רזא דדבורא לדרשא ולכל מלה דתליא בדרשא תגין אינון למחשבה ואינון ברזא דהאי קרא (שמות לא ד) לחשוב מחשבות וכו' וכלהון תליין בשכינתא תתאה ואיהי כללא דכלהו תרגום: ועשרים ושמונה אותיות הן לכל מעשה בראשית, וכולן הן בין לכתובה בין לכל דבר שיעשה בידים, שמעשה של עשרים ושמונה הפרקים הם בעשר אצבעות, וזהו הסוד מהכח אל הפועל, והכל בחכמה, וסוד הדבר "כולם בחכמה עשית".

יש חכמה מצד של האותיות, ויש חכמה מצד של הנקודות. שהאותיות הן בת קול, ובהן סוד הדבור לדרשה ולכל דבר שתלוי בדרשה. התגים הם למחשבה, והם בסוד הכתוב הזה "ולחשוב מחשבות וכו'", וכולם תלויים בשכינה התחתונה, והיא הכלל של כולם.

¹⁵⁹³ עי' זהר ח"ב רלו ע"א: כגוונא דא לתתא ועשה בצלאל ואהליאב דא בסטר ימינא ודא בסטר שמאלא בצלאל לימינא ואהליאב לשמאלא דא מיהודה ודא מדן ולבתר וכל איש חכם לב ויבאו כל החכמים העושים והא אוקימנא וכלא כגוונא דלעילא.

תרגום: כמו כן למטה ועשה בצלאל ואהליאב זה בצד ימין וזה בצד שמאל בצלאל לימין ואהליאב לשמאל זה מיהודה וזה מדן ואחר כך וכל איש חכם לב ויבאו כל החכמים העושים והרי בארנו והכל כדוגמא שלמעלה.

¹⁵⁹⁴ עי' זו"ח מג ע"ד: זה יתנו ת"ח בי דינא דלעילא לא מענישין ליה לב"נ עד דאיהו בר עשרין שנין מ"ט בגין דההוא זמנא אשתלים בתרין חולקין בחולקא דקב"ה וכנסת ישראל וע"ד אי ההוא זמנא עבר על פיקודא למאן בעי למיהב באתרא דחב גביה ולמאן בעי לאמשכא הדר ואמר מחצית השקל.

ת"ח קב"ה וכנסת ישראל איקרון אחד וכד כנסת ישראל בגלותא לא איקרי אחד ועל דא מחצית השקל דהוא עשר גרה רזא דיר"ד בעי לאמשכא ולאנהרא באתרא דפגים וכו'.

ת"ח האי כופרא כדאי הוא לכפרא על עשרה שבטין דזבינו ליוסף ואפרידו ז"ה מזא"ת ועברו על פקודייה דמאריהון בג"כ עשרים גרה השקל לקביל ההוא דגר בארעא נוכראה דאסתלק מארעא קדישא ונמכר בעשרים וכו'.

ות"ח קטרת וכל קרבנין דמקרבין מהאי מחצית השקל אתי דיהיב {מד ע"א} כל חד וחד מישראל וכדין תרומת ה' ודאי.

תרגום: זה יתנו בא וראה בית הדין שלמעלה לא מענישים את האדם עד שהוא בן עשרים שנה מה הטעם משום שאותו הזמן הוא השתלם בשני חלקים בחלק של הקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל ועל כן אם באותו זמן עבר על מצוה למי צריך לחוב למקום שחטא אליו ולמי צריך להמשיך חזר ואמר מחצית השקל.

בא וראה הקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל נקראים אחד וכשכנסת ישראל בגלות אינם נקראים אחד ועל כן מחצית השקל שהוא עשר גרה הסוד של יר"ד צריך להמשיך ולהאיר למקום שפגם וכו'.

ועונש החטא ההוא לא נפקד עליהם עדיין ע"כ חשב מחשבה לקנות כל ישראל לתת בשביל כל אחד משישים רבוא חמשת שקלים כי חשב שיצליח בזה ויעלה בידו לגודל חטאם וכענין שאמרו במדרש (בראשית לו) וישבו לאכל לחם אמר להם הקב"ה אתם מכרתם את אחיכם מתוך משתה הייכם שבניכם נמכרים בשושן מתוך משתה שנאמר (אסתר ג) והמלך והמן ישבו לשתות.

(לח כח): וְאֵת הָאֶלֶף וְשִׁבְעֵי הַמָּאוֹת וְחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עֶשְׂרֵי וַיִּיָּסַף לְעַמּוּדִים וְצִפְפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשֵּׁק אֲתָם. ע"י ר' בחיי: ואם תשכיל תמצא כי מפני שישראל חטאו בעון העגל בה"א וא"ו שבשם הוא האש והקול¹⁵⁹⁵ על כן ישראל שהיו שש מאות אלף הביאו שקלים לצורך האדנים שהם יסוד המשכן להיות להם כפרה על מה שחטאו בה"א ואותם שהיו יתרים על שש מאות אלף שלא היה להם חלק באדנים עשו משקליהם ויום להיות להם כפרה על הוא"ו וזהו שאמר עשה ויום לעמודים¹⁵⁹⁶ והבן זה.

(מ לד): וַיִּכֶס הָעֵנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּכְבֹּד ה' מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן. ע"י ר' בחיי: וכתב הרמב"ן ז"ל יתכן הכתוב שאמר פעם אחרת וכבוד ה' מלא את המשכן ירמוז אל הכבוד השוכן בקרבו עכ"ל ז"ל.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

בא וראה הכפר הזה כדאי הוא לכפר על עשרה שבטים שמכרו את יוסף והפרידו ז"ה מזא"ת ועברו על מצוות רבונם משום כך עשרים גרה השקל כנגד אותו שגר בארץ נכריה שהסתלק מהארץ הקדושה ונמכר בעשרים כסף וכו'. ובא ראה הקטרת וכל הקרבנות שמקריבים באים ממחצית השקל הזו שנותן כל אחד ואחד מישראל ואז תרומת ה' ודאי.

¹⁵⁹⁵ ע"י לעיל פרשת כי תשא הערה 1468. ¹⁵⁹⁶ ע"י זהר ח"ב רכו ע"ב: ואלוין ווין הו קיימין על עמודין ואינון עמודין הו קיימין על ניסא וכלהו ווין עלייהו בגין דרזא דאורייתא על ו' קיימא ואינון ווין דאינון רזא דמהימנותא דאורייתא כלהו על אינון עמודים קיימין דאינון רזין דנפקין בהו נביאים רזא דלהון בכל סטר ועל אינון קיימין קיימן אינון ווין.

ו' עלאה איהו רזא דקול דאשתמע ואיהו רזא דקיימא ביה אורייתא בגין דאורייתא נפקא מההוא קלא פנימאה דאקרי קול גדול ודא קול גדול איהו רזא דאורייתא ועל דא כתיב (דברים ה יט) קול גדול ולא יסף.

תרגום: ואלו הווין היו עומדים על עמודים ואותם העמודים היו עומדים על נס וכל הווים עליהם משום שסוד התורה עומד על ו' ואותן וו"ם שהם סוד האמונה של התורה כולם עומדים על עמודים שהם סודות שיוצאים בהם נביאים הסוד שלהם בכל צד ועל אותם עמודים אותם הוו"ם.

ו' עליונה היא סוד הקול שנשמע והוא הסוד שעומדת בו התורה משום שתורה יוצאת מאותו קול פנימי שנקרא קול גדול והקול הגדול הזה הוא סוד התורה ועל זה כתוב קול גדול ולא יסף. ועי"ש רכו ע"ב: ויום לעמודים כלהו דכורין כל אינון דסלקין ברבו משח לעילא כלהו קיימין ברזא דדכורין ולא אקרי דכר אלא ו' רזא דשמיה דאינון דכורין וכל אינון דלתתא אקרון נוקבי ובגין כך כל אינון דאתיין מסטרא דשמאלא מסטרא דנוקבא אתמנן על השיר ואמרי שירתא תדיר ועל דא כתיב (&) על עלמות שיר וכלהו נפקו ברזא דה' ה' אפיקת כמה חילין לזנייהו ברזא דו' ו' דא רזא דדכורא דקיימא למיהב מזונא לנוקבא.

ובגין כך כל אינון ווין עבד בצלאל למיהב לון לאשראה על נוקבי ונפקי מרזא דאלף דאיהו חושבן שלים ושבע מאות דאיהו רזא שלים וחמשה הכי נמי ושבעים כלא רזא חדא ועל דא מרזא דנא וחשבן דא עשה ויום וכלהו ברזא דו' ובדיוקנא דו' אתעבידו וכלא ברזא עלאה ובחושבנא נטלי.

תרגום: ויום לעמודים כולם זכרים כל אותם שעולים בשמן משחה למעלה כולם עומדים בסוד של זכרים ולא נקרא זכר אלא ו' סוד של השמים שהם זכרים וכל אותם שלמטה נקראים נקבות ולכן כל אותם שבאים מצד השמאל מצד הנקבה התמנו על השיר ואומרים שירה תמיד ועל זה כתוב על עלמות שיר וכולם יוצאים בסוד של ה' ה' מוציאה כמה חיילות למיניהם בסוד של ו' ו' זה סוד של זכר שעומד לתת מזון לנקבה.

ולכן כל אותם הווים עשה בצלאל לתת להם לשרות על הנקבות ויוצאים מסוד של אלף שהוא חשבון שלם ושבע מאות שהוא סוד שלם וחמשה גם כך ושבעים הכל סוד אחד ועל זה מסוד של כך וחשבון זה עשה ויום וכולם בסוד של ו' ובדמות של ו' נעשו והכל בסוד עליון ובחשבון לוקחים.

והנני מעוררך כי יש כאן חמשה פסוקים ובכל פסוק ופסוק יזכור ענן והן כנגד ה' ספירות שהן ה' קולות¹⁵⁹⁷ שהזכירו החכמים בחמשה קולות נתנה תורה ואע"פ שהשיג משה שבעה קולות שהן שבעה ספירות וכמו שבארתי בסדר וישמע יתרו כוונתם היתה באמרם בחמשה קולות אל הקולות הנסתרים שהם חמשה ולכן אמרו בחמשה קולות נתנה תורה שהרי השנים שהם התפארת והכבוד¹⁵⁹⁸ מבוארים בכתוב והם ה' אלהים וזהו ה' אלהיך וכנגדם הזכיר כאן וכבוד ה' ב' פעמים כדי לרמוז על התפארת השוכן בקרבו הכבוד והבן זה כי לזה כוון הרב ז"ל בלשונו שכתבתי שחזר והזכיר פעם אחרת וכבוד ה' וכן מצינו בבית המקדש הוא שכתוב בדברי הימים (ב ז) וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מן השמים ותאכל העולה והזבחים וכבוד ה' מלא את הבית ולא יכלו הכהנים לבא אל בית ה' כי מלא כבוד ה' את בית ה' הא למדת שהזכיר כאן שבעה ספירות ה' פעמים ענן שני פעמים וכבוד ה' כי כן נרמזו בהר סיני שבעה קולות שהיו השגת משה וכמו שבארתי שם.

(מ לח): כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תקיף לילה בו לעיני כל בית ישראל ככל מסעיכם: היה ראוי שיאמר הכתוב ענן ביום ואש תהיה בלילה אלא שבא לרמוז על מדת יום ומדת לילה¹⁵⁹⁹ וידוע כי עצם המלה יום אבל נכפלה המ'1600 כי כן שם מדת רחמים מלה כפולה ומלת לילה עצם המלה ליל והה"א האחרונה רמז למדת הדין שעקר ממשלתה בלילה¹⁶⁰¹.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁵⁹⁷ עי' לעיל פרשת וירא הערה 470.
¹⁵⁹⁸ עי' לעיל פרשת נח הערה 381, ש"כבוד" היא כינוי למדת המלכות.
¹⁵⁹⁹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 130.

¹⁶⁰⁰ עי' זהר חדש מה ע"ד: ד"א באור פני מלך חיים דא יעקב חיים דאתיין ליה מאימא ובנין פינחס אתקיים עלמא דחיבר ברית בלילה הה"ד אם לא בריתי יומם ולילה מ"ט יומם דאתחברת מ"ם סתומה ביום ונהיר בלילה ואלמלא האי חוקות שמים וארץ לא שמתי אלין חוקות דקביעין בהאי חוקות התורה לא יתקיימו ואימתי יתקיימו כד צדקו יחדו.

תרגום: דבר אחר באור פני מלך חיים זה יעקב חיים שבאים לו מהאם ומשום פנחס התקים העולם שחבר ברית בלילה זהו נאמר אם לא בריתי יומם ולילה מה הטעם יומם שהתחברה מ"ם סתומה ביום ומאירה בלילה ואלמלא זה חקות שמים וארץ לא שמתי אלו חקות שקבועים בזה חקות התורה לא יתקיימו ומתי יתקיימו כשצדקו יחדו.

¹⁶⁰¹ עי' זהר ח"ב לח ע"ב: אלא הכי תנינן כתיב (דברים כב כג) כי יהיה נערה בתולה נער כתיב מאי טעמא משום דכל זמן דלא קבילת דבר אתקרי נער מדקבילת דבר אתקרי נערה¹⁶⁰¹ אופי הכא ליל עד לא קבילת דבר¹⁶⁰¹ ואף על גב דכתיב ביה שמורים דבר הוה זמין לאתחברא עמה ובשעתא דאתחבר עמה דבר כתיב הוא הלילה הוה ליהויה שמורים שמורים דבר ונוקבא¹⁶⁰¹ ובגיני כך כתיב (&) הלילה הוה.

תרגום: אלא כך שנינו כתוב כי יהיה נערה בתולה למה כתוב נער משום שכל זמן שלא קבלה זכר נקראת נער משקבלה זכר נקראת נערה אף כאן ליל עד שלא קבלה זכר ואף על גב שכתוב בו שמורים זכר היה עתיד להתחבר עמה ובשעה שהתחבר עמה זכר כתוב הוא הלילה הזה לה' שימורים שימורים זכר ונקבה ומשום כך כתוב הלילה הזה.

פרשת ויקרא

(א א): ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר:
 עי' רמב"ן: ועל דרך האמת הוא כמו ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כד א) וסודו ידוע
 ממעמד הר סיני ובעשרת הדברות וכבר רמזתי ל¹⁶⁰²:

עי' ר' בחיי: ודע כי היה הכתוב ראוי לומר ויקרא ה' אל משה וידבר אליו ומה שאמר
 ויקרא אל משה סתם להורות כי אף על פי שספר ויקרא הוא ספר בפני עצמו הכל מחובר
 ודבק עם מה שכתוב למעלה כי כל התורה כולה בנין אחד וקשר אחד ומלת ויקרא חוזרת
 אל הכבוד הנזכר (שמות מ לה) וכבוד ה' מלא את המשכן והכבוד הקורא הוא ה"א של
 (בראשית ב ד) בהבראם שהיא זעירא ולכך האל"ף של ויקרא היא זעירא¹⁶⁰³ וזה מבואר.

(א ג): אם עלה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו אל פתח אהל מועד יקריב אתו לרצנו
 לפני ה':

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה הקדים עולה כי היא לבינה¹⁶⁰⁴ ולכן סדור הפרשיות כנופי
 הקרבנות עולה תחלה ואח"כ שלמים ואח"כ פר כהן משיח שהוא הטאת וזה כסדר שלשה

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁶⁰² עי' זהר (ח"ב דף עט ע"ב): (תנא) ומשה עלה אל האלה"ם זכאה חולקיה דמשה דזכי ליקרא
 דא דאורייתא אסהיד בגיניה כך (תאני רבי יהודה) תא חזי מה בין משה לשאר בני עלמא שאר בני
 עלמא כד סלקין לעותרא סלקין לרבו סלקין למלכו אבל משה כד סליק מה כתיב ביה ומשה
 עלה אל האלה"ם זכאה חולקיה רבי יוסי אמר מכאן אמרו חברייא הבא ליטהר מסייעין אותו דכתיב
 ומשה עלה אל האלה"ם מה כתיב בתריה ויקרא אליו יהו"ה דמאן דבעי לאתקרבא מקרבין ליה
 תרגום: (שנינו) ומשה עלה אל האלהים אשרי חלקו של משה שזכה לכבוד זה שהתורה העידה
 בשבילו כך (שנה רבי יהודה) בא וראה מה בין משה לשאר בני העולם שאר בני העולם כשעולים
 עולים לעושר עולים לגדולה עולים למלכות אבל במשה כשעולה מה כתוב ומשה עלה אל האלהים
 אשרי חלקו. רבי יוסי אמר מכאן אמרו החברים הבא לטהר מסייעין אותו שכתוב ומשה עלה אל
 האלהים מה כתוב אחריו ויקרא אליו ה' שמי שרוצה להתקרב מקרבים אותו.
 ועי' הערה הבאה.

¹⁶⁰³ עי' זהר (ח"א דף רלט ע"א): פתח ואמר ויקרא אל משה (ויקרא א א) הכא אל"ף זעירא אמאי
 בגין דהאי קריאה לא הוה בשלימו מאי טעמא דהא לא הוה אלא במשכנא ובארעא אחרא בגין
 דשלימו לא אשתכח אלא בארעא קדישא תו הכא שכינתא התם ווגריס נוקבא שלימו דדכר ונוקבא
 (דה"א א א) אדם שת אנוש אדם שלימו דכר ונוקבא הכא נוקבא תו סיפא דקרא (ויקרא א א) וידבר
 יהו"ה אליו מאהל מועד לאמר בגין כך אל"ף זעירא תו אל"ף זעירא ומתלו למלכא דהוה יתיב בכרסיה
 וכתרא דמלכותא עליה אקרי מלך עלאה כד נחית ואזל לבי עבדיה מלך זוטא אקרי כך קב"ה כל זמנא
 דאיהו לעילא על כלא מלך עלאה אקרי כיון דנחית מדוריה לתתא מלך איהו אבל לאו עלאה
 כקדמיתא בגין כך אל"ף זעירא.

תרגום: פתח ואמר, "ויקרא אל משה", כאן אל"ף קטנה למה. משום שקריאה זו לא היתה בשלמות.
 למה, שזה לא היה אלא במשכן, ובארץ אחרת, משום ששלמות לא נמצאת אלא בארץ הקדושה.
 עוד, כאן שכינה, (שם נקבה), שלמות של זכר ונקבה. אדם שת אנוש. אדם, שלמות זכר ונקבה. כאן
 נקבה. עוד, סוף הפסוק, "וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר", לכן אל"ף קטנה. עוד אל"ף קטנה, משל
 למלך שהיה יושב בכסאו וכתר המלכות עליו, נקרא מלך עליון. כשירד והולך לבית עבדו, נקרא מלך
 קטן. כך הקדוש ברוך הוא, כל זמן שהוא למעלה על הכל, נקרא מלך עליון. כיון שהורד מדורו למטה,
 הוא מלך, אבל לא עליון כמו מקודם, ולכן אל"ף קטנה.

¹⁶⁰⁴ עי' זהר (ח"ג דף ה ע"ב): אם עולה קרבנו (ויקרא א ג) רבי חייא פתח (ישעיה נה ח) כי לא
 מחשבתי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי כי לא מחשבתי מחשבותיכם מחשבתי כתיב חסר בלא ו'
 תא חזי מחשבה דקודשא בריך הוא היא עלאה ורישא דכלא ומההיא מחשבה אתפשטו ארחין
 ושבילין לאשתכחא שמא קדישא ולאשתקנא ליה בתקונוי כדקא יאות ומההיא מחשבה אתנגיד
 ונפיק שקיו דגנתא דעדן לאשקאה כלא ומההיא מחשבה קיימין עלאין ותתאין ומההיא מחשבה
 משתכח תורה שבכתב ותורה שבעל פה.

תרגום: אם עולה קרבנו, רבי חייא פתח (ישעיה נה) כי לא מחשבתי מחשבותיכם ולא דרכיכם
 דרכי. כי לא מחשבתי מחשבותיכם, מחשבתי כתוב חסר בלא ו'. בא וראה מחשבת הקדוש ברוך הוא
 היא עליונה וראש של הכל, ומאותה מחשבה התפשטו דרכים ושבילים להימצא השם הקדוש,
 ולתקנו בתקונוי כראוי. ומאותה מחשבה נמשכת ויוצאת השקאת גן העדן להשקות את הכל,
 ומאותה מחשבה קיימים עליונים ותחתונים, ומאותה מחשבה נמצאת תורה שבכתב ותורה שבעל
 פה.

שמות שבשליש עשרה מדות¹⁶⁰⁵ העולה למעלה מן המדות השלמים למכריע ביניהם כדי להשלימם¹⁶⁰⁶ פר כהן משיח שהוא החטאת לכנסת ישראל¹⁶⁰⁷ כי כן כתוב מפורש (ויקרא מז ל) וחטאתם לפני ה'¹⁶⁰⁸.

(א ט) וְקָרְבוּ וּכְרָעוּ יָרְחָזְ בְּמַיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת הַכֹּל הַמִּזְבֵּחַ עֲלֵה אִשָּׁה רִיחַ נִיחֹחַ לָהּ:

עי' רמב"ן: ועל דרך האמת יש בקרבנות¹⁶⁰⁹ סוד נעלם תכנס בו ממה שאמרו רבותינו בספרי (פנחס קמג) ובסוף מנחות (קי א) אמר שמעון בן עזאי בא וראה מה כתיב בפ' הקרבנות שלא נאמר בהם לא אל ולא אלהיך ולא אלהים ולא שדי ולא צבאות אלא יו"ד ה"א שם המיוחד שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק ושמא תאמר לאכילה הוא צריך תלמוד לומר אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה (תהלים נ יב) לא אמרתי לכם זבחו אלא כדי שיאמר ויעשה רצוני:

ובתחלת ת"כ (פרשה ב ה) רבי יוסי אומר כל מקום שנאמר קרבן אמור ביו"ד ה"א שלא ליתן פתחון פה לאפיקורסים לרדות אלו דבריהם ז"ל ואמת כי בפרשת הקרבנות לא נאמר לא אל ולא אלהים אבל מצאנו והעלית עליו עולות לה' אלהיך (דברים כו ז) וכתוב לחם אלהיהם הם מקריבים (להלן כא ו) וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב וכתוב במזמור הנזכר זבח לאלהים תודה (תהלים נ יד) ועוד כתוב (דהי"ב כט ו – ז) כי מעלו אבותינו ועשו הרע בעיני ה' אלהינו גם סגרו דלתות האולם ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל:

אבל הענין כלו מבואר בתורה שנאמר (במדבר כח ב) את קרבני לחמי לאשי ואמר (להלן ג יא) לחם אשה שהם לחם לאשה¹⁶¹⁰ וממנו לאשים ואשה לשון אש ואמר ר"א אשה שם

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁶⁰⁵ ה' ה' א"ל, עי' שמות לד ו.

¹⁶⁰⁶ עי' זהר (ח"ג דף יא ע"א): רבי אבא פתח (שיר ד) עורי צפון ובאי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו עורי צפון אלין עולות דנשחטות בצפון בגין דאינון מחשבות בצפוני לבא ובאתר דדינא בגין דמחשבה אשתכח בליליא בזמנא דדינא אשתכח רוח צפון מנשבא בפלגותא דליליא כד מתערי אנשי וכנור דדוד מנגן מאליו ומחשבתן דבני נשא מתערי.

ובאי תימן אלין שלמים דנשחטין בדרום בגין דאינון שלמא דכלא שלמא דעלאי ודתתאי ואלין שלימו דסטרי עלמא שלימו דכלא מסטרא דמהימנותא ושלמים בגין דאינון שלמא דכלא בעלים אכלין מנייהו ומתהניין מנייהו דהא שלמא הוא ליה ולכל עלמא בדרגא חדא. חטאות ואשמות נאכלין לכהני בגין דאינון זמינין לכפרא עלייהו ולאעברא חובייהו.

תרגום: רבי אבא פתח (שיר ד) עורי צפון ובאי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו. עורי צפון, אלו עולות שנשחטות בצפון, משום שהן מחשבות, בצפונות הלב, ובמקום הדין, משום שמחשבה נמצאת בלילה בזמן שהדין נמצא. רוח צפון נושבת בחצות הלילה כשמתעוררים אנשים, וכינור דוד מנגן מאליו, ומחשבות בני אדם מתעוררות.

ובאי תימן, אלו שלמים שנשחטים בדרום, משום שהם השלום של הכל, שלום העליונים והחתוננים, ואלו הם השלמות של צדדי העולם, השלמות של הכל מצד האמונה. ושלמים משום שהם השלום של הכל, הבעלים אוכלים מהם ונהנים מהם, שהרי שלום הוא לו ולכל העולם בדרגה אחת.

חטאות ואשמות נאכלים לכהנים, משום שהם עתידים לכפר עליהם, ולהעביר את חטאיהם.

¹⁶⁰⁷ עי' זהר (ח"ג כח ע"א).

¹⁶⁰⁸ עי' לעיל פרשת ויקרא הערה 1443.

¹⁶⁰⁹ עי' לקמן פרשת לך לך הערה 406 ועי' לעיל פרשת בראשית הערה 247 (זהר ח"ג רנו ע"ב) ופרשת נח 355.

¹⁶¹⁰ עי' זו"ח (פב ע"א): והכי א"ר חייא א"ר יצחק מאי דכתיב אשה ריח ניחוח לה' אלא לקבל תלתא דרגין אלין אשה לקבל דא לויים דממונין על השיר ולארמא קלא והוא מסיטרא דאשה ומכוני בניעמותא בניגונא וחדוה ושיר

תרגום: וכך אמר רבי חייא אמר רבי יצחק מהו נאמר (שם א) אשה ריח ניחוח לה' אלא לעמת שלש דרגות אלו אשה כנגד זה הלויים הממנים על השיר ולהרמת הקול והוא מצד של אשה ומכונים בנעם הנגון והחדוה והשיר.

התואר ומעמו קרבן אש והוא תואר למלת הכל ובמנחה שאמר (להלן ב ב) והקמיר הכהן את אזכרתה אשה ריח ניחוח לה' יהיה תואר לקומץ ואינו כן אבל אשה שם כמו אש ועולה אשה כמו עולת אש ריח ניחוח לה' וכן כלם כי מעמם כמו לחם אשה (להלן ג יא מז) אבל לא אמר אש ואמר אשה כמשמעו כאשר הראה אותך בהר במתן תורה והוא הקרבן במדת הדין והזבחה לשם ה' לבדו שלא יתכוין לדבר אחר בעולם רק לשם ה' לבדו¹⁶¹¹ וזה מעם

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁶¹¹ ע"י זהר (ח"א דף ע ע"א): ויעל עולות עלת כתיב (חסר) חדא כתיב (ויקרא א יג) עולה הוא אשה ריח ניחוח ליהו"ה (לעולם עולה סלקא דכר אי) [נייחא לה'] עולה סלקא דכר ולא סלקא נוקבא דכתיב (שם ג) זכר תמים יקריבנו אמאי כתיב אשה דהא אש בעי לאשתכחא תמן אלא אע"ג דעולה [אתקריב] (ב)דכר ולא תריה אתקריב נוקבא לא בעיא לאתפרשא מניה אלא בה אתקריב בגין לחברא דא בדא דסלקא נוקבא לגבי דכורא לאתחברא כחדא ואע"ג דאשה לשום אישים נח אצטריך ליה למקרב עולה דאיהו באתר דדכורא עבד ליה קב"ה לאתחברא ולאעלאה בתיבה ועל דא אקריב עולה עולה הוא אשה אש ה' דאתחבר (בה) שמאלא בנוקבא דהא (כל) נוקבא מסטרא דשמאלא קא אתיא [נ"א ודכורא מסטרא דימינא באתדבקותא] (דאתדבק) דא בדא ובגין כך אקרי (עולה) נוקבא אשה אשה קטירו דרחימו דאחיד בה שמאלא לסלקא לה לעילא ולא תקשרא כחדא ובגין כך [כתיב] עולה הוא אשה קשירו [ד]דכר ונוקבא דא בדא.

תרגום: "ויעל עולות", כתוב עלה, אחד. כתוב "עולה הוא אשה ריח ניחוח לה'", (לעולם עולה עולה זכר, אם) "עולה" עולה זכר ולא עולה נקבה, שכתוב "זכר תמים יקריבנו". למה כתוב "אשה", שהרי אש צריכה להמצא שם. אלא אף על גב שעולה נקרבת זכר ולמקומה נקרבת, הנקבה לא צריכה להיפרד ממנו, אלא עמה נקרב, בשביל לחבר זה עם זה. שעולה הנקבה אל הזכר להתחבר כאחד. ואף על גב שאשה לשום אישים. נח היה צריך להקריב עולה, שהוא במקום של הזכר, ועשה אותו הקדוש ברוך הוא להתחבר ולהיכנס לתיבה, ועל זה הקריב עולה. עולה הוא אשה, אש ה', שהתחבר (עמה) השמאל בנקבה, שהרי (כל) נקבה מצד השמאל באה, וזכר מצד הימין בהתדבקות זה בזה, ולכן נקראת (עולה) נקבה אשה. "אשה" קשר של האהבה שאוחז בה השמאל להעלותה למעלה ולהתקשר כאחד, ולכן כתוב "עולה הוא אשה", הקשר של זכר ונקבה זה עם זה.

וע"י זהר (ח"א דף רלט ע"ב): בשעתא דאזדמן משה למיעל כדין פתח ואמר (ויקרא א ב) אדם כי יקריב מכם מאי אדם הכא אלא כד אתחברו שמשא וסיהרא כחדא פתח ואמר אדם כדכתיב (חבקוק ג א) שמש ירח עמד זבולה עמד ולא עמדו.

כי יקריב מכם (ויקרא א ב) הכא אתרמיז מאן דיעביד פולחנא דקרבנא שלים דישתכח דכר ונוקבא משמע דכתיב מכם דישתכח בחיזו דלכון קרבן ליהו"ה דאקריב כלא לאתאחדא כחדא לעילא ותתא מן הבהמה לאחזאה אדם ובהמה כלא כחדא מן הבקר ומן הצאן אלין רתיכין דאינון דכיין וזוכיין דאמר מן הבהמה יכול מכלא בין דכיין בין מסאבן הדר ואמר מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם קרבני מבעי ליה מאי קרבנכם אלא בקדמיתא קרבן ליהו"ה והשתא קרבנכם קרבן ליהו"ה אדם קרבנכם ומן הבהמה מן הבקר ומן הצאן לאחזאה יחודא מתתא לעילא ומעילא לתתא מתתא לעילא היינו קרבן ליהו"ה מעילא לתתא היינו קרבנכם למלכא דאיהו יתיב בטורסקא עלאה לעילא לעילא וכרסיא אתתקן על ההוא טורסקא ומלכא עלאה על כלא בר נש דקריב דורונא למלכא בעא לסלקא מדרגא לדרגא עד דסליק מתתא לעילא לאתר דמלכא יתיב עלאה על כלא וכדין ידעין דהא סלקין דורונא למלכא וההוא דורונא דמלכא איהו ונחיתו (נחתי) דורונא מעילא לתתא הא ידעין דההוא דורונא דמלכא נחית מעילא לרחימא דמלכא דאיהו לתתא כך בקדמיתא אדם סליק בדרגוי מתתא לעילא וכדין קרבן ליהו"ה מן הבהמה מן הבקר נחית בדרגוי מעילא לתתא וכדין קרבנכם בגיני כך כתיב (שיר ה ב) אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי היינו אדם וקרבן ליהו"ה אכלו רעים היינו ומן הבהמה מן הבקר ומן הצאן וכדין תקריבו את קרבנכם:

תרגום: בשעה שהזדמן משה להיכנס, אז פתח ואמר, "אדם כי יקריב מכם". מה אדם [עושה] כאן, אלא כשהתחברו שמש ולבנה כאחד, פתח ואמר "אדם", ככתוב "שמש ירח עמד זבולה". "עמד", ולא עמדו.

"כי יקריב מכם", כאן נרמז, מי שיעשה עבודת קרבן השלם, שימצא זכר ונקבה. משמע שכתוב "מכם", שימצא במראה שלכם. "קרבן לה", שמקריב הכל לאחזו כאחד, למעלה ולמטה. "מן הבהמה", להראות אדם ובהמה הכל כאחד. "מן הבקר ומן הצאן", אלו המרכבות הטהורות, שכיון שאמר "מן הבהמה", יכול מן הכל, בין טהורות ובין טמאות, חזר ואמר "מן הבקר ומן הצאן". "תקריבו את קרבנכם", היה צריך להיות קרבני, מה זה "קרבנכם". אלא בתחלה "קרבן לה", ועכשיו "קרבנכם". "קרבן לה" "אדם". "קרבנכם" "מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן", להראות יחוד מלמטה למעלה ומלמעלה למטה. מלמטה למעלה היינו "קרבן לה", מלמעלה למטה היינו "קרבנכם". [משל] למלך שיושב על גג עליון, למעלה למעלה, וכסא מתוקן על אותו גג, ומלך עליון על הכל. אדם שמקריב דורון למלך, צריך לעלות מדרגה לדרגה עד שעולה למטה למעלה, למקום שהמלך יושב עליון על הכל, ואז יודעים שהרי מעלים דורון למלך, ואותו דורון הוא של המלך. יורד הדורון מלמעלה למטה, הרי יודעים שאותו דורון של המלך יורד מלמעלה לאהוב המלך שהוא למטה. כך בתחלה, אדם עולה

עולה הוא אשה הוא ולכך אמר הכתוב (להלן כא ו) כי את אשי ה' לחם אלהיהם הם מקריבים והיו קדש כי לאישי ה' קרבן אלהיהם ולכך אמרו שלא הזכיר בצוואות של קרבנות לא אל ולא אלהים אלא אשה ריה נחות לה' כי הכונה לה' לבדו תהיה לא יכוין המקריב ולא יעלה במחשבתו רק לשם המיוחד והוא מאמר החכמים (סנהדרין ס ב) ריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד:

ע"י ר' בחיי: אבל ענין הקרבנות אשר הם מימות עולם הוא ענין פנימי וסוד נעלם ולדרך היחוד מדרגה וסולם, אעוררך עליו אליו אשא דעי בדרך הזה הרביעי כל היודעו חיוב להעלימו ולהסתירו ואין ראוי לו למסרו כי אם לכבוד יוצרו ליחידים החסידים החרדים אל דברו הלא סבת סודו לפניך אקיים ברמזים קרובים למבין מדבש מתוקים וממי שאינו מבין ורחוקים כי הדברים עתיקים מים עמוקים.

ע"ד הקבלה אומר כי הקרבן הוא היחוד¹⁶¹² וזהו לשון קרבן כלומר קרוב הכחות ושמותיו של הקדוש ברוך הוא וכל מי שהוא מקריב אליו השמות הוא מיוחד. וכשאמר והקטיר הכהן את הכל המזבחה בתוספת ה"א¹⁶¹³ לא בא לסתום כי אם לפרש כי הוא ה"א אחרונה שבשם המקבלת תחלה ונקראת מזבחה¹⁶¹⁴ ומשם נתחיל המחשבה מעלוי לעלוי עד המחשבה הטהורה¹⁶¹⁵ וכן תמצא בדברי הימים (דברי הימים – ב כט כז) ויאמר יחזקיהו להעלות העולה להמזבח לא אמר למזבח אלא להמזבח בתוספת ה"א וכן (תהלים כ ד) ועולתך ידשנה סלה בתוספת ה"א עולה אשה אמר עולה כי עשן הקרבן היה עולה עד הה"א והה"א מגעת

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

בדרגותיו מלמטה למעלה, ואז "קרבן לה". "מן הבהמה מן הבקר", יורד בדרגותיו מלמעלה למטה, ואז זה "קרבנכם". ולכן כתוב "אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי", היינו "אדם" ו"קרבן לה". "אכלו רעים", היינו "מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן", ואז "תקריבו את קרבנכם". וע"י זהר (ח"ב דף קח ע"א): כתיב (תהלים נא יח) כי לא תחפוץ זבח ואתנה עולה לא תרצה זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה כי לא תחפוץ זבח וכי לא בעי קודשא בריך הוא דיקרבון קמיה קרבנא והא איהו אתקין לגבי חייביא קרבנא דיקרבון ויתכפר להו חוביהו אלא דוד לקמי שמא דאלהים אמר וקרבנא לא קרבין לשמא דאלהים אלא לשמא דיר"ד ה"א וא"ו ה"א דהא לגבי דינא קשיא מדת הדין לא מקרבין קרבנא דכתיב (ויקרא א ב) אדם כי יקריב מכם קרבן ליהו"ה ליהו"ה ולא לשמא דאלהים וכי תקריב קרבן מנחה ליהו"ה זבח תודה ליהו"ה זבח שלמים ליהו"ה.

תרגום: כתוב כי לא תחפץ זבח ואתנה עולה לא תרצה זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה כי לא תחפץ זבח וכי לא רוצה הקדוש ברוך הוא שיקריבו לפניו קרבן והרי הוא תקן לרשעים קרבן שיקריבו ויתכפר להם חטאם אלא שדוד אמר את זה לשם אלהים וקרבן לא מקריבים לשם אלהים אלא לשם יר"ד ה"א וא"ו ה"א שהרי לדין הקשה מדת הדין לא מקריבים קרבן שכתוב אדם כי יקריב מכם קרבן לה' לה' ולא לשם אלהים וכי תקריב קרבן מנחה לה' זבח תודה לה' זבח שלמים לה'.

¹⁶¹² ע"י ספר הבהיר קח. ומי הם אלה השרים, מלמד ששלשה הם, שהגבורה שר על כל הצורות הקדושות מצד שמאל של הקב"ה והוא גבריאל, ומימיני שר על כל הצורות הקדושות והוא מיכאל, ובאמצע הוא האמת והוא אוריאל שר על כל הצורות הקדושות, וכל שר כ"ד צורות ואין חקר לגודו דכתיב (איוב כ"ה ג) היש מספר לגודיו, אם כן הרי ע"ב וע"ב, א"ל לא, דבשעה שישראל מקריבו קרבן לפני אביהם שבשמים מתיחדים יחד והיינו יחידו של אלהינו: קט. ואמאי אקרי קרבן, אלא מפני שמקרב הצורות הכחות הקדושות כדכתיב (יחזקאל ל"ז ז') וקרב אותם אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך, ואמר לריח ניחוח, ואין ריח אלא באף, ואין נשימה שהיא ריח אלא באף, ואין ניחוח אלא ירידה דכתיב (ויקרא ט' כ"ב) וירד ומתגרמינן ונחית, והרוח יורד ומתייחד בצורות הקדושות ההם ומתקרב ע"י הקרבן, והיינו דאקרי קרבן:

¹⁶¹³ ע"י לעיל פרשת לך הערה 432.

¹⁶¹⁴ ע"י לעיל @@@ פרשת הערה 380.

¹⁶¹⁵ ע"י זהר (ח"ג רכט ע"ב): במחשבה מלגו בינה בן יה ישראל עלה במחשבה הרהור חכמה לחכימא ברמיזא חכמה עלה במחשבה דאיהו בינה מחשבה והרהור כלא חד חכמה לא אשתמודע אלא בבינה ובינה בלב ובגין דא מחשבה בלב הרהור בלב.

תרגום: במחשבה מבפנים, בינה בן י"ה, ישראל עלה במחשבה, הרהור חכמה, לחכם ברמז, חכמה עלה במחשבה שהוא בינה, מחשבה והרהור, הכל אחד. החכמה לא נודעת אלא בבינה, והבינה בלב, ומשום זה המחשבה בלב, הרהור בלב. וע"י בהגר"א בספד"צ ד ע"ד ד"ה ביה סליקו.

אותו משם ולמעלה ואחר כלות העשן חוזר הבשר ומתהפך לאש וזהו שאמר אשה ואחר שיתבטל האש חוזר להיות רוח ואותו רוח מתקרב ומתערב להתיחד ברוח ובריה עד המחשבה הטהורה וזהו שאמר ריה כלומר המשכת הרצון והשפע היורד לה' כלומר למדת רחמים וזה לשון ריה ניהוח לה' מלשון (מלכים – ב ב טו) נחה רוח אליהו על אלישע בן הרוח העליון תנוח ותרד למדת רחמים שהוא קיום העולם וזהו באור מלות עולה אשה ריה ניהוח לה' כי מתחלה יש להעלות האשה לה' וריח הוא ההמשכה מלמעלה להוריד לה'¹⁶¹⁶.

ודרשו בתורת כהנים (ספרא ויקרא פרשתא ד סוף פרק ו) עולה אשה ריה ניהוח לה' עולה לשם עולה אשה לשם אשים ריה ניהוח לשם נחת רוח לה' לשם מי שעשה את העולם ובאור זה עולה לשם עולה לשם העשירית המתעלה¹⁶¹⁷ ולא ששם תכלית הכונה אלא שמשם תתחיל המחשבה ומשם תבא אל הקדש¹⁶¹⁸ אשה לשם אשים הוא הכבוד המקבל מן הפחד ושניהם נקראים אשים וזהו (במדבר כח ב) את קרבני לחמי יכול לחמי ת"ל לאשי לאשים אתם נותנים וכן במדרש שיר השירים (שיר השירים א טו) הנך יפה רעיתי פרנסתי אמר הקדוש ברוך הוא לישראל מה שאתם נותנים לאשי כביכול כאלו אתם מפרנסים אותי ועל כן באה מלת אשה בה"א והיא נוספת בה"א (תהלים ח ח) צנה ואלפים כלם כי עיקר המלה אש וטעם התוספת שלא אמר אש כדי שתהיה מלה כפשוטה ועוד לרמוז על ה"א אחרונה שבשם ועל החמישית גם כן הנקראת (דברים ה כב) האש הגדולה ריה לשם ריה¹⁶¹⁹ כלומר לשם המקום שמשם כל ההמשכות נמשכות למטה ומשם תנוח ותרד ההמשכה לה' שהוא הרחמים ואז יתברכו העליונים והשפלים השמים והארץ וכל אשר בם וזה לשם ריה ניהוח אשה לה' כלומר ירידת ההמשכה והנחת הרוח משם להו"ה למדת

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁶¹⁶ עי' ז"ח (סד ע"ב): ורזא דא אשה ריה ניהוח לה' אשה לבר קישורא ומזונא ונהירו דחילין ומשריין דאשא בטרוונא קמיטין ריה לגו מיניה ודא איהו דאתקשר לגו ונהיר ברזא דברית קדישא ודא אתקרי מלכא משיחא דאיהו ריה מאינון בוסמין עילאין דכתיב כריח בשמים. ניהוח נהירו דכל גוונין עילאין תפארת ישראל ושפירו דכלא ודא איהו נייחא דרוחא עילאה דשריא עילה ונהיר לגביה לה' למלכא דכולא וכולא אתקשר דא בדאוונהיר דא בדא למהוי חד בחדוה דכולא ברזא דקורבנא.

תרגום: וזה סוד (ויקרא א) אשה ריה ניהוח לה' אשה מחוץ לקשר והמזון והאור של צבאות ומחנות של אש נקבצו בצהרים הריח לפנים ממנו וזהו שנקשר פנימה ומאיר בסוד הברית הקדושה וזה נקרא מלך המשיח שהוא ריה מאותם הבשמים העליונים נאמר כריח בשמים ניהוח האור של כל הצבעים העליונים תפארת ישראל והיפי של הכל זוהי נחת הרוח העליונה ששורה עליו ומאירה אליו לה' למלך של הכל והכל נקשר זה עם זה ומאיר זה בזה להיות אחד בשמחת הכל בסוד הקרבן.

¹⁶¹⁷ עי' ז"ח (ח"א דף קסד ע"ב): רבי אלעזר (במדבר כח ב) את קרבני לחמי לאשי את קרבני רזא דכנסת ישראל דכתיב את דייקא קרבני [דא] (דהא) איהו קרבנא וקשורא לאתקשרא לחמי דא מזונא דאתי מלעילא באתערותא דלתתא לאשי לאתכללא שאר חילין אחרנין דאצטריכו לאתזנא כל חד וחד כדקא חזי ליה ריה ניהוחי דא דעותא וקשורא דאתאחדא כלא ברזא דעלמא עלאה תשמרו להקריב לי במועדו מאן מועדו בזמן דאתער אברהם למעבד רעותיה דכתיב (בראשית כב ג) וישכם אברהם בבקר ובזמנא דאתקעד יצחק על גבי מדבחא דההיא שעתא בין הערבים הוה ואמר רבי (חייא) [ייסא] אי הכי האי דכתיב במועדו במועדים מבעי ליה א"ל ההיא שעתא אתכליל אשא במיא ומיא באשא ובגין כך כתיב במועדו:

תרגום: רבי אלעזר, "את קרבני לחמי לאשי", "את קרבני" הסוד של כנסת ישראל, שכתוב "את", את דוקא. "קרבני", זהו קרבן וקשר להתקשר. "לחמי", זה המזון שבא מלמעלה בהתעוררות שלמטה. "לאשי", להכליל שאר החיילות האחרים שהצטרכו לזון כל אחד ואחד כראוי לו. "ריח ניהוחי", זה הרצון והקשר שאוחז את הכל בסוד העולם העליון. "תשמרו להקריב לי במועדו", מי הוא מועדו, בזמן שמתעורר אברהם לעשות רצונו, שכתוב "וישכם אברהם בבוקר". ובזמן שנעקד יצחק על גבי המזבח, שאותה השעה היתה בין הערבים. ואמר רבי (חייא) ייסא, אם כך, זה שכתוב במועדו, היה צריך לכתוב במועדים. אמר לו, אותה השעה נכלל אש במים ומים באש, ולכן כתוב "במועדו".

¹⁶¹⁸ עי' לעיל @@@ פרשת הערה 1047, ופרשת בראשית הערה 185.

¹⁶¹⁹ עי' ז"ח סד ע"ד: ניהוח אתר דנחת רוח עילאה ושראת עליה למהוי רתיכא עילאה ברזא דע"ב שמהו ורתיכא עילאה כלא קישורא חדא לה' למהוי כולא בנהירו חדא ועל דא אקרי ריה ניהוח תרגום: ניהוח המקום שיורדת הרוח העליונה ושורה עליו להיות מרכבה עליונה בסוד של שבעים ושנים שמות והמרכבה העליונה כלה קשר אחד לה' שיהיה הכל באור אחד ועל כן יש ריה ויש ריה (ועל כן נקרא ריה ניהוח).

רחמים שבו העולם מתקיים וזהו שאמר לה' לשם מי שעשה את העולם כאלו אמרו למדת רחמים שאין קיום העולם אלא בו וכמו שאמרו (רש"י בראשית א א) ראה שאין העולם מתקיים בדין ושתף עמו מדת רחמים.

והנה כל מדה ומדה היתה מסתפקת מן הקרבן והכוונה להמשיך ולהניח הרוח העליון במדות ולהקריב המדות אליו וזהו היחוד וזהו לשון (במדבר כח ב) תשמרו להקריב לי לא אמר לקרב אלא להקריב כלומר להקריב לי הכחות והמדות ולכך נקרא קרבן שהוא קרוב הכחות והמדות.

וצריך שתתעורר במה שאמרו במסכת יומא סוף פרק קמא (יומא כא ע"ב) אף על פי שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט כי בהיות שם שתי אשות מעורבות היה אות וסימן כי יש קשור להדיוט עם הגבורה על ידי הקרבן וכמו ששתי אשות אלו מתערבות ומתיחדות זו עם זו כן רצון ההדיוט עם הגבורה מתיחדים זה עם זה וכן העשן העולה מפעולת הקרבנות למטה היתה סבה לפעולה והתעוררות למעלה בהדלקת השפע בניצוצי אוריו בניצורות המדות וזה בדמיון שתי נרות זו על זו כשתדליק התחתונה מתוך העשן העולה ממנה תתאחז השלהבת בעליונה ותדלוק.

גם צריך שתתעורר במה שהיה קרבן עולה זכר ולא נקבה והחטאת נקבה ולא זכר והשלמים אם זכר אם נקבה הטעם הוא כי תכלית הכוונה בקרבן עולה שהוא למעלה מהמקום ששם מתחלקין זכר ונקבה כלומר למעלה מן המדות¹⁶²⁰ שיש בהן פועל ומקבל אבל קרבן שלמים היה בין זכר בין נקבה¹⁶²¹ כי הוא לקו האמצעי המשלים בין המדות והכלול מהן וכן שלמים אותיות משלים וכבר הזכרתי זה למעלה ולכן כתוב בשלמים (להלן ג א) אם זכר אם נקבה והחטאת נקבה ולא זכר כי הוא למדת שמור¹⁶²² ובדין שיהיה הקרבן נקבה ומה שהיה קרבן אשם זכר כי האשם בא על חיוב כרת וכדי שיתכפר בו החוטא ותשוב נפשו אל האלהים אשר נתנה, כלומר אל הבינה אשר שם יסוד הנפשות¹⁶²³, ושמה תשובתן¹⁶²⁴ על כן היה זכר כי המקום הזה הוא למעלה מן המדות וזהו שאמרו רבותינו ז"ל (ברכות לד ב) במקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינן יכולין לעמוד ובאור סוד המאמר הזה כי צדיקים יסוד עולם מעונו של עולם אבל בעלי תשובה תשובתם הרמתה כי שם ביתם.

(א יא): וְשַׁחַט אֹתוֹ עַל יַרְדֵּי הַמִּזְבֵּחַ צִפְנָה לְפָנַי ה' וְזָרְקוּ בְּנֵי אֶהְרֶן הַכֹּהֲנִים אֶת דָּמֹו עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:

ע"ר ר' בחיי: ודרשו רז"ל (ב"ב כה ע"ב) רוח צפונית אינה מסובבת וכסא של שלש רגלים אינו עומד ויצטרך רגל רביעי ולכך הקרבנות רגל העולם וכן הכתוב אומר (תהלים מח ג) הר ציון ירכתי צפון ומוזה שנינו (זבחים מז א) איזהו מקומן של זבחים קדשי קדשים שחיטתן בצפון אין ספק כי התנא הזה היה יודע כי ביהמ"ק הוא מקום הקרבנות אבל מה שהזכיר בלשון שאלה איזהו מקומן של זבחים הכוונה באיזה רוח והוא משיב שחיטתן בצפון כי כן הוכיחו רז"ל (שם מח א) מן הכתוב הזה הנזכר בקרבן עולה ומה שאמר ודמן טעון הזיה על בין הבדים פירושו כנגד הבדים שהוא מקום שהשכינה שם וכענין שכתוב (שיר השירים א

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁶²⁰ ע"י הערה 1604.

¹⁶²¹ ע"י הערה 1606.

¹⁶²² ע"י הערה 1607.

¹⁶²³ ע"י ספר הפליאה (עמוד ע): הספירה השלישית נקראת בינה ונקראת נ' שערי בינה בעבור כי ז' תחתונות נקראים שמיטות ובכל שמטה ז' שנים א"כ ז"ז הם מ"ט שערים והם נאצלים מבינה והיא השער הגדול שער חמשים משערי בינה, ובינה בא"ת ב"ש שמטה והה' בלא חילוף לומר לך שהיא כל השמיטות ואליה שבים כולם, והבינה היא התשובה ומשם יסוד הנשמות ושם ישובו והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה.

¹⁶²⁴ ע"י לעיל פרשת בשלח הערה 1069.

(ג) בין שדי ילין כלומר בי"ן שד"י ובאור אותיותיו שני בדי הארון. ובפרקי ר' אליעזר (פרק ג) ארבע רוחות נבראו בעולם מזרח שמשם האור יוצא לעולם דרום שמשם טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין לעולם מערב שמשם אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום וגשמים יוצאין לעולם צפון שמשם החשך יוצא לעולם ורוח צפון בראו ולא נמרו אמר הקדוש ברוך הוא כל מי שיאמר אני אלוה יבא ויגמור הפנה הזאת שהנחתו. וע"ד הקבלה צפונה היא מדת הגבורה כדי להשלימם אליו וזהו ששנינו (זבחים נג א) עלה בכבש כלל הבנין נקרא כבש ופנה לשוב הוא ראשית¹⁶²⁵ הראשית המקיף את הכל ובא לו במחשבה לקרן דרומית היא מדת החסד וזהו שכתוב (בראשית יב ט) ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה שהרי הכהן היה מעורר על ישראל החסד שהיא מדתו ומהדרומית למזרחית הוא תפארת ישראל שמשם הרחמים יוצאים וממזרחית לצפונית כדי להשלים לו מדת הגבורה ומצפונית למערבית שהיא מלכות וזהו שאמרו (ב"ב כה ב) שכינה במערב ומשם יפרד לעולם הנפרדים ואז יתברך העולם השפל וממערבית לדרומית שהוא חוזר למקום שהתחיל.

(א יד): ואם מן העוף עלה קרבנו לה' והקריב מן התרים או מן בני היונה את קרבנו: עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה התורים יסודם מים¹⁶²⁶ ולכך הוכשרו גדולים לרמוז כי החסד צורך גדול לעולם בכל דבר והיונים יסודם אש וכענין שכתוב ביונה (תהלים סח יד) ואברותיה בירקרק הרוץ כי הוזהב ירוק גוון האש וההכפל בירקרק לתוקף הדין ולכך נפסלו הגדולים והוכשרו הקטנים כי המעוט ממנו מספיק.

(ב יא): כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו מןו אשה לה': וע"ד הקבלה השאור והדבש רמז למדת הדין כידוע מלשון חמץ ולפי שהם דברים שיצאו ממזגם לכך הם מרוחקים מן המזבח על כן אמר לא תקטירו ממנו אשה לה' כי כיון שהכוונה לשם המיוחד לא תאפה חמץ ולא תקטירו שאור ודבש¹⁶²⁷.

(ג יג): וכל קרבן מנחתך בפלח תמלח ולא תשבית מלח ברית אלהיך מעל מנחתך על כל קרבנך תקריב מלח: עי' רמב"ן: אבל ר' אברהם פירש שם ברית כרותה מגזרת ארץ מלחה (ירמיה יז ו) ומקום המלח נכרת ואין טעם לדבריו ומפני שאמר בכאן ברית אלהיך ולא אמר ברית ה' כלשון הפרשה וכדרך כל הקרבנות או שיאמר ברית ה' אלהיך אני סובר בו ענין שהמלח מים ובכח

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹⁶²⁵ היינו חכמה.
¹⁶²⁶ עי' זהר (ח"ג דף כו ע"ב): ואי תימא והא כתיב (בראשית א כ) ועוף יעופף על הארץ דהא מנייהו מקרבין קרבנא ואפילו עולה כמה דכתיב (ויקרא א יד) ואם מן העוף עולה קרבנו תא חזי מכל אינון עופין לא מקרבין אלא מן התורים או בני יונה אלא רזא דא מה דאתכשר בדא פסיל בדא דא ימינא ודא שמאלא וכלא חד.

תרגום: ואם תאמר הרי כתוב עוף יעופף על הארץ, שהרי מהם מקריבים קרבן, ואפילו עולה, כמו שכתוב ואם מן העוף עולה קרבנו. בא וראה מכל אותם עופות אין מקריבים אלא מן התורים או בני יונה, אלא סוד זה מה שכשר בזה פסול בזה, זה ימין זה שמאל והכל אחד.
¹⁶²⁷ עי' ספר הפליאה (עמוד תסא): ולא להקריב בעל מום עובר שאף שהוא עובר מ"מ נדחה וכיון דאדחי אדחי, ולא ליתן מום בקדשים ולא להקריב קרבן תפל שאינו ראוי לאכילה שנאמר היאכל תפל מבלי מלח, ולא להקריב שאור כי הוא מורה קושי ודין ונשתנה ממראיתו, אך ביום החמשים הוא היובל הגדול הוא קודש וכל הדינין מתבטלין ואין יצר הרע אז מקריבין חמץ הוא שנאמר על שתי הלחם חמץ תאפנה, ולא להקריב דבש אף שהוא מתוק מורה דין במראיתו ומשם שהוא הקושי זב הדבש ודוגמת הענין הדבורה שעוקצת מר וקשה מקבצת הדבש דוגמת הסוד. ולא להקריב אתנן וזונה ומחיר כלב ששניהם תועבה והזונה היא.

השמש הבא בהם יעשה מלח והמים בתולדותם ירוו הארץ ויולידו ויצמיחו ואהרי היותם מלח יכריתו כל מקום וישרפו לא תזרע ולא תצמיח והנה הברית כלולה מכל המדות¹⁶²⁸ והמים והאש¹⁶²⁹ באים בה ועדיה תאתה ובאה הממשלה הראשונה ממלכת השם כמלח שיתן טעם בכל המאכלים ותקיים ותכרית במליחותה והנה המלח כברית ולכן אמר הכתוב (דהיי"ב יג ה) הלא לכם לדעת כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח עולם כי הוא גם כן מדתו של דוד:

עי' ר' בחיי: וע"ד המדרש יש בו באור לדרך הקבלה ברית כרותה למלח מששת ימי בראשית שהובטחו מים התחתונים ליקרב במלח ונסוך המים בחג וכן אמרו במדרש (ב"ר ה ג) מים התחתונים נקראו מים בוכים¹⁶³⁰ ולמה נקראו מים בוכים כי בשעה שחלק הקדוש ברוך הוא את המים נתן אלו למעלה ואלו למטה התחילו מים התחתונים בוכים וזהו שכתוב (איוב כח יא) מבכי נהרות חבש אמר רבי אבא בבכי נתפרשו המים התחתונים מן העליונים אמרו אוי לנו שלא זכינו לעלות למעלה להיות קרובים ליוצרנו מה עשו העיזו פניהם ובקעו תהומות ובקשו לעלות עד שגער בהן הקדוש ברוך הוא שנאמר (ישעיה מג טז) הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה (נחום א ד) גוער בים ויבשהו אמר להם הקדוש ברוך הוא הואיל ולכבודי עשיתן כל כך אין להן רשות למים העליונים לומר שירה עד שיטלו רשות מכם שנאמר (תהלים צג ד) מקולות מים רבים אדירים משברי ים ומה הם אומרים אדיר במקום ה' ולא עוד אלא שעתידין אתם ליקרב על גבי המזבח במלח ונסוך המים ועוד דרשו במקום אחר העולם כלו שלישו מדבר שלישו ישוב שלישו ים עמד ים לפני הקדוש ברוך הוא אמר לפניו רבש"ע במדבר נתנה תורה בישוב נבנה ביהמ"ק אני מה תהא עלי אמר לו עתידין ישראל שיקריבו מלח על גבי המזבח.

וע"ד הקבלה יש במלח שני כחות משתנים זה הפך זה והם המים והאש ובכח המימות האש המיבשו והמגלילו חוזר מלח ואם כן יש בעצם המלח כח המים והאש שהם כנגד שתי המדות שבהם קיום העולם והם מדת רחמים ומדת הדין ומטעם זה אמר ולא תשבית מלח ברית אלהיך קרא ברית אלהיך מלח לפי שבו יתקיים ויכרת העולם וכמו שאמרו (ב"ר יד טו) ראה שאינו יכול להתקיים בדין שתף עמו מדת רחמים וכן המלח מקיים ומכרית כי הוא מקיים ומעמיד הבשר זמן מרובה ונותן טעם בכל המאכלים והוא מכרית גם כן כי המקום המלוח לא יעלה בו כל עשב וכענין שכתוב (ירמיה יז ו) ארץ מלחה ולא תשב וכתוב (דברים כב) גפרית ומלח שרפה כל ארצה¹⁶³¹.

(ד ב): דבר אל בני ישראל לאמר נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ועשה מאחת מהנה:

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁶²⁸ עי' בראשית יז ע"א שיסוד נקראת כל, שכל המידות נכללים בו

¹⁶²⁹ חסד ודין.

¹⁶³⁰ עי' תיקר"ז כא ע"א

¹⁶³¹ עי' זהר (ח"א דף רמא ע"ב) רבי אחא אמר, כתיב (ויקרא ב יג) ולא תשבית מלח ברית אלהיך מעל מנחתך, על כל קרבן תקריב מלח, וכי אמאי מלח, אלא בגין דאיהו ממרק ומבשם מריא לאטעמא, ואי לאו הוי מלחא, לא יכיל עלמא למסבל מריא, הדא הוא דכתיב (ישעיה כו ט) כי כאשר משפטך לארץ, צדק למדו יושבי תבל, וכתיב (תהלים פט טו) צדק ומשפט מכון כסאך, ומלח איהו ברית דעלמא קיימא ביה, דכתיב (ירמיה לג כה) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת, בגין כך אקרי ברית אלהיך, ואקרי ים המלח, וימא אקרי על שמה. רבי חייא אמר, כתיב עי' ספר הפליאה (עמוד קנב): מכל הספירות וזאת הבא ניתנה לאברהם שנאמר וה' ברכך את אברהם בכל. וארז"ל בת היתנה לאברהם ובכל שמה, ואמר וה' הוא ובית דינו ור"ל שהוא בין צפון לדרום וזהו ברכתה שברכה שמצפון מקבלת דין דרך ההוד ורחמים דרך החסד דרך הת"ת ויסוד, וכמו שרוצה הבת לינק כן רוצה אם להניק והאם היא הבינה וגם אברהם עמה נתברך שזו המדה כלולה בכל וכל הברכות עמה. ולמה נקראת מלח, הטעם כי מלח הוא קיום העולם וזו הספירה הוא קיום העולם שנאמר על כל קרבן תקריב מלח, רומז למה שאמרנו כמו שמבואר באשת לוט שנאמר ותבט אשתו מאחוריו ותהי נציב מלח מדה נגד מדה, כי

ע"י רמב"ן: ושעם הקרבנות על הנפש השונגת מפני שכל העונות יולידו גנאי בנפש והם מום בה ולא תזכה להקביל פני יוצרה רק בהיותה טהורה מכל הטא ולולי זה היו מפשי העמים זוכים לבא לפניו ולכן הנפש השונגת תקריב קרבן שתזכה לקרבה אל האלהים אשר נתנה ובעבור זה גם כן הזכיר נפש ורבותינו דרשו (תורת כהנים חובה פרשה א א) נפש לרבות הגרים והעבדים:

ולא הזכיר בחטאת כהן המשיח וכפר עליו ונסלח לו כאשר הזכיר בשאר החוטאים בקהל ובנשיא ובהדיוט אולי לרוב מעלתו לא יתכפר ונסלח לו לגמרי עד שיתפלל ויתחנן לאלהיו כי מלאך ה' צבאות הוא וצריך להיותו נקי וטהר ידים:

ולא הזכיר כאן בפדים הנשרפים בהקטרת האמורים ריח ניחוח ולא אשה לה' והטעם בעבור היות מהם חלק בחוץ איננו לאשה לה' ובשעיר הנשיא הזכיר כפרה ולא הזכיר אשה ריח ניחוח לה' (במדבר כח ה) בעבור היות הקרבן שעיר ובחטאת היחיד הזכיר לריח ניחוח לה' ולא הזכיר אשה כי בידוע שהוא אשה כי הכונה כולה באשה לה' והמשכיל יבין:

(ד כג): או הודע אליו חטאתו אשר הטא בה והביא את קרבנו שעיר עזים זכר תמים. ע"י ר' בחיי: או הודע אליו שעורו והודע או שיאמר וידע חטאתו וכמוהו (משלי ל לא) זרויר מתנים או תיש כאלו אמר זרויר מתנים ותיש כן דעת המפרשים.

אמנם מה שהוצרך לומר הודע בה"א ולהוסיף מלת או מפני שקרבן חטאת לה"א אחרונה שבשם ולכך אמר שעירת עזים תמימה נקבה והה"א מביאה עליו יסורים להודיע אליו חטאתו כדי שיזכור ויביא קרבנו ולפי שהיא מן וא"ו והוא"ו מן ה"א לכך הוצרך לומר או כי בזה יהיה ריח ניחוח לה' והמשכיל יבין.

(ה א): ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד ונשא עונו. ע"י ר' בחיי: ויתכן לפרש עוד והוא עד כי באור הכתוב הוא שאם הוא כובש עדותו ולא יגיד זה בב"ד לא יאמר ומי יודע בדבר אם כובש עדות זה לכך נאמר והוא עד שמו של הקדוש ברוך הוא עד שכן מצינו לשון הוא¹⁶³² שהוא שמו של הקדוש ברוך הוא ממה שכתוב (ישעיה מב ח) אני ה' הוא שמי וכתוב (תהלים ק ג) הוא עשנו ולו אנחנו וכתוב (שם יט ו) והוא כחתן יוצא מחופתו וכתוב (במדבר יח כג) ועבד הלוי הוא ורבים כן ולכך יאמר והוא עד שמו של הקדוש ברוך הוא עד כי הוא בוחן לבות וכליות ויענישנו על זאת. ויתכן עוד לומר כי תוספת הוא"ו במלת לוא ירמוז על ששת ימי בראשית ובא להורות כי מי שכובש עדות לחברו מעלה עליו הכתוב כאלו כבש להקב"ה עדות של חדוש העולם שנברא בששת ימים כי מתוך שאדם רגיל להכשל בעון קל יבא לסוף שיכשל בעון חמור.

(ה טו): נפש כי תמעל מעל וחטאה בשננה מקדשי ה' והביא את אשמו לה' איל תמים מן הצאן בערבך כסף שקלים בשקל הקדש לאשם. ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת עוד הקרבן הבא נקבה על הטא יקרא חטאת והזכר יקרא אשם השעירים והפרים יקראו גם כן חטאת בעבור שהם לחטאת:

Section break

פרשת צו

(ו ב): צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העולה הוא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו:
 עי' ר' בחיי: דע כי כל מיני הקרבנות הם י"ג כמספר י"ג מדות המשה מהן באות מהקמה והן מנחת סולת מנחת מרחשת מחבת חלות ריקיין וכלן נקראין קרבן השמונה מהם הם בעלי חיים והם עולה הטאת אשם תודה שלמים בכור מעשר פסח יש מהם נאכלין לכהנים כגון הטאת ואשם ובכור ויש מהן נאכלין לבעלים כגון מעשר ופסח ותודה קרבן תודה בא על הנס והוא לשון הודאה אם היה הולה ונתרפא מביא קרבן תודה הוא שכתוב (תהלים קז כב) ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה או שאר שמחות כגון שמחת חתן וכלה שנאמר (ירמיה לג יא) קול ששון וקול שמחה וגו' מביאים תודה בית ה' ויש שאינו נאכל לא לכהנים ולא לבעלים והוא קרבן עולה שאין לבני אדם בו שום חלק אלא כולו להקב"ה וזהו לשון כליל וקרבן זה של עולה הוא הנכבד שבכל הקרבנות כלן וכן מוכיח הלשון שאמר היא העולה¹⁶³³ הוסיף לומר היא העולה למעלת הקרבן וחשיבותו וכן (יחזקאל י ב) היא החיה אשר ראיתי גם פרי מעשיה גדול שמכפרת על הרהור הלב כמו שאמר באיוב (איוב א ה) והעלה עולות מספר כלם כי אמר איוב אולי הטאו בני וברכו אלהים בלבבם וזהו לשון עולה שמכפרת על העולה על הרוח והיה קרבן עולה קרב כל הלילה עד הבקר לפי שהאדם מחשב בלילה וחוטא ביום הוא שאמר הנביא (מיכה ב א) חושבי און ופועלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה ועל בן צותה התורה שתהיה כפרה בזמן העברה ולפי שעקר העברה היא ברוח היה הכל כליל באש ושב אל הרוח ולא היה רשות לדבר גופני ליהנות ממנו זהו הענין האחד. הענין השני גודל חיוב הנברא לעבוד את בוראו דבר ידוע כי האדם צריך שיהיה נכנע ושפל להקב"ה בעמדו בתפלה לפניו או בעשותו מצוה או אחד מיתר העבודות הקלות או החמורות שיתהדר בהם לכבוד הש"י ושלא יחוס על כבוד עצמו אלא שיכיר בעצמו כי הבשר והדם דל הוא ואין ידו משגת לחובה העצומה וראוי לו להכנע ולהשפיל עצמו כענין שכתוב באברהם (בראשית יח כז) ואנכי עפר ואפר והמלך דוד ע"ה אמר (תהלים טו ד) נבזה בעיניו נמאס וז"ש בכאן.

(ו ג): וְלִבְשׁ הַכֹּהֵן מְדוּ בָד וּמְכַנְסֵי בָד וְלִבְשׁ עַל פְּשָׁרוֹ וְהָרִים אֶת הַדָּשָׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת הָעֹלָה עַל הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוּ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ.
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה היא העולה כמו (יחזקאל א יג) והיא מתהלכת¹⁶³⁴ והיא המדה המתעלה אל המקום אשר חוצבה משם¹⁶³⁵, ממנה תתחיל מחשבת המקריב וכבר הזכרתי ענין זה בפרשת ויקרא¹⁶³⁶.

(ו יג): זֶה קָרְבַּן אֶהְרֹן וּבְנָיו אֲשֶׁר יִקְרִיבוּ לָהּ בְּיוֹם הַפִּשֻׁחַ אֹתוֹ עֲשִׂירֵת הָאָפֶה סֶלֶת מִנֶּחֱחַ תְּמִיד מִחֲצִיתָהּ בַּבֶּקֶר וּמִחֲצִיתָהּ בָּעֶרֶב.
 עי' ר' בחיי: זה קרבן אהרן ודרשו רז"ל בארבע דברים נתקשה משה וזה אחד מהם וסימן שלהם מקש"ה ובאור הכתוב בסודו זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' כי המדה הנקראת זה¹⁶³⁷ יקריבו לה' בהקריבם עשירית האיפה וכן הזכיר הנביא לעתיד בתחלת כהונה של כהן גדול ביום חנוכו שהוא מקריב עשירית האפה הוא שאמר יחזקאל (יחזקאל מד כז) וביום באו אל הקדש אל החצר הפנימית לשרת בקדש יקריב הטאתו ואמרו בפרק אלו מגלחים

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁶³³ עי' לעיל הערה 1604.
¹⁶³⁴ עי' תיקו"ז ד ע"ב ושכינתא כלילא מכלהו עלה אתמר היא מתהלכת בין החיות
¹⁶³⁵ היינו חכמה עי' זהר פנחס רנח ע"א אבא יסד ברטא
¹⁶³⁶ א ט ד"ה ועל דרך הקבלה.
¹⁶³⁷ עי' פרשת ויצא הערה 618.

(מו"ק טו ב) הטאתו זהו עשירית האיפה שהוא מלשון חטוי וטהרה.

(ז לח): אֲשֶׁר צָוָה ה' אֶת מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי בְּיוֹם צִוְתוֹ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶת קָרְבָּנֵיהֶם לָה' בְּמִדְבַר סִינַי.

עיי' ר' בחיי: והנה הכלב והחזיר מפריס פרסה ושוסע¹⁶³⁸ שסע לכך המשיל הרשעים בהן שהם מראים בעצמם שיש בהן קצת מעשה טוב בהקריבם קרבן והנה הם טמאים במעשים רעים וזה באור הכתוב כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים על דברי עולה וזבח כלומר בלא שישמעו בקולי.

(ח ח): וַיִּשֶׂם עָלָיו אֶת הַחֹשֶׁן וַיִּתֵּן אֵל הַחֹשֶׁן אֶת הָאֹרִיִּים וְאֶת הַתְּמִיִּם.

עיי' ר' בחיי: ויתן אל החשן את האורים ואת התומים כתב של שם המפורש היה וכבר נתבאר זה בסדר ואתה תצוה (שמות כח ל) ומדרגה היתה ממדרגות רוח הקדש למטה ממדרגת הנבואה ולמעלה מבת קול ודע כי ההפרש שיש בין נבואה לרוח הקודש הוא שהנביא בעת שתבא בו הנבואה כל הרגשותיו וכחותיו בטלות והוא משולל מכל דרכי העולם הזה ומופשט מן החומר ומתבודד עם השכל לבדו והנה זה בהקיץ וזו היא מעלת שמונה נביאים ורוח הקודש היא שלא תתבטל אחד מהרגשותיו והוא מדבר כדרך כל אדם אבל יעורר אותו רוח עליוני ויפיע הדברים על לשונו וידבר עתידות בסיוע אלהי¹⁶³⁹ וזו היא מעלת הכתובים אבל מעלת התורה שצוה לנו משה למעלה מכל זה כי נבואתו של משה למעלה מכל הנביאים כולן¹⁶⁴⁰ ומטעם זה תמצא לרז"ל שיזכירו בכל מקום תורה נביאים וכתובים בסדר המעלות ומדרגות הנבואה ובפירוש אמרו מניחין תורה על גבי נביאים אבל לא כתובים על גבי נביאים כל זה הוצרכו החכמים ז"ל להעיר על מדרגות הנבואה כדי שיתבונן האדם והחי יתן אל לבו מאין תוצאות הנבואה ואיך המעלות זו למעלה מזו ומה בין נבואת משה לשאר הנביאים כולן.

(ח כג): וַיִּשְׁחָט וַיִּקַּח מִשָּׂה מִדְּמוֹ וַיִּתֵּן עַל הַתְּנוּךְ אֵינֶן אֶהְרֵן הַיְמָנִית וְעַל בִּהֶן יְדוֹ הַיְמָנִית וְעַל בִּהֶן רִגְלוֹ הַיְמָנִית.

עיי' ר' בחיי: יראה לי בסדור אברים הללו כי מפני שנחלק המציאות לשלשה חלקים עולם המלאכים ועולם הגלגלים והעולם השפל¹⁶⁴¹ ונצטוה משה על המשכן הכולל חלקי המציאות הזוה לפנים מן הפרוכת כנגד עולם המלאכים מחוץ לפרוכת שהוא אהל מועד כנגד עולם הגלגלים הצר המשכן כנגד עולם השפל¹⁶⁴² על כן הוצרך המשכן הזה להיות שם אחד מכיר את בוראו מיוחד לעבוד עבודת הש"י והוא הכהן הגדול ושיהיה ג"כ כולל בגופו ובתכונת צורתו שלשה חלקים אלו וזו היא צורת אדם שהוא עולם קטן¹⁶⁴³ ובו עולם הדבור והוא הראש כנגד עולם המלאכים, ועולם החיות זהו מן החזה ועד מתניו, כי באמצעות גופו הוא

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁶³⁸ ולא שוסע?

¹⁶³⁹ עיי' תיקו"ז יג ע"א שנבואה ורוה"ק הם נו"ה.

¹⁶⁴⁰ עיי' לעיל פרשת שמות הערה 881.

¹⁶⁴¹ עיי' לעיל פרשת בראשית הערה 150.

¹⁶⁴² עיי' בהגר"א על ס"י ה ע"א ז"ל: בק"ק ארון וכפורת כרובים שהן כח"ב, ארון בינה כמ"ש בתיקונים, כפורת חכמה, כרובים כתר לכן הם ב' כנגד ב' בחי' שבכתר, ובאהל מועד מנורה, שולחן, מזבח, נגד חג"ת כידוע (בע"ח שער ציור עולמות (פרק א)), מנורה בדרום ושולחן בצפון ומזבח באמצע, מכאן ואילך לבר מגופא נה"י ושם הנוקבא, בחצר אהל מועד כיוור וכנו ומזבח החיצון, כיוור וכנו נו"ה ב' כליות ששם מים??

¹⁶⁴³ עיי' זהר (ח"ג ל"ג ע"ב וז"ל, (בראשית א כו) וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ מאי ובכל הארץ דא גופא עולם קטן, עכ"ל, ועי' בגר"א בתיקו"ז קט"ז ע"א וז"ל, כל צדיק וצדיק יש לו עולם בפני עצמו, דא גופא דבר נש דאתקרי עולם קטן, עכ"ל.

הלב שהוא בעל התנועה כנגד עולם הגלגלים, ועולם הטבע ממתניו ולמטה כנגד העולם השפל. ולפי שהקרבות הם קיום העולם ושהוא נחלק לשלשה חלקים אלו הוצרך משה רבינו ע"ה לתת מן הדם שהוא כפרת הנפש בשלשה אברים הללו מן הגוף שהן שלשת חלקי הגוף של הכהן המכפר וזהו שאמר על תנוך און אהרן הימנית זהו עולם הדבור כי אבר האון בראש ועל בהן ידו הימנית זהו אמצעית הגוף הוא עולם החיות ועל בהן רגלו הימנית זהו עולם הטבע.

(ח לג): ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים עד יום מלאת ימי מלאיכם כי שבעת ימים ימלא את ידכם.

עי' ר' בחיי: וכן אמר לו הקדוש ברוך הוא בסדר ואתה תצוה (שמות כט לה) שבעת ימים תמלא את ידם ועל דרך הקבלה היו ימי המלואים שבעה כנגד השבעה הידועים כי כבר ידעת דוגמתו של כהן גדול¹⁶⁴⁴ מהו שמתוכו התנבא משה ע"ה כענין שכתוב (ישעיה סג יב) מוליך לימין משה זרוע תפארתו ולכך נצטוו משה שיטפל באהרן ושימשחנו כי כן הזכיר למעלה (לעיל פסוק יב) ויצק משמן המשחה על ראש אהרן וימשח אותו לקדשו ולכך נקראו ימי מלואים לשון שלמות כי דוגמתם שלמות הכל וכבר ידעת כי משה שמש כל שבעת ימי המלואים וחנוך כהונתו של אהרן על ידי משה היתה והבן זה.

Section break

פרשת שמיני

(י ב) וַתֵּצֵא אִשׁ מִלְפָּנַי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמְתוּ לִפְנֵי ה':

ע"י רמב"ן: טעם מלפני ה' 1645 כמו מאת פני ה' 1646 והמשכיל יתבונן שכבר פירשתי (שמות ל א) זה החטא בנדב ואביהוא תדענו ממה שאמר ויקריבו לפני ה' אש זרה ולא אמר ויקריבו לפני ה' קטרת אשר לא צוה אותם והנה הם שמו קטרת על האש 1647 כענין שאמר הכתוב (דברים לג י) וישמו קטורה באפך ולא שמו לבם רק לזאת והנה לא היה אשה ריח ניחוח: ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה תבין חטאם ממה שאמר הכתוב וישמו עליה ולא אמר וישמו עליהם 1648 כשם שאמר בענין קרח (במדבר טז יח) ויתנו עליהם אש וישמו עליהם קטרת וכן הזכיר עוד (במדבר טז יז) ונתתם עליהם קטרת כי מלת עליה תרמוז למדת הדין והכתוב הודיענו מחשבתם בזה וידוע כי הקטרת למדת הדין 1649 שנאמר (דברים לג י) וישמו קטורה באפך ולשון קטרת התקשרות הרוח במדות תרגום (בראשית לח כח) ותקשור וקטרת ומתוך ההתקשרות ההוא בא שפע ההמשכה ממעלה למדת הדין וממדת הדין יבא שפע הברכה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

1645 וע"י ע"ח (שער טו פרק ג) בינה נקרא מלפני ה' שהוא יותר פנימי מן הו"ה אבל המלכות נקרא לפני ה' שהוא לפניו של הת"ת

1646 ע"י עבה"ק שער א פרק ב: וראיתי להביא כאן מה שקבל החכם הזה (רבינו בחיי) בפסוק לא יהיה לך (שמות כ א), זה לשונו ואמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, אבל פני שלי יהיו אלהיך עד כאן. והכוונה על המדות (י' ספירות) שהם פניו, וידוע שאין פני האדם דבר בלתי ולא חוצה לו ולא נפרד ממנו, אבל הם הוא עצמו. ומזה נקראו הפנים המאירים אלהים, כלומר אלי הם, וכמו שכתב הוא ז"ל בפרשת בראשית (א א) השם הזה שתי מלות אלי הם, ע"כ.

1647 ע"י זהר (ח"ג דף לד ע"א): ואש של גבוה נחית דאיהו קדש הקדשים ובגין תרין אשין אלן אמר נביא (ישעיה כד יד) באורים כבדו יהו"ה דאינון אשין דשכינתא דבה כתיב (דברים ד כד) כי יהו"ה אלהיך אש אוכלה הוא ואינון אש עלאה כסא רחמים אש תתאה כסא דין ואינון בינה ומלכות מלכות אש עולה בינה אש יורד יהו"ה עמודא דאמצעייתא אחיד בתרווייהו בינה יהו"ה מלכות תפארת כד אחיד לון שריא עליה חכמה דביה כ"ח מ"ה מ"ה איהו יר"ד ה"א וא"ו ה"א.

תרגום: ואש של גבוה יורד, שהיא קודש הקדשים, ובשביל שני האשים הללו, אמר הנביא (ישעיה כד) באורים כבדו ה', שהם האשים של השכינה, שבה כתוב (דברים ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא, והם אש עליון כסא רחמים, אש תחתונה כסא דין, והם בינה ומלכות. מלכות אש עולה, בינה אש יורד, יהו"ה עמוד האמצעי אוהו בשניהם. בינה יהו"ה, ה' מלכות. כאשר התפארת אוהו אותם, שורה עלי חכמה, שבה כ"ח מ"ה, מ"ה הוא יר"ד ה"א וא"ו ה"א.

ע"י לעיל פרשת נח הערה 377.

ע"י זהר (ח"ג רכז ע"א): עצי עולה מארי תורה אורייתא דאיהי אדליקת בהון אש בתוקפא דגבורה ועלה עשן בהון בבינה עשן המערכה ומדסליקת לאף אתקרי קטרת הה"ד וישמו קטורה באפך ולית דבטיל מותנא בעלמא כקטרת דאיהו קשורא דדינא ברחמי עם ריח ניחוח באף תרגום דקשר קטירו א"ר יהודה זכאה חולקנא דרווחנא מלין סתימין באתגלייא.

תרגום: "עצי עולה", בעלי תורה, תורה שהיא נדלקת בהם, אש בחוזק הגבורה, ועלה עשן בהם, בבינה עשן המערכה. ומשעולה לאף נקרא קטורת, זהו שכתוב "ישמו קטורה באפך", ואין מבטל מות בעולם כמו קטורת, שהיא קשור הדין ברחמים עם ריח ניחוח באף. תרגום של קשר, קטירו. אמר רבי יהודה, אשרי חלקנו שהרווחנו דברים נסתרים בגלוי.

1648 ע"י זו"ח (מה ע"ב): וע"ד איתערו קדמאי כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת דיתבא חכמה על כנה אשר נטעה ימינך דאקרי כבוד אל.

ואם ב"נ לא דחיל מינה איהי מיסרת ליה דאתמנת לייסרא בני נשא הה"ד ודרך חיים תוכחת מוסר מאן הוא דרך לאילנא דחייא ההוא דאתמנא על עלמא לייסרא בני נשא דלא יטעיין מאורחיה. ועם כל דא בעי לקשרא לה לעילא בגין דאתקריא גופא ובעייתא נשמתא ונדב ואביהו על דלא קשירו לה ונטלו מינה נשמתא נטלת נשמתהון וגופא דילהון קיים כגוונא דעבדו וישמו עליה קטרת.

תרגום: ועל זה העירו הקדמונים כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת שיושבת החכמה על (תהלים פ) כנה אשר נטעה ימינך שנקראת כבוד אל

ואם אין אדם ירא ממנה היא מיסרת אותו והתמנתה ליסר את בני האדם זהו נאמר (משלי ו) ודרך חיים תוכחות מוסר מי הוא הדרך לעץ החיים ההוא שהתמנה על העולם ליסר את בני האדם שלא יטעו מדרכו

ועם כל זה צריך לקשרה למעלה משום שנקראת גוף וצריכים (וצריכה) נשמה ונדב ואביהוא על שלא קשרו אותה ונטלו ממנה הנשמה לקחה את נשמתם וגופם קים כמו שעשו (ויקרא י) וישמו עליה קטרת.

1649 ע"י לעיל הערה 1647.

על המקטיר והמקטיר למדת הדין אין ראוי לו שיכוון אלא לשם המיוחד לבדו נדב ואביהוא מעו בכאן אחרי מדת הדין ולא כווננו אל השם המיוחד אלא למדת הדין בלבד ולכך לא היה אשה ריח נוחח לה' ומדת הדין עצמה פגעה בהם הוא שכתוב ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם.

(יא ב): דברו אל בני ישראל לאמר זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ. עי' ר' בחיי: אם תסתכל בפרשה הזאת ובפרשיות הסמוכות לה תמצאם מסודרות בסדור גדול ובכונה נכונה על סדר ארבע יסודות¹⁶⁵⁰ ממטה למעלה בשכבר ידעת כי סדור היסודות ממעלה למטה הוא סימן ארמ"ע אש רוח מים עפר וכן סדרם שלמה המע"ה בספר משלי בפסוק (משלי ל ד) מי עלה שמים וירד מי אסף רוח בחפניו מי צרר מים בשמלה מי הקים כל אפסי ארץ אבל בפרשיות אלו תמצאם מסודרים ממטה למעלה והסימן עמר"א כי התחיל מיסוד העפר זהו שכתוב זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ ובאר בפרשה זו הבהמות והחיות המותרות והאסורות שהן מיסוד העפר ובפרשה שניה הזכיר יסוד המים ובאר הדגים המותרים והאסורים ואמר (פסוק ט) את זה תאכלו מכל אשר במים ובפרשה שלשית באר בריות הרוח שהן העופות האסורים והמותרים ואמר (פסוק יג) ואת אלה תשקצו מן העוף ובפרשה רביעית רמזו על יסוד האש שהוא היסוד הרביעי והדק מכולן ואמרו (פסוק כט) וזה לכם הטמא בשרץ השורץ על הארץ החלד והעכבר והצב למינהו הצב שני מינים האחד שמו ערווד והשני שמו סלמנדר"א ונרמזה סלמנדר"א זו במלת למינהו שהוסיף הכתוב בשבילו והיא חיה מתילדת באש בתנור שנתחמם שבע שנים רצופים יום ולילה וכל כך גדלה שם שאם תפרד רגע מהאש מיד תמות כדגים שמתים בהפרדם מן המים לפי שהמים גדולין וחיותן כך סלמנדר"א זו עקר חיותה היא האש הגדולה ועל זה דרשו רז"ל (ספרא שמיני פרשתא ח ז) כשהיה מגיע רבי עקיבא אצל מקרא זה והצב למינהו היה אומר מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית (תהלים קד כד) בראת בריות גדולות בים בריות גדולות ביבשה שבים אלמלי יוצאות ליבשה מיד מתות ושביבשה אלמלי נכנסו לים מיד מתות בראת בריות גדולות באש בריות גדולות באויר שבאש אלמלי יוצאות לאויר מיד מתות ושבאויר אלמלי נכנסות באש מיד מתות הוי אומר (תהלים קד כד) מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית.

ויראה לי מטעם שהזכיר מלת אלה בבריות הרוח הוא שאמר ואת אלה תשקצו מן העוף גם בפרשת בריות האש הזכיר ג"כ מלת אלה באמרו אלה הטמאים לכם לפי שמלת אלה מלה רוחניית ידועה משם אלהים שהיו"ד והמ"ם כנוי לרבים ועקר מלת אלה ובא לרמוז כאן כי שתי היסודות שהם האש והרוח הם יסודות דקים ומרוב דקותם ייחסם הכתוב בשם אלהים בהרבה מקומות באמרו (בראשית א ב) ורוח אלהים מרחפת על פני המים (איוב א מז) אש אלהים נפלה ובשתי הפרשיות הראשונות כשהזכיר יסודות העפר והמים שהם יסודות כבדים גופניים לא תמצא בהן מלת אלה כלל ועוד יש לומר שהזכיר בשתי יסודות הללו לשון אלה כדי לרמוז על עבודה זרה שכתוב בה (שמות לב ד) אלה אלהיך ישראל וכבר ידעת כי יש מן האומות שהן עובדין הרוח והאש בהיותם יסודות קלים ומשרתים להם כדי שתחול עליהם רבוי המובה וההצלחה ויתגבר מזלם לפי דעתם.

Section break

(טו טז) וְאִישׁ כִּי תִצָּא מִמֶּנּוּ שְׂכַבְתָּ זָרַע וְרַחֵץ בַּמַּיִם אֶת כָּל בְּשָׂרוֹ וְטָמְאָ עַד הָעֶרְב׃
 עי' ר' בחיי: וכן תמצא בספר יצירה (ב א) שלש אמות אמ"ש אבל מה שקראן אמות¹⁶⁵¹
 שהן אמות לכל הנמצאים כלן והם אויר מים אש וכך הסדר מים מרוח אש ממים מים מרוח
 וזהו שכתוב (בראשית א ב) בהו וחושך זהו אש ממים ורוח אלהים מרחפת על פני המים זהו
 מים מרוח כי לכך אנו אומרים בתפלה משיב הרוח ומוריד הגשם אש ממים שהרי מן המים
 מוציאינן האש ומן האש עפר והוא הדשן ונבראו באדם המרה הלבנה כנגד המים והאדומה
 כנגד האש והשחורה כנגד העפר ויסוד הרוח שבו הוא הראשון והוא מתגבר על שאר
 היסודות והוא המוציא כלי למעשהו כי הוא העקר¹⁶⁵².

וידוע כי כל יסוד ויסוד הוא מורכב מארבע יסודות¹⁶⁵³ וכיון שכן כשיתגבר באדם הרוח
 המתאווה יתעוררו אז כל חלקי הרוח שבשאר היסודות ואף על פי ששאר היסודות בעת
 השינה מתים הנה יסוד הרוח שהמציא אותם הוא ער ולא ינום ולא יישן והוא הפועל פעולה
 זו והוא מעורר כל חלקי הרוח הננוזים בשאר היסודות בכח ומפני זה יצריך הכתוב לבעל
 קרי להביא במים כל בשרו כי ארבע יסודות שהם מתפשטים בכל חלקי הבשר מלבד יסוד
 הרוח שהוא ראשון יש בכל אחד ואחד מהשאר חלק הרוח והטפה הזאת אינה ראויה לזרע
 ואין לה עקר בכח התולדה מפני ששאר היסודות לא היו בה בהסכמה אחת כי ישנים
 ונרדמים היו ואין בזה כי אם כח הרוח בלבד והזכיר בסמוך (פסוק יח) ואשה אשר ישכב
 איש אותה שכבת זרע כלומר שהיו ארבע יסודות בהסכמה הזכיר ורחצו במים ולא אמר כל
 בשרו לפי שלא היה בה כח הרוח לבדו כמו בבעל קרי.

ועוד יש לומר כי כשיוצא בכונה הרי הוא מוכן לקבל רוח חיים מפני שרוב חלקיו הוא
 הרוח הטבעי שהוא כלי לנפש גוברת עליו הכח האוירי ואף על פי שהוא ג"כ טמא לא הזכיר
 כל בשרו אבל בבעל קרי שיוצא בלא כונה דומה לבשר המת וזה טעם הטומאה בעל קרי
 שהזכיר בו כל בשרו וענין הכתוב שאמר (דברים כג יא – יב) כי יהיה בך איש אשר לא
 יהיה טהור מקרה לילה והיה לפנות ערב ירחץ במים ולא הזכיר כל בשרו יהיה פירוש ירחץ
 במים כמו שנאמר במקום אחר את כל בשרו.

Section break

פרשת אחרי מות

(טז א): וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְנֵי אֶהֱרֹן בְּקִרְבָּתָם לְפָנָי ה' וַיָּמָתוּ.
 ע' ר' בחיי: וע"ד הקבלה¹⁶⁵⁴ אחרי מות שני בני אהרן וימותו יתכן לפרש כי כפל המיתה
 כענין (דברים לג ו) יחי ראובן ואל ימות כתרנום אונקלוס¹⁶⁵⁵ ועוד שהרי העיד הכתוב
 (במדבר ג ד) ובנים לא היו להם¹⁶⁵⁶ וכבר ידעת כי מי שמת בלא בנים הוא בכלל הענין הזה
 ומכלל רמז התורה מה שכתוב (ויקרא כב יג) ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה
 ושבה אל בית אביה כנעוריה מלחם אביה תאכל קרא הנפש בת כהן כי היא משתלשלת
 מן הבינה דרך ימין שהוא החסד ואמר כי תהיה אלמנה מן הגוף שאבד ממנה ותהיה גרושה
 שלא תשוב לפרשה כאשר זרע אין לה ואחר שישלימו לה ימי הגרושין שתהיה מגורשת מן
 המקום שהיא ראויה לשוב שם ושבה אל בית אביה כנעוריה מלחם אביה תאכל שהוא
 קדוש כלומר תהנה מזיו השכינה.

(טז ג) בזאת יבא אהרן אל הקדש.

וע"ד הקבלה בזאת היא כנסת ישראל¹⁶⁵⁷ והעד על זה לשון יבא כי משם יתחיל ויעלה
 ויבא אל הקדש שהיא החכמה¹⁶⁵⁸ והיא מקור הברכה¹⁶⁵⁹ והוא שכתוב (תהלים קלד ב) שאו
 ידיכם קדש וברכו את ה' ומזה אמרו חכמי האמת במדרש (שם ה) והוא באור לזה בזאת
 יבא אהרן אל הקדש כשהיה כהן גדול נכנס לבית קדש הקדשים חבילות חבילות של מצות
 יש בידו בזכות התורה שנאמר (דברים ד מד) וזאת התורה בזכות מילה שנאמר (בראשית
 יז י) זאת בריתי אשר תשמרו¹⁶⁶⁰ בזכות שבת שנאמר (ישעיה נב ב) אשרי אנוש יעשה זאת
 בזכות ירושלים שנאמר (יהזקאל ה ה) זאת ירושלים בתוך הגוים שמתיה בזכות השבטים
 שנאמר (בראשית מט כח) וזאת אשר דבר להם אביהם¹⁶⁶¹ בזכות יהודה שנאמר (דברים
 לג ז) וזאת ליהודה בזכות ישראל שנאמר (שיר השירים ז ח) זאת קומתך דמתה לתמר בזכות
 התרומה שנאמר (שמות כה ג) וזאת התרומה בזכות המעשרות שנאמר (מלאכי ג י) ובחנוני
 נא בזאת בזכות הקרבנות שנאמר בזאת יבא אהרן אל הקדש כל הדברים האלה רומזים
 אל המדה הזאת כי ענין אחד לכלם והכל הולך אל מקום אחד הוא העשירי קדש שמשם
 יבא אל הקדש וזה מבואר.

(טז ד) כתונת בד קדש ילבש -.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁶⁵⁴ ע"י דברי רבינו בבראשית ב יז, ודברינו שם.
¹⁶⁵⁵ ע"י ת"א יחי ראובן לחיי עלמא ומותא תנינא לא ימות ויקבלון בנוהי אחסנתהון במנינהון:
 וע"י ת"י יחי ראובן בעלמא הדין ולא יימות במיתותא דמיתין בה רשיעיא לעלמא דאתי ויהי
 עולמוי מתמניין עם עולימיהון דאחוי בית ישראל:
¹⁶⁵⁶ ע"י זהר (ח"ג נז ע"א אתיחדו שמייה כדקא יאות, ואתוקדו בנורא. רבי יצחק אמר, כתיב אחרי
 מות, וכתוב וימותו, כיון דאמר אחרי מות שני בני אהרן, לא ידענא דהא וימותו, אלא הכי תנינן,
 תרי מיתות הוה, חד לפני יהו"ה, וחד דלא הוה להו בנין, דכל מאן דלא זכי לבנין, מית הוא, בגין כך
 אחרי מות וימותו. רבי אבא
¹⁶⁵⁷ ע"י זהר ויחי רטו ע"ב ורטז ע"א ש"זאת" היא מידת המלכות.
¹⁶⁵⁸ ע"י זהר (ח"א ז ע"ב, בראשית רבי חייא פתח (תהלים קיא י), ראשית חכמה יראת יהו"ה שכל
 טוב לכל עושיהם תהלתו עומדת לעד, ראשית חכמה, האי קרא הכי מבעי ליה סוף חכמה יראת
 יהו"ה, בגין דיראת יהו"ה סוף חכמה איהי, (נ"א, אלא איהי ראשית) לאעלא לגו דרגא דחכמתא
 עלאה, הה"ד (שם קיח יח) פתחו לי שערי צדק, זה השער ליהו"ה ודאי, דאי לא ייעול בהאי תרעא
 לא ייעול לעלמין. למלכא עלאה דאיהי עלאה וטמיר וגניז, ועביד ליה תרעין אלין על אלין, ולסוף כל
 תרעין עבד תרעא חד, בכמה מנעולין בכמה פתחין בכמה היכלין אלין על אלין, אמר כל מאן דבעי
 למיעל לגבאי, תרעא דא יהא קדמאה
¹⁶⁵⁹ היינו החכמה ע"י בראשית מח יג.
¹⁶⁶⁰ ע"י לעיל פרשת נח הערה 352.
¹⁶⁶¹ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 247.

רמב"ן: ועל דרך הפשט כאשר אמר (שמות כח ד) ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך בשמונה הבגדים יאמר שגם אלה בגדי קודש וסודם כמו האיש לבוש הבדים¹⁶⁶² (יחזקאל ט ג דניאל י ה) ולכך הודיעו כי בגדי קודש הם ובויקרא רבה (כא יא) כשירות של מעלן כך שירות של ממן מה שירות של מעלן איש אחד בתוכם לבוש בדים כך שירות של ממן כתנת בד קודש: עיי' ר' בחיי: ואמר בגדי קדש הם ללמד כי כהן גדול המשרת לפני ולפנים בבית המקדש של מטה דוגמא לשירות הנעשה בבית המקדש של מעלה ומה שהוא משרת שם בארבעה בגדים דוגמת ארבעה מחנות שכינה שמשרתים לפניו במרום או דוגמת חיות הקדש בארבע כנפים וארבע פנים והיה הכתוב ראוי לומר בגדים קדושים הם אבל אמר בגדי קדש לבאר שהם דוגמא והם מכוונים כנגד קדש¹⁶⁶³ וזהו שתמצא שאמרו במדרש ויקרא רבה (כא י) כשירות של מעלן כך שירות של ממן מה שירות של מעלן (יחזקאל ט ב) ואיש אחד בתוכם לבוש בדים כך שירות של ממן כתנת בד קדש ילבש עד כאן ולבוש בדים הוא מיכאל והתכוין כי לא הוכשר הכהן להכנס לפני ולפנים בבית הרחמים כי אם כבגדי בד. ואם תשכיל בלשון בד תמצאנו כולל כמה כוונות מופלאות¹⁶⁶⁴ כי ירמוז על ההכנעה והשפלות וירמוז על היחוד ובגוון שלו על המחילה ומספרו על הקו האמצעי ירמוז על ההכנעה שהרי הבד צמח עולה מן העפר להכנע העובד שהוא עפר מן האדמה מה שאין כן בצמר שהוא עולה מבעלי חיים וכן אמרו במסכת יומא (עא ב) כי דבר העולה מן הקרקע בד בבר וזהו לשון בדים וענפים ירמוז על היחוד שכן לשון בד יחידי ומן הידוע שהחוט שלו יחידי אינו נחלק כלל כמו הצמר שהחוט שלו נחלק וכן השער באדם וזה שאומר בד בבד כלומר יחידי שאינו נחלק וא"כ הרי יש בו סימן ורמוז ליחוד וכן הבד הוא לבן וגוון הלוּבן הוא סימן המחילה ופירש רש"י ז"ל שם במסכת יומא ריש פרק בא לו בד דבר העולה מן הקרקע הוא הפשתן שאינו יוצא אלא מן הקנה האמצעי מה שאין כן בקנבוס שהוא יוצא מבחין סביב העין והנה מספרו של בד שש וכן נקרא הבד בלשון שש רמוז לקו האמצעי הנרמז בוא"ו שבשם שהכהן דוגמתו.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁶⁶² עיי' זהר (ח"ב רלא ע"א) תא חזי, כיון דמיכאל כהנא רבא איהו, ואתי מסטרא דימינא, אמאי כתיב בגבריא, (דניאל יב ו) האיש לבוש הבדים, דהא לבושים לכהנא רבא איהו, ומיכאל איהו כהנא, ואתי מסטרא דימינא, אלא מהכא דשמאלא אתכליל בימינא תדיר, ואתלבש גבריא בלבושין אלין. תו, דהא גבריא איהו אתמנא שליחא בהאי עלמא, וכל שליחא דאתמנא בהאי עלמא, אצטריך לאתלבש בלבושין דהאי עלמא, והא אוקימנא ברזא דנשמתא, כד סלקת לעילא אתלבשת בלבושא כגוונא דלעילא, בגין למהוי תמן, וכן כד נחתת לתתא מלעילא, כלא איהו כגוונא דההוא אתר דאזלת תמן, כגוונא דא, כל אינון שליחן דאתמנן בשליחותא בהאי עלמא, והא אוקימנא. ותא ¹⁶⁶³ עיי' זהר (ח"א ריז ע"א): בכמה אתר אסתכלנא באלין מאני דקודשא דכתיב (ויקרא טז ד) בגדי קדש הם וכתוב (שמות כח ד) ועשו בגדי קדש מאי קדושה הכא אלא הכי תנינן קדושה אינון בכל אתר (והא כתיב) וכתוב בגדי קדש הם ועשית בגדי קדש (שם ב) כגוונא דלעילא דתניא כהן גדול לעילא כהן גדול לתתא לבושין דיקר לעילא לבושין דיקר לתתא ומה דלא אמר כסף ונחשת לאתר אחרא אסתליקו דכתיב (שם כז יז) כל עמודי החצר סביב מחושקים כסף וגו' וכתוב ואדניהם נחשת דאינון מאני שמושא לאשתמשא משכנא בהו אבל הכא באלין לבושין דיקר לא בעי לאשתמשא בהו בר נש אחרא בר מכהנא רבא דרבו משח קודשא על רישיה דכתיב (שם כח ב) ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת דבאינון לבושין דמי לגוונא דלעילא. תרגום: בכמה מקומות הסתכלתי בכלי הקודש הללו, שכתוב "בגדי קודש הם", וכתוב "ועשו בגדי קודש". איזו קדושה כאן, אלא כך שנינו, קדושה הם בכל מקום, וכתוב "בגדי קודש הם". "ועשית בגדי קודש", כדוגמא שלמעלה. שלמדנו כהן גדול למעלה, כהן גדול למטה. לבושי כבוד למעלה לבושי כבוד למטה. ומה שלא אמר כסף ונחשת, שהם התעלו למקום אחר, שכתוב "כל עמודי החצר סביב מחושקים כסף וגו'", וכתוב "ואדניהם נחשת", שהם כלי שימוש שהמשכן ישתמש בהם. אבל כאן בלבושי כבוד האלו אדם אחר לא צריך להשתמש בהם, פרט לכהן הגדול ששמן משחת קודש על ראשו, שכתוב "ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת", שבאותם לבושים הוא דומה לצבע שלמעלה.

¹⁶⁶⁴ עיי' זהר (ח"ג כו ע"ב), תא חזי מה כתיב, ולבש הכהן מדו בד, אלין לבושין מיחדין לקדושה, בד יחידי, מיחדא לקדושה, וכתוב (ויקרא טז ד) בגדי קדש הם ורחץ במים את בשרו ולבשם, מאי טעמא דא קדש, אלא רזא דמלה כדקאמר, דאיהי קדש קדשים??

וכבר ידעת שהכרובים לפני ולפנים נרמזים הם בה"א וא"ו והנה הה"א בכלל הוא"ו וזהו לשון בד שבו נכנס לפני ולפנים שמספרו שש.

ועוד נראה לי בכתוב הזה ענין והוא שידוע כי חלקי גוף האדם שלשה כנגד שלשה חלקי המציאות וזה להורות כי הוא כולל כל העליונים והתחתונים ומזה יש לו כח להמשיך הברכה ולהשפיע כח עליון בתחתונים אף כי הכהן הגדול המיוחד לעבודת המקדש וזהו שאמר ומכנסי בד יהיו על בשרו¹⁶⁶⁵ וזהו ממתניו ולמטה שהוא החלק השפל באדם כנגד עולם השפל ובאבנט בד יחגור זהו אמצעות הגוף כנגד העולם האמצעי והוא חלק עולם הגלגלים ובמצנפת בד יצנוף דרך המצנפת להניחה בראשו והראש הוא החלק העליון באדם והוא מכוון כנגד עולם המלאכים¹⁶⁶⁶ שהוא עליון ונכבד מן השאר והנה סדר הלבישה ממטה למעלה והיתה מחשבת הכהן משוטטת בשלשה חלקי המציאות ממטה למעלה כסדר לבישת הבגדים ומתקדשת בקדושת העליונים וזהו שהתחיל הכתוב בקדש וסיים בקדש¹⁶⁶⁷.

(מז יד) על פני הכפרת קדמה ולפני הכפרת יזה שבע פעמים.

ע"ר ר' בחיי: היו ההזאות ביום הכפורים שמונה אחת למעלה ושבע למטה ובכאן ארמוז לך אחת למעלה כנגד המעלה הראשונה העליונה¹⁶⁶⁸ הכוללת עמה החכמה והבינה¹⁶⁶⁹ ושבע למטה כנגד השבעה ושנינו במסכת יומא פרק הוציאו לו (נג ב) וכך היה מונה אחת אחת ואחת אחת ושתים ואחת ושלש אחת וארבע אחת וחמש אחת ושש אחת ושבע והבן כי כשאמרו אחת הוא השלשה וכשאמרו אחת ואחת פירוש השלשה והגדולה וכן כלן עד הסוף ואמרו שם בגמרא (נה א) דכולי עלמא מיהת הזאה ראשונה צריכה מנין עם כל אחת ואחת מאי טעמא רבי אליעזר אומר כדי שלא יטעה בהזאה רבי יוחנן אומר אמר קרא ולפני הכפרת יזה שבע פעמים שאין תלמוד לומר יזה ומה תלמוד לומר יזה למד על הזאה ראשונה שצריכה מנין עם כל אחת ואחת מאי בינייהו איכא בינייהו דלא מנה ולא טעה פירוש שלא מנה הזאה ראשונה עם כלן ולא טעה ובאור הענין דלרבי אליעזר יצא כיון שלא טעה ולר' יוחנן לא עשה כלום אף על פי שלא טעה כיון שלא מנה הראשונה עם כלם התבונן מה שהיתה כוונת החכמים האלה בטעם מנין ההזאות והיתה ההזאה בדם (שמות רבה סוף פרשת ויקהל ובקצת שינוי ביומא נז א) מה דם זה שעליה אמרו לו מדם של יום הכפורים שהיה כהן גדול מזה לפיכך נתנה על הארון ולמה נקרא שמה כפרת שמכפרת על עונותיהן של ישראל.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁶⁶⁵ ע"י זהר (ח"ג פז ע"א, ויכיל לאתזקא ושאר עילוי רוחא אחרא דלא אצטריך. וישראל בעאן לאתערא עליהו רוחא קדישא למהו קדישין לאשתכחא בשלמא בעלמא דין ובעלמא דאתי. כתיב ולבש כהן מדו בד ומכנסי בד יהיו על בשרו ובאבנט בד יחגור אמאי אקרי בד יחידאי בגין דלא בעי לחברא להאי פשתים באחרא. ועל דא לא כתיב מדו פשתים אלא בד יחידאה. וכהנא אמאי איהו בעי לאתחזאה בהאי. אלא אלן אולי לעיל?????

¹⁶⁶⁶ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 150.

¹⁶⁶⁷ ע"י בהגר"א על ספד"צ לג ע"ב, ואמר אתפרש ואתדבק לא אתפרש ממש - ר"ל אעפ"י שנתפרש המסך בין ע"ק לז"א, מ"מ דבוק הוא בו, רק שאינו דבוק ממש כמו או"א למעלה מהקרום, שלכן או"א נכללין בו ואינו נחשבין לפרצוף אחר, כמ"ש בזהר הרבה פעמים וכמ"ש למעלה (בפ"א כא ע"ב יג ע"ב), וכנגד זה המסך הוא הפרכת במשכן בין הקדש ובין קדש הקדשים, וכן הוא בין ז"א לנוקבא קרום ושם עמידתה כנ"ל (טז ע"א ד"ה וכן הוא), והוא המסך בין משכן לחצר אהל מועד ששם הוא נה", בסוד ארון וכפורת וכרובים נגד ג"ר, ומנורה ושלחן ומזבח הפנימי נגד חג"ת, וכיור וכנו ומזבח החיצון נגד נה"י, ומשכן כלל כולם מלכות, כמ"ש במ"א, ובין כ"א מסך מפסיק, וכן באדם ראש בטן גויה, ובין כל א' קרום, שבין הראש והגוף ג"כ קרום של המוח כידוע, ונכלל ג"ר בראש באדם, וז"א בגויה, ונוקבא בבטן, שהן שמים ואויר וארץ כמ"ש בס"י, והן ג"פ קדוש כמ"ש בזהר (בשלח נב ע"א) ובר"מ (אמור צג ע"א), שבין כ"א מסך, וכ"א קדוש יותר מחבירו, כמ"ש כאן בין הקדש ובין כו'.

כתר

¹⁶⁶⁹ ע"י תיקו"ז כד ע"ב): אימא עלאה מקנא בכרסייא בתלת ספירן עלאין (ע"י דע"ה ח"ב קטו ע"ג שמביא מזה מקור לזה שג"ר כחד חשיבן, וע"י עוד מול"מ ב').

(טז ז):

ע"י ר' בחיי: וע"ד הסוד אשר גלה הרב מסתוריו מתוך המדה הזאת שהוא מבואר בו מלת עזאזל¹⁶⁷⁰ כח חזק והמלה כאילו נכתבה עזיאל מלשון עז ואילות כי כן הכחות העליונים התומים בשם אל וזהו שכתוב (תהלים לה י) מציל עני מחזק ממנו ורז"ל דרשוהו (בראשית רבה נד י) על יצר טוב ועל יצר הרע וכשם שנקרא חזק כך נקרא מלך שכן שלמה ע"ה קראו (קהלת ד יג) מלך זקן וכסיל וכבר ידעת מאמר רז"ל (ב"ב טז א) הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות.

ואם תתעורר במספר אותיות המל"ך תמצאנו כמספר אותיות מאדי"ם וזה המופת כי הוא מולך בכל בעל חי אשר תחת השמש והוא נפש הגלגל ההוא וידוע הוא בשמו כי חותם שמו אל כשמות שאר המלאכים ויש בשמו התעוררות כי הוא סם המות לכל מי שאינו נזהר ממנו ועוד שהוא עומד לשמאלו של אדם ועוד שהוא כולל לשון סמיות לפי שהוא מקבל שוחד וכתוב (דברים טז יט) כי השחד יעור וחכמי האמת הרחיבו באור בזה ממה שאמרו במדרשם (בראשית רבה סה י) ונשא השעיר עליו את כל עונותם עונות איש תם שנאמר (בראשית כה כז) ויעקב איש תם.

והמדרש של פרקי ר' אליעזר באור גמור לכל זה כי שם הזכירהו בשמו והנה הוא כח חזק מפורש מבואר מתוך מלת עזאזל וכמו שהזכרתי וכן עוד מלת עזאזל כוללת לשון עז אזל ותמצא ממלת עזאזל הראשון עד מלת לשעירים ל"ג פסוקים אחר המלה ההיא ומה כתב החכם רבי אברהם ז"ל ברמז הענין וזה לשונו ואם יכולת להבין סוד המלה שהיא אחר מלת עזאזל תדע סודו וסוד שמו כי יש לו חברים במקרא ואני אנלה לך קצת הסוד ברמז בהיותך בן שלשים ושלוש תדענו עד כאן לשונו.

ומעתה יתגלה לנו מכל זה השעיר המשתלח למי הוא משתלח ומה שמו ומה ארצו וכל מקומות ממשלתו כי הם מקומות השממון והחרבן כי הוא שר המדבר וכל המלחמות והמהומות וכל מכת חרב והרג ואבדן ישתרגו מאצילות כחו וכל שולפי חרב בעמים ימשכו כח ממנו והוא המקבל השעיר הזה כי העוים והשעירים מהבהמות בחלקו ומהאומות זרעו של עשו שנקרא שעיר שנאמר (בראשית כז יא) הן עשו אחי איש שעיר גם אומתו נקראת שעיר שנאמר (במדבר כד יח) והיה ירשה שעיר אויביו וכן בחלקו השדים המשמינים והמזיקים הנקראים שעירים שנאמר (ישעיה יג כא) ושעירים ירקדו שם ואמרו במדרש (פרקי דר"א נו) שהקב"ה הפילו ולכת שלו מן השמים והיה אוהו בכנפיו של מיכאל להורידו עמו ופלטו הקדוש ברוך הוא ולכך נקרא מיכאל פליט וא"כ למטה מן הספירות¹⁶⁷¹ הוא והוא מחיצה מפסקת בין הספירות ובין הקרבנות ואיך יעלה קרבנו לשם המיוחד והרי הוא באמצע שחל בדרך עומד להשמיץ מעכב על קרבנו ולכך אמר שלא יקטרג כלומר שלא יפסיק בין השם המיוחד ובין קרבנו כי כאשר נתן לו זביחה זו כמי שמשליך פרוסה לכלב כדי שלא ינשכנו אז יעלה קרבנו דרך סלולה לשם המיוחד בלי קטרונג כיון שאנו מוכנים לו ולכחותיו (שמות יא ז) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו וישוב הקטיגור סניגור אף על פי שהוא נהנה עם כוחותיו אין כוונתנו אלא לאדון הכל שצונו בכך שנתן מתנה לאחד משריו ועבדיו לטובתנו כדי שיליץ טוב בעדנו והמתנה הזאת אינה באה אליו ממנו אנהנו

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁶⁷⁰ ע"י זהר (ח"ב קנז ע"א, ואי תימא אי הכי דההוא מדברא איהו תוקפא דסטרא אחרא, היך פקיד קודשא בריך הוא על ההוא שעיר לשדרא ליה לטורא אחרא דאקרי עזאזל, הוה לון לשדרא ליה לההוא טורא דאזלי ישראל במדברא ביה, אלא כיון דהא אזלו ביה ישראל ארבעין שנין, הא אתבר תקפיה, ותוקפיה אתתקף באתר דלא עבר ביה גבר תמן לעלמין, ובההוא טורא הא הוה דיוריהון דישאל תמן ארבעין שנין, אבל בהאי שעיר, ההוא אתר איהו טיגרא תקיפא עלאה, ותחות עמקא דההוא טיגרא דבר נש לא (ס"א לא יכיל למיעל תמן) עייל תמן, איהו שליט יתיר למיכל טרפיה, בגין דיתעבר מעליהו דישאל, ולא ישתכח בהו מקטרגא עליהו בישובא. שולטנותיה דרזא????
¹⁶⁷¹ ע"י לקמן יט ד שהשכלים הפרדים הם למטה מעשר, ושם הערה 1701.

אלא ממנו יתברך עד שאפילו בשעת הגורל לפעמים של עזאזל בימין ושל שם בשמאל לא היה להם לשנותו וכן אמרו בגמרא דמסכת יומא (מ ב) שאלו את ר' עקיבא מהו לשנותו של שמאל בימין ושל ימין בשמאל כדי שיהזור של שם בימין והשיב להם אל תתנו מקום למינים לרדות כלומר שאם היו משנים יאמרו המינים עזאזל רשות אחת בפני עצמה אבל יש רשות אחרת גדולה ולכך הוצרך לכבדה ולהחזירה בימין ואינן יודעין שהן גזרות של הקדוש ברוך הוא והוא בעצמו הנותן ומוחל על כבודו לתועלתנו ואם זה נהנה במה שאנו נותנין אין אנו נותנין לו כלום ולא מכוונים אליו כלל אלא לשם המיוחד וכן מצינו (שופטים יג ב) במלאך של מנוח שנהנה כשעלה בלהב המזבח ולא היתה כוונת מנוח למלאך חס ושלוש אלא לשם המיוחד וכן המנות בקרבנות שזכתה תורה לאהרן ולבניו ואף על פי שהם נהנים בזה אין בדבר שום צד עבודה לכהנים ממקריבי הקרבנות אלא לעשות רצון אבינו שבשמים שצונו בכך.

(טז ל):

ע"י ר' בחיי: כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם הכתוב הזה הבטחה לדורות כי יום הכפורים הוא יום מיוחד לסליחה וכפרה ובו יטהרו ישראל מכל הטאתם שעשו לפני ה' והוא שדרשו רבותינו ז"ל (יומא פה ב) עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר ושבינו לבין חברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו וכשהיה כהן גדול מתודה ביום הכפורים היה אומר הכתוב הזה בתפלתו והשם שהיה מזכיר בכתוב הזה הוא שם בן מ"ב¹⁶⁷² ולכך אנו אומרים בתפלתנו ביום הכפורים לפני ה' תטהרו כלומר לפני שם בן מ"ב וכן דעת מורי הר"ש וכן עקר כי יום הכפורים יום רחמים בדין¹⁶⁷³ והשם הזה שבע תיבות כל תיבה ותיבה בת ששה אותיות הששה תיבות מדת רחמים והשביעית מדת הדין וכהן גדול היה צריך להתחנן אל הדיין.

וידוע כי השם של מ"ב זה בו נברא העולם והוא יוצא מבראשית ונקודו ידוע והוא נחקר¹⁶⁷⁴ ממדת הגבורה ושלש אותיות ראשונות הן הן שלש אותיות ראשונות של אלפ"א בית"א ללמדך כי בששת ימים¹⁶⁷⁵ נברא העולם לשש קצוות בששה חותמות וכמו שבארתי בסדר בראשית בפסוק יום השישי והתיבה השביעית תחלתה שי"ן שפירושה אש וזהו שי"ן שורקת שהיא מדת הדין ומשפט תיבה זו להיותה מנוקדת בשור"ק ונחתם בה השם כלו כי כן תמצאנה רמוזה בחתימת פרשה זו הוא שסמך מיד שבת שבתון היא הקו"ף היא קדש קבוע והוא רוח הקדש וזהו שאמר ולבש את בגדי הכבוד בגדי הקדש הוא"ו בכתוב שלאחריו וכפר את מקדש הקדש וחתימת הפרשה כאשר צוה ה' את משה והבן כל זה.

ויש מן הגדולים שדעתם כי השם המיוחד היה מזכיר והגאון רבינו סעדיה ז"ל מכלל והם אומרים כי מה שאנו קורין לפני ה' תטהרו לפי שביום שאנו אומרים וכך היה אומר ואנו מעידים עליו על מה שהיה אומר איך נוכל להעיד עליו שהיה אומר לפני ה' תטהרו כלומר לפני השם שאין אנו רשאים להזכירו ככתבו אבל הוא היה רשאי בכך שהיה מזכירו עשרה פעמים במקדש ביום הכפורים וכן אמרו במסכת יומא (לט ב) פרק טרף בקלפי תנו רבנן

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹⁶⁷² אבגית"ץ

¹⁶⁷³ ע"י ספר הקנה (עמוד קסא): מטה ודנה את העולם באותו דין של מטה היא כנ"י ועל שהבינה דנה את העולם בר"ה בדין ובל"כ ברחמים שר"ה הוא יום דין ברחמים ו"כ הוא יום רחמים בדין ע"כ לא הזכיר בר"ה לא תקיעה ולא שופר, משא"כ ב"כ הלא תראה בעבור שהוא דין אנו אומרים המלך המשפט ר"ל הבינה הנוהגת את

¹⁶⁷⁴ ע"י לעיל פרשת וישב הערה 715.

¹⁶⁷⁵ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 86 וע"י זהר (ח"א רמז ע"א): כי ששת ימים עשה יהו"ה את השמים ואת הארץ, ולא כתיב בששת, וכתוב (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהברא"ם, באברה"ם, ואברהם ששת ימים אקרי, וביה אתבני עלמא עלאה, כגוונא דא ויבנהו שבע שנים, ואלין אקרין עלמא דכורא, וביה אתבני עלמא. כגוונא דא לתתא אית

עשרה פעמים מזכיר כהן השם בו ביום שלשה בודוי ראשון ושלשה בודוי שני ושלשה בשעיר המשתלח ואחד בגורלות וכן תמצא בפרשה זו עשר פעמים השם המיוחד מן ויאמר ה' אל משה עד תשלום הפרשה והדעה הראשונה היא העיקר אצלנו כי השם של מ"ב היה מזכיר וכמו שהזכרתי למעלה ומוזה אנו אומרים בנוסח אותה תפלה וכשהיו שומעין את שם המפורש יוצא מפי כהן גדול בקדושה ובטהרה היו כורעים ומשתחווים ונופלים על פניהם ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ולא היה נקרא בקדושה אלא מתוך המחשבה. וכך אמרו חכמי המרכבה אין שמותיו של הקדוש ברוך הוא נקראין בקדושה אלא מתוך מורשי לבו של אדם והכוונה להם לומר שאילו יוצאים בשפתיו הנה הם מתפשטין באויר והאויר בא לידי טומאה ונמצא שם שמים מתחלל ולפיכך היה הכהן מבליע היה מתחיל להזכירו בהוצאת שפתים ואחר כך משלימו בבליעתו.

ושמעתי כי ההבלעה היתה בתיבות האחדות שהיו אותיות ההוי"ה נזכרים בהם עם נקודם כגון אליהו הנביא ישעיהו הנביא וכיוצא בו וזו היתה ההבלעה וזהו פירוש מבליעין שאמרו רבותינו ז"ל בפרק עשרה יוחסין (קידושין ע"א א) שם בן י"ב אין מוסרין אותו אלא לצנועים וצנועים שבכהונה מבליעים אותו בנעימות אחיהם הכהנים והיה שם של מ"ב מזכירו בהוצאת שפתיו בתיבותיו ובנקודו המקובל ולדעת האומר השם המיוחד היה מזכיר היה מזכירו גם כן בהוצאת שפתיו באותיותיו ובנקודו המקובל אף על פי שאין עיקר הקדושה בהזכרת שם ההוי"ה אלא בנקודו ומסורת ביד חכמי האמת שאין מוסרין את השם אלא על המים שנאמר (תהלים כ"ג) קול ה' על המים.

(יז ז) לשעירם. –

ע"י רמב"ן: ולכך אמרו רבותינו (חגיגה טז א) ששה דברים נאמרו בשדים שלשה כמלאכי השרת ושלשה כבני אדם שלשה כמלאכי השרת יש להם כנפים כמלאכי השרת וטסים כמלאכי השרת ויודעין מה שעתידי לבא כמלאכי השרת יודעין סלקא דעתך אלא אימא שומעין מה שעתידי להיות שלשה כבני אדם אוכלין ושותין כבני אדם פריין ורביין כבני אדם ומתים כבני אדם וסיבת המיתה פירוד החבור היא הסיבה בכל המורכבים וסיבת הטיסה בקלות יסודותם כאשר נראה גם בעוף כי מפני שגברו עליו האש והאויר והיסודות¹⁶⁷⁶ האחרים בו מעטים הוא טס ופורה וכל שכן אלו שאין בהם מן היסודות הכבדים כלום שטיסתן גדולה יעופו ולא ייגעו וענין האכילה ללחוך מן המים והאש הריחות והליחות כענין האש שתלחוך המים אשר בתעלה והוא ענין ההקטרות שיעשו בעלי נגרומנסיא"ה לשדים וסיבתה היויבש אשר תיבש האש אשר באויר כגופן וצריך להחזירה כאשר היא האכילה באדם לצורך מה שהוא ניתך ממנו:

וענין מה שאמרו שומעין מה שעתידי להיות כי בטיסתן באויר השמים יקבלו העתידות משרי המזלות השוכנים באויר והם נגידי התלי¹⁶⁷⁷ ומשם יגידו גם בעלי הכנפים העתידות כאשר הוא מנוסה בנחשים וכאשר אפרש במקומו (דברים יח ט) בע"ה: ואלו ואלו אינם יודעים במה שעתידי להיות לימים רבים ולעתים רחוקות רק יודיעו בעתיד להיות בקרוב כי ידעו בנסיונותם שיקבלו מן השדים בנגזר לבא ולכך תרגם אונקלוס יזבחו

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁶⁷⁶ ע"י ע"ח שער נ פרק ח

¹⁶⁷⁷ ע' בהגר"א בסד"צ י"א ע"ג וז"ל, (תיקון) י"ג (הוא) מזל תחתון כנ"ל, וכ"ה בכל י"ג, כמו בי"ג דגילופין יש שני גילופין שכוללים את כל הגילופים, והן נכללין בא' שהן ז"ג, כמו שני המזלות כידוע, והוא ג"כ במזלות הרקיע, י"ב מזלות, ותלי, שהוא כמלך שהוא נקרא תנין כידוע, ובו נאחזין כל צבא השמים ונכללין בו, וכ"ה באלו הגלופין, א' שכולל את כולם ונקרא תנין, והוא מתפשט באורך הראש, וממנו מתפשטים כל הגילופים לכאן ולכאן, כמ"ש בא"ר שם (קל"ח ע"ב) חוורא דיליה אנהיר לתליסר עיבר גילופין לארבע עיבר בסטרא חדא ולארבע עיבר בסטרא דאנפוי ולארבע עיבר בסטרא בסחרני אחרא וחד לעילא דגלגלתא, ר"ל ארבע לאחוריו וארבע וארבע לב' צדדי הפנים וחד על הראש, והוא התנין שכולל את כולם, והוא דמות הנחש מתפשט באורך על כל הראש ולכן נקרא תנין, עכ"ל.

לשרדים לא אלוה (דברים לב יז) רבחו לשרדין דלית בהון צרוך יאמר שאין בהם שום צורך כי לא ימנעו הנזק העתיד ולא יעשו שום תועלת וגם לא יודיעו ברחוק שישתמר ממנו האדם בדעתו והוא לשון הכתוב גם כן לא אלוה כאילו אמר לא כח וממשלה כי אלהים לשון אילות וכח אל הם¹⁶⁷⁸ יאמר שאין בשרדים אילות ושום כח ולכך אין צורך בהם כי לא ירעו וגם היטב אין אותם¹⁶⁷⁹:

(יח ב) ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם על דרך הפשט ואמרת אליהם בשמי כך פירש הרמב"ן ז"ל.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה אני ה' אלהיכם לא יחסר מלה אבל הוא כפשוטו כי אלהי ישראל¹⁶⁸⁰ הוא אני¹⁶⁸¹ כמו (שמות כה ט) ככל אשר אני וכן (שמות טו כו) כי אני ה' רפאך.

(יח ו) אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה –.

עי' רמב"ן: טעם איסור העריות בשאר הבשר איננו מפורש והרב אמר במורה הנבוכים (ג מט) כי הוא למעט המשגל ולמאוס אותו ולהסתפק ממנו במעט והנשים האלה אשר אסר הכתוב בשאר האשה הן המצויות עמו תמיד וכן בשאר עצמו מצויות לו והוא נסתר עמהן וכמעט הזה יגיד הרב על כולן וכבר כתב ר"א גם כן כי בעבור היות יצר לב האדם כבהמות לא יתכן לאסור כל הנקבות והנה אסר כל הנמצאות עמו בכל שעה וזה טעם חלוש מאד שיהייב הכתוב כרת על אלה בעבור המצאן עמו לפעמים ומתיר שישא אדם נשים רבות למאות ולא לפים ומה יזיק אם ישא את בתו לבדה כמותר לבני נח (סנהדרין נח ב) וישא שתי אחיות כיעקב אבינו ואין לאדם נשואים הגונים כמו שישא את בתו לבנו הגדול ממנה וינחילם בנחלתו ויפרו וירבו בביתו כי הארץ לא תהו בראה לשבת יצרה ואין בידנו דבר מקובל בזה אבל כפי הסברא יש בענין סוד מסודות היצירה דבק בנפש והוא מכלל סוד העבור שכבר רמזנו לו¹⁶⁸²:

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁶⁷⁸ עי' דבריו בראשית א א, והערה שלנו &.

¹⁶⁷⁹ לגבי ענין שב' יסודות, עי' לשם ביאורים ח"א (&) ז"ל: והנה מבואר מל"ז כי עיקר היסודות הם ב' שהם מים אש, חו"ב, ומהם הוא הרוח והעפר שהם ז"ן (ועי' כ"ז בספר זהר הרקיע שם, אמנם שם הוא משובש קצת, אך בספר אור החמה הובא לשונו ושם הוא מתוקן בזה). וזהו שאמרו בזהר הקדוש שם זה לשונו: תא חזי אש הוא בשמאלא לסטר צפון, דהא אש תוקפא דחמימותא ביה ובישו דיליה תקיף, וצפון בהפוכא דיליה הוא (כי צפון הוא קר ולח) ואתמזיג חד בחד ואיהו חד (שניתן האש בצפון ונעשית האש עם הצפון לאחד כדי להחליש כח חמימותו דהאש), מים לימינא והוא לסטר דרום (שניתן המים שהוא לח וקר והיה ראוי שיהיה בצפון, אך כדי להחליש כחם ניתן המים בדרום שהוא חם ויבש כדי שיתמזגו), וקודשא בריך הוא לחברא לון כחדא (לחבר אח"כ את הדרום והצפון ג"כ יחד). צפון איהו קר ולח, אשא חם ויבש (וניתן האש בצפון כדי להחליש כחו ולמזגו), אחלף לון לסטר דרום (שבדרום נתחלף ג"כ עד"ז והיינו) דרום איהו חם ויבש (וניתן בו) מים קרים ולחים (וכ"ז הוא מיזוג אחד, אמנם לא הספיק עדיין בזה לבד ונעשה עוד מיזוג שני, והוא כי) וקודשא בריך הוא מזיג לון כחד (שמזיג אח"כ את הדרום והצפון ג"כ יחד, והיינו) דנפקי מים מדרום ועאלין בגו צפון, ומצפון נגדי מיא (שהמים היוצאים בהעולם אינם יוצאים מהדרום אשר שם ניתן המים כנז', אלא דנפקי מים מדרום ועאלין בגו צפון, ומצפון נגדי מיא לעולם. וכן עד"ז בהאש, כי הגם שהוא ניתן בצפון כנז', עכ"ז אינו יוצא האש בהעולם מצד צפון, אלא) נפיק אשא מצפון ועאל בתוקפא דדרום, ומדרום נפיק תוקפא דחמימותא לעלמא, ועי"ז מתמזגים כולם יחד, ונעשים כולם לאחד.

¹⁶⁸⁰ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1038.

¹⁶⁸¹ עי' תיקו"ז ז (ע"א): עשרה מן שכינתא תתאה אדנ"י מתתא לעילא מן אנ"י עד אי"ן.

תרגום: עשרה מהשכינה התחתונה אדנ"י מלמטה למעלה, מן אנ"י עד אי"ן.

¹⁶⁸² עי' ספר תורת האדם להרמב"ן (אות קיט שער הגמול) אע"פ נן עם ההעלמה הזו יש בטענה הזאת סוד נמסר לאנשי התורה והקבלה, והוא רמוז בדברי רבותינו ונכלל בענין סוד העיבור שחכמים מוסרין אותו לתלמידיהם הראויים, והוא תשובתו של אליהו על תוכחותיו של איוב, ואתה יודע שהיה איוב צדיק גמור בעיניו והיו יסוריו שלא על חטא ועבירה לפי דעתו עד שהיה קורא תגר

ע"י ר' בחיי: אבל הרמב"ן ז"ל כתב כי זה טעם חלוש מאד שהכתוב יחייב כרת על אלה בעבור המצאן עמו לפעמים ותתיר שישא האדם נשים רבות למאות ולאלפים ומה יזיק אם ישא את בתו לבדה כמותר בכני נח וישא שתי אחיות כיעקב אבינו ואין לאדם נשואין הגונים כמו שישא את בתו לבנו הגדול ממנה וינחילם בנחלתו ויפרו וירבו בביתו כי הארץ (ישעיהו מה יח) לא תהו בראה לשבת יצרה ואין בידינו דבר מקובל בזה אבל כפי הסברה יש בענין סוד מסודות היצירה דבוק בנפש והוא מכלל סוד העבור שכבר רמזנו לו עד כאן לשון הרב ז"ל.

והנני מבאר לך טעם איסור העריות דע כי הקורבה על שלשה חלקים האחד קורבה שלא היתה שם פרוד מעולם השני נפרדים שלא היתה שם קורבה מעולם השלישי קרובים בשאר בשר שהיו נפרדים כבר קורבה שלא היתה בה פרוד מעולם מותרין לבא זה בזה כעין קורבת אדם הראשון עם בניו ובנותיו שהיו כלן מותרין לבא זה בזה כעין השרש המתאחו בענפיו והוא שדרשו רז"ל (בר"ר כב ג) עלו למטה שנים וירדו שבעה קין ותאומתו הבל ושתי תאומותיו כי היו שבעתם סימן ליחוד כעין שבעת קני המנורה היוצאים מעקר אחד כן היו התולדות האלה מעקר אחד ומשרש אחד כעין אדם וחוה שהיו שנים והיו זה מזה ועל זה דרשו רז"ל (ע"י בסנהדרין נח ב) ראויה היתה לו בתו לאדם הראשון אלא שעשה חסד עם קין ונתן לו בתו שנאמר (תהלים פט ג) עולם חסד יבנה וקורבה זו שמעולם לא היתה שם פרוד היו מותרין אלו באלו לפי שהיתה בריאתם כאחד כעין השרש שהכל מתאחד בו נפרדים שלא היתה שם קורבה מעולם מותרין לבא זה בזה ג"כ שכיון שהיו רחוקים ונפרדים מותרין אלו באלו כעין הענף הנכרת מהאילן שנוטעים אותו להחזירו לשרש כן הרחוקים ראויים להאחד ולהעשות שרש הקרובים שהם קרובים יותר מדאי אסורין לבא זה בזה לפי שהיו נפרדים כבר¹⁶⁸³ ועל זה נכתבה פרשה זו של עריות שהתורה תאסור הקרובים שהיו נפרדים כבר קודם הקורבה ההיא לפי שאי אפשר לנפרדים שיהיו אות וסימן ליחוד כיון שהיה פרוד ביניהם כבר וכלל הדבר הותרו הרחוקים לבא זה בזה כדי להראות סימני היחוד ונאסרו הקרובים יותר מדאי לבא זה בזה לפי שהיה ביניהם פרוד ואין בתולדות אלו סימני היחוד כיון שלא נבראו בריאה אחת כענין באדם וחוה והבנים.

ושא עיניך וראה כי הענפים צריכים שיתאחדו עם השרש וזה טעם היתר הרחוקים וכן השרש שיתפרדו הענפים ממנו כי לא תתפרסם מעלתו כי אם ע"י הענפים וזה טעם הקרובים וזה טעם הפרשה באיסור העריות שכל הבא עליהן כאלו מקצין ביחוד¹⁶⁸⁴ ועל כן נזכר השם המיוחד בתחלת הפרשה של עריות הוא שאמר אני ה' והבן זה ודרשו רז"ל במסכת סנהדרין (נז ב) איש איש אל כל שאר בשרו איש איש לרבות הגוים שמוזהרין על העריות כישראל וכן (ויקרא כד טו) איש איש כי יקלל אלהיו (ויקרא כ ב) איש איש אשר יתן מזרעו למולך לרבות הגוים שמוזהרין על ברכת ה' ועל עבודה זרה.

(יח יט) ואל אשה בנדת טומאתה. –

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

עליהם כמו שהזכרנו:

וכן ע"ש אות קכ, ואין לו פשע ועון מספיק לרעה המוצאת אותו, ואפשר שישא פנים לעצמו וישיא נפשו בצדק. אבל זה הספק אע"פ שהוא מועט עם הספק האחר שהוא רב ממנו, שיראה הרשע הגמור המוחלט מצליח בכל ענין ההצלחות, יהיה החושב מיחס תלאות הצדיק בעיניו או שלות הרשע הזה. בסוד הנזכר הנכלל בשם סוד העיבור, אם זכהו האלהים אליו לדעתו מפי הקבלה הנאמנה לאחר שישמר בו מאד מן המכשול והטעות, כי לא רבים יחכמו, ואם לא שמע אותו יהא תולה הענין בו על דעת יודעיו, ועם כל זה יחשוב בין היודע בין שאינו יודע, שיש אחרי כל זה צדק גמור וטוב טעם במשפטי האלהים מן הצד הנעלם, והכל בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים:

ונראה כוונתו בזה שהיא הפנימיות והרוחניות שלא מבינים, וצ"ע.

¹⁶⁸³ זכור לי שהרב אמר משהו על זה

¹⁶⁸⁴ ע"י פרשת נח הערה 388.

ע"י רמב"ן: ועוד הגידו בו נסיון אמיתי והוא מנפלאות תמים דעים בתולדה כי הנדה בתחילת זובה אם תביט במראה של ברזל הבהיר ותאריך לראות בה יראו במראה טיפות אדומות כטיפות דם כי הטבע הרע המזיק שבה תוליד גנאי ורוע האויר ידבק במראה והנה היא כאפעה הממית בהבטתו וכל שכן שתזיק לשוכב עמה אשר תדבק גופה ומחשבתה בו ובמחשבתו ולכך גזר עליו הכתוב (לעיל טו כד) ותהי נדתה עליו כי רעתה רוע מתדבק והוא שאמר בנדת טומאתה יאמר טומאת הנדה (יחזקאל לו יז) כי יזכיר בה לעולם טומאה שהיא כשרץ וכאיש המצורע שטומאה להם בגופם ויתכן שזהו טעם את מקורה הערה והיא גלתה את מקור דמיה (להלן כ יח) כי המקור המושחת ההוא ראוי להסתר לא שיגלה וישאב ממנו מים הרעים המזיקים מאד והנה נאסר לזרע הקודש כל ימי טומאתה עד שתטבול במים כי אז תטהר גם במחשבתה¹⁶⁸⁵ ותהיה נקיה לגמרי:
(יח כא) למולך –

ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת ישראל זרע הקודש נולדים בבית ה¹⁶⁸⁶ וזה טעם אשר ילדו לי והנה המקריב אותו למולך מטמא מקדשו ומחלל שמו הגדול כלשון ולא יחלל זרעו בעמיו (להלן כא טו) ולכך אמר בו ואני אתן את פני באיש ההוא¹⁶⁸⁷ (שם כ ג) ושמתני אני את פני באיש ההוא (שם פסוק ה) והמשכיל יבין:

(יח כה) ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ –

ע"י רמב"ן: החמיר הכתוב בעריות בעבור הארץ שתטמא בהן ותקיא הנפשות העושות והנה העריות חובת הגוף ואינן תלויות בארץ אבל סוד הדבר בכתוב שאמר (דברים לב ח ט) בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים וגו' כי חלק ה' עמו וגו' והענין כי השם הנכבד¹⁶⁸⁸ ברא הכל ושם כח התחתונים בעליונים ונתן על כל עם בארצותם לגויהם כוכב ומזל ידוע כאשר נודע באצטגנינות וזהו שנאמר (דברים ד יט) אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים¹⁶⁸⁹ כי חלק לכולם מזלות בשמים וגבוהים עליהם מלאכי עליון נתנם להיותם שרים עליהם כענין שכתוב (דניאל י יג) ושר מלכות פרס עומד לנגדי וכתוב (שם פסוק כ) והנה שר יון בא ונקראים מלכים כדכתיב (שם פסוק יג) ואני נותרתי שם אצל מלכי פרס:

והנה השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים לכל העולם אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב¹⁶⁹⁰ היא נחלת ה' מיוחדת לשמו לא נתן עליה מן המלאכים קצין שומר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו¹⁶⁹¹ זרע אוהביו וזהו שאמר (שמות יט ה) והייתם לי

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹⁶⁸⁵ מקור ?

¹⁶⁸⁶ ע"י תיקו"ז ל ע"ב [יש גם משמעות שזה מלכות – וכן הוא ליקוטי תורה תהלים] ובג"א שם משמע שבית ה' היא בינה, ולכן גם ילדו לי היא בינה, אבל ברמב"ן אמור כב ב משמע שזה מלכות, וצ"ע

¹⁶⁸⁷ ע"י לעיל פרשת שמות הערה 868. וע"י דברי רבינו ודברינו בשמות כ ג.

¹⁶⁸⁸ ע"י לעיל פרשת לך הערה 405.

¹⁶⁸⁹ ע"י דברי רבינו בראשית א יח. ??

וע"י שמות יט ה כי לי כל הארץ ודברי רבינו שם.

¹⁶⁹⁰ ע"י זהר (ח"ג קסא ע"ב ת"ח כד ברא קב"ה עלמא אשרא (ס"א אסדר) לימא דאוקינוס דאסחר כל ישובא דעלמא וישובא דכל שבעין אומין כלא אסחר לירושלם וירושלם באמצעותא דכל ישובא שריא והיא אסחרא להר הבית והר הבית אסחר לעזרות דישאל ואינון עזרות סחרן ללשכת הגזית דתמן סנהדרין גדולה יתבין

תרגום: בא וראה כשברא הקדוש ברוך הוא העולם השרה (סדר) את ים האוקינוס סביב ישוב כל העולם, וישוב כל שבעים האומות כולם סביב לירושלם, וירושלם שורה באמצע כל הישוב, והיא מסובבת להר הבית, והר הבית סביב עזרות ישראל, ואותן עזרות סובבות ללשכת הגזית, ששם יושבים סנהדרין גדולה.

¹⁶⁹¹ ע"י זהר (ח"א קח ע"ב ז"ל: הא אתמר דקודשא בריך הוא פליג כל עמין וארעאן לממנן שליחן וארעא דישאל לא שליט בה מלאכא ולא ממנא אחרא אלא איהו בלחודוי בגין כך אעיל לעמא דלא

סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ¹⁶⁹² וכתיב (ירמיה יא ד) והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים לא שתהיו אתם אל אלהים אחרים כלל והנה קידש העם היושב בארצו בקדושת העריות וברובי המצות להיותם לשמו ולכך אמר (להלן כ כב) ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ולא תקיא אתכם הארץ וכתיב (שם פסוק כד) ואמר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אותה אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים יאמר כי הבדיל אותנו מכל העמים אשר נתן עליהם שרים ואלהים אחרים בתתו לנו את הארץ שיהיה הוא יתברך לנו לאלהים ונהיה מיוחדים לשמו והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל מטמא אותה ולא תסבול עובדי ע"ז ומגלים עריות:

עיי"ש: ואמר הנביא (ירמיה טז יח) ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם על חללם את ארצי בנבלת שקוציהם ותועבותיהם מלאו את נחלתי והענין הזה הוא במקומות רבים בכתובים ותראנו מפורש בהם אחר שפקחתי בו עיניך וכתב ר"א בפרשת וילך (דברים לא טז) ידענו כי השם אחד והשינוי יבא מהמקבלים והשם לא ישנה מעשיו כי כולם הם בחכמה ומעבודת השם לשמור כח הקבול כפי המקום על כן כתוב את משפט אלהי הארץ ואמר ביעקב הסירו את אלהי הנכר והפך המקום הדבק בעריות שהם שאר והמשכיל יבין אלו דבריו ז"ל ואל תשיב עלי מפסוק מיכאל שרכם (דניאל י כא) כי הוא שר משרת לבקש רחמים על ישראל לא שר מלכות וממשלה וכן היה שר צבא הנראה ליהושע ביריחו (יהושע ה יג) הראה לו כי השם שלחו ללחום מלחמותיהם כענין בחוקיהו (מ"ב יט לה) וגם שהיה זה בהיותנו בחוצה לארץ:

ואין רשות לפרש בענין הארץ יותר מזה אבל אם תזכה להבין הארץ הראשונה הנזכרת בפסוק בראשית¹⁶⁹³ והנזכרת בפרשת אם בחקותי (להלן כו מב) תדע סוד נשגב ונעלם ותבין מה שאמרו רבותינו (תנחומא ויקהל ז) בית המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה וכבר רמזתי לך בפסוק כי לי הארץ (שמות יט ה):

(יח כט) ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם –

וטעם הענין כי נשמת האדם נר ה'¹⁶⁹⁴ אשר נופחה באפינו מפי עליון¹⁶⁹⁵ ונשמת שדי כמו

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

שליט בהו אחרא לארעא דלא שליט בה אחרא תרגום: הרי נאמר שהקדוש ברוך הוא חלק את כל העמים והארצות לשלוחים ממונים, ובארץ ישראל לא שולט מלאך ולא ממונה אחר, אלא הוא לבדו. לכן הכניס את העם שלא שולט בהם אחר, לארץ שלא שולט בה אחר.

¹⁶⁹² עיי"ש שזה רמז למיתד המלכות, והשכינה. ¹⁶⁹³ עיי"ש זהר שמות דף ב ע"ב: ותנינן בכל אתר דישאל גלו תמן שכינתא גלתה עמהון, והכא בגלותא דמצרים מה כתיב, ואלה שמות בני ישראל וגו', כיון דכתיב בני ישראל, מהו את יעקב, הבאים אתו אצטריך למימר, אלא אלה שמות בני ישראל, אינון רתיכין ומשריין עלאין, דנחתו עם יעקב בהדי שכינתא בגלותא דמצרים.

תרגום: ושינונו בכל מקום שגלו ישראל שם השכינה גלתה עמהם וכאן בגלות מצרים מה כתוב ואלה שמות בני ישראל וגו' כיון שכתוב בני ישראל מה זה את יעקב, היה צריך לומר הבאים איתו אלא אלה שמות בני ישראל הם אותם מרכבות ומחנות עליונים שירדו עם יעקב עם השכינה לגלות מצרים.

¹⁶⁹⁴ עיי"ש תיקוף טז ע"א ז"ל: ואיהו מנורה נור דליק מסטרא דשכינתא דאתמר בה נר ה' וצריך למהוי לימינא לקבלא משחא ובגין דא מנורה בדרום דא איהו מאנא לקבלא פתילה ומשחא ונהורא פתילה שכינה משחא דילה צדיק שמן כתיב נהורא דילה עמודא דאמצעייתא כגוונא דא נפשא דאיהי שתופא דגופא איהי פתילה רוח דא משחא נהורא דא נשמתא מאנא דא גופא איהו עבד ואיהו רכב לתלת סטרין אלן דאינון קיטורא דיחודא חדא דאינון נר ה' נשמת אדם

תרגום: והוא מנורה, אש דולקת, מצד השכינה, שנאמר בה "נר יהוה". וצריך להיות לימין שיקבל שמן. ומשום זה, מנורה בדרום. זהו כלי לקבל פתילה ושמן ואור. פתילה שכינה, השמן שלה צדיק, שמן כתיב, האור שלה עמוד האמצעי. כדוגמא זה, הנפש שהיא שתוף הגוף, היא פתילה. הרוח, זה השמן. האור, זו הנשמה. הכלי זה הגוף, הוא עבד, והוא רכב לשלשת הצדדים הללו, שהם קשר של יחוד אחד, שהם "נר יהוה" נשמת אדם.

¹⁶⁹⁵ עיי"ש דברי רבינו בראשית ב ז ודברינו שם.

רמב"ן ור' בחיי

שנאמר (בראשית ב ז) ויפח באפיו נשמת חיים והנה היא בענינה ולא תמות ואיננה מורכבת שתפרד הרכבתה ותהיה לה סיבת הויה והפסד כמורכבים אבל קיומה ראוי והוא עומד לעד כקיום השכלים הנבדלים ולכך לא יצטרך הכתוב לומר כי בזכות המצות יהיה קיומה אבל יאמר כי בעונש העבירות תתגאל ותטמא ותכרת מן הקיום הראוי והוא הלישון שתפסה בהן התורה כרת כענף הנכרת מן האילן שממנו יחיה שרשו והוא מה שאמרו רבותינו (ספרי שלח קיב) מקרב עמה ועמה שלום כי הכרת של הנפש החוטאת יורה על קיום שאר הנפשות שלא חטאו והן עמה שהן בשלום:

Section break

פרשת קדושים.

(יט ב).

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה קדושים תהיו קדושים נמשכים מן הקדש, וכן מצינו במתן תורה (שמות כב ל) ואנשי קדש תהיון ל¹⁶⁹⁶.

איש אמו ואביו תיראו – החכמה והיראה¹⁶⁹⁷ ולכך הקדים אמו כדי להסמיך היראה אל האב שהוא ראשית חכמה.

ואת שבתותי תשמרו – זכור ושמור שהם השבת הגדול ובת זוג¹⁶⁹⁸ ומזה לא אמר שבת. אני ה' אלהיכם – הכל מיוחד בלי קצוין¹⁶⁹⁹ ופרוד.

אל תפנו אל האלילים הם השכלים הנפרדים¹⁷⁰⁰ שהם למטה מעשר¹⁷⁰¹ וקראם אלילים לפי שיש בהן אילות וכח וכפל המלה למעוט הכח לפי שאין כחם מעצמם אלא מזולתם והוא השם המיוחד ומזה אמר הכתוב (תהלים צו ה) כי כל אלהי העמים אלילים וה' שמים עשה שמתוך בריאת השמים יתפרסם שלמותו וכחו הבא לו מעצמו ולא מזולתו ואלהי מסכה כחות הכוכבים והמזלות שהן למטה מהשכלים והפסילים ההם מקבלי כח הכוכב או המזל ולכך קראן אלהי מסכה כלשון הכתוב (ישעיה מ יט) הפסל נסך חרש אני ה' אלהיכם השליט על מדרגת כל הנמצאים כלן וכענין שכתוב (קהלת ה ז) כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם¹⁷⁰² ועוד יכלול אל תפנו ממה שאמר דוד (תהלים לא טז) בידך עתותי בא לרמוז שהשם הגדול¹⁷⁰³ שדרשו בו¹⁷⁰⁴ (שמות ג טו) זה שמי לעולם לעולם כתיב כולל בצרופו השעות שהן י"ב ביום וי"ב בלילה וכולל גם הרגעים שהסימן בהם (ישעיה כז ד) אפשעה בה שהרי בגלגול אות ראשון לארבעתם כולל כמנין הרגעים ולכך מסיים הכתוב אני ה' יזהירנו שלא יפנה לבו בכל שעותיו ורגעיו כי אם בשם הגדול הכולל את כלם והבן זה.

(יט ד) לא תעשו לכם אני ה' אלהיכם סיים כאן בג' פסוקים אני ה' אלהיכם וכן (להלן פסוק לד) במצות הגר (שם לו) ובמצות מאזנים וקצת מצות אחרות והטעם בזה כי המצות כלן אלהיות והמצות המעשיות כלן עדות על האלהות ולכך ארז"ל (ע"ז יז ב) כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה כי מי שהיה עוסק בתורה תמיד ולא היה משתדל במצות המעשיות אין לו שלמות כלל וקרוב הוא שיכפור¹⁷⁰⁵ כיון שאינו מעיד במעשיו על האלהות והדעות האמתיות אינן מתקיימות אלא בפעולות ומטעם זה תזכיר התורה תמיד בספור קצת המצות אני ה' אלהיכם.

(יט ה) ואמר וכי תזבחו זבח שלמים –

עי' רמב"ן: כי אחרי שאסר הזביחה וכל עבודה לאלילים ולאלהי מסכה וריקן כל העבודות כולן לשם המיוחד אמר כי כאשר תזבחו לשם לא תזבחו לו אלא לרצונכם שתהיה עבודתכם לרצון לפניו וירצה בכם כעבד יתרצה אל אדניו בעשותו כל אשר יצונו כלשון ונרצה לו

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁶⁹⁶ עיי"ש דבריו וז"ל: נקראת קדש שהיא מושכת מן הקדש שהיא החכמה הרמוזה באות יו"ד בראש השם המיוחד

¹⁶⁹⁷ עי' לעיל הערה .Error! Bookmark not defined.

¹⁶⁹⁸ עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1306.

¹⁶⁹⁹ עי' לעיל פרשת אחרי מות הערה 1684

¹⁷⁰⁰ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 149.

¹⁷⁰¹ היינו למטה מ"ס דאצילת, עי' לעיל פרשת אחרי מות הערה 1671.

¹⁷⁰² עי' לעיל פרשת ויצא הערה 596.

¹⁷⁰³ יה"ה.

¹⁷⁰⁴ קידושין עא ע"א.

¹⁷⁰⁵ עי' תיקו"ז קלה ע"ב ז"ל: כל מאן דנטיל מלכות בלא ט' ספירן איהו מקצץ בנטיעון, וכל מאן דנטיל ט' ספירן בלא מלכות איהו כופר בעיקר.

לכפר עליו (לעיל א ד) ואור פניך כי רציתם (תהלים מד ד) והטעם שלא תחשבו שיהיה בעבודה זרה שום תועלת ולא תעשו עבודת ה' הנכבד על מנת לקבל פרס אלא לעשות רצונו כי רצונו הפשוט הוא הראוי והמהיב:

ע"ר בחיי: ויתכן לומר לפי הקבלה בתוספת ה"א והוא"ו שבמלת תזבחוהו ממה שידוע כי שתי אותיות אחרונות של השם המיוחד הם שתי מדות הרחמים והדין ולפי שהזכיר הכתוב הזה קרבן שלמים והשלמים באים להשלים המדות על כן הוצרך להוסיף בכאן שתי אותיות הללו לרמוז על שתי המדות כענין תוספת ה"א והוא"ו של (שמות ב ו) ותראהו את הילד שאמרו (סוטה יב ב) ותרא מבעי לי ודרשו בו מלמד שראתה עמו שכינה אבל שם בתורה שהוא קרבן הודאה לשם המיוחד לא הזכיר אות ה"א ואמר תזבחו וזה מבואר.

(יב) ולא תשבעו בשמי לשקר –.

ע"ר רמב"ן: למה נאמר לפי שנאמר (שמות כז) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא יכול לא יהא חייב אלא על השם המיוחד מנין לרבות כל הכנויין תלמוד לומר לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי לשון רש"י מתורת כהנים (פרשה ב ו) ועל דרך האמת לא תשבעו בשמי הוא השם המיוחד¹⁷⁰⁶ וחללת את שם אלהיך הוא האלהים¹⁷⁰⁷ שממנו נתרבו כל הכנויין ושם נאמר תחילה את שם ה' אלהיך וכי לא ינקה ה' בשמו הגדול¹⁷⁰⁸ המיוחד וזה טעם וחללת מי אשר ישבע בשם המיוחד לשקר יהיה מחלל שם אלהיו:

ע"ר ר' בחיי: וע"ד הקבלה ולא תשבעו בשמי השם הגדול¹⁷⁰⁹ כמו (במדבר ו כז) ושמו את שמי ואם נשבע בו לשקר הרי זה מחלל את השם כי הוא מפריד ממנו כחו ועקרו זה שאמר וחללת את שם אלהיך וכן כתב הרמב"ן ז"ל וז"ל ע"ד האמת ולא תשבעו בשמי לשקר הוא השם המיוחד וחללת את שם אלהיך הוא האלהים שממנו יתרבו כל הכנויין ושם (שמות כז) נאמר תחלה לא תשא את שם ה' אלהיך וכן לא ינקה ה' בשמו הגדול¹⁷¹⁰ המיוחד וזה טעם וחללת את שם אלהיך כי כאשר ישבע בשם המיוחד לשקר יהיה מחלל שם אלהיו ע"כ ונמצאת למד שכל הנשבע בשמו מחלל שם אלהיו והנושא שם אלהיו לא ינקה ה' וזה להורות כי הכל דבק ומיוחד וכלול זה בזה.

(יט) את חקותי תשמורו.

ע"ר ר' בחיי: וע"ד הקבלה בסוד מצות הכלאים מצוה זו ממצות הנקראות חקים ואין תכלית הכוונה בחקים האלה בענינים הגופניים בלבד רק בכחות השכליים הנמשכים מן השמים ולכך נקראו חקות שמים¹⁷¹¹ כענין שכתוב (איוב לח לג) הידעת חקות שמים וחקות

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹⁷⁰⁶ הו"ה – שם ה"ק

¹⁷⁰⁷ שם המלכות.

¹⁷⁰⁸ ע"י לעיל פרשת נח הערה 391.

¹⁷⁰⁹ ע"י לעיל יט ב.

¹⁷¹⁰ ע"י לעיל פרשת נח הערה 391.

¹⁷¹¹ ע"י זהר (ח"ב דף טו ע"ב): אמר רבי יהודה, מאי דכתיב (קהלת ז יד) גם את זה לעמת זה עשה האלהים, כגוונא דרקיעא עבד קודשא בריך הוא בארעא, וכלהו רמיזא למה דלעילא, דכד הוה חמי רבי אבא חד אילנא דאביה אתעביד עופא דפרח מניה, הוה בכי ואמר, אי הווי בני נשא ידעי למאי רמיזאן, הווי מבזען מלבושיהון עד טבוריהון למאי דאתנשי חכמה מנהון, כל שכן בשאר מה דעבד קודשא בריך הוא בארעא. כדאמר רבי יוסי, אלנין אינון דאתחזי מנהון חכמתא, כגון חרובא דקל פסתוקא וכדומה לון, כלהו בחד רכיבא (נ"א רתיכא) אתרכבו, כל אינון דעבדין פירין בר מתפוחין, רזא חדא אינון, בר שבילין דאתפרשן. כל אינון דלא עבדין פירין ואינון רברבין, בר מערבין דנחלא דאית להו רזא בלחודוי כגוונא דלעילא, מחד יניקא יניקו, וכל חד מאינון דאינהו זוטרי, בר מאזובא, מאימא חדא אתילידו. כל עשבין דארעא דאתמני עליהון רברבין תקיפין בשמיא, כל חד וחד רזא בלחודוי כגוונא דלעילא, ובגין כך כתיב (ויקרא יט יט) שדך לא תזרע כלאים, דכל חד וחד עאל בלחודוי ונפיק בלחודוי, הדא הוא דכתיב (איוב לח לג) הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ, וכתבי (ישעיה מ כו) לכלם בשם יקרא. ומה די בכל מה דבעלמא רזא בלחודוי, ולא בעא קודשא בריך

האלו לא נתנו רק לישראל הוא שכתוב (תהלים קמו יט) חקיו ומשפטיו לישראל וכתוב (תהלים פא ד) כי חק לישראל הוא וכל הכחות העליונים השכליים כל אחד ואחד ממונה על פקודתו ועל ממשלתו והפעולות בעולם השפל הנה משתלשלות בסבתם ובזה העולם מתקיים ועומד על השלמות וכבר ידעת מאמרם ז"ל (תנחומא ישן בראשית יג) אפילו העליונים צריכים שלום שנאמר (איוב כה ב) עושה שלום במרומו והשלום שלהם הוא קיומם ושיפעלו פעולתם במנויים¹⁷¹² וא"כ המעמיד תולדות למטה מין במינו גורם השלום למעלה כי הכחות הממונים הם משלימין מנויים הראוי כמו שצריך העולם השפל והמעמיד תולדות למטה מין בשאינו מינו זה גורם הפך השלום כי הוא מערבב הכחות העליונים ומבטל אותן ועוקר אותן ממנויים וזהו סוד הלשון של בלאים שהוא לשון מניעה כלומר בטול הכחות מלשון (תהלים מ יב) לא תכלא רחמיך ממני וכן (ירמיה לו יח) בית הכלא כי הנתן שם הוא מתבטל ממלאכתו וזהו לשון חקים מלשון חקיקה וציור כי הם ציורי ענינים שכליים של מעלה והמרביע בהמה מין בשאינו מינו או הזורע צמח מין בשאינו מינו והם יונקים זה מזה הרי זה מערבב הכחות העליונים הנותנים כח ההולדה או כח הצמחיה וכמו שדרשו רז"ל (בר"ר י ז) אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה מכה אותו ואומר לו גדל שנאמר (איוב לח לג) הידעת חקות שמים וגו' ומפני שהשנים הנולדים בעולם ראשונה היו בלאים זה מצד הרוח הטובה וזה מצד הרוח הרעה ואנחנו נצטוינו להמשך אחר הרוח הקודש ולהתרחק מן הרע שהוא מצד רוח הטומאה על כן נאסר לנו הכלאים כי הוא חבור שני קצוות שהם ב' הפכים אין ראוי לחבר אותן כי אין חבורן עולה יפה אבל ראוי להרחיקם ולהפרידם זה מזה והמפריש ביניהם גורם שלום בעולם והמחבר אותן יחד מסלק השלום מן העולם כי הוא מערבב הכחות העליונים ומשים קמרוג בין פמליא של מעלה.

והכלאים נאסרו לנו בשלשה דברים בבהמות ובזרעים ובבגדים מה שנאסר לנו בבהמות לפי שמנהג אדם ובהמה טבע התולדה בהם שוה ומה שנאסר לנו בזרע השדה לפי שהאשה הוקשה לשדה בהיותה מוכנת לקבל תולדה כשדה ומה שנאסר לנו בבגדים והוא הצמר והפשתים לפי שהנולדים ראשונה¹⁷¹³ קרבנם היה צמר ופשתים זה הביא הצמר וזה הביא הפשתים ולכך נאסר לנו חבור הצמר והפשתים יחדו¹⁷¹⁴ לפי שחבור שניהם בכרם אחד לא עלה יפה כי היה בזה ערבוב כחות הגורם למה שהוא הפך השלום וסופו הוכיח על תחלתו כי רצח זה את זה בסוף ונאבדו שניהם מן העולם וזהו שאמרו רז"ל (כלאים ט ח) שעטני שוע טו ונוז כי זה לבדו וזה לבדו מותר ולכך נקרא הפשתים בלשון הקודש בד כלומר יחידי שאסור לחברו עם הצמר וכן הצמר עם הפשתים כי החבור הוא האסור והלובש בגד זה למטה מערבב הכחות העליונים והנה ישראל הוזהרו מהחבור הזה שהם הפכים כדי להתרחק מרוח הטומאה ולהתקדש ברוח הקודש ואמר לא יעלה עליך כלומר רוח הטומאה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

הוא לגלאה לון, ולערבבא לון, וקראן בשמהון, בני יעקב דאינון שבטין קדישין, דאינון קיומא דעלמא, על אחת כמה וכמה, הדא הוא דכתיב ואלה שמות בני ישראל. רבי יוסי ברבי יהודה אמר, אילו נאמר אלה

¹⁷¹² עי' זהר (ח"ב דף קמז ע"ב): קשיא. וארגמן, דא זהב וכסף, דאתהדרן לאכללא כחדא, מיכא"ל וגבריא"ל אתכלילו דא עם דא, משלבן דא בדא, ועל דא כתיב (איוב כה ב) עושה שלום במרומו, ובגין דאינון משלבן דא בדא, אתעבידו גופא חד. ותולעת שני לעילא, ואתכליל באוריא"ל כמלקדמין, למהוי אחידו גו תכלת ובגו ארגמן. ושש איהו לעילא, ואתכליל כמלקדמין ברזא דרפא"ל, לאתאחדא בכסף ובזהב. עד הכא רזא דשבע עמודין לעילא גו שבע עמודים דלתתא, קליפה גו קליפה לנטורא. ועזים, והא אוקימנא, דהא אלין שבע מוחא למוחא, ודא איהו קליפה למוחא:

היינו עצם השלום גורם תולדת של מלאך חדש

¹⁷¹³ קין והבל נצרך?

¹⁷¹⁴ עי' זהר (ח"ג דף פז ע"א טווי ונוז כחדא האי ב"נ אסגי שלמא עליה ועל כל עלמא. קרבנא דקין הוה פשתים וקרבנא דהבל הוה צמר לאו דא כדא ולא דא כדא. רזא דמלה קין כלאים הוה ערבוביא דלא אצטריך. סטרא אחרא דלא זינא דחוה ואדם וקורבניה מההוא סטרא קא אתיא. הבל מזינא כדא דאדם וחוה ובמעהא דחוה

באר כי בלבשו בגד כלאים שעטנו יעלה עליו רוח הטומאה כי הוא חבור שני ההפכים אשר אין חבורן עולה יפה ומה שהותר הכלאים בציצית גם בבגדי הכהנים ובלבד בשעת עבודה לפי שכל הכחות המשתנים זה מזה כולן כלולין במצות ציצית בין הלבן והתכלת¹⁷¹⁵ וזהו סוד הכתוב שאמר (משלי לא י) אשת חיל והיא מדת התכלת דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה יאמר כי המדה היא דורשת וחוקרת אחר העובר ומחברת צמר ופשתים יחדו כדי להענישו ומצד אחר ותעש בחפץ כפיה בציצית והם כולן כלולין במצות ציצית אין צ"ל בביהמ"ק בשעת עבודה שכל הכחות כלולין שם כי כל עניני בהמ"ק של מטה כלן דוגמת עניני בהמ"ק של מעלה.

(יט כג) שלש שנים יהיה לכם ערלים.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה מצות ערלה שהרחיקה תורה הנטיעה שלש שנים כנגד השלש העליונות הראשונות שאין לנו בהם השגה וכנגדם גם כן תהו ובהו וחשך¹⁷¹⁶ והשנה הרביעית כנגדה גם כן ורוח אלהים מרחפת על פני המים כי אינו הסתר גמר ולא השגה גמורה כן השנה הרביעית אינו התר גמור כי מותר הוא בפדיון ואסור הוא בלא פדיון¹⁷¹⁷ והשנה החמישית כנגד ה"א¹⁷¹⁸ יהי אור שהיא צורה גמורה כי כן השנה החמישית היתר גמור וזהו להוסיף לכם תבואתה בתוספת ה"א כי כן האור נזכר חמשה פעמים בפרשה ולכך הזכיר כאן שלשה פעמים ערלה שנאמר וערלתם ערלתו יהיה לכם ערלים לרמוז כי כל שנה ושנה יש לה ענין בפני עצמו שהוא דוגמתו ושלשתם הסתר גמור וזה מבואר.

(יט כז) לא תקיפו פאת ראשכם.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה טעם איסור ההשחתה לפי שאותיות ההוי"ה של השם הנעלם¹⁷¹⁹ רשומו בתבנית הגוף היו"ד והה"א והוא"ו במילה ובפה ובלשון וזהו איסור השחתת זקן העליון וזקן התחתון כי האיסור שווה בהם והתבונן נפלאות אל כי כן חכמי הטבע כתבו בספריהם כי מקומות ששונים הם בצמיחת שערות יש שכונה ויחס ביניהם וגידין יוצאין ממקום זה למקום זה וכשיצמח שער במקום זה יצמח בזה ומטעם זה אין לנשים ולסריסים זקן מפני שהשכונה הזאת תחסר מהם ואין בהם גידין יוצאין ממקום זה למקום זה ומפני שמצינו בשני מקומות האלה השוויה ואחדות והנה הם רמו וציור לאחדות אמרו רז"ל לעולם יקדש אדם את עצמו בשעת תשמיש והמצוה אזהרה למוחק אותיות השם וזה מבואר¹⁷²⁰.

(יט ל) את שבתתי תשמרו –

עי' רמב"ן: האזהרות בשבת רבות בתורה כמו בעבודה זרה מפני שגם היא שקולה כנגד

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁷¹⁵ עי' זהר (ח"ג דף פו ע"ב): עובדא לתתא באורחא עקימא דלית איהו ארח מישר כדין נגיד ונפיק ושרי עלוי רוח אחרא דלא אצטריך דסטי ליה לב"נ לסטר ביש. מאן משיך עליה ההוא רוחא. הוי אומר ההוא עובדא דאחזי בסטר אחרא. כתיב דרשה צמר ופשתים. דרשה. מהו דרשה דבעיא ודריש על צמר ופשתים מאן דמחבר לון כחדא. ואי תימא בציצית אמאי שרי הא אוקמוה אבל התם הוא ההוא לבושא בתקוני באשלמות עובדא כדקא חזי. (נ"א ודא) תו דרשה צמר ופשתים למעבד נוקמא במאן דמחבר לון כחדא. אבל אימתי שרייא בשעתא דאיהו באשלמותא דכתיב ותעש בחפץ כפיה. וציצית הא אוקימנא

¹⁷¹⁶ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 26.

¹⁷¹⁷ זה קלי' נוגה עי' עי' שעה"כ דרושי הלילה פרק ז (כן הוא בשערי אורה).

¹⁷¹⁸ כן הוא בשערי אורה (שער ח)

¹⁷¹⁹ עי' דברים כח טו שזה שם יה"ו, ועי' שמות ג יג שזה עיקר שם הוי"ה שהה' אחרונה כפולה, ועי' פרשת בראשית הערה 66.

¹⁷²⁰ ???

כל המצות כי מי שאינו משמר אותה מכחיש במעשה בראשית ואין לו תורה כלל ולרבותינו בהן מדרש אמרו בכאן יכול יהא בנין בית המקדש דוחה שבת תלמוד לומר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה' בתורת כהנים (פרק ז ו) ועל דרך האמת יצוה בשבת הגדול ובשבת שהוא מקדשו¹⁷²¹ וצוה בו שמירה ומורא והנה אין מלאכת בית המקדש דוחה השבת והמקדש ואם תשכיל תבין:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה את שבתותי תשמורו כבר בארתי בסדר נשא גם בתחלת הסדר הזה אבל בכאן הוסיף באור כשאמר ומקדשי תיראו ובאר בזה כי השבת האחד הוא השבת הגדול והוא זכור והאחד הוא המקדש שהיא כנסת ישראל בת זוגו של שבת והוא שמור ולכך אין ראוי שתהיה מלאכת בית המקדש דוחה את השבת והמקדש וזה מבואר¹⁷²².

(כ ג) למען טמא את מקדשי -

ע"י רמב"ן: לשון רש"י את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי וכבר רמזתי זה (לעיל יח כא) איך תטמא כנסת ישראל¹⁷²³ שהיא מקודשת לשמו הגדול¹⁷²⁴ באיש אחד אשר יחטא וכבר רמזו זה במדרשם שאמרו (ברכות לה ב) כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו גזל להקב"ה וכנסת ישראל שנאמר (משלי כח כד) גוזל אביו ואמו וגו' אין אביו אלא הקדוש ברוך הוא ואין אמו אלא כנסת ישראל¹⁷²⁵ חבר הוא לאיש משחית¹⁷²⁶ חבר הוא לירבעם בן נבט שהחטיא את ישראל לאביהם שבשמים כי החפץ ביצירה שיברכו עליה לשמו הגדול משם יהיה קיום העולם ואם לאו יתעלה בשמו הגדול ומסתלקת השכינה מישראל וכל שכן כשיקריב הפרי למולך שהוא מתעב את גאון יעקב ומשכנו:

וזה טעם עם הארץ ירנמוהו באבן (פסוק ב) כי לא אמר מות יומת באבן ירנמו אותו כאשר אמר בכולן אלא הזכיר עם הארץ לומר שכל אנשי הארץ כל ישראל חייבין להקדים ולסקלו כי לכולם יזיק כי גורם לשכינה שתסתלק מישראל לכך תרגם אונקלוס עמא בית ישראל כי הארץ ירמוז לכל ארץ ישראל לא לארץ אשר העובד יושב בה וכענין כי לי הארץ (להלן כה כג):

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁷²¹

(ז) זהר (ח"א דף ה ע"ב.

דחכמתא אית ביה דאנן לא ידענא בה, אמרו ליה אימא אנת. פתח ואמר (ויקרא יט ל) את שבתותי, את לאסגאה תחום שבת, דאיהו תרין אלפין אמין לכל סטרא, ובגין כך אסגי את, שבתותי (נ"א, דא) שבת עלאה ושבת תתאה, דאינון תרין כלילן כחדא, וסתמינן כחדא, אשתאר שבת אחרא דלא אדכר והות בכסופא, אמרה קמיה, מארי דעלמא מיומא דעבדת לי שבת אתקרינא, ויומא לאו איהו בלא ליליא, אמר לה ברתי שבת אנת ושבת קרינא לך, אבל הא אנא מעטר לך בעטרא עלאה יתיר, אעבר כרוזא ואמר ומקדשי תיראו, ודא שבת דמעלי שבתא, דאיהי יראה ושריא בה יראה, ומאן איהו, דקב"ה אכליל ואמר אני יהו"ה. ואנא שמענא מאבא דאמר הכי, ודייק את, לאסגאה תחום שבת, שבתותי דא

¹⁷²² ע"י דברי רבינו שמות לא יג, ואולי להביא לכאן

¹⁷²³ ע"י זהר (ח"א א ע"א.

¹⁷²⁴ ע"י לעיל פרשת נח הערה 391.

¹⁷²⁵ ע"י כל הנהנה מהעולם הזה בלא ברכה הוא כאלו גוזל להקב"ה שנאמר גוזל אביו ואמו וגו'. כבר ידעת כי תכלית כוונת האכילה הוא כדי לברר הניצוצים אשר נפלו בשעת מיתת המלאכים כדי להוציא יקר מזולל אשר מתקן אותם האוכל בכוונת הברכה של ברכת הנהנין ואם לא עשה כן גוזל אביו ואמו שהם ז"ן מהעלאת המ"ן והשפעת המוחין שהיו הם מקבלים ע"י זה והוא חבר לאיש משחית כי כל מגמת איש משחית לגזול הניצוצים ולא להחזירם לקדושה. גם זה מהרב זלה"ה:

¹⁷²⁶ ע"י זהר (ב"ב דף רנ ע"א): דאמרי שירתא בליליא. ותא חזי, כתיב (משלי כח כד) גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית, והא אוקמוה, בגין דמנע ברכאן דקודשא בריך הוא, דאיהו אביו, כמה דכתיב (דברים לב ז) שאל אביך ויגדך, וכתיב (משלי כג כה) ישמח אביך, ואוקמוה. חבר הוא לאיש משחית, מאן איש משחית, דא איהו ההוא איש דפגים לסיהרא, ואקרי (שם כז כח) איש תהפוכות, (תהלים קמ יב) איש לשון, (בראשית כה כז) איש יודע ציד איש שדה, והאי איהו איש משחית, דהאי איהו מנע ברכאן מעלמא, אוף הכי, מאן דמנע ברכאן מעלמא, חבר הוא להאי איש משחית כדקאמרן. ודא הוא רזא,

ועוד תוכל להבין סודו ממה שהזכיר הכתוב בכרת המולך ואני אתן את פני באיש ההוא וכן ושמתי אני את פני (פסוק ה) כי שמי הגדול והנורא יכרית אותו ולא הזכיר בכרת אוב וידעוני מלת אני ולא בשום כרת אחר וכבר הודעתי טעם זה לכל מבין¹⁷²⁷:
 עי' ר' בחיי: ואני אתן את פני באיש ההוא כתב הרמב"ן ז"ל ולא תמצא בכל התורה כולה בשום כרת שיוזכר מלת אני רק בכרת המולך שאמר ואני אתן את פני ושמתי אני את פני והכונה בזה כי שמו הגדול¹⁷²⁸ יכרית אותו כי הוא מחלל את שם קדשו ומטמא כנסת ישראל המקודשת לשמו וכבר אמרו זה רז"ל במדרש (ברכות לה ב) כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאלו גזול הקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל שנאמר (משלי כח כד) גזול אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית ואין אביו אלא הקדוש ברוך הוא ואין אמו אלא כנסת ישראל וזהו (ישעיה נ א) ובפשעיכם שלחה אמכם חבר הוא לאיש משחית חבר הוא לירבעם שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים על אחת כמה וכמה המקריב למולך פרי בטנו שהוא גורם שתסתלק שכינה מישראל ואמר למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי כי הוא מטמא כנסת ישראל המקודשת לשמו והוא מחלל שמו הגדול עד כאן לשון הרב ובאר לנו מתוך דבריו כי מלת אני ברוב מקומות התורה הוא מדת הדין ובמקום הזה הוא מדת רחמים לפי שהזכיר פני ובענין המבול גם כן (בראשית ו יז) ואני הנני מביא את המבול ובתחלת וארא (שמות ו ה) וגם אני שמעתי וכל אחד מבואר ולמד מענינו.

(ח) וטעם כי קדוש אני ה' מקדשכם –.

עי' רמב"ן: עם הכהנים ידבר כאשר החל אמור אל הכהנים או אני ה' מקדשכם כלכם הכהנים והעם והטעם כי מאחר שהוא מקריב לחם אלהיך קדוש יהיה לך כי על ידו אני מקדש את כלכם ומשרה שכינתי במקדשכם ויתכן על דרך האמת שיחזור לראש הפסוק וכבר נתפרש¹⁷²⁹:

Section break

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹⁷²⁷ עי' לקמן פרשת בחקתי הערה 1834.

¹⁷²⁸ עי' לעיל פרשת נח הערה 391.

¹⁷²⁹ היינו? עי' הערות 1706 1707, ודברי רבינו שם. @

פרשת אמור.

(כא י) והכהן הגדול מאחיו.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה הכהן הגדול ידוע מי הוא דוגמתו¹⁷³⁰ וכבר הזכרתי מזה בסדר צו (ויקרא ח לג)¹⁷³¹ והיה הסגן מימינו וראש בית אב משמאלו דוגמת השרפים והוא שאמר המלאך ליהושע הכהן הגדול (זכריה ג ז) ונתתי לך מהלכים וגו' רמז לו מקומו ודוגמתו ותרנם יונתן בין שרפיא האלין ממה שכתוב (ישעיהו ב) שרפים עומדים ממעל לו¹⁷³². ואמרו במסכת יומא (לז א) פרק הממונה הסגן מימינו וראש בית אב משמאלו ועוד תניא שלשה מהלכים בדרך הרב באמצע גדול בימינו והקמן בשמאלו וכן מצינו בשלשה מלאכים שבאו אצל אברהם מיכאל באמצע גבריאל מימינו רפאל משמאלו.

ואם תזכה תבין כי לכך הזכיר בו הכתוב הלשון הזה הכהן הגדול כענין שכתוב (דברים יא ז) את כל מעשה ה' הגדול וגו' שהרי עבודתו של כהן גדול לשם הגדול¹⁷³³ והוא שאמרו רז"ל במסכת הוריות (יב ב) פרק כהן משיח (ויקרא כא י) את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום לא יפרום כלל דברי ר' יהודה ר' שמעון אומר אינו פורם מלמעלה אבל פורם הוא מלמטה כלומר תחת בגדיו לא בבגד העליון כמשפט הקריעה בכהן הדיוט ובשאר ישראל ובא לרמוז שהפרימה אינה אלא למי שהוא למטה ממנו זהו כהן הדיוט ולכך כהן גדול פורם מלמטה לפי שאין בדוגמתו ירידה אלא התעלות למעלה למעלה עד אין סוף ולשון פרימה קריעה כתרנומו יבוע.

(כב ב) דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדשים לי אני ה'.

עי' רמב"ן: סרס המקרא ודרשהו וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדשים לי ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדשים לי לרבות קדשי כהנים עצמן לשון רש"י ואם נפרש אשר הם מקדשים לי בכהנים עצמן אין צורך לסרוס הזה אבל יאמר הכתוב וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו בהם את שם קדשי ואשר הם מקדשים לי שלא יחללו את אשר אהרן ובניו עצמם מקדשים לי ובתורת כהנים (פרשה ד א) כך הוא נדרש וינזרו מקדשי בני ישראל על קדשי בני ישראל חייבים משום פיגול נותר וטמא ואין חייבים על קדשי גוים משום פיגול נותר וטמא קדשי ישראל אין לי אלא קדשי ישראל קדשי עצמן מנין תלמוד לומר אשר הם מקדשים לי אני ה' לרבות את כולם ולא הזכיר שם סרוס המקרא כלל ועל דרך האמת אשר הם מקדשים לי אני ה' שלא יחללו השם המקודש לו כי שמו במקדש ה' וכבר רמזתי זה בפרשת ויקחו לי תרומה¹⁷³⁴:

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁷³⁰ עי' לעיל פרשת אחרי מות הערה 1663.

ועי' זהר (ח"ג דף פח ע"ב) יורד על הזקן דא דיקנא יקירא כמה דאוקמוה. זקן אהרן. דא כהן גדול דלעילא והא אוקמוה וההוא

ועי' זהר (ח"ג קלב ע"ב) שמשמע שזה תיקון ח' דת"ד דא"א, וצ"ע.

עי' זהר (ח"ג דף קמה ע"ב) אמר ר' יהודה מה מלאך יי' זה מיכ"אל השר הגדול דאתי מחסד של מעלה והוא כהן גדול של מעלה. כביכול כהן גדול דלתתא אקרי מלאך יי' צבאות משום דאתי מסטרא

דחסד מהו חסד רחמי גו רחמי. וב

¹⁷³¹ עי' דברי רבינו בראשית טו יח.

¹⁷³² עי' לעיל פרשת ויצא הערה 611.

¹⁷³³ עי' דברי רבינו לעיל יט ב ויט יב.

¹⁷³⁴ עי' דברי רבינו שמות לה ה, ועל דרך האמת הוא כמו יביאה עם תרומת ה' שיביא התרומה העליונה בסוד ויקחו לי תרומה וכבר פרשתי (שמות כה ג) ולרבותינו מדרש ב' ותפתח ותראה את הילד שראתה עמו שכינה (סוטה יב)

ועי' זהר (ח"ב דף קצח ע"ב) תא חזי מה כתיב, כל נדיב לבו יביאה את תרומת יהו"ה, כל נדיב לבו ודאי, מאן דיתרעי לביה, ימשיך לה לשכינתא לגביה, הדא הוא דכתיב, יביאה, אף על גב דאיהי באסתלקותא לעילא, יביאה מאתר עלאה.

(כב כז) שור או כֶּשֶׁב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה':

ע"י ר' בחיי: והיה שבעת ימים תחת אמו משל למלך שנכנס למדינה והוציא בתו ואמר כל האכסנאין שבאו לכאן אל יראו פני עד שיראו פני מטרונא תחלה כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל לא תביאו לפני קרבן עד שתעבור עליו השבת שאין שבוע בלא שבת ואין מילה בלא שבת כך דרשו רז"ל (תנחומא שם) והמטרונא היא ה"א אחרונה¹⁷³⁵ והיא ראשונה למחשבת המקריב¹⁷³⁶ וזה מבואר.

(כג יז) ממושבתיכם תביאו לחם תנופה שתיים שני עשרונים סלת תהינה חמץ תאפינה בכורים לה':

צוה הכתוב שתהיינה חמץ לפי שהם תודה לשם כי חקות קציר שמר לנו וקרבן התודה יבוא על לחם חמץ ואולי אסור החמץ מפני שירמוז אל מדת דין¹⁷³⁷ כי נקרא חמץ כאשר יקרא היין אשר יקהה חומץ יין וחומץ שכר (במדבר ו ג) והלשון נגזר מלשון מעול וחומץ (תהלים ע"ד) כי נגזל מהם טעמים ולא יאכלו וכן כי יתחמץ לבבי (שם עג כא) יכעוס ויאבד טעמו ממנו ובעבור שהקרבנות לרצון לשם הנכבד¹⁷³⁸ לא יבאו מן הדברים אשר להם היד החזקה¹⁷³⁹ לשנות הטבעים וכן לא יבאו מן הדברים המתוקים לגמרי כגון הדבש רק מן הדברים המזוגים כאשר אמרו בכריאת העולם (ע"י רש"י בראשית א א) שיתף מדת רחמים במדת הדין ובראו והנה בחג השבועות שהוא יום מתן תורה יביא הקרבן בדין תודה כי הוא יום העצרת והמשכיל יבין¹⁷⁴⁰ וזה סוד מה שאמרו רבותינו (ויק"ר ט ז) כל הקרבנות במלין וקרבן תודה אינו בטל לעולם¹⁷⁴¹ וכו' כי בו מצה וחמץ כענין בעולם הבא:

(כג יח) והקרבתם על הלחם שבעת כפשים תמימים בני שנה ופר בן בקר אחד ואילם שנים יהיו עלה לה' ומנחתם ונספיהם אשה ריח ניחח לה':

ע"י ר' בחיי: וכתוב ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת יש לך להשכיל איך הזכיר כאן ביום חמישים אשה ו"שעיר לחטאת לפי שהקרבן לשכינה¹⁷⁴² ובסוף סדר פנחס בפרשת (במדבר כח כו) וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה' לא תמצא שם לא אשה ולא חטאת כי

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁷³⁵ מידת המלכות

¹⁷³⁶ ע"י תיקר"ז & שסוף מעשה במחשבה תחילה, אבל צ"ע

¹⁷³⁷ ע"י ר"מ פרשת פנחס (דף רנב ע"א) ובגין דא ח' דאיהו חוטא זעירא תבר לה וייעול ה' באתרהא דבקדמיתא קנה וסוף קמלו קנה שלטנותא דרומי וסוף לכל מלכין דעתיד קב"ה לתברא ליה גער חית קנה גער חיה בישא ח' מן חמץ ואתבר רגליה מן מחמצת תרגום: ומשום זה ח' שהוא חוט קטן, תשבר אותה, ותכנס ה' במקומה. שבתחלה קנה וסוף קמלו. קנה שלטון של רומי וסוף לכל המלכויות, שעתיד הקדוש ברוך הוא לשבור אותו. "גער חית קנה" גער חיה רעה, ח' מחמץ, ושבר רגליה מן המחמצת, שנאמר בה "רגליה יורדות מות".

וע"י בהגר"א ספד"צ טז ע"ב, וזהו סוד חמץ שנהפך ביציאת מצרים למצה, ובעוד שה' סתום היה הקליפה חמץ שולט, ובהפתח הה' נשבר חמץ ונעשה מצ"ה, כמ"ש בר"מ פרשת פנחס כן הוא בפע"ח חג המצות פרק ז.

¹⁷³⁸ ע"י לעיל פרשת לך לך הערה 405.

¹⁷³⁹ ע"י זהר (ח"ג קפ ע"ב).

¹⁷⁴⁰ שיש לו מיזוג של ב' המידות, ע"י ריש ספד"צ עם ביאור הגר"א.

¹⁷⁴¹ ע"י עבה"ק ח"ב פרק מ, וסוד הענין כי החטא הוא הגורם הרחקת הארץ העליונה והקצוץ והפרוד בייחוד ולזה הוצרכו הקרבנות לבסס העולם ולפתוח המקום להאיר באורו ולקרר רחוקים ולהרחיק כל דבר רע וטמא מן המקדש, ולעתיד לבא שיתבער יצר הרע המחטיא, ויתמו חטאים מן הארץ, לא יצטרך לקרבן עוד, כי תתעלה מדת דינו ברחמים, והיה יי' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי' אחד ושמו אחד.

וע"י עוד בדע"ה ח"ב דרוש ד ענף יב סימן יא

¹⁷⁴² למידת המלכות

הקרבן לשם הגדול¹⁷⁴³ וכוונה תורה לרמוז לך בזה על מה שאירע לנו ביום מתן תורה שראינו את כבודו ואת גדלו¹⁷⁴⁴ וכנגדם במשכן מצינו (שמות מ לד – לה) וכבוד ה' מלא את המשכן שני פעמים וכן בביהמ"ק שנקרא (ישעיה סד י) בית קדשנו ותפארתנו וזה מבואר כי עצרת זה ירמוז לתפארת ולכבוד כי בו כתיב (שמות כג יז) יראה כל זכורך ובו הראנו את אשו הגדולה ודבריו שמענו מתוך האש¹⁷⁴⁵ אבל בעצרת של שמיני לא תמצא בו יראה כל זכורך כי ירמוז לכבוד לבדו¹⁷⁴⁶ והבן זה.

(כג כד) דָּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּחֻדְשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לְחֻדְשׁ יְהִי לָכֶם שַׁבָּתוֹן זְכוֹרֹן תְּרוּעָה מִקְרָא קָדֵשׁ:

עי' רמב"ן: ועל דרך האמת תרועה היא שעמדה לאבותינו ולנו שנאמר (תהלים פט טז) אשרי העם יודעי תרועה¹⁷⁴⁷ וכענין שכתוב (ירמיה ד יט) תרועת מלחמה¹⁷⁴⁸ כי השם איש מלחמה אם כן יום תרועה יהיה לכם שיהיה היום לתרועה לנו וכן זכרון תרועה¹⁷⁴⁹ מקרא קדש שיהיה הזכרון בתרועה ולפיכך הוא מקרא קודש ולא הוצרך להזכיר שופר כי השופר רמז ביום והתרועה בו והנה הוא יום דין ברחמים לא תרועת מלחמה ומפני זה הזכיר הכתוב התרועה שכבר קבלה ביד רבותינו וכל ישראל רואים עד משה רבינו שכל תרועה פשוטה לפניו ופשוטה לאחריה ולמה יזכיר הכתוב תרועה ולא יזכיר התקיעות¹⁷⁵⁰ כלל לא בראש השנה ולא ביום הכפורים אבל התקיעה היא הזכרון והוא השופר והתרועה כשמה ומפני שהיא כלולה מן הרחמים תקיעה לפניו ולאחריה ולפיכך אמר ביודעי תרועה כי בצדקה ירומו כי תפארת עוזמו אתה והנה זה מבואר כי הכל תלוי בתשובה אלא בראש השנה מתיחד במדת הדין ומנהיג¹⁷⁵¹ עולמו וביום הכפורים במדת הרחמים והוא מאמרם (ר"ה לב ב) מלך יושב על כסא דין וכו' ראש השנה יום דין ברחמים ויום הכפורים יום רחמים בדין¹⁷⁵²: עי' ר' בחיי: ובמדרש (ויק"ר כט ו) באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁷⁴³ לשם הוי"ה
¹⁷⁴⁴

¹⁷⁴⁵ עי' לעיל פרשת וירא הערה 470.

¹⁷⁴⁶ מלכות?

¹⁷⁴⁷ עי' זהר (ח"ב רנ ע"ב) זכאין אינון ישראל, דאית לון עיטא בארעא, בגין לאתערא רחמי מעילא. כדין כתיב (תהלים פט טז) אשרי העם יודעי תרועה, יודעי תרועה ודאי, יודעי תרועה, מתברי האי תרועה, דאיהו דינא קשייא, דכלא אתדנו ביה, זכאין אינון ישראל בעלמא דין, ובעלמא דאתי, בגין דאינון ידעי ארחוי דקודשא בריך הוא, וידעי למהך בארחוי, וליחדא יחודא כדקא יאות. תרגום:..

¹⁷⁴⁸ עי' זו"ח & דתניא מ"ד זכרון תרועה לא אשכחנא זכירה לתרועה, אלא האי דא"ר יוסי, כתיב, וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר וגו' והרעותם וגו'. וזכר לתרועה זו, אמר הקב"ה, הריעו לפני בתרועה זו, שהיא זכרון אותה התרועה, מיד, ונושעתם מאויביכם:

¹⁷⁴⁹ עי' זהר (ח"ג ק ע"א) זכאה חולקהון דישראל דידעין לנגדא ולאמשכא למאריהון מדינא לרחמי ולתקנא כלהו עלמין על ידיהו. ת"ח לקביל דא תלתא ספרין פתיחין ביומא דא וכמה דרחמין מתערין ודינין קשיין אתכפיין ועאלין לדוכתייהו כך הוא לתתא כגוונא דלעילא דינין קשיין אתכפיין ואתעברו מעלמא ומאן אינון אלין אינון רשעים גמורים דאינון דינין קשיין דאתכפיין ואתעברו מעלמא ועל דא נכתבים ונחתמים וכו'. אמר ר' אבא ודאי דא הוא ברירא דמלה בריך רחמנא דשאלנא ורווחנא בהני מלי. אמר ר' יהודה כתיב זכרון תרועה זכרון עבדין לכוונא לבא ורעותא ישראל עבדין זכרון לתתא במה בעובדא בגין דיתער מלה כהוא גוונא לעילא. תרגום:..

¹⁷⁵⁰ עי' זהר (ח"ג רלב ע"א) תקיעה מסטרא דאברהם שברים מסטרא דיצחק הרועה מסטרא דיעקב שכינתא תתאה קשר דכלהו דהיינו ק' תקיעה ש' שברים ר' תרועה וכלהו משלשין לגבי שכינתא עי' לעיל פסוק יז.

¹⁷⁵¹ עי' לעיל פרשת אחרי מות הערה 1673.

קדש באחד לחדש זה אברהם שכתוב בו (יחזקאל לג כד) אחד היה אברהם זכרון תרועה זה יצחק מקרא קדש זה יעקב כוונת המדרש הזה כי תקיעות ראש השנה רמז למדות וכשם שמדת הפחד למעלה הרחמים מקיפין אותה¹⁷⁵³ שאלמלא כן היה מחריב ושורף את העולם כלו בשלהבותיו כן התרועה פשוטה לפניו ופשוטה לאחריה ואילו היינו תוקעין תרועה לבדה היה נראה בזה קצוץ נטיעות¹⁷⁵⁴ ולפי הדרך הזה הרי בכתוב מפורש כי יום ראש השנה יום הדין הוא מלשון תרועה והוא ברחמים מלשון זכרון וא"כ יהיה זכרון תרועה כמו (להלן בה ט) שופר תרועה (במדבר כט א) יום תרועה וזה מבואר.

(כג מ) וְלִקְהָתֶם לָכֶם בַּיּוֹם הַרְאִשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֵנָף עֵץ עֵבֶת וְעֵרְבֵי נָחַל וְשִׂמְחָתֶם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים:

ובטעם המצוה הזאת אמרו (תענית ב ב) על דרך האגדות שהמינין הללו באין לרצות על המים ועל דרך האמת פרי עץ הדר הוא הפרי שבו רוב התאוה¹⁷⁵⁵ ובו הטא אדם הראשון שנאמר (בראשית ג ו) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל והנה החטא בו לבדו ואנחנו נרצה לפניו עם שאר המינים וכפות תמרים הוא הראש הקו אמצעי כפול וגבוה על כולם¹⁷⁵⁶ וענף עץ עבות רמז לשלש ספירות בבד אחד כענין שנאמר מידי אביר יעקב¹⁷⁵⁷ (שם מט כד) וערבי נחל כענין שנאמר (תהלים סח ה) סולו לרוכב בערבות כי יתערבו במדת הדין ובמדת הרחמים¹⁷⁵⁸ מכאן תבין ותדע שאין האתרוג עמהם באגודה והוא מעכב בהם כי הוא כנגד העצרת שהוא רגל בפני עצמו ותשלומין דראשון והנה הם אחד בכח ולא בפועל¹⁷⁵⁹ וכבר פירשתי (פסוק לו) טעם זה:

והנה טעם כל הפרשה תחוגו את חג השם הגדול שבעת ימים שבמעשה בראשית ותסמכו להם השמיני עצרת כענין שנאמר למנצח על השמינית (תהלים ו א) וגם באותן השבעה תקחו בהם פרי עץ הדר והלולב באגודה ולכך הקדים האתרוג אבל בשמיני אינו צריך כי הוא עצמו הדר וזה טעם והנותם אותו חג לה' שבעת ימים בשנה שתחוגו שבעת הימים עם השנה ענין סבוב והקפה מלשון וחוג שמים (איוב כב יד) ובמחוגה יתארהו (ישעיה מד יג) וכן המון חוגג (תהלים מב ה) וכבר רמזו רבותינו הסוד הזה אמרו בויקרא רבה (ל ט) פרי עץ הדר זה הקדוש ברוך הוא שנאמר (תהלים צו ו) הוד והדר לפניו כפות תמרים זה הקדוש ברוך הוא שנאמר (שם צב יג) צדיק כתמר יפריח וענף עץ עבות זה הקדוש ברוך הוא שנאמר (זכריה א ח) והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה וערבי נחל זה הקדוש ברוך הוא שנאמר (תהלים סח ה) סולו לרוכב בערבות:

ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה מאי פרי עץ הדר כדמתרגמינן פירי אילנא אתרוגינן

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹⁷⁵³ ?

¹⁷⁵⁴ עי' בזה ברמב"ן בראשית יא ב

¹⁷⁵⁵ עי' ספר הקנה (עמוד קעו): והאתרוג רומז בכנ"י הנקרא תאוה וכי תאוה הוא לעינים וזהו שתרגם לא תתאוה לא תרוג מלשון אתרוג
¹⁷⁵⁶ ראש קו האמצעי?

¹⁷⁵⁷ עי' לעיל פרשת ויצא הערה 653.

¹⁷⁵⁸ שמידת ההוד היא דרין בלשו רחמים, ונצחה וא הפוך.

¹⁷⁵⁹ עי' ספר הפליאה (עמוד תרג): ופעמים יבואו מים בגן שהוא היסוד ואין הכבוד שותה מאותו המים וא"כ נראין הדברים אחר שהדבר הוא כך שאינה באחדות עם הבנין לענין ברכה בגן בעיבור שבה הקיצוץ והיא המקבלת העונשים להעלותה לעשות נקמה והם המונעים המים מלרדת בה ע"כ צריכין לברכה ולקבוע לה ברכה בפני עצמה להיותה באחדות כולם בברכה כמו שהיא ביחוד האילן, וזה טעם האתרוג שאינו נאגר עם הלולב ועם השאר מינים להודיעך שאינה עם הבנין בברכה וע"כ שים בדעתך ליחודה גם בברכה להיות נפשה קשורה בנפשו. הלא תראה שמיני עצרת הוא תשלומין דראשון להודיעך שהוא באילן וארז"ל שהוא רגל בפני עצמו לענין ברכה שאינה ביחודם וע"כ צריכין לברכה וקבעו לה ברכה בפ"ע כדי ליחודה גם בברכה וכל זה למה מפני שהיחוד לשם הוא נשלם ושם נקשרו כולם ולכן נקר

ולולבין ומאי הדר היינו הדר הכל והיינו הדר שיר השירים דכתיב בהו (ו י) מי זאת הנשקפה כמו שחר וגו' ולמה נקרא שמו הדר אל תקרי הדר אלא הדר זה אתרוג שהוא נפרד מאגד הלולב ואין מצות לולב קיימת אלא בו והוא אגוד עם הכל שעם כל אחד הוא ועם כולם יחד הוא ומאי לולב כנגד חוט השדרה וענף עץ עבות שענפיו חופין את רובו משל לאדם שברועותיו יגן על ראשו ענף לשמאל עבות לימין נמצא עץ באמצע ולמה נאמר בו עץ שהוא שורש האילן ומאי ערבי נחל על שם המקום שהם קבועים בו ששמו נחל דכתיב (קהלת א ז) כל הנחלים הולכים אל הים וגו' ומאי ניהו ים הוי אומר זה אתרוג ומנא לן דכל מדה ומדה מכל אלו השבעה איקרי נחל שנאמר (במדבר כא יט) וממתנה נחליאל אל תקרי נחליאל אלא נחלי אל וכו' והמדרש הזה על דעת שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד והיא הלכה לדברי הגאונים והראשונים כולם:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה פרי עץ הדר הדומה ללב¹⁷⁶⁰ ירמוז אל הכבוד¹⁷⁶¹ הכלול מל"ב נתיבות¹⁷⁶² והוא הדר מכל הדר כענין שכתוב (שיר השירים ו י) מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה כפות תמרים הוא סוף הבנין¹⁷⁶³ הנקרא יסוד והוא ראש הנמצאים כלן¹⁷⁶⁴ ולולב דומה לשדרה כי הוא מכריע וקו אמצעי והזכיר תמרים ולא תמר על שם שכתוב (תהלים צב יג) צדיק כתמר יפרח¹⁷⁶⁵ ומשפיע כח במדה שכתוב בה (שיר השירים ז ח) זאת קומתך דמתה לתמר¹⁷⁶⁶ וזהו לשון תמרים ולכך כתיב כפת על שם אחדותו והזכיר תמרים לרמוז על שניהם וכן אתרוג שהוא לב וכן לולב שהוא לבה של תמרה וענף עץ עבות הגדולה והנבורה והתפארת וזהו שדרשו בספר הבהיר (אות קעו) ענף עץ עבות משל לאדם שיש לו זרועותיו ובהם יגן על ראשו הרי זרועותיו שנים וראשו שלשה והיינו ענף לשמאל עבות לימין נמצא עץ באמצע ולמה נאמר בו עץ מפני שהוא שרש האילן¹⁷⁶⁷ והדס דומה לעינים¹⁷⁶⁸, וערבי נחל הנצה וההוד הנקראים למודי ה'¹⁷⁶⁹ וערבה דומה לשפתים שכן הנביאים כלם מקבלים הנבואה משם ועד שם נבואתם מגעת ולא עוד¹⁷⁷⁰ וערבה היא שביעית ולכך הוכיחו חכמי האמת ערבה מלשון ערבות הוא שכתוב (תהלים סח ה) סולו

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁷⁶⁰.

¹⁷⁶¹ היינו המלכות ע"י זהר (ח"ג כד ע"א)

¹⁷⁶² ע"י ס"י פ,א מ"א. אבל לא כתוב שם מלכות

¹⁷⁶³ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 76.

¹⁷⁶⁴ היינו היסוד מחובר עם המלכות, ולכן זה ראשית לנבראים (ע"י תיקו"ז יב ע"ב).

¹⁷⁶⁵ ע"י זהר לך לך פב ע"א, צדיק כתמר יפרח, מה תמר לא סליק אלא דכר ונוקבא, אוף הכי צדיק לא סליק אלא דכר ונוקבא [תרגום]: צדיק כתמר יפרח מה תמר שלא עולה אלא זכר ונקבה כך גם צדיק אינו עולה אלא זכר ונקבה], ע"כ.

¹⁷⁶⁶ ע"י זהר (ח"ב דף קכו ע"א) רבי יהודה פתח, (שיר ז ח) זאת קומתך דמתה לתמר וגו', כמה חביבה כנסת ישראל קמי קודשא בריך הוא, דלא מתפרשא מניה, כהאי תמר דלא פריש דכר מן נוקבא לעלמין, ולא סליק דא בלא דא, כך כנסת ישראל לא מתפרשא מקודשא בריך הוא. ת ¹⁷⁶⁷ היינו נה"ם.

¹⁷⁶⁸ ע"י זהר (ח"ג דף רנו ע"א) הדסין גדולה גבורה תפארת ודמיין תלת גוויי עינא ב' בדי ערבות נצח והוד ודמיין לתרין שפוון לולב יסוד דומה לשדרה דביה קיום דכל גרמין ועליה אמר דוד כל עצמותי תאמרנה יי מי כמוך. אתרוג מלכות דומה ללבא דביה הרהורין ונענועין דהלל אינון משותפין בנענועין דנטילת לולב ואינון

¹⁷⁶⁹ ע"י ז"ח & ע"י אסתמיק עלמא באורייתא, דנפיק מבין תרין למודי ה' ואתייהבא על ידיהו. ועל דאינון סמכין לעלמא באורייתא, דנפיק מבין נצ"ח והו"ד, דאחידין בהו.

¹⁷⁷⁰ ע"י ז"ח & ונופת צופים, כד"א נופת תטופנה שפתותיך כלה. צופים, בגין דכל מאן דבעי למצפי ולאסתכלא בהאי מראה. מסתכל. כד"א צופה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר. ודאי האי אתרא, אקרי פתחא דמהימנותא. וכתבי, ואראה מראות אלקים. מכאן ולעילא לית רשו לאסתכלא. ועל דא מינה ינקין אינון למודי ה', דאיקרין צופים, כמד"א ונופת צופים: ד"א צופים, אלין למודי ה', דנהרין בה, ומתמן ינקין נביאין. בר משה, דאתסתלק לעילא. ובההוא זמנא דכלילן כלהו בחד, אינון נחמדים:

לרוכב בערבות¹⁷⁷¹ שכן הוא הרקיע השביעי בספר הבהיר (שם) מאי ערבי נחל על שם המקום שהן קבועין בו ששמו נחל כלומר שהם מכלל הנחל שכל השבעה נקראו נחל ואמרו עוד שם ערבי נחל כנגד שוקי האדם שהם שתים עד כאן ולמדנו בארבעה מינין אלו שבלולב שהם חוזרים לשבעה שהם כנגד השבע ונראה כי כן דעת הרמב"ן.

וראיתי בזה דעת אחרת לאחד מהמקובלים¹⁷⁷² שכתב פרי עין הדר הוא הכבוד¹⁷⁷³ למעלה ממנו וסמך ליה כפת תמרים שהוא יסוד למעלה מכפות תמרים וסמך לו ענף עין עבות והן אחד על גבי שנים התפארת והנצה וההוד¹⁷⁷⁴ ומכאן שהיה ראוי להכשיר אפילו תרי וחד כלומר שנים למטה ואחד למעלה אלא שאין הכוונה רמוזה בו ולפי זה יהיה הצדיק עומד בין ההדסים ולכן נקראו הצדיקים בשם הדסים על שם שהם דבקים בצדיק העומד בין ההדסים למעלה מענף עין עבות וסמך לו ערבי נחל והם הגדולה והגבורה¹⁷⁷⁵.

והנה כל זה בא בסדור מכוון ממטה למעלה ובין שירמוז ערבי אל הנצה וההוד כדעת הרב ז"ל או אל הגדולה והגבורה כפי הדעת הזאת הנה הערכה שביעית מכל מקום בין למעלה בין למטה וכל הדעות כולן אין כוונת הלולב עם מיניו אלא דוגמא אל השבעה.

וצריך שתשכיל כי מפני שהלולב כגמרא (סוכה מה ב) ירמוז לצדיק כתמר הפרישו חכמי האמת בדין קטימת הלולב וההדס (שם כט ב) כי הלולב נקטם ראשו פסול ובהדס אפילו שלשה קטומים כשר (שם לד ב) וידוע כי הקטימה רמוז לקצוץ ובהדסים אין לחוש לקצוץ שהרי בידוע שהאחד כלול מן השנים גם השנים הפכים הם מקבלים ויונקים מלמעלה מן הבינה ולכן אין לטעות בהדסים ואין לחוש בהם חשש קצוץ¹⁷⁷⁶ אבל בלולב שהוא צדיק יסוד ויודעין בו שהשפע שלו מקבלו מיד מיוחד והמיוחד¹⁷⁷⁷ מן השנים¹⁷⁷⁸ והשנים מן הבינה¹⁷⁷⁹ לכך יש לטעות בו ולחוש לקצוץ שמא יאמר בו אדם שאינו צריך לכח שיש מן הבינה ולמעלה שהוא ראשית האצילות על כן אמרו בו נקטם ראשו פסול כי זה בודאי יהיה קצוץ יותר עליון וחוק מקצוץ ההדסים וכמה נאה ליטול את הלולב שיש בו שבעה אלו בשבעה ימי סכות שהן כנגד אותן שבעה ובהם לבינה¹⁷⁸⁰ נקרא בענין הקרבנות שהיו להמשיך ומזה דרשו רז"ל (סוכה מה א) כל המקיים לולב באגדו והדס בעבותו מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר (תהלים קיח כז) אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח וזה מבואר.

ומפני שהלולב והאתרוג רמוז לזכור ושמור¹⁷⁸¹ על כן הלולב נטל בימין ומצותו ביום ולא בלילה והאתרוג בשמאל וכל אחד נטל בידו הראויה לו ומשפט הנענוע הוא לשש קצוות ארבע רוחות העולם ומעלה ומטה שלשה פעמים לכל רוח שהם בין כולן שמנה עשר נענועין

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁷⁷¹ עי' לקוטי תורה (ספר ישעיה) ממנו י"ה נשאר אלם ולזה נקרא שם י"ה שמו הגדול כי הוא בחינת נ' שערי בינה וז"ש סולו לרוכב בערבות ביה שמו כי ערבות נ"ה ביה עד הוד אתפשטת והם נש"ב הנ"ל וז"ש סולו לרוכב ערבות מי הוא י"ה שמו:

¹⁷⁷² ?

¹⁷⁷³ עי' לעיל הערה 1768, ועי' ז"ח & משמחי לב, דא אתרוג, דדמיא ללב. מצות ה', דא אתרוג. יראת ה', כד"א אשה יראת ה' היא תתהלל.

¹⁷⁷⁴ ?

¹⁷⁷⁵ .

¹⁷⁷⁶ עי' פרשת נח הערה 388.

¹⁷⁷⁷ נוסח??

¹⁷⁷⁸ נר"ה

¹⁷⁷⁹ היינו בינה עד הוד אתפשטת

¹⁷⁸⁰ כלומה לעלות בזה למלעת הבינה

¹⁷⁸¹ .

כי כן העולם התום בחותמו של הקדוש ברוך הוא שהוא שלש אותיות¹⁷⁸² והוא מתחלק לשש¹⁷⁸³ שלשה אותיות לכל רוח שהם שמונה עשר אותיות ולכך יצטרך שמונה עשר נענועין ואף על פי שלא מצינו בנמרא (שם לו ב) אלא מוליך ומביא מעלה ומוריד ולמדו זה מתנופה מדכתיב (שמות כט כז) אשר הונף ואשר הורם מוליך ומביא למי שהרוחות שלו מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו ובוה נתעורר על היחוד כי לפי שקצין אבינו הראשון וחטא באתרוג לבדו אין אנו מביאין האתרוג לבדו אלא נביאהו עם שאר הפרי ליחדו עם כלן וכלן עמו ומזה אנו מתקנין את אשר עותו ומרצין בו המקום.

והתבונן בסוד מדרש ר' תנחומא שכתבתי למעלה ותראה איך קרא לד' מינין אלו שחזורין שבעה בלשון החכמים בעבור כי הם כנגד השבעה שנאצלו מן החכמה¹⁷⁸⁴ ועם ד' מינין אלו נמשיך כח במדות והעלו שם (שם לח) אמר רבא וכן בלולב יש לומר כי לשון מוליך ומביא משמש לד' רוחות וזהו למי שהרוחות שלו.

ומצינו רבינו חננאל ז"ל שכתב נענוע זה שאמרו היכן היו מנענעים זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד וכן קבלנו מדברי רבינו האי והעמידו על עיקר דבר זה מהירושלמי (סוכה ג י) דגרסינן התם צריך לנענע שלשה פעמים על כל דבר ודבר רבי זעירא בעי הכין חד והכין חד או דילמא הכין והכין חד כלומר אם הולכה והובאה אחת היא ויש בה ד' נענועין הבאה אחת הן ויש כאן תשעה נענועין שיש בהולכה והבאה ממזרח למערב ומצפון לדרום וכן עליה וירידה שלשה הולכה והובאה אחת ועליה אחת וירידה אחת והווי י"ח נענועין לשש קצוות לכל אחת שלשה נענועים לכל קצה וקצה ולא אפשר אפשיטא בעיין ולחומרא עבדינן דעבדינן י"ח נענועין ע"כ לשון הגאון ז"ל.

ומה שאנו אונדין הלולב עם מיניו לרמוז על אחדות השבעה ומה שאנו מתירין אותו ביום שביעי כדי לרמוז אל הקו האמצעי¹⁷⁸⁵ המכריע ושנראה ושנכוין אליו איך כל הנמצאים כלן העליונים והשפלים תלוין בו כשם שהעלין שבלולב דבקים ונקשרים כלן ותלוין בשדרה ומפני זה יצטרך שנכוין אל השביעי ביום ז' וזהו מבואר.

ועוד דקדקתי בארבעה מינין שבלולב וראיתי שיש בהן נגלה ונסתר כשם שיש בד' אותיות שבשם הגדול נגלה ונסתר והוא כי השנים נגלים בשמם והן כפות תמרים וערבי נחל והשנים הסתיר הכתוב שמותם והן פרי עץ הדר וענף עץ עד שהוצרכנו לקבלת החכמים ז"ל שהם אתרוג והדס וכן בשם הגדול ג"כ נגלה ונסתר הנגלה ביה"ו והנסתר ג"כ ביה"ו כי היו"ד כפשוטה תכפל במספרה בקריאתה וכן הה"ה וכן הו"ו¹⁷⁸⁶ ויצא לנו מזה כי אותיות השם הגדול יורו שהוא אחד בין בנגלה בין בנסתר ונרמז הענין הזה של נגלה ונסתר גם במצוה הזאת שהיא מצוה מורה על האצילות הנרמז בשם המיוחד שהוא נגלה ונסתר והוא ברחמיו יגלה עינינו להכיר נפלאות מתורתו ויסתירנו בצל רחמיו וחמלתו.

(כג מד) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת מִעֲדֵי ה' אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

ע"י רמב"ן: ורבותינו דרשו בו (ת"כ פרק יז יב) וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל מלמד שהיה משה אומר להם לישראל הלכות פסח בפסח והלכות עצרת בעצרת והלכות החג בחג בלשון שהוא שומע בו בלשון ההוא אומר להם כל הפרשיות ואונקלוס גם הוא נתכוין לזה שאמר ומליל משה ית סדר מועדיא דה' ואלפינון והנראה כי דעתו לרמוז שלמדם

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁷⁸² שדי (כן מובא בשושן סודות ופרדס) או אמת (גמ' שבת &)?

¹⁷⁸³ יש ו' צירופים.

¹⁷⁸⁴.

¹⁷⁸⁵.

¹⁷⁸⁶ היינו בשם ב"ן יו"ד ה"ה ו"ו ה"ה.

סדר המועדות בתקוני העבור הנמסר לו על פה בסיני ונרמז באשר תקראו אותם מקראי קודש והוא למדם על פה כל הסדר המקובל בסוד העבור¹⁷⁸⁷:

(כד ז) ונתת על המערכת לבנה זכה והיתה ללחם לאזכרה אשה לה:
 עי' ר' בחיי: ונתת על המערכת לבונה זכה היו לחם הפנים ולבונה מעכבין זה את זה¹⁷⁸⁸
 כאתרוג עם הלולב או תכלת עם הלבן בזמן שהתכלת מצוי והבן זה שלכך לא תמצא במנחת סוטה לבונה וכן במנחת החוטא הוא שכתוב (במדבר ה טו) לא יצוק עליו שמן ולא יתן עליו לבונה לפי שמדת הדין מתוחה כנגדה¹⁷⁸⁹.

(כד ט) והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדש כי קדש קדשים הוא לו מאשי ה' חק עולם:

עי' רמב"ן: המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה הוא ואכלוהו מוסב על הלחם לשון רש"י ויתכן כי והיתה על כל אחת מן המערכות ועל דרך האמת והיתה לאהרן ולבניו ברית עולם¹⁷⁹⁰ כדרך בריתי היתה אתו החיים והשלום¹⁷⁹¹ (מלאכי ב ה):

(כד י) ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה בן הישראלי ואיש הישראלי:

עי' ר' בחיי: ויראה לי כי לזה רמזו חז"ל במדרשם שאמרו (תנחומא כג) ויצא בן אשה ישראלית ר' לוי אמר מעולמו יצא ולכך נסמכה פרישת ויצא למלת עולם ופירוש מעולמו יצא כי האדם עולם קטן¹⁷⁹² וזהו שכתוב (יחזקאל לו כ) ומארצו יצאו וכתוב (יחזקאל טו ז) מהאש יצאו אשו של בשר ודם וזה מבואר.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁷⁸⁷ עי' לעיל פרשת אחרי מות הערה 1682

¹⁷⁸⁸ היינו שלחם הפנים הוא דין ולבונה הוא רחמים עי' הערה הבאה?

¹⁷⁸⁹ עי' זהר (ח"ג דף יב ע"ב) על דא מאן דחמי יין בחלמיה, אית למאן דאיהו טב, ואית למאן דאיהו דינא, אי תלמיד חכם הוא כתיב (תהלים קד טו) ויין ישמח לבב אנוש, וכתוב (שיר א ב) כי טובים דודך מיין, ודא הוא יין דמנטרי דחדי לכלהו, ואי לאו (משלי א ג) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש, אית יין אחרא דאיהו דינא, ועל דא יאות לקרבא אלין מלין בקרבניה, בגין דיתעבר דינא ויתער רחמי, אעבר יין ואייתי יין, וכן בכלא. ושמן לא אעדי מקרבניה לעלמין, בר ממנחת קנאות, דכתיב (במדבר ה יא) לא יצוק עליו שמן וגו', דהא הכא לא בעיא רחמי, דהא כלא דינא דכתיב (שם כז) וצבתה בטנה ונפלה ירכה, וכתוב (שם כא) יתן יהו"ה וגו', ועל דא וזאת תורת זבח השלמים, אם על תודה יקרבינו: עי' זהר (ח"א קטז ע"ב וז"ל: קשתא בעננא בגווי נהירין כאתתא דמתקשטא לבעלה דכתיב (בראשית ט טו) וראייתה לזכור ברית עולם והא אוקמוה ושפיר הוא וראייתה בגוויין נהירין כדקא יאות וכדין לזכור ברית עולם מאן ברית עולם דא כנסת ישראל. ויתחבר וא"ו בה"א ויוקם לה מעפרא כמה דאת אמר (שמות ב כד) ויזכור אלה"ם את בריתו דא כנסת ישראל דאיהי ברית. תרגום:

ברית היא מידת היסוד, וכנסת ישראל היא המידת המלכות המתחברת עם היסוד בזיווג. ויש להבין למה רבינו מביא שפינחס זכה במידת ברית שהיא כנסת ישראל. ונראה על פי הגר"א (תיקו"ז נא ע"ב): שאדם רגע ללא תורה דעת שלו הוא אבר מת, ונקרא מת, וכל האברים תמיד בתוקפם, לבד הברית שאינו חי כי אם על ידי התעוררות הדעת לזיווג. וכן הוא באדם, עד לעתיד לבא בזמן התחיה שהוא זמן התגלות העטרה וכו' דוד מלך ישראל חי וקיים, עכ"ל. אם כן מובן הדבר שאין מידת היסוד ללא כנסת ישראל יחס איתו, ולכן הוא זכה בברית שלום, שהוא חיבור של שניהם, ומידת הנוק' היא מידת הדין. עי' ברמב"ן כאן ובהערה שהבאנו את דברי הזהר (ח"א סו ע"ב).

¹⁷⁹¹ עי' ז"ח & וע"ד בריתי היתה אתו וגו', דא מטרוניתא דילי, דהוות עמיה. החיים והשלום, חיים, דאימא עילאה. ושלום, דא שר שלום.

פי' הדבר שחיים מכח הרחמים דהיינו מהג"ר שהם רחמים גמורים ולא בכלל הו"ק, ובהארת הג"ר. עי' בהגר"א על ספד"צ יג ע"ד וז"ל: עץ החיים הוא מוחין דאו"א, בהן (בראשית ג כב) וחי לעולם, שהן נקראין חיי המלך.

¹⁷⁹² עי' זהר (ח"ג רנז ע"ב עלמא זעירא.

פרשת בהר.

(כה א) וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר:

ע"י רמב"ן: ולפי דעתי כי נכתבה כאן בסדר נכון כי פירוש בהר סיני בעלותו שם לקבל לוחות שניות וביאור הענין כי בתחילת ארבעים יום הראשונים של לוחות הראשונות כתב משה בספר הברית את כל דברי ה' ואת כל המשפטים הנאמרים שם ויזרוק דם הברית על העם (שמות כד ה) וכשהטאו בעגל ונשתברו הלוחות כאילו נתבטלה הברית ההיא אצל הקב"ה וכשנתרצה הקב"ה למשה בלוחות שניות צוהו בברית חדשה שנאמר (שם לד י) הנה אנכי כורת ברית והחזיר שם המצות החמורות שנאמרו בסדר ואלה המשפטים בברית הראשונה ואמר (שם פסוק כז) כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל¹⁷⁹³ ורצה הקב"ה להחמיר עליהם בברית הזאת השנית שתהיה עליהם באלות ובקללות ושתהיה כראשונה על כל המצות הראשונות ועל כל המשפטים כמו שנאמר בברית הראשונה (שם כד ג) את כל דברי ה' ואת כל המשפטים ולפיכך אמר בכאן בסוף התוכחות (להלן כו מו) אלה החקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה הוא רומז אל כל המצות והמשפטים שנאמרו בברית הראשונה בסדר ואלה המשפטים שהיו כולן בברית הזאת:

(כה ב) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבַתָּה הָאָרֶץ שִׁבְתָּ לָהּ.

ע"י רמב"ן: והנה בכאן עוררו אותנו בסוד גדול מסודות התורה כבר רמז לנו ר"א שכתב וטעם שבת לה' כיום השבת וסוד ימות עולם רמזו במקום הזה וכוף אונך לשמוע מה שאני רשאי להשמיעך ממנו בלשון אשר אשמיעך ואם תזכה תתבונן כבר כתבתי בסדר בראשית (בראשית ב ג) כי ששת ימי בראשית הם ימות עולם ויום השביעי שבת לה' אלהיך כי בו יהיה שבת לשם הגדול¹⁷⁹⁴ כמו ששינינו (תמיד פ"ז מ"ד) בשביעי מה היו אומרים מזמור שיר ליום השבת לעתיד לבא שכולה שבת ומנוחה לחיי העולמים:

והנה הימים רמז לאשר ברא במעשה בראשית והשנים ירמזו לאשר יהיה בבריאת כל ימי עולם – ועל כן החמיר הכתוב בשמיטה יותר מכל חייבי לאוין וחייב הגלות עליה כמו שהחמיר בעריות (לעיל יח כח) שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה (להלן כו לד) והחזיר הענין פעמים רבות כל ימי השמה תשבות (שם שם לה) ונאמר והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה (שם שם מג) וכן שינינו (אבות פ"ה מ"ט) גלות באה על עיניו הדין ועל עוות הדין ועל שמיטת הארץ מפני שכל הכופר בה אינו מודה במעשה בראשית ובעולם הבא וכן החמיר הנביא וגזר גלות על שלוח עבדים בשנה השביעית שנאמר (ירמיה לד יג יד) אנכי כרתי ברית את אבותיכם וגו' מקץ שבע שנים וגו' כי גם בעבד שביעית כיובל כו' והיובל יודע עוד מבראשית עד ויכולו¹⁷⁹⁵ כי ישו בו כיובל הכל איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו כי הוא מוסד המאמין יחריש וזהו שנאמר ושבתה הארץ שבת וקראתם דרור בארץ (פסוק

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹⁷⁹³ מקור ?

¹⁷⁹⁴ ע"י שער הכוונות (דרושי שבת א) כי בחי' כל השביעיות הם ביסוד כנודע לכן אומרים המלאכים אותו השיר הנז' בספר פרקי היכלות המתחיל האדר' והאמונה לחי העו' כו' עולם שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמי' והטעם כי בחי' השביעיות דשבת כולם הם בסוד היסוד הנק' חי העולמים. ועי' בהגר"א בספד"צ יא ע"א אבל העוה"ב דוגמת יה"כ,¹⁷⁹⁴ ושבה אל אמה, ואז צדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיהן (ברכות יז ע"א), עטרת בעלה (משלי יב ד), ואז אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פ"ו כו', כמו ביה"כ דגא דבינה, כמ"ש בתיקונים (נא ע"ב), שאז היא בסוד תגא עטרה בראש ¹⁷⁹⁵ ע"י שמות כא ב ודברי רבינו שם.

י) כי היא ארץ החיים הנרמזת בפסוק הראשון¹⁷⁹⁶ (בראשית א א) שבה נאמר והארץ אזכור (להלן כו מב) וכבר זכרתי זה פעמים:

ע' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ושבתה הארץ שבת לה' כנגד וחד הריב שהוא כלו שבת ומנוחה לחיי העולמים¹⁷⁹⁷ והוא העוה"ב שאחר התחיה וזה טעם השמטה שהארץ היא בטלה וחרבה מכל עבודה בשנה השביעית ומפני זה החמירה תורה בשמטה יותר מכל חייבי לאוין וגזר עליה גלות הוא שכתוב (ויקרא כו) אז תרצה הארץ את שבתותיה וכן שנו רז"ל גלות באה לעולם על ענוי הדין ועל שמטת הארץ והנה הכופר במצות השמטה ככופר בחדוש העולם ובעוה"ב וזה מבואר.

(כה ח) וְסִפְרָתָ לְךָ שְׁבַע שָׁבָתוֹת שָׁנִים שְׁבַע שָׁנִים וְהָיוּ לְךָ יָמֵי שְׁבַע שָׁבָתוֹת הַשָּׁנִים תִּשְׁעַ וְאַרְבָּעִים שָׁנָה:

ע' ר' בחיי: מה צורך להוסיף ולומר והיו לך וכי לא היינו יודעים שמספר שבע שנים שבע פעמים הן תשע וארבעים שנה אבל יתכן לומר בסוד הענין כי בא הלשון בספור המצוה המעולה הזאת לבאר על ההוה ולרמוז על העתיד כי המספר הראשון רמז למצות היובל שהם מ"ט שנה ושנת החמישים קדש ולכך הזכיר בו וספרת לשון ספירה והמספר השני רמז ליובל הגדול שהוא סוף כל ימי העולם אשר הויתו ארבעים ותשעה כי מספר מ"ט בימים ובשנים ובאלפים ובשערי הבינה¹⁷⁹⁸ שנמסרו למשה הכל ענין אחד ירמוז לזמן עמידת העולם וקיומו כנרמז בתחלת קהלת והארץ לעולם עומדת והוא עולמו של יובל העולם וזהו סוד חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולן נמסרו למשה חוץ מאחד שנאמר (תהלים ח) ותחסרהו מעט מאלהים באור זה כי למדו בכל אלף ואלף שער בינה אחד והודיעו כל ההויה מראש ועד סוף חוץ מן היובל קדש שהוא שער החמשים הפנימי של בינה וזהו ותחסרהו מעט מאלהים והשער ההוא קראו מעט לרוב דקותו ופנימיותו משערי אלהים שהוא הבינה ולכך הזכיר במספר אלף שנה כמספר הזה והיו לך לשון הויה ועוד הוסיף ואמר ימי כי כל ימי העולם מספר לך ועל זה אמר והיו לך ימי ולזה רמז דוד המלך ע"ה באמרו (תהלים קמה) מלכותך מלכות כל עולמים ומקרא מלא הוא (שם קה) דבר צוה לאלף דור כי דור כמו עולם וזהו חמשים שנה ובא הרמז במלת כל ובמלת לך כי הכל כונה אחת וזה מבואר:

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁷⁹⁶ , ועי' לעיל הערה. **Error! Bookmark not defined.** ##*

ע' זהו (ח"א דף סט ע"א, בר אלון דאסתאבו וסאיבו ארעא, דבאלין כתיב וימחו מן הארץ, מן הארץ דייקא, ואע"ג דאקשו ואפליגו קדמאי על דא, וימחו כמה דאת אמר (תהלים סט כט) ימחו מספר חיים, א"ל רבי שמעון, ודאי לית לון חולקא בעלמא דאתי, דכתיב וימחו מן הארץ, וכתיב (ישעיה ס כא) לעולם יירשו ארץ, אבל יקומו בדין, ועלייהו כתיב (דניאל יב ב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו, אלה לחיי עולם, ואלה לחרפות לדראון עולם, ופלוגתא בהא, אבל כלא כמה דאוקמוה חבריאי:

תרגום: פרט לאלו שנטמאו וטמאו את הארץ. באלה כתוב "וימחו מן הארץ", דוקא מן הארץ. ואף על גב שהקשו ונחלקו הראשונים על זה. "וימחו" כמו שנאמר "וימחו מספר חיים". אמר לו רבי שמעון, ודאי שאין להם חלק בעולם הבא, שכתוב "וימחו מן הארץ", וכתוב "לעולם יירשו ארץ". אבל יקומו בדין, ועליהם כתוב "ורבים מישני עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם". והמחלוקת בזה, אבל הכל כפי שבארוה החברים.

¹⁷⁹⁷ ע' דברינו ברמב"ן כאן.

¹⁷⁹⁸ ע' דע"ה ח"ב כה ע"ב ז"ל: ודע כי כל מה שאמרנו כאן מענין סוף כל התיקונים שהוא עד אלף העשירי, כי משם ולמעלה הוא בעולמות דא"ס כנז', הנה אין זה סתירה כלל לענין השמיטות הנמצא בדברי הראשונים, ספר התמונה והקנה והרמב"ן (ויקרא כה י במדבר י לה) והמערכת והרקאנטי והציוני ורבינו בחיי (ויקרא כה ב) והרדב"ז וכן הרמ"ק ז"ל בפרדס בשער הנתיבות (פרק ב) ובשער פרטי השמות (פרק ג) האמין ג"כ בזה. אמנם בספר שיעור קומה מיאן בזה הרבה וכן בדברי הרח"ו ז"ל בלק"ת פ' קדושים. אך הגר"א ז"ל לא דחה דברי הראשונים כלל, ועשה סמוכות לדבריהם, ואמר בתיקונים תיקון ל"ו (דף פו ע"א) זה לשונו מכאן משמע כדברי הראשונים דשבע שמיטות ואנן בשניה עכ"ל. וכן נמצא ג"כ בדברי רבינו עזרא רבו של הרמב"ן בביאורו לשיר השירים המיוחס להרמב"ן, והוא לרבינו עזרא כנודע, ע"ש בתר"ג מצות במצות יובל.

(כה י) וְקִדְשֵׁתֶם אֶת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וְקִרְאתֶם דְּרוֹר בְּאַרְצְךָ לְכָל יִשְׂרָאֵל יוֹבֵל הוּא תְּהִיָּה לְכֶם וְשִׁבְתֶּם אִישׁ אֶל אַחֲזָתוֹ וְאִישׁ אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשׁוּבוּ: ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה יובל היא מלשון (ירמיה יז) ועל יובל ישלח שרשיו¹⁷⁹⁹, וירמוז כי כל הדורות יובלו אל הסבה הראשונה, ולכך נקרא היובל בשם דרוור כי הוא היובל אשר שם שרשי הדורות והנבראים כולן, כי משם נאצלו כברית עולם שנאמר (בראשית א) בראשית ברא אלהים¹⁸⁰⁰, ושמה תשובתם, והבן זה, כי כל אחת מן השבע פועלת שבע אלפים, והנה הם מ"ט, וכשישלמו לעולם ארבעים ותשעה יהיה תהו ובהו וישוב הכלל ליובל כמו שנאצל משם, והבן זה, וזהו לשון הכתוב (ויקרא כה) בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו, (שם כז) בשנת היובל ישוב. וחכמי המחקר הזכירו בלשונם הכל היה מהסבה הראשונה והכל שב אל הסבה הראשונה. ואם תזכה להבין סוד השמטה והיובל לא יתעלם ממך מה שהזכיר בשמטה שדרך כרמך ספית קצירך ענבי נזירך, בלשון לנוכה, כי לאחר שתעבור שנת השמטה שקראה הכתוב שבת לה' שהיא שבת ומנוחה לחיי העולמים, יהיו שלך כקדם¹⁸⁰¹. והסתכל בכתוב הנמרץ שבמזמור שיר ליום השבת, הרומז מה יהיה אחר השבת, והוא שאמר (תהלים צב) צדיק כתמר יפרח, וכתוב (שם עב) יפרח בימיו צדיק ורוב שלום עד בלי ירח, וגם זה רמז בפרשת ויכלו אחר שהזכיר (בראשית ב) ויברך אלהים את יום השביעי, כדי להודיע מה יהיה אחר יום השביעי חתם הפרשה במלת לעשות, כלומר לעשות פעולות ולקרא הדורות מראש. ומפני זה הזכיר במצות השמטה שדרך כרמך קצירך נזירך, כעין שלך, ולא הזכיר כן¹⁸⁰² ביובל אלא ספיחיה נזיריה, לפי שהם שלה ואין לך בהם כלום, וכבר הזכרתי זה בסדר ואלה המשפטים. ומוזה אמר הכתוב לאשר לו אחוזת הארץ¹⁸⁰³, לא אמר נחלת הארץ, כי ענין נחלה הוא מה שהאדם נוחל מאחר אבל אמר אחוזה שהוא לשון מורה על הבעלים הראשונים העקריים, וזהו שכתוב (קהלת ה) כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם¹⁸⁰⁴, וזה מבואר:

(כה כג) וְהָאָרֶץ לֹא תִמְכַּר לְצַמְתָּת כִּי לִי הָאָרֶץ כִּי גֵרִים וְתוֹשְׁבֵי אֲתֶם עִמָּדֵי:

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁷⁹⁹ ע"י זהר (ח"ג דף נח ע"א, כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם. תא חזי, כתיב (בראשית ב י) ונהר יוצא מעדן, ותנינן מה שמיה דההוא נהר, הא אוקימנא יובל שמיה, דכתיב (ירמיה יז ח) ועל יובל ישלח שרשיו. ובספרא דרב המנונא סבא, חיים שמיה, דמתמן נפקין חיים לעלמא, ואינון אקרון חיי מלכא, והא אוקימנא, וע"י זהר (ח"א דף לד ע"א, מאן הוא רקיעא דנהיר על ארעא, הוי אימא דא נהר דנגיד ונפיק מעדן, דכתיב ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, תא חזי כיון דסיהרא שלטא, ואתנהיר מההוא נהרא דנגיד ונפיק, כל אינון שמיא וע"י ז"ח & ובג"כ מנין ימות החמה שס"ה מ"ט שבועין מנהון לקביל האי דרגא דצדיק דאיקרי טוב ואיהי שביעי ויניק מניה האי שמשא דלתתא שבע שבועין שבע זמנין לקבל שבע שבועין שבע זמנין דאיהו יניק מאימא עילאה דאיקרי יובל ולקבלא שני יובל דלתתא: ע"י זהר (ח"א דף צה ע"ב) בני בכורי ישראל, בן חורין, מהו בן חורין, כמה דאת אמר (ויקרא כה יב) יובל היא קדש תהיה לכם, וכתוב וקראתם דרוור בארץ, דהא כל חירו מיובלא קא אתי בגין כך בן חורין ואי תימא בן חורין ולא כתיב בן חירות, הכי הוא ודאי בן חירות מיבעי ליה, אלא במתניתא סתימאה דילן תנינא, כד מתחברן י"ד בה', כדן כתיב (בראשית ב י) ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, ולא תימא כד מתחברן, אלא מתחברן ודאי, ובגין כך בן חורין כתיב, ועל דא אשריך ארץ שמלכך בן חורין, ושריך כאן משמע שזה לא בינה אלא הקשר בין חכמה לבינה, ובינה כוללת כל הג"ר כי כל הג"ר כחד חשבינן (ע"י תיקו"ז כד ע"ב ע"ח שער מול"מ ב) ¹⁸⁰⁰ ע"י זהר (ח"א ב ע"א וג ע"ב שזה בינה. ¹⁸⁰¹ ירד מג"ר לר"ק? ¹⁸⁰² ע"י שעה"כ ג ע"א שלשון נוכח הוא בסוד ו"ק ולשון נסתר הוא בסוד ג"ר. ¹⁸⁰³ ? ¹⁸⁰⁴ ע"י לעיל פרשת ויצא הערה 596.

וע"ד הקבלה כי לי הארץ, עתידה לחזור לי ביוכל, ולזה רמז דוד המלך ע"ה באמרו (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה¹⁸⁰⁵. ולא יעלם ממך כונת תחלת המזמור באות למ"ד שהוא הגדול שבכל האותיות וקראוהו חכמי האמת מגדל הפורה באויר¹⁸⁰⁶, אחר שתבין מה שכתבנו למעלה. או יאמר לי הארץ, העליונה, ובשנה השביעית אינה פועלת בתחתונה וכאלו אין התחתונה שלי, לכך לא תהא שלכם:

וזהו שאמרו במדרש כי גרים ותושבים אתם עמדי אל תעשו עצמכם עקר, אתם עמדי, דיו לעבד שיהא כרבו, כשהיא שלי הרי היא שלכם. ובאור זה כשהיא שלי בשאר השנים שהיא פועלת בארץ, הרי היא שלכם, אבל בשביעית שאינה פועלת בארץ וכאלו אינה שלי, לכך לא תהא שלכם לפי שדיו לעבד שיהא כרבו, וזה מבואר:

(כו א) לא תעשו לְכֶם אֱלִילִים וּפְסֵל וּמִצֵּבָה לֹא תִקְיִמוּ לְכֶם וְאִבֶּן מִשְׁכֵּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֹת עֲלֶיהָ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם:

ע"י רמב"ן: כנגד זה הנמכר לגוי הכתוב מדבר, שלא יאמר הואיל ורבי עובד עבודת כוכבים אף אני אעבוד עבודת כוכבים, הואיל ורבי מגלה עריות אף אני אגלה עריות, הואיל ורבי מחלל שבת אף אני אחלל שבת, תלמוד לומר לא תעשו לכם אלילים, את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו, הזהיר כן הכתוב על המצות, לשון תורת כהנים (פרק טו) ופירושה, שהזכיר הכתוב עבודה זרה ושבת שיזוהר בהן העבד הנמכר לגוי, ומורא המקדש שיבא שם ברגלים ויירא ממנו, והוא הדין לכל המצות, אבל הזכיר אלה שהן אבות ללמד על כולן ויש גורסין "הזכיר [ס"א הזהיר] כאן", ואם הגירסא כך, רמזו שכל המצות בכלל השבת והמקדש¹⁸⁰⁷, והמשכיל יבין:

(כו ב) אֵת שַׁבְּתוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וּמִקְדָּשַׁי תִּירְאוּ אֲנִי ה':

ע"י ר' בחיי: דרשו רז"ל בתורת כהנים הזהיר הכתוב על כל המצות. וכתב הרמב"ן ז"ל כי

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁸⁰⁵ ע"י זהר (ח"א דף סז ע"א, רבי יהודה פתח, (תהלים כד א) לדוד מזמור ליהו"ה הארץ ומלואה תבל ויושבי בה, הא תנינן לדוד מזמור, דאמר שירתא ולבתר שארת עליה רוח קדישא, מזמור לדוד, דשארית עליה רוח קדישא ולבתר אמר שירתא, ליהו"ה הארץ ומלואה, האי קרא על ארעא דישראל אתמר דאיהי ארעא קדישא, ומלואה דא שכנתא, כמה.

וע"י זהר (ח"ב דף נ ע"א, דא כתיב (משלי ד יח) וארח צדיקים כאור נגה, אזלו. פתח הוא גברא ואמר, (תהלים כד א) לדוד מזמור ליהו"ה הארץ ומלואה וגו', לדוד מזמור באתר חד, ובאתר אחרא מזמור לדוד, מה בין האי להאי, אלא לדוד מזמור שירתא דקאמר דוד על כנסת ישראל, מזמור לדוד שירתא דקאמר דוד על גרמיה. ליהו"ה הארץ ומלואה, ליהו"ה דא קודשא בריך הוא, הארץ ומלואה דא כנסת ישראל וכל אוכלוסין דילה דמתחברן בהדה, ואקרון מלואה ודאי, כמה דאת אמר (ישעיה ו ד) מלא כל הארץ כבודו. תב

ע' פת"ש מ"ד ומ"ן יז וז"ל, בכל זיווג גופני קדם לו זיווג דנשיקין שהוא זיווג רוחא ברוחא הפנימיים דמוחין בסוד חיך וגרון שהם ב' היסודות דחו"ב שלהם, וכמו שבזיווג גופני קדם לו רוחא דשביק בה שהוא לבוש ושורש אל כל הזיווגים אחרים, כמו כן בנשיקין יש ג"כ בחינת הרוחא, והוא הארה של הדעת דחו"ב שלו שהוא הלשון היוצא מחיך וגרון כמ"ש למעלה (פתח ח') שזיווג זה הוא בסוד הדבור, והלשון כולל כל המוצאות והוא הל' שבאמצע דטלנ"ת והוא מוצא האמצעי, והוא מגדלא דפרח באוירא בחיך וגרון מגדל השן כמ"ש רבינו הגדול ז"ל בביאורו לספ"ד פ"א, ולכן הוא כלל כל האותיות, ובזיווג ראשון של יציאת זו"נ שקדם לו זיווג נשיקין, היה ג"כ בחינת רוחא ושורש אל כל הנשיקין של הזיווגים שבכל הזמנים, והנשיקין הם כפולים, א' נשיקין שלו בפיו לפה דנוקבא ונקשר נפש שלו בנפשה, ונמצא שהוא כולל דו"ג, והב', הוא נשיקין של הנקבה בזכר כולל ג"כ תרין בסוד ד' אותיות של אהב"ה, והענין, כי הנשיקין הוא אתדבקתא דג"ר שלו בשלה חו"ב, ונדע כי חו"ב הם כלולין זה בזה הבן בחכמה וחכם בבינה, וכמו באו"א הכללים הם או"א ויש"ס ותבונה כמו כן הם בחו"ב של דו"ג, ולכן מבינה שבחכמה נרש בנוקבא ומחכמה שלה בדכורא.

¹⁸⁰⁶ ע"י לקמן פרשת נצבים הערה 2342.

¹⁸⁰⁷ ע"י תיקוני זהר דף &, דאיהי רשות הרבים יין נסך זונה, עליה אתמר את משכן ה' טמא ונכרתה וכו', והאי נקודה איהי אות דשבת אות דיומין טבין אות דתפילין אות דברית מילה, עטרת דברית, תגא דספר תורה קרינן

פירוש המדרש הזה שבא הכתוב להזהיר על העבד הנמכר לעו"ג על ע"ז ושבת וגם מורא המקדש שיבא שם ברגלים ויירא ממנו, והוא הדין לכל המצות אבל הזכיר אלה שהן אבות ללמד על כלן. ויש גורסים הזהיר כאן, ואם הנרסא כך רמזו שכל המצות בכלל שבת והמקדש, והמשכיל יבין, עכ"ל. ובאור דבריו כי השבת והמקדש זכור ושמור¹⁸⁰⁸, וידוע כי כל המצות שהן מצות עשה ומצות לא תעשה בכללם, וזה מבואר:

Section break

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁸⁰⁸ עי' זהר (ח"ג דף צד ע"א, אמר ליה רבי אבא וכי שבת לאו מקדש הוא זמין. אמר ליה לאו בתרי סטרין. חד דהוא ודאי קדש אקרי דכתיב ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם וחד דשבת לאו זמין הוא דהא ירותא דיליה הוא ודאי. ירותא דקדש הוא ירית ולא זמיני וע"ד כלהון זמינין בקדש ומתקשרן בשבת ומתעטרן ביה. בהאי יומא שביעאה אתעטר ביה. וע"ד שבת לאו זמין הוא. וועי' מש"כ בדברי הרמב"ן

פרשת בחקתי.

(כו ו) ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריר והשבתי חיה רעה מן הארץ והרב לא תעבר בארצכם.
 עי' רמב"ן: ועל דרך האמת – שיתן השלום מחובר בארץ¹⁸⁰⁹ והוא שלום הכל השקול כנגד הכל¹⁸¹⁰.

והשבתי חיה רעה מן הארץ – על דעת ר' יהודה שאמר מעבירין מן העולם (ספרא בחקתי ב') הוא כפשוטו שלא יבואו חיות רעות בארצם כי בהיות השבע וברכות הטובה והיות הערים מלאות אדם לא תבאנה חיות בישוב ועל דעת רבי שמעון שאמר משביתן שלא יזיקו (שם) יאמר והשבתי רעת החיות מן הארץ והוא הנכון כי תהיה ארץ ישראל בעת קיום המצות כאשר היה העולם מתחילתו קודם הטאו של אדם הראשון¹⁸¹¹ אין חיה ורמש ממית אדם וכמו שאמרו (ברכות לג &) אין ערוד ממית אלא הטא ממית וזה שאמר הכתוב (ישעיה יא ח) ושעשע יונק על חור פתן וכן ופרה ודוב תרענה ואריה כבקר יאכל תבן (שם פסוק ז) כי לא היה הטרף בחיות הרעות רק מפני הטאו של אדם כי נגזר עליו להיות טרף לשניהם והושם הטרף טבע להם גם לטרוף זו את זו כידוע כי בטרפם האדם פעם אחת יוסיפו להיות רעים יותר וכן אמר הכתוב (יחזקאל יט ג) וילמד לטרוף טרף אדם אכל.

והנה בבריאתו של עולם נאמר בחיות שנתן להם העשב לאכלה דכתיב (בראשית א ל) ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רומש על הארץ אשר בו נפש חיה את כל ירק עשב לאכלה ואמר הכתוב ויהי כן כי הוא הטבע אשר הושם בהם לעד ואחר כך למדו הטרף פני¹⁸¹² החטא הממית כאשר פירשתי וכשהותר שחימת בעלי החיים לבני נח אחרי המבול והזהיר על האדם (שם ט ה) ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש וגו' את נפש האדם ולא נפש חיה מיד חיה בחברתה נשארו על מנהגם לטרוף ובהיות ארץ ישראל על השלמות תשבת רעת מנהגם ויעמדו על הטבע הראשון אשר הושם בהם בעת יצירתם וכבר הזכרתי מזה בסדר תולדות נח (בראשית ט ו).

ועל כן אמר הכתוב¹⁸¹³ על ימי הגואל היוצא מגזע ישי שישוב השלום בעולם ויחדל הטרף ורעת הבהמה וכל הרמש כאשר היה בטבעם מתחילה והכוונה היתה בו על חזקיהו שביקש הקב"ה לעשותו משיח (סנהדרין צד ע"ג) ולא עלתה זכותם לכך ויהיה המעשה על המשיח

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁸⁰⁹ עי' זהר (ח"ג דף קיג ע"ב) וז"ל: ת"ח בשעתא דאתשכחון ישראל זכאין קמיה קב"ה מה כתיב ונתתי שלום בארץ. האי לעילא. דאתי קב"ה לאתחברא בכנסת ישראל.
 תרגום:

ועי' שם (קטו ע"ב) וז"ל: אמר ר' חייא ודאי הכי הוא ובגין כך שבת דאיהו זכור ושמור אקרי ברית דכתיב ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם וכלא מלה חד ואתר דא אקרי ברית אכל אתר. ת"ח כתיב ונתתי שלום בארץ הוא יסוד דאיהו שלמא דארעא שלמא דביתא שלמא דעלמא.
 תרגום:

עי' שושן סודות ברכת שים שלום וז"ל: כתיב ונתתי שלום בארץ ואין מחריר, כלומר משרי האומות כי אין להם מקום להאחז. ולכן הסמיך אליו והשבתי חיה רעה מן הארץ.
 עי' עבה"ק (ח"ב פרק ו') ז"ל: וכזו היתה תפלת רב ספרא באמרם שם, רב ספרא בתר צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך יי' אלהינו שתשים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה, כי היה מעורר הרצון שישפיע רחמיו ואורו הגדול במדת טובו ויתיחד בכבודו מאליו כי אין די בתחתונים לגרום זה בעבודתם, ואמר שתשים שלום בפמליא של מעלה, והוא כטעם ונתתי שלום בארץ ששים מדת השלום שהוא צדיק חי העולמים מחובר בארץ סוד מלכות בית דוד.

¹⁸¹⁰ עי' זהר (בראשית יז ע"א) שיסוד נקרא כל, ולכן אולי זה הרמז ששלום שקול כנגד הכל, שהוא כולל כל הו"ק?
¹⁸¹¹ עי' מדרש הובא בהערות על רש"י.

¹⁸¹² מפני?

¹⁸¹³ ישעיה (יא א) ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה:

העתיד לבא.

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה – ונתתי שלום בארץ, יבטיח הכתוב שיתן יסוד עולם מחובר בארץ שבבראשית, כי עם זה יתברך העולם. והוא כענין שכתוב (קהלת ג &) גם את העולם נתן בלבם¹⁸¹⁴, כי הלב הוא הארץ וזה מבואר, כי על כן אמר בארץ בלבם¹⁸¹⁵, כי הכל בכל, כאשר יהיה האופן בתוך האופן (יחזקאל א מז)¹⁸¹⁶. ולפי שהשפע בא אל היסוד מהנצח וההוד, שהם למודי ה'¹⁸¹⁷ והם המשפיעים בה, על כן אמרו רז"ל (&) תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם. והוכיחו זה ממה שכתוב (ישעיה נד &) וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך.

(כו יא) ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם:

ע"י רמב"ן: אין רוחי קצה בכם כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כגון כי שם נגעל מגן גבורים (ש"ב א כא) לא קבל המשיחה שמושחין מגן של עור מבושל כדי להחליק מעליו מכות חץ או חנית שלא יקוב העור – לשון רש"י ולא ידעתי מה הטעם בזה שיאמר הקדוש ברוך הוא כי בשמרנו כל המצות ועשותנו רצונו לא ימאס אותנו בגעול נפשו וכן בעברנו על בריתו ועשותנו נאצות גדולות אמר (להלן פסוק מד) לא מאסתים ולא געלתים ואמר הנביא בשעת הקללה (ירמיה יד יט) המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך.

אבל הענין סוד מסתרי התורה אמר שיתן משכנו בתוכנו והנפש אשר ממנה יבא המשכן לא תגעל אותנו¹⁸¹⁸ ככלי שמוגעילין אותו ברותחין¹⁸¹⁹ אבל בכל עת יהיו בגדינו לבנים וחדשים כי הגעילה פליטה כדברי רש"י מלשון שורו עבר ולא יגעיל תפלט פרתו ולא תשכל (איוב כא י) ואמר נפשי כדרך נשבע ה' אלהים בנפשו (עמוס ו ח) והנביא אמר בתמיה אם בציון עצמה געלה נפשך שהיא עיר ואם בישראל והשלכת אותה מלפניך להיות כל בניה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁸¹⁴ ע"י ספר הבהיר אות ח. אמר רבי בון מאי דכתיב (משלי ח' כ"ג) מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ, מאי מעולם, שצריך להעלימו מכולי עלמא דכתיב (קהלת ג' י"א) גם את העולם נתן בלבם, אל תקרא העולם אלא העלם, אמרה תורה אני קדמתי להיות ראש לעולם שנאמר מעולם נסכתי מראש ואם תאמר שמא הארץ קדמה לה תל' מקדמי ארץ כד"א בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. ומאי ברא, ברא כל צרכי הכל ואח"כ אלהים, ומה כתיב בתריה את השמים ואת הארץ: ???¹⁸¹⁵ ע"י ע"ח שער טנת"א פרק ה ז"ל: הנה העולם הוא משה קצוות שהם מעלה ומטה וארבעה רוחות. והם סוד זעיר אנפין הכולל ו' קצוות. והתחלתם מחסד כמ"ש (תהלים פט ג) אמרתי עולם חסד יבנה וגו'. דהיינו שהעולם היא הו"ק יתן בלבם שהוא הנוק'.

¹⁸¹⁶ ע"י תיקו"ז & שב"א מאן איהו, כאשר יהיה האופן בתוך האופן, ואינון את המאור הגדול ואת המאור הקטן, ואינון גוף וברית, ולקבלייהו חמה ולבנה, דאינון לקבל אימא עלאה ותתאה:
¹⁸¹⁷ ע"י לעיל פרשת אמור הערה 1769.

¹⁸¹⁸ ע"י פרשת בהר הערה 1809 ולראות אם זה חזרה על שם.

ע"י שעה"פ יתרו וז"ל: אנכי רומז במלכות, אספקלריא דלא נהרא. ואמנם יש בה תוכיות הנקודה, הנקרא נפש שלה. וזה שארז"ל כי ר"ת אנכי, נוטריקון, אנא, נפשי, כתבית, יהבית, והבן זה. ולכן בעשרת הדברות נאמר אנכי, כי היה בה בחי' הנפש של המלכות, ע"כ, דהיינו שהוא גילוי למידת המלכות. ועי'זהר (ח"ג מה ע"ב).

ע"י זהר (ח"ג דף מה ע"ב) מי יעלה בהר יהו"ה וגו' נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי וגו', נפשו כתיב, מהו נפשי ונפשו, אלא כלא חד מלה, כמה דאת אמר (עמוס ו ט) נשבע יהו"ה בנפשו, (ש"א ב לה) כאשר בלבבי ונפשי יעשה, ודוד מלכא אתאחיד בההוא לב ובההוא נפש, ועל דא לא נשא לשוא נפשו. תרגום:..

ע"י עבה"ק ח"ג פרק ס' וז"ל: אשר לא נשא לשוא נפשי נפשו כתיב והיא השכינה הנקראת נפש דוד והקרי והכתיב מורים על דבר אחד, ובא כטעם לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא לשום שמו שם, תרגם אנקלוס לאשראה שכינתיה תמן וכל נפש המיוחסת למקום ברוך הוא היא השכינה, ובפירוש אמרו בספרא וגעלה נפשי אתכם זה סלוק שכינה, ולזה אמר אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי כי מדת הדין היא, אם בציון געלה נפשך. הוא סלוק השכינה ורחוקה מציון מעונות יושביה נשבע יי' צבאות בנפשו, שכינתו, ותקצר נפשו בעמל ישראל השכינה מצרה בעמל ישראל וכענין בכל צרתם לו צר, ובפרק אין דורשין ובפרק נגמר הדין בזמן שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קל אני מראשי קל אני מזרועי:

¹⁸¹⁹ זכור לי מקום שכתוב שהשכינה עושה הגעלה לרשעים, ותיקון לצדיקים ולא מצאתי כעת.

במשבצות זהב¹⁸²⁸.

ואמרו במדרש (&) לא תאמר כשבא לברך מיעט בברכות וכשבא לקלל רבה בקללות, לכך בברכות מתחיל באל"ף ומסיים בתי"ו שהן אותיות רחוקות זו מזו, לרמוז שהברכות יהיה להן עיקר, אבל בקללות מתחיל בוא"ו ומסיים בה"א, לרמוז שילכו להן אחור שאין להן עיקר שהרי מוא"ו לה"א לא כלום.

(כו טז) וְאִם בְּחֻקֵי תִמְאָסוּ וְאִם אֶת מִשְׁפָּטֵי תִגְעַל נִפְשְׁכֶם לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתַי לְהַפְרֹכֶם אֶת בְּרִיתִי:

ע"י רמב"ן: בעבור היות החוקים מצות לא נתגלה טעמם להמון ימאסו אותם הכסילים ואמרו מה החפץ לשם שלא אלבש הבגד הזה המרוקם ברקמי שש ותכלת ומה נועיל כי נשרוף הפרה ונזרוק עלינו האפר אבל המשפטים הכל הפצים בהם והכל צריכים אותם אין ישוב לעם ומדינה בלתי משפט ולא תגעל נפש שום אדם משפט מכה איש ומת (שמות כא יב) וכי ינצו (שם פסוק כב) ודיני השור והבור¹⁸²⁹ והשומרים וכיוצא בהם אבל המשפט אשר נעשה בעוברי המצות כאיש אשר יבעול העריות או יחלל השבת ויעשה אוב וידעוני בזה יקוצו מפני המצות שהן עול כבד על הרשעים ולכך אמר ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי כי הגעילה במשפטים כדי שלא יעשו המצות.

וטעם להפרכם את בריתי – שתופר הברית לנמרי ויהיו בלא תורה להתיר לעצמם עריות בפרהסיא¹⁸³⁰ וכל תאוה תערב לנפשם.

ועל דרך האמת – שתופר זאת הברית ותבטל היפך ונתתי שלום בארץ¹⁸³¹ (פסוק ו) והוא מה שאמר (ירמיה לא לא) אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי¹⁸³² בם כי בעבור שבטלו את בריתי שלום בעלתי בם בעצמם.

(כו טז) אִף אֲנִי אֶעֱשֶׂה זֹאת לָכֶם וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם בְּהִלָּה אֶת הַשְּׁחָפֶת וְאֶת הַקְּדַחַת מְכֻלֹּת עֵינַיִם וּמְדִיבַת נֶפֶשׁ וְזָרְעֶתֶם לְרִיק וְזָרְעֶכֶם וְאֶכְלְהוּ אֲבִיבֵיכֶם:

ע"י רמב"ן: על דרך האמת כמו בהפוך אף אני זאת¹⁸³³ אעשה לכם וזהו שמזכיר תמיד

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ואתקרי כבודה בת מלך היינו בת שבע בת קול ודאיהו קול גדולו והאי מלך עלאה הוא פנימה בגין דאית מלך דלאו איהו לגו כוותיה והאי כבודה בת מלך ממשבצות זהב לבושה (תהלים מה יד) בגין דאתלבש ואתאחדת בגבורתא עלאה והאי אוף נמי מלך אקרי וובגינהו (ובג"כ) קיימא ארעא אימתי בשעתא דאתאחדת במשפט כמה דאת אמר (משלי כט ד) מלך במשפט יעמיד ארץ ודא קרינן מלכו דשמיא ויהודה אתאחיד בה וירית מלכותא דבארעא.

תרגום: רבי שמעון פתח ואמר, "כל כבודה בת מלך פנימה". "כל כבודה", זו כנסת ישראל. "כבודה", משום שהוא כבוד, זה על זה. זה זכר וזו נקבה (זו נקבה), ונקראת "כבודה בת מלך", היינו בת שבע, בת קול, שהוא קול גדול, וזהו מלך העליון. היא פנימה, משום שיש מלך שאינו לפנינו כמותו, וזו "כבודה בת מלך". "ממשבצות זהב לבושה", משום שהתלבשה ונאחזה בגבורה עליונה, וגם זה נקרא מלך, ובשילה עומדת הארץ. מתי, בשעה שנאחזת במשפט, כמו שנאמר "מלך במשפט יעמיד ארץ". ולזו קוראים מלכות השמים, ויהודה נאחז בה, וירש המלכות שבארץ.

¹⁸²⁸ ע"י תקי"ז עז ע"ב שזה נר"ה. וע"י & הקשר בין נר"ה לנוק'.

¹⁸²⁹ זכור לי מקום שראשונים כותבים שזה חוק.

¹⁸³⁰ ע"י סנהדרין סג ע"ב וז"ל: אמר רב יהודה אמר רב יודעין היו ישראל בעבודת כוכבים שאין בה ממש ולא עבדו עבודת כוכבים אלא להתיר להם עריות בפרהסיא.

¹⁸³¹ ע"י הערות 1809 1810.

¹⁸³² הקצתי (רד"ק).

¹⁸³³ ע"י זהר (ח"ב לז ע"ב) וז"ל: הכי תנינן האי כתרא דאקרי זא"ת אתקרי אש"ה כמה דאת אמר (בראשית ב כג) לזאת יקרא אשה אמאי משום כי מאיש לקחה זאת מאן הוא איש ההוא דאקרי זה ודא הוא איש דכר כמה דאת אמר (שמות לב א) כי זה משה האיש הזה ואקרי איש זה וזה איש.

תרגום:..

דהיינו זאת הוא כינוי למידת המלוכה, וזה כינוי לו"ק. וע"י הערה הבאה שאני היא כינוי לשכינה.

בפרשה אני והלכתי אף אני (פסוק כד) והכיתי אתכם גם אני (שם) ויסרתי אתכם אף אני (פסוק כח) והשמתי אני (פסוק לב) אף אני אלך עמם (פסוק מא).

ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה (אות סו¹⁸³⁴) לא די שאני אדון הדין אלא אף אני איסר וכו' והכלל כי הקדוש ברוך הוא כורת הברית הזאת וזה טעם שבע על הטאתיכם שבע כחטאתיכם¹⁸³⁵ והאלות הן אלות הברית כי הדבור מפי הגבורה ובלשון עצמו אעשה יסרתי והכתי ולכך אמר (פסוק מו) אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל כי הוא בשמו הגדול נתן הברית הזאת¹⁸³⁶ אבל במשנה תורה (דברים כח טו) אמר אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו ויזכיר שם תמיד לשון ארירה ופתח בהן ארור אתה (שם פסוק טז) כי הברכה נעדרת מהם ואמר יתן ה' (שם פסוק כד) וזהו מאמר רבותינו (מגילה לא ע"ב) קללות שבת"כ בלשון רבים ומשה כי אמרן מפי הגבורה אמרן ושבמשנה תורה בלשון יחיד ומשה כי אמרן מפי עצמו אמרן כי הגבורה עשתה משה שליח בינו ובין כל ישראל¹⁸³⁷.

עיי"ש: והנה הברית הראשונה אשר בפרשה הזאת הקדוש ברוך הוא כרת אותה כי בן היה שמו הגדול¹⁸³⁸ עמנו בבית הראשון והברית השנית שבפרשה והיה כי תבא מפי משה רמזו לסילוק שכינתו לגמרי שלא היה בבית שני רק כבוד שמו שנאמר (חגי א ח) וארצה בו

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁸³⁴ ז"ל: ואמר ר' רחומאי מאי דכתיב (שם) אף אני, אלא הקב"ה אמר ויסרתי אתכם, וכנסת ישראל אומרת אל תדמו שאני מבקשת רחמים עליכם אלא אף אני איסר אתכם, לא די שאני אדון הדין אלא אף אני איסר אתכם:

ועי' עבה"ק ח"ד פרק יז וז"ל: ולסוד זה נקראת אני בכל מקום לפי שהיא מזמנת עצמה להזהיר את ישראל שלא יקצצו נטיעותיה ויגרמו לה ולהם גלות בין האומות, ואם יחטאו היא מזמנת עצמה ליסר אותם, בסוד אף אני. ובהיותם על אדמתם היתה מזמנת עצמה להזהירם על ידי עבדיה הנביאים השכם ושלוח ולא שמעו ולא הטו את אזנם עד שיצא מן הדין שיצאו בגלות, וגם אנ"י סוד האם יצאה עמהם, וזה סוד ואני בתוך הגולה ומה טעם, על נהר כבר על סבת הנהר היוצא מעדן להשקות את הגן וכבר פסק מקורו ויבש מעינו, כי מפני הרעה נאסף הצדיק, ולסבה זו ירדה שכינה לבבל בגלות. נפתחו השמים כי מה שהיה סתום וגנוז ומיוחד בייחוד גמור נפתח ונגלה ויצאו פנימיים לחוץ ונכנס הכנעני בבית יי'. ולסבה זו שנפתח הכל ונגלה, ואראה מראת אלהים מי שהיתה כגפן פוריה בירכתי ביתה בייחוד וצנעה יצאה ונראתה ונגלת בארץ אחרת:

¹⁸³⁵ עי' זהר (ח"ג קטו ע"א וז"ל: תוספת אמאי בגין ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם. שבע והא קב"ה אי גבי ההוא דיליה לא יכיל עלמא למסבל אפי' רגעא חדא הה"ד אם עונות תשמר יי' מי יעמוד ואת אמרת שבע על חטאתיכם אלא מה ת"ל שבע אלא שבע לקבלייכו ומאי איהו דא שמטה דאיהו שבע דאקרי שבע כד"א מקץ שבע שנים תעשה שמטה וע"ד שבע על חטאתיכם ואקרי שבע ואקרי בת שבע.

תרגום:

וכן עי' ז"ח & ד"א כי יקרא, כד"א ואם תלכו עמי קרי. והלכתי אף אני עמכם בקרי. ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם. מאן איהי שבע. דא שכינתא:

תרגום:

ועי' שערי צדק וז"ל: בניין הבית היה באבני גזית לפי שהמדה הזאת נקראת ב"ת אלה"ים הוא בית דין שלמטה ולפיכך ויצו המלך ויסיעו אבנים גדולות אבני גזית והטעם לפי שהם לפעמים מדת הדין הקשה כשלא יבאו לה הצינורות מעולם הרחמים הרי היא מחרבת והורגת ועוקרת וזהו סוד ויסרתי אתכם גם אני שבע על חטאתיכם וזהו סוד הנקרא חרב נוקמת נקם ברית ולפיכך יסודה גזית.

¹⁸³⁶ עי' לעיל פרשת נח הערה 391.

¹⁸³⁷ עי' זהר (ח"ג דף רסד ע"ב, ת"ח כתיב משה ידבר והאלקים יענו בקול. ותנינן מאי בקול בקולו של משה ושפיר הוא בקולו של משה דייקא בההוא קול (דאיהו) אחיד ביה על כל שאר נביאין. (ומתמן משה אתון על כלהו) ובגין דאיהו אתאחיד על כלהו בההוא קול דרגא עלאה הוה אמר להו לישראל יי' אלקיך איהו דרגא דאקרי שכינתא דשרייא בגווייהו. זכאה חולקיה. ואר"ש תנינן קללות שבת"כ משה מפי הגבורה אמרן. ושבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרן מאי מפי עצמו וכי ס"ד את זעירא באורייתא משה אמר ליה מגרמיה אלא שפיר הוא והא אתערנא מעצמו לא תנינן. אלא מפי עצמו ומאי איהו קול דאיהו אחיד ביה וע"ד הללו מפי הגבורה והללו מפי עצמו מפי הוא דרגא דאתקשר ביה על שאר נביאי מהימני. ועל דא בכל אתר אלקיך והכא אלקינו. ת"ח כמה אית להו לבני נשא לאסתמרא אורחיהו

תרגום:

¹⁸³⁸ עי' לעיל פרשת נח הערה 391.

ואכבדה ותוספת הה"א רמז לשניה שבשם הגדול¹⁸³⁹ וכבר דרשו בו (יומא כא ב) מדרש אחר גם כן רמז לחמשה דברים שהיה הבית השני חסר¹⁸⁴⁰ וכו'.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה – אף אני אעשה זאת לכם. מלת "אני" רמז אל מדת הדין¹⁸⁴¹, וכן בכל שאר אני. ומזה אמר הרמב"ן ז"ל, כי הוא כאלו הוא הפוך אף אני זאת אעשה לכם, לבאר כי מלת אני היא המדה הנקראת זאת¹⁸⁴², וזאת, ה"א אחרונה מיסרת את האדם בשעת הכעס. ולכך אמר (פסוק יח) ויספתי ליסרה אתכם בתוספת ה"א¹⁸⁴³, ולא אמר ליסר. וענין ויספתי אתן תוספת במדת הדין שהיא הה"א של ליסרה אתכם, כי בבית ראשון היו תוכחות אלו, ושם התפארת והכבוד¹⁸⁴⁴, וכן אמר הנביא עוד (ישעיה סד י) בית קדשנו ותפארתנו. ודומה לזה (בראשית ח כא) לא אוסיף לקלל, שענינו לא אתן תוספת במדת הדין לקלל עוד, והוא הסרסור והאדריכל¹⁸⁴⁵ שהזכירו ז"ל במדרש בבראשית רבה (כו ו¹⁸⁴⁶), והיא המקרבת אותו בשעת הרצון ולוחמת בעדו כנגד אויביו. ועליה אמר דוד ע"ה (תהלים כז ג) אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח. וכן אמר הנביא (מלאכי ג ז) שובו אלי ואשובה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁸³⁹ עי' זהר (ח"א דף כו ע"א, ב' אבדין, דאינון בית ראשון ובית שני, ודא איהו כי ביום אכלך ממנו מות תמות ב' פעמים, ואינון גרמו דצדיק יחרב ויבש, בבית ראשון דאיהי שכינתא עלאה, ובבית שני דאיהי שכינתא תתאה, דא איהו (ישעיה יט ה) ונהר יחרב ויבש, ונהר דא (נ"א ו'), יחרב בה' תתאה, בגין דאסתלק מניה נביעו ד' לאין סוף. ומ

¹⁸⁴⁰ ???

עי' זהר (ח"ב דף רנח ע"א, לברייתא. בית שני קיימו בבתי בראי בירכין, ומנייהו אהדרו ושאר בבית קדש הקדשים, ואיהו בית שני, ואינון אחרנין אשתארו בברייתא לבר, ביני (נ"א בבי) ירכין, והווי אולפיין ממתניתין, ואתנהיגו מינה, והיינו רזא דכתיב (ישעיה ג ג) כי מציון תצא תורה. ולבתר כד גרמו חוביין, אתעדי שולטנותא

עי' ע"ח שער לו פרק ב, אח"כ בבית שני עלתה בימי השבת פב"פ בבחי' ו' אך בימי החול עלתה פב"פ של בחינת הה' שהיתה פרצוף ב"ס שלמות ושיעור קומתה מהחזה שלו ולמטה פב"פ והווי ה"ר שלו מאירין בה מרחוק אמנם לא עלתה היא כנגדן ממש כמו שהיתה בבית א' בימי החול. וזה הענין שחסר ה' דברים בבית שני ואלו הם אורים ותומים וכו' וזהו ענין מ"ש בזהר פרשת שמות כי בית ראשון לקבל ה' עילאה ובית נ"י לקבל ה' תתאה. והענין הוא שכבר בארנו שבבית ראשון היו פב"פ עד למעלה בחינת ו' והווי ה"ר מאירין בה וזא נקרא סיהרא באששלמותא במלוי הלבנה בט"ו לחודש בסוד חמשה עשר ה' על י' כנ"ל. נמ

עי' פת"ש (נוקבא דז"א - פתח לג) והיה הארה זו פב"פ מהקב"ה לישראל ורק במדרגה קטנה, שהיה חסר ה' דברים שאלו הדברים היו גילוי השגחתו ית' בבחינה עליונה מאד בהשראת השכינה בגלוי במאורות הנכללים בז"א שלא נתלבשו ע"י הפרגוד שהוא הפרסה המפסיק באמצע, וה' דברים הם - ארון וכפורת וכרובים א', והוא בחכמה דז"א שבו התורה והוא יסוד אבא, והתורה היא חכמתו של יוצר בראשית. ב', רוח הקודש היא הנבואה בסטרא דבינה שמשם נביאים. ג', שכינה הוא כתר שהוא השראת רצון העליון על ז"א והוא השורה על הארון, וכמ"ש, ודברתי עמך שם וגו', וכן כתר הוא הרצון השורה על חכמה עליונה והרצון אינו מושג בסוד אין, וכמ"ש, כי לא יראני וגו'. משא"כ הארון כו' היה מושג ונראה מציאותו. הד', הוא אורים ותומים חסד דז"א כידוע בסוד שם ע"ב דחסד בע"ב אותיות שבו. ולכן היה על לב אהרן כהן גדול כמ"ש בכ"מ. ה', אש על המזבח בסטרא דגבורה. ואלו הדברים היו חסרים בבית שני, שלא נתגלו מאורות אלו שמשם ניכר גדולתם של ישראל שלא בענינים השייכים לעוה"ז. ולכן לנגדם חסרו ג"כ אותם הדברים בבהמ"ק שהיא נוקבא, ולא האירו

שם:

¹⁸⁴¹ כלומר מידת המלכות שהיא דינא רפיא עי' &.

¹⁸⁴² עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247.

¹⁸⁴³ עי' לעיל פרשת לך הערה 432.

¹⁸⁴⁴ עי' לעיל פרשת נח הערה 381, ש"כבוד" היא כינוי למדת המלכות.

¹⁸⁴⁵ עי' ספר הפליאה (עמוד תרנה): ואמר רבי אמי משל למלך שאמר לו לאדריכל לבנות לו פלסין ובנה לו ולא ערבה לו על מי להתעצב לא על אדריכל זהו ויתעצב אל לבו שהעטרה האצילה עולם הגשמי והרשיע ונסתלק המלך ממנה ונתמלאת עצב מיד נאבד העולם וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ הנחמה הוא שפע הרחמים ונשארו הרחמים עם יהו"ה כי אדם הגשמי הוא בארץ והעליון הוציא מן הארץ במעשיו זהו וינחם ה' למה נשארו הרחמים למעלה בעבור שעשה את האדם בארץ וסילק האדם העליון מן הארץ עליונה. ויתעצב אל לבו כביכול התעצב אל לבו מדלא אמר ויעצב, ודע מה שלא אמר בלבו אלא אל לבו שנאמר ויתעצב אל לבו הוא החסד שהוא לב וחיות של היקף

ושב לדין ¹⁸⁴⁶ אולי ח ג

אליכם אשוב לא נאמר אלא אשובה וזהו (פסוק כח) ויסרתי אתכם אף אני לא די שאני אדון הדין אלא אף אני אִיֶסֶר עד כאן ומה שאמר (פסוק יח) שבע על חטאתיכם המדה הנקראת זאת והיא האומרת ויסרתי והכיתי נקרא גם כן שבע וכת שבע והיא היתה אם שלמה וזהו (ישעיה נ א) ובפשעיכם שלחה אמכם וזה מבואר.

(כו מב) וְזִכְרְתִי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאֶת אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק וְאֶת אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכָּר:

עי' רמב"ן: אמר רבי אברהם כי הוא מושך עצמו ואחר עמו וזכרתי את בריתי יעקב וכן הנבואה עודד הנביא (דהי"ב טו ח) ראשיכם שבטיכם (דברים כט ט) והארץ אזכור טעמו אזכור הארץ שפרעה השבתות ונעזבה מהם ואזכור שהם רצו את עונם ויתכן על דרך האמת שיאמר וזכרתי יעקב ויצחק ואברהם שהם בני ברית שכל המדות נקראו כן בהיותם בברית¹⁸⁴⁷ והארץ הכלולה מהם אזכור בכלל ורבותינו רמזו כן אמרו (ויק"ר לו ה) ולמה הוא מזכיר זכות הארץ עמהם אמר רבי שמעון בן לקיש משל לאדון שהיו לו שלש בנות ושפחה אחת מגדלתן כל זמן שהאדון שואל בשלום בנותיו היה אומר שאלו לי בשלום מגדלתן.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה וזכרתי את בריתי יעקב הקדים יעקב לשאר האבות כדי להקדים זכור שהוא הרחמים¹⁸⁴⁸ ולסדר המדות ממטה למעלה ופרט המדות שבעה יעקב נכלל עמו שני עמודי שמים וכן האמצעי¹⁸⁴⁹ הנרמז בתוספת וא"ו של יעקב¹⁸⁵⁰ ויצחק ואברהם והארץ הרי זה שבעה וזהו לשון בריתי יעקב בריתי יעקב¹⁸⁵¹ וכן בכלן בריתי יצחק בריתי אברהם וקרא לכל אחד ואחד מהאבות של מעלה ברית על שם שכולן נכללין בברית והארץ שהיא שמורה כלולה מהם אזכור גם כן והסודור הזה בעצמו אחז הכתוב האומר (דברים ד לו) ויוציאך בפניו בכחו הגדול ממצרים בפניו זה יעקב שנאמר (תהלים כד ו) מבקשי פניך יעקב סלה בכחו זה יצחק הגדול זה אברהם ועוד הקדים יעקב כדי שיהיה הכבוד מסתכל בדמות החקוק בחיות המרכבה ומרחם על ישראל¹⁸⁵².

ומה שנכתב יעקב מלא בוא"ו ירמוז על הששית שהיא מדתו והיא הוא"ו שבשם הגדול מלבד שיש במלת יעקב כשהוא מלא בוא"ו התעוררות ורמז כי ב"ו פני החיה המרובעת קבועין פני יעקב ומכאן תבין (במדבר כח יד) רביעית יין לכבש ולא כן לפר כי אם חצי ההין ולאיל שלישית ההין גם עליו הזכיר יחזקאל ע"ה (יחזקאל א ח) וידי אדם מתחת כנפיהם באחרית התיבות תם להורות עליו (בראשית כה כז) ויעקב איש תם ומזה אמר יושב אהלים והוא כאלו אמר יושב הכסא ועוד אהלים של מטה ושל מעלה וכבר הזכרתי בסדר תולדות יצחק (שם) והוצרך לומר והארץ אזכור כדי להזכיר המרכבה בשלמותה שאין מרכבה פחותה מארבעה.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁸⁴⁷ עי' אפיקי ים (שבת דף קד ע"א) והוא סוד ברית הקש"ת וכמ"ש בזהר כד תחזי קשתא בגונוי נהורין תצפה לרגלוי דמשיחא, והם ג' גוונים נהורין דב' גוונים דאבהן כמ"ש (ויקרא כו מב) וזכרתי את בריתי יעקב וכו' וכת' (בראשית ט טז) וראיתיה לזכור ברית עולם וכו'. וקש"ת הם גוונים דאבהן כידוע בסוד השופר והוא מלשון שופרא היינו כאשר החג"ת מאירים ביסוד?
¹⁸⁴⁸ היינו זכור ביחס לשמור
¹⁸⁴⁹ ת"ת.

¹⁸⁵⁰ עי' זהר (ח"א דף קסח ע"א, קמיה דיוקנא דיעקב וחייס על עלמא, כמה דאת אמר (ויקרא כו מב) וזכרתי את בריתי יעקב, יעקב' בוא"ו, אמאי בוא"ו, בגין דאיהו דיוקנא דיעקב ממש, תא חזי כל מאן דחמי ליה ליעקב, כמאן דאסתכל באספקלריאה דנהרא, והא אתמר דשופריה דיעקב כשופריה דאדם קדמאה, אמר רבי ייסא,

¹⁸⁵¹ יסוד עי' דברי רבינו לעיל בראשית & (יג) והנה ה' נצב עליו
¹⁸⁵² עי' זהר (ח"א דף צז ע"א, אבינו הוא כסא בפני עצמו, דכתיב (ויקרא כו מב) וזכרתי את בריתי יעקב, ברית כרת קודשא בריך הוא ליעקב לבדו יותר מכל אבותיו דעביד ליה כסא הכבוד, בר מן קדמאה:

ודעת הרמב"ן בסוד הכתוב כי יעקב והוא השם המיוחד ידבר ולכך יעקוב מלא בוא"ו ועל כן יאמר וזכרתי כלומר אמשוך שפע אצילות מלמעלה ואשפיע על האבות העליונים והארץ הכלול מכלם אזכיר גם כן ואז ארחם על ישראל והרי כל הבנין שלם. והמדרש שקרא את הארץ הזאת בשם מגדלת כלפי המדות שהם למעלה ממנה ובאו לרמוז כי האבות שהזכיר הכתוב אין הכוונה בהן בשל מעלה וקראן ברית לפי שכולן נכללים בארץ הנקראת ברית וכמו שהזכרתי.

(כו מד) וְאֵף גַּם זֹאת בְּהִיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֲבִיבָהֶם לֹא מְאֻסְתִּים וְלֹא גְעֻלָּתִים לְכַלְתָּם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ואף גם זאת לרבות כנסת ישראל שנקראת זאת¹⁸⁵³ שנאמר (תהלים קיח כג) מאת ה' היתה זאת¹⁸⁵⁴ (בראשית מט כח) וזאת אשר דבר להם אביהם¹⁸⁵⁵ והכוונה שבכל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם וזהו שאמר הכתוב לא מאסתים ולא געלתים לכלתם כתיב בשביל כלתם לא אפר בריתי אתם וזהו שהזכיר אסף (תהלים פ טו) הבט משמים וראה ופקוד גפן זאת הבט משמים וראה כמו (מלכים א' ח לב) ואתה תשמע השמים ופקוד גפן של זאת ובאר בתוך דבריו כי הגפן של זאת מפורסמת מן הרשעה הנקראת חזיר יער [והעיי"ן תלויה לרמוז על אמונתם] וכבר הזכרתי זה בפסוק (בראשית לו לא) ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום ושם תראה.

ודע כי מדרך הקבלה יש הפרש גדול בין לשון אף ללשון גם אף על פי ששניהם לשון רבוי כי לשון אף ירמוז למדת הדין ולשון גם ירמוז למדת הרחמים מלשון גמילות חסדים כענין (בראשית לו ו) וגם שמע בקולי והשמיעה ברחמים וזהו ואף גם זאת כי מלת זאת כלולה מן הדין והרחמים וזה מבואר¹⁸⁵⁶.

(כו מה) וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רֵאשִׁינִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לְהִיּוֹת לָהֶם לְאֱלֹהִים אֲנִי ה':

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ברית ראשונים ברית שלשה העליונים שהם ראשונים לשבעה כמו (איוב טו ז) הראשון אדם תולד כי בעבור שהזכיר למעלה בפסוק וזכרתי הראשון שלשה אבות העליונים ממטה למעלה ותמצאם בפרטם שבעה וכמו שהזכרתי על כן יזכיר כאן בפסוק וזכרתי השני על שלשה העליונים כדי להשלים הבנין ועוד כי מדת הרחמים הרמוזה בוא"ו שהיא מכלל השבעה כלולה מן הרחמים והדין¹⁸⁵⁷ ולכך יוסיף שנית ויבטיחם כי בהיותם בארץ אויביהם יזכיר להם ברית ראשונים שהם עצם הרחמים העליונים¹⁸⁵⁸ ואמר אשר הוצאתי אותם כלומר לפי שאני הוצאתי אותם ממצרים כדי להיות להם לאלהים וזה מבואר.

(כז ב) דָּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ כִּי יִפְלֹא נָדָר בְּעַרְפְּךָ נִפְשֶׁת לָהֶּ:

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁸⁵³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247.

¹⁸⁵⁴ עי' לעיל פרשת תרומה הערה 1409.

¹⁸⁵⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247.

¹⁸⁵⁶ עי' זהר (ח"ג דף קטו ע"ב, דאיהו שלמא דארעא שלמא דביתא שלמא דעלמא. ויסרתי אתכם אף אני שבע. מאי שבע דא צדק הא ודאי ברית ובג"כ דברי הברית נינהו. א"ר יוסי כתיב ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגו'. ואף גם זאת ואף כד"א אף אני. גם לרבות כ"י דאקרי זאת דלא שבקת לון לעלמין. בהיותם בארץ אויביהם. בהיותם כלא כחדא. לא מאסתים ולא געלתים בגין דלא אתחבר בהו. להפר בריתי אתם דאי לא

¹⁸⁵⁷ עי' זהר (ח"א דף קיז ע"א, חושבן דא, דכתיב (ויקרא כו לד) אז תרצה הארץ, והוא רזא דוא"ו, דכתיב (שם מב) וזכרתי את בריתי יעקוב, ודא הוא וא"ו כלא כחדא, ועל דא אזכור, ולבתר והארץ אזכור דא כנסת ישראל, תרצה, תתרעי

¹⁸⁵⁸ עי' פרשת נשא הערה 1885.

עיי"ש: ר' בחיי: איש כי יפליא נדר לא אמר ידר נדר אלא יפליא מלשון פלאות חכמה כי הנדר¹⁸⁵⁹ מושך מהחכמה והחכמה למעלה מהנדר ואמרו רז"ל בסדר המעלות (הוריות יג א) חכם קודם למלך וכן הנדר למעלה מהשבועה שהרי הנדרים חלין על דבר מצוה כדבר הרשות ועל כן הזכיר בנדר לשון יפליא.

עיי"ש: וע"ד הקבלה אומר אני כי יתכן לומר בטעם תוספת הכ"ף במקום הזה מפני שכסא הכבוד כצורת כ"ף זקוף כלפי מעלה מעותד לישב עליו¹⁸⁶⁰ ועל זה אמרו באגדה באלפ"א בית"א דר' עקיבא עמד כ"ף לפני הקדוש ברוך הוא ואמר רבש"ע רצוני שבי תברא העולם שבי קוראין כסאך כתרך וכנויך ומפני זה נתיסדה תיבת כסא על אות כ"ף וממה שהחיות שפניהם פני אדם נושאות הכסא תבין סוד הכתוב (תהלים קלט ה) אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה קרי ביה כ"ף שלך ומן הידוע כי שורש הנפש השכלית בכסא הכבוד וכשאמר בערך נפשות לה' ביחוד מלת בערך בערך כ"ף ונתבאר מזה כי הנפשות אשר לה' הם בערך כסא הכבוד כי גם הנה מרכבה לו יתעלה ואמרו רז"ל (שה"ר זוטא א טז) שלשה נכנסו זה לפניו מזה משה (שמות כ יח) ומשה נגש אל הערפל לפניו ממנו צדק ומשפט שנאמר (תהלים פט טו) צדק ומשפט מכון כסאך לפניו מהם נפשותיהן של צדיקים שנאמר (איוב יב י) אשר בידו נפש כל חי ואומר (שמואל – א כה כט) והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך ותמצא מלת נפשת חסרה וא"ו לרמוז שאין כל הנפשות לה' וכמו שאמרו (סוכה מה ב) ראיתי בני עליה והן מועטין.

(כז לב) וְכָל מַעֲשֵׂר בְּקָר וְצֹאן כָּל אִשֶּׁר יַעֲבֹר תַּחַת הַשָּׁבֶט הָעֵשִׂירִי יִהְיֶה קָדֵשׁ לַה':
עיי"ש ר' בחיי: וע"ד הקבלה העשירי יהיה קדש לה' העשירי¹⁸⁶¹ כנגד העשירי שהוא קדש לה' ראשית¹⁸⁶² כי הכבוד והמעשר עקרים אחד וזהו נעוץ סופן בתחלתן¹⁸⁶³ לחבר וליחד הסוף עם הראש וזה מבואר.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁸⁵⁹ עיי' לעיל פרשת בראשית הערה 214.

¹⁸⁶⁰ ?

¹⁸⁶¹ מלכות

¹⁸⁶² כתר

¹⁸⁶³ עיי' ס"י (פ"א מ"ז) עשר ספירות בלימה מדתן עשר שאין להם סוף, נעוץ סופן בתחילתן ותחילתן בסופן

במדבר.

(א נא): ובנסע המשכן יורידו אתו הלויים ויבחנו המשכן יקימו אתו הלויים והזר הקרב יומת:

ע"ר' בחיי: ובנסע המשכן יורידו אתו הלויים ויבחנו המשכן יקימו אתו הלויים והזר הקרב יומת – כבר הודעתך (בראשית יא ט) כי בכל מקום שתמצא השם רשום למפרע בהפך אותיותיו מורה על מדת הדין¹⁸⁶⁴, כי כן הזכירו המן הרשע בהפוך אותיותיו, ואמר (אסתר ה) וכל זה איננו שוה' לי' בכל עת, ונתהפכה מדה"ד עליו¹⁸⁶⁵. והנה בכאן בענין עבודת הלויים הזכיר תחלה בכתוב הזה השם הנעלם¹⁸⁶⁶, ואחרי כן הזכיר השם המפורש שני פעמים למפרע להורות על מדת הדין, שהיא מתוחה על הזר הקרב לעבודת הלויים, וכענין שאירע בעזה שכתוב בו (שמואל – ב ו ז) ויחר אף ה' בעזה.

והסתכל איך התחיל הרמז בכל פעם ממלת הלויים, ממה שידעת כי מדתו של לוי מדת הדין היא¹⁸⁶⁷, והיא ה"א אחרונה שבשם¹⁸⁶⁸, ולכך התחיל רמז ה"א בכל פעם ממלת הלויים וזה מבואר. ובאור הכתוב, יורידו אותו, יסירו הבריחים והעמודים, ובחנותו היו הם מקימין אותו, והזר הקרב, לעבודה, יומת, בידי שמים.

(ב ב): איש על הגלו באתת לבית אבתם יחנו פני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו: ע"ר' בחיי: דגל מחנה יהודה היה נוסע תחלה, והיה במזרח, ולפי שהיה בעל גבורה נמשל לאריה, שנאמר (בראשית מט ט) גור אריה יהודה. ועמו מטה יששכר ומטה זבלון, וכתוב בהם ראשונה יסעו, והמלה¹⁸⁶⁹ הזו תרמוז לחכמה, כי כן היו כלם בעלי תורה, שנאמר (תהלים ס ט) יהודה מחוקקי, וכתוב (דברי הימים – א יב לב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, וכתוב (שופטים ה יד) ומזובולן מושכים בשבט ספר, ועל כן הם ראויים לשבת יחדיו,

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁸⁶⁴ ע"ר לעיל פרשת נח הערה 399 וע"ר לקמן במדבר (א נא).

¹⁸⁶⁵ ע"ר זהר (ח"ג קעד ע"א): דמסטרא דימינא דתמן י' דאיהו חכמה שרותא דשמא דיהו"ה דאיהו אחזי זכותא על בנהא מימינא דתמן רמ"ח פקודין דעשה מסטרא דאת ה' בתראה דאיהי לשמאלא דגבורה דתמן לא תעשה דאינון שס"ה דתמן נדונין רשעים גמורים תמה לון זכות אבות ואתהפך לון שם יהו"ה הוה"י ואוליפנא מהמן הרשע וכל זה איננו שוה לי'.

תרגום: שמצד ימין ששם י' שהיא חכמה, ראשית שם ה', שהיא מראה זכות על בניה מימין, ששם רמ"ח מצוות עשה, מצד אות ה' אחרונה שהיא שמאל של גבורה, ששם לא תעשה, שהם שס"ה, ששם נדונים רשעים גמורים, תמה להם זכות אבות, ומתהפך להם שם יהו"ה הוה"י, ולמדנו מהמן הרשע "וכל זה איננו שוה לי'".

¹⁸⁶⁶ ע"ר ויקרא יט כז ודברים כח טו שזה שם יהו"ה, וע"ר שמות ג יג שזה עיקר שם הו"ה שהה' אחרונה כפולה, וע"ר פרשת בראשית הערה 66.

¹⁸⁶⁷ ע"ר זהר (ח"ג (כט ע"ב): כהן לוי וישראל, כהן ביה י' חכמה ודאי, לוי ביה ה' תבונה, ישראל ביה דעת ודא ו'.

וע"ר שם קכא ע"ב): מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא באהל מועד (במדבר ד ג) פקודא דא להיות הלויים משוררים במקדש ואע"ג דאוקימנא לעילא הכא צריך לחדש מלין דהא כהן איהו מקריב קרבנא ואיהו מיכאל לוי איהו גבריאל איהו צריך לנגנא ורזא דמלה (תהלים מב ט) יומם יצוה יי' חסדו דא חסד כהנא רבא דמיכאל איהו כהן הדיוט לגבי מאריה ועם כל דא דהדיוט איהו אצל מאריה מלך דחיות הקדש איהו וברכת הדיוט אל תהי קלה בעיניך והאי איהו יומם יצוה יי' חסדו ובלילה שירה עמי דא גבורה שירה.

תרגום: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא באהל מועד, מצוה זו להיות הלויים משוררים במקדש. ואף על גב שבארנו למעלה (קט ע"ב - רמ"ז), כאן צריך לחדש דברים, שהרי הכהן מקריב קרבן והוא מיכאל. לוי הוא גבריאל, הוא צריך לנגן. וסוד הדבר "יומם יצוה ה' חסדו" זה חסד כהן גדול, שמיכאל הוא כהן הדיוט לגבי רבונו, ועם כל זה שהדיוט הוא אצל רבונו, הוא מלך חיות הקדש, וברכת הדיוט אל תהי קלה בעיניך (ברכות ז ע"א), וזהו יומם יצוה ה' חסדו. ובלילה שירה עמי, זו גבורה, שירה.

¹⁸⁶⁸ ע"ר לעיל פרשת בראשית הערה 18.

¹⁸⁶⁹ ראשונה, ראשית חכמה.

ושלשתן נקראים מתנה יהודה. והיו דוגמת מתנה גבריאל עזריאל שמעיא¹⁸⁷⁰ מלפני השכינה, ושלתם נקראים מתנה גבריאל. ויש לכל אחד מהם כמה מחנות וכמה צבאות מלאכים שהם ממונים עליהם, כשם שהיו במטה יששכר ובמטה זבולן כמה אלפים רבבות מישראל. ומעתה הבן הרמוז הנמריץ אשר רמוז הכתוב באמרו (דברי הימים – א ה ב) יהודה גבר באחיו, בא לרמוז כי מתנה יהודה דוגמת מתנה גבריאל.

דגל מתנה ראובן היה בדרום והיה בעל תשובה, והתשובה היא חסד גדול מהבורא יתברך על גבריאל, והוא פתח תחלה בהצלה ורחמים, שנאמר (בראשית לו כא) וישמע ראובן ויצילהו. ועמו מטה שמעון שנולד אחריו, ומטה גד שהוא בכור שפחת לאה, וכתוב בהם ושניים יסעו, כי כן הבינה שניה לחכמה. ושלתן נקראין מחנה ראובן והיו דוגמת מחנה מיכאל¹⁸⁷¹, כוכביאל פדיאל מימין השכינה, ושלתן נקראין מחנה מיכאל, הוא שרמוז משה רבינו כשפתח בשירת הים (שמות טו יא) מי כמוכה, וסיים בתורה (דברים לג כו) אין כאל ישרון הרי מיכאל. וידעת כי הוא מלאך החסד והרחמים וכו'.

דגל מחנה אפרים לצבאותם ימה, ידעת כי ירבעם חטא והחטיא את הרבים, והוא היה משבט אפרים לפיכך היה צריך רפואה לרפאות את שברו, ועמו מטה מנשה ומטה בנימין, וזהו שכתוב (תהלים פ ב) לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך. והיו חונים במערב, ואמרו רז"ל (ב"ב כה ע"ב) שכינה במערב. וכתוב בהם ושלישים יסעו, ומהראוי לסמוך לתורה ולתשובה גבורה כדי שישוב האדם בתשובה ויתגבר על יצרו, ושלתן נקראים מחנה אפרים¹⁸⁷². והיה דוגמת מחנה רפאל זבדיאל אחזיאל מאחרי השכינה, ושלתן נקראים מחנה רפאל. הוא שרמוז משה רבינו ע"ה על מרים הצריכה רפואה, ואמר (במדבר יב יג) אל נא רפא נא לה, הרי רפאל.

(ד כ) וְלֹא יָבֹאוּ לְרֵאוֹת כְּבֹלַע אֶת הַקֶּדֶשׁ וְיָמְתוּ:

ע"י רמב"ן: ע"ד האמת – טעם הכתוב כי בעבור היות כבוד יושב הכרובים שם הוזהרו הלויים שלא יהרסו לראות את ה' עד שיוורידו הכהנים את הפרכת, כי אז תראה הכבוד

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁸⁷⁰ ע"י הזהר (ח"ג קנד ע"א): דגלא קדמאה משריא מזיינא אר"ה מיכאל רשים בפרישו דגלא פרישא לימינא מזרח שירותא דשמשא אזיל במטלנוי בנהירו תרין ממנן תחות ידיה יופ"אל צדקי"אל חד לאורתא (נ"א לאורייתא) וחד למיהך בשוקא דאזיל.

תרגום: דגל ראשון מחנה מזוינת, אריה מיכאל רשום בפרישת הדגל הפרוש לימין מזרח, ראשית השמש, הולך במשאו, באור שני ממונים תחת ידיו, יופיא"ל צדקיא"ל, אחד ללילה (לתורה) ואחד ללכת בשוק שהולך.

אמנם ע"י ספר הפליאה (עמוד קפז): כשם שברא הקב"ה ד' רוחות כך ברא הקב"ה ד' דגלים וכך ברא ד' מלאכים שהם מיכאל גבריאל רפאל אוריאל וסיבבם אצל כסא מיכאל מימינו כנגד ראובן ולמה נקרא שמו מיכאל שבשעה שעברו בים פתח משה בשירה ואמר מ"י כמוכה באלים ה', וכשסיים את התורה אמר אין כאל"ל ישורון מי כמוכה ואין כאל הרי מי כאל. אוריאל משמאל כנגד דן שהוא בצפון, ולמה נקרא שמו אוריאל בשביל תורה נביאים כתובים שהקדוש ברוך הוא מכפר עליו. שנאמר קומי אורי כי בא אורך ודוד אמר אל ה' ויאר לנו הרי אוריאל, היינו דכתיב כי אשב בחושך ה' אור לי. גבריאל מלפניו כנגד יהודה משה ואהרן מלכות יהודה, ולמה נקרא שמו גבריאל דכתיב כי יהודה גבר באחיו וכתוב ויקרא אל משה וכתוב ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר מערב צפון דרום. האור יוצא, מערב ואוצרות ברד וקור בעולם. דרום טללי ברכה יוצאים משם. שלום הרי גבריאל. רפאל מאחוריו כנגד אפרים ולמה נקרא שמו רפאל כדי לרפאות שברו של ירבעם שיצא מאפרים שהיא במערב והיינו דכתיב רפאני ה' וארפא הרי רפאל.

¹⁸⁷¹ ע"י הזהר (ח"ג קנה ע"א): דגלא רביעאה אד"ם רפ"אל מערב בהדיה אסוותא בסטרא דאדם אתכליל דינא עלאה עליה אתסי האי (ס"א חד) אחיד בקרנוי דשור כד מבעי לאעלא לון לתהומא רבא וכפית לון דלא יוקיד עלמא.

תרגום: דגל רביעי אדם רפאל מערב יחד, אתו רפואה בצד שאדם נכלל, דין עליון עליו מתרפא, זה (אחד) אוחו בקרני השור, כשרוצה להכניסם לתהום רבה, וכופת אותם שלא ישרף העולם.

¹⁸⁷² ע"י בזהר (ח"ג קנד ע"ב): דגלא תניינא משרייא מזיינא נש"ר אוריאל דר"ם תרי ממנן עמיה שמיא"ל חסדיא"ל.

תרגום: דגל שני מחנה מזוינת, נשר אוריאל דרום, ושני ממונים עמו שמיא"ל חסדיא"ל.

בחביון עזו וישוב אל מקומו הראשון לקדש הקדשים, ויהיה כבלע את הקדש כפשוטו והמשכיל יבין¹⁸⁷³.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ולא יבאו לראות כבלע כשהכבוד מתבלע וחוזר אל מקומו הראשון אל הקדש למעלה. וידוע כי כל השנה היה הכבוד נשמת מן הענן לפני ולפנים לגמרי ומתגלה על הכפורת זהו שכתוב (ויקרא טז ב) כי בענן אראה על הכפורת¹⁸⁷⁴ לא אמר כי אראה בענן אבל אמר כי בענן אראה כלומר אני בא בעמוד ענן ואחר כך אשמט מן הענן ואראה על הכפורת וכבר הזכרתי זה במקומו ולפיכך לא היה רשות לכהן גדול ליכנס לשם כי אם פעם אחת בשנה ביוה"כ ואף ביוה"כ אינו רשאי ליכנס לשם כי אם בקטורת ולא שיכנס הקטרת עשוי אלא שיעשנו לשם ויעלה תמרת עשנו שם ויהיה הכבוד נכסה מעיניו ובענין שכתוב (ויקרא טז יג) וכסה ענן הקטורת את הכפרת וזהו שהזהיר את הלויים ולא יבאו לראות כשהכבוד מתבלע אל הקדש שהוא חביון עזו ובענין שכתוב (חבקוק ג ד) ונגה כאור תהיה קרנים מידו לו ושם חביון עזו¹⁸⁷⁵.

Section break

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁸⁷³ עי' זהר (ח"א דף רלב ע"ב): מאן דזכי למיחמי יחמי גו ידיעה וסכלתנו כמאן דחמי בתר כותלא בר מן משה נביאה מהימנא עלאה דהוה חמי ליה עינא בעינא לעילא באתר דלא אתיידע מאן דלא זכי דחו ליה לבר כמה חבילי טהירין אזדמנו לגביה אזדמנו נפקי עליה ואפקו ליה דלא יסתכל בענוגא דמלכא ווי לון לאינון חייבין דעלמא דלא זכאן לאסתכלא כמה דאת אמר (במדבר ד כ) ולא יבאו לראות כבלע את הקדש וגו' אמר רבי יהודה מסתכל הוינא והא מגו זהירין אלין מסתכלן נשמתהון דצדיקיא כד אתדבקו בהאי אתר מגו זהירין אלין מסתכלין נשמתהון דצדיקיא אינון גווינן סלקין ואתכלילן כחדא זכאה איהו מאן דידיע לאכללא וליחדא כלהו כחדא לאתקנא כלא באתר דאצטריך לעילא לעילא וכדין אתנטיר בר נש בהאי עלמא ובעלמא דאתי.

תרגום: מי שזוכה לראות, יראה תוך ידיעה ותבונה כמי שרואה אחר הכותל, פרט למשה הנביא הנאמן העליון שהיה רואה אותה עין בעין, למעלה, במקום שלא ידוע. מי שלא זוכה, דוחים אותו החוצה. כמה קבוצות לוחי דין מזדמנים אליו מזדמנים לצאת עליו, ומוציאים אותו שלא יסתכל בענוג המלך. או להם לאותם הרשעים של העולם שלא זוכים להסתכל, כמו שנאמר "ולא יבאו לראות כבלע את הקדש" וגו'. אמר רבי יהודה, הייתי מסתכל, והרי מתוך הזהרים הללו מסתכלות נשמות הצדיקים, כשנדבקו במקום הזה. מתוך הזהרים הללו מסתכלות נשמות הצדיקים. אותם צבעים עולים ונכללים כאחד. אשרי מי שיודע להכליל וליחד את כולם כאחד, לתקן הכל במקום שצריך למעלה למעלה, ואז האדם שמור בעולם הזה ובעולם הבא.

¹⁸⁷⁴ עי' לעיל פרשת נח הערה 381. ועי' זהר (ח"ג נט ע"א): אמר רבי אבא מה בעא הכא כי בענן אראה על הכפרת וכתב בזאת יבא אהרן והא כהנא לא חמי לשכינתא בשעתא כד הוה עאל אלא עננא הוה נחית וכד הוה נחית מטא על האי כפרת ומתערין גדיפיהו דכרובין ואקשי להו ואמרו שירתא ומה שירתא אמרי (תהלים צו ד) כי גדול יהוה ומהלל מאד ונורא הוא על כל אלהים האי כד סלקי גדיפיהו בשעתא דפרסין להו אמרי (שם ה) כי כל אלהי העמים אלילים ויהוה שמים עשה. תרגום: אמר רבי אבא, מה רצה כאן, כי בענן אראה על הכפורת, וכתוב בזאת יבא אהרן, והרי הכהן אינו רואה את השכינה בשעה כשנכנס, אלא ענן היה יורד, וכשהיה יורד מגיע על הכפורת הזו ומתעוררים כנפי הכרובים ומקישים בהם, ואומרים שירה, ואיזו שירה אומרים, כי גדול ה' ומהולל מאד נורא הוא על כל אלהים, זה כשמעלים את כנפיהם, ובשעה שפורשים אותן אומרים, כי כל אלהי העמים אלילים וה' שמים עשה.

¹⁸⁷⁵ עי' בהיר קמח: וכתוב "וקרנים מידו לו ושם חביון עזו". ומהו "חביון עזו", אלא אותו האור שנגזג והחביא, שנאמר "אשר צפנת ליראיך". וזה שנשאר לנו, "פעלת לחוסים בך", אותם שחוסים בצלך בעולם הזה ושומרים תורתך ומקיימים מצוותיך, ומקדשים שמך הגדול ומייחדים בסתר ובגלוי, שנאמר "נגד בני אדם".

פרשת נשא.

(ד מט) על פי ה' פקד אותם ביד משה איש איש על עבדתו ועל משאו ופקדיו אשר צוה ה' את משה:
 עי' ר' בחיי: לא תמצא בפקודי בני ישראל שיזכיר בהם על פי ה' 1876, והזכיר זה בלויים לרמוז על מדתם שהיא מדת הדין 1877, והיו ממונים להשמיע קול 1878, וכן תולדת השי"ן לשרוק, ועל זה אמרו בספר יצירה (פ"ב מ"א) שי"ן שורקת מ"ם דוממת. ומלבד מנוי עבודת השיר היה ממונה עוד על המשפט ולשמור המקדש, והיה אפשר לו לשחוט כי הכהן לא היה שוחט, וכן כתיב (במדבר יט ג) ושחט אותה לפניו, ועל כן תמצא שיזכיר הכתוב תמיד בלויים על פי ה', הוא שכתוב (במדבר ג טז) ויפקוד אותם משה על פי ה' כאשר צוה.
 וקרוב בעיני לומר כי לכך חייבה התורה למנותם מבין חדש ומעלה כי הוא הקף הלבנה המושלת בלילה, ומדת הלויים היא מדת לילה 1879 הנקראת אמונה 1880, ואמר הכתוב (תהלים צב ג) ואמונתך בלילות 1881.

(ה יח) והעמיד הכהן את האשה לפני ה' ופרע את ראש האשה ונתן על כפיה את מנחת הזכרון מנחת קנאות הוא וביד הכהן יהיו מי המרים המאירים:
 עי' ר' בחיי: מנחת קנאות היא וביד הכהן יהיו – כבר הודעתך בפרשת הפלגה (בראשית יא ט) שבכל מקום שתמצא שם המיוחד למפרע הוא רמז למדת הדין 1882, ובאותו ענין שנרמז, שם מדת הדין מתוחה. וכבר העירותך למעלה כי נ"ד תיבות היו כותבים לסומה שהיו נמחים על המים 1883, שהוא אמצעות שם הכנוי שהיא מדת הדין המתוחה כנגדה.

(ו ג) מיין ושכר וזיר המין יין והמין שכר לא ישקה וכל משרת ענבים לא ישקה וענבים לחים ויבשים לא יאכל:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה איש כי יפליא לנדור נדר נזיר כבר בארתי לך בסדר אמור (כא י) כהן גדול דוגמת מי הוא 1884 הנה הנזיר למעלה ממנו כי הוא למעלה מן המדות דבק בעצם הרחמים העליונים 1885 ולפי שהוא מוכתר במעלת הנזירות נקרא נזיר מלשון כתר וזהו כי נזר

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

1876 עי' תיקו"ז יט ע"א): מלכות, פה, תורה שבעל פה קרינן לה.
 1877 עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247.
 אמנם עי' תיקו"ז קיט ע"ב): זרע אברהם יצחק ויעקב דרגא דילהון חסד כהנא רבא גבורה לוי ישראל עמודא דאמצעיתא.
 תרגום: אברהם יצחק ויעקב דרגתם חסד הכהן הגדול גבורה לוי ישראל העמוד האמצעי.
 1878 עי' לעיל פרשת במדבר הערה 1867, ועי' לשון הגר"א בס"י ש' שורקת - שהיא מהלשון בשינים, והיא שורקת יותר מכל האותיות, וכן הקול וכן מדת הדין שצועקת, וכן האש שאינה נחה אפי' רגע, וכן שורפת כל דבר. ועי"ש כ ע"ג ז"ל: האש שורקת ומתנענע תמיד, ורוח ממוצע. וכן מדת הדין שורק תמיד וצועק, ומדה"ר שותק ומעלים עין.
 1879 עי' לעיל פרשת בראשית הערה 98.
 1880 עי' לעיל פרשת בראשית הערה 213.
 1881 עי' זהר (ח"ג טז ע"ב): מאי אמונה דא כנסת ישראל כמה דאת אמר (תהלים צב ג) ואמונתך בלילות.
 תרגום: מה זו האמונה, זו כנסת ישראל כמו שנאמר ואמונתך בלילות.
 1882 עי' לעיל פרשת נח הערה 399, ולעיל א נא.
 1883 עי' דברי רבינו שמות ג טו, וצ"ע.
 1884 עי' לעיל פרשת קדושים הערה 1730.
 1885 עי' אד"ר קלז ע"ב): וברחמים גדולים אקבצך כיון דאמר רחמים מהו גדולים אלא אית רחמי

אלהיו על ראשו תער לא יעבור על ראשו גדל פרע שער ראשו וקדש את ראשו וזהו כי יפליא מלשון פלאות חכמה¹⁸⁸⁶ ולנדור נדר מקום הבינה¹⁸⁸⁷ והוא מוזהר מג' דברים מן היין ומן התגלחת ומטומאת המת ועשה הכתוב בזה שלשה חלקים הזכיר בהם שלשה פעמים כל ימי חלק ראשון כל ימי נזרו מכל אשר יעשה וגו' חלק שני כל ימי נזרו תער לא יעבור על ראשו חלק שלישי כל ימי הזירו לה' על נפש מת לא יבא הוזהר מן היין וטומאת המת כדי להתרחק מן השמאל הוזהר בתגלחת לפי ששערותיו של אדם הם כחו וכן בשמשון (שופטים טז יז) אם גלחתי וסר ממני כחי ואין להם סוף והם גדלים כל ימי חיי האדם גם אחר מותו אם יעמוד במקום לח וכל זה ירמוז לענפי השם ונטיעותיו וכחותיו שהם הויות דקות ופנימיות והן עשויות כעין חומי שלהביות המתפשטות לכל צד ואין להם סוף ותכלית ואין להם קץ ועל כן נצטוו לגדלם הוא שאמר גדל פרע שער ראשו והוזהר שלא יכרות אותם כי נזר אלהיו על ראשו ואם יכרות שער ראשו שהוא דוגמת הנטיעות¹⁸⁸⁸ יהיה כמקצץ ומפריד השם מענפיו¹⁸⁸⁹.

(ו יג) וזאת תורת הנזיר ביום מלאת ימי נזרו יביא אתו אל פתח אהל מועד:
 עי' ר' בחיי: אבל טעם הקרבן והחדוש איננו מתבאר כי אם ע"ד הקבלה והזכרתי בניירותו כבר (פסוק ג) כי הוא למעלה מהמדות ודבק בעצם הרחמים העליונים והוא רוצה עתה לצאת מקדושתו נראה כמתרחק ורוצה לסלק עצמו ח"ו מאותה מעלה שכבר דבק בה ולכך הצריכתו תורה קרבן ביום מלאת ולא לכפרה כי לא תמצא בו לשון כפרה או סליחה אך הכוונה בקרבנו לקרב הכחות וליחד ולהמשיך להם שפע מן המקור¹⁸⁹⁰ ויסתפקו המדות ואח"כ יחזור להנאותיו כבתחלה ועל כן היה הקרבן שנצטוו בו עולה ושלמים וחטאת כבש לעולה איל לשלמים כבשה לחטאת ובסוף אמר ואחר ישתה הנזיר יין כלומר ואחר שישלים חיובו לכל צד ויסתפקו המדות ישתה הנזיר יין ויחזור להנאותיו כמנהג בני אדם בעולם הגופות.

(ו כג) דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל אמור להם:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה כה תברכו מלת כה היא המדה העשירית שמתוכה מתנבאים הנביאים תמיד ואומרים כה אמר ה'¹⁸⁹¹ וע"כ אמר כה תברכו כלומר תמשיכו הברכה ממדת החסד שהיא מדתו של כהן¹⁸⁹² אל העשירית ועם זה היה העולם מתברך בנשיאות כפיו של כהן ובכונת לבו ולכך תמצא ה"א במלת כה תברכו והיא רמז לה"א אחרונה שבשם וכן אמר דוד ע"ה (תהלים קמח יא) הללוהו במרומים אחר שהקדים ואמר הללויה כדי להשלים

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ואית רחמי רחמי דעתיק דעתיקין אינון אקרון רחמים גדולים רחמי דזעיר אנפין אקרון רחמים סתם (מהנ"א הוא משום דאית ביה ימינא ושמאלא דינא ורחמי) ובג"כ וברחמים גדולים אקבצך דעתיק יומין

תרגום: "וברחמים גדולים אקבצך", כיון שאמר "רחמים", מהו "גדולים"? אלא יש רחמים ויש רחמים, רחמי דעתיק עתיקין נקראים "רחמים גדולים", רחמים של ז"א נקראים "רחמים" סתם (הוא משום שיש בו ימין ושמאל דין ורחמים). ולכן "וברחמים גדולים אקבצך" דעתיק יומין.

¹⁸⁸⁶ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 65.

¹⁸⁸⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 214.

¹⁸⁸⁸ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 220.

¹⁸⁸⁹ עי' פרשת נח הערה 388.

¹⁸⁹⁰ עי' לעיל הערות 247 (זהר (ח"ג רנו ע"ב) 3551 4061.

¹⁸⁹¹ עי' תיקו"ז יב ע"ב הובא לעיל פרשת בראשית הערה 247.

¹⁸⁹² עי' לעיל פרשת לך לך הערה 440.

השם המיוחד¹⁸⁹³ ומפני שמלת כה היא מדרת הדין רפה¹⁸⁹⁴ המנהגת את ישראל והיא כלולה ברחמים לפיכך כשאמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם (בראשית טו ו) כה יהיה זרעך חשבה לו לרחמים שנאמר (בראשית טו) ויחשבה לו צדקה¹⁸⁹⁵.

(ו כד-כז) יְבָרְכֶךָ ה' וַיִּשְׁמְרֶךָ: יָאֵר ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיַּחֲנֶךָ: יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיִּשֶׂם לְךָ שְׁלוֹם: עי' רמב"ן: על דרך האמת כי הברכה מלמעלה, והשמירה שתשמור אותה, כטעם זכור ושמור¹⁸⁹⁶.

ועוד "יאר" השם הגדול, "את פניו", המביטים בך¹⁸⁹⁷, וכך אמרו בספרי (נשא מא) ר' נתן אומר זה מאור שכינה. ויחנך – שתשא חן בעיניו כענין שאמרו (ב"ר ט ד) עולמי עולמי הלואי תהא מעלת חן לפני בכל שעה¹⁸⁹⁸.

עי' ר' בחיי: זהו שאמר הכתוב (שיר השירים ג ז) הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁸⁹³ עי' שערי אורה (מה ע"א): ותראה גדולות ונפלאות במזמור הללויה הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עוזו (תהלים קנ א), ותמצא בראש המזמור כולל סוד א"ל אלה"ם אל"ה, ו'הללו' עם כולן הללויה, חצי שם המיוחד, הללו אל בקדשו סוד אל עולה לכאן ולכאן כמו שתראה עתה, הללוהו ברקיע עוזו, חצי השם האחרון ו"ה יתברך. נמצא אל באמצע, ו"ה מכאן ו"ה מכאן, פעמים אל עם ו"ה, והוא סוד אלהים, ולפעמים אל עם ו"ה והוא סוד אלוה, ופעמים אל בפני עצמו ושלושתן כלולים בראש מזמור זה, הללויה הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עוזו. וסוד מזמור זה שאמר מכאן ואילך הללוהו, ועוד תראה נפלאות בו.

¹⁸⁹⁴ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 199, ופרשת נח הערה 380, ועי' שער רפ"ח פרק ה.

¹⁸⁹⁵ עי' זהר (ח"א צ ע"ב): ויחשבה לו צדקה ויחשבה לו דאף על גב דאיהי (ד)דינא כאילו היא (ד)רחמי [האי כה] דבר אחר ויחשבה לו צדקה דקשיר קשרא עלאה בתתאה לחברא לון כחדא תא חזי [הא אתערן] אברהם מוליד אברם אינו מוליד וכי תימא דהא אוליד ישמעאל בעוד דאיהו אברם אלא ההוא ברא דאבטח וליהו (לון) קב"ה לא אוליד בעוד דאיהו אברם דהא בעוד דאיהו אברם לתתא כיון דאתקרי אברהם ועאל בברית כדן אוליד לעילא ובגין כך אברם אינו מוליד בקשורא עלאה אברהם מוליד כמה דאמרן ואתקשר לעילא ביצחק

תרגום: "ויחשבה לו צדקה". "ויחשבה לו", שאף על גב שהיא דין, כאלו היא רחמים ה"כה" הזאת. דבר אחר "ויחשבה לו צדקה", שקשר קשר עליון בתחתון לחברם יחד. בא וראה, הנה העירו, אברהם מוליד, אברם אינו מוליד. וכי תאמר שהנה הוליד את ישמעאל בעודו אברם, אלא הבן ההוא שהבטיח לו הקדוש ברוך הוא, לא הוליד אותו בעודו אברם, שהרי בעודו אברם הוליד למטה. כיון שנקרא אברהם ונכנס בברית, אז הוליד למעלה. ולכן אברם אינו מוליד בקשר עליון, אברהם מוליד כמו שאמרנו, ונקשר למעלה ביצחק.

¹⁸⁹⁶ עי' זהר (ח"א רמח ע"א): פתח ואמר (תהלים קלד ג) יברכך יהו"ה מציון וראה בטוב ירושלם וגו' יברכך יהו"ה מציון דמניה נפקין ברכאן לאשקאה לגינתא¹⁸⁹⁶ והוא כליל כל ברכאן ויהיב לה ולבתר וראה בטוב ירושלם ולאחזאהו (לאשלמא) דכל ברכאן אתיין מדכר ונוקבא כגוונא דא (במדבר ז כד) יברכך יהו"ה וישמרך יברכך יהו"ה מדכורא וישמרך מנוקבא יברכך יהו"ה מזכור וישמרך משמור וכלא חד מלה בגין דמתרוייהו נפקין ברכאן לעלמין ועל דא איש אשר כברכתו ברך אותם.

תרגום: פתח ואמר, "יברכך ה' מציון וראה בטוב ירושלים" וגו'. "יברכך ה' מציון", שממנו יוצאים ברכות להשקות את הגן, והוא כולל כל הברכות ונותן לה, ואחר כך "וראה בטוב ירושלים", להראות שכל הברכות באות מזכר ונקבה. כדוגמא זו "יברכך ה' וישמרך". "יברכך ה'" מזכר, "וישמרך" מנקבה. "יברכך ה'" מזכור, "וישמרך" משמור, והכל דבר אחד, משום שמשניהם יוצאות ברכות לעולמות. ועל זה, "איש אשר כברכתו ברך אתם".

¹⁸⁹⁷ עי' לעיל פרשת שמות הערה 868.

¹⁸⁹⁸ ז"ל: רבי חמא בר חנינא ורבי יונתן רבי חמא בר חנינא אמר משל למלך שבנה פלטין ראה אותה וערבה לו אמר פלטין פלטין הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה זו כך אמר הקב"ה לעולמו עולמי הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה זו רבי יונתן אמר למלך שהיה משיא את בתו ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיירה וציירה וראה אותה וערבה לו אמר לה בתי הלואי תהיה החופה הזאת מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו כך אמר הקב"ה לעולמו עולמי הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה הזו.

עי' ז"ח נ ע"א): ויחנך ויסתכל לסטרא דשמאלא דיליה לייחדא בימינא בגין דמקורא דברכתא מסטרא דימינא הוא וכדין כל סטרא דשמאלא אסתלק ולא הוייא נזקא כלל.

תרגום: ויחנך ויסתכל לצד שמאלו ליחד בימין משום שמקור הברכה הוא מצד הימין ואז כל הצד של שמאל מסתלק ואין נזק כלל.

סביב לה מגבורי ישראל, וכי שמירה היה צריך שלמה, אלא שחקוק סביב למטתו ברכת כהנים שהוא ששים אותיות. דבר אחר הנה מטתו שלשלמה אינו מדבר אלא במלך שהשלום שלו¹⁸⁹⁹, מטתו זה ביהמ"ק. ולמה נמשל ביהמ"ק למטה¹⁹⁰⁰, מה המטה הזו נתנה לפריה ורביה, כך ביהמ"ק כל מה שבתוכו היה פרה ורבה, שנאמר (מלכים א' ח) ויאריתו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הקדש, וכן הוא אומר (דברי הימים – ב גו) והזהב זהב פרוים, שהיה עושה פירות, וכן הוא אומר (מלכים א' ז ב) ויבן את בית יער הלבנון, למה נמשל ליער, לומר לך מה יער פרה ורבה, אף ביהמ"ק כל מה שבתוכו היה פרה ורבה, לכך נאמר הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה, אלו ששים אותיות שנברכת כהנים, כלם אחוזי חרב, כל אחד ואחד שמו של הקדוש ברוך הוא נזכר בו, יברכך ה', יאר ה', ישא ה'.

(ו כז): וְשָׂמוּ אֶת שְׁמֵי עַל פְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֲנִי אֲבָרְכֶם:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה יברכך ה' וישמרך סדר הברכות האלה ממטה למעלה כסדר הכונה בקרבנות¹⁹⁰¹ כי הכהן היה מברך לישראל ברכות אלו אחר שהשלים מעשה הקרבן הוא שכתוב (ויקרא ט כב) ויברכם וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים ושעורו ויברכם אחר שירד ובשעה שהיה מקריב קרבן היה מכוין תחלה אל הה"א שהיא ה"א אחרונה שבשם וכמו שבארתי בסדר ויקרא (א ט) בתוספת ה"א¹⁹⁰² של המזבחה ומן הה"א אל הוא"ו ומשם ואילך אל המחשבה הטהורה¹⁹⁰³ כי עיקר הכונה בקרבן להמשיך רצון¹⁹⁰⁴ מן המחשבה הטהורה אל שמותיו העליונים כי עם זה יתברך המדור העליון והמדור התחתון. וזה סוד שלשה פסוקים אלה בסדר הזה יברכך ה' וישמרך זו מדת שמור¹⁹⁰⁵ וזהו לשון וישמרך יאר ה' הוא הקו האמצעי¹⁹⁰⁶ ופניו פני עצמו שהם פני הרחמים ישא ה' הוא הבינה ומלת פניו היא מדת הפחד שיסלקנה מעליך ואז בסלוקה ישם לך שלום שהן שלשה אבות

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁸⁹⁹ עי' זהר (ח"א ה ע"ב): שבת עלאה הכא לא אתכליל בשמור אלא בזכור דהא מלכא עלאה בזכור אסתיים ועל דא אקרי מלכא דשלמא דיליה ושלמא דיליה זכור איהו. תרגום: השבת העליונה כאן לא נכללה ב"שמור" אלא ב"זכור", שהרי המלך העליון סתום ב"זכור", ועל זה נקרא מלך שהשלום שלו. והשלום שלו הוא "זכור".

¹⁹⁰⁰ עי' בהגר, א בס"י פ"ה ה"ג: שינה לבנימין כמ"ש (דברים לג יב) ובין כתפיו שכן, והוא חדר המטות (מלכים ב' יא ב), הנה מטתו שלשלמה (שיה"ג ז).

¹⁹⁰¹ עי' לעיל פרשת נח הערה 375.

¹⁹⁰² עי' לעיל פרשת לך לך הערה 432.

¹⁹⁰³ עי' לעיל פרשת ויקרא הערה 1615.

¹⁹⁰⁴ עי' זהר (ח"א עד ע"א): אמר רבי שמעון כמה חביבין אינון מלי דאורייתא זכאה חולקיה מאן דאתעסק בהו וידע למיהך (ביה) בארח קשוט והבית בהבנותו כד סלקא ברעותא דקב"ה למעבד יקרא ליקריה סלקא מגו מחשבה רעותא לאתפשטא ואתפשט מאתר דאיהי מחשבה סתימא דלא אתיידע עד דאתפשט ושריית לבי גרון אתר דאיהו נביע תדיר ברזא דאיהו רוח חיים וכדין כד אתפשטת ההיא מחשבה ושריית באתר דא אקרי ההיא מחשבה אלה"ם חיים דכתיב (ירמיה י') הוא אלה"ם חיים.

תרגום: אמר רבי שמעון, כמה חביבים הם דברי התורה. אשרי חלקו של מי שעוסק בהם ויודע ללכת (בו) בדרך אמת. "והבית בהבנתו", כאשר עלה ברצון הקדוש ברוך הוא לעשות כבוד לכבודו, עלה מתוך המחשבה רצון להתפשט, והתפשט מהמקום שהיא המחשבה הסתומה שאינה ידועה, עד שמתפשטת ושורה בבית הגרון, המקום שתמיד נובע בסוד שהוא רוח חיים. ואז, כשמתפשטת המחשבה היא ושורה במקום הזה, נקראת המחשבה ההיא אלה"ם חיים, שכתוב "הוא אלה"ם חיים".

¹⁹⁰⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 184.

¹⁹⁰⁶ עי' זהר (ח"ג רמו ע"ב): ירום בארבע אנפין דאריה דאינון יברכך יהו"ה ונשא בארבע אנפין דשור דאינון ישא יהו"ה בשמאלא וגבה מאד יאר יהו"ה באמצעיתא ודא יוד הי ואו הי ישא יהו"ה פניו אליך וישם לך שלום רביעאה יהו"ה ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם (&) תרגום: "ירום" בארבע פנים של אריה שהם "יברכך יהו"ה", "ונשא" בארבע פני שור שהם "ישא יהו"ה" בשמאל, "וגבה מאד" "יאר יהו"ה" באמצעיתו, וזה יוד הי ואו הי, "ישא יהו"ה פניו אליך וישם לך שלום". רביעי יהו"ה, "ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם".

כי תתגלגל מדת הרחמים למעלה בחסד בלבד ואז תהיה שלום בלי פחד והענין הזה מבואר ממטה למעלה ולשון הברכה שבכל פסוק ופסוק הוא מוסיף ועולה והבן זה כי שלש ברכות אלו הן כלל עשר ספירות כך קבלתי.

אבל דעת הרמב"ן בפירושו ברכות אלו הם ממעלה למטה ובאורם כן יברכה ה' הכונה שישפיע ברכתו דרך הקו האמצעי עד שמור זהו וישמרך ישמור למדתך שהיא כנסת ישראל והשמירה התלויה ביד ישראל ובוזה הם נשמרים יאר הקו האמצעי פניו שהיא מאור שכינתו לצרכך ויחנך שימציא חנו למדתך כי בזה תבא הברכה והחנינה לישראל ישא ה' פניו כלומר שישאנה אליו כענין (דברים לב מ) כי אשא אל שמים ידי¹⁹⁰⁷ אליך לצרכך וישם לך לצרכך שלום בינו ובין מדתך כי השלום הוא מכריע בין הרחמים והדין וישמו את שמי המיוחד ואני כלשון (שמות טו כו) כי אני ה' רופאך והנה זה מבואר.

וכבר הזכרתי למעלה בפסוק אמור להם כי יש עתים שהיו מזכירין את השם המפורש בפרסום וזהו שדרשו רז"ל (סוטה לח א) כה תברכו בשם המפורש ושלושה שמות אלו הם נקראים שם המפורש של י"ב¹⁹⁰⁸ וכך היה הכהן מזכיר לדעת הבהיר יברכה יפעל יאר יפעל ישא יפעל¹⁹⁰⁹ וכך נדרש שם על דרך ה' מלך ה' מלך ה' ימלך¹⁹¹⁰ ואם תשכיל לנקוד שלשת היודי"ן של יברכה יאר ישא אז תבין יראת ה' ודעת קדושים תמצא כי תנועתם בנקודם

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹⁹⁰⁷ עי' לעיל שמות ו ח.

¹⁹⁰⁸ עי' זהר (ח"ג רנא ע"ב): ואתקרי לחם הפנים דאינון י"ב אנפין יברכה יהו"ה יאר יהו"ה ישא יהו"ה תריסר אנפין דתלת חיון מאי לחם דאלין פנים דא נהמא דאדם דאיהו יו"ד ה"א וא"ו ה"א ואית ליה נהמא בארבע אנפין דאינון ארבע אתון יהו"ה האי נהמא דפתורא דמלכא איהו סלת נקיה. תרגום: ונקרא לחם הפנים שהם י"ב פנים, שנאמר "יברכה יהו"ה" "יאר יהו"ה" "ישא יהו"ה" שנים עשר פנים של שלש חיות. מהו הלחם של אלו הפנים, זה לחם של אדם, שהוא יו"ד ה"א וא"ו ה"א, ויש לו לחם בארבעה פנים, שהם ארבע אותיות יהו"ה, זה הלחם של שלחן המלך הוא סלת נקיה. עי' תז"ח יב ע"ד: ומסטרא דחכמה אנון נקודין כגונא דא י' קוצא דלתתא וקוצא דלעלא ונקודא דאמצעייתא אחזי על כתר עלאה דבה תלת קטירין י"י ואנון רמיזין ביו"ד ה"י וא"ו ה"י וכל את אחזי ד' אתון דאנון יברכה יהו"ה יאר יהו"ה ישא יהו"ה י"ב אתון דתלין מן י' יו"ד ובה אנון תלת עשר מכילן חד כגונא דא י' קוצא לעלא חד וקוצא לתתא תרין ונקדה באמצעייתא הא תלת ואות י' בחשבנה עשר הא י"ג מכילן דרחמי דאתמר בהון בעשרה מאמרות נברא העולם.

תרגום: ומצד של החכמה הם הנקודות כמו זה י' הקוץ שלמטה והקוץ שלמעלה והנקודה של האמצע מראה על כתר עליון שבו שלשה קשרים י י י והם רמזים ביו"ד ה"י וא"ו ה"י וכל אות מראה ארבע אותיות שהן יברכה יהו"ה יאר יהו"ה ישא יהו"ה י"ב אותיות שתלויות מן י' יו"ד ובה אותם שלש עשרה מדות אחת כמו זה י' הקוץ למעלה אחת והקוץ למטה שתים ונקודה שבאמצע הנה שלש והאות י' בחשבונה עשר הנה י"ג מדות הרחמים שנאמר בהם בעשרה מאמרות נברא העולם.

ועיי"ש (לד ע"ב): ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכה ה' ודא רזא דיברכה ה' יאר יי' ישא יי' דאנון י"ב עינות מים ואנון ו"ו דנפקין מן צנורא דאיהו א וכלא וא"ו ובגין דבעלה תמן דאיהו ו"ו בשית פרקין דדוועין ושית פרקין דשוקין א באמצעייתא עטרה על גופא ובגין דא ושיתית מאשר ישאבון הנערים דאנון ברהטים בשקתות המים נערים אית לעלא ונערים {לד ע"ג} אית לתתא ואנון אנפי רברבי ואנפי זוטרי

תרגום: ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכה ה' וזה הסוד של יברכה ה' יאר ה' ישא ה' שהם שנים עשר עינות מים והם ו"ו שיוצאים מהצנור שהוא א והכל וא"ו ומשום שבעלה שם שהוא ו"ו בששת הפרקים של הזרועות וששת הפרקים של השוקים א באמצע העטרה על הגוף ומשום זה ושיתית מאשר ישאבון הנערים שהם ברהטים בשקתות המים נערים יש למעלה ונערים יש למטה והם פנים גדולות ופנים קטנות.

¹⁹⁰⁹ אות קז: מאי דכתיב (במדבר ו' כח) יברכה ה' וישמרך, יאר ה' פניו אליך ויחנך, ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום, זה שמו של הקב"ה המפורש, והוא שם בן שתים עשרה אותיות דכתיב הו"ה הו"ה הו"ה מלמד ששמותיו של הקב"ה שלשה חיילים, וכל חיל וחיל דומה לחבירו, ושמו כשמו, וכולם חתומים ביו"ד ה"א ו"ו ה"א, והאיך תצרף יו"ד ה"א ו"ו ה"א כ"ד פעמים והיינו חיל אחד יברכה ה', וגם השני יאר ה' והם כ"ד שמותיו של הקב"ה, וגם השלישי ישא ה' והם כ"ד שמותיו של הקב"ה, מלמד שכל חיל ראשיהם ושריהם הם כ"ד, תצרף כ"ד שלשה פעמים ויהיו ע"ב שמותיו של הקב"ה, והיינו ע"ב היוצאים מן (שמות יד יט-כא) ויסע ויבא ויט:

¹⁹¹⁰ אות קכז: ומאי ניהו שלש קדושות ולא ארבע, מפני שקדושת מעלה שלש שלש, דכתיב ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד, וכתוב (במדבר ז' כד ו) יברכה ה' יאר ה' ישא ה', וכתוב (שמות ל"ד ו) ה' ה' והשאר של מדות ה' שלישי מה הוי ה' אל רחום וחנון וגו' שלש עשרה מדות:

תרמוז על הזכרת השם המפורש בענין והבן זה.

אמנם קבלת אשכנז קבלתי בלחישה הדרה הרודף ירדוף והמשכיל יבין וכבר כתבתי בפסוק (שם יז יב) ויהי ידיו אמונה כי הכהן בנשוא כפיו היה רושם אותיות ההוי"ה בידיו אבל יש שפירשו כי אותיות שם שדי היה רושם דל"ת בגודל יו"ד בזרת שהוא הקמץ שי"ן בשלש אמצעות.

ותמצא עוד בספר הבהיר (אותיות קו – קט) 'ברכך ה' יאר ה' ישא ה' זה השם בן י"ב אותיות מלמד ששמותיו של הקדוש ברוך הוא שלשה חיילים וכל חיל וחיל דומה לחברו ושמו כשמו וכלן התומין ביו"ד ה"א וא"ו ה"א כ"ד פעמים יו"ד ה"א וא"ו ה"א היינו חיל אחד וכן השני וכן השלישי והיינו ע"ב שמותיו של הקדוש ברוך הוא.

ובא ולמד שהגבורה שר על כל הצורות הקדושות משמאלו של הקדוש ברוך הוא והוא גבריאל ומימינו שר על כל הצורות הקדושות וזהו מיכאל ובאמצע הוא האמת שהוא שר על כל הצורות הקדושות וכל שר כ"ד צורות ואין חקר לגדודיו שנאמר (איוב כה ג) היש מספר לגדודיו וא"כ הרי הם ע"ב וע"ב אמר ליה [לא] דבעת שישראל מקריבין קרבן לפני אביהם שבשמים מתיחדים יחד והיינו יהודו של אלהינו ואמאי אקרי קרבן אלא על שם שמקרב הצורות הקדושות כדאמרין (יחזקאל לו יז) וקרב אותם אחד אל אחד לך לעין אחד והיו לאחדים בידך ואמרין ריח ניחוח ואין ריח אלא באף ואין נשימה שהיא הרוח אלא באף ואין ניחוח אלא ירידה דכתיב (ויקרא ט כב) וירד ומתרגמין ונחת הרוח יורד ומתיחד בצורות הקדושות ומתקרב על ידי קרבן והיינו דאקרי קרבן עד כאן ואחר שתבין זה יתבאר לך מה היתה כוונת הנשיאים בחנוכת המזבח שהקריבו כ"ד פרים הוא שכתוב (במדבר ז פח) וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבעה פרים כי כוונת הקרבן היתה להסתפק כל מדה ומדה ממנו ולכך הקריבו כ"ד פרים והוא כנגד החיל האחד שהוא מצד שמאל היא מדת הגבורה והם כ"ד שמות כמו שנתבאר במדרש הבהיר.

וצריך אתה לדעת כי יש בפסוק ראשון י"ה¹⁹¹¹ אותיות ובשני הי"ה אותיות ובשלישי יה"י אותיות והרי זה מורה שהשם הגדול הנזכר בהם שלש פעמים הוא שליט בשלשה זמנים הוה והיה ויהיה והרי לך ששים אותיות ועליהם אמר שלמה ע"ה (שיר השירים ג ז) ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל.

ומה שהתחיל הרמז בהוה מפני שהזמנים כלם הם בהוה בהקב"ה שלא עברו משנותיו כלום כענין שכתוב (תהלים קב כח) ואתה הוא ושנותיך לא יתמו ולכך אנו מחברים בתפלתנו ואומרים ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד לרמזו שלשה חלקי הזמן שהם הוה היה ויהיה וכבר ידעת כי אינו פסוק אחד כי אם פסוקים מפורזים תמצא בספר תהלים בסדר הזה והזכיר תחלה ענין ההוה וזה שתמצא במזמור העשירי שהוא למה ה' תעמוד ברחוק (תהלים י א) ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו (שם טז) והתבונן כי לא הזכיר דוד מלכות שמים עד המזמור הזה שהוא עשירי ותמצא גם כן במזמור העשירי שהוא עשירי לעשירי שהזכיר בו ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו (תהלים כ י) ואחר כן הזכיר בכל הספר לשון מְלֶךְ שהוא לשעבר הוא שאמר (תהלים מז ט) מלך אלהים על גוים ועוד אמר אמרו בגוים ה' מלך (תהלים צו י) ועוד אמר (תהלים צו א) ה' מלך תגל הארץ ועוד (תהלים צט א) ה' מלך ירגזו עמים ואחר כן בסוף הספר הזכיר העתיד ואמר (תהלים קמו י) ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה והרי לך שהזכיר דוד שלשתן כסדר וידוע כי ה' ימלוך לעולם ועד פסוק מלא הוא אמרו משה בשירת הים.

ודע כי מפסוק של יברכך יוצא שם בן כ"ב¹⁹¹² מן יברכך עד יאר ה' תמצא כ"ב אותיות

סמ מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹⁹¹¹ גימ' הו"ה עם הכולל.

¹⁹¹² עי' זהר (ח"ג קמז ע"א): משה אמרן בתרי זמני זמנא קדמאה אמר י"ג מכילן דעתיקא דעתיקין סתימא דכלא לנחתא אלין לאתר דדינא אשתכח לאכפיא להו זמנא תניינא אמר ט' מכילן דרחמי דכלילן בזעיר אנפין ונהירין מעתיקא סתימאה דכלא וכלהו כליל כהנא כד פריס ידוי לברכא עמא

ויוצא ממנו בחילוף אלפ"א בית"א והתפלה בעת צרה נשמעת בו והוא נחקר¹⁹¹³ מן הששית שהיא מדתו של יעקב¹⁹¹⁴.

(ז פט) וּבָבֵא מֹשֶׁה אֶל אֱהֱל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מִדְּבַר אֱלֹהֵי מַעַל הַכְּפֹרֶת אֲשֶׁר עַל אֶרֶץ הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֹבִים וַיְדַבֵּר אֱלֹהֵי:

ע"י ר' בחיי: וישמע את הקול בה"א הידיעה הוא הקול ששמע בסניני¹⁹¹⁵ והכתוב הזה מבאר כי הדבור בא לו למשה מבין שני הכרובים ומשם יוצא לו הדבור לאהל מועד¹⁹¹⁶ שכן אמר אל אהל מועד לדבר אתו ומי שהיה חוץ לאהל מועד לא היה שומע הקול ומה שהוסיף וידבר אליו פירש רש"י ז"ל למעט את אהרן ויתכן לפרש וידבר אליו כי משה הוא המדבר ובא להורות מעלת משה על כל שאר הנביאים כי לא היה נרתע ונבהל בנבואתו מלהשיב כענין שכתוב (שם לג יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו ודרך האדם עם חברו זה מדבר וזה משיב וכן אמר בכתוב הזה כי הקול היה מדבר אל משה מעל הכפורת מבין שני הכרובים וידבר אליו כלומר ומשה מדבר אליו מיד בכל עת שירצה כענין שכתוב (במדבר ט ח) עמדו ואשמעה והזכיר זה במשכן כשם שהזכיר בסניני (שמות יט יט) משה ידבר והאלהים יענו בקול שפירושו משה ידבר אחר שהאלהים יענו בקול כי הכתוב הזה מעיד על מעלתו בנבואה שהיה שומע הקול מפי הגבורה ולא היה נבהל ונרתע לאחוריו¹⁹¹⁷ מה ששאר הנביאים נבהלים ונרעדים אף ממראה המלאכים ולא נשאר בהם כח וכן בכאן יזכיר כי הקול היה מדבר למשה מבין שני הכרובים ומשה הגדול בנבואה ידבר אליו ג"כ ולא יבהל זהו וידבר אליו ובכאן גלה לנו הכתוב כי השיג משה תכלית השגת המין האנושי כל מה שבכחו להשיג וידע הש"י ידיעה ברורה כנאמן בית יודע אדוניו ויוצא ונכנס כרצונו ומדבר ומשיב בכל עת כרצונו ולכך נקרא נאמן ביתו של הקדוש ברוך הוא הוא שכתוב (במדבר יב ז) לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא.

Section break

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ומשתכחן דמתברכין כלהו (ס"א עלאין) עלמין בסטרא דרחמי דאתמשכן מעתיקא טמירא סתימאה דכלא וכל הני כ"ב אתוון מכילן סתימאן יברכך יי' וישמרך אלין תלת קראי וג' שמהן דתריסר אתוון כלילן לקבליהון ובכלא אתכוון כהנא וכל עלאי ותתאי מתבסמן בכ"ב אתוון דסתימין בהני ג' קראי לקביל כ"ב (אתוון) מכילן דרחמי דכליל כלא ובג"כ כתיב אמור ולא אמרו כמה דאוקימנא תרגום: משה אמר אותן בשתי פעמים, פעם ראשונה אמר שלש עשרה מדות של עתיק העתיקים, נסתר הכל, להוריד אלה למקום שנמצא הדין, לכפותם. פעם שניה אמר תשע מדות רחמים שכלולים בזעיר אנפין, ומאירים מהעתיק הנסתר מהכל, וכולם כולל הכהן כשפורש ידיו לברך את העם, ונמצאים שמתברכים כל (העליונים) העולמות בצד הרחמים שנמשכים מהעתיק נסתר הסתום מהכל. וכל העשרים ושתיים אותיות הללו מדות נסתרות. "יברכך ה' וישמרך" אלו שלשה פסוקים ושלשה שמות של שתיים עשרה אותיות הכלולות כנגדם, ובכל התכוון הכהן, וכל עליונים ותחתונים מתבשמים בעשרים ושתיים אותיות שנסתרות בשלשת הפסוקים הללו, כנגד עשרים ושתיים (אותיות) מדות רחמים שכוללות הכל, ולכן כתוב "אמור" ולא "אמר" כמו שבארנו.

¹⁹¹³ ע"י לעיל פרשת וישב הערה 715.

¹⁹¹⁴ ע"י דבריו ויקרא כו מב.

¹⁹¹⁵ ע"י לעיל פרשת יתרו הערה 1203 ובראשית הערה 206.

¹⁹¹⁶ ע"י זהר (ח"א רנח ע"ב): ופקיד לון דיתבון בההוא תרעא דההוא אהל למיטר ההוא אתרא דלא יתקרב ערל וטמא וישתלמון כלהון שבעה יומין עלאין ויסתלקון בההוא דרגא דחס"ד דאיהו מתתא לעילא שביעאה דהא אינון בקדמיתא אתדבוקו בההוא פתח אהל מועד ולבתר אסתלקו לעילא.

תרגום: וצוה אותם שישבו באותו השער של אותו האהל, לשמור אותו מקום שלא יקרב ערל וטמא, וישתלמו כל שבעת הימים העליונים, ויעלו באותה דרגת החסד שהיא שביעי ממטה למעלה. שהרי הם בתחלה נדבוקו באותו פתח אהל מועד, ואחר כך התעלו למעלה.

¹⁹¹⁷ ע"י לקמן יב ו.

פרשת בהעלותך.

(ח ב): דְּבַר אֵל אֶהְרֶן וְאֶמְרָת אֱלֹוֹי בְּהֶעֱלִיתָ אֶת הַנֵּר אֶל מוֹל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יֵאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה הכתוב נכון וברור כפשוטו והוא מדבר במנורה של מעלה, ופירוש אל מול יאמר כנגד המנורה של מעלה¹⁹¹⁸ שהן שבע ספירות בחכמה¹⁹¹⁹ יאירו שבעת הנרות של מטה וזהו לפי דעתי סוד הלשון שהוציא ההדלקה בלשון עליה בהעלותך את הנרות ואמר העלה נרותיה¹⁹²⁰ ואמר (שמות ל ח) ובהעלות אהרן את הנרות (שמות מ כה) ויעל הנרות לפני ה' וזהו שתמצא במנורת זכריה (זכריה ד ב) ושבעה נרותיה עליה שבעה שפירושו על הדרך הזה ושבעת נרותיה עליה כנגד שבעה של מעלה ואחר כך ושבעה מוצקות לנרות אשר על ראשה¹⁹²¹.

עיי"ש: שבעת הנרות ענין המנורה נעלם מאד והוא פלאי כבר רמזתיו בסדר ויקחו לי תרומה¹⁹²² ושם תבין מתוך הנר האמצעי פלאי אל עדות לישראל.

(ח ג): וַיַּעַשׂ בֵּן אֶהְרֶן אֶל מוֹל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הַעֲלָה נִרְתִּיחָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה. עי' רמב"ן: וטעם ויעש בן אהרן, לומר שהוא היה המדליק אותן כל ימיו ואף על פי שהמצוה כשרה בבניו כמו שנאמר (שמות כז כא) יערוך אותו אהרן ובניו אבל היה הוא מזדרז במצוה הגדולה הזאת הרומזת לדבר עליון וסוד נשגב¹⁹²³ ואולי נרמז לו זה מפסוק (ויקרא כד ג) מהוין לפרכת העדת יערוך אותו אהרן מערב עד בקר כי בו בחר השם בימיו ומפני זה אמר גם עתה דבר אל אהרן בהעלותך ולא אמר דבר אל אהרן ואל בניו

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁹¹⁸ עי' לעיל פרשת תרומה הערה 1447.

¹⁹¹⁹ עי' תז"ח (ב ע"ב): אדם הגדול חכמה ועשר חכמות אתקריאו עשר ספירן מסטרה וכתר עליון אתקרי מסטרה חכמה קדומה תרגום: האדם הגדול חכמה, ועשר חכמות נקראו עשר ספירות מצדו, וכתר עליון נקרא מצדו חכמה קדומה עי' בבהגר"א על ס"י פ"א מ"ב אופן ב' דף ו' ע"א שמביא את דברי התז"ח, וכותב ע"ז כי כל האצילות נקראת ע"ש יו"ד ה"ה חכמה, ומהחכמה נאצלו כל ספירותיה, כמ"ש כולם בחכמה עשית, והן יו"ד נקודין דנפקין מחכמה.

ועי' לש"ו (כללים ח"א מט ע"א) שכל ה"ס לא נתגלו אלא על ידי מדת החכמה, שכן מצד מידת הכתר לא היו הספירות יכולים להתחלק לעשרה מרוב אחדותו. ועל אף שי' המאמרות כוללים גם את ספירת הכתר, אבל הכתר אינו יכול להיות ניכר אלא לאחר שנגלה החכמה. ואכן יעויין בבהגר"א על תז"ח ב ע"א, דכתר הוא בכלל י' המאמרות.

¹⁹²⁰ עי' ע"ח שער תיקון הנוק' פרק ה'.
¹⁹²¹ עי' תיקו"ז (מד ע"ב): פתח רבי אלעזר ואמר אבא והא שבע ימים אינון וים עלאה איהו על כלהו ועלייהו אתמר כי שפע ימים יינקו (דברים לג ט) למאן אינון יונקים אמר ליה ברי שבעה בשבעה אינון מוצקות (זכריה ד ב) והכי אינון רקיעים שבעה בשבעה והכי אינון טורין שבעה בשבעה והכי אינון ארעין שבעה בשבעה ישובין שבעה בשבעה (וראשון דלהון תרין ורזא דמלה שנים שנים (בראשית ז ט) שבעה שבעה (שם ב) וכלהו זכר ונקבה ולעילא חד גניז וטמיר) והכי אינון שבע כרסיין שבעה בשבעה שבע היכלן שבעה בשבעה (והכי ממנן אינון שבעה בשבעה).

תרגום: פתח רבי אלעזר ואמר, אבא, והרי שבעה ימים הם, והים העליון הוא על כולם, ועליהם נאמר "כי שפע ימים ינקו". את מי הם מנחקים. אמר לו, בני "שבעה בשבעה הן מוצקות". וכך הם הרקיעים, שבעה בשבעה, וכך הם ההרים, שבעה בשבעה, וכך הן הארצות, שבעה בשבעה, הישובים, שבעה בשבעה. (והראשים שלהם שנים, וסוד הדבר, שנים שנים, שבעה שבעה, וכולם זכר ונקבה. ולמעלה אחד גנוז ונסתם). וכך הם שבע כסאות שבע בשבע שבע היכלות שבעה בשבע (וכך הממונים הם שבעה בשבעה).

¹⁹²² כה ב.

¹⁹²³ עי' ר' בחיי ח ב, ודברינו שם.

בהעלותכם.

(ח כד): זאת אשר ללויים מן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לצבא צבא בעבדת אהל מועד:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה זאת אשר ללויים כמו (תהלים קיח כג) מאת ה' היתה זאת¹⁹²⁴ והיא הברית שנאמר (בראשית יז י) זאת בריתי¹⁹²⁵ ובשבת לוי כתיב (דברים לג ט) ובריתך ינצורו ובפקודי הלויים נאמר (במדבר ג מז) על פי ה' כי זאת היא מדתם¹⁹²⁶.

(ט ח): ויאמר אלהים משה עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם:
עי' ר' בחיי: עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם פירש רש"י ז"ל המתינו לי פתח אהל מועד ואשיב לכם מענה אשרי ילוד אישה שכך מובטח לו ונראה שהיה ראוי לומר מה ידבר ה' אלי ומפני ענותנותו לא אמר כן ומה שאמר ואשמעה בתוספת ה"א¹⁹²⁷ יתכן שירמוז לה"א אחרונה שבשם הוא הקול¹⁹²⁸ הנאמר בו (דברים כח א) אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך שתעשה הישר בעיני ה' וכן אמר בכאן כי מן הה"א ישמע מה יצוה ה' ואונקלוס ירמוז לזה שאמר מה דאתפקד מן קדם ה' אמר זה כנגד השגתן של ישראל.

(ט י): דבר אל בני ישראל לאמר איש איש כי יהיה טמא לגפיש או בדרך רחקה לכם או לדרתיכם ועשה פסח לה':
עי' ר' בחיי: וכבר בארתי אסור חמץ בפסח ע"ד הקבלה¹⁹²⁹ כי הוא כדי שלא יטעה האדם ויאמר כי במדת הדין בלבד היתה ההוצאה ולא בשם המיוחד ויהיה זה מקצץ בנטיעות¹⁹³⁰ אבל בפסח שני שהוא חוץ לזמנו אפשר להיות מצה וחמץ עמו בבית ולא היה בזה קצוץ כי בשניהם נגאלו.

(ט יח): על פי ה' יסעו בני ישראל ועל פי ה' יחנו כל ימי אשר ישכן הענין על המשכן יחנו:
עי' ר' בחיי: על פי ה' יסעו בני ישראל ועל פי ה' יחנו היה הכתוב ראוי לומר על פי ה' יסעו בני ישראל ויחנו לא שיאמר על פי ה' יחנו אבל ממה שידעת בפסוק (שמות יג כא) וה' הולך לפניכם יומם בעמוד ענן ולילה בעמוד אש באור הכתוב על פי ה' יסעו זו מדת הדין¹⁹³¹ וזהו לשון יסעו כי הנסיעה למלחמה היתה ועל פי ה' יחנו זו מדת הרחמים וזהו לשון יחנו כי כל חניה היא מנוחה וכן כתוב (במדבר י לה) ויהי בנסוע הארון קומה ה' שהוא מדת הדין ולכך אמר קומה בה"א¹⁹³² ולא אמר קום ה' ועוד אמר וינסו משנאיך מפניך ובנחה יאמר שובה ה' מלשון (ישעיה ל טו) בשובה ונחת שכל זמן שישאל נאספים אלפים ורבבות לאגודה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁹²⁴ עי' לעיל פרשת תרומה הערה 1409.
¹⁹²⁵ עי' לעיל פרשת נח הערה 352.
¹⁹²⁶ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247. עי' ד מט ודבריו שם, ועי' לעיל פרשת יתרו הערה 1255.
¹⁹²⁷ עי' לעיל פרשת לך הערה 432.
¹⁹²⁸ עי' זהר (ח"ג רכב ע"א): כגוונא דא אמר דוד שמרה נפשי כי חסיד אני שמרה דא מטרוניתא דמלכא דאיהי נטרא נפשי בגין כי חסיד אני ובכל אתר דכתיב סתם דא מטרוניתא כד"א (ויקרא א א) ויקרא אל משה ויאמר אם שמע תשמע בקול יי' אלהיך.
תרגום: כדוגמא זה אמר דוד "שמרה נפשי כי חסיד אני", שמרה זו מלכת המלך, שהיא שמרה נפשי, בגלל "כי חסיד אני", ובכל מקום שכתוב סתם, זו המלכה, כמו שנאמר "ויקרא אל משה ויאמר אם שמע תשמע בקול ה' אלהיך".

¹⁹²⁹ שמות יג ג.
¹⁹³⁰ עי' בזה ברמב"ן בראשית יא ב ודברינו שם.
¹⁹³¹ עי' תיקו"ז יט ע"א): מלכות, פה, תורה שבעל פה קרינן לה. ועי' לעיל ד מט ודבריו שם.
¹⁹³² עי' לעיל פרשת לך הערה 432.

אחת מדת רחמים עמהם ושתי מדות אלו הם כלולות זו בזו ועליהן אמר הנביא (ירמיה ב ב) זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר ועמהם היו נצולים ואויביהם נגפים תחלה במצרים הוא שכתוב (הושע יג ד) ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים וכתוב בגאולת מצרים (שמות יג טז) כי ביד חזקה הוציאנו ה' ממצרים ובתפלתו של משה (שמות לב יא) אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה ואח"כ ממצרים לים סוף הוא שכתוב (שמות טו ב) זה אלי ואנוהו וכן (שמות טו ו) ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב ומים סוף לסיני הוא שכתוב במתן תורה (דברים ה כא) הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ומסיני למשכן הוא שכתוב (שמות מ לד) ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' וגו' וכתוב (שמות מ לה) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן וכבוד ה' וגו' ואחר כך לביהמ"ק שנקרא (ישעיה סד י) בית קדשנו ותפארתנו וכן לעתיד כתיב (ישעיה סא) קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' והבן כל זה ואל תתמה באמרו פי ה' שהוא¹⁹³³ מדת רחמים בכאן כי כיון שהמדות כלולות זו בזו¹⁹³⁴ הלא כל אחת פי ה' זו לזו והבן זה.

י ב: עֲשֵׂה לְךָ שְׁתֵּי חֲצוּצֹת כֶּסֶף מְקֻשָּׁה תַעֲשֶׂה אֹתָם וְהָיוּ לְךָ לְמִקְרָא הָעֵדָה וְלְמִסַּע אֶת הַמַּחֲנוֹת:

עי' ר' בחיי: עשה לך שתי חצוצרות כסף ע"ד הפשט היו חצוצרות הללו של כסף והיו מקשה ולשני דברים היו משמשים האחד להקהיל העם או הנשיאים והשני לנסיעה הוא שכתוב והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות כשהיו תוקעין בשתייהן היה סימן להקהיל העם וכשהיו תוקעין בחצוצרת אחת בלבד היה סימן להקהיל הנשיאים הוא שכתוב ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים לפי שהם המיוחדים שבעם לפיכך היו תוקעין באחת והיה סימן להם וזה וזה בתקיעה שהיא פשוטה ופשוטה רמוז למדת הרחמים¹⁹³⁵ כי ימינו פשוטה לקבל שבים¹⁹³⁶ אבל למסע את המחנות היו תוקעין בתרועה שנאמר תרועה יתקעו למסעיהם לפי שהנסיעה סימן למלחמה שהרי מחנות ישראל לקראת שבעה עממין היו הולכים להלחם בהם ולכבוש את הארץ ולכך היו מריעין בתחלת נסיעתן כי התרועה רמוז למדת הדין והיא המנצחת במלחמה ומפני זה יזכיר הכתוב במסעות (במדבר ט כג) על פי ה' ביד משה וזהו שכתוב (במדבר י ט) וכי תבאו מלחמה בארצכם והרעותם והזכיר משה וינוסו משנאיך מפניך כלומר ממדת הדין וכן היה סדר הענין במסעות היו תוקעין לכל רוח ורוח מארבע רוחות העולם¹⁹³⁷ כי ארבע מחנות של ארבע דגלים היו עומדים לארבע רוחות העולם והוא שכתוב ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החונים קדמה ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החונים תימנה והרי לך מחנות המזרח ומחנות דרום תרועה יתקעו למסעיהם למסעות הנשאים כלומר שיתקעו תרועה שלישית למסע מחנות המערב ותרועה רביעית למסע מחנות הצפון כי לכל דגל מסע בפני עצמו כמו שמפרש הכתוב והולך ונסע דגל פלוני וכן בלן.

ועל דרך האמת היו שתי חצוצרות רמוז לתקיעה ותרועה כי כשאמר לו השי"ת והיו לך למקרא העדה ולמסע כאלו אמר יהוה לך לתקיעה ולתרועה ואם כן באר בפירוש שירמוז לתקיעה ולתרועה שהן המדות שישראל חונים ונוסעים על פיהם כענין שכתוב (במדבר ט

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁹³³ הו"ה.

¹⁹³⁴ עי' זהר (ח"א טז ע"ב): יהי אור שהוא אל גדול רזא דנפיק מאויר קדמאה ויהי רזא דחושך דאקרי אלהים אור דאתכליל שמאלא בימינא וכדין מרזא דאל הוי אלהים אתכליל ימינא בשמאלא ושמאלא בימינא.

תרגום: "יהי אור" שהוא אל גדול, סוד שיצא מאויר ראשון. "ויהי" סוד של חושך שנקרא אלהים, אור שנכלל שמאל בימין. ואז מסוד של אל אלהים, נכלל ימין בשמאל ושמאל בימין.

¹⁹³⁵ עי' לעיל פרשת נח הערה 381 זהר (ח"ג רל ע"ב).

¹⁹³⁶ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 132.

¹⁹³⁷ עי' בראשית א כא.

(כג) על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו את משמרת ה' שמרו¹⁹³⁸ וסמך לו עשה לך שתי הצוצרות כסף¹⁹³⁹.

ומעתה הבן גדולתו של משה בשתי הצוצרות שהן סימן המלך במלכותו וצוה הקדוש ברוך הוא בזה לכבוד משה כי כן תכסים המלך שתוקעין לפניו בשופר כי כן יצוה לאסוף חיילותיו ובעבור שעלתה השנתו להתנבא בשם הגדול¹⁹⁴⁰ מדת רחמים לכך צוה אותן לעשותן של כסף¹⁹⁴¹ ולא הוכשרו לעשותן משאר מיני מתכות שכן אמרו במסכת מנחות (כח ע"א) החצוצרות היו באים מן העשת של כסף עשאוה מגרוטאות של כסף כשרה משאר מיני מתכות פסולה ובעבור שנתיהד לו דבור הרחמים פנים אל פנים מראה בתוך מראה¹⁹⁴² לכך היו שתיים והיו מקשה וזהו סוד אמרו ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה התקיעה בשתייהן שהיו סימן להקהיל כל ישראל ירמוז לדבור הרחמים מתוך האש¹⁹⁴³ לכל ישראל וזהו שכתוב (דברים ד טו) ביום דבר ה' אליכם בחרב מתוך האש והתקיעה באחת שהיה סימן לנשיאים המיוחדים בעם ירמוז למשה המיוחד על כולן שהיה שומע מתוך התקיעה הוא קול השם המיוחד¹⁹⁴⁴ והוא לבדו המשיגו והמתבונן בו¹⁹⁴⁵ והתרועה במסע המחנות הנוסעים למלחמה תרמוז להשגתם של ישראל שהיא התרועה ולפי שלא עלה שום נביא למדרגה זו בנבואה לשמוע מן השם המיוחד אלא הוא לבדו לכך צוהו שלא ישתמש בחצוצרות אלא הוא לבדו לא זולתו הוא שכתוב עשה לך ודרשו רז"ל לך אתה עושה ואין אחר משתמש בהן והוסיף עוד ואמר והיו לך כלומר והיו המדות לך לבדך ולא לאחר זולתך ומרוב קדושות החצוצרות ובהיותם כלי שההשגות נרמוז בו היו טעונין גניזה ונגנון בחייו של משה ואל תתמה בהיותן שתייהן של כסף כי כיון שהיו מקשה אי אפשר לעשותן אלא של כסף וכענין הכרובים שהיו זהב ומקשה כי הרחמים הוא מכריעו וכלול מן הדין וכן בכאן בחצוצרות מדת הדין רפה היא וכלולה מן הרחמים ומטעם זה לא נתשמש בחצוצרות אפילו יהושע תלמידו שלא עלתה השנתו בכך אמנם נשתמש בשופר להודיע בו להיות מדת הדין מתוחה כנגד האויבים כי היא מדתו¹⁹⁴⁶ וגם היא מדתו של דוד שנשתמש בכנור והיא התכלת

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁹³⁸ עי' זהר (ח"ג קעט ע"ב): על פי יי' יחנו ועל פי יי' יסעו את משמרת יי' שמרו דכל יי' אית לה ד' אנפין ג' חיוון אינון לקבל תלת יודין וד' אנפין לכל חיה לקבל ד' אנפין (ס"א אתוון) דיהו"ה על פי יי' יחנו ויסעו.

שמרו דא שכינתא דנטרא לאינון דשמרי שבתות וימים טובים דבג"כ לא זזה שכינה מישראל בכל שבתות ויר"ט ואפי' בשבתות (ס"א ביומי) דחול אלא דאיהו סוגרת ומסוגרת בהון ובכל צלותא איהו עולה ליהו"ה עד דמטאת למרכבתה (דחיון) דאבהו עלאין דאינון גדול"ה גבור"ה תפאר"ת דאית להון תריסר אנפין לקבל תריסר שבטין וכפום דאיהו אוליפת זכות על אלין מארי צלותין ומארי זכוון בכל פקודא ופקודא דאורייתא הכי יחנו על זכוון דלהון וכן יסעו לגבייהו והכי נחתא שמירה לגבייהו. תרגום: "על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו את משמרת ה' שמרו", שלכל יי' יש ארבעה פנים, שלש חיות הן כנגד שלש יודין, וארבעה פנים לכל חיה כנגד ארבעה פנים (אותיות) של יהו"ה, "על פי ה' יחנו ויסעו".

"שמרו" זו השכינה, ששומרת לאותם ששומרים שבתות וימים טובים, שבגלל זה לא זזה שכינה מישראל בכל שבתות וימים טובים, ואפילו בשבתות (בימי) החול, אלא שהיא סוגרת ומסוגרת בהם. ובכל תפלה היא עולה ליהו"ה עד שמגיעה למרכבה (של החיות) של האבות העליונים, שהם גדולה גבורה תפארת, שיש להם שנים עשר פנים כנגד שנים עשר שבטים, וכפי שהיא מלמדת זכות על אלו בעלי התפלה ובעלי זכויות בכל מצוה ומצוה מהתורה, כך יחנו על זכויות שלהם, וכן יסעו לגבם, וכך יורדת שמירה אליהם.

¹⁹³⁹ עי' זהר (ח"ג שח ע"ב).

¹⁹⁴⁰ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 66.

¹⁹⁴¹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 272.

¹⁹⁴² עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1201.

¹⁹⁴³ עי' לקמן פרשת וירא הערה 470.

¹⁹⁴⁴ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

¹⁹⁴⁵ עי' לעיל פרשת שמות הערה 872.

¹⁹⁴⁶ עי' לקמן פרשת וילך הערה 2356.

הצבוע מדרם חלוזן שהוא הדג המצוי בים כנרת שלכך נקראת מדה זו כנור דוד¹⁹⁴⁷ שהיה מנגן מאליו נמצאת למד שכל אחד ואחד נשתמש בכלי הראוי לו לפי השגתו ונבואתו ומדתו שהוא שואב ממנה וזה מבואר.

(י, ו ז): וְתַקְעֶתֶם תְּרוּעָה שְׁנִית וְנָסְעוּ הַמַּחֲנֹת הַחַיִּים תִּימָנָה תְּרוּעָה יִתְקְעוּ לְמַסְעֵיהֶם: וּבְהַקְהִיל אֶת הַקָּהָל תִּתְקְעוּ וְלֹא תִרְיעוּ:
 עי' רמב"ן: תרועה יתקעו למסעיהם כבר פירשתי בסדר אמור אל הכהנים (ויקרא כג כד) כי התרועה רמז למדת הדין¹⁹⁴⁸ כי כן כתוב במסעות (לעיל ט כג) על פי ה' ביד משה והיא המנצחת במלחמה וכתוב (להלן פסוק ט) וכי תבאו מלחמה בארצכם וגו' והרעותם ועל כן אמר משה (להלן פסוק לה) וינסו משנאיך מפניך וכבר פירשתי סוד הפנים בעשרת הדברות (שמות כ ג) וכן תראו כי חומת יריחו נפלה בתרועה דכתיב (יהושע ו י) עד יום אמרי לכם הריעו והרעותם וכתוב (שם פסוק כ) ויריעו העם תרועה גדולה ותפול החומה ולכך היתה חרם ובהקהיל את הקהל ראויים לתקיעה כי הפשוטה רמז למדת רחמים כי ימינו פשוטה לקבל שבים על כן יאמר (ובנחה) [בנחה] (להלן פסוק לו) שובה ה' רבבות אלפי ישראל וכתוב (פסוק י) וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם כי המלחמה לתרועה והמועדים והשמחה לרחמים ורבותינו (ר"ה לג ב) העתיקו פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה ותרועה באמצע שלא יקציץ בנטיעות¹⁹⁴⁹ בראש השנה ויום הכפורים ועל הקרבן אבל הכוונה זו לתקיעה וזו לתרועה והמשכיל יבין.

(י לה): וַיְהִי בְנִסְעֵ הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה ה' וַיַּפְצוּ אֵיבֶיךָ וַיִּנְסוּ מִשְׁנַאֲיֶיךָ מִפְּנֵיךָ:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ויהי בנסע הארון פרשה זו רומזת על כל ימי עולם כי נרשמו בה שבעת אלפים כמו בפסוק ראשון ודרשו רז"ל (ר"ה לא ע"א) שיתא אלפי שני היו עלמא וחד הריב והענין הזה רוצה לרמוז אותו במקום המדבר שהוא מקום החורב והשממון וכיון שהתורה כולה בנויה ומיוסדת על הדין העולם יש להבין שיש לו סוף כי כל דבר שיש לו התחלה יש לו סוף בהכרח וזהו שכתוב (ישעיה מד ו) אני ראשון ואני אחרון והכתוב הזה יורה כי העולם יש לו סוף כי כשם שהיה הקדוש ברוך הוא ראשון לנבראים כלם כן עתיד שיהיה אחרון לכלם ואילו ישאר בעולם שום נברא לא יהיה הוא אחרון ודוד ע"ה באר זה ואמר (תהלים קב כו – כז) לפני הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים המה יאבדו ואתה תעמוד וכלם כבגד יבלו כלבוש תחליפם ויחלפו ואות אלף השישי רשומה במלת אלפי לרמוז שיתא אלפי והשביעית נחתמה במלת ישראל ופירוש ישראל בכאן הסרת הכחות כי הפסק המשכתם באותו זמן הוא האלף השביעי שעליו אמרו וחד הריב וכן מציינו הכתוב (הושע ט יב) בשורי מהם בשי"ן במקום סמ"ך והוא מלשון הסרה ובטול ובעבור כי מלת ישראל כוללת דבר והפכו ואפשר שתתפרש על שתי לשונות אפשר לומר כי כשם שמורה על החורבן כן תורה על הבריאה שלאחר החורבן כי הוא כולל שררת הכחות ורמוז לך כי אחר חורבן האלף השביעי¹⁹⁵⁰ ואחר בטול הכחות והסרתם תחזור השררה ותתחדש בעולם כשהיה וזהו סוד הכתוב (תהלים כד ב) ועל נהרות יכוננה ולא אמר כוננה כמו שאמר יסדה כי דבר על החורבן מתחלת המזמור שישוב הכל לסבה ראשונה ודבר ג"כ על החדוש ומוזה תמצא במזמור שיר ליום השבת שהזכיר שם (שם צב יג) צדיק כתמר יפרח רמז להויה של אחר השבת והוא סוד התימת פרשת ויכלו במילת לעשות לרמוז מעשה אחר השבת וכבר הזכרתי שם וזהו (תהלים עב ז) יפרח בימי צדיק בכל שמטה ושמטה ורב שלום עד בלי ירח

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹⁹⁴⁷ עי' לעיל פרשת ויקרא הערה 1606.

¹⁹⁴⁸ עי' לעיל פרשת נח הערה 381 זהר (ח"ג רל ע"ב).

¹⁹⁴⁹ עי' דברינו לעיל בראשית יא ב.

¹⁹⁵⁰ עי' לעיל פרשת בהר הערה 1798.

באורו שילך הענין כן עד היובל הגדול שיתבטלו כל כחות העולם והשמש והירח בכללם ויחזור העולם לתהו ובהו והכתוב שאמר (בראשית ח"ב) עוד כל ימי הארץ יורה שיש לארץ זמן קצוב והיא עולמו של יובל ולכך הזכיר שלמה ע"ה (קהלת א ד) והארץ לעולם עומדת הוא עולמו של יובל כי אין הדבר אל לא תכלית וכן דעת דוד אביו ע"ה ממה שכתוב (תהלים קב כו - כז) לפני הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים המה יאבדו ואתה תעמד ומה שאמר (תהלים קמ"א) הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם ואמר עוד (תהלים קד ה) יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד אין ענינו שיגזור בהם נצחיות אלא מצד תוקף בריאתם והזק המרם התקיף אמר כן שהן ראויים לעמוד לעולם ושלא יתמוטטו כלל עד שיגזור בבטולם מי שבראם.

ומפני שלא תבין כי הסדור והנהוג הזה של שמטות העולם ילך אל לא תכלית לכך הפרשה מסוימת בנוני"ן בתחלה ובסוף לבאר כי ילך עד היובל הגדול שהוא אלף דור והיה העולם בטל ויחזור לתהו ובהו ומה שבאה הנו"ן הפוכה כי כשם שמכתב האות בתיקונו כראוי מורה על קיום דבר כך הפוך האות ובטלו מסדורו הראוי מורה על בטול דבר וחרבנו ועל כן הנו"ן הפוכה ואמר הכתוב (איוב ט ה) המעתיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו וכתוב (תהלים מו ג) על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים ביובל הגדול שיתמוטטו ההרים והשמים והארץ יחזרו אל יסודם וכדי לחזק הענין היו הנוני"ן שתיים ומפני שעתידין השמים והארץ שיתחדשו אחר היובל יתכן לומר כי על כן היו שתי נוני"ן והזכיר לשון ויהי אחר כל נו"ן ונו"ן להורות על ההויה אחר כל יובל ויובל וזה סוד הנו"ן שחסר נעים זמירות מן המזמור הנקרא (תהלים קמ"א) תהלה לדוד לפי שאות נו"ן תורה על נפילה וביובל הוא עתיד ליפול ויחזור לתהו ובהו וכדי לבאר שעתידי להתחדש אחר היובל רמז הנו"ן אחר כך שאמר סומך ה' לכל הנופלים הזכיר זקיפה אחר הנפילה כשם שהזכיר כאן הויה אחר הנוני"ן וכדי להעיר הלבבות על הענין הזה באו בתורתנו הצרופה מצות השמטה והיובל שהם מן המצות המקובלות.

ויען יהיה הענין קבוע בלבך נטוע בשכלך אוכיח לך מה הסבה בחורבן העולם ובחדושו בשמטות ומה הסבה גם כן בבטול המציאות ובחדושו ביובלים ידוע כי ששת ספירות פעלו בששת ימי בראשית כל ספירה וספירה ביומה¹⁹⁵¹ כגון שתאמר יום ראשון הבינה ויום השני החסד ויום השלישי הגבורה וכן כלן עד שנכנס יום השביעי והוא היסוד ופעל פעולתו ומה היתה פעולתו העונג והמנוחה כי היתה מנוחה לעצמו ומנוחה לכל הששה כי בשביתתו שבתו כלן ושביתתו ומנוחתו היא פעולתו וזהו (שמות כ יא) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וינח ביום השביעי כי עשה שש ספירות והשלים מלאכתו בהם והיתה המנוחה ביום שביעי שהוא יסוד¹⁹⁵² וכן הענין בששת אלפים כי חזר חלילה והתחיל לפעול באלף ראשון בבינה ובשני בחסד ובשלישי בגבורה וכן כלן עד שיכנס האלף השביעי שהוא יסוד ולכך הוא שבת ומנוחה ויהיה העולם חרב בהכרח לפי שפעלו כל ספירה וספירה אלף שלה הנה המשכה פוסקת מהתחוננים בהיות כלן חוזרין ומתעלין למעלה לקבל מן הבינה¹⁹⁵³ ומאחר שהתפארת והכבוד¹⁹⁵⁴ שהם מנהיגי חמה ולבנה¹⁹⁵⁵ מתעלין למעלה על כל פנים יתחייב שתפסק המשכה וזהו החורבן שיהיה העולם חרב אבל לא יהיה תהו ובהו כי עתידין הן שיחזרו כבתחילה וישפיע למטה מה שקבלו למעלה ואז יתחדש העולם וכן

ס"א מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹⁹⁵¹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 86.

¹⁹⁵² עי' לעיל הערות 7 81.

¹⁹⁵³ עי' ספד"צ (&): שתא אלפי שנין תליין בשתא קדמאי. שביעאה עלייהו דאתתקף בלחודוי ואתחרב כלא בתריסר שעתו דכתיב (בראשית א ב) היתה תהו וגו'. תליסר יקים לון ברחמי ומתחדשן כקדמיתא וקמו כל אינון שתא. בגין דכתיב ברא ולבתר כתיב היתה דהא הות ודאי ולבסוף תהו ובוהו וחשך ונשגב ה' לבדו ביום ההוא (ישעיה ב יא).

¹⁹⁵⁴ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 381, ש"כבוד" היא כינוי למדת המלכות.

¹⁹⁵⁵ עי' לעיל פרשת בחקתי הערה 1816.

יהיה הענין משבעה לשבעה עד היובל הגדול וכשיגיע היובל הגדול יחזרו כל העשר לשרשם שהוא אין סוף וזהו הסבה שיהיה העולם בהכרח תהו ובהו ונגולו כספר השמים וכל צבאם יבול וכן הארץ כבגד תבלה כי התפארת והכבוד שכנגדם חמה ולבנה והשמים והארץ נבלעו אל הקדש וחזרו ליסודם והענין הזה מבואר לדוד המלך במזמור (תהילים כד א) לה' הארץ ומלואה כי שם הזכיר חזרת העליונים והתחתונים אל יסודם הראשון והתחיל בהתחתונים וסיים בעליונים הוא שאמר בסוף על הסתלקות המדות מהמשכתם למטה ועל התעלותם וחזרתם לאין סוף אמר (תהילים כד ז) שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם¹⁹⁵⁶ והמשכיל יבין הפסוקים ההם כי איני רשאי להרחיב בהם באור וא"כ יתחייב שיהיה כל המציאות כולו בטל ונעדר ואחר היובל יתחדש המציאות כלו כי יחזרו העשר כבתחילה להתגלות מאין סוף ותחזור ההמשכה בעליונים ובשפלים מימי קדם וכן מיובל ליובל עד י"ח אלף יובלין כי כל ספירה וספירה תפעול אלף יובלין וזהו כנגד עשר ספירות למעלה ועשר ספירות למטה ומפני שלא תבין שילכו היובלין הללו אל לא תכלית ולאין סוף לכך הזכיר שובה ה' רבבות להורות שעתידי הקדוש ברוך הוא לישב עולמו שתי רבבות שהם עשרים אלף יובלין ואמר אלפי ישראל לבאר שמסיר שני אלפים מן הרבבות וזהו (תהילים סח יח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן אל תקרי שנאן אלא שאינן כלומר שהם אין ולכן אין להזכיר האלפים ועל כן הם י"ח אלף יובלין וזהו סוד הכתוב (יחזקאל מח לה) סביב שמנה עשר אלף וכן בפרק קמא דעבודה זרה (ג ב) איבעית אימא רוכב על כרוב קל וסני ועובר ב"ח אלף עולמות שלו שמע מינה רכב אלהים רבותים וגו' אל תקרי שנאן אלא שאינן כן מלת ישראל במקום הזה מלשון הסרה שתסיר שני אלפים משתי רבבות שמענה ואתה דע לך והנה זה מן הדברים הנמנעים שאין לנו להרהר בהן והוא שאמרו (חגיגה יא

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁹⁵⁶ עי' זהר (ח"א דף כג ע"ב): וכד אפתח פומיה בצלותא דערבית נשרא קא נחית ביומין דחולא לקבלא¹⁹⁵⁶ בגדפהא [צלותא דליליא] ודא נוריא"ל אתקרי אוריא"ל מסטרא דחס"ד ונוריא"ל מסטרא דגבורה¹⁹⁵⁶ דאיהו נור דליק דאתמר ביה (דניאל ז י) נהר דינור וגו' ובצלותא דשחרית [אריה] (איהו) נחית לקבלא צלותא בדרועוי וגדפוי דארבע גדפי¹⁹⁵⁶ לכל חיה [דא מיכאל] ובצלותא דמנחה שור נחית לקבלא [צלותא] בקרנוי [וגדפוי ודא גבריא] ובשבת נחית קב"ה בג' אבהן¹⁹⁵⁶ [לקבלא בת יחידא דיליה בהון ודא רזא] דשבת ש' ב"ת יחידא דיליה בההוא זמנא חיוון עלאין דאתקריאו¹⁹⁵⁶ בשמא דיהו"ה פתחין ואמרין (תהלים כד ז) שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם¹⁹⁵⁶ בההוא זמנא מתפתחין שבעה היכלין¹⁹⁵⁶ היכל קדמאה היכלא דאהבה תניינא היכלא דיראה תליתאה היכלא דרחמי¹⁹⁵⁶ רביעאה היכלא דנבואה דאספקלריא דנהרא¹⁹⁵⁶

תרגום: וכשפותח פיו בתפלת ערבית, נוחת נשר בימי החול לקבל בכנפיו תפלת הלילה, וזה נוריא"ל נקרא אוריא"ל מצד של חסד ונוריא"ל מצד של גבורה, שהוא נר דלוק, שנאמר בו "נהר דינור וגו'". ובתפלת שחרית אריה נוחת לקבל תפלה בזרועותיו וכנפיו, שארבע כנפים (יש) לכל חיה, זה מיכאל. ובתפלת מנחה שור נוחת לקבל (תפלה) בקרנוי וכנפיו, וזה גבריא"ל. ובשבת נוחת הקדוש ברוך הוא בשלשת האבות לקבל הבת יחידה שלו בהם, וזה סוד של שבת, ש' בת יחידה שלו. באותו זמן החיות העליונות שנקראו בשם של יי', פותחים ואומרים "שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם". באותו זמן נפתחים שבעה היכלות: היכל הראשון היכל האהבה. שני היכל היראה. שלישי היכל הרחמים. רביעי היכל הנבואה באספקלריה המאירה.

ועי' זהר (ח"ג (דף רנג ע"ב): ואע"ג דכמה ענפין אית באילנא וכמה תאנים עליהו אינון דאקדימו בקדמיתא אתקריאו בכורים אלין אינון רישין דכלהו כגוונא דלהון אתמר שאו שערים ראשיכם שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה שאו את ראש כל עדת בני ישראל שאו שערים ראשיכם שערים אלין אינון חמשין תרעין דבינה דאיהי מתיבתא דלעילא ושאו פתחי עולם דמתיבתא תתאה דכל מאן דאשתדל באורייתא לסוף מתנשא הה"ד אם נבלת בהתנשא ואוקמוה מארי מתני' כל המנבל עצמו על דברי תורה לסוף מתנשא.

תרגום: ואף על גב שכמה ענפים יש באילן, וכמה תאנים עליהם, אלו שהקדימו בראשונה נקראים בכורים, אלו הם ראשים של כולם. כדוגמא שלהם נאמר "שאו שערים ראשיכם", "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה", "שאו את ראש כל עדת בני ישראל". "שאו שערים ראשיכם", שערים אלו הם חמשים שערים של בינה שהיא ישיבה של מעלה, "ושאו פתחי עולם" של ישיבה של מטה, שכל מי שעוסק בתורה לבסוף מתנשא, זהו שכתוב "אם נבלת בהתנשא", ובארוהו בעלי המשנה, כל המנבל עצמו על דברי תורה לסוף מתנשא.

ע"ב) מה למעלה מה למטה מה לפניו מה לאחור והקב"ה ימהול לנו ויזכנו להימנות עם יראיו וחושבי שמו ויתן לנו מהלכים בין העומדים לפניו.

ועוד יש טעם בנו"ן הפוכה והוא כי מלת בנסע ירמוז למספר יעקב ועל שם שהאדם החקוק בחיות המרכבה מהפך את פניו לפניו ואחוריו לארבע רוחות העולם על כן באו הנוני"ן בהפוך בפרשה זו לפניו ולאחריה.

(יא טז): ואם ככה את עשה לי הרגני נא הרג אם מצאתי חן בעיניך ואל אראה ברעתי: ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת אם ככה את עושה לי¹⁹⁵⁷ במדת הדין ידבר כמו שאמר ויחר אף ה' מאד (בפסוק י) וכן ואת תדבר אלינו¹⁹⁵⁸ (דברים ה כד) כנוי לאש הגדולה¹⁹⁵⁹ שתדבר דברי השם אלינו ושמענו מפיך ועשינו @ וכן את כרוב ממשח בכרוב השני ירמוז והמשכיל יבין.

ע"י ר' בחיי: מלת את כינוי למדת הדין, וכן הזכיר ויחר אף ה' מאד, והוא כמו ואת תדבר אלינו (דברים ה, כג), וכן את כרוב ממשח הסוכך (יחזקאל כח, יד), שהוא כינוי אל הכרוב השני הנקרא כבוד כי שני הכרובים הם כבוד ותפארת, וכמו שביארתי בסדר ויקחו לי תרומה (שמות כה, יח). כי בספר תורה שאינו מנוקד יוכל האדם לקרוא ואם ככה את עושה לי בקמ"ץ תחת השי"ן, כי האותיות כשאין מנוקדות סובלות כמה כוונות ומתחלקות לכמה ניצוצות, ומפני זה נצטוינו שלא לנקוד ספר תורה כי משמעות כל מלה ומלה לפי הניקוד ואין משמעותה עם הניקוד כי אם ענין אחד, ובלתי ניקוד יוכל האדם להבין בה כמה ענינים נפלאים רבים ונכבדים והבין זה, תצטרך אותו בהרבה מקומות, כגון עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (בראשית כב, יב), שיכול האדם לקרוא עתה ידעתי בחיר"ק תחת היו"ד והדל"ת בדגש, מלשון ידעת השחר מקומו (איוב לה, יב), וביאורו עתה הודעתי בעולם במצוה זו שצויתך ועמדת עליה כי ירא אלהים אתה, וכן ותשלח את אמתה ותקחה (שמות ב, ה), שהוא לשון שפחה, ואנו יכולים לקרוא אמתה, מלשון באמת איש (דברים ג, יא), וכן הבינו אותה הז"ל במדרש שאמרו (שמות רבה א, כג) אשתרבובי אשתרבב, ורבים זולתם:

(יא טז) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל.

ע"י רמב"ן: וקבלו רבותינו (סנהדרין ב א) כי כל סנהדרי גדולה היושבת בבית השם במקום אשר יבחר לשכנו שם כן יהיה מנינם שבעים והנשיא על גביהם כמשה רבינו והנה הם שבעים ואחד וכן האותיות בשם הגדול¹⁹⁶⁰ המפורש שבעים ושנים כנגד השרים והשם המיוחד שהוא אדון יחיד על כולם ולזה ירמוז הכתוב באמרו (תהלים פב א) אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט כי השכינה עמהם להסכים על ידם ואמר הכתוב (שם פסוק ב) עד מתי תשפטו עול יזהיר בהם אחרי שהשם הנכבד עמהם בדבר המשפט איך לא תיראו

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁹⁵⁷ ע"י זהר (ח"ג קנה ע"ב): אמר רבי יצחק מאי שנא (דאמר) דמשה במלה דא (חליש) לעילא כנוקבא דכתיב אם ככה את עושה לי את אתה מבעי ליה אלא לאתר דמותא שארי ביה קאמר וההוא אתר דנוקבא איהו בגין כך אמר הרגני נא הרוג ודא אילנא דמותא והא אוקימנא דבאילנא דחיי לא שרייא ביה מותא וע"ד אתהדר לגבי אילנא דמותא ואמר את ולא אמר אתה והכי מבעי ליה תרגום: אמר רבי יצחק, מה שונה (שאמר) משה בדבר זה (חלש) למעלה כנקבה, שכתוב "אם כך את עושה לי" "את" היה צריך להיות אתה, אלא למקום שהמות שורה בו הוא אמר, ואותו מקום של הנקבה הוא. בגלל זה אמר "הרגני נא הרוג", וזה עץ המות. והרי בארנו שבעין החיים לא שורה המות, ועל כך חזר לגבי אילן המות ואמר "את" ולא אמר "אתה" וכך צריך לו.

¹⁹⁵⁸ ע"י זהר (ח"א פא ע"ב): כתיב (בראשית יב יג) אמרי נא אחותי את וכתוב (דברים ה כד) ואת תדבר¹⁹⁵⁸ אלינו למען ייטב לי בעבורך כלפי שכינה אמר בעבורך ייטב לי קב"ה. תרגום: כתוב "אמרי נא אחותי את", וכתוב "ואת תדבר אלינו". "למען ייטב לי בעבורך", כלפי שכינה אמר, בעבורך ייטב לי הקדוש ברוך הוא.

¹⁹⁵⁹ ע"י לעיל פרשת שמות הערה 952.

¹⁹⁶⁰ היינו הגימ' ע"ב יו"ד ה"י וי"ו ה"י.

ממנו להטות המשפט כמעט העם המכעיס אותי על פני (ישעיה סה ג) ואומר עוד (תהלים פב ו) אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם כי מספרכם כמספר שרי מעלה ואדון היחיד ואמרתי שתשבו מושב אלהים בארץ אכן כאדם תמותון כאדם הראשון שגורש ממקומו הנכבד ומת כן תתגרשו מבית השם ותמותו וכאחד השרים של מעלה הייתם ותפלו מן המעלה ההיא וכבר הזכרתי מן הענין הזה בסדר ואלה המשפטים (שמות כא ו).
 עי' ר' בחיי: ותמצא בפרקי רבי אליעזר (פרק כד) אמר הקדוש ברוך הוא לשבעים מלאכים הסובבים כסא כבודו באו ונבלבל לשונם והם הם בית דינו של הקדוש ברוך הוא שנאמר עליו וה' בכל מקום הוא ובית דינו¹⁹⁶¹.

(יב ו) אם יהיה נביאכם.

עי' רמב"ן: אם יהיה לכם נביא כדברי אונקלוס ורבי אברהם פירש כי טעמו אם יהיה נביאכם נביא ה' כמו והנבואה עודד הנביא (דהי"ב טו ח) ויפה אמר וטעם הכתוב שאפילו אם יהיה נביאכם נביא ה' אינו מתנבא בשמי הגדול רק במראה או בחידות והזכיר כן כי רבים מן הנביאים לא ישיגו לזה אבל יהיו נביאים ברוח הקדש כענין שנאמר רוח ה' דבר בי¹⁹⁶² (ש"ב כג ב) והיא יד ה'¹⁹⁶³ האמורה ביחזקאל ויתבאר בדברי זכריה.
 במראה אליו אתודע – לא אמר הכתוב "במראה אליו אראה" אבל אמר "אתודע", והנה הפסוק הזה כפסוק וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי (שמות ו ג), יאמר כי השם הגדול יהיה במראה ובה יתודע אל הנביא, לא בשמו הגדול, כמו שאמר (שם פסוק ג) ושמי ה' לא נודעתי ואמר כי הדיבור יהיה בחלום, ולא כן עבדי משה, כי בכל ביתי אשר בו יראו הנביאים חלומות נאמן הוא ויודע מעצמו כל המדות, ומפה אל פה יהיה לו הדבור מאתי, והתמונה יביט בה לא יראה בחלום¹⁹⁶⁴.

ולשון ספרי (בהעלתך קג) ותמונת ה' יביט, זה מראה אחרים – והנה בכאן למד הכתוב מה בין נבואת משה לנבואת האחרים אשר בדורו, וכבר הזכיר כן בקודמים לו, וארא אל אברהם וגו' כאשר פירשתי, ויזכיר כן בסוף התורה בבאים אחריו, ולא קם נביא עוד בישראל כמושה אשר ידעו ה' פנים אל פנים (דברים לד י), והענין בכולן שוה ואל תחוש למה שאמרו בשמואל ששקול כמשה, דכתיב (ירמיה טו א) אם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה, כי בעבור שהזכירו עמו חשבוהו רבותינו לגדולה, לא שישוו הנבואות, חלילה להם:

וענין הכתוב, כי הזכיר משה מפני עמדו לפניו בפרץ להשיב חמתו מהשחית גם בעגל וגם במרגלים שהיו חייבים כליה, והזכיר שמואל, מפני שהכתוב הזה על דברי הבצרות שהיו צריכים גשם, אמר היש בהבלי הגוים מגשימים וגו' (שם יד כב), ואמר השם שאם יעמוד שמואל לפניו המוריד גשם שלא בעתו בימי קציר חטים (ש"א יב יז) לא ישמע אליו

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁹⁶¹ עי' תיקו"ז לד ע"ב ש"ב בית דינו" הוא כינוי לבחי' השכינה דהיינו מלכות.
¹⁹⁶²

¹⁹⁶³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 201.

¹⁹⁶⁴ עי' זהר (ח"א קפג ע"א): תא חזי כל נביאי דעלמא כלהו ינקי מסטרא חדא מגו תרין דרגין ידיען ואינון דרגין הוו אתחזיין בגו אספקלריאה דלא נהרא דכתיב במראה אליו אתודע מאן הוא מראה כמה דאתמר (דמראה) חיזו דכל גוונין אתחזיין בגויה ודא היא אספקלריאה דלא נהרא בחלום אדבר בו דא הוא חד משתי' בנבואה כמה דאוקמוה ואיהו דרגא שתיתאה מההוא דרגא דנבואה ואיהו דרגא דגבריאל דמנא על חלמא והא אתמר
 תרגום: בא וראה, כל נביאי העולם, כולם יונקים מצד אחד מתוך שתי דרגות ידועות, ואותן הדרגות היו נראות בתוך האספקלריה שאינה מאירה, שכתוב "במראה אליו אתודע". מה היא "המראה", כמו שנאמר (שמראה) המראה שכל הצבעים נראים בתוכה, וזוהי האספקלריה שאינה מאירה. "בחלום אדבר בו", זהו אחד משישים בנבואה, כמו שבארוהו, והיא הדרגה הששית מאותה הדרגה של נבואה, והיא הדרגה של גבריאל שממונה על החלום, והרי נתבאר.

להורידו לאלה בעת צרתם והנה הזכיר גדולי השבט אשר בחר השם לשרתו ולברך בשמו המתפללים על ישראל, וכן הטעם במה שנאמר (תהלים צט ו) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו':

ע"י ר' בחיי: אם יהיה נביאכם ה' כמו (דברי הימים – ב טז ח) והנבואה עודד הנביא¹⁹⁶⁵, ושעורו אם יהיה נביאכם נביא ה' ויאמר מי שיהיה מכם נביא אפילו יהיה נביא ה' איננו מתנבא בשמי הגדול רק במראה או בחידות והזכיר כן כי רבים מהנביאים לא ישיגו לזה אבל יהיה נביאכם ברוח הקודש וכענין שאמר (שמואל – ב כג ב) רוח ה' דבר בי והיא יד ה' האמורה ביחזקאל ומה שאמר במראה אליו אתודע ולא אמר במראה אליו אראה הפסוק הזה כפסוק (שמות ו ג) וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם יאמר כי ה' הגדול יהיה במראה ובה יתודע אל הנביא לא בשמו הגדול¹⁹⁶⁶ כמו שאמר ושמי ה' לא נודעתי להם ואמר כי הדבור יהיה בחלום ולא כן עבדי משה כי בכל ביתי נאמן הוא אשר יראו בו הנביאים חלומות נאמן הוא ויודע בעצמו כל המדות ומפה אל פה יהיה לו הדבור מאתי והתמונה יביט בה לא יראנה בחלום ובכאן למד מה בין נבואת משה לשאר הנביאים.

ועל דרך הקבלה במראה היא מראה הספירות הנקראת נצה והוד, ונקראת צבאות גם כן כי עד שם נבואת כל הנביאים מגעת, כי כשהם נכנסים דרך השער הראשון והפתח המזומן לנביאים להכנס בו הנה נבואתן עולה ומגעת עד המקום ההוא ולא עוד, והסימן מזה במראות הצובאות אשר צבאו פתח אהל מועד (שמות לה, ח), ומשם עולין ומתנבאין במראות הצובאות:

וראוי שתתבונן כי כשכלל בכאן כל מעלות הנבואה בין במשה רבינו ע"ה בין בשאר הנביאים איך הזכיר בשאר הנביאים לשון מראה בקמ"ץ שהיא מלה מורה על דמיונות ובלבול הנבואה:

והנראה בטעם הדבר כי רצה להמשיל נבואת שאר הנביאים למי שמסתכל במראה, והוא לשון חז"ל (שבת קמט). אין רואין במראה בשבת, והיא מראה של זכויות שהמסתכל בו נראית לו מתוכו דמות צורתו מכה לטישת המראה אבל אין בתוכו כלום, כן נבואת שאר הנביאים מתוך שרואין אותן הצורות הקדושות הטהורות והמאורות העליונים מתוך זוהר ובהירות האורות העצומים ההם, נראים להם דמיונות ורואין שם צורתם כצורת בן אדם, וכענין שכתוב (הושע יב, יא) וביד הנביאים אדמה, אבל משה רבינו ע"ה מתוך שהיתה נבואתו עליונה על כולן לא היה רואה מאותן הדמיונות כלום אלא מראה אמיתית קרובה אל השכל, ולכך נודע ומכיר מתוך בירור נבואתו שאין שם דמות ולא צורה כלל כי אם כבודו, הוא שכתוב ותמונת ה' יביט, יחס התמונה אליו, לא שיש לו תמונה חס ושלום, וכן בצלם אלהים (בראשית א, כז), לא שיש לו צלם ודמות חס ושלום. וזהו שדרשו חז"ל (יבמות מט ע"ב) כל הנביאים כולן נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה, והביא ראייה מיחזקאל שכתוב בו כמה מראות, ואראה מראות אלהים (יחזקאל א א), ואראה כעין השמל (שם, כז), וכמה מן הדמיונות, אבל משה ע"ה נסתכל באספקלריא המאירה, שנאמר ומראה ולא בחידות:

Section break

פרשת שלח.

(יג יז) וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת אֶרְצָן כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עָלוּ זֶה בְּנִגְבַּ וְעֲלִיתֶם אֶת הַהָר: ע"י ר' בחיי: משה שלו מסר להם, כדי שינצלו מידם. כתיב הכא עלו זה, וכתיב התם (שמות ד יז) ואת המטה הזה. ויש אומרים מסורת שם בן י"ב¹⁹⁶⁷ מסר להם, כענין שכתוב (שמות ג מז) זה שמי לעולם, כדי שילכו בשלום בדרך וינצלו מיד הענקים¹⁹⁶⁸, כך ראיתי במדרש¹⁹⁶⁹.

(יג כג) וַיָּבֵאוּ עַד נַחַל אֲשַׁכּוֹל וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם זְמוּרָה וְאֲשַׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשְׂאֵהוּ בְמוֹט בְּשָׁנִים וּמִן הָרְמָנִים וּמִן הַתְּאֵנִים.

ע"י ר' בחיי: ראיתי במדרש וישאווהו במוט בשנים, אלו יהושע וכלב. ובמחובר נקרא זמורה, וכנתלש קראו מוט. ולא היה בהם בכל העשרה כח לשאת אותו מוט, ויהושע וכלב נשאווהו לבדם, ולכך וישאווהו במוט בשנים, וזהו היה רמז להם שהם ראויים ליכנס לארץ ולהיות להם אחוזה בתוכה¹⁹⁷⁰.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁹⁶⁷ ע"י זהר בראשית ח"א רסב ע"א): רבי בנימן לוי מצאתי כתוב שם בן י"ב אותיות י"ה י"ה ו"ה ו"ה ו"ה י"ה תה"ו במ"ק. ע"י תיקר"ז יא ע"א): ואית נקודה ברזא אחרא [י ע"א] כגוונא דא יהו"ה מלך (תהלים י טז) יהו"ה מלך (שם צג א) יהו"ה ימלך¹⁹⁶⁷ (שמות טו יח) שמהן לעילא נקודא דלהון כתיבין דתחותיהו ד' שמהן תליין מכל שמא ושמא ועלייהו אתמר (ישעיה ו ג) וקרא זה לקביל י"ב אנפין דתלת חיון אל זה י"ב גדיפין דתלת חיון ועל כלהו פני אדם ותפילין הוא פני אדם ציצית פני חיון וגדפי חיון ואוקמהו רבנן שם בן י"ב כל היודעו והזהיר בו כל תפלותיו מתקבלות ומקורו יוד קי ואו קי כל י' איהו אנפוי יהוה א' (יחזקאל א י) ודמות פניהם פני אדם הכא בהאי שמא רזא דתפילין וציצית.

תרגום: ויש נקוד בסוד אחר, כדוגמא זה: יהו"ה מלך, יהו"ה מלך, יהו"ה ימלך. השמות למעלה, הנקודות שלהם כתובות תחתיהם. ארבעה שמות תלויים מכל שם ושם, ועליהם נאמר "וקרא זה", כנגד שתיים עשרה פני שלש החיות. "אל זה", שתיים עשרה כנפי שלש החיות. ועל כולם פני אדם, ותפילין הוא פני אדם. ציצית פני החיות וכנפי החיות. ופרשוהו רבותינו שם בן שתיים עשרה, כל היודעו והזהיר בו, כל תפילותיו מתקבלות. ומקורו י"ד ה"י וא"ו ה"י, כל י' הוא פני יהו"ה א' ודמות פניהם פני אדם", כאן בשם הזה הסוד של תפילין וציצית.

ע"י פע"ח סליחות י', וע"י בהגר"א בתז"ח כג ע"ג. ובהגר"א בספד"צ ב ע"א, ע"י בביאור הגר"א על ס"י פ"א מ"א אופן ג', וע"י בלש"ו ביאורים ח"א נה ע"ג.

¹⁹⁶⁸ ע"י לקמן הערה 1971.

¹⁹⁶⁹ ע"י זהר (ח"ג דף קס ע"ב): ר' יצחק אמר כד הוו מטאן לגבייהו דאינון ענקים הוו שוויין ההוא חוטרוא דמשה קמייהו ואשתזיבו ומנלן דההוא חוטרוא יהיב לון הה"ד ויאמר אליהם עלו זה בנגב כתיב הכא עלו זה וכתוב התם ואת המטה הזה וגו' ובגיניה אשתזיבו דאי תימא הני ענקיאי שבקי לון אלא אתו לנסבא לון והוו שוויין לקמייהו ההוא חוטרוא ומשתזבי (ס"א ומשתמטי) מקמייהו רבי יהודא אמר מסורת שמא קדישא מסר לון משה ובגיניה אשתזיבו מנייהו

תרגום: רבי יצחק אמר, כשהיו מגיעים לאותם ענקים, היו שמים אותו משה של משה לפניהם ונצלו, ומנין לנו שאותו משה נתן להם, זהו שכתוב "ויאמר אלהם עלו זה בנגב", כתוב כאן עלו זה, וכתוב שם "ואת המטה הזה וגו'" ובגללו נצלו, שאם תאמר שהענקים הללו עזבו אותם, אלא באו לקחתם, והיו שמים מולם אותו משה ונצולים (ובורחים) מלפניהם. רבי יהודה אמר, מסורת שם הקדוש מסר להם משה, ובגללו נצלו מהם.

¹⁹⁷⁰ ע"י זהר (ח"ג דף קס ע"ב): ויבאו עד נחל אשכול וגו' רבי אבא אמר כרתו ההוא אשכול אתו לסלקא ליה לא יכילו אתו לנטלא ליה לא יכילו אתו כלב ויהושע נטלו ליה וסליקו ליה ואזדקף על ידיהו הה"ד וישאווהו במוט בשנים בשנים באינון שנים יחידן זמורה מאי קא בעאן אלא אשכול הוה תלייא ביה ובעוד דהוה מתחבר באתריה אקרי זמורה לבתר קרייה מוט דכתיב וישאווהו במוט ההוא דאשתמודע ההוא דכרתו מכאן ידעו יהושע וכלב דאינון אתחזיין למיעל לארעא ולמהו לון בה חלק ואחסנא עד דהוו אתיין אמלכו עלייהו כלהו קאים כלב באיבא אמר איבא איבא איבא בגינך אנן מתקטלין מה אנן בחולקך מיד קליל גרמיה ויהבו לון.

תרגום: "ויבאו עד נחל אשכול וגו'", רבי אבא אמר, כרתו אותו אשכול, באו להרימו לא יכלו, באו לקחתו לא יכלו, באו כלב ויהושע ולקחוהו והעלוהו, נזקף על ידם, זהו שכתוב "וישאווהו במוט בשנים", בשנים באותם שנים יחידים. זמורה מה רצו, אלא אשכול היה תלוי בה, ובעוד שהיה מחובר

(יג כו) וַיֵּלְכוּ וַיִּבְאוּ אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן וְאֶל כָּל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מִדְּבַר פְּאָרָן קְדָשָׁה וַיֵּשִׁיבוּ אֹתָם דְּבַר וְאֵת כָּל הָעֵדָה וַיִּרְאוּם אֶת פְּרִי הָאָרֶץ.

ע"י ר' בחיי: עוד הוסיפו להבהילם ולהפחידם במה שאמרו (&) ושם ראינו את הנפילים, כי למעלה הזכירם בלשון ילידי הענק, ועתה אמרו הנפילים, שכל הרואה אותן לבו נופל (&). וזהו שחזר מן הנפילים, כלומר הקדמונים שבבראשית, שעליהם נאמר (בראשית ו ד) הנפילים היו בארץ. ושלשה שמות נקראו להם: נפילים ענקים רפאים¹⁹⁷¹, נפילים היו ראש המשפחה אותן שהיו בני האלהים שהזכיר בבראשית, ולא היו כשאר בני אדם להסתכל בהם, וכל המסתכל בהם חרדה גדולה נופלת עליו. ואח"כ נתמעטו מן הכח והגבורה ונקראו ענקים, על שם שמעניקים חמה בקומתן, כלומר אצל הרואה, כי (לא) היו רשאים להסתכל בהם כמי שמסתכל במגדל גבוה. ואח"כ ברחוק הדורות שהיו מתגלגלין והיו מתרחקין מגבורה אותן נפילים נתמעט כחן יותר ונתרפה ונקראו רפאים, ועוג מלך הבשן היה מהרפאים, והיה פסולת שלהן. שכך אמרו במדרש תנחומא (חוקת כה) והוא נשאר מיתר הרפאים (דברים ג) וזה עוג שהרג אמרפל וחבריו, והיה פסולת שלהם כפריצי זיתים הפלטים מתוך הגפת, שנאמר (בראשית יד יג) ויבא הפליט זה עוג. ומה שזכה להנצל מן המבול בזכות אברהם וגם בזכות ישראל, כדי שתתישב הארץ הקדושה על ידי אנשים כמותן. סוף דבר התנכרו בנפלאות השם יתברך וגבורותיו, וחזרו להיות מקטני אמנה, ולא זכרו נסי מצרים ונסי הים ונסי המדבר, גם מלחמת עמלק שכתוב בו (שמות יז יג) ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו, שהיו עכשיו מיראין אותן בעמלק ואמרו עמלק יושב.

(יד א) וַתֵּשֶׂא כָּל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם וַיִּבְכוּ הָעָם בְּלִילָה הַהוּא.

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה ותשא כל העדה – כנסת ישראל שכתוב בה (הושע יד ג) כל תשא עון וקח טוב, ומזה לא אמר וישאו כל העדה¹⁹⁷².

(יד ט) אַךְ בַּה' אֵל תִּמְרְדוּ וְאַתֶּם אֵל תִּירָאוּ אֶת עַם הָאָרֶץ כִּי לְחַמְנוּ הֵם סָר צַלְמֵם מֵעֲלֵיהֶם וְה' אֲתָנּוּ אֶל תִּירָאֵם:

ע"י רמב"ן: אבל יתכן שירמוז הכתוב, למה שנודע כי בליל החותם לא יהיה צל לראש האישי אשר ימות בשנה ההיא, לכך יאמר כבר סר צלם מעליהם שנגזר עליהם מיתה¹⁹⁷³,

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

במקומו נקרא זמורה, אחר כך קראו מוט, שכתוב "וישאהו במוט" אותו הנודע, אותו שכרתו. מכאן ידעו יהושע וכלב שהם ראויים להיכנס לארץ ולהיות להם בה חלק ונחלה, עד שבאו נמלכו עליהם כולם, עמד כלב בפרי, אמר פרי פרי אם בגללך אנו נהרגים מה אנו בחלקך, מיד עשה עצמו קל ונתן להם.

¹⁹⁷¹ ע"י זהר (ח"ג קס ע"ב): רבי חייא אמר תלת שמהן אקרון נפילים ענקים רפאים וכלהו אורכי יומי נפילין אקרון בקדמיתא לבתר כד אתחברון בבנת בני נשא ואולידו מנייהו אקרון ענקים לבתר דהוו אזלי ושטאן בהאי עלמא ומתרפיין מההוא דלעילא אקרון רפאים אמר ר' יהודה והא כתיב הרפאים יחוללו רפאים יחשבו אף הם כענקים א"ל הכי הוא בגין דענקים אתו מהאי סטרא ומהאי סטרא ואתיאשו יתיר בארעא כגוונא דא רפאים ומנייהו נפקי והוו אורכי יומי וכד מתחלשי אתחלש פלגות גופא ופלגות קאים.

תרגום: רבי חייא אמר שלשה שמות נקראו, נפילים ענקים רפאים, וכולם האריכו ימים. נפילים נקראו בתחלה, אחר כך כשהתחברו בבנות בני האדם והולידו מהם נקראו ענקים, אחר כך שהיו הולכים ומשוטטים בעולם הזה ומתרפים מאותו שלמעלה נקראו רפאים. אמר רבי יהודה, והרי כתוב "הרפאים יחוללו", רפאים יחשבו אף הם כענקים, אמר לו כך הוא, משום שענקים באו מצד זה ומצד זה והתחזקו יותר בארץ, כדוגמא זה רפאים, ומהם יצאו והיו מאריכים ימים, וכשנחלשים נחלש חצי גוף וחצי עומד.

¹⁹⁷² ע"י דברי רבינו בראשית יח כג והערה שם.

¹⁹⁷³ (&) ות"ח הכי אוליפנא בספרא דשלמה מלכא דבליליא בתראה דחגא אי יסתכל ב"נ בצולמא

וה' אתנו, כי הוא השוכן בקרבנו ועושה לנו נסים ונפלאות לעיני כל רואה, על כן אל תיראום או ירמוז לשרי מעלה, שאין אומה נופלת עד שנופל השר שלה תחלה (מכילתא שירה ב), כענין שכתוב (ישעיה כד כא) יפקוד ה' על צבא המרום במרום וגו' ואחר כך על מלכי האדמה באדמה, וכמפורש בספר דניאל (י ב) יאמר כבר סר הכח אשר בצלו יחיו הגוים, וה' המשפיל אותם אתנו, על כן אל תיראום וכך אמרו במדרש שיר השירים, ונסו הצללים, אלו שרי אומות והמלאכים שלהם, כי הם הצל על האומות וכבר הזכרתי זה במקומות אחרים (ויקרא יח כה, לעיל יא טו):

(יד יד) וְאָמְרוּ אֵל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת שְׁמְעוּ כִּי אֲתָה ה' בְּקֶרֶב הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עֵין בְּעֵין נִרְאָה אֲתָה ה' וְעֵנְךָ עִמָּד עֲלֵהֶם וּבְעַמְד עֵנְךָ אֲתָה הַלֵּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבְעַמּוּד אֵשׁ לַיְלָה. ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת – עין לשון מראה, ועינו כעין הבדלח (לעיל יא ז), וארא כעין חשמל (יחזקאל א כז) יאמר אשר מראה במראה נראה, הוא שמך הגדול¹⁹⁷⁴. וכן ענין הכתוב ביחזקאל (מג ג) וכמראה המראה אשר ראיתי כמראה אשר ראיתי, בבאי לשחת את העיר ומראות כמראה אשר ראיתי אל נהר כבר.

(יד יז) וְעֵתָה יִגְדַל נָא כַח אֲדָנִי כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לְאָמֹר. ע"י רמב"ן: ודרך האמת תכיר מפני שהשם במקום הזה כתוב באל"ף דל"ת¹⁹⁷⁵ ויאמר שיהיה הגדולה בכח רחמים כי מדת הדין היא שמתוחה כנגדם והזכיר במדות ארך אפים

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

דיליה וחיזי ליה שלים לא אתגזר עלוי מיתה ומ"ט בהאי ליליא בגין דז' יומין דחגא לקבל שבעא יומין עלאין אינון דכל יומין ושנין דעלמא בהו תליין ואינון רמיזין בקרא דלך יי' הגדולה וגו' (דה"א כט יא) תרגום: ובא וראה, כך למדנו בספרו של שלמה המלך, שבלילה האחרון של חג, אם יסתכל אדם בצלמו ויראה אותו שלם, לא נגזרה עליו מיתה. ולמה בלילה הזה, בגלל ששבעת ימי החג הם כנגד שבעה ימים עליונים, שכל הימים והשנים של העולם תלויים בהם, והם רמוזים בכתוב של "לך ה' הגדלה" וגו'.

¹⁹⁷⁴ ע"י זהר (ח"א קצו ע"א): תא חזי מה כתיב (יחזקאל מג ב) והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו מה כתיב בתריה וכמראה המראה אשר ראיתי וכמראה אשר ראיתי בבאי לשחת את העיר ומראות כמראה אשר ראיתי על נהר כבר ואפול על פני כל אלין מראות אינון שית דאינון מראות וחיזו דחזוא חיזו אית ליה לאתחזאה ביה גווינן דלעילא ואתחזון בההוא חיזו ואית חיזו לחיזו וחיזו לחיזו דא על דא וכלהו קיימין בדרגין ידיען ושלטי ואקרון חיזו דליליא ובהו מתפרשין כל חלמין דעלמא ואלין אינון כוונא דלעילא עלייהו. תרגום: בא וראה מה כתוב, "והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו". מה כתוב אחריו, "וכמראה המראה אשר ראיתי כמראה אשר ראיתי בבואי לשחת את העיר ומראות כמראה אשר ראיתי על נהר כבר ואפול על פני". כל המראות הללו הן שש. שאותן המראות ומראה של החזיון, מראה יש לו, שיראו בו הצבעים שלמעלה, ונראים במראה ההוא. ויש מראה למראה, ומראה למראה זה על זה, וכולם עומדים בדרגות ידועות ושולטים, ונקראים מראה הלילה, ובהם מתפרשים כל החלומות של העולם, ואלו הם כדוגמא שלמעלה עליהם. וע"י לעיל פרשת נח הערה 391.

¹⁹⁷⁵ ע"י אד"ז רצה ע"ב): הני תשעה תקונין אמרן משה זמנא תניינא בשעתא דאצטריך לאהדרא לון כלהו רחמי, דאע"ג דתליסר תקונין לא אמרן השתא, בכוונא תלייא מלתא, דהא לא ייעול בהני תקונין לאדכרא אלא במזלא אתכוון, ואדכר ליה הה"ד ועתה יגדל נא כח יי' (במדבר יד), מאן כח יי', ההוא דאקרי מזלא קדישא סתימא דכל סתימין דחילא דא, ונהירו דא, ממזלא תלי וכיון דאמר משה דא ואדכר דא ואתכוון ביה אמר הני תשעה תקונין דתליין בזעיר אנפין בגין דינהירו כלהו, ולא ישתכח דינא, וע"ד כלא במזלא תלי תרגום: אלו ט' התיקונים אמרם משה פעם שניה בשעת שהיה צריך להחזיר אותם כולם לרחמים. שכן אע"פ שלא אמר עתה יי' ג תיקונים, הדבר תלוי בכוונה, שהרי לא יכנס להזכיר אלו התיקונים אלא היה מתכוון במזלא. והזכירו, כמו שנאמר, "ועתה יגדל נא כח ה'". מה הוא "כח ה'" ? זהו אותו הנקרא המזל הקדוש, הסתום מכל הסתום. היראה הזו והאור הזה תלוי מהמזל.

ורב חסד ולא הזכיר אמת כי במדת אמת יהיו חייבים ולא הזכיר נוצר חסד לאלפים כי לא בזכות אבות נתפלל משה עכשיו ולא הזכיר בתפילה הזאת לאברהם ליצחק וליעקב כלל והטעם בעבור שהארץ ניתנה לאבות ומהם ירשוה והם מורדים באבותם ולא היו הפצים במתנה שלהם אשר האבות היו בוחרים בה מאד והיאך יאמר אשר נשבעת להם כך וגו' וכל הארץ הזאת אתן לזרעכם (שמות לב יג) והם אומרים אי אפשרנו במתנה זו.

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה ועתה יגדל נא כח – יושפע וימשך הכח הפנימי במדות, ולא יסתלק למרום מרומים. ובאור הענין כי כשישראל מקיימין התורה והמצוות, הש"י רוכב שמים, וזהו (דברים לג כו) רוכב שמים בעזרך¹⁹⁷⁶. כלומר בעזרת ישראל משפיע כח במדותיו, ובה מוסיפין כח בגבורה של מעלה, שנאמר (תהלים ס יד) באלהים נעשה חיל. וכשאין מקיימין התורה והמצוות הוא מתרחק ממדותיו, שנאמר (דברים לג כו) ובגאותו שחקים, כלומר שהוא מתגאה מסתלק למרום מרומים¹⁹⁷⁷. ובה משפיע כחו במדות, ובה מתישין כח של מעלה, שנאמר (דברים לב יח) צור ילדך תשי¹⁹⁷⁸. ולפי שהיו ישראל חייבין כליה במקום הזה והיו מתישין כח של מעלה, הוצרך משה לומר עתה בתפלתו, ועתה יגדל נא כח אדני, כדי להמשיך ולהשפיע הכח הפנימי במדות, ושלא יסתלק למעלה. וזהו לשון יגדל, כיוצא בו אמר דוד ע"ה (תהלים מ יז) ישישו וישמחו בך כל מבקשיך, יאמרו תמיד יגדל אלהים אוהבי ישועתך.

ורז"ל חכמי האמת כנו ההמשכה והשפיע בלשון עזר, והוא שדרשו רז"ל במסכת שבת (פט ע"א) כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות, אמר לו משה אין שלום בעירך. א"ל רבש"ע כלום יש עבד שנותן שלום לרבו. א"ל אעפ"כ היה לך לעזרני, מיד אמר ועתה יגדל כח אדני, ובאור מלת לעזרני להמשיך לי כח ועזר¹⁹⁷⁹.

עיי"ש: ויש להשכיל עוד במה שלא הזכיר משה אלא פעם אחת כי הוא המלך העליון שממנו נמשכות המדות¹⁹⁸⁰ ועמו ידבר ויבקש ממנו לרחם עליהם אולי ישובו ואם לא ישובו הלא אתה ארך אפים לצדיקים ולרשעים ומזה לא אמר ארך אף וגדולה מזו שאתה רב חסד למי שהוא מחצה זכויות ומחצה עונות כמי שרובו זכויות ואפילו בלא תשובה ואם שב בתשובה אתה נושא לו עון ופשע כלומר אפילו הזדונות והמרדים ונקה לשבים לא ינקה לשאינם שבים ואף על פי שאינו מנקה אינו מכלה זרעם ולא מכריתם מן העולם אבל הוא פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים ועל כן אין לך להכותם בדבר כמו שאמרת ולהכרית זרעם אבל תוכל להפרע ולגבות חובך מהבנים מעט מעט והקב"ה השיבו סלחתי כדברך שאמרת עליהם ולא אכריתם מן העולם ואאריך אפי להם ואם יש להם שום חסד מהאבות אהיה נוצרו לאלפים אבל איני מוחל להם לעולם העון והפשע כי ימותו במדבר ושם יתמו אבל בניהם יבאו לארץ ואפקוד העון על הבנים ועל שלשים ועל רבעים כמו

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁹⁷⁶ ע"י ספר הבהיר אות קיט וקכ וז"ל: ישראל, כשהם צדיקים וטובים שכינה שרויה ביניהם ושרויה במעשיהם בחיקו של הקב"ה ומפרה אותם ומרבה אותם: ומגלן דשכינה אקרית צדק דכתיב (דברים ל"ג כ"ו) רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים, וכתיב (ישעי' מ"ה ח) ושחקים יזלו צדק, וצדק זהו שכינה דכתיב (שם א' כא) צדק ילין בה. וע"י אות קפה. ובמה יתחסד עם קונו, בתלמוד תורה, שכל הלומד תורה גומל חסד לקונו דכתיב (שם ל"ג כו) רוכב שמים בעזרך, הוי אומר כשאתם לומדים תורה לשמה אזי אתם עוזרים לי ואני רוכב שמים, ואז ובגאותו שחקים (שם), ומאי שחקים, הוי אומר בחדרי חדרים כדמתרגמינן ומימריה בשמי שמיא.

¹⁹⁷⁷ ע"י ילקוט (חומש רמז תתקסג): רוכב שמים בעזרך כשישראל עושין רצונו של מקום רוכב שמים בעזרך, וכשאין ישראל עושין רצונו של מקום כביכול ובגאותו שחקים.

¹⁹⁷⁸ ע"י זהר (ח"ג קנה ע"ב): ובשעתא דישראל מתבטלי מאורייתא כביכול תשש חיליה דכתיב (דברים לב יח) צור ילדך תשי.

¹⁹⁷⁹ ע"י ספר הקנה (עמוד סא): ההדיוטים מברכין וברכתן אינה קלה כי עוזרים למעלה לכנ"י כענין היה לך לעזרני ואח"כ מברכין כנ"י וזהו ואני אברכם. ע"י דברי רבינו דברים ח י.

¹⁹⁸⁰ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 153 154.

שאמרת ומן הענין הזה היתה הגזרה שהוקבעה להם בכיה לדורות כי פקד עונם על זרעם והנה משה בתפלה הזאת מתוך שראה כי חטאתם כבדה מאד לא בקש בתפלתו שימחול על עונם רק אריכות אף לבד שיאריך להם כמו שאמר פוקד עון אבות על בנים ולא ישלחם ביד פשעם מיד ועל כן הודה לו הקדוש ברוך הוא מיד סלחתי כדברך שאאריך להם ואפקוד עונם על זרעם אך האנשים הרואים את כבודי ואותותי וינסו אותי ימותו במדבר והבנים יכנסו לארץ.

(יד כא) ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ.
 עי' רמב"ן: ועל דרך האמת ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ הבטחה למשה בסליחה יאמר שימלא כבודו את כל הארץ בזרעם ולא בהם¹⁹⁸¹.

(יד כב) כי כל האנשים הראים את כבודי ואת אתותי אשר עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי:
 עי' ר' בחיי: וכתב הרמב"ן ז"ל על דרך האמת ואולם חי אני הבטחה למשה בסליחה יאמר שימלא כבודו את כל הארץ בזרעם ולא בהם באור דבריו חי אני כנסת ישראל ידבר כי חי העולמים¹⁹⁸² והוא אלהים חיים¹⁹⁸³ יאמר שימלא כבוד ה' את כל הארץ התחתונים וישרה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁹⁸¹ עי' זהר (ח"א סז ע"א): ליהו"ה הארץ ומלואה האי קרא על ארעא דישראל אתמר דאיהי ארעא קדישא ומלואה דא שכינתא כמה דאת אמר (מלכים א' ח יא) כי מלא כבוד יהו"ה את בית יהו"ה וכתוב (שמות מ לד) וכבוד יהו"ה מלא את המשכן מאי מלא ולא מלא אלא מלא ודאי דאתמליא מכלא דאתמליא מן שמשא סיהרא שלים בכל סטרין מלא מכל טובא דלעילא כאסקופא דא דאתמליא מכל טובא דעלמא ועל דא כתיב ליהו"ה הארץ ומלואה תבל ויושבי בה דא שאר ארעאן.
 תרגום: "לה' הארץ ומלואה", פסוק זה נאמר על ארץ ישראל שהיא ארץ הקדושה. "ומלואה" זו השכינה, כמו שנאמר "כי מלא כבוד ה' את בית ה'", וכתוב "וכבוד ה' מלא את המשכן". למה מלא ולא מלא. אלא מלא ודאי, שהתמלא מהכל, שהתמלא מהשמש, הלבנה שלימה בכל הצדדים, מלא מכל טוב שלמעלה, כמו האוצר הזה שהתמלא מכל טוב של העולם. ועל זה כתוב "לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה", אלו שאר הארצות.

¹⁹⁸² עי' תיקו"ז א ע"ב): ואלין אינון נשמתין מאלין משכילים דאית בהון שכל לאשתמודעא ברזין דמאריהון כלהו רשימין ומצויירין במלכותא דרקיעא ככוכביא דנהרין ברקיעא והיינו יזהירו כזהר הרקיע מאי הרקיע דנהרין ביה (אוף אלין) נשמתין דמשכילים ככוכביא ברקיע הכי נהרין בכורסיא וכלהו פרחין מן רקיע ודא צדיק חי עולמים דמניה פרחין נשמתין דצדיקיא ונהרין בסיהרא ועלייהו כתיב ויתן אותם אלהים ברקיע השמים וכו' (בראשית א יז).
 תרגום: ואלו הם נשמות מאלו המשכילים שיש בהם שכל לדעת בסודות רבונם, כולם רשומים ומצויירים במלכות הרקיע, ככוכבים שמאירים ברקיע, והיינו "יזהירו כזהר הרקיע" (דניאל יב ג). מה הרקיע שמאירים בו (אף אלה) הנשמות של המשכילים ככוכבים ברקיע, כך מאירים בכסא. וכולם פורחות מן הרקיע וזה צדיק חי עולמים שממנו פורחות נשמות הצדיקים ומאירות בלבנה, ועליהם כתוב "ויתן אותם אלהים ברקיע השמים וכו'".
 ועי' דברי רבינו בראשית א א, והערה 7.

¹⁹⁸³ עי' זהר (ח"א לא ע"ב): אלהים אלהים חיים דמשמע בראשית ברא אלהים ודאי על ידא דההוא נהרא בגין לאפקא כלא ולאשקאה כלא את השמים חבורא דכר ונוקבא כדקא חזי לבתר האי ביה אתברי עלמא לתתא ביה יהיב חילא לכלא א"ת השמים דמשמע דשמים אפיקו את בחילא דרזא דאלהים חיים בתר דראשית אפיק ליה כיון דהאי אפיק כלא וכלא אתיישב בדוכתיה כחד עזקא דא בתרייתא אתעבידת ראשית ובהאי ראשית אפיק נהורין עלאין ושרי נהרא ושרי מיא לנגדא לקבלא לתתא ועל דא בראשית ודאי ברא אלהים ביה ברא עלמא תתאה ביה אפיק נהורין ביה יהיב חילא לכלא.

תרגום: "אלהים" אלהים חיים, שמשמע "בראשית ברא אלהים" ודאי על ידי אותו נהר כדי להוציא הכל ולהשקות הכל. "את השמים" חיבור זכר ונוקבה כראוי, אחר כך בו נברא העולם למטה, ובו ניתן כח לכל. "את השמים", שמשמע שהשמים הוציאו "את", בכח של סוד אלהים חיים, אחר שראשית הוציאו אותו, כיון שזה הוציאו הכל, והכל התיישב במקומו כטבעת א', זו האחרונה נעשתה ראשית, ובראשית הזו הוציאו אורות עליונים, והתחיל הנהר והתחילו מים להשפיע להתקבל למטה. ועל זה בראשית ודאי ברא אלהים, בו ברא עולם התחתון, בו הוציאו מאורות, בו נתן כח לכל.

ביניהם כבודו ורחמיו בארץ בזרעם אבל לא בהם וזה בודאי הבטחה בסליחה ואמר על עצמו כבוד ה' כמו שאמר (תהלים קד לא) יהי כבוד ה' לעולם. וצריך שתשכיל כי בכל מקום שתמצא חי אני אלהים חיים וכן אל חי וכן חי ה' הכל נאמר על כנסת ישראל וכשאמר (דניאל יב ז) וישבע בחי העולם הוא השם הגדול וכשאמר (שמואל א א כו) חי נפשך הוא מקום הנדר והבן זה.

יְד כַד וְעַבְדִּי כָלֵב עָקַב הִיָּתָה רוּחַ אֲחֵרֶת עִמּוֹ וַיִּמְלֵא אֲחֵרֵי וְהִבְיֵאתִיו אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בָּא שָׁמָּה וַיִּרְעוּ יוֹרְשָׁנָה:

ע"י ר' בחיי: והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעיו יורישנה והעמלקי גם בכאן רמו השם המיוחד למפרע¹⁹⁸⁴ להורות כי מדת הדין מתוחה כנגדם ועל כן יגזור עליהם שישתקעו במדבר וילכו למפרע ויחזרו לאחוריהם דרך ים סוף ומזה היה אומר להם משה כשהיו רוצין ללכת לפניהם ולעלות אל ההר למה זה אתם עוברים את פי ה' והיא לא תצלח ולכך אמר להם כי על כן שבתם מאחרי ה' ומזה נתחייבתם לחזור לאחוריהם ולא יהיה שמי הגדול עמכם וטעם יושב בעמק לארוב לכם.

יְד מֵא-מַב): מִשָּׁה לָמָּה זֶה אַתֶּם עֹבְרִים אֶת פִּי ה' וְהוּא לֹא תִצְלַח: אֵל תִּעְלוּ כִּי אֵין ה' בְּקֶרְבְּכֶם וְלֹא תִנָּפּוּ לְפָנַי אִי־בִיכֶם:

ע"י רמב"ן: וטעם והיא לא תצלח וכו' ועל דרך האמת היא מתהלכת (יחזקאל א יג)¹⁹⁸⁵. ע"י ר' בחיי: ע"ד הקבלה מלת והוא חוזרת ל"פי ה'" ומה שכתוב והוא וקרי והיא לרמוז על פועל ומקבל¹⁹⁸⁶. וכתב הרמב"ן ז"ל והיא לא תצלח על דרך האמת כמו (יחזקאל א יג) והיא מתהלכת בין החיות.

טו כ) רֵאשִׁית עֲרֹסְתֶכֶם חֲלָה תְרִימוֹ תְרוּמָה בְּתְרוּמַת גֵּרֶן בֶּן תְּרִימוֹ אֲתָהּ. ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה מצות החלה שהיא מצוה יחידה בעיסה תרמוז לכנסת ישראל שכתוב בה (שיר השירים ו ט) אחת היא יונתי תמתי והיא המעשר והתרומה כי נקראת תרומה שנאמר חלה תרימו תרומה ונקראת ראשית שנאמר ראשית עריסותיכם כי היא כלולה מן החכמה העליונה הנקראת גם כן ראשית¹⁹⁸⁷ שהיא ראשית הראשית הנרמזת במלת בראשית.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁹⁸⁴ ע"י לעיל פרשת נח הערה 399, וע"י עוד בדברי רבינו פרשת במדבר א נא. ¹⁹⁸⁵ ז"ל הפסוק: ודמות החיות מראיהם כגחלי אש בערות כמראה הלפדים היא מתהלכת בין החיות ונגה לאש ומן האש יוצא ברק. ע"י תיקו"ז ד ע"ב): ושכינתא כלילא מכלהו, עלה אתמר היא מתהלכת בין החיות.

תרגום: והשכינה כלולה מכולם, עליה נאמר "היא מתהלכת בין החיות". ¹⁹⁸⁶ ע"י זהר (ח"ג קפג ע"ב): רבי אבא אמר בכל אתר הוא וקרין הוא דכר ונוקבא כחדא וכללא עלאה ה' נוקבא ו' דכר א' כללא דכלא.

תרגום: רבי אבא אמר, בכל מקום "הוא", וקוראים "היא", זכר ונקבה כאחד, וכלל עליון, ה' נקבה ו' זכר, א' כלל הכל.

¹⁹⁸⁷ ע"י זהר (ח"א דף ל ע"ב): בראשית ברא אלהים (בראשית א א) רזא דראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה (במדבר טו כ) דא חכמה עלאה דאיהי ראשית.

תרגום: "בראשית ברא אלהים", סוד של "ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה" זו חכמה עליונה שהיא ראשית.

וע"י זהר (ח"ב דף רעא ע"א): ד"א ויקחו לי תרומה ויקחו לקדש תרומה שהיא יו"ד והיא עשירי ומנן דעשירי קדש דכתיב העשירי יהיה קדש לקדש ומאי ניהו קדש דכתיב וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל מכל תרומותיכם דכתיב ראשית חכמה יראת יי' אין חכמה אלא יראת השם.

תרגום: דבר אחר ויקחו לי תרומה ויקחו לי לקדש תרומה שהיא יו"ד והיא עשירי ומנן לנו שעשירי קדש שכתוב (ויקרא כז) העשירי יהיה קדש לקדש ומהו קדש שכתוב וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל מכל תרומותיכם שכתוב ראשית חכמה יראת ה' אין חכמה אלא יראת השם.

(טו כה) וְכִפֵּר הַכֹּהֵן עַל כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִסְלַח לָהֶם כִּי שִׁנְגָה הוּא וְהֵם הֵבִיאוּ אֶת קֶרְבָּנָם אִשָּׁה לַה' וְחִטָּאתָם לִפְנֵי ה' עַל שִׁנְגָתָם.
 עי' רמב"ן: ועל דרך האמת כבר הודעתך¹⁹⁸⁸ כי כל מקום שנאמר ה' במדת רחמים ולפני השם כמו על פני והרי זו כמו שאמרו הוא ובית דינו¹⁹⁸⁹ והנה אמר כי הם הביאו את קרבנם לשם המיוחד וחטאתם לפני והנה החטא מכופר במדת רחמים ובמדת הדין והזכיר זה בע"ז אבל בסדר ויקרא בשאר המצות הזכיר פעמים רבים לפני ה' וזה מבואר.
 עי' ר' בחיי: והם הביאו את קרבנם אשה לה' וחטאתם לפני ה' כתב הרמב"ן ז"ל הרי זה כמו שאמרו הוא ובית דינו אמר כי הם הביאו את קרבנם לשם המיוחד וחטאתם לפניו והנה החטא מכופר במדת רחמים ובמדת הדין והזכיר זה בעבודה זרה והזכיר ולגר הגר בתוכם כי הגרים מוכשלים תמיד בחטא זה עד כאן באור דבריו כי לפני ה' ברוב המקומות מדת הדין בלבד ואין כן לפני ה' שבכאן אך הכוונה בו הוא ובית דינו ויאמר הכתוב והם הביאו את קרבנם אשה לה' הוא השם העליון¹⁹⁹⁰ מקום העולה וחטאתם הביאו לפניו כלומר אל פניו שהם הוא ובית דינו והזכיר ונסלח שני פעמים כי החטא מכופר במדת רחמים ובמדת הדין והזכיר לשון שנגה בתחלה ובסוף וכן בתחלת הפרשה ובסופו לומר כי ראוי לסלוח להם כיון שהם הקריבו את קרבנם עולה ועשו חיובם בכל שהרי שנגה היא.

(טו לג) וַיִּקְרִיבוּ אֹתוֹ הַמִּצְאִים אֹתוֹ מְקַשְׁשׁ עֲצִים אֶל מִשְׁהָ וְאֶל אֶהָרָן וְאֶל כָּל הָעֵדָה.
 עי' ר' בחיי:

ויש להתעורר במה שהזכיר בפרשה זו כמה פעמים אותו ויקריבו אותו המוצאים אותו ויניחו אותו ולא אמר ויניחוהו כמו שאמר במקלל והנה הם בכלל הפרישה ועוד למה נקרא בלשון מקושש היה לו לומר מלקט עצים בשבת כי לשון קשישה אינו נופל כי אם על תבן וקש שנאמר (שמות ה ז) הם ילכו וקששו להם תבן וכן (שמות ה יב) לקושש קש לתבן ולשון לקיטה נופל על עצים שנאמר (ירמיה ז יח) האבות מבערים את האש והבנים מלקטים עצים. יש בזה ענין ידוע כי העולם ששה קצוות¹⁹⁹¹ ונבראו בכח השם הנעלם¹⁹⁹² בששה חותמות כל קצה וקצה בחותם אחד ונבראו בששה ימים והנה השבת נקראת אות והמקושש הזה כפר באותו האות ובחדוש העולם ועשה הקדש חול והשבת כשאר הששה ועל כן נקרא מקושש כלומר מקו ששה כי יצא מהקו האמצעי של ששה קצוות וכפר בשביעי שהוא היכל הקדש¹⁹⁹³ והבן זה.

(טו לח) דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתֶּם אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִית עַל כַּנְּפֵי בְּגָדֵיהֶם לְדַרְתָּם וְנָתַנוּ עַל צִיצִית הַכַּנָּף פֶּתִיל תְּכֵלֶת:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ועשו להם ציצית המצוה הזאת בשלשים ושתים חומין שבה

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁹⁸⁸ עי' דבריו שמות כ ג, והערה 868.

¹⁹⁸⁹ עי' פרשת בראשית הערה 148.

¹⁹⁹⁰ עי' לעיל פרשת נח הערה 359 ששם הו"ה היא שם העליון.

¹⁹⁹¹ עי' ס"י (פ"א מ"ג) בירר שלש אותיות מן הפשוטות בסוד שלש אמות אמ"ש, וקבעם בשמו הגדול, וחתם בהם ששה קצוות. חמש חתם רום ופנה למעלה וחתמו ביה"ו, שש חתם תחת ופנה למטה וחתמו בה"ו, שבע חתם מזרח ופנה לפניו וחתמו בו"ה, שמונה חתם מערב ופנה לאחוריו וחתמו בוה"י, תשע חתם דרום ופנה לימינו וחתמו ביו"ה, עשר חתם צפון ופנה לשמאלו וחתמו בהו"י.

¹⁹⁹² עי' ויקרא יט כז ודברים כח טו שזה שם יה"ו, ועי' שמות ג יג שזה עיקר שם הו"ה שהה' אחרונה כפולה, ועי' פרשת בראשית הערה 66.

¹⁹⁹³ עי' ס"י (פ"ד מ"ד) שבע כפולות בג"ד כפר"ת מעלה ומטה מזרח ומערב צפון ודרום והיכל הקודש מכון באמצע והוא נושא את כולם.

תרמוז לכלה שבשיר השירים¹⁹⁹⁴ המעוטפת וכלולה משלשים ושתים נתיבות פליאות חכמה¹⁹⁹⁵ ועליה הזכיר שם (שיר השירים ד יא) וריח שלמותיך כריח לבנון וידוע כי אין השלמה דבר זולתה וכמו שדרשו רז"ל בבראשית רבה (דניאל יב ו) ויאמר לאיש לבוש הבדים כהדין קמצא דלבושיה מניה ולכך נצטוינו בעטיפת הטלית בשלשים ושתים חומין משום שנאמר (דברים כח ט) והלכת בדרכיו ומצוה זו שקולה ככל המצות שבתורה לפי שהיא האבן הראשה¹⁹⁹⁶ הכוללת תרי"ג אבנים יקרות ושלשים ושתים נתיבות וכל נתיב ונתיב מתחלק לשנים טוב ורע בזכור ושמור מצות עשה ומצות ל"ת והנה הם ס"ד וכל אחד כלול מעשר ספירות הרי תר"ם הוצא מהן כ"ז אותיות התורה הם תרי"ג מצות וזהו שאמר במסכת (שבועות ב) (גדרים כה ב) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' שקולה מצות ציצית כנגד כל המצות כלן כן כתב החכם רבי עזריאל ז"ל בפירוש שיר השירים שחבר.

עיי"ש: ויש לך להשכיל כי הקדוש ברוך הוא כוון בבריאת האדם להיותו בארץ כאחד מן המלאכים שבשמים או כחיות הקדש והנה האדם גוף אחד ומשתרגים ממנו חלקים מיוחדים כדמיון גוף האילן שמשתרגין ממנו ענפים ועלים כן משתרגים מגוף האדם ארבעה אברים מיוחדים להיות האדם מרכבה כמו חיות הקדש ותשרה השכינה עליו והם המוח והלב וברית לשון¹⁹⁹⁷ וברית מילה ועל כן נצטוו בעטיפת הטלית להיות ארבע כנפות הטלית מהופפין על החיה הוא שכתוב (דברים כב יב) גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך וזהו סוד הלשון שהזכיר במצוה זו מלת כנפים והיה יכול לומר על ארבעה צדי או רבועי וכן

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹⁹⁹⁴ עי' זהר (ח"ב דף קמה ע"ב): כיון דעבד קדש הקדשים לתתא גניזו וטמיר ועאל רזא דקדש הקדשים לתמן למעבד גניזו דשמושא שלים עילא ותתא כדקא יאות קדש הקדשים איהו לעילא רזא דחכמתא עלאה ויובלא כגוונא דא ירתין חתן וכלא ירותא דאבא ואמא ואתהדרא אחסנת ירותא בגוונא אחרא ירותא דאבא ירתא ברתא בסליקו דשמא קדישא דא ואתקרי אוף הכי קדש חכמה ירותא דאמא ירית ברא ואקרי קדשים בגין דנטיל כל אינון קדשים עלאין וכניש לון לגביה ובתר יהיב לון ואעיל לון לגבי כלה ועל דא אמר שיר השירים שיר לגבי קדש השירים לגבי קדשים למהוי כלא קדש קדשים ברזא חדא כמה דאתחזי.

תרגום: כיון שעשה קדש הקדשים למטה גנוז וטמיר והכניס לשם את סוד קדש הקדשים לעשות גניזת השמוש השלם למעלה ולמטה כראוי קדש הקדשים הוא למעלה סוד החכמה העליונה והיובל כמו זה יורשים החתן והכלה ירשת האב והאם. וחזרו נחלת הירשה בגון אחר ירשת האב ירשה הבת בעליתו של השם הקדוש הזה ונקרא אף כך קדש חכמה ירשת האם ירש הבן ונקרא קדשים משום שנטל את כל אותם הקדשים העליונים וכנסם אליו ואחר כך נותן אותם ומכניסם לכלה. ועל זה אמר שיר השירים שיר לקדש השירים לקדשים להיות הכל קדש קדשים בסוד אחד כמו שראוי.

עי' תיקו"ז קה ע"א): ערות כלתך דא י' זעירא דאדנ"י, דאיהי כלה האמורה בשיר השירים. תא חזי שכינתא תתאה אתקריאת בתה מסטרא דאימא עלאה, כלה מסטרא דכ"ל כ"ל ה'.

תרגום: ערות כלתך זו י' קטנה של אדנ"י שהיא הכלה האמורה בשיר השירים בא וראה השכינה התחתונה נקראת בתה מהצד של האם העליונה והכלה מהצד של כ"ל כ"ל ה'.

¹⁹⁹⁵ עי' ס"י פ"א מ"א: בשלשים ושתים נתיבות פליאות חכמה חקק י"ה יהו"ה צבאות אלקי ישראל אלקים חיים ומלך עולם אל שדי רחום וחנון רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש הוא, וברא את עולמו בשלשה ספרים בספר וספר וספור.

¹⁹⁹⁶ עי' ספר הפליאה (עמוד תרמה): ארז"ל ויתהלך חנוך את האלהים שמקבל ממדה הז' הנקראת גם היא מט"ט האבן שמאסו הבונים ר"ל שהרחיקוהו מן הבנין אנשי דור הפלגה שבנו המגדל ומאסו המדות העליונות שלא להשפיע לה והבונים את המגדל גרמו לאותו אבן והמשילוה ומיננה והיא היתה לראש פינה על אלפי אלפים וריבוא רבבות על אבן א' ז' עינים, והמייחד תפילתו בה יפיק שאלתו כי משם רועה אבן ישראל היא היד הנטויה היא אבן השתיה אשר ממנה עולם השפל הושתת היא סוד הלבנה בחידושה היא אבן הראשה ועליה אמר הכתוב אל תמר בו שלא ישים כוונתו בה לבדה בשעה שמתפלל כי שמי בשם המדה שמקבל משם שגם היא נקראת מט"ט וע"כ תהיה עם הכלל.

¹⁹⁹⁷ עי' ס"י פ"ו מ"ז) כשבא אברהם אבינו ע"ה הביט וראה והבין וחקר וחקק וחצב ועלתה בידו הבריאה שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן מיד נגלה עליו אדון הכל ית' שמו לעד והושיבו בחיקו ונשקו על ראשו וקראו אברהם אוהבי וכתר ברית לו ולזרעו עד עולם שנאמר והאמין בה' ויחשבה לו צדקה וכתר לו ברית בין עשר אצבעות ידיו והוא ברית הלשון ובין עשר אצבעות רגליו והוא ברית המילה וקשר עשרים ושתים אותיות התורה בלשונו וגילה לו את סודו משכן במים דלקן באש רעשן ברוח בערן בשבעה נהגן בשנים עשר מזלות.

הזכיר בכאן על כנפי כנפיהם הכנף פתיל תכלת וכדי לרמז מנין הכנפים והפנים שבכל היה וחיה באה הקבלה להיות שמונה חוטין בכל כנף כדי שיהיו שלשים ושתים חוטין וכשם שהחיה הנחלקת לארבע חיות מחופפין עליה הכבוד ושכינת עזו כן גוף האדם שממנו נחלקים ארבעה אברים שהזכרנו נצטווה בטלית המחופף עלינו שיהיה הציצית לבן ושיתן בו פתיל תכלת כדי שיתדמה לחיות המרכבה ואמנם הלבן הוא העקר וזהו שאמרו (מנחות לט א) מתחיל בלבן ומסיים בלבן כי הוא בסוד התרועה¹⁹⁹⁸ שיש פשוטה לפניו ופשוטה לאחריה.

והנה הציצית והתכלת בדמיון הלולב והאתרוג וכשם שהלולב והאתרוג מעכבין זה את זה כן הציצית והתכלת מעכבין זה את זה בזמן שהיה תכלת מצוי אבל עכשיו שאין לנו תכלת מניח הלבן בלא תכלת כי הוא העיקר והנה התכלת הוא האתרוג שנקרא הדר ובמדרש תהלים (תהלים צ טו) והדרך על בניהם והדרך זו תכלת שבמצות ציצית שישראל מתכסין בה שנקראו בנים למקום ועוד דרשו (מנחות מב א) ציצית אין לו שיעור למעלה אבל יש לו שיעור למטה וכן דרשו בלולב (שם) לולב אין לו שיעור למעלה אבל יש לו שיעור למטה וכדי שלא יפריד האדם בין הציצית והתכלת ולא יקצין בנטיעות¹⁹⁹⁹ הוצרכו רז"ל (ברכות יב ב) לדרוש ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות כלומר שלא יחשבו בה לומר שתי רשויות יש רק ליהד הכל ביהוד שלם.

ועוד אני מוסיף באור אם תסתכל בפסוק הנמרץ שאמר שלמה (משלי כד כא) ירא את ה' בני ומלך שענינו על הדרך הנה ירא ה' זו מצות ציצית ומלך זו התכלת שהיא מדת המלכות ותכלית הספירות וכדי שיתיחד יהוד שלם ולא תקצין אמר עם שונים אל תתערב אל תחשוב בלבך שניות כי אם יהוד שלם וזהו שדרשו רז"ל (ברכות יב ב) ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות ולפי הענין הנזכר יהיה וראיתם אותו מלשון אות וסימן כאלו אמר וראיתם חותמו והוא חותם התכלת ואם תזכה תביין²⁰⁰⁰.

ובספר הבהיר (אות צג) תמצא מפורש מאי טעמא דתכלת משל למה הדבר דומה למלך ובתו שבקשו לילך למרחוק פחדו מאימת המלך נתן להם סימנו פחדו מן הבת נתנה להם סימן אמרו מעתה בשני סימנין אלו ה' ישמרך מכל רע ישמור את נפשך.

(טו לט) וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִית וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה' וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תִתְּוּרוּ אַחֲרָי לְבַבְכֶם וְאַחֲרָי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אֲתֶם זֵנִים אַחֲרֵיהֶם:
 עי' רמב"ן: להזהיר ממנה שלא יטעו בה וזה הוא שדרשו רבותינו (ספרי שלח קטו) אחרי לבבכם זו המינות אשר אתם זונים זו ע"ז שלא יתרחקו מן התכלת במינות או בע"ז אבל יהיה לכם הכל לציצית וראיתם אותו וזכרתם ואמרו ואחרי עיניכם זו זנות כענין שכתוב ואנכי היודע ועד נאם ה' (ירמיה כט כג) והמשכיל יביין²⁰⁰¹.

(טז מ) לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתַי וְהִיִּיתֶם קְדוֹשִׁים לְאֱלֹהֵיכֶם:
 עי' ר' בחיי: דרשו רז"ל (ירושלמי ברכות ב ד) בחיוב קריאת שמע בבקר ובערב צריך

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹⁹⁹⁸ עי' דברי רבינו בויקרא כג כד ודברינו שם.

¹⁹⁹⁹ עי' בזה ברמב"ן בראשית יא ב.

²⁰⁰⁰ עי' זהר (פנחס דף רנז ע"א): ואיהי פקודא תמינאה מזוזה שכינתא אתקריאת מזוזה מסטרא דעמודא דאמצעיתא דאתון דיהו"ה ומסטרא דצדיק רזא דברית אתקרי שדי שדי חותמא דמלכא דאיהו יהו"ה.

תרגום: והיא מצוה שמינית, מזוזה, השכינה נקראת מזוזה מצד העמוד האמצעי של אותיות יהו"ה, ומצד של צדיק סוד הברית נקראת שדי, שדי חותמת המלך, שהוא יהו"ה.

²⁰⁰¹.

להתיז זי"ן של תזכרו והטעם בזה כדי שלא תתבלבל המלה אצלנו ושלא יובן מזה תשכרו בשי"ן שהוא לשון שכירות לפי שאין לעשות המצות על מנת לקבל פרס נוכל לומר בזה שהוא כדי לרמוז על חמשה חומשי תורה הנחלקים לשבעה שהרי שקולה מצוה זו כנגד כל התורה עוד אפשר לומר בהתזת הזי"ן שירמוז אל השבת הגדול²⁰⁰² וענין הכתוב לומר אני מצוה לכם מצוה זו בתכלת שתעשוה למטה למען תזכרו למעלה המדה שהיא בתוך מדת הכל שהיא השבת הגדול ואמר ועשיתם את כל מצותי לפי שכל המצות נכללות שם וזה מבואר.

Section break

פרשת קרח.

(טז ד) וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפֹּל עַל פְּנָיו:

עיי' ר' בחיי: וידוע לכל משכיל כי התחנה למדת הדין וביד שמאל²⁰⁰³, כי היא היד הראויה לזה. ופסוק מלא הוא, (תהלים ל ט) אליך ה' אקרא ואל אדני אתחנן, וכתוב (איוב ח ה) אם אתה תשחר אל אל ואל שדי תתחנן. וכן הזכיר משה (דברים ג כג) ואתחנן אל ה', וסמך מיד אל"ף דל"ת, ארון אשר בו הרחמים. וכן הזכיר שלמה בתפלתו (מלכים א' ח ט) ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני ה', לא אמר לה' אלא לפני ה'²⁰⁰⁴, כלשון (במדבר טו כה) וחטאתם לפני ה' על שגגתם וזה מבואר.

(טז ה) וַיִּדְבֹר אֶל קָרַח וְאֶל כָּל עֲדָתוֹ לֵאמֹר בִּקְרַח וַיְדַע ה' אֶת אֲשֶׁר לוֹ וְאֵת הַקָּדוֹשׁ וְהַקָּרִיב אֵלָיו וְאֵת אֲשֶׁר יִבְחַר בּוֹ יִקְרִיב אֵלָיו:

עיי' רמב"ן: ודעתי בזה ובמה שאמר לאהרן (להלן יז יא) קח את המחטה ושים קטרת שהיתה עליו יד ה'²⁰⁰⁵ בהם והוא הנקרא רוח הקדש כענין בספרי דוד ושלמה שהיו ברוח הקדש וכמו שאמר (ש"ב כג ב) רוח השם דבר בי ומלתו על לשוני כי משה רבינו בכל ביתו נאמן הוא כאשר פירשתי ענין הבית²⁰⁰⁶ (שמות לג יט) והזכרתיו פעמים רבות ומפני שאינו מדרך נבואתו של משה לא הוזכר בהן דבר ה'.

(טז ז) וַתֵּנוּ בְּהֵן אֵשׁ וְשִׁימוּ עֲלֶיהֶן קִמְצַת לִפְנֵי ה' מִחֵר וְהָיָה הָאֵשׁ אֲשֶׁר יִבְחַר ה' הוּא הַקָּדוֹשׁ רַב לְכֶם בְּנֵי לֵוִי:

עיי' ר' בחיי: מה שנתן לכם, ומפרש והולך אחר כך, המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם.

ודע שלא תמצא בכל הפרשה הזו שיזכיר משה בכל דבריו רק השם המיוחד, אבל בכאן

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁰⁰³ עיי' לעיל פרשת לך לך הערה 419.

²⁰⁰⁴ עיי' זהר (ח"ב קע ע"ב וז"ל: ומה דאתערו לפני ולא מלפני לפני ההוא דקאים לפני קמיה דקודשא בריך הוא ושמש קמיה ועל דא לא אמרו דקשין זווגין לקודשא בריך הוא וכן קשין מזונותיו של אדם לקודשא בריך הוא אלא לפני ולהאי קשין כל הני דהא לאו ברשותיה קיימי אף על גב דאיהו עביד (ד"א ל"ג אבל אף על גב דאיהו עביד) ברשותא אחרא עביד. כתיב (ויקרא כב ג) ונכרתה הנפש ההיא מלפני מאי מלפני אלא דא עלמא דאתי ההוא דכל חיינ קיימין.

תרגום: ומה שהעירו לפני ולא מלפני לפני אותו שעומד לפני לפניו של הקדוש ברוך הוא ושמש לפניו ועל כך לא אמרו שקשים הזווגים לקדוש ברוך הוא וכן קשים מזונותיו של אדם לקדוש ברוך הוא אלא לפני ולזה קשים כל אלה שהרי לא ברשותם הם עומדים אף על גב שהוא עושה (אבל אף על גב שהוא עושה) ברשות אחרת הוא עושה. כתוב (ויקרא כב) ונכרתה הנפש ההיא מלפני מה זה מלפני אלא זה העולם הבא ההוא שכל החיים עומדים שם.

²⁰⁰⁵ עיי' לעיל פרשת בראשית הערה 201.

²⁰⁰⁶ עיי' בראשית לא יג ודברי רבינו שם.

עיי' רבינו במדבר ו כה שזה כינוי לשכינה. עיי' ר' בחיי במדבר יב ו לא כן עבדי משה כי בכל ביתי אשר בו יראו הנביאים חלומות נאמן הוא וידוע מעצמו כל המדות ומפה אל פה יהיה לו הדבור מאתי והתמונה יביט בה לא יראנה בחלום ועיי' זהר (ח"ב דף ה ע"א) מהימן כמשה, דכתיב ביה (במדבר יב ז) בכל ביתי נאמן הוא, והוא גלי ופרסם כל גזייתא דמלכא,

ועיי' זהר (ח"ב דף קע ע"א) טוביה וברכוהי באוצר הנקרא היכל, והוא רמוז בפסוק (חבקוק ב כ) ויהי"ה בהיכל קדשו הס מפניו, ולדא רמזו רבותינו ז"ל כל טוב האדם בביתו, שנאמר (במדבר יב ז) בכל ביתי נאמן הוא, ומתרגמינן בכל דעמי. ואי מכוון בכל חד וחד מתשע גווני כדקא יאות, דא הוא בר נש דאוקיר לשמא דמאריה,

לפי שהזכיר בני לוי הוצרך להזכיר אלהי ישראל²⁰⁰⁷ כדי לרמוז על מדרתם²⁰⁰⁸.

(טז ל) וְאִם בְּרִיאָה יִבְרָא ה' וּפְצַתָּהּ הָאֲדָמָה אֶת פִּיהָ וּבִלְעָה אֶתֶם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם וַיִּרְדּוּ חַיִּים שְׂאֵלָה וַיִּדְעֶתֶם כִּי נִאֲצוּ הָאֱלֹהִים אֶת ה':
 עי' ר' בחיי: ואם בריאה יברא ה' הזכיר לשון בריאה שהוא לשון מורה על מציאות יש מאין ובא להורות כי היה הפלא בנס הגדול הזה כפלא הדרוש העולם ונראה כי היה הכתוב ראוי לומר ואם בריאה יברא אלהים כלשון בראשית ברא אלהים כי זאת בקש משה שתהיה מדת הדין מתוחה כנגדם כענין שנאמר ופצתה האדמה את פיה ובלעה אותם וגו' ומה שהזכיר השם המיוחד כה משפטו של משה בכל התורה שלא יזכיר בדבריו כי אם השם המיוחד והענין מפני שאין נבואתו ושליחותו אלא בשם המיוחד וכן הזכיר למעלה בזאת תדעון כי ה' שלחני כי מהמדה הנקראת זאת²⁰⁰⁹ יודע היום כי הוא שליח השם המיוחד ומפני שחטאת החוטאים האלה כבדה מאד והעמיקו שחתו בעיקרי התורה לעקור היסודות כמעמיק ומקצץ שרש האילן ויהיו באים כנגד נבואתו של משה המתנבא בשם המיוחד.

(יח יט) כֹּל תְּרוֹמַת הַקֶּדְשִׁים אֲשֶׁר יָרִימוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לַה' נְתַתִּי לָךְ וְלִבְנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אֶתְּךָ לְחֶק עוֹלָם בְּרִית מַלְחָה עוֹלָם הוּא לְפָנַי ה' לָךְ וְלִזְרַעֲךָ אֶתְּךָ:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ברית מלח עולם היא יאמר כי הברית מלח עולם היא כלומר קיום הבשר והמלח עקרו מים ובכח השמש השולט עליו נעשה מלח וא"כ יש בכח המלח מים ואש וכן הברית כלולה ממדת הרחמים וממדת הדין וזה סוד (בראשית לו לט) בת מי זהב²⁰¹⁰ ויבאר לנו הכתוב כי הברית הזאת מלח העולם היא כלומר קיום העולם כי בו יתקיים ויכרת²⁰¹¹ כשם שהמלח המקום שבו נעשה הוא נכרת ולא יעלה בו שום צמח וכענין שכתוב (ירמיה יז ו) ארץ מלחה ולא תשב וכתב (דברים כט כב) גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגם היא מקיימת הדבר כמליחה והנה זה דבר והפכו האחד כלול בחברו והפעולות משתנות אבל הענין אחד.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁰⁰⁷ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1038.
²⁰⁰⁸ שהוא מידת הדין השייך לשם אלקים.@@@
²⁰⁰⁹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247.
²⁰¹⁰ עי' אד"ר קמב ע"א וז"ל: מי זהב, רחמי ודינא.
²⁰¹¹ עי' זהר (ח"א דף רמא ע"ב, ותייבין בסחורתיהו להווא אתר. רבי אחא אמר, כתיב (ויקרא ב יג) ולא תשבית מלח ברית אלה"ך מעל מנחתך, על כל קרבנך תקריב מלח, וכי אמאי מלח, אלא בגין דאיהו ממרק ומבשם מרירא לאטעמא, ואי לאו הווי מלחא, לא יכיל עלמא למסבל מרירא, הדא הוא דכתיב (ישעיה כו ט) כי כאשר משפטך לארץ, צדק למדו יושבי תבל, וכתיב (תהלים פט טו) צדק ומשפט מכון כסאך, ומלח איהו ברית דעלמא קיימא ביה, דכתיב (ירמיה לג כה) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת, בגין כך אקרי ברית אלה"ך, ואקרי ים המלח, וימא אקרי על שמיא. רבי חייא אמר, כתיב

פרשת חקת.

(יט ב): וְזֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר עָנָה ה' לְאָמֹר דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֶלֶיךָ פָּרָה אֲדָמָה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין בָּהּ מוֹם אֲשֶׁר לֹא עָלָה עָלֶיהָ עֵל:

עי' ר' בחיי: חקת התורה – פירשו המפרשים לשון חק וגזרת מלך כדבר שאין טעמו נודע לבריות, והן תמהין עליו כענין פרה אדומה שהיא מטהרת את הטמאים ומטמאת את העוסקים בעבודתה. והאמת כי פרה אדומה מכלל החקים שאין טעמן נגלה ונודע, אבל עקר לשון חקה מלשון חקיקה, ירמוז לדבר החקוק ומצויר למעלה²⁰¹², והנרמז לישראל בפרה אדומה, ולכך נקרא חלק אחד מן המצוות חקים. נאמר כאן חקת התורה, ונאמר בשעיר המשתלח (ויקרא מז לד) והיתה זאת לכם לחקת עולם, ובכלאים (ויקרא יט יט) את חקותי תשמרו. ועוד נקראים חקים מלשון גבול, כענין שכתוב (ירמיה ה כב) אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו, (ירמיה לא לד) חקות ירח וכוכבים לאור לילה. כלומר גבולי היום והלילה, וזה להורות שנעצור המחשבה מלהרהר בהם, ולא נעבור גבול מפני עומק השגתם.

וצריך אתה לדעת שיש הפרש בין חק לחקה²⁰¹³, כי המצוה הנקראת חק היא הנמשכת

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁰¹² עי' זהר (ח"ג דף קעט ע"ב): כתיב הכא זאת חקת התורה וכתוב וזאת התורה מה בין האי להאי אלא רזא עלאה הוא והכי אוליפנא וזאת התורה לאחזאה כלא ביחודא חד ולאכללא כנ"י בקב"ה לאשתכחא כלא חד בגיני כך וזאת התורה אמאי תוספת וא"ו אלא הא אתמר לאחזאה דכלא חד בלא פרודא וזאת כלל ופרט כחדא דכר ונוקבא ובג"כ וזאת התורה ודאי אבל זאת בלא תוספת וא"ו חקת התורה ודאי ולא התורה דינא דאורייתא דגזרה דאורייתא

ת"ח זאת אשר ללוים ולא וזאת דהא מסטרא דדינא (קשיא) קא אתיין ולא מסטרא דרחמי א"ר יהודה והא כתיב וזאת עשו להם וחיו ודא בליואי אתמר ואת אמרת זאת ולא וזאת א"ל ודאי הכי הוא וקרא מוכח מאן דאחיד סמא דמותא אי לא יערב ביה סמא דחיי הא ודאי ימות וע"ד וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו בגין דסמא דחיי מערב בהדיה וזאת עשו וחיו ולא ימותו ודאי וזאת אצטריך להו ולא זאת בגיני כך וזאת התורה ממש ביחודא חד ביחודא שלים כללא דדכר ונוקבא ו"ה זאת ה' בלחודי וע"ד זאת חוקת התורה

תרגום: כתוב כאן "זאת חקת התורה" וכתוב "וזאת התורה", מה בין זה לזה, אלא סוד עליון הוא וכך למדנו, "וזאת התורה" להראות הכל ביחוד אחד, ולהכליל כנסת ישראל בקדוש ברוך הוא, להמצא הכל אחד, בגלל זה "וזאת התורה", למה תוספת וא"ו, אלא זה נאמר להראות שהכל אחד ללא פרוד, וזאת כלל ופרט כאחד, זכר ונקבה, ומשום זה וזאת התורה ודאי, אבל זאת בלא תוספת וא"ו, חקת התורה ודאי ולא התורה, דין התורה, גזרת התורה.

בא וראה "זאת אשר ללוים" ולא וזאת, שהרי מצד הדין (הקשה) הם באים ולא מצד הרחמים. אמר רבי יהודה, והרי כתוב "וזאת עשו להם וחיו", וזה בלויים נאמר, ואתה אמרת זאת ולא וזאת. אמר לו ודאי כך זה, והפסוק מוכיח, מי שאוחז סם המות אם לא יערב בו סם החיים הרי ודאי ימות, ועל זה "וזאת עשו וחיו ולא ימותו", משום שסם החיים מערב איתו, "וזאת עשו וחיו ולא ימותו" ודאי. וזאת צריך להם ולא זאת, לכן וזאת התורה ממש ביחוד אחד, ביחוד שלם כלל של זכר ונקבה, ו"ה זאת ה' בלבדה, ועל זה "זאת חקת התורה".

²⁰¹³ עי' זהר (ח"ג דף קפ ע"ב): זאת חקת התורה זאת דא את קיימא דלא אתפרש דא מן דא (וכד אתפרע דא כלה) דאקרי זה ומנוקבא עייל לדכר וע"ד שמו"ר וזכר"ר כחדא מחבר חקת התורה חק התורה מבעי ליה מה חקת אלא חקת ודאי ואוקימנא ה' ד' הות (נ"א חק) והא אתמר אבל ת' הוא ד' ונ' מחבר כחדא ונ"ן הא אתמר.

תרגום: "זאת חקת התורה", "זאת", זו אות הברית שלא יפרדו זה מזה, (וכאשר נפרע זה הכל) שנקרא "זה", ומהנקבה עולה לזכר, ועל זה שמור וזכור מתחברים כאחד. "חקת התורה" היה צריך להיות "חק התורה", מה זה "חקת". אלא "חקת" בודאי, ובארנו ה' היתה ד' (חק), והרי נתבאר, אבל ת' הוא ד' ונ' מתחברים כאחד, ונ"ן הרי נתבאר.

ועי' ספד"צ ל ע"ב ז"ל: כ"ב אתון סתימין, כ"ב אתון אתגליין, י' סתים י' גלייא סתים וגלייא במתקלא דטפסין אתקלו, י"ד נפקין מניה דכר ונוקבא ו"ד, בהאי אתר ו' דכר ד' נוקבא, בגין דא ד"ו תרין, ד"ו דכר ונוקבא, ד"ו תרין קפלין (תרין), י' בלחודי דכר ה' נוקבא, ה' ד' הות בקדמיתא ומדאתעברת ביה בגווה אפיקת ו', הרי כי בה"א אית ד"ו, ובי"ד אית ה', הרי יה"ו אתחזי י"ד בחזויה כללא ד"ה"ו, מדאפיקת י' ו"ד דהוא דכר ונוק' אתיישבת לבתר ומכסייא לאמא.

ממדת זכור, כענין שכתוב בפסח מצרים, (שמות יב כד) לחק לך ולבניך. כי חק הוא מכריע, וכן בספר יצירה (פ"ב מ"א) ולשון חק מכריע בינתיים. ובברכת מילה (שבת קלז ע"ב) חק בשארו שב, ובתפלת יום הזכרון (תהלים פא ה) כי חק לישראל הוא. והמצוה הנקראת חקה נמשכת ממדת שמור²⁰¹⁴, וזהו את חקו תשמרו הנאמרת בכלאים (ויקרא כ כא – כב) ובאשת אח, והזכיר לשון שמירה, וכן (שמות יג י) ושמרת את החקה הזאת למועדה, וכן בכאן הזכיר זאת חקת התורה, והיתה זאת לכם לחקת עולם²⁰¹⁵.
אשר צוה ה' – היה לו לומר אשר צויתי, אבל הוא כלשון (שמות כד א) ואל משה אמר עלה אל ה'²⁰¹⁶.

עיי"ש: וע"ד הקבלה פרה אדומה רמז לתורה שבעל פה מדת הדין הקשה שהיא הגורמת כל טומאה²⁰¹⁷ והנה עבודה זו מסורה ביד אלעזר כדי שתעשה על כונתו למדת הדין הקשה²⁰¹⁸ ולא יחשבו מחשבה רעה בעבור שהיא נשחטה בחוץ ועל כן הקדים ואמר זאת חקת התורה כלומר זאת המצוה המחודשה שאתה רואה שהצריכה תורה לעשותה חוץ למקדש אל תחשוב שתהיה הכונה חוץ להקב"ה ח"ו כי נחקקת היא מן התורה היא תורה שבע"פ והיא מדה ששית ואף על פי שענין הפרה עמוק עמוק מי ימצאנו במדה ששית תמצאנו כי היא הגורמת כל טומאה וכן הטומאה מתפשטת עד שש מעלות וכמו שאבאר בסמוך והמדה הזאת הששית היא מדרתו של יצחק²⁰¹⁹ העקודה ממדת החסד הסוד (בראשית כב ט) ויעקד את יצחק בנו שאלמלא כן תחריב את העולם בדין ותשרפנו בשלהבותה ועל כן בעל הרחמים יתעלה אשר מחשבותיו אלינו הפליא עצה הגדיל תושיה כיצד יקחו ישראל

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

וז"ל הגר"א: הוא סתום במילוי הי"ד ואין נגלה שם רק שני טיפין, והשני אח"כ בבינה בצורת ה' ד"ו כמש"ו ה' ד' הות כו' ושם ניכרין בבטן אמם זכר ונקבה, וז"ש ד"ו דכר ונוקבא, רק ששם הם תאומים כא
²⁰¹⁴ עי' זהר (ח"א דף מח ע"ב ז"ל: תא חזי שבת ליליא ויומא זכור ושמור איהו כחדא ועל דא כתיב (שמות כ ח) זכור את יום השבת לקדשו וכתוב (דברים ה יב) שמור את יום השבת זכור לדכורא שמור לנוקבא וכלא חד זכאין אינון ישראל חולקיה דקב"ה עדביה ואחסנתיה עלייהו כתיב (תהלים קמד טו) אשרי העם שככה לו אשרי העם שיהו"ה אלהיו.
תרגום: בא וראה, שבת לילה ויום, זכור ושמור הוא כאחד, ועל זה כתוב "זכור את יום השבת לקדשו", וכתוב "שמור את יום השבת". "זכור" לזכר, "שמור" לנקבה, והכל אחד. אשריהם ישראל חלקו של הקדוש ברוך הוא, גורלו וירושתו, עליהם כתוב "אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו".

²⁰¹⁵ עי' זהר (ח"ג קפ ע"א ז"ל: זאת חקת התורה זאת דא את קיימא דלא אתפרש דא מן דא (וכד אתפרע דא כלה) דאקרי זה ומנוקבא עייל לדכר וע"ד שמור וזכור כחדא מחבר חקת התורה חק התורה מבעי ליה מה חקת אלא חקת ודאי ואוקימנא ה' ד' הות (נ"א חק) והא אתמר אבל ת' הוא ד' ונ' מחבר כחדא ונר"ן הא אתמר נר"ן אמאי אקראי הכי בנר"ן אלא כד"א ולא תונו איש את עמיתו דהשתא היא באנפאה נהירין ועבדא אונאה לבני נשא לבתר מחיא כחויא ושצי וקטיל ואמרה לא פעלתי און ועל דא הכי אקרי בנר"ן דאתמר עלייהו ת' כלא כחדא דל"ת נר"ן ד' נר"ן דל"ת ר"ש (ה"א ה"א) ר"ש ודל"ת חד מלה הוא ובאתור"ן גליפין אנון ת"ח חקות (ס"א אינון חו"ק ו"ת) וכלא חד מלה תרגום: "זאת חקת התורה", "זאת", זו אות הברית שלא יפרדו זה מזה, (וכאשר נפרע זה הכל) שנקרא "זה", ומהנקבה עולה לזכר, ועל זה שמור וזכור מתחברים כאחד. "חקת התורה" היה צריך להיות "חק התורה", מה זה "חקת". אלא "חקת" בודאי, ובארנו ה' היתה ד' (חק), והרי נתבאר, אבל ת' הוא ד' ונ' מתחברים כאחד, ונר"ן הרי נתבאר. נר"ן למה נקראת כך, בנר"ן, אלא כמו שנאמר "ולא תונו איש את עמיתו", שכעת היא בפנים מאירות ועושה אונאה לבני אדם, ואחר כך מכה כמו נחש ומשמדה והורגת, ואמרה "לא פעלתי און", ועל זה כך נקראת בנר"ן, שנאמר עליה ת', הכל כאחד, דל"ת נר"ן, ד' נר"ן, דל"ת ר"ש, (ה"א ה"א) ר"ש ודל"ת, דבר אחד הוא, ובאותיות חקוקות הם ת"ח, חוקת (הם חו"ק ו"ת) והכל דבר אחד.

²⁰¹⁶ עי' דבריו שם שזה מרמז למט"ט ששמו כשם רבו, ושמשה עלה לדרגה להיות גם שליח וגם אדון, ולכן כאן הוא בתור שליח @.
²⁰¹⁷

²⁰¹⁸ עי' זהר (ח"א דף רלח ע"א), סטר גבורה דינא קשיא.
²⁰¹⁹ עי' הערה הקודמת

מדת הדין הקשה להשלימה ותחזור רפה זהו לשון ויקחו אליך פרה והיא אדומה והיא תמימה בלי מום והוא אשר לא עלה עליה עול השעבוד כשאר המדות אשר למטה ממנה שכן בית המקדש נקרא (ישעיה סד י) בית קדשנו ותפארתנו וכתוב (תהלים עח סא) ויתן לשבי עז ותפארתו ביד צר והכרובים גלו עם שאר הכלים ולא מצינו בהם גניזה כי אם במנורה ובארון אבל זו שלמעלה מהם נקראים בתי גנוזי וכבר הזכרתי בסוף בראשית והבין זה ומה שהיתה נשחטת הוין למקדש מפני שהיא להעביר רוח הטומאה ולכך מטהרת הטמאים במים חיים אל בלי כי בן המהרה נשפעה ממדת החסד שהיא למעלה ממדה זו גורמת כל טומאה.

וצריך שתשכיל כי קצת ממשכלי האמת נסתפק להם במה שנעשית בחוץ למקדש אם היה לתוקף קדושה שתהיה קדש קדשים לגמרי ומדרגתה יותר מכל הקרבנות הנעשים במקדש עד שאין להשוותה להם או אם היה למעוט קדושתה שהיא חול עד שאין ראוי לעשותה במקום הקדש ושאלו בזה אם היא קדש קדשים האידך היא מטמאה את המהורים ואם היא חול האידך היא מטהרה את הטמאים וקצתם השיבו כי האמנם קדש קדשים היא ומה שהיא מטמאה את המהורים בעבור הטהור ישוב טמא בגשתו אל הקדש הטהור של מעלה ועל כן היא מטמאה את המהורים כי כל המעלות הטהורות טמאות לה בקרבנות אליה ועל כן אמר הכתוב (שמות כט לז) כל הנוגע במזבח יקדש כלומר ישרף כי הקדש הגמור ידחה מפני הקדש של מעלה ממנו וכן הטהור הגמור נדחה מפני הטהור שלמעלה ממנו²⁰²⁰ ואמרו (יומא כא ב) אש דוחה אש אש אוכלת אש והוא אש דשכינה דאמר מר הושיט אצבעו ביניהן ושורפן כדאיתא במסכת יומא (שם) ומה במלאכי השרת מצינו אש אוכלת אש וכן אמרו במדרש כשעלה משה למרום הגיע עד מקום מתניאל המלאך אמר לו משה עלה עד מקום סנדלפון המלאך אמר לו מתיירא אני שמא ישרפני אש סנדלפון עד כאן והנה לדעת קצתם תהיה קדש קדשים לגמרי אבל הנכון לפי מה שהזכרתי למעלה שקצתה קדש וקצתה חול קצתה חול בהעבירה רוח הטומאה וקצתה קדש שכתוב קראה חמאת ולכך עשו בה מעלות יתרות על שאר הקדשים ועל כן היא מטמאה את המהורים מצד קדש שבה ומטהרת הטמאים מצד חול שבה בהעבירה רוח הטומאה מעליהם וכדי ללמוד על טעם פרה שהיא להעביר רוח הטומאה לכך הוצרכה בפרשה להזכיר מיד טומאת המת ושאר הטומאות כי אין טומאת בעלי חיים המתים אלא בסבת הכח הממית והכח הזה נקרא (קהלת י ד) רוח המושל ונקרא ג"כ (זכריה ד ז) הר הגדול אשר לעתיד יהיה למישור בזמן מלך המשיח שישרוף העשירית.

(יט יג) פל הנגע בַּמַּת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת מִשְׁכַּן ה' טָמֵא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מִי נִדָּה לֹא זָרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טָמֵאתוּ בוּ: ע"י ר' בחיי: ויתכן לומר כי משכן ומקדש בא לרמוז בית המקדש של מטה הוא דוגמת בית המקדש של מעלה וכנגדו וכן הוא אומר (שמות טו יז) מכון לשבתך פעלת ה' מכון לשבתך בכאן המשכן כנגד המקדש והכוונה שהוא מטמא המשכן והמקדש ג"כ שהוא כנסת ישראל²⁰²¹ בית המקדש של מעלה ועל זה כתב הרב כי את מקדש ה' טמא רמוז למקדש המקדש כלומר לנסת ישראל שהוא מקדש של מטה ומטה ושורה שם או לנסת ישראל שהיא מקדש של מעלה והוא השם המיוחד ומפני שמקדש של מטה כנגד של מעלה לכך אמר משכן ומקדש וכן כתיב (מלכים א' ח יג) בנה בניתי בית זבול לך בית מכוון כנגד זבול ופסוק מלא מצינו (תהלים קכב ב) ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדיו וזהו סוד הלשון בשם ירושלים המורה על שנים²⁰²² כלשון עינים אזנים וכיוצא בהם ואות יו"ד שחסר

הוא בית המקדש של מעלה היא ה"א אחרונה שבשם ולכך תמצא ה' ירושלים מלאים במקרא לרמוז כי ה"א חוברה לה בזמן השלמות.

(יט מז) וְכֹל אֲשֶׁר יָנַע עַל פְּנֵי הַשְּׂדֵה בְּחִלְלֵי הָרֶב אוֹ בְּעַצֵּם אָדָם אוֹ בְּקֶבֶר יִטְמָא שְׂבַעַת יָמִים:

עי' ר' בחיי: ושנינו במשנה (כלים א א) אבות הטומאה השריץ ושכבת זרע וטמא מת וכיון שהנוגע במת הוא אב הטומאה הרי המת עצמו אבי אבות הטומאה ומן הידוע כי הטומאה מתפשטת עד שש מעלות ולא יותר ואלו הן שש מעלות הטומאה אבי אבות שני לו אב הטומאה שלישי לו ראשון לטומאה רביעי לו שני בחולין חמישי לו שלישי בתרומה ששי לו רביעי בקדש לא מצינו טומאה עולה למעלה מששה כי הטהרה דבקה במעלה השביעית הנקראת מים טהורים²⁰²³ בזמן הגאולה כענין שכתוב (יחזקאל לו כה) וזרקתי עליכם מים טהורים ובזמן הגלות נקראת שערי דמעה שהדמעה באה מכח המים ואמרו רז"ל (ב"מ נט א) כל השערים ננעלו חוץ משערי דמעה והמעלה השביעית נקראת אצל רז"ל (חגיגה טו א) מים העליונים והיא מדת החסד שהיא שביעית ממטה למעלה ונקראו מים חיים הוא שאמר הנביא (זכריה יד ח) ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים והיא ירושלים של מעלה ומזה תמצא בפרשת יום שני חמשה פעמים מים ויום שלישי שני פעמים מים והכל שבעה כי מלאכת המים לא נגמרה עד יום שלישי ודרשו רז"ל במסכת מכשירים (פרק ו ד) שבעה משקין הן המים והיין והשמן והדבש והדם והטל והחלב הראשון כנגד המים שהם משקה והששה כנגד ששה תולדות שיש בו וכל אחד משבע משקין הללו הזכיר בו הכתוב לשון שתיה או לשון השקאה המים דכתיב (שמות יז ו) ויצא ממנו מים ושתה העם וכתיב (בראשית כד מג) השקיני נא מעט מים היין דכתיב (ויקרא י ט) יין ושכר אל תשת וכתיב (ירמיה לה ב) והשקית אותם יין השמן דכתיב (ישעיה כה ו) משתה שמנים הדם דכתיב (במדבר כג כד) ודם חללים ישתה וכתיב (יחזקאל לט יז) ואכלתם בשר ושתיתם דם הטל נקרא מים דכתיב (שופטים ו לח) וימץ טל מן הגזה מלא בספל מים הדבש דכתיב (דברים לב יג) ויניקו דבש מסלע החלב דכתיב (שופטים ד יט) ותפתח את נוד החלב ותשקהו.

(כ ח) קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם:

עי' רמב"ן: והאמת כי הענין סוד גדול מסתרי התורה כי בראשונה אמר לו (שמות יז ו) הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והכית בצור יאמר כי שמי הגדול על הצור בחורב שהוא כבוד ה' האש האוכלת בראש ההר ובעבור כן לא הכה אלא פעם אחת ויצאו מים רבים אבל בכאן לא פירש לו כן והסכימו שניהם להכות בצור פעמים והנה זה חטא ועל כן אמר לא האמנתם בי לשום אמונה בשמי ובאמונה יעשה הנס²⁰²⁴ ונאמר מריתם פי כי מרו את רוח קדשו הנקרא בכל מקום פי ה'²⁰²⁵ ולכך אמר מעלתם בי ואין מעילה אלא שיקור והנה החטא מוזכר מפורש בכתוב וכן אמר המשורר (תהלים קיד ז ח) מלפני אלוה יעקב ההופכי הצור אגם מים וכן תוכל להתבונן זה בתפלת משה שאמר (דברים ג כד) ה' אלהים אתה החלות כי התחנן לשם הנכבד שימחול לו ועל דעת רבותינו (ספרי) שמוזכרין לו הכעס יתכן שהכה בצור ויצאו טיפים במיעוט כוונתו על הכעס ותמהו אל הדבר והסכימו שניהם להכות פעם שניה על הצור כאשר הזכרתי והוא החטא על שניהם.

²⁰²³ ?

²⁰²⁴ .

²⁰²⁵ .

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה החטא היה במלת פעמים ועם זה נסתלקו כל הקושיות ונתרו כל הקשרים ובאור הענין בסודו כי השם המיוחד שירד על הר סיני הוא שנגלה בחורב על הצור שהוא מקום לה' משכנות לאביר יעקב²⁰²⁶ וכתוב (שמות לג כא) הנה מקום אתי²⁰²⁷ ונצבת על הצור וכן כתיב בחורב (שמות יז ו) הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב וצוה לו בהכאה שנאמר (שמות יז ו) והכית בצור ובאור הנני הנה אני כי מדת אני במקומות רבים הוא השם המיוחד²⁰²⁸ ומפני שכל ישראל היו רואים בעיניהם כבוד ה' והיו יודעים בזה כי שם השם המיוחד על כן לא הכה אלא פעם אחת אבל כאן בצור של קדש לא פירש לו כן ולא נגלה להם כבוד ה' כאשר נגלה להם שם אלא שנצטוו לקחת המטה להכות הסלע לעיניהם ועל כן הסכימו שניהם להכות פעמים כנגד הצור והשם שחשבו שהשכינה עמהם בכעס וצריך להמשיך הכח והרצון מן הברכה העליונה²⁰²⁹ מלפני ולפנים והנה הם לא חטאו במחשבתם בזה כלל אבל חטאם היה מצד שלא נתקדש השם לעיני בני ישראל וזהו (דברים ג כו) ויתעבר ה' בי למענכם וכתוב (דברים א לו) גם בי התאנף ה' בגללכם וחשבו ישראל שמא הוא תשש כחו וזהו החטא כי היה מעוט אמונה באלהים והיה ראוי להאמין בו ומוזה אמר לא האמנתם בי לא שמתם אמונה בשמי הוא האלהים אשר נקרא שם הוא (תהלים קיד ז) אלוה יעקב ההפכי הצור אגם מים וזהו לשון מריתם פי הוא הנקרא בכל מקום (שמות יז א) פי ה'²⁰³⁰ וכן אמרו במדרש (איכה רבתי א סא) (איכה א יח) צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי פיהו ופי סרסורו והוא משל הסרסור והאדריכל שהוכירו רז"ל בבריאת עולם ובמקום אחר הזכיר (דברים לב) מעלתם בי כלומר כפרתם בי בשמי והנה החטא מבואר ומפורש בכתובים כי מתוך מה שהכתוב מאשים אותם בלשונות אלו לא האמנתם בי מריתם בי מעלתם בי אנו מבינים במה היתה החטא הוזה להם שלא חטאו אלא שגרמו וכן דרשו מעלתם בי גרמתם שלא נתקדש השם ויורה על זה לשון משה בתחנתו כשהיה מרצהו שאמר לו (דברים ג כד) אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך.

(כא יז-יט) אִזְּשִׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת עָלַי בְּאֵר עֲנֹו לָהּ: בְּאֵר חֲפְרוּהָ שְׁרִים כְּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בְּמִחְקֶק בְּמִשְׁעֲנֹתָם וּמִמְדָּבָר מִתְנַה: וּמִמְתְּנָה נְחִילֵי־אֵל וּמִנְחֵלֵי־אֵל כְּמוֹת: וע"ד הקבלה אז ישיר ישראל את השירה הזאת כמו התפלה ממשיך הכוונה במחשבתו ממעלה למטה כך היחיד או הרבים האומרים שירה ממשיכין הברכה ממעלה למטה²⁰³¹.

ודע כי שירה בנימטריא תפלה וכתוב (תהלים מב ט) יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי שירה כתיב ואמר את השירה הזאת כבר ידעת מהו זאת כי זאת נאצלת מזאת²⁰³² וזהו שאמר תפלה לאל חיי אומרה לאל סלעי וזהו סוד הכתוב (איכה ב יט) קומי רני בלילה עם המלכות ידבר הזאת לראש אשמורות כי לא אמר בראש ובעלי הפשט שלא ידעו זה הוצרכו לומר כי הלמ"ד במקום ב"ית עלי באר ענו לה יתחיל ממטה למעלה כדי להעלות המדה העשירית אל מקום מוצאה ואח"כ ממשיך הברכות משם וממשיך והולך ממעלה למטה וזהו שאמר עלי באר ענו לה כלומר עלינו לשבח המדה הזאת ולומר לה עלי באר וקרא המדה הזאת באר לפי שהיא מקבלת כח מכלן ונאצלת מהן כי כן הבאר בית קבול למים ולכך ימשילנו תמיד בספר הבהיר לכסא וכלי ואומר שם (ספר הבהיר אות לו)

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁰²⁶ עי' לעיל פרשת ויחי הערה 794.

²⁰²⁷ עי' לעיל פרשת כי תשא הערה 1536.

²⁰²⁸ ע'??

²⁰²⁹ עי' בראשית מח יג שחכמה הוא מקור הברכה.

²⁰³⁰ עי' לעיל ד מט.

²⁰³¹ ?

²⁰³² עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247.

למלך שהיה לו כסא למלך שהיה לו כלי נאה ומבושם ומוזה הזכיר ומשם בארה בתוספת ה"א²⁰³³ והיא אחרונה שבשם וענין עלי באר התעלי אל המקום אשר נחצבת ממנו הפרוה שרים החכמה והבינה נדיבי העם הגדולה והגבורה והתפארת הם אברהם יצחק ויעקב שנקראו כן שנאמר נדיבי עמים נאספו במחוקק זה צדיק יסוד עולם במשענותם הנצח וההוד הרי כל הבנין נרמז בלשון השירה הזאת כמו שנרמז בשירת הים וממתנה נחליאל אמרו בספר הבהיר (אות קעה) אל תקרי נחליאל אלא נחלי אל אלו השבעה דאיקרו נחל וממתנה היינו המוח כלומר החכמה שכל השבעה נאצלים ממנה והנחלים האלה הולכים אל הים דרך יסוד וצריכין הם להעלות ולקבל ולשאוב שפע מן המקור העליון שקראו במות וכן תרגום רמב"ם והוא שהזכיר הנביא ע"ה (חבקוק ג י) רום ידיהו נשא והוא הסגולה שאחר הזרקא כי הזרקא רמז לעשירי המתעלה אחר הסגולה²⁰³⁴ שהיא למעלה מן הכל ולכך הסגולה שלש נקודות והיא למעלה מן התיבה וזהו סוד (תהלים קלה ד) כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו כי היו"ד עם קוצו והה"א היא הסגולה ומבמות הגיא כי אחר שעלו לשאוב הם מריקים הגיא אותו אשר בשדה מואב אל תקרי מואב אלא מאב אותו שנאמר עליו (בראשית כו ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי והכוונה על מדת החסד שהיא ראשית המדות ולכך אמר ראש הפסגה וזהו באור הכתוב (תהלים קלג ב) כשמן הטוב על הראש יכנה השפע בשמן הטוב ואמר שהוא מורק על הראש הוא הבמות והסגולה והשפע ההוא יורד תחלה על הזקן זקן אהרן שיורד על פי מדותיו ממש ונשקפה על פני השימון על פני השמים ומתרגמינן שמיא והענין כי בהתברך המדות בקבלת שפע הברכה מלמעלה מתברך עולם הנפרדים²⁰³⁵ והשמים וכל צבאם.

Section break

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

²⁰³³ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 432.

²⁰³⁴ היינו סגולתא, ועי' תיקו"ז & שזה מרמז לכח"ב

²⁰³⁵.

פרשת בלק.

(כב מא) וַיְהִי בְּבִקְרַ וַיִּקַּח בְּלָק אֶת בְּלָעַם וַיַּעֲלֵהוּ בְּמֹת בְּעַל וַיֵּרָא מִשֵּׁם קִצֵּה הָעָם:
 עי' רמב"ן: ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם היה מעלה אותו במקום שיראנו כדי
 שיתכוין אליו בקללתו ולא תפרד נפשו מהם כי אלה מכות הנפש להיות דבקה בעת
 הראיה²⁰³⁶ כידוע מענין החכמים (ב"ק קיז א) דלו לי גבינאי דבעינא למחזייה דלו ליה יהב
 ביה עיניה ונת נפשיה והגיד הכתוב כי לא ראה כל המחנה כי היו חונים ארבעה דגלים
 לארבע רוחות השמים ובפעם השנית אמר לו בלק (להלן כג יג) אפס קצהו תראה וכלו לא
 תראה לומר גם בפעם הזאת לא תראהו כלו אם הוא הדבר המונע ממך קללתו אבל קבנו
 לי משם אם תוכל כי אין לי מקום להראותו כלו משם חשב בלק אולי יש באחת הקצוות דגל
 אנשים צדיקים וטובים אשר אין השם הפי' דכאו ויתכן לפרש עוד כי בפעם הראשון ראהו
 כלו כי במות בעל מקום גבוה וראו שניהם משם קצה העם ובנו שם המזבחות והלך בלעם
 אל ראש הגבעה אשר בהר ההוא וראהו כולו וזה טעם וילך שפי (להלן כג ג) שהלך אל שפי
 שבו כדברי ר"א.

עי' ר' בחיי: וירא משם קצה העם ולא כלם לפי שהיו חונים בארבע רוחות השמים והיה
 בלק מתכוין בכל פעם ופעם להעלות את בלעם במקום גבוה שיראה העם משם ויתכוון
 אליהם בכח ההבטה שיביט בהם כי זה מכות הנפש וכענין הנזכר בדברי רז"ל (ב"ק קיז א)
 דלי גבינאי דבעינא למחזייה דלי ליה יהב ביה עיניה ונת נפשיה וטעם הענין הזה שהיה נהוג
 אצל החכמים ז"ל היה מפני חלישות דעתו של החכם השלם שאי אפשר לו בלא הרהור
 תורה ואפילו רגע ומתוך שמחלישין דעתו ומחשבתו נפסקה מהחכמה שהוא מחשב בה
 תמיד ומי שגורם לו כן הרי הוא כמקצין בניעות²⁰³⁷ וראוי שתחול הקללה עליו ומזה אמר
 הכתוב (קהלת י ט) בוקע עצים יסכן בם כי הגורם להפסיק ולבקע החכמה שהיא עין חיים
 ראוי שישתכן בעצמו אף על פי שמצינו בחסידי עליון גדולים בחכמה שאין דבורם וחלישות
 דעתם עושה רושם כי הענין הוא סגולה בנפש ומלבד חכמת האדם צריך עוד שתהיה סגולה
 זו בנפשו השכלית וכאשר יצטרפו בו שני דברים הללו שתהיה החכמה נטועה בו והסגולה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁰³⁶ [והענין כי העינים הם בסוד נ"ה שהם הגבורות והם בחיני' עינים העליונים וכן ראייה גימ' גבורה
 ובזה היו מביטים והיו הרשעים מתים וזהו רק בעיניך תביט תיכף ושלומת רשעים תראה שנעשים
 ע"י פעולות הגבורות כי כאשר תביט בעיניך שהם כח הגבורות בראיה לבד הם מתים כשנשלם בהם
 פעולות הגבורות העליונים בכוונה הנז' ובהבטה תראה נקמות והקדמונים היו ממייתים בהבטת
 עיניהן לבד בלי חרב וכלי זיין וענין זה אין הקב"ה מניח לכל אדם שיעשה זה אלא לחכמים של אותו
 הדור [לצדיקים הראשונים - שעה"פ תהלים] שהיתה תורתן אומנתן והוא רמוז בכאן 'תביט 'ושלומת
 'רשעים 'תראה ר"ת תורת ר"ל כי מי שתורתו אומנתו יעשו השלמת פעולתם ברשעים (ספר לקוטי
 תורה - ספר תהלים). עוד אמר הפסוק כי ב"ה ה' צור עולמי' ר"ל כי בשם הזה שהוא יו"ד ה"א צייר
 כל העולמות. והנה שם זה הוא למעלה בראש במקום הנשמה וסימנך כל הנשמה תהלל י"ה הללויה
 ירצה עם כל נשימה ונשימה תהלל יה לפי שהשם הזה הוא העינים של מעלה ובשם הזה היו הגדולים
 מביטים בעיניהם ברשעים ועושים אותם גל של עצמות ובשם הזה הכה מרע"ה את המצרי וכן אמר
 משה לדתן למה תכה רעך ר"ל מלת תכ"ה שרמז לשם כה"ת בהפוך אתוון ואמיתת הדברים הוא דע
 כי השם הזה של י"ה כשהוא במלואו מכה את הה"א במספר היר"ד יעלה כמספר זה שם כה"ת (שער
 מאמרי רז"ל - מסכת שבת). כבר ידעת שם אמג"ל שהוא אותיות כד"ט המתחלפות מן לה"י של
 אלה"ם כי א"ם אינם נזכרים. והנה אלהים הוא מדת הדין והאש אוכלת הבשר ונשארו עצמות וזהו
 גל עצמות (לקוטי הש"ס ברכות). ודע כי בהיות החסידים מדבקים מחשבתם בעליונים כל דבר שהיו
 מחשבים בו ומתכוונים עליו באותה שעה, היה מתקים אם טוב ואם רע. וז"ש רז"ל נתן עיניו בו
 ונעשה גל של עצמות (שערי קדושה ח"ד ש"ג). כשהעינים נחלשים הם כולו סומק ואפי' החוור
 שבעינים מתלהט בסומקא ומזה תבין מה שנא' בכ"מ נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות כי הצדיקים
 הגדולים ששורשם בז"א כשמסתכלים ברשעים בדרך נקמה גורמים לפקוחו דעיניו דז"א בגוון סומק
 ועי"ז הם נענשים (ב"ע סט ע"א).]

²⁰³⁷ עי' בזה ברמב"ן בראשית יא ב

הזאת בנפשו או יפליא לעשות בכל מי שיחליש דעתו להיותו נכוח בגחלתו.

(כג ד) ויקר אלהים אל בלעם ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פך ואיל במזבח:

וע"ד הקבלה את שבעת המזבחות ערכתי מה שעשה מהם שבעה ומה שהזכירם בה"א הידיעה הכל בהשגחה גמורה וכוונה ידועה כי בלעם ברוב חשקו לקלל רצה להמשיך רצון מהמחשבה המהורה אל כל השבעה²⁰³⁸ ולהשפיע בהם כח ולא הספיק אצלו שיעשה מזבח אחד ועשה שבעה מזבחות כדי שיפעלו כל המדות רצונו ויספיקו מחשבתו בהמשכת הרצון ועלו קרבנותיו בהשלשה המקומות מ"ב²⁰³⁹.

והנה שבעת המזבחות האלה הם שבעת ימי בראשית ושבעה נרות המנורה והם הנקראים צרור החיים²⁰⁴⁰ כי הם ענין מיוחד למעלה מתפרד למטה לפי המקבלים וזה באור הכתוב את שבעת המזבחות של מעלה ערכתי למטה.

(כג טז) ויקר ה' אל בלעם וישם דבר בפיו ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר: עי' רמב"ן: ויקר ה' אל בלעם עתה לכבוד ישראל עלה האיש הזה להתנבא במדת רחמים בשם הגדול אשר נגלה למשה כי עד עתה נאמר בו ויקר אלהים (פסוק ד) ויבא אלהים (לעיל כב ט) ועתה ידע כי לא יוכל לקללם בשום ענין בעבור כי במדת רחמים יחונן עליהם כי עד עתה כשהיה שומע במדת הדין היה חושב למצוא להם עלה בעון אשר הטאו כענין ויהפך להם לאויב הוא נלחם בהם (ישעיה סג י) או שתבא עליהם רעה מאת ה' לא ינצלו ממנה במדת הדין וזה טעם וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל (להלן כד א) כי גם ה' יתן הטוב בברכה והמשכיל יבין²⁰⁴¹.

(כג כא) לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו: עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו לפי שיציאת מצרים בכה גדול וביד חזקה²⁰⁴² והוא דבר משה שאמר (שמות לב יא) אשר הוצאת מארץ מצרים בכה גדול וביד חזקה לכך הזכיר כאן ה' אלהיו עמו ה' שהוא אלהיו והוא כח גדול. ותרועת מלך בו הוא יד חזקה ולזה סמך מיד אל מוציאם ממצרים וזהו שתרגם אונקלוס ושכינת מלכוון והוא מלשון רעיא²⁰⁴³ והיא הכלה²⁰⁴⁴ שבשיר השירים וזה מבואר.

(כד א ב) וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל ולא הליך בפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו: וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שכין לשבטיו ותהי עליו רוח אלהים:

עי' רמב"ן: ואמר (שם) אשר מחזה שדי יחזה כי ראה עתה באיספקלריא המאירה כנביאים הראשונים²⁰⁴⁵ שאמר בהם (שמות ו ג) וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁰³⁸ עי' לקמן פרשת לך הערה 406 ועי' לעיל פרשת בראשית הערות 247 ו פרשת נח 355. עי' אריכות בויקרא א ט, איך שהקרבן בא לאחד כל המידות מהחכמה המכונה כאן מחשבה הטוהרה, עד המלכות ולכן בה' הידיעה.

²⁰³⁹ מקביל לשם מ"ב עי' רבינו בראשית א ב.

²⁰⁴⁰ עי' דברי רבינו בראשית ה כד.

²⁰⁴¹ חסר משהו?

²⁰⁴² עי' דברי רבינו שמות לג יג.

²⁰⁴³ עי' ח"ג רמו ע"ב שרעיא מיהמנא היא מידת הת"ת ולא מלכות.

²⁰⁴⁴ מלכות.

²⁰⁴⁵ עי' גר"א משלי כב יב ז"ל: הדבר הכל א' אבל השכל צריך להיות בב' דברים הנ"ל ולכן ברא הקבה באדם ב' עיניים א' לחכמה בתורה וא' לענייני העולם כנ"ל והפה הוא א' וכן בנביאים ה' במדרגת העיניים ב' רואה וחווה והם נביאים ראשונים ונביאים אחרונים כי הראשונים ראו

שדי או במדרגה למטה מהם כי מחזה שדי איננו שדי והנה הם יראו באל שדי והוא יחזה במחזה של שדי והנה היו שתי מדרגות למטה מהם²⁰⁴⁶ וע"כ קרא עצמו גלוי עינים שהיא מדרגת בני הנביאים כמו שנאמר (מ"ב ו כ) ה' פקח את עיני וגו' וכבר נאמר כן בבלעם עצמו בראיית המלאך (לעיל כב לא) ויגל ה' את עיני בלעם ולא תחשוב בזה זולת מה שפירשנו מפני מאמר רבותינו שאמרו בספרי (ברכה לט) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה בישראל לא קם אבל באומות העולם קם ואיזה זה בלעם אלא הפרש יש בין נבואת משה לנבואת בלעם משה לא היה יודע מה מדבר עמו ובלעם היה יודע מה מדבר עמו שנאמר נאום שומע אמרי אל משה לא היה יודע מתי מדבר עמו שנאמר (לעיל ז פט) מדבר אליו ובלעם היה יודע מתי מדבר עמו שנאמר ויודע דעת עליון משה היה מדבר עמו מעומד שנאמר (דברים ה כח) ואתה פה עמוד עמדי ובלעם היה מדבר עמו שהוא נופל שנאמר נופל וגלוי עינים משל למבחו של מלך יודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו.

(כד ה) מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל:

וע"ד הקבלה מה טובו אהליך יעקב למעלה והוא שדרשו רבותינו ז"ל (בר"ר סח יח) צורתו של יעקב חקוקה בכסא הכבוד ומלת טובו מלשון (שמות ל ז) בהטיבו את הנרות ואהליך מלשון (איוב כט ג) בהלו נרו והאל"ף נוספת ופירושו אור²⁰⁴⁷ משכנותיך ישראל למטה שהם מושכים כח מן הטוב²⁰⁴⁸ והתבונן איך הזכיר לשון טובו באהליך ובמשכנותיך סמך לו מיד כנחלים נטיו ולשון נטיה נופל על דבר גשמי ויחזור למשכנותיך כי המשכנות היו נטוים²⁰⁴⁹.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

באספקלריא המאירה לכן היו נקראים רואים כמ"ש לפנים היו קורין לנביא רואה ונביאים האחרונים ארו באספקלריא שאינה מאיה לכן כתיב בנבואתם חזון שהוא תרוגם של מראה ופחות ממנו.

²⁰⁴⁶

²⁰⁴⁷ מה נקי (עי' רש"י) אורך

²⁰⁴⁸ ישראל שהם בחי' הנוק' מושכים מהחסד?

²⁰⁴⁹ ?

פרשת פנחס.

(כה יא) פִּינַחֶם בֶּן אֱלֶעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן הַשֵּׁיב אֶת חַמְתִּי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאוֹ אֶת קִנְאָתִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא כְלִיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי:

פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן וגו' השיב את חמתי – פירשו קצת המפרשים הניח²⁰⁵⁰ מלשון (ישעיה ל טו) בשובה ונחת, כי בקנאתו הניח למידת הדין, כענין (שמות לג יד) והניחותי לך, אך המובן ממלת השיב שהחמה היתה ראויה ללכת על ישראל אלא שפינחס השיבה לגמרי ולא הלכה. ויש לדקדק ואיך לא הלכה ומתו מישראל ארבעה ועשרים אלף, אבל זה ראיה שכלן היו משבט שמעון ולא נפקד אחד מישראל משאר השבטים, וזהו השבת החמה משאר ישראל, וזהו הבאור השיב את חמתי מעל בני ישראל, שלא חלה מדת הדין חוץ מן השבט זהו²⁰⁵¹.

ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי – ולא כליתי אחד מישראל, נמצאת למד שהשבת החמה גרמה קיומן של ישראל, שאלמלא כן היו כלין. ואם כן פנחס גרם לישראל אורך ימים ושנות חיים מאותו זמן עד סוף העולם, ואותן השנים אין להם סוף ותכלית, ולכך זכה לחיות לאין תכלית, מדה כנגד מדה, כי פינחס זה אליהו²⁰⁵², כענין שאמר הנביא (מלאכי ב ה) בריתי היתה אתו החיים והשלום, ונאמר כאן את בריתי שלום.

(כה יב יג) לִכֵּן אָמַר הַנְּבִי גִתָּן לֹא אֶת בְּרִיתִי שְׁלֹום: וְהִתְּהָה לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֵנָּה עוֹלָם תַּחַת אֲשֶׁר קִנְאָ לְאֱלֹהָיו וַיִּכְפַּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

עי' רמב"ן: הודיע הקדוש ברוך הוא למשה שישלם שכר טוב לפנחס על קנאתו אשר קנא לאלהיו ועל הצדקה שעשה עם ישראל לכפר עליהם ולא מתו כולם במגפה, וצוהו שיודיע לישראל שהוא כהן לעולם, וזה טעם "לכן אמור", שיגיד זה בישראל. ולא אמר הכתוב והיתה לו ולזרעו אחריו כהונת עולם כמו שאמר (שמות מ טו) באהרן, אבל אמר ברית כהונת עולם, ואמר את בריתי שלום, שיתן לו ברית עם השלום דבק בו²⁰⁵³. ובאהרן נאמר לכבוד

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁰⁵⁰ כלומר השיב מלשון הניח

²⁰⁵¹ עי' רע"מ (פנחס רלז ע"א): השיב את חמתי מאי השיב את חמתי אלא ג' ממונים דגינהם חד על ש"ד וחד על ג"ע וחד על ע"ז ואינון משחית אף וחימה הוא (חמה דה') (ס"א חימה דהיה) טאס בעלמא אמר השיב את חמתי מעל בני ישראל ולא אמר מעל העם דאינון ערב רב דאתמר ויפול מן העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש דהכי אוקימנא. תרגום:.

²⁰⁵² עי' בתי מדרשות ח"א - לקוטים ממדרש שוחר טוב כתב יד מזמור סג, אמר ר' פנחס בשם ר' שמעון בן לקיש הוא פנחס הוא אליהו זכור לטובה ולברכה שאלולי הוא לא היה לנו חיים באדום הרשעה הוא שאמרו רבותינו משעה שחרב בית המקדש הוא מקריב שני תמידין בכל יום לכפר על ישראל וכותב בעורותיהן מעשה כל יום ויום:

ועי' ילקוט שמעוני במדבר - פרק כה - המשך רמז תשעא, אמר רבי שמעון בן לקיש פינחס הוא אליהו. א"ל הקב"ה אתה נתת שלום בין ישראל ובני בעולם הזה אף לעתיד לבא אתה הוא שעתיד ליתן שלום ביני לבין בני שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' וגו' והשיב לב אבות על בנים.

עי' זהר (ח"ב דף קצ ע"א) דירית בהר האלהים ברית דא, פנחס הוא אליהו, ודאי בדרגא חדא. אמר ליה משה, לית אנת יכיל

²⁰⁵³ עי' זהר (ח"א סו ע"ב): תא חזי אוף הכי פנחס בשעתא דקני לעובדא דזמרי אתקין להאי ברית באתריה ובגין כך כתיב (במדבר כה יב) הנני נותן לו את בריתי שלום וכי ס"ד דבגין פנחס הוה ומה קטטא הוה ליה לפנחס בהאי ברית אלא הכא אתקשר מלה בדוכתיה הנני נותן לו את בריתי ומה אתן לו שלום (לאתחברא כל חד בדוכתיה) לאתחברא ברית באתריה ועל דא הנני נותן לו את בריתי (שלום) ומה (נ"א איהו) שלום דאיהו אתריה לאתחברא בהדיה מה דאתפרש מניה בחובייהו בגיניה אתחבר ביה ועל דא הואיל והוא אתקין מלה בדוכתיה מכאן ולהלאה והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם תחת אשר קנא לאלקיו וגו'.

ולתפארת (שמות כח ב), ולכך אמר "אשר קנא לאלהיו"²⁰⁵⁴ והמשכיל יבין. והזכיר ושם איש ישראל המוכה ושם האשה המכה להודיע כי ראוי היה לשכר הגדול הזה, שהרג נשיא בישראל ובת מלך גוים ולא ירא מהם בקנאתו לאלהיו. ואחרי שנתן שכרו הטוב לצדיק, צוה להפרע מן הרשעים, ואמר לו צרור את המדינים, וצוה שימנה העם תחלה, וזה טעם ויהי אחרי המגפה (להלן כו א) כי המניין יהיה תחלה. ע"י ר' בחיי: לכן אמור – מכאן רמז לברכת כהנים שכתוב בו (במדבר ו כג) אמור להם²⁰⁵⁵. עיי"ש: וע"ד הקבלה – הנני נותן לו את בריתי שלום, הבטיחו במתנת המדה הנקראת ברית, שהיא כנסת ישראל²⁰⁵⁶, והיא מדת הדין. והמדה הזו היא שהיתה לו כענין שאמרו

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

תרגום:

ועי' ריד ע"א ואוריך יומין על כל בני דרא בגין דבהאי ברית עלאה אחיד²⁰⁵⁴ נראה שכוונתו היא לשכינה כאן שהקנאה היא בין איש לאשתו, וצ"ע, ועי' ברבינו בחיי. ²⁰⁵⁵ עי' זהר (ח"ג רכ ע"א): שארי קב"ה ואמר למשה. משה פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן א"ל משה רבש"ע מהו. א"ל אתה הוא דמסרת נפשך על ישראל דלא ישתצון מן עלמא בכמה זמנין ואיהו השיב את חמתי מעל בני ישראל וגו' אמר משה מה את בעי מני הא כלא דידך. א"ל הא כלא דידך היא אימא ליה דתשרי בגויה. אמר משה הא בלבא שלים תהא לגביה. א"ל אימא את בפומך וארים קלך דאנת מסר ליה ברעותא בלבא שלים הה"ד לכן אמור את אימא ברעותא הנני נותן לו את בריתי שלום. משה הוה אמר הנני נותן לו וגו' דאילו קב"ה ה"ל למימר לכן אמור לו הנני נותן לו את בריתי שלום אבל לא כתיב אלא לכן אמור. ואי תימא דאתערבת מן משה לא אלא כבוצינא דאדליקו מינה דא יהיב ואהני ודא לא אתגרע מנה. אתא ההוא טולא ויתיב ונשיק ליה. שמעו חד קלא דהוה אמר פנון אתר פנון אתר לר' פנחס בן יאיר דאיהו גבייכו דתנינן דכל אתר דצדיקא אתחדש ביה מלי דאוריית' כד איהו בההוא אתר דאמרין מלי דאורייתא. כגוונא דא דהוה אתי ר' פנחס בן יאיר למפקד אחרנין לחדתא בההוא אתר דאמרין מלי דאורייתא ואתחדש כמלקדמין ההוא מלה דר' פנחס בן יאיר קמיה. א"ר אבא יאות מלה דרבי פנחס בן יאיר דהא לא כתיב לכן הנני נותן אלא לכן אמור הנני נותן לו וכי מלה דא הוה גניזא מחסידא דא תחות ידך ולא הוית אמר. זכאה חולקנא דזכינא למהוי בסיעתא דטולא קדישא הכא אוף הוא פתח ואמר משמיה דר' פנחס כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה וגו' כמה יאות ליה לב"נ בעוד דבוצינא דליק ושריא על רישיה לאשתדלא ולמעבד רעותא דמאריה בגין דההוא נהורא דבוצינא איהי כ"ח דשריא עליה וע"ד כתיב יגדל נא כח יי'. כח יי' דא הוא כח דשריא על רישיהון דצדיקייא וכל אינון דמשתדלין ברעותא

תרגום: התחיל הקדוש ברוך הוא ואמר למשה "משה, פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן". אמר לו משה, רבונו של עולם מהו. אמר לו, אתה הוא שמסרת נפשך על ישראל שלא יאבדו מן העולם בכמה פעמים, והוא "השיב את חמתי מעל בני ישראל וגו'". אמר משה מה אתה מבקש ממני, הרי הכל שלך. אמר לו הרי הכל שלך היא. אמר לו, שתשרה בתוכו. אמר משה הרי בלב שלם תהיה אליו. אמר לו אמור אתה בפיקך, והרם קולך שאתה מסרת אותה ברצון ובלב שלם, זהו שכתוב "לכן אמר" אתה אמר ברצון "הנני נותן לו את בריתי שלום". משה היה אומר "הנני נותן לו וכו'" שאילו הקדוש ברוך הוא, הוא היה לו לומר "לכן אמור לו הנני נותן לו את בריתי שלום", אבל לא כתוב אלא לכן אמר. ואם תאמר שהעברה ממשה, לא, אלא כנר זה שמדליקים ממנו, זה נותן ומהנה, וזה לא נגרע ממנו. באו אותה הצל וישב ונשקו, שמעו קול אחד שהיה אומר "פנו מקום פנו מקום לרבי פנחס בן יאיר", שהוא אתכם, ששנינו שכל מקום שצדיק חדש בו דברי תורה, כשהוא באותו העולם פוקד את אותו מקום ובא אליו, וכל שכן כששרויים בו צדיקים אחרים לחדש באותו מקום שאומרים דברי תורה. כדוגמא זה שהיה בא רבי פנחס בן יאיר לפקוד את מקומו, ומצא צדיקים אלו מחדשים דברי תורה, והתחדש כמקדם אותו דבר של רבי פנחס בן יאיר לפניו. אמר רבי אבא, נאה הדבר של רבי פנחס בן יאיר, שהרי לא כתוב "לכן הנני נותן" אלא "לכן אמור הנני נותן לו", וכי דבר זה היה גנוז מחסיד זה תחת ידך ולא היית אומר, אשרי חלקנו שזכינו להיות בסיוע של הצל הקדוש כאן. לא ברור לי שזה מסביר את הענין ומוסיף משהו.

²⁰⁵⁶ עי' זהר (ח"א קטז ע"ב וז"ל: קשתא בעננא בגווי נהירין כאתתא דמתקשטא לבעלה דכתיב (בראשית ט טו) וראיתיה לזכור ברית עולם והא אוקמוה ושפיר הוא וראיתיה בגווינן נהירין כדקא יאות וכדין לזכור ברית עולם מאן ברית עולם דא כנסת ישראל. ויתחבר וא"ו בה"א ויוקים לה מעפרא כמה דאת אמר (שמות ב כד) ויזכור אלה"ם את בריתו דא כנסת ישראל דאיהי ברית.

תרגום:

ברית היא מידת היסוד, וכנסת ישראל היא המידת המלכות המתחברת עם היסוד בזיווג. ויש להבין למה רבינו מביא שפינחס זכה במידת ברית שהיא כנסת ישראל. ונראה על פי הגר"א (תיקו"ז נא ע"ב): שאדם רגע ללא תורה דעת שלו הוא אבר מת, ונקרא מת, וכל האברים תמיד בתוקפם, לבד הברית שאינו חי כי אם על ידי התעוררות הדעת לזיווג. וכן הוא באדם, עד לעתיד לבא בזמן התחיה

באברהם (ב"ב טז ע"ב) בת היתה לו²⁰⁵⁷. ולזה אמרו בכאן והיתה לו ברית, כי הברית תהיה לו. והבטיחו שיהיה שלום דבק בברית, כלשון (ויקרא כו ו) ונתתי שלום בארץ. ומכאן היה ראוי שיחיה לעולם, ולכן כתוב (מלאכי ב ה) בריתי היתה אתו החיים והשלום, כי החיים מכח הרחמים²⁰⁵⁸. וזהו שאמר "אשר קנא לאלהיו", כלשון (תהלים פה יא) צדק ושלום נשקו²⁰⁵⁹, שהוא החבור העליון שהעולם מתקיים בו, שכנגדו ביצירה התחתונה ענין הזווג והחבור הראוי, לכך כשראה פינחס חבורה לבלתי ראוי קנא. ומכאן תבין במדת השלום שנתן לו שיהיה מדה כנגד מדה.

ויתכן לומר כי על שם סופו שנסתלק וחזר אלהי נקרא אליהו²⁰⁶⁰, שהוא כולל שני שמות דין ורחמים, "אל" הוא הדין²⁰⁶¹, והוא הברית²⁰⁶². יו"ד ה"א וא"ו הוא רחמים והוא שלום²⁰⁶³. והנה הוא כולל מכח הדין והרחמים, וזהו בריתי שלום, ולכך העניש לשר החמשים וחמשי מכת הדין, והחיה המת מכח הרחמים. ועוד רמז בחשבון, שמו פי שנים בשם המיוחד, והיה פינחס דור שביעי ליעקב אבינו, כשם שהיה הנוך שביעי לאדם, והם כנגד יום השביעי שהוא שבת, והוא יום המנוחה והחיים וזה מבואר.

עי' ר' בחיי: וראיתה אותה ונאספת אל עמיך גם אתה למה הוצרך לחזור וראיתה אותה והלא כבר הזכיר וראה את הארץ אלא וראיתה אותה מצויירת למעלה כשנאספת אל עמיך ותוספת הה"א במלת וראיתה אולי בא לרמוז כי הראיה מכח הה"א²⁰⁶⁴ ועוד שהארץ

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

שהוא זמן התגלות העטרה וכו' דוד מלך ישראל חי וקיים, עכ"ל. אם כן מובן הדבר שאין מידת היסוד ללא כנסת ישראל יחס איתו, ולכן הוא זכה בברית שלום, שהוא חיבור של שניהם, ומידת הנוק' היא מידת הדין. עי' ברמב"ן כאן ובהערה שהבאנו את דברי הזהר (ח"א סו ע"ב).
²⁰⁵⁷ עי' דברי רבינו בבראשית כד א על הפסוק וה' ברך את אברהם בכל. ועי' זהר (ח"א דף ריט ע"א): תניא אמר רבי יצחק כתיב (תהלים קיג ט) אם הבנים שמחה הללויה אימא ידיעא הבנים מאן אינון אמר רבי שמעון הא תנינו תרין בנין אית לקב"ה חד דכר וחד נוקבא דכר יהביה ליעקב דכתיב (שמות ד כב) בני בכורי ישראל וכתיב (ישעיה מט ג) ישראל אשר בך אתפאר בת יבה לאברהם דכתיב (בראשית כד א) ויהו"ה בך את אברהם בכל בת היתה לו לאברהם ובכל שמה. תרגום:

פירוש דבריו נראה שכוונתו כמו שאברהם נהיה מרכבה למידת המלכות בזמנו, כך פינחס נעשה בזמנו*##. וכאשר אדם נהיה מרכבה למידת אז בידו להשתמש עם המידה הזאת. ועי' (פרדס שער כג פרק י) עקר המלכות בסוד החסד כד"א וה' ברך את אברהם בכל וכו'.
ועי' זהר ריש פנחס (ריג ע"א) ז"ל: אמר ר"ש כביכול כל אינון דזכאן לאשתדלא באורייתא ומכד פליג ליליא ואתיין במטרוניתא כד נהיר יממא לקבלא אנפי מלכא אתקיף ואחסין בשכינתא ולא עוד אלא דשריא ביה חוט של חסד כמה דאוקימנא ת"ח כל מאן דזכי לאתתקף בשכינתא יסתמר גרמוהי באנון מלין דאחידן לקבלה כגון מאן אינון דלא משקרי באת קדישא כגון בת אל נכר וכל מאן דנטיר גרמיה כביכול כנסת ישראל אחידא בי' ונטרא לי' והיא אקדימת ליה שלם וכ"ש אי זכי וקני להאי. תרגום:

ועי' ריד ע"א ואוריך יומין על כל בני דרא בגין דבהאי ברית עלאה אחיד
²⁰⁵⁸ עי' לעיל פרשת אמור הערה 1791.

²⁰⁵⁹ לפעמים מידת צדק היא מלכות אבל כאן היא ו"ק כמש"כ וצדק משמים ישקיף.
²⁰⁶⁰ עי' זהר (ח"ג ריז ע"א): כד חמא שבטא דשמעון בכמה אכלוסין דאתו לגביה פרחא נשמתיא מניה ותרין נשמתין דהוו ערטילאין בלא דוכתא אתקריבו בה ואתכלילו כחדא ואתהדרת נשמתיא כליא רוחא דאתכליל בתרין רוחין ואתתקפו ביה. תרגום:

עי' ספר עשרה מאמרות - מאמר חקור דין - ח"ב פרק ח: כשם שפרחה נשמתו של יצחק בשעת העקדה כך פרחא נשמתן של ישראל בסיני ונשמת פנחס בשטים כידוע.
²⁰⁶¹

²⁰⁶² עי' זהר (ח"ג דף יא ע"א ששם א"ל חי היא ביסוד.

²⁰⁶³ ?

²⁰⁶⁴.

העליונה היא הה"א אחרונה שבשם²⁰⁶⁵ והיא כבוד ה' אשר יאספהו²⁰⁶⁶ ולכך נתוסף יו"ד במלת עמ"ך²⁰⁶⁷ וכן בכל עמ"ך האמור במשה רבינו ע"ה מצינו שהם כתובים ביו"ד והם ונאספת אל עמ"ך (במדבר לא ב) אחר תאסף אל עמ"ך (דברים לב ג) ומות בהר אשר אתה עולה שמה והאסף אל עמ"ך.

(כה יח) כי צוררים הם לְכֶם בְּנִבְלֵיהֶם אֲשֶׁר נָכְלוּ לְכֶם עַל דְּבַר פְּעוּר וְעַל דְּבַר פְּזִי בֵּת נְשִׂיא מְדִינַת אֲחֵתֶם הַמֶּכָּה בְּיוֹם הַמִּגְפָּה עַל דְּבַר פְּעוּר:
 עי' רמב"ן: ומעם בנבליהם כאשר פירשתי (לעיל כה א) כי זקני מדין חשבו המחשבה הרעה הזאת, כמו שנאמר (לעיל כב ד) ויאמר מואב אל זקני מדין, כי בהם נתיעצו מתחלה, והם נתנו עצה זו למואב שתזנינה בנותם עמהם ויצמידו אותם לבעל פעור להדיחם מעל השם. ואם²⁰⁶⁸ לא נזכר שם, ועוד ששלחו להם בת מלכם לזנות עמהם, וזה טעם ועל דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם, כי לולי מדעת יועצי המלכות, נעשה כבודה בת מלך במדין מה תבקש בשמים בערבות מואב לבא אל מחנה עם אחר, כי ישראל בערבות מואב בשמים היו, ומאין תבא שם המדינית הזאת, אבל היתה יפת תאר מאד, ושלחו אותה זקני מדין שם כי אמרו בתואר אישה יפה רבים הושחתו (יבמות סג ע"ב).

וקרוב הוא שהיה גם בלעם בעצה הזו, כי בשובו מארץ מואב עבר במדין, כי דרכו משם, והיה ביועצי המלכות²⁰⁶⁹. ואולי נתעכב שם לדעת מה יהיה בהם, לפיכך מצאוהו ישראל במדין והרגוהו שם (להלן לא ח). ויהיה פירוש ויקם בלעם וילך וישב למקומו (לעיל כד כה), שהלך לו לשוב אל ארצו. וכן נראה, כי ישראל לא יהרגו המתנבא רק ברשות התורה, אבל כאשר נאמר להם כי צוררים הם בנבליהם אשר נכלו לכם וגו', הנה כל המתנבלים מחוייבי מיתה, ולכן המיתו גם בלעם כי ידעו שהוא בעל העצה הרעה הזאת.

(כז ב) וְנָתַתָּה מִהוֹדֶךָ עָלָיו לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
 עי' ר' בחיי: ונתתה מהודך עליו תחלוק לו כבוד כנגד כל ישראל ודרשו רז"ל (ב"ב עה א) מהודך ולא כל הודך פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה והמשל הנפלא הזה בא להורות על מדרגת הנבואה של כל אחד ואחד כי מדרגת נבואת משה בשם המיוחד²⁰⁷⁰ שהוא כח החמה ומדרגת נבואת יהושע בכבוד שהוא כח הלבנה והנה זה לנמשל אבל לענין המשל כשם שאור הלבנה לא מצד עצמה הוא רק מצד החמה שהלבנה מקבלת אורה ממנה כן יהושע קבל ממושה וכשם שהחמה מקבלת אורה מצד אחר ומזה אמר הכתוב (בראשית א יד) יהי מאורות ולא אמר יהי אורים אלא מאורות כלומר מקבלי אור כן משה רבינו ע"ה קבל מן שם המיוחד.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁰⁶⁵

²⁰⁶⁶ מלה"פ (ישעיה פרק נח ח) אז יבקע כשחר אורך וארכתך מהרה תצמח והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך. ועי' לעיל פרשת חיי שרה הערה 581.

²⁰⁶⁷ ???

²⁰⁶⁸ ?

²⁰⁶⁹ עי' זבחים.

²⁰⁷⁰ עי' זהר (ח"ג דף רפ ע"א) יבער הסנה וחמש נהורין אית לה דאתקריאו קרני החמה עד הוד ומתמן עד הוד הוון נהרין בך ר"מ והאי איהו ונתן הוד למשה לאשתמודעא דכלהו לך אתייהיבו אפילו עד הוד ובג"ד פני משה כפני חמה ואלין חמש סלקין לחמשין תרעין דבינה ובאלין חמש דאתמר דאינון חמש אור דיומא קדמאה
 ועי' תיקו"ז & מקודשא בריך הוא, ומקבלת מניה, דאתמר ביה כי שמש ומגן ה' אלקים, והכי הוה מקבל יהושע מן משה, כמה דאוקמוהו פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה, והכי הוון כל נביאיא קדם משה כגון סיהרא וכוכביא קדם שמשא, דלא אית לון נהורא אלא משמשא:

(כח ז) וְנִסְכּוֹ רְבִיעֵת הָהֵיזֵן לְכַבֵּשׁ הָאֶחָד בְּקֶדֶשׁ הַסֶּךָ נֶסֶךְ שֶׁכֵּר לָהּ:²⁰⁷¹
 וע"ד הקבלה את קרבני לחמי לאשי כל אחת מארבע מלות אלו מורה על מדת הדין²⁰⁷¹
 כי הוא המדבר התחיל את מלשון (יחזקאל ב ב) ואשמע את מדבר אלי וכן קרבני לחמי
 מלשון קרב ומלחמה²⁰⁷² וכן לאשי מלשון אשה ריח ניהוח באורו שהקרבתן הזה הוא המשכת
 ירידת השפע אלי²⁰⁷³ תשמרו כלומר תזהרו שתהיה כונתכם לשם המיוחד כדי להקריב לי
 ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו אני בעצמי לה' כשתקריבו כבשים בני שנה שנים ליום
 עולה תמיד וקרבתן התמיד הזה שצוה בו הכתוב הוא להקריב בכל יום ויום כבש אחד בבקר
 וסולת למנחה עשירית האיפה שהוא שיעור העומר ויין רביעית ההין לנסך וכזה היה קרבן
 של בין הערבים וידוע כי הקרבת דברים אלו עקר מזונות האדם ולפי שצמיחת המזונות
 וגדולן ובשולן בסבת שני המאורות שהם השמש והירח שהם סבת הבקר והערב אנהנו
 מקריבין הקרבן הזה לעטרת תפארת²⁰⁷⁴ שמשם נאצלו השמש והירח²⁰⁷⁵ והממשלה אשר
 להם בעולם השפל הזה בין בתולדות הארץ ובכל המתהווה ממנה בין בבני אדם משם בא
 להם ומפני זה היה האחד בבוקר והשני בין הערבים ולא שניהם ביחד וכבר ידעת כי תמיד
 של שחר היה נשחט במערב כנגד המזרח ושל בין הערבים היה נשחט במזרח כנגד המערב
 וכמו שנתבאר בגמרא דיומא (סב ב) פרק שעירי יום הכפורים וזהו שאמר שנים ליום ודרשו
 שם כנגד היום כלומר כנגד זריחת השמש בין בשל שחר בין בשל הערבים כי הכונה לקו
 האמצעי שהוא כח השמש וקרבתן התמיד הזה היה מכפר ומגין על ישראל וסימנך (משלי ד
 ט) עטרת תפארת תמגנך ומוזה רמוז לנו חכמי האמת ז"ל (סנהדרין מב א) בברכת הלבנה
 שהם עטרת תפארת לעמוסי בטן ובוזה היה העולם מתקיים ומתפרנס והיו המזונות מתברכין
 כי הברכה היתה מתפשטת ונמשכת מלפני ולפנים אל העדן ומן העדן לנן ומשם יפרד אל
 הנפרדים והבן זה.

(כח ט) וּבַיּוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כִבְשִׁים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וְשְׁנֵי עֶשְׂרִינִים סֵלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן
 וְנִסְכּוֹ:

עי' ר' בחיי: וביום השבת שני כבשים בשלשה החגים גם בראש חדש וכן בראש השנה
 ויהכ"פ תמצא בכל יום שבעה כבשים מלבד עולת התמיד וכאן בשבת לא צוה להקריב כי
 אם שני כבשים וצריך שיהיו שוין למצוה וכן אמרו בפרק שני שעירי (יומא סב ב) מוספין
 ודאי בעינן שוין ופירושו למצוה לא לעיכובא ומעם שלא היו כי אם שנים מפני שהשבת

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁰⁷¹.

²⁰⁷².

²⁰⁷³.

²⁰⁷⁴ עי' זהר (ח"ב דף קפח ע"א) שחקים, וברוח פיו כל צבאם, ובמי מתקדשת ומתברכת, בתפארת,
 בגין דאיהו עטרת תפארת לעמוסי בטן. עד כאן הרעיא מהימנא:.

ועי' זהר (ח"ג דף רל ע"א) איהו מלך ואיהי מלכות איהו חכם ואיהי חכמתא איהו מבין ואיהי
 תבונה דיליה. איהו כתר ואיהי עטרה דיליה עטרת תפארת ובג"ד אוקמוה רבנן כל מי שאין תוכו
 כברו אל יכנס לבית המדרש

ועי' זהר (ח"ג דף רנו ע"ב) עביד סעודתא רברבא ומסטרטא דמלכותא סעודתא זעירא ונוהגין למעבד
 ישראל עמה חדוה ואתקריאת שמחת תורה ומעטרין לס"ת בכתר דיליה רמז ס"ת לתפארת שכינתא
 עטרת תפארת. אמר ר' אלעזר אבא אמאי מסטרטא דאמא עלאה זמין לכל ממנן דכל אומין ומסטרטא
 דשכינתא תתאה לא זמין

²⁰⁷⁵.

כבודו כפול זכור ושמור את שבתותי תשמרו²⁰⁷⁶ ולכך באו כל עניני שבת כפולים עומר כפול אזהרותיו כפולות שכרו כפול עונשו כפול שירו כפול קרבנו כפול.

(כח טו) וישעיר עזים אחד לתפאת לה' על עלת התמיד יעשה ונסכו:

עיי' ר' בחיי: וע"ד המדרש לתפאת לה' חטא שאין מכיר בו אלא ה' כן דרשו במסכת שבועות (ט א) והוא כי שעיר של ראש חדש מכפר על מי שנכנס למקדש בטומאה בשוגג בלא ידיעה כלל ועוד דרשו בו (שם) אמר ריש לקיש מה נשתנה שעיר של ר"ח דכתיב בו חטאת לה' אמר הקדוש ברוך הוא שעיר זה יהא כפרה עלי שמעטתי את הירח ובפרק אלו טרפות (חולין ס ב) רבי שמעון בן פזי רמי כתיב (בראשית א טז) ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים וכתב את המאור הגדול ואת המאור הקטן אמרה ירח לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד אמר לה הקדוש ברוך הוא לכי ומעטי²⁰⁷⁷ את עצמך אמרה לפניו רבש"ע בשביל שאמרתי לפניך דבר הגון אמעט את עצמי אמר לה לכי ומשלי ביום ובלילה אמרה לו מאי רבותיה שרנא בטהרא מי אהני אמר לה לכי וימנו בך ישראל ימים ושנים אמרה לו יומא נמי אי אפשר דלא מנו ביה תקופות דכתיב (בראשית א יד) והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים אמר לה לכי ויקראו צדיקים על שמך יעקב הקטן שמואל הקטן דוד הקטן לא הוה מיתבא דעתה אמר הקדוש ברוך הוא הביאו כפרה עלי שמעטתי את הירח והיינו דאמר ריש לקיש מה נשתנה שעיר של ראש חדש שנאמר בו חטאת לה' אמר הקדוש ברוך הוא שעיר זה יהא כפרה עלי שמעטתי את הירח ובאור הענין הזה כי מלת הגדולים תורה שהיו השמש והירח שוין באורה ואחר כך נתמעטה הירח וזהו שחזר ואמר (בראשית א טז) את המאור הגדול ואת המאור הקטן ונתמעטה עיי' קטרוג שקטרוגה ואמרה אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד ולכבודו של מקום אמרה בן שנראה שאין יכולת לעשות שמשים שיהיה כל אחד ואחד אור בפני עצמו ושלא יצטרך האחד לקבל מחברו וכמעט שיאמרו האומות מבילתי יכולת השם להשפיע אורה לכל אחד ואחד וקטרוג זה היה במה שהרהרה אחר מדותיו של הקדוש ברוך הוא ואחר שנתמעטה ונתבישה מחטאה אמרה לה לכי ומשלי ביום ובלילה ועוד וימנו בך ישראל ימים ושנים ועוד צדיקים יקראו על שמך ועשה הקדוש ברוך הוא כל זה כדי להפיש דעתה ולא נתפייסה עד שחלק לה כבוד בקרבן ראש חדש שיהיו מקריבין לפניו בכל זמן שהיא מתחדשת וזהו שאמרו אמר הקדוש ברוך הוא הביאו כפרה עלי שמעטתי את הירח וכל זה להורות שאין הקדוש ברוך הוא חפץ שיהיה קטרוג במעשה בראשית בין בריותיו.

עיי"ש: וע"ד הקבלה לתפאת לה' אמר הקדוש ברוך הוא הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח לשון עלי למה שעלי שמעטתי את הירח בשבילי ובסבת²⁰⁷⁸.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁰⁷⁶ עיי' דברי רבינו על הפסוק שמות לא יג.

²⁰⁷⁷ עיי' ספר הפליאה (עמוד רא): ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הככבים המאורות הללו הם המאורות שאמר אלהים יהי אור ויהי אור והתחלת אצילותם אור הלבנה כאור החמה כי בשוה היו וכאחת היו יונקים זהו ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים. ואח"כ נקרא אור הלבנה קטן וזהו את המאור הקטן, א"ל ר' ולמה הקטינה, א"ל כי הלבנה שהיתה כמו החמה אמרה לבינה די בא' שיהיה פועל ולמה ישתמשו שני מלכים בכתר א' אמרה הבינה לכי ומעטי את עצמך. ומהו המיעוט שאינה באה אל המלך כבתחלה רק באמצעות קו השוה. וראה והבן שאין לה אור מצד עצמה רק המגיע אליה מקו השוה. הוא ת"ת היש מיעוט גדול מזה, ולעתיד לבא יהיה אור הלבנה כאור החמה וישתמשו ב' מלכים בכתר א' ויהי ה' אחד ושמו אחד, כי הלבנה והחמה יתחברו חיבור שלם. א"ל ר' ולמה הוציאה דיבור כזה מפיה לא ידע הב"ה מה עשה אבל קבלה ודברה בפניו, א"ל בני דורשת טוב לעצמה וסברה להעמידה מלך בשש קצוות ובעבור שקדמה לדבר בפניו אמר לה תגזור למטה ממך והחמה יגזור עלך. א"ל ר' א"כ יכתוב ויעש אלהים את המאורות ולא יכתוב את שני ומיעוט רבים שנים א"ל בני אני תמה עליך אם נבוא בזה לדעת מלות ונקוד וטעם לא יספיקו כל קלפים וכל קולמסי העולם. א"ל אדוני מה הם הדברים הללו בהמה חסרה

²⁰⁷⁸ עיי' זהר (ח"ג דף עט ע"ב) דלעילא כך. אתתא דמקבלא ואתחברת בחויא ואטיל בה זוהמא

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

עאכ"ו. ווי לעלמא דמקבלא מנה מההוא זוהמא. בגיני כך ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב. אמר ר' שמעון אמר קב"ה הביאו עלי כפרה בר"ח. עלי ודאי בגין דיתעבר ההוא חויא ויתבסם מאן דבעיא. עלי כמה דכתיב שרפים עומדים ממעל לו. וע"ד כתיב בקרח הנועדים על יי' דבגיניהון אתער מאן דאתער דאתי מסטרייהו. אוף הכא הביאו עלי כפרה. עלי ממש בגין דיתבסם ויתעבר ולא אשתכח חויא באתר דשאר. וכ"כ למה. על

פרשת מטות.

(ל ג): איש כי ידור נדר לה' או השבע שבעה לאסר אסר על נפשו לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה:

עי' רמב"ן: וטעם ידור נדר לה', איננו כמו אשר נשבע לה' (תהלים קלב ב) כי הוא כמו וישבע לו (בראשית כד ט), שנשבע אליו לצרכו, אבל בשבועה יאמר ובשמו תשבע (דברים ו יג), ואשבעך בה' (בראשית כד ג), כאשר נשבעתי לך בה' אלהי ישראל, לאמר כי שלמה בנך ימלוך אחרי (מ"א א ל), השבעה לי באלהים הנה (בראשית כא כג). אבל בנדר לא יאמר ידור בה' אלא לה'. וכבר רמזו החכמים טעם הדבר בספרי (מטות יד) אמרו מה הפרש בין נדרים לשבועות, בנדרים כנודר בחיי המלך בשבועות כנשבע במלך עצמו, אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר חי ה' וחי נפשך אם אעזבך (מלכים ב ד ל). והסוד כי השבועה מלשון שבעה, כי בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה, והנדר בתבונה ראשית דרכו קדם מפעליו מאז. נמצא שהנדרים על גבי תורה עולים, ולפיכך חלים על דבר מצוה כדבר הרשות והנה כל נדר לה' וכל הנשבע בו²⁰⁷⁹.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה – איש כי ידור נדר לה', נדר מלשון דירה לה', הוא דירתו של עולם, אלהים שבבראשית שברא העולם²⁰⁸⁰, והשבעה נאצלים משם. והמקיים נדר דעתו שהוא מאמין באותה דירה כשתשוב נשמתו שם, והעובר על הנדר הנה הוא מוסר מאותה דירה. וזהו לשון נדר, שמשמע דבר והפכו, קביעות דירה והסרת דירה. וכן לשון נשבע, כי המקיים שבועתו נכנס בתוך השבעה, ועובר עליה מוסר מהם²⁰⁸¹.

ויש לך להתעורר בלשון משה שאמר "זה הדבר אשר צוה ה' איש כי ידור נדר לה'", כי מטעם זה הוצרך להזכיר לה' ולא אמר כי ידור נדר אליו, וזהו כח הנדר שהוא למעלה מן השבועה שהוא לשון נגזר משבעה, ולכך ראוי הנדר שיהול על המצות, כי המצות מתוך השבעה נתנו, והם שבעה קולות שבמתן תורה²⁰⁸². וכבר בארתי שם (&) ולפיכך באה השבועה בכל התורה כלה בלשון ב"ת, כענין (שמות לב יג) אשר נשבעת להם בך, (תהלים פט לו) אחת נשבעתי בקדשי, (בראשית כב מז) בי נשבעתי, (דברים ו יג) ובשמו תשבע, (ישעיה סב ח) נשבע ה' בימינו, כי הימין מכלל השבועה. והעד על זה מלת נשבע והנדר הוא בלמ"ד²⁰⁸³, (תהלים קלב ב) נדר לאביר יעקב, וכן בכאן כי ידור נדר לה', (תהלים כד א) לה' הארץ ומלואה, שההמשכה תפסק מן העליונים והשפלים וישוב הכל ליסודו הראשון. ומכאן תבין בבאור מאמר חכמי האמת שאמרו (ספרי א) שהשבועה הוא כנשבע במלך עצמו, והנדר הוא כנשבע בחיי המלך²⁰⁸⁴, כי חיי המלך עיקרו של מלך וזה מבואר.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

²⁰⁷⁹ עי' דברינו ברבינו בחיי.

²⁰⁸⁰ תיקו"ז קא ע"ב): בראשית (בר"א ש"ת) ברא אלה"ם האי אלה"ם איהי אימא עלאה דרכיבת וסליקת בתרועה.

תרגום: בראשית (בר"א ש"ת) ברא אלה"ם האלה"ם הזה היא האם העליונה שרוכבת ועולה בתרועה.

²⁰⁸¹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 214.

²⁰⁸² עי' לעיל פרשת וירא הערה 470.

²⁰⁸³ עי' סנהדרין קו ע"ב): את המגדלים שהיה סופר שלש מאות הלכות פסוקות במגדל הפורח באויר, ועי' רש"י.

רש"י סנהדרין דף קו ע"ב במגדל הפורח באויר - מתג עליונה שלמעלה מן הלמ"ד מפני מה כפופה למטה, ועי' בהגר"א על ספד"צ & לכן שלש מאות הלכות במגדל הזה (חגיגה טו ע"ב), והוא הל' של מגדל הזה, כידוע שכל ההלכות אלו הוא על גגו של ל' הפורח באויר, ועי' ע"ח שער הצלם דרוש ה"ח²⁰⁸⁴.

²⁰⁸⁴ עי' זהר (ח"ב קיז ע"א): עץ החיים תפארת, חיים דיליה חכמה ובינה, חיי המלך ודאי.

עי' בהגר"א על ספד"צ לג ע"ב ד"ה ואמר דכתיב, דמיניה משמע דיש לחלק בין בחי' 'חיי אדם' לבחי' 'חיי המלך'. והוא, שהכח של 'וחי לעולם' הרי הוא חיי המלך, הבאים ממוחזן דאו"א ע"י זיווגם פב"פ.

עיי"ש: אמרו רז"ל (הגינה י ע"א) הטר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמכו, כלומר שדברי קבלה הן, ואין להן עיקר בתורה שבכתב. וכך קבלו רז"ל, שהנדר או השבועה אפשר שיהיה להם היתר ע"י חכם או על ידי שלישה הדיומות ובלבד שיתחרט, ורצתה תורה לתקן עותתו של אדם, שלפעמים מתגבר עליו כעסו ואין לו מעצור כלל, וקופץ ונשבע בשם שיעשה כך או שלא יעשה כך, ועוד מוסיף ומרבה בשבועתו בשעת כעסו ואומר בלא שום צד היתר וחרטה בעולם, ולאחר שיתישב ונהפך והיה לאיש אחר²⁰⁸⁵, יתחרט מעקרו ותשתנה דעתו לדעת אחרת, ועם החרטה שיתחרט יש לו היתר על פי חכם וחוזר להיתרו הראשון, וצריך הוא שיתחרט תחלה על מה שנשבע שלא יקח מזה שום היתר ויתירו שבועה זו תחלה, ואח"כ יתחרט בעקר שבועתו ויתירוהו. ובלבד שלא ישבע על דעת רבים, כי הנשבע על דעת רבים אין לו התרה. ורבים הם שלשה, שכן אמרו רז"ל (כתובות עה ע"א) זוב דמה ימים רבים ימים שנים רבים שלשה, (ובריש פ"ק) [ובסוף פרק ב] דשבועות (כמ ע"א) אמר להם משה לישראל הו יודעין שלא על דעתכם אני משביע אתכם אלא על דעתי ועל דעת המקום ומקשינן בגמרא ולימא להו על דעתי על דעת המקום למה לי כי היכי דלא ליהו התרה לשבועתהון.

(לב ג) עֲמֻרֹת וְדִיבֵן וְיַעֲזֹר וְנִמְרָה וְחֻשְׁבוֹן וְאֶלְעָלָה וְשָׁבֵם וְנָבוּ וְבָעֵן:

ע"י ר' בחיי: וצריך שתתבונן, כי עוד יש בבנין ערים אלו ובשמותן ענין נסתר, והכתוב הזה יבאר בתחתונים וירמוז בעליונים בשמות הבנין העליון, ותמצא בפסוק זה תשעה שמות כנגד תשעה "ויאמר" שבבראשית, כי העשירי אין לו להזכירו כי הוא אין, ועל כן הוצרכו לומר (ר"ה לב ע"א) בראשית נמי מאמר הוא. ובפסוק זה יש בו התעוררות אל אצילות המאמרות²⁰⁸⁶ שבהן נברא העולם, שהן נחלקות לשלש שלש²⁰⁸⁷, וזהו סוד המשנה (שם לג ע"ב) סדר תקיעות שלש שלש שלש. ומה שהביאו לנו חכמי האמת ראייה מפסוק זה שישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום, הכונה לשלש, הכתוב ולקרותו שלש פעמים להתבונן באותן שלש מעלות שבבנין הנחלקות לשלש שלש, ואפילו עטרות ודיבון לבאר כי אפילו פסוק המורה על שמות הערים ואין בו צורך גדול כל כך לפי העולה בתחלת המחשבה, תמצא בו ענין גדול ועקר שהכל תלוי בו, לפי שכל התורה כלה קשר אחד ובנין אחד. ואין הפרש בין פרשת אלופי עשו ובין עטרות ודיבון והדומה להם, ובין עשרת הדברות²⁰⁸⁸, כי הכל מעיקר אחד וממוצא אחד, ומימיו מן המקדש המה יוצאים וכלן

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

וע"י זהר יתרו צא ע"ב): וז"ל: נדר איהו לעילא, ואינון חיי מלכא, רזא דרמ"ח שייפין ותריסר קטירין כחושבן ונד"ר, ועל דא חמיר משבועה [תרגום: נדר הוא למעלה ואלה הם חיי המלך, סוד של רמ"ח אברים ושנים עשר קשרים כמנין 'ונד"ר' ולכן חמור הוא (הנדר) משבועה], עכ"ל. וע"י זהר פנחס רנה ע"א): כל הנשבע כאילו נשבע במלך עצמו, וכל הנודר כאילו נודר בחיי המלך, המלך עצמו אדני-חיי המלך יהו"ה ובנין דא (שם ל) כי ידור נדר ליהו"ה, ע"כ. וע"י רנה ע"ב): כל הנודר בהו"ה דאיהו תפארת, כאילו נודר בחכמה דאיהו יו"ד ה"א וא"ו ה"א חיי המלך, וכל הנשבע באלקים כאילו נשבע במלך עצמו, ע"כ.

²⁰⁸⁵ ע"י לה"פ שמואל א' (י ו) וצלחה עליך רוח ה' והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר:

כלומר תשובה והשראת הנבואה הם אותו דבר?

²⁰⁸⁶ דהיינו י' ספירות.

²⁰⁸⁷ חב"ד חג"ת נה"י.

²⁰⁸⁸ ע"י הקדמת הרמב"ם לפרק חלק, ב"ג העיקרים, ז"ל, והיסוד השמיני תורה מן השמים והוא שצריך להאמין כי כל התורה הזאת המצויה בידנו היום הזה היא התורה שנתנה למשה והיא כולה מפי הגבורה ר"ל שהשיגה כולה מפי הקדוש ברוך הוא בהשגה שנקראות אמירה ע"ד העברת הדבור ואין מי שידע ההשגה ההיא [אלא הוא ע"ה אשר השיג אותו, ושהוא במעלת לבלר] ויכתוב מה שנאמר מדברי הימים ועניני התורה ומצותיה ולכן נקרא ע"ה מחוקק ואין הפרש בין בני חם כוש ומצרים ובין אנכי יי' אלוהיך ושמע ישראל יי' אלהינו הכל מפי הגבורה והכל תורת יי' תמימה טהורה קדושה ואמת. וכן ע"י תדב"א סא"ז פרק ב': מכאן אמרו, אפילו אם אין בידו של אדם לא מקרא ולא משנה אלא הוא יושב וקורא כל היום הפסוק (שם לו) ואחות לוטן תמנע אפי' הכי שכר תורה בידו.

נתנו מרועה אחד.

וזהו באור הכתוב עטרות ודיבון ויעזר ונמרה וחשבון ואלעלה ושכם ונבו ובעון. עטרות, עמרת כתיב²⁰⁸⁹. ודיבון הוא הנהר היוצא מעדן שאינו פוסק²⁰⁹⁰, לשון (תהלים עח ב) הכה צור ויזובו מים, ויש בו רמז לשבעים ושתים שמות ודיבון²⁰⁹¹ כתיב. ויעזר הוא ההוד, שכן כתיב (תהלים עט ט) עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך, וכתיב (תהלים קמה ה) הדר כבוד הודך, והוא שוק שמאל, ולכך יצטרך האדם עזר ממנו. ונמרה זה הנצה, והוא נוטריקון ימין ה' רוממה, והוא שוק ימין על שם שנאמר (תהלים מז יא) נעיונות בימינך נצה. וחשבון זה יעקב²⁰⁹², הוא שכתוב (ישעיה מט ג) ישראל אשר בכך אתפאר, והוא שם יהו"ה במספר חשבון²⁰⁹³. ואלעלה זה יצחק²⁰⁹⁴, שהוא עולה תמימה, וזהו לשון ואלעלה עולה לאל, ולרמזו על מדתו נכתב בה"א, כי בפרשה זו בעצמה נכתב אלעלא באל"ף. וכן נרמז במקום אחר (תהלים קה ט) ישחק בשי"ן, לרמזו על מדתו שהוא האש הגדולה²⁰⁹⁵. ושכם זה אברהם²⁰⁹⁶, והוא נוטריקון אברם סבא. ונבו זו הבינה. ובעון זו החכמה, והפך אותיותיו נובע, ובעון כתיב מלשון מקור נובע. ועוד מלשון מעון מעונה שהוא רמז אל החכמה. ומזה תמצא במקום אחר בפרשה זו עצמה שחזר וקראה מעון, הוא שכתוב ואת נבו ואת בעל מעון, והא לך כי שמות אלו מורים על ענינים גדולים עקריים נראים מקריים בתחלת העיון.

והוצרך הכתוב לרמזו האצילות בשמות הערים האלה שהם חלק סיחון ועוג ללמדנו שהיו עובדים ע"ז בקצוץ נטיעות²⁰⁹⁷ כדור הפלגה שאמרו (בראשית יא ד) ונעשה לנו שם והם היו תולדותיו של קין וכנה הכח שהחטיא לאדם בקיצוץ נטיעות ולכך בני גד ובני ראובן כאשר ידעו זה הסבו שמות הערים לשמות אחרים ורצו להתישב בהם ולעבד שם הקדוש ברוך הוא וליחד אותן תחת הקצוץ שהיו הם מקצצין וז"ש אם מצאנו הן בעיניך יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחווה כלומר כיון שתכלית הכונה בבאי הארץ היא העבודה והיחוד גם בכאן נוכל ליחד את השם ואם נעבור את הירדן יבאו עמם מן הקצוות לשמע הארץ שהיא ארץ מקנה וירצו להבנות בה ויחזרו לעבוד שם ע"ז בקצוץ נטיעות כמנהג שהיה שם בתחלה ולכך יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחווה נהיה סבה לבטל ע"ז וליחד השם יתברך.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

- 2089 מלכות ?
- 2090 חכמה.
- 2091 גמ' ע"ב.
- 2092 ת"ת.
- 2093 ?
- 2094 גבורה.
- 2095 עי' לעיל פרשת שמות הערה 952.
- 2096 חסד.
- 2097 עי' בזה ברמב"ן בראשית יא ב

פרשת דברים.

פתיחה לפרשה דברים.

מוכיח אדם אתרי חן ומצא ממחליק לשון (משלי כח כג).

ע"י ר' בחיי: שלמה המלך היה מוכיח לכל בני העולם, והיה מזהיר לכל מי שראוי להוכיח שיוכיח אחריו וימלא מקומו, וממנו יראו וכן יעשו. ומפני שהנוכח נטה לתולדות האדמה כשעשה דבר שהוצרך לתוכחת, לכך אמר מוכיח אדם ולא אמר מוכיח איש²⁰⁹⁸, וידוע כי רוב התוכחות הוא להמון העם, והמון העם דעותיהם משתנות, ואלו היו דעותיהם מכוונות ושוות ומתאימות יחד, היו נקראים יחידים לא המון. ולפי שדעותיהן משתנות וחלוקות זו מזו, לכך אינן מקבלין תוכחת, כי הדבר האהוב לזה ישנא זה, ומה שיערב לזה ינזק בו זה. וכן אמרו ז"ל (ערכין טז ע"ב) אמר ר' טרפון תמה אני אם יש בדור מי שמקבל תוכחות, ואמר לו טול קיסם מבין שניך, יאמר לו טול קורה מבין עיניך, וכל אחד ואחד יאמר למוכיח טליתית מהורה משלך, ולכך אין המוכיח מקובל ומרוצה לכלם, כי קצת מהם ישנאוהו על שיודיע להם האמת במעשיהם. והמחליק להם לשון הוא המקובל והמרוצה אצלם, ומוצא חן בעיניהם, וכמו שאמרו רז"ל (כתובות קה ע"ב) האי צורבא מרבנן דרחמי ליה בני מאתא משום דלא מוכח להו במלי דשמיא. ועל כן אמר שלמה ע"ה בכאן מוכיח אדם אחריו חן ומצא ממחליק לשון, יאמר המוכיח הבא אחרי והאוחז דרכי כאשר ידבר המוכיח קשות אף על פי שאינו מוצא חן בעיני הנוכח, ומצא חן בעיני השם יתעלה כשיקבל התוכחת, כי דברי התוכחת כשהם קשים הם המביאים את האדם אל הצלחת הנפש, שהוא מציאות החן בעיני השם יתעלה כשיקבל התוכחת. ואם המוכיח יחליק לשון לנוכח ויודה על דבריו ומעשיו הרעים, הנה הוא מחזק את ידיו והנוכח אינו מוצא חן בזה, כי יאבד את נפשו. וכן מצינו בישראל שהיו נוכחים מפני משה רבינו ע"ה, והיו מעלין חן לפני הקדוש ברוך הוא לרוב תוכחותיו של משה שהיה מוכיחם תמיד בדברים קשים, כמו שמצינו במי מריבת קדש שאמר להם (במדבר כ"י) שמעו נא המורים, וכן בענין המן שאמר להם (שמות טז ז) ונחנו מה כי תלינו עלינו.

(א א): אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערב מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחרצרת ודי זהב.

ע"י ר' בחיי: ויש לך להתבונן עוד למה התחיל הספר הזה במלת "אלה" ולא אמר "ואלה הדברים", כיון שהכל קשור אחד בוא"ו. אבל זה יורה כי הספר החמישי הזה אף על פי שהוא מיוחד עם הארבעה הראשונים והכל קשור אחד ובנין אחד, הנה הוא ענין בפני עצמו, כענין האתרוג שהוא מיוחד עם מיניו שאין מצותו אלא עמהם, אבל הוא בפני עצמו, שאין לאגדו

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁰⁹⁸ ע"י זהר (ח"ג מח ע"א): תאנא בכמה דרגין אתקרי בר נש אדם גבר אנוש איש גדול שבכלם אדם (משום) דכתיב (בראשית א כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו וכתב (שם ט ו) כי בצלם אלהים עשה את האדם ולא כתיב גבר אנוש איש אמר רבי יהודה אי הכי והא כתיב (ויקרא א ב) אדם כי יקריב מכם קרבן ליהוה (ולא גבר אנוש איש) מאן בעי למקרב קרבנא מאן דאיהו חטאה וכתב אדם.

תרגום: שנינו בכמה דרגות נקרא בן אדם, אדם, גבר, אנוש, איש. גדול שבכולם אדם, (משום) שכתוב ויברא אלהים את האדם בצלמו, וכתוב כי בצלם אלהים עשה את האדם, ולא כתוב גבר אנוש איש. אמר רבי יהודה, אם כך והרי כתוב אדם כי יקריב מכם קרבן לה' (ולא גבר אנוש איש), מי צריך להקריב קרבן, מי שהוא חוטא וכתוב אדם.

באגד שלהם. וכן ה"א שניה שבשם²⁰⁹⁹, שהיא מדרת הדין רפה²¹⁰⁰ המיסרת לישראל על שבע עבירות, ולכך נקרא ספר החמישי הזה משנה תורה, לכך התחיל משה בדברי תוכחות לדבר עם ישראל קשות, ומערב בתוך דבריו רכות. ועל כן הזכיר להם מהעבירות שבעה, ואלו הן: תלונות המדבר, וחטא פעור, והמרתם על ים סוף, וחטא המרגלים, ודבת המזון, ומחלקותו של קרח, ועון העגל. והנה תפל ולבן דבר אחד הם, ועל כן הם שבעה על שם שכתוב (ויקרא כו יח) ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם. ועל הטעם הזה ינהוג משה להזכיר תמיד בספר הזה ה' אלהינו, ה' אלהיך, מה שלא תמצא כן בשאר הספרים הקודמים, והכוונה על מדרת הדין²¹⁰¹. ואב לכלן (דברים ד כד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא, ואמר אש אוכלה כלומר ממה שראית בראש ההר והבן זה.

(א יז): לא תפירו פנים במשפט פקמן בגדל תשמעון לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא והדבר אשר יקשה מכם תקרבו אלי ושמעתי: עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה – כי המשפט לאלהים הוא בודאי כי הוא שופט העולם, שנאמר (תהלים עה ח) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים, מקבל ממדת הגבורה שהוא קן הדין²¹⁰².

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁰⁹⁹ עי' זהר (ח"ג רסא ע"א): האי דאקרי משנה תורה משה מפי עצמו אמרן והא אוקימנא מלה אמאי הכי אלא חכמה עלאה כללא דאורייתא אתקרי ומנה נפקא כלא בההוא קול פנימאה לבתר מתישבא כלא ואתאחד באתר דאקרי עץ החיים וביה תליא כלל ופרט תורה שבכתב ושבע"פ והוא אקרי תורה ומשנה תורה.

תרגום: זה שנקרא משנה תורה, משה מפי עצמו אמר אותם. והרי בארנו את הדבר למה כך, אלא חכמה עליונה נקראת כלל התורה, וממנה הכל יוצא, באותו קול פנימי. אחר כך הכל מתיישב ומתאחד במקום שנקרא עץ החיים, ובו תלוי כלל ופרט, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, והוא נקרא תורה ומשנה תורה.

ועי' תיקו"ז נ ע"א): דודאי שכינתא אייה תקונא דגופא דקודשא בריך הוא אייה ברייתא כד אתמר בה (רות ג ז) ותגל מרגלותיו ואייה תוספתא מסטרא דח"י עלמין דאיהו מוסף שבת ואייה משנה מסטרא דגופא משנה תורה ודאי ואייה התקפא מסטרא דדרועא ימינא דמלכא הה"ד (שמות טו ו) ימינך ה' נאדרי בכח תרגום בתוקפא הצרכה אייה מסטרא דשמאלא ובדרועא שמאלא אחיד בה ובדרועא ימינא אתקף בה ויימא (ישעיה נב ב) קומי שבי ירושלים

תרגום: שודאי השכינה היא תקון הגוף של הקדוש ברוך הוא, היא ברייתא. כשנאמר בה "ותגל מרגלותיו", והיא תוספתא מצד של ח"י העולמים, שהוא מוסף שבת. והיא משנה מצד של גוף משנה תורה ודאי. והיא התקפה מצד של זרוע ימין המלך, זהו שכתוב "ימינך יהוה נאדרי בכח". בכח תרגום בתוקפא. ה"צריכה" היא מצד של שמאל, ובזרוע שמאל אוחז בה, ובזרוע ימין מתקיף בה, ויאמר "קומי שבי ירושלים".

²¹⁰⁰ עי' לעיל פרשת נח הערה 380.

²¹⁰¹ עי' לעיל פרשת וילך הערה 2355.

²¹⁰² עי' תיקו"ז (קסו ע"א): בראשית (ישעיה סו טז) כי באש ה' נשפט אלקים מארי דינא ועליה אתמר אלהים לא תקלל בודאי כמה דלעילא אתמר (תהלים ע"ה) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים כך איהו צריך למהוי דיינא לתתא לדא ישפיל בדינא ולדא ירים כפום עובדוי לדא מטה כלפי חסד לדא כלפי גבורה אמת באמצעיתא ובגין דא אתקרי דיין אמת אלהים הכס"א בחושבן דתמן י"ה דאיהי חכמה ובינה זה שמי עם י"ה סס"ה מסטרא דשמאלא ודא י"ה מן אלהים ה' על י' נוקבא תרגום: בראשית כי באש יהוה נשפט אלהים בעלי הדין ועליו נאמר אלהים לא תקלל בודאי כמו שנאמר למעלה כי אלהים שפט זה ישפיל וזה ירים כך צריך להיות הדין למטה את זה ישפיל בדין ואת זה ירים כפי מעשיו לזה מטה כלפי חסד לזה כלפי גבורה האמת באמצע ומשום זה נקרא דין אמת אלהים הכס"א בחשבון ששם י"ה שהיא חכמה ובינה זה שמי עם י"ה שלש מאות ששים וחמש מצד השמאל וזה י"ה מן אלהים ה' על י' נקבה.

עי' בהגר"א: תיקון ה' בראשית כי כו' - ר"ל, דתמן באש שהוא גבורה שהוא המשפט ואלקים דבראשית הוא הדין וז"ש מארי דינא. ור"ל דהדין מרומז בו ובראשית הדין ואלקים הדין ואמר כי באש ה' נשפט לראי' שבו מרומז המשפט. ואמר בוודאי כו'. מפרש והולך האיך צריך להיות המשפט: אמנם עיי"ש סה ע"ב): כד עמודא דאמצעיתא מרחק מינה איהו משפט וביה כתיב (תהלים ע"ה) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים זה ישפיל מאן דגרים לאשפלא לשכינתא מאתרהא וזה ירים מאן דגרים לסלקא לה מאתרהא דחובין דישראל אינון אשפילן לה לתתא וזכוון דלהון סלקין לה לאתרהא הא זכאה איהו מאן דעביד זכוון לסלקא לה לאתרהא תרגום: כשהעמוד האמצעי מרוחק ממנה, הוא משפט, ובו כתוב "כי אלהים שופט זה ישפיל וזה

וכן לשון משפט הוא הדין הנהתך, ולכך נקרא שופט העולם ברחמים בשם אלהים²¹⁰³ ממדת הגבורה של מעלה. ומפני שאלהים נצב בעדת אל (&), נקראו אפילו בני האדם בשם משותף²¹⁰⁴ אלהים²¹⁰⁵, שנאמר (שמות כב ח) עד האלהים יבא דבר שניהם, אין צריך לומר המלאכים שנקראו אלהים גם כן בשם משותף, כי הם השופטים להנהיג ולדון כל אחד ואחד אומתו, שהוא ממונה עליהם כי כלם מקבלים ממדת הגבורה.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ירים". "זה ישפיל", מי שגורם להשפיל את השכינה ממקומה. "זה ירים", מי שגורם להעלותה ממקומה. שחטאי ישראל משפילים אותה למטה, וזכויותיהם מעלים אותה למקומה, הרי צדיק הוא מי שעושה זכות להעלותה למקומה.

ז"ל ביאור הגר"א שם: איהו משפט - ר"ל עד"א: זה ישפיל וזה כו' - ר"ל זה הוא עד"א כמ"ש כי זה משה האיש, ועמ"ש במ"א סוד גדול ע"ז הפסוק שהכל הוא בסוד שם הוי"ה והוא בעד"א:.

²¹⁰³ עי' בהגר"א על ספד"צ א' ע"ג ד"ה ועיקר המתקלא שזעיר אנפין היינו קצר אפים, שכן הוא לא מאריך אף לרשעים מאחר והוא דין לגבי א"א ומבחינה זו הוא נקרא בשם אלקים.

²¹⁰⁴ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

²¹⁰⁵ עי' זהר (ח"ב קכג ע"א): אימתי מתברכא מניה בשעתא דאתקנו דינין דלתתא וכד דינין מתתקנין לתתא מתתקנין לעילא וכל תקונין דמלכא בחדוותא בשלימו דאינון שמא קדישא והוה כלא חד וכדין הוא שארי בגווייהו דכתיב (תהלים פב א) אלה"ם נצב בעדת אל בקרב אלה"ם ישפוט. תרגום: מתאי היא מתברכת, בשעה שנתקנו דינים למטה, וכאשר דינים נתקנים למטה נתקנים למעלה וכל התיקונים של המלך בשמחה בשלימות שהם שם קדוש והיה הכל א' ואז הוא שורה בתוכם, דכתיב אלה"ם נצב בעדת אל בקרב אלה"ם ישפוט.

פרשת ואתחנן.

(ג כד) אֲדַנִּי יְהוָה אֶתְּהָה הַחֲלוּת לְהִרְאוֹת אֶת עֲבֹדְךָ אֶת גְּדֻלְךָ וְאֶת יְדֹךָ הַחֲזֹקָה אֲשֶׁר מִי אֵל בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיךָ וּכְגִבּוֹרֹתֶיךָ:

עי' רמב"ן: רחום בדין לשון רש"י ולא השגיח הרב כי השם הראשון הוא כתוב באל"ף דל"ת והשני הוא כתוב ביו"ד ה"א²¹⁰⁶ שבו אמרו כל מקום שנאמר ה' זו מדת רחמים אלהים זו מדת הדין אבל השמות הנזכרים כאן אדון במדת רחמים וכך אמרו בילמדנו אמר לו רבון העולמים אי מתבעי לי בדין הב לי ואי לא מתבעי לי בדין רחם עלי כשם שאמר אברהם ה' אלהים מה תתן לי וגו' וגם באברהם כך הם כתובים הראשון אל"ף דל"ת והשני יו"ד ה"א וענין הפרשה יובן בזה כי אמר ואתחנן ולא אמר ואתפלל כי ידבר בתחנה²¹⁰⁷ ואמר אדון אשר בכך הרחמים אתה החלות להראות את עבדך כך היא תחלת נבואתי שהראית לי כבודך²¹⁰⁸, דכתיב ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים (שמות ג ו), עם הגדולה והגבורה²¹⁰⁹ והראיתי לדעת מי אל בשמים ובארץ שממנו יהיו כמעשיך הגדולים וכגבורותיך החזקות ומכאן תבין עוד במה התאנף בו השם הנכבד:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה – אדנ"י יהו"ה אתה החלות להראות, בסנה²¹¹⁰. את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה, הגדולה והגבורה. וכן היתה תחלת נבואתי והודעת לבריות על ידי שאין אלוה בשמים ובארץ שיעשה כמעשיך וכגבורותיך²¹¹¹, וזהו שאמר דוד ע"ה (תהילים פו ח) אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך²¹¹². ועל כן יגדל נא חסדך עמי, ואעברה נא

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²¹⁰⁶ עי' עי' ספרי (ואתחנן א'): כל מקום שנא' ה' זו מדת רחמים שנא' (שמות לד) ה' אל רחום וחנן. כל מקום שנא' אלהים זו מדת הדין שנא' שם כב עד האלהים יבוא דבר שניהם. ואומר שם אלהים לא תקלל, וכוונת רש"י נראה שהוא רק מתייחס לשם השני ולא לראשון. עי' זהר ואתחנן רס ע"ב הובא בפרשת ואתחנן הערה 2110. ועי' שמות לב י בדברי הרמב"ן ודברינו שם.
²¹⁰⁷ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 419.

²¹⁰⁸ עי' פרשת חיי שרה הערה 581 ששכינה היא בחי' כבוד.

²¹⁰⁹ עי' לקמן הערה 2111.

²¹¹⁰ עי' זהר (ח"ג רס ע"ב): ר' יהודה אמר מאי שנא הכא דכתיב אדנ"י בקדמיתא באל"ף דל"ת נר"ן יר"ד ולבסוף יה"ה וקרינן אלה"ם אלא סדורא הכי הוא מתתא לעילא ולאכללא מדת יום בלילה ומדת לילה ביום ולזווגא כלא כחדא כדקא יאות.
תרגום: רבי יהודה אמר מה שונה כאן שכתוב אדנ"י בהתחלה באל"ף דל"ת נר"ן יר"ד, ולבסוף יה"ה וקוראים אלה"ם, אלא הסדור כך הוא, מלמטה למעלה, ולהכליל מדת יום בלילה, ומדת לילה ביום, ולזווג הכל כאחד כראוי.

וז"ל הרח"ו שם: קאי אמלכות ואח"כ הו"ה בנקוד אלה"ם המלכות הנקרא אלהים מתייחדת עם הת"ת ואע"פ ששם זה ניקודו בבינה הוא בת"ת בהתייחדו עם המלכות ובינה, ועי' רמב"ן שמות ג ב, ור' בחיי שם ג ד.

²¹¹¹ עי' זהר (ח"ג דף רס ע"ב): אתה החלות להראות את עבדך מאי שירותא הכא אלא ודאי משה שירותא הוה בעלמא ולמהווי שלים בכלא ואי תימא יעקב שלים הוה ואילנא אשתלים לתתא כגוונא דלעילא הכי הוא ודאי אבל מה דהוה למשה לא הוה לב"נ אחרא דהא אתעטר בשלימו יתיר בכמה אלף ורבבן מישראל באורייתא במשכנא בכהנין בליואי בתריסר שבטין רברבין ממנן עלייהו בשבעין סנדרין הוא אשתלים בגופא שלים אהרן לימינא נחשון לשמאלא הוא בינייהו בגין כך את גדלך מימינא דא אהרן ואת ידך החזקה משמאלא דא נחשון והא אתמר בג"כ משה שירותא בעלמא הוה. תרגום: "אתה החלות להראות את עבדך" מה ה"ראשית/התחלה" כאן אלא ודאי משה ראשית היה בעולם להיות שלם בכל. ואם תאמר יעקב היה שלם, והאילן נשלם למטה כדוגמא למעלה. כך זה בודאי, אבל מה שהיה למשה לא היה לאדם אחר, שהרי התעטר בשלמות יתרה בכמה אלפים ורבבות מישראל, בתורה במשכן בכהנים בלויים בשנים עשר שבטים גדולים ממונים עליהם, בשבעים סנהדרין, הוא נשלם בגוף שלם, אהרן לימין, נחשון לשמאל, והוא ביניהם. לכן "את גדלך" מימין זה אהרן, ואת ידך החזקה" משמאל זה נחשון, והרי נתבאר. לכן משה היה ראשית בעולם.

עי' ריש ספד"צ וגר"א שם בענין המתקלא.

²¹¹² עי' לעיל הערה 2110.

ואראה וגו'. ולפי שהוא ארון חולי ארין²¹¹³, ההופכי הצור אגם מים²¹¹⁴, ומשה הטא בו בענין הצור, ונגזר עליו על זה שלא יכנס לארין, על כן יבקש משה עתה מלפניו שיסלח לו ויעבור ויראה מזה נכתב השם הזה אל"ף דל"ת ואחריו יו"ד ה"א וא"ו ה"א, כי הוא ארון אשר בו הרחמים, (ישעיה כו ד) כי ביה ה'²¹¹⁵, ולכן הזכיר לשון ואתחנן שהוא לשון נאמר על מדת הדין, כלשון (תהלים ל ט) אליך ה' אקרא ואל אדני אתחנן, סמך התחנה לאלף דל"ת וכן כתוב (איוב ח ה) אם אתה תשחר אל אל ואל שדי תתחנן:

(ג כו): ויתעבר ה' פי למענכם ולא שמע אלי ויאמר ה' אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדרך הזה:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה – ויתעבר ה' בי ירמוז לסוד העבור²¹¹⁶, וזהו לשון "בי", כי היה ראוי שיאמר עמי, כענין שכתוב (תהלים פט לט) התעברת עם משיחך. וידוע כי לשון סוד העבור מלשון עברה כי סוד הגלגול בענין היצירה, מדה מתנהגת בעוה"ז במדת הדין, והוא סוד (שמות לד ז) פוקד עון אבות וכבר רמזתיו שם.

וזהו שאמרו רז"ל בברכות (כט ע"ב) אפילו בשעה שאתה מלא עליהם עברה באשה עוברה יהיו צרכיהם לפניך, ויש מן החכמים קורין כאשה עוברה בכ"ף, ובהרבה ספרים נמצא כן, וגרם להם שלא הבינו פנימיותו של ענין, ולא לקחו ממנו רק נגלהו. אבל העיקר כי הוא באות בי"ת וכן קבלת החכם רבי יצחק בן הרב²¹¹⁷ ז"ל באשה עוברה באות בי"ת, ומה שנקרא סוד העבור על שם כח הדורות שהוא קורא הדורות מראש²¹¹⁸, שהוא מעובר

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²¹¹³ ע"י לעיל פרשת בשלח הערה 1087.

²¹¹⁴ ע"י זהר (ח"ב דף סד ע"ב): תו אמר רבי אבא מים בכל מקום הא ידיעא וקודשא בריך הוא בהאי צור אתער לארקא מיא דהא לא אתחזי (אלא מגדולה) ודא הוא את וניסא דקודשא בריך הוא ועל דא שבח דוד ואמר (תהלים קיד ח) ההפכי הצור אגם מים וגו' ומשמע ההפכי דהא לאו ארחוי דצור בכך ועל דא בצור עלאה אפיק מיא מאתר דלתתא ומה שמיה דההוא דלתתא סלע דכתיב (במדבר כ ח) והוצאת להם מים מן הסלע ובמה אפיק האי סלע מיא בחילא דצור דלעילא. תרגום: עוד אמר רבי אבא מים בכל מקום הרי ידוע והקדוש ברוך הוא מתעורר בצור הזה להוריק מים שהרי לא ראוי (אלא מגדולה) וזהו אות ונס של הקדוש ברוך הוא ועל זה שיבח דוד ואמר ההופכי הצור אגם מים וגו' ומשמע ההופכי שהרי אין דרך הצור בכך. ועל זה בצור העליון הוציא מים ממקום שלמטה ומה שמו של אותו שלמטה סלע שכתוב והוצאת להם מים מן הסלע ובמה הוציא הסלע הזה מים בכח הצור שלמעלה.

ע"י שער הפסוקים בשלח: נודע הוא, כי הצור הוא מלכות, שהוא רחל נוקבא דז"א. והיא שם אלהים במילוי הה"ן, העולה בגימטריא צו"ר. ולהיותו מבחינת אלהים, לכן הצור הוא דין, כנזכר בזוהר. ובהיותה דין, אינה יכולה להוציא מים להשקות, ולכן צריך להמשיך אליה מן ז"א, בחי' אורות, שהם ג"כ כמנין צו"ר. וע"כ, ההפכי הצור אגם מים, בבחי' צור הזה השני, הנרמז באמרו והכית בצור וכו', והנה ענין הכאה זו, היא ע"י שם ההו"ה שבז"א, בזה האופן, י"פ י', הרי ק', והכאה זו מיניה וביה. ואח"כ מכה באות ה', בסוד י"פ ה', והם חמשים. וכעד"ז בכלם, והוא באופן זה, י"פ י', י"פ ה', ה"פ ה', ה"פ ו', ו"פ ו', ו"פ ה', ה"פ ה'. סך הכל בגימטריא צו"ר, וע"כ ויצאו ממנו מים, ושמה העם. ע"י דע"ה ח"ב קכד ע"א ז"ל: וכן היסוד דנוק', הנה בעת הגדלות נקרא בשם סלע, כי סלע הוא גימ' יסוד אדני יה, כמ"ש בספר קה"י. כי המלכות שהיא אדני, כאשר שהיא נשלמה בהמוחין דגדלות מאו"א, שהם יה, אז נקרא היסוד שלה בשם סלע, להורות שהוא שלם בהאורות דגדלות. ושם ע"ב): הנוק' דיניקה אשר נקרא אז היסוד שלה בשם צור, והוא (משלי ל יט) דרך נחש עלי צור.

²¹¹⁵ ע"י לעיל פרשת בשלח הערה 1086.

²¹¹⁶ ע"י לעיל פרשת שמות הערה 913.

²¹¹⁷ ע"י לעיל פרשת וישלח הערה 674.

²¹¹⁸ ע"י זהר (ח"א דף רכז ע"ב): כגוונא דא כל דרין דעלמא מסייפי עלמא עד סייפי עלמא כלהו אתעתדו וקיימו קמיה עד לא ייתון לעלמא הדא הוא דכתיב (ישעיה מא ד) קורא הדורות מראש עד לא אתברי עלמא בגין דכל נשמתין דנחתין לעלמא עד לא ייחתון כלהו קיימי קמיה דקב"ה בדיוקנא דקיימי בהאי עלמא ואקרון בשמהן דכתיב (שם מ כו) לכלם בשם יקרא אוף הכי צדיקייא קב"ה אחמי לון כל דרין דעלמא עד לא ייתון וישתכחון בעלמא מנא לן מאדם (דא אדם) ודהוהו קדמאה דקב"ה אחמי ליה כל אינון דרין עד לא ייתון כדכתיב (בראשית ה א) זה ספר תולדות דתנינן אחמי ליה כל אינון דרין דזמינין למיתי לעלמא. תרגום: כדוגמא זו כל דורות העולם מסוף העולם ועד סוף העולם, כולם התייצבו ועמדו לפניו עד

מן הכח הפנימי ועל שם שכל המתנגלגל יתנגלגל מכח הדורות לכך נקרא סוד העבור כח הדורות. ועוד שלשון עבור מלשון רבוע, ועל שם שהענין עם רבעים עם המגולגל וזולתו פעמים שלש, ועוד לשון עבור על שם שאינו עובר ממשפחתו.

(ג כז): עֲלֵה רֹאשׁ הַפְּסָגָה וְשֵׂא עֵינֶיךָ יְמָה וְצַפְנָה וְתִימְנָה וּמִזְרְחָה וּרְאֵה בְּעֵינֶיךָ פִּי לֹא תֵעָבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה:

ע"ר ר' בחיי: ימה וצפונה ותימנה ומזרחה לא מצינו זכרון הרוחות בתורה בסדור אחד כי לפעמים יקדים הכתוב רוח מזרחי לכלן הוא שכתוב (איוב כג ח – ט) הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו שמאול בעשותו ולא אחו יעטוף ימין ולא אראה וזהו הסדר הראוי כי הם רצופות ישרות ממזרח למערב ומצפון לדרום ולפעמים יקדים מערב לכלן הוא שנאמר ליעקב (בראשית כח יד) ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה ולפעמים יקדים צפון לכלן הוא שאמר לאברהם (בראשית יג יד) שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה ונגבה וקדמה וימה ומה שהתחיל ביעקב ומשה מרוח מערב יתכן לתת טעם בזה על שם השכינה שירדה עם יעקב למצרים וידוע כי השכינה במערב (ב"ב כה ע"א) גם בכאן משה ידבר בתחלה אל השכינה והזכיר תימנה ולא נגבה כי חצי השם נרמז בכל רוח ורוח²¹¹⁹ כי בן קלסו משה להקב"ה (במדבר מז כב) אל אלהי הרוחות לכל בשר.

ומה שחזר שני פעמים עיניך והזכיר לשון עליה כי משם נתעלה לראות הארץ בעין הבשר לארבע רוחותיה ולהתבונן בשם בן ארבע אותיות שהוא המרכבה הראשונה העליונה לארבע רוחות העולם.

(ד ז): כִּי מִי גוֹי גָדוֹל אֲשֶׁר לֹא אֱלֹהִים קְרִיבִים אֵלָיו כֹּה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קְרָאֵנוּ אֵלָיו:

ע"ר ר' בחיי: כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו – רמז לנו משה בכתוב הזה על מעלתן של ישראל שהם מתפללים ונענים, כי יכונו אל הכח העליון²¹²⁰ להשפיע כחו במדות²¹²¹, בכל מדה ומדה הצריכה להם, ולכך הם נענים בכל פעם ופעם²¹²². והזכיר גוי גדול ולא אמר גוי קדוש או גוי צדיק לפי שהגדולה היא החסד, והחסד תחלת המדות²¹²³. ובאור הכתוב כי מי גוי גדול אשר לו המדות קרובות אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו, ולא

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

שלא יבאו לעולם. זהו שכתוב "קורא הדורות מראש", טרם שנברא העולם. משום שכל הנשמות שיוודות לעולם, טרם שירדו, כולם עומדים לפני הקדוש ברוך הוא בדמות שעומדים בעולם הזה, ונקראים בשמות, שכתוב "לכלם בשם יקרא". כמו כן הקדוש ברוך הוא מראה לצדיקים כל דורות העולם טרם שיבואו וימצאו בעולם. מנין לנו, מאדם, שהיה ראשון, שהקדוש ברוך הוא הראה לו כל אותם דורות טרם שיבואו, ככתוב "זה ספר תולדות אדם", ששנינו, הראה לו כל אותם דורות שעתידים לבא לעולם.

²¹¹⁹ היינו או י"ה או ר"ה.

²¹²⁰ ע"י לעיל בראשית ב ט.

²¹²¹ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 154 פרשת לך לך 400.

²¹²² ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 37.

²¹²³ ע"י לעיל פרשת לך לך הערה 400.

אל המדות²¹²⁴. ומוזה יאמרו רז"ל²¹²⁵ עמוד מכסא דין ושב על כסא רחמים, עמוד מכסא רחמים ושב בכסא דין, הכל כפי מה שצריך המתפלל. ועל המדות הזכיר הנביא ע"ה (חבקוק ג ח) כי תרכב על סוסך מרכבותיך ישועה, ודרשו רז"ל (בר"ר סח י) אין הרוכב מפל לסוס אלא הסוס מפל לרוכב והבן זה²¹²⁶.

ודע כי בפסוק זה יוצא שם גדול שתי אותיות עם האחרונה וכן כלם על הסדר הזה ודרשו רז"ל (ירושלמי ברכות פ"ט ה"א) אשר לו אלהים קרובים בכל מיני קריבות.

(ד טו): וְנִשְׁמְרָתֶם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל תְּמוּנָה בְּיוֹם דְּבַר ה' אֲלֵיכֶם בְּהַר בְּתוֹךְ הָאֵשׁ:

ע"י רמב"ן: יזהירם פן יטעו אחר הקול אשר שמעו ויעשו השחתה לקצין בנטיעות²¹²⁷ ואמר תחלה תבנית זכר או נקבה – באדם שמהם יהיה קול ואחר כן הזכיר כל אשר בארץ בבהמה ובעוף וברמש האדמה וכדני הים ואחר כן חזר אל צבא השמים:

(ד כא): וְה' הִתְאַנַּף בִּי עַל דְּבָרֵיכֶם וַיִּשְׁבַּע לְבַלְתִּי עֲבָרֵי אֶת הַיַּרְדֵּן וּלְבַלְתִּי בֵּא אֶל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה:

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²¹²⁴ לא מצאתי מדרש חז"ל שכזה בשום מקום, אמנם הדבר נמצא בשם המדרש בפרדס שער לב פרק ב, ובמאה קשיטה פרק סב. וכן הוא מובא בשם הספרי בנפח"ח שער ב פרק ד. וע"י הקדו"ש מג ע"א): גם הבאים בסוד ה' ומעמיקים בכוונה לכוון ע"פ כוונת האריז"ל, צריכים להזהר מאד לכוון רק בשמות הקודש, או באותיות השמות בכל א' לפי ענינו, אבל לא בשמות הפרצופים, כמו עתיק א"א א"א ז"ן יש"ר"ת ישראל ורחל יעקב ולאה, וכן לא בשמות הספ"י כח"ב חג"ת נה"מ, אלא רק בשמות הקודש, אשר בכל א' מהם ובאותיותיהם ושילוביהם ונקודותיהם וצירופם, אשר בכל א' לפי ענינו ומקומו, וע"ד שהם מסודרים בסידור הרב הקדוש מהר"ש שרעבי זצוק"ל. ומי שאין כחו יפה להיטיב ולכוון את רעיונו ומחשבתו להשמות עצמו בלבד, ומכש"כ אם שלא השכיל כ"כ בדיעת השמות הקודש אשר בכל א', יותר מוטב מאד לכוון במילות התיבות כתינוק בבית הספר ובפשטות הכוונה לבד, כי לכוון בספ"י הנה ע"ז אמרו (ספרי) אליו ולא למדותיו, ומכש"כ לכוון בשמות הפרצופים וביחודם, הרי אי אפשר שלא יגשם במחשבתו ח"ו, או באיזה תכונה גשמיות עכ"פ, וכמ"ש הרמ"ק ז"ל בשער הכוונה רפ"ב, כי כל מה שהאדם חושב במחשבתו היא גשמי, ואין אות שכלו יכול לדמות הרוחניות בלתי אם יגשימהו ויגבילהו ע"ש. ולא הותר לדבר בזה אלא רק בדרך לימוד לבד, כי הרי גם התורה מדבר כעין זה, והם כל התוארי ותכונות הגשמיות המוזכר בתורה, כמו ויאמר ה' אל לבו (בראשית ח כא), וירח ה' את ריח הניחוח, ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (שמות כד י), כתובים באצבע אלקים (שמות לא יח) וכיוצא בזה הרבה, כנודע מדברי המפרשים בזה, ובפרט בשיר השירים שהיא קודש קדשים, וכל דבריה היא ממש כעין כל הדברים שבספד"צ והאדרות ודברי האריז"ל, ולכן מותר לדבר בזה בדרך לימוד, כי הרי הוא כעין כל התורה כולה, אבל העבודה והכוונה הרי אסור בזה בכל חומר איסור, וכמו שנאמר (דברים ד טו) ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה. ואינו מותר העבודה והכוונה אלא רק בהשמות הקודש, ועל זה נאמר (במדבר יב ח) ותמונת ה' יביט, כי הכונה בהשמות הוא אליו עצמו וכנ"ל, והארכנו בזה בדעה"ח ח"א דרוש ה' סימן ז' ע"ש, וע' עוד מה ששייך לכל הענין כאן לעיל שער א'.

²¹²⁵ ע"י תנחומא ואתחנן ו: אמר לפניו אני יחיד וישראל ששים רבוא הרבה פעמים חטאו לפניך ובקשתי עליהם רחמים ומחלת להם על ששים רבוא השגחת ועלי אין אתה משגיח אמר ליה משה אין דומה גזרת צבור לגזרת יחיד ועוד עד עכשיו היתה שעה מסורה בידך ומעכשיו אין שעה מסורה בידך אמר לפניו רבון העולמים עמוד מכסא דין ושב בכסא רחמים.

ע"י ויק"ר פכ"ט סי' י: בר"ה נוטלין שופרותיהן ותוקעין לפני הקב"ה והוא עומד מכסא דין לכסא רחמים ומתמלא עליהם רחמים אימתי בחדש השביעי.

וע"י ע"ז ג ע"ב): אמר רב יהודה אמר רב שתיים עשרה שעות הוי היום שלש הראשונות הקדוש ברוך הוא יושב ועוסק בתורה שניות יושב ודן את כל העולם כולו כיון שרואה שנתחייב עולם כלייה עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים וכו'.

²¹²⁶ וע"י ז"ח (לג ע"א): ורוחא דאיהו תפארת רכיב במלאכייא ברוחא דאיהו רכיב בגופא ורזא דמלה כי תרכב על סוסך מרכבותיך ישועה.

תרגום: והרוח הוא התפארת רוכב במלאכים ברוח, שהוא רוכב בגוף, וסוד הדבר כי תרכב על סוסך, מרכבותיך ישועה.

²¹²⁷ ע"י ענינו בראשית יא ב.

עי' הרמב"ן: ועל דרך האמת יאמר השמרו מאד לנפשותיכם פן תשחיתון כי השם התאנף בי מדאגה מדבר זה פן תשכחו אתם ברית השם אלהיכם באש האוכלת בראש ההר²¹²⁸ ותעשו תמונת כל וזה מעם אשר צוך ה' אלהיך – וכבר נרמז זה בסדר חקת התורה ורש"י כתב אשר צוך ה' אלהיך שלא תעשה והוא פשוטו של מקרא והמשכיל יבין הפסוקים האלה על אמתתם:

(ד כג): השמרו לְכֶם פֶּן תִּשְׁכַּחוּ אֶת בְּרִית ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כָּל אֲשֶׁר צִוָּךְ ה' אֱלֹהֵיךְ:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה – אשר צוך ה' אלהיך²¹²⁹ – הוא כבוד ה'²¹³⁰ האש האוכלת בראש ההר (שמות כד יז)²¹³¹, שהטא בו משה²¹³², והמרהו בענין הצור. ועל כן הזכיר בכאן (לעיל פסוק כא) וה' התאנף בי לבלתי עברי ממאמר הכתוב, השמרו לכם פן תשכחו את ברית ה' אלהיכם כאש האוכלת בראש ההר, ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר צוך ה' אלהיך, ויבא הכתוב כפשוטו ומשמעו, כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא מדת הדין הוא, וכבר ראית זה בסיני כאש אוכלת בראש ההר. ואם תעשו כן הרי הוא אל קנא, מקנא בעובדי אלילים. ומה שהוסיף מלת "הוא"²¹³³, בעבור כי הוא שמו של הקדוש ברוך הוא²¹³⁴, כענין שכתוב (במדבר יח כג) ועבד הלוי הוא, וכתוב (תהילים קג) הוא עשנו ולא אנחנו, ואב לכלן (ישעיה מב ח) אני ה' הוא שמי. ועל כן הוצרך להוסיף "הוא", כלומר שמו לא עצמו, שהרי בעצמו אמר הכתוב (שמות לג כ) כי לא יראני האדם והי, כי שם הדבר אינו עצמו ממש. והדבר כפשוטו, כי רוצה לומר אש אוכלה, כאש אוכלה, כי אצל עובדי אלילים קנאתו תשרוף אותם כאש, ועובדי האש המביאים ראיה מן הכתוב הזה שהבורא אש, הנה אליהו מכחישן שאמר (מלכים א' יט יא) לא באש ה', גם בכאן תשובתם בצדן, שהוסיף ואמר אל קנא, יבאר כי מה שאמר אש אוכלה אינו אלא למשל, ומשל אינו אלא לענין הקנאה.

(ד לו): ותחת כי אהב את אבתיך ויבחר בְּרַעוּ אֶתְרֵיךָ וַיִּצְאָךְ בְּפָנָיו בְּכַחוּ הַגְּדֹל מִמִּצְרַיִם: עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ויוציאך בפניו זה מלאך הפנים שנאמר (ישעיה סג ט) ומלאך פניו הושיעם²¹³⁵ בכחו הגדול שבקרבן והבן זה.

ועוד יכלול הכתוב זכות האבות שבזכותם יצאו ממצרים בפניו זה יעקב שכך כתיב (תהילים כד ו) מבקשי פניך יעקב²¹³⁶ סלה בכחו זה יצחק הגדול זה אברהם והתחיל מיעקב

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

²¹²⁸ עי' לעיל שמות יט כ, כ ג, ועי' הערה הבאה.
²¹²⁹ עי' לקמן פרשת עקב הערה 2179.
²¹³⁰ עי' פרשת חיי שרה הערה 581 ששכינה היא בחי' כבוד.
²¹³¹ עי' זהר (ח"ב קצז ע"א): אלא כמה דאת אמר (שמות יט ב) וירד יהו"ה על הר סיני וכתוב (שם כד יח) ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר וכי קודשא בריך הוא דהוה בטורא דסיני וכתוב (שם יז) ומראה כבוד יהו"ה כאש אוכלת בראש ההר איך יכיל משה לסלקא גביה אלא במשה כתיב ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר דעאל גו עננא כמאן דאתלבש בלבוסא הכי נמי אתלבש בעננא ועאל בגויה ובעננא אתקריב לגבי אשא ויכיל למקרב אוף הכי אליהו דכתיב ויעל אליהו בסערה השמים דעאל בההיא סערה ואתלבש ביה בההיא סערה וסליק לעילא
תרגום: אלא כמו שנאמר וירד ה' על הר סיני וכתוב (שם כב) ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר וכי הקדוש ברוך הוא שהיה בהר סיני וכתוב ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר איך יכל משה לעלות אליו אלא כתוב במשה ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר שנכנס לתוך הענן כמי שמתלבש בלבוס כך גם התלבש בענן ונכנס לתוכו ובענן נקרב לאש ויכל לקרב אף כך אליהו שכתוב ויעל אליהו בסערה השמים שנכנס באותה סערה והתלבש באותה סערה ועלה למעלה.
ועי' לקמן הערב 2179.
²¹³² עי' במדבר כ ח ודבריו שם.
²¹³³ עי' לעיל פרשת לך לך הערה. **Error! Bookmark not defined.**
²¹³⁴ עי' שמות ב ב ורבינו שם ש"הוא" כינוי למלכות, ועי"ש הערה 823.
²¹³⁵ עי' רמב"ן שמות (ג ב), והערות 867 868, ודברי רבינו שמות כג כ, וכן במדבר כ טז.
²¹³⁶ עי' זהר (ח"ב נג ע"א): ויוציאך בפניו בכחו הגדול ממצרים מאי בפניו בפניו דא יעקב דאעיל

למעלתו כי הוא החוט המשולש²¹³⁷ בזכות האבות וכן הקו האמצעי עיקר וכן במקום אחר יתחיל מיעקב בפסוק (ויקרא כו מב) וזכרתי את בריתי יעקוב.

(ה יב): שְׁמוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ:

עיי' רמב"ן: על דרך האמת בדבור אחד נאמרו כי היה הקול בזכור ושמור²¹³⁸ כי התורה ברית עולם ערוכה בכל ושמורה והוא השומע וזכור והם שמור והמשכיל ידע זה ממה שרמזנו שם (שמות כ ח):

ובאר כאשר צוּך ה' אלהיך – קודם מתן תורה במרה שם שם לו חק ומשפט לשון רש"י ואם כן גם מצות כבוד אב ואם יהיה במרה והרב לא הזכיר שם אלא שבת פרה אדומה ודינין והנראה בעיני על דרך האמת בזה גם בכל משנה תורה כי משה ידבר כמפי הגבורה²¹³⁹ כמו שאמר (להלן יא יג יד) והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם ונתתי מטר ארצכם בעתו ואין משה הנותן מטר על פני הארץ ולא הנותן עשב בשדה אבל הדבור בתורה בזכור ובמשנה תורה בשמור ולכן יאמר משה בכל מקום במשנה תורה ה' אלהיך²¹⁴⁰ ובתורה יזכיר שם המיוחד²¹⁴¹ בלבד זולתי בעשרת הדברות כמו שאמר (שמות כ א) וידבר אלהים וגו'

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

לכלהו תמן. וכו' רבי אלעזר אמר ויוציאך בפניו דא יעקב בכחו דא יצחק הגדול דא אברהם אמר רבי שמעון וכן בגיניהון דאבהתא אזדמן פורקנא תדיר לישראל דכתיב (ויקרא כו מב) וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור. תרגום: ויוציאך בפניו בכחו הגדול ממצרים מה זה בפניו בפניו זה יעקב שהכניס לשם את כולם. וכו' רבי אלעזר אמר ויוציאך בפניו זה יעקב בכחו זה יצחק הגדול זה אברהם אמר רבי שמעון וכן בשביל האבות מזדמנת תמיד גאולה לישראל שכתוב וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור.

עיי' זהר (ח"א צ"א ע"א): אמר רבי יעקב (עקיבא) אמר רבי חייא (עקיבא) יעקב אבינו הוא כסא הכבוד וכן תאנא דבי אליהו יעקב אבינו הוא כסא בפני עצמו דכתיב (ויקרא כו מב) וזכרתי את בריתי יעקוב ברית כרת קודשא בריך הוא ליעקב [לבדו] יותר מכל אבותיו דעביד [ליה] (ההוא) כסא הכבוד בר מן קדמאה

תרגום: אמר רבי יעקב אמר רבי חייא (עקיבא), יעקב אבינו הוא כסא הכבוד. וכן תנא דבי אליהו, יעקב אבינו הוא כסא בפני עצמו, שכתוב "וזכרתי את בריתי יעקוב". ברית כרת הקב"ה ליעקב לבדו יותר מכל אבותיו, שעשה לו כסא הכבוד, פרט מן הראשון.

²¹³⁷ עיי' זהר (ח"א קס"ב ע"ב): יעקב שלימו דאבהן.

ועיי'ש (קע"א ע"ב): יעקב דאיהו שלימא דאבהן דאתבריר חולקא שלימתא לקב"ה.

תרגום: יעקב שהוא שלימות האבות, שנברר חלק שלם לקדוש ברוך הוא, והוא התקרב אליו יותר. ²¹³⁸ עיי' זהר (ח"א רס"א ע"א): וידבר יי' אליכם מתוך האש קול דברים אתם שומעים וגו' א"ר אלעזר האי קרא אית לאסתכלא ביה קול דברים מאי קול דברים אלא קול דאקרי דבור דכל דבורא ביה תליא וע"ד כתיב וידבר ה' אליכם דהא דבור באתר דא תליא להאי אקרי קול דברים אתם שומעים דשמיעה לא תליא אלא בהאי בגין דשמיעה בדבור תליא ובג"כ אתם שומעים.

תרגום: "וידבר ה' אליכם מתוך האש קול דברים אתם שומעים וגו'", אמר רבי אלעזר, בפסוק זה יש להתבונן, "קול דברים", מה זה "קול דברים", אלא קול שנקרא דיבור, שכל דיבור תלוי בו, ועל זה כתוב "וידבר ה' אליכם", שהרי דיבור תלוי במקום זה, לזה נקרא קול דברים. "אתם שומעים", ששמיעה לא תלויה אלא בזה, משום ששמיעה תלויה בדיבור, ולכן "אתם שומעים".

עיי' לעיל פרשת בראשית הערה 136, וכן הערה 184, ועיי' לקמן הערה 2143.

²¹³⁹ עיי' זהר (ח"ג רס"ג ע"א): ואר"ש תנינן קללות שבת"כ משה מפי הגבורה אמרן ושבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרן מאי מפי עצמו וכי ס"ד את זעירא באורייתא משה אמר ליה מגרמיה אלא שפיר הוא והא אתערנא מעצמו לא תנינן אלא מפי עצמו ומאי איהו ההוא קול דאיהו אחיד ביה וע"ד הללו מפי הגבורה והללו מפי עצמו מפי הוא דרגא דאתקשר ביה על שאר נביאי מהימני.

תרגום: ואמר רבי שמעון שנינו קללות שבתורת כהנים משה מפי הגבורה אמרן ושבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרן מה זה מפי עצמו וכי תעלה בדעתך שאפילו אות קטנה בתורה אמר אותה משה מעצמו. אלא יפה הוא והרי התעוררנו לא שנינו מעצמו אלא מפי עצמו ומהו אותו קול שהוא אחוז בו ועל זה הללו מפי הגבורה והללו מפי עצמו מפי אותה דרגא שנקשר בה על שאר נביאים הנאמנים.

²¹⁴⁰ עיי' לקמן פרשת עקב הערה 2179.

²¹⁴¹ עיי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

והבן זה:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה בדבור אחד נאמרו כי הוא האדון שבו הרחמים והשתכל כי בדין הוא שיזכיר בתורה זכור ובמשנה תורה שמור כי כן תמצא שיזכיר תמיד בתורה השם המיוחד ובמשנה תורה יזכיר לעולם ה' אלהיך ה' אלהיכם כלשון עשרת הדברות אנכי ה' אלהיך והוא שברא שמים וארץ וכן תמצא בבריאת עולם (בראשית ב ד) בהבראם בה' בראם והתורה נתנה בחמשה קולות וכן העולם נברא בששת ימים והתורה נתנה בששה בסיון ובריאת עולם תמצא במעשה בראשית ל"ב פעמים אלהים²¹⁴² והתורה תתחיל בב' ותסיים בלמ"ד וכל זה להתבונן כי מי שברא העולם נתן לנו את התורה והבן זה:

(ה טו): וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִיאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם פֶּיַד חֲזָקָה וּבְיָרֵעַ נְמוּיָה עַל בֶּן צֶוֶף ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת:

ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת נוכל עוד להוסיף בזה כי הדבור הזה בשמור ליראה את השם הנכבד והנורא²¹⁴³ ועל כן יצונו שנזכור את ה' החזקה והזרוע הנמויה שראינו ביציאת מצרים וממנו לנו היראה כמו שאמר (שם יד לא) וירא ישראל את ה' הגדולה אשר עשה ה' במצרים ויראו העם את ה' ועל כן צוה ה' אלהיך לעשות את יום השבת שתהא כנסת ישראל בת זוגו לשבת²¹⁴⁴ כנרמז בדברי רבותינו (ב"ר יא ח) והמשכיל יבין:

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²¹⁴² ע"י תיקו"ז (כח ע"א): בראשית מאמר קדמאה דכלא כלילא מעשר אמירן ואיהי ל"ב אלה"ם דעובדא דבראשית.

תרגום: בראשית, הוא מאמר ראשון של הכל, כלול מעשר אמירות, והיא ל"ב אלה"ם של מעשה בראשית.

²¹⁴³ וע"י ז"ח (מא ע"א): וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר איהו בלחודו דיבורא חדא והא אוקימנא אנכי ולא יהיה לך דיבורא חדא אתאמרו.

וכי הני ותו לא אל הני כללא דכלא הני כללא דכל אורייתא והי נמי זכור ושמור ובגין דזכור ושמור אינון כללא דכלא נקט הני דאינון כללא זכור ושמור אנכי זכור לא יהיה לך שמור וכלא דיבורא חדא.

מאי דיבורא חדא הכי הוא ודאי דיבורא חדא ולא בתרין בגין דהאי דבור איהו אתכליל מכלהו קלי ואיהו דהוה אמר בתוקפא וחילא דכלהו דכל חד וחד הוא בטש ביה בלחישו ואיהו הוה אמר.

ובגין דכלהו הוה בלחישו ולא אשתמעו כתיב וכל העם רואים ולא כתיב וכל העם שומעים בגין דלא אשתמעו כלל אלא כלהו הוה אטיין וכל חד וחד נשיק להאי דבור בלחישו כמאן דנשיק בחביבו דרחימותא ולבתר האי דבור פריש ואמר מלה ואכריז לה.

וע"ד כתיב וידבר אלקים את כל הדברים האלה דאינון כללא דזכור ושמור אנכי ולא יהיה לך אנכי כללא דכל פיקודי אורייתא דאינון בכלל זכור ואיקרון מצות עשה.

אנכי כללא דזכר ונוקבא כחדא ומאן דאמר דאיהו רזא דכורסיה לאו איהו כורסיה בלחודוהי ולא הכי דהא רזא דזכור איהו ואיהו דכורא אבל אע"ג דאיהו דכורא כללא דזכר ונוקבא כחדא איהו.

תרגום: וידבר אלה"ם את כל הדברים האלה לאמר, הוא לבדו דיבור אחד, והרי ביארנו אנכי ולא יהיה לך דיבור אחד נאמרו

וכי אלו ולא יותר, אלא אלו כלל הכל, ואלו הם כלל של כל התורה, וכן גם זכור ושמור, ולפי שזכור ושמור הם כלל הכל, נקטו אלה שהם כלל, זכור ושמור, אנכי זכור, לא יהיה לך שמור, והכל [נאמר] דיבור אחד

מהו דיבור אחד, כך הוא ודאי דיבור אחד ולא בשנים, לפי שזה הדיבור, הוא נכלל מכל הקולות, והוא שהיה אומר בתוקף וכח של הכל, שכל אחד ואחד הכה בו בלחש, והוא היה אומר

ולפי שכלם היו בלחש ולא נשמעו, כתיב וכל העם רואים, ולא כתיב וכל העם שומעים, לפי שלא נשמעו כלל, אלא כלם היו באים, וכל אחד ואחד נשק לזה הדיבור בלחש, כמי שנושק בחביבות של

אהבה, ואחר כך הדיבור פירש ואמר את הדיבור והכריז אותו ועל זה כתוב וידבר אלה"ם את כל הדברים האלה, שהם כלל של זכור ושמור, אנכי ולא יהיה לך,

אנכי הוא כלל של כל מצות התורה שהם נכללות בכלל זכור, ונקראות מצות עשה אנכי הוא כלל זכר ונקבה כאחד, ומי שאומר שהוא סוד הכסא, אינו הכסא לבדו, ואינו כך, כי הוא

סוד זכור, והוא זכר, אבל אף על פי שהוא זכר, הוא כלל זכר ונקבה כאחד

²¹⁴⁴ ע"י לעיל פרשת יתרו הערה 1301.

(ה טו): כַּבֵּד אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן יֵאָרִיכוּ יְמֶיךָ וְלִמְעַן יֵיטֵב לָךְ
 עַל הַאֲדָרְמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה תוספת הווי"ן לרמוז כי שמור שהוא הה"א הוא בכלל הוא"ו²¹⁴⁵ וכן
 (תהילים סב יב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעת²¹⁴⁶ ולא הזכיר ולא תרצח²¹⁴⁷ כי ענין
 דין הוא והוא"ו הוא רחמים ולפי שהזכיר לא תרצח הוצרך להוסיף ולא תתאוה כדי להשלים
 ה' לאוין בווי"ן כנגד ה"א אחרונה הכוללת אות הוא"ו והתבונן כי קול גדול ולא יסף הוא
 הוא"ו כי מלת קול סמוכה לגדול קול דברים²¹⁴⁸ אתם שומעים הוא הה"א וענין ולא יסף²¹⁴⁹
 שלא יסף על הקול ששמעתם שישמיעהו לכם מעולם ולמדך בזה שלא השיגוהו הקהל מעולם
 אך השיגו הה"א בלבד וזהו שאמר ותמונה אינכם רואים כלומר ותמונה שכתוב בו במשה
 (במדבר יב ח) ותמונת ה' יביט אינכם רואים כלומר משיגים זולתי קול זה כלומר קול דברים
 זה.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

²¹⁴⁵ עי' הערה 2143.

²¹⁴⁶ עי' זהר (ח"ב דף פא ע"ב): ואת הלפידים בקדמיתא ברקים והשתא לפידים כלא חד אבל
 מדאתתקנו בתקונוי לאתחזאה אתקרון הכי ואת קול השופר תאני רבי יצחק כתיב (תהילים סב יב)
 אחת דבר אלה"ם שתים זו שמעתי כמה דאת אמר אנכי ולא יהיה לך אמר רבי יהודה קול בשפר
 מבעי ליה השפר למה אלא ההוא קול דאקרי שופר דכתיב (ויקרא כה ט) והעברת שופר תרועה בחדש
 השביעי בעשור לחדש ביום הכפורים בדא אתברי שופר אמר רבי יוסי מה שופר אפיק קלא אשא
 ורוחא ומיא אוף הכא כלא אתכליל בהאי ומדא נפקין קלין אחרנין.
 תרגום: ואת הלפידים בתחלה ברקים ועכשיו לפידים הכל אחד אבל משהתקנו בתקונים להראות
 נקראו כך. ואת קול השופר שנה רבי יצחק כתוב אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כמו שנאמר
 אנכי ולא יהיה לך. אמר רבי יהודה היה צריך להיות קול בשופר למה השופר אלא אותו קול שנקרא
 שופר שכתוב והעברת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחדש ביום הכפורים בזה נברא שופר. אמר
 רבי יוסי מה שופר מוציא קול אש רוח ומים אף כאן הכל נכלל בזה ומזה יוצאים הקולות האחרים.
 ע' תיקו"ז (עא ע"ב): ותרין בתין אית בלבא חד אפיק הבל וחד אפיק הבל ואינון ה' עלאה ה' תתאה
 בתרי בתי לבא דאינון לקבל בית ראשון ושני ו' קול דנפיק מתרוייהו י' דבור דשריא בפומא ועליה
 אתמר (תהלים לג ו) בדבר ה' שמים נעשו ואיהו דבור חד דכליל עשר אמין ורזא דמלה אחת דבר
 אלה"ם שתים זו שמעתי לאחזאה בה דעשר דברן בדבור חד אתאמרו שתים זו אלן אנכי ולא יהיה
 לך ואיהו אחד חד בינייהו ודא איהו דאמרן דבתרוייהו [סד ע"א] תליין פקודין דעשה ולא תעשה
 וקודשא בריך הוא מתרוייהו מליל למיהב יקרא לאורייתא דהא איהו בדבורא חד אמר כלא ולמה
 אמר שתים זו שמעתי ז'ו אח"ד הוי בחושבן דתרי תורות הוו וקודשא בריך הוא חד בינייהו ושמיה
 חד ומתרין דבורין נפק קלא ואתפלג לשבעין קלין לקבל שבעין אנפין וקטיל בהון שבעין אומין על
 דלא קבילו אורייתא ובתרין דבורין קטיל לתרין אומין דאינון עשו וישמעאל דלא בעו לקבלא
 אורייתא

תרגום: ושני בתים יש בלב, אחד מוציא הבל, ואחד מוציא הבל. והם ה' עליונה וה' תחתונה. בשני
 בתי הלב, שהם כנגד בית ראשון ושני, ו' הקול שיוצא משניהם, י' הדבור ששורה בפה, ועליו נאמר
 "בדבר יהו"ה שמים נעשו". והוא דיבור אחד שכולל עשר אמירות. וסוד הדבר "אחת דבר אלה"ם
 שתים זו שמעתי", להראות בה שעשרת הדברות, נאמרו בדבור אחד. "שתים זו", אלו, אנכי ולא
 יהיה לך. והוא אחד, אחד ביניהם, וזהו שאמרנו, שבשניהם תלויות מצוות עשה ולא תעשה. והקדוש
 ברוך הוא, משניהם דיבר, לתת כבוד לתורה, שהרי הוא בדבור אחד אמר הכל. ולמה אמר שתים זו
 שמעתי, ז'ו בגימ' אח"ד, ששתי תורות היו, והקדוש ברוך הוא אחד ביניהם, ושמו אחד, ומשני
 דבורים יצא הקול ונחלק לשבעים קולות כנגד שבעים פנים, והרג בהם שבעים אומות, על שלא
 קבלו את התורה. ובשני דבורים הרג שתי אומות, שהן עשו וישמעאל שלא רצו לקבל את התורה.
²¹⁴⁷ עי' זהר (ח"ג רסא ע"א): א"ל רבי יוסי אמאי לא כתיב ולא תרצח כהני אחרני א"ל בגין דדרגא
 דדינא בגבורה תליא ולא באתר דרחמי בג"כ לא תרצח לא כתיב ביה ואו ובגין דבעיין ה' ווין אתוסף
 וא"ו ולא תתאוה דהא בלא תרצח לא בעי למשרי וא"ו ואתוסף הכא
 תרגום: אמר לו רבי יוסי, למה לא כתוב "ולא תרצח" כמו האחרים הללו. אמר לו משום שדרגת
 הדין תלויה בגבורה ולא במקום הרחמים, ומשום זה ב"לא תרצח", לא כתוב בו וא"ו. ומשום
 שצריכים חמש וו"ם, התוסף וא"ו "ולא תתאוה", שהרי בלא תרצח לא צריך לשים וא"ו והתוסף
 כאן.

²¹⁴⁸ עי' לעיל הערה 2138.

²¹⁴⁹ עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1205.

(ה כד) קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ואת תדבר אלינו מדת הדין תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך כי המדבר הוא השם המיוחד²¹⁵⁰ ושמענו ועשינו כלומר ושמענו מפיו ועשינו²¹⁵¹.

(ה כו) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעלם:
 עי' רמב"ן: מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי – ועל דרך האמת הוא כמו ויאמר

לאדם הן יראת אדני היא חכמה וסוד מרע בינה (איוב כח כח) וכך אמרו בשכרן של מצות (מנחות כט ע"ב) ראה שחותכין בשרו של ר' עקיבא במקולין אמר לו רבוננו של עולם זו תורה וזה שכרה השיב לו הקדוש ברוך הוא שתוק כך עלה במחשבה לפני ותבין זה ממה שאמר (פסוק כח) ואתה פה עמוד עמד²¹⁵²:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה מי יתן²¹⁵³ והיה לבבם זה יאמר השם המיוחד²¹⁵⁴ מי יתן ויעלה במחשבה הטורה שייראו אותי כל הימים ולמדך בזה שאין היראה בידו וזהו ביאור הכל

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

²¹⁵⁰ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

²¹⁵¹ עי' הערה הבאה.

²¹⁵² עי' זהר (ח"ג רסא ע"א): ר' אלעזר פתח ואמר קרב אתה ושמע וגו' ת"ח בשעתא דאתייהבת אורייתא לישראל כלהון קולות אשתכחו וקב"ה יתיב על כורסייא ודא מגו דדא אתחזי ומלולא דדא נפיק מגו עלאה דעליה ודא הוא רזא דכתיב פנים בפנים דבר יי' עמכם בהר מתוך האש דמלולא נפקא ומליל מגו אשא ושלחובא דדחי ליה לבר בדפיקו דרוחא ומיאי דיהבין חילא דאשא ורוחא ומיאי מגו שופר דאיהו כליל לכלהו נפיק וישראל אתרחיקו מדחילו דא ובג"כ ואת תדבר אלינו לא בעינן בתוקפא עלאה דלעילא אלא מאתר דנוקבא ולא יתיר ואת תדבר אלינו וגו' אמר משה ודא חלשתון חילא דילי חלשתון חילא אחרא דאלמלא לא אתרחקו ישראל וישמעון כל ההיא מלה כד בקדמיתא לא הוה יכיל עלמא למהוי חריב לבתר ואינון הוו קיימין לדרי דרין דהא בשעתא קדמיתא מיתו מ"ט בגין דהכי אצטריך דהא אילנא דמותא גרים לבתר דחיי וקמו וקא סגו ובעא קב"ה לאעלא לון לאילנא דחיי דקאים על ההוא אילנא דמותא בגין למהוי קיימין לעלמין אתרחק ולא בעון כדן אתחלש חילא דמשה עליהו ואתחלש חילא אחרא אמר קב"ה אנא בעינא לקיימא לכו באתר עלאה ולא תדבוקא בחיים אתון בעיתון אתר דנוקבא שריא ובג"כ לך אמור להם וגו' כל חד יהך לנוקביה ויתיחד בה ועם כל דא כיון דישאל לא עבדו אלא בדחילו עלאה דהוה עליהו לא אתמר עליהו אלא מי יתן והיה לבבם זה להם וגו' מכאן אוליפנא כל מאן דעביד מלה ולבא ורעותיה לא שוי לסטרא בישא אע"ג דאיהו ביש הואיל ולא עביד ברעותא עונשא לא שריא עליה ולא כב"נ אחרא וקב"ה לא דאין ליה לביש.

תרגום: רבי אלעזר פתח ואמר "קרב אתה ושמע וגו'", בא וראה, בשעה שנתנה תורה לישראל כל הקולות נמצאו, והקדוש ברוך הוא ישב על הכסא, וזה מתוך זה נראה, ודיבור של זה יצא מתוך העליון שמעליו, וזהו סוד הכתוב "פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש", שדיבור יצא ודיבר מתוך אש, ושלבת שדחה אותו החוצה, בדפיקה בתקיעה, קולה של רוח, ומים שנותנים כח שאש ורוח ומים מתוך שופר שכולל את כולם יוצאים, וישראל התרחקו מפחד זה. ולכן "ואת תדבר אלינו" לא רוצים בכח עליון שלמעלה אלא ממקום של הנקבה ולא יותר, "ואת תדבר אלינו וגו'", אמר משה ודאי החלשתם את כחי, החלשתם כח אחר, שאלמלא לא התרחקו ישראל וישמעו כל אותו דבר כמו בתחלה, לא היה יכול העולם להיות חרב אחר כך, והם היו קיימים לדורי דורות. שהרי בשעה ראשונה מתו. למה, משום שכך צריך, שהרי עץ המות גרם אחר שחיו וקמו והתרבו ורצה הקדוש ברוך הוא להכניסם לעץ החיים שעומד על אותו עץ המות, כדי להיות קיימים לעולמים. התרחקו ולא רצו, ואז נחלש כח משה עליהם, ונחלש כח אחר. אמר הקדוש ברוך הוא, אני רציתי לקיים אתכם במקום עליון ולדבק בחיים, אתם רציתם מקום ששרויה הנקבה, ולכן "לך אמור להם וגו'" כל אחד ילך לנקבה שלו ויתייחד עמה. ועם כל זה, כיון שישראל לא עשו אלא בפחד עליון שהיה עליהם, לא נאמר עליהם אלא "מי יתן והיה לבבם זה להם וגו'", מכאן למדנו כל מי שעושה דבר ולבו ורצונו לא שם בצד הרע, אף על גב שהוא רע, הואיל ולא עשה ברצון, לא שורה עליו עונש, ולא כאדם אחר, והקדוש ברוך הוא לא דן אותו לרע.

²¹⁵³ עי' הערה הקודמת.

²¹⁵⁴ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

בידי שמים כלומר בידי המדה הנקראת שמים²¹⁵⁵ הויז מיראת שמים²¹⁵⁶ אך היא למעלה ממנה ומה שאמרו רז"ל (ע"ז ה ע"א) היה להם לומר אתה תן באורו שיתפלל למעלה מזה וזהו שאמרו חכמי האמת ז"ל במסכת תענית (כה ע"א) בענין רבי אלעזר בן פדת דהוה דחיקא ליה מלתא אמר ליה קוב"ה ניהא לך דאחרביה לעלמא אפשר דנפלת בשעתא דמוזני מצורף לזה דרשו (מנחות כט ע"ב) כשראה משה לר"ע שהיו מוכרין את בשרו במקולין אמר לפניו רבש"ע זו תורה וזו שכרה אמר לו שתוק שכך עלה במחשבה ובאור זה כי כן חייבה החכמה במכירת יוסף מצורף לזה תמצא בבראשית רבה (פ"א סי' ב) תחלתו בפסוק (משלי ח ל) ואהיה אצלו אמון התורה אמרה אני הייתי אומנותו של הקדוש ברוך הוא בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלמין אינו בונה מדעת עצמו אלא מדעת האומן והאומן אינו בונה מדעת עצמו אלא דפתריות ופנקסאות יש לו לידע היאך הוא עושה חדרים והיאך הוא עושה פשפשיין והיאך הוא עושה עליות כך הקדוש ברוך הוא היה מביט בתורה ובונה העולם עד כאן.

ובאור זה כי המשיל השכינה למלך בשר ודם ושמו הגדול²¹⁵⁷ לאומן הפועל ועושה המלאכות והחכמה לדפתריות ופנקסאות והם ספרים שבהם אותיות מחוקקות ולכך משה שכתוב בו (דברים לג כא) וירא ראשית לו נקרא מחוקק כן בלשון הגמרא (מגילה יט ע"א) דפתרא דמליח וקמיה ולא עפיץ ועוד בענין פרעה (תנחומא וארא ה) הוציא פרעה דפתרא של אלוהות התחיל לקרות אלהי מואב אלהי עמון אלהי צידון כל זה מבואר כי המלך יצטרך לאומן והאומן יצטרך אל החכמה כי אין האומן פועל אלא כפי מה שיצייר שכלו ואם כן החכמה ראשית הכל ובה נגמר הכל וזהו סוד הכתוב (איוב כח כח) הן יראת אדני היא חכמה באורו כי החכמה והיא המחשבה המהורה היא יראת אדון העולם יתברך וזהו סוד שכתוב (ישעיה ל יח) ולכן יחכה ה' לחנכם ולכן ירום לרחמכם ויש לך להתעורר בלשון יחכה ובלשון ירום וזהו סוד הכתוב האומר (תהלים קמ"א) באמונתך ענני בצדקתך והאמונה בכאן היא החכמה מן הכתוב שאמר (חבקוק ב ד) וצדיק באמונתו יחיה וכתוב (קהלת ז יב) החכמה תחיה בעליה.

(ו ג): וְשָׁמַעַתְּ יִשְׂרָאֵל וְשָׁמְרָתָּ לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר יִצְטָב לָךְ וְאֲשֶׁר תִּרְבֹּן מְאֹד כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אֶרֶץ זְבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ:
 עי' ר' בחיי: ארץ זבת חלב ודבש סיימה פרשה זו כן וסמך לו שמע ישראל לבאר שאין תכלית כונת ירושתה בכל תענוג זה אלא כדי שנירש המכונת²¹⁵⁸ לה והיא הד' של אחד²¹⁵⁹ והיא הרצון המשפיע רחמים ודין וזהו לשון ארץ זבת חלב ודבש וכן הזכיר זה בפסוק (דברים ח ח) ארץ חטה ושעורה והביא ראיה לתענוג שכלי מן הדבש שהוא תענוג גופני והבן זה.

(ו ד) שָׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד:
 עי' רמב"ן: ה' שהוא אלהינו ולא אלהי האומות עתיד להיות ה' אחד כמו שנאמר (זכריה יד ט) ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד לשון רש"י ואתה צריך להתבונן בזה כי שינה הכתוב כאן לומר ה' אלהינו ולא אמר אלהיך כמו שאומר בכל מקום שמע ישראל אתה עובר היום וגו' כי ה' אלהיך (להלן ט א ג) שמע ישראל אתם קרבים היום וגו' כי ה' אלהיכם (להלן כ ג ד) וכן בכל הפרשיות שידבר עם ישראל יזכיר ה' אלהיכם או ה' אלהיך וגם בכאן אמר ואהבת את ה' אלהיך אבל הזכיר ביחוד ה' אלהינו כי עשה עם משה את הגדולות ואת

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי סג

²¹⁵⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 73.

²¹⁵⁶ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 106.

²¹⁵⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 391.

²¹⁵⁸ ??

²¹⁵⁹ עי' רמב"ן ו ד ודברינו שם

הנוראות לעשות לו שם תפארת²¹⁶⁰ והנה דל"ת אחד גדולה לרמוז על מה שכתוב (ישעיה סג יב) בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם²¹⁶¹ ולכך תקנו בקריאת שמע ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד²¹⁶² ואמרו משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה וכו' (פסחים נו ע"א) כי משה אמר בתורה ברמו וחזר ואמר ואהבת את ה' אלהיך כלשון הפרשיות במשנה תורה²¹⁶³.

ע"י ר' בחיי: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ע"ד הפשט מה שהזכיר שלשה שמות ה' אלהינו ה' שאילו אמר ה' אחד היה פתחון פה לאומות העולם שעל יראתן אמר בן שהוא נקרא ה' לדעתם ועל בן הוצרך לומר אלהינו כלומר אלהי ישראל וכן אלו אמר ה' אלהינו אחד היה פתחון פה לאומות העולם לומר אמת הוא כי אלהי ישראל הוא לבדו נקרא אחד גם אלהינו שאנו קוראים ה' הוא אחד כמו בן לכך הוצרך לומר ה' אלהינו ה' אחד להורות ה' שהוא אלהי ישראל²¹⁶⁴ הוא אחד והוא לבדו נקרא ה' אחד ואין זולתו ברוך הוא שאחדותו שלמה מכל צד בלא שום הרכבה בעולם ואין לו באחדותו דומה לא בעליונים ולא בשפלים ועתיד שיהיה בכל האומות אחד כענין שכתוב (זכריה יד ט) ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ומה שאמר אלהינו ולא אמר אלהיך כמו שאמר בו בכל מקום במשנה תורה (דברים ד כד) כי ה' אלהיך אש אכלה הוא וכן בכל הפרשיות שידבר עם ישראל יזכיר ה' אלהיך או ה' אלהיכם מפני שרצה משה להכניס עצמו בכלל היחוד וכו'.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²¹⁶⁰ היינו שם מלא, ע"י ז"ח מא ע"ד ז"ל: ת"ח ה' אלקים שם מלא על עולם מלא דקיימא איהו בלחודוי ואתעטר בגויה בגין דלא אשתכח בהווא זימנא עמא ולישן על מה דאתעטר ובג"כ הוה מתעטר בגויה ואקרי ה' אלקים.

כיון דאתו ישראל וקיימו על טורא דסיני וקבילו אורייתא כדין אתעטר שמא שלים עליהו דישראל ואיקרי אלקיך.

וכד אמר משה ה' אלקינו בגין דאיהו שבחא דישראל ועמיה אהרן כהנא רבא ובנוי דמשה מסטרא אוחרא ביה הוה מתעטר שמא שלים יתיר מישראל וע"ד הוה אמר ה' אלקינו ועכ"ד אכליל עמיה לכל ישראל דלא כתיב ה' אלקים אלא ה' אלקינו כלא כחדא לאתעטרא עליהו. וע"ד אתעטרן ישראל על טורא דסיני למהוי שמא שלים מתעטרא עליהו כחדא דהא מקדמת דנא לא אקרי ה' אלקיך אלא ה' אלקים.

תרגום: בא וראה, יהו"ה אלהי"ם שם מלא על עולם מלא, שעמד הוא לבדו, ונתעטר בתוכו, כי בעת ההיא לא נמצא עם ולשון מי שיתעטר עליו, ולכך היה מתעטר בתוכו, ונקרא יהו"ה אלהי"ם כיון שבאו ישראל ועמדו על הר סיני וקבלו את התורה, אז נתעטר שם שלם על ישראל ונקרא אלהי"ך

וכשאמר משה הו"ה אלהינו לפי שהוא היה שבחם של ישראל, ועמו היה אהרן הכהן הגדול, ובנוי של משה מצד האחר, בו נתעטר שם שלם יותר מישראל, ועל כן היה אומר הו"ה אלהינו, ועם כל זה כלל עמו את כל ישראל, שלא כתוב הו"ה אלהי"ם, אלא יהו"ה אלהינו, הכל יחד [כחדא] להתעטר עליהם

ועל כן נתעטרו ישראל על הר סיני, להיות השם שלם מתעטר עליהם יחד, כי לפני כן לא היה נקרא הו"ה אלהי"ך, אלא יהו"ה אלהי"ם

²¹⁶¹.

²¹⁶² ע"י זהר (ח"א רלד ע"ב): בשעתא דפתח יעקב ואמר (בראשית מט א) האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים ובאחריתו דא שכינתא כביכול יהב עציבו ביה ואסתלק ולבתר אהדרו (ליה בנוי ביחודיה) [לה בנוי ביחודא] דמיליהו ופתחו ואמרו (דברים ו ד) שמע ישראל וגו' בההיא שעתא וקאים להו (קיים) יעקב ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ואתיישבת שכינה בדוכתה ויקרא יעקב מאי קריאה הכא אלא קריאה דכתיבה לקיימא לון לעילא ותתא תרגום: בשעה שפתח יעקב ואמר, "האספו והגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים", "באחרית", זו השכינה, כביכול נתן בו עצבות, והסתלק. ואחר כך החזירו אותה בנוי ביחוד הדברים שלהם, ופתחו ואמרו "שמע ישראל" וגו'. באותה שעה יעקב העמיד אותה, ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, והתיישבה השכינה במקומה. "ויקרא יעקב", מה קריאה כאן, אלא קריאה לקיים מקומם, לקיים אותם למעלה ומטה.

²¹⁶³ ע"י לקמן פרשת עקב הערה 2179.
²¹⁶⁴ ע"י לעיל פרשת בשלח הערה 1038.

וע"ד הקבלה שמע ישראל כוף אזניך ושמע בפסוק שמע ענין היחוד האמתי המקובל והמוצנע אצל יודעי האמת בסוד יחוד עשר ספירות שנתחייבנו ליחד את כלן ולחבר הכל כאחד²¹⁶⁵ אם ממטה למעלה²¹⁶⁶ אם מלמעלה למטה²¹⁶⁷ ומלת שמע מלשון חבור כענין (שמואל א' טו ד) וישמע שאול (תהילים יח מה) לשמע אוזן ישמעו לי.

"ה" כמו (דברי הימים א' כט יא) לך ה' שהוא כולל שלש המעלות העליונות. "אלהינו" הגדולה והגבורה. ה' התפארת עד תשלום הבנין ואח"כ אחד ובמלת אחד נכלל כל העשר א' רמז למי שאין המחשבה משגת ח' לח' דברים שעמו ד' לעשירית היא עמרת זהב גדולה ואין ראוי להפרידה כי אם ליחד ולחבר את הכל וראוי ליחד ממטה למעלה משום מעלין בקדש אף על פי שהכל אחד אצל עבודת היחוד ועל הד' שהיא המלכות אמר הנביא ע"ה (ישעיה סג יב) בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם ואנו אומרים בתפלה מלכותך ה' אלהינו ראו בניך בוקע ים לפני משה זה אלי ענו.

ולפי שלא יזכיר מדת המלכות בפירוש בכלל השלשה שמות לכך תקנו ז"ל (פסחים נו ע"א) להוסיף ולומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד מה שלא הזכיר משה ואף על פי שלא הזכירו רמזו באות הדל"ת ועליו משלו משל נמרץ לבת מלך שהריחה ציקי קדרה תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער מה עשו עבדיה הביאו לה בחשאי וציקי קדרה הוא דבר מבושם בריחו משיב הנפש.

ובאור המשל במלת בת מלך שהריחה ציקי קדרה היא השכינה שהרגישה קלוסן של שבטים והיחוד שהיו מיוחדים השם הגדול ואלו תאמר שבחה בפיה שכשם שהוא יחיד כך היא יחידה יש לה גנאי לא תאמר היא מצטערת כשלא נתיחד כבודה בכבודו ועל כן באו ישראל שהם עבדי השכינה והתקינו לומר ברוך שם בחשאי שהוא היחוד התחתון²¹⁶⁸

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²¹⁶⁵ עי' זהר (ח"א רנה ע"א): אולי יש ביניהם אנשים צדיקים יחידי סגולה המיוחדים ב' פעמים ביום בפסוק (דברים ו ד) שמע ישראל שבה כלולים י' ספירות במלת אחד האל"ף עם החי"ת הם תשעה והמלה א' הרי עשרה.

תרגום: אולי יש ביניהם אנשים צדיקים יחידי סגולה המיוחדים שתי פעמים ביום בפסוק שמע ישראל, שבה כלולים עשר ספירות במלת אחד. האל"ף עם החי"ת הם תשעה, והמילה א' הרי עשרה.

²¹⁶⁶ באור חזור.

²¹⁶⁷ באור ישר.

ועי' תיקו"ז לד ע"א): תא חזי יהו"ה אדנ"י איהו קודשא בריך הוא ושכינתיה בתרין שוקין יהו"ה לימינא אדנ"י לשמאלא ואינון אספקלריא המאירה ואספקלריא שאינה מאירה²¹⁶⁷ בצדיק תרוייהו חד יאקדונק"י והכי בתרין דרועין יהו"ה לימינא אדנ"י לשמאלא בעמודא דאמצעייתא יאקדונק"י תרוייהו ביחודא חדא בסוד אמן ובגין דא גדול העונה אמן יותר מן המברך הא איהו מתתא לעילא מעילא לתתא יהו"ה אה"ה תרוייהו חד בכתר עליון כגוונא דא יאההויה"ה בחכמה ובינה יהו"ה אה"ה בתרין דרועין יהו"ה אה"ה בעמודא דאמצעייתא תרוייהו כחדא בנצח והוד יהו"ה אה"ה דא לימינא ודא לשמאלא בצדיק תרוייהו ביחודא כחדא וכן במלכות תרוייהו ביחודא חדא כגוונא דא יהו"ה אדנ"י ובה מתחברין יהו"ה אה"ה ובגין דא איהי קרית ארבע חבורא דארבע שמהן דאינון בארבע פרשיין דתפלין דיד ובארבע בתי דתפלין דרישא

תרגום: בא וראה יהו"ה אדנ"י הוא הקדוש ברוך הוא ושכינתו בשתי שוקים, יהו"ה לימין אדנ"י לשמאל, והם אספקלריה המאירה ואספקלריה שאינה מאירה, בצדיק שניהם אחד יאהדונה"י. וכן בשתי זרועות יהו"ה לימין אדנ"י לשמאל, בעמוד האמצעי יאהדונה"י שניהם ביחוד אחד, בסוד אמ"ן. ומשום זה (ברכות נג ע"ב) גדול העונה אמן יותר מן המברך, זהו ממטה למעלה.

ממעלה למטה יהו"ה אה"ה שניהם אחד בכתר עליון כמו זה יאההויה"ה. בחכמה ובינה יהו"ה אה"ה בשתי זרועות, יהו"ה אה"ה בעמוד האמצעי שניהם כאחד, בנצח והוד יהו"ה אה"ה זה לימין וזה לשמאל, בצדיק שניהם ביחוד אחד. וכן במלכות שניהם ביחוד אחד כמו זה יהו"ה אדנ"י, ובה מתחברים יהו"ה אה"ה, ומשום זה היא קרית ארבע, החבור של ארבעה שמות שהם בארבע פרשיות של תפלין של יד, ובארבעה בתי תפלין של הראש.

²¹⁶⁸ עי' זהר (ח"א יח ע"ב): בשכמל"ו יחודא דלתתא יחודא עלאה (דברים ו ד) שמע ישראל יהו"ה אלהינו יהו"ה אחד דא לקביל דא יקוו מדידו דקו ומשחתא הכא שית תיבין והכא שית תיבין משחתא.

תרגום: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", היחוד שלמטה. יחוד עליון "שמע ישראל יהו"ה

ומטעם זה נתקן השבח הזה של שכינה בשש תיבות כמו בפסוק שמע זה כנגד ששה קצוות של מעלה וזה כנגד ששה קצוות של מטה.

ובת מלך היא דל"ת של אחד וכבר ידעת כי אות דל"ת משלים מספר עשרה ותמצא בספר הבהיר (אות כז) מהו דל"ת משל למה הדבר דומה לעשרה מלכים שהיו במקום אחד וכלן עשירים ואחד מהם עשיר אבל לא כאחד מהם אף על פי שעשרו גדול נקרא דל לגבי העשירים, עד כאן.

ועל כן צריך המיחד שיכלול כל העשר במלת אחד לפי שכלן אחדות גמורה הן כי העשר מגלה כח האחד שהמציאם שהוא כולל העשר וכענין הנקודה שהיא כוללת היו"ד כיצד אין לך נקודה בעולם שלא יהיה לה ארך ורחב ועומק ולכל אחד משלשתן יש לה ראש ואמצע וסוף הרי ט' והמקום הרי י' שאי אפשר לנקודה בלתי מקום אם כן הרי שיש בעצמות הנקודה י' עם המקום וכן השם המיוחד²¹⁶⁹ שנרמז בו היו"ד כי היו"ד עם קוצו והה"א הם ג' המעלות העליונות²¹⁷⁰ והוא ו' מעלות הנמשכות מהם הרי ט' והה"א בגדר המקום הרי י'.

והוא הדין בקדיש שיש לכלול כל העשר כי אמרן יהא שמיה רבא מברך נאמר על הקו האמצעי²¹⁷¹ לעלם לעלמי עלמאי הם ה' למעלה וכן ה' למטה כי קו אמצעי הוא והכל בכללו והה"א בקדיש [בקדוש] שצריך לכלול כל היו"ד כי העליון הוא קדוש בחכמה וקדוש בבינה וקדוש בדעת שהוא הדל"ת ה' צבאות כל הבנין מלא כל הארץ כבודו בחכמה שנאמר (משלי ג לה) כבוד חכמים ינחלו ותן אל לבך כי על כן תקנו אנשי כנסת הגדולה בקדישא רבה להתחיל במלת כתר²¹⁷².

ודע כי מפסוק של שמע יוצא שם בן י"ד²¹⁷³ והוא נחקר מן השלישית וג' שמות הן והם של חכמה להחכים המזכירים כי יקח בשמים ראש ובאור הכתוב ה' שהוא אלהינו ופרוש ה' אחד כי ה' שהוא אלהינו מתחלף באל"ף ב"ת והחלוף ההוא שהוא פירוש ה' אחד ונמצא שהשגנו הוראת יחוד ה' מתוך חבור אותיותיו והבן זה.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

אלהינו יהו"ה אחד". זה כנגד זה. "יקור", מדידות של קו ומדה, כאן שש תיבות וכאן שש תיבות.

²¹⁶⁹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

²¹⁷⁰ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 63.

²¹⁷¹ עי' לעיל פרשת שמות הערה 843.

²¹⁷² עי' תיקו"ז (יח ע"ב): כד נחית ח' לגבה אתעבידת ח"י ואת י' כד סלקא בכ' אתקריאת כתר (עלאה) ועליה אתמר כתר יתנו לך יהו"ה אלהינו אבא ואימא מלאכים המוני מעלה אלין נשמתין דאינון מלאכים מסטרא דמלכות יחד כלם קדושה לך ישלשו קדושה ודאי איהי שכינתא לך ישלשו אינון תלת אבהן דאינון קדוש קדוש קדוש ה' צבאות (ישעיה ו ג) מאי צבאות אלין תרין נביאי קשוט מלא כל דא צדיק הארץ כבודו דא שכינתא דאיהי קדושה דעלה אתמר אין קדושה פחות מעשרה ודא איהו כ' כתר

תרגום: כשירודת ח' אליה נעשית ח"י, והאות י' כשעולה בכ' נקראת כתר (עליון) ועליו נאמר (קדושה למוסף של שבת ויר"ט) "כתר יתנו לך יהו"ה אלהינו", אבא ואמא, "מלאכים המוני מעלה", אלו נשמות שהן מלאכים מצד המלכות, "יחד כולם קדושה לך ישלשו", קדושה ודאי שהיא שכינה. "לך ישלשו", אלו שלשת האבות שהם "קדוש קדוש קדוש יהו"ה צבאו"ת", מה זה צבאו"ת אלו שני נביאי אמת, "מלא כל" זה צדיק, "הארץ כבודו", זו שכינה, שהיא קדושה, שעליה נאמר (ברכות כא ע"ב) אין קדושה פחות מעשרה, וזהו כ' כתר.

²¹⁷³ עי' רקאנאטי כאן שהוא שם כוז'ו במוכס'ז כוז'ו, ועי' תיקו"ז טז ע"ב שזה מרכבה למט"ט.

עי' ספר שושן סודות (אות קעב - סוד שלשה שמות אשר הם מקבלים ג' מלאכים הנרמזים) ייואשעביואיהו שם בן י"ד וסימנך כי י"ד על כס י"ה אשרי אנוש יודעו ופועלו בטהרה.

פרשת עקב.

(ח ח): אֶרֶץ חֲטָה וְשַׁעֲרָה וְגִפְן וְתַאֲנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדָבָשׁ:
 עי' ר' בחיי: ארץ חטה ושעורה לפי שהארץ מכוונת כנגד העשירית לכך נשתבחה
 בעשרה דברים²¹⁷⁴ כי התבואה חמשה מינים ולקח מהם השנים שהם עיקר והניח שבולת
 שועל ושיפון וכוסמין שהן בכלל חטה ושעורה הרי חמשה וגפן ותאנה ורמון זית ודבש הרי
 עשרה וכן נשתבחה בארץ זבת חלב²¹⁷⁵ ודבש²¹⁷⁶ כלומר הרצון המשפיע הרחמים והדין
 כלשון (בראשית לו לט) בת מי זהב²¹⁷⁷ והמשכיל יבין.

(ח י): וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה וברכת את ה' אין הברכה צורך הדיוט בלבד וגם אינה הודאה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²¹⁷⁴ עי' זהר (ח"ב דף קכ ע"ב): ומסטרא דתבואות ה' מיני נהמא תבירין מכלהו ואינון חטה ושעורה
 וכסמת ושבולת שועל ושיפון אמטיל לון לישראל הדא הוא דכתיב (ירמיה ב ג) קדש ישראל ליה"ה
 ראשית תבואתה בה' כד יפקון מגלותא הכי יהון תבירין עד דיתבריר אוכל מתוך פסולת דהיינו קש
 ערב רב עד דיתבררו וישתמודעו ישראל ביניהו כבר דאתבריר מגו מוץ ותבן.
 ועד דיתבררו מנייהו ' דאיהו מעשר לא שריא על ה' דאיהו נהמא דה' מינין לקיימא אומאה (שמות
 יז יז) כי יד על כס"ה ובגין דא מוץ ותבן אינו מחוייב במעשר עד דיתבריר לבתר דיתבריר מתכנסין
 להווא אתר דאקרי ירושלם כמה דחטה דבתר דאתבריר קש ותבן מכניסין לה לאוצר הכי יתכנסון
 ישראל דאינון בר לירושלם דאיהי בנויה על הר יהו"ה דאתמר בה (תהלים כד ג) מי יעלה בהר יהו"ה
 ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב נקי כבר דאיהו עבורא כד אתבריר מגו פסולת בהווא
 זמנא נשקו בר כדבקדמיתא דאתמר ביה (שיר א ב) ישקני מנשיקות פיהו בר תרגום בן בהווא זמנא
 דיהון נקיים כבר מגו קש ותבן שריא שמיה עלייהו וקרא לון (שמות ד כב) בני בכורי ישראל.
 תרגום: ומצד של תבואות חמשה מיני לחם שבורים מכולם והם חטה ושעורה וכסמת ושבולת
 שועל ושיפון המשיל אותם לישראל זהו שכתוב (ירמיה כ) קדש ישראל לה' ראשית תבואתה בה'
 כשיצאו מהגלות כך יהיו שבורים עד שיתברר אכל מתוך פסולת שהינו קש ערב רב עד שיתבררו
 ויודעו ישראל ביניהם כמו בר שנברר מתוך מוץ ותבן.

ועד שיתבררו מהם ' שהיא מעשר לא שורה על ה' שהוא לחם של חמשה מינים לקיים את השבועה
 כי יד על כס"ה ולכן מוץ ותבן אינו מחוייב במעשר עד שיתברר אחר שיתברר מתכנסים לאותו מקום
 שנקרא ירושלים כמו שאת החטה אחר שנברר קש ותבן מכניסים אותה לאוצר כך יתכנסו ישראל
 שהם בר לירושלים שהיא בנויה על הר ה' שנאמר בה מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי
 כפים ובר לבב נקי כמו בר שהיא תבואה כשנבררת מתוך פסולת באותו זמן נשקו בר כבתחלה שנאמר
 בו ישקני מנשיקות פיהו בר תרגום בן באותו זמן שיהיו נקיים כמו בר מתוך קש ותבן שורה שמו
 עליהם וקורא להם בני בכורי ישראל.

ועי' זהר (ח"ג דף רמד ע"א): ועשירית האיפה אמאי אלא עשירית האיפה לקבל כ"י דאיהי עשיראה
 דדרגין ואצטריכא לאתייבא בין תרין דרועין ואיהי סלת נהמא ואיהי נהמא ובגין דאיהי נהמא לא
 אתפקד על נהמא דחמשת מינין דאיהי חטה ושעורה ושיפון וכו' ממנא דעלמא ולא שוי ממנא עלייהו
 אלא קב"ה בלחודוי ובג"ד מאן דמזלל בנהמא וזריק ליה בארעא עניותא רדיף אבתריה וחד ממנא
 אתפקד על דא ואיהו רדיף אבתריה למיהב ליה עניותא ולא יפוק מן עלמא עד דיצטרך לברייך ועליה
 כתיב נודד הוא ללחם איה נודד הוא ויהך מטלטל וגלי מאתר לאתר ללחם איה הוא ולית מאן דיסגח
 עליה הה"ד איה מאן דירחם עליה בגין דלא ישכח

תרגום: "ועשירית האיפה" מדוע, אלא עשירית האיפה כנגד כנסת ישראל, שהיא העשירית
 שבמדרגות. וצריכה להנתן בין שתי זרועות, והיא סולת הלחם, והיא לחם, ומשום שהיא לחם לא
 הפקד על לחם של חמשת המינים, שהם חטה ושעורה ושיפון וכו' ממונה של העולם, ולא שם ממונה
 עליהם אלא הקדוש ברוך הוא לבדו. ומשום זה מי שמזלזל בלחם וזורק אותו בארץ, עניות רודפת
 אחריו, וממונה אחד הפקד על זה, והוא רודף אחריו לתת לו עניות, ולא יוצא מן העולם עד שיצטרך
 לבריות, ועליו כתוב "נודד הוא ללחם" איה נודד הוא וילך, מטלטל וגולה ממקום למקום, ללחם איה
 הוא, ואין מי שישגיח עליו, זהו שכתוב איה מי שירחם עליו משום שלא ימצא.
²¹⁷⁵ עי' ספר הפליאה (עמוד &): זה החסד נקרא חלב.

²¹⁷⁶ עי' תיקו"ז מא ע"א): וטעמו כצפיחית בדבש (שם ח) מסטרא דשמאלא.
²¹⁷⁷ עי' אד"ר (קמב ע"א): בת מי זהב אתבסמו ואתכלילו דא בדא מי זהב רחמי ודינא.
 "בת מי זהב" - נמתקו ונכללו זה בזה. "מי זהב" - רחמים ודין.

בלבד אבל הוא לשון תוספת ורבו מלשון (שמות כג כה) וברך את לחמך ואת מימך²¹⁷⁸.

(ח יא): הַשְּׁמֵר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְבַלְתִּי שְׁמֵר מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחַקְתָּו אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם:

עי' ר' בחיי: כבר ידעת כי משה יזכיר בכל משנה תורה ה' אלהיך²¹⁷⁹ והוא העולם אשר קדשנו במצותיו בסוד הברכה²¹⁸⁰ והבן זה.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²¹⁷⁸ עי' זהר (ח"ג רע ע"ב): והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה וגו' ואכלת ושבעת וברכת את יי' אלהיך וגו' פקודא דא לברכא ליה לקב"ה על כל מה דאכיל ושתי ואתהני בהאי עלמא ואי לא בריך אקרי גזלן לגבי קב"ה דכתיב גזל אביו ואמו והא אוקמוה חברייא בגין דברכאן דברך ב"נ לקב"ה אתי לאמשכא חייך ממקורא דחיי לשמיה דקב"ה קדישא ולארקא עליה מההוא משחא עלאה ואתי לאתמשכא מתמן לכל עלמא וכתביב ואכלת ושבעת וברכת את יי' אלהיך ואינון ברכאן אריק ב"נ באינון מלין מההוא מקורא עלאה ואתברכאן כל אינון דרגין ומקורין ואתמליין לארקא על כל עלמין ואתברכאן כלהו כחדא וע"ד אצטריך ב"נ לשואה רעותיה ברזא דברכאן בגין דיתברכון אבהן ובגין כלא כחדא ומאן דמברך לקב"ה אתברך ונטיל חולקיה מאינון ברכאן בקדמיתא דכל עלמא לתתא כיון דשמא דקב"ה מתברך מתמן נחית ושרא על רישיה חולקא קדמאה והא אוקימנא דכתיב בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתך (אזכיר כד"א יזכור כל מנחותך) כיון דההיא ברכה אתייה ושרייה על רישיה מתמן אפתשט בכל עלמא בשעתא דאינון ברכאן נחתין מתעטרין גו חקל תפוחין קדישין ופגעי בהו כמה דרגין דממנן בעלמא ונחתי בהו ואמרי ומכריזי דא איהו דורונא דשרד פלוני לקב"ה מאן אתר נחתי לבתר דנחתי מאתר רישא חדא דצדיק תמן סלקין מתערי לנחתא אחרנין מלעילא ואתמלייה מלעילא ומתתא הה"ד ברכות לראש צדיק כיון דהאי דרגא אתמלייה אריק להאי כלה ומתמן נגדין ואתמשכן לתתא תרגום: והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה וגו' ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך וגו' מצוה זו לברך את הקדוש ברוך הוא על כל מה שאוכל ושותה ונהנה בעולם הזה ואם לא ברך נקרא גזלן לקדוש ברוך הוא שכתוב גזל אביו ואמו והרי פרשוה החברים משום שהברכות שמברך אדם את הקדוש ברוך הוא באות להמשיך חיים ממקור החיים לשמו של הקדוש ברוך הוא הקדוש ולהריק עליו מאותו השמן העליון ובא להמשיך משם לכל העולם. וכתוב ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך.

ואותן הברכות מוריק אדם באותם הדיבורים מאותו המקור העליון ומתברכים כל אותן הדרגות והמקורות ומתמלאים להריק על כל העולמות וכולם מתברכים כאחד. ועל זה צריך אדם לשים רצונו בסוד הברכות כדי שיתברכו אבות ובנים הכל כאחד ומי שמברך את הקדוש ברוך הוא מתברך ולוקח חלקו מאותן הברכות בתחלה של כל העולם שלמטה כיון ששמו של הקדוש ברוך הוא מתברך משם יורד ושורה על ראשו החלק הראשון והרי בארנו שכתוב בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתך (אזכיר כמו שנאמר יזכר כל מנחותך) כיון שאותה ברכה באה ושורה על ראשו משם מתפשטת בכל העולם. בשעה שאותן הברכות יורדות מתעטרות בתוך שדה התפוחים הקדושים ופוגשות בהן כמה דרגות של ממונים בעולם ויורדות עמן ואומרות ומכריזות זהו הדורון ששלח פלוני לקדוש ברוך הוא מאיזה מקום יורדות לאחר שיורדות ממקום ראש אחד של הצדיק שם עולות מתעוררות להוריד אחרות מלמעלה ומתמלא מלמעלה ומלמטה זהו שכתוב ברכות לראש צדיק כיון שדרגה זו מתמלאת מוריקה לכלה הזו ומשם שופעות ונמשכות למטה.

²¹⁷⁹ עי' זהר (ח"ג רסה ע"א): ת"ח כתיב משה ידבר והאלהים יעננו בקול ותנינן מאי בקול בקולו של משה ושפיר הוא בקולו של משה דייקא בההוא קול (דאיהו) אחיד ביה על כל שאר נביאין (ומתמן משה אתזן על כלהו) ובגין דאיהו אתאחיד על כלהו בההוא קול דרגא עלאה הוה אמר להו לישראל יי' אלהיך איהו דרגא דאקרי שכינתא דשרייה בגווייהו זכאה חולקיה.

תרגום: בא וראה כתוב משה ידבר והאלהים יעננו בקול ושנינו מה זה בקול בקולו של משה ויפה הוא דווקא בקולו של משה באותו קול (שהוא) אחוז בו על כל שאר הנביאים (ומשם משה ניזון על כלם) ומשום שהוא נאחז על כולם באותו קול דרגה עליונה היה אומר לישראל ה' אלהיך היא דרגה שנקראת שכינה ששורה בתוכם אשרי חלקו. [עי' ע"ח שער לח פרק ו]. ועי' לקמן פרשת וילך הערה 2355.

²¹⁸⁰ עי' זהר (ח"ג רעא ע"ב): וכד תבין לגבי ההוא אתר ועלין תמן כדין אקרי ההוא אתר מלך ומלך לא אתקרי בר כד אינון מתקרבין לגביה מתברכין ומלכא אימתי אקרי מלך כד רברבנוי אתיין לגביה עתירין מסתפקן בכל מה דאצטריכו בלא חסרונא כדין איהו מלך מלך לתתא כד אלין מעטרין ליה בספוקא בעטרין קדישין והכי אקרי מלך ומאן איהו העולם אשר קדשנו וצונו ובגין דאיהו עלמא דלא אתגלייה לבר ואיהו סתים קרי ליה הכי בארץ סתים ועל דא לא אקרי אלא בארץ סתים תרגום: וכששבים לאותו מקום ונכנסים לשם אז אותו מקום נקרא מלך ומלך לא נקרא רק כשהם מתקרבים אליו ומתברכים ומלך מתי נקרא מלך כשגדוליו באים אליו עשירים מספקים בכל מה

(ט יח): וְאֶתְנַפֵּל לְפָנָי ה' בְּרֵאשֵׁי אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי עַל כָּל חַטָּאתְכֶם אֲשֶׁר חָטַאתֶם לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינַי ה' לְהַכְעִיסוֹ: ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה ואתנפל לפני ה' – שתי תפלות היו, יאמר כי התפלל לשם המיוחד²¹⁸¹ ארבעים יום וארבעים לילה, ולא הזכיר התפלה מה היתה²¹⁸². והלשון שזכיר על כל חטאתכם אשר חטאתם לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו, יבאר כי מה שעשו העגל וקצצו בו²¹⁸³ הכעיסו בזה לשם המיוחד. וכשיאמר בסמוך (פסוק כו) ואתפלל אל ה' ואמר אדני אלהים²¹⁸⁴ אל תשחת, התפלל למדת הדין, והזכיר התפלה מה היתה, והיא היא אותה תפלה שהזכיר בכי תשא (שמות לב יא) למה ה' יחרה אפך בעמך.

(ט כג): וּבִשְׁלַח ה' אֶתְכֶם מִקֵּדֶשׁ בְּרַנֵּעַ לֵאמֹר עֲלוּ וּרְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם וּתְמַרוּ אֶת פִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא הֶאֱמַנְתֶּם לוֹ וְלֹא שָׁמַעְתֶּם בְּקוֹלִי: ע"י ר' בחיי: ויתכן שירמוז ולא האמנתם לו אל השם המיוחד ומטעם זה לא אמר בו כמנהג הכתובים בלשון אמונה שהוא נופל בב' ²¹⁸⁵ כלשון (במדבר כ יב) יען לא האמנתם בי וכן (שמות יד לא) ויאמינו בה' ובמשה עבדו וכן (דברים א לב) ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם ורבים כן כי אילו אמר בו לא היה צריך לכתוב ולא שמעתם בקולו כי באור מלת בו בשמו וקולו הוא שמו ולכך הוצרך לומר לו כדי שזכיר הכתוב שמו הגדול²¹⁸⁶ וזכרו ויהיה שעור הכתוב ותמרו את פי ה' אלהיכם ולא האמנתם לו הוא ה' אלהיכם ולא שמעתם בקולו הוא פי ה' אלהיכם²¹⁸⁷ והבן זה.

(ט כה): וְאֶתְנַפֵּל לְפָנָי ה' אֶת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפַּלְתִּי בִּי אָמַר ה' לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם: ע"י רמב"ן: יאמר כי הוצרכתי להתנפל עליכם ארבעים יום וארבעים לילה על החטא הגדול הזה כי מתחלה אמר ה' להשמיד אתכם עד שאתפלל אל ה' ואומר אל תשחת עמך ונחלתך כי זאת היתה תפלתו קודם רדתו מן ההר וממנה נענה בויהם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו (שמות לב יד) ולא הזכיר תפלת הארבעים יום וארבעים לילה כי ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ומעם השמות הכתובים באל"ף דל"ת יו"ד ה"א פרשתיו (לעיל ג

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

שהצטרפו בלא חסרון ואז הוא מלך מלך למטה כשאלו מעטרים אותו בספוק בעטרות קדושות וכאן נקרא מלך ומיהו העולם אשר קדשנו וצונו ומשום שהוא עולם שלא התגלה בחוץ והוא נסתר קורא לו כך בדרך נסתר ועל זה לא נקרא אלא בדרך נסתר. ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 204.

²¹⁸² זהר חדש (מב ע"א): נפילת אנפין מה היא הא אוקמה דקא עביד כל מה דעביד משה צלותא ותחנונים ובעותין ונפילת אפים דכתיב ואתנפל לפני ה' אבל בתר דמסיים צלותיה ועאל בכל אינון דרגין עילאין ואתקשרת כלה בכלהו אית לנחתא לתתא והואיל ונחית לתתא אצטריך נפילת אנפין באלפא ביתא.

מ"ט בגין דכיון דצלי צלותיה ואודי על חובוי מכאן ולהלאה אחזי גרמיה דמסר נפשיה למאריה ברחימו לדוד אליך ה' נפשי אשא וניחא ליה לההוא סטרא דשרייה ביה מותא ועביד ליה נייחא בדא. תרגום: מה היא נפילת אפים הרי פרשוה שעושה כל מה שעשה משה תפלה ותחנונים ובקשות ונפילת אפים נאמר (דברים ט) ואתנפל לפני ה' אבל אחר שמסים תפלתו ונכנס לתוך אותן הדרגות העליונות והכלה נקשרת בכלם יש לרדת למטה והואיל ויורד למטה צריך נפילת אפים באלפא ביתא מה הטעם משום שכיון שהתפלל תפלתו והודה על חטאו מכאן והלאה מראה את עצמו שמסר נפשו לאדונו באהבה (תהלים כה) לדוד אליך ה' נפשי אשא ונוח לו לאותו הצד ששורה בו המות ועושה לו בזה נחת.

²¹⁸³ ע"י פרשת נח הערה 388.

²¹⁸⁴ ע"י לעיל פרשת ואתחנן הערה 2110.

²¹⁸⁵ ע"י לקמן פרשת שופטים הערה 2229.

²¹⁸⁶ ע"י לעיל פרשת נח הערה 391.

²¹⁸⁷ ע"י לעיל פרשת יתרו הערה 1255, ובמדבר ד מט.

(י י): וְאֲנִי עֹמְדִי בְּהַר פְּיָמִים הָרְאִישִׁים אֲרָבָעִים יוֹם וְאֲרָבָעִים לַיְלָה וַיִּשְׁמַע ה' אֵלַי נִם בְּפַעַם הַהוּא לֹא אָבָה ה' הַשְׁחִיתָדְּ:
 עי' רמב"ן: ועל דרך האמת לא רצה שתהיה משחת ממנו שלא יהיה שמו הגדול²¹⁸⁹ עמד וכבר רמזתי זה הענין בסדר כי תשא (&):

(י יד): הֵן לֵה' אֱלֹהֵיךָ הַשָּׁמַיִם וְשֵׁמִי הַשָּׁמַיִם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר בָּהּ:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה – הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים, רק באבותיך חשק ה', ירמוזו לנפשות האבות שהן נאצלות מהאבות²¹⁹⁰, ולכך היו מרכבה במותם כאלו הם והם דבר אחד, ומטעם זה הוא החשק והקשור והבחירה בזרעם וזה מבואר.

(י כ): אֵת ה' אֱלֹהֵיךָ תִירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד וְכוּ תִדְבֹק וּבִשְׁמוֹ תִשָּׁבַע:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה כוון בזה החכם על החכמה דכתיב (איוב כח כח) הן יראת אדני היא חכמה²¹⁹¹ ולכבוד החכמה היא הנעלמת שהחכמים שבארץ מבינים אותה דרש בן ודבר גדול היה דורש כל אתין שבתורה²¹⁹² כי יש בהם סודות נשגבים ורזים עצומים מורים על נפלאות תמים דעים וכענין שדרשו (במ"ר פ"ב סי' טו) (במדבר ז א) להקים את המשכן לרבות משכן אחר שהוקם עמו (בראשית כא א) וה' פקד את שרה לרבות שאר עקריות מלמד שכל העקריות נפקדו עמה וכן כיוצא באלו בכל אתין שבתורה שיש בכל אחד מהם ענין מפואר ומי חכם ויבן אלה נבון וידעם:

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²¹⁸⁸ ועי' עוד שמות לב י ודברינו שם.

²¹⁸⁹ עי' לעיל פרשת נח הערה 391.

²¹⁹⁰ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1049.

²¹⁹¹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 14.

²¹⁹² עי' זהר (ח"א דף רמז ע"א): תא חזי ליוסף אתוסף ליה ברכה אחרא כמה דאת אמר מא"ל אביך ויעזרך וגו' (שם מט כה) האי קרא קשיא מא"ל אביך א"ל אביך יעזרך מבעי ליה מאי מא"ל אביך ולבתר יעזרך ואת שד"י וא"ל שד"י מבעי ליה כמה דכתיב (שם מג יד) וא"ל שד"י יתן לכם רחמים לפני האיש ויברכך יברכך מבעי ליה אלא אחסין ליה לעילא ותתא אחסין ליה לעילא מא"ל אביך דאיהו אחסנא עלאה אתר דאקרי שמים ויעזרך בגין דלא יחלף האי אתר לאתר אחרא וסיועא דיליה ליהו מאתר דא ולא מאחרא ואת שד"י מהו ואת שד"י אלא איהו דרגא אחרא תתאה דהא תנינן בכל אתר את יהו"ה דא שכינתא כמו (ישעיה ו א) וארא את יהו"ה את לרבות ואת לאכללא יום בלילה ולילה ביום כדכתיב (שם מט כה) ואת שד"י דהא מתמן נפקין ברכאן לברכא עלמין.
 תרגום: בא וראה, ליוסף נוספה ברכה אחרת, כמו שנאמר, "מאל אביך ויעזרך" וגו'. פסוק זה קשה, "מאל אביך", צריך להיות אל אביך יעזרך, מה זה "מאל אביך" ואחר כך "ויעזרך". "ואת שד"י", צריך להיות כתוב ואל שדי, כמו שכתוב "ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש". "ויברכך", צריך להיות כתוב יברכך. אלא הורישו מלמעלה ומטה. הורישו מלמעלה, "מאל אביך" שהוא ירושה עליונה, מקום שנקרא שמים. "ויעזרך", כדי שלא יחליף מקום זה למקום אחר. ושסיועו יהיה ממקום זה ולא מאחר. "ואת שד"י", מה זה "ואת שד"י", אלא זו דרגה אחרת תחתונה, שהרי שנינו, בכל מקום "את ה'" זו השכינה, כמו "וארא את ה'", את לרבות, ואת להכליל יום בלילה ולילה ביום, ככתוב "ואת שד"י", שהרי משם יוצאות ברכות לברך את העולמות.

עי' זהר (ח"ב דף צ ע"א): רבי אלעזר אמר כבד את אביך דא קודשא בריך הוא ואת אמך דא כנסת ישראל את אביך את דייקא לאכללא שכינתא (ד"א עלאה) רבי יהודה אמר כבד את אביך סתם ואת אמך סתם דהא כלא הוה במניינא את לרבות כל מה דלעילא ותתא.

תרגום: רבי אלעזר אמר כבד את אביך זה הקדוש ברוך הוא ואת אמך זו כנסת ישראל את אביך את דווקא להכליל שכינה (עליונה) רבי יהודה אמר כבד את אביך סתם ואת אמך סתם שהרי הכל היה במנין את לרבות כל מה שלמעלה ומטה.

עי' טעמי המצות (כי תצא): ידוע שריבוי בנוקב' יען שעיקרה רבוי כי בתחלה נברא אדם ואח"כ לקח צלעו וריבבה ומשם נברא הנוקב' ולכך את"ן וגמ"ן שהם הריבויים בנוקבא אלא שגם הוא בלא' ואת הוא ברחל כי א"ת הוא כ"ב אתוין מא' עד ת'.

ועיי"ש: וע"ד הקבלה את ה' אלהיך תירא היא היראה מה שאין המחשבה משנת²¹⁹³2194 ואתו תעבוד היא החכמה וכן מצינו בירושלמי (ברכות ט ז) ואתו תעבוד²¹⁹⁵ ואתו ואת תורתו היא התורה שקדמה לעולם אלפים שנה ובו תדבק²¹⁹⁶ הבינה כי שם תשובת הנשמות ובשמו תשבע לשון שבעה²¹⁹⁷.

והנה הכל רמוז בפסוק זה (קהלת ז יט) מעשרה שליטים אשר היו בעיר וכן רמוזים בפסוק (דברי הימים א' כט יא) לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההודו כי כל בשמים

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²¹⁹³ עי' לעיל הערה. **Error! Bookmark not defined.**

²¹⁹⁴ עי' זהר (ח"א דף קיב ע"א): כתיב (דברים י כ) את יהו"ה אלהיך תירא ואתו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע האי קרא אוקמוה אבל תא חזי ליהו"ה אלהיך תירא לא כתיב אלא את יהו"ה מאי את דא דרגא קדמאה אתר דחלא דקב"ה ובגין כך כתיב תירא דתמן בעי בר נש לדחלא קמי מאריה (קב"ה) בגין דאיהו ובי' (ב) דינא.

תרגום: כתוב "את ה' אלהיך תירא ואתו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע". הפסוק הזה בארוהו. אבל בא וראה, לה' אלהיך תירא לא כתוב, אלא כתוב "את ה'". מה זה "את", זו הדרגה הראשונה, המקום של יראת הקדוש ברוך הוא, ולכן כתוב "תירא", ששם אדם צריך לירא לפני רבונו (הקדוש ברוך הוא), משום שהוא (בית) דין.

²¹⁹⁵ עיי"ש ע"ב): ואתו תעבוד דא דרגא עלאה דקיימא על האי דרגא תתאה ולא מתפרשאן לעלמין את ואתו דא בדיא דבקין ולא אתפרשן מאי ואתו דא אתר ברית קדישא אות לעלמין דהא פולחנא לא שריא באת ולא ואתו תעבוד, זו הדרגה העליונה שעומדת על הדרגה התחתונה הזו, ולא נפרדים לעולמים. "את" "ואותו" זה עם זה דבקים ולא נפרדים. מה זה "ואותו", זה מקום ברית קודש, אות לעולמים, שהרי עבודה לא שורה באות ואינו לעבוד אלא לירא, אבל העבודה היא למעלה, ולכן "ואותו תעבוד".

²¹⁹⁶ עיי"ש: ובו תדבק באתר דאיהו דבקותא לאתדבקא דאיהו גופא דשרי באמצעייתא תרגום: "ובו תדבק", במקום שהוא דבקת להדבק שהוא גוף ששורה באמצע.

²¹⁹⁷ עיי"ש: ובשמו תשבע אתר שביעאה דדרגין וסימניך (ירמיה ל ט) ואת דוד מלכם אשר אקים להם

תרגום: "ובשמו תשבע", המקום השביעי של הדרגות, וסימן לדבר "ואת דוד מלכם אשר אקים להם".

עי' זהר (ח"א דף רד ע"ב): זכאה איהו בר נש דאסתמר למיהך בארח קשוט ולא תדבקא במאריה תדיר דכתיב (דברים י כ) ובו תדבק וכתוב (שם ו יג) את יהו"ה אלהיך תירא ואתו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע ובו תשבע לא כתיב אלא ובשמו מאי תשבע כמה דאוקימנא למהוי מתדבק ברזא דמהימנותא שבעה דרגין לעילא עלאין על כלא רזא דשלימו דמהימנותא ורזא דשבעה דרגין דלתתא מנייהו דאינון חבורא חד וקשורא חד אלין באלין למהוי כלהו חד ובגין כך כתיב (מ"א ח סה) שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום וכלא חד וקשורא חד ועל דא כתיב (דברים ו יג) ובשמו תשבע מלעילא ומתתא זכאה איהו מאן דזכי לאתדבקא ביה בקב"ה כדקא יאות זכאה הוא בעלמא דין ובעלמא דאתי דקב"ה פתח ליה אוצרין טבין קדישין בשעתא דאצטריך לקבלא צלותיה וכד"א [נ"א ומאן דמייחד אלין באלין עליה כתיב] (כדכתיב) (שם כח יב) יפתח יהו"ה לך את אוצרו הטוב את השמים אלין אוצרין דלעילא ותתא שבעת ימים ושבעת ימים כלהו חד דכתיב את אוצרו הטוב את השמים אוצרו חד ואיהו את השמים (זכריה ד ב) שבעה ושבעה מוצקות ואינון חד

תרגום: אשרי האיש שנשמר ללכת בדרך אמת ולהדבק תמיד ברבונו, שכתוב "ובו תדבק". (וכתוב "את יי אלהיך תירא ואתו תעבוד ובו תדבק"). "ובשמו תשבע", ובו תשבע לא כתוב אלא "ובשמו", מה זה "תשבע", כמו שבארנו, להיות דבק בסוד האמונה. שבע דרגות למעלה עליונות על הכל, הסוד של שלמות האמונה, והסוד של שבע דרגות שלמטה מהם, שהם חיבור אחד וקשר אחד, אלו עם אלו, שכולם יהיו אחד. ולכן כתוב "שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום", והכל אחד וקשר אחד. ועל כן כתוב "ובשמו תשבע", מלמעלה ומלמטה. אשריו, (מי שזוכה להתדבק בקדוש ברוך הוא כראוי, אשרי הוא בעולם הזה ובעולם הבא. שהקדוש ברוך הוא פותח לו אוצרות טובים קדושים בשעה שיצטרך לקבלת התפלה, כמו שנאמר נ"א ומי שמיחד אלו עם אלו, עליו כתוב) "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים", אלו האוצרות שלמעלה ולמטה. שבעת ימים ושבעת ימים כולם אחד, שכתוב "את אוצרו הטוב את השמים". אוצרו אחד, והוא "את השמים", "שבעה ושבעה מוצקות", והם אחד.

ובארץ לך ה' הממלכה באור כי כל²¹⁹⁸ בין השמים והארץ²¹⁹⁹ כי הוא השלום המכריע²²⁰⁰ וכן רמוזים עוד כלן בשיר השירים בפסוק (שיר השירים ה טו) שוקיו עמודי שש מיוסדים על אדני פז באורו כי שוקיו הם עמודים לשש²²⁰¹ והרי הם שמונה יסוד ואלף דל"ת הרי הכל רמוז בפסוק זה וכן בפרשה (משלי ח כב) ה' קנני ראשית דרכו²²⁰² שאמר (שם כד) באין תהומות והרים וארץ וזה מבואר.

(י בא): הוא תהלתך והוא אלהיך אשר עשה אתך את הגדלת ואת הנזרות האלה אשר ראו עיניך:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה הוא תהלתך אלהי ישראל²²⁰³ והוא אלהיך השם המיוחד²²⁰⁴ וכן גלה לך הכתוב כי ישראל נתונים לשתי מדות אלו הוא שאמר (דברים כו יט) ולתתך עליון לתהלה ולשם ולתפארת לתהלה שהוא השם ולתפארת השם המיוחד והכוונה לומר כי התהלה שהוא השם²²⁰⁵ בו התפארת מדת רחמים במדת הדין וכענין שכתוב (תהלים פט יח) כי תפארת עוזמו אתה.

(יא י): כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²¹⁹⁸ עי' זהר (ח"א יז ע"א שהוא כינוי למידת היסוד.
²¹⁹⁹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 75.
²²⁰⁰ עי' זהר (ח"ג דף קטו ע"ב): ת"ח כתיב ונתתי שלום בארץ הוא יסוד דאיהו שלמא דארעא שלמא דביתא שלמא דעלמא ויסרתי אתכם אף אני שבע מאי שבע דא צדק הא ודאי ברית ובג"כ דברי הברית ניהו.

תרגום: בא וראה כתוב "ונתתי שלום בארץ" הוא יסוד, שהוא שלום הארץ, שלום הבית, שלום העולם. "ויסרתי אתכם אף אני שבע", מה זה שבע, זה צדק, הרי ודאי הברית, ולכן דברי הברית הם. ועי' שם רעג ע"ב): ח"י מצד יסוד הנקרא שלום שנאמר וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יי'.

תרגום: ח"י מצד יסוד הנקרא שלום שנאמר ובריתי שלומי לא תמוט אמר מרחמך ה'.
²²⁰¹ עי' זהר (ח"ג צ ע"ב): חתום חתמה תורה חתימה דאורייתא דאיהי תורה שבכתב באן אתר בלמודי אלין נביאי כד"א ויקם את העמוד הימני ויקרא שמו יכין ויקם את העמוד השמאלי ויקרא שמו בועז ומתמן אתפרשן אורחין לנביאי מהימני וקיימי אלין בקיומא לגופא לשית טהירין הה"ד שוקיו עמודי שש וכלא לא קיימא אלא בשלימו ולא שרייא קדוש' דכלא אלא בשלימו כד מתחבראן דא בדא כלא הוא שלים כלא הוא חד לא אתפגי' אתר וע"ד אקרי כ"י שלם כד"א ומלכי צדק מלך שלם ויהי בשלם סכו ובג"כ לא שרייא כלא אלא באתר שלים.

תרגום: חתום חותמה תורה, חתימה של התורה שהיא תורה שבכתב, באיזה מקום בלמדי אלו הנביאים, כמו שנאמר ויקם את העמוד הימני ויקרא את שמו יכין, ויקם את העמוד השמאלי ויקרא את שמו בועז, ומשם נפרדות הדרכים לנביאים הנאמנים, ואלה עומדים בקיום לגוף לששת האורות, זהו שכתוב שוקיו עמודי שש, והכל לא עומד אלא בשלמות, ולא שורה קדושה של הכל אלא בשלמות כשמתחברים זה עם זה, הכל הוא שלם, והכל הוא אחד, לא נפגם המקום, ולכן נקראת כנסת ישראל שלם, כמו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם, ויהי בשלם סוכו, ולכן לא שורה הכל אלא במקום שלם. ועי' שם רפב ע"א): נצח והוד לקבליהו יכין ובוועז.

ועי' תיקו"ז כג ע"א): קוצותיו אלין שית קצוות דאינון ה"א שית פרקין דכלילן בתרין שוקין דאינון יום חמישי ויום ששי דעלייהו אתמר שוקיו עמודי שש.

תרגום: קוצותיו אלו שש קצוות שהן ה"א ששה פרקים שכלולים בשתי שוקים שהם יום חמישי ויום ששי שעליהם נאמר שוקיו עמודי שש.

²²⁰² עי' תיקו"ז יב ע"ב): פקודא רביעאה במלת בראשית דא אורייתא דאתמר בה ה' קנני ראשית דרכו (משלי ח כב) ודא שכינתא תתאה דאיהי ראשית לנבראים ואיהי אחרית לחכמה עלאה ובגינה אתמר מגיד מראשית אחרית (ישעיהו י).

תרגום: מצוה רביעית במלת בראשית זו תורה, שנאמר בה ה' קנני ראשית דרכו. וזו שכינה תחתונה, שהיא ראשית לנבראים, והיא אחרית לחכמה עליונה, ובגללה נאמר "מגיד מראשית אחרית".

²²⁰³ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1038.

²²⁰⁴ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

²²⁰⁵ עי' שער מאמרי רשב"י (&): ונורא הוא ת"ת המחבר שתי תהלות יחד תהלה עליונה בינה ותהלה תתאה מלכות ולפיכך נקרא נורא תהלות.

אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת זְרַעְךָ וְהִשְׁקִיתָ בְּרִגְלֶךָ כְּגֹן הַיָּרֵק:
 עי' רמב"ן: כאשר ה' אלהיך ידרוש אותה וכו' ויש בו סוד עמוק כי הארץ הזאת נדרשת
 בכל²²⁰⁶ והיא הכל וכל הארצות מתפרנסות ממנה באמת:

(יא יב): אֲרֵץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דִּרְשׁ אֹתָהּ תִּמְיֵד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מִרְשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד
 אַחֲרֵית שָׁנָה:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד זו ביהמ"ק של מעלה²²⁰⁷
 שעליו אמר הכתוב (ישעיה סו א) והארץ הדום רגלי²²⁰⁸ כי רגלי האדם סופו ועל כן הזכיר
 בה ה' אלהיך²²⁰⁹ ומוזה נקרא ביהמ"ק של מטה (ישעיה סד י) בית קדשנו ותפארתנו כלומר
 ביתו של קדשנו ותפארתנו כי קדשנו הוא הכבוד²²¹⁰ וזהו סוד הכתוב (תהלים צו ו) עוז
 ותפארת במקדשו²²¹¹.

(יא יג): וְהָיָה אִם שָׁמַעַתְּ שָׁמְעוּ אֵל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת ה'
 אֱלֹהֵיכֶם וּלְעֲבֹדוֹ כְּכֹל לְבַבְכֶם וּכְכֹל נַפְשְׁכֶם:

עי' ר' בחיי: וכן תצטרך לדעת כי מימות משה עד אנשי כנסת הגדולה היתה התפלה
 בישראל בלתי מסודרת בתקון שוה לכלן אבל היה כל אחד מתפלל ועושה מליצה לעצמו
 כפי ידיעתו²²¹² וחכמתו עד שבאו אנשי כנסת הגדולה ותקנו תפלה זו של י"ח כדי שתהיה
 מסודרת בפי הכל ולכך תקנוה בלשון פשוט מובן כדי שלא יתבלבלו הרעיונים בהבנת
 הלשון ושיהיו כל ישראל שוין בה בין חכמים בין טפשים אמנם תקנו אותה בכוונה גדולה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²²⁰⁶ עי' דבריו לעיל בראשית כד א.

²²⁰⁷ עי' זהר (ח"א דף צה ע"ב): פתח אידך ואמר (קהלת י יז) אשריך ארץ שמלךך בן חורין ושריך
 בעת יאכלו וכתוב (שם טז) אי לך ארץ שמלךך נער ושריך בבקר יאכלו הני קראי קשיין אהדי ולא
 קשיין האי דכתיב אשריך ארץ דא ארץ דלעילא דשלטא על כל אינון חייך דלעילא ובגין כך אקרי ארץ
 החיים ועלה כתיב (דברים יא יב) ארץ אשר יהו"ה אלהיך דורש אותה תמיד וכתוב (שם ח ט) ארץ
 אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה לא תחסר כל בה דייקא.

תרגום: פתח אחר ואמר, "אשריך ארץ שמלךך בן חורים ושריך בעת יאכלו". וכתוב "אי לך ארץ
 שמלךך נער ושריך בבוקר יאכלו". הפסוקים הללו קשים זה על זה, ולא קשים. זהו שכתוב אשריך
 הארץ הזאת, הארץ שלמעלה ששולטת על כל אותם החיים שלמעלה, ולכן נקראת ארץ החיים.
 ועליה כתוב "ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד", וכתוב "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם
 לא תחסר כל בה". "לא תחסר כל בה" במדויק.

ועי' זהר (ח"ב ה ע"ב): כהא דתניא אמר רבי יהודה מאי דכתיב (במדבר ז א) ויהי ביום כלת משה
 כלת כתיב ביומא דעאלת כלה לחופה ושכינתא דא היא כלה אתי מלבנון תבאי מאתר בי מקדשא
 דלעילא.

תרגום: כמו זה ששינוי אמר רבי יהודה מה זה שכתוב ויהי ביום כלת משה כתוב כלת ביום שנכנסה
 כלה לחפה ושכינה זו הכלה אתי מלבנון תבואי ממקום בית המקדש שלמעלה
²²⁰⁸ עי' זהר (ח"ב פה ע"ב): והארץ הדום רגלי, שמים שמים עלאין, וארץ ארץ עלאה. ועי' פרשת

בראשית הערה 214.

²²⁰⁹ עי' במדבר ט ח שזו ה' אחרונה, וכן עי' לקמן לא ג ש"ה' אלהיך" היא כינוי למידת המלכות.

²²¹⁰ עי' פרשת חיי שרה הערה 581 ששכינה היא בחי' כבוד.

²²¹¹ עי' לקמן פרשת וזאת הברכה הערה 2422.

²²¹² עי' רמב"ם (הלכות תפלה ונשיאת כפים פרק א הלכה ד) כיון שגלו ישראל בימי נבוכדנצר הרשע
 נתערבו בפרס ויון ושאר האומות ונולדו להם בנים בארצות הגוים ואותן הבנים נתבלבלו שפתם
 והיתה שפת כל אחד ואחד מעורבת מלשונות הרבה וכיון שהיה מדבר אינו יכול לדבר כל צורכו
 בלשון אחת אלא בשיבוש שנאמר ובניהם חצי מדבר אשדודית וגו' ואינם מכירים לדבר יהודית
 וכלשון עם ועם ומפני זה כשהיה אחד מהן מתפלל תקצר לשונו לשאול חפציו או להגיד שבח הקדוש
 ברוך הוא בלשון הקדש עד שיערבו עמה לשונות אחרות וכיון שראה עזרא ובית דין כך עמדו ותקנו
 להם שמנה עשרה ברכות על הסדר שלש ראשונות שבח לה' ושלש אחרונות הודיה ואמצעיות יש
 בהן שאלת כל הדברים שהן כמו אבות לכל חפצי איש ואיש ולצרכי הציבור כולן כדי שיהיו ערוכות
 בפי הכל וילמדו אותן ותהיה תפלת אלו העלגים תפלה שלימה כתפלת בעלי הלשון הצחה ומפני
 ענין זה תקנו כל הברכות והתפלות מסודרות בפי כל ישראל כדי שיהא ענין כל ברכה ערוך בפי העלג:

ובהשגחה יתרה במה שהיא מסודרת שלש ברכות של שבח לפני התפלה והן אבות וגבורות וקדושת השם ושלש לאחריה והן עבודה והודאה וברכת כהנים וסדרו לנו באמצע י"ב ברכות שהן כלל כל צרכי האדם וכל זה לא היה במקרה כי אם בעיון גדול מוכרח ומוצרך ואם תשתכל בשם הגדול המיוחד המתחלק ל"ב צרופין והסימן בו ז"ה שמי לעלם²²¹³ תמצא שלשה שמות ראשונים כנגד האבות וגבורות וקדושת השם, שלשה שמות אחרונים כנגד עבודה והודאה וברכת כהנים, ששה שמות האמצעים כנגד שש ברכות שהן: אתה חונן, השיבנו, סלח לנו, גאולה, רפואה, ופרנסה. ויש לך להוסיף פנים ואחור בששה הנשארים שהם: קבוצ גליות, משפט, על הצדיקים, בנין, מלכות, תפלה. וברכת המינין אין בשם הזה כנגדו כי היא כנגד מדת הדין²²¹⁴, ואל הכבוד הרעים²²¹⁵ שהוא במזמור (תהלים כט ג) הבו לה' בני אלים, מוסף על י"ח אזכרות שבו. ותקנו אותה כדי שתהיה מדת הדין מתוהה כנגדה וכנגד האויבים, ונכלל עוד בזה הכנעת יצר הרע שבאדם שהוא מכלל האויבים והוא מחלק מדת הדין.

(יא כב): כי אם שָׁמַר תִּשְׁמְרוּן אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוֶה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹתָהּ לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם לְלֶכֶת בְּכָל דְרָכָיו וּלְדַבְּרָהּ בּוֹ:

עי' רמב"ן: ויתכן שתכלול הדביקה לומר שתהיה זוכר השם ואהבתו תמיד לא תפרד מחשבתך ממנו בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך עד שיהיו דבריו עם בני אדם בפיו ובלשונו ולבו איננו עמהם אבל הוא לפני ה' ויתכן באנשי המעלה הזאת שתהיה נפשם גם בחייהם צרורה בצרור החיים²²¹⁶ כי הם בעצמם מעון לשכינה²²¹⁷ כאשר רמז בעל ספר הכוזרי וכבר הזכרתי מזה בפרשת העריות (ויקרא יח ד) ומה שאמר יהושע כאשר עשיתם עד היום כי בהיותם במדבר וענן ה' עליהם והמן יורד מן השמים והשלו עולה והבאר לפנייהם תמיד וכל מעשיהם בידי שמים בדברים נסים הנה מחשבתם ומעשיהם עם השם תמיד ולכן יזהירם יהושע שגם עתה בארץ בהסתלק מהם המעשים הנפלאים ההם תהיה מחשבתם בהם תמיד לדבקה בשם הנכבד והנורא ולא תפרד כוונתם מן השם:

Section break

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²²¹³ עי' ספר הפליאה (עמוד &): הו"ה ד' אותיות הם ומתגלגלים ל"ב הויות ומ"ח אותיות, אהיה ד' אותיות הם וכו' זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור ר"ל זה עולה י"ב.

²²¹⁴ עי' זהר (ח"ג רנן ע"א): ועוד מכל החי ח"י ברכאן דצלותא מאינון ט' ט' ברכתא דמינין בה אשתילמו י' ספיראן מעילא לתתא ומתתא לעילא ואיהו לקבל נח ועוד מכל החי שכינתא אגנת על אלין דנטרין י' אות שבת בתחומא דיליה דאיהו ח' אלפים תרין אלפין לכל צד.

תרגום: ועוד "מכל החי", ח"י ברכות התפלה, מהן תשע תשע, ברכת המינים בה נשלמות עשר ספירות ממעלה למטה וממטה למעלה, והיא כנגד נח. ועוד "מכל החי", השכינה מגינה על אלו שומרים י', אות שבת בתחום שלו, שהוא שמונת אלפים, אלפיים לכל צד.

²²¹⁵ עי' ברכות דף כח ע"ב): אמר רבי לוי ברכת הצדוקים ביבנה תקנוה כנגד מי תקנוה אמר רבי לוי לרבי הלל בריה דרבי שמואל בר נחמני כנגד אל הכבוד הרעים.

²²¹⁶ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 316.

²²¹⁷ עי' מדרש רבה בראשית פרשה מז פסקה ו: אר"ל האבות הן הן המרכבה שנא' ויעל אלהים מעל אברהם ויעל מעליו אלהים (בראשית כה) והנה ה' נצב עליו.

פרשת ראה.

(יב ה): כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו לשכנו תדרשו ובאת שמה:
 עי' רמב"ן: ועל דרך האמת לשכנו תדרשו לכבודו תדרשו ובאת שמה לראות את פני האדון ה' אלהי ישראל²²¹⁸ וממנו אמרו חכמים שכינה²²¹⁹:

(טז ח): ששית ימים תאכל מצות וכיום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה:
 עי' רמב"ן: ועל דרך האמת עצרת היא כנסת ישראל²²²⁰ ובא ללמדנו סוד היום אבל איננו שווה לעצרת של שמיני כי השמיני רגל בפני עצמו והקרבת של כנסת ישראל ואיננו כקרבת של שבעת הימים אבל שביעי של פסח הוא מכלל הרגל ועצרת כי לפעמים תמנה שמינית ולפעמים תהיה בכלל והנה היא כשבת שיש בה זכור ושמור²²²¹ כבוד יום וכבוד לילה והקרבת בשביעי מכלל הרגל ועל כן אמר כאן עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה ושם אמר והקרבתם אשה לה' עצרת היא כי האשה עצרת ולכך היא סעודה קטנה והמשכיל יבין ולא הזכיר כאן השמיני של חג שכבר הזכיר ואיננו חייב שנעלה בו לרגל פעם אחרת:

(טז יד): ושמתה בחגך אתה ובגדך ובתך ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך:

עי' ר' בחיי: ודרך הקבלה בשלש רגלים אלו הנזכרים בפרשיות כסדרן פסח שבועות סכות כנגד שלשה אבות החסד והדין והרחמים פסח כנגד מדת החסד כלשון (שמות יב כג) ופסח ה' על הפתח²²²² ותרגם אונקלוס ויחוס וזהו שכתוב (תהלים קלו י) למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו שהרי מכת בכורות שבו יצאו ישראל דין היה למצרים וחסד לישראל שבועות כנגד מדת רחמים שהוא המכריע²²²³ ומזה דרשו (דברי הימים א' כט יא)

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²²¹⁸ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1038.

²²¹⁹ עי' פרשת חיי שרה הערה 581 ששכינה היא בחי' כבוד.

²²²⁰ עי' זהר (ח"ג דף צו ע"ב): תא חזי כתיב ביום השמיני עצרת מאן עצרת אלא בהוא אתר דכלא מתקשרן כחדא אקרי עצרת מאי עצרת (ס"א כנופיה כנישו) כנישו ואי תימא הכא דאקרי עצרת מ"ט אלא בכל אינון יומין יומי סעודתי דענפי אילנא הוו ועל דא שבעים פרים אינון לבתר חדוותא (דגופא) דאילנא ממש וחדוותא דאורייתא ובגיניה הוא יומא חד עצרת חדוותא דאורייתא חדוותא דאילנא דהוא גופא ועל דא לית חולקא בהאי יומא אלא לקב"ה וכנסת ישראל בג"כ עצרת תהיה לכם ולא לאחרא (ס"א לבתר חדוותא דאילנא ממש ובגיניה הוא יומא חד ולית חולקא בהאי יומא אלא לקב"ה וכ"י וע"ד כתיב עצרת תהיה לכם אוף הכי בהאי יומא חדוותא דאורייתא חדוותא דאילנא דהוא גופא וכלא אשתכח ביה) דהא בשעתא דמלכא אשתכח כלא אשתכח ביה ועל דא תנינן בעצרת על פירות האילן והא אוקמוה בגין כך אחד אקרי אחד ודאי כמה דאמרן.

תרגום: בא וראה כתוב ביום השמיני עצרת, מי העצרת, אלא באותו מקום שהכל נקשרים כאחד נקרא עצרת, מה זה עצרת (כנופיה התכנסות), התכנסות. ואם תאמר כאן שנקרא עצרת למה, אלא בכל אותם ימים ימי הסעודות של ענפי האילן היו, ועל כן שבעים פרים הם. אחר כך שמחת (הגוף) האילן ממש ושמחת התורה, ובגללו הוא יום אחד עצרת שמחת התורה, שמחת האילן שהוא הגוף, ועל כן אין חלק ביום הזה אלא לקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל, לכן עצרת תהיה לכם, לכם ולא לאחר. (אחר כך שמחת האילן ממש, ובגללו הוא יום אחד, ואין חלק ביום הזה אלא לקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל, ולכן כתוב עצרת תהיה לכם, אף כאן ביום הזה שמחת התורה שמחת האילן, שהוא גוף והכל נמצא בו.) שהרי בשעה שהמלך נמצא הכל נמצא בו, ועל כן שנינו בעצרת על פירות האילן, והרי פרשוה, לכן נקרא אחד, אחד ודאי כמו שאמרנו.

²²²¹ עי' לעיל הערות 184 ו459.

²²²² עי' זהר (ח"ג יד ע"א): תאנא כתיב (שמות יב כג) ופסח יהו"ה על הפתח ומאי ופסח יהו"ה על הפתח דשריא על האי פתחא חסד לאתבסמא ובגיני כך (שמות יב כג) ולא יתן המשחית וגו' תרגום: שנינו כתוב (שמות יב) ופסח ה' על הפתח, מה זה ופסח ה' על הפתח, ששורה על הפתח הזה, חסד להתבשם, ולכן ולא יתן המשחית וגו'.

²²²³ עי' תקי"ז סב ע"א: דרגיה עמודא דאמצעייתא דאיהו שבועות.

והתפארת זה מתן תורה לפי שהתורה בשם המיוחד²²²⁴ נתנה²²²⁵ סכות כנגד מדת הדין²²²⁶ לשון סוכה ברוח הקודש וכן אמרו למה נקרא שמה יסכה שסוכה ברוח"ק וזהו (תהלים סח יח) אדני בם סיני בקדש כלומר בחכמה שהרי מצות הסכה רמז לחכמה ולכך דרשו קדש בסיני לא נאמר אלא סיני בקדש מלמד שהקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו והענין שהוא מקום עולמו²²²⁷ או בית עולמו וכן החכמה²²²⁸ נרמזת בבי"ת של בראשית²²²⁹ והסוכה נקרא בית שנאמר (בראשית לג יז) ויעקב נסע סכותה ויבן לו בית וכן הוא אומר (משלי כד ג) בחכמה יבנה בית²²³⁰ וכתוב (משלי ח ב) בית נתיבות נצבה והחכמה מקפת וסובבת את הכל ודוגמתה אות הבי"ת שהיא מוקפת משלשה צדדים כנגד הכשר הסכה שהיא שלש דפנות שתים כהלכתן ושלישית אפילו טפח והוצרכו לומר כן ושלישית אפילו טפח על עוקצו של בי"ת היוצא מאחוריו וזה מבואר.

Section break

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²²²⁴ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

²²²⁵ עי' רמב"ן שמות ו ב.

²²²⁶ עי' זהר (ח"א קעב ע"ב): תא חזי (בראשית לג יז) ויעקב נסע סכתה אתנטיל לקבלא חולקא דמהימנותא מה כתיב לעילא (שם טז) וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה וכתוב ויעקב נסע סכתה אלא כל חד אתפרש לסטרא דליה עשו לסטרא דשעיר מאן שעיר דא היא אשה זרה אל נכר ויעקב נסע סכתה דא מהימנותא עלאה (שם יז) ויבן לו בית כמה דאת אמר (ישעיה ב ה) בית יעקב א"ר אלעזר דאתקין תפלת ערבית כדקא יאות ולמקנהו עשה סכת שאר סכת לנטרא לון ודא הוא חולקיה וכדין (בראשית לג יח) ויבא יעקב שלם שלם מכלא ואוקמוה

תרגום: בא וראה, "ויעקב נסע סוכתה", נסע כנגד חלק של האמונה. מה כתוב למעלה, "וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה", וכתוב "ויעקב נסע סוכתה". אלא כל אחד נפרד לצד שלו, עשו לצד של שעיר. מה זה שעיר, זוהי אשה זרה, אל נכר. "ויעקב נסע סוכתה", זו האמונה העליונה. "ויבן לו בית", כמו שנאמר "בית יעקב". אמר רבי אלעזר, שתקן תפלת ערבית כראוי. "ולמקנהו עשה סוכות", שאר סוכות לשמור אותם, וזהו חלקו. ואז "ויבא יעקב שלם", שלם מהכל, ובארוהו.

²²²⁷ עי' זהר (ח"ב רמב ע"א): ובגין דא ויפגע במקום לית פגיעה אלא פיוסא כגון אל תפגעי בי כ"י פייסת ליה דלא יזוז מינה דקודשא בריך הוא איהו מקומו של עולם מאי עולם דא שכינתא. תרגום: ומשום זה נאמר "ויפגע במקום", אין פגיעה אלא פיוס, כמו "אל תפגעי בי", כנסת ישראל מפיסת לו שלא יזוז ממנה, שהקדוש ברוך הוא הוא מקומו של עולם. מהו עולם, זו השכינה.

עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1328.

²²²⁸ עי' פרשת בראשית הערה 58 בענין חכמה תתאה.

²²²⁹ עי' תיקו"ז תיקון א': בראשית ב' ראשית זה השער לה' צדיקים יבאו בו דא איהו תרעא דצדיקא דאית לון רשו לעאלא תמן וכו' בראשית ברא (בראשית א א) ב' איהי ודאי בה פתחת אוריתא בב' ודא בראשית ב' ראשית ב' איהו ודאי אוצרא דכלא עלה אתמר (ישעיה לג ו) יראת ה' היא אוצרו.

תרגום: בראשית, ב' ראשית, "זה השער לה' צדיקים יבאו בו", זהו שער הצדיקים, שיש להם רשות להיכנס לשם, ואחרים ושאינם צדיקים נדחים משם וכו' "בראשית ברא", ב' היא ודאי, בה פתחה התורה בב', וזו בראשית, ב' ראשית, ב' היא ודאי האוצר של הכל, עליה נאמר "יראת ה' היא אוצרו".

²²³⁰ עי' זהר (ח"א כט ע"א): תנינן כל שלמה דאתמר בשיר השירים במלכא דשלמא דיליה במלך ונ"א בנוקבי מלכא סתם בנוקבא מלה [מלך] תתאה בעלאה ורזא [דמלה] דירתא תתאה לעלאה תרווייהו כחד והיינו בי"ת דכתיב (משלי כד ג) בחכמה יבנה בית.

תרגום: שנינו כל שלמה שנאמר בשיר השירים במלך שהשלום שלו. במלך (בנקבי המלך) סתם [בבחינת] בנקבה דבר (מלך) תחתונה בעליונה. וסוד הדבר, שתחתונה יורשת את העליונה, שתיהן כאחת, והיינו בי"ת, שכתוב "בחכמה יבנה בית".

פרשת שופטים.

(טז יח): שפטים ושטרם תתן לה בְּכָל שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לְשֹׁבְטֶיךָ וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשִּׁפְט צֶדֶק;

ע"ר ר' בחיי: ושפטו את העם משפט צדק משפט של צדק²²³¹ שיהיה המשפט דין²²³² נחתך וכן כתוב (ויקרא יט טז) בצדק תשפוט עמיתך וכמו שאמרו (סנהדרין ו ע"ב) יקוב הדין את ההר (כתובות פד א) ואמר ר' עקיבא אין מרחמים בדין ולכך אמר משפט צדק שהרי לשון משפט הוא המוצע וענין בינוני וזהו שכתוב (תהלים קיב ה) יבלבל דבריו במשפט (ירמיה ל יא) ויסרתיך למשפט וזה במדותיו של בשר ודם אבל צדק האמור במדותיו של הקדוש ברוך הוא כולל דין ורחמים ולכך אמר הכתוב (תהלים צט ד) משפט וצדקה ביעקב אתה עשית כי משפט הוא קו אמצעי והוא מדתו של יעקב ומזה אמר הכתוב (ירמיה י כד) יסרני ה' אך במשפט אל באפך פן תמעיטני הזכיר אך למעט חלק הדין שבו ועל כן אמר יסרני ה' אך במשפט כלומר בחלק החסד אל באפך שהוא חלק הדין פן תמעיטני והבן היטב כי צדק הוא מדת דינו של עולם²²³³ דכתיב (תהלים ט ט) והוא ישפוט תבל בצדק מקבל ממדת הדין של מעלה הנקראת אלהים²²³⁴ וזהו שכתוב (תהלים נח יב) אך יש אלהים שופטים בארץ²²³⁵ וזהו סוד הכתוב הזה שופטים כנגד אלהים שהוא מדת הדין של מעלה ושופטים הנצח וההוד²²³⁶ שעל ידם יוצאות הפעולות בעולם בדבר והפכו לטוב או לרע והכל נגמר ע"י צדק שהוא סוף הבנין²²³⁷ וזהו ושפטו את העם משפט צדק ודרשו רז"ל (תנחומא ו) משפט צדק מלמד שעושיין צדקה עם שניהם עם הזכאי שהוא נוטל את שלו ועם החייב שמוציאין גזלה מתחת ידו²²³⁸.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²²³¹ ע"י זהר (ח"ג נג ע"א): משפט ודאי דא קודשא בריך הוא צדק דא כנסת ישראל. וע"י שם מ ע"ב): פתח ההוא רביא ואמר (משלי כט ד) מלך במשפט יעמיד ארץ וגו' מאן מלך דא קודשא בריך הוא במשפט דא יעקב דאיהו כללא דאבהן. תרגום: מלך במשפט יעמיד ארץ וגו', מי המלך, זה הקדוש ברוך הוא. במשפט, זה יעקב, שהוא הכלל של האבות.

²²³² ע"י תיקו"ז יט ע"א): צדק מלכותא קדישא.

²²³³ ע"י לקמן טז כ בשם ספר הבהיר. וע"י רבינו בראשית א ב.

²²³⁴ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 199. ע"י תיקו"ז קמב ע"ב): חסד א"ל גבורה אלהים עמודא דאמצעיתא יהו"ה.

²²³⁵ ע"י זהר (ח"ב רנז ע"א): והכא אתרשים שמא קדישא דאקרי אלהים בגין דאית אלהים חיים דאיהו לעילא לעילא סתים מכלא ואית אלהים דאיהו בי דינא דלעילא ואלהים דאיהו בי דינא דלתתא הדא הוא דכתיב (תהלים נח יב) אך יש אלהים שופטים בארץ אלהים עלאה רזא דאלהים חיים כליל לאלין דלתתא וכלא איהו חד.

תרגום: וכאן נרשם השם הקדוש שנקרא אלהים משום שיש אלהים חיים שהוא למעלה למעלה נסתר מהכל ויש אלהים שהוא בית דין שלמעלה ואלהים שהוא בית דין שלמטה זהו שכתוב אך יש אלהים שפטים בארץ אלהים עליון סוד של אלהים חיים כולל את אלה שלמטה והכל הוא אחד.

²²³⁶ ע"י זהר חב קיז ע"ב): קודשא בריך הוא שופט עמודא דאמצעיתא מסטרא דבינה דאיהו יהו"ה דיין מסטרא דמלכות שוטר הוא שליט (ומסטרא דיוסף הצדיק מתמן) (בראשית מב ו) ויוסף הוא השליט וכל ספירן אינון שופטים מסטרא דאמא עלאה דתפארת שופט ואינון שופטים מסטרא דמלכות דצדיק מתמן שוטר ומושל

תרגום: הקדוש ברוך הוא שופט העמוד האמצעי מצד של הבינה שהוא יד"ד דין מצד המלכות שוטר הוא שליט (מצד של יוסף הצדיק משם (בראשית מב)) ויוסף הוא השליט וכל הספירות היו שופטים מצד של האם העליונה (בינה) שתפארת שופט והם שופטים מצד המלכות שצדיק משם שוטר ומושל.

²²³⁷ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 76.

²²³⁸ ע"י זהר (ח"ג רצב ע"א): ת"ח כד מתבסמא האי צדק ממשפט כדין אקרי צדקה ועלמא מתבסמא בחסד ואתמליא מניה דכתיב (שם לג) אוהב צדקה ומשפט חסד יי' מלאה הארץ.

תרגום: בא וראה כשזה הצדק מתמתק מהמשפט, אז הוא נקרא צדקה, ואז העולם נמתק בחסד ומתמלא ממנו. שנאמר "אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ".

(טז כ): צדק צדק תרדוף למען תתיה וירשת את הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך: עי' ר' בחיי וע"ד הקבלה צדק צדק תרדוף צדק המקבל מצדק²²³⁹ תרדוף כשתשפוט צדק בבית דין שלך וכענין שכתוב (שמות טו טז) תפול עליהם אימתה ופחד אימתה ה"א אחרונה שבשם המקבלת מיוחד.

וכן תמצא בספר הבהיר (עה) מאי צדק צדק תרי זימני אמר ליה דכתיב (שמואל ב' כב יג) מננה נגדו צדק ראשון צדק ממש זו שכינה שנאמר (ישעיה א כא) צדק ילין בה מאי צדק שני זה צדק שהוא מפחיד הצדיקים והאי צדק הוי²²⁴⁰ כובע ישועה על ראשו ואין ראש אלא אמת שנאמר (תהלים קיט קס) ראש דברך אמת ואין אמת כי אם שלום שנאמר (מלכים – ב כ יט) אם שלום ואמת יהיה בימי עד כאן. ומשעם זה מצינו חכמי האמת שקורין לאדם המתגייר הבא לחסות תחת כנפי השכינה גר צדק²²⁴¹:

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²²³⁹ עי' זהר (ח"ג רעד ע"ב): פקודא בתר דא לזון בסייף לזון בחנק לזון בדין סקילה לזון בדין שריפה לזון בסייף למאן לסמאל הה"ד כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד חרב דקב"ה י' רישא דחרבא ו' גופא דחרבא ה"א ה"א תרין פיפיות דילה צדק צדק תרדוף חתכין תרין דינין דינא מפי ב"ד דלעילא ודינא מפי ב"ד דלתתא ומהכא אשתמודע אין אדם נוקף אצבעו מלמטה עד שנתן לו רשות מלמעלה נרתקא דחרבא אדנ"י תמן אשתכח דינא בק"ש יהו"ה חרבא דקב"ה עלה אתמר רוממות אל בגרונום וחרב פיפיות בידם בצדיק חי עלמין כליל ח"י ברכאן דביה אדנ"י שפתי תפתח ופי ביה עאל חרבא בנרתיקה וחמת המלך שככה ומתחברין תרין שמהן יאהדונה.
תרגום: מצוה אחר זו לזון בסייף לזון בחנק לזון בדין סקילה לזון בדין שריפה לזון בסייף למי לסמאל זהו שכתוב כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד. חרב של הקדוש ברוך הוא י' ראש החרב ו' גוף החרב ה"א ה"א שתי פיפיות שלה צדק צדק תרדוף חותכים שני דינים דין מפי בית דין שלמעלה ודין מפי בית דין של מטה ומכאן נודע (חולין ז ע"ב) אין אדם נוקף אצבעו מלמטה עד שנתנת לו רשות מלמעלה. נרתיק של החרב אדנ"י שם נמצא דין בקריאת שמע יהו"ה חרב של הקדוש ברוך הוא עליה נאמר רוממות אל בגרונום וחרב פיפיות בידם בצדיק חי העולמים כולל ח"י ברכות שבו אדנ"י שפתי תפתח ופי בו נכנסת החרב בנרתיקה וחמת המלך שככה ומתחברים שני שמות יאהדונה"י.

²²⁴⁰ צדקה או לא, לאו, ומאי טעם, כדכתיב (שם נ"ט יז) וילבש צדקה כשריון, וצדק הוי (נוסף בבהיר).

²²⁴¹ עי' זהר (ח"ג יד ע"א): אמר רבי אלעזר הא תנינן גיורא כד אתגזר ועייל תחות גדפי דשכינתא אקרי גר צדק ולא יתיר גר צדק ודאי זכי למיעל בהווא כתר א דצדק.
תרגום: אמר רבי אלעזר הרי שנינו כשגר נמול ונכנס תחת כנפי השכינה, הוא נקרא גר צדק, ולא יותר. גר צדק ודאי זוכה להיכנס לאותו כתר של צדק. עי' לעיל פרשת לך לך הערה 454. ועי' זהר (ח"א צה ע"ב): פתח רבי אבא ואמר (ישעיה ה א) אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו וגו' ויעזקהו ויסקלהו וגו' הני קראי אית לאסתכלא בהו אמאי כתיב שירה תוכחה מבעי ליה לידידי לדודי מבעי ליה כמה דכתיב שירת דודי כרם היה לידידי בקרן בן שמן אסתכלנא בכל אורייתא ולא אשכחנא אתרא דאקרי קרן בן שמן אלא הני קראי הא אוקמוה חברייא בכמה גוונין וכלהו שפיר והכי הוא אבל אשירה נא לידידי דא יצחק דהוה ידיד ואקרי ידיד עד לא יפוק לעלמא אמאי ידיד דתנינן רחימו סגי הוה ליה לקב"ה ביה דלא אתעביד עד דלא אתגזר אברהם אבוא ואקרי שלים ואתוסף ליה ה"א לאשלמותא וכן לשרה האי ה"א אתיהיבת ולהו (ליה) הכא אית לאסתכלא ה' לשרה שפיר אבל לאברהם אמאי ה"א ולא יר"ד י' מבעי ליה דהא הוא דכר הוה אלא רזא עלאה (הוה) [הוא] סתים בגוון אברהם סליק לעילא ונטיל רזא מה"א עלאה דאיהו עלמא דדכורא ה"א עלאה וה"א תתאה האי תליא בדכורא והאי בנוקבא ודאי ובגין כך אברהם סליק בה"א דלעילא ושרה נחתת בה"א דלתתא.
תרגום: פתח רבי אבא ואמר, "אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו וגו', ויעזקהו ויסקלהו וגו'". בפסוקים הללו יש להתבונן, למה כתוב שירה, היה צריך להיות תוכחה. "לידידי", היה צריך להיות לדודי, כמו שכתוב "שירת דודי". "כרם היה לידידי בקרן בן שמן", הסתכלתי בכל התורה ולא מצאתי מקום שנקרא קרן בן שמן, אלא את הפסוקים הללו החברים בארו בכמה צורות, והכל יפה וכך זה, אבל "אשירה נא לידידי", זה יצחק, שהיה ידיד, ונקרא ידיד טרם שיצא לעולם. למה ידיד, ששינונו, אהבה רבה היתה לקדוש ברוך הוא בו שלא נעשה טרם שנמול אברהם אביו ונקרא שלם, ונוספה לו ה"א להשלימו, וכן לשרה הרי נתנה לה ה"א הזאת. כאן יש להתבונן, ה' לשרה זה יפה, אבל לאברהם למה ה"א ולא יר"ד, היה צריך לכתוב יר"ד, שהרי הוא היה זכר. אלא סוד עליון היה (הוא) סתום אצלנו, אברהם עלה למעלה ונטל סוד מה"א העליונה שהיא העולם של הזכר, ה"א העליונה וה"א התחתונה, זו תלויה בזכר וזו ודאי בנקבה. ולכן אברהם עלה בה"א שלמעלה, ושרה ירדה בה"א שלמטה.

למען תחיה לעולם הבא בצדק עליון שהוא האור הגדול הצפון לצדיקים וירשת את הארץ בצדק תחתון שבארץ ישראל כנגדו ואל הכוונה הזו אמר שלמה (משלי כא כא) רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד באורו שאם ירדוף האדם אחר מדת הדין הכלול מן הרחמים הנקראת חסד ה' ימצא צדק עליון שהוא חיי העוה"ב²²⁴² זהו ימצא חיים צדקה וכבוד וזה מבואר.

(יז ב): כִּי יִמְצָא בְּקִרְבּוֹ בְּאֶחָד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ אִישׁ אוֹ אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת הָרַע בְּעֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ לְעֵבֵר בְּרִיתוֹ:

עי' רמב"ן: ועל דרך האמת – יתכן כי הזכיר באחד שעריך²²⁴³ בעבור שאמר לעבור בריתו, והיא התועבה הנעשית בישראל²²⁴⁴, יודיע הכתוב הברית, בארץ הברית, אבל הדר בחוצה לארץ כאילו עובד ע"ז, וכבר הזכרתי הענין הזה (ויקרא יח כה)²²⁴⁵:

(יז ג): וַיִּלְךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלַשֶּׁמֶשׁ אוֹ לַיָּרֵחַ אוֹ לְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה – מה שהוסיף ואמר "אשר לא צויתי" כלפי שצוה אותנו בשמירת בריתו²²⁴⁶, ויאמר הכתוב (פסוק ב) אשר עשה את הרע לעבור הברית של סיני,

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²²⁴² היינו בינה, כנ"ל בהערה 2239.

²²⁴³ עי' ר' בחיי כו טו ש"שעריך" היא שער התפילה, ועי' לקמן פרשת כי תבא הערה 2322, זה השער לה'.

²²⁴⁴ התועבה היא לשון של ביאות אסורות (ויקרא יח כב, כ יג, דברים כד ד) או עב"ז (דברים ז כו, יג טו, יז ד).

²²⁴⁵ עי' לעיל פרשת ויצא הערה 622.

²²⁴⁶ עי' תיקר"ז (ק"ב ע"ב): אמר רבי שמעון ווי לון לאינן דמניחין לאשתדלא באורייתא דאתמר בה ולקח גם מעץ החיים ובפקודין דילה דאינן איבא דאילנא דאתמר ביה (בראשית ג כב) ואכל וחי לעולם ואזלין בתר אלן דמפתי לון מסטרא דנחש הקדמוני דאמרי לון השתדלון במלאכיא דממנן על ככביא ושמשא וסיהרא ועל אלן דממנן על רוחין ושדין למיהוי כאלה"ם יודעי טוב ורע ועליהו אתמר כה אמר ה' למזבחים ולמקטרים לככבים ולמזלות ולשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר לא צויתי ודא איהו דמני קודשא בריך הוא לאדם ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו וגו' ויש"ו חייבא בהאי הוה משתדל ודור אנוש ודור המבול ודור הפלגה וקודשא בריך הוא אעקר לון מעלמא דין ומעלמא דאתי ודא איהו (בראשית ב יז) כי ביום אכלך ממנו מות תמות מות בעלמא דין ותמות בעלמא דאתי וחובא דא גרים חורבן בי מקדשא וגלות ישראל בין אומין דעלמא ואתקטילו מנייהו. תרגום: אמר רבי שמעון אוי להם לאותם שמניחים מלעסק בתורה שנאמר בה ולקח גם מעץ החיים ובמצוותיה שהן פרי האילן שנאמר בו ואכל וחי לעולם והולכים אחר אלו שמפתים אותם מצד הנחש הקדמוני שאומרים להם השתדלו במלאכים שממונים על העולם והולכים אחר אלו שמפתים אותם מצד הנחש שממונים על רוחות ושדים להיות כאלה"ם ידעי טוב ורע ועליהם נאמר כה אמר יהו"ה למזבחים ולמקטרים לככבים ולמזלות ולשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר לא צויתי וזהו שצוה הקדוש ברוך הוא את האדם ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו וגו' ובלעם הרשע היה מתעסק עם זה ודור אנוש ודור המבול ודור הפלגה והקדוש ברוך הוא עקר אותם מהעולם הזה ומהעולם הבא וזהו כי ביום אכלך ממנו מות תמות מות בעולם הזה ותמות בעולם הבא והחטא הזה גרם את חרבן בית המקדש וגלות ישראל בין אומות העולם ונהרגו מהם.

ועי' זהר (ח"א לה ע"ב): רבי יהודה שאיל לרבי שמעון הא דתנינן אדם הראשון מושך בערלתו הוה מאי הוא א"ל דפריש ברית קדש מאתריה (ומחולקיה) ודאי מושך בערלה הוה ושבק ברית קדש ודבק בערלה ואתפתה במלה דנחש ומפרי העץ דא אתתא לא תאכל ממנו בגין דכתיב (משלי ה ה) רגליה יורדות מות שאול צעדיה יתמוכו ובהאי הוי פרי דהא באחרא לא הוי פרי כי ביום אכלך ממנו מות תמות בגין דאילנא דמותא הוי כדקאמרן דכתיב רגליה יורדות מות.

תרגום: רבי יהודה שאל את רבי שמעון, מה זה שנינו, אדם הראשון היה מושך בערלתו. אמר לו, שהפריד ברית קודש ממקומו ומחלקו, ודאי שהיה מושך בערלה. ועזב ברית קודש ודבק בערלה והתפתה בדבר הנחש. "ומפרי העץ" זו אשה, "לא תאכל ממנו" בגלל שכתוב "רגליה יורדות מות שאול צעדיה יתמוכו". ובזה היה פרי, שהרי באחר לא היה פרי, "כי ביום אכלך ממנו מות תמות", בגלל זה עץ המות היה, כמו שאמרנו שכתוב "רגליה יורדות מות".

שכתוב (שמות יט ה) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי²²⁴⁷. והברית הזאת הוא מדת יום ומדת לילה²²⁴⁸. ובאור זה אף על פי שצויתיו בקרבן התמיד לעשות שני כבשים האחד בבקר והאחד בערב, והם כנגד מדת יום ומדת לילה המשפיעים אורה וכה בשני המאורות, שהם השמש והירח, לא צויתי לעבוד לשמש ולירח והבן זה²²⁴⁹.

(יז טו): שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה שום תשים עליך מלך ידוע כחו של מלך מה הוא כי הוא רגל רביעי במרכבה הנקרא מלכות כי הכתרים²²⁵⁰ עם המכריע הם שלשה אבות המרכבה והמלכות הוא הרביעי²²⁵¹ וכנגדו מלך ישראל והמלכות נקרא צדק²²⁵² ופסוק מלא הוא (ישעיה לב א) הן לצדק ימלך מלך והוא שנאמר עליו (תהלים קיח כב) אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה כי היא האבן המשלמת הבנין ומאסו בה הבונים²²⁵³ הם האבות שכל העולם נבנה מהם שכל אחד ואחד לקח מדתו למעלה ממנה ולכך בא דוד ולקחה לחלקו והיתה לראש פנה כי היא האבן הראשה והפנה הרביעית ואף על פי שמלך למעלה מן המלכות²²⁵⁴ מצינו במקומות שהמלכות נקרא מלך והוא שכתוב (ישעיה מד ו) מלך ישראל וגואלו ה' צבאות וכן (תהלים קמה א) ארוממך אלוהי המלך על המלכות נאמר וזהו לשון ארוממך וזהו שנכתב אלוהי מלא בוא²²⁵⁵ ותמצא בספר יצירה (פ"א מי"ג²²⁵⁶) פנה עשירית וחתמו בו העשרה וא"כ מוכרח הוא למנות בישראל מלך ובלבד שתהיה לשם שמים לכוונת המצוה²²⁵⁷ וזה מבואר ולשון שום תשים היה יכול לומר תמנה או תקים אבל הוא מלשון סם

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²²⁴⁷ עי"ש ברמב"ן והערה 1191.
²²⁴⁸ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 130.
²²⁴⁹ עי' דברי רבינו בראשית א יח ודברינו שם.
²²⁵⁰ עי' רבינו בשמות לג יג שהם חסד ורחמים.
²²⁵¹ עי' לעיל פרשת ויצא הערה 599 ופרשת וישלח 673.
²²⁵² עי' תיקו"ז יט ע"א): צדק מלכותא קדישא.
²²⁵³ עי' לקמן פרשת נצבים הערה 2345, ועי' לעיל פרשת תצוה הערה 1468.
²²⁵⁴ עי' זהר (ח"ג ערה ע"ב): פקודא בתר דא לקבל בית דין הגדול עלייהו בינה מסטרא דגדולה אקרי אלהים בית דין הגדול רב בדינוי ורב בזכווי כגוונא דאתמר שום תשים עליך מלך בפקודא שום לעילא תשים לתתא הכי לקבל עליה ב"ד רברבא אע"ג דקביל עליה ב"ד זעירא בית דין זעירא בית דין של שלשה מסטרא דשכינתא תתאה ב"ד רברבא מאלין סנהדרי גדולה.
 תרגום: מצוה אחר זו לקבל בית דין הגדול עליהם בינה מצד הגדולה נקראת אלהים בין דין הגדול גדול בדינוי וגדול בזכויותיו כמו שנאמר שום תשים עליך מלך במצוה שום למעלה תשים למטה כך לקבל עליו בית דין הגדול אף על גב שקיבל עליו בית דין הקטן בין דין הקטן בית דין של שלשה מצד השכינה התחתונה בין דין הגדול מאלו סנהדרין גדולה.

²²⁵⁵ עי' זהר (ח"א קצג ע"ב): רבי אלעזר פתח ואמר (תהלים יח מז) חי יהו"ה וברוך צורי וירום אלוהי ישעי אלוהי כתיב בוי"ו האי קרא אית לאסתכלא ביה חי יהו"ה דא חי צדיקא יסודא דעלמא דאקרי חי דעלמין וברוך צורי דא הוא דכתיב (שם קמד א) ברוך יהו"ה צורי ודא עלמא דאתקיים עליה צדיקא דא וירום אלוהי ישעי וירום דא עלמא עלאה אלוהי בוא"ו דא שמים כמה דאת אמר (שם קטו טז) השמים שמים ליהו"ה.
 תרגום: רבי אלעזר פתח ואמר, "חי ה' וברוך צורי וירום אלוהי ישעי". אלוהי כתוב בוי"ו. הפסוק הזה יש להתבונן בו, "חי ה'", זה חי, צדיק יסוד העולם שנקרא חי העולמים. "וברוך צורי", זהו שכתוב "ברוך ה' צורי", וזה העולם שמתקיים על הצדיק הזה. "וירום אלוהי ישעי". "וירום", זה העולם העליון, "אלוהי" בוא"ו זה שמים, כמו שנאמר "השמים שמים לה".
²²⁵⁶ ז"ל: בירר שלש אותיות מן הפשוטות בסוד שלש אמות אמ"ש, וקבעם בשמו הגדול, וחתם בהם ששה קצוות. חמש חתם רום ופנה למעלה וחתמו ביה"ו, שש חתם תחת ופנה למטה וחתמו בה"ו, שבע חתם מזרח ופנה לפניו וחתמו בוי"ה, שמונה חתם מערב ופנה לאחריו וחתמו בוה"י, תשע חתם דרום ופנה לימינו וחתמו בוי"ה, עשר חתם צפון ופנה לשמאלו וחתמו בה"י.
²²⁵⁷ עי' תיקו"ז סז ע"א): ועוד שכינתא איהי מצות העמדת מלכא הה"ד (דברים יז טו) שום תשים עליך מלך וכביכול כל זמנא דלית שכינתא באתרהא לית מלכא ובגין דשכינתא איהי מלכות על בר

ובא לרמוז כי המלך הוא סם חיים כי הוא כלול מן הכל וזהו לשון שום תשים והכל לפי הכוונה ששואלין אותו:

(יז יט): וְהִיתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת ה' אֱלֹהָיו לְשֹׁמֵר אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֵת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְעֲשׂוֹתָם:
 ע"י רמב"ן: והיתה עמו – ועל דרך האמת והיתה עמו התורה עצמה תהיה עמו כדרך וה' נתן חכמה לשלמה²²⁵⁸ (מ"א ה כו) ואומר וישב שלמה על כסא ה' למלך²²⁵⁹ (דהי"א כט כג):

(יח ב): וְנִחַלְתָּה לֹא יִהְיֶה לוֹ בְּקָרְבֵי אֶחָיו ה' הוּא נִחַלְתּוֹ כַּאֲשֶׁר דָּבָר לוֹ:
 ע"י ר' בחיי: ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר עממין כלומר נחלת שאר עמים והם קיני קנזי וקדמוני בקרב אחיו זה נחלת חמשה כלומר חמשה אחיו שהרי בני לאה ששה היו ולוי חמשה אחים מאב ואם היו לו ה' הוא נחלתו כי הוא היה עשירי בבנים ממטה למעלה וכמו שהזכרתי בפרשת ויקח קרח ולכך אמר ה' הוא נחלתו ומוזה נתן לו המעשר²²⁶⁰.

(יח ה): כִּי בּוֹ בָּחַר ה' אֱלֹהֶיךָ מִכָּל יִשְׂרָאֵל לְעֲמֹד לְשֵׁרֵת בְּשֵׁם ה' הוּא וּבָנָיו כָּל הַיָּמִים:

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

נש אתמר ביה שום תשים עליך מלך למהוי ישראל בה כלהו בני מלכים דלית מלך בלא מלכות. תרגום: ועוד שכינה היא מצות העמדת מלך, זהו שכתוב "שום תשים עליך מלך". וכביכול כל זמן שאין שכינה במקומה, אין מלך. ומשום ששכינה היא מלכות על אדם, נאמר בו "שום תשים עליך מלך", להיות ישראל בה, כולם בני מלכים, שאין מלך בלי מלכות.

²²⁵⁸ ע"י זהר (ח"א קמט ע"ב): דבר אחר (בראשית כח יב) והנה מלאכי אלה"ם עולים ויורדים בו במאן בהוא ראשו דהוא סלם דכד אסתלק ראשו מניה סלם אתכפיא וסלקין כלהו ממנו וכד אתחבר ראשו בהוא סלם אסתלק וכלהו ממנו נחתין וכלא חד מלה כתיב (מ"א ג ה) נראה יהו"ה אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלה"ם שאל מה אתן לך ואי תימא הכא בחלום וכי מה רשו אית ליה לחלום בהאי אלא הכא אתכליל דרגא בדרגא עלאה בדרגא תתאה בגין דעד כען שלמה לא הוה שלים כיון דאשתלים כתיב (מלכים א' ה כו) ויהו"ה נתן חכמה לשלמה וכתוב (שם י) ותרב חכמת שלמה דקיימא סיהרא באשלמותא ובי מקדשא יתבני וכדין הוה חמי שלמה עינא בעינא חכמתא ולא אצטריך לחלמא

תרגום: דבר אחר, "והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו", במי, באותו ראש של אותו סולם, שכאשר ראשו מסתלק ממנו, הסולם נכנע ועולים כל הממונים, וכשמתחבר ראשו באותו סולם, מתעלה וכל הממונים יורדים, והכל דבר אחד. כתוב "נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתן לך". ואם תאמר, כאן בחלום, וכי איזו רשות יש לחלום בזה. אלא כאן נכללת דרגה בדרגה, הדרגה העליונה עם הדרגה התחתונה, משום שעד עכשיו שלמה לא היה שלם, כיון שנשלם, כתוב "וה' נתן חכמה לשלמה", וכתוב "ותרב חכמת שלמה", שעמדה הלבנה בשלמותה, ובית המקדש נבנה, ואז היה רואה שלמה את החכמה עין בעין, ולא הצטרך לחלום.

וע"י רמב"ן בראשית כד א.

²²⁵⁹ ע"י זהר (ח"א רמג ע"א): תא חזי כתיב (מ"א י יח) ויעש המלך שלמה כסא שן גדול כרסייא דשלמה עבד ליה כגוונא דלעילא וכל דיוקנין (דהכא) ודלעילא עבד הכא ועל דא כתיב (דה"א כט כג) וישב שלמה על כסא יהו"ה למלך מלך ומלהו סתימא הוא וכן (מ"א ב יב) וישב על כסא דוד אביו ותכון מלכותו מאד דקיימא סיהרא באשלמותא.

תרגום: בא וראה, כתוב "ויעש המלך שלמה כסא שן גדול". הכסא של שלמה עשה אותו כדוגמא שלמעלה, וכל הצורות (של כאן) שלמעלה עשה כך. ועל זה כתוב "וישב שלמה על כסא ה' למלך". מלך דבר סתום הוא. וכן "ושלמה ישב על כסא דוד אביו ותכון מלכותו מאד", שעמדה הלבנה בשלמות.

²²⁶⁰ ע"י תיקו"ז לא ע"ב): בראשית עלה אתמר ראשית מעשר דגנך (דברים יב יז) ודא מלכות דאיהו מעשר ואיהי עשירית לעשר ספירות ובגינה מעשרין ומוץ ותבן דאינון לבושיין דחטה בהאי עלמא פטורין ממעשר ומאן דבעי לאפקא מעשר מחטה בעי לנקייה מן מוץ ותבן דאינון ח"ט ואשתארת איהי ה' נקיה בההוא זמנא יהא זריק בה טפה דאיהי יו"ד (ו"ד).

תרגום: בראשית, עליה נאמר "ראשית מעשר דגנך", וזו מלכות שהיא מעשר והיא עשירית לעשר ספירות, ובשבילה מעשרים. ומוץ ותבן שהם הלבושים של החטה בעולם הזה, פטורים ממעשר, ומי שרוצה להוציא מעשר מחטה, צריך לנקותו מן המוץ והתבן שהם ח"ט, והיא נשארת ה' נקיה, באותו זמן יהיה זורק בה טפה שהיא י' (ו"ד).

עי' ר' בחיי: לעמוד לשרת למדך הכתוב שאין שרות אלא בעמידה והזכיר בשם ה' והיא מדת הדין²²⁶¹ כלשון (שמות כ כא) אזכיר את שמי²²⁶² (דברים יב יא) לשכן שמו שם וכן דעת אונקלוס בכל מקום שנזכר בהקב"ה שמי או שמו שתרגם אותו לשון שכניה ומכאן סמך שהיה כהן גדול מזכיר ביום הכפורים שם מ"ב אותיות כי היום רחמים בדין²²⁶³ וכן השם והבן זה כי השביעי מן השם המורה על הדין כבר הזכרתי בתחלת פרשת אחרי מות ברמז (ויקרא טז ל) ומשם תבינהו ותמצא בפרשה זו תיבות כמנין תיבות ברכת מגן אברהם.

(יט ב): שְׁלוֹשׁ עָרִים תִּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לְרִשְׁתָּהּ:

עי' ר' בחיי: וצריך שתשכיל בכאן בענין שש ערי מקלט לרוצח בשוגג כי הם כנגד ששה קצוות²²⁶⁴ כי השלש שהבדיל משה אין להם שלמות ולא תכלית במצוה אלא בשלש אלה שיצוה עתה לעשות בארץ כנען ותשלום המצוה שיהיו הערים שש כנגד שש קצוות לרמוז על חסדי השם בעולם הזה שיקלטוהו הערים וכן נפשו לעוה"ב שיהיה לה חלק בששה קצוות העליונים ואף על פי שאין תשלום המצוה אלא בשש הבדיל משה השלש כנגד שלש אותיות על שם שהן חזרין לשש כענין שכתוב בספר יצירה (פ"ד מט"ז) שלש אבנים בונות ששה בתים כי שש ערים אלו מקלט לגוף ובהם רמז לששה בתים שהן מקלט לנפש ועוד הבדיל משה שלש ערים כנגד המקומות שהנשמה נפרדת מהן ולכך עשה משה שלשה גבולים אלו לכפר על הנשמה הבאה משלשה מקומות העליונים שחוצבה משם ונפרדה מהם לפי שידעת כי עלוי הנשמה מן הגן לגן ומן הגן לעדן ומעדן לבנינה²²⁶⁵ הכל אורח סלולה ורוצעה ישרה וזהו שכתוב (קהלת יב ז) והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה²²⁶⁶ היא הבינה ששם תכלית מנוחתה והוא שאמר דוד ע"ה (תהלים עג כד) בעצתך תנחני בעוה"ז ואחר כבוד תקחני

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²²⁶¹ עי' לעיל במדבר א נא.

²²⁶² עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1326.

²²⁶³ עי' ספר הקנה (עמוד קסא): הבינה דנה את העולם בר"ה בדין ובי"כ ברחמים שר"ה הוא יום דין ברחמים וי"כ הוא יום רחמים בדין.

עי' רבינו ויקרא טז ל, עי' רמב"ן ויקרא כג כד

²²⁶⁴ עי' זהר (ח"ב קיד ע"ב): והאי איהו פקודא (חדא) להפריש ערי מקלט למאן דקטל בגין ההוא מצרי דקטלת במצרים דתמן הוה נחש הקדמוני וכל משרייתיה דהוה סחרין ליה וקטלת ליה בלא זמניה ולא דחלת מרודפין דיליה דבכמה אתרין רדפו אבתוך כמה נשין בנערותך דאינון נעמ"ה אגר"ת לילי"ת אוכמא וקודשא בריך הוא יהיב לך ערי מקלט לאשתזבא מנהון ואינון שערי תשובה.

בגין דאת בן י"ה ברא דאבא ודאמא בתר דהדרת בה"א בתיובתא אסתלקת בבינה יה"ו אילנא דחיי ובגינה את זכי לאת ה' בגין דאעילת גרמך אבתרהא בתיובתא לאהדרא לה למרך ולסלקא לה מגלותא ולא לקבלא אנת אגרא.

תרגום: וזוהי מצוה (מב) (אחת) להפריש ערי מקלט למי שהרג משום אותו המצרי שהרגת במצרים ששם היה נחש הקדמוני וכל מחנות שהיו מקיפים אותו והרגת אותו בלי זמנו ולא פחדת מהרודפים שלו שבכמה מקומות רדפו אחריו כמה נשים בנערותך שהן נעמ"ה אגר"ת לילי"ת שחורה והקדוש ברוך הוא נתן לך ערי מקלט להינצל מהן והם שערי תשובה.

משום שאתה בן י"ה בן של אבא ואמא אחר שחזרת בה"א בתשובה עלית לבינה יה"ו עץ החיים ובגללה זכית לאות ה' משום שהכנסת את עצמך אחריה בתשובה להחזירה לרבונך ולהעלותה מהגלות ולא שתקבל אתה שכר.

עי' ספר הפליאה &, ימות הרוצח כי למה ימות ולא ברשעו הרגו ואין כאן מחשבה רעה, ושש ערי מקלט שיהיו גם הם קולטות אשר לא הזיק ברציחה באחד מהם הם ו' קצוות שלהם ועניינו אבאר במקומו בעז"ה.

ועי' שער מאמרי רשב"י על הזהר הנ"ל: כבר הודעתך כי מרע"ה הוא גלגולו של הבל בן אדם הראשון והמצרי שהרג היה קין אחיו ולכן הרגו בשם המפורש של שם מ"ב. כדי להעלות נפשו ולתקנו בתוך הקדושה אמנם עדין לא היה ראוי לזה ולא נגמר זמנו להתקן. והרגו קודם הזמן הראוי לו ונמצא שהרגו שלא כדין אלא שהיה (ע"ג) בשוגג כי נתכוון לטובתו. והיה צריך לנוס אל ערי מקלט. ולכן ניתן לו מצוה זו של הפרשה ערי מקלט ליחשב לו כאילו נס אל ערי המקלט ונתכפר לו כמו שביארנו שם בפסוקים ההם ובפסוק ואשר לו צדה כו'.

²²⁶⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 74.

²²⁶⁶ עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1289.

כלומר ואחר שתקחני כבוד הוא הגן העליון תקחני אתה ועם האלהים ידבר שהזכיר בראש המזמור אך טוב לישראל אלהים וע"ז אמר בכאן תכין לך הדרך תכין לך בעוה"ז הדרך לעוה"ב.

(יט ז): וְעָמְדוּ שְׁנֵי הָאֱנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי ה' לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יְהִיו בְּיָמֵם הָהֵם:

עי' ר' בחיי: לפני ה' יהא דומה עליכם כשאתם עומדים לפני הכהנים והשופטים כאלו אתם עומדים לפני הש"י הוא שכתוב (תהלים פב א) בקרב אלהים ישפוט²²⁶⁷ והיה לו לומר לפני ה' אלהים כמשפט כל הפרשה כולה וכן כל משנה תורה אבל מעם הדבר שאלו אמר כן הייתי מבין שכל בעלי הריב מישראל הצריכין לדון יצטרכו כלן ללכת משאר הערים לב"ד הגדול שבירושלים ולדון שם כי כן באור לפני ה' אלהיך כלשון (דברים יב יח) לפני ה' אלהיך תאכלנו ואין הדבר כן שהרי הוא אומר אשר יהיו בימים ההם ובבית דין שבכל שער ושער הכתוב מדבר ומפני זה לא היה אפשר לכתוב לפני ה' אלהיך והוצרך לכתוב לפני ה' לבאר שהשופט נקרא בשם המיוחד וזהו שאמר לפני ה' לפני הכהנים ולא אמר ולפני הכהנים כי כן מצינו הצדיקים והנביאים שהם נקראים בשם המיוחד וכענין שכתוב במשה (שמות לג ז) והיה כל מבקש ה' וכן המלאכים נקראים בתורה בשם המיוחד וכבר הזכרתי זה פעמים²²⁶⁸.

(כ ט): וְהָיָה כְּכֹלֵת הַשְּׁמָרִים לְדָבָר אֶל הָעָם וּפְקָדוֹ שְׂרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם: עי' ר' בחיי: ואם תשכיל בפרשה עוד תמצא בה ענין נסתר כי הבית והכרם והאשה הם רמזים לבנין אותיות השם המיוחד²²⁶⁹ ונטיעותיו²²⁷⁰ ובאור הכתוב מי האיש אשר בנה בית השם ולא הנכו ליחדו כראוי ושלא להפרידו ילך וישוב לביתו פן תפגע בו מדת הדין במלחמה ואיש אחר יבא ויתעטף בטליתו ויחנך את בית ה' וכן הכרם בנטיעותיו שלא הללו אלא שהשוה קדושת מטה לשל מעלה וכן האשה המאורסה לישראל שלא לקחה כלומר שלא הדביקה למעלה אלא שהפרידה ויספו עוד לומר מי האיש הירא ורך הלבב מעברות שבידו.

(כא א): כִּי יִמְצָא חָלָל בְּאֶדְמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ נָפֶל בְּשָׂדֶה לֹא נוֹדַע מִי הַקָּהוּ:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ענין עגלה ערופה היו מקריבין אותה למדת הדין הקשה שלא תהא מתוחה כנגדו ושלא תשלוט בנו²²⁷¹ ומה שהיה מן העורף ירמוז לענין קושי כענין

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²²⁶⁷ עי' זהר (ח"ב כג ע"א): אימתי מתברכא מניה בשעתא דאתקנו דינין דלתתא וכד דינין מתתקנין לתתא מתתקנין לעילא וכל תקונין דמלכא בחדוותא בשלימו דאינון שמא קדישא והוה כלא חד וכדין הוא שארי בגווייהו דכתיב (תהלים פב א) אלה"ם נצב בעדת אל בקרב אלה"ם ישפוט. תרגום: מתי היא מתברכת ממנו, בשעה שנתקנו דינים שלמטה. וכאשר הדינים נתקנים למטה נתקנים למעלה, וכל התיקונים של המלך בשמחה בשלימות, שהם שם הקדוש, והוה הכל א' ואז הוא שורה ביניהם דכתיב (תהלים פב א) אלה"ם נצב בעדת אל בקרב אלה"ם ישפוט.
²²⁶⁸ עי' בראשית יב ו שדבר דבוק למשהו נקרא על שמו. ועי' שמות ד כד.

²²⁶⁹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

²²⁷⁰ עי' לעיל פרשת נח הערה 388.

²²⁷¹ עי' זהר (ח"א רי ע"ב): תא חזי כתיב בהו במצרים (ירמיה מו כ) עגלה יפיפה מצרים ורזא דעגלה דא הוו ישראל תחות שלטניה כמה זמנין וכמה שנין ובגיין דזמינין ישראל לשלטאה לבתר עלא אתרמיז לון השתא עגלות רבי אלעזר אמר רמז רמז ליה יוסף ליעקב על עגלה ערופה דהא בההוא פרקא אתפרש מניה ואוקמוה עגלה ערופה דאיהי אתיא על דאשתכח קטולא ולא אתיידע מאן קטיל ליה ובגיין דלא ישלטון על ארעא ורוחין בישין דלא אצטריכו יהבין האי עגלה לתקונא בגין דלא ישתמודעון לגביה ולא ישלטו עלייהו
תא חזי כל בני נשא כלהו עברין על ידא דמלאך המות בר מהאי דאקדימו ליה בני נשא עד לא ימטי

(דברים לא כז) ואת ערפך הקשה ועל שם שהפך השם יתעלה אלינו עורף ולא פנים כשאיננו ענין כזה בארץ הקדושה וזהו שאמר עגלת בקר והוסיף בקר על שם שפניה פני שור מהשמאל ושם נעשה לפעמים השמאל ימין והימין שמאל לא עבד בה ולא משכה בעול אבל היא מושכת עול על אחרים ומלת והורידו שימשיכוה אל נחל איתן וערפו שם שיעשוה רפה מלשון (בראשית מט כד) משם רועה אבן ישראל²²⁷².

את העגלה בנחל לטבול אותה במים הנקראין נחלי אל והן המדות²²⁷³.

וקרא הכתוב את ההרוג חלל מלשון חלול לפי שהוא חלול מן הנפש שהיתה בו ועוד מלשון חולין שחללו רוח הטומאה מחוץ לעיר בשדה זהו שאמר נופל בשדה ועל שם שהחלל הזה כבר היה וחזר חלילה ונתגלגל בו לאור באור החיים אשר על פני האדמה וזהו שאמר חלל באדמה ולא אמר בארץ.

ועבודה זו ע"י בני לוי היתה כי כן ראוי לפי שעל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע למטה ולמעלה²²⁷⁴.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

זמנא לשלטאה ביה וליטול רשו דהא לא שליט בבר נש עד דנטיל רשו ובגין כך אית ליה דינא לשלטאה על ההוא אתר כמה [דאת אמר] (דברים כא א) (דלא נודע מי הכהו הכי נמי אית ליה דינא דלא אתיידע בגין לקטרגא על ההוא אתר ועל דא (שם ג) ולקחו זקני העיר ההיא עגלת בקר וגו' בגין לאעברא דיניה דההוא אתר ולא תתקנא דלא ישלוט ביה מקטרגא ולאשתזבא מניה תרגום: בא וראה, כתוב במצרים "עגלה יפיפיה מצרים". והסוד של העגלה הזו היו ישראל תחת שלטונה כמה פעמים וכמה שנים. ומשום שישאל עתידים אחר כך לשלוט עליה, נרמז להם כאן עגלות. רבי אלעזר אמר, רמז רמז יוסף ליעקב על עגלה ערופה, שהרי באותו פרק נפרד ממנו. ובארוה, עגלה ערופה, שהיא באה על שנמצא הרוג ולא נודע מי הרג אותו, וכדי שלא ישלטו על הארץ רוחות רעות שאינן צריכות, נותנים את העגלה הזו לתיקון, כדי שלא יתוודעו אליו ולא ישלטו עליהם. בא וראה, כל בני האדם, כולם עוברים על ידי מלאך המות, פרט לזה, שהקדימו אותו בני אדם טרם הגיע זמנו לשלוט בו וליטול רשות, שהרי אין שולט באדם עד שנוטל רשות. ולכן יש לו דין לשלוט על אותו מקום, כמו שנאמר "לא נודע מי הכהו". גם כך יש לו דין שלא נודע כדי לקטרג על אותו מקום, ועל כן "ולקחו זקני העיר ההיא עגלת בקר" וגו', כדי להעביר דינו של המקום ההוא, ולהיתקן שלא ישלוט בו המקטרג ולהנצל ממנו.

ועי' תיקו"ז (נד ע"א): ועוד שכינתא תתאה איהי עגלה ערופה ומסטרטא דפרה שור ודא איהו (יחזקאל א ז) ופני שור מהשמאל ומסטרטא דעגלה (ויקרא ט ב) עגל בן בקר לחטאת ופרה ודאי אתקריאת שכינתא עלאה כד נטלת מן גבורה ושכינתא תתאה עגלה כד נטילת מניה תרגום: ועוד שכינה תחתונה היא עגלה ערופה, ומצד של פרה, שור, וזהו "ופני שור מהשמאל". ומצד של עגלה, "עגל בן בקר לחטאת". ופרה ודאי נקראת שכינה עליונה כשנוטלת מגבורה, ושכינה תחתונה עגלה כשנוטלת ממנו.

²²⁷² עי' לעיל פרשת ויחי הערה 770.

²²⁷³ עי' ספר הבהיר קעד: כתיב (קהלת א ז) כל הנחלים הולכים אל הים מאי ניהו ים הוי אומר זה אתרוג ומנא לן דכל מדה ומדה מאלו השבעה אקרי נחל שנאמר (במדבר כא יט) וממתנה נחליאל אל תקרי נחליאל אלא נחלי אל.

²²⁷⁴ זהו (ח"ג לט ע"א): רבי אבא אמר מאתר חד נפקו יין ושמן ומים (דבש וחלב) מים ושמן לימינא נטלי כהני ויירתי לון ושמן יתיר מכלא דאיהו חדותא שירותא וסיומא דכתיב (שם קלג ב) כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן ויין לשמאלא ירתי ליואי לארמא קלא ולזמרא ולא לשתוק דהא חמרא לא שתיק לעלמין ושמן בחשאי הוא תדיר מה בין האי להאי אלא שמן דאיהו בחשאי בלחישו תדיר אתי מסטרטא דמחשבה דאיהו בלחישו תדיר ולא אשתמע והוא בחשאי ועל דא הוא מימינא ויין דאיהו לארמא קלא ולא שתיק לעלמין אתי מסטרטא דאימא וירתין ליואי לסטר שמאלא וקיימי לזמרא לארמא קלא וקיימי בדינא ובגין כך כתיב (דברים כא ה) ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע.

בגין כך כהנא כד ייעול למקדשא למפלח פולחנא אסיר ליה למשתי חמרא דהא עובדוי בחשאי אינון ובחשאי (ס"א אתחזי) אתאן ואתכוון (ס"א ובחשאי אתכוון במה דאתכוון) וזווג למאן דזווג ונגיד ברכאן לעלמין כלהו וכלא בחשאי (ועוד) דעובדוי כלהו ברזא וחמרא מגלי רזין הוא דהא כל עובדוי לארמא קלא קאים

תרגום: רבי אבא אמר ממקום אחד יצאו יין ושמן ומים (דבש וחלב), מים ושמן לימין, הכהנים נוטלים ויורשים אותם, ושמן יותר מהכל, שהוא שמחה בתחילה וסוף, שכתוב (שם קלג) כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן. ויין לשמאל יורשים הלויים, להרים קול ולזמר ולא לשתוק, שהרי יין לא שותק לעולמים, ושמן הוא תמיד בחשאי. מה בין זה לזה, אלא שמן שהוא בחשאי בלחש תמיד בא מצד המחשבה, שהיא תמיד בלחש ולא נשמעת והוא בחשאי, ועל כן הוא מימין, ויין שהוא

וזקני העיר ירחצו את ידיהם במי החסד שהם למעלה מעגלה זו כדי שלא תשלוט בהם מדת הדין.

(כא ז): וענו ואמרו ידינו לא שפכה (שפכו) את הדם הזה ועינינו לא ראו: עי' ר' בחיי: וענו הכהנים בלשון הקדש ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה והיתה תפלתן של הכהנים לשם המיוחד²²⁷⁵ שפדאנו ממצרים זהו שאמר כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' ואל תתן רשות למדת הדין הקשה שתשפוך דם נקי²²⁷⁶ ואז ונכפר להם הדם במדת הדין ומדת הרחמים.

Section break

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

להרים קול ולא שותק לעולמים בא מצד האם, ויורשים הלויים לצד השמאל, ועומדים לזמר להרים קול ועומדים בדין. ולכן כתוב (דברים כא) ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע. לכן כשכהן יכנס למקדש כדי לעבוד את העבודה, אסור לו לשתות יין, שהרי מעשיו הם בחשאי, ובחשאי (נראה) הם באים, ומתכוון (ובחשאי מתכוון במה שמתכוון) ומזווג את מי שמזווג, ונמשך ברכות לכל העולמות, והכל בחשאי. (ועוד) שכל מעשיו בסוד, ויין הוא מגלה רזים, שהרי כל מעשיו קיימים כדי להרים קול.

²²⁷⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

²²⁷⁶ עי' ז"ח (מד ע"ב): לא תרצח לקביל דרגא דהוד דאחיד בה אהרן ובג"כ לא תרצח בגין דכד קטלין ליה לב"נ ההוא זיוא והוד עילאה דעליה נטלין מניה ה"ד והודי נהפך עלי למשחית ובג"כ אזהיר לון קב"ה לבני נשא דההוא שופרא עילאה דיהב לון דלא יטלון ליה מנהון ואית נמי רזא דשלמא ובג"כ קאים אהרן לכפרא לנכסא נכסת קודשין ועל פומיה כפר לעמך ישראל אשר פדית. תרגום: לא תרצח (שם) כנגד דרגת ההוד שאחוז בה אהרן ומשום כך לא תרצח משום שכאשר הורגים את האדם נוטלים ממנו הזיו וההוד העליון שהוא שעליו זהו נאמר (דניאל י) והודי נהפך עלי למשחית ומשום כך הזהיר הקדוש ברוך הוא את בני האדם שאותו היפי העליון שנתן להם שלא יטלו אותו מהם ויש (והוא) גם סוד השלום ומשום כך עומד אהרן לכפר לשחט זבח קדשים ועל פיו (היה אומר) (דברים כ) כפר לעמך ישראל אשר פדית.

פרשת כי תצא

(כא כג): לא תלין נבִלְתוֹ עַל הָעֵץ כִּי קְבוּרַתְךָ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי קָלַלְתָּ אֱלֹהִים תְּלוּי וְלֹא תִטְמֵא אֶת אֲדָמְתְּךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה:
 ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה – באור הכתוב והמשל כי המלך הוא הכבוד²²⁷⁷, הנקרא צלם אלהים²²⁷⁸, כלומר נבדל ממנו, כלומר עבד אלהים²²⁷⁹. וכיון שהתלוי בדמות צלם אלהים הנה הוא קללת אלהים²²⁸⁰, אם לא יקבר ביומו וישהה שם בלילה, שהוא זמנה של מדת הדין, והמובן מזה כי אין קללת אלהים אם ישהנו שם מהבקר עד הערב, ובלבד שלא ילין וזה מבואר²²⁸¹.

(כב ז): שְׁלַח תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם וְאֶת הַבְּנִים תִּקַּח לְךָ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וְהֵאֲרַכְתָּ יָמִים:
 ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה שלח תשלח את האם היא הבינה שממנה יישאבו השבע שפע בכל שמטה ושמטה לחדש פני אדמה והיא קן העולם ונקראת אם העולם.
 וכן תמצא בספר הבהיר (אות קד) מאי דכתיב שלח תשלח את האם ולא אמר את האב אלא שלח תשלח את האם בכבוד אותה שנקראת אם העולם דכתיב (משלי ב ג) כי אם לבינה תקרא ומאי ואת הבנים תקח לך רבי רחומאי אומר אותם בנים שגדלה ומאי נינהו שבעת ימי החג ושבעת ימי השבוע, עד כאן.

והשלוח הזה אינו אלא בעוף טהור והיא עבודה וכבוד לאותה שנקראת אם העולם שאי אפשר ללוקחה ואין שם היום נתפש בה כי היא למעלה משבעת ימי בראשית שאינה נגמרת במנין²²⁸² וכענין שכתוב (תהלים קמז ה) ולתבונתו אין מספר וכן העשירית נקראת אם כענין

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²²⁷⁷ ע"י לעיל פרשת נח הערה 381, ש"כבוד" היא כינוי למדת המלכות.

²²⁷⁸ ע"י דבריו בראשית א כז.

²²⁷⁹ ע"י דבריו בראשית ו ו.

²²⁸⁰ ע"י זהר (ח"ב דף רנז ע"ב): חנק בגין דאיהו קללת אלה"ם ההוא דשלטא על חנק על צליבו ואוקימנא בגין דלא ישתאר אלא בשרא בלחודו וההוא קללת אלהים שלטא בבשרא מרה חשוכא ובגין כך דא לטב ודא לביש.

תרגום: חנק משום שהוא (שם כא) קללת אלה"ם אותו ששולט על חנק על צליבה ובארנו משום שלא נשאר אלא בשר לבדו ואותו קללת אלהים שולט בבשר מרה שחורה ולכן זה לטוב וזה לרע.
²²⁸¹ ע"י אד"ר קמג ע"ב): ותאנא בצניעותא דספרא כל מאן דעביד לינה להאי גופא קדישא בלא רוחא עביד פגימותא בגופא דעלמין דהא בגין דא לא עביד לינה באתרא קדישא בארעא דצדק ילין בה ס"א לכתרא קדישא דמלכא בארעא דכתיב (ישעיה א) צדק ילין בה) משום דהאי גופא יקרא אתקרי דיוקנא דמלכא ואי עביד ביה לינה הוי כחד מן בעירא (הה"ד (תהלים מט) נמשל כבהמות (ע"כ נדמו).

תרגום: ולמדנו בספרא דצניעותא: כל מי שעושה לינה לגוף הקדוש הזה בלא הרוח, עושה פגם בגוף של העולמות. שכן מפני זה אין לעשות לינה במקום הקדוש, הרי הוא הארץ אשר צדק שוכן בה (לכתר הקדוש של המלך בארץ שנאמר "צדיק ילין בה"), לפי שהגוף המכובד הזה נקרא דיוקן המלך, ואם עושה בו לינה, הרי הוא נחשב כאחד הבהמות (הה"ד "נמשל כבהמות נדמו").

²²⁸² ע"י זהר (ח"ב דף צג ע"א): מאי שנא באלין תרין פקודין דאורייתא דכתיב בהו למען יאריכון ימך בדא ובשלוח הקן אלא תרין פקודין אלין כלהו תליין לעילא אבא ואמא רזא דזכור ושמור כחדא ובגין כך כתיב למען יאריכון ימך ובשלוח הקן דכתיב (דברים כב ז) שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך וגו' רזא דעלמא עלאה דלא אתייהיב ביה רשו לאסתכלא ואצטרין לשלח מגו שאלתא ואסתכלותא ביה ואת הבנים תקח לך דכתיב (שם ד לב) כי שאל נא לימים ראשונים וגו' מקצה השמים ועד קצה השמים אבל לעילא מקצה השמים שלח תשלח מרעיוניך למשאל ובדא כתיב למען ייטב לך והארכת ימים למען איטב לך לא כתיב אלא למען ייטב לך ויאריכון ימך לא כתיב אלא והארכת ימים למען ייטב לך ההוא אתר דאוטיב לכלא ואיהו עלמא דסתים וגניז והארכת. תרגום: מה שונה בשתי המצוות הללו של התורה שכתוב בהן למען יאריכון ימך בזה ובשלוח הקן אלא שתי מצוות אלה כולן תלויות למעלה אב ואם סוד של זכור ושמור כאחד ולכן כתוב למען יאריכון ימך ובשלוח הקן שכתוב שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך וגו' הסוד

שכתוב (שמות כ יב) כבד את אביך ואת אמך ואמרו רז"ל (ברכות לה ב) (משלי כח כד) גזול אביו ואמו אין אביו אלא הקדוש ברוך הוא ואין אמו אלא כנסת ישראל והשכר בשתי מצות הללו הוא אריכות ימים אלא שבמצות כבוד אב ואם הזכיר על האדמה וכן במשקלות (דברים כה טו) וכאן בשלוח הקן אמר למען ייטב לך והארכת ימים ולא הזכיר על האדמה ובאור והארכת ימים תאריך אף מן הימים שכתוב בו (שמות לא יז) כי ששת ימים²²⁸³.

@ ויש עוד דעת אחרת, שיש בקיום מצוה זו התעוררות רחמים על כל העולם, והוא כי מתוך שהוא משלח את האם הנה היא מצטערת ודואגת על חורבן קנה וריחוק בניה ומצטערת והולכת ורוצה לאבד את עצמה, ומתוך צערה הגדול השר הממונה על העופות מבקש רחמים מהקב"ה, ואז הקב"ה שכתוב בו (תהלים קמה, ט) ורחמיו על כל מעשיו ממשיך שפע הרחמים על כל המצטערים והצריכים רחמים ומרחם עליהם. נמצאת אומר שהמקיים מצוה זו ומשלח הוא סיבה לעורר רחמים על כל העולם וטוב לו עמהם, וזהו שאמר למען ייטב לך והארכת ימים, כלומר אותו השילוח יהיה לטוב לך והארכת ימים עליו, כי אריכות ימים בסיבת הרחמים:

@ ומצאתי במדרש באלה הדברים רבה (ו, ו), מצות שילוח הקן שכרה בנים, אמר הקב"ה אם אין לך בנים אני נותן לך בנים, מנין, שנאמר שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך, שלח תשלח את האם, ומה שכר אתה נוטל, את הבנים תקח לך. והמדרש הזה ירמוז אל הסוד הזה שהזכרתי. וביאר אותו כי המדה ההיא היא מקום הבנים שם עמדה הנה בכוונת התפילה כששאלה בנים ממה שאמרה ותתפלל על ה²²⁸⁴ (שמואל א א, י), שם הוא העולם שכולו טוב העולם שכולו ארוך שנאמר (תהלים לו, ד) והתענג על ה', לכך חתם מצוה זו בשכרה למען ייטב לך והארכת ימים. ואמרו במסכת נדה פרק תינוקת (ע ע"ב), מה יעשה אדם ויחכם, יבקש רחמים ממי שהחכמה שלו, שנאמר (משלי ב, ו) כי ה' יתן חכמה. מה יעשה אדם ויהיו לו בנים, יבקש רחמים ממי שהבנים שלו, שנאמר (תהלים קכז, ג) הנה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

של עולם העליון שלא נתנה רשות להסתכל בו וצריך לשלח מתוך שאלה והתבוננות בו. ואת הבנים תקח לך שכתוב כי שאל נא לימים ראשנים וגו' מקצה השמים ועד קצה השמים אבל למעלה מקצה השמים שלח תשלח מרעיוניך לשאל. ובה כתוב למען ייטב לך והארכת ימים לא כתוב למען איטיב לך אלא למען ייטב לך ולא כתוב ויארכו ימך אלא והארכת ימים למען ייטב לך אותו המקום שמיטיב לכל והוא העולם הגנוז והנסתר והארכת.

ועי' עוד זהר (ח"א דף קנח ע"א): כי ילדתי לו ששה בנים (בראשית ל כ) אמר רבי חזקיה אלן [עילא ותתא] (עלאי ותתאי) וארבע סטרין דעלמא ומאן דאריך באחד בעי ליה לאמלא לקב"ה לעילא ותתא ולארבע סטרי דעלמא והיינו אחד אמר רבי חזקיה כתיב (שיר ב יז) על הרי בטר וכתוב (שם ח יד) על הרי בשמים מאן אינון הרי בשמים אלן שית בנין דלאה דאכללן שית אחרנין ואינון תריסר ואינון שית בגין דכל חד כליל בחבריה ולאה עליהו לקיימא (תהלים קיג ט) אם הבנים שמחה הללויה ועל דא כתיב (דברים כב ו) לא תקח האם על הבנים בגין דאיהו עלמא דאתכסיא ולא אתגליא ועל דא שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך (שם כב ז) בגין דאיהו עלמא דאתכסיא ולא אתגליא כלל ואת הבנים תקח לך היינו דכתיב (שם ד לב) כי שאל נא לימים ראשונים וגו' ולמקצה השמים ועד קצה השמים וכל הני אקרון הרי בשמים מכאן ולתתא אקרון הרי בטר דכתיב (בראשית ב י) ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים טורי דפרודא.

תרגום: "כי ילדתי לו ששה בנים". אמר רבי חזקיה, אלו מעלה ומטה וארבעת הצדדים של העולם. ומי שמאריך באחד, צריך לו להמליך את הקדוש ברוך הוא למעלה ולמטה ולארבעת צדי העולם, והיינו אחד. אמר רבי חזקיה, כתוב "על הרי בטר", וכתוב "על הרי בשמים". מי הם "הרי בשמים", אלו ששת הבנים של לאה שכוללים ששה אחרים, והם שנים עשר, והם ששה, משום שכל אחד כלול בחבירו, ולאה עליהם, לקיים "אם הבנים שמחה הללויה". ועל כן כתוב "לא תקח האם על הבנים", משום שהוא העולם הנסתר ולא הנגלה, ועל כן "שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך", משום שהוא העולם שנסתר ולא נתגלה כלל. "ואת הבנים תקח לך", היינו שכתוב "כי שאל נא לימים ראשונים וגו' ולמקצה השמים ועד קצה השמים". וכל אלו נקראים "הרי בשמים". מכאן ולמטה נקראו "הרי בטר", שכתוב "ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים", ההרים של הפרוד.

²²⁸³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 86.

²²⁸⁴ עי' לעיל פרשת וישב הערה 718.

נחלת ה' בניים. והבן המאמר הזה איך סדרו החכמים צרכים הללו כסדר המדות:
 @ומצוה זו מן המצוות המקובלות, והחכמים ז"ל תיקנו ברכה בכולן ולא תיקנו בזו, לפי
 שאינה מצוה מחויבת כמו שאר מצוות ואינו חייב לחזור אחריה במכוון אלא כשיזדמן לו,
 וזהו לשון כי יקרה, ועוד שאינו חייב בשילוח אלא כשהוא רוצה ליקח הבנים:

(כב ח): כִּי תִבְנֶה בַּיִת תְּדַשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקָה לְגִנְיָךְ וְלֹא תִשִּׂים דָּמִים בְּבֵיתְךָ כִּי יִפֹּל הַנֶּפֶל
 מִמֶּנּוּ:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ועשית מעקה לגנך אחר שהזכיר בשלוח הקן הבינה שהיא האם
 לשבעה בנים שגדלה הוצרך להזכיר במצוה זו היראה²²⁸⁵ והחכמה הדבקים עמה כדי
 להשלים כל העשר כי המעקה הוא דבר הסובב והמקיף והוא מקור עליון קדוש הוא בחכמה
 ובתבונה ובדעת והגג הפרוש על הבית הוא החכמה ולכך צריך הגג מעקה כדי שלא יפריד
 ויקצין כי ראשית חכמה יראת ה' וזהו (ספר יצירה פ"א מ"ד) עשר ולא תשע שאם לא כן
 ישים דמים בבית ה' וישים אשם בנפשו להסתכן בעצמו ובודאי יפול ממעלתו ויכשל
 בהשגתו זהו כי יפול הנופל ממנו ולא אמר פן יפול כי בודאי יפול משם כיון שאין מעקה או
 יאמר כי יפול הנופל ממנו כי יפול כמו הנופל ממנו וירמוז לאלישע בן אבויה אחר שנפל
 וקצין בנטיעות ואף על פי שהוא לא נפל ממנו מאותו מקום ממש שהיה קצוצו למטה מ"מ
 הכל נקרא קצוץ בין למטה בין למעלה²²⁸⁶.

(כב י) לֹא תִתְרַשׁ בְּשׂוֹר וּבְחֶמֶר יִתְדוּ:

עי' ר' בחיי: וכתב החכם רבי אברהם בטעם מצוה זו כי ה' חמל על מעשיו כי אין כח
 החמור ככח השור ולפי דבריו יהיה שור וחמור דוקא ולא בהמות אחרות ואין זה דעת רז"ל
 (ספרי רלא) אבל עקר הטעם במצוה זו משם חשש כלאים כי שמא יבאו להרבעה ודרך עובד
 אדמה להביא צמדו אל הרפת ואולי יבאו להרבעה ויעשו ולדות משונים ולהכחיש מעשה
 בראשית²²⁸⁷ שנאמר בו (בראשית א כד) למינה למינהו ומה שיחזק הטעם הזה מה שהושם
 באמצע בתוך שני פסוקי הכלאים פסוק של לפניו לא תזרע כרמך ושל אחריו לא תלבש
 שעמנו לפי שבאיסור הכלאים נצטוינו בו שלשה דברים בקרקע ובבהמה ובבגדים ולכך
 סדר בכאן שלשה חלקי הכלאים בשלשה פסוקים בזה אחר זה ובסדר קדושים נתחברו
 שלשתן בפסוק אחד הוא שאמר (ויקרא יט יט) את חקותי תשמרו בהמתך לא תרביע כלאים
 שדך לא תזרע כלאים ובגד כלאים שעמנו לא יעלה עליך.

(כג כד): מוֹצֵא שְׁפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעָשִׂיתָ כְּאֲשֶׁר נִדְרַתְּ לֵה' אֱלֹהֶיךָ נִדְבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ:
 עי' ר' בחיי: מוצא שפתיך תשמור ועשית על דרך הפשט יחזור לנדר שהרי הזהיר בלא
 תאחר ולא הזכיר בו עשה ומן הראוי שיאמר כי תדור נדר ועשית כאשר נדרת ולא תאחר
 לשלמו ולכך יאמר מוצא שפתיך שהוא הנדר תשמור ועשית אותו כמו שנדרת לה' אלהיך
 בנדבת לבך וכאשר דברת בפיו כלומר אל יפול דבר ארצה מכל מה שהסכים בלבו והוציא
 בפיו ואמר כל זה לחומר הנדר כי לכך החמיר בעונשו ואמר והיה בך חטא כלומר שיהיה
 החטא קבוע בנפשך כענין שנאמר (במדבר טו לא) הנפש ההיא עונה בה וכן בענין העני

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²²⁸⁵ עי' לעיל פרשת שמות הערה 836.

²²⁸⁶ עי' פרשת שמות הערה 388 לגבי הלשון נטיעות.

²²⁸⁷ עי' ספר הפליאה (&): ולא לחרוש בשור וחמור נרמז בלא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך
 ושוורך וחמורך, ובכלל לא תעשה כל מלאכה שלא לילך חוץ לתחום בשבת, ולא לענוש בשבת, ובכלל
 כי ששת ימים שלא לזרוע כלאים או זרעים בכרם ולא להרביע בהמה מין שלא במינו לפי שבכל
 מעשה בראשית נאמר למינהו, והסוד שלא לעכב ולא לערבב הכחות המגדילים הצמחים להיות
 יונקים מין שלא במינו וזהו את מצותי תשמרו דברים שחקקתי לך מששת ימי בראשית.

כתיב (דברים טו ט) וקרא עליך אל ה' והיה בך הטא כי לעכוב שכירותו שהוא נפשו יהיה החטא קבוע בנפשו נפש תחת נפש וה"ה בעונש זה שהנפש הוא חיי הגוף והוא מדה כנגד מדה לפי שהוא מאחר הנדר שהוא חיי המלך²²⁸⁸ ולכך הזכיר בו כי דרוש ידרשנו ה' אלהיך הוא המלך²²⁸⁹ עצמו שהוא משגיח בפרטים והוא דורש דמים הוא ידרשנו מעמו בעוה"ז ובעוה"ב וזהו כפל הדרישה.

וע"ד הקבלה מוצא שפתיך כנגד פי ה'²²⁹⁰ וזהו החיוב המוטל על האדם לקיים ככל היוצא מפיו אפילו שלא בשבועה כלל ואמרו רז"ל (שבועות לו א) לאו לאו תרי זמני שבועה היא²²⁹¹ שהרי הקדוש ברוך הוא אמרו במבול בפסוק (בראשית ח כא) וירח ה' את ריח הניחח²²⁹² וכתיב (ישעיה נד ט) אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ אבל פעם אחת אינו שבועה אבל הוא חיוב לקיים דברו ומזה אמרו (ב"מ מד ע"א) על כל מי שחוזר בדבורו שמקבל עליו מי שפרע.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²²⁸⁸ ע"י זהר (ח"ב ק"ז ע"א): עץ החיים תפארת, חיים דיליה חכמה ובינה, חיי המלך ודאי. ועיי"ש צא ע"ב): וז"ל: נדר איהו לעילא ואינון חיי מלכא רזא דרמ"ח שייפין ותריסר קטירין כחושבן ונד"ר ועל דא חמיר משבועה חיי דמלכא אלין דיהיב חייין לכל אלין שייפין ואקרונ הכי בגין דאינון חייין נחתין מעילא לתתא לההוא מקורא דחייין ומההוא מקורא נחתין לתתא לכל אינון שייפין. תרגום: נדר הוא למעלה והם חיי המלך סוד של רמ"ח איברים ושנים עשר קשרים כחשבון ונד"ר ועל זה חמור משבועה חיי המלך אלה שנותן חיים לכל האיברים הללו ונקראים כך בשביל שאותם חיים יורדים ממעלה למטה לאותו מקור החיים ומאותו מקור יורדים למטה לכל אותם איברים. ע"י זהר פנחס רנה ע"א): התר נדרים פורחים באויר ובגין דשבועה ממלכות דאיהי לתתא מיניה אוקמוה נדרים על גבי שבועות עולים ועוד אוקמוה כל הנשבע כאילו נשבע במלך עצמו וכל הנודר כאילו נודר בחיי המלך המלך עצמו אדני חיי המלך יהו"ה ובגין דא (שם & ל) כי ידור נדר ליהו"ה. תרגום: התר נדרים פורחים באויר. ומשום ששבועה ממלכות שהיא למטה ממנו, פרשוהו נדרים עולים/חלים על גבי שבועות, ועוד פרשו, כל הנשבע כאלו נשבע במלך עצמו, וכל הנודר כאלו נודר בחיי המלך. המלך עצמו, אדני. חיי המלך יהו"ה. ומשום זה נאמר "כי ידר נדר ליהו"ה". וע"ש רנה ע"א): ואוף הכי אית רזא אחרא חיי המלך חכמה הה"ד החכמה תחיה בעליה כל הנודר ביהו"ה דאיהו תפארת כאילו נודר בחכמה דאיהו יו"ד ה"א וא"ו ה"א חיי המלך וכל הנשבע באדני כאילו נשבע במלך עצמו עצמו דא אימא עלאה כאילו נשבע בה דאיהי עצם השמים לטוהר מסטרא דחסד עצם מעצמי ובשר מבשרי מסטרא דגבורה דא מלכות ובחכמה דאיהי חיי תפארת איהו סליק לאתקרי אדם הה"ד כתפארת אדם.

תרגום: וכמו כן כאן יש סוד אחר חיי המלך חכמה זהו שכתוב "החכמה תחיה בעליה", כל הנודר ביהו"ה שהוא תפארת כאלו נודר בחכמה שהוא שם יו"ד ה"א וא"ו ה"א חיי המלך. וכל הנשבע באדני כאלו נשבע במלך עצמו. עצמו זו אמא עליונה, כאלו נשבע בה שהיא "עצם השמים לטוהר" מצד החסד, "עצם מעצמי ובשר מבשרי" מצד הגבורה זו מלכות. ובחכמה שהיא חיי תפארת, הוא עולה לקראת אדם, זהו שכתוב "כתפארת אדם".

²²⁸⁹ ע"י פרשת וילך הערה 2355.

²²⁹⁰ ע"י דבריו במדבר ד מט, שזה מידת המלכות וע"י לקמן פרשת יתרו הערה 1255.
²²⁹¹ ע"י זהר (ח"א ק"ד ע"ב): (ישעיה סב ד) לא יאמר לך עוד עזובה ולא רצך לא יאמר עוד שממה ובכל מקום שאתה מוצא לא לא היא שבועה הה"ד (בראשית ט יא) ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד המים למבול וגו' וכתיב (ישעיה נד ט) אשר נשבעתי מעבור מי נח מכאן שלא לא שבועה ומן לאו אתה שומע הן ועתיד הקדוש ברוך הוא לקיים עולמו קיום שלא תגלה כנסת ישראל ולא תהרס בנין בית המקדש לפיכך אין מקבלין נשמתן אלא במקום קיים [לעולמים] (לעלמן) כדי שתהיה הנשמה קיימת בגוף לעולמים ודא הוא דכתיב (שם ד ג) הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו וגו'

תרגום: "לא יאמר לך עוד עזובה ולא רצך לא יאמר עוד שממה". ובכל מקום שאתה מוצא לא לא, היא שבועה. זהו שכתוב "ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול וגו'", וכתוב "אשר נשבעתי מעבור מי נח", מכאן שלא לא, שבועה, ומן לאו אתה שומע הן. ועתיד הקדוש ברוך הוא לקיים עולמו קיום שלא תגלה כנסת ישראל ולא יהרס בנין בית המקדש, לפיכך אין מקבלין נשמתם אלא במקום שקיים לעולמים, כדי שתהיה הנשמה קיימת בגוף לעולמים. וזה הוא שכתוב "הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו וגו'".

²²⁹² ע"י בראשית ח כ ודברי רבינו שם והערה 377.

ועוד שאנחנו בנים למקום ונתקדשנו בברית הפה²²⁹³ המכוון באמצע בין עשר אצבעות ידים ובברית מילה בין עשר אצבעות רגלים והנה הפה שביעי בנקבי הראש שהם שבעה שני אונים שני עינים שני נחירים והפה הוא השביעי והקב"ה בחר בשביעי²²⁹⁴ ברא שבעה רקיעים ובחר בשביעי שהוא ערבות ברא שבעה ימים ובחר בשבת וכן בחר בפה להללו ולשבחו כי הוא הכלי לשבח בו שם קדשו וזהו (ויקרא כב לב) ולא תחללו את שם קדשי אזהרה שלא לחלל ברית הפה העשוי להלל בו שם קדשו וכן אין ראוי לנו לחלל שפתינו ולא לשקר באחד מן הבריתות כענין שאמר הכתוב (תהלים מד יט) ולא שקרנו בבריתך. והנה ישראל כשהיו עוברים על היוצא מפיהם אמר להם משה (במדבר יד מא) למה זה אתם עוברים את פי ה' ולכך אמר מוצא שפתיך תשמור כלומר חייב אתה לקיים מוצא שפתיך שהוא כנגד שמור²²⁹⁵ זהו מוצא שפתיך תשמור ואין צריך לומר המצות זהו תשמור ועשית תשמור זו מצות לא תעשה ועשית זו מצות עשה ואין צריך לומר הנדר שהוא למעלה מן המצות²²⁹⁶ וזהו כאשר נדרת לה' אלהיך נדבה שהנדרבה נאצלת משם והיא סוף הבנין²²⁹⁷ והיא התרומה²²⁹⁸ כענין שכתוב (שמות לה ה) כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה' של מטה²²⁹⁹ והוא ששמענו הדברות מפיו והוא אשר דברת בפיו והוא קול ורוח ודבור וזהו רוח הקודש²³⁰⁰ ועל זה דרשו אשר דברת אלו קדשי בדק הבית²³⁰¹.

(כד א) כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר בריתת ונתן בידה ושלחה מביתו:
 עי' ר' בחיי: ואם תשכיל בענין הגט הנקרא ספר תמצא כי חייבה חכמת התורה לגרש האישה את אשתו בספר לפי שהקב"ה ברא עולמו בכ"ב אותיות מעלה ומטה וזווג האותיות ושקלן והמירן וצרפן וצר בהן את כל העולם²³⁰² ואת כל היצור ואת כל הדבור ואין שקול אלא על ידי זווג ועל ידי שקול האותיות שקל הקדוש ברוך הוא את הנבראים כלם זה ראוי

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²²⁹³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 162.
²²⁹⁴ (ויק"ר פכ"ט סי' יא) כל השביעין חביבין לעולם למעלן השביעי חביב שמים ושמי השמים ורקיע ושחקים זבול ומעון וערבות וכתוב (תהלים סח) סולו לרוכב בערבות ביה שמו בארצות שביעית חביבה ארץ אדמה ארקא גיא ציה נשיה תבל וכתוב (שם צו) והוא ישפוט תבל בצדק ידין לאומים במישרים בדורות שביעית חביב אדם שת אנוש קינן מהללאל ירד חנוך וכתוב (בראשית ה) ויתהלך חנוך את האלהים באבות שביעי חביב אברהם יצחק ויעקב לוי קהת עמרם משה וכתוב (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים בבנים השביעי חביב שנאמר דוד הוא השביעי במלכים השביעי חביב שאול איש בושת דוד שלמה רחבעם אביה אסא וכתוב (ד"ה ב יד) ויקרא אסא אל ה' בשנים שביעי חביב שנאמר (שמות כג) והשביעית תשמטנה ונטשתה בשמיטין שביעי חביב שנא' (ויקרא כה) וקדשתם את שנת החמשים בימים שביעי חביב שנאמר (בראשית ב) ויברך אלהים את יום השביעי בחדשים שביעי חביב שנא' (ויקרא כג) בחדש השביעי באחד לחדש:
²²⁹⁵ עי' לקמן פרשת וזאת הברכה הערה 2454.
²²⁹⁶ עי' לעיל הערה 2288.
²²⁹⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 76.
²²⁹⁸ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 14.
²²⁹⁹ עי' זהר (ח"ב דף קצח ע"ב): תא חזי מה כתיב כל נדיב לבו יביאה את תרומת יהו"ה כל נדיב לבו ודאי מאן דיתרעי לביה ימשיך לה לשכינתא לגביה הדא הוא דכתיב יביאה אף על גב דאיהי באסתלקותא לעילא יביאה מאתר עלאה לאמשכא לדיירא עמיה.
 בא וראה מה כתוב כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה' כל נדיב לבו ודאי מי שיתרצה לבו ימשיך את השכינה אליו זהו שכתוב יביאה אף על גב שהיא בעליה למעלה יביאה ממקום עליון למשך אותה לדור עמו.
²³⁰⁰ עי' ס"י (פ"א מ"ט) עשר ספירות בלימה, אחת רוח אלקים חיים, ברוך ומבורך שמו של חי העולמים קול ורוח ודבור והוא רוח הקדש.
²³⁰¹ צ"ע במילים "ועל זה דרשו אשר דברת אלו קדשי בדק הבית" שנ"ל שזה טעות, שזה מוזכר לעיל, ואין לו קשר לכאן, והי"ע.
²³⁰² לשון ס"י (פ"ב מ"ב) עשרים ושתיים אותיות יסוד, חקקן חצבן צרפן שקלן והמירן וצר בהם את כל היצור ואת כל העתיד לצור.

להיותו בן זוגו של זה וכיצד יהיו הנמצאין כלן זה לעומת זה בין בעליונים בין בתחתונים בין בנפשות בין בגופות וכמו שדרשו רז"ל (סוטה ב ע"א) בת פלוני לפלוני²³⁰³ ואפילו מעבר לים וכיון שהיה חבור הנבראים וזוגן ע"י אותיות לכך צותה תורה שיהיה הפרידה באותיות להודיע ולפרסם שעקר הזוג והחבור מימי קדם בבריאת העולם באותיות היה.

(כה ג) אַרְבַּעַיִם יָבִינוּ לֹא יוֹסִיף פֶּן יוֹסִיף לְהַכְתּוֹ עַל אֱלֹהֵי מַכָּה רַבָּה וְנִקְלָה אֲחִיף לְעֵינַיִךְ:
 ע"י ר' בחיי: ואם תשכיל בסוד הענין תמצא בו עוד בלשון מכה רבה רמז למלקות הגדול שהוא אשה של גיהנם המושכת כח ממדת הדין הנקראת כה²³⁰⁴ כי לכך באו המכות לפרעה במלת כה והיא ג"כ מקבלת ממדת הדין הקשה הגדולה והחזקה והמלקות הקל והחלוש של העוה"ז הנה הוא כפרתו של חוטא להציל נפשו מיד להבה הוא המלקות הגדול הנקרא מכה רבה וזה מכלל חסדי ה' בצוותו אותנו לקחת זה תמורת זה ויזהיר הכתוב המלקה שלא יוסיף שאם יוסיף אפילו אחת הרי הוא נכנס תחתיו בעונש מכה רבה זהו פן יוסיף להכותו על אלה מכה רבה ארבעים אלה פדיון וכפרה למלקות הגדול הנקרא רבה ואם יוסיף ונשא עונו בה:

(כה ט): וּנְגִשָּׁה יִבְמַתּוּ אֱלֹוֵי לְעֵינַי הַזְּקֵנִים וְחֻלְצָה נַעֲלוּ מַעַל רַגְלוֹ וַיִּרְקַה פְּפִנְיוֹ וְעֵנְתָה וְאֶמְרָה כִּכָּה יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִבְנֶה אֶת בֵּית אָחִיו:
 ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה מצות היבום תועלת גדולה לנפש המת²³⁰⁵ וידוע כי תגדל הנאת

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²³⁰³ ע"י לעיל בראשית כד נ.

²³⁰⁴ ע"י זהר (ח"ג קמה ע"ב): כה תברכו את בני ישראל אמור להם כה תברכו בלשון הקדש כה תברכו ביראה כה תברכו בענוה אמר ר' אבא כה תברכו תאנא האי צד"ק אתקרי כ"ה דכל דינין מתערין מכה (ג"א מינה) והיינו דאמר ר' אלעזר מהו מכה (ס"א דכה) רבה כלומר מכה מן כה וכתוב והנה לא שמעת עד כ"ה כמה דאגזים משה וכתוב (&שם) בזאת תדע כי אני יי' וכלא חד. תרגום: "כה תברכו את בני ישראל אמור להם", כה תברכו בלשון הקודש, כה תברכו ביראה, כה תברכו בענוה. אמר רבי אבא כה תברכו, למדנו הצדק הזה נקרא כ"ה, שכל הדינים מתעוררים מכה (ממנו). והיינו מה שאמר רבי אלעזר, מה זה "מכה (שכה) רבה", כלומר מכה, מכה. וכתוב "והנה לא שמעת עד כ"ה", כמו שאגזים משה, וכתוב "בזאת תדע כי אני ה'", והכל אחד. ע"י לקמן פרשת כי תבא הערה 2321.

²³⁰⁵ ע"י זהר (ח"א קפז ע"א): כד נפיק מהאי עלמא ההוא בר נש לא עאל בפרגודא ולא נטיל חולק בההוא עלמא (נ"א) ונשמתי לא אתכלילת באתר דכל נשמתי אתכלילו ואתגזר דיוקניה מתמן הה"ד (ויקרא כב ג) ונכרתה הנפש ההיא מלפני הואיל וכדין הוא ברא ליה קב"ה פריק דפרוק ליה מידא דמחבלין ודא אחוי דקריב ליה שנאמר (דברים כה ה) כי ישבו אחים יחדיו וגו' וכתוב (בראשית לח ח) בא אל אשת אחיך ויבם אותה וגו' בגין דנשמתי לא עאלת קמיה קב"ה אלא היא קיימא לבר בגין דלא זכה לאנהרא בהאי עלמא בההוא גופא מאן דלא זכה בהאי אתר יהך לאתר אחרא ויזכי ביה כגוונא דא אעא דדליק ונהורא לא סליק יבטשון ליה ויסלק נהורא ביה וינהיר אעא הוא אדם דכתיב (דברים כ יט) כי האדם עץ השדה ר"ל בר נש כד איהו בהאי עלמא ואזל ותאיב ואכיל ושתי ואזדווג באיתתא ולא זכי לבנין דא הוא אעא דדליק ונהורא לא סליק כלומר נשמתי לא זכאת בההוא גופא לאתנהרא אלא איהי בחשוכא).

תרגום: כשיוצא מן העולם הזה, אותו האיש לא נכנס לפרגוד ולא נוטל חלק בעולם ההוא, (ונשמתי לא נכללת במקום שכל הנשמות נכללו, ונגזרת דמותו משם, זהו שכתוב "ונכרתה הנפש ההיא מלפני". הואיל וכך הוא בורא לו הקדוש ברוך הוא גואל שיגאלנו מיד המשחיתים. זהו אחיו שקרוב אליו, שנאמר "כי ישבו אחים יחדיו" וגו', וכתוב "בא אל אשת אחיך ויבם אותה" וגו', משום שנשמתי לא נכנסת לפני הקדוש ברוך הוא, אלא היא עומדת בחוץ, משום שלא זכה להאיר בעולם הזה בגוף ההוא. מי שלא זוכה במקום הזה, ילך למקום אחר ויזכה בו. כדוגמא זו עץ שדולק ואורו לא עולה, שיכה אותו ויעלה בו אור ויאיר. עץ הוא אדם, שכתוב "כי האדם עץ השדה". רוצה לומר, שהאדם כשהוא בעולם הזה והולך ותאב ואוכל ושותה ומזדווג עם אשה ולא זוכה לבנים. זהו עץ שדולק ואורו לא עולה, כלומר, נשמתי לא זוכה באותו הגוף להיות מוארת, אלא היא בחשכה).

ע"י ז"ח פח ע"ב): אמר רבי יודאי, מצות יבום משובחת. והמקיים מצות יבום לשמה, נעשה שותף להקב"ה. והמקיים מצות יבום לשמה גדול הוא מיחזקאל, דכתיב, ויהי קול כהנבאי והנה רעש, שנבואתו היתה ברעש ולא בנחת. ר' חנינא אמר, גדולה מצות יבום, שהמקיים מצות יבום לשמה, נעשה שותף להקב"ה. דכתיב, ולא יכרת שם המת. וכתוב, ולא יכרת לך איש וגו'. רבי חנינא לטעמיה, ונתן לרעהו, זו מצות יבום. מאי ונתן לרעהו. אמר רבי חנינא, משל לאדם שהיה טועה במדבר,

הנפש כשהיא מתנגלת במי שהוא קרוב מן המשפחה יותר לפי שיש לו שייכות גדול עמו ומזה אמרו רז"ל (יבמות יז ע"ב) כי ישבו אחים יחדו פרט לאח שלא היה בעולמו שלא היה להם ישיבה אחת בעולם ואין זה חייב ליבם והטעם לפי שלא הכירו מעולם ולא היה לו שום שייכות עמו.

וטעם החליצה שאמר וחלצה נעלו כי כשאין היבם רוצה ליבם הלא נחשב לו לאכזריות שהרי אינו רוצה בתועלת נפש אחיו²³⁰⁶ והדין הראוי בזה שתחלוץ לו היבמה נעלו מעל רגלו לסימן ורמז שהוא מסתלק ונשמט מן האחווה וזהו לשון וחלצה מלשון (הושע ה ו) חלץ מהם ולשון נעלו כי הוא נועל דלת בפני נפש אחיו המת אמר מעל רגלו לפי שהרגל הוא סבת ההליכה וכן זה סבה שתלך נפש אחיו למשפחה אחרת.

וענין וירקה כי הרקיקה הנמאסת תרמוז לדבר הנמאס המתנגל מן הגוף דרך חוט השדרה שהנפש מתלבשת ומתעטפת בו ולכך הצריכו חכמי האמת ז"ל להיות הרוק תפל

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

במקום לסטים וחיות. כיון שראוהו לסטים טועה, עמדו עליו, והכוהו וקפחו כל שכרו וכל עמלו. שמע חבירו, זיין עצמו, והלך והוציאו מידם, ערום מכל. מה עשה, בנה לו בית, ונתן לו מתנות, ועשה לו מלבושים אחרים ונתן לו. בא ולבש אותם המלבושים, וישב באותו הבית, והתחיל להרויח כבתחלה. ודא ונתן לרעהו ודאי.

עי' תיקו"ז (סג ע"א): ארבע בתי דרישא אינון אה"ה ארבע פרשיין דאינון קדש לי (שמות יג ב) והיה כי יביאך (שם יא) שמע ישראל (דברים ו ד) והיה אם שמוע (שם יא ג) דא יהו"ה ארבעה בתי דיד דא אדנ"י ארבע פרשיין דא יהו"ה ובהון מ"ב אזכרות בתמניא פרשיין דאתמר בהון (במדבר יב ט) ה' בם דא איהו כי היא שמלתו לעורו ואיהי תכלת שבציצית איהי סוד היבום יבמה דיליה בגלותא י"ב מ"ה ב"י מ"ה תלת גלגולין דילה אינון תלת אבהן דעלייהו אתמר (איוב לג כט) הן כל אלה יפעל א"ל פעמים שלש עם גבר איהי ישועה דיליה גאולה דיליה בגין דקודשא בריך הוא לית ליה רשותא לאפקא מן גלותא עד דאיהי נפקת עמיה היא נבואה דיליה נבואה כלילא שית דרגין מסטרא דאת ו' דאיהו עמודא דאמצעיתא ואיהי חלום אחד משתינ בנבואה ומאי שתין אלא לית שיב"ה פחותה משתינ ודא ישראל סבא דסליק באת ו' שית זמנין עשר דאיהו שתינ.

תרגום: ארבעת בתי הראש הם אה"ה, ארבע פרשיות שהן: "קדש לי", "והיה כי יביאך", "שמע ישראל", "והיה אם שמע", זה יהו"ה. ארבעת בתי היד זה אדנ"י, ארבע פרשיות זה יהו"ה. ובהם מ"ב אזכרות בשמונה פרשיות, שנאמר בהם "ה' בם". זהו "כי היא שמלתו לעורו", והיא תכלת שבציצית, היא סוד היבום. היבמה שלו בגלות, "ב מ"ה, ב"י מ"ה. שלשת הגלגולים שלה הם שלשת האבות, שעליהם נאמר "הן כל אלה יפעל א"ל פעמים שלוש עם גבר". היא הישועה שלו, הגאולה שלו, משום שהקדוש ברוך הוא אין לו רשות לצאת מן הגלות, עד שהיא יוצאת עמו. היא הנבואה שלו, הנבואה כוללת שש דרגות מצד של האות ו', שהיא העמוד האמצעי, והיא חלום אחד מששים של נבואה (ברכות נז ע"ב). ומה זה ששים, אלא אין שיב"ה פחותה מששים, וזה ישראל סבא שעולה באות ו', שש פעמים עשר שהוא ששים.

²³⁰⁶ עי' זהר (ח"ג רפא ע"א): ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו וגו' פקודא דא לחלוץ והאי איהו חליצת רוחא מההוא גופא דבעי לאנהגא עמיה כאח וההוא קשורא דאחווה דעם אחווה מתיר מניה וההוא רוחא אזיל נע ונד עד דאשכח פרוקא ה"ד או דודו או בן דודו יגאלנו או משאר בשרו וגו' ואי לא אשכח והשיגה ידו ונגאל כאורח דאזיל מאתר לאתר או כעבד דאזיל בשלשלת על צואריה עד דאשכח פדיון מאדון דיליה על חוביה ווי למאן דלא אנח בן למפרק יתיה. תרגום: ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו וגו' מצוה זו לחלוץ וזוהי חליצת רוח מאותו גוף שצריך לנהוג עמו כאח ואותו קשר האחווה שעם אחיו מתיר ממנו ואותה רוח הולכת נע ונד עד שמוצאת גואל זהו שכתוב או דודו או בן דודו יגאלנו או משאר בשרו וגו' ואם לא מצא והשיגה ידו ונגאל כשביל שהולך ממקום למקום או כעבד שהולך בשלשלת על צוארו עד שמוצא פדיון מאדונו על חטאו אוי למי שלא הניח בן לגאול אותו.

ועי' זר"ח נט ע"א): תניא א"ר יוסי ועלתה יבמתו השערה אל הזקנין האי מלה חוצפא אתחזי א"ר יהודה ח"ו דחוצפא הוא אלא לאתחזאה טיבו דבעייתא למעבד עם מיתא ואיהו לא בעי ולפיכך עבדית ליה קלנא קמי כולא.

מאי קלנא עבדית ליה דכתיב וירקה בפניו להכלם בפני הכל אשר לא יבנה את בית אחיו וקרא כתיב וירקה ואמרה ככה כו' כמד"א ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם.

תרגום: למדנו אמר רבי יוסי (שם) ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים דבר זה נראה חצפה אמר רבי יהודה חס ושלוש שזו חצפה אלא להראות הטוב שצריך לעשות עם המת והוא לא רוצה ולפיכך עושים לו קלון לפני כלם

איזה קלון עושים לו נאמר וירקה בפניו להכלם בפני הכל אשר לא יבנה את בית אחיו והפסוק כותב וירקה ואמרה ככה כו' כמו שנאמר (במדבר יב) ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם

קודם שתאכל היבמה כדי שלא יהיה מצד האכילה אלא מן הלחות שבגופה כעין אותו דבר הנמאס הבא מלחות הגוף והיה היבם אכזרי ונמאס בעיני הבריות כאשר לא יחפוץ ליבם ועל כן ראוי הוא שיקרא בישראל בשם הזה בית הלוי הנעל.

וצריך אתה לדעת כי הענין הזה חסד המקום על ישראל כדי שיזכו כל הנפשות לאור באור העליון וכמו שאמרו רז"ל (סנהדרין צ ע"א) כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב והענין הזה תמצאנו במליצת אליהוא מפורש שאמר (איוב לג כט – ל) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר להשיב נפשו מני שחת לאור באור החיים²³⁰⁷ יאמר הכתוב פעמים שלש היא מאירה מאור החיים אשר על פני האדמה כדי להשיבה מני שחת ומפורש ג"כ מפי הקדוש ברוך הוא בעצמו שאמר לאיוב לקיים דברי אליהוא (איוב לח יג – יד) לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש יאמר המימך צוית כמוני לאחוז בכנפות הארץ ולנער הרשעים ממנה ולהעמיד אחרים תחתיהם ותתהפך הארץ מהם כחומר חותם שהוא מתהפך ומשתנה לצורות משתנות ויתיצבו כל אחד ואחד מהרשעים באדם שהוא לבוש בגדים חדשים ואחרי כל הבאורים האלה יוכל האדם להעיד שהמצוה הזאת שהיא מצות היבום מיוסדת על הענין הזה ואי אפשר לשום חולק לחלוק בזה מדרך הסברא לפי שהענין קבלה מפי החכמים והחכמים מפי הנביאים עד משה מסיני²³⁰⁸.

ובספר הבהיר (אות קצה) תמצא מפורש מפני מה צדיק ורע לו מפני שהצדיק כבר היה רשע לשעבר ועתה נענש וכי מענישין על ימי הנערות והאמר רבי סימון שאין מענישין אלא מבו עשרים שנה ולמעלה אנא לא בחיי אמרי אנא במותא אמרי שכבר היה לשעבר אמרו לו חבריו עד מתי תסתום דבריך אמר להן צאו וראו משל לאדם שנטע כרם בגנו ויקו לעשות ענבים ויעש באושים ראה שלא הצליח נטעו גדרו ופרצו ונקה הגפנים מן הבאושים ונטעו עוד שנית ראה שלא הצליח גדרו ונטעו אחר שנקחו ראה שלא הצליח גדרו ונטעו עד כמה אמר לו לאלף דור והיינו דאמרינן (חגיגה יג ב) תשע מאות ושבעים וארבעה דורות חסרו ועמד הקדוש ברוך הוא ושתלן בכל דור ודור, עד כאן.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

²³⁰⁷ עי' לעיל פרשת @@@ הערה 757.

²³⁰⁸ עי' דבריו לעיל בראשית לח א.

פרשת כי תבא

(כו, א – ב): וְהָיָה כִּי תָבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ וַיִּשְׁבְּתָהּ בָּהּ: וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תִּבְיָא מֵאֲרֶצֶךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וְשָׂמְתָה בַטֶּנָא וְהִלַּכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה, ושמת בטנא, הטנא הוא רמז לה"א אחרונה שבשם²³⁰⁹, כי הבכורים נקראו ראשית²³¹⁰, והן שלש אותיות של שם, שהן ראשית הכל. וסימנך (ירמיהו כו א) בראשית ממלכות יהויקים²³¹¹ כי בהם שהם ראשית הקים העולם כלו מעלה ומטה והנה הם משפיעים כח בה"א אחרונה שהיא הרביעית ובית קבול להן והיא מכללם כענין הארץ היסודית שהיא רביעית ובית קבול לשלש יסודות ראשונים²³¹² והיא מכללם ומתעלה מהם ומכחם וכן הטנא כלי ובית קבול להביא שם הבכורים ומכלל המצוה היא כי היה נתן לכהן עם הבכורים וזהו לשון הטנא וזהו ולקח הכהן הטנא כי הוא המנהיג את העולם והנותן כח ותנועה בגלגל והעולם מתקיים בתנועתו²³¹³ כי לזה ירמוז ענין התנופה שהיה הכהן מניף את הטנא²³¹⁴ ועוד להורות כי הוא המשגיח בכללי העולם ופרטיו כי כן מי שהוא עומד בתוך

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²³⁰⁹ ע"י זר"ח נ ע"ב): ושמת בטנא דא מטרוניתא דאתי לה נהירו מניה ושווי בה נהירו עילאה דאתי ליה מראשית.

תרגום: ושמת בטנא זו הגבירה שבא לה אור ממנו ושם בה אור עליון שבא לו מהראשית.
²³¹⁰ ע"י זהר (ח"ג רנג ע"א): וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה וגו' רבי אבא אמר יום הבכורים אינון בכורים עלאין דאורייתא הה"ד ראשית בכורי אדמתך תביא וגו' אמר ר"מ כגוונא דבכורים לאמהון אוף הכי אתקריאו פירות בכורים דפירות דאילנין כבכורה בתאנה הכי ישראל קדמונים ובכורים לקב"ה מכל אומין דעלמא הה"ד קדש ישראל ליהו"ה וגו' ובג"ד אתמר בהון תביא בית יהו"ה אלהיך ובגין דא אומין עכו"ם דאתמר בהון ויאכלו את ישראל בכל פה יאשמו רעה תבא אליהם אוף הכי ו' דכליל שית ספיראן ואיהו בן י"ד אתקרי בכ"ר וכל ענפין דנפקין מניה דבהון ראשין כגוונא דא אתקריאו בכורים ו' איהו נהר מאינון בכורים עלאין וההוא נהר נפיק מעדן ודא איהו דאורייתא תליא ביה וכד נפיק נפקי כל רזין דאורייתא ובגין דאיהו אילנא דחיי אורייתא הדא הוא (נ"א חדא היא) דכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה ופקודין דילה דמיין לאיבא פרי דאילנין אצטריכו לאייתאה תרגום: "וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה וגו'", רבי אבא אמר יום הבכורים הם בכורים עליונים של התורה, זהו שכתוב "ראשית בכורי אדמתך תביא וגו'". אמר הרועה הנאמן, כדוגמת הבכורות לאמותיהם, כמו כן כאן נקראו הפירות בכורים של פירות האילנות, כבכורה בתאנה כן ישראל קדמונים ובכורים להקדוש ברוך הוא מכל אומות העולם, זהו שכתוב "קדש ישראל ליהו"ה וגו'", ומשום זה נאמר בהם "תביא בית ה' אלהיך", ומשום זה, אומות עובדי כוכבים ומזלות שנאמר בהם "ויאכלו את ישראל בכל פה יאשמו רעה תבא אליהם". כמו כן כאן, ו' שכלולה משש ספירות, והוא בן י"ה שנקרא בכ"ר, וכל ענפים שיוצאים ממנו שבהם ראשים, כדוגמא זה נקראים בכורים אות ו', היא נהר מאלו בכורים עליונים, ואותו נהר יוצא מעדן, וזהו שהתורה תליה בו, וכאשר יוצא יוצאים כל סודות התורה, ומשום שהוא עץ החיים, התורה, זהו (אחת היא) שכתוב "עץ חיים היא למחזיקים בה", והמצוות שלה דומות לפרי של האילנות, צריכים להביאן.

²³¹¹ ע"י סנהדרין קג ע"א): אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי מאי דכתיב בראשית ממלכות יהויקים בן יאשיהו וכתוב בראשית ממלכת צדקיה וכי עד האידנא לא הוו מלכי אלא בקש הקדוש ברוך הוא להחזיר את העולם כולו לתוהו ובוהו, בשביל יהויקים נסתכל בדורו ונתקררה דעתו. בקש הקדוש ברוך הוא להחזיר את העולם כולו לתוהו ובוהו בשביל דורו של צדקיה, נסתכל בצדקיה ונתקררה דעתו.

ע"י ילקוט ראובני על התורה פרשת בראשית אות תרע: זה ספר תולדת אדם, ד' תגין ד' פעמים עלתה למחות האדם, בדור המבול, במתן תורה רצה הקב"ה להפוך העולם, שלישית בימי צדקיה, רביעית בימי יהויקים, וכתוב בראשית ממלכת יהויקי' צדקיה וכו'.

²³¹² ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 30.

²³¹³ ע"י זר"ח כה ע"ב): ונסבין לון שתין מלאכין דסחרין כורסי יקרא כל חד וחד את חד ומזמרין בהון כל ליליא הה"ד ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה' אלקיך ולקח הכהן דא הוא מטטרו"ן הטנ"א אלין שתין אתוותא דק"ש דליליא.

תרגום: ונוטלים אותם ששים מלאכים שמקיפים את כסא הכבוד כל אחד ואחד אות אחת ומזמרים בהם בכל לילה זהו נאמר (דברים כו) ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה' אלהיך ולקח הכהן זהו מטטרו"ן הטנ"א אלו ששים אותיות של קריאת שמע של הלילה.

²³¹⁴ ע"י זהר (ח"ג מח ע"ב): תא חזי דהא ליואי דאתו מהאי סטרא דדינא לא מתדכאן עד דאתעברון

הטנא הוא מציין מן החרכים²³¹⁵ כן משניה מחלוני הרקיע הנטוי על ראשי החיות²³¹⁶ להאציל שפע ברכה וקיום לכל צבאות מעלה ומטה והבן זה.

(כו טו) הַשְּׁקִיפָה מִמְּעוֹן קְדֻשָּׁה מִן הַשָּׁמַיִם וּבְרַךְ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֶת הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִתְּנָה לָנוּ כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתֵּינוּ אַרְצָן זְבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ:
 עי' ר' בחיי: ואם תשכיל בענין המתנות האלה בסודם תמצא כי התרומה הנקראת ראשית תרמוז לחכמה²³¹⁷ הכוללת הבינה בחמשים שערים ועל כן התרומה היא אחת מחמשים זהו שאמרו תרומה תרי ממאה ומעשר ראשון הנתן ללוי שהיה עשירי בבנים כנגד

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

מנהון שערא דכתיב (שם ח ז) וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת והעבירו תער על כל בשרם וגו' ובגין דיתבסמון יתיר בעי כהנא דאתי מסטרא דחסד עלאה לארמא לון דכתיב (שם יא) והניף אהרן את הלויים תנופה לפני יהוה כמה דאיהו להאי איש דלעילא דכד בעי לאתבסמא יתיר אתגלייא ביה חסד עלאה ואתבסם ומבסם הוא לתתא.

תרגום: בא וראה שהרי הלויים שבאו מצד הדין הזה לא נטהרים עד שעובר מהם השער, שכתוב וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת והעבירו תער על כל בשרם וגו', וכדי שימתקו יותר, צריך הכהן שהוא בא מצד החסד העליון להרים אותם, שכתוב והניף אהרן את הלויים תנופה לפני ה', כמו שהוא לאיש הזה שלמעלה, שכאשר רוצה להתמתק יותר מתגלה בו חסד עליון ונמתק, והוא ממתיק למטה.

ועיי"ש קפח ע"ב): פתח הוא ינוקא ואמר והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לי' קרא דא על עומר דתנופה אתמר מאי תנופה אי בגין דאניף ליה כהנא לעילא איהי תנופה מאי אכפת לן אי אניף אי מאיך אלא ודאי אצטריך לארמא לה לעילא והיינו תרומה ואע"ג דדרשינן תרי ממאה והכי הוא אבל תנופה מאי (ס"א דא) הוא ארמותא.

ורזא דחכמתא הכא אי חסידי קדישין מארי דרומחין לא שמשתון לר' שמעיה חסידא דאי לאו תנדעון תנופה מאי היא חטה מאי היא שעורה מאי היא תנופה דקאמרינן היינו תנ"ו פ"ה ורזא דיליה תנו כבוד לי' אלהיכם דהא פח (עלאה) היינו כבוד דבעינן למיהב ליה לקב"ה וע"ד אבעי לן לארמא לעילא לאחזאה (ס"א דלית אינון יהבין אלא להאי פה) דליה אנון יהבין להאי פה דלית שבחא למלכא עלאה אלא כד ישראל מתקני ליה להאי כבוד ויהבי ליה למלכא כבוד ודא הוא תנו פה תנו כבוד וארמא איהו ודאי.

תרגום: פתח אותו תינוק ואמר "והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה", פסוק זה נאמר על עומר התנופה, מהו "תנופה", אם בגלל שהניפה הכהן למעלה, היא תנופה, מה אכפת לנו אם הניף אם הנמיך. אלא ודאי צריך להרימה למעלה, והיינו תרומה. ואף על גב שדרשנו שנים ממאה, וכך זה, אבל תנופה מהי (זו) הרמה.

וסוד חכמה כאן, אי חסידים קדושים בעלי רומחים, לא שמשתם את רבי שמעיה החסיד, שאם לא תדעו מהי תנופה מהי חטה מהי שעורה. תנופה שאמרנו היינו תנ"ו פ"ה, וסוד שלו "תנו כבוד לה' אלהיכם" שהרי פה (עליון) היינו כבוד שרוצים לתת לקדוש ברוך הוא, ולכן צריכים להרים למעלה, להראות (שאינם נותנים אלא לפה הזה) שאנו נותנים לו ל"פה" הזה, שאין שבח למלך העליון אלא כשישראל מתקנים לו לכבוד הזה, ונותנים כבוד למלך, וזהו תנו פה, תנו כבוד והרמה היא בודאי.

ועיי"ש שג ע"א): והניף אהרן את הלויים תנופה לפני ה'. ר' יהודה שאיל לר' אבא למה היה הכהן מניף את הלויים אמר לו מלה"ד לתינוק כשהוא בוכה וכועס מה עושין כדי לפייסו א"ל רבי יהודה מניפין אותו ומנענעים אותו כדי לשתקו א"ל ר' אבא יהודה יהודה מלה זאת באה לידך ולא חקרת בה והלא ישמעו אזניך מה שפיק מדבר כך היא מדת הגבורה כועסת ורוגזת דכתיב שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרותיהם וכתיב (שם) ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה לפי שהם מתגברים ומתקשים באפם ועברתם לצאת לעשות דין לכלות ולהכרית בני העולם אזי הכהן שהוא החסד העליון מניף אותו הצר של הלויים שהיא מדת הגבורה כדי לשכך ולשקט רוגזה וכעסה כדי שישתברו השערות מכל שוליהן ולא יתגברו ולא יתחזקו. כעין דוגמא זו הכהן שמניף את הלויים תנופה כדי שישקוט הצד של גבורה שלהן כדי שלא יתעורר הדין בעולם. בא ר' יהודה ונשק את ידיו. וכשיתעוררו הדינים בעולם כל הדינים הנמצאים בכל יום ויום אברהם אבינו ע"ה הוא דוחה אותם לחוץ ואינם עומדים לפניו ה"ד ואל זועם בכל יום.

²³¹⁵ עי' שמות כח לו שזה רומז למידת המלכות.

²³¹⁶ עי' תיקר"ז לו ע"א, מאי ימה דא שכינתא עלאה ההוא דאתמר ביה ודמות על ראשי החיה רקיע

²³¹⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 14.

מכחות המלאכים²³²⁵ שהם עשר מדרגות שהם הקרובים אליו ולא לשום כח מכחות הגלגלים ולא בערתי ממנו בטמא אין צריך לומר שלא הפריש ממנו לשום כח מכחות הטומאה הרוחניים השוכנים למטה באויר שבין הגלגלים והיסודות²³²⁶ ולא נתתי ממנו למת אין צריך לומר שלא הפריש לשום אחד מארבע יסודות שהם גופים מתים ולא רוחניים אך שמעתי בקול ה' השם המיוחד²³²⁷ לבדו שהוא עליון על כלן ועשיתי ככל אשר צויתני השקיפה ממעון קדשך התפלה הזאת לשם הנכבד²³²⁸ שכן אמר ואמרת לפני ה' אלהיך ואליו אומר השקיפה ואמר ממעון כי הוד והדר לפניו ונהרי ששון ונהרי שמחה והשמחה במעונו זהו השקיפה ממעון קדשך יאמר השקיפה עלינו ממעון קדשך ותריק עלינו מה שקבלת מן השמים כמו (מלכים א' ח לט) ואתה תשמע השמים או יאמר השמיע תפלתנו אל השמים וברך את עמך את ישראל השפיע להם הברכה שקבלת וזהו לשון חכמינו ז"ל עשינו מה שמוטל עלינו עשה אתה מה שמוטל עליך ואת האדמה שכנגדה הארץ של מעלה שהיא ארץ זבת חלב ודבש שהיא הרצון המשפיע רחמים ודין זהו לשון ארץ זבת חלב ודבש וכבר הזכרתי זה והכל אמת בין למעלה בין למטה וזה מבואר.

(כו יט): וְלִתְתֶךָ עֲלִיּוֹן עַל כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה לְתַהֲלָה וְלִשְׁם וְלִתְפָאֲרָת וְלִהְיֶיךָ עִם קִדְשׁ לְה' אֱלֹהֶיךָ כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר.

עי' רמב"ן: ועל דרך האמת לתהלה כי אלהי ישראל²³²⁹ הוא תהלתך ושמו הגדול²³³⁰ הוא אלהיך ובו תפארתך כענין שנאמר כי תפארת עוזמו אתה (תהלים פט יח) תפארת ישראל (איכה ב א):

(כח י): וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִכְרָא עֲלֶיךָ וְיִרְאוּ מִמֶּךָ:
עי' ר' בחיי: ואם תשכיל עוד בטעם שי"ן של תפלין²³³¹ תמצא השי"ן רמו לשכינה ולנשמת

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

דמיין עלאין ומיין תתאין וכלא חד ודא איהו יחודא שלים ובגין כך מאן דידיע להו ואזדהר [בהו זכאה איהו וחולקיהו בהאי עלמא ובעלמא דאתי] (ו) בגין דאיהו עקרא [דיחודא] (ויחודא) שלים כדקא יאות תלת תלת מסטרא דא ומסטרא דא ביחודא חדא בשלימו דכלא וכלהו רזא דסדרא עלאה כדקא חזי כגוונא דלעילא דההוא סדרא תלת תלת ברזא חדא תרגום: רבי שמעון אמר, כל האותיות הללו, זכר ונקבה, להיכלל יחד בסוד המים העליונים והמים התחתונים, והכל אחד, וזהו היחוד השלם. ולכן מי שמכיר אותם ונזהר בהם, אשרי חלקו בעולם הזה ובעולם הבא, משום שהוא עיקר היחוד השלם כראוי, שלש שלש מצד זה ומצד זה, ביחוד אחד בשלמות הכל, וכולם הסוד של הסדר העליון כראוי דוגמת למעלה, שאותו סדר שלשה שלשה בסוד אחד.

²³²⁵ עי' דבריו בראשית א כז ושמות כה ט.

²³²⁶ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 30.

²³²⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

²³²⁸ עי' ספר הפליאה (עמוד &): נקראת בת זוג בעבור שהיא בת זוג לת"ת. וגם נקראת ארון כי השם הנכבד הוא מתייחד בתוך הארון וזהו ארון העדות. ארון היא כ"י העדות הוא היסוד.

²³²⁹ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1038.

²³³⁰ עי' לעיל פרשת נח הערה 391.

²³³¹ אמנם עי' זהר (ח"ג שו ע"ב): עמודא דאמצעייתא קשור ימינא ושמאלא ואיהו קשורא דתפלין דרישא דאיהו אימא עלאה תפלין על רישיה כמה דאוקמה מ"מ בתפלין דמארי עלמא מה כתיב בהו ואיהו קשורא דתפלין דיד דאיהו שכינתא תתאה.

תרגום: העמוד האמצעי קשור ימין ושמאל והוא קשר של תפלין של ראש שהיא אמא עליונה תפלין על ראשו כמו שפרשוה בעלי המשנה בתפלין של אדון העולם מה כתוב בהן והוא קשר של תפלין של יד שהיא שכינה תחתונה.

וכן עי' תיקו"ז: ש של תפלין דא אימא עלאה עלה אתמר (דברים כח י) וראו כל עמי הארץ כי ש"ם יהו"ה נקרא עליך ויראו ממך.

תרגום: ש' של תפלין זו האם העליונה, עליה נאמר "וראו כל עמי הארץ כי שם יהו"ה נקרא עליך ויראו ממך".

האדם ושי"ן של ארבע בתים ירמוז לשכינה המקפת²³³² והממלאה לכל העולם וחיוץ לעולם ומשפעת כח בארבע חיות המרכבה והרצועה שיש בה כמין דל"ת רמז לארבע רוחות העולם המתנהגים על ידי השכינה ומעלה ומטה גם כן ועל כן הרצועות מחוברות ומתפשטות והולכות למטה ונתבאר בזה כי כל השפע בא לעליונים ולתחתונים מאת השכינה ומאין בא השפע אל השכינה מן החכמה והבינה צא ולמד שהוא כן מתוך יצירת האדם שנוצר בחכמה מופלאה כי אות שי"ן רשום באפיו אשר שני הנקבים מכוונים כנגד המוח שהוא מקום החכמה והבינה וענין האבר הזה החתום באות שי"ן שהוא בית קבול ילמד דעת את העם כי כן השכינה מקבלת שפע וכן תמצא הנשמה שהיא מקפת את כל הגוף שהיא בתוכו וחוצה לו וכחה ואורה מתפשטים בארבעה חללים שבמוח שני חללים ראשונים יש בהם כח הציור חלל אמצעי יש בו כח המחשבה חלל אחרון יש בו כח השמירה והזכרון והשגנו מכל זה כי שי"ן שבארבעה בתים הוא רמז לשכינה וד' חיות הקדש ורמז גם כן לנשמה וארבעה חללים שבמוח והבן זה.

(כח כב): יִפְכָּה ה' בְּשִׁחָפֶת וּבְקִדְחָת וּבְדִלְקָת וּבְחִרְחֵר וּבְחִרְבֵּי וּבְשִׁדְפוֹן וּבְיִרְקוֹן וּרְדִפוֹ
עַד אֲבָדָה:

עי' ר' בחיי: הזכיר השם המיוחד²³³³ ולא אמר יככה אלהים והנה הוא מדת הדין במקום זה וכמוהו (בראשית ו ז) ויאמר ה' אמהה²³³⁴ (שמות יד יד) ה' ילחם לכם²³³⁵ שהוא מדת הדין

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

עי' עוד בתפילין בדברי רבינו בשמות לג יג.
²³³² עי' זהר (ח"ג רלד ע"ב): ובג"ד אוקמוה מארי מתני' המבקר את החולה לא ליתב למראשותיו משום דשכינתא על רישיה ולא לרגלוי דמלאך המות לרגלוי האי לאו לכל ב"נ אלא לבינוני אבל לצדיק גמור יי' יסעדנו על ערש דוי על רישיה ושכינתא אסחר גופיה עד רגלוי ובג"ד אתמר ביעקב ויאסף רגליו אל המטה ודא שכינתא דאתמר בה והארץ הדום רגלי.
תרגום: ומשום זה בארוהו בעלי המשנה, המבקר את החולה לא ישב למראשותיו משום ששכינה על ראשו, ולא למרגלותיו כיון שמלאך המות למרגלותיו. וזה לא לכל בן אדם, אלא לבינוני, אבל לצדיק גמור ה' יסעדנו על ערש דוי" על ראשו, והשכינה מקיפה את גופו עד רגליו. ומשום זה נאמר ביעקב "ויאסף רגליו אל המטה", וזו השכינה שנאמר בה "והארץ הדום רגלי".
עי' שעה"כ (דרושי חזרת העמידה דרוש ה) אור מקיף שהוא בג' מורא והוא ענין בחי' השכינה המקפת על ראשו של אדם ועל המוחין שלו. ועי' פע"ח (שער התפילין - פרק ב) ונבאר ענין השינון שיש בתפילין ש"ר, שי"ן של ד' ראשים, ושי"ן של ג' ראשים. הנה נתבאר לעיל, כי מוחין הם ד'. אמנם כאשר נכנסין תוך ז"א, הם נעשים ג' מוחין לבד. וכנגד ב' בחי' אלו, הם ש' של ד' ראשים, וש' של ג' ראשים.

²³³³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

²³³⁴ אמנם עי' זהר (ח"א נח ע"א): ויאמר יהו"ה אמהה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה (בראשית ו ז) רבי יוסי פתח (ישעיה נה ח) כי לא מחשבותי מחשבותיכם תא חזי כד בר נש בעי לנקמא מאחרא שתיק ולא אמר מידי דאילו אודעיה יסתמר ולא יכיל ליה אבל קב"ה לאו הכי עביד לא עביד דינא בעלמא עד דאכריזי ואודע להו זמנא תרין ותלתא בגין דלא איתאי דימחי בידיה דיימא ליה מה עבדת ולא יסתמר מניה ולא יכיל לקיימא קמיה.

תא חזי ויאמר יהו"ה אמהה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה אודע לון על ידא דנח ואתרי בהון כמה זמנין ולא שמעי בתר דלא שמעו אייתי עליהון דינא ואוביד לון מעל אפי ארעא.
תרגום: "ויאמר ה' אמהה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה". רבי יוסי פתח, "כי לא מחשבותי מחשבותיכם", בא וראה, כשבן אדם רוצה לנקום מאחר, הוא שותק ולא אומר דבר, שאם יודיע לו שהוא ישמור ולא יוכל לו. אבל הקדוש ברוך הוא לא עושה כך, שלא עושה דין בעולם עד שמכריז ומודיע להם פעם פעמיים ושלוש, כי אין מי שימחה בידו שיאמר לו מה עשית, ולא ישמר ממנו ולא יוכל לעמוד לפניו.

בא וראה, "ויאמר ה' אמהה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה", הודיע להם על ידי נח והתרה בהם כמה פעמים ולא שמעו. אחר שלא שמעו, הביא עליהם דין והאביד אותם מעל פני הארץ.

²³³⁵ אמנם עי' זהר (ח"ב יח ע"ב): אמר רבי יצחק שר שלהם נלקה בתחלה ואח"כ שאר אלהיהם רבי שמעון ברבי יוסי אומר לקות אומה של מצרים ממש לא היה אלא בים דכתיב (שם יד כח) לא נשאר בהם עד אחד וקודם זה נעשה שפטים באלהיהם ועל דא כתיב הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה ונתנבאו על העתיד כפי מה שאירע להם ונוסף גם הוא על שונאינו נבאו על מחנות

כי כן מצינו שם אלהים מדת הרחמים במקומות רבים כמו (בראשית ח א) ויזכור אלהים את נח²³³⁶ (בראשית כ יז) וירפא אלהים את אבימלך כי כל אחת מן המדות זו כלולה בזו ומפני זה הזכיר יכבה בתוספת ה"א להורות על מדת הדין המיסרת את האדם והוא שכתוב (ויקרא כו יח) ויספתי ליסרה אתכם שבע בתוספת ה"א²³³⁷ הנקראת שבע ומיסרת בשבע פורעניות וכן הזכיר כאן שבע חליים בשחפת ובקדחת וכל השאר.

(כט ו): וְתָבֵאוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיֵּצֵא סִיחֵן מֶלֶךְ חֶשְׁבֹן וְעוֹג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן לְקָרְאֵתָנוּ לְמִלְחָמָה וַיָּבֹאוּ:

ע"ר ר' בחיי: וצריך אתה לדעת כי מפני ששרתה שכינה בבית ראשון לכך הזכיר דוד ע"ה על בית ראשון (תהלים כד ז) שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד²³³⁸ כלומר מלך של הכבוד אבל בבית שני לא שרתה שכינה כל כך תדיר אלא חופף שכן התנבא חגי הנביא על בית שני (חגי א ח) וארצה בו ואכבדה אמר ה'²³³⁹ כלומר כבוד השכינה שהיא ה"א היה שם חופף ואמר גם כן (שם ב ז) ומלאתי את הבית הזה כבוד ולעתיד לבא יחזור הכל לקדמותו כמו שהיה בבית ראשון וביתרון מעלה והשגה יותר ממה שהיה וישוב התפארת והכבוד²³⁴⁰ בירושלים והוא שאמר ישעיה ע"ה על הבית השלישי (ישעיה ס א – ב) קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה²³⁴¹.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

עליונים שיהיו שרויים בתוכם ונלחם בנו נבאו על מה דכתיב יהו"ה ילחם לכם וגו' ועלה מן הארץ כמה דאת אמר ובני ישראל יוצאים ביד רמה:

תרגום: אמר רבי יצחק שר שלהם נלקה בתחלה ואחר כך שאר אלהיהם. רבי שמעון ברבי יוסי אומר לקות אומה של מצרים ממש לא היה אלא בים שכתוב לא נשאר בהם עד אחד וקודם זה נעשה שפטים באלהיהם ועל זה כתוב הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה ונתנבאו על העתיד כפי מה שאירע להם ונוסף גם הוא על שונאינו נבאו על מחנות עליונים שיהיו שרויים בתוכם ונלחם בנו נבאו על מה שכתוב ה' ילחם לכם וגו' ועלה מן הארץ כמו שנאמר ובני ישראל יוצאים ביד רמה. ²³³⁶ אמנם ע"י זהר (ח"א סט ע"ב): א"ר שמעון (ויזכור אלהים את נח (בראשית ח א)) תא חזי בשעתא דדינא אתעביד לא כתיב ביה זכירה כיון דאתעביד (ביה) דינא ואתאבידו חיבי עלמא כדון כתיב ביה זכירה דהא כד דינא שריא בעלמא אתחברותא לא אשתכח ומחבלא שריא על עלמא כיון דאתעבר דינא ואשתכח רוגזא תב כלא לאתריה ובגין כך כתיב הכא ויזכור אלהים את נח דביה שריא זכור דנח איש צדיק כתיב ביה

תרגום: אמר רבי שמעון, ("ויזכור אלהים את נח"), בא וראה, בשעה שהדין נעשה, לא כתוב בו זכירה, כיון שנעשה (בו) הדין ונאבדו רשעי העולם, אז כתוב בו זכירה. שהרי כאשר הדין שרוי בעולם, לא נמצאת התחברות, והמשחית שרוי על העולם. כיון שעבר הדין ושכך הרוגז, שב הכל למקומו, ולכן כתוב כאן "ויזכור אלהים את נח", שבו שורה זכור, שכתוב בנח איש צדיק. ²³³⁷ ע"י לעיל פרשת לך לך הערה 432.

²³³⁸ ע"י זהר (ח"ג רנג ע"ב): ויבא מלך הכבוד ולית כבוד אלא תורה מהכא מאן דיליף אורייתא דאתקריאת כבוד אקרי מלך ולא תימא בההוא עלמא דאתי ולא יתיר אלא מלך בתרין עלמין בדיוקנא דמאריה ובגין דא כפול פסוקא תרין זמנין חד מי זה מלך הכבוד תניינא מי הוא זה מלך הכבוד שאו שערים ראשיכם מאי ראשיכם תרין זמנין אינון חיון דמרכבתא עלאה וחיון דמרכבתא תתאה תרגום: "ויבא מלך הכבוד" ואין כבוד אלא תורה. מכאן מי שלומד תורה שנקראת כבוד, נקרא מלך. ולא תאמר באותו עולם הבא ולא יותר, אלא מלך בשני עולמות, בדמות רבוננו, ומשום זה כפול הפסוק פעמיים, אחת מי זה מלך הכבוד, שתים מי הוא זה מלך הכבוד. "שאו שערים ראשיכם", מהו ראשיכם פעמיים, אלו חיות המרכבה העליונה וחיות המרכבה התחתונה. ²³³⁹ ע"י לעיל בראשית כח יז, וע"י רמב"ן ויקרא כו טז.

²³⁴⁰ ע"י לעיל פרשת נח הערה 381, ש"כבוד" היא כינוי למדת המלכות.

²³⁴¹ ע"י זהר ח, ג קיח ע"א): (ד"א) עבדו את יי' ביראה דא כ"י בזמנא דאיהי בגלותא ביני עממיא א"ר יהודה והא כתיב כי בשמחה תצאו ודא היא כ"י כיון דאמר תצאו מן גלותא הוא ואקרי שמחה א"ל ודאי הכי הוא דכל זמנא דאיהי בגלותא ושכיבת לעפרא לא אקרי שמחה עד דקב"ה ייתי לגבה ויוקים לה מעפרא ויימא התנערי מעפר וגו' (ישעיה ס א) קומי אורי וגו' ויתחברון כחדא (ויוקים לה מעפרא) כדון חדותא אקרי חדותא דכלא וכדון בשמחה תצאו ודאי כדון כמה חיילין יפקון לקבלא דמטרוניתא לחדותא דהלולא דמלכא כד"א ההרים והגבעות יפצחו וגו' וכתוב כי הלך לפניכם יי' ומאספכם וגו'.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

תרגום: (ד"א) עבדו את ה' ביראה, זו כנסת ישראל בזמן שהיא בגלות בין העמים. אמר רבי יהודה והרי כתוב "כי בשמחה תצאו" וזוהי כנסת ישראל, כיון שאמר תצאו מהגלות הוא ונקראת שמחה, אמר לו ודאי כך הוא זה, שכל זמן שהיא בגלות ושוכבת לעפר לא נקראת שמחה עד שהקדוש ברוך הוא יבא אליה ויקימה מהעפר, ויאמר "התנערי מעפר קומי וגו'" "קומי אורי וגו'" ויתחברו כאחד (ויקימה מעפרה), ואז שמחה נקראת שמחת הכל, ואז "בשמחה תצאו" ודאי. אז כמה חיילות יצאו מול המלכה לשמחת הילולת המלך, כמו שנאמר "ההרים והגבעות יפצחו וגו'" וכתוב "כי הלך לפניכם ה' ומאספכם וגו'".

ועי' עוד שם קיט ע"א): פתח ואמר יי' אורי וישעי ממי אירא וגו' יי' אורי וישעי כיון דבר נש אסתכל (נ"א אתאחד) בנהורא דלעילא וקב"ה אנהיר עליה לא דחיל מעלאין ותתאין כד"א ועליך יזרח יי' וכבודו עליך יראה.

תרגום: פתח ואמר ה' אורי וישעי ממי אירא וגו', ה' אורי וישעי, כיון שאדם הסתכל (נאחז) באור שלמעלה והקדוש ברוך הוא מאיר עליו, לא פוחד מעליונים ותחתונים, כמו שנאמר "ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה".

פרשת נצבים.

(כט כז): וַיִּתְּשֶׁם ה' מֵעַל אֲדָמְתָם בְּאֶף וּבַחֲמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַיִּשְׁלַח אֶל אֶרֶץ אַחֲרֵת כִּיּוֹם הַזֶּה:

עי' ר' בחיי: וישליכם אל ארץ אחרת למ"ד של וישליכם רבתי וידוע כי היא הגדולה שבכל האותיות²³⁴² ומה שהיתה רבתי יתכן שירמוז אל המעלה הגדולה הנשאת המושלכת בזמן הגלות הוא שאמר ירמיה (איכה ב א) השליך משמים ארץ תפארת ישראל²³⁴³ וכן כתוב עוד (תהלים עח סא) ותפארתו ביד צר והוא שכתוב (דניאל ח יב) ותשלך אמת ארצה והוא איקונין של יעקב החקוקה בכסא הכבוד, וזהו שאמרו במדרש איכה (איכה רבתי פ"ב סי' ב) כלום הם מכעיסין אותי אלא בשביל איקונין של יעקב החקוקה בכסא הכבוד הדא היא מקלקלא לאפיהון הדא הוא דכתיב השליך משמים ארץ תפארת ישראל וזהו שאמר דוד ע"ה (תהלים קב יא) כי נשאתני ותשליכני כי המעלה הגבוהה הנשאת השליכה וכיון שהשליך אותה מעלה לא זכר הדום רגליו שהיא עטרת המקבלת מתפארת²³⁴⁴ בסוד (משלי

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²³⁴² עי' זהר חדש סו ע"א): ל דא מגדל דפרח באוירא דאיהו מלך גדול ובגין כך איקרי אל עילא ואמצעייתא כחדא עילא ורישא דאשגחותא רישא דכל אתון כחדא אל נטיל אל"ף סיועא דההוא מגדלא דפרח באוירא לגביה ועליה סליק בשמא.

תרגום: ל זה מגדל הפורח באויר שהוא מלך גדול ומשום כך נקרא אל עליון (מעלה) ואמצעי יחד המעלה וראש של ההשגחה ראש של כל האותיות יחד אל נוטל אל"ף סיוע של אותו המגדל הפורח באויר אליו ועליו עולה בשם.

ועי' ספר הפליאה (עמוד &): גל"ש ג' וש' רומזים לבניה ולחסד, כי בהיות הג' רומז בבניה הש' רומז בחסד, הל' לת"ת, שהת"ת נקרא מגדל הפורח באויר שהוא באמצע קו השוה, וכשהש' הוא לבדו בלא ג' רומז בבניה ועל שיש לה ג' רגלים הוא בעבור שהבניה היא שלישית. ועי' ע"ח שער הנסירה פרק ה.

²³⁴³ עי' זהר (ח"א דף רמב ע"ב): כתיב (דניאל ז ט) חזה הוית עד די כרסוון רמיו ועתיק יומין יתיב וגו' חזה הוית עד די כרסוון רמיו כד אתחרב בי מקדשא תרי כרסוון נפלו תרי לעילא תרי לתתא תרי לעילא בגין דאתרחיקת תתאה מעלאה כרסייא דיעקב אתרחיקת מכרסייא דדוד וכרסייא דדוד נפלת הדא הוא דכתיב (איכה ב א) השליך משמים ארץ תרי כרסוון לתתא ירושלם ואינון מארי דאורייתא וכרסוון דלתתא כגוונא דכרסוון דלעילא מריהון דאורייתא היינו כרסייא דיעקב ירושלם היינו כרסייא דדוד ועל דא כתיב עד די כרסוון ולא כרסיא כרסוון סגיין נפלו וכלהו לא נפלו אלא מעלבונה דאורייתא

תרגום: כתוב "חזה הוית עד די כרסוון רמיו ועתיק יומין יתיב וגו'." (הייתי רואה עד שהכסאות נזרקו ועתיק יומים יושב וגו'). "חזה הוית עד די כרסוון רמיו", כשנחרב בית המקדש, שני כסאות נפלו, שנים למעלה ושנים למטה. שנים למעלה, כי התרחקה התחתונה מהעליונה. כסא של יעקב התרחק מכסא דוד, וכסא דוד נפל. זהו שכתוב "השליך משמים ארץ". שני כסאות למטה, ירושלים, ואותם בעלי התורה. והכסאות שלמטה כדוגמא הכסאות שלמעלה, בעלי התורה, היינו כסא של יעקב. ירושלים היינו כסא של דוד. ועל זה כתוב "עד די כרסוון" [כסאות], ולא כסא. כסאות רבים נפלו, וכולם לא נפלו אלא מעלבונה של תורה.

ועיי' ש ח"ב קטז ע"א): והאי איהו כאילו (איכה ב א) השליך משמים ארץ תפארת ישראל דמאן יהיב ארץ בשמים דקאמר השליך משמים ארץ אלא ודאי דא שכינתא ותפארת עמה דלא אתפרש מינה בנפילו דילה לקיים בה (ישעיה מב ח) אני יהו"ה הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ומנלן דאמת נפל עמה דכתיב (דניאל ח יב) ותשלך אמת ארצה ומאן דאומי בקושטא הוא מקיים (תהלים פה יב) א'מת מ'ארץ ת'צמח דאיהו עמודא דאמצעייתא דביה איהו קיימא בניינא הדא הוא דכתיב ברא' אלה"ם את' ולבתר השמים ואת הארץ

תרגום: וזהו כאלו השליך משמים ארץ תפארת ישראל שמי נותן ארץ בשמים שאמר השליך משמים ארץ ודאי זו שכינה ותפארת עמה שלא נפרד ממנה בנפילתה לקיים בה אני ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ומנין לנו שאמת נפל עמה שכתוב ותשלך אמת ארצה ומי שנשבע אמת הוא מקיים א"מת מ"ארץ ת"צמח שהוא העמוד האמצעי שבו הבנין קיים זהו שכתוב ברא' אלה"ם את' ואחר כך השמים ואת הארץ.

²³⁴⁴ עי' זהר (ח"ב דף קעה ע"א): ובשעתא דבעא קודשא בריך הוא לאחרבא ביתיה דלתתא וארעא קדישא דלתתא אעבר להאי ארעא קדישא דלעילא בקדמיתא ונחית ליה מההוא דרגא דהוה ינקא משמים קדישא ולבתר חריב להאי דלתתא הדא הוא דכתיב השליך משמים ארץ בקדמיתא ולבתר ולא זכר הדום רגליו דתניא כך ארחוי דקודשא בריך הוא כד בעי למידן עלמא בקדמיתא עביד דינא

ד ט) עטרת תפארת תמננך וזהו שכתוב (איכה ה טז) נפלה עטרת ראשנו²³⁴⁵ וכיון שנפלה נפלו ישראל שנאמר (עמוס ה ב) נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל²³⁴⁶ ובלשון הזה מצינו שאמר יחזקאל הנביא על מלכות בית דוד (יחזקאל יט יב) ותתש בחמה לארץ הושלכה.

(ל ב): וְשִׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם אֲתָה וּבְנֵיךָ כְּכֹל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ:
 עי' רמב"ן: ולפי דעתי יש בו סוד גדול כי ירמוז למה שאמרו (יבמות סג ב) אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף וכבר דברתי בו²³⁴⁷:

(ל יב): לֹא בְּשָׁמַיִם הוּא לְאֹמֵר מִי יַעֲלֶה לָנוּ הַשְּׁמַיִמָה וְיִקְרָהָ לָנוּ וְיִשְׁמַעְנוּ אֶתְּהָ וְנַעֲשֶׂנָה:
 עי' ר' בחיי: הזכיר ארבעה פעמים מלת היא כנגד ארבעה יסודות העליונים²³⁴⁸ הנמשכים

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

לעילא ולבתר אתקיים לתתא דכתיב (ישעיה כד כא) יפקוד יהו"ה על צבא המרום במרום בקדמיתא ולבתר ועל מלכי האדמה על האדמה.
 תרגום: ובשעה שרצה הקדוש ברוך הוא להחריב את ביתו שלמטה והארץ הקדושה שלמטה העביר בראשונה את הארץ הקדושה שלמעלה והורידה מאותה דרגה שהיתה יונקת מהשמים הקדושים ואחר כך החריב את זו שלמטה זהו שכתוב השליך משמים ארץ בראשונה ואחר כך ולא זכר הדם רגליו ששינונו כך דרכו של הקדוש ברוך הוא כשרוצה לדון את העולם בראשונה עושה דין למעלה ואחר כך מתקיים למטה שכתוב יפקוד ה' על צבא המרום במרום בראשונה ואחר כך ועל מלכי האדמה על האדמה.
 ועי' ש"ש קפח ע"א: ולבתר דאתחזיא סיהרא דיאותו לאורה מברך עליה ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם ובמי מתקדשת ומתברכת בתפארת בגין דאיהו עטרת תפארת לעמוסי בטן.
 תרגום: ואחר שנראית הלבנה שיאותו לאורה מברך עליה ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם ובמי מתקדשת ומתברכת בתפארת משום שהיא עטרת תפארת לעמוסי בטן.

²³⁴⁵

²³⁴⁶ עי' תיקו"ז נו ע"א): ווי ליה לבר נש דנשמתיה נחיתת תחת רגלוי דבההוא זמנא אתמר במזליה (עמוס ה ב) נפלה לא תוסיף קום ולית ליה עילוי וסלוק אלא בידא דקודשא בריך הוא דאזיל שמא קדישא לימינא ואוקים לה.

תרגום: אוי לאדם שנשמתו יורדת תחת רגליו, שבאותו זמן נאמר במזלו "נפלה לא תוסיף קום", ואין לו עלוי והתעלות אלא ביד הקדוש ברוך הוא, שהולך השם הקדוש לימין ומקים אותה.
²³⁴⁷ עי' תיקו"ז קיט ע"א): אמר ליה ולרשיעיא מאי דהא כתיב (קהלת ח') ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו וכו' מה תימא בהון אמר ליה שמענא בהון רזא יפול מצדך אלף וגו' הכי אמרו לי ברמיזא אמר ליה אי הכי מאי אשר קומטו בלא עת וגו' אמר ליה אלין תשע מאה ושבעים וארבעה דרין דאתקמטו ואסתלקו קדם זמנייהו ודא איהו אשר קמטו בלא עת דאסתלקו קדם זמנייהו וזריק לון קודשא בריך הוא על כל דרא ודרא דא איהו נהר יוצק יסודם ודא הוא רזא דאין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף וכדין חדתין עתידין למיתי אדהכי אסתלק סבא אמר רבי שמעון לחבריא חבריא ודאי איהו סבא דסבין אדם עלאה זכאה דרא דהאי רזא אתגליא ביה.

תרגום: אמר לו ומה לרשעים שהרי כתוב ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו וכו' מה תאמר בהם אמר לו שמעתי בהם סוד יפול מצדך אלף וגו' כך אמרו לי ברמז אמר לו אם כך מה זה אשר קמטו ולא עת וגו' אמר לו אלו תשע מאות ושבעים וארבעה דורות שהתקמטו והסתלקו קדם זמנם וזהו אשר קמטו ולא עת שהסתלקו קדם זמנם וזרק אותם הקדוש ברוך הוא על כל דור ודור זהו נהר יוצק יסודם וזהו הסוד שאין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף ואז עתידים חדשים לבא ביתים הסתלק הזקן ואמר רבי שמעון לחבריים חברים ודאי זהו זקן הזקנים האדם העליון אשרי הדור שהסוד הזה התגלה בו.

²³⁴⁸ עי' זהר (ח"ג רכה ע"א): שם יהו"ה לקרבא אתוון י בה' ו' בה' בקרבנא דלהון הרי בכל קרבנין בין דבעירי בין דמלאכין דמנן על פקודין בין במלכותא בין בשמיה כלא צריך לקרבא לקב"ה (דאורייתא דיליה) באתוון קדישין ואיהו רכיב בארבע חיון דמלאכים ואיהו רכיב בארבע יסודין דמנהון אתבריאוו ארבע חיון טבעיים ואיהו הוא דמקרב מיא באשא ורוחא בעפרא הה"ד (איוב כה ב) עושה שלום במרומיו ואוף הכי הוא מקרב מיכאל דאיהו מים שכליים עם גבריאל דהוא אש שכלי ואיהו מקרב אוריאל דאיהו אויר דהיינו רוח שכלי עם רפאל דאיהו אפר דהיינו עפר שכלית דמיד

ונאצלים מן החכמה העליונה ואלו שמותם ברמז אברהם יצחק ויעקב ודוד נאצלו מהם כנגדם בעולם הנפרדים²³⁴⁹ ארבע חיות הקודש²³⁵⁰ וארבעה אופנים²³⁵¹ ובעולם השפל הזה ארבעה יסודות²³⁵² שהם קיום כל מורכב ועמידתו וכו', מי יעלה לנו השמימה יש בכאן רמז כי השם המיוחד²³⁵³ לא תתכן השגתו כי אם לעם ישראל הנמולים שהם חתומים באות ברית קדש ומצינו ג"כ שלא יתנבא מעומד אלא מי שהוא נמול שכן מצינו באברהם קודם המילה שכתוב בו (בראשית יז ג) ויפול על פניו לא היה מתנבא אלא נופל לאחר המילה מעומד שכן כתוב (בראשית יח כב) ואברהם עודנו עומד לפני ה' ובלעם לא התנבא מעולם אלא נופל שנאמר (במדבר כד ד) נופל וגלוי עיני וכן רמזו משה במה שאמר להקב"ה בסנה (שמות ג יג) ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם יאמר כי הנמולים ישאלוהו על השם המיוחד²³⁵⁴.

Section break

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

דאסתלק קב"ה מבינייהו לית בהון חילא. תרגום: שם יהו"ה, לקרב את האותיות י' בה' ו' בה' בקרבנותיהם. הרי בכל הקרבנות בין של בהמות בין של מלאכים שממונים על מצוות, בין במלכות בין בשמו, הכל צריך להקריב לקדוש ברוך הוא (שתורתו) באותיות קדושות, והוא רוכב בארבע חיות של המלאכים, והוא רוכב בארבעה יסודות, שמהם נבראו ארבע חיות טבעיות, והוא הוא שמקרב מים לאש, ורוח לעפר, זהו שכתוב "עושה שלום במרומי" כמו כן כאן הוא מקרב את מיכאל שהוא מים שכליים עם גבריאל שהוא אש שכלי, והוא מקרב את אוריאל שהוא אויר, שהיינו רוח שכלי, עם רפאל שהוא אפר שהיינו עפר שכלית, שמיד שמסתלק הקדוש ברוך הוא מביניהם אין בהם כח.

²³⁴⁹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 149.

²³⁵⁰ @

²³⁵¹ @

²³⁵² עי' לעיל פרשת בראשית הערה 30.

²³⁵³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

²³⁵⁴ עי' תיקו"ז (קנג ע"א): פקודא דברית מילה בגזירו דערלה ופריעה כמה דאיהו אעבר מההוא אבר כל אלין קליפין דאלהים אחרים ותקין ביה אתר לשריא ביה שכינתא תמן דאיהו אות ברית מילה הכי קודשא בריך הוא כד נשמתיה סליקת לעילא הה"ד (דברים ל) מי יעלה לנו השמימה קודשא בריך הוא אעבר מניה כל מלאכי חבלה ומקטרגין דלא יקרבו לגביה בגין דשמא דה' שריא עליה דתשכח ליה באלין תיבין מי יעלה לנו השמימה ראשי תיבין מיל"ה וסופי תיבין יהו"ה בשמיה סליק לעילא נשמתיה ובההוא זמנא יתקיים ביה (דברים כח י) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך וכמא דאיהו מקבל עליה כל פקודין דעשה בדחילו ורחימו הכי אמליכין ליה לעילא חיילין ומשריין על אלין עלמין דתקין ליה קודשא בריך הוא לעילא ומקבלין ליה עליהו בדחילו ורחימו דמאריהון.

תרגום: מצות ברית מילה בחתיכת הערלה ופריעה כמו שהוא מעביר מאותו אבר כל אלה קליפות של אלהים אחרים ומתקן בו מקום לשרות בו שכינה שם, שהוא אות ברית מילה, כך הקב"ה כאשר נשמה עולה למעלה שכתוב מי יעלה לנו השמימה הקב"ה מעביר ממונ כל מלאכי חבלה ומקטרגים של איקרבו אליו לפי ששם ה' שורה עליו שמצא לו באלה תיבות מייעלה לנו השמימה ראשי תיבות מיל"ה וסופי תיבות יהו"ה, בשמו נשמתו עולה למעלה, ובאותו זמן מתקיים בו (דברים כח י) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך וכמו שהוא מקבל עליו כל המצות עשה ביראה ובאהבה, כך ממליכים אותו למעלה, חיילות ומחנות על אלה עולמות שתיקן להם הקב"ה למעלה ומקבלים אותו לעיהם ביראה ואהבת אדונם.

פרשת וילך.

(לא ג): ה' אֱלֹהֵיךָ הוּא עֵבֶר לְפָנֶיךָ הוּא יִשְׁמֵד אֶת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וַיִּרְשָׁתֶם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֵבֶר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דָּבַר ה':

עי' ר' בחיי: אבל לפי דעתי הזכיר ביהושע ה' אלהיך²³⁵⁵ שהוא מדרגת נבואתו²³⁵⁶ וכן תרגם אונקלוס שכינתיה עבר קדמך וזהו לשון ה' אלהיך הוא עובר לפניך יהושע הוא עובר לפניך אבל במשה הזכיר השם המיוחד²³⁵⁷ שהוא מדרגת נבואתו²³⁵⁸ הוא שאמר הכתוב לפניו וה' אמר אלי וכן כתוב לאהריו כאשר דבר ה' כלומר אלי כי כן מצינו בתחלת פרשת ואתחנן (דברים ג כו) ויאמר ה' אלי רב לך אל תוסיף וגו' וצו את יהושע וגו' כי הוא יעבר לפני העם הזה ולשון הכתובים מגלה סוד המדרגות של כל אחד ואחד פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²³⁵⁵ עי' לעיל פרשת עקב הערה 2179 ועי' זהר (ח"ג לג ע"ב): כי יהו"ה אלהיך אש אוכלה הוא (דברים ד ט) האי אש צריך ליה תמיד עמה דלית ליה כביה דאיהו אכיל כל קרבנין דצלותין ומלין דאורייתא דאיהי שכינתא איהו פרנסה דיליה.

תרגום: כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא (דברים ד), האש הזו הוא צריך להיות תמיד עמה, שאין לה כביה, שהוא אוכל כל הקרבנות של התפלות, ודברי תורה שהיא השכינה היא פרנסתו.

²³⁵⁶ עי' תיקו"ז (צב ע"ב): לווה שכינתא דאיהי סיהרא קדישא מקודשא בריך הוא ומקבלת מניה דאתמר ביה כי שמש ומגן ה' אלהי"ם (תהלים פד יב) והכי הוה מקבל יהושע מן משה כמה דאוקמוהו פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה (ב"ב עה ע"א) והכי הוה כל נביאיא קדם משה כגון סיהרא וכוכביא קדם שמשא דלא אית לון נהורא אלא משמשא.

תרגום: לווה השכינה שהיא הלבנה הקדושה מן הקדוש ברוך הוא ומקבלת ממנו שנאמר בו כי שמש ומגן יהו"ה אלהי"ם וכן היה מקבל יהושע ממשה כמו שבארוהו פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה וכך היו כל הנביאים לפני משה כמו הלבנה והכוכבים לפני השמש שאין להם אור אלא מן השמש

²³⁵⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

²³⁵⁸ עי' לעיל פרשת שמות הערה 881.

פרשת האזינו.

(לב א): האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי:

עי' רמב"ן: ועל דרך האמת הם השמים והארץ הראשונים הנזכרים בבראשית²³⁵⁹ כי הם יבואו בברית עם ישראל על כן אמר שיאזינו השמים וישמעו התנאים ואיך יעשה בהם²³⁶⁰:
עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה האזינו השמים ותשמע הארץ התפארת והכבוד²³⁶¹ בסוד פסוק ראשון כי עם השמים והארץ הללו אנו באין בברית ועל כן יאמר משה שישמעו התנאים אשר בינינו והזכיר לשון דבור אצל השמים ולשון אמירה אצל הארץ לבאר כי כל דבור מן השמים וכל אמירה מן הארץ²³⁶² ומה שדבר עם הארץ בנסתר מפני יראת המלכות וזה מבואר.

(לב ו): הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכנך:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה יתכן לומר כי תרמוז לה"א ראשונה שבשם ופקח עיני שכלך ותראה איך הזכיר משה רבינו ע"ה ה"א זעירי בתחלת התורה²³⁶³ וה"א רבתי בסוף התורה²³⁶⁴ לרמוז בזה כי ה"א זעירי ברא בכח ה"א רבתי ששם תשובת הנשמות²³⁶⁵ ועל זה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²³⁵⁹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 73.

²³⁶⁰ עי' זהר (ח"ג רפו ע"ב): ר' יוסי אמר תו מה בין משה לישעיהו משה אמר האזינו השמים השמים שמים עלאין אינון דאשתמודען דאקרון שמא דקב"ה ותשמע הארץ ארץ עלאה היא דאשתמודעא ואיהי ארץ החיים בישעיה כתיב שמעו שמים ולא השמים האזיני ארץ ולא הארץ ואינון שמים וארץ תתאין ועם כל דא בעו לאענשא ליה עד דאמר כי יי' דבר ולא אנא ומשה אמר כולי האי דכתיב האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי

תרגום: רבי יוסי אמר עוד מה בין משה לישעיהו משה אמר האזינו השמים שמים העליונים אלו הנודעים שנקראים שמו של הקדוש ברוך הוא ותשמע הארץ הארץ העליונה אותה הנודעת והיא ארץ החיים בישעיה כתוב שמעו שמים ולא השמים האזיני ארץ ולא הארץ ואלו שמים וארץ תחתונים ועם כל זה רצו להעניש אותו עד שאמר כי ה' דבר ולא אני ומשה אמר כל זה שכתוב האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי.

²³⁶¹ עי' לעיל פרשת נח הערה 381, ש"כבוד" היא כינוי למדת המלכות.

²³⁶² עי' תיקו"ז (כ"ט ע"א): מחשבא בלבא ודא י' ה', ה' אינון אמירא, ודבורא ו' קלא, ועי' עוד לש"ו ביאורים ח"א עב ע"ג.

²³⁶³ בראשית ב ד.

²³⁶⁴ עי' זהר (ח"ג רצז ע"ב): הליי' תגמלו זאת דא שכונתא והא אוקימנא מלי דתנינן ה"א דבהבראם זעירא ה"א דבהליי' רברבא והא אתמר דתניא א"ר יהודה ה"א דבכל אתר קב"ה ואקרי אם ותרי עלמין נינהו דכתיב מן העולם ועד העולם והא תנינן ברזא דקרא בשמן כתיב רביעית ההין תרגום: הלה' תגמלו זאת זו השכינה והרי בארנו הדברים שלמדנו אות ה"א של בהבראם קטנה ה"א שבהלה' גדולה והרי נתבאר שלמדנו אמר רבי יהודה ה"א שבכל מקום הקדוש ברוך הוא ונקראת אם ושני עולמות הם שכתוב מן העולם ועד העולם והרי למדנו בסוד הפסוק בשמן כתיב רביעית ההין.

²³⁶⁵ עי' זהר (ח"ג רכב ע"א): פקודא דא היא מצות תשובה ודא איהי בינה.

עי' זו"ח (פב ע"ג): וההוא אתער דשרייא עליה מאתר עילאה הוא ומאי שמיה נשמה ומיניה יתער לבר נש תשובה ועובדין טבין ואיהו חילא עילאה חילא דתשובה אימא לרוח ורוח בן לה.

תרגום: ואותה ההתעוררות ששורה עליו, היא ממקום עליון, ומה שמיה נשמה, וממנה תתעורר לאדם תשובה ומעשים טובים, והוא כח עליון כח התשובה האם לרוח והרוח בן לה.

עי' תיקו"ז נה ע"א): ועוד נשמתא ורוחא ונפשא דבר נש אינון תקיעה תרועה שברים נפשא בלבא ודא שברים כמה דאת אמר לב נשבר ונדכה נשמתא במוחא ודא תקיעה רוחא בכנפי ריאה דנשיב על לבא דאיהו נור דליק ואם לאו הוה דליק כל גופא ורזא דמלה כנפי יונה נחפה בכסף וגו' ורוחא כליל מאשא ומיא ובגין דא איהו תרועה ועליה אתמר אשרי העם יודעי תרועה בגין דנשמתא איהי נשמת חיים בינה דנטלה מחכמה נפש מלכות תבונה רוח תפארת ואיהו דעת כליל תרווייהו עליה אתמר ובדעת חדרים ימלאו.

תרגום: ועוד נשמה רוח ונפש של אדם, הן תקיעה תרועה שברים, הנפש בלב, וזה שברים כמו שנאמר לב נשבר ונדכה. הנשמה במח, וזו תקיעה הרוח, בכנפי ראה שנושבים על הלב, שהוא אש דולקת. ואם לא היה דולק כל הגוף. וסוד הדבר, כנפי יונה נחפה בכסף וגו', והרוח כלולה מאש ומים, משום זה הוא תרועה, ועליו נאמר אשרי העם יודעי תרועה, משום שהנשמה היא נשמת חיים, בינה

רמו משה כן ביום מותו וידוע לכל משכיל כי בזמן שישראל זכאין הם מוסיפין כח ושפע בשכינה²³⁶⁶ וכשהם חייבין הכח ההוא נפסק ואז השכינה מאנה הנחם על בניה כי אינו השפע ההוא ולכך יאמר הלה' תגמלו זאת התרצו להפריש המדה הנקראת זאת²³⁶⁷ מן הה"א הראשונה שבשם שלא תקבל שפע ממנו ומזה אמר לו חכמו ישכילו זאת כלומר ימשיכו ממקור החכמה והשכל למדת זאת וזהו יבינו לאחריתם ימשיכו הבינה אל האחרית ולא יפרידוה הלא הוא אביך קנך הלא הה"א הראשונה שהוא קן העולם אביך קנך²³⁶⁸ בסוד

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

שנוטלת מחכמה, נפש מלכות, תבונה רוח, תפארת והוא הדעת שכולל את שניהם, עליו נאמר ובדעת חדרים ימלאו.

²³⁶⁶ עי' איכ"ר פ"א סי' לג: בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה כמד"א (תהלים ס') באלהים נעשה חיל ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלן דכתיב (דברים ל"ב) צור ילדך תשי.

ועי' זהר (ח"ג רצט ע"א): ד"א לו חכמו ישכילו זאת דאיהי מתקשרא בהו בישראל כד נטרין פקודי אורייתא ויתבין עמה בשלם ינדעון דסייעתא דהאי זאת עמהון לאתפרעא משנאיהובן וישראל דאינון זעירין ביני עממיא ינדעון איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה ומאן גרים להו האי זאת דהוה בהו בשלם כד עבדין פקודי אורייתא ולעלמין לא אתעדי מנייהו למעבד להו נוקמין אם לא כי צורם מכרם ויי' הסגירם מ"ט כי צורם מכרם בגין צור ילדך תשי דתקונין לא שראן כדקא יאות באתרייהו אם לא כי צורם מכרם א"ר יהודה דא אברהם כמה דאוקימנא דאמר אברהם יתחייבון ישראל בגלותא ולא ייעלון בגיהנם דתרין אלין גלותא וגיהנם לא יסבלון ישראל וקב"ה אסתכם על ידו דכל זמנא די יחובון ישראל יפלו בגלותא וישתעבדון בהו שנאיהון ובג"כ צורם מכרם ודאי ויי' הסגירם ואסתכם על ידו.

תרגום: דבר אחר לו חכמו ישכילו זאת שהיא קשורה בהם בישראל כאשר שומרים מצוות התורה ויושבים עמה בשלום ידעו שעזרה של זאת הזו עמהם להיפרע משונאיהם וישראל שהם מעטים בין האומות ידעו איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה ומי גרם להם הזאת הזו שהיתה בהם בשלום כאשר עושים מצוות התורה ולעולמים לא זזה מהם לעשות להם נקמות. אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם למה כי צורם מכרם משום שצור ילדך תשי שהתקונים לא נמצאים כראוי במקומם אם לא כי צורם מכרם אמר רבי יהודה זה אברהם כמו שבארנו שאמר אברהם יתחייבו ישראל בגלות ולא יכנסו בגיהנם ששני אלו גלות וגיהנם לא יסבלו ישראל והקדוש ברוך הוא הסכים על ידו שכל זמן שיתחייבו ישראל יפלו לגלות וישתעבדו בהם שונאיהם ומשום זה צורם מכרם ודאי וה' הסגירם והסכים על ידו.

²³⁶⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247.

²³⁶⁸ עי' זהר (ח"ג רחצ ע"ב): זכור ימות עולם בינו שנות דוד ודור וגו' זכור ימות עולם ר' אבא אמר מאן ימות עולם אינון שיתא יומין דעבד קב"ה עלמא בהו דכתיב כי ששת ימים עשה יי' וגו' ששת ימים ולא בששת ימים והא אוקימנא בינו שנות דוד ודור כלומר אינון ימות עולם ידעו וישתמודעו כל אינון שנין ויומין וכל דרא עד דרא דא דאתון קיימין שאל אביך ויגדך דא קב"ה הה"ד הלא הוא אביך קנך ויגדך והוא יגלה עומקא דחכמתא ומאי היא אלא כד אינון שיתא יומין שכלילו עלמא לא שכלילו ליה אלא בגינך דתייתי אנת ותקיים אורייתא דתנינן כל מה דעבד קב"ה על תנאי עבד דכד ייתון ישראל אי יקבלון אורייתא יאות ואי לא דיהדר ליה לתהו ובהו ובג"כ אינון ימות עולם ידעו ואשתמודען כלא והא תנינן הנהו ענפי דאילנא היך מתאחדן בגו אילנא והא אוקימנא כדין קב"ה ברר לון לממנן תריסין על שאר אמין ואתון מה כתיב כי חלק יי' עמו יעקב חבל נחלתו דלא ירב רבא ולא למלאכא ולא לממנא אחרא והאי עמא דקב"ה נסב לחולקיה באן אתר אשכח ליה ימצאהו בארץ מדבר ובתהו יליל ישימון וגו' דכתיב תרח אבי אברהם וגו' ואקח את אביכם את אברהם וגו' ומהכא דבר להו לישראל בכל דרא ודרא ולא אתפרש מנייהו ודבר להו ברחמי הה"ד כנשר יעיר קנו וגו'.

תרגום: זכר ימות עולם בינו שנות דוד ודור וגו' זכר ימות עולם רבי אבא אמר מי אלו ימות עולם אלו ששה ימים שעשה הקדוש ברוך הוא העולם בהם שכתוב כי ששת ימים עשה ה' וגו' ששת ימים ולא בששת ימים והרי בארנו בינו שנות דוד ודור כלומר אלו ימות עולם ידעו ויתודעו כל אלו השנים והימים וכל דוד ודור עד דוד זה שאתם עומדים בו. שאל אביך ויגדך זה הקדוש ברוך הוא זהו שכתוב הלא הוא אביך קנך ויגדך והוא יגלה עומק החכמה ומה היא אלא כאשר ששה ימים אלו תקנו את העולם לא תקנו אותו אלא בגללך שתבא אתה ותקיים את התורה שלמדנו כל מה שעשה הקדוש ברוך הוא על תנאי עשה שכאשר יבאו ישראל אם יקבלו את התורה מוטב ואם לא שיחזירוהו לתהו ובהו ומשום זה אלו ימות עולם יודעים ומבינים הכל. והרי למדנו אלו ענפי האילן איך נאחזים בתוך האילן והרי בארנו שכאשר הקדוש ברוך הוא ברר להם לממוני המגנים על שאר האומות ואתם מה כתוב כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו שלא נתן אותם לשר ולא למלאך ולא לממונה אחר וזה העם שהקדוש ברוך הוא נטל לחלקו. באיזה מקום מצא אותו ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמן וגו'

מצות שלוח הקן²³⁶⁹ ולשון קן שהוא היסוד הראשון בהיות העופות וה"א אחרונה עשך כלשון (תהלים ק ג) הוא עשנו ולא אנחנו ומלת ויכוננך הכין אותך לקבל התקון²³⁷⁰.

(לב כ): וַיֹּאמֶר אֶסְתִּירָה פְּנֵי מַהֶם אֶרְאֶה מָה אֶחְרִיתֶם כִּי דוֹר תִּהְיֶכֶת הַמָּה בְּנִים לֹא אֲמֵן
בָּם:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה בנים לא אמוץ בם אין להם אומץ ומגדל כי הכח הנקרא פנים²³⁷¹ הוא האומץ²³⁷² והמגדל של בנים וכיון שהם בהסתר הפנים הנה האומץ חלף הלך לו איננו בקרבם והאומץ הזה הה"א האחרונה שבשם וזהו אסתירה פני מהם וכבר הזכרתי.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

שכתוב תרח אבי אברהם וגו' ואקח את אביכם את אברהם וגו' ומכאן מנהיג אותם את ישראל בכל דור ודור ולא נפרד מהם ומנהיג אותם ברחמים זהו שכתוב כנשר יעיר קנו וגו'.

²³⁶⁹ עי' לקמן פרש כי תצא הערה 2282, ועי' ע"ח שער טו פרק ג.

²³⁷⁰ עי' זהר (ח"ג קכו ע"א): והא בעיא דישתכחו עשרה בזמנא חדא בבי כנישתא ולא ייתו פסקי פסקי דלא יתעכב שלימו דשייפין דהא בר נש בזמנא חד עבד ליה קב"ה ואתקין ליה כחדא כל שייפי הה"ד הוא עשך ויכוננך (חסר וזה הוא) ת"ח כיון דב"נ אשתלימו שייפוי בההוא זמנא אתתקן לכל שייפא ושייפא כדקא יאות כגוונא דא כיון דשכינתא אקדימת לבי כנישתא בעיין עשרה דישתכחון תמן כחדא וישתלים מה דישתלים

תרגום: והרי צריך שימצאו עשרה בזמן אחד בבית הכנסת, ולא יבאו קבוצות קבוצות, שלא תתעכב שלמות האיברים, שהרי האדם בזמן אחד עשאו הקדוש ברוך הוא, והתקינו כאחד כל האיברים, זהו שכתוב "הוא עשך ויכוננך". בא וראה כיון שנשלמו אברי האדם, באותו זמן התקן לכל אבר ואיבר כראוי, כדוגמא זה כיון ששכינה מקדימה לבית הכנסת, צריך עשרה שימצאו שם כאחד, וישתלם מה שישתלם.

²³⁷¹ עי' לעיל פרשת שמות הערה 868.

²³⁷² עי' לעיל פרשת בראשית הערה 84 והערה 149.

פרשת וזאת הברכה

(לג א): וזאת הברכה אשר ברוך משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו:
 עי' רמב"ן: להגיד כי ברכתו מקויימת כי איש האלהים²³⁷³ היה ותפלת ישראל רצונו והנה
 יקרא הכתוב למשה רבינו איש האלהים וכן שאר הנביאים ואלהו וזולתם ולא יאמר הכתוב
 איש ה' אבל יאמר משה עבד ה' (להלן לד ה) והטעם ידוע לכל משכיל²³⁷⁴ וכן על דרך האמת
 וזאת היא הברכה²³⁷⁵ כי מאת ה' היתה זאת²³⁷⁶ (תהלים קיח כג) וכן ביעקב נאמר (בראשית
 מט כח) וזאת אשר דבר להם אביהם²³⁷⁷ זאת הברכה הוא שאמר דוד (תהלים קיט נו) זאת
 היתה לי כי פקודיך נצרת ירמוז לציון עיר דוד²³⁷⁸ כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²³⁷³ עי' זהר (ח"א רלו ע"א): תא חזי יעקב הוה ליה ארבע נשין ואוליד בנין מכלהו ואסתליק
 ואשתליסו בנשוי כד בעא יעקב לאסתלקא שכינתא קיימא עלוי בעא לברוכי ולאלין (באלין) ולא
 יכיל מקמי שכינתא דחיל אמר היך אעביד דהא תרוייהו מסטרא דדינא קשיא קא אתיין אי אתקיף
 בשכינתא לא יכילנא דהא ארבע נשין הוו לי ואשתלימנא ובהון אלא [אסלק] (אסתלק) לון למארי
 דביתא דהא (ביה) וביתא ברעותיה קיימא ומה דבעי יעביד כך יעקב ואמרו חולקין דנשין ובנין הא
 נסבית בהאי עלמא ואשתלמנא היך אתקיף במטרוניתא יתיר אלא אסלק מלין למארי מטרוניתא
 והוא יעבד מה דבעי ולא ידחלו

תא חזי מה כתיב (דברים לג א) וזאת הברכה אשר ברוך משה איש האלהים מאריה דביתא מאריה
 דמטרוניתא כמה דכתיב (במדבר ל יד) אישה יקימנו ואישה יפרנו דהא (שם ז א) כלת משה כתיב
 ועל דא משה בריך מאן דבעא ולא דחיל כדאוקימנא ובגין כך אמר יעקב הא חמינן דבני אלין בסטרא
 דדינא קשיא (ליתיה) ווייתו מאריה דביתא ויברך לון ומשהו ודאי איש האלהים היה ורעותיה עביד
 בביתיה כמה דאת אמר אישה יקימנו דהא הוא דכתיב (שם י לה) ויאמר משה קומה יהוה ואישה
 יפרנו דהא הוא דכתיב (שם לו) ובנחה יאמר שובה יהוה ודאי רעותיה עבד מאריה דביתא ולית
 דימחי בידיה כבר נש דגזר על אנתתיה וועבדאו (ועביד) רעותיה ועל דא יעקב אף על גב דהוה אחיד
 באילנא דחיי לא הוה מארי דביתא אלא לתתא משה והוא לעילא בגין כך סליק לון למאריה דביתא
 תרגום: בא וראה, ליעקב היו ארבע נשים, והוליד בנים מכולן, והתעלה (ונשלם) בנשותיו. כשרצה
 יעקב להסתלק, עמדה עליו שכינה. רצה לברך את אלה ולא יכל, מלפני השכינה שפחד. אמר, איך
 אעשה, שהרי שניהם באו מצד הדין הקשה. אם אחזיק בשכינה, לא יכלתי, שהרי היו לי ארבע נשים
 ונשלמתי בהן, אלא אעלה אותן לבעל הבית, שהרי (בו) הבית עומד ברצונו, ומה שירצה יעשה. כך
 יעקב אמר, חלקי של נשים ובנים הרי לקחתי בעולם הזה ונשלמתי, ואיך אתחזק במלכה יותר. אלא
 אעלה הדברים לבעל המלכה, והוא יעשה מה שירצה, ולא יפחד.

בא וראה, מה כתוב, "וזאת הברכה אשר ברוך משה איש האלהים", בעל הבית, בעל המלכה, ככתוב
 "אישה יקימנו ואישה יפרנו", שהרי "כלות משה" כתוב. ועל כן משה מברך את מי שרוצה בלי פחד,
 כמו שבארנו. ולכן אמר יעקב, הרי ראיתי שבני אלה הם בצד הדין הקשה, (יביאו) יבא בעל הבית
 ויברך אותם. משה ודאי איש האלהים היה, ורצונו עושה בביתו, כמו שנאמר "אישה יקימנו", זהו
 שכתוב "ויאמר משה קומה ה'". "ואישה יפרנו", זהו שכתוב "ובנחה יאמר שובה ה'", ודאי, שבעל
 הבית עושה את רצונו ואין מוחה בידו, דוגמת אדם שגוזר על אשתו, והיא עושה רצונו. ועל כך
 יעקב, אף על גב שהיה אחוז בעץ החיים, לא היה בעל הבית אלא למטה. משה הוא למעלה, ולכן
 העלה אותם לבעל הבית.

²³⁷⁴ עי' ר' בחיי שמות יז ה, והערה 956.

²³⁷⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247, והערה 2379.

²³⁷⁶ עי' לעיל פרשת תרומה הערה 1409.

²³⁷⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247.

²³⁷⁸ עי' זהר (ח"ג רסב ע"ב): א"ר יהודה כתיב ביה בדוד והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי מאי
 טעמא אדמוני משום דחולקא דעדביה גרמא ליה אדמוני דינא ודאי עם יפה עינים דינא ברחמי כמה
 דכתיב חסדי דוד הנאמנים א"ר יצחק חסדי דוד באתריה אוקימנא אלא והוא אדמוני כדאמרן עם
 יפה עינים אלין אבהתא ת"ח ירושלם וציון דינא ורחמי ואע"פ כן כתיב עיר דוד היא ציון וכתוב
 בקרבן קדוש ולא אבא בעיר נשבע קב"ה שלא יכנס בירושלם של מעלה וכו' אימתי א"ר יהודה כד
 אתהדר מלכו בית דוד לאתריה לתתא

תרגום: אמר רבי יהודה כתוב בדוד והוא אדמוני עם יפה עיניים וטוב ראי למה אדמוני משום
 שחלק גורלו גרם לו אדמוני דין ודאי עם יפה עיניים דין ברחמים כמו שכתוב חסדי דוד הנאמנים.
 אמר רבי יצחק חסדי דוד במקומו בארנו אלא והוא אדמוני כמו שאמרנו עם יפה עיניים אלו האבות
 בא וראה ירושלים וציון דין ורחמים ואף על פי כן כתוב עיר דוד היא ציון וכתוב בקרבן קדוש ולא
 אבוא בעיר נשבע הקדוש ברוך הוא שלא יכנס בירושלים של מעלה וכו' אימתי אמר רבי יהודה

העולם²³⁷⁹ והמשכיל יבין:

ע"י ר' בחיי בהקדמה לפרשה: תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה. ועל דרך הקבלה תנו לה מפרי ידיה הזכיר בן על המדה שהתחיל עליה אשת חיל מי ימצא כי רצה שלמה ע"ה לחתום ספרו במדה שהיא חתימת הבנין²³⁸⁰ ויען כי משם שמעו בני ישראל את התורה הוא שכתוב (דברים ד יב) מתוך האש²³⁸¹ ואמר הנביא (חבקוק ג י) נתן תהום קולו²³⁸² לכך סדר שבחיה והזכיר מעלותיה בכ"ב אותיות התורה וכונת הכתוב תנו לה מפרי ידיה תנו לה ברכה והזכיר מ"פרי ידיה" כענין שאמרו תן לו משלו שאתה ושלך שלו ויהללוה בשערים מעשיה הוא ההלול וכן הזכיר דוד ע"ה בפסוק אחד ברכה והלול הוא שאמר (תהלים קד לה) ברכי נפשי את ה' הללויה ואף על פי שכל המתברך מתברך מברכותיו של הקדוש ברוך הוא מצינו שהקב"ה הפין בברכת בני אדם והוא צוה לנו בכך כמו שאמר (דברים ח י) וברכת את ה' אלהיך²³⁸³ והוא יתעלה המברך (ישעיה סה טז) והמתברך בארץ יתברך באלהי אמן ותתעורר כמה שדרשו רז"ל (סוטה לח ב) כל המברך מתברך שהוא כלל הכולל את הכל וידוע בברכה שהוא קיום העולם²³⁸⁴ ולכך התחילה תורה בב' בבריאית עולם לפי שהברכה קיום העולם²³⁸⁵ וברך הקדוש ברוך הוא לאדם שנאמר (בראשית א כח) ויברך אותם אלהים וברך לנח ולבניו שנאמר (בראשית ט א) ויברך אלהים את נח ואת בניו עד שעמד אברהם שהיה ראש האמונה ומסר הברכות בידו ואמר לו (בראשית יב ב) והיה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

כשתחזר מלכות בית דוד למקומה למטה.

²³⁷⁹ ע"י זהר (ח"ג ט ע"ב): דבר אחר ברוך יהו"ה מציון מאן אתר אשתמודע דקודשא בריך הוא הוא ברוך הדר ואמר מציון דמציון אשתמודע דהוא ברוך מאי טעמא בגין דכתיב (תהלים קלג ג) כי שם צוה יהו"ה את הברכה וגו' אמר ליה רבי ייסא זכאה חולקך דזכית לכולי האי זכאין אינון דמשתדלין באורייתא דכל מאן דאשתדל באורייתא כאילו אחיד בקודשא בריך הוא הדא הוא דכתיב (דברים ד) ואתם הדבקים ביהו"ה אלהיכם חיים כלכם היום תרגום: דבר אחר ברוך ה' מציון, מאיזה מקום נודע הקדוש ברוך הוא שהוא ברוך, חזר ואמר מציון, שמציון נודע שהוא ברוך, למה, משום שכתוב (תהלים קלד) כי שם צוה ה' את הברכה וגו'. אמר לו רבי ייסא, אשרי חלקך שזכית לכל זה, אשרי אותם שעוסקים בתורה, שכל מי שעוסק בתורה כאילו אוזח בקדוש ברוך הוא, זהו שכתוב (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום.

²³⁸⁰ ע"י לעיל הערות 94 ו-180.

²³⁸¹ ע"י לעיל פרשת וירא הערה 470.

²³⁸² ע"י לעיל פרשת ויחי הערה 805.

²³⁸³ ע"י לעיל פרשת עקב הערה 2178.

²³⁸⁴ ע"י הערה 2379.

²³⁸⁵ ע"י זהר (ח"א ב ע"ב): כד בעא למברי עלמא אתו כל אתון קמיה מסופא ארישייהו שריאת את ת למיעל ברישא אמרה רבון עלמין ניחא קמך למברי בי עלמא דאנא חותמא דגושפנקא דילך אמ"ת ואת אתקריאת אמ"ת יאות למלכא למשרי באת אמ"ת ולמברי בי עלמא אמר לה קב"ה יאות אנת וזכאה אנת אלא לית אנת כדאי למברי בך עלמא הואיל ואת זמינא למהוי רשים על מצחין דגוברין מהימנין דקיימו אורייתא מאל"ף ועד ת"ו וברשימו דילך ימותון ועוד דאנת חותמא דמות הואיל ואת כך לית ואנתו (אנא) כדאי למברי בך עלמא [מיד נפקת] וכו' עאלת את ב אמרה ליה רבון עלמא ניחא קמך למברי בי עלמא דבי מברכאן לך לעילא ותתא אמר לה קב"ה הא ודאי בך אברי עלמא ואת תהא שירותא למברי עלמא.

תרגום: כשרצה לברוא את העולם, באו לפניו כל האותיות מסופם לראשם. התחילה האות ת' להכנס בראש. אמרה, רבון העולמים, נוח לפניך לברוא בי את העולם, שאני תשלום חותם שלך אמ"ת, ואתה נקראת אמ"ת, ראוי למלך להתחיל באות אמ"ת ולברוא בי את העולם. אמר לה הקדוש ברוך הוא, את ראויה ואת זכאית, אלא שאינך כדאית לברוא בך את העולם, הואיל ואת עתידה להיות רשומה על מצחי האנשים הנאמנים שקיימו את התורה מאל"ף ועד ת"ו, וברושם שלך ימותו. ועוד, שאת חותם המות. והואיל ואת כך, אינך כדאית לברוא בך את העולם. מיד יצאה וכו', נכנסה האות ב'. אמרה לו, רבונו של עולם, נוח לפניך לברוא בי את העולם, שבי מברכים אותך למעלה ולמטה. אמר לה הקדוש ברוך הוא, הרי ודאי שבך אברא את העולם, ואת תהיי הראשית לברוא את העולם.

ברכה²³⁸⁶ ולא אמר והיה ברוך או מבורך אלא והיה ברכה אמר לו אתה מקור הברכה לברך לכל מי שתדעה וממנו ואילך היו הברכות מסורות ביד הצדיקים שכן כתוב ביצחק שאמר ליעקב (בראשית כז ז) ואברככה לפני ה' לפני מותי וכן מצינו ביעקב שבירך לבניו סמוך למיתתו הוא שכתוב (בראשית מט כח) וזאת אשר דבר להם אביהם²³⁸⁷ ויברך אותם וכן מצינו משה רבינו ע"ה שברך את השבטים סמוך למיתתו והתחיל ברכתו במלת זאת ממקום שפסק יעקב שאמר וזאת אשר דבר להם אביהם.

עיי"ש: וע"ד הקבלה וזאת הברכה²³⁸⁸ היא התרומה²³⁸⁹ והיא התורה והיא הברית שכתוב בה (ישעיה נט כא) זאת ברית²³⁹⁰ ולכך התחיל משה ממנה ממקום שפסק יעקב לפי ששם הפסק הנבואה ליעקב ומשם התחלת הנבואה למשה וכבר הזכרתי זה בפסוק (בראשית מט כח) וזאת אשר דבר להם אביהם:

עיי"ש: וע"ד הקבלה איש האלהים דרך הכתוב שזוכיר לשון איש אצל האלהים כי לא נמצא בכל התורה איש ה' אבל יזכיר לשון עבד אצל ה' שהוא השם המיוחד²³⁹¹ וזהו משה עבד ה' וזה מבואר²³⁹²:

(לג ב): ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש מימינו אשדת למו:

ע"י רמב"ן: יאמר כי השם מסיני בא לישראל כי משם השכין שכינתו בתוכם ושוב לא נסתלקה מהם והענין כי ירד הכבוד בהר סיני²³⁹³ כמו שנאמר (שמות יט ב) וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר ויקרא ה' למשה וגו'²³⁹⁴ ושם היה כל הימים שהיה משה עולה ויורד כמו שנאמר (שם כד יז) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר וגו'²³⁹⁵ וכאשר נתנו לו הלוהות

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²³⁸⁶ ע"י זהר תא עח ע"א): ואעשך לגוי גדול וגו' (שם ב) ואעשך בגין דכתיב (שם א) לך לך ואברכך בגין דכתיב מארצך ואגדלה שמך בגין דכתיב וממולדתך והיה ברכה בגין דכתיב ומבית אביך רבי שמעון אמר ואעשך לגוי גדול מסטרא דימינא ואברכך מסטרא דשמאלא ואגדלה שמך מסטרא דאמצעיתא והיה ברכה מסטרא דארעא דישראל הא הכא כרסייא דארבע סמכין דכלהו כלילן ביה באברהם מכאן ולהלאה ברכאן לאחרני דמתזני מהכא דכתיב (שם ג) ואברכה מברכך ומקללך אאור ונברכו בך כל משפחות האדמה

"ואעשך לגוי גדול וגו'". "ואעשך" משום שכתוב "לך לך". "ואברכך" משום שכתוב "מארצך". "ואגדלה שמך", משום שכתוב "ממולדתך". "והיה ברכה", משום שכתוב "ומבית אביך". רבי שמעון אמר, "ואעשך לגוי גדול" מצד הימין, "ואברכך" מצד השמאל, "ואגדלה שמך" מצד האמצע, "והיה ברכה" מצד של ארץ ישראל. הנה כאן כסא של ארבעה עמודים שכולם כלולים באברהם. מכאן והלאה ברכות לאחרים שנוונים מכאן, שכתוב "ואברכה מברכך ומקללך אאור ונברכו בך כל משפחות האדמה".

ועי"ש פז ע"ב): תא חזי כגוונא דא כד אשתכחו זכאין בעלמא אתערו ברכאן לעלמין כלהו כיון דאתא אברהם אתער ברכאן לעלמא דכתיב (בראשית יב ב) ואברכך והיה ברכה מאי והיה ברכה רמז דישתכחון בגיניה ברכאן לעילא ולתתא דכתיב (שם ג) ונברכו בך וגו' וכתוב (שם) ואברכה מברכך תרגום: בא וראה, כדוגמא זו כשנמצאים צדיקים בעולם, ברכות מתעוררות לכל העולמות. כיון שבא אברהם, התעוררו ברכות לעולם, שכתוב "ואברכך. והיה ברכה". מה זה "והיה ברכה", רמז שימצאו בגללו ברכות למעלה ולמטה, שכתוב "ונברכו בך וגו'", וכתוב "ואברכה מברכך".

²³⁸⁷ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 247.

²³⁸⁸ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 247.

²³⁸⁹ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 14.

²³⁹⁰ ע"י לעיל פרשת נח הערה 352.

²³⁹¹ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 204.

²³⁹² ע"י לעיל הערה 2373.

²³⁹³ ע"י שמות כח ב ודברי רבינו שם.

²³⁹⁴ ע"י תנחומא נשא טז: בשעה שברא הקב"ה את העולם נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים כמו שיש בעליונים וכו' עמד משה והורידה לארץ שנאמר (שמות יט) וירד ה' על סיני וכתוב. וע"י הערה הבא.

²³⁹⁵ ע"י לעיל פרשת ואתחנן הערה 2131.

האחרונות שכן הכבוד באהל מועד כמו שנאמר (שם לג ט) והיה כבא משה האהלה²³⁹⁶ ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם משה וכתוב (שם פסוק יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים וגו' וכאשר הוקם המשכן שכן הכבוד במשכן שנאמר (שם מ לד) ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן²³⁹⁷ ומשם היו לו כל הדברות כל ימי המדבר.

ואתה מרבבת קדש מימינו איש דת למו – יאמר כי בא הכבוד לישראל מרבבות קדושי עליון אשר ירדו עמו על ההר, כענין שנאמר (תהלים סח יח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקדש²³⁹⁸.

מימינו איש דת למו – פירוש מימין תפארתו היה להם איש דת לא מיד המלאכים הנזכרים רק מימין השם בעצמו ובכבודו²³⁹⁹ ויתכן כי מרבבות קדש מרבוי קדושתו כי קדוש קדוש קדוש ה' צבאות בכל מיני קדושה²⁴⁰⁰ וטעם איש דת למו כמו דת איש כמו שאמר (לעיל ה כא) ואת קולו שמענו מתוך האש או טעמו כמו איש ודת למו יזכיר שהראה להם האש העליונית והשמיעם הדת וזה כענין שנאמר (לעיל ד לו) ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש ועל דרך האמת יגיד גם כן שהאש שהוא הדת היא מימינו כי מדת הדין כלולה ברחמים²⁴⁰¹:

עי' ר' בחיי: ועי' הקבלה יאמר מימינו השמיע הדת למו לישראל מתוך האש²⁴⁰² כי זאת היתה השנתם של ישראל אבל משה היה שומע מימינו²⁴⁰³ ממש ואולי כדי לרמוז על זה באו

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

Error! Bookmark not defined. 606 עי' לעיל פרשת ויצא הערות

²³⁹⁷ עי' זהר (ח"א סז ע"א): ליהו"ה הארץ ומלואה האי קרא על ארעא דישראל אתמר דאיהי ארעא קדישא ומלואה דא שכינתא כמה דאת אמר (מלכים א' ח יא) כי מלא כבוד יהו"ה את בית יהו"ה וכתוב (שמות מ לד) וכבוד יהו"ה מלא את המשכן מאי מלא ולא מלא אלא מלא ודאי דאתמליא מכלא דאתמליא מן שמשא סיהרא שלים בכל סטרין מלא מכל טובא דלעילא כאסקופא דא דאתמליא מכל טובא דעלמא ועל דא כתיב ליהו"ה הארץ ומלואה תבל ויושבי בה דא שאר ארעאן. תרגום: "לה' הארץ ומלואה", פסוק זה נאמר על ארץ ישראל שהיא ארץ הקדושה. "ומלואה" זו השכינה, כמו שנאמר "כי מלא כבוד ה' את בית ה'", וכתוב "וכבוד ה' מלא את המשכן". למה מלא ולא מלא. אלא מלא ודאי, שהתמלא מהכל, שהתמלא מהשמש, הלבנה שלימה בכל הצדדים, מלא מכל טוב שלמעלה, כמו האוצר הזה שהתמלא מכל טוב של העולם. ועל זה כתוב "לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה", אלו שאר הארצות.

²³⁹⁸ עי' זהר (ח"א יח ע"ב): מניה אצטיירן ציורין דרכב אלהים רבותים דכתיב (תהלים סח יב) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן שנאן כללא דכלהו ציורין שו"ר נש"ר אר"ה ה' דא איהו אדם פשיטו דאתכליל כחדא ברזא דכר ונוקבא וכלהו אלפיין ורבבן כלהו נפקי מהני רזא שנאן תרגום: מהם מצטיירים ציורים של רכב אלהים רבותיים, שכתוב "רכב אלהים רבותיים אלפי שנאן". "שנאן" כלל של כל הציורים, שו"ר נש"ר אר"ה ה', זהו אדם, התפשטות שנכללה כאחד בסוד זכר ונקבה. וכל האלפים ורבבות, כולם יוצאים מהסוד הזה "שנאן".

²³⁹⁹ עי' לקמן הערה 2403.
²⁴⁰⁰ עי' זהר (ח"א עא ע"ב): "קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבוד". חוזרים לדרום, אומרים קדוש, חוזרים לצפון, אומרים קדוש, חוזרים למזרח, אומרים קדוש, חוזרים למערב, אומרים ברוך.

תרגום: קדוש קדוש קדוש יהו"ה צבאות מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו ג) אהדרו לדרום אמרו קדוש אהדרו לצפון אמרו קדוש אהדרו למזרח אמרו קדוש אהדרו למערב אמרו ברוך.
²⁴⁰¹ עי' לקמן הערה 2403.

²⁴⁰² עי' לעיל פרשת וירא הערה 470.
²⁴⁰³ עי' זהר השמטות (דף רנב ע"ב) וצדיק נטיל משמאלא ועמודא דאמצעיתא ימינא הה"ד מימינו אש דת.

עי' זהר (ח"א ריט ע"ב): אמר רבי חייא מאי דכתיב (שם כה ח) בלע המות לנצח אמר ליה כד יתער קב"ה ימינא דיליה אתמנע מותא מן עלמא ולא יתער האי ימינא אלא כד יתערוך ישראל בימינא דקב"ה ומאי ניהו תורה דכתיב בה (דברים לג ב) מימינו איש דת למו בהווא זמנא (תהלים קיח טו) ימין יהו"ה עושה חיל וגו' לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה.

תרגום: אמר רבי חייא, מהו שכתוב "בלע המות לנצח". אמר לו, כשיעורר הקדוש ברוך הוא את ימינו, ימנע מות מהעולם, ולא תתעורר ימין זו אלא כשיתעוררו ישראל בימינו של הקדוש ברוך הוא, ומה זה, תורה, שכתוב בה "מימינו איש דת למו". באותו זמן "ימין ה' עשה חיל, לא אמות כי

שתי תיבות אלו איש דת תיבה אחת בספר תורה כי משפט ספר תורה כן להיותם תיבה אחת כדי להדביק דת לאש²⁴⁰⁴ ולקבוע בלב כי הדת שהשמיע למו מתוך האש שמעוה וכן כתוב (דברים ד טו) ביום דבר ה' אליכם בחרב מתוך האש וכבר הזכרתי זה בפסוק וידבר וכיוצא בו מצינו בנביאים (ירמיה ו כט) נחר מפוח מאשתם עופרת מלה אחת כן כתוב במסורת.

(לג ג): אף חִבֵּב עַמִּים כָּל קְדָשָׁיו בְּיָדָךְ וְהֵם תָּכוּ לְרַגְלֶךָ יִשְׂא מִדְּבָרְתֶיךָ.
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה תכו לרגלך מלשון הכאה כי הם מוכים בסבת קדושת השכינה שהיא היום רגליך²⁴⁰⁵ שהיא דבק בארון וזה ירמוז למה שהיה הארון מכלה בהם כמו שהזכירו רז"ל כי לכך היה שבט לוי מעטים לא עלו רבבותיהם אלא פחות שבכל השבטים ואמר ישא מדברותיך כי הוא הכלי הנושא הדברות וממנו שמענו התורה כענין שאמר הכתוב (דברים ה יט) מתוך האש²⁴⁰⁶ וזה מבואר.

(לג ה): וַיְהִי בִישְׂרוֹן מֶלֶךְ בְּהַתְּאַסֵּף רְאִשֵׁי עַם יִחַד שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ויהי בישרון מלך זו מדת המלכות הכלולה מכל המעלות ומוזה דרשו במדרש רבה (במ"ר פט"ו סי' יד) (עמוס ט ו) הבונה בשמים מעלותיו²⁴⁰⁷ ואגדתו על ארץ יסדה למה הדבר דומה לפלטיץ בנוי על גבי ספינות כל זמן שהספינות מחוברות פלטיץ שעל גביהם עומד כך הבונה בשמים מעלותיו אימתי כשישראל אגודה אחת אבל כשאינן אגודה אחת כביכול כסאו מבוסס למעלה כתיב מעלתו וקרי מעלותיו הקרי ירמוז לעשר המעלות והכתיב ירמוז למעלה אחרונה הכוללת את כלן ואם כן תלה הכתוב הבנין העליון כלו על ישראל כשהן אגודה אחת.

ודע כי מלת ויהי תורה כי המלך הזה הוא האל יתברך, ועוד שיש במלת ויהי שלשה צרופין בשם המיוחד²⁴⁰⁸, כשתצרף השם המיוחד לארבעה צרופים כפרי החג, ותהיה היו"ד לבדה בצרוף הרביעי, וכיון שמלת ויהי נאצלת מהשם המיוחד הנה זה יורה כי לה' המלוכה ואם כן יהיה לשון מלך בכתוב הזה כלשון (תהלים קמה א) ארוממך אלהי המלך²⁴⁰⁹ שהוא

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

אחיה ואספר מעשי יה".
 עי' תיקו"ז יב ע"ב): כד אתנטילת מכתר אתקריאת עטרת תפארת עטרה בראש כל צדיק תגא דספר תורה ובגינה אתמר כל המשתמש בתגא חלף כד אתנטילת מהאי חכמה עלאה דהיא ראשית אתקריאת על שמה וכד אתנטילת מבינה אתקריאת על שמה תבונה וכד אתנטילת מחסד אתקריאת תורה שבכתב דאתיהיבת מימינא דכתיב מימינו אש דת למו.

תרגום: כשהיא נלקחת מכתר נקראת עטרת תפארת, עטרה בראש כל צדיק (מגילה טו ע"ב), הכתר של ספר תורה. ובגללה נאמר כל המשתמש בתגא חלף (אבות פ"א מ"ג). כשנטלה מהחכמה העליונה הזו, שהיא ראשית, נקראת על שמה. וכשנטלה מבינה, נקראת על שמה תבונה. וכשנטלה מחסד נקראת תורה שבכתב, שנתנה מימין שכתוב "מימינו אש דת למו".

²⁴⁰⁴ עי' גר"א בתיקו"ז נג ע"ב): דאיהי תורה שבעין אנפין - ר"ל, זהו תרועה תורה ע' ולכן נק' ג"כ דעת דת ע' כמ"ש (דברים לג ב) מימינו אש דת שהן ג' סטרין ימין ואש ודת.

²⁴⁰⁵ עי' תז"ח (כה ע"ג): ולבתר אמר והם תכו לרגליך אלין אנון דמכתתין רגליהון ממדינה למדינה ומאתר לאתר לשא ולתן במשא ובמתן דאורייתא דאזלין מטלטלין מאתר לאתר אתחשיב לון כגלגול דשבע מיני עניות אתחשיב לה לבר נש כשבע מדורין דגיהנם דלכלהו נחית אדם.

תרגום: ואחר כך אמר והם תכו לרגלך אלו אותם שמכתתים רגליהם ממדינה למדינה וממקום למקום לשא ולתן במשא ומתן של תורה שהולכים מטלטלים ממקום למקום נחשב להם כגלגול ששבעה מיני עניות נחשב לו לאדם כשבעה מדורי גיהנם שלכלם יורד אדם.

²⁴⁰⁶ עי' לעיל פרשת וירא הערה 470.

²⁴⁰⁷ עי' זהר חדש (עו ע"א): כנגד זה שבעה רקיעין הן ושבעה כוכבים רציין וחוזרין הן שבעה ארצות שבעה ימים שבעה תהומות וכולם תלויים במאמר ההוא שנאמר הבונה בשמים מעלותיו הם ז' ספירות מעלות גדולות עמודים חקוקים בשמו הגדול וכלם תלויים במאמר אחד והם שמים העליונים.

²⁴⁰⁸ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

²⁴⁰⁹ עי' זהר (ח"ב כח ע"ב): רבי יצחק פתח האי קרא (תהלים קמה א) ארוממך אלהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד תא חזי דוד לקביל דרגא דיליה קאמר דכתיב אלהי דידי בגין דבעא לסלקא שבחיה

תרועת מלך²⁴¹⁰ ולשון (קהלת ה ח) מלך לשדה נעבד²⁴¹¹ ולשון (שיר השירים ז ו) מלך אסור ברהטים²⁴¹² וכן (תהלים כד י) ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה מלך שהוא הכבוד²⁴¹³ ואמר סלה כי הוא מתעלה למעלה עד אין סוף ומלך הכבוד שהזכיר ראשון הוא המולך על הכבוד²⁴¹⁴ וזה מבואר.

(לג ו): יהי ראובן ואל ימת ויהי מתיו מספר:

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ולאעלא ליה לנהורא עלאה לאתערבא דא בדא למהוי כלא חד בגיני כך ארוממך אלהי המלך וגו' דתנינן כל יומי דוד אשתדל לאתקנא כורסא ולאנהרא אנפאה בגין דיגין עליה ויתנהיר תדיר נהורא תתאה בנהורא עלאה למהוי כלא חד וכד אתא שלמה אשכח עלמא שלים וסיהרא דאתמליא ולא אצטריך לאטרחא עלה לאנהרא.

תרגום: רבי יצחק פתח פסוק זה "ארוממך אלהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד בא וראה דוד כנגד דרגתו אומר שכתוב אלהי שלי משום שרצה להעלות שבחו ולהכניס אותו לאור עליון להתערב זה בזה להיות הכל אחד משום כך ארוממך אלהי המלך וגו'. ששנינו כל ימות דוד השתדל לתקן את הכסא ולהאיר פניה כדי שתגן עליו ויואר תמיד האור התחתון באור העליון להיות הכל אחד וכשבא שלימה מצא העולם שלם והלבנה התמלאה ולא צריך לטרוח עליה להאירה.

²⁴¹⁰ עי' תיקו"ז (צא ע"א): וכד ישראל יתערון בשופרות וסלקין תמן לשכינתא דאיהי תרועת מלך בעשרה שופרות בגין דאיהי לא סלקא פחות מעשרה.

תרגום: וכשיתעוררו ישראל עם שופרות ומעלים לשם את השכינה שהיא תרועת מלך כעשרה שופרות משום שהיא אינה עולה פחות מעשרה.

²⁴¹¹ עי' זהר (ח"א קכב ע"א): פתח ואמר (קהלת ה ח) ויתרון ארץ בכל היא מלך לשדה נעבד ויתרון ארץ בכל היא ודאי דהא מתמן נפקין רוחין ונשמתיין ותועלתא לעלמא מלך לשדה נעבד מאן מלך דא קב"ה לשדה נעבד כד איהו אתתקן כדקא יאות ומלך דא (דא) מלך עלאה דאתחבר לשדה כד איהו נעבד מאן שדה דא שדה אשר ברכו יהו"ה דכתיב (בראשית כז כו) כריח שדה אשר ברכו יהו"ה דכד איהו (אתערב) נעבד ואתתקן [ב]כל מה דאצטריך ליה כדקא יאות כדן מלך עלאה אתחבר עמיה. תרגום: פתח ואמר, "ויתרון ארץ בכל היא מלך לשדה נעבד". "ויתרון ארץ בכל היא" ודאי, שהרי משם יוצאות הרוחות והנשמות ותועלת לעולם. "מלך לשדה נעבד", מי המלך, זה הקדוש ברוך הוא, "לשדה נעבד", כשהוא נתקן כראוי. "מלך", זה (זה) המלך העליון שמתחבר לשדה כשהוא נעבד. מי השדה, זה השדה אשר ברכו ה', שכתוב "כריח שדה אשר ברכו ה'", שכשהוא (נעשה) נעבד ונתקן בכל מה שצריך לו כראוי, אז המלך העליון מתחבר עמו.

²⁴¹² עי' זהר (ח"א קסא ע"א): תא חזי יעקב שלים כל מה דעבד בחכמתא עביד כתיב (שם ל לח) ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות המים כלא בחכמתא לאמשכא ברכאן ממבועא דכלא לכלהו דרגין עלאין דאינון חולקיה ועדביה את המקלות מאן מקלות אלין דרגין דאינון בי דינא אשר פצל דאעבר מנהון דינא ברהטים היינו דכתיב (שיר ז ו) מלך אסור ברהטים דהא מההוא מלך אתיין ברכאן לכלהו עלמין דבר אחר מלך אסור ברהטים (שיר"ש ז ו) מלך דא אסור וקשור באינון רהטין עלאין דמנייהו אשתקיין כלא ונ"א אתמשכן ברכאן לכולא ממלך עלאה בשקתות המים אלין אינון נחלין דנפקין ואתיין עד דמטו לאתר דמתכנשי תמן אשר תבאנה הצאן לשקות כמה דאת אמר (תהלים קד יא) ישקו כל חיתו שדי ישברו פראים צמאם ובההוא אתר דמתכנשי תמן מיא כלהו אתיין לאשקאה מניה

תרגום: בא וראה, יעקב השלם כל מה שעשה, עשה בחכמה. כתוב "ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות המים", הכל בחכמה, למשוך ברכות מהמעין של הכל לכל הדרגות העליונות, שהן חלקו וגורלו. "את המקלות", איזה מקלות, אלו הדרגות שהן בית הדין, "אשר פצל", שהעביר מהן את הדין, "ברהטים", היינו שכתוב "מלך אסור ברהטים", שזה מהמלך ההוא באות ברכות לכל העולמות. דבר אחר, "מלך אסור ברהטים", מלך זה אסור וקשור באותם הרהטים העליונים, שמהם משקים את הכל (נמשכות ברכות לכל) מן המלך העליון. "בשקתות המים" (שמשם משקים כל שקתות המים), אלו הם הנחלים שיוצאים ובאים עד שמגיעים למקום ששם מתכנסים. "אשר תבאן הצאן לשקות", כמו שנאמר "ישקו כל חיתו שדי ישברו פראים צמאם". ובאותו המקום ששם מתכנסים המים, כולם באים להשקות ממנו.

²⁴¹³ עי' לעיל פרשת חיי שרה הערה 581 שכבוד הוא מידת המלכות.

²⁴¹⁴ עי' תז"ח כח ע"ב): וכד צלותין סלקין כדקא יאות כרוזא נפיק ואמר שאו שערים וכו' ואמרין מי זה מלך הכבוד (שם) מסטרא דאמא דאיהי מ' ואתקרי ה' עזוז וגבור מסטרא דשכינתא תתאה מי הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה מסטרא דעמודא דאמצעייתא וצדיק.

תרגום: וכשהתפללות עולות כראוי הכרוז יוצא ואומר שאו שערים וכו' ואומרים מי זה מלך הכבוד (תהלים כד) מהצד של האם שהיא מ"י ונקראת ה' עזוז וגבור מצד השכינה התחתונה מי הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה מצד העמוד האמצעי וצדיק.

עי' רמב"ן: ועל דרך האמת יחי ואל ימות מטעם פוקד עון אבות על בנים ושם (שמות כ ה) רמזתי סודו²⁴¹⁵ והועילה ברכת משה לכפר לו מעשה בלהה שלא יכרת וימות בו לעולם²⁴¹⁶ אבל פקד עליו עם שאר השבטים מעשה יוסף כפי הבא בפרקי היבלות²⁴¹⁷:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה יחי ראובן ואל ימות הזכיר יחי על חיי העולם הבא ואל ימות שלא ישוב משם עוד בגוף למות מיתה שניה וזהו שתרגם אונקלוס ע"ה ומותא תנינא לא ימות וגלה לנו בזה כי הנשמות מתגלגלות לשוב בגוף אחר שקבלו שכרם ועונשם בגן עדן או בגיהנם וזה ידוע ומקובל כי כשם ששמות העולם חוזרות ומתגלגלות כן הנשמה אחר שקבלה שכרה בגן עדן או עונשה בגיהנם הנה היא חוזרת אחר זמן בגוף לקבל הראוי לה במדה כנגד מדה והגלגול הזה נקרא אצל רז"ל תחיית המתים הוא שאמרו בתחלת מסכת תענית (ב ע"ב) בשלמא תחיית המתים כל יומא ויומא זמנא אלא גשמים כל יומא ויומא זמניה הוא ותמצא בירושלמי (יומא פ"ח ה"ז) (ישעיה כב יד) אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון זו מיתה שניה וכן תרגם יונתן אם ישתבק חובא הדין לכוון עד דתמותון מותא תנינא ולזה כוון אונקלוס והרחיב באור בלשון שאמר לחיי עלמא ומותא תנינא לא ימות כוון לומר כי משה התפלל על השבט שיזכה לחיות חיי עד ולא ישוב משם עוד בגוף למות מיתה שניה וכן תמצא בדוד מפורש שהזכיר בענין הנשמה הדברים הבאים לה לאחר מיתה סליחת עונות רפואת תחלואים בגלגולה גאולת שחת וזה יורה שתעבור בשחת אבל הוא יגלגלה אחר התעטרותה במדות שובע שמחות בזיו השכינה זהו שאמר (תהלים קג ג – ה) הסולח לכל עונכי הרופא לכל תחלואיכי הגואל משחת חייכי המעטרכי חסד ורחמים המשיביע בטוב עדיך תתחדש כנשר נעוריכי וחמשה תועליות הן שהזכיר בתוספת יוד"ן והן חמשה כנגד חמשה דברים שנמשלה בהן וכנגד חמשה שמות שיש לה וזה מבואר²⁴¹⁸.

(לג ז): וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה ואל עמו תביאנו ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה:

עי' רמב"ן: ועל דרך האמת יחד המדה הזאת ליהודה²⁴¹⁹ בעבור כי להם המלחמה וממנו המלכות לעולם והיא העזר מצריו והוא סוד הכתוב שאמר (ש"ב א יח) ללמד בני יהודה קשת

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁴¹⁵ עי' שמות לד ז בר' בחיי.

²⁴¹⁶ עי' זהר (ח"א קפה ע"ב): תא חזי כמה גרים ליה לראובן בגין דאיהו אשתדל לאחייא ליה ליוסף מה כתיב (דברים לג ו) יחי ראובן ואל ימות וגו' דהא בגין דא אף על גב דידע דאשתקיל בכירותיה מניה ואתיהיב ליוסף אשתדל לאחייא ליה וצלי משה ואמר יחי ראובן ואל ימות ואתקיים בעלמא דין ואתקיים בעלמא דאתי מאי טעמא בגין דא ובגין דעבד תשובה מההוא עובדא דכל מאן דעביד תשובה קב"ה קיים ליה בעלמא דין ובעלמא דאתי תא חזי מה כתיב (בראשית לז לא) ויקחו את כתנת יוסף וגו' הא אוקמוה דבגין דמא דשעיר דמיא לדמא דבר נש.

תרגום: בא וראה כמה גרם לראובן משום שהוא עסק להחיות את יוסף. מה כתוב, "יחי ראובן ואל ימות" וגו', שהרי משום זה, אף על גב שידע שנלקחה בכורתו ממנו ונתנה ליוסף, עסק להחיות אותו, והתפלל משה ואמר, "יחי ראובן ואל ימות", והתקיים בעולם הזה ובעולם הבא. למה, משום זה, ומשום שעשה תשובה מהמעשה ההוא. שכל מי שעושה תשובה, הקדוש ברוך הוא מקיים אותו בעולם הזה ובעולם הבא. בא וראה מה כתוב, "ויקחו את כתנת יוסף" וגו', הרי בארוהו, שמשום שדם השעיר דומה לדם של אדם.

²⁴¹⁷ פרק ה אות ה: וכיון שראה ר' נחוניא בן הקנה גזירה זו עמד והורידם למרכבה שר הפנים אמר לי עשרה נתנו ונתנו לסמא"ל הרשע שרה של רומי לומר לך והכחד מישראל כל נתח טוב ירך וכתף השלים וגונב איש ומכרו וגו', לפי שעמדה מדת הדין לפני הקב"ה ואמרה לפניו רבונו של עולם כתבת בתורתך וגונב איש ומכרו ובני ישראל שגנבו את יוסף אחיהם ומכרוהו מה באה עליהם מיד נתנה רשות לסמא"ל להכחיש עשרה גבורים תחתיהם להשלים הגזרה ושמורה לו להנקם כשיגיע עת יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואח"כ על מלכי האדמה באדמה שהוא נשחט ומוטל הוא וכל שרי מלכות שבמרום כגדיים וכבשים של יום הכפורים.

²⁴¹⁸ עי' דברינו בדברי רבינו בראשית ב יז.

²⁴¹⁹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247, והערה 2379.

הנה כתובה על ספר הישר כי הוא הקשת הנראה בענן שנאמר בה (בראשית ט"ז) זאת אות הברית²⁴²⁰:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה וזאת ליהודה היא מדרת המלכות שממנה המלכות לזרע יהודה והיא הנותנת לו כח הנצוח במלחמותיו וכן דוד שהוא מזרעו אמר (תהלים כ"ג) אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח²⁴²¹ כי היא מדרתו של דוד וכן הוא אומר (תהלים צ"ט ד) ועוז מלך משפט אהב²⁴²² וכתוב (תהלים ע"ב א) משפט"ך למלך תן ולכך התגבר דוד בכל המלחמות והיה מנצח כל אויביו ועל כן הזכיר תמיד בשירותיו למנצח מזמור לדוד יודה להקב"ה כי הוא המנצח האמתי כי מה שהוא מנצח אין נצוחו אלא מצד המדה ההיא ולפי שהיה דוד מחזיק במדה ההיא ושפך דמים רבים על כן לא הוכשר לבנות בית הרחמים עד שבא שלמה בנו שהיה איש השלום מחזיק במדת הצדקה²⁴²³ כענין שאמר (תהלים ע"ב א) וצדקתך לבן

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁴²⁰ ע"י דברי רבינו ט"ב, יד ודברינו שם הערה 381.

²⁴²¹ ע"י זהר (ח"א צג ע"ב): פתח איך ואמר כתיב (תהלים כ"ג) אם תחנה עלי מחנה וגו' הכי תאנא בזאת אני בוטח מהו בזאת דא את קיימא דזמינא תדיר גבי בר נש ואתרמיזא לעילא ובגיני כך אתמר בזאת כמה דכתיב (בראשית ט"ב) זאת אות הברית (שם י"ז) זאת בריתי וכלא בחד דרגא ותאנא זה וזאת בחד דרגא אינן ולא מתפרשן ואי תימא אי הכי הא שאר בני עלמא הכי אמאי דוד בלחודוי ולא אחרא אלא בגין דאחידא ביה ואתרמיזא ביה והיא כתרא דמלכותא.

תרגום: פתח אחר ואמר, כתוב "אם תחנה עלי מחנה וגו'". כך שנינו, "בזאת אני בוטח", מה זה "בזאת", זו אות הברית המזומנת תמיד אצל אדם, ונרמזה למעלה. ולכן נאמר "בזאת", כמו שכתוב "זאת אות הברית", "זאת בריתי", והכל בדרגה אחת. ושנינו, זה וזאת הם בדרגה אחת ולא נפרדים. ואם תאמר, אם כך, הרי שאר בני האדם כך, למה דוד בלבדו ולא אחר. אלא משום שהיא אחוזה בו ונרמזה בו, והיא כתר המלכות. וע"י עוד זהר (ח"ג קמו ע"א).

²⁴²² ע"י זהר (ח"א רלב ע"ב): פתח רבי יוסי ואמר (תהלים צ"ט ד) ועז מלך משפט אהב אתה כוננת מישרים וגו' ועז מלך ומשפט אהבו דא קב"ה ועז מלך תוקפא דאתקף קב"ה לאו איהו אלא במשפט דהא במשפט אתקיים ארעא כמה דאת אמר (משלי כ"ט ד) מלך במשפט יעמיד ארץ ובגין כך ועז מלך משפט אהב ולא (אתקף) ואתתקנתו כנסת ישראל אלא במשפט בגין דמתמן אתזנת (כל ארעא) וכל ברכאן דנטלא מתמן נטלא ובגין כך ועז מלך משפט אהב כל תאיבו וכל רחימו דילה לקביל משפט אתה כוננת משרים רזא דתרין כרובים לתתא דאינן תקונא ויישובא דעלמא והא אתמר תרגום: פתח רבי יוסי ואמר, "ועז מלך משפט אהב אתה כוננת מישרים" וגו'. "ועז מלך משפט אהב", זה הקדוש ברוך הוא. "ועז מלך", תוקף שמחוק הקדוש ברוך הוא אינו אלא במשפט, שהרי במשפט עומדת הארץ, כמו שנאמר "מלך במשפט יעמיד ארץ". ולכן "ועז מלך משפט אהב". ולא נתקנת כנסת ישראל אלא במשפט, משום שמשם נזונית, וכל הברכות שנוטלת, היא נוטלת משם, ולכן "ועז מלך משפט אהב", כל התשוקה וכל האהבה שלה כנגד המשפט. "אתה כוננת מישרים", סוד של שני הכרובים למטה, שהם תיקון וישוב העולם, והרי נתבאר.

²⁴²³ ע"י תיק"ז יח ע"ב): צ' בההוא זמנא אתמר בה (משלי י"ד) צדקה תרומם גוי ולית צדקה אלא צלותא הא אוקמוהו ואיהי אימא עלאה דנחתא לגבי צדק ואתעבידת צדקה (צדיק) ואתכליל ליה בתרוייהו בצדיק וצדקה.

תרגום: צ', באותו זמן נאמר בה "צדקה תרומם גוי", ואין צדקה אלא תפלה, הרי פרושהו, והיא אם העליונה, שירודת אל הצדק ונעשית צדקה (צדיק), ונכלל ל"ה בשניהם בצדיק וצדקה.

ועיי"ש סה ע"א): וכל מאן דעביד צדקה במסכנא גרים ההוא נהר דיתמשך מעדן דאיהי אימא עלאה להשקות את הגן דאיהי דל"ת דלה מסכנא ועני איהו יום שבת ומאן דמקיים בה ענג שבת גרים לאשקאה ההוא דל"ת וההוא עני אתמלי ואתקרי נהר ומאן דאית ליה רשו למעבד ענג שבת ולא עביד אתהפך ליה ענג לנגע צרעת וחרוב ביתיה וממוניה

תרגום: וכל מי שעושה צדקה עם העני, גורם לאותו נהר שימשך מעדן, שהיא האם העליונה, להשקות את הגן, שהיא דל"ת, דלה, עניה. ועני הוא יום שבת, ומי שמקיים בה עונג שבת, גורם להשקות אותה הדל"ת, ואותו עני מתמלא ונקרא נהר. ומי שיש לו רשות לעשות עונג שבת ולא עושה, מתהפך לו ענג לנגע צרעת, ומחריב ביתו וממונו.

ועיי"ש ע"ב): לא ראיתי צדיק נעזב וכו' (ובמאי) וכד נחתא מליא לגבי בעלה דאיהו ו' נהר דאתמשך מעדן ו' עאל בד' ואתעבידת ה' ומה דהוה צדק אתעבידת צדקה לגבי עני דאיהו צדיק.

תרגום: "לא ראיתי צדיק נעזב וכו'", (ובמה) וכשירודת מלאה אל בעלה, שהוא ו', הנהר שנמשך מעדן, ו' נכנס לד' ונעשית ה', ומה שהיה צדק, נעשה צדקה, לעני שהוא צדיק.

ועיי"ש (טו ע"א): ובגלותא אסתלק מניה ואתמר ביה (ישעיה י"ט ה) ונהר יחרב ויבש יחרב בבית ראשון ויבש בבית שני ואיהו דך בכ"ד ספרים ועם כל דא דאיהו חרב ויבש אתמר ביה (תהלים עד כא) אל ישוב ד"ך נכלם אל ישוב דך דאיהו צדיק ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ד"ך בשכינתא

מלך.

(לג ה) וּלְלוֹי אָמַר תִּמְיָדָה וְאוֹרֵיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר נִסִּיתוּ בְּמִסָּה תִרְיָבָהוּ עַל מִי מְרִיבָהּ:
 עי' ר' בחיי: והנני מבאר לך בכאן ארבע מדרגות הללו הראשונה בת קול ויש סוד במה
 שאמרו בת קול²⁴²⁴ ולא אמרו בן קול וכן במה שאמרו זה בנה אב וכן בנין אב²⁴²⁵ משני
 כתובים ולא אמרו זה בנה אם או בנין אם וכן במה שאמרו עוד יש אם למקרא ולמסורת²⁴²⁶
 ולא אמרו יש אב כי הכל נאמר בהשגחה מכוונת וחכמה יתירה וחכמי האמת שכל דבריהם
 מיוסדים על אדני החכמה וספיר גזרתם קבלו כן, מן הנביאים עד משה מסיני ובאור הענין
 כי בנין אב לא נזכר בשום מקום מהתלמוד אלא על פסוק מפסוקי תורה שבכתב וא"כ ראוי
 להם להזכיר בזה לשון אב ולומר זה בנה אב או בנין אב כי כל פסוק ופסוק הוא בנין האב
 יתעלה ששמענו התורה מפיו מתוך האש²⁴²⁷ וכענין שכתוב (דברים ד טו) ביום דבר ה'
 אליכם בחרב מתוך האש ולא היה ראוי שיזכירו בו לשון אם אבל כשאמרו יש אם למקרא
 ולמסורת שהוא דבר נמסר מעסק תורה שבעל פה הזכירו אם ולא אב וכן בכאן בבת קול
 שהזכירו בת ולא בן מוכרח היה לפי שהקול הזה המגיע לאזני השומע הוא נמשך מאותו
 הקול שכתוב בו (דברים כח א) והיה אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך²⁴²⁸ וכן עוד (במדבר ז
 פט) וישמע את הקול מדבר אליו והקול הזה הנשמע יקרא בת לפי שהוא נמשך מאותו קול
 וזהו לשון בת קול ועוד לטעם אחר נמרץ הוצרכו לומר בת קול כי היה הקול יורד לאזני
 השומע כמדת הכסא שהוא רחב מלמעלה וקצר מלמטה²⁴²⁹ כי כן דמות כסא הכבוד וכן
 צורת האש של מעלה רחבה למעלה וקצרה למטה²⁴³⁰ וזהו לשון בת קול שהיה הקול יוצא
 כמדת הכסא ובת קול זה היה נשמע תמיד לחכמי התלמוד ולחסידי הדורות בזמן בית שני

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

דאיהי כ"ד אתוון דיחודא עליה אתמר והמלך שלמה ברוך
 תרגום: ובגלות הסתלק ממנו, ונאמר בו "ונהר יחרב ויבש". "יחרב" בבית ראשון, "ויבש" בבית שני,
 והוא דך, בעשרים וארבעה ספרים. ועם כל זה שהוא חרב ויבש, נאמר בו "אל ישוב דך נכלם", אל
 ישוב דך שהוא צדיק, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, דך בשכינה שהיא עשרים וארבע אותיות
 היחוד, עליה נאמר "והמלך שלמה ברוך".
 ועי' בהגר"א בתיקו"ז קמב ע"ג ד"ה והמלך שלמה ברוך - דשלמה ביסוד באינון שבע רועין כמ"ש
 בר"מ בל"מ (פנחס רנה ע"ב).

²⁴²⁴ עי' לעיל פרשת בחקתי הערה 1827.

²⁴²⁵ עי' ז"ח מ ע"א: רוח אחרא דנפיק מהאי רוחא קדמאה איהו דמתמן רזא דמהימנותא בכל
 סטרין ודא איהו ברזא דשמא קדישא דכליל ורשים עליה שמא דאקרי יהו"ה דנפיק ואתרשים מגו
 שם אהי"ה ואע"ג דכלא ברזא חדא אבל שם יהו"ה בנין אב דאתבני משמא טמירא אהי"ה ודא איהו
 רזא דנפיק מרוחא קדמאה

תרגום: רוח אחר היוצא מאותו הרוח הראשון, הוא, שמשם הוא סוד האמונה בכל האופנים, וזה
 הוא בסוד השם הקדוש, שכלול ורשום עליו השם הנקרא הו"ה, היוצא ונרשם מתוך השם אהי"ה,
 ואף על פי שהכל הוא בסוד אחד, אבל השם הו"ה בנין אב שנבנה משם הנסתר אהי"ה, וזהו סוד
 היוצא מרוח הראשון.

²⁴²⁶ עי' ספר הפליאה (עמוד &): למה בכל מקום אומר יש אם למקרא ואם למסורת ולא אמר אב
 למקרא ואב למסורת. ולגבי הבנין אב אמר בנין אב ואינם אומרים זה בנין אם, א"ל שנו חכמים ז"ל
 בסוכה פ"א. שתיים כהלכתן ושלישית אפי' טפח, ורש"א ג' כהלכתן ורביעית אפי' טפח, ואמרו שם
 במאי קמפלגי רבנן סברי יש אם למסורת ר"ש סבר יש אם למקרא. וראה והבן שמלת בנין אב ר"ל
 האב בונה בנין א"כ כשימצא פסוק מתורה שבכתב הוא אב לכולם כי אלפים לעולם קדומה וממנה
 נכתבה תורה שבכתב ומלמדה על כולם ואין ספק בקריאת אותו פסוק ובדיניו ומשפטו רק הוא ברור
 כשמש ורוצה להאיר בכולם ולהיותן מבוארים כמוהו, אך כשיבא פסוק בתורה שבכתב והוא חסר
 אות קריאתו כענין סכת שחסר ו' וקריאתו כמו עם ו' אותה המלה לא באה ללמד על אחרים רק שני
 עניינים האלו חסר האות וקריאתו כמו עם האות באו לצורך עצמם, זהו אם למקרא כלומר הקריאה
 האם תפרש אותה ויש אם למסורת כלומר האם תפרש המסורה מהו המסורת חסר ו'.

²⁴²⁷ עי' לעיל פרשת וירא הערה 470.

²⁴²⁸ עי' לעיל פרשת וילך הערה 2355.

²⁴²⁹ ??

²⁴³⁰ ??

שהיו משתמשיין בבת קול אחר שפסקה הנבואה ופסקו אורים ותומים המדרגה השנית אורים ותומים שהם שמות הקדש שהיו מורים על עצם אספקלריא שאינה מאירה אשר מתוכה התנבאו הנביאים כלן הם המעידים על אמתתה ורמו זאת בלשון האורים שהם עיקר השמות שהוא עולה למספר שם השכינה הוא שכתוב (ויקרא ח ה) ויתן אל החשן את האורים ואת התומים וכשתתקרב אל שתי מלות את האורים או תראה אור ונוסף עליו אחד להעיד על יהודו כי הוא הנרמו בדי' של אחד המדרגה השלישית רוח הקדש והיא המדה העשירית במדות הנביא הזכרתים כבר בפסוק (דברים כג י) ונשמרת וענין רוח הקדש הוא שימצא האדם בעצמו לב רחב ויזדמנו בפיו דברים נפלאים ויגיד העתידות ולא יתבטלו הרגשותיו כלל אבל יוציא הדברים מפיו כפי מה שישים בפיו רוח הקדש והוא אינו יודע מאין באו לו הדברים המדרגה הרביעית נבואה והוא שיגיד העתידות בבטול כל הרגשותיו וישאר מופשט מן החומר וכל כליו ויתיחד עם השכל הזך לבדו ואז יראה האור הבהיר במראות ודמיונות בחלום או בהקיץ ואין להאריך בכאן כי כבר הזכרתי כל זה בארוכה בספר חשן משפט.

אמנם דעת הרמב"ן ז"ל באמרו כי היא מדרגה ממדרגות רוח הקדש כי רוח הקדש גדולה מכלן וסדר המעלות לדעתו מלמעלה למטה כך הם רוח הקדש נבואה אורים ותומים בת קול רוח הקדש היא החכמה שהיא רוח נמשך מן הקדש שהוא המקור העליון וכן כתיב (שמות לה לא) וימלא אותו רוח אלהים בחכמה.

וכן תמצא בספר יצירה (א ט) אחרת, רוח אלהים חיים ברוך ומבורך שמו של חי העולמים קול ורוח ודבור. וזהו רוח הקדש, קרא החכמה רוח אלהים חיים, ומנאה ראשונה לענין ההשגה ואמר שהיא רוח הקדש, נבואה יסודה מן השם המיוחד²⁴³¹ אורים ותומים בלמודי ה'²⁴³² למטה מן הנבואה ולמעלה מבת קול בת קול בשכינה²⁴³³ וכל המעלות כלן נמשכות הן מן השכינה נמצאת אומר רוח הקדש שהיא החכמה למעלה מן הנבואה שיסודה בשם המיוחד והנבואה למעלה מאורים ותומים שהם למודי ה' ואורים ותומים למעלה מבת קול בת קול האחרונה ולמטה מכלן ולכך אין משגיחין בבת קול לסתור דברי הנבואה ומה שאנו קורין הנבואה רוח הקדש לפי שהוא המקור שכל המעלות משתלשלות ממנה והבן זה:

לאיש חסידך כל כהן גדול שבשבט לוי יקראנו חסיד בעבור שהוא מושך כח ממדת החסד שהיא מדתו של כהן והוא המברך לישראל בשם המפורש שנאמר (במדבר ו כג) כה תברכו כי הוא ממשיך הברכה ממדתו אל המדה העשירית הנקראת כה שהיא מדת הדין²⁴³⁴ שנאמר (שמות ז טז) והנה לא שמעת עד כה וסמך ליה בזאת תדע ועם זה היה העולם מתברך מברכתו של כהן וזהו שכתוב (תהלים קמה י) וחסידך יברכוכה יברכו כה²⁴³⁵ וזה מבואר.

(לג יב): לְבַנְיָמִן אָמַר יְדִיד ה' יִשְׁכֵּן לְבִטָּח עָלָיו חֲפָף עָלָיו כָּל הַיּוֹם וּבֵין כְּתָפָיו יִשְׁכֵּן: עי' רמב"ן: ועל דרך האמת ידיד ה' ישכון על בנימין ויהיה זה לבטח לבנימין²⁴³⁶ שיבטחו

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁴³¹ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

²⁴³² עי' לעיל פרשת אמור הערה 1769.

²⁴³³ כנ"ל הערה 2424.

²⁴³⁴ עי' לעיל פרשת כי תצא הערה 2304. ועי' עוד זהר (ח"ג קמח ע"א).

עי' זהר (ח"ב דף לז ע"ב): ויהו"ה הכה כל בכור ויהו"ה הוא ובית דינו ויהו"ה הוא ונימוסיו הכה כל בכור הכה משה לא אמר אלא ומת וגו' מהו הכה אלא דאתער כה כמה דאגזים משה דכתיב והנה לא שמעת עד כה.

תרגום: וה' הכה כל בכור וה' הוא ובית דינו וה' הוא והנהגותיו הכה כל בכור הכה משה לא אמר אלא ומת וגו' מהו הכה אלא שהתעורר כה כמו שהפחיד אותו משה שכתוב והנה לא שמעת עד כה.

²⁴³⁵ עי' לעיל פרשת כי תשא הערה 1477.

²⁴³⁶ עי' ספר הפליאה (עמוד &): ושכינה לעולם במערב שנאמר ידיד ה' ישכון לבטח.

בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים והוא יהיה חופף ומגין על בנימין כל היום ולא יבושו בעת צרה ובין כתפיו של בנימין ישכון לעד:

ומכאן נקרא שלמה ידידיה בעבור ה' (ש"ב יב כה) ובנה ידידות משכנותיו כאשר נקרא שלמה גם כן לומר שמדתו שלימה בשלום ולפיכך נכתב בה"א ואמרו במדרש של ר' נחוניא בן הקנה²⁴³⁷ אמר לו הקדוש ברוך הוא הואיל ושם כבודי אתן לך את בתי דכתיב (מ"א ה כו) וה' נתן חכמה לשלמה ולא פירש והיכן פירש להלן (שם ג כה) כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט וגו':

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה לבנימין אמר משה ידיד ה' שהוא הכבוד²⁴³⁸ ישכון על בנימין ואמר לבטח כי מתוך כך יבטח בשם הגדול שבקרבו וכענין שכתוב (שמות יד לא) וירא ישראל את ה' הגדולה ויאמינו בה' ובעבור זה נקרא שלמה ידידיה בשמו.

וכן דרשו בספר הבהיר²⁴³⁹ אמר לו הקדוש ברוך הוא לשלמה הואיל ושם כבודי אשיא לך את בתי דכתיב (מלכים א' ה כו) וה' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו ולא פירש והיכן פירש להלן (מלכים א' ג כה) כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט, ע"כ. ולמדנו מכל זה שאין בכל השבטים כולן מבורך כבנימין בהשראת שכינה בחלקו ובמעלה ובזכות ויש לו יתרון על כל יתר אחיו ואולי מפני זה הזכירו הכתוב בפני עצמו ואמר לבנימין בלא וא"ו כי לא רצה לערב אותו ולכלול ברכתו עם שאר השבטים שכלן נקשרין יחד בקשור וא"ו ועוד לפי דרך זה יתכן לומר כי מה שהזכיר לבנימין מכל האחים והזכירו נפרד בפני עצמו בלא וא"ו כדי לרמוז על דוגמתו שהוא מכלל הבנין והוא בפני עצמו נפרד מהם כענין האתרוג²⁴⁴⁰ וזה מבואר.

(לג מז): ומגיד ארץ ומלאה ורצון שכני סנה תבואתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אהיו: עי' רמב"ן: ועל דרך האמת יאמר שהרצון ששכן בסנה²⁴⁴¹ היא תבוא לראש יוסף שבה ירים ראש והזכיר סמוך במקום מוכרת וכמוהו רבים או יסמוך אל השם הנכבד הנזכר ורצון ה' השוכן בסנה תבוא לראש יוסף וזאת ברכת יעקב (בראשית מט כה) מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך²⁴⁴²:

(לג יז): בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו פהם עמים יננה יחדו אפסי ארץ והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה: עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה בכור שורו הדר לו נתנו ליוסף הצדיק שתי מדות הנצח וההוד וזהו שאמר בכור שורו הדר לו כי הדר הוא הנצח שהוא מימין וההוד שהוא משמאל נרמז

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁴³⁷ אות סה ז"ל: ומה חכמה נתן הקב"ה לשלמה, שלמה נושא שמו של הקב"ה כדאמרינן כל שלמה האמור בשה"ש קודש לבד מאחד, אמר הקב"ה הואיל ושם כבודי אשיא לך בתי, והא נשואה היא, אימא במתנה נתונה לו, דכתיב (מ"א ה' כו) וה' נתן חכמה לשלמה, ולא פירש, והיכן פירש, להלן שנאמר (שם ג' כה) כי ראו חכמת אלהים בקרבו. לעשות משפט, הוי אומר אותה חכמה שנתנה לו אלהים ושהיא עמו בחדרו היא בקרבו לעשות משפט, מאי לעשות משפט, אלא כל זמן שאדם עושה משפט חכמת אלהים בקרבו, זאת עוזרתו ומקרבתו, ואם לאו מרחקתו, ולא עוד אלא מייסרתו דכתיב (ויקרא כ"ו כח) ויסרתי אתכם אף אני.

ועי' ספד"צ לא ע"א, ובהגר"א שם: וז"ש בגינהון כתיב כי ראו כי חכמת אלקים בקרבו וגו' - שהוא חכמה דבריאה שנקראת אלקים כנ"ל (ל ע"ד ד"ה ואמר), והוא זכה לחכמה זו ואז הבינו כי זכה לחכמה זו, כי ראו שנתבסמו, והן בימא רבא ותהום רבה חו"ב של בריאה, ולכן הבינו כי חכמת אלקים בקרבו.

²⁴³⁸ עי' לעיל פרשת נח הערה 381, ש"כבוד" היא כינוי למדת המלכות.

²⁴³⁹ עי' לעיל הערה 2437.

²⁴⁴⁰ עי' לעיל פרשת אמור הערות 1759 1768.

²⁴⁴¹ עי' שמות ג ב, ור' בחיי ג ד.

²⁴⁴² עי"ש בר' בחיי.

בשור כי שם צורת שור²⁴⁴³ כידוע בקבלה ומפני שנתנו לו שתי מדות אלו המשילו לשני דברים לשור ולראם המשילו לשור כנגד ההוד ולראם כנגד הנצה וידעת כי משם נשמעה תפלתו של דוד שנאמר (תהלים כב כב) ומקרני רמים עניתני וכן יצאו ממנו שני שבטים שבט אפרים שנקרא על שם פריה ורביה שהוא ענין הרחמים והשני שבט מנשה שנקרא על שם השכחה שהוא מענין הדין.

(לג יט): עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק כי שפע ימים יינקו וישפני טמוני חול.
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה שם יזבחו זבחי צדק ייחס הזבחים לצדק²⁴⁴⁴ כי צדק הוא המקבל תחלה והוא הנרמז בתוספת ה"א של המזבחה²⁴⁴⁵ וכבר הזכרתי זה בפסוק (ויקרא א ט) והקטיר הכהן את הכל המזבחה.

(לג כא): וירא ראשית לו כי שם חלקת מחקק ספון ויתא ראשי עם צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה וירא ראשית לו וירא מרחיב גר ראשית לו והענין שנסתכל

הקדוש ברוך הוא בחכמה שהיא ראשית²⁴⁴⁶ כדי לברוא העולם²⁴⁴⁷ כי שם מדת ראשית בהיותו שהיו בחכמה ראה כי חלקו של משה הנקרא מחוקק ספון ונסתר שם כי הוא בכלל הראשית ויתא ראשי עם משם האציל המדות שקראן ראשי עם כלשון (תהלים כד ז) שאו

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁴⁴³ עי' זהר (ח"ג יד ע"א): אמר רבי יצחק כתיב (דברים לג יז) בכור שורו הדר לו וגו' יוסף בגין דנטיר להאי ברית זכה בשור דאיהו קדמאה לקרבנא אמר ליה רבי יהודה אי הכי אמאי אתברך במלה דאיהי שמאלא בימינא מבעי ליה דהא כתיב (יחזקאל א י) ופני שור מהשמאל אמר ליה בגין דיגין על חובי דירבעם אמר ליה רזא אוליפנא בהאי קרא דכיון דיוסף נטר ליה להאי ברית דהאי ברית אחיד בתרין דרגין ואינון תרין דרגין לעילא בשמהן אתקרון ואוליפנא בפרשת פרה אדומה דהאי פרה חד דרגא מאינון תרין דרגין עילאין הוי זוווגא דפרה שור אקרי ודא הוא בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו הדר לו ודאי ולאוי האוי כשור דעלמא אלא וקרני ראם קרניו קרנא עלאה הוא על כל אחרנין ועל דא בהם עמים ינגח יחדיו אפסי ארץ.

תרגום: אמר רבי יצחק כתוב בכור שורו הדר לו וגו', משום שיוסף שמר את הברית הזו זכה בשור שהוא ראשון לקרבן. אמר לו רבי יהודה אם כך למה התברך בדבר שהוא שמאל, היה צריך להיות בימין שהרי כתוב (יחזקאל א) ופני שור מהשמאל. אמר לו כדי שיגן על חטאי ירבעם. אמר לו סוד למדנו בכתוב הזה, שכיון שיוסף שמר את הברית הזו, שהברית הזו אחוזה בשתי דרגות, ואותן שתי דרגות למעלה נקראו בשמות, ולמדנו בפרשת פרה אדומה, שהפרה הזו היא דרגה אחת מאותן שתי דרגות עליונות, והזווג של פרה נקרא שור, וזהו בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו, הדר לו ודאי. ולא כמו השור הזה של העולם, אלא וקרני ראם קרניו, קרן עליונה היא על כל האחרות, ועל כן בהם עמים ינגח יחדיו אפסי ארץ.

²⁴⁴⁴ עי' תיקו"ז יט ע"א): צדק מלכותא קדישא.

²⁴⁴⁵ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 432.

²⁴⁴⁶ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 13.

²⁴⁴⁷ עי' זהר (ח"א ה ע"א): תא חזי באורייתא ברא קב"ה עלמא והא אוקמוה דכתיב (שם ח ל) ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום ואיהו אסתכל בה זמנא ותרין ותלתא וארבע זמנין ולבתר [אמר לון ולבתר] עביד ובהו (ביה) עבידתא לאולפא לבני נשא דלא ייתון למטעי בה כמה דאת אמר (איוב כח כז) אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ויאמר לאדם ולקביל ארבע זמנין אינון דכתיב אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ברא קב"ה מה דברא ועד לא אפיק עבידתיה אעיל ארבע תבין בקדמיתא דכתיב (בראשית א א) ב'ראשית ב'רא א'להים א'ת הא ארבע ולבתר השמים אינון לקביל ארבע זמנין דאסתכל קב"ה באורייתא עד לא יפיק עבידתיה לאומנותיה.

תרגום: בא וראה, הקב"ה ברא את העולם בתורה, והנה ביארוה שכתוב "ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום". והוא התבונן בה פעם ושתיים ושלש וארבע פעמים, ואחר כך אמר אותם, ואחר כך עשה בה מעשה, ללמד את בני אדם שלא יבאו לטעות בה, כמו שנאמר "אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ויאמר לאדם". וכנגד ארבע פעמים ההם שכתוב "אז ראה" "ויספרה" "הכינה" "וגם חקרה", ברא הקדוש ברוך הוא את מה שברא. וטרם שהוציא את המעשה שלו, הכניס בראשונה ארבע תיבות, שכתוב "ב'ראשית ב'רא א'להים א'ת", הנה ארבע, ואחר כך "השמים", הם כנגד ארבע הפעמים שהתבונן הקדוש ברוך הוא בתורה טרם יוציא את מעשהו למלאכתו.

שערים ראשיכם²⁴⁴⁸, צדקת ה' עשה ומשפטיו, התפארת והכבוד²⁴⁴⁹, שנאצלו משם וזה מבואר.

וענין המדרש וסודו במשה שנקרא ראשית על שם שהיתה נבואתו מתוך אספקלריא המאירה²⁴⁵⁰ שהיא ראשית²⁴⁵¹ כי עד שם השיג ומשם התנבא כי כל מתנבא מתנבא מתוך מה שהשיג ואף על פי שהתנבא מתוכה לא השיג מהותה²⁴⁵² ועל זה בקש באמרו (שמות לג יח) הראני נא את כבודך ולא נענה²⁴⁵³.

ומה שנקרא מחוקק לפי שנבואתו של משה בשם הגדול ברחמים שמשם מצות עשה שהן

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁴⁴⁸ עי' זהר (ח"א קג ע"ב): רבי שמעון אמר נודע בשערים בעלה מאן שערים כמה דאת אמר (תהלים כד ז) שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ובגין אלו שערים דאינון דרגין עלאין בגינייהו אתידע קב"ה ואי לא לא יכלין לאתדבקא ביה

תא חזי דהא נשמתא דבר נש לאו איהו (נ"א לא אית) מאן דיכיל למנדע לה אלא בגין אלין שייפין דגופא ואינון דרגין דעבדין אומנותא דנשמתא בגין כך אתידע ולא אתידע כך קב"ה אתידע ולא אתידע בגין דאיהו נשמתא לנשמתא רוחא לרוחא גניז וטמיר מכלא אבל באינון שערים דאינון פתחין לנשמתא אתידע קב"ה.

תרגום: רבי שמעון אמר, "נודע בשערים בעלה", איזה שערים, כמו שנאמר "שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם". ומשום השערים הללו, שהם דרגות עליונות, בגללם נודע הקדוש ברוך הוא, ואם לא, לא יכולים להתדבק בו.

בא וראה, הרי נשמת האדם אין הוא (אין) מי שיכול לדעת אותה, אלא משום אברי הגוף, והם הדרגות שעושות אומנות הנשמה, לכן נודע ולא נודע. כך הקדוש ברוך הוא נודע ולא נודע, משום שהוא נשמה לנשמה, רוח לרוח, גנוז וטמון מן הכל. אבל באותם השערים, שהם פתחים לנשמה, נודע הקדוש ברוך הוא.

²⁴⁴⁹ עי' לעיל פרשת נח הערה 381, ש"כבוד" היא כינוי למדת המלכות.

²⁴⁵⁰ עי' לעיל פרשת שמות הערה 881.

²⁴⁵¹ עי' ז"ח לב ע"ב): יום שבת מלכות דרגא דבן י"ה דאיהו ו' דמהלך חמש מאה שנין דאינון חמש ספירות מטי ליסוד לאתחברא בה' ויום שבת איהו משה רבינו דדרגיה בינה.

תרגום: יום השבת [כנגד] מלכות במדרגת בן י"ה שהוא ו', שמהלכו חמש מאה שנה, שהם חמש ספירות, מגיעים ליסוד, ויתחבר עם ה', ויום שבת הוא [כנגד] משה רבינו שמדרגתו בינה.

עי' פע"ח ק"ש כט: הארת יסוד אבא יורדת ביסוד דז"א ומשם מאיר אל המלכות שהיא בבריאה להעלותה, וז"ש בזהר ומלכא עילאה נפק לקבלה, כי מלכא עילאה הוא יסוד דאבא, כי הוא עליון נגד יסוד אימא, ולכן צריך לקום מעומד כשאומר תהלות לאל עליון וכו', לכבוד מלכא עילאה דנפיק וכו' שהוא יסוד אבא.

²⁴⁵² עי' ע"ח שער הארת המוחין א: שקול משה כנגד כל ישראל, כי כולם ניצוצין שלו. גם ז"ס שנקרא הדור ההוא בדברי הימים (א' ב ו) ובמלכים (א' ה יא) דרדע, שפירש דור דעה, לפי שיצאו מהדעת של הז"א שבתוך היסוד דאבא שהוא בחי' משה ע"ה, והוא נקרא דעת עליון. והנה בספר הזוהר (ח"א כא ע"ב) אמרו כי כל אנשי דור המדבר הם מסטרא דיובלא, והנה יובלא היא אמא ולא אבא, ואם תדקדק תבין כי דברי הזוהר נכוחים למבין, כי לא אמר מיובלא אלא מסטרא דיובלא, ר"ל מהצדדים דיובל.

²⁴⁵³ עי' תיקו"ז קלג ע"א): אמר רבי שמעון ברי בודאי בכלא חאב אדם במחשבה דאיהי לבושא ובמחשבה דאיהי מלגאו ובגין דא אמר למשה בזמנא דאמר הראני נא את כבודך אמר כי לא יראני האדם וחי דאם זכה שיראני וחי לעולם ובגין דא אמר ליה לא תוכל לראות את פני ולא אינון פנים הכא אלא פנים דלא נראין באתר דאשתמודע עלת העלות ובאתר דאתגליא וחובא דאדם גרים דלא יכיל משה לאסתכלא ביה כל שכן אחרא דעלת העלות אסתלק ממחשבה דחאב בה אדם ובגין דא עין לא תשורהו ומחשבה לא תכילהו לא יכיל לאשגא ליה דאיהו חי החיים ובאתר דאיהו שריא לית מיתה תמן ומחשבה דאסתלק מניה בודאי איהו חכמה לבושא לחכמה סתימאה בודאי בה חאב אדם ובגין דא אתמר ביה ואירא כי עירום אנכי ואחבא.

תרגום: אמר רבי שמעון בני בודאי בכל חטא אדם במחשבה שהיא לבוש ובמחשבה שהיא מבפנים ומשום זה אמר למשה בזמן שאמר הראני נא את כבודך אמר כי לא יראני האדם וחי שאם זכה שיראני וחי לעולם ומשום זה אמר לו לא תוכל לראות את פני ואינם הפנים כאן אלא הפנים שלא נראים במקום שנודע עלת העלות ובמקום שהתגלה וחטאו של אדם גרם שלא יכל משה להסתכל בו כל שכן אחר שעלת העלות הסתלק מהמחשבה שחטא בה אדם ומשום זה עין לא תשורהו ומחשבה לא תכילהו ולא יכולה להשיג אותו שהוא חי החיים ובמקום שהוא שורה אין שם מיתה והמחשבה שהסתלק ממונה בודאי היא חכמה הלבוש לחכמה הסתומה בודאי בה חטא אדם ומשום זה נאמר בו כי עירום אנכי ואחבא.

רמ"ח כי מצות עשה ולא תעשה²⁴⁵⁴ כנגד התפארת והכבוד ולפיכך נרשם מספר מצות עשה במלת מחקק שהם כנגד השם המיוחד²⁴⁵⁵ ומספר מצות לא תעשה שס"ה שהן כנגד אל"ף דל"ת נרמזו גם כן בפסוק (דניאל ט יט) אדני ש"מעה אדני ס"לחה אדני ה"קשיבה²⁴⁵⁶ ונראה כי לזה רמזו אונקלוס במה שתרנגם ספרא רבא שקרא המחוקק הגדול על שם שנבואתו בשם הגדול והזכיר ישעיה הנביא ע"ה (ישעיה לג כב) כי ה' שופטנו ה' מחוקקנו ה' מלכנו הוא יושיענו ובאור הכתוב תמצאנו מפורש ובסדר ממטה למעלה ואף על פי שרש"י ז"ל פירש מחוקקנו לשון מושל מלשון (בראשית מט י) ומחוקק מבין רגליו מה שרמזתי הוא העיקר ויונתן בן עוזיאל ע"ה מעיד על זה שפירוש מחוקקנו נותן לנו דת והוא שתרנגם ה' דייננא דאפקנא בגבורתיה ממצרים מלפננא די ירב לנא אולפן אורייתא מסיני וכן האמת כי התורה בשם הגדול נתנה.

ומכאן יש לך להתעורר בכתבי הקדש באותן דברים שנקראו בשם גדול כענין בית המקדש שנקרא גדול שנאמר (מלכים – ב כה ט) ואת כל בית גדול שרף באש וכן העובד המזרת שם נקרא (במדבר לה כח) הכהן הגדול²⁴⁵⁷ וכן הנהר שבארץ ישראל נקרא (דברים א ז) הנהר הגדול נהר פרת וכן השם הגדול שהכהן הגדול עובד לפניו שנאמר (דברים יא ז) את כל מעשה ה' הגדול וכן במה שקורין חכמי האמת לשון רבא שהוא תרגום של גדול

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁴⁵⁴ עי' זהר (ח"א רנט ע"ב): ת"ח כד הוו עבדין כהניא ההוא חטאת לכפרא חובין דלא תעשה הוה דאית בהו כרת ועולה לכפרה על מאן דלא עביד מצות עשה אתי ומההוא סטרא אתי עולה דאיהו זכר וכתוב (שמות כ ח) זכור את יום השבת מצות עשה ובגין כך אנו מקרבין בשבת תרין אמרין דמוסף עולה בגין דבההוא דימינא אתוסף לההוא צדיק נהירו דעתיקא קדישא כד אתדבק בכנסת ישראל דאיהי שמור לא תעשה בגין כך אית ביה בשבת עשה ולא תעשה דאית ביה כרת דהא מאן דעבד פגימו בההוא אתרא דאקרי לא תעשה ואפריש זווגא דלהון אשתצי מתמן נפשא דיליה ומאן איהו מאן דעביד עובדין דחול בשבתא בקדש דאתדבק בשבת בשבתון וכלהו עלמין בחדוה בנהירו תרגום: בא וראה, כשהיו עושים הכהנים את אותה חטאת, לכפר על עבירות של לא תעשה, היה שיש בהם כרת. ועולה באה לכפר על מי שלא עושה מצוות עשה. ומאותו צד באה העולה שהיא זכר, וכתוב "זכור את יום השבת", מצות עשה, ולכן אנו מקריבים בשבת שני כבשים, של מוסף עולה, משום שבאותו של הימין נתוסף לאותו צדיק אור מהעתיק הקדוש. כשנדבק עם כנסת ישראל שהיא שמור, לא תעשה, לכן יש בשבת עשה ולא תעשה שיש בו כרת, שהרי מי שעושה פגם באותו מקום שנקרא לא תעשה, ומפריד את הזווג שלהם, נכרתת משם נפשו. ומיהו, מי שעושה מעשים של חול בשבת, בקודש שנדבק בשבת בשבתון, וכל העולמות בשמחה באורה.

²⁴⁵⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

²⁴⁵⁶ עי' תיקו"ז לד ע"א): אלא דא רזא עלאה איהו פקודין דעשה אינון מימינא דתמן חכמה כמה דאוקמוהו מארי מתניתין הרוצה להחכים ידרים ופקודין דלא תעשה אינון משמאלא דתמן אימא עלאה דבהון אדנ"י ש"מעה אדנ"י ס'לחה אדנ"י ה'קשיבה ועשה אל תאחר ביום הכפורים וכד לא חזרין בתיובתא אינון דעברין על לא תעשה דאינון משמאלא אתמר עליהו (משלי י א) ובן כסיל תוגת אמו בגין דתמן אימא לשמאלא ולבא איהו לשמאלא (ורזא דמלה) ובגין דא ויתעצב אל לבו (בראשית ו ו).

תרגום: אלא זהו סוד עליון, מצוות עשה הן מימין ששם חכמה כמו שבארוהו בעלי המשנה, הרוצה להחכים ידרים (ב"ב כה ע"ב). ומצוות לא תעשה הן משמאל, ששם האם העליונה, שהם "אדנ"י ש"מעה אדנ"י ס'לחה אדנ"י ה'קשיבה ועשה אל תאחר" (דניאל ט יט) ביום הכפורים. וכשלא חוזרים בתשובה, אותם שעוברים על לא תעשה שהם משמאל, נאמר עליהם "ובן כסיל תוגת אמו", משום ששם האם לשמאל והלב הוא לשמאל, (וסוד הדבר) ומשום זה "ויתעצב אל לבו".

²⁴⁵⁷ עי' זהר (ח"א מז ע"א): ויברך אלהים את יום השביעי דא כהן גדול דמברך לכלא והוא נטיל ברישא דתנן כהן נוטל בראש וברכאן ביה שריין לברכא ואקרי שביעי. תרגום: "ויברך אלהים את יום השביעי", זה כהן גדול שמברך את הכל, והוא נוטל בראש. ששינו כהן נוטל בראש, ובו הברכות שורות לברך, ונקרא שביעי. עי' תיקו"ז יג ע"ב): מיכאל כהן גדול ממנא תחות יד חסד. תרגום: מיכאל כהן גדול, ממונה תחת יד החסד.

כענין בקדיש אמן יהא שמיה רבא מברך²⁴⁵⁸ וכן יהא שלמה רבא וכן קדוש היום שקורין קדושא רבא²⁴⁵⁹ ולא כן של לילה וכן ברכת היום של אהבת עולם אהבתנו שקורין אהבה רבה²⁴⁶⁰ ולא כן של ערבית וכן קורין ליום שביעי של ערבה הושענא רבא לפי שהוא תשלום כ"ו ימים שמבריא את העולם שנברא בכ"ה באלול כל אלה אם תשכיל בהם תמצא כי דרך אחד להם והבן זה.

לג כג: וְלִנְפֹתָי אָמַר נִפְתָּלִי שִׁבְעַת רְצוֹן וּמְלֵא בְרַכְתָּ ה' יָם וְדָרוֹם יְרֵשָׁה:
 עי' רמב"ן: אם כן יהיה סוד הכתוב נפתלי שבע הרצון הממלא ברכת ה' שהיא הים הכלולה בכל מן הכל כענין שכתוב (קהלת א ז) כל הנחלים הולכים אל הים²⁴⁶¹ והוא ביתו של מלך משל למבקשים לראות את המלך שואלים אנה ביתו של מלך²⁴⁶² ואחר כך שואלים אנה המלך וגם העולם הזה הנגוב והיבש מן הרצון יירש בה והמשכיל יבין:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה נפתלי שבע רצון הממלא ברכת ה' שהיא זאת שנאמר וזאת הברכה²⁴⁶³ ים ודרום העוה"ב נמשל לים (איוב יא ט) ורחבה מן ים העוה"ז לדרום שנאמר (יהושע טו יט) כי ארץ הנגב נתתני וזהו שדרשו בספר הבהיר (אות ז²⁴⁶⁴) ים ודרום ירשה רש היה לו לומר אלא ים ודרום יהי רש הכל נתון לך ולואי שתשמור דרכיו. ולפי דעתי הרמז

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁴⁵⁸ עי' לעיל פרשת שמות הערה 843.

²⁴⁵⁹ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1153.

²⁴⁶⁰ זהר (ח"ג רסג ע"ב): וע"ד אינון עשר נסיוני וכלהו קאים בהו אברהם בגין דאתקשר ואתדבק בימינא דקב"ה דאיהי אהבה רבה מ"ט איקרי אהבה רבה בגין מאן דקאים בהאי אהבה אתקשר בעלמא עלאה אהבת עולם דא רזא דעלמא תתאה דאתקשר ביה רחימו דיליה וכלא רזא חדא בלא פרודא והא אתמר רזא דאהבה רחימו דא סליק על כל פולחנין דעלמא בהאי אתיקר שמה דקב"ה יתיר מכלא ואתברך בריך הוא לעלם ולעלמי עלמין ורזא דאהבה אתמר.

תרגום: ועל זה אותם עשרה נסיונות ובכלם עמד אברהם משום שהתקשר ונדבק בימינו של הקדוש ברוך הוא שהיא אהבה רבה למה נקראת אהבה רבה משום מי שעומד באהבה הזו מתקשר בעולם העליון אהבת עולם זה סוד העולם התחתון שהתקשרה בו אהבתו והכל סוד אחד בלי פירוד והרי נתבאר סוד האהבה אהבה זו עולה על כל עבודות העולם בזה נכבד שם הקדוש ברוך הוא יותר מהכל ומתברך ברוך הוא לעולם ולעולמי עולמים וסוד האהבה נתבאר.

²⁴⁶¹ עי' זהר (ח"ג דף נח ע"א): ותאנא ההוא נהר אפיק נחלין עמיקין במשח רבות לאשקאה גנתא ולרוואה אילנין ונטייעין דכתיב (תהלים קד טז) ישבעו עצי יהוה ארזי לבנון אשר נטע ואינון נחלין נגדין ואתמשכן ומתכנשין בתרין קיימין (ג"א סמכין) ואינון ברייתי (תרי) קרינן להו (מ"א ז כא) יכ"ן ובוע"ז ושפיר ומתמן נפקין כל אינון נחלין ושריין לון בחד דרגא דאקרי צדיק דכתיב (משלי י כה) וצדיק יסוד עולם וכלהו אזלין ומתכנשין לההוא אתר דאקרי ים והוא ימא דחכמתא הדא הוא דכתיב (קהלת א ז) כל הנחלים הולכים אל הים וגו'.

תרגום: ושנינו אותו הנהר הוציא נחלים עמוקים בשמן המשחה להשקות את הגן, ולהרוות עצים ונטיעות, שכתוב ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע, ואותם הנחלים שופעים ונמשכים ומתכנסים לשני עמודים (אדנים), ואותן בריאות (שתים) קוראים להן יכ"ן ובוע"ז ויפה, ומשם יוצאים כל אותם נחלים, ומשרים אותם בדרגה אחת שנקראת צדיק, שכתוב וצדיק יסוד עולם, וכולם הולכים ומתכנסים לאותו מקום שנקרא ים, והוא ים החכמה. זהו שכתוב כל הנחלים הולכים אל הים וגו'.

²⁴⁶² עי' תיקו"ז ב ע"ב): חסידים גבורים מארי תורה חוזים נביאים צדיקים חסידים מסטרא דחסד דרגא דאברהם ואוקמוה עליה אין חסיד אלא המתחסד עם קונו דעביד ליה קן דאיהו אכסניא דיליה ודא שכנתא [ב ע"א] דאיהי קן דיליה בית דיליה היכל דיליה מלון דיליה ובארעא קדישא איהי יחודיה וביתהו ולא מלון ואכסניא אלא כפום ההוא בר נש דתקין לה ובגין דא יהיב מדת חסד לאברהם תרגום: חסידים מצד החסד, דרגתו של אברהם, ובארו עליו אין חסיד אלא המתחסד עם קונו, שעושה לו קן שהוא אכסניה שלו. וזו השכינה, שהיא הקן שלו, הבית שלו, ההיכל שלו, המלון שלו. ובארץ הקדושה היא יחודו וביתו ולא מלון ואכסניה, אלא כפי אותו האיש שתקן אותה, ולכן נתן מדת החסד לאברהם.

²⁴⁶³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 247.

²⁴⁶⁴ ז"ל: מאי דכתיב (דברים ל"ג כג) ירשה רש היה לו לומר, אלא אפי' הקב"ה בכלל, והיינו רש יה, למה"ד למלך שהי' לו ב' אוצרות והקצה אחד מהם, לסוף ימים אמר לבנו טול מה שיש בשני אוצרות הללו, אמר הבן שמא לא יתן לי מה שהקצה, א"ל טול הכל, והיינו דכתיב ים ודרום ירשה, ויה רש וינתן לך הכל ולואי שתשמור דרכי.

בכל זה השלום והברית²⁴⁶⁵ ואפילו החכמה והבינה רש וזהו שאמר ים ודרום יהי רש.

(לג כו) אין כאלו ישרון רכב שמים בעזרה ובגאותו שחקים:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה רוכב שמים קרא המדות שמים ושעור הכתוב כשישראל עושים רצונו של מקום הנה הוא רוכב שמים ואינו מתרחק ממדותיו²⁴⁶⁶ וכשאינן עושים רצונו של מקום ובגאותו שחקים הנה הוא מתגאה ומסתלק למרום מרומים והוא מתרחק ממדותיו ודומה לזה דרשו רז"ל (איכה רבתי פ"א סי' לה) כשישראל עושים רצונו של מקום מוסיפים כח בגבורה של מעלה שנאמר (תהלים ס יד) באלהים נעשה חיל²⁴⁶⁷ ובזמן שאינן עושין רצונו (דברים לב יח) צור ילדך תשי²⁴⁶⁸.

(לג כז): מענה אלהי קדם ומתחת זרעת עולם ויגרש מפניך אויב ויאמר השם:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה מעונה אלהי קדם תוספת ה"א רומזת על מדת הדין²⁴⁶⁹ כי מעון מדת רחמים ומעונה מדת הדין ומפני זה הזכיר משה כאן מעונה ואמר במקום אחר (תהלים צ א) ה' מעון אתה היית לנו כי שם ידבר משה בתפלה ולכך הזכיר מעון שהוא רמז למדת רחמים אבל כאן שהוצרך לרמוז על מדת הדין לגרש האויבים ולהשמידם הזכיר מעונה בתוספת ה"א שהיא רמז לה"א ראשונה שבשם שהוא אלהי קדם ומתחת זרעות שהם עולם ומלת זרעות איננה סמוכה ושעור הכתוב כן ומתחת עד סוף הבנין²⁴⁷⁰ שהיא מדת הדין וזהו ויגרש מפניך אויב והיא המדה ועל זה הזכיר לשון ויאמר שהוא מדת הדין וזהו ויגרש מפניך אויב ולא אמר וחרב גאותך אלא ואשר חרב גאותך והוא מלשון מישור כלומר וישור החרב גאותך כי אין החרב גאותו של ישראל ה"ו כי ירושה לעשו היא אבל הכונה מדת הדין שהרי בשעה שישראל זכאין השמאל נעשית ימין נמצאת למד כי משה רמז כל העשר בכאן כשם שרמזין בשירת הים בפסוק (שמות טו יא) מי כמכה רצה לרמוז עליהם שם בתחלת נבואתו גם עתה בסוף נבואתו חתם בהן את התורה.

(לד י): ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים:
 עי' רמב"ן: ועל דרך האמת שידעו השם פנים אל פנים²⁴⁷¹ לדבקה בו בעת שתבוא הרוח במשה רבינו וכן היה בעת מתן תורה אבל לא השיגו הם אלא לקול מתוך האש²⁴⁷² והנה באר שכל נבואותיו של משה כיום מתן תורה ושאר הנביאים היתה עליהם יד ה'²⁴⁷³ והבן

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁴⁶⁵ עי' לעיל פרשת בהר הערה 1809.
²⁴⁶⁶ עי' ספר הבהיר אות קפה: ובמה יתחסד עם קונו, בתלמוד תורה, שכל הלומד תורה גומל חסד לקונו דכתיב (שם ל"ג כו) רוכב שמים בעזרך, הוי אומר כשאתם לומדים תורה לשמה אזי אתם עוזרים לי ואני רוכב שמים, ואז ובגאותו שחקים (שם), ומאי שחקים, הוי אומר בחדרי חדרים כדמתרגמין ומימריה בשמי שמיא, הילכך לא על הלחם לבדו יחיה האדם אלא על כל מוצא פי ה' שהיא תורה שיצאה מפי ה' עליה יחיה האדם, וכסיל יענה עזות, עזוב עזות ולא תענה כאשר ענית, הלכך נענש, ומה עונשו כבר פירשתיו.

²⁴⁶⁷ עי' שער הפסוקים ויצא: וז"ס באלהים נעשה חיל, כי כאשר תקח רחל ב' אורות אלו, שהם כד"ד, כמנין ח"ל, לבחי' הכתר שבה, כי אז הוא כשיבנה ב"ה, ולכן ואז נבוס צרינו, בחילינו ובכחנו זה, שיש לנו ב' אורות האלו, הנקראים חיל. ועי' ע"ח שער כא פרק ב.

²⁴⁶⁸ עי' זהר (ח"ג רצט ע"א): אם לא כי צורם מכרם ויהו"ה הסגירם מאי טעמא כי צורם מכרם בגין צור ילדך תשי דתקונין לא שראן כדקא יאות באתרייהו.
 תרגום: אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם למה כי צורם מכרם משום שצור ילדך תשי שהתקונים לא נמצאים כראוי במקומם.

²⁴⁶⁹ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 432.

²⁴⁷⁰ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 76.

²⁴⁷¹ עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1201.

²⁴⁷² עי' לעיל פרשת וירא הערה 470.

²⁴⁷³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 201.

זה:

(לד יא): לְכַל הָאֵתָת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלַחוּ ה' לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָרְעָה וּלְכַל עַבְדָּיו וּלְכַל אֶרְצוֹ:
 ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת יאמר כי אותותיו ומופתיו של משה היו פנים אל פנים כמו שפירשת²⁴⁷⁴:

(לד יב): וּלְכַל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכַל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל:
 ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת היד החזקה זו מדת הדין²⁴⁷⁵ כלשון היתה עלי יד ה' (יחזקאל לו א שם מ א) וכן כי יד ה' עשתה זאת (ישעיה מא כ) ולכן יאמרו במשפט (רות א יג) כי יצאה בי יד ה' והמורא הגדול מדת הרחמים²⁴⁷⁶ כענין שכתוב (ישעיה ח יג) אותו תקדישו והוא מוראכם ולזה מתכוונים בספרי במכת בכורות ובקריעת ים סוף כי כתוב בם (שם סג יד) לעשות לך שם תפארת.

שם: מצאתי במדרש משלי בשעה שבקשו סנהדרין למנות שלמה עם שלשה מלכים וארבעה הדיוטות עמדה שכינה לפני הקדוש ברוך הוא ואמרה רבונו של עולם חזית איש מהיר במלאכתו וכו' ובגמרא דידן בפרק חלק באתה דמות דיוקנו של אביו ונשטחה לפניהם וכו' ובירושלמי בא דוד ונשתטח לפניהם וכולם לדבר אחד נתכוונו לומר שהקדוש ברוך הוא יוצא ובא לו ממדה למדה יוצא ממדת הדין ובא לו למדת הרחמים²⁴⁷⁷ והיא מדרתו של דוד כמו שאמרו בקדוש החדש דוד מלך ישראל חי וקיים²⁴⁷⁸ והמשכיל יבין:

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²⁴⁷⁴ לעיל פסוק י.

²⁴⁷⁵ ע"י תיקון י ע"ב): יד יהוה מימנא דאתמר בה וירא ישראל את היד הגדולה (שם יד לא) מסטרא דחסד יד רמה מסטרא דתפארת דאתמר בה ובני ישראל יוצאים ביד רמה (שם ח) יד חזקה (דברים ז יט) באמצעיתא דאיהי יד יהוה הויה למהוי רחמי מכל סטרא דינא כבוש באמצעיתא תרגום: יד יהוה מימין, שנאמר בה "וירא ישראל את היד הגדולה" מצד החסד. יד רמה מצד התפארת, שנאמר בה "ובני ישראל יוצאים ביד רמה". יד חזקה באמצע, שהיא יד יהוה הויה להיות רחמים מכל צד, דין כבוש באמצע.

²⁴⁷⁶ ע"י תיקון ז לח ע"ב): הא"ל הגדול הגבור והנורא והנורא איהו עמודא דאמצעיתא.
²⁴⁷⁷ ע"י זהר (ח"א רנד ע"א): בהאי יומא אזדמנא ישראל לאתערא רחמי עליהו ובמה בשופר דהא קלא דנפיק סליק לעילא ואתער שופר דלעילא כדין אתערו רחמי מאתריהו וקב"ה קם מכורסייא דדינא ויתיב בכרסייא דרחמי ורחים עליהו דישאל ולא אתייהיב רשו למקטרגא וישאל יתיב קמי קב"ה בתיובתא ותקעי שופר ואתערו רחמי דהא ההוא קלא דנפיק אתערוותא דרחמי איהו וכדין דלטורא לא יכיל לקיימא קמי כרסייא דרחמי דהא לא אתי מההוא סטרא ולא אשתכח קטיגוריא. תרגום: ביום זה ישראל מזומנים לעורר עליהם רחמים, ובמה, בשופר, שהקול הזה שיוצא עולה למעלה ומעורר שופר העליון, אז מתעוררים רחמים ממקומם, והקדוש ברוך הוא קם מכסא דין ויושב בכסא רחמים ומרחם על ישראל, ולא נתנת רשות למקטרג. וישאל יושבים לפני הקדוש ברוך הוא בתשובה ותוקעים בשופר, מתעורר רחמים, שהרי אותו קול שיוצא הוא התעוררות הרחמים. ואז המלשין לא יכול לעמוד לפני כסא הרחמים, שהרי לא בא מאותו צד ולא נמצא קטגור.

²⁴⁷⁸ ע"י זהר (ח"א קצב ע"ב): רבי יהודה פתח (תהלים נא יב) לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי האי קרא אוקמוה אבל לב טהור כד"א (מ"א ג ט) ונתת לעבדך לב שומע וגו' וכתוב (משלי טו טו) וטוב לב משתה תמיד ובגין כך לב טהור ודאי ורוח נכון חדש בקרבי דא הוא רוח נכון ודאי כד"א (בראשית א ב) ורוח אלהים מרחפת על פני המים ואתערו זה רוחו של משיח ואתערו (יחזקאל יא יט) ורוח חדשה אתן בקרבכם וצלי דוד ההוא רוח נכון חדש בקרבי בגין דאית מסטרא אחרא לב טמא ורוח עוועים דאסטי לבני עלמא ודא הוא רוח טומאה דאקרי רוח עוועים כד"א (ישעיה יט יד) יהוה מסך בקרבה רוח עוועים ועל דא ורוח נכון חדש בקרבי מאי חדש דא חדש דא דסיהרא בשעתא דאתחדש סיהרא ודוד מלך ישראל חי וקיים ובגין כך חדש.

תרגום: רבי יהודה פתח, "לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי". את הפסוק הזה בארוהו, אבל "לב טהור", כמו שנאמר "ונתת לעבדך לב שומע" וגו', וכתוב "וטוב לב משתה תמיד", ולכן "לב טהור" ודאי. "רוח נכון חדש בקרב", זהו "רוח נכון" ודאי, כמו שנאמר "רוח אלהים מרחפת על פני המים". והתעוררו, זו רוחו של המשיח, והתעוררו, "רוח חדשה אתן בקרבכם". ודוד התפלל,

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה התפארת²⁴⁷⁹ והכבוד²⁴⁸⁰ והוא שאמר הנביא (ישעיה ח כג) והוא מוראכם והוא מעריצכם ולשון אשר עשה כאלו אמר אשר הראה ומה שלא אמר ולכל המורא הגדול ולכל היד החזקה כסדר הכתוב שאמר הוא מוראכם והוא מעריצכם הכל למעלת נבואתו של משה הדבק באספקלריא המאירה²⁴⁸¹ והגיד לך הכתוב כי משה רבינו ע"ה הראה והבין המדות לעיני כל ישראל וכמוהו לפי דעתי (דברים לג כא) צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל יאמר כי משה רבינו ע"ה עשה עם ישראל הצדקה והמשפט²⁴⁸².

וצריך אתה לדעת כי מפני שהתורה ומחשבתן של ישראל קדמו לעולם כאשר קבלנו מחכמינו יודעי צפונות מביני כל נעלם לכך התחילה התורה במלת בראשית ונחתמה במלת ישראל וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל תורת אמת תשועת עולמים לטוב לנו כל הימים התחילה באות בי"ת ובאות למ"ד מסיימת כי היא לקוחה מן החכמה העליונה אשר במלת ב' בראשית המתאחות בשתיים ושלשים נתיבות החכמה²⁴⁸³ ובהתהפך כחומר חותם מסדרן²⁴⁸⁴ יש בזה רמז כי ישובו הדברים אל הוייתן ועקרן וע"כ היה ענין סיום התורה באות זה העליון שבכל האותיות כי ירמוז אל שרש האילן העליון על כל הויות אשר על מציאותו הם הם עדיו ממנו הכל וסוף הכל עדיו ולזה רמז המשורר בהשגחה נפלאה כשהתחיל בלמ"ד (תהלים כד א) לה' הארץ ומלואה כי משם ליודעי בינה כל פעולה בתחלה נגלית ושם סופה ותשובתה הרמתה.

וברוך צורי חיי הנסתר מעיני הנגלה בדמיוני אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם עבדו אשר עזרני והורני והעמידני בקרן אורה וזכני לפתוח ולחתום בבאור התורה שבו נתכוונתי לישמו הגדול והנורא הוא יזכני ליום הבשורה יחדש ימינו כקדם וכימי עולם ויבנה הבית והאולם ושם בזמירות נריע לו כי נבקר בהיכלו שם נשבע מזיו זהר התפארת והכבוד ובהיכלו כלו אומר כבוד שם נבוא אל מזבח אלהים אף נשבת ונאמר ברוך ה' אלהים אלהי ישראל וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

אותו רוח נכון חדש בקרבי. משום שיש מהצד האחר לב טמא ורוח עוֹנֵים שמסטה את בני העולם, וזו היא רוח טומאה שנקראת רוח עוֹנֵים, כמו שנאמר "ה' מסך בקרבה רוח עוֹנֵים", ועל כן "ורוח נכון חדש בקרבי". מה זה "חדש", זה חידוש הלבנה. בשעה שמתחדשת הלבנה, דוד מלך ישראל חי וקיים, ולכן "חדש".

²⁴⁷⁹ עי' לעיל הערה 2476.

²⁴⁸⁰ עי' לעיל פרשת תולדות הערה 581.

²⁴⁸¹ עי' לעיל פרשת שמות הערה 881.

²⁴⁸² עי' ספר הליקוטים - פרשת וזאת הברכה: צדקת ה' עשה, כי בזה יזדווג צדיק עם צדק, וצדק תעשה צדק"ה. ואז ומשפטיו עם ישראל, כי צדק ומשפט מכון כסאך.

²⁴⁸³ עי' ס"י (פ"א מ"א) בשלשים ושתים נתיבות פליאות חכמה חקק י"ה יהו"ה צבאות אלקי ישראל אלקים חיים ומלך עולם אל שדי רחום וחנון רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש הוא, וברא את עולמו בשלשה ספרים בספר וספר וספור.

²⁴⁸⁴ עי' הקדמה לפירוש הראב"ד לספר יצירה: דע כי ארץ החיים יש לה כנפים אשר בהם תתנועע לימין ולשמאל לפנים ולאחור למעלה ולמטה והן שש כנפים שש כנפים לאחד כי השחר בצווי הש"ת אוחד בכנפים אשר לארץ. וינערו רשעים ממנה, ויטלטלו דורות רשעים ממנה להכרית מארץ החיים, תתהפך מדת הרחמים למדת הדין ומתוך הפוכם נהפך ג"כ חומר חותם תבניתם כסא הכבוד מפני אדם לאחד מבע"ח ולא נבראו בפועל אך עמדו גופותם בלא נשמה כמו כסות ריק בלא לובשו.